
NAZIONALE
R. BIBLIOTECA
CENTRALE V. E. II
8 η
13 K
52
ROMA

JOHANNIS BUXTORFI FIL.
SS. Theol. & Ling. Heb. Prof.

ANTICRITICA:

seu

VINDICIÆ VERITATIS HEBRAICÆ:

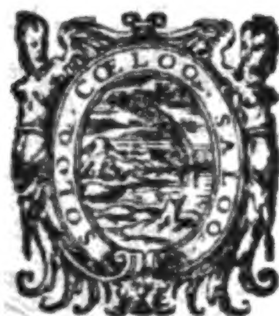
Adversus

LUDOVICI CAPPELLI CRITI-CAM** quam vocat **SACRAM**, ejusq́; **DEFENSIONEM:

QUIBUS

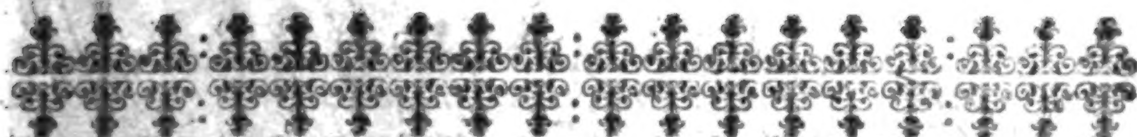
Sacrosanctæ Editionis Bibliorum Hebraicæ Authoritas, integritas, & sinceritas, à variis ejus strophis, & sophismatis:
Quamplurima Loca à temerariis Censuris, & VARIARUM LECTIONUM Commentis, vindicantur, simul etiam explicantur & illustrantur.

Cum Indicibus necessariis.

BASILEÆ,

Sumptibus Hæredum LUDOVICI REGIS. *1653.*

ILLUSTRISSIMO ET CELSISSIMO PRINCIPI ET DOMINO,

VVILHELMO VI.

HASSORUM LANDGRAVIO,

PRINCIPI HIRSFELDIÆ, COMITI CATTIMELIBOCI, DIETZIÆ, ZIEGENHAYNÆ, NIDDÆ ET SCHAUMBURGI, &c.

DOMINO SUO CLEMENTISSIMO, GRATIAM ET PACEM à DOMINO.

D Thronum Illustr. Celsitudinis Tuæ depono VINDICIAS VERITATIS HEBRAICAE, Tabulis Originalibus Veteris Testamenti comprehensæ. Argumentum summis Regibus & Principibus dignissimum, qui Divinæ VERITATIS supremi constituti sunt à Deo Custodes & Vindices! Hinc Deut. 17. v. 18. Regem jussit descriptum Legis Divinæ librũ penes se perpetuò habere, ut & ipsemet Veritatem ac Pietatem inde disceret, & earundem in Ecclesia Protectorem & Defensorem se agnosceret: hinc fortissimo Principi Josuæ, in ipsis Imperii ejus primordiis Liber Legis tàm accuratè Divinâ voce fuit commendatus, Jos. 1. v. 8: hinc pius Rex Josias tanto fervore Authenticum librum Legis, per Chilkiam in Templo repertum, excepit, 2. Reg. 22: hinc denique in Regum solenni & publica

inauguratione, inter alias ceremonias, quoque Liber Legis in manus ipsis datus fuit, & sub isto symbolo Veritatis *cœlestis in eo comprehensa Protectio commendata, ut declarat exemplum Regis Joasi, à Sacerdote Jojada inaugurati & consecrati, de quo dicitur 2. Reg.11. v.12.* Et imposuit ei Coronam,& dedit ei Testimonium; *ubi per* Testimonium, *tam Hebræorum, quàm Christianorum Interpretes,* Librum Legis *intelligunt. Et certè, tùm demum revera florent & prosperè agunt Regna, Imperia, Principatus, quando, juxta Promissionem Divinam,* VERITAS in illis è terra germinat,& JUSTITIA quasi de cœlo prospectat, *Psalm.85.v.12. VERITATIS Divinæ Tabulæ Originales & primæ, adeò reliquas omnes dignitate & authoritate superant, ut VERITATIS nomen & elogium per excellentiam illis meritò & competat, & tribuatur: Quia à DEO VERITATIS, immediatè inspiratæ & dictatæ, & quasi manu ac digitis ejus scriptæ. Quid enim illæ sunt aliud quàm* Epistola quædam Omnipotentis Dei ad creaturam suam scripta? *ut Gregorius Magnus loquitur lib.4. Epist.* Ipsemet hæc scripsit, qui hæc inscribenda dictavit: Ille scripsit, qui & illius operis inspirator extitit, & per scribentis vocem imitanda ad nos ejus facta transmisit, *ut idem loquitur Præfat. in Job.* Cùm illi scripserunt, quæ ille ostendit & dixit, nequaquam dicendum est, quòd ipse non scripserit; quandoquidem membra ejus id operata sunt, quod dictante capite cognoverunt, *scribit D. August. lib.1. de Consensu Evangelistarum, cap.35. Unde, quantâ veneratione sint à nobis excipiendæ, quantâ religione tractandæ, quantâ curâ custodiendæ, quanto zelo vindicandæ, quanta deniq; illis fides sit habenda, facilè constare potest. Neque verò sanæ mentis quisquam, nisi Gentilis, Mahumedanus, & Atheus, Deoq; vacuus aliquis hæc apertè negare, vel in dubium vocare ausit.*

Quod igitur palàm & directè juratus ille Veritatis Hostis tentare erubescit, & assequi desperat, per occultos cuniculos & obliquè aggreditur, hoc sc. in Dubium & Quæstionem vocando; Utrũ Veritatis istę Tabulæ Originales & Authenticæ, prout à Dei amanuensibus primò sunt conscriptæ, puræ, sinceræ, & incorruptę, per tot sæcula,

cula, per tot Ecclesiç, & rerum humanarũ vicissitudines & calamitates, sint ab hominibus conservatæ, & ad nos propagatæ? *ut qui Veritati, & Deo quasi Ipsi in os contradicere nõ audet, Providentiam saltem ejus veteratoriè arrodat & convellat, hoc sc. specioso prætextu, quasi hominũ vel malitiâ & perfidiâ, vel negligentiâ, incuriâ, somnolentiâ & temeritate, vel etiam temporũ fatali injuriâ, & inevitabili casu atq; calamitate, mutationẽ & corruptionẽ passæ essent. Hinc & jam olim fuerunt, & etiamnum hodiè reperiuntur, qui Sacrosanctos Vet. Testamenti codices Hebraicos, à Judæis, ex Christi & Christianorum internecino odio; falsatos in multis locis & depravatos; asseverant. Quæ verò isti in hanc rem producunt Argumenta, talia sunt, ut pleraque nec ipsi, qui ea scribunt, intelligant, nec alios cordatos facilè ad assensum permoveant. Ab hoc crimine, quo vix aliud majus excogitari possit, absolvuntur Judæi, non solùm suorum, Josephi & Philonis, sed etiam Christianorum, omni exceptione majorum, testimoniis, D. Hieronymi, Augustini, Eusebii, aliorumq; Ecclesiæ Christianæ Patrum & Antistitum, à quibus & Judæorum in suis libris intemeratè conservandis Fides & religio summis elogiis prædicatur, & capitalis ista accusatio, ipsis intentata, solidissimis argumentis diluitur & refutatur. Quin &, post Veteres illos, hodiè quoque à plurimis Viris doctis, tùm Reformatis, tùm Pontificiis, rancida hæc in Judæos ejaculata calumnia, adeò accuratè & eruditè est retusa, ut nemo amplius, nisi imperiti, & qui pudorem & verecundiam omnem deposuerunt, eam recoquere & reiterare attentet. Ex Pontificiis hanc causam egerunt luculenti authores, Bellarminus, Sixtus Senensis, Arias Montanus, Dominicus à Soto, Lucas Brugensis, Dominicus Bannez, Driedo, Didacus de Payva, Joh. Isaacus, Simeon de Muis, Valerianus Flavignius, & alii.*

Itaq; cùm hac ex parte nihil detrimenti Hebraicis codicibus inferri, nec ulla lævæ suspicionis macula justè illis affricari possit, alterâ eos aggreditur viâ; Mutationem sc. & corruptionem iis accidisse calamitate inevitabili, per Humanam negligentiã, incuriam, ἀβλεψίαν, eorum qui illos passim descripserunt & propagarunt, & Temporum injuriam, ineluctabileq; fatum, quod omnes alii Veteres authores &

libri sint experti. Et hoc quidem Argumentum, ad quod in paucis quibusdam perplexis & obscurioribus locis nonnulli aliquando confugerunt, timidè tamen & hæsitanter, prolixè & ex professo, sed non sine gravi Nostrorum & Pontificiorum doctiorum scandalo, tractandum suscepit quidam ex nostra Reformatæ Ecclesiæ Doctoribus, tertio abhinc anno, sub CRITICAE SACRAE *titulo, de Variis, quæ in Sacris libris V. T. Hebraicis occurrunt, Lectionibus, Opere, mole satis magno, formâ specioso, promissis locuplete & ubere; sed si propius introspexeris, nil nisi inanem tumorem, fucum & fumum deprehendas.*

Nullus enim in hunc usque diem in lucem hominum prodiit scriptor & liber, qui tantâ audaciâ, temeritate, præsumptione & confidentiâ, nec minore imperitiâ & inscitiâ, tot sophismatis, Sacrosanctas Vet. & N. Test. Tabulas originarias aggrediatur, convellat, & labefactet. Ex sumpto hoc, non probato principio, infinitæ Hebraicorum codicum mutationes, depravationes, errores, sub fallaci & falso VARIARUM *lectionum titulo, sine modo & fine congerũtur & coacervantur: portentosæ finguntur & mirabiles hypotheses, quibus novum hoc Cælum Criticum exstruatur, & Codicis Hebraici integritas & sinceritas destruatur; novi colores, quibus illi aliquis splendor concilietur, & Codex Sacer denigretur & obscuretur. Illarum quasdam duntaxat hîc recitabo, quas memoria mihi suggeret. Nimirum fingitur*; Literas veteres Mosaicas esse mutatas, & quas hodiè habemus esse Assyriacas, ab Esdra demum post Captivitatem Babylonicam Judæis traditas, prioribus illis genuinis, Samaritis relictis: Puncta vocalia, quæ Codicibus Hebraicis hodiè sunt adscripta, neque esse ab Authoribus Sacris ipsis, vel aliis Viris Propheticis, neque etiam veram, primam & genuinam Lectionem repræsentare, sed esse demùm 500. circiter post Christum annis, à quibusdam Masorethis Tiberiensibus excogitata, & pro suo judicio & arbitratu addita & adscripta: Hinc Codex Sacer Hebraicus per contemptum & ludibrium vocatur subinde Judaicus, & Massorethicus: Codices Hebraicos idem, quod reliqui Authores veteres omnes, fatum expertos, ut per librariorum sive scribarum desidiã, somnolentiam,

igno-

ignorantiam, aut verò etiam temeritatem & audaciam correctorum, plurimæ in illos variæ Lectiones, h. e. mutationes & errores irrepserint: imò nullam aliam nec esse, nec potuisse esse librorum horum conditionem, quàm omnium in universum librorum cæterorum: Divinam providentiam non magis pro conservandis intemeratè codicibus Sacris invigilasse, quàm pro cæteris omne genus libris & authoribus: & sufficere, quòd illos non passus sit ullâ hominum vel fraude, vel vi, aut malitiâ technísve, vel aboleri, vel ita corrumpi, ut ex iis sincera, pura atque incorrupta salutis doctrina hauriri non possit: Multa quippe esse in Scriptura non momentosa, in quibus perinde sit, quomodocunque legas. Nullum haberi certum Codicem, ad quem in discrepantiis Interpretum, & locis de vera lectione controversis, possit recurri, neque talem esse codicem Hebraicum: imò nec necesse esse, ut talis aliquis codex authenticus extet & habeatur: Loca Scripturæ Parallela, inter se discrepantia, vel secum pugnantia, arguere alterius ex illis mutationem & corruptionem: Veterum Interpretum ab Hebræo codice discrepantes Versiones sæpissimè, atque adeò infinitis in locis, provenisse ex discrepantia & varietate codicis Hebraici, quo in vertendo sunt usi, ac proinde varias Lectiones dicendas, cum nostrorum librorum lectione conferendas, sæpissimè etiam præferendas esse: Totidem hinc dicendos esse codices Hebraicos, quot sunt Veteres Interpretes ab hodierna lectione recedentes: Totum Scripturarum authenticarum corpus diffusum & permixtum esse tùm in Hebraicis fontibus, tùm in quibuslibet Translationum rivulis: Translationes omnes, unà cum Textu Originali, pariter esse authenticas, Sacras, Divinas, θεοπνεύστους: Ad veram Lectionem percipiendam conferendos esse omnes Interpretes, & ex illis demum eam eruendam, divinandam, & colligendam: Discrepantes Interpretationes non esse ad Textum Hebraicum hodiernum exigendas & conferendas, sed in illis discrepantiis de vera Lectione esse judicandum ex nostra ratione,

tione, & quam hæc nobis dictat lectionem, eam esse præferendam, in quocunque demum codice reperiatur: Non solùm licitum esse aliquando conjecturas novas facere de vera lectione, sed & utile, atque adeò etiam aliquando necessarium id esse, propter multa ἄπορα ἀδιάλλακτα, h. e. Insolubilia & irreconciliabilia loca, quæ aliâ ratione conciliari nequeant, quàm levem admittendo errorem, eumq; tali conjecturâ corrigendo; Imò in quibusdam locis agnoscendum etiam esse errorem Scriptorum Sacrorum ipsorum, quatenus illi homines infirmi fuerunt: Nec debere apud nos fixum, ratumque esse, omnia, etiam minimas voces, dictiones, & literas in Scripturæ textu Originali esse ab interno ἐνθουσιασμῷ Spiritus Sancti: *Ut alia nunc taceam, & prætercam. Istis principiis nixus, progreditur ad immensam hujusmodi* Variarum lectionum, *hoc est,* Conjecturarum *sylvam congerendam, ex Collatione partim locorum Scripturæ parallelorum dissidentium, partim Veterum Interpretum, Chaldæorum, Græcorum, Samaritanorum, Latinorum, &c. ab hodierna Lectione discrepantium. In his & similibus tota occupata est* CRITICA *ista* SACRA NOVA, *seu* NOVUM *hoc Illustrandi Sacram scripturam* GENUS, *ut ipse alicubi Verissimè appellat; Veteribus quippe omnibus, Hebræis, Græcis & Latinis prorsus ignotum & inusitatum.* Hebræorum *Veterum quæ* Critica *fuerit, illustris illius Synodi Hierosolymitanæ, Esrâ præside, celebratæ, & quamplurimis Propheticis, & Principibus viris condecoratæ, nos docet Historia, peculiari Commentario à Patre meo b. m. descripta, neque hîc recitanda. Quid* Patres Christianæ Ecclesiæ, tam Græcæ, quàm Latinæ, *hac de re senserint, quam ipsi* Criticam Sacram *exercuerint, & exercendam judicarint, ex nullis melius & certiùs, quàm* ORIGENE *&* HIERONYMO, *at quantis, bone Deus, viris! discere possumus.* ORIGENIS *Critica Sacra fuit, quòd ille Hexapla, mox Octapla concinnavit incredibili labore & diligentiâ Biblia, in quibus* Primo *omnium loco Textum Hebræum, qualem ab Hebræis acceperat, propriis Characteribus*, secundo, *eundem literis Græcis expressum collocavit*, tùm *Varias Versiones,*

LXX. Græ-

LXX. Græcorum, Aquilæ, Theodotionis, Symmachi, Hierichuntinam, & Nicopolitanam, sigillatim in suo quamque spatio, illis adjecit; non ut ex his Textus Hebræus corrigeretur, & emendaretur, sed ut illæ ad Textum Hebræum, ceu Fontem, ex quo ceu Rivuli profluxerunt, exigerentur, examinarentur & revocarentur. Nam quod Epiphanius lib. de Ponderibus & Mensuris scribit: Origenes, cùm persuasum haberet, Septuaginta duorum editionem esse accuratam, eam mediam esse voluit, ὅπως τὰς ἐντεῦθεν καὶ ἐντεῦθεν ἑρμηνείας διελέγχῃ, ut hinc & inde dispositas Interpretationes redargueret; *id non ad omnes* Editiones, *etiam Hebraicam, uti perperàm nonnulli ejus mastiges arguunt, sed ad solas* Ἑρμηνείας Interpretationes *est referendum, quales erant Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, &c. quæ ibi continebantur: Primum locum ut Hebraico Textui detulit, ita quoque eum habere & obtinere procul dubio voluit. Hinc* NOTAS *quoque suas* CRITICAS, *non ad Textum Hebræum, sed ad Interpretationem LXX. Græcorum apposuit,* Obelos *sc.* & Asteriscos. *Nam cùm certum haberet, illos Interpretes passim multa de suo addidisse, explicandarum rerum quæ tractantur gratiâ, multa etiam, tanquam supervacanea, consultò omisisse, atque insuper plurima, partim ab inertibus librariis, partim ab ineptis, atque etiam malignis emendatoribus, irrepsisse vitia; quæcunque supra id, quod Hebræo continebatur, addita esse videbat, ea appositis* Obeliscis *jugulanda & confodienda; quæ verò detracta esse animadvertebat, ex Theodotionis interpretatione accepta, inq; contextum ascita,* Asteriscis *sive* Stellulis *notavit, quòd locum imminutum & præcisum veluti illustrarent. D.* HIERONYMUS, *ex Latinæ Ecclesiæ Patribus Hebraicè omnium doctissimus, quid de* Critica Sacra *senserit, quid circa eam egerit, quid aliis agendum censuerit, scripta ejus publica, & doctorum manibus ubique trita, fidem faciunt. Quotiescunque ferè ille absolutè de Hebræo Textu loquitur, non alio, quàm* HEBRAEAE VERITATIS *titulo & elogio uti voluit, ut, quid de ejus authentia, integritate, & sinceritate sentiret, vel unico hoc voca-*

bulo exprimeret: de ejus, per Judæorum seu malitiam & perfidiam, seu negligentiam & incuriam, corruptione, cùm millies eam, quam noster Criticus arripuit, occasionem haberet, nihil tamen quicquam scriptum reliquit. Ad hujus VERITATIS HEBRAICÆ *normam, suam Ipse versionem Latinam adornavit, ejus Veritatem atque bonitatem ex ea probat, & contra suos adversarios & calumniatores vindicat: Ad hanc* VERITATEM HEBRAICAM *reliquas Interpretationes, Græcas & Latinas, examinavit, & ex eadem innumeris in locis redarguit: Nullos, ex discrepantiis Interpretum, Hebræi codicis errores notat, varias lectiones, conjecturas nullas uspiam effingit. Hoc idem aliis faciendum, & de Hebræorum voluminibus Veterum librorum fidem examinandam præscripsit.* VERITATEM HEBRAICAM *autem nullam aliam intellexit, quàm Codicem Hebræum, quem Judæi tùm temporis habuerunt, & ille ab eis accepit & comparavit. Hæc, nec alia, fuit ipsius Critica Sacra. Legantur ejus in Sacros libros Præfationes, Commentaria, Epistolæ, &, quod paucis verbis hîc sum complexus, prolixè passim invenietur. Hos, ceu Criticæ Sacræ duces & antesignanos, secutus D.* AUGUSTINUS, *quamvis Hebraicæ linguæ minùs quàm illi gnarus, Veritatis tamen manifestæ radiis convictus, disertè pronuntiat,* rectè fieri se nullo modo dubitare, ut, cùm diversum aliquid in utrisque codicibus invenitur, quandoquidem ad fidem rerum gestarum utrumque non potest esse verum, ei linguæ potiùs credatur, unde est in aliam per Interpretes facta translatio. *Judæorum in conservandis & ad nos propagandis fidem & diligentiam commendat, dum eos* Christianorum capsarios *vocat &* Librarios. *Idem reliqui fecerunt Patres, qui nobilissimum* VERITATIS HEBRAICÆ *titulum magno consensu Judæorum codicibus tribuerunt. Quin & hanc* CRITICÆ SACRÆ *rationem, quam Sancti isti Patres usurparunt & præscripserunt, Pontifices etiam suis Decretis inseruerunt:* Ut Veterum librorum fides de Hebraicis voluminibus examinanda est: ita Novorum Veritas, Græci sermonis normam desiderat. *Ut mirum sit, tot ex illorum grege hodiè re-*

diè reperiri, qui aliam normam & regulam sequantur. Nam quod ad recens decretum Concilij Tridentini, de Vulgata Versione pro authenticâ, in publicis Lectionibus, disputationibus, prædicationibus, & expositionibus, habendâ attinet; *illius mentem non fuisse, Vulgatam Latinam cum Editione Hebraica conferre, vel ei præferre, sed cum aliis duntaxat Latinis, quæ tùm habebantur: eamq;, cum reliquarum Latinarum comparatione, tanquam meliorem & correctiorem, illis præferre, multi praclari ex Pontificiis scriptoribus fatentur & profitentur, è quorum numero sunt, Alphonsus Salmeron unus è decem primis Societatis Jesu Theologis, qui & Concilio Tridentino interfuit, suis in Sacrosancta Evangelia Prolegomenis; Julius Rugerius, Lamularum Abbas, & Secretarius Apostolicus, opusculo de libris Canonicis, Romæ superiorum permissu edito: Philippus Gammacheus, Valerianus Flavignius, Doctores Theologi, Socii Sorbonici, & in Alma Parisiensium Academia Professores Regii: Simeon de Muis, itidem haud ita pridem Professor Regius Parisiensis: Johannes d'Espieres S. Theol. D. & Monasterii Aquacinctini Magnus Prior: Nicolaus Serrarius, & alii.*

His ego Veterum vestigiis & præceptis insistens, HEBRAEAE VERITATIS VINDICIAS, *contra* NOVAM *quæ prodiit* CRITICAM, *suscipiendas mihi esse duxi, atque contra pestilentissimum Venenum, poculo aureo Lectoribus minus cautis & confirmatis propinatum, Antidotum salutare præparandum. Quod in præsenti, pro gratia mihi à Deo concessâ, præstiti Libro. Ad hanc operam quamvis Officii mei ratio, causæ gravitas & necessitas, rei indignitas, & amicorum eam à me flagitantium obsequium, satis me permovere potuissent; tamen vix illam subiissem, nisi simul Criticus Sacer ipse me vel renitentem ad eam pertraxisset, ita ut nec citra vadimonii deserti culpam, nec citra famæ & honoris mei periculum, palæstræ huic me subducere potuerim. Non enim satis ipsi fuit, didacticè suam Novam artem proposuisse, variis sophismatis & argutiis confirmasse, & exemplis infinitis illustrasse: sed & insuper adversus*

meas quasdam Rationes & Considerationes, alibi à me propositas, & huic Criticæ oppositas, animo furioso, stylo mordaci & dentato, calumniis, convitiis, scurrilibus dicteriis & facetiis immensis & innumeris, eandem, sub JUSTÆ DEFENSIONIS adversus INJUSTUM CENSOREM *titulo, gladiatorio partim, partim mimico & circulatorio more propugnavit. Hinc & mihi consimilis labor gemellus natus, & Opus ipsum in duas partes dispertitum. Utrumq; ita egi, ut primò omnium Rationum mearum firmitatẽ adversus varias Antagonistæ strophas, sophisticationes & argutias, astruam & defendam: dehinc fundamenta Criticæ novæ supposita destruam & convellam; Variarum Lectionum & Conjecturarum vanitatem, Hebrææ contrà Lectionis veritatem ubique, rationibus solidis & authoritatibus asseram. Quâ occasione innumera penè Scripturæ loca ab hujusmodi frivolis accusationibus, levissimis suspicionibus, ineptissimis conjecturis, & prodigiosis Variis Lectionibus solidè, ut spero, vindicantur, pleraque etiam, pro occasione & re nata, ulteriùs explicantur & illustrantur. Quis nostrûm meliorem causam susceperit & defendat, quis solidioribus armis & telis pugnet, quis ea propiùs alterius jugulo admoveat, atque etiam penitùs visceribus immittat, quis fortiùs alterum prosternat, cuiq; adeò victoria debeatur, Lectorum piorum & eruditorum, judicandi peritiâ instructorum, & omni præjudicio vacuorum, esto.*

Huic meo qualiquali Labori, VERITATIS DIVINAE *defensioni destinato, cùm de* PATRONO *cogitarem, facilè mihi* ILLUSTRISS. T. CELSITUDO *prima in mentem & consilium venit, cùm ob insignem Illustriss. Domûs* HASSIACAE, *quem semper exeruerunt, Veritatis amorem & zelum; tùm ob privata Ejusdem in meos, eaq; summa, nec ullâ apud nos memoriâ sepelienda, singularis Gratiæ & Clementiæ testimonia. Nam, ut è multis pauca quædam depromam & delibem,* PHILIPPUS, *Hassiæ Landgravius, &c. Illustriss. Celsitudinis T. Abavus, inter primos fuit, qui superiori sæculo ad* VERITATIS *lucem oculos aperuit, eamq;, relictis & propulsis mendacii & superstitionum tenebris, est amplexus.* IDEM PHILIP-

PHILIPPUS, pio & prudentissimo consilio, ex Veritatis Zelo, ad dissidium Evāgelicorum, quod tùm in unico de Sacrâ Cœnâ articulo consistebat, componendum, Marpurgense colloquium instituit, ascitis etiam ex Helvetia nostra Theologis, Huldrico Zuinglio, Tiguro, & Johanne Oecolompadio Basileâ; intentione optimâ; eventu, non quidem omninò votis respondente, tali tamen, qui Ecclesiæ paci & tranquillitati sufficienter inservire poterat: Cùm enim in unā sentētiam disputantes coire non possent, sic inter ipsos, referente Sleidano, convenit; Quandoquidem in præcipuis omnibus dogmatis idem sentirent, abstinendum esse deinceps ab omni contentione, & Deum orandum, ut in hac etiam controversia lumen accendat, & concordiæ viam ostendat. *Huic piæ, salutari, & amicæ conventioni utinam, utinam hactenus æquè omnes aurem substrinxissent! OPTIMUS & PRUDENTISSIMUS idem Princeps, quùm ob Religionis negotium turbulento res in Imperio essent statu, fœdere sibi ex Helvetiis conjunxit Tigurinos & Basileenses, ut si cui vis religionis causâ inferatur, mutuum feratur auxilium, Anno 1530. Quin & Anno MDXXVI. sapientissimo non minus consilio, quàm pio zelo, VERITATI VEXILLUM publicum erexit, & SAPIENTIAE DOMUM exstruxit, fundatâ ACADEMIA MARPURGENSI, quam Illust. ejus Successores non solùm conservarunt, sed amplioribus subinde Privilegiis & beneficiis auxerunt, ampliarunt, & exornarunt, ut ad eam omnes VERITATIS & SAPIENTIAE alumni confluerent & convenirent, atque inter præcipuas & florentissimas Germaniæ Academias, per benè multos annos, eminuerit & numerata fuerit. Eandem variè, per funestissimorum bellorum Germanicorum longas clades, dissipatam, disjectam, imò prorsus obrutam sæpè & inundatam; per Pacis Articulos scissam & divisam, TU, Princeps Celsissime, unà cum Illustrissima Matre tua, Domina AEMILIA ELISABETHA, inter primarias sæculorum omnium Heroinas semper referendâ, neque ullis præconiis satis unquam laudandâ, in Cælo nunc post laboriosissimam & gloriosissimam in hac terra peractam militiam triumphante, primo omnium ma-*

gnâ prudentiâ, & singulari pietate, in solidum Tibi amicabili transactione vindicasti: & ab eo tempore de eadem instauranda, pristinoq; flori restituendâ, inter primas Regiminis tui curas esse voluisti. Quod tanto felicius & facilius succedet, quòd licet Marpurgensis Academia Martis furoribus disturbata esset, Pietatis tamen & Bonarum literarum studia, Illustrißimorum Tuorum Parentum providâ curâ, semper sint conservata, Scholâ & Viris doctis non in exilium mißis, sed Cassellas translatis, quo factum, ut & Viros quosdam doctißimos retinerent, & tales quoque etiam inter arma ipsa facerent, qui suo tempore reparandis & instaurandis Zyonis rupturis inservirent. Ex Veteranis illis, Divino beneficio conservatis, in primo Theologorum ordine familiam ducit Celeberrimus, & de Ecclesiis ac Scholis meritißimus, D. JOHANNES CROCIUS; ex his qui felicißimè interea succreverunt, & mihi innotuerunt, D. SEBASTIANUS CURTIUS, meus olim in Linguis Orientalibus hîc Basileæ Discipulus, nunc S S. Theol. Doctor, & ejusdem designatus Professor; Amici ambo honoratißimi. Faxit Deus clementißimus, ut hæc Instauratio, &, quæ propediem fiet, nova Academiæ Inauguratio, faustißimo fiant omine & auspicio, quò, per majora indies acquisita incrementa, supremum, in quo fuit, fastigium aliquando repetat, & in eodem perpetuò maneat! Quis itaque miretur, si ego VERITATIS VINDICIAS Illustriß. Tuæ Celsitudini inscribam, cui VERITATIS peculium & patrocinium à Majoribus est hæreditarium? vel, si ego cum Haßia Helvetiam hac Inscriptione copulem & conjungam, quam jam olim Inclyti Majores Tui confœderationis vinculo sibi conjunxerunt, quæq; communi Fidei & Veritatis ejusdem tesserâ sunt copulata? Sed nec privatæ mihi causæ defuerunt, quæ me huc impulerunt, & hanc Observantiæ, Venerationis & affectûs testificationem mihi expresserunt; illustria nimirum singularis gratiæ & favoris documenta, ab Illustriß. Tuis Parentibus & Majoribus, erga meos, & nostram familiam clementißimè declarata. Cùm enim Anno hujus seculi M DC V. Illustriß. T. Celsitud. Avus, MAURITIUS, Hassiæ Landgravius, &c. Princeps literatißimus, & lite-

& literatorum amantißimus, hic Basileæ ad privatum colloquium clementißimè admitteret HIERONYMUM CURIONEM, Avunculum meum, ita ejus Virtutum amore Prudentißimus Princeps illicò captus fuit, ut inter aulæ suæ Ministros clementer & gratiosè eum susceperit, &, per plures officiorum & dignitatum gradus, ad Intima demum Consilia adhibuerit. In quo officio posteaquàm per annos aliquot, quâ debuit fide & dexteritate, domi & foris, in Variis Legationibus, ac compluribus de rebus gravißimis, apud plerosque Imperii Principes, consultationibus, perstitißet, tandem, Lutetiâ Parisiorum, & ab Illustriß. Principe Lotharingiæ, Basileam feliciter reversus, ut præproperâ & inopinatâ, sic immaturâ morte hic apud suos, magno sui desiderio relicto, extremum vitæ diem clausit, Anno 1614. Ad hujus Affinis desideratißimi hæreditatem cernendam, & res componendas, cùm Pater meus b. m. Cassellas se conferret, tantam Illustrißimi Principis gratiam & clementiam est expertus, quantam nunquam satis deprædicare potuit. Quin & cùm Anno 1618. hic Basileæ transiret, gratiosißimè rursus Patrem meum ad privatum colloquium, & de rebus nonnullis Ecclesiasticis & Scholasticis consultationem, accersivit. Cùm etiam Anno hujus sæculi decimo quarto, Illustrißimus, felicißimæ & gloriosißimæ memoriæ Pater tuus WILHELMUS, cum Illustriß. Fratre PHILIPPO, per integrum annum Urbem & Academiam nostram exornare & illustrare dignarentur, toto eo tempore frequentißimè eum sibi adesse voluerunt: & posteaquam etiam ex ea in Galliam discesßissent, Literis Latinè manu propriâ scriptis, & adhuc apud me asservatis, constantem suam erga ipsum Gratiam & favorem clementißimè testari non sunt dedignati. Horum insignium Beneficiorum recordatio & memoria, ad gratam eorundem apud T. C. celebrationem & prædicationem me excitarunt, ut præsentem hunc librum, VERITATIS SACRAE HEBRAICAE VINDICIAS continentem, hoc nomine ILLUSTRISS. TUAE CELSITUDINI inscribere & offerre non dubitaverim. Quod meæ Gratitudinis, observantiæ & obsequii testimonium, ut gratum habeas, ac tum me, tum

Johannis Buxtorfi F.

VINDICIARUM VERITATIS HEBRAICÆ,

Adversus Ludovicum Capellum,

PARS PRIMA.

Caput Primum.

In quo de Occasione harum Vindiciarum.

MAgnum Dei Opt. Max. beneficium est, quòd cum homine à se condito, non tantùm in statu Integritatis, in quo ad Imaginem Ipsius, in perfecta Sapientia, Justitia, & Sanctitate, fuit conditus, de cœlo quasi in terram descendendo, familiariter loqui atque sermonem habere; sed & post lapsum, amissâ, &, culpâ propriâ, deperditâ illâ Divinâ Imagine, sicque illo, è Paradiso, in profundissimam perditionis & damnationis abyssum, justo judicio, præcipitato, in Orcum & Infernum ipsum q. in ejus gratiam se demittere, eumq; inde gratiosè Verbo suo revocare, & salutis amissæ recuperandæ medium, in Filio suo Mediatore, ostendere & aperire dignatus est.

Non minoris beneficii loco habendum, quòd idem ille Misericors Deus, Verbum suum Sacrosanctum, *Ore* partim suo, partim Prophetarum suorum, familiariùs prolatum, *Scripto* etiam comprehensum, misero generi humano tradere & communicare voluerit; atque ita Humanæ Memoriæ imbecillitati, Mentis inconstantiæ & fluctuationi, Ingenii vanitati, Intellectus pravitati, certissimum, optimum, ac salutare remedium afferre. Nulli enim, post lapsum, homini memoria adeò constans, adeò firma, adeò tenax, adeò durabilis, ut non sæpè inconstanter, ambiguè, turbideque feratur; ut innatâ infirmitate debilitateque suâ labefactata sæpè non vacillet; ut, arctissimè tenacissimeque comprehensa, vel levi alicujus morbi impetu concussa, non dimittat. Hinc Memoria *falli, labare, abire, intercidere & perire*; hinc labefactata *refici* ac *renovari*; hinc, quod exciderat, *in memoriam redire & regredi* dicitur; hinc sunt, quæ memoriam adimunt, auferunt, perduntq; hinc quæ eandem afferunt, augent & conservant. *Mens* verò nostra per naturam mobilis & inquietissima est, nusquam se tenet, in proxima obviaque se spargit & diffundit; inani spiritu tumens, cogitata sua in omnia nota ignotaque dimittit: Vaga est, impatiens, ac novitate rerum lætissima, circumit assiduè, & locum ex loco mutat, discurrit, ac per omnes mundi partes perpetua ejus agitatio, volantis instar globi, se transmittit. *Ingenium* hominis ad vanitatem proclive est, quavis aurâ in errores rapitur, ac suâ levitate in superstitiones levissimo motu provolvitur: Curiosum est, & negotiis plenum, aliena supervacuè & operosiùs disquirit, occulta molestiùs difficiliusque perscrutatur, necessaria utplurimùm negligit, in fingendis commentis supra modum audax est, incredibili deniq; novitatis studio totum flagrat. *Intellectus* post primum hominis lapsum, densis tenebris immersus, vitiatus & corruptus est, ut Deum, & quæ Dei sunt, per se non percipiat, nisi cœlesti luce illuminetur. Habet quidem anima hominis, etiam post lapsum, quosdam in se lucis divinæ radios, Deum tamen in illis non ritè comprehendit, adeò ut ipsum etiam ejus acumen, quantum ad salutarem Dei notitiam, mera sit caligo. Unde & Homines à Divo Johanne *Tenebræ* appellantur, quando ait; *In ipso vita erat, & vita erat Lux hominum: & ipsa Lux in tenebris lucet, sed Tenebræ eam non comprehenderunt*, Joh. 1. v. 4. 5. Ubi hæ tenebræ desident,

dens, ibi omnis spiritualis intelligentiæ facultas salutaris abest; & abest, donec à Deo detur. Hinc Moses; *Experimenta*, inquit, *magna viderunt oculi tui, signa illa portentaq; maxima: sed non dederat tibi Dominus cor ad intelligendum, nec aures ad audiendum, nec oculos ad videndum, usque ad diem hunc, Deuter.29.v.3.* In hac naturæ humanæ pravitate & infirmitate, etiamsi per multò plures Prophetas, temporeq; multò longiore, Deus populum suum Judaicum, vivâ voce prædicationeque, de vera religione edocuisset, mille tamen modis ea corrupta fuisset, nisi certissimam aliam regulam invenisset & usurpasset.

Huic itaque malo ut Sapientissimus Deus occurreret, Verbum suum de salute generis humani, Scripturâ exaratum & comprehensum voluit.

Hinc Decalogum, Legis suæ compendium, posteaquam publicâ terribiliq; voce, audiente toto Israele, promulgasset, proprio digito, Lapideis Tabulis inscripsit & exaravit, Exod.31.v.18.

Has Moses, à Deo acceptas, ex cœlesti Schola montis Sinai ad populum descendens, ac fusum ab Aharone ad idololatriam vitulum cóspiciens, quùm ardenti pietatis Zelo ad iracundiam commotus, in terram dejectas confregisset; mox in priorem Scholam, per repetitos quadraginta dies, à Deo revocatus, eandem doctrinam, in alias Tabulas à Deo descriptam, accepit, eamq; denuò, sufficienter à Deo edoctus, angelicaq; gloriâ cœlesti fulgore insignitus, post præstitutum cœlestis disciplinæ terminum, populo legendam obtulit, Exod.34. Deut.10.

Dehinc idem Moses, inspiratione & mandato Dei, totam Legem explicatiùs Populo enarravit, & in Librum retulit, quem, ministerio ipsius ad finem properante, & nuntio mortis ipsi à Deo allato, Levitis, ad latus Arcæ Sacræ, in qua Divinæ præceptorum Tabulæ asservabantur, dignitatis causâ deponendum commendavit, ut inde ceu è peculiari sacrario depromptus, majori reverentiâ à populo ejus lectio & interpretatio audiretur, Deut.31.v.24.

Idem postea fecit Deus per reliquos Prophetas, Sanctosque viros, quorum operâ & ministerio, ad Verbum suum populo proponendum & explicandum uti voluit, inde à Josua, usque ad Malachiam, Prophetarum ultimum; Vide Jesa. 8. v.1. cap.30. v.8.

Jerem.36.2.4. Ezech. cap.24. Hos.8.12. Habac.2.2. Psal.102.v.19. ut nimirum hac ratione, per scripta hæc monumenta, continuatâ ætatum serie, coram omnibus, Verbi Dei veritas prostaret & testata esset, ejus incorrupti perpetuitas omnibus seculis vigeret, ejus cognitio nunquam intercideret, ejusque præcepta observarentur: aut, si ab ea posteri deflecterent, nullum suæ ignorantiæ, suisque erroribus prætextum, nullam suæ inobedientiæ peccatisque excusationem, quovis modo possent obtendere, sed testem in iis contra se haberent æternum, ut Moses loquitur, Deut.31.26.

Hinc & populus ad Legem Mosis scriptam, ceu Cultus Divini, veræque religionis & pietatis regulam, ejusque studiosam observationem, semper fuit revocatus. Hinc ait Josua ad populum; *Ut observetis & faciatis, quicquid scriptum est in libro Legis Mosis, nec recedatis ab ea dextrorsum aut sinistrorsum*, *Jos.*23.6. Hinc ista Davidis ad Salomonem filium admonitio; *Et observabis observationem Domini Dei tui, ambulando in viis ejus, servando statuta ejus, & testimonia ejus, sicut scriptum est in libro Legis*, 1.Reg.2.3. 1.Chr.22.15. Hinc Deus ipse; *Observate præcepta mea, & statuta mea, secundum Legem, quam præcepi Majoribus vestris, quæq; commisi vobis per servos meos Prophetas*, 2.*Reg.*17.13. *sicut scriptum est in libro Legis Mosis*, 2.*Reg.*14.6. *prout scriptum est in libro fœderis hujus*, 2.*Reg.*23.21. *ad præstandum quicquid scriptum est in Lege Domini*, 1.*Paral.*16.40. *sicut scriptum est in libro Legis Mosis*, 2.*Paral.*25.4. *ut præscriptum est in Lege Domini*, 2.*Paral.*31.3. *sicut perscriptum est in libro Mosis*, 2.*Paral.*35.12. *sicut scriptum est in Lege Mosis Viri Dei*, *Esræ* 3.2. *quæ scripta est in Lege Mosis servi Dei*, *Dan.*9.*v.*11. In Novo Testamento; *Habent Mosen & Prophetas, audiant eos*, *Lucæ* 16.29. *Scrutamini Scripturas*, *Joh.*5.39. *Hæc scripta sunt, ut credatis, Jesum esse Christum, Filium Dei, & ut credentes vitam habeatis per nomen ejus*, *Joh.* 20.31. *Beroënses quotidiè examinabant Scripturas*, *Act.* 17.11. *Apollos Alexandrinus potens fuit in Scripturis*, *Act.*18.24. In summa: *Tota Scriptura divinitùs est inspirata, & utilis ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad disciplinam in justitia, ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum perfectè instructus*, 2.*Tim.*3.*v.*16.

Quemadmodum autem Deus clementissimus, pro sua erga perditum genus humanum infinita bonitate & misericordia, Verbum suum Scriptum voluit tradere, tanquam unicam pietatis, religionis,

gionis, & cultus Divini normam, salutisque consequendæ medium: sic gratiosæ ejusdem Providentiæ est, quòd eædem Sacræ Scripturæ Tabulæ hactenus in Ecclesia, per tot secula, per tot populi sui calamitates, persecutiones, deportationes, inter tot tantosque hostes, fuerint conservatæ.

Quâ ratione autem conservatæ fuerint; an prorsùs incorruptæ, uti à Mose & Prophetis ipsis conscriptæ fuerunt? hoc est quod jam olim, atque etiamnum hodiè, variè est controversum.

Linguâ Hebraicâ, tanquam omnium linguarum primâ, (ut in nostra de Linguæ Hebrææ Origine & Antiquitate, Dissertatione, à nobis ostensum) & Legem & Prophetarum scripta, paucis exceptis Danielis & Esræ capitibus, primitùs fuisse exarata, pro certo & indubitato ab Hebræis & Christianis ponitur; Quo posito, & hoc inde necessariò consequitur, Hebraicum V. T. Textum, esse primum, originalem, verum & authenticum. Et hoc quidem apud omnes sanæ mentis est in confesso.

An verò Textus ille Hebræus, quem & Judæi & Christiani hodierna die habent, idem ille, & talis sit, sine ulla mutatione, prout à primorum olim authorum manibus prodiit, & conscriptus est, ac proinde illius Scripturæ authoritas hodiè sit certa, inviolata, & aliarum omnium versionum & editionum norma? id verò à multis in dubium vocatur.

Primò disputatur; An hæ Literæ, quibus hodiè Biblia Hebræa extant, eædem sint quæ olim, quibusque & Lex à Deo in tabulis exarata, & à Mose ac Prophetis, libris consignata fuit? Nonnulli enim volunt, Esram literas Hebræorum veteres immutasse, & in illarum locum, post reditum ex captivitate Babylonica, Assyrias substituisse; pristinas verò Samaritanis reliquisse; ita ut hodiernæ literæ sint Assyriacæ; veræ Hebraicæ illæ, quas Samaritani habent.

Secundò, dubitatur de Punctis Vocalibus & Accentibus; Utrum illa ab ipsis authoribus, vel saltem à Prophetis, aut Propheticis viris, qualis fuit Esras, & collegæ ejus, consonantibus fuerint adscripta? an verò recens illa sint Judæorum posteriorum inventum, & additamentum? Et qui posterioris hujus sunt sententiæ, eorum nonnulli volunt, illos puncta pro lubitu & placito, vel etiam capite suo addidisse, neque semper primam, veram & genuinam primorum authorum lectionem & mentem expressisse,

ſed ſæpiùs ab illa declinaſſe; idque vel ſtudio & malitiâ, quòd *ἐκ προαιρέσεως* & deliberato conſilio, ex odio Chriſtianorum, & invidia, quædam immutarint: vel ex errore & inſcitia, quòd ipſimet veram lectionem non tenuerint & aſſequuti ſint, aut pravam lectionem à Majoribus ſuis acceperint & didicerint. Ut ſic punctatio hodierna non ſit opus vel Divinum vel Propheticum, ſed merè humanum & commune, quale eſt cæterorum Interpretum, qui Sacram Scripturam Hebraicam, vel verſionibus, vel notis & Commentariis illuſtrarunt; ac propterea ad eam non ita arctè adſtricti ſimus, quin aliquando ab ea recedere & declinare liceat.

Cauſæ hîc dubitandi ſunt; *partim*, quòd Veteres Interpretes, Græci, Chaldæi, Latini, alii, ſæpè longè aliter interpretati ſint, quàm noſtri Codices hodierni ſecundum puncta referunt: & quam illi exprimunt lectio, multis in locis videatur verior, melior, commodior & cōvenientior; *partim* quòd Ratio etiam noſtra, vel ex ipſius textûs Circumſtantiis, vel ex aliis ſimilibus & parallelis locis, ſæpè nobis magis analogam & convenientem lectionem oſtendat, quàm puncta hodierna & accentus præſentes diſtinguentes repræſentant.

Tertiò quamplurima adferuntur in medium particularia Scripturæ loca, quæ ſeu mutationem, ſeu corruptionem videntur eſſe paſſa, non tantùm quoad literas, ſed & quoad integras voces, ſententias & periodos, per illorum omiſsionem, additionem, mutationem, tranſpoſitionem, &c. idque vel temerario ſtudio & *ἐκ προαιρέσεως* vel caſu, ſeu temporam injuriâ, ſeu Scribarum & librariorum incuriâ, negligentiâ, *ἀβλεψίᾳ*, vel aliis de cauſis.

Hujus ſive Accuſationis, ſive Suſpicionis, quâ gravatur Textus Hebræus, variæ prætenduntur cauſæ; veluti

primò Exemplarium ipſorum Hebraicorum multis in locis Varietas & diſcrepantia, quam ne Hebræi quidem vel diſsimulant vel diffitentur, ſed ingenuè & diſertè in ſuis ad Textum Hebræum Notis, Gloſsis, & Commentariis referunt & indicant:

ſecundò, Varietas illa Lectionis & Scriptionis diverſæ (קרי וכתיב dicta) quam omnes Hebræorum codices habent, quâ voces quædam aliter leguntur, quàm ſcribuntur, vel ſcribuntur & non leguntur, vel leguntur, ſed non ſcribuntur.

tertiò, Loca illa octodecim, quæ ab Hebræis תקון סופרים h. e.

Ordinatio

Ordinatio vel Correctio Scribarum vocantur; quasi nimirum, uti Veritatis Hebraicæ mastiges judicant, Scribæ quidam posteriores illa loca aliter legenda & scribenda ordinarint, quàm à primis authoribus scripta fuerunt: Item ea loca, quæ vocantur עטור סופרים *Ablatio Scribarum*, ubi existimantur hujusmodi Scribæ aliquid de Textu, Copulativum scilicet Vav, in quinque vocibus, detraxisse.

quartò; Variæ lectiones inter Judæos Orientales & Occidentales; inter Ben Ascher & Ben Naphtali, quæ annotatæ sunt sub finem majorum Bibliorum Venetorum & Basileensium.

quintò, Varietas lectionis deprehensa ex Collatione Textus Hebræi cum Semetipso; dum in locis parallelis, ubi eædem historiæ & res enarrantur, à seipso tum in verbis, tum in rebus, dissidet & discrepat.

sextò; Varietas deprehensa ex Collatione Textus Hebræi cum Veteribus Bibliorum Interpretibus. Cùm enim illorum interpretationes ab hodiernâ Textus Hebræi lectione in quamplurimis locis discrepent, existimant illi, Interpretes illos aliam olim in suis exemplaribus habuisse lectionem, eam videlicet, quàm illorum translationes exprimunt. Non enim putant credibile, illos ita interpretaturos fuisse multa, nisi talia præ manibus & oculis habuissent exemplaria Hebraica; maximè cùm ex locorum multorum examine, ex circumstantiarum, antecedentium & consequentium, ipsiusque orationis seriei consideratione, atque etiam ex sana ratione, non rarò appareat, & evinci possit, Interpretationem illorum meliorem & convenientiorem referre sensum, quàm Lectionem hodierni codicis Hebraici. Itaque firmum illi hinc duci posse rentur argumentum, pro varia Codicum Hebraicorum Lectione, contra hodiernorum codicum authenticam, inviolabilem, & immutabilem Certitudinem.

Ex quibus apparet, quàm variæ Textus Hebraici Synceritati & integritati moveantur controversiæ, quamvis non omnes æquè sint ponderosæ & momentosæ; dignæ tamen, quæ à nobis Christianis, Theologis maximè, rectè intelligantur & expendantur. Quam ad rem, pro ingenii mei modulo, ego ante aliquot annos, optimo fine & scopo, animum & calamum applicare institui, separatim & sigillatim peculiaribus Dissertationibus singulas pertractaturus, quò tanto accuratiùs, quæ in unaquaq; consideranda veniunt, expendi queant.

Primò

Primò itaque Quæstionem *de Literis veris Hebraicis*, quatenus illa Historica potiùs est quàm Theologica, aggressus, Dissertationem ea de re conscripsi & edidi, in qua, productis & expensis Argumentis utriusq; partis, ostendi, Communem ac receptam apud Hebræos esse, pro hodiernarum literarum authentia & veritate sententiam; idque modestè, suum cuique judicium liberum relinquendo, nec ullum mihi certum Antagonistam proponendo. Non tamen evitare potui modestiâ meâ, quin crabrones irritarem, & Adversarium è vestigio nanciscerer. Cùm enim Anno 1643. à me in lucem Dissertatio mea emitteretur, sequenti statim Anno Censorem nacta est eundem, qui etiamnum me exercet, Ludovicum Capellum, qui Diatribâ de eodem Argumento, meæ è diametro oppositâ, & typis Ambstelodami editâ, eam sub styli sui censuram revocavit.

Quia verò eo tempore jam exorsus eram alterius & gravioris quæstionis, *de Punctorum Vocalium & Accentuum Origine, Antiquitate & Authoritate*, telam, nec adeò magni momenti ea viderentur, quæ mihi fuêre opposita, non potui animum inducere, ut filum meum tunc abrumperem. Quin & tota illa de Literis Hebræorum controversia, inter nos agitata, non ita gravis vel periculosæ consequentiæ videbatur, ut hæc de Punctis. Simpliciter enim respiciebat Antiquitatem & Authentiam illarum, nullâ, de mutatione ulla locorum Scripturæ, per hanc mutationem Literarum incidente vel disputatione vel accusatione: prout sanè nulla hinc simpliciter sequitur Sacræ Scripturæ mutatio & corruptio; quia Esdras, quem volunt novas literas invexisse, vir fuit Propheticus, Scripta ejus divinæ & Propheticæ authoritatis, ac proinde nulla per eum fieri potuit corruptio. Interim tamen neque ista quæstio hodiè periculosâ suâ caret consequentiâ. Non desunt enim, qui, fundamento hoc posito; *Literas Samaritanas esse veras & antiquas Hebræorum literas, quibus olim Lex descripta fuit à Mose*; postmodum & hoc superstruunt; *Pentateuchum quoque Samaritanum, seu, Samaritanis literis scriptum, qui etiamnum hodiè extat, & variis in locis à cæteris Hebraicis codicibus dissidet, esse verum, syncerum, illibatum, adeoq; purum putum Mosis Pentateuchum*, ac proinde nostrum Hebraicum ex illo corrigendum & emendandum. Hanc quæstionem ego tum non attigi, sperans, fundamento concusso, illam per se ruituram.

turam. Aliquid ea de re dicendi occasio dabitur in Parte secunda Vindiciarum nostrarum, cap.5.

Sic ergo in ea quam cœperam telâ pertexendâ pergens, *Quæstionem etiam Secundam, de Punctorum Vocalium & Accentuum Hebraicorum Origine & Antiquitate*, peculiari Tractatu, pro gratia mihi à Domino concessa, ita pertractavi, ut ostenderim, in hac etiam quæstione Hebræos omnes, tam Veteres, quàm Recentes, pro Punctorum Hebraicornm Antiquitate stare & militare, & vel eorum Originem ad Mosen, & Authores Sacrorum librorum ipsos; vel saltem ad Esdram, eorum inventionem, & ad libros Sacros adscriptionem, referre; uno excepto Eliâ, recenti Hebræorum Grammatico, qui superiori sæculo floruit. Cum Hebræis ergo & ego, Sententiam de Antiqua & authentica origine præferens, ita Tractatum illum meum institui, ut *primò* Ἀνασκευαστικῶς sententiam contrariam, quæque pro ea proferuntur Argumenta, ex Hebræorum maximè mente, refellerem & refutarem: *secundò* Κατασκευαστικῶς Argumenta Antiquitatem illorum confirmantia ad certas sedes, certaque loca redigerem, atque eam, quantum à me fieri potuit, omnibus modis munirem, firmarem & propugnarem; omnia in eum finem, ut Codicum Hebraicorum hodiernorum veritatem, authentiam, synceritatem, & integritatem, eosq; omnium aliorum librorum ac versionum normam & regulam, ad quam illæ exigi & corrigi debent, non tantùm cum Judæis, sed & cum Optimis Theologis Christianis, tuérer & defenderem.

Hinc sub finem Partis primæ, discussis omnibus, aut certè præcipuis, quæ pro Punctorum Novitate adferuntur, Argumentis, ista quoque, ceu *Tertia quæstio* à me proposita fuit; *An ad hodiernam Bibliorum Hebraicorum Scriptionem & Punctationem, in illorum lectione & interpretatione, ita adstricti simus, ut non liceat nobis ab ea recedere? An verò permissum sit, si commodiorem nobis videantur suppeditare sensum, vel Veteres Interpretes, Græci, Chaldæi, Latini, alii; vel nostrum proprium judicium; præsenti scriptione & punctatione rejectâ, eam immutare, & aliam sequi ac substituere?* Quæstionem istam adjeci non de superfluo, nec crinibus attraxi, sed sponte se obtulit, tanquam sententiæ illius Consectarium, adeò ut sine flagitio prorsus omitti nec potuerit nec debuerit. Breviter tamen & succinctè

eam attigi duntaxat, non ex professo tractavi; *primò* indicans, quibus authoribus, quibusque fundamentis Affirmativa quæstionis sententia nitatur: *secundò* quindecim Argumenta Lectori *consideranda* proponens, quibus sententia illa Affirmativa gravari, & periculosa reddi, mihi videatur: *tertiò* quod Hebræorum de ista sententia sit judicium, ex ipsorum scriptis, exponens.

In hoc verò meo de Punctis Tractatu, & utraque quæstione, elegi cum quo congrederer non tantùm Eliam ex Hebræis, sed & ex Christianis sententiæ illius Interpolatorem, *Ludovicum Capellum*, quamvis primò aliter constituissem. Caussas hujus rei præcipuè habui sequentes: *primò* quia nullus vel ex Hebræis, vel ex Christianis, hactenus extitit, qui tanto nisu, tanto animo, tantoque apparatu, Antiquitatem Punctorum impugnârit, eorumq; Novitatem propugnârit, quanto ille in suo *Arcano Punctationis revelato:* & quia in eo libro, velut in Compendio; omnia Argumenta, quæ in hac quæstione ab utraque parte proferuntur, fusè & copiosè comprehensa sciebam; adeò, ut eo mihi proposito, non opus haberem, alios consulere, & operosè adversæ partis argumenta hinc inde conquirere: *secundò*; quia illud ipsius scriptum, contra Parentem meum b. m. magna ex parte nominatim erat directum, & in ejus Argumentis examinandis ac refutandis occupatum, aliquas & Causæ bonæ, & optimi Parentis memoriæ famæq; Vindicias, quando Deum & vitam, & otium, & vires quoque aliquas suppeditare sentirem, me debere existimavi: *tertiò*, quod vidissem, D. Capellum sponte me lacessere & ad certamen provocare; qui licet nuspiam à me priùs læsus, publico tamen scripto, eoque animoso & aculeato satis, primus me adortus est, & suis, in duas mearum Dissertationum, Censuris & Animadversionibus certamen inter nos ultrò accendit & instituit. His de causis me non peccaturum existimavi, si oblatum certamen acceptans, & me quasi in arena ostensa sistens, ipsius *Arcano Punctationis revelato*, meum *Tractatum* opponerem, prout ille priùs meæ de Literis Hebræorum Dissertationi, suam de eodem Argumento Diatribam nominatim opposuit; & in meam de Cæna Domini Dissertationem suas Animadversiones rigidas & severas scripsit. Operam interim dedi, ut licet aliquando fortaßis fervore disputandi abreptus, causæ meæ patrocinium acriùs aliquantùm agerem; nullibi

nullibi tamen in ipsius personam, honorem, famam, & probitatem inveherer.

Eo nihilominus scripto, quia suam de Punctis sententiam validè destructam, Criticam suam suffossam animadvertit, irritatus graviter Antagonista meus, & irarum magno æstu flagrans, atque mortem præsensque exitium toti meo libro truculenter & superciliosè minitans, dum id per vitam (sed & cum ratione) effectum ipsi dare liceat, *Specimen interim*, uti scribit, *nunc dare voluit, eorum quæ mihi porrò sint à se exspectanda*; CRITICÆ suæ SACRÆ, auspiciis JOHANNIS CAPELLI, Authoris Filii, Parisiis editæ, Anno MDCL subjungendo, *DEFENSIONEM justam Criticæ illius, adversus* (me) *injustum Censorem*; in qua Defensione, Quindecim illas Considerationes, quas pro Codicum Hebraicorum integritate, contra Artem ejus Criticam, in ultimo capite primæ partis mei de Punctis Tractatus, proposui, dentato & mordaci stylo persequitur & exagitat.

Sed Causæ meæ bonitate fretus, minis nec cado, nec morior, nec in fugam compellor. Si ipsi machæra, nobis urbina domi est. Leoninam præfert, sed quod sub ea latet, non cautè satis tegit. Cantum audio non Galli, sed *Capi*, quem generosiores quotquot sunt Galli ipsi, scio, aversabuntur, & explodent.

Itaque dum ille majora illa, quæ minatur & molitur, præstat, dum arma & nova tela parat, dum omnes suas cohortes & phalanges contra me instruit & educit, non abs re erit, si & ego interea, ex Specimine isto præmisso & exhibito, experiar, quæ mihi porro ab hoc Pyrgopolinice clades sit exspectanda & metuenda. Levior hæc velitatiuncula præludium fortassis & præsagium erit gravioris subsecuturæ mihique jam denuntiatæ pugnæ & cladis, quâ in re candidè mecum agit, ut magna ipsi à me debeatur gratia, quòd me non incautum oppressum velit, sed de periculo, imò exitio imminente, fideliter præmoneat.

Quia verò in Specimine hoc edito, non tantùm sui suæque causæ Defensorem agit, sed acrem etiam & iniquissimum mei *Accusatorem*, graviaque mihi impingit crimina, ad causam nihil attinentia, in meam verò famam, honorem, & integritatem incurrentia; antequam ad Controversiæ ipsius Disceptationem deveniam, consultum mihi visum est, præcipua quæ Personas spectant,

& nil nisi παθήματα humana spirant, in unum q. collecta secernere, quò his veluti nebulis discussis, tanto sereniore animo & judicio, ad litis nostrę disceptationem & dijudicationem postmodum progredi mihi & Lectori liceat.

Sequenti igitur Capite, à gravioribus quibusdam, per totam ejus Defensionem sparsis, Criminationibus & Calumniis Antagonistæ mei me purgare constitui, & ostendere, quàm iniquè & impudenter, adeoque & imprudenter, hac in parte mecum egerit, ea mihi improperando, quæ à me sunt alienissima, in ipsum autem plerumque justissimè quadrant & retorqueri possunt, juxta illud vulgare Hebræorum; כל הפוסל פוסל במומו *Qui infamat alterum, infamat illum vitio suo*; quo sc. ipse laborat.

CAPUT II.

In quo graviores nonnullæ Defensoris Criminationes & Calumniæ absterguntur & diluuntur.

Cùm primùm in Criticæ hujus Sacræ DEFENSIONEM oculos conjicerem, infaustum in ipso limine mihi comparuit augurium, Noctuę cantilena; *Epigramma IN ZOILUM*, ἀδήλου & ἀνωνύμου, lucem fugientis authoris; unde statim obhæsi, & ad auditam horrisonam invisæ avis vocem, non tantùm mali alicujus meo capiti imminentis augurium inde cepi, sed & pessimæ authoris caussæ signum sum interpretatus. Quo enim loco illa carmina & Epigrammata habenda sint, quæ, tecto & dissimulato Poetæ nomine, in bonorum virorum famam & integritatem, scribuntur, publicantur, sparguntur, nemo rerum usum vel mediocrem habens ignorat. Dum illi famæ aliorum è latibulis insidiantur, infamiam ipsi metuunt, quam certò incurrunt, si prodantur. Certum hæc latibula quæsita sunt indicium pessimorum authorum, & parum honestæ causæ, nisi falsum sit effatum Servatoris nostri, dicentis; *Diligunt homines tenebras potiùs*

quàm

quàm lucem, quia opera eorum mala sunt: quisquis enim qua mala sunt agit, odit lucem, nec venit ad lucem, ne arguantur opera ipsius: qui verò dat operam veritati, venit ad lucem, ut manifesta fiant opera ejus, quòd secundum Deum facta fuerint. Itaque parum refert Authoris nomen scire, quia Filius tenebrarum est, lucem odio habens. Vel enim Defensor ipse est, Vel ejus Filius, vel Alius aliquis ipsorum similis. Et *Ipsum* quidem *Defensorem* hujus quoque belli Epigrammatis esse authorem, non prorsus incredibile vel absurdum videtur: quia Argumentum illius, cum illis quæ ab eo in Defensione ipsa mihi objiciuntur, per omnia convenit: stylus etiam Epigrammatistæ à Defensoris stylo non est alienus, in eo præsertim, quòd se & sua laudare, alios & alia vituperare & reprehendere, homini illi sit proprium & peculiare. Sit verò alius ejus genitor, pro suo tamen agnovit & adoptavit, dum libro sub suo nomine edito, sine alio nomine, id inseruit; Adde quòd de libello famoso de jure teneatur is etiam, qui ab alio scriptum describit vel edit. An verò Theologorum sit, famosis hujusmodi epigrammatis ludere, eaque libris suis præfigere, piis Theologis dijudicandum relinquo. Nos certè, & Ecclesiæ nostræ, hanc consuetudinem non habemus. Si *Filius* ejus sit Author, ille nimirum cujus *Studio & operâ* hunc librum edidit; quàm honorificum sit Patri, laudes & encomia publica à tali Filio, qualis ille est, admittere & acceptare; quanti etiam ejus latratus, convitia, & scommata, Viro pio & orthodoxo sint facienda, mox audiemus. Si *Alius aliquis* est ejus Author, vel bonus est vel non: Si vir bonus, si carmen honestum, si in causa bona, nomen edere & addere debuit: si non bonus, indignus est cujus ratio habeatur. Fortassis aliquis est illorum, quorum ille parasitum agit & adulatorem, ut vicissim illos laudatores habeat, qui hoc epigrammate mutuam ipsi operam tradere, mutuumque testimonium dare voluit, ut sic *Alter alterius sermone meros audiret honores, Gracchus ut hic illi fiet, hic ut Mutius illi.*

Quisquis sit, lucifuga est, qui instar ignavi bubonis, è dira & inaccessa sua specu, funereo ore, ferale istud carmen edidit, quod Tibi jam exhibemus, Lector:

Rodere mordaci doctorum scripta virorum
Dente solet, flagrans Zoilus invidiâ.

Quamprimum veniunt vulgata in luminis oras,
Perlegit, & lævis excipit illa oculis.
Optima quæque veru, tetricus, jugulante refigit,
Atque malas infert in meliora manus.
Sic procerum sua fata ferunt, sic volvitur ipsis
Sors, dubium spernenda an metuenda magis.
At nondum emissos qui carperet ore labores,
Aut calamo, tulerant sæcula nulla Virum.
Primus adest Censor, celebris qui scripta Capelli
Inclyta, scommatibus, non sibi visa petit.
Immeritum verbis proscindit atrocibus, ausu
Præcipiti, verbis allatrat immeritum.
Audierat CRITICAE *mandanda volumina prælo,*
Quâ lucem sacris fœnerat eloquiis.
Continuò auspiciis operis toto orbe canendi
Succenset, VERUM *discere fortè timens.*
Nec mora, distringit dentata spicula pennæ,
Jamq; sat in Criticam juris habere putat.
Fatidicum simulat, nondum edita scripta refellit,
Ac si arcanorum præscius ipse foret.
Sed Critica, & Criticæ annexa tutela, docebunt,
Quis nuperum Vatem spiritus intus agat.
Qui falsa affingit, nectitq; sophismata passim,
Passimq; in larvas irrita tela jacit.
Numen abest, solo livoris percitus œstro,
Tota hæc conseruit jurgia, Numen abest.

Epigrammatista, comparatione institutâ inter Zoilum & me, docet ex Zoili ingenio, & moribus, me quovis Zoilo esse audaciorem & deteriorē, sed satis imprudenter; quæcunq; enim de Zoilo, & in Zoilum dicit, omnia verissimè in Defensorē ipsum quadrant. De ZOILO scribit, *illum ex invidia rodere mordaci dente doctorum virorum scripta, quamprimum illa veniunt vulgata in luminis oras, illa perlegere, & lævis oculis excipere, optima quæque veru jugulante refigere, atque in meliora malas inferre manus.* Si hæ sunt Zoili virtutes & proprietates, primus jam Zoilus erit Criticus & Defensor, & in ipsum dicta credentur hæc omnia. Quamprimum enim Patris mei Tiberias vulgata in luminis oras venit, illam perlegit, lævis oculis

oculis excepit, optima quæque ex eo libro veru jugulante refixit, atque malas in meliora manus intulit, in Arcano suo Punctationis Revelato: Quamprimùm in lucem prodiit Clarissimi Gomari *Lira Davidis*, de veteri Poësi Hebraica, lævis illa oculis à solo nostro Critico excepta, & Censuris atque Animadversionibus ejus vexata fuit: Quamprimùm vulgata à me fuit Dissertatio de Literis Hebræorum, & Exercitatio in Historiam Institutionis Cænæ Sacræ Dominicæ, statim mordaci suo dente eas rosit, & verubus jugulantibus refigere tentavit unus & solus noster Criticus & Defensor. Annon igitur justissimè in ipsum quadrant, quæcunque hic in Zoilum lusit Epigrammatista?

De ME verò scribit, me tanto pejorem esse Zoilo, quòd, cùm Zoilus scripta in lucem emissa duntaxat rodat & discerpat; ego *primus omnium mortalium & seculorum aggressus sim carpere nondum emissos labores, atq; mihi nondum visa inclyta celebris Capelli scripta scommatibus petere, immeritum verbis atrocibus, ausu præcipiti proscindere*, & quæ plura ibi accongeruntur. Ea verò omnia, quia Defensor ipse disertè & apertè mihi in sua Defensione quoque objicit, quàm justè id seu à Poëta, seu à Defensore & Oratore fiat, mox videbimus. ut & illud, quod concludit, *Ex hac Criticæ Defensione visum iri qui me spiritus intus agat.* Benè habet! quia ipse ad *Criticæ Tutelam* provocat, arguo, hunc nil nisi Poëticum esse furorem, & canis rabidi latratum, ut ei hìc vel resistere vel respondere velle, nil aliud esset, nisi ultrò cum ipso furere & insanire velle, ac proinde consultò responsum ad hæc differo. Accusare, Criminari, convitiari, maledicere, in hoc foro non sufficiunt: Probationes & rerum documenta sunt proferenda. Itaque progrediamur ad Defensionem ipsam.

II. DEFENSIONEM ipsam his inchoat verbis; *Quandoquidem visum est Doctori Basileensi (optimi & præstantissimi Patris τῦ μακαρίτε utinam simili Filio) &c.* In hoc Exordio, & in tota Defensione, hoc primò omnium mirum, quòd cùm antea contra me scribens, meum nomen disertè expresserit, & titulo etiam libri inscripserit; ego etiam in meo de Punctis Tractatu nominatim contra ipsum scripserim; nunc tamen ipse in tota hac Defensione nominis mei nuspiam meminerit, nisi sub ejus finem, ubi, veluti per contemptum, me *Juniorem Buxtorfium* vocat. Equidem cùm in hac Defensione

fensione non meæ virtutes laudesve decantentur, sed vitia & vituperia mera contineantur, satius fortè est suppressum ab ipso fuisse nomen meum, aut parcere fortassis mihi voluit Defensor, si quis persuadere sibi queat, in hominem adeò in me concitatum & accensum, tam moderatum affectum cadere posse. Quicquid sit, nolo profundiùs ejus rei causam rimari. Nec me pudet *Juniorem Buxtorfium* vocari, respectu Patris mei τ8 νῦν μακαρίτυ, quo utique sum junior. Si verò Defensor, tanquam me senior, sui respectu Juventutem mihi voluerit objicere, nihil habuit causæ. Nam, per Dei gratiam, quinquagesimum jam complevi & excessi annum, quo qui non sapit, is ne anno quidem sexagesimo vel septuagesimo rectiùs sapiet, quod vel ipsius exemplum docet. Nam si eâ ætate rectiùs sapuisset, nunquam vel tunc, vel hac jam graviore senectâ, tam crudos & jejunos in lucem emisisset libros. Non etiam me pudet vel pœnitet *Doctoris Basileensis* tituli, sarcasticè hic mihi tributi: quia in celeberrima & antiquissima illa Academia, reipsâ Doctoris vices ago, & titulus Doctoris, pro more Academiarum, publicè & legitimè mihi est collatus, quem ipse & ejus similes, ob καινολογίας suas nunquam in ea adipiscerentur. Sed hæc transeant.

Quid verò causæ habuit, quod in Parenthesi scripsit; *Optimi & præstantissimi Patris τ8 μακαρίτυ utinam simili Filio!* ubi optans, ut Parenti meo τῷ μακαρίτῃ similis fiem, simul supponit, me ipsi valdè esse dissimilem. Uti æqualitatem cum Patre meo nec agnosco, nec affecto: sic fateor me non libenter passurum, similitudinem cum ipso mihi denegari & abjudicari. Nam, ut quàm simillimus ei essem, à multis annis dedi operam. Quid profecerim, aliorum sit judicium, sed nullo sinistro affectu erga me laborantium. Scio parum decere, ut de meipso vel loquar vel scribam; Interim si me Patri meo similem dicam Fidei orthodoxiâ, Professione, Studiis, Scriptis, nihil puto me præter verum dicturum. Quin & in hoc similis ei esse studeo, quòd sicut ille totâ suâ vitâ hoc agebat, ut & Linguæ Hebrææ authoritatem, & Veritatis Hebraicæ synceritatem, puritatem, & integritatem, quoad Literas, Puncta, Voces & sententias, omnibus suis viribus tueretur & defenderet: ita ego quoque idem ab aliquo tempore egerim, & etiamnum agam. Et ut Pater meus ὁ μακαρίτης in hac causa, à solo nostro

nostro Defensore, primò quod sciam fuit impetitus, variisque cavillis exceptus: ita dum ego, & ejusdem causæ, & Patris mei Vindicem ago, idem quoque ab illo experior, ejusque calumniarum, sannarum & conviciorum scopus & objectum fio. Nescio igitur, quid hactenus commiserim, quo tantum à me Paterno nomini dedecus publicè sit illatum, ut eo indignus censeri debeam, vel tantum ab ejus imagine deflexisse, ut tam calido pro me voto in hujus Defensionis exordio opus fuerit; nisi fortè in hoc à me sit peccatum, quòd ad frivolas Antagonistæ mei Censuras, & putidas ejus in mea scripta Animadversiones, non ad Patris mei exemplum conniveam & sileam, sed mea masculè contra ipsum asseram & defendam. Antequam enim hoc egi, dum ille primus in me immerentem ac innocentem, ferula suâ Critica & Censoriâ pro lubitu grassaretur, meoque tergo inequitaret, tùm adhuc Patri meo eram similis, tùm laudibus evehebar & ego, & quæ scribebam, tùm audiebam, *Doctissimus, & paternæ gloriæ ac virtutis laudabilis æmulus, Filius: colebar & amabar ab ipso, pro mea virtute, pietate, eruditione, & doctrinâ: Dissertationes meæ erant doctæ & eruditæ.* Nunc verò, postquàm me ejus ferulæ subduxi, posteaquam restiti, & meo me gladio defendi, eodemque jure, quo ille in me, erga ipsum quoque sum usus, degener subitò sum factus, & Patri meo longè dissimillimus filius, omnia mea scripta sunt vana, frigida, inepta, futilia, atque λαςυβείων ἀμυσσότερα, nihil in illis sobrii, nihil sani, nihil est intra oleam, nihil est extra in nuce duri. At certè nec sic Patri meo sum factus dissimilis, quia & ipse in animo habuit publico scripto ulteriùs suam sententiam defendere, atque certò fecisset, nisi morte his & aliis præreptus fuisset. Sic ergo, Defensoris voto, & mihi ad Silentes citius migrandum fuisset, si Patri meo per omnia similis esse & manere debuissem. Quia verò aliter Deo visum fuit, atque mihi vitam, vires, & valetudinem longiorem largiri, cum Vivis mihi loquendum & scribendum esse existimavi.

Mirum autem, Defensorem hunc, dissimilitudinem à Patre meo mihi hîc improperare, neque cogitasse, quid ipsi à me regeri & objectari queat. Hebræi olim in Babylonia familiari proverbio dixerunt; דאית ליה זקיפא בדיוקתיה לא נימא לחבריה זקיף
לי ביניתא *Cui est suspensus in familia sua, ne dicat alteri, Suspende mihi*

piſcem hunc: ſed à *Suſpendii* voce, tanquam ſibi ignominioſâ cautè & prudenter abſtinere debet. Hoc ſi ritè expendiſſet, & familiam ſuam, cùm hoc ſcriberet, accuratè luſtraſſet, procul dubio ab hoc cavillo ſibi temperaſſet. Nimirum optat, ſed quo animo! ut Patri meo optimo ſimilis eſſem! Cur non potiùs optavit, ut Filius ſuus, Patri (uti quidem apparet) diſsimillimus factus, ad frugem redeat, & paternam imaginem rurſum induat? Id cùm ipſe negligat, pro mea magis, quàm ſuorum ſalute ſollicitus, ne ingratus pro tam candido ſiem voto, opto ei, ut Filius ipſius Patri fiat ſimillimus. Magnus haberet utique hujus voti ſeriò concipiendi cauſas, cujus *Filius*, JOHANNES CAPELLUS, cujus ſtudio atque operâ, Criticam Sacram, unà cum ejus Defenſione, reliquiſq; appendicibus & auctariis edidit, ante decennium circiter, ab ea quam Pater profitetur, h. e. verâ, reformatâ, & orthodoxâ religione, triſti apoſtaſiâ, ad Papanam defecit, in eaque uſque in hodiernum diem perſeverat, atque ut audio majori Zelo in illa Superſtitione vivit, quàm ii qui in Papatu nati ſunt atque educati. Quàm facilè mihi fuiſſet, iiſdem ferè quibus ille ſuam Defenſionem incepit verbis, meam hanc Ἀντεπιλογίαν viciſsim auſpicari; *Quandoquidem viſum eſt Doctori Salmurienſi, Criticæ ſuæ Sacræ, adverſus Doctorem Baſileenſem Defenſionem ſubjungere, eamq; ſtudio & operâ Johannis Capelli, Patris præſtantiſsimi utinam ſimilis filii in lucem edere!* Sed, ut verum fatear, ambiguus apud me fui, & hæſitavi, annon potiùs credere debeam, Patrem Filio eſſe ſimilem, quàm Filium Patri diſsimilem! cujus meæ hæſitationis rationes plures mox ſum redditurus. Nihil itaque cauſæ fuit, cur vel Patri meo τῷ μακαρίτῃ, & felicitatis apicem conſequuto, de infelicitate iſta condoleret, vel mihi degenerem indolem ac naturam exprobraret.

III. Aliquoties me *Cenſorem, Catonem cenſorium, & Ariſtarchum ſeverum* vocat. Voces hæ tales ſunt, quæ utroque ſenſu, bono & malo, accipiuntur. Quo ſenſu, quâ mente & animo, mihi hos titulos attribuat Defenſor, non eſt obſcurum. Quo veró jure peculiariter mihi Cenſoris crimen hîc objiciat, non video, quamvis non magnopere ei hoc nomine ſuccenſeam. Fateor enim me *Cenſuram* ſuſcepiſſe quorundam ipſius ſcriptorum, & quo loco, meo quidem judicio, ea habenda ſint, quantique æſtimanda, publicè pronunciaſſe. Non diffiteor etiam, me quandoque ſeve-

riorem

riorem paulò fuisse, quàm fortean optasset, aut, ipsius opinione, esse debuissem. At facilè veniam apud æquos judices me meriturum & obtenturum confido.

Non enim vel ex curiositate, vel procaci censendi libidine, sed justis de causis munus hoc suscepi. Defensor ipse mihi suo exemplo præivit, imò invitum in hanc arenam pertraxit.

Censorem enim & *Aristarchum* is primus egit Patris mei τȣ̃ μακαρίτȣ, ejus de Punctorum origine, & Textus Hebraici veritate ac synceritate, tum Sententiam, tùm Argumenta, quæ partim in Thesauro suo Grammatico olim, partim in Commentario Masorethico produxit, publicè & severè satis censendo, vexando, & examinando.

Censorem ille etiam primus egit meum, dum meam De Literis Hebræorum Dissertationem, & De ritibus Cænæ Dominicæ Exercitationem, censoriis suis animadversionibus, sine ulla data causa, publico scripto castigavit, exagitavit.

Ut jam de *Censuris* ejus in aliorum doctorum Virorum scripta nihil dicam.

Hoc jus sibi in nostras lucubrationes sumpsit, priusquam nos de eo vel minimam cogitationem habuissemus. Quo ergo jure ego potiùs invidiosum hoc *Catonis censorii*, & *severi Aristarchi* nomen præ ipso commerui? Quicquid hactenus in ipsum scripsi & edidi, hac occasione scripsi, ut ad Censuras ejus responderem, & quàm justæ eæ sint, ostenderem, hacque ratione & Patrem meum. b. m. & meipsum ab illis vindicarem. Hæc fuit occasio edendarum Vindiciarum Exercitationis meæ de Cæna Domini: hæc fuit occasio, cur meum de Punctorum origine Tractatum (quem etiam si ipse nihil de eo Argumento scripsisset, suscepissem) ejus nomini & libro opposuerim. Nunquam is mihi fuit animus, cujusquam Viri docti, utut à me in nonnullis dissentientis, scriptum superciliosè censére, vel nominatim aliquem lacessere, & in certamen provocare. De controversis quæstionibus aliquando scribens, equidem fieri non potuit, ut non modò ab hoc, modò ab illo, mihi discedendum fuerit, atque ita etiam illorum Argumenta & fundamenta expendenda & examinanda. Vel enim de illis silendum, vel hoc agendum fuit, cùm illarum Controversiarum pugnantes & contrariæ sententiæ, suos authores & fau-

tores habuerint. Sed in integrum Viri alicujus docti & amici ſcriptum, calamum meum diſtringere, (quod illi nihil novum) hoc verò nunquam, niſi laceſsitus, feci, nec facturus ſum unquam.

Jure itaque ipſe Defenſor *Cato* eſt *Cenſorius*, & *Ariſtarchus ſeverus*, non ego, qui nonniſi Parentis, & mei Defenſorem egi.

Atque hîc ſimul iſtud quoque impudens ejus convitiumnè dicam, an mendacium, eſt notandum, quòd non ſolùm in privatis ad Amicos literis, quales ego his meis oculis vidi, meis manibus tenui, & ad eas reſpondi, ſed & in publica hac ſua Defenſione conqueri non erubuerit, *me primum in immerentem ipſum* ſcripſiſſe, & tàm indignè ipſum habuiſſe.

An ego primus fui, qui ipſum laceſsivi, & in arenam protraxi? Annon ille primus libellum in me edidit Ambſtelodami, apud Ludovicum Elzevirium, Ann. 1645. cujus hic titulus; *Ludovici Capelli Diatriba de Veris & Antiquis Hebræorum literis, oppoſita Johannis Buxtorfii, de eodem Argumento, Diſſertationi: Item, Joſephi Scaligeri adverſus ejuſdem reprehenſiones Defenſio &c.* Quid ego tum commerueram, aut quo iniquo ſaltem verbo ipſum læſeram, ut ſe mihi nominatim opponere, & tam ſeverè in mea ſcripta animadvertere, cenſuraſque edere, neceſſe habuerit? Hic ejus libellus originem dedit belli hujus inter nos exorti. Dum itaque ei poſtmodum ad ejus cenſuras reſpondi, dum me & mea contra ipſum defendi, quî poſſum ego *primus* dici *in ipſum immerentem* calamum ſtrinxiſſe? Nimirum poſtquam ille meas Diſſertationes ſuis cenſuris vexavit, meque ipſum Criticâ ſuâ ferulâ caſtigavit, acquieſcere, nec quicquam reponere debui, ne ad ulteriorem concertationem res deveniret. Illi ſcilicet licitum eſt gladium gerere & in me ſtringere, mihi illicitum erit ſcutum. Vult ille me tacere? ne accuſet; Deſiderat pacem? deponat gladium, & ego ſcutum abjiciam. Adde quòd primus ille ſcripſit in me amicum, notum, familiarem. Antea enim amicis literis de ſtudiis noſtris ſuaviter conferebamus, quamvis temporum illorũ calamitates iſtud commercium aliquando ſuſpenderint & interruperint. A' quo tempore literaria iſta amicitia inter nos viguit, uſque ad editum illum in me libellum, non poſſum commeminiſſe, quicquam à me eſſe patratum, quod vel amicitiam diſſuere, vel in odium & inimicitiam

citiam convertere potuerit aut debuerit. Si in meis Dissertationibus erravi, Amici fuisset, priùs amicè & privatim me monere, quàm publicè redarguere & refutare, vel saltem majori id modestiâ & mansuetudine facere. Quis ergo est, qui primus in alterum immerentem publico scripto incurrit? quis justiorem hac de re conquerendi causam habet? Quicquid hactenus feci, & adhuc facio, debui & debeo, partim Nomini paterno, & quoque meo, partim Causæ bonitati, quàm ille impugnat. Nimirum ex Gracchorum est familia, de seditione querentium, qui ipsi seditionis omnis sunt authores.

IV. Quàm justè autem Seditionis motæ me accusat, tam justè uno eodemque spiritu, *Ingratitudinis* crimen mihi impingit; *Qui me*, inquit, *primus immerentem, imò de Parente, deq; ipso, benè meritum (utpote quem, quos, de erroribus placidè & fraternè monui) tam indignu modu tractavit.* Fateor, Capellum per aliquot annos non malè de nobis meritum, quamdiu Patrem & me amicis suis literis & colloquiis dignatus est: sed nec nos de ipso malè vicissim fuisse meritos eo tempore, non opinor diffitebitur. Mutua fuerunt ista officia, & ex æquo satis compensata. Cùm verò vinculum illud primus ipse rumperet, & loco calami amici virgam mihi ostenderet, imò tergo meo imprimeret, an & illud meriti, vel placidæ ac fraternæ monitionis loco habere debuerim, id, qui meus est stupor, quæ crassities, capere non potui. Scilicet *indignum ipsi videtur, ut quem, quos, de erroribus placidè & fraternè monuit*, ipsi non assurgant, sed in ipsum insurgant; ipsique castiganti terga non obvertant, sed avertant, & in faciem resistant! Hanc morosam beneficii exprobrationem legens, diligenter primò memoriam meam recolui, ut quinam illi sint errores, de quibus nos tam placidè & fraternè monuit, reminiscerer: Cùm ea nihil suggereret, quod tanti à me æstimari posset, literas etiam ejus relegi & excussi, quotquot à multis retrò annis ab ipso ad Parentem meum, & ad me scriptas reperire potui (diligenter autem soleo Amicorum eruditorum literas asservare, neque perire eas facilè patior): tandem merita hæc tam fastuosè & fastidiosè jactata, nobisque exprobrata reperi. Nimirùm, cùm ante multos annos specimen Concordantiarum ipsi à nobis transmissum esset, aliquot ἀβλεψίας in ordine locorum Scripturæ, ex prima facie illarum notatas, re-

misit, quas quivis tyro animadvertere & observare potuisset, quæq; à nobis etiam, & quidem melius, quàm ab ipso, animadversæ, atque sub finem inter errata relatæ fuerunt. Hæc sunt magna illa merita, hi errores illi, quorum causâ non solùm ei in perpetuum obstricti, sed & omnibus ejus censuris & animadversionibus subjecti esse debuissemus.

V. Accusat me *Temeritatis magnæ*; quòd ausus sim, *Criticam hanc ejus Sacram, à me nondum visam, atq; in pulvere sui musæoli adhuc dum delitescentem (de qua vix aliquid hactenus, nisi ex quorundam rumusculis, quasi per insomnium, audiverim) temerè ac præproperè nimis aggredi & impugnare, quod vel solum me in ruborem dare possit, quòd rem mihi minimè perspectam, tam inconsideratè sim adortus, ac sine judicio damnarim.* Et hoc ipsum etiam est, quod Vates sacer in Epigrammate præfixo mihi, tanquã inauditi criminis exemplum, objicit.

At verò quisquis mei Tractatûs cordatus & oculatus erit lector, is etiam sine ulla mei ulteriore excusatione facilè perspiciet, vanissimum hoc esse cavillum, & ægri animi πόθημα. Nimirùm accusat me, quòd *Librum suum, nunquam mihi visum, ausus fuerim temerè ac præproperè nimis aggredi.* Qui verò Arcanorum ille scrutator & revelator potest ita confidenter asseverare, Criticam ipsius mihi nunquam visam, antequam Parisiis typis descripta in lucem hominum publicam prodiret? *Quia scilicet in pulvere sui musæoli ad illud usque tempus delituerat.* Itané verò semper delituit usque ad illud tempus? an nunquam è pulvere illius antea emissa, & è potestate ipsius dimissa fuit? Nunquamne aliorum oculis exposita, aliorum manibus tractata fuit, sed ad tempus usque editionis virgo intacta & illibata, musæo ejus veluti sacrario inclusa, nullique hominum visa fuit? Recolat suam memoriam Sacer Criticus, an eam nunquam Salmurii cum aliis, seu studiosis, seu aliis familiaris admissionis amicis communicârit? annon specimina scripta ex ea, jam ante complures annos, ad amicos miserit? Imò annon eam totam extra etiam Salmuriensis urbis mœnia, & ditionis illius pomæria exspatiari sivit, ut, quî aliis doctis viris formosa ista Helena placeret, exploraret, vel procum aliquem, qui ejus specie & pigmentis illectus, eam expeteret & juris publici faceret, inveniret? Ad hanc rem probandam non alienis opus est, quos producere

cere

cere poſſem, teſtibus, ipſemet hoc à ſe factum, reſtatur variis in locis. In Epiſtola dedicatoria ſcribit; *Quin ſi virorum doctorum, & quidem benè multorum, qui ſcriptum hoc, priuſquàm prælo ſubjiceretur, viderunt, & ab annis plus decem expenderunt, ſuffragia ſint æſtimanda &c.* In Critica ipſa pag. 634. *Poſſem hic attexere multorum virorum doctiſſimorum judicia de Critica noſtra, quibus ea communicata fuit, diu antequam Typographum inveniret; à quo excuderetur.* Et mox: *Hugo Grotius, cui cùm unus ex amicis noſtris, ante annos pluſquã tredecim, manuſcriptã oſtendiſſet, eâ perlectâ ſic reſpondit &c.* Iterùm: *Cùm Amicus quidam meus Criticam meam communicaſſet (me non invito aut renuente) Domino Simeoni de Muis.* Pag. 647. ſcribit, *ſe eam anno 1643. Genevam ad Clariſ. Spanhemium miſiſſe excudendam, &c.* In Præfatione ad Lectorem; *Criticam hanc tandem, poſt gravem, quam à multis annis paſſa eſt, terrâ mariq; jactationem, bonis avibus, Chriſto duce & auſpice, in lucem emitto.* Quod ſi per annos tredecim, antequam ederetur, non unius, ſed *benè multorum* oculis fuit uſurpata, manibus contrectata, fidei commiſſa, ſi graves, per multos annos, terrâ marique, jactationes paſſa; quî verum, quod dicit, *in pulvere ſui muſæoli adhuc dum delituiſſe*, cùm meum Tractatum de Punctis ederem, Anno 1648? quî novit, neminem eorum, cum quibus eam communicavit, vel totam, vel ejus partem, deſcripſiſſe, ut ejus vel ἀπόγραφα, vel ſaltem ὑπομνήματα ad me deferri potuerint? Si ab Amico quodam fuit Hugoni Grotio, & Simeoni de Muis oſtenſa & communicata, annon potuit ab alio mihi communicari? Vel an exiſtimat, me ita in Orbe literato peregrinum, aut ab amicis derelictum, ut quid in eo rerum geratur, rudis adeò ſim & ignarus? Annon cogitare poteſt, quod Hebræi dicunt, חברך חברא אית ליה וחברא דחברך חברא אית ליה: *Amicus tuus amicum habet, & amicus amici tui amicum habet?* Præterea, annon ipſemet, quodnam ſit hujus ſuæ Criticæ Argumentum, quis ſcopus, partim in libris à ſe editis, partim in ſcriptis ad amicos ſuos literis, & mecum communicatis, ſatis diſertè & apertè expoſuit? annon quædam in Diſſertatione de Literis mihi oppoſitâ excerpſit? Et an quæſtio hæc inter nos controverſa, ita mihi eſt peregrina, ut, abſque libro ejus viſo & perlecto, non potuerim eam capere & intelligere? Vel an me ita obeſum, aut in his ſtudiis hoſpitem arbitratur, ut, ſi ſummam & ſubſtantiam quæſtionis alicujus audiam,

diam, nullum possim de ea consideratum judicium ferre, nisi totam tractationis farraginem etiam devoraverim?

At si Lector amicus rectè meum librum introspexerit, videbit, me nequaquam impugnasse aliquid mihi non visum, sed quæ visa, lecta, & mente probè fuerunt percepta. Nimirum non aggressus sum & impugnavi Systema istud sacrum, quod nunc in lucem prodiit, sed Rem illo Systemate comprehensam, & fundamenta generalia, quibus illud nititur & suffulcitur. Hujus Artis Criticæ fundamenta & principia nequaquam mihi fuerunt occulta, neque ab authore usque ad editionem Criticæ sacræ occultata, ut ad ea fatidico spiritu, sicut Epigrammatista poëtico furore insanit, opus fuerit: sed satis clarè mihi fuerunt cognita & perspecta, ac proinde etiam non meis, sed Authoris ipsius verbis, illic à me proposita. Illa fundamenta & principia arietavi quindecim illis meis Considerationibus, in quibus constituendis nihil ipsi de meo affinxi, sed propria ejus verba sine ulla vel additione, vel mutatione, adhibui, desumpta partim ex Arcano ejus Punctationis revelato, partim ex alio ejus scripto, mihi communicato. Si quid illic à me productum, quod pro suo non agnoscit, cur non queritur? cur me non arguit ejus causâ? Si sua sunt, cur queritur, me res prius mihi non visas temerè & inconsideratè aggredi? Ipsius ergo sententiam, verbis ipsius propositam, nec quicquam aliud, dum impugnavi, dum aggressus sum, an jure jam accusor, quòd rem mihi minimè perspectam temere invaserim, & sine judicio damnârim?

Adde quòd eâ modestiâ sim usus, ut sententiam nullam prætoriam ad illius exemplum tulerim, vel Lectori obtruserim. Dixi me tantùm *indicium aliquod Lectori meo facturum, & quid ego ea de re sentiendum existimem, quæq; Hebræorum hic sit sententia, breviter & summatim commonefacturum: Item, me quædam circa hanc quæstionem Lectori duntaxat consideranda propositurum.* Quid quæso in his omnibus à me peccatum? quid, quod quenquam jure debeat aut possit offendere? Ipsi licuit suam sententiam publicè & privatim proponere, cur nõ idem mihi liceat? Cui unquam temeritatis dica scripta est, qui circa quæstionem aliquam diu & publicè controversam, suas rationes considerandas, apertè, sobriè & modestè proposuit?

Quàm justè itaque Defensor Temeritatis notam & stigma mihi hîc inurat, ex his judicare poterit Lector.

Sed

Sed benè habet, ipsemet meus Accusator me absolvit, quod non omninò de ipsius Critica, velut cæcus de coloribus, aut surdus de Musica, judicaverim, agnoscens, *oportuisse quadam, ex Critica ipsius annotata, & per literas communicata, ad me transmissa esse.* Si hoc est, & esse oportet, quid ergo me temeritatis accusat, quòd rem à me nondum visam aggressus fuerim? Quòd verò divinat, factum illud esse oportuisse *ab iis, quorum nomini meum adversus Arcanum ejus Tractatum inscripsi, h. e. D. Riveto, & D. Spanhemio, ut scilicet gratiam ipsis pro hoc beneficio accepto referrem, aut saltem eorum benevolentiam & favorem captarem & demererer*; in hoc, ut hactenus malum egit Hebræum, malum Punctatorem, malum Revelatorem, malum Censorem, malum Animadversorem, malum Exercitatorem: ita hîc pessimum & vanissimum agit Divinum & Conjectorem. Nam syncerè, & Germanâ fide testor, ab illis duobus Viris, utut mihi dum viverent amicissimis, ne Jota quidem aut apicem, ex Critica ejus excerptum & annotatum, mihi communicatum, aut transmissum unquam esse. *Cur verò oportuit, ut ab his, & non ab aliis, mihi quadam sint communicata?* An his solis eam tredecim annorum spatio communicavit? An hi etiam communicârunt Grotio, Muisio, Bocharto, aliis? Si cum aliis etiam communicavit, quî non hoc æquè ab aliis fieri potuit, uti revera ante annos plures factum est? *Atqui his inscripsi meum librum. Ergo hac inscriptione volui pro hoc accepto beneficio gratias referre, vel saltem eorum benevolentiam & favorem captare & demereri.* De hac consequentia judicabunt Logici. Quin gratitudinis signum voluerim illâ dedicatione edere, quin benevolentiam & favorem summorum illorum virorum voluerim mihi confirmare, non nego; at quòd *pro hoc beneficio*, acceptarum sc. ab illis quarundam chartarum Capellianarum, illis gratiam referre voluerim, vel hac ratione eos in præsenti causa ὁμοψήφους mihi reddere, in eo longissimè errat. Si maximè tales mihi schedæ Capellianæ communicatæ essent, nunquam mihi tamen in mentem venisset, ut pro illis, quas vitiosâ nuce, aut cassâ glande non emam, meos labores illorum nomini dicatos, & publicè illos cópellatos voluissem, nisi alia & majora eorum in me extitissent, uti revera extiterunt, merita. Accepi talia quædam ante plures annos ab aliis, sed tanti apud me illa non fuerunt, ut me propterea ipsis adeò ob-

ſtrictum eſſe crederem, ut publicæ mihi eo nomine eſſent inſtituendæ gratiarum actiones. Voluntas & affectus mittentium mihi fuit gratus, res tranſmiſſa tædii & faſtidii plena. Quod inſuper etiam divinat, me ideò etiam patronos illos libri mei elegiſſe, *ut ſententiæ quoque meæ patronos illos habeam*, in eo ex ſenſu ſuo judicat de meo, ſuaque me metitur ulnâ. Ideò enim ſuos libros, etiam antequam ederentur, huc & illuc, ad hos & illos, miſit, ut adſtipulatores & laudatores nanciſceretur, & circulatorũ poſtea more illorum teſtimonia ſuis tabulis appendere, deque illorum faventibus judiciis gloriari poſſet, prout ſuo loco videbimus, infrà cap. ultimo partis primæ. Ego id nunquam in more habui, ut mea ſcripta cum quoquam in urbe noſtra, nedum alibi, communicarem, & extra muſæi mei parietas emitterem, quamvis de meis ſtudiis & laboribus cum viris doctis amicè ſæpè per literas conſultâre & conferre ſoleam; Poſteaquam edita ſunt, cuivis liberum de illis relinquo judicium, nec, exemplo Critici, cuiquam à me diſſentienti, ſuccenſeo. Si viris doctis placeo, Deo gratias ago, & mihi gratulor: ſi non, infirmitates meas agnoſco. Non etiam ſolitus fui hactenus, ut ille, poſteaquam etiam faventiſsima & ſplendidiſsima judicia atque ſuffragia accepi, de illis vel gloriari, vel mihi applaudere, vel aliis inſultare, ſed privatim mihi retinui; illa vel illorum erga me & has literas amori, vel etiam mori recepto potiùs adſcribens, quam meis meritis. Cauſas dedicationis veras in Epiſtola ad viros illos doctiſsimos, publicè & ſyncerè expoſui; dum ſuſpicioſus iſte Criticus alias fingit, & mihi affingit, vanitatis quàm veritatis videtur eſſe ſtudioſior, & ægri ſui animi paſsiones prodere, tùm erga me, tùm erga Viros illos eximios; eorum etiam ſynceritatem & integritatem per parentheſin vellicando, & in dubium vocando, ſine ulla cauſſa, & judicio.

VI. *Pertinaciam* in ſententiis ſemel conceptis mihi objicit, ſcribens, *me ex eorum eſſe numero, quibus certum eſt, quo jure, quáve injuriâ, διαφυλάττειν τὴν θέσιν*, quoſque pudet dediſcere, & ingenuè fateri, ſe aliquid neſciviſſe.

Quo verò jure, quibus fundamentis id facit? An ego Theſin meam, de Punctorum Antiquitate, & cæteras, ita mordicùs, quo jure, quáve injuriâ defenderim, ut tam inſignis mihi Pertinacia objectari queat, ex meis ſcriptis, non ex Defenſoris iniqua accuſatione,

cuſatione,

cusatione, Lector judicabit. Sententiæ meæ rationes & fundamenta ubique reddo, contrariæ sententiæ rationes rationibus ubique impugno & refello, neque puto me hac in parte ipsi quicquam in meis scriptis cedere. Ista omnia priùs erunt Defensori evertenda & destruenda, quàm scribat, mihi certum esse quo jure, quáve injuriâ meam θέσιν διαφυλάττειν. Dediscere me nunquam piguit vel puduit, si meliora mihi fuerint monstrata: Plurima me nescire, imò alios plures plura scire, quàm ego, uti quotidiè deprehendo, ita ingenuè fateor, & publicè profiteor. At in Defensoris scriptis hactenus me multa reperisse, quæ vel discerem, vel ad dediscendum me permovere potuissent, fateri non possum. Inveni quidem in illis quædam, in nullo alio authore unquam mihi vel visa, vel lecta, sed quæ talia, ut vel scire nihil prosint, vel sciri nequeant, utpote nullas causas, quæ ad scientiam requiruntur, habentia, & vana ac in aëre, vel potiùs febricitante ejus cerebro, volitantia φαντάσματα, quæ ille nobis pro dogmatis & scientiis conatur obtrudere. Conferat Lector utriusq; de Punctorum Origine & Antiquitate scripta, & dicet, quis nostrûm sit ex eorum numero, quibus certum est, quo jure, quáve injuriâ τὴν θέσιν διαφυλάττειν, quosque pudet dediscere, & ingenuè fateri, se aliquid nescivisse. Ego passim profiteor, ex quibus aliquid didicerim, & per quos profecerim. Hunc in finem Authores Hebræos & Latinos, Veteres & recentes, passim laudo & adduco. Ille verò horum nihil, imò contrà, Hebræos omnes subinde tanquam meros nugatores, & vanos, futilissimosque scriptores (quos tamen nec legit, nec si legat, rectè intelligere potest) traducit, altoque supercilio despicit, indignum suâ majestate & πολυμαθείᾳ judicans, ab ipsis aliquid vel discere, vel dediscere. Tales quidem illos esse in quæstionibus Fidei & religionis primariis, non diffiteor: Sed in his controversiis, de quibus nos disceptamus, omnia ipsorum testimonia, consimili carbone notanda, & rejicienda esse, nemo sanus affirmaverit.

Dediscere nimirum debui; *Hebræorum communem & receptam esse sententiam, Literas hodiernas esse veteres Literas Hebraicas, quibus Lex à Deo in Tabulis exarata, & à Mose scripta fuit.*

Dediscere debui, *Puncta Hebræorum esse Masoretharum Tiberiensium & post-Talmudicorum sæculo antiquiora, & vel unà*

cum Lingua Hebræa nata, vel ab Eſra ſaltem inventa & adſcripta.

Dediſcere debui, *Hodiernum textum Hebræum eſſe purum & incorruptum, regulamq́ & normam, ad quam cæteræ verſiones & interpretationes ſunt examinandæ.*

Diſcendum ab illo; *Literas Samaritanas, ex univerſali etiam Hebræorum conſenſu, eſſe veras & antiquas literas Hebraicas.*

Diſcendum ab illo, *Puncta eſſe recens Maſoretharum Tiberienſium poſt-Talmudicorum inventum, & ab illis primò Sacris literis, vel pro recepta tum inter Judæos legendi conſuetudine, vel pro ſuo privato lubitu & arbitrio addita.*

Diſcendum ab illo; *Hebræum Textum hodiernum eſſe plurimis in locis mendoſum, & ex omnibus veteribus Interpretibus, veram ejus ſcriptionem & lectionem petendam, vel etiam, ubi & illi deficiunt, ex noſtra propria conjectura & ratione, conſtituendam & reſtituendam, adeoq́ Biblia Hebræa hodierna vocanda ſunt Maſorethica & Judaica*; Et quæ alia hinc dependent.

Hæc qui non cum illo tenet, & ab illo tùm didiciſſe tùm dedidiciſſe ſe fatetur, ille eſt ex eorum numero, quibus certum eſt, quo jure, quave injuriâ *τὴν θέσιν διαφυλάττειν*. Adeò nimirum ſolidè iſta tria dogmata à ſe eſſe demonſtrata ſibi perſuadet, ut ipſi pertinaciſsimus mortalium ſit, qui ea non cum ipſo quo jure quáve injuriâ amplectatur, vel qui contrà vel hiſcere aut muſsitare audeat.

Imò *παραδόξως* ſtatuendum cum illo, *nunquam nos feliciter & ſolidè Αὐθεντίαν Textus Hebraici defenſuros, & contra ejus accuſatores diſputaturos, niſi has tres θέσεις obſervaverimus & tenuerimus*, uti alicubi eum ſcripſiſſe vidi & probare poſſum.

Judicium de iſtis cordato Lectori committo; annon ego potiori jure hoc de ipſo ſcribere poſſem, & telum hoc in ipſum retorquere! Ego & olim in juventute mea aliter à Patre meo, longè alio in his literis viro, rumpantur ut ilia Momo, ſum edoctus; & ab eo tempore, ex doctiſsimorum Hebræorum & Chriſtianorum ſcriptis, magis magiſque in ejus ſententiis confirmatus. Dediſcit animus noſter ſerò, quod didicit diu. Alio Præceptore mihi opus erit, quàm iſto novo Palæphato, ut vel ea, quæ à Patre meo didici, dediſcam, vel ab ipſo me aliquid didiciſſe fatear, cujus ſcripta palato meo nimis inſipida & inſulſa, ſtomacho nimis frigida

frigida & cruda sunt. Gratiora & fortiora illis admiscenda pharmaca & aromata. Neque cicadarum more rore pascor.

VII. Virgulâ suâ Criticâ notat in me Defensor; *Nimis familiare cum Judæis consortium, & tacitum syncretismum cum Judæis nimiùm mihi dilectis.*

Pag.565. *Ut frustra sit Censor noster, quùm post nimiùm sibi dilectos Judæos, &c.*

Pag.593. *Quorum* (Judæorum) *nimis familiare fortè consortium hanc Doctori nostro scabiem affricuisse videtur.*

Pag.596. *An fortè Censor, tacito cum Judæis syncretismo, & Judaicorum Rabbinorum, Talmudicorumq; Doctorum exemplo, hoc molitur, ut apud Christianos, non secus atque inter Judæos, solus extet hodiernus Judaicus veteris Testamenti Textus Hebraicus, &c.*

Pag.622. *Ultimò venit nobis expendendum, quid Censor noster ex Judæis (quorum vestigia per omnia sequitur) de Karræis (quibus ille nos accenset) censeri velit.*

Sic pag.597. *Quod vult argumentator cum suo Cosar* (liber est Hebræus sic dictus, & à me citatus).

Eadem mihi objicit in sua de Literis Hebræorum Diatribâ.

Quod verò odiosè, ut arbitratur, hîc mihi exprobrat, id est de quo ego glorior, quod ille maledictum vehemens existimat, eam laudem ego duco maxumam. Invisum nimirum & indignum arbitratur, Virum Christianum, nedum Theologum, *familiare cum Judæis colere consortium, tacitum fovere cum illis syncretismum, ipsorum vestigia sequi!* Sanè si quis vel prophanum cum illis, vel impium syncretismum foveat circa res fidei, & quæ in Religionis Christianæ præjudicium & detrimentum vergunt, jure is hoc nomine reprehendendus & vituperandus venit. At quale est istud meum cum Judæis consortium, & circa quæ versatur? Consortium quod ille notat est, quòd ego vel ex familiari cum Judæis conversatione, vel ex assidua Rabbinicorum scriptorum lectione, hactenus studui ea addiscere, & alios docere, quæ ad illorum res pertinent, & à nemine certiùs addisci potuerunt, quàm ab illis. Ea enim versantur, vel circa Ritus Judaicos; unde lis illa inter nos de Ritibus Cœnæ Dominicæ, petitis ex Judæorum libris: vel de Linguæ illorum, Hebraicæ nimirum, Antiquitatibus; de Literarum Hebraicarum, & Punctorum Vocalium Origine & An-

tiquitate; de Textus Hebraici, quem à Judæis habemus, αὐθεντίᾳ puritate & ſinceritate. Quas hîc cum Judæis teneo & defendo ſententias? Dico; nec improbabile, nec abſurdum mihi videri, Literas Hebræorum hodiernas adhuc eſſe eas, quibus olim Lex à Deo in Tabulis exarata, & à Moſe conſcripta fuit: Cenſeo, nec improbabile, nec abſurdum eſſe, cum Judæis dicere, Puncta Vocalia non eſſe demùm à Maſorethis poſt Talmudicis excogitata, circa annum Chriſti 500. vel 600. ſed jam diu antè extitiſſe, & vel ad antiquos Hebræorum Patres, vel ad Moſen, vel ſaltem ad Eſdram, referenda: Statuo cum Judæis, Maſorethas poſt Talmudicos non primos fuiſſe qui Biblia punctarint, neque ab illis vocanda eſſe Biblia Maſorethica; multò minùs dicendum, illos per Punctationem ſuam, multis in locis veram lectionem depravaſſe & corrupiſſe.

De his rebus ſcribens, ſi Judæos conſului, ipſorum veſtigia legi, cum illis ſenſi, quid quæſo peccavi? Quòd harum rerum indagandarum & explicandarum causâ, Judæos & Judæorum ſcripta evolvi, quòd illorum teſtimonia paſsim in meis libris produxi, quòd ex illis Argumenta ad meam ſententiam confirmandam, & contrariam enervandam, eduxi & elicui, quòd illorum etiam ſententiæ ſubſcribo, & calculum meum addo, an propterea Judaiſmus, vel Judaicus ſyncretiſmus mihi impingendus? Unde enim certiora de rebus Hebræorum haberi poſſunt, quàm ex Hebræis? An dogmata illa, mihi cum Judæis hac in parte communia, Judæorum ſunt peculiaria, ut vitio mihi verti poſsit aut debeat meus cum illis conſenſus? Annon eadem jam ante me tenuerunt & defenderunt Præſtantiſsimi Chriſtianorum, quarumcunque partium, Theologi & Philologi? An nihil planè cum Judæis nobis commune eſſe debet? Annon eundem Veteris Teſtamenti Canonem, eoſdemque cum illis libros canonicos agnoſcimus & recipimus? Aut, an qui hoc faciunt Theologi Proteſtantes & Reformati, etiam Judaicum fovent ſyncretiſmum? An Judæi etiam illis hanc ſcabiem affricuerunt? Atqui hæc non eſt ſcabies, ſed veritas: rabies autem eſt, quæ has inconſideratas voces, quibus Præſtantiſsimi Theologi, Reformati maximè petuntur, authori expreſsit. Defenſor in Epiſtola ſua Apologetica, contra Arnoldum Bootium, pag.31. ſcribit: *An putat Bootius, quia Socinus aliter de re-*

de religione & seciùs sentit, quam oportet, ideò quicquid ab eo ubicunque dicitur aut scribitur, eo ipso esse falsum, & damnandum, atque repudiandum? Nolo suspicari illum occulta aliqua de causa pestilentissimi hæretici Socini causam hîc immiscere, & aliquid taciti syncretismi cum ipso fovere. Procul dubio apologeticum hunc paragraphum ideò ipsi scripsit, quia eum habet in hac causa de Codicum Hebraicorum puritate, & variis eorum lectionibus ὁμόψηφον, ut videre est apud Socinum lib. de author. Script. cap. I. Idem verò annon & ego de Judæis usurpare possum; An putat Defensor, quia Judæi aliter de religione & seciùs sentiunt, quàm oportet, ideò quicquid ab eis ubicunque dicitur, aut scribitur, eo ipso esse falsum, damnandum, atque repudiandum?

Atqui ego ista defendo & confirmo ex Judæorum libris, illorum authoritates nimis frequenter crepo, & Lectori obtrudo!

Hoc verò est quod præstantissimi Viri hactenus expetiverunt, & optarunt, ut quas illi tenuerunt sententias, aliquis ex Hebræorum libris confirmaret: hoc est quod doctissimi quique à me factum laudant & approbant. Unicus super ea ringitur Defensor: quare? quia illis se premi & urgeri sentit, quia nihil habet, quod illis solidè opponat, quia illis suam imperitiam à me in lucem protrahi & prodi animadvertit, atque ita famam eruditionis Hebraicæ, tam anxiè quæsitam, in fumum abire videt. Hæc ambitionis, & vanæ gloriolæ cupiditatis scabies, hominem istum ita irritavit, hunc illi pruritum excitavit. Laudin' an vitio meum factum duci oporteat, alii, quàm Defensor, judicabunt.

Sed alia adhuc turpior & impurior est Scabies, quâ noster Criticus laborat, quamque in hoc præcipuè suo opere & ejus editione prodidit, *Syncretismus non tacitus*, sed *Apertus* satis, *cum Romana Ecclesia.*

Ego, per Dei Gratiam, hactenus nec Judæis sum adulatus, nec gratiam & favorem illorum sum aucupatus, nec ullum ab illis privilegium emendicavi, nullis illorum Encomiis meos libros ornavi, nihil à Reformatis Theologis dissuasum & improbatum, per Judaicam censuram, Orbi literato & orthodoxo obtrusi, neque etiam quicquam in doctrina commune cum illis habui, quod non commune etiam mihi sit cum optimis & probatissimis Theologis Orthodoxis.

Quid

Quid verò noster Criticus & Defensor? Quorum favore, approbatione & censurâ in lucem protrudit, & Ecclesiis reformatis obtrusit hunc suum fœtum? Non certè Reformatorum: novit enim, horum præstantissimos, Genevæ, Leidæ & alibi (de nobis enim nihil dicam, quos vervecum loco habet) hujus Criticæ editionem dissuasisse, seque hinc non uno in loco, ubi editionem molitus fuit, repulsam passum esse. Neque id dissimulavit ipse, in Epistola sua Dedicatoria ad Illustrissimum Galliæ Cancellarium scribens; *Itaque Te Patronum (si non potiùs Patrem) appellare audet debilis hic noster fœtus, cui Tu privilegio illo vitam concessisti, cujus beneficio lucem jam hominum editione sui aspicit, æternis alioquin in Musæi nostri pulvere sepeliendus tenebris.* Hinc ante paucos annos, cùm fama editionis ejus emanaret, à celebri quodam Theologo Reformato Gallo, cùm meum de Punctorum Origine Tractatum vidisset & legisset, inter alia sic ad me scriptum: *Hoc mihi inter alia summopere probatur, quòd vero ductus Zelo pro Verbi Divini αὐθεντίᾳ subruisti penitùs fundamentum pessimæ illius & profanæ Critices, quam Capellus molitus est, & hostibus suscipiendam dedit, postquam ab Orthodoxis fuit rejecta.*

Et quinam sunt Viri illi ab ipso laudati, ceu *toto literarum Orbe clarissimi, omniq; exceptione majores, qui Opus hoc Illustrissimo Galliæ Cancellario commendarunt, suaq; commendatione privilegium ei impetrárunt?* Non sunt Professores vel Pastores aut Ministri Reformati: Non etiam sunt doctiores & æquanimiores Regii Professores Hebræi Pontificii; nam & hi primò hoc opus rejecerunt, & per suam censuram illud *exitiosum, & privilegio indignum* pronuntiarunt. Hinc quidam magni ex illis nominis in epistola quadam datâ Parisiis, d. 18. Augusti, Ann. 1647. hæc ad me perscripsit: *Critica Salmuriensis Capelli vix edentur propter oppositionem nostrorum in Hebræo Magistrorum, qui se opponunt, quòd sequatur ex illa Critica, Textum Hebræum multis in locis corruptum & erroneum esse, ne sequatur inde, nos in religione Christiana nihil certi posse constituere. Quales enim rivi, si fontes corrupti?* Alius quidam ejusdem Ecclesiæ clarissimus Doctor, mense Novemb. Ann. 1646. hæc sub finem suæ epistolæ subjecit: *Vix ego finem scribendi feceram, cùm mihi renuntiatum est quàm certissimè, Ludovicum Capellum, Salmuriensem Theologum, etiam Regium obtinuisse privilegium, quo suam Sacram evulget Criticam.*

Criticam. Vidi hoc opus manu scriptum ante menses aliquot, & ex ejus lectione deprehendi, editionem istam non tantùm magnas excitaturum esse turbas, sed etiam maximum allaturum esse Reipublicæ Christianæ detrimentum. Mirum mihi, & penitùs impervium, quomodo tandem apud nos obtinuerit, quod à suis nunquam impetrare potuit. Alius quidam ejusdem communionis inter alia plura de hac Critica & hæc scripsit; *Immò quod fuit olim, & nunc est, Christianorum omnium de perfidissimi Impostoris Mahumeti Alcorano judicium, quo istud indignum responso & confutatione pronuntiatum est: idem sanè debet esse omnium Christi fidelium de Critica Capelli sensus; nimirum, ut ajunt sancti Patres, Tale dogma propalasse, refutasse est.* Unde cùm nonnulli editione Alcorani Gallicâ offenderentur, & de privilegio concesso conquererentur, à quodam insigni eorum Doctore tum pariter nō absimilis instituta fuit *conquestio de Ludovici Capelli Sacrâ imò execranda Criticâ* (verba hæc non sunt mea, sed ejus, qui id ad me scripsit ex Ecclesiæ Romanæ Doctoribus) *quâ quilibet Textus Biblicus, Hebraicus, Græcus, Latinus, Arabicus, Syriacus, &c. versatilis, dubius & anceps inducitur & proponitur, quâ proinde fidei & pietatis dogmata convelluntur, & ad Atheismum via lata sternitur: censuitq́ apud Triumviros Regios Senatûs supremi Parisiensis conquerendum, de privilegio Ludovici Capelli, & supplicandum ut revocaretur; præsertim cùm Dn. N. dum pro Cancellario libros edendos legeret, exitiosum illud Capelli opus, & indignum privilegio judicasset; Genevenses Impressionem Criticæ denegassent, & Batavi tale opus ad Authorem remisissent &c.* Et rursum: *Quod si neque N. neque N. neque tu versutias & artes Capelli discusseritis, ne de tanto suo glorietur maleficio Capellus, & ne Veritati cognitæ & lucenti, virisq́ doctissimis imponat & obstrepat: nec non agnoscant omnes, ludum non esse puerilem, sed malignum, totum illud Capelli opus, atque lethale venenum illo poculo aureo, non vinum sacræ scientiæ propinari; erit certè tempus, quo periclitari videbitur & nutare, Sacrorum Bibliorum authoritas: sed erit etiam tempus, quo qui nondum pro Veritate illa Pugionem eduxerunt, calamum, imò gladium ex utraque parte acutum distringent, & omnibus tùm animi, tum corporis viribus obnitentur, ne prævaleat aliquando Capelli vel error, vel ingenium versatile:* Ex quibus, ne plura producam, liquet, ne quidem Romanæ Ecclesiæ Doctores doctiores Privilegii hujus Regii impetrationem promovisse. Quinam ergo tandem sunt *Viri illi toto literarum Orbe clarissimi,*

omniq; exceptione majores, qui suam huc operam contulerunt? Sunt, ut ad me à veracibus Viris perscriptum, Morinus inprimis, Congregationis oratorii J. C. Presbyter, & Petavius Jesuita, quos dilectus authoris Filius Apostata, posteaquam ab aliis diu rejectus fuit, tandè conciliavit, & eò permovit, ut Illustrissimo Cancellario opus commendarent. quod procul dubio non adeò difficulter ab illis obtinuit, quia & privatis Morini conatibus, & publicæ Romano-catholicorum contra Protestantes causæ, Critica hæc magnam polliceri videbatur operam. Neque tamen hic viris illis propterea succenseo, aut indignor. Factum duntaxat Defensoris noto, non illorum. *Morinus*, qui aliâs & alibi ipsi fuit *impudentissimus Sycophanta, & magnus Ardelio, qui magno conatu magnas nugas agit, quiq; non alio consilio totam pro viribus conatur subvertere Scripturam, quàm ut in ejus locum somnia Traditionum, & scita atque commenta Ecclesiæ suæ ἀναμαρτήτυ sc. nobis obtrudat, sicq; nos ab ore & oraculo Pontificis sui Capitolini vel Vaticani suspendat* (ipsissima hæc sunt Capelli, non mea verba); is nunc passim in hoc opere *Vir Clarissimus, Doctissimus*; *omni exceptione major*, (in Præfatione) pro impetrati privilegii gratiâ laudatur. Ita revera *Facilitate homini nihil est melius*: hæc enim amorem, laudem, gratiam nobis parit, adeoque ex inimicis amicos facit. Horum sc. judicium longè majoris apud ipsum fuit ponderis, quàm Virorum toto orbe Reformato clarissimorum, & omni exceptione majorum, qui editionem dissuaserant.

Quid porrò redolet illud, quòd à Reformatis Theologis passim cum sua Critica repulsus, tandem Filio suo *Johanni Capello* supplex factus est, eumq; & pro privilegio impetrando proxenetam, & editionis totiùs ἐργοδιώκτην elegit, Nomen ejus libro præfixit, & suo adjunxit? Hinc Privilegium non Patri, sed *Filio* concessum; & Filius privilegium, non patris, sed *suum*, transtulit in Typographos. Quis verò & qualis ille? Turpis à novem vel decem abhinc annis Apostata, Reformatæ Religionis, quam Pater publicè profitetur, infamis desertor, hostis infensus, & Romanæ superstitiosus assecla. Hujus Filii JOHANNIS CAPELLI nomen gloriosè Titulo Libri inscriptum, & Privilegio Regis est insertum: Hic in Carminibus encomiasticis, Patris scitu & consensu libro præfixis, ceu *Patris Cura, Pietas, Lux, Amor*, commendatur:

datur: laudatur non solùm ipse à *Pietate & Amore in Patrem*, sed & *Pater*, ob hunc natum, *Felix Genitor* prædicatur. An pius, integer, & sincerus Reformatæ nostræ Religionis Pater vel Theologus alius idem seu facturus, seu permissurus fuisset? an hæc Zelum Religionis Reformatæ purum & defæcatum spirent, Lectori Orthodoxo judicandum relinquo; ut & illis, quorum Censuræ & judicio, tùm Author, tùm ejus scripta, subsunt, aut certè, juxta Synodorum decreta, subesse debent. Credant illi, non paucos hac re graviter offensos fuisse. Hinc ubi primùm in lucem hominum prodiit, & priusquam ego eam vidissem, ab amicis variis in Gallia ista, tanquam prodigiosa & ominosa, cum stupore quasi ad me perscripta fuerunt. Insignis quidam & Veteranus Theologus; *Egregia*, inquit, *illa, si Deo placet, Critica, filii Apostatæ nomen præferens, satis ostendit, à Filio Apostatæ Patrem non multum abhorrere. Convitia, quibus sacer ille & horribilis liber scatet, satis superq; authoris animum produnt*. Alius: *Editioni obstiterunt multa. Illa tribuitur diligentiæ Filii Apostatæ. Isto editore commendatur opus scilicet.*

Ut auspiciis Filii Pontificii, Criticam cum Defensione in lucem edidit: sic Patronum etiam, cui eam dedicaret, elegit Virum quidem dignitatis summę, sed ejusdē Religionis, Petrum Seguier, Franciæ Cancellarium. Honorem equidem istum nec invideo Generoso illi Viro, quem majoribus etiam dignum judico, neque etiam Religionē vitii aut convitii loco ei exprobro: longè id à me absit, sed, ceu Theologus Reformatus, cum Antagonista meo, Theologo Professione Reformato ago, ejusque factum miror: neque id quod Illustrissimus Cancellarius ex gratia Dei est vel credit, vellico aut suggillo, sed quod Defensor agit, examino. Olim quum Collegæ suo, Cl. D. Amyraldo, suum Spicilegium in Nov. Testam. inscripsisset, summè ipsi displicuit, *Vulgaris iste mos, quo plerique hodiè fœtus suos literarios dicant alicui sive Principi sive Magnati Viro, cujus utantur, uti ajunt, patrocinio, vel à quo etiam operæ suæ præmium & mercedem aliquam sperant; ac propterea publicè professus est, animum sibi non esse sua illis inscribere, qui vix libri titulum adspicere dignantur, quiq; inscriptam sibi Epistolam sæpè vix legere, multò minus intelligere possunt, nedum ut de Operis pretio & merito, vel etiam ejusdem demerito, rectè judicare valeant.* At quantum ab eo tempore mutatus ab illo! Quod tunc laudavit, id nunc in me vitu-

E 2

perat, dum, ad ejus exemplum, Amicis literatis meum Tractatum inscripsi, nescio quas fallas dedicationis illius causas comminiscendo, & mihi affingendo: quod tùm vituperavit, id nunc ipse facit, Principi ac Magnati, & diversæ quidem Religionis viro, hoc suum opus inscribens, *sub cujus Umbone sc. tutum ab invidiæ & calumniæ telis, omniq; malignantium impetu requiescat, & per secula vivat.* Itaque vel tùm imprudenter scripsit, vel nunc imprudenter egit accuratissimus hic Criticus, vel aliæ subsunt hujus mutationis causæ, quas ego rimari nolo. Tantùm hoc noto, annon & hoc allegari posset, pro aliquo taciti cum Pontificiis syncretismi indicio.

Huic affine est, quod Encomiastas quoque & præcones nullos alios, quod ego existimem, quàm Romanenses, habeat. Hi & Patrem Authorem, & Filium editorem, & opus editum, tergeminis certant efferre laudibus & honoribus.

Quid sibi vult, quòd de Theologis Reformatis loquens, subinde eos *Protestantes* appellat? Notum est ex Historia superioris sæculi, quando & quibus de causis hoc nomen nostris fuerit impositum: tolerari etiam & usurpari potest, quando contra Romano-catholicos agimus, & nostros ab illis secernere volumus, ut hoc nomine eos appellemus. Sed quando inter nos invicem disputamus, Reformati cum Reformatis, insolens est loquendi ratio, ut de illis in tertia persona, veluti aliis aut alienis loquamur, vel etiam nos ab illis secernamus, quod Defensor facit:

Pag.3. & 4. *Neque verò alia in sententia fuère primi quique ac veteres Protestantes.*

Pag.5. *Non sunt ergo Protestantes, nec decet eos esse, in eadem cum Judæis hac in parte sententia &c.*

Pag.396. *Hæc verò non est mea solius (ne quis me Novatorem odiosè putet & vocet) sed eadem fuit virorum, inter ipsos Protestantes, doctissimorum sententia. Sic enim ipse Calvinus &c.*

Pag.574. *Hæc procul dubio hausit Doctor à quibusdam, & nimiùm, uti videtur, cautis & meticulosis Protestantibus, qui nimis serviliter textui hodierno addicti, & plus æquo Vulgatæ versioni, & LXX. translationi infensi, omnes ingenii sui vires cò intenderunt, ut illas infamarent, & omnibus odiosas redderent. Nos certè earum vitia non probamus aut tuemur, sed multa, majore multò cum æquitate, quàm ab illis.*

ab illis sit hominibus (Protestantibus) *toleranda & excusanda in iis censemus.*

Pag.635. *Quos* (Judæos sc.) *secuti hac in parte videntur non pauci hodiè tum Catholicorum, tum Protestantium Theologi.*

Pag.691. *Buxtorfium certè Helvetiorum nemo, neque Protestantium, superstitionis illius insimulabit, quam ipse in Synagoga sua Judaica vehementer exagitat.*

Quis talia legens existimaret ea scripta & dicta esse à Theologo Reformato, & non potiùs à Pontificio, aut Pontificiis certè cognato & valdè affini? Certè nemo nostrorum ita solet loqui. Cùm de se in prima persona, & de illis in tertia loquatur persona, in eadem periodo, alius ab illis sit oportet. Si quis mitissimè interpretari hæc velit, & dicere, illum sic scripsisse in gratiam Pontificiorum, quia illorum favore & gratiâ ad prosequendam Criticæ suæ editionem opus habebat, me non habebit repugnantem. Sed annon hoc est adulari Pontificiis, illos appellare *Catholicos*, nostros, *Protestantes*, te ab illis separare, vel certè ita loqui, ut an ad hos, an ad illos pertineas, calidus sis an frigidus, albus an ater, nemo intelligere possit? Annon hoc est in utrumque latus claudicare, & tacitum cum illis Syncretismum alere?

Præterea quomodo intelligendum, quòd ad hæc mea verba; *Quid si quis pariter inferret, Picturam, Statuam Idololatricam, verbi gratiâ, S. Trinitatis, in templo esse relinquendum, &c.* quòd inquam ad hæc verba in Parenthesi dicit, *me impiè & contradictoriè ita loqui?* h. e. impiè & contradictoriè Picturas vel Statuas SS. Trinitatis vocare Idololatricas. Ita enim ego intelligo verba ipsius, neque aliter interpretari possum. Existimaverit itaque Criticus, Picturas & Statuas SS. Trinitatis esse sanctas, veneratione dignas, nō Idololatricas. An verò hæc est Protestantium in Gallia Theologorum sententia? Quis hic tacitus syncretismus latet? Quomodo hoc dictum emollire & excusare conetur Defensor, videatur prolixius infrà cap.15.

Sed & hæc expendenda mihi videntur ejus verba, quæ leguntur pag.587: *Sed si hæc agendi ratio & modus homini isti displicet, tueatur ille se si potest, non modò adversus Hæreticorum sannas & ronchos, sed & adversus cujuslibet, etiam maximè Orthodoxi, & longè æquissimi disputatoris, & ab eo dissentientis, justam & æquissimam Exceptionē, &c.*

Quo enim sensu *Hæreticorum* vocabulum ab ejus Censoribus hîc sit relictum, & an *Orthodoxorum* nomen de nostris voluerint intellectum, prudentes Lectores judicent. Ego id vix credo.

Neque satis capio, quid hoc spiret, quod pag. 590. scribit: *Nam etsi verum esset, quod vulgus Theologorum tradit* (Theologi Protestantes) *unum esse duntaxat Scripturæ sensum literalem, unam lectionem, unumq; ex ea sensum Dei Spiritum (qui Sacros Scriptores afflavit) intendisse; tamen parùm aut nihil omninò nostra refert, scire utrum intenderit, quando utraque lectio, & uterque ex ea oriens sensus, est æquè commodus, æquè verus, &c. quanquam non video, cur negari debeat, Dei Spiritum variis in locis (non ubique) non unum tantùm, sed duplicem, aut verò triplicem etiam literalem sensum intendisse, &c.*

Ad syncretismum hunc obsignandum inservire videtur, quòd singulæ Criticæ hujus Sacræ partes, à quarto libro & deinceps, *sigillo Jesuitico, nomine Jesu tribus his literis scripto, IHS, cum cruce supernè, & tribus clavis infernè*, tanquam evidenti Syncretismi charactere sunt subsignatæ, more hactenus in Theologorum Protestantium libris inusitato. Sed pergendum ad alia.

VIII. Ut odium mihi conflet, aut saltem suspectum me Lectori reddat, subinde mihi *Calumniandi & Maledicendi studium* solet objicere, adeoque disertè me *Calumniatorem* quo jure quave injuriâ appellare non veretur:

Pag. 609. *Sanè justissimè* (scribit) *in illum quadrat tum* Κακολογία, *& maledicendi studium, tùm indigna homine non Christiano modò, sed ingenuo,* κακοήθεια.

Pag. 626. *Non enim puto dicet noster sive Censor, sive Calumniator, nempe unus idemq; est.* Et mox: *Valeat Censor cum suis tragicis & insanis clamoribus, putidis calumniis, &c.*

Grave crimen! & quod, meipso judice, non solùm Theologo, sed & Christiano quovis homine indignum. Quomodo verò id probat, & ejus me convincit Justus Defensor? Probationes nullas in tota ejus Defensione reperio, nisi unam hanc; *Qui,* inquit, *ex Arcani mei titulo passim toto hoc suo in nos virulentissimo scripto,* Revelatorem *me vocat, & Propheticas revelationes, malignè quidem satis, & fatuè non minùs quàm falsò, mihi exprobrat, quasi eas mihi arrogarem.*

Quòd dicit, me in meo scripto passim ipsum vocare *Revelatorem,*

rem, verum est, sed falsa est causa, quam assignat. Appellationis ejus rationem reddidi in Præfatione. Nimirum suum de Punctatione scriptum superbo hoc insignivit titulo, סוד הנקיד הנגלה *Arcanum Punctationis revelatum*; & quidem cum singulari emphasi in verbis Hebræis, articulum He emphaticū, non solùm substantivo, sed & adjectivo, præfigendo, quod superlativæ & maximè demonstrativæ locutionis signum plerumque esse, Grammatici tradunt, quasi dicere voluisset; *Hoc est Arcanum illud Punctationis, per tot sæcula abstrusum & incognitum, nunc revelatum & in lucem protractum*, & cum Archimede exclamare, Ἐγὼ εὕρηκα. Quia itaq; sæpiùs illius facienda erat mentio, compendium quæsivi, & loco nominis ejus, ab hoc ejus titulo, frequenter usus sum nomine *Revelatoris*. An verò tantum hoc est flagitium, convitium, aut maledictum, ut propterea in me justissimè quadret tum Κακολογία, & maledicendi studium, tùm indigna homine, non Christiano modò, sed quovis ingenuo, κακοήθεια? Qui Grammaticam scribit, vocatur Grammaticus, qui Logicam, Logicus, qui Criticam, Criticus, & sic consequenter. Ego scripsi Dissertationes, Exercitationes: si ab illis me vocet Dissertatorem, Exercitatorem, an ego eum de Calumnia convenire possem? Nihil est inter viros doctos in hoc scriptorum genere communius, nec quisquam hactenus ea de re sola est conquestus, si ab opere suo denominetur. Scilicet subinde repetere & ingeminare debui; *Sic scribit vel argumentatur Clariss. D. Capellus, Doctissimus Capellus, Inclytus, celeberrimus Capellus*, & similia.

At non seriò ipsum appellavi Revelatorem!

Fateor: sed an propterea sum ipsum calumniatus? Nequaquam. Scripsit Arcanum Punctationis *Revelatum*. Ergo sine calumnia appellari potest Arcani Punctationis *Revelator*. Sed plura fateor (nihil enim dissimulare cupio): volui simul quandoque ipsum pungere, sed non ut calumniarer, vel Propheticas revelationes jactatas ipsi exprobrarem. Novi enim, illum tales nec habuisse, nec jactasse, nec revelasse. Quid ergo? Summam hominis arrogantiam & temeritatem volui aliquando notare, qui rei tam arcanæ, tam abstrusæ revelationem pollicitus, tam parùm postea in opere ipso præstitit, atque sic aliud in titulo, aliud in pyxide exhibuit: quia Punctationis Originem, non ex Antiquitate, neque

neque ex Hebræis, quos nec legit, nec legere poteſt, ſed ex ſuo cerebro, ex ſuis conjecturis & divinationibus, revelavit. Quæ enim Antiquitatis, quæ Hiſtoriæ Hebraicæ excuſſæ, in illius opere veſtigia? quia denique mera nobis ſomnia ut plurimùm propoſuit. Ironia hæc eſt, figura Rhetorica licita, non calumnia, ad quam ipſe inconſiderato ſuo titulo me deduxit. Ab initio illius ſui Arcani revelati laudat primò quoſdam Chriſtianos, qui ſuæ ſint ſententiæ, cùm illi nihil de ea ſciverint: Pro teſtibus adducit (ſed ex aliis) quoſdam Hebræos, quos in contraria fuiſſe ſententia, ego ſolidè demonſtravi. Punctationis genealogiam ſucceſſivam talem proponit, de qua nemo mortalium, ſeu Chriſtianorum, ſeu Judæorum, unquam cogitavit, ut alia his gemina taceam. An injuriam ergo patitur, ſi quis inde falsè ipſum *Revelatorem*, vel *Somniatorem* appellaverit. Si Cenſor & Calumniator unus eſt idemque, & qui Cenſor, idem Calumniator, Defenſor noſter primus Calumniator erit, qui ut ſuprà oſtenſum, primus meorum ſcriptorum Cenſorem egit, atque ita ſeipſum his ſuis verbis condemnat. Si Calumnia eſt *Revelatoris* nomen, primus ille, & longè major Calumniator fuerit, qui in ſua De Literis Hebræorum Diatribâ me *Somniatorem* vocavit, qui *cum Phrygibus ſomniem quæ velim*; cùm ſub hoc titulo nihil unquam ediderim, ſicut ille Punctorum Revelationem ſcripſit; & Somniator à Revelatore nihil diſtet. Adde quòd id, ob quod me Phrygium Somniatorem facit, non ſit Somnium, ſed Res: nam quod illic ſcripſi, ex Hebræorum ſententia ſcripſi, & ex eorundem libris probare poſſum, atque ſuo tempore & loco probabo. Scio equidem, ſi quando Revelationem alicujus rei promittimus vel jactamus, id non ſemper de Propheticis & enthuſiaſticis revelationibus eſſe accipiendum, ſed aliquando referri ad novas rei alicujus, ſeu ex Hiſtoria, ſeu ex natura & veritate ipſius rei, declarationes & illuſtrationes, quo ſenſu procul dubio Defenſor ſuum illud Opus, *Arcanum Punctationis revelatum* inſcripſit, Sed quando pollicitatio hæc, in re tantopere inter ſummos viros controverſa, valdè eſt glorioſa, adeoque odioſa, ſi quis, quod pollicetur, nec præſtet, nec præſtare queat, jure ſanè eo nomine caſtigatur, non ut calumnia fiat illi, ſed ut meritas ſuæ arrogantiæ pœnas luat, atq; inpoſterum fiat cautior. Sal eſt & acetum, de quo in me à ſe

conſperſo

conſperſo & perfuſo alicubi gloriatur in ſua Defenſione, non venenum. An propter unicam hanc vocem, totum meum ſcriptum ſtatim erit *virulentiſſimum?* Proferat, producat Defenſor, putidas illas calumnias, inſanos clamores, virulenta dicta, & meis me verbis convincat. Ipſius ſcriptum hoc apologeticum tale eſt, ipſemet eſt putidus & inſanus ille Calumniator, in ipſum juſtiſſimè quadrat tum Κακολογία & maledicendi ſtudium, tùm indigna homine Chriſtiano & ingenuo κακοήθεια, ſuo me nomine & crimine traducit, juxta illud Hebræorum, הפוסל במומו פוסל. Id non tantùm ex illis liquet, quæ hactenus produximus, ſed ex ſequentibus maximè, cum Lectoris ſtupore, patebit. Nolo nunc, quæ minoris ſunt momenti, ſigillatim recenſére. Ego enim de mea innocentia ſecurus, talia multa facilè poſſum ſpernere. Duæ verò graves ſed è circulo petitæ adhuc reſtant Calumniæ, ad quas ſilere nec poſſum nec debeo. Earum una ſpectat me privatim, altera non tam me quàm chariſsimam meam patriam, Terram & nationem Helveticam univerſam, cujus honor mihi vindicandus. Nimirum

IX. *Temulentiam &* Ἀσωτίας mihi quoque objicit, meque Bachi facit ſacerdotem; *Sed vis, inquit, dicam quod ſentio, &, ni fallor, quod res eſt? Tomine Doctor Baſileenſis, à veſpertina compotatione non ſatis ſobrius hæc ut & alia in hoc tuo libro plurima, non pauca, ſcripſiſti.* Ad hoc ſcomma, quia ſcurrile eſt, ut multa reſpondeam, nec me decet, nec ipſe dignus eſt. Scurrilitatem complet, adeoque trivialis eſt jocus, ſcriptio vocis *Tomine*, per T, ad nationem Germanicam univerſam (quæ horum duorum elementorum D & T poteſtatem confundit) exagitandam ſic expreſſa, viro Theologo prorſus indignus. Sim ego Doctor Baſileenſis, ſit ille Detractor Salmurienſis, quando putidis hujuſmodi calumniis & mendaciis ludere illi placet. Sunt, per Dei gratiam, hîc Baſileæ & alibi, probi & pii viri multi ſatis, quibus vitæ meæ ratio cognita eſt & perſpecta: Illi teſtari poterunt, num hæc mea ſit conſuetudo, ut diurnis nocturniſque compotationibus indulgeam. Alo ab aliquot annis in meis ædibus, honeſtos viros, juvenes, exteros & indigenas, variis ex regionibus & nationibus, qui, experientiâ edocti, meam hac in parte innocentiam aſſerent, & de impudenti atque inſulſo hoc convitio Calumniatorem meum convincent,

adeoque ob insignem, & Theologo, Christiano, imò Homine cui vel mica pudoris, pietatis, ingenuitatis insit, indignam calumniam, detestabuntur. Scio, tam honesta multorum piorum & doctorum virorum, variis in locis, in ipsa etiam Gallia, esse de me, & meis laboribus judicia, singulari Dei gratiâ, ductu, & auspiciis mihi conciliata, ut iniquum hoc Capelli præjudicium haudquaquam mihi sit extimescendum. Iniquissimo ipsius præjudicio, improbissimo odio, opponam, præter innocentiæ conscientiam, gravissimorum illorum hominum liberalia de me publicis & privatis scriptis testata judicia, optimorum Virorum amorem & favorem. Solor me exemplo Christi, cui idem hoc crimen objectum, & Apostolorum, qui Spiritus Sancti dono variis linguis loquentes, consimilibus conviciis proscissi fuêre. Quin imò gaudeo, quòd sic, cum eximiis multis Dei servis, & Veritatis assertoribus, per gloriam & ignominiam, per laudes & convitia, Domino mihi serviendum esse video. Spero, meos labores ipsos testimonium perhibituros, utrum lucernam oleant, an temetum, num cerebro claro & sereno, an ex pridiana crapula turbido & gravato, sint scripti. Equidem conviciorum, calumniarum, scommatum scurrilium, dicteriorum plaustra coacervare, & in chartam effunderéne dicam an evomere, perpetuis principii petitionibus, ἀδολεσχίαις & nugationibus, nudo verborum strepitu & garritu, aliisque frivolis fallaciis & sophismatis agere, & in re seria publicè ludere, lectoremque circumducere; ista crapulæ non satis edormitæ, crudi meritò videri possint halitus & ructus. At Authores Hebræos quosvis in hoc Argumento excutere, in verba & mentem illorum rectè penetrare, sententias illorum eruere, erutas explicare, & ad rationis trutinam cum judicio appendere, omnia convenienti ordine & methodo digerere, ad certas Argumentorum classes revocare, ubique rei ipsi insistere, & Adversarium non conviciis & calumniis seu impetere, seu opprimere, sed Argumentorum gravitate premere & urgere, id, meo judicio, est hominum sobriorum & industriorum. Uter autem nostrûm id suis scriptis hactenus præstiterit, non nostrum, sed Lectoris esto judicium. Sed tamen non nimis malam de ingenio meo videtur habere opinionem, quando censet, me non satis sobrium scripsisse mea pleraque: quod si enim illa cerebri non satis sobrii

sine

ſint μελετήματα, ubi per Dei gratiam cum tempore ab hoc vitio deſtitero, & cum ſobrietate in gratiam rediero, ſperare fortaſsis poterit Lector à me aliquid non omninò vulgare, aut *Vervecinum*, quo nomine porrò me & meam gentem traducit.

X. Nam eo in loco, ubi me ſimul & Cenſorem & Calumniatorem facit, Pag.626. hanc adhuc parentheſin ſuperaddit; *Utut lepidè & argutè videatur dicere, Vir ſcilicet vervecum in patria craſſoq́, ſub aere natus*; quo ſcommate non tam mihi, quàm univerſæ genti Helveticæ, inſignem ſtupiditatem & craſsitiem improbè & faſtuosè objicit.

Verùm, dum in nobis vervecinum ſtuporem notat, in eundem, juſto forſan judicio, incidit, & inſigne ejus exemplum edidit. Dicit poſt quædam mea verba, *me videri mihi lepidè & argutè dicere*; cùm tamen illa verba, ad quæ hoc ſcomma addit, non fuerint mea, ſed viri doctiſsimi, Simeonis de Muis, & ſub illius nomine à me citata: & tamen, quæ ingenii illius eſt ſtupiditas (ſubtilitas, debebam dicere) mihi ea attribuit, me hoc nomine perſtringit. Annon hæc quoque mera eſt calumnia, & animum furore amenti cæcum ſapit & ſpirat? Sed tranſeat. Judicet autem quæſo Lector, an eum, qui alteri objicit κακολογίαν & κακοήθειαν, quem ne verbo quidem ejus poteſt convincere, ſic loqui deceat, an hoc convitium Theologum ætate gravem, vel Chriſtianum, vel alium quemvis hominem ingenuum & liberalem, addo & prudentem deceat! Ob hominis unius odium, vel vitium, convitium dicere, & bellum quaſi indicere toti genti! Cynicum quis loqui putet, non Theologum. Fac me eſſe peccatorem, me ipſum offendiſſe, me ipſi maledixiſſe, & ejus rigorem atque iram commeruiſſe, צדיק מה פעל Juſtus quid fecit? cur tot milleni alii innocentes, imò terra, aër, & cœlum ipſum Helveticum luet, & tam malè mulctabitur, ut tota gens, more Ethnico & Barbarico, ad Beſtias relegetur, aëri & cœlo Helvetico, tot benedictionibus à Deo cumulato & locupletato, tot inſignium virorum elogiis laudato, craſsities & vervecinus ſtupor, tanto faſtu objiciatur & exprobretur? Sim ego *vervecum in patria, craſſoq́, ſub aëre natus*, quid inde? an ignorat Criticus, quandoque etiam

Summos poſſe viros, & magna exempla daturos,
Vervecum in patria, craſſoq́, ſub aere naſci?

ut Juvenalis Democriti, Philosophi Abderitæ, exemplo docet, Satyr.10. Si terra Abderitarum (qui in stuporis & insaniæ fabulam abierunt) summos quandoque & rari exempli viros produxit, quidni & id quandoque contingere posit in terra nostra Helvetica? Quin & Deorum matrem è Phrygia esse, dixit olim Antisthenes. Introeat, si vult, Helvetiam nostram, Deos & illic inveniet. Sed sim & ego *ex vervecum numero*, aut, ut cum Plauto loquar, *Statua vervecea*, sim non solùm omnium bonarum literarum rudis, sed & ratione, ac sensu communi destitutus, sub hominis forma & vultu, vervecinum in pectore gerens animum, adeoque, ut Horatius loquitur, *Corpus sine pectore*, mihi soli hoc vitium erat objiciendum, non unà mecum tota gens condemnanda, terra aër & cœlum ipsum contemnendum & conspuendum. Sim tandem ego *vervex*, sit ille non vervex, sed vulpes, sim ego crassipellis, sit ille versipellis, sit homo sagacissimus, subtilissimus, doctissimus, ex gente sapientissima, perspicacissima, sub aëre non crasso, sed subtili natus, an propter hæc Dei beneficia Theologus ad fastum, superbiam, & contemptum aliorum excitabitur? Num hæc sapientiam veram spirent, aut subtilitatem, judicent alii: nos, pro nostra Helvetica crassitie & stupiditate, id interpretamur Hypocrisin & fastum Pharisaicum. An Pii hominis, aut Theologi est, patriam, & nativitatis sortem alii probro loco objicere? *Cùm Anacharsi quidam Atticus olim objecisset, quòd natus esset in Scythia; Mihi, dixit, probro est patria, tu patriæ*; scilicet, quemadmodum laudi est, apud Barbaros natum, Græcorum disciplinas scire, ita turpe est, apud Græcos natum, ad Barbarorum mores degenerasse. Prudentisné est, totam aliquam gentem, tam insigni convitio publicè proscindere? omnium illorum odium in se concitare? imò pro acceptis beneficiis, calumniam talem Gratiæ loco rependere? Arrigite aures, Populares & gentiles mei Helvetii, &, si per vervecinum vestrum stuporem potestis, advertite, quid Theocrines iste Tragicus de vobis sentiat & scribat! Omnes & singuli, Nobiles ignobiles, Literati illiterati, Tros Rutulúsve, quotquot crasso sub aëre Helvetico nati estis, fuistis, eritis, hujus sycophantæ dicterio, verveces; h. e. stupidi, bardi, stipites, caudices estis, & si quid est stupidius. Notate viri optimi, sed crassi & stupidissimi, quotquot, à sat multis retrò annis, vestros Filios,

& fidei

& fidei veſtræ commiſſos juvenes, ſub hujus Alaſtoris diſciplinam, ex Helvetia veſtra, in Academiam Salmurienſem ablegaſtis, quo loco vos, quo loco veſtros habuerit & habeat? Verveces nempe, ejus judicio, fuiſtis qui miſiſtis, verveces fuerunt, quos miſiſtis, verveces fuerunt qui redierunt, verveces fuerunt ad quos redierunt, verveces erunt qui porrò mittent, verveces erunt, qui mittentur, verveces erunt, qui vobis remittentur: Gens enim vervecina ſumus, quæ tam non poteſt exuere ſtuporem ſuum, quàm Aethiops pellem ſuam nigram: nativitas noſtra eſt infelix & vervecina, aër & cœlum veſtrum nonniſi vervecinos generat & producit ſpiritus! Sed arctiùs videtur Argiva hæc calumnia reſtringenda, & ab ipſo prolata eſſe; de Literatis ſc. gentis noſtræ Helveticæ, quando de eruditionis & ſubtilitatis palma Achilles iſte Gallicus hic depugnat, eamque tanto cum bombo ſibi vendicare ſatagit. Hi nimirum omnes, quotquot & olim, & hodiè produxit, genuit & aluit Helvetia, ipſi Verveces ſunt & fuerunt, & quidni etiam Boves, non quidem marini, ſed alpini, Elephanti, Corœbi, & quæ alia à ſtupore & amentia celebrantur? Verveces ſc. fuerunt Zvvinglii, Oecolampadii, Bullingeri, Gualtheri, Grynei, Muſculi, Buceri, Geſneri, Stuckii, Stumphi, Hoſpiniani, Simleri, Aretii, Zvvingeri, Bibliandri, Bucani, Pellicani, Lavateri, Waſeri, & quæ præterea illuſtria nomina in omni diſciplinarum genere Helvetia noſtra habuit, & etiamnum habet. ô os effræne! ô linguam maledicam! ô dentem Theoninum! ô frontem perfrictam! ô pectus ſuperbum & faſtuoſum! ô hominem ſycophantam! qui Mæſonico verè dicterio, non minùs impudenter quàm malignè, tam impotens convitium dicit omnibus totius gentis Helveticæ natis, denatis, & naſcituris, ſine omni cauſa & ipſorum culpâ. Facile eſſet convitium reponere, & mutuo dicterio ipſius gentem vexare. Sed abſit, ut tanti criminis caput meum alligem, ut Genti Gallicæ laudatiſsimæ, in qua ſcio mei & nominis mei amantes multos egregios eſſe viros, vel etiam Urbi aut Academiæ Salmurienſi, (quæ ante quadraginta annos ſolenni & honeſtiſsimà vocatione Parentem meum benigniſsimè ad ſe invitavit) maledicam, aut maledictis cum eo certem. Abortus enim eſt & monſtrum nationis, à civilitate celebratiſsimæ & gloriam quærentis: Struma illius Academiæ: Theologorum Gallorum,

prudentiâ & charitate Christianâ atque fraternâ illustrium, propudium: Professorum Hebræorum, Protestantium inprimis, carcinoma, Veritatis Hebraicæ proditor, qui ex ignorantia partim, partim ex arrogantia, præcipua Linguæ & Veritatis Hebraicæ decora atque ornamenta tanto ausu & nisu destruere & evertere conatur. Ignoscat mihi Lector candidus & benignus, &, si asperiùs fortassis, quàm par est, aut me decet, scribam, non maledicendi libidini, à qua procul semper absui, sed (neque enim cornea mihi est fibra) justo dolori, & meritissimæ indignationi tribuat, qui ab inertissimo pariter & iniquissimo homine, tam ignominiosè, cum tota mea gente, traducor. Responsum esse cogitet, non dictum, quia ille læsit prior. Durus nodus duro pellendus est cuneo. Amara bilis, amaris pharmacis est proluenda. Patriæ dilectissimæ amor & honor vehementiores mihi voces expressit. Ejus enim caussa hîc agitur, ejus honor hîc patitur, & quidem mei causâ.

Cæterùm non dissimulare debeo, posteaquam hæc ita scripsissem, visam mihi esse Epistolam Capelli Apologeticam, pro Critica à se edita, adversus Arnoldum Bootium, in qua atrocem hanc injuriam, ut & quasdam alias conatur à se submovere, & in Filium, obliquè tamen & titubanter, transferre. Nimirum prætendit, se inscio hæc & quædam alia duriora in me & Patriam meam, *à nescio quo* (inquit ille) infulta esse, quæ, posteaquam à se in Indice errorum Typographicorum annotata essent expungenda, Filium tamen, quòd existimaret, se rem Patri gratam facturum, & sic paternas injurias ulturum, id facere neglexisse, &c.

Sed re perpensâ, non potui in illa ipsius excusatione acquiescere, neque hanc ejus recantationem, pro sufficienti ac legitima acceptare. Visa enim mihi fuit hæc pœnitentia, non seria, & sera nimis, neque vera.

Non seria: quia si *atrox hoc verbum, & indignissimam contumeliam* (sic ipse vocat in illa Epistola) toto animo seriò abominatus ac detestatus esset, uti nunc protestatur, non inter Errata Typographica referre, & Lectori expungendam committere debuisset. Spongiam ipsemet adhibere debuisset, non Lectores, quorum multi rarò ad errorum typographicorum annotationem & emendationem attendunt, quidam etiam hujusmodi flosculis non indelectantur.

delectantur. Neque etiam ad omnes, qui Criticam hanc splendidam vident & habent, illa etiam Epistola Apologetica, alio tempore, alio loco, aliâ formâ impressa, perveniet, aut si perveniat fortè, nec ement, nec legent. Folium illud totum, quod facillimè fieri poterat, supprimendum & abolendum fuisset, si res ipsi seriò cordi fuisset, si toto animo abominatus esset. Aut, si hoc minùs placuisset, in Præfatione saltem hujus rei potuisset mentionem facere, & in fronte libri, ubi magis in conspectu fuisset, quàm in calce. Potuit suos Censores, tanquam viros Clarissimos, omni exceptione majores, in Epistola sua Dedicatoria laudare, posteaquam ea ab ipsis passus fuisset, de quibus in Epistola illa Apologetica etiam conqueritur: Præmisit Operi Præfationem satis longam ad Lectorem, in qua pulcherrima fuisset occasio aliquid de hac re dicendi, & has calumnias revocandi. Permisit, ut post hæc omnia edita, carmina in Filii laudem operi præmitterentur, in quibus Nati sui Amor, Pietas, & Studium, in procuranda hujus Criticæ editione, commendantur. Quis igitur credat, hæc vel à Filio, vel ab alio, præter ipsius mentem insulta esse? vel serio illum dolore ob has indignas contumelias relictas, tactum, aut toto animo eas abominatum esse? Apud quem de hac injuria sibi à Filio illatâ conquestus est, antequam liber ejus publicatus esset? Posteaquam per distractionem exemplarium in manus hominum venisset, & de his moneretur, cerneretque, illa nullo pacto à se excusari posse, omnibus etiam suis amicis improbari; tùm primùm incepit ea à se dimovere, atque protestari, se inscio verbis ipsius à Filio insulta esse. Hæc ita esse à fide dignis, & totius hujus rei benè-consciis Viris, ex ipsa Gallia, per literas accepi.

Sed & *sera* nimis est jam pœnitentia. Prodierunt enim & dispersæ sunt hæ calumniæ per orbem sub ipsius nomine, in ipsius libro, Regio privilegio ornato & munito ibidem extant, & extabunt, quàdiu extabunt exemplaria. Recantationi in alieno loco, neque debito modo, factæ, nullus hîc concedi potest locus. Filium Editorem ipse sponte, liberè, & consultò elègit, fœtum hunc ejus fidei commisit, privilegio in filium translato, omnem simul in eum potestatem ei tradidit. Si injuriam ab eo passus est, sibi imputet, qui non ignoravit, cui eum committeret. Quod Pro-

curator

curator meus facit, ipse facere videor, & de eo præstando teneor: *manus ejus est sicut manus mea, os ejus sicut os meum, ejus actio sicut actio mea, secundum Hebræos.* שלוחו של אדם כמותו *Legatus hominis est sicut ipse.* Qui de libello famoso sparso & publicato convictus est, non ad παλινῳδίαν clandestinam, sed ad pœnam condemnatur. Scelus pœna sequitur. His de causis animum inducere non potui, ut quicquam in iis, quæ jam antè scripseram immutarem, aut leviori penicillo ad maculas has detergendas uterer. Non habebit puto, quod jure conqueratur.

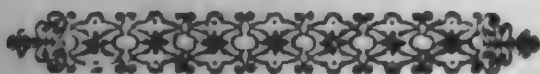
Nam quis hujus indignissimæ contumeliæ author sit, satis patet ex eo, quòd eadem paginâ, in qua eam unà cum aliis eructavit, quasi de re præclarè gesta triumphans, sibique placens & plaudens, mox, non multis interjectis lineis, subjungit: *Si se* HîC *Censor sale aspergi, & aceto perfundi sentiat, sibi imputet, qui me priùs immerentem, imò de Parente, deq; ipso benè meritum potiùs, tàm indignis modis, hoc suo virulentissimo scripto tractavit, tamq; malè habuit. Dabunt hoc boni & favebunt justæ nostræ Defensioni, nec injusto dolori, adversus injustissimam hominis accusationem, & virulentam criminationem. Nam & formicæ, & muscæ, & vermi etiam sua est adversus se conculcantem non injusta bilis.*

His verbis satis prodit, Ipsummet falsæ & mordacis hujus calumniæ esse Authorem, nec ullum alium. Ea nempe est *Sal* ille, *Acetum* illud, quo me Hîc perfudit, *bilis* ipsi mota. Hoc indicio instar soricis semetipsum prodidit; *Si se*, inquit, HîC *sale aspergi, & aceto perfundi sentiat.* Cur enim eò loci hanc protestationem subjecisset, nisi aliquid insigne, quod vitio sibi verti potuisse metuebat, præcessisset? Frustra ergo est in Epistola Apologetica scribens, *Ab aliquo nescio quo insultum vidi.* Poterit scire, si scire voluerit, neque ad authorem cognoscendum opus ipsi erit Speculo quod vocant Salomonis.

Annon verò longè potiori jure iisdem verbis ego me, de acriore hîc in ipsum invectiva, excusare queam, eaque mihi applicare, dic bonâ fide Lector. Nam an ego primus in illum, an ille in me, scripserit! An ille à me, vel ego ab illo, magis injustas accusationes, & virulentas criminationes passus sim! an ego illum, vel ille me magis indignis modis tractârit! atque ita justas doloris causas habeam? Quo etiam loco vana illa jactantia de placida & fra-

& fraterna errorum ostensione sit habenda, qualesque & quanti illi fuerint! de iis omnibus, non vel ex Defensoris mera & nuda accusatione, sed ex collatione mei Tractatus, & Defensionis Cappellianæ, ex mea item hac brevi apologiâ, judica & pronuntia. Nullibi enim illum sum calumniatus, sed sententiam ejus variis rationibus & deductionibus ad absurdum (quæ longo intervallo à calumniis distant) impugnavi, quandoque etiam fortassis ejus præsumptionem exagitavi. In personam, in vitam, in mores, in patriam & gentem ejus nuspiam incurri, suas ipsi laudes, suas virtutes integras & illibatas reliqui, præterquàm quòd in his quęstionibus, nec ejus sententiæ subscribere, nec in ipsius rationibus acquiescere potui: sententias sententiis, rationibus rationes opposui, exceptionibus responsiones adhibui, non calumnias personales. In illis etiam ita mihi temperavi, ut non solùm non talia, qualia hactenus plura ex illius Defensione sunt producta, reperiantur, sed ne cum minoribus quidem, quæ non attigi, comparanda. Cæteroquin novi, muscæ etiam suam esse bilem, sed eidem quoque sua est improbitas & impudentia: & Formicarum cavernulæ venenatos in se conclusos habent halitus: Hæc improbitas & impudentia, hujusmodi venenatus halitus est, qui ad hanc importunam Defendendi rationem Antagonistam permovit, non justus dolor. Itaque si se quoque hîc sale aspersum & aceto perfusum à me sentiat, sibi imputet, suo sibi jumento malum hoc accersivit, quod intrivit, hoc exedit. Dabunt hoc boni, & favebunt justæ meæ apologiæ, justissimoque dolori, ex injustissima hominis istius accusatione, & virulentis criminationibus, oborto.

Plura quidem extant in ista Defensione inclementiùs in me dicta, adeò ut si quis ea vellet colligere, uberem reperturus esset segetem, aut si eximere, & quæ ad rem tantùm faciunt, retinere, magna illi moles decederet. Sed jam hujusmodi scriptionis pertæsus, lubens illa prætereo. His ergo relictis nunc, bono cum Deo, ad rem ipsam progrediemur.

CAPUT III.

In quo de Statu Controversiæ; An nimirum ille à me verè, clarè, atque distinctè sit propositus, nécne? & quomodo formari debeat?

ANTAGONISTA meus, more suo, hoc est, sophisticè & confusè agens, postquam totam suam Defensionem & Disputationem contra me absolvisset, de Statu Controversiæ sub finem demum suæ Defensionis agit, atque ita priusquam pinsuerit, farinam subigit; methodoné criticâ, an crypticâ, nescio.

Scilicet, cùm Testimonia Hebræorum, quæ epimetri loco adduxi, examinare vellet, *ut appareat & meliùs conspiciatur, quæ illorum sit vis, & quàm frustrà non rarò à me producantur*, dicit; *Tenendum esse verum quæstionis statum, eum non confusè & perturbatè, ut à me fiat, proponendum.*

At cur non æquè, imò magis necesse fuit, ut Lector eum teneret, antequam etiam meas Considerationes examinaret? Annon & illic id necessum fuisset, ut tantò meliùs perspiceret, an meæ rationes statum quæstionis impugnent, necné. Illic sanè longè magis id necessarium fuisset. Testimonia enim, quæ illic ex Hebræis adduxi, non probationis loco attuli, sed tantùm sententiæ Hebræorum producendæ, & consensus illorum ostendendi causâ.

Ego itaque vulgarem & tritam viam sequens, Disputationi toti sequenti eum præmittam, & fundamenti loco ponam, ut Lectori cuivis constet, quid sit quod inter nos quæritur & disceptatur.

Primò *conqueritur* Sect. LXII. *Statum Controversiæ non verè à me propositum, sed confusè & perturbatè.* Sed hoc dicit tantùm, non probat. Quid verò ipse agit? Aliquot paginas inani garritu replet de Statu

de Statu Controversiæ, & Sententiâ suâ; & tamen tandem Lectorem hiantem & inanem dimittit, nec meam Quæstionem emendans, nec aliter eam, ad suum gustum & palatum formans. Si non verè à me propositus est Status controversiæ, sed confusè & perturbatè, debuisset ille verè, magisq; ordinatè & clarè eum proponere. Si bonam causam habet, quare non dicit, quid quæratur, quare eum non evolvit & edisserit? Sed apertum campum ille subterfugit, & latibula his involucris quærit: quod Sophistarum est, & malam causam habentium.

Quomodo ergo formavi ego Statum Controversiæ? Sic; *An ad hodiernam Bibliorum Hebraicorum scriptionem & punctationem, in illorum lectione & interpretatione, ita adstricti simus, ut non liceat nobis ab illa recedere? An verò permissum sit, si commodiorem nobis videantur suppeditare sensum, vel Veteres Interpretes, Græci, Chaldæi, Latini, alii, vel nostrum proprium judicium, præsenti scriptione & punctatione rejectâ, eam immutare, & aliam sequi aut substituere?*

Unde statum Controversiæ istum desumpserim & formarim, illic ostendo, dum mox ipsa Cappelli verba adduco, & quæ tùm ejus sit sententia, tùm sententiæ fundamenta, edissero. Ex illis, & aliis, quæ tùm in ejus Arcano, tùm in præsenti Critica habentur, apparebit, nihil in Quæstione hac à me positum, aut quæsitum, ad quod ille non dederit occasionem.

Sed videamus, quomodo doceat, *me non verè, sed confusè & perturbatè eum proposuisse?* Tribus id facit argumentis.

Primò, scribit sect. LXII. *observandum, Censorem non clarè & distinctè hîc explicare, quid ipse, quid ego item, de quæstione illa teneat, sed incertum & indefinitum quodammodo relinquere.*

Sed in qua Schola didicit Criticus iste accuratus, in Quæstione, seu Statu controversiæ explicandum esse, quid utraque dissentium pars de quæstione illa teneat. Status controversiæ quidem ex utriusque sententiis ingenuè est concipiendus, sed ut simul in ejus propositione explicatio contineatur, quid ego, quid antagonista meus sentiat, id ego nunquam audivi. Fieri illud solet, post statum controversiæ positum, & formatum. Quod ego quoque observavi, *primò* docens, quænam Antagonistæ mei sit sententia, quæque suæ sententiæ fundamenta substernat, *deinde*, quæ mea sit circa propositam quæstionem sententia, satis

prolixè, sed tamen etiam perspicuè & distinctè. Annon sufficere potuerunt illa, quæ ex ipsius scriptis produxi, ad intelligendum, quid ipse de quæstione illa teneat, annon clara sunt satis & distincta? Imò nonnisi nimis clara, ideò jam novis explicationibus & distinctionibus illa iterum obscurare, intricare, atque sic Lectorem incertum & indefinitum reddere conatur. Aliquot implet paginas, suæ sententiæ explicatione. Cur non breviter & rotundè tum quæstionem ipsam proponit, tum suam sententiam exponit, si causam bonam habet, si suæ sententiæ ipsum non pudet? Quæstione propositâ, ad eam respondendum, vel categoricâ affirmatione, aut negatione, vel certè brevi & succinctâ distinctione.

Secundò, pergit Defensor, *Scriptionem & Punctationem, item Lectionem & Interpretationem, in hac quæstione commiscet & confundit, quasi utriusque esset eadem ratio.* Ego verò nego me hæc commiscere & confundere: distinctè enim eorum mentionem facio: conjungo ea tanquam paria, aut æqualia, quæ ille imparia facit. Aliud est duas res conjungere, aliud confundere & commiscere. Ego nihil confundo: ille verò ea quæ cohærent discerpit, & inter quæ Deus & Viri sancti jam olim conjugium fecerunt, indigno divortio separat & disjungit.

Ut probet, me hæc confundere, dicit; *distinctos esse hos terminos, atque ideò etiam juxta illorum distinctionem, aliter atque aliter esse respondendum.* Sect. LXIII.

Ego verò concedo, distinctos esse terminos, sed ajo, rei, per illos terminos intellectæ, eandem esse in hac quæstione rationem, ac proinde esse cõjungendos, in eodem gradu collocãdos, eodem etiam modo de utrisque esse respondendum; nec quicquam caussæ esse, cur distinctæ de illis quæstiones formentur.

Quid ergo ille porrò? *Alia*, inquit, *est Scriptionis, alia Punctationis, in hodierno codice Masorethico, ratio, quoad libertatem, utramq; vel alterutram, immutandi.* Hoc axioma ego nego: quia innititur fundamento illi, quasi Puncta essent recens Masoretharum quorundam Tiberiensium inventum, & pro ipsorum arbitrio & judicio, multis in locis additum, quod commentum ego integro Tractatu refutavi, nec quicquam ille hactenus contrà excepit. Tam est Punctatio præsens indubitata & authentica, quàm Con-

sonarum

ſonarum eſt Scriptio. Itaque hîc & alibi, ad elevandam Codicis Hebræi punctati authoritatem, imperitè, falsò, imò blaſphemè appellat eum *Maſſorethicum*. Et quia ego hoc nego, ille verò affirmat, hinc etiam quæſtionem ingredi debet.

Pergit: *Scriptio ſpectat literas ſive conſonas, quibus Sacer Hebræus textus deſcriptus eſt. Punctatio ſpectat vocales, quæ variè, eidem voci, iisdem literis ſcriptæ, adhiberi poſſunt.* Concedo: quid inde? *In ſcriptione nihil pro arbitrio immutarunt Maſorethæ, ſecuti ſunt libros Manuſcriptos, qui tum fuerunt in eorum poteſtate, & quorum uſus illis fuit. Ad ſcriptionē itaque quod attinet, quia nihil hîc eſt, quod ab ipſorū arbitrio aut proprio judicio pendeat, ſiquidem ſecuti ſunt codices, qui ante oculos ipſorum fuerunt, non eandem planè volumus eſſe libertatem cenſendi & immutandi, in iis quæ pertinent ad ſcriptionem, quæ poteſt eſſe major in iis quæ ſpectant punctationem.* Quæ hujus diſtinctionis ratio? Ego enim, uti viſum, exiſtimo eandem eſſe utriuſque authoritatem. *Quia nimirum codices non fuerunt tùm punctati, uti Arcano noſtro manifeſtum fecimus, non obſtantibus Cenſoris offutiis & argutiis inanibus.* Ego verò dico, poſteriores illos Maſorethas, de quibus Defenſor loquitur, Codices punctatos habuiſſe, & de illis notas confeciſſe, quod & Teſtimoniis & rationibus probavit Pater meus in ſua Tiberiade, & ego in meo de Punctis Tractatu, quo ſolidè ſpero illud Arcanum refutavi, non obſtantibus Defenſoris cavillis & inanibus vitilitigationibus. Ubi meum illum Tractatum ſolidis rationibus aliquando refutaverit, tùm iterùm ad illud appellare poterit. Nunc nulla eſt ejus amplius vis vel authoritas, poſtquam ille jam per integrum triennium ejus conſpectu ita obmutuit, ut Hipparchion vel Harpocrates aliquis ſubitò factus videatur, niſi quòd thriorum inſtar, minaces aliquos nonnunquam edit ſtrepitus. Quod ſimpliciter ait, *ſe id manifeſtum feciſſe, non obſtantibus meis offutiis, & argutiis inanibus*, id ego non accepto pro probatione. Quamdiu non ſolidiores afferet rationes & probationes, tamdiu nulla valet ad Arcanum ejus provocatio. Principium quod ſumit, non ſolùm à nobis non eſt conceſſum, ſed & ſufficienter concuſſum; Imò tamdiu gloria victoriæ, pila & palma mea eſt, donec novis argumentis eam mihi præripiat. Unde non majoris ponderis eſt, quod porrò ſubdit; *Ac quamvis longè maxima ex parte eam, quæ vocales ſpectat, lectionem ſecuti ſint, quæ tum inter Judæos*

G 3

recepta erat, quaq; potest ex linguæ proprio genio, & ex antecedentium, consequentium, &c. consideratione certissimè demonstrari; tamen, quia præter ea sunt infinita loca, in quibus illâ antecedentium & consequentium consideratione, nisi admodum attentâ & accuratâ, non potest certò definiri ac determinari, hæc potiùs, quàm alia lectio, atque in his solâ vi memoriæ non potuit per multa sæcula, è Mosis vel Esdræ tempore certò teneri, quæ fuerit prima Mosis, Prophetarum, vel Esdræ etiam Lectio; ideoq; in illis, quæ sunt hujusmodi, necesse est libertati lectorum plurimum concedere; propterea in his Masorethæ, proprio judicio in lectione investiganda & exprimenda, per punctationem, usi plurimùm esse videntur. Hic causam dicat Censor idoneam, cur necessariò adstrictos nos esse oporteat eorum lectioni & punctationi, si alia tam commoda, aut verò convenientior haberi potest? An fuerunt illi homines, vel eorum magistri à quibus instituti sunt, in lectione sacra ἀναμάρτητοι & θεόπνευστοι. Nam si hîc recurrat censor ad traditionem πατροπαράδοτον, quæ à Mose vel Esdra ad eos dimanaverit, quæram rursus an illa fuerit ἀναμάρτητος? Ecquî istud nobis Censor probabit? Frustra hæc omnia dicuntur à Defensore: Non opus fuit, ut à Mosis vel Esdræ tempore, usque ad recentium istorum Masoretharum tempora, vera lectio secundum puncta memoriâ retineretur: quia semper fuerunt ad manus Exemplaria Punctata: Nulli etiam fuerunt tam recentes Masorethæ punctorum authores; ideoque non est etiam necesse, ut eos constituamus vel ἀναμαρτήτους, vel θεοπνεύστους, (non entis enim nulla sunt accidentia) vel continuam traditionem πατροπαράδοτον, quæ sit ἀναμάρτητος: sed eam, quam circa literas adhibuerunt in collatione exemplarium diligentiam, si hîc quoque adhibuerint, jam suo officio satis fecerunt. Et hoc est unicum & solum, cujus nomine ab Hebræis Masorethæ isti posteriores commendantur. Omnia hæc iterum superstruit huic fundamento, Masorethas recentes Tiberienses esse primos punctorum authores, & Biblia in multis locis pro suo mero arbitrio punctasse; quod ille quidem probare instituit, sed ego refutavi. Perpetuâ principiorum ludit petitione Antagonista, ut non molestissimum esse non possit, cum ipso agere & disputare. Probet ille suos Punctatores, & tum ad hæc aliter respondebimus.

Sectione LXIV. redit ad Scriptionem, seu Lectionem quæ rudas consonas spectat, de qua antea dixit, quòd in ea nihil pro Arbitrio

bitrio immutarint Masorethæ, sed sequuti sint Libros Manuscriptos, qui tùm fuerunt in eorum potestate, & quorum usus illis fuit. Ob hanc Masoretharum fidem & diligentiam, dicit jam illam lectionem non temerè quidem esse sollicitandam; fieri tamen illud posse, ubi *ex Veterum Interpretum codicibus alia potest demonstrari lectio quoad literas, quæ æquè bonum & commodum, vel meliorem etiam & convenientiorem sensum ex se fundat: vel, quum ostendi potest, sensum, qui ex hodierna lectione exsurgit, aut nullum, aut falsum, & absurdum, aut incommodum planè esse, minimeq; cohærentem ac convenientem: tum enim, si melior ex conjectura, (quæ facili & obvio Librarii inter scribendum lapsu & hallucinatione nitatur) demonstrari potest, quis tam perversus & iniquus esse velit, ut non malit ex ejusmodi conjectura corrigi & tolli Librarii lapsum, aliumq; longè commodiorem sensum substitui?* Hîc jam iterum novas hypotheses fingit & ponit noster Criticus, sed quas non probat; 1. Scriptionem Hebraicam quoad consonas non semper bonum, commodum, & convenientem ex se fundere sensum; quin potiùs aliquando falsum, aut absurdum, aut nullum, aut incommodum, & minimè cohærentem & convenientem. 2. Veteres Interpretes aliquando meliorem fundere & exhibere sensum, quàm Codices Hebræos: 3. In istiusmodi locis, ubi hoc facere nobis videntur, discrepantes à Codice Hebræo versiones, pro variis codicum Hebræorum lectionibus esse agnoscendas. 4. Posse aliquando, ubi codices Hebræi non commodum & bonū nobis reddunt sensum, & nobis nō satisfaciunt, ut Librarii seu Scriptoris error & hallucinatio subesse nobis videatur, *ex conjectura*, meliorem & cōmodiorem lectionem fingere, quam etiam amplecti & sequi liceat. Notatu verò dignum, neque ad statum quæstionis formandum, reticendum aut prætereundum, quod porrò subjungit; *Cur non hîc eadem esse debeat censendi libertas, quæ in libris prophanis, quandoquidem libri Sacri non minus sunt inter describendum, Librariorum lapsibus & hallucinationibus obnoxii, quàm illi? id quod ex variis & multiplicibus lectionibus, quæ ex codicum collatione deprehendi possunt, manifestissimè liquet.* Ut ad interrogatiunculam respondeam, hîc non est locus, ne cum illo omnia susque deque vertam, cœlum terræ, terram cœlo commisceam, qui dum de statu quæstionis agit, h. e. quid inter nos sit controversum, simul etiam æstu & fervore abreptus,

reptus, disputat, & ratiocinatur passim: prout hîc etiam statim digreditur ad Judæorum sententiam de suo codice vexandam. Nobis hîc sufficit scire, quòd statuat; *Eandem esse debere censendi libertatem in libris Sacris Hebraicis, quæ in prophanis*; ut putà, Cicerone, Plauto, & aliis; quod ego nego.

Magna hæc sunt postulata, quæ nos omnia negamus & rejicimus. Quia verò hîc nondum disputamus, sed de statu controversiæ formando duntaxat laboramus; observet Lector, 1. Quęstionem moveri à Defensore Textui Hebraico hodierno, non solùm de Punctatione, sed etiam de Consonarum scriptione; idque indefinitè: 2. Statui ab eodem, nos ad eam non ita adstrictos esse, ut non ab illa nobis recedere quandoque liceat; sed quotiescunq; vel veteres Interpretes lectionem etiam ęquè commodam, aut meliorem & convenientiorem nobis monstrant, vel nostra conjectura, facili librarii lapsu fulcita, licitum esse lectionem librorum Hebraicorum, non minus quàm librorum & authorum prophanorum, corrigere, & alium commodiorem sensum substituere. quod illud ipsum est, quod ego in mea Quæstione posui, ut mirer, quare queratur, statum controversiæ non rectè à me esse propositum. Nam cùm ille ista neget, ego verò affirmem, atque sic in terminis contradictionis versemur, hinc quæstio oritur, An res ita habeat, ut ille vult, an verò ut ego? Itaque nihil hactenus adhuc protulit, quo Status Controversiæ à me positus, vel minimo apice lædatur aut convellatur.

Sect. LXV. Suscipit probare, me confundere in hac quæstione *Interpretationem & Lectionem*. Quomodo id exequitur? *Ad interpretationem*, inquit, *quod attinet, ea nititur vel varia lectione, atq; in ea fundatur, vel Interpretis, sive veteris sive recentioris hallucinatione, hoc est, si Interpres sic vel sic vertit, quia sic vel sic in suo Hebræo codice legit, eadem est ejus ratio, quam modò diximus esse lectionis, quæ vel vocales, vel literas etiam spectat, hoc est, tam liberum esse debet, illam interpretationem sequi, quàm eam, quæ exurgit ex hodierna lectione Masorethica. Si verò Interpretatio non est ex varia lectione, quam secutus sit Interpres, sed ex Interpretis ipsius errore, lapsu & hallucinatione, qui non tenuit veram & propriam vocum & phrasium significationem, vel qui non satis attendit, quid antecedat aut sequatur, &c. non dicimus interpretationem illam (ob ullam Interpretis ipsius antiquitatem, vel authori-*

authoritatem aut dignitatem) esse textûs Hebraici hodiernæ lectioni, & quæ ex ea nascitur interpretationi, præferendam; imò eam volumus ex textu Hebræo esse examinandam & corrigendam.

Quomodo verò probant hæc, id quod probare instituit? *Conjunxi* hîc *Lectionem & Interpretationem*, quia Lectio Interpretationis est fundamentum, & Interpretatio Lectionem sequitur: Lectio interpretationis est quasi speculum, & ἀρχέτυπον, Interpretatio Lectionis expressa imago. Per hanc conjunctionem nihil confunditur aut commiscetur: neque tempus est adhuc de re ipsa disputandi, sed inquirimus duntaxat in id, quod inter nos controvertitur, & quod ego in statu quæstionis formando inserui.

Quemadmodum itaque in præcedenti Sectione LXIV posuit, non certam esse Hebræorum codicum hodiernorum, seu circa Consonas, seu circa Puncta, lectionem, ac propterea nos non ad eam adstrictos esse, quin ab illa recedere liceat, cùm vel æquè commodum, aut verò meliorem & commodiorem nobis suppeditant lectionem vel Veteres Interpretes, vel nostra Conjectura: ita hîc quoque eandem libertatem concedit circa Interpretationem; neque aliter facere potuit: si aliam licet sequi lectionem, alia quoque necessariò sequenda Interpretatio.

Atqui ego nego, accurato & fido Interpreti hoc vel esse licitum, vel faciendum & permissum.

Ergo in quæstionem inter nos controversam venit, & ejus in statu controversiæ formando rectè fit mentio.

Quo verò argumento probet, *me hæc confundere & commiscere*, ego non video. Ipsemet confundit & miscet omnia sursum deorsum, ut quis nesciat, quid agat aut disputet, ac difficillimum sit intra terminos eum continere. Nam de Statu quæstionis adhuc disputans, antequam eum constituat & definiat, præcipitato judicio, Josephi Albi testimonii examen confusè & perturbatè hîc interjicit ac inserit: cujus examinis censuram nos jam præterimus, & in suum locum reservamus. Ea tantùm persequimur, quæ faciunt ad investigandum & inveniendum statum Controversiæ.

Tertium argumentum quo probare vult, me confusè & perturbatè Statum Controversiæ proposuisse, est hoc: *Tertiò* (inquit sub finem Sect. LXII.) *in secunda quæstionis parte rem ita invidiosè pro-*

ponit, quasi velimus, licitum & liberum, atque permissum esse cuilibet præsentem codicis hodierni Masorethici scriptionem & punctationem pro lubitu, & ex proprio nostro judicio, rejicere, immutare, atque aliam, illius loco, prout visum nobis fuerit, sequi atque substituere, vel prout commodiorem nobis videbuntur suppeditare sensum, Veteres Interpretes, Græci, Chaldæi, Latini, alii. Ut ille dicit, me invidiosè rem proponere in secunda quæstionis parte: ita notet Lector, illum invidiosas quasdam glossas, meis verbis interserere. Conferat Lector meæ quæstionis verba cum his, & viri audaciam mirabitur. Ubi ego hodiernum codicem Hebræum voco *Masorethicum?* ubi illa habeo verba, *Pro lubitu*; item, *Prout nobis visum fuerit?* Dixi, *ex nostro proprio judicio*, quæ authoris sunt verba. Sed videamus, quid de hac mea propositione dicat?

Sectione LXVI ex diverticulo in orbitam revertens, scribit; *Ad alteram quæstionis partem quod attinet, An permissum sit, si commodiorem nobis videantur suppeditare sensum, vel Veteres Interpretes, Græci, Chaldæi, Latini, alii; vel proprium nostrum judicium, præsenti scriptione & lectione rejectâ, eam immutare & alium sequi ac substituere?* Hîc jam mea verba agnosco: quid in illis desiderat, quid ipsi alieni affingo, quid in ejus verbis perverto, aut invidiosius, quàm par est, propono?

Tria sunt hîc, inquit, *distinctè consideranda*; primùm, *quid juris sit, & liceat, quum Veteres Interpretes commodiorem suppeditant sensum*: secundum, *quid per* proprium judicium *sit intelligendum*: tertium, *quomodo præsens lectio aut scriptio, rejici, immutari, & alia substitui possit ac debeat.* Videamus ergo distinctè, quid de his tribus sentiat, & num aliquid aliud de illis in controversiam veniat, quàm ego scripsi.

Ad prius (pergit) *quod attinet, Veteres Interpretes dici non possunt commodiorem sensum suppeditare, nisi fortè aliter legerunt, quàm fert hodierna lectio: Nam si eodem modo legerunt, quo hodie legitur, eorum interpretatio dici non potest melior & convenientior, quàm quæ ex hodierna lectione elicitur. Si aliter legerunt, quàm hodiè legitur, & ex eorum lectione commodior oritur sensus, quàm ex hodierna, ostensum est à nobis hactenus, cur tùm liceat eorum lectionem hodiernæ præponere.* Hoc totum est, quod ad primum dicit; *quid juris sit, & liceat, quùm Veteres Interpretes commodiorem suppeditant sensum.* Scilicet,

Si aliter

si aliter legerunt, quàm hodie legitur, & ex eorum lectione commodior oritur sensus, quàm ex hodierna, licere eorum lectionem hodiernæ præponere. Postea iterùm excurrit ad examinanda testimonia Cosri, Muscati, & Aben Esræ à me producta: quæ in suum locum rejicimus. Tantùm videamus, an ego aliquid invidiosiùs proposuerim, quàm ipse scribat, quamvis de hoc jure & de hac licentia, alibi longe fusiùs & accuratiùs mentem suam expromat, quàm hic, ubi locus fuisset. Quid inter ipsius verba & mea interest, nisi quòd ego dico, *si commodiorem nobis videantur suppeditare sensum,* quod ille simpliciter dicit, *si ex eorum lectione commodior oritur sensus?* Supponit autem, *si aliter legerunt*, quasi nimirum certum & jam probatum esset, cùm aliter verterunt, quàm nostri codices Hodierni habent, & illa versio Defensori, vel alii ejus simili, commodior videtur, quòd in suo Exemplari Hebraico aliam lectionem habuerint, cùm plures aliæ hujus rei possint esse caussę. Et hæc est quoque una ex falsis Critici hypothesibus, Lectori notanda; *Ubi Interpres aliquis vetus aliam Interpretationem nobis exhibet, quam Lectio Hebræi codicis hodierni ostendit, vel continet, & illa lectio Critico alicui videtur verior, commodior, & antecedentibus ac consequentibus convenientior: ibi illum in suo codice aliam lectionem invenisse, quàm nos habemus, & ex illa lectione sic transtulisse.* Hoc principium nos negamus esse certum ac firmum. Itaque videbimus postmodum, ut in statu Controversiæ nostræ ejus quoque mentionem faciamus. Circa primùm ergo hoc caput nihil dum prolatum, quod invidiosum magis est, quàm quod ipse Criticus dicit & scribit.

Secundum exequitur Sectione LXX. his verbis: *Secundum, quod in hac quæstionis parte observandum esse diximus, hoc est; Quid per* proprium judicium *hic intelligatur? Nempe non (uti vellet de nobis credi Censor) temerarius impetus, & proterva animi libido (quam facilè Censori concesserim à Judæis à se productis jure damnari) sed, uti jam suprà notatum est, judicium ratione subnixum, argumentis fundatum atque roboratum; quum scilicet demonstrari ex incommodo sensu potest, subesse in hodierna lectione vitium, ex facili & proclivi Librarii lapsu, quorum lapsuum infinita in Critica produximus exempla. Nihil hic temeritati, audaciæ, protervia, & pravæ hominum libidini permittimus, aut habenas laxamus; sed rectæ rationi, & naturali argumentandi & ratio-*

cinandi facultati id duntaxat concedimus, quod vires ejus non exuperat. Quare causa non est, cur tantas hîc excitet Censor noster Tragœdias, quasi funditùs subrutum iremus totum Dei verbum, illudq; depravato ac corrupto hominum judicio submitteremus, quo nomine Criticam nostram nosq; injustissimè, & sine ratione, apud omnes infamare satagit. Hactenus ille.

Quæstio hîc est *de proprio judicio*, an illius rectè in statu quæstionis formando mentionem fecerim, & quo sensu? Vocem illam admittit, sed sensum meum rejicit. Atqui verò ego non eo sensu sumpsi, quem ille mihi affingit, & invidiosè proponit, sed eo ipso, quo ille; Nempe duos ponit casus, vel duo fundamenta, in quibus liceat aliam Lectionem sequi ab ea quam hodierni Codices Hebræi repræsentant; 1. Consistit in authoritate aliorum Interpretum, si sc. illi aliam nobis sistant lectionem veriorem & commodiorem: 2. Consistit in ratione nuda, & nostri judicii acie, nullius Codicis vel Interpretis authoritati subnixa; si *rationis nostræ rectæ vi, nostrâ ratiocinandi facultate*, aliam meliorem & commodiorem reperire & excogitare queamus; imò licere etiam vult *conjecturas & correctiones in sacrum textum facere, quibus vel sensus falsus corrigatur & emendetur, vel planior & aptior efficiatur, per commodiorem lectionem, quam quis conjecturâ divinando assequi possit* (hęc sunt ipsa ejus verba Criticę lib.6.cap.9.§.1.) Ex his & multis aliis locis qui produci possent, facilè apparet, quo sensu ego voce *proprii judicii* sim usus, & quo juxta ejus mentem sit intelligendum. Ego nimirum eo usus sum contradistinctè ad eam licentiam, quæ authoritati Codicum & Interpretum innititur, pro ea licentia quam sine aliqua authoritate, nostri solius judicii vi, & rationi nostræ confisi, nobis sumimus: Ex mente Antagonistæ, uti jam se explicat, intelligetur hac voce, *Rationis nostræ recta vis, nostra ratiocinandi, conjecturandi & divinandi facultas:* Ita enim se in verbis productis explicat. Ego, quod ille hîc ait & affirmat, nego. Itaque rectè & hoc, atque adeò mitissimè, & citra invidiam, in quæstionis statum retuli; ne verò imposterum conquerendi causam habeat, operam dabo ut jam in formando eo, ista ipsa verba substituam. Quod deinde meum sit de hac licentia judicium, ex rerum & argumentorum utriusque partis collatione & collisione, deinceps apparebit. Satis est, si jam

si jam citra affectum Lector dijudicet, dum vocem *proprii judicii* adhibui in quæstione, an invidiosè id à me sit factum, an verò ex ipsius mente! An autem *Divinatio per conjecturam*, quoque sit *judicium ratione subnixum, argumentis fundatum atque roboratum*, Lectoris judicio relinquo.

Tertium, quod ad alteram quæstionis partē observandum proponit Sect. LXXI. hoc est; *Quomodo præsenti scriptione vel punctatione rejectâ, liceat eam immutare, & aliam sequi atque substituere? Nempe*, ait, *non pro arbitrio, quicquid libuerit mutando, tollendo, addendo, transponendo; ut (quod ridiculè aliquis dixit) ex* Plato *fiat* Chopinus, *mutando* Pla *in* Che, *&* To *in* Pi, *addendo* nus,). *quis enim hujusmodi censuris, conjecturis & mutationibus non se omnibus deridendum propinaret, imò prophanum & impium esse demonstraret, qui simile quid in sacris libris tentaret? At quando Lectionis vitium ex incommodo, falso, nullo, insulso, minimeq; conveniente sensu, demonstratum est; & facilis Librarii ex vera Lectione in alienam & corruptam lapsus ostensus est, quis adeò durus, iniquus, & perversus esse velit, ut nolit levi & facili emendatione vitium illud tolli atque corrigi; maximè quando (quod alterum est hic observandum) conjecturam seu emendationem nostram nolumus intra textum insulciri, expunctâ & extrusâ hodiernâ lectione.*

An verò ego aliquid aliud dixi in mea quæstione? Ego dixi, *an in duobus illis casibus positis liceat lectionem hodiernam immutare, & aliam sequi ac substituere?* Ille dicit, *licere vitium nostri Textus Hebraici tollere atque corrigi*; alibi dicit, *Licere aliam lectionem sequi, amplecti.* Quæ inter hæc differentia? Addit tamen; *Illam emendationem non esse intra textum insulciendam, expunctâ & extrusâ hodiernâ lectione.* Sed nec ego in meo libro illud dissimulavi. Videatur Sect. XII. capitis, quod hîc refutat Defensor.

Hæc sunt, quæ de Statu quæstionis ad rem facientia habet Defensor noster ex quibus facilè cuivis patere potest, An ego, in statu Controversiæ formando, adeò longè à scopo aberrârim, vel præter veritatem aliquid dixerim, aut illi affinxerim. Ne tamen nihil his ejus explicationibus tribuamus, vel ultrà conquerendi ansam ei præbeamus, de novo eum formabimus & proponemus. Id autem, ut certiùs & perspicuè magis fiat, prius ex hactenus dictis principia & hypotheses ejus recolligemus, quæ à me negantur & in quæstionem trahuntur:

Primò *concedit libertatem Immutandi lectionem hodierni Codicis Hebraici quoad scriptionem & punctationem; majorem tamen circa hanc, quàm circa illam; quòd hanc Masorethæ punctatores sæpè pro suo arbitrio, & ex privato judicio fecerint, ad quod nos non debemus esse adstricti.*

Secundò *statuit Licentiam seu Libertatem hanc dupliciter à nobis usurpari posse, ac debere;* 1. *Si ex veterum Interpretum, Græcorum, Chald. Latinorum, aliorum, versionibus deprehendamus, & ostendere possimus, sensum veterum Interpretum esse vel æquè bonum & commodum, vel meliorem & convenientiorem, quàm nostri Codicis Hebræi:* 2. *Si ostendere possimus, sensum nostrorum Codicum Hebraicorum, esse vel nullum, aut falsum & absurdum, aut incommodum & inconvenientem, ac proinde vitium in illa lectione subesse; & sic vel ex rectæ rationis vi, & naturali argumentandi & ratiocinandi facultate, vel etiam ex conjecturis divinando, meliorem, planiorem & aptiorem sensum invenire & assequi possimus, per aliam commodiorem lectionem; tùm jam licere omninò in his casibus, Textum Hebræum corrigere, immutare, & alium commodiorem sensum substituere; ita tamen, ne illa conjectura & emendatio nostra intra textum insulciatur, expunctâ & extrusâ hodiernâ lectione.*

Hæc sunt, quæ circa hanc quæstionem ille asserit, ego nego, in quibus omnibus sua verba ubique est agniturus; hinc Status controversiæ talis exsurgit:

An ad hodiernam Bibliorum Hebraicorum lectionem, tam circa consonas, quàm circa Punctationem, in illorum seu Lectione seu Interpretatione, ita adstricti simus, ut non liceat ab ea recedere; An verò permissum sit, si quis vel ex Collatione Veterum Interpretum, Græcorum, Chaldæorum, Latinorum, Samaritanorum, &c. sensum, ac per consequens etiam lectionem deprehendere & ostendere possit, quæ sit vel æquè bona & commoda, vel melior & convenientior; vel, si ostendere possit, sensum hodierni Codicis Hebraici esse vel nullum, aut falsum & absurdum, aut incommodum & inconvenientem, ac proinde vitium aliquod irrepsisse, atque vel ex rectæ rationis vi, & naturali argumentandi & ratiocinandi

tiocinandi facultate, vel ex conjecturâ divinando, meliorem, planiorem & aptiorem ſenſum, per aliam lectionem invenire; liceat his in caſibus, Textum Hebræum, non minus quàm prophanos authores, corrigere, immutare, & alium commodiorem ſenſum ſubſtituere, hac tamen cum moderatione, ne illa conjectura & emendatio noſtra intra textum infulciatur, expunctâ & extruſâ hodiernâ lectione?

Sic puto clarè ſatis atque diſtinctè ex Defenſoris verbis ſtatum controverſiæ eſſe poſitum.

Ejus partem ſeu quæſtionem *priorem* ego affirmo, *poſteriorem* nego; Defenſor contrà, poſteriorem affirmat, priorem negat. Quo modo, quo ſenſu uterque id faciat, ex ſequentibus apparebit luculentiùs.

Noſtrum in hoc Opere penſum erit, ut in *Prima* ejus parte; Quindecim ſeu Rationes ſeu Conſiderationes, in noſtro de Punctatione Opere propoſitas, & ab Antagoniſta noſtro, in *Defenſione* quàm Criticæ ſuæ ſubjecit, acri & mordaci ſtylo impugnatas, vindicemus:

In *Secunda parte* ad ipſius Criticæ Sacræ Examen progrediemur, & præcipua quæ in ſex illius libris ad rem præſentem facient, præſertim verò illa loca Scripturæ examinabimus & expendemus, in quibus Criticus vult ex Collatione Vel locorum Parallelorum, vel Veterum Interpretum, demonſtrari poſſe non ſolùm Varias codicum veterum Hebraicorum, & ab hodiernis diſcrepantes, ſed & meliores, commodiores & aptiores lectiones; Vel etiam, novam variam lectionem ex privata noſtra conjectura excogitari poſſe; ut non ſolùm ex Argumentis generalibus, de quibus in prima parte agitur, ſed inprimis ex ſpecialibus à Critico propoſitis exemplis, quàm certa, neceſſaria & utilis iſta Criſis ſit, quamque feliciter ſuccedat, omnibus ad oculum pateſcat.

Faxit Deus Opt. Max. ut omnia, quæ Zelo ſolo Veritatis, pro Divina Veritate ſcripturi ſumus, cedant ad ſuam Gloriam, & Eccleſiæ ædificationem.

CAPUT

CAPUT IV.

De prima mea, circa istam Controversiam, Consideratione; cujus quæstio huc redit; Utrum ex illis Variis codicum Hebræorum Lectionibus, quas Hebræi notant, neque ego rejicio aut nego, sequatur, admittendas esse quoque illas varias Lectiones, quas exprimunt Veteres Interpretes, vel quas ipsi, in locis nobis de mendo suspectis, aut in mendo manifesto (uti nobis quidem videtur) positis, nostrâ ratiocinandi vi assequi, aut conjecturando divinare possumus?

QUæstione præsente in meo de Punctis Tractatu, parte primâ, capite ultimo propositâ, & sententiâ aliorum, maximè Critici nostri, verbis ipsius propriis expositâ, dixi, quia mei illic instituti non sit, pleniùs illam pertractare, velle me duntaxat aliquod ejus indicium Lectori facere, & quid de ea statuendum existimem, quæque etiam Hebræorum ea de re sit sententia, breviter commonefacere, atque Lectori *considerandum* proponere.

Hujusmodi *Considerationes* numero sunt *quindecim*, quas eo ordine, quo illic sunt propositæ, & à Defensore vellicatę, vindicatum ibimus.

PRIMA mea consideratio hæc est; Hebræi observant & notant quoque satis multas varietates lectionis in suis codicibus, quoad scriptionem

scriptionem & punctationem, redarguunt etiam quædam exemplaria, ceu minus correcta & emendata: quinimò ipsorum Interpretes, ut purà Chaldæi, aliam quandoque exprimunt Lectionem, quàm Hebræus codex exhibet; attamen inde non concludunt indefinitam Codicum suorum Hebraicorum incertitudinem, neq; permittunt, ut vel ex dictis Interpretibus, vel ex ratione propriâ & conjecturâ, quis aliquid immutet, sine codicum aliquorum authoritate: neque etiam Interpretis Chaldæi discrepantias pro varia lectione habent.

Ergo non temerè nos Christiani id facere, vel nobis permittere & sumere debemus.

Ratio ipsorum hæc est, 1. quia sine codicum authoritate nihil admittendum censent: 2. quia illæ varietates magni non sunt momenti; ut ab illis, ad alias majores, sine aliqua authoritate, argumentatio non valeat.

Hæc est primæ meæ Considerationis summa. Sed prossiùs est agendum, & cùm Defensor mea vestigia ubique κατὰ πόδας premere voluerit, non minore accuratione mihi quoque hîc agendum, ne fortè vel de diligentiâ vel fide mea habeat quod conqueratur.

Sic ille infit, & negotium aggreditur Sect. IV. *Quid interim facit noster iste* Censor? *Invehit, (pro invehitur) declamat, deblaterat, paratragœdiat, omnia movet, susq; deq; miscet, ut invidiam & odium mihi creet, quasi totam Scripturæ Sacræ authoritatem eversum & funditùs pessundatum irem, varias in hanc rem proponit nobis Considerationes, numero quindecim. Sed benè habet; quod si rectè ratiocinatur, eodem se mecum involvit odio atque periculo; id ipsum enim, ex quo tantos clamores, tantas excitat in me tragœdias, ipse cogitur vel invitus agnoscere, varias nimirum in sacro Veteris Testamenti textu multiplices lectiones, codicumq; Hebraicorum inter se infinitam discrepantiam atq; varietatem.* Mittemus nunc convitia. Vult me idem agere, quod ipse, idem fateri & agnoscere quod ipse. Immeritò itaque se à me traduci, aut, si mea ratiocinatio sit bona, eodem me odio & periculo involvere. Ego verò nego hæc: magna est discrepantia inter id quod ille dicit, & quod ego dico: neque invitus, sed lubens & ultrò agnosco & fateor, quod scribo.

Quomodo verò probat quod dicit? Meis scilicet verbis, sic

porrò pergens : *Sic enim ipse de Puritate, sinceritate, & ἀναμαρτησίᾳ codicum Judaicorum censet primâ suâ Consideratione pag.* 231. Non, *inquit*, existimo tales esse, ut in nullo planè puncto, apiculo, aut litterulâ, à primis Mosis & Prophetarum apographis unquam discesserint, aut nullum omninò vitium vel levissimum in eos irrepserit. *Quid verò aliud totâ meâ Criticâ ago, nisi ut id infinitis prolatis exemplis demonstrem, quod vulgo Theologorum (à quibus fermè solis hæc lis mota est) vix fuit persuasum, quibus hactenus piaculum visum est, & infandum facinus, si quis hodiernam lectionem codicis Judaici vel minimùm sollicitaret, aut erroris vel levissimi insimularet, non secus ac si Mosis & Prophetarum autographa hodiernus iste codex, vel ad minimum usque apiculum, nobis repræsentaret? Nam si variarunt Codices, si Scribæ & Librarii omnes, à Mosis & Prophetarum ævo, ad hæc usque nostra tempora, non fuerunt inter scribendum ἀναμάρτητοι, & planè θεόπνευστοι, cur non licebit hodiernam, quam ab ipsis habemus lectionem, non ubiq; (ut ille mihi falsò per calumniam imponit) sed quibusdam in locis, ex collatione Veterum Translationum (quarum authores diverso, ab hodierno, usi sunt Hebræo codice) in dubium revocare, melioremq; ex ea collatione restituere?* Hæc habet sectione quartâ.

Ad hæc respondeo ego :

I. Omninò illum aliud agere, quàm ego ago : Ego enim nullas alias Lectiones varias approbo, quàm eas, quas Hebræi notant & eruunt ex collatione Manuscriptorum exemplarium Hebraicorum : Criticus autem de illis agit, quæ erui possunt ex Collatione Interpretationum discrepantium, nullâ ullius codicis Hebraici extantis authoritate suffultorum. Illæ, de quibus ego ago, sunt certæ : hæ sunt incertæ. Non est enim certum, si Interpres aliter transferat, quàm hodiernus Codex Hebræus refert, quòd talem lectionem in suo exemplari Hebræo invenerit, qualem ille exprimit. Unde

II. Dico : non valere hanc consequentiam ; *Si Hebræi codices semper variaverunt, & Librarii Hebræorum, à Mosis temporibus, usque ad nostra, nunquam fuerunt inter scribendum ἀναμάρτητοι* & *θεόπνευστοι ; Ergo licet hodiernam, quam ab ipsis habemus lectionē, quibusdam in locis, ex collatione Veterum Translationum, in dubium revocare, & inde eos corrigere.* Non valet, inquam, ista consequentia ;

1. quia aliud & certius, est & fuit semper, olim maximè, medium

dium illud faciendi, quod Hebræi, & quidem ſolum, agnoſcunt; nempe Collatio diverſorum, & optimorum Codicum Hebraicorum, qui haberi potuerunt. Licet enim ſinguli fortaſsis quædam ἁμαρτήματα habuerint, & nævos aliquos, illa tamen non in omnibus fuerunt æqualia, & iiſdem in locis; ſed unus hic, alter illic aberrare potuit. Unde facilè potuit error unius exemplaris colligi ex alio meliore, & tandem emendatum ſatis exemplar cudi, licet non ad extremum uſque ad apicem, (iſtud enim facilè concedimus, nec eſſe, nec fuiſſe, imò nec eſſe poſſe) eouſque tamen, ut non tot & tantis varietatibus atque aberrationibus potuerit eſſe obnoxium, quot & quantas Criticus noſter affirmat colligi poſſe, partim ex Veterum Interpretum translationibus, partim ex noſtra Conjectura & divinatione. Nam ſic nimis ſæpè dormire, & planè aliud agere debuiſſent. Hac ratione correxit Eſdras olim variantes & diſcrepantes codices Hebraicos, & priſtinæ puritati eos reſtituit, ut Hebræi unanimi conſenſu teſtantur & affirmant; ad illud opus non pluribus tantùm uſus codicibus, ſed & collegis, qui VIRI SYNAGOGÆ MAGNÆ vulgò vocantur. Hanc rationem poſt ipſum quoque tenuerunt ſequentes ſcribæ, ut in deſcribendis codicibus plures ad manum haberent & conſulerent libros, ut Hebræi iterùm paſsim teſtantur, & ex illorum libris & laboribus conſtat. Atque ne denuò depravari & vitiari poſſent ſeu ſtudio, ſeu negligentiâ & incuriâ, Studium Maſorethicum excogitatum, & Eſdræ jam temporibus inchoatum fuit, ſubſequentibusque temporibus ſubinde auctum & continuatum. Poſſent hæc confirmari pluribus ex hiſtoria Hebraica authoritatibus, niſi id jam abundè factum eſſet, tùm à Patre meo b. m. in Tiberiade, tum à me in Tractatu de Punctorum Origine & antiquitate; ubi eadem pluribus teſtimoniis Hebræorum, & rationibus roborata, ſimul etiam ab exceptionibus Antagoniſtæ mei vindicata. Priuſquam ille ea ſufficientibus rationibus deſtruxerit, non poteſt ad ſua iſta principia appellare, ſine inani nugatione, & principii petitione.

2. quia plures aliæ poſſunt eſſe variantium Interpretationum cauſæ, quàm quòd in ſuo exemplari ita legerint. Unde non poſſumus ab illis, ad condendas varias lectiones ſtatim proſilire: quia incertum eſt, ad quam cauſam varia Interpretatio ſit referen-

da. Breviter de quibusdam hîc Lectorem monere operæ erit pretium.

primò enim *sensum* sæpè reddiderunt, non ad verba attendentes. Sensum autem eum expresserunt qui ipsis bonus & conveniens videbatur. Atque hoc potissimùm in illis locis occurrit, ubi vel in vocibus, vel in phrasibus Hebræis, ambiguitas, vel obscuritas, vel difficultas alia existit. Id cùm fecerunt, quis certò illic concludet, illos aliter legisse, vel indubitatam aliquam lectionem variam extruere poterit? Sic ubi ellipses, & concisæ sunt locutiones, illi eas suppleverunt, pro suo judicio & arbitrio, ubi pleonasmi, & quædam redundare videbantur, illi sæpè ea omiserunt, pro abstractis, sæpè concreta ponunt, & quæ sunt similia. Sic sæpiùs scribit D. Hieronymus de LXX. Græcis, *Illos sensum magis quàm verba spectando, sic reddidisse.* Item, *Illos sic vel sic transferre voluisse*; ut nulla constet alia ratio, & incertum sit, quid respexerint, vel causæ habuerint, ut sic transferrent: Item, *illos quædam superfluè addidisse*, textui sc. Hebræo, quæ in eo non extant. Huc plurima sunt referenda, ex quibus Criticus sine causa variam lectionem fingit, ut in secunda parte videbimus:

secundò; deprehenditur, illos nimiam *licentiam* aliquando sibi sumpsisse, ut licet aliter legerent in suo codice, tamen audacter nimis aliud reddiderint; quòd non satis sensum & cohærentiam Hebraici contextus assequerentur, & levi mutatione sensum, qui ipsis adlubesceret, & quem videbant, sic commodiùs fluere existimarent, eum sequi maluerint, sive quòd suspicati sint, errorem aliquem subesse, sive quòd aliâs id licitum esse arbitrarentur, sive quòd aliud in animo haberent. Hinc reprehendit D. Hieronymus quandoq; LXX. *quòd malè quædam transtulerint*; quia sc. aliud transtulerunt, quàm in Hebræo legitur. Hoc potissimùm observare est in Paraphrastis Chaldæis, qui dum ex illo principio, quòd varii sint modi explicandi & interpretandi scripturam, allegoricos sæpè sunt sequuti sensus, ut difficile sit rationem versionis illorum indagare & assequi. Unde Hebræi quandoque scribunt: *Paraphrastes transtulit, quod transtulit*, hoc est, prout ipsi libuit: vel, *Nescimus quare ita transtulerit.*

tertiò non eximendi sunt Interpretes ab *Imperitia*: quia Interpretes nulli ita planè perfecti fuerunt, ut non errarint, & malè multa

multa intelligendo, malè etiam transtulerint, ut D. Hieronymus ait. Et tamen videri sæpè potest, id quod transtulerunt esse bonum, cùm tamen non faciat ad exprimendam mentem verborum Hebræorum. Unde sæpè observatur, esse, qui illas Interpretationes Hebraicæ lectioni præferant, cùm alii sint, qui ejus lectionis congruentiam, convenientiam & bonitatem ostendant.

quartò ad Imperitiam accessit etiam sæpè *Negligentia* & *Oscitantia*, ita ut in eo ipso, quod ante se habebant, legendo non satis diligentes fuerint & vigilantes: sed decipi se passi fuerint. Sic scribit D. Hieronymus de LXX. sæpè; quòd *similitudine literarum decepti, sic interpretati sint*. Sic sæpè aberrarunt in literis & vocibus similibus.

quintò etiam quædam sunt versiones, de quibus constat, illas non amplius esse tales, quales à primis illarum authoribus fuerunt conditæ, sed variè ab aliis interpolatas, correctas, corruptas, depravatas. Id imprimis certum est de Græcis, ut eruditissimi viri multi id testantur & reipsa demonstrarunt, neque id ipse noster Criticus diffitetur. Imò D. Augustini sententia est, statim à primis descriptoribus versionis Græcæ LXX. istos errores incepisse, unde deinde latiùs emanarint, & progressu temporis magis magisque invaluerint. Eadem est ratio versionis Vulgatæ Latinæ. Quis jam dicet certò, utrum illæ discrepantiæ, ex discrepanti lectione codicis Hebræi, ex quo transtulerunt Interpretes, promanarint, an ab errore scriptoris?

sextò; hinc etiam attendendum ad Scribarum seu descriptorum audaciam, licentiam, imperitiam, quâ factum, ut multa textui, vel marginibus ejus ab aliis adsperſa, postmodum vel versioni fuerint addita & adjecta, vel in ejus locum substituta, priore lectione expunctâ, & sublatâ. Hujus rei multa extant tum in LXX. tum in Paraphrasibus Chaldæis vestigia manifesta. Sed quid obstat, quominus quædam lateant, quæ non ita facilè deprehendi possunt? Hinc est quod observatur, unam vocem vel phrasin, nonnunquam duplicem interpretationem habere.

septimò, observandum est etiam discrimen inter Interpretes, præsertim ratione temporis & ætatis. Nam quod ad posteriores attinet, ante quos jam aliæ versiones erant factæ, ut sunt quidam Græci, & Latini, ibi ut certum est, illos præcedentes Inter-

pretes consuluisse, & sequutos esse, ita incertissimum jam est, an illorum discrepantiæ sint codici Hebræo quo usi sunt, adscribendi, an quòd alterius Interpretis sententiam sint sequuti. Ita extra controversiam est, Latinum Interpretem in quamplurimis locis Græcam versionem potiùs, quam Hebræum codicem, sequutum esse. Sic alii qui ad suas versiones, alias in auxilium adhibuerunt. Tales versiones sæpè magis similes & conformes sunt aliis, quàm textui Originali. Prisci Hebræi olim dixerunt; יותר דומים המים הנמשכים מזה לזה ממה שהם למעין שנמשכו ממנו *Magis similes sunt aquæ, quæ derivantur ab hac in illam, quàm sunt fonti, ex quo procedunt.* Ita hîc quoque res comparata est, ut multa in illis versionibus sint ex aliis rivis, non immediatè ex ipso fonte, derivata. Imò ut nostris etiam temporibus non omnes versiones sunt ex ipso fonte Hebræo factæ: ita etiam olim fieri potuit. Ipsos LXX. volunt quidam Hebræi suam versionem non ex Hebræo textu, sed paraphrasi aliqua Chaldaica fecisse, ut in nostro de Punctis Tractatu docuimus. Et, si Interpretes ipsi id non ubique fecerunt, potuerunt tamen talia quædam illorum versionibus inseri & aspergi. Unde tot Græcorum & Latinorum codicum variæ lectiones.

Itaque cùm tot intercedant, inter Varias Interpretum Versiones & Lectionem Hebræam, quò referri, & unde ortæ esse possunt Varietates illæ, Hebræi verò codices nulli reperiantur, qui illas varietates ostendant, sed ubique terrarum constantem ibi lectionem habeant, audax & temerarium est facinus, si non omnes, certè *plurimas*, adeoque ut Antagonista meus aliquoties loquitur, *infinitas* Interpretum varietates & discrepantes versiones, Codicum Hebræorum varietatibus seu variis olim lectionibus adscribere.

Hæc singula, & alia huc facientia, in sequentibus etiam ulterius discutientur. Videre etiam poterit Lector, quę in nostro Tractatu de Punctis cap.9. & 10. de Discrepantiis Græcorum & Chaldæorum scripsimus.

At, inquit *Antagonista*, *istud non faciendum est, nisi ubi manifestè constat, & demonstrari potest, ex hac collatione, illorum librarios vel descriptores, incuriâ, negligentiâ, & oscitantiâ aberrasse; & hos Interpretes aliter legisse in suis codicibus. Utriusque indicium & probatio est,*

quando

quando Hebræi codices vel nullum, vel absurdum & inconvenientem, vel apertè falsum reddunt sensum: alii interpretes, vel æquè commodum, vel meliorem, commodiorem, & circumstantiis Textus convenientiorem, &c.

At, inquam ego, id nullibi demonstrari potest ex hac collatione: quia, ut dictum, aliæ possunt esse causæ, in iis etiam locis, ubi Hebræi codices nobis de mendo sunt suspecti, & ubi suspicio est, Veteres Interpretes alium codicem præ manibus & oculis habuisse; quis verò inter illas causas certò discernet? Regula probationis, quæ datur, etiam nulla est: ubi enim Antagonistæ, & aliis ejus similibus, in Hebræis codicibus error aliquis notatur, & ut illi existimant, demonstratur: ubi judicant, aliorum Interpretum lectionem, esse vel ęquè veram, vel veriorem, meliorem, &c. ibi longè plures semper sunt, qui illum errorem non agnoscunt, quibus nullis id rationibus persuaderi potest, quique propterea non desinunt Hebręis nostris codicibus insistere, ut in secunda harum Vindiciarum parte ostendetur, ubi ad examen specialium locorum accedemus.

Sumamus recentes interpretes, Germanos, Gallos, & alios: annon & illi aliquando in locis perplexis recedunt ab eâ lectione, quam hodierni codices Hebręi exprimunt, & tamen certum est, illos nullum aliud exéplar habuisse: Occurrunt talium discrepantiarum exempla circa consonantes, vocales, distinctiones & accentus. Annon autem absurdus foret, si vel nunc, vel posterioribus temporibus, quis inde vellet concludere, illos aliud vidisse & legisse in suis codicibus, quàm nos legimus.

Inde tamen, dices, *apparet, illos suo arbitrio usos esse, & propterea illud licere facere.*

℞. Quod fecerunt facti fuit, non juris: nego illos rectè fecisse, nego illorum factum approbandum vel sequendum: fecerunt fortassis quod potuerunt, non quod debuerunt. Quod si enim in illis locis alius peritior Hebręus, alius sagatior veniat, qui ex lectione Codici Hebręi possit eruere commodum & verum sensum sine ulla mutatione, an ulla est vel ęquitas, vel necessitas, ut illa lectio vel aboleatur, vel vexetur?

3. quia licet Hebręorum librarii & scribæ, nec *ἀναμάρτητοι*, nec *Θεόπνευστοι* fuerunt, tamen nec credibile, nec probabile est, eos usq; adeò

adeò ἀμαθητικοὺς, & à bona mente derelictos fuisse, ut tot & tantis aberrationibus obnoxii vel fuerint, vel esse potuerint, quot & quantas in sua Critica jam notavit Defensor, ut ne de illis dicam, quas adhuc observari posse dicit. Sæpiùs enim scribit, istiusmodi varietates esse *innumeras*, *infinitas*. Hujus meæ incredulitatis has reddo rationes: 1. quia seges eorum tanta est, ut planè non sit credibile, illos usque adeò vęcordes & malè oculatos fuisse, ut in tam multis locis, & tam crassè lapsi sint & cęspitaverint. 2. quia qualitas ipsorum ita comparata est, ut hæ variæ lectiones sint, non tantùm circa puncta & accentus, vel circa consonantes affines, in quibus facilis esse possit lapsus, sed & circa integras voces corruptas, immutatas, superfluas, mancas, circa sententias, circa versus integros, &c. 3. quia pręter scribas semper etiam inter Judęos fuerunt librorum Correctores, & Anagnostę, qui eos reviderunt, utrum correcti & emendati sint necne, maximè libri Legis, à quibus requiritur, ut quantum fieri potest ad extremum usq; apicem sint emendati & emaculati. 4. quia jam ab Esdræ temporibus Sepes per Masoram circumducta, tanto malo obviavit, ne tam latè & vagè grassari posset. 5. quia proculdubio, si tales codices extitissent, aliqua illorum remansisset memoria, aliqua vestigia, apud Hebręos, qui à multis jam sęculis tam diligentes fuerunt, in minimis etiã varietatibus observandis & colligendis, uti discrepantium Lectionum Ben Ascheri, & Ben Naphtali, Orientalium & Occidentalium, & alia plura docent: quis credat has varietates remansisse, & illas, quæ ex Veteribus Interpretibus hodiè observantur, ita planè intercidisse, ut omnem quoque memoriam effugerint? Quò devenerunt illa exemplaria, ex quibus LXX. Aquila, Theodotion, Symmachus, & alii transtulerunt? illorum similia proculdubio plura fuerunt in mundo: & ex illis etiam alia descripta, ut ad posteros quoque talia devenire potuerint. Cur non Ben Ascher & Ben Naphtali, cur non vel Orientales, vel Occidentales, cur non Masorethæ (ne recentiorum mentionem faciam) omnes collationi Codicum variorum unicè studentes, & illos undique magno numero & delectu, conquirentes, tale quid notarunt, vel deprehenderunt? Fieri certè non potest, ut cùm constet, studium hoc Criticum, non multis post illos Interpretes sæculis inter Judæos viguisse, & excultum esse, illorum tot & tantæ varię Lectiones,
quas

quas Criticus noster notat, ita prorsus perierint, ut nullæ earum à Criticis Judæorum veteribus deprehensæ fuerint. Non est quod hic invidia prætendatur, & malevolentia erga Græcos & alios. Nolo enim, illos debuisse has varias lectiones ex ipsorum Interpretationibus eruere & exsculpere, sed ex similibus codicibus, quales illi Interpretes habuerunt, qui non potuerunt aut unà cum ipsis, aut intra tàm breve annorum spatium post ipsos, omninò perire, ut non ad eos, qui in conquirendis codicibus occupati & curiosi erant, devenire potuerint, imò ut nulla eorum vestigia inter Judæos, quorum singuli exemplaribus Biblicis instructi esse debebant, remanserint. Si talia viderunt & habuerunt, quæ causa illos permovere potuisset, ut non illorum mentionem aliquam fecissent, si leviores variationes annotarunt, cur non etiam idem fecissent de majoribus & gravioribus? Itaque infirmum & obtusum est dilemma, quo hic & sæpè utitur Antagonista; Vel probandum mihi esse librarios, & scribas Hebraicorum codicum omnes ἀναμαρτήτους & ἀσφαλεῖς fuisse, vel licere etiam ex veteribus Translationibus eos emendare. Nimis latè distant ista duo cornua, quàm ut ferire possint.

4. quia si maximè concederemus, illos aliquando talia exemplaria habuisse, tamen nondum valeret id de omnibus, de quibus litem movet Criticus: neque sequeretur, statim corrigendos esse inde codices hodiernos Hebraicos: quia nondum probatum est, illam lectionem meliorem esse, neque rationes, quas affert, adhuc omnibus satisfaciunt; quin imò contrà dicimus, illis in locis, quos Criticus accusat, lectionem Hebraicam semper esse bonam, veram, cohærentem & convenientem: variam lectionem, quæ fingitur, nunquam meliorem, veriorem, semper incertam.

III. Quod ad Theologos illos attinet, à quibus fermè solis hanc litem motam esse dicit, quibusque id, quod vult, vix persuaderi potest; constat, quinam illi sint; Nostri videlicet Theologi Reformati, & Orthodoxi, quique per multos annos editionem Criticæ improbarunt, & quà pote impediverunt. Hi sunt hac de causa *Vulgus*, & fæx Theologorum, quod quâ mente, quo affectu, quo respectu erga illos dicatur, ex suprà allatis parallelis locis constare potest.

IV. Quod dicit, me sibi per calumniam imponere, quasi velit

hodiernam lectionem ubique ex collatione variarum veterum translationum in dubium vocare & emendare, fallitur & fallit. Ego hoc nunquam ei imposui. Quid de statu Controversiæ ipsi imposuerim, & ille scribat ac sentiat, superiore capite vidimus, nec necesse hîc repetere.

V. Notet Lector, quàm bellè mentem suam explicet, dùm ait, *licere tantùm id facere illic, ubi veterum Translationum authores usi sunt diverso, à nostro, Hebræo codice*; egregiè hic præsupponens, quod nondum probatum, & maximâ probatione indiget, uti paulò ante visum.

Pergit Sectione V. ad sequentia mea Verba: *Quin & ipsi Judæi id non diffitentur, qui & antiquitùs jam exemplaria corrupta, sed ab Esdra iterùm correcta & restituta fuisse, & posterioribus temporibus, cùm inter celebres authores, tùm inter exemplaria, varias & discrepantes lectiones notant. Tales sunt, præter notas τῶ Keri uketibh dissensiones de quarundam vocum lectione inter Judæos Orientales & Occidentales, inter Ben Ascher & Ben Naphtali, &c.*

Quid ille ad hæc? *Benè habet, accipimus quod ille dat, & nos id ipsum in Critica nostrâ, toto lib.3. demonstramus.* Benè: accipiat, sed eo sensu, quo à me dicta sunt & scripta. Pergit: *Ista enim, cum iis quæ mox subjicit,* de varietatibus nonnullis ex libris quibusdam Manuscriptis celeberrimis & magnæ authoritatis, ut, exempli gratiâ, librorum Hierosolymitanorum, Babyloniorum, Hispaniensium, exemplaris Hilleliani, Pentateuchi cujusdam Hierichuntini, Sinaitici, &c. *Item,* Meminerunt etiam librorum correctorum, & per consequens, tacitè etiam minùs correctorum. Redarguunt etiam sæpè exemplaria quædam disertè erroris. *Ista, inquam, omnia arguunt eandem fuisse sortem & conditionem codicum Hebraicorum librorum sacrorum, quæ fuit omnium aliorum librorum Græcorum & Latinorum; obnoxios nempe fuisse variis & multiplicibus lectionibus, ac proinde correctionibus, emendationibus, quæ fiunt, ut plurimùm quidem, ex codicum collatione, interdum verò, ex critica censura, & adhibito judicio.*

Agnosco, quæ scripsi, sed quid inde mihi præjudicii, vel antagonistæ præsidii? Fateor, librarios Hebræorum potuisse errare, & errasse aliquando, codices Hebræorum tùm Veteres Manuscriptos tum impressos, obnoxios fuisse semper, & esse erro-

rib us,

ribus, ac proinde etiam corrigendos & emendandos esse. De hoc verò nulla est quæstio: quæritur autem, unde corrigendi sint? Antagonista dicit; *Utplurimùm ex codicum collatione, interdum verò ex Critica censura, & adhibito judicio.* Ego dico; *Semper* ex codicum collatione, & nunquam ex proprio judicio, & Critica Censura:

Atqui, inquit, *sic corriguntur & emendantur à Criticis libri Græci & Latini; prophani sc.*

At ego dico, iterum committi Fallaciam falsorum Parium, & magnam esse differentiam faciendam inter libros Prophanos & Sacros. Non quod circa illos licet, licet etiam circa hos: nec circa illos error potest esse tam magnus & perniciosus, sicut circa istos. Prophanum hoc est audacis Theologi principium, eandem esse rationem Sacrorum Hebræorum codicum, quæ prophanorum, & idem licere circa illos, quod circa hos. Nos hoc principium abominamur & detestamur. Rationes differētiæ sunt manifestæ: Unum tantùm & alterum advertat Lector: 1. Nullus liber est prophanus, circa cujus puram & intemeratam lectionem, tanta & à tam multis, omnibus sæculis, fuit cura & industria adhibita, sicut circa codicem sacrum Hebraicum: 2. Nullus codex, nullumque ullius authoris exemplar, tanto consensu unquam fuit approbatum, ut *Veritatis, Fontis* Elogium promeruerit. 3. Nullus liber tantâ religione & veneratione unquam fuit descriptus, quâ religione semper à Judæis descripta sunt volumina Hebraica. 4. Nullus liber Latinus est, vel Græcus, cujus tot apographa ubique terrarum, apud omnes, publica & privata, omnibus sæculis, extiterint, ut Hebraicorum codicum. 5. Circa libros prophanos critici & librarii, sine conscientiæ læsione, si quid ipsorum judicio & palato non sapiebat, potuerunt suum judicium interponere. Hîc ista licentia inter Hebræos nunquam fuit permissa. 6. Nullius libri tantus fuit, est, & esse debet usus, ut librorum sacrorum; sunt illi commune omnium bonum. Unde nihil privato ausu, privatis conjecturis, in illis mutandum, corrigendum, audendum, &c. Quibus de causis longè minoribus variationibus & discrepantiis illi semper potuerunt esse obnoxii.

Scribo porrò; *Mentionem faciunt* (sc. Judæi, Rabbini) *Punctato-*

rum cùm in genere, tùm nominatim quorundam in specie, R. Mosis Londinatis, Rabbenu Gersom Parisiensis, &c. dicunt, quòd unus liber seu Punctator, vocem hanc sic, alius aliter punctet.

Quid ille inde arripit? *Ubi nobis probaverit Censor*, inquit, *noster, codices illos Punctatos superare Masoretharum tempus, hoc est, quingentesimum à Christo nato annum, tùm punctorum originem agnoscemus paulò antiquiorem, quàm jam facimus. Verùm in illa probatione semper puto hærebit ut mus in pice. Interim nobis per ipsum licebit punctationem non altiùs repetere. Cæterùm ex eo quod dicunt, quòd unus liber seu Punctator vocem hanc sic, alius aliter punctet, satis liquet, Punctationis non esse unum authorem, Esdram putà, sed plures, qui etiam dissenserint non rarò in punctatione.*

Hîc committit Fallaciam Ignorationis elenchi: Hæc à me non dicuntur vel proferuntur, ad probandam Punctorum antiquitatem: sed alio fine, ut jam jam audiemus, & ipse agnoscit. Itaque nihil opus est, ut à me exigatur ista probatio, quam requirit; non enim hîc versamur propriè in quæstione de Antiquitate punctorum, sed de Integritate & synceritate codicum nostrorum Hebraicorum. Aliis argumentis & authoritatibus illam antiquitatem per totum meũ Tractatum stabilivi, nec unquam, quod sciam, illic ad hos libros vel hos punctatores provocavi. Itaque, ut sua verba Antagonistæ reponam, ubi ille omnia mea pro Punctorum antiquitate argumenta denuò refutaverit, & responsiones, quas ad ipsius argumenta & exceptiones illic dedi, sufficienter diluerit, tum fortasis punctorum Antiquitatem paulò recentiorem agnoscemus, quàm jam facimus. Verùm hîc semper hærebit credo ut mus in pice. Interim, quamdiu id non præstiterit, tamdiu licebit nobis per ipsum, Punctationem altiùs, & ad Esræ saltem ætatem referre. Quòd verò inde putat, se bellè ex his meis verbis concludere posse, Punctationis non unum esse authorem, sed plures, & qui non rarò dissenserint in punctatione; id ipsum quoque nullius est momenti: Nam hi non commemorantur ab Hebræis, neque etiam à me, ceu Punctorum seu Punctationis Biblicæ *authores*; sed tanquam Punctatorum Codicum emendatorum *collatores*, & accurati *descriptores*. Malè admodum nostram mentem vel assecutus, vel interpretatus est Sacer Criticus.

Quo fine ergo & scopo, & ad quid, ista & præcedentia scripserim.

plerim doceo, dum subjungo; *An propter istas varietates in dubium vocant authoritatem totius codicis Hebræi, & omnium apographorum? Aut, an propterea aliqua cum specie, aut aliquo cum fundamento id fieri potest?* Volo sc. concludere; Cùm ex illis varietatibus, quas Hebræi ex collatione diversorum codicum notant & observant, ipsi non in dubium vocent cætera loca, in quibus codicum nulla est varietas, nec nobis id faciendum esse; imò nec cum aliqua veri aut recti specie id fieri posse, quod deinceps in seqq. verbis ulteriùs persequor.

Quid ille? Quomodo infringit hanc meam ratiocinationem? *At*, inquit, *num ego in dubium voco authoritatem totius codicis Hebræi? Quis id mihi tribuat, nisi per insignem calumniam? Legat Censor nostram Criticam, videbit, me ubique pro virili tueri authoritatem & lectionem hodierni textus Hebræi. An putat severus iste Cato Censorius, in dubium vocari totius codicis Hebræi authoritatem, si fortè ex collatione Veterum Translationum ostendi potest, quibusdam in locis lectionem, quam sequuti sunt LXX. vel S. Hieronymus, vel Paraphrastæ Chaldæi, &c. sensum fundere aptiorem, convenientiorem, antecedentibus, consequentibus, toti orationis seriei magis cohærentem, quàm qui ex hodierna lectione exurgit? Nobis ergo probet, Librarios codicis hodierni nullibi errasse, sed ubique accuratissimè repræsentare, ad minimum usque apiculum, Mosis & Prophetarum autographa. quod nunquam opinor ille faciet; quod si facere tentet, ipse quæ suprà modò concessit, de varietatibus, variis lectionibus, de codicibus corruptis, correctis & minus correctis, evertet, & quæ unâ manu struxit, altera destruet.*

Quomodo in his Verbis nervum meæ conclusionis infringat, non video: nam ne tangit quidem. Hoc tantùm agit, ut mea verba pervertendo, me meamque causam suspectam & invidiosam reddat: statum causæ verum ubique Sophistarum more declinat, & minutias quasdam verborum sectatur. Ita hîc iterum quod scripsi; *An propter istas varietates in dubium vocant authoritatem Totius Codicis Hebræi?* arripit, & calumniam mihi vult exstruere, quasi dicerem, ipsum hoc facere, vel tentare. Quo sensu id à me scriptum sit, facilè ingenuus & affectu omni sinistro destitutus Lector animadvertere potest. Nimirum hoc volo, Hebręos propter illas varietates, quas ipsi ex Codicibus & exemplaribus aliis observarunt & collegerunt, non tamen eousque Codicem suum Hebraicum

erroris arguere, ut statuant, eum passim, aliis etiam longè crassioribus erroribus scatére vel scatére posse, vel aliunde, quàm ex collatione codicum probatorum corrigendum esse. Verba hæc, *totius codicis Hebraici*, indefinitè, non universaliter sunt intelligenda: sic enim omninò immutaretur, & in aliam formam transformaretur. Non frustra verò addidi; *& omnium apographorum*, & miror, illum hæc verba neglexisse. Sumo enim illa collectivè: quia ex sententia Critici sequitur, omnia quotquot à multis retrò sæculis apographa extiterunt, non solùm seorsim & separatim singula, sed & conjuncta, prava & erronea esse, ut ne quidem ex collatione universorum, vera & genuina lectio in locis innumeris erui posit; cùm velit hujusmodi loca quamplurima innumera esse, quorum vera lectio ex veteribus Interpretibus sit petenda, cujusq; lectionis nullum in ullo codice Hebraico reperiatur vestigium. Hoc ego, cum Hebræis, pro summo absurdo duco, ut tantâ cõsensione omnes Librarii posteriores aberrarint à vera scriptione, ut veram illam lectionem, quam LXX. vel alii in suo exemplari habuerunt, & expresserunt, nullus sequentium librariorum & scribarum vel expresserit, vel saltem observatiunculâ aliquâ Criticâ in memoriam adnotàrit. Hebræi enim inde ab Esræ temporibus hoc medio usi sunt, ut ex collatione discrepantium exemplarium, sua subinde exemplaria correxerint.

Quòd me ad Criticam suam legendam remittit, ad videndum, *quâ ratione ubique pro virili hodierni Textus Hebraici authoritatem & lectionem tueatur*; fateor me ex Lectione Criticæ illius hoc nondum videre potuisse; nisi *ubiq;* ei sit fortasis *alicubi*: quamplurimis sc. adeoque innumeris locis exceptis, in quibus Textum Hebræum hodiernũ, vel ex Collatione locorum parallelorum, & Veterum Interpretũ, vel ex conjectura, corrigit & emendat, idq; exemplo tantùm aliis præeundo, & alios ad idem studium invitando, nec non profitendo, plurima adhuc superesse, in quibus tùm ex Collatione Translationum, tum ex nostra conjectura & ratiocinãdi vi, melior lectio erui & proferri posit, nullosq; adeò hujus rei fines constituit, ut in progressu videbimus. Lectoris autem judicii & arbitrii esto, an ille hoc, quod hîc profitetur, in Critica sua, & annexa Defensione faciat. Si id faceret, & fecisset, possem ego nũc huic scriptioni supersedere, & horas istas aliis melioribus impendere.

Quòd

Quòd iterum repetit, *vel Criticam suam esse legitimam, vel mihi probandum, librarios Hebræos omnes fuisse ἀναμαρτήτους & θεοπνεύστους, & illorum apographa ubique ad minimum usque apiculum, repræsentare Mosis & Prophetarum autographa*; crambe est aliquoties jam apposita, & centies adhuc ad nauseam apponenda. Nec hoc dico, nec probare volo; Sed nec modum concludendi ejus admitto, quia, ut suprà visum, non sunt extrema illa duo necessaria & immediata. Dantur adhuc media inter illa duo dilemmatis cornua, quibus illorum ictum facilè & commodissimè declinare possumus.

Interim hoc animadvertatur, quod ab initio dictum, Defensorem ratiocinationis meæ vim & nervum ne minimo quidem digito attigisse, sed verba tantùm quædam carpere, de quorum sensu facilè & sine labore constat, & falsas suas hypotheses atque principia Lectoribus obtrudere & inculcare. Pergamus ergo.

Ex præmissis, in mea prima consideratione, sic porrò concludo; *Multò minus hoc inde* (ex variis lectionibus, quas Hebræi observant & notant) *concludi potest, veram lectionem non magis hodiè contineri in codicibus Hebraicis, quàm in reliquis omnibus Veteribus Bibliorum Interpretibus, sed quærendam esse, & ostiatim quasi à singulis, qualescunque etiam illi sint, colligendam & conquirendam, vel ex cujusque facultate στοχαστικῶς eruendam, ac divinandam.*

Ad hæc verba satis prolixè commentatur Defensor, quamvis præter necessitatem: sufficeisset enim simpliciter negasse hæc, quæ ipsius fundamẽtis & principiis è diametro sunt opposita, & ad probationes attendere, atque solidè respondere. Sed ne brevis sit, & litem evolvat, multis verbis extendenda erat ista defensio, at quomodo? perpetuò eandem cantilenam canendo, & ea quæ in controversia sunt, pro probatis & concessis supponendo & assumendo. Molestum est equidem nobis in idem vitium incidere, sed ne conqueratur, parum fidè vel accuratè me secum agere, tædium istud devorandum, & κατὰ πόδας ipsius vestigiis insistendum:

Sectione itaque septimâ, sic ad hanc meam ratiocinationem excipit; *Si exstarent*, inquit, *etiamnum hodiè, Mosis & Prophetarum vel Esræ αὐτόγραφα, nobisq́; ea de re certò constaret, quæ publico loco, & publicâ fide asservarentur, atque ex iis omnia, quæ jam exstant apographa, tam manuscripta, quàm typis excusa, possent tutò & facilè à quolibet, cùm opus esset, cum ipsis conferri, num ab αὐτογράφοις alicubi fortè dissentiant,*

certè

certè nihil opus esset recurrere ad Veteres Interpretes, ut vera lectio inquireretur; contenti essemus hodiernis illis apographis, eorumq; cum autographis, ubi opus esset, (si fortè) collatione. Verùm, cùm illa pridem jam perierint, nec ullibi (quod quisquam sciat) exstent, nec Censor noster, aut ullus alius ei similis, probare ac demonstrare possit, hodiernum Judæorum codicem atque apographum minus seu propiùs distare ab illis autographis, quàm τῶν LXX. vel Chaldæorum Paraphrastarum, aut Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, aut S. Hieronymi apographa; quo jure, quæso, licebit illi nos, istius Judæorum codicis authoritate urgere, ut fidem indubitatam illi potiùs habeamus, quàm reliquis illis? omnes enim ex autographis, vel immediatè vel mediatè descripti sunt, à Librariis errori & lapsui pariter obnoxiis: Cùm itaque constet (nec Censor diffiteatur) multiplicem esse inter apographa (etiam hodierna Judaica) varietatem, annon necesse est in tanta variantium codicum pugna & discrepantia, ad veram lectionem inquirendam, codices illos inter se conferre ac diligenti factâ collatione, eam deligere, atque sequi lectionem, quæ sensum fundit aptiorem, veriorem & commodiorem, in quocunque tandem codice lectio illa inveniatur?

Nimirum ex iisdem principiis, quibus antea, firmitatem hujus meæ consequutionis vult infringere. Ad ea, quia jam in præcedentibus responsum est, & inposterum subinde aliquid dicendum erit, non est Lector iisdem à me quoque obtundendus. Non dicimus, nostros codices hodiernos ad ultimum apiculum exprimere ipsa autographa: Scimus enim autographa Mosis & Prophetarum non amplius extare: scimus, varias esse in exemplaribus Hebraicis quandoque lectiones, neque tamen quia hæc dare, vel affirmare, aut probare nequimus, ideò sequitur, Translationes Veterum Interpretum esse pro codicibus Hebraicis habendas, & ex illis veram lectionem quærendam. Rationes suprà sunt allatæ, neq; hìc repetendæ: pluribus illas adstruendi mox occasio dabitur, ubi ad probationes meas deventum erit. Pergit, & phrasin quâ in præcedentibus verbis usus sum carpendo, simul ita porrò suum sermonem continuat: *Vocat hoc Censor noster invidioso & contumelioso nomine, Veram lectionem ostiatim conquirere, & quasi emendicare*: Fateor, neque id aliud est, si ex tot & tam diversis non solùm exemplaribus, sed & Translatoribus & Interpretibus, inquirenda & petenda sit vera lectio. Nomen convenit

convenit ipsi rei: si illud ergò contumeliosum, contumeliosior multò erit res ipsa, quod non diffitemur.

Quomodo verò hoc probat vel contrà insurgit? *Verùm*, inquit, *ista sive inquisitio, sive emendatio, liberalior est (hoc est, ingenuo & liberali homine magis digna) & certior ac tutior inquirendæ veritatis ratio, quàm si uni isti hodierno Judæorum codici serviliter adhæreamus, quasi nefas & piaculum esset, ab eo vel hilum aut latum pilum discedere, nisi prius demonstraverit (quod nunquam in æternum facturus est Censor) hodiernum istum Codicem à Mosis vel Esdræ autographo, ne in minimo quidem apiculo distare.*

Benè habet, si res ista liberalis est, non adeò invidiosum & contumeliosum est nomen illud à me usurpatum. Quòd verò comparativè loquitur, & dicit, liberaliorem esse istam inquisitionem, quàm si adhæreamus hodierno Codici Hebraico, illud dicit, non probat. Quod enim subdit; Vel illud sequi & licere, vel demonstrandum esse prius, hodiernum istum Codicem, à Mosis & Esdræ autographis, ne in minimo quidem apiculo distare; istius disjunctionis & sequelæ infirmitatem & nullitatem jam demonstravimus.

Pergit: *Istud quidem sibi persuadent, & αὐθαδεστάτως asserunt vani, futiles, mendaces, ac fabulosissimi Judæi (sed eadem fide, quâ volunt, omnes Thalmudicorum suorum Doctorum nugas, & magistralis juris decisiones esse* הלכה *πατροπαράδοτον à Mose ad Esdram, & ab Esdra à se derivatam indubitatam traditionem). Quàm autem illud falsum sit, liquet ex tota nostra Critica, in qua infinitas in sacros codices demonstramus irrepsisse varias lectiones, adeoq; longè plures, quàm quas ipsimet observant, in Keri, & variis Orientalium, Occidentalium, Ben Ascher & Ben Naphtali lectionibus: neque enim illis vel per somnium in mentem venisse videtur de illis, quas ex Veterum Interpretum translationibus colligere licet.*

Quâ ratione, quâ moderatione, & quousque Hebræi suorum codicum puritatem, synceritatem, & integritatem asserant, constat. Illi neque suos codices, neque suos scribas & librarios ἀναμαρτήτους faciunt, & ad extremum usque apiculum perfectos, & primis scriptoribus & autographis conformes; attamen non usque adeò etiam eos omnes recessisse volunt à primis exemplaribus, ut non ex collatione codicum potuerit jam

olim à Maſorethis, & aliis hoc ſtudio occupatis, vera lectio erui.

Quod iterum ad ejus Criticam, & Varias lectiones illic productas attinet, ex Veteribus interpretibus, & ex privata conjectura, illas nos negamus, nec pro variis Lectionibus admittimus, ſed pro diſcrepantibus Interpretationibus; niſi probaverit certis teſtibus, quòd illæ ab Hebræo diſcrepantes verſiones, ex lectione codicis Hebraici varia, quem illi præ manibus habuerint, ſint ortæ; quia ſuprà oſtendimus ex Hieronymo, & aliis rationibus, quòd longè aliæ poſsint eſſe cauſæ illarum diſcrepantiarum & varietatum. Itaque non mirum eſt, ſi Judæis de illis variis lectionibus nihil in mentem venit, aut certè per ſomnium id ipſis obtingere debuiſſet, quia variæ lectiones non ſunt.

Quod ſcommata in Judæos eructata attinet, illa ſuo loco relinquimus: ut & illud, quod illi de ſuarum avitarum traditionum authoritate Moſaicâ gloriantur: illa enim nihil ad rem faciunt. Interim conſtat, hoc elogio à veteribus Patribus Chriſtianis Judæos ſemper ornatos fuiſſe, quòd in aſſervandis & propagandis Codicibus ſuis fuerint & fideliſsimi, ac diligentiſsimi, ad ſuperſtitionem uſque. Aſſertio hæc Judaica, Judæorum fidem nihil juvat, neque inter ea eſt, in quibus Chriſtiani à Judæis diſſident.

* Pergit: *Lis itaque hæc noſtra cum Cenſore huc tandem neceſſariò redit, ut, ſi velit cauſam vincere, & nos neceſſariò ad lectionem hodierni Codicis Judaici adſtringere, demonſtrandum illi ſit, omnes à Moſe vel Eſdra, ad nos uſque Librarios, à quibus hodiernum codicem Hebraicum habemus, fuiſſe planè inter deſcribendum ἀναμαρτήτες, idemq́, illis contigiſſe, quod Judæi fabulantur de Paraphraſta ſuo Jonathane, ſi fortè, dum Paraphraſi ſuæ conficiendæ vacabat, advolaret muſca, quæ vel chartæ, vel vultui inſideret, aut quomodocunque obturbaret, eam ſtatim igne cœleſti abſumptam fuiſſe, proindéque hodiernum Codicem à Moſaico vel Eſraico, non latum quidem unguem variare: Alioquin ni id demonſtrat, quotieſcunque de vera lectione lis erit, inquirenda ea erit ex illa, quam diximus, Veterum Interpretum cum hodierno Hebræo codice collatione. Videat ergo Cenſor noſter, num illud ſuum abſurdiſsimum παράδοξον demonſtrare valeat, aliàs fruſtrà eſt, oleum & operam perdit, ac mera verba crepat.*

Eadem

Eadem cantilena, quæ antea: unde eadem quoque à nobis datur responsio. Vice verò versâ dicimus nos quoque, præcipuam cum Defensore litem nostram tandem huc necessariò redire, ut, si velit causam vincere, & nos à lectione Codicis Judaici abstrahere atque avocare, & è contrario in locis innumeris ad aliam lectionem, seu ex veteribus Interpretibus, seu ex nostra conjectura, petendam adstringere & revocare, demonstrandum illi sit, illos Interpretes alium codicem Hebraicum, quàm nos, in illis locis præ manibus habuisse; vel, si nullus illorum Interpretum lectionem aliquam exhibeat, quæ sit ad ejus palatum, & ille, ex sua conjectura, & naturali argumentandi & ratiocinandi facultate, aliam lectionem proferat; quòd illa altera lectio genuina sit, & eadem quæ olim in Mosis, Prophetarum vel Esdræ libris extitit: alioquin, ni id demonstrarit, quotiescunque de hujusmodi correctionibus ex Veteribus Interpretibus instituendis, lis erit, negabimus nos, illos interpretes aliter quàm in Hebræo nostro codice legitur, legisse, vel illorum interpretationem ex discrepantiis codicis Hebræi, sed longè aliis de causis, ortam esse: nisi istud paradoxum demonstrare valeat, oleum & operam perdit, & mera verba crepat.

Pergamus itaque; Posteaquam sic primam meam considerationem, uti visum, proposui, progredior ad rationes quoque aliquas subjungendas, & Lectori suppeditandas; & primùm quidem hanc; *Si omnes varietates Codicum Hebraicorum, quas in suis codicibus Critici ipsorum annotarunt, quà veteres, quà recentes, in unum fasciculum colligantur, deprehendentur esse levissimi, & planè quoad sensum nullius momenti, ut Revelator ipse agnoscit, ita ut plerunque nihil, aut certè parum admodum intersit, hanc an illam sequaris lectionem.*

Quid ad hanc Rationem Criticus?

Primò sic scribit; *Sanè pleraq; omnes, (uti sæpius in nostra Critica repeto) nullius omninò, aut penè nullius sunt quoad fidem & mores momenti, ut eo respectu perinde sit, hanc an illam sequaris lectionem: unde etiam non semel monui, salutarem fidem, & morum dogmata, vel ex vitiosissimo codice, & corruptissima quaque Versione, à pio & veritatis verè studioso Lectore, ad fidem & ingenerandam atque fovendam, & augendam hauriri posse. At certè in iis ipsis, quæ à Judæis annotantur variis lectionibus sui Keri & Cetib, Orientalium & Occidentalium Ju-*

dæorum, Ben Ascher & Ben Naphtali, מחליפות קריאה &c. *inveniet Censor in Critica nostra non paucas, quoad mentem & sensum loci, & Sacri Scriptoris, satis momentosas & memorabiles, multò verò plures & momentosiores adhuc in iis, quas ex LXX. & reliquis Veteribus Interpretibus observamus, in quibus perinde planè non est, hanc an illam sequaris lectionem. In his ergo quamplurimis, quæ sunt ejusmodi, an negabit Censor noster, æquum esse ac justum, nos eam sequi lectionem, quæ veriorem & convenientiorem fundit sensum, in quocunque tandem Codice, sive τῶν LXX. sive Samaritico, sive alio inveniatur.* Hactenus ille. Videamus quàm solidè & apposité.

1. Notetur; meum Argumentum esse deductum ab Imparibus;

In Imparibus non licet argumentari ab eo quod minus est, ad majus: sed contrà.

Atqui varietates, quas Hebræi observant, sunt longè minores ex codicibus variis Hebræis, quàm illæ, quæ observantur ex veteribus Interpretibus, quæ sunt longè majores & momentosiores.

Ergo malè ab illis ad has concluditur.

2. Ad hoc argumentum ita respondet, ut utramque partem Minoris propositionis mihi concedat; 1. Concedit, plerasque Hebræorum varietates esse nullius, aut pænè nullius momenti; quod enim attinet ad limitationem istam; *Quoad fidem & mores*; illa nihil addit vel demit ipsi rei; neque enim ego ita intelligo, sed volo, esse nullius momenti, *quoad mentem & sensum loci, & Sacri Scriptoris,* ut ejus verbis utar: 2. Concedit, varias lectiones, quas ex Veteribus Interpretibus observare licet, esse non solùm plures, sed & momentosiores quoad mentem & sensum loci & Sacri Scriptoris:

At negat Conclusionem; ipse enim contrà infert; *Quia sunt plures & momentosiores, ut non nihil intersit, hanc an illam sequaris lectionem; ideò earum ratio habenda*, & earum lectio sequenda. Ex qua verò Logica didicit sic argumentari? Videamus quo fundamento; *Quatenus sc. aliquando ex illis Interpretibus verior & convenientior funditur sensus.*

Ad hoc ego dico; 1. Me negare hoc principium, de cujus probationibus specialibus videbimus in parte secunda: 2. notandum, fundamentum diversitatis hujus consistere non solùm in

Imparitate,

Imparitate, respectu quantitatis; sed subesse etiam argumentum à Dissimilibus, quorũ non est idem judicium, ut ab uno liceat argumentari ad alterum: quia Hebræorum lectiones variantes petitæ sunt, citra controversiam, ex variis Codicibus Hebraicis primò & immediatè: Variæ autem illæ lectiones, quas Criticus vult obtrudere, nonnisi mediatè, & per consequentiam, sed, ut suprà ostensum, incertissimam & infirmissimam: quia multa intercedunt, quæ impediunt, quò minus certi esse queamus, utrum illa varia Lectio ex codice aliquo Hebraico sit orta & deducta. Ubi Defensor probaverit, unquam à quoquam talem aliquem codicem Hebraicum visum, in quo ea lectio inventa fuerit, tùm aliter fortè de illis statuemus: quamdiu verò illud non faciet, patietur nos Hebræorum codicum lectioni insistere, & alteras illas repudiare: In iis enim, quæ momentosæ sunt, & mentem ac sensum locorum respiciunt, nullà certà authoritate codicis alicujus niti, periculosum est & temerarium. *Ubi lectionum varietas est in interpretatione aliqua, solent docti eam eligere quæ Fontes, & si fieri id simul potest, pluralitatem exemplarium habet faventem. Eo casu à correctioribus exemplaribus recedere, furor est & insania*, scribit Sixtinus Amama in Censura Vulgatæ Versionis, pag.134.

3. Quod scribit, *in illis etiam variis lectionibus, quæ à Judæis annotantur, τὸ Keri & Cetibh, Orientalium & Occidentalium Judæorum, Ben Ascher & Ben Naphtali*, מחליפות הקריאה, *inveniri quasdam, quæ satis momentosæ sint, quoad mentem & sensum loci, & Sacri Scriptoris*; notandum, illum hîc conjungere, adeoque confundere ea quorum non est eadem ratio, & quæ sunt distinguenda. Quod attinet ad τὸ *Keri & Cetib*, illius paulò alia est ratio, quàm cæterorum, & illius principium atque originem plerique revocant ad Esram: (Videat, si placet, Lector de illis, quædam in nostro Tractatu de Punctis par.1. cap.12.) Et tamen, quamvis illorum satis magnus sit numerus, quæ sit earum ratio, & quàm momentosæ sint, ipsius etiam Critici judicio, videatur in Critica ejus, quò nos remittit, lib.3. cap.16. *Hoc itaque*, inquit Sect. 2: *primum ac præcipuum est in variis istis Lectionibus observandum, quod nos statim ab initio hujus disputationis monuimus, nempe in plerisque omnibus (Keri sc. & Ketibh) tam rectum est & commodum τὸ Ketibh, quàm τὸ Keri, perindéque est utram sequaris lectionem: nam utplurimum non variatur*

L 3

mens & sensus loci per Keri, sed idem omninò manet. Videat Lector etiam sectiones sequentes. De variis Lectionibus, quæ sunt inter Orientales & Occidentales, quarum catalogus extat in fine Bibliorum magnorum, & de quibus fusè differitur in Critica Sacra lib. 3. cap. 17. sic tandem concludit Criticus: *Atque hæc sunt loca omnia, in quibus author illius Syllabi vult lectionem Orientalium differre ab Occidentalium lectione: ex quibus videre est, quàm nullius omninò momenti sit omnis illa Varietas: perinde enim est omninò, utramlibet sequaris lectionem.* De variis lectionibus, quæ intercedunt inter Ben Ascher & Ben Naphtali, sic iterum scribit Criticus, in Critica lib. 3. cap. 18. sub finem; *Cùm itaque illi viderent, punctationis rationem in rebus paulò momentosioribus jam ab aliis esse constitutam, videntur minutias ejus minutissimas esse persequuti, atque ex naturali omnibus hominibus φιλαυτίᾳ, alter alteri mutuò invidentes, voluerunt quisque habere aliquid singulare, in quo invicem discreparent; quod ab illis factum videtur in minutissimis illis atque aculeatis Accentuum minorum, & Punctorum nonnullorum quisquiliis persequendis, quasi multum intersit ad Religionem, utrum vox aliqua accentu Metheg nec'ne afficienda sit, vel, an uno aut gemino Pascbta sit notanda, an scribenda cum Holem defecto, vel cum Kametz catuph, aut cum Scheva simplici vel composito, Hatephpathach? Sanè futilissimæ sunt de ejusmodi rebus concertationes, atque digladiationes, dignæq; Virorum illorum acumine Magistrali. Itaque missis illis, quæ intercedunt inter ipsos variis lectionibus, de aliis dicemus paulò momentosioribus, quæq; ad institutum nostrum magis faciunt, de illis nempe quæ deprehendi possunt, &c.* Sic ipse Antagonista noster illic de triplici hoc genere variarum lectionum, apud Hebræos extantium, quæ cum iis, quæ ego de illis scripsi & dixi, per omnia consentiunt. Sed de his hoc quoque observandum, quòd illæ omnes inveniantur, vel inventæ sint in exemplaribus Hebraicis. Mirum autem mihi valdè est, quod Criticę loco modò citato idẽ scribit de istis variis lectionibus Ben Ascher & Ben Naphtali; *An aliquis in unum collegerit duorum illorum hominum varias lectiones necnè, mihi quidem non liquet: porrò, sive collectæ sint, sive non, perinde est.* Mirum, inquam, mihi legenti visum est: Nam collectæ extant in unum, & in ordinem atque indicem redactæ, in Bibliis majoribus Venetis & Basileensibus; illasq; statim excipiunt Varietates Orientalium & Occidentalium, quas recensuit:

censuit: Mirum, illum hunc Syllabum invenisse, & alterum, qui tamen longè major, & aliquot paginis constat, oculorum ejus acumen effugisse. Inexcusabilis est hæc in Critico ignorantia & negligentia. Sed miror etiam, quid hic sibi velit per מחליפות הקריאה, & quas hoc nomine variantes apud Hebræos lectiones indigitet! Ego enim de illis nihil observavi hactenus apud Hebræos, neque, quod sciam, Criticus de illis aliquid notavit in sua Critica. Equidem lib. 3. cap. 1. sect. 2. scribit: *Sunt præter illas* (sc. notas τῶ Keri & Ketibh) *quædam quas ipsi vocant singulariter* מחליפות הקריאה, *quæ ad calcem Bibliorum, in quibusdam editionibus sunt additæ. Atque in his dicunt dissidere inter se Orientales & Occidentales. Orientales autem vocant, Judæos qui in Babylonia & Asia majore; Occidentales verò, qui in Judæa, Aegypto, Africa & Europa habitant. Nos primò de Keri & Cetib, deinde de* חלוף הקריאה *dicturi sumus.* Ego hæc non capio, neque conciliare possum. In Defensionis verbis adductis, meminit 1. τῶ Keri & Cetib: 2. Varietatis Orientalium & Occidentalium: 3. Ben Ascher, & Ben Naphtali, 4. מחליפות הקריאה, tanquam quatuor diversarum & distinctarum varietatum: In verbis ex Critica adductis, videtur מחליפות הקריאה vocare Varietates Orientalium & Occidentalium; & tamen videtur etiam aliquid peculiare indigitare voluisse, quod tamen nullibi explicat. Vultis dicam quid sentiam? In fine Bibliorum magnorum Venetorum, ante חלופי seu dissensiones circa Lectionem Ben Ascheris & Ben Naphtali, statim post Masoram finalem, in folio peculiari recensentur quædam, quæ vocantur חלופי הקריאה, quæ tamen non sunt variæ Lectiones dissentientium seu librorum, seu authorum, sed alterius generis. Procul dubio existimavit, illa etiam huc referenda esse: quia verò pro sua in Hebraicis imperitia illorum mentem non potuit assequi, intacta ea reliquit. Sed pergamus.

Sequitur in prima mea consideratione; *Et hæ ipsæ notæ Criticæ, indicia ac testimonia sunt, non tàm enormis librorum Judaicorum corruptionis, ac depravationis, quàm summæ Judæorum, circa librorum suorum scriptionem, diligentiæ, curæ, & fidei, quòd minimas etiam discrepantias, quas observarunt, annotare, & ad suam curam revocare voluerint. Unde ex his exemplis potiùs contra crassiores illas atque reales argumentum duci potest. Cùm enim varietates & dissensiones leviores,*

Critici

Critici ipsorum notârint, cur de gravioribus siluissent? cur non & illas, aut quasdam saltem, tetigissent? Quibus verbis ex præcedenti fundamento, & concessione variarum in Hebræis codicibus lectionum, ab Hebræis ipsis subinde annotatarum & observatarum, contrarium concludo, hac ratione;

Qui suam fidem, diligentiam, curiositatem, saltem non superstitiosam, in conferendis codicibus Hebraicis variis, iisque inde emendandis, probarunt, eos non probabile est passuros fuisse eam claudicare in majoribus, gravioribus, & momentosioribus. Hoc enim fuisset culicem percolare, & camelum deglutire. Non credibile est, illos notaturos fuisse discrepantias punctulorum, accentuum, literarum quarundam, ad sensum, sive addantur, sive omittantur, nihil facientium, & similia; & dissimulaturos vocum & sententiarum integrarum immutationes, depravationes, omissiones, abundantias, & alia.

Atqui Hebræi hoc fecerunt, ut ex exemplis patet. Ergo.

Quid ad hæc Defensor? *primò* conqueritur, quòd illum immeritò arguam, quasi accusantem libros Hebraicos *enormis corruptionis*: *deinde*, ad rem respondet aliquid.

Quid, inquit, *sibi hîc vult Censor? An ego hodiernum codicem Judæorum enormis corruptionis atque depravationis uslibi insimulavi?* Respondeo, omninò; quamvis non directè & expresis his verbis, tamen reipsa. *Sed*, inquit, *videat Criticam nostram, adeoq; statim in limine primi libri caput primum, & pudeat eum tam atrocis calumniæ, quasi Textum Hebræum hodierni codicis accusaremus enormis corruptionis, & totalis depravationis.* At dum video & inspicio ejus Criticam, in ea id quod dico invenio, & ex ea hoc colligo, ut mirum sit, quòd Defensorem non pudeat calumniæ notam eo nomine mihi impingere, quòd ipsum tacitè insimulem, quasi suâ Criticâ accuset Hebræorum codices hodiernos *enormis corruptionis*; non verò *totalis depravationis*, quæ verba invidiosè & malitiosè meis assuit. Aliud est *Enormis corruptio*, aliud *Totalis Depravatio*, quia ita inter se differunt, ut *Pars* & *Totum*, inter quæ eum si non naturalis ratio, ars tamen Logica docebit distinguere. Annon *enormis corruptionis* suspectum reddit codicem, qui *primò* vult, eum conferendum esse, non solùm cum variis ejusdem generis exemplaribus & codicibus, sed & cum omnis generis veteribus Interpretibus;

pretibus ; imò etiam ad rationis nostræ trutinam appendendum, & examinandum, num ejus lectio sit vera, bona, commoda, & conveniens, aut meliorem, commodiorem, veriorem, convenientiorem, vel ex illis Interpretibus, vel ex nostra ratione & divinandi, ac conjecturandi facultate exsculpere & haurire queamus, non solùm eo fine, ut istas tanquam varias lectiones colligamus, sed & codicem Hebræum ejusque lectionem inde corrigamus & emendemus : *secundò*, qui hanc ex his fundamentis licentiam non tantùm permittit & defendit : sed eam etiam in locis quamplurimis, adeoque ferè innumeris exercet : *tertiò*, qui alios suo exemplo, & suâ voce ad idem faciendum invitat & seriò cohortatur, tanquam ad rem utilissimam, præstantissimam & maximè necessariam, atque ita nullos huic rei fines, nullos cancellos ponit, ut si non infinitam, saltem indefinitam, & nullis inclusam limitibus, constituat. Quis unquam author, vel cujus authoris codex, tantæ licentiæ fuit expositus & permissus? An tanta libertas in ullo authore profano, fuit vel exercita, vel concessa, vel laudata? Aut, si id factum esset, annon omnes inde concluderent, licet varii illius extent codices, tamen, quia nec singulis, nec universis simul & conjunctim inter se collatis sit fidendum, omnes illos esse oportere enormiter corruptos & depravatos?

At hanc culpam quomodo amoliri conatur? *An*, inquit, *putat, enormem esse corruptionem & depravationem hodierni codicis Hebræi, si fortè in eo variis in locis, solâ Librariorum incuriâ, ἀβλεψίᾳ, ignorantiâ, vel etiam aliquando temeritate & præcipitantiâ, non corrumpendi studio aut depravandi libidine, occurrit lectio aliqua, quæ sensum fundit minùs commodum, minusq; verum aut convenientem?* Omninò puto hanc esse corruptionem enormem, quia, uti vidimus & videbimus, & audiemus, varietas illa est incerta, &, si non infinita, certè indefinita, nimisque laxa & lata. Corruptus codex est non solùm ille, qui studio & malitiâ, aut depravandi libidine, sed & qui negligentiâ, incuriâ, vel similibus culpis, à veritate discedit, & pravam lectionem exhibet.

At, inquit, *Annon satis apertè & commodè distinxi inter Corruptionem & Variam Lectionem?* Ita : sed frivolè & futiliter in hac causa. Scio esse distinctionem inter Corruptionem & Variam lectionem: sed variæ Lectiones arguunt corruptionem, quando nimirum ex

illis codex aliquis, qui pro norma & regula habetur, poteſt corrigi, & revera corrigendus ſtatuitur: & quò plures hujuſmodi variæ lectiones occurrunt, eo enormior eſt corruptio: ſi plurimæ & innumeræ, enormis revera eſt, & in ſummo gradu. Non impedio, quo minus Codicum Hebraicorum variæ lectiones obſerventur, annotentur, colligantur, imò etiam ex illis correctiones inſtituantur: ſed ut aliunde, quàm ex Hebræis id fiat codicibus, ex Interpretibus nimirum peregrinis, vel ex noſtra ratiocinandi, aut divinandi facultate, hoc nec ego, nec quiſquam ſanæ mentis unquam indulgebit. Diſcrepantes veterum Interpretum ſententiæ, non ſunt Variæ lectiones, ſed Variantes ab Originali Textu Interpretationes: Aliud eſt Varia Lectio, aliud Varia vel varians Interpretatio. Et quis unquam audivit, ex interna ratiocinandi & divinandi facultate erui aut erui poſſe certò Varias Lectiones? Varia illa, quæ inde à Critico exſculpitur lectio, (ubi dicit, *Hebræi codicis lectionem in locis innumeris eſſe falſam, abſonam, abſurdam, inconvenientem*; Interpretum illorum lectionem eſſe meliorem, veriorem, convenientiorem,) quid aliud eſt quàm Correctio, Emendatio, Caſtigatio? Quid autem corrigitur, emendatur? Id quod pravum, mendoſum, & perverſum. Tales lectiones variæ arguunt mutationem codicis Hebræi, & quidem in deterius: quia ſine dubio primi codices veram continebant lectionem. Mutatio hæc lectionis veræ & bonæ, in malam, falſam, &c. annon eſt Corruptio, Depravatio? Nam primi codices unam tantùm, veram & bonam, non variam continebant lectionem. Futilis eſt itaque iſta diſtinctio.

His ſic præmiſſis propiùs ad rem accedit, ſic ſcribens; *Sint porrò iſta à Judæis ipſis annotatæ varietates, indicia ac teſtimonia* (*uti vult Cenſor noſter*) *ſummæ circa librorum ſuorum ſcriptionem, diligentiæ curæ & fidei*; primùm, *nunquam* fidem *Judæorum in deſcribendis ſuis codicibus ſolicitavi aut inſimulavi*; *ad* curam & diligentiam *quod attinet, nunquam negavi, eam fuiſſe maximam, & maximè commendandam, à tempore perſecutionis Antiochi Epiphanis, ad hæc uſque tempora. At* primò, *licet id probetur & concedatur, non inde efficitur, eos pariter fuiſſe ea in re diligentes & ſtudioſos ante illa tempora: & ſanè ex Criticæ noſtræ lib.4. capp.15. & 16.* (*ubi agimus de lectione Codicis τῶν LXX.*) *ſatis liquet, eos non fuiſſe tùm ea in parte uſque adeò curioſos, diligentes.*

diligentes & accuratos; quandoquidem tanta intercedit inter veterem τῶν LXX. & hodiernum codicem discrepantia: secundò, *cura ista & diligentia posteriorum Judæorum in describendis suis codicibus, non tanta fuit, ut non propterea quamplurimæ, & memorabiles etiam, irrepserint in eorum codices variæ lectiones, uti videre est ex quinto Criticæ nostræ libro, & variis lectionibus, quæ in eo adducuntur, ex collatione Paraphrastarum Chaldaicorum, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, & S. Hieronymi Translationum cum hodierno textu Hebraico, tùm ex toto Criticæ nostræ libro tertio, quæ lectionis varietas posterior est tempore persecutionis Antiochi: plurima etiam posterior Domini nostri J. Christi, adeoq; & ipsius Sancti Hieronymi sæculo, ut est pleraque τῶ Keri uketib, Orientalium & Occidentalium Judæorum, Ben Ascher & Ben Naphtali varia lectio: item illa, quam observari posse diximus ex ipsa Masora, Talmude, Rabbinorum Commentariis, variis sacrorum Bibliorum editionibus, vel Manuscriptis Judæorum codicibus, ut frustra sit Censor noster, quùm, post nimium sibi dilectos Judæos, tantopere jactat Judæorum in describendis suis codicibus curam, & diligentiam, ut penè eat in Sanctis Pagnini, quæ ipse affert, verba & sententiam, ab arrogantißimis & φιλαυτίᾳ nimis laborantibus Judæis desumptam;* Hebræa volumina, nec in una dictione corrupta reperies. *Fuerint illi sanè, post Antiochi, post Jesu Christi, post S. Hieronymi tempora, accuratiores multò in describendo, quàm antea fuerant, quod perspicuum fecimus in Critica, quùm demonstravimus, non tot, nec tam frequentes, nec tam momentosas deprehendi varias lectiones, ex Chaldæis Paraphrastis, Aquila, Symmacho, Theodotione, & S. Hieronymo, quàm ex una τῶν LXX. translatione Græca: At certè, ex collatione illius cum textu Hebræo hodierno, liquet, eos non usque adeò, tempore τῶν LXX. fuisse hujus rei studiosos. Unde fit manifestum, id quod in Critica sæpiùs inculcamus, fuisse longè difficillimum, imò verò planè ἀδύνατον (sine stupendo prorsus miraculo, quod nobis non est pro arbitrio fingendum) ut libri Sacri, à Mosis, Prophetarum & Esræ tempore, ad nos usque, sine ulla lectionis Varietate pervenirent. Quâ lectionis multiplici varietate agnitâ & positâ (quam nemo nisi sponte cæcutiens post lectam nostram Criticam negare potest) certò derivantur ea πειόσματα, quæ libro sexto ultimo à nobis adducuntur, tractantur, & variis productis exemplis illustrantur & confirmantur, utut ringatur Zoilus.* Hucusque Defensor.

Multa hîc verba, sed ad rem nihil. Multùm iterum laborat,

ut probet, Hebræorum codices non fuisse ἀδιαμαρτήτους, sed multiplicibus variis lectionibus obnoxios, quod ultrò dedi & concessi: Sed quod adeò strenuè præsupponit, inter illas quoque varias Lectiones referendas esse eas, quas ex discrepantibus Veterum Interpretum Versionibus collegit, illud probare debuisset, quia est τὸ κρινόμενον inter nos: rationem item reddere, cur, cùm Hebræi ipsi diligenter, atque adeò curiosè & superstitiosè multiplices varias lectiones observent in suis codicibus, tamen de illis nihil annotarint, illarum nullas observarint? Hîc enim situs est nervus argumenti mei. Videamus, quomodo eum incidat?

Distinguit tempora: *Ante tempora Antiochi non fuisse usque adeò ejus rei studiosos: Post tempora Antiochi, usque ad hæc nostra tempora, fuisse illorum curam & diligentiam maximam, & maximè commendandam.*

Prius de temporibus ante Antiochum, probat *ex maxima illa, quæ deprehenditur, inter Codicem τῶν LXX. & nostrum Hebraicum, differentia: quod existimat necessariò arguere negligentiam & oscitantiam Judæorum illius temporis, in describendis suis codicibus.*

Quod ad posterius; *Etsi maxima fuerit posteriorum hîc cura, fides, & diligentia, tamen non tantam fuisse, ut non illis etiam temporibus multiplices varietates, & dissensiones orirentur, &c.*

Qualis ante Antiochi tempora Judæorum, circa librorum sacrorum studium, fuerit cura, ex discrepantibus locorum versionibus τῶν LXX. cognosci & exploratum haberi nequit: quia, ut suprà dictum, illæ non possunt inter varias Lectiones referri, & multis modis incertum est, an ex simili aliquo codice Hebraico sint ortæ, an verò aliunde natæ.

Ut de Judæorum statu, & studiis illorum temporum melius judicare possimus, consideremus paucissimas circumstantias quasdam illorum. Tempore Esdræ, quin studium hoc ceperit, viguerit, & simul ab eximiis Dei organis accuratissimè tractatum fuerit, Historiæ non tantùm Hebraicæ, sed & consensus Patrum Christianorum, testantur. Recolat memoriâ Lector benignus ea, quæ de Esdræ circa librorum Sacrorum reparationem studio, de ejus Collegis, Viris Synagogæ magnæ, quorum CXX. fuisse perhibentur, tradita sunt in Tiberiade Parentis mei, & verissimum hoc esse deprehendet: agnoscet Studii istius Critici tum fundamenta.

damenta jacta fuisse solidissima & laudatissima. Videatur dicti libri caput decimum & undecimum.

Viri illi Synagogæ magnæ, juxta Chonologiam Hebræorum, durarunt usque ad Simeonem justum, hoc est, per quadraginta minimùm annos supervixerunt post illam Synodum. Ab eo tempore usque ad LXX. Græcorum versionem, non centum quinquaginta, imò, vix centum annorum spatium intercessit. Quis credat cum Viris Synagogæ magnæ studium Criticum simul protinus interiisse & sepultum esse? Imò quis non credat, quod Hebræi tradunt, illos discipulos multos fidos & diligentes post se reliquisse, qui, quæ ab ipsis acceperunt, fidâ custodiâ tuerentur, augerent & propagarent? Ut nulla cum ratione huic sæculo Criticæ hujus Sacræ studium à Defensore abrogetur. Quin & non credendum, vel exemplar ipsius Esdræ manuscriptum, vel alia ab eximiis illis viris exemplaria correcta & emendata, intra illud tempus amitti potuisse; cùm de nulla singulari populi Judaici calamitate vel exilio, durante illo tempore, legamus, ut ab illorum seculo usque ad LXX. Græcos, adeò magna & notabilis inter exemplaria Hebraica, Hierosolymus præsertim, oriri potuisset discrepantia. Rursùm à tempore LXX. Interpretum, usque ad tempora Antiochi Epiphanis, juxta Chonologos, vix octoginta annorum spatium intercessit. quod ipsum etiam nimis breve tempus est, quo vel Criticæ sacræ studium interire, vel illius neglectu, tanta, quantam ostendit Criticus, in Hebręos codices incidere potuerit varietas: aut, si id contigisset, sequentes Critici pro sua cura & diligentia, quam ipse Defensor laudat & commendat, eam procul dubio non neglexissent, sed diligenter annotassent. Ita ut hinc planissimum sit, ante tempora Antiochi Epiphanis non potuisse tantas varietates, saltem sine ulla memoria & observatione, in Hebręorum codices irrepere; cùm iis temporibus Critices hujus studium potentissimè viguerit, quo vel tanto malo obviam iri potuit, vel saltem si quid simile accidisset, ab illis Criticis annotatum fuisset. Jam verò post Antiochi Epiphanis tempora non potuisse hoc fieri, ipsemet Defensor non invitus concedit: Fatetur enim, post Antiochi, post Jesu Christi, & D. Hieronymi tempora, Hebræos accuratiores fuisse, quàm antea, in describendis suis codicibus, quod, quàm verè dicatur, & quibus authoribus,

nunc non inquiram (illud enim apud me valdè est dubium): Sufficit, quòd hoc fundamento contra Defensorem probetur, etiam post Antiochi tempora ad nos usque, vix potuisse magnam & insignem in Hebræorum codices irrepere Varietatem. Si enim nec antè, nec post illud fieri potuit, nunquam id factum erit. Melius nemo argumentum suppeditare potuisset, ad probandum & demonstrandum, istas interpretum Varietates non esse ortas ex Hebræorum codicum diversis Lectionibus, quàm Defensor hîc fecit istâ distinctione inter tempora ante Antiochum, & post Antiochum, & suâ quam facit confessione.

At, inquit, *ex collatione Versionis LXX. cum textu Hebræo hodierno, liquet, Hebræos illo tempore non fuisse usque adeò ejus rei studiosos. Quî sic? quia ex una LXX. translatione plures colliguntur varietates, quàm ex posterioribus Interpretibus omnibus!*

At, quæ hæc est probatio, quæ concludendi ratio?

Est principii petitio, quâ idem per idem probatur, & absque probatione sumitur, quod controversum est. Quæritur enim, utrum illæ varietates interpretum arguant varietatem codicum Hebraicorum illius temporis? Nos negamus: & rationes nostrę negationis suprà dedimus: Ille affirmat, & pro concesso sumit tanquam ὁμολογούμενον: Sed non probat, quod tamen vel maximè probandum est. Quot circa Interpretationem τῶν LXX. quæ hodiè sc. pro ea vulgò habetur, incidant hîc difficultates, alibi etiam jam à nobis ostensum est. Probare debet 1. Græcam illam versionem hodiernam esse eam ipsam, quam olim Ptolemæo exhibuerunt LXX. illi viri; 2. Illos non tantùm Legem, sed & Prophetas & reliquos libros Sacros transtulisse, quod novit inter doctos viros valdè esse controversum & dubium: 3. Discrepantias illas provenire ab ipsismet, non aliunde: quia novit, quid de ejus integritate & synceritate doctissimi viri statuant: 4. Ubi hoc probarit, probandum etiam, illorum locorum discrepantiam, ex varietate codicis Hebraici ipsorum ortam esse: quia hoc negant iterum viri doctissimi. 5. hoc probato, demum adhuc restabit ipsi probare, illam codicis ipsorum lectionem, meliorem esse, quàm codicis hodierni: nam & hoc negamus.

Præterea, si ex illa varietate, codicum Hebraicorum varietas arguitur, quî fit, quòd illarum varietatum nulla apud sequentes interpretes

pretes reperiantur vestigia, inprimis apud Chaldæos paraphrastas? quò devenerunt, quid de illis factum est? annon propagata sunt etiam, æquè ac illa, quæ sequuti sunt posteriores interpretes? an prorsus & protinus perierunt cum illis? de quo in sequentibus videbimus fusiùs.

Tertiò, Libros Sacros, à Mosis, Prophetarum & Esdræ tempore, ad nos usque, sine ulla lectionis varietate pervenisse, quia nullibi asserimus, nullâ etiam ratione probatio ejus à nobis exigi potest: Varietates autem illas colligendas esse dicimus ex Codicibus Hebraicis, non ex Interpretibus. Interpretationes ab originali textu discrepantes, non sunt variæ Codicis Originalis lectiones.

Itaque (ut verba ejus ipsi reponam paululùm immutata) lectionis istius varietate, dubiâ, incertâ, adeoque nullâ existente, quam nemo nisi cæcutiens ex lecta ipsius Critica colliget; frustra & incassum inde derivantur illa πείσματα, quæ libro Critices sexto & ultimo ab ipso adducuntur, utut ringatur Criticus & Defensor.

Sequitur in prima mea Consideratione: *Ex aliquot centenis ejusmodi variis lectionibus vix una deprehendetur, quæ sensum spectet, & ex consequentibus & antecedentibus dijudicanda veniat. Circa unam duntaxat vel alteram literam, punctum, vel accentum versantur. Et in plerisque vera lectio ex probatioribus codicibus etiam indicatur. Itaque à talibus exemplis, ad varietates reales, sensum spectantes, non licet argumentari.*

Quid ille ad hæc? Sectione X. ita contrà insurgit.

Verùm, ut hoc primùm respondeamus, etsi ista vera essent de omnibus varietatibus, quas Judæi in suo Keri & Ketif, &c. observant, annon præter eas aliæ longè plures, graviores & momentosiores observari possunt, & à nobis in Critica observata sunt, ex LXX. Interpretibus, Chaldæis Paraphrastis, &c. quæ non sunt illius generis, contrà quàm putat Censor noster? De his siluerunt Judæi, nec earum vel unam observarunt; nempe non putarunt ad se pertinere (aut verò omninò non cogitarunt, aut cogitare voluerunt) codicem suum, cum Græca LXX. Interpretum Translatione, aliisq; sequentibus & posterioribus, sive Paraphrasibus, sive Translationibus, conferre; atque ex ea collatione varias colligere & annotare lectiones, quod à nobis factum est, & jam inposterum à quolibet alio ad exemplum nostrum fieri poterit, & ut fiat operæ pretium est, modò cum judicio

dicio & delectu id fiat. Ad eas autem varias lectiones quod attinet, quas Judæi annotarunt in suo Keri & Ketif, &c. multæ quidem sunt, quales hîc Censor dicit, & nos in Criticæ nostræ libro tertio observavimus. At quamplurimas etiam in iis esse, quæ sensum spectant, & ex antecedentibus & consequentibus dijudicandæ veniunt, ipse Censor poterit ex Critica nostra edoceri, & fortè tùm pœnitebit eum, ista temerè & nimus præcipitanter effudisse.

℟. 1. Hæc omnia nihil ad rem, nec quicquam faciunt ad destruendam meam rationem. Ego argumentor ab illis varietatibus, quas Hebræi notant, ad evertendas illas, quas Defensor ex LXX. & aliis Interpretibus eruit; partim ex eo, quòd planè diversa sit utrarumque ratio: quòd illæ sint leviores & minutiores, hæ graviores & momentosiores; ac proinde non liceat ab illis ad has argumentari; partim quòd illæ pro variis lectionibus agnosci possint, utpote collectæ revera ex codicibus Hebraicis; istæ verò non. Defensor concedit mihi, Varias illas Lectiones, quæ ex veteribus Interpretibus petuntur, omninò non esse illius generis, sed esse graviores & momentosiores. Manet igitur robur argumento meo. Nam quod addit, *esse etiam quamplurimas quæ sensum spectent*; nunquam dixi, nullas planè esse quæ aliquo modo etiam sensum spectent; sed hoc dixi, ex aliquot centenis vix unam esse, quæ ita sit comparata, quod inductione τῶν Keri & Ketif, Dissensionum Ben Ascher & Ben Naphtali, Orientalium & Occidentalium, probare mihi non erit difficile. Et paulò antè audivimus, quid ipsemet Criticus de singulis pronuntiaverit.

2. Quòd Judæos accusat, quòd neglexerint colligere & observare varias lectiones ex LXX. & aliis, suumque Codicem cum illis conferre, suum è contrario studium laudat, qui hanc operam jam præstiterit, & aliis quoque imitandum suum exemplum commendat; id nihil est nisi inanis verborum strepitus, quo iterum id pro certo præsupponit, quod in quæstione & probandum est; videlicet, Discrepantes ab Hebræo codice versiones, esse pro Variis Codicum Hebraicorum lectionibus habendas. Judæi fecerunt quod debuerunt: contulerunt codices Hebraicos, & ex illis collegerunt varias lectiones, neque destituti sunt exemplarium copiâ & delectu ex omnibus mundi angulis; ut dextrè & feliciter satis id facere potuerint. Si talia exemplaria Hebraica in mundo uspiam

uſpiam extitiſſent, qualia repræſentare videntur Veteres illi Interpretes, ſanè non ita potuiſſent latére, quin ad aliquos ſaltem Hebræorum Criticos, vel unum illorum perveniſſet, qui aliquas inde lectiones varias enotaſſet & obſervaſſet. Ut verò illas ex Verſionibus eruerent divinando, & annotarent, nunquam illis in mentem venit. Si hanc legitimam judicaſſent viam varias Lectiones colligendi, utique id ex Paraphraſibus Chaldaicis feciſſent: ſed nec in hoc quiſpiam illorum unquam laboravit. Itaq; quòd ex Interpretibus peregrinis id facere neglexerunt, tantum abeſt, ut ſint reprehendendi, ut temeritatis accuſandi eſſent, ſi id feciſſent: quia in tali correctione ſeu animadverſione res in mera divinatione & conjectura eſt poſita. Quòd Defenſor id fecit, in eo malè illum feciſſe cenſemus, & hîc docemus: neque exiſtimamus, illum multos æmulos nacturum, neque ex Theologis Reformatis & Proteſtantibus, neque etiam ex cordatioribus Pontificiis, qui illius exemplum ſint imitaturi, plures qui illi ſe ſunt oppoſituri.

Pergo, & per præoccupatiunculam occurro objectioni, quæ ex conceſsione varietatum, quæ ex codicibus Hebræis obſervatur & deprehenditur, moveri poſſet: *Dices, at ſi in talibus (minutioribus & levioribus) à ſcribis (ſc. Hebræorum) erratum fuit, quidni etiam potuerunt errare in gravioribus?* Reſpondeo, *à poſſe ad eſſe non valet conſequentia.*

Contra hæc verba Defenſor ſic excipit: *At neque ego ſic argumentor, neq; opus habeo ſic argumentari, quandoquidem reapſe in Critica repræſento multiplices & frequentiſſimas, ſummeq;, quoad mentem & ſenſum Sacri Scriptoris (etſi non quoad fidem & religionem) momentoſas varias lectiones. Quid neceſſe eſt, me argumentari, fieri id potuiſſe, quod reipſa factum eſſe evidentiſſimè demonſtro? Itaque Cenſoris noſtri reſponſio ad argumentum mihi affictum, fruſtra eſt, nec me tangit.*

Atqui verò 1. paſsim ſic argumentatur, imò præcipua hæc eſt ejus argumentatio, quam ad ravim uſque inculcat & repetit; nimirum; Vel demonſtrandum mihi eſſe, librarios Hebræorum fuiſſe *ἀναμαρτήτους*, aut *θεοπνεύστους*, &c. vel concedendas eſſe varias lectiones, quæ ex Veteribus interpretibus ab ipſo, & aliis colliguntur, emendationes item ex conjectura, quotieſcunque Hebræi noſtri codices hodierni non fundere nobis videntur ſenſum ve-

rum, commodum, & antecedentibus & consequentibus convenientem; Hoc quid aliud est dicere, quàm, *Potuerunt errare, non fuerunt immunes ab errore, imò sæpè errarunt, ut ex collatione codicum Hebræorum liquet. Ergo reipsa etiam errarunt in iis, ubi versio Veterum Interpretum melior & convenientior est, quàm codicum nostrorum Hebraicorum lectio.*

2. Si per lectiones illas varias multiplices, quas dicit se repræsentasse in Critica, intelligit eas, quas colligit ex Veteribus Interpretibus, negamus id ab eo factum: Repræsentavit *Variantes Interpretationes, non varias lectiones:* hæ enim non ex Interpretibus, sed ex codicibus Hebræis ipsis petuntur. Si verò intelligat eas lectiones, quas ex Hebræis collegit, illas nos non negamus, nec in quæstionem vocamus, ac proinde nihil agit hoc scribendo: Illas non disputamus, quæ ex Hebræis codicibus sunt collectæ, sed eas, quæ hariolando colliguntur ex Interpretibus. An autem illæ tam momentosæ sint, uti scribit, quoad mentem & sensum Sacri Scripturis, in secunda harum vindiciarum parte videbimus, D. V.

Pergit Defensor: *Non ego Judæorum scribas vel librarios accuso, quòd codicem suum studio & certo consilio falsaverint, aut graves errores & momentosos in eum datâ operâ insulciverint.* Neque ego tale quicquam Defensori impingo vel affingo. *Hoc unum dico, & totâ Criticâ meâ passim inculco, eos non fuisse ἀναμαρτήτους aut θεοπνεύστους, eorum operâ, ex humana & ἀδιαβλύτῳ infirmitate, incuriâ, somnolentiâ, ignorantiâ, audaciâ etiam fortè & temeritate interdum, variis in locis irrepsisse in hodiernum Hebræum codicem, lectionem aliquam non satis commodam, veram & consentaneam; id quod evinci potest, & non rarò in Critica demonstramus, ex Veterum Translationum cum hodierno textu Hebræo collatione.* Quæ nostra hac de re sit sententia, jam sæpè diximus: Non dicimus, Hebræorum scribas fuisse ἀναμαρτήτους aut θεοπνεύστους; non etiam eos ab omni infirmitate, incuriâ, somnolentiâ, ignorantiâ, eximimus; an verò temeritate & audaciâ quædam sibi non satis explorata intruserint, & iis incommodam, falsam, & inconvenientem lectionem invexerint, id verò asserere audax & temerarium esse statuimus, neque benè convenire cum eo, quod suprà dixit, *se Judæorum fidem in describendis suis codicibus nunquam sollicitasse aut insimulasse*; An etiam ex collatione Hebræi codicis cum veteribus translationibus id evinci possit, quod intendit,

dit, id eſt quod in Quæſtione poſitum, & probandum eſt. Dicit quidem, ſe in Critica ſua id non rarò demonſtraſſe: ſed nos illas demonſtrationes nuſpiam invenimus, nec ipſius conjecturas pro demonſtrationibus acceptamus; niſi Ἀὐτὸς ἔφα, pro demonſtratione nobis ſit habendum. Dicit enim ſępe talia, ſed nonnunquam ſine ulla probatione, nonnunquam cum probatione quidem, ſed ficulnea & ſtraminea, uti ſuo loco videbimus.

Pergit: *Non egò ex variis ejuſmodi lectionibus contendo, textum Hebræum eſſe in totum rejiciendum atque contemnendum, tanquam corruptiſſimum & vitioſiſſimum: (quod nonnulli fortè, ſed perperàm & temerè, imò iniquè faciunt, adverſus quos, non contra me, declamet Cenſor, quantum libebit, mea non intereſt):* Quia ego hoc ipſi non imputo, neſcio quid ſibi velit; quamvis qui majoris corruptionis & vitioſitatis Textum Hebræum accuſarit, quàm ipſe, ex Proteſtantibus ego hactenus viderim neminem; imò neque ex ipſis Pontificiis. *Dico duntaxat, iis in locis, in quibus ex collatione Veterum Translationum lectio melior, verior, & convenientior hodiernâ deprehendi poteſt, eam magis genuinam cenſeri debere; quod nemo niſi admodum iniquus, & nimis ſuperſtitiosè, ac ſine ratione hodierno codici Judaico addictus, improbare poteſt.* Jam ſæpiùs audivimus quid dicat Defenſor: vellemus tandem aliquando etiam probationes audire. Veterum Translationum diſcrepantes Verſiones, non ſunt variæ lectiones, niſi probetur, illos tales codices habuiſſe.

Sequitur in mea Defenſione: *Si id factum eſſet* (hoc eſt, ſi librarii Hebræorum ita in ſuis codicibus Hebræis deſcribendis aberraſſent & variaſſent, qualis varietas & diſcrepantia deprehenditur ex collatione hodiernorum Codicum Hebraicorum cum veteribus Translationibus, ut olim talia exemplaria Hebraica extiterint, qualia repræſentant illæ Translationes) *proculdubio & talium corruptionum* (i.e. talium variarum lectionum, quæ Defenſoris judicio veriorem, commodiorem, & convenientiorum exhibent ſenſum quàm noſtri codices Hebræi, & per conſequens corruptionis arguunt) *veſtigia & reliquiæ apud Judæos extarent & relictæ eſſent* (vel enim Critici ipſorum id feciſſent, æquè ac id fecerunt in aliis variis lectionibus: vel in Medraſchim, aut Talmud, aliqua illarum varietatum, certè quarundam ſaltem, veſtigia deprehenderentur). *Atqui nihil tale reperimus, nullas hac de re obſerva-*

tiones, nullas querelas, nulla indicia. Omnia antiqua exemplaria hac in parte consentiunt. Omnes Judæi per universum orbem, Biblia Hebræa illis in locis eodem modo legunt. Itaque volo concludere, non est verosimile, olim talia exemplaria extitisse, qualia Veteres illæ Translationes repræsentant; sed alias esse oportet illarum discrepantiarum caussas.

Quid jam ad hæc Defensor? *Hic*, scribit sect. XII. *proculdubio adversus me non disputat, sed aliquem alium, vel umbram suam petit atque ferit,* (Nequaquam Cappelle, non sum Andabata, qui cum larvis, sed ex ea gente, qui cum Viris pugnare sunt assueti: adversus Teipsum disputo, atque tuam sententiam valido satis argumento infringo, cujus robur quomodo tu effringas videbimus) *quum Textus corruptionem, à Variis lectionibus non distinguit, quod ego distinguendum esse monui; sed perperam & imperitè confundit.* De hac re jam aliquid dictum est superiùs: Scio distinguendam esse Textus corruptionem à variis lectionibus, neq; omnes varias lectiones habeo pro corruptionibus: Hoc autem dico, Illas varias lectiones, quæ, ex sententia Defensoris, lectionem veriorem, meliorem, commodiorem, & antecedentibus atque consequentibus convenientiorem, exhibent, necessariò in illis locis arguere nostros codices Hebraicos corruptelæ & pravitatis. Nam annon corruptus est codex ille, qui lectionem exhibet falsam, malam, incommodam, & cum antecedentibus atque consequentibus non cohærentem? Atqui hoc in plurimis locis fieri, Criticus & Defensor noster in Critica sua passim docet. Ex variis illis Lectionibus concludit, mutatum esse Textum Hebræum, primamque & veram ejus lectionem, & quidem in deterius, ut hodierna ista non sit amplius prima & vera lectio. Quid jam interest, sive illa mutatio sit facta ex proposito, & deliberato consilio, sive ex accidenti? Mutatio boni in malum, veri in falsum, est ejus corruptio, depravatio. Quomodo hîc à corruptione vindicari possint nostri Codices, ego sanè, quæ mei ingenii est hebetudo, videre nequeo. Apparet itaque, nihil hîc à me confundi, sed à Defensore *Corruptionis* culpam, quam Hebræis nostris codicibus intentat, sub molliori *Variæ lectionis* titulo, tegi & palliari. Pergit: *Corruptionis textus (quæ nulla fuit, quam ego Judæis nunquam impegi) cur quærit aut à me postulat vestigia & reliquias? de re quæ non est, cur petit observationes,*

nes, suspiciones, indicia? Jure peto, nec id peto de re quæ non est, (ex sententia sc. Defensoris): sed de re quam disertè, manifestè & apertè defendit, ut modò visum. Peto illarum variarum lectionum vestigia aliqua, in quibus Defensor statuit, Veteres Translationes veriorem, meliorem, commodiorem, & cohærentiorem fundere sensum: in illis enim locis necessariò corrupti sunt nostri Codices: quia utraque lectio consistere non potest; Verum scil. cum non vero, Malum cum Bono; Incommodum cum Commodiore: non cohærens cum cohærente, &c. *At*, inquit, *variæ lectionis, etiam momentosæ quoad sensum, in Varietatibus, ab ipsis Judæis annotatis, inveniet Censor in Critica mea plura fortè quàm vellet exempla annotata: quanto plura & momentosiora ex Veteribus Interpretibus videbit à nobis observata?* At, quod lectiones à Judæis annotatas attinet, de illis non est quæstio: quia nos illas liberali manu damus & concedimus. Imò tantum abest, ut exempla à Critico annotata me urant, aut malè habeant, ut profitear, me plures adhuc ejus generis in Criticis Hebræorum libris quibusdam observasse, quos ille nec vidit, nec, quæ oculorum & mentis ejus est in Hebræorum libris legendis hebetudo, videre potest: Illa exempla revera sunt Variæ lectiones, quia ex Veterum codicum Hebraicorum collatione ortæ, sed circa res minutulas: quod autem ad plures illas & momentosiores ex Veteribus Interpretibus attinet, ubi probatum fuerit, illas quoque esse ortas ex Codicibus variantibus Hebraicis, taliumq; codicum indicia & vestigia nobis monstrata fuerint, tum & illas pro Variis lectionibus habebimus. Pergit; *Omnia, inquit Censor, antiqua exemplaria hac in parte consentiunt. Non certè codices τῶν LXX. qui longissimè distant; non Paraphrastarum, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, S. Hieronymi, qui diversi ab hodierno non rarò abeunt; imò ne quidem recentissimi codices Judæorum; quando variæ editiones typis excusæ, ex Manuscriptis codicibus factæ, inter se variant, & ipsa Massora à se dissentit, secumq; pugnat; uti putamus planum fecisse libro Criticæ nostræ tertio, cap. 19. & lib. 5. cap. 12. Unde liquet, Omnes Judæos per universum orbem terrarum Biblia Hebraica non eodem planè modò legere, ut Censori nostro verba reponam sua.* Atque ut ego Defensori verba reponam sua paulò præcedentia; *Hic procul dubio adversus me non disputat, sed aliquem alium, vel umbram suam petit atque ferit*, quùm me absolutè & simpliciter facit dicere, *Omnia Hebræa antiqua exem-*

plaria consentire, quod ego restrictè & secundum quid dixi, *Hac in parte*, quæ verba mentem meam exprimunt. Quomodo? In hoc consentiunt, quòd nulla uspiam vel extent, vel à memoria hominum, & scriptorum, extiterint, in quibus illæ variæ lectiones, quæ ex Veteribus Translationibus cuduntur & extunduntur, vel illarum saltem aliqua vestigia, reperiantur. Hęc enim verba referri debent ad subjectam materiam. Absolutè me non id scripsisse, patet ex iis, quæ in præcedentibus de varietate lectionis inter Hebræorum codices dixi & scripsi. Itaq; illa, quæ hîc habet, prorsus sunt ἀπροσδιόνυσα, & non me, sed aërem feriunt & verberant. Ostendendum ipsi erit, si ad rem loqui velit, Antiqua exemplaria Hebraica extare, in quibus reperiantur vestigia lectionum illarum variarum, quas Veteres Interpretes repræsentant.

Dehinc in prima mea consideratione alii occurro instantiæ; *Objiciuntur*, inquio, *duo versus, Josuæ cap. 21. v. 36. 37. qui à plerisque codicibus Judaicis absunt, & tamen ex rei & contextus necessitate adesse debent.* Hîc, antequam ulteriùs progrediatur ad rem ipsam, non potuit se continere, quin affectibus suis fibulam laxans, ex consueta sua conjecturandi vi, aliquid non solùm in me, sed & in eximios viros, D. D. Rivetum, & D. D. Spanhemium, qui ambo nunc ἐν ἁγίοις, bilis effunderet. *Hac, inquit, & alia nonnulla, oportuit esse ab aliquot illius amicis ex Critica mea annotata, & illi per literas communicata, quibus gratiam pro accepto beneficio referre, aut eorum saltem benevolentiam & favorem captare & demereri voluisse videtur, inscribēdo eorum nomini, suum adversus Arcanum meum scriptum: quod quidem non invideo, miror magis, cùm illi suis ad me datis literis non semel testati sint, Criticam meam illis non improbari, cujus editionem pro virili tentasse, utut incassum, apud me, (ut puto) syncerè professi sunt. Si alia illis jam est mens, alia sententia, perlecto Censoris hujus nostri bello scripto, certè doleo, non tam mei (quanquam & mei, qui lubens haberem eos constanter ὁμοψήφους) quàm eorum ipsorummet causâ, qui tam facilè de vera & veteri sententia dimoveri se sunt passi.*

An Viri illi eximii, quorum Nomini meum de Punctis Tractatum inscripsi, quædam de Critica Capelliana mecum communicârint; &, An iis de causis, quas hîc vanissimè comminiscitur, inscriptio ista facta sit à me? suprà vidimus.

At cur miratur, quòd ego, ipsius judicio, conatus sim eos mihi hac

hac inscriptione ὁμοψήφους reddere, cùm illi datis ad ipsum literis testati sint, Criticam hanc sibi non improbari, ejusque editionem se pro virili tentasse? Quæ hic, quæso, digna mirandi causa? An ego vel de his literis aliquid scivi, aut si scivi, propterea absterreri debui, ab hac mei animi publica testificatione? aut an viri illi doctissimi potuerunt impedire, quòminùs ego illorum nomini meum librum inscriberem, vel eos mihi ὁμοψήφους reddere tentarem, qui de hoc meo conatu, & de meis cogitationibus nihil sciverunt? aut, An publicè, post inscriptionem factam, debuerunt testari, sibi meam inscriptionem displicere, se semel Criticam Capellianam approbasse, ideoque non posse meis partibus accedere? vel quid aliud? Nescio cur ita vehementer miretur, quare illis librum meum inscripserim, aut, cur illi acceptarint? Num illi perlecto meo scripto, mentem suam mutârint, & aliam sententiam, quàm antea habuerint, amplexi sint, de eo nihil uspiam vel à me, vel ab illis, quod sciam, scriptum. At videtur suspicari, aut vereri, ne id ab eis sit factum, & eo nomine non tam suam, quàm ipsorum sortem, adde & mobilitatem, inconstantiam, & debile judicium, dolet & deplorat, qui sc. tam facilè de vera & veteri sententia dimoveri se sunt passi. Sed, si quid & ego divinare possum (sicut enim qui cum claudo conversatur, subclaudicare discit: ita, quia mihi res cum Divino & Conjectore sacro, etiam nonnunquam eodem corripior spiritu) quicunque leget hanc Capellianam pietatem, & cum insigni ista Virorum bigæ condolentiam, ridebit, & Capellum securum esse, atque dolori huic supersedere posse judicabit. Quod si enim illorum, Riveti inquam, grave & maturrimum, atque Spanhemii potentissimum acerrimumque judicium, cum Capelliano conferantur, & bilancibus appendantur, vereor, ne præ levitate nimis quàm citò in aerem & auram abeat, & evanescat. Si in sententia de Punctis à Capelliana sententia, ad Buxtorfianam dimoveri se sunt passi, an, quod ille ait, à vera & veteri sententia recesserint, meus liber docebit, quem hactenus Criticus & Defensor aggredi nondum ausus est, nisi quòd caput ejus unicum in hac Defensione mordaci & dentato stylo arrosit. Quòd verò duorum illorum maximorum virorum synceritatem quoque vellicare & dubiam reddere non veretur, exulcerati sui erga illos animi specimen haud

obscurum

obſcurum præbet. Quid enim illa ſibi vult parentheſis (*ut puto Synceré*), quàm ut ſynceritatem illorum in dubium vocet, & tacitè de hypocriſi & ſimulatione eos arguat? Quin ſyncerè & ex animo tum ſcripſerint, quæcunq; ſcripſerunt, nemo niſi parum ſyncerus ipſemet, dubitaverit. Ut autem in ea ſententia, quam tùm ex ejus ſcripto fortè apprehenderunt, perpetuò perſeverarent, & eandem de illa re mentem ſemper retinerent, nemo ſyncerus ab illorum ſynceritate flagitaverit. Quod ſi enim meliora quis audiat, & edoctus fuerit, quis tam iniquus erit, ut conſtantem ὁμοψηφίαν à quoquam poſtulet? vel mobilitatis, inconſtantiæ, aut judicii infirmitatis illum accuſet, ſi priorem ſententiam abjecerit, & cum meliore commutârit? Defenſor ipſe non ſemel carpit eorum pertinaciam, quibus certum eſt, quo jure, quave injuriâ, διαφυλάττειν τὴν θέσιν, quosque pudet dediſcere, & ingenuè fateri ſe aliquid neſciviſſe. Quod ſi ergo illi, meliora fortè videntes, deſeruerunt priorem theſin, & quod à Capello antè didicerunt, ex meo ſcripto (quod tamen nequaquam mihi arrogo) dedidicerunt, laudem potiùs, quàm vituperium, hæc eorum ingenuitas meretur. Pudeat tam inſulſum & frigidum Defenſorem tantis viris, etiam poſt ipſorum fata, dicam ſcribere, & ſynceritati ipſorum notam aliquam inurere. Ita faciunt omnes, qui diſſentientem, imò non manibus pedibusque applaudentem, ferre nequeunt. Bile hac in viros illos eximios effuſâ, ad rem ipſam progreditur.

Antequam autem ad vindicationem eorum, quæ illic ſcripſimus, progrediamur, dicimus, hunc locum ex Joſuæ libro nihil facere propriè ad hanc quæſtionem, quæ inter nos controvertitur; Non enim hoc quæritur, *An inter Hebræorum codices ſint aliquæ variæ lectiones?* Hoc nos concedimus, neque in dubium vocamus: ſed hoc eſt quod hîc diſceptamus; *An variæ lectiones, quas ex Veterum Interpretum diſcrepantibus ab Hebræo verſionibus colligit Defenſor, & ejus complices, ſine ulla Hebræorum aliquorum codicum authoritate, pro variis lectionibus ſint habendæ?* Nos id negamus: quod autem ad illas attinet, quæ præter Interpretum illorum ſeu authoritatem, ſeu teſtimonium, nituntur etiam Hebræorum aliquorum codicum authoritate, atque inſuper in Hebræis pleriſque exemplaribus hodiernis exprimuntur; de illis nulla eſt diſputatio, quin pro variis lectionibus admitti queant; quamvis non primò & princi-

principaliter propter authoritatem illorum Interpretum, sed propter authoritatem codicum Hebræorum, in quibus vel adhuc comparent, vel visos fuisse, idoneis testibus nobis constat. Jam verò, quod ad duos illos versus Jos. 21. v. 36. 37. attinet, qui apud LXX. Grecos habentur, testantur Hebræi aliqui, quòd olim jam in quibusdam libris additi fuerint, & ipsi Judæi recentiores in plerisque suis libris eos addunt. Extant enim in prima editione Veneta Bombergi in quarto, quæ prodiit Anno Christi 1518. in editione ejusdem typographi, procuratâ studio Felicis Pratensis in folio, in editione Veneta in quarto Marci Antonii Justiniani, Anno 1541. in Editione Veneta, cum Commentario Abarbenelis, in fol. in לב אהרן sive Commentario R. Aharonis Aben Chájim, & in כלי יקר sive Commentario R. Samuelis Laniado, qui ambo adjunctum habent textum, & hos versus expressos. Malè itaque hi versus duo urgentur in præsenti quæstione; cùm authoritate codicum Hebræorum quorundam nitantur, & in plerisque editionibus à Judæis hodiè exprimantur. Quod posteriores editiones Venetæ, cum Masora editę, operâ R. Jacobi Chájim, eos non habent, inde factum est, quòd illi non tantùm alia exemplaria sequuti sint, in quibus desiderantur, sed & Masoram, ex qua arguitur, illos hîc nunquam, vel certè in paucissimis exemplaribus, olim fuisse. Et has editiones Venetas sequuta est editio Basileensis. Videamus tamen de superfluo, an quæ ego in prima mea consideratione scripsi, vel adeò sint absurda, vel adeò validè ab Antagonista meo confutata. Duo illic respondeo:

Primò; Nondum probatum esse, illos versus illic loci, vel incuriâ, vel culpâ seu librorum, seu librariorum, esse omissos.

Defensor contrà; *Imò verò constat, esse perperàm & injuriâ (si non incuriâ) in quibusdam editionibus, & veteribus Manuscriptis codicibus omissos. Videat Censor Critica nostra lib. 3. cap. 19. §. 15. & pudeat eum temeritatis & præcipitationis suæ in arguendo & censendo.*

Benè! videamus quomodo hoc ibi probet? Ne quod conqueratur habeat, audiamus verba citati paragraphi ipsa: *Josua 21. v. 35. omittuntur in edit. Bombergiana duo versiculi integri, qui neque etiam comparent in Paraphrasi Chaldaica. Et in margine annotatum est, non extare illos versus in omnibus* (i.e. in ullis) *antiquioribus & emendatis codicibus, inveniri tamen in nonnullis exemplaribus. Quod &*

observat Kimchi in verf. 7. illius capitis, ubi etiam notat, interrogatum olim hac de re fuisse R. Haj, cujus etiam responsum refert, additq; Kimchi, videri ex ejus responso, non fuisse versiculos illos in eorum exemplaribus. Responsum nempe ejus hoc fuit secundum Kimchi; quòd etiamsi hîc non numerentur (nempe quatuor civitates ex tribu Ruben assignatæ Meraritis) numerentur tamen in libris Paralipomenωr. At hi duo versiculi extant in edit. Plantini, Roberti Stephani, utraque Munsteri, ut & in magnis Regiis Bibliis Antuerpiensibus, Ariæ Montani. Extant etiam in translatione LXX. Interpp. Vulg. & omnibus recentioribus. Et omninò reponendi sunt illic duo versiculi isti, quia alioquin non constaret numerus XLVIII. urbium Levitis assignatarum, de quo vers. 41. uti nec numerus XII. urbium Meraritis assignatarum, de quo v. 7. & 40. uti rectè observat Kimchi in vers. 7. illius capitis. Denique extant duo illi versiculi 1. Chron. 6. vers. 78. 79. Unde liquet, eos fuisse omissos in libro Josuæ. Hactenus illic.

Quatuor argumenta profert, quibus probat hos versus omissos esse; quæ nos meliori paululùm ordine digeremus;

Primum est Ab authoritate LXX. Græcorum, *& Vulgatæ Versionis, tanquam antiquiorum: Illi hos versiculos duos hoc loco habent; Ergo in Hebræis codicibus sunt omissi.*

Respondeo *primò* ad Antecedens, quoad LXX. Græcos, authoritatem hanc esse incertam, quia nondum probatum est, LXX. seniores Hierosolymâ ad Ptolemæum missos, librum quoque istum cum cæteris propheticis transtulisse. *Deinde* negatur Consequentia: Non enim statim sequitur, illos hoc in loco, in suo exemplari Hebraico, versus istos reperisse, quia illos apposuerunt. Istud probandum est. Potuerunt, tanquam Interpretes, illos ex libro Chronicorum repetere & huc reponere, ut hîc quoque numerus urbium constaret, sicut Kimchi notat, quosdam veteres Hebręorum codices à quibusdam, per insertionem & additionem duorum horum versuum, correctos fuisse. Fieri etiam potest, ut authores illi Gręci primi ipsi non addiderint hos versiculos, sed alius quispiam posterior scriba eos, ad complementum textus, vel addiderit, vel ad marginem adscripserit, unde postmodum à sequentibus fuerint retenti, & adjecti. Hoc nihil novi esse, sed frequenter accidisse, & occurrere in Veteribus Authoribus, Criticus non puto diffitebitur. *Tertiò*, quod ad Vulgatum Interpretem attinet,

attinet, ille eos, teste Andrea Masio, ex Translatione Græca expressit, unde concidente illorum authoritate, corruit & hujus. Itaque prima hæc probatio non stringit.

Secundò, probat idem Authoritate recentiorum editionum & Interpretum. *Recentiores omnes istos versus habent. Ergo in Veteribus editionibus sunt omissi.*

Respondeo iterùm per negationem Consequentiæ. Ab authoritate recentiorum, contra veteres codices, non licet argumentari: nimis multa hinc sequerentur absurda: sed contrà, ab authoritate Veterum contra recentiores, valida est consequentia. Ego itaque recentioribus his editoribus & interpretibus oppono authoritates antiquissimorum Manuscriptorum Hebraicorum. Kimchi testatur, antiquiores libros Manuscriptos nullos habere istos versus: Idem testatur Rabbenu Haj multò antiquior: consentit Masora: adstipulatur R. Chajim, qui multos MMSS. habuit & contulit. Unde recentiores illos habeant, patet; partim ex Hebræis quibusdam libris, qui per modum additionis & correctionis vel illustrationis istos versus ex libris Chronicorum addiderunt; partim ex LXX. Græcis, qui ex eodem fonte illos hauserunt, vel quicunque illius Græcæ editionis, quam habemus, est author. Nullius Hebræi codicis veteris authoritate nititur ista probatio. Itaque nulla necessitas nos cogit, ut asserere aut fateri cogamur, hîc omissos esse.

Tertiò, ob hanc rationem; *quia sic non constaret numerus 48. urbium Levitis assignatarum, de quo v.41. uti nec numerus 12. urbium Meraritis assignatarum, de quo v.7. & 40.*

At neque hæc ratio stringit: annon enim in libris Sacris plura talia loca occurrunt, in quibus ad sensum complendum quædam videntur requiri & desiderari? An statim autem illa sunt vel ex alio interprete, vel ex nostro judicio addenda? Sufficit, quòd alio in libro & loco reperiantur, quomodo & Rabbenu Haj de isto hiatu quæsitus respondit; אף על פי דהכא לא חשיב להו בדברי הימים חשיב להו *Etiamsi hîc non recensitæ sint istæ urbes, recensitæ sunt in libris Chronicorum.* Sanè tùm ex quæstione huic Rabbenu Haj propositâ, tùm ex ejus responso liquet, ipsius tempore in nullis exemplaribus hos versus extitisse. Vixit autem iste Rabbenu Haj ante octingentos circiter annos. Et tamen neq; iste Rabbenu Haj,

neque Kimchius, neque alii Hebræi, hinc defectum aliquem arguunt. Quidam causam comminiscuntur, cur hîc à scriptore hujus libri tribus Ruben omissa sit, ut videre est in כלי יקר : sed non opus est, ut eò confugiamus. Pluribus enim locis Græca interpretatio quædam additamenta habet, & quidem talia, quæ insignia; & ad textum accommodatissima videntur, quæ tamen originalis textus minimè agnoscit, neq; agnoscenda sunt. vide Ps.96. ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ ξύλου. Prov.18. ubi post v.22. sententia sequitur, quæ non habetur in Hebræo, &c.

Quartò : In libro Paralipomenon extant illi versiculi: Ergo sunt hic omissi:

Negatur consequentia. Conferantur libri Regum & Paralipomenon, in quibus eædem historiæ sæpè describuntur ita, ut in uno extent, quę in altero desiderantur. Conferantur historię Evangelistarum. An dicendum statim, si unus Evangelista vel historiam aliquam pluribus circumstantiis, vel concionem aliquam pluribus verbis describit, illa in altero, librariorũ vitio omissa esse?

Itaque nullam adhuc probationem video, ob quam mei judicii me pudere vel pœnitere debeat, quando dixi, nondum *probatum* esse, versus istos vel incuriâ, vel culpâ, seu librorum, seu librariorum esse omissos, quæ primæ meæ est responsionis summa. Ad probationem enim plenam, plura vel certè solidiora requiruntur argumenta, quàm ista: quamvis de his versibus tanta non sit disceptatio, utpote quos multi codices hodierni Judaici exprimunt. Apponam Parentis mei judiciũ, ex ejus Babylonia seu Notis Criticis in Paraphrasin Chaldaicã ad Cap. XXI. Josuę: *Versus 36. & 37. De Ruben & Kedemoth, qui in vulgatis nostris libris leguntur, in Venetis majoribus, neque in Hebræo, neque in Chaldæo extant. Glossa Hebræa in margine ascripta est, in quibusdam libris visos fuisse ascriptos, sed in nullis vetustis & probatis libris legi: Leguntur autem 1. Paral. 6. v. 78. 79. Argumento id firmo ex Masora probatur, quæ notat, viginti octo* את *hoc capite extare, inter quæ ista* את *duorum istorum versuum non reperiuntur.*

Sequitur in mea consideratione: *Antiquiores libri illos non habent, ut Hebræi testantur.*

Defensor: *At, inquam, alii istis antiquiores libri eos habent, nam fuerunt in codice τῶν LXX. qui eos in Translatione sua agnoscunt.*

Resp.

Resp. Hæc Consequentia nulla est: Septuaginta Græcorum translatio non est liber Hebraicus: neque illorum translatio arguit, illos in Codice ipsorum fuisse, ob rationes suprà allatas. Multas illi habent additiones, quas vel ipsimet de suo addiderunt, vel quæ aliorum seu curiositate, seu negligentiâ irrepserunt, Critico ipso non diffitente.

Addo: *Ex Masora arguitur, eos non esse omissos.*

Defens. *At quæ fides sit habenda observationibus Masoræ, videatur Criticæ lib.5. cap.12.* De fide Masoræ nunc non est disputandi locus: neque enim magnopere hîc Masoræ authoritatem urgemus, quia locus iste, uti dictum, non ex eorum est genere, de quibus disputamus. Interim, quòd propter nonnullos Masoræ errores, vel librorum varietates & contrarietates, tota Masora sit rejicienda, nemo affirmaverit. Pergit Defensor: *Observatio R. Jacob, & marginalis nota ad illum locum Josuæ cap.2. in editione Bombergiana magnorum Bibliorum Venetorum, facit contra Censorem.* Quî sic? *Nam quandoquidem (illo teste) quidam libri fuerunt, in quibus per correctionem extiterunt illi duo versiculi, in antiquis autem libris non reperiuntur, liquet vel omissos fuisse in his, vel additos in illis. Atqui non fuerunt additi, siquidem LXX. eos agnoscunt, & ratio postulat ut sint in eo loco, Ergo malè & perperàm in aliis libris omissi sunt, quicquid Masora dicat, vel potiùs Censor garriat.* Minor hujus argumenti negatur: duplicis rationis subjunctæ nullitatem paulò antè ostendimus. Itaque nondum sequitur, illos in exemplaribus aliquibus omissos esse, quicquid Defensor ganniat.

Pergo: *Extant duo illi versus, 1. Paralip.6. vers.78.79. unde repeti possunt.*

Defensor: *An quia extant in libris Chronicorum, ideò non debuerunt esse in libro Josuæ? Contrarium planè sequitur. Videatur Criticæ nostræ totus liber primus, qui est de variis lectionibus, quæ observari possunt ex collatione librorum Veteris Testamenti inter se collatorum, ex vocum vel etiam periodorum integrarum additione, omißione, &c. sed præcipuè cap.12. §.2. pag.42. Poterit Censor noster, si libet, ex Criticæ nostræ lib.4. cap.14. §.3. videre duos alios versiculos in eodem Josuæ lib. cap.15. post versum 59. esse omissos in hodierno textu Hebræo.*

Non necessariam nos ex hac periodo volumus nectere consequentiam, sed docere duntaxat, Scripturam hac in parte non esse

mancam. Licet enim in Josua non sint, & quoad sensum desiderentur, tamen illum defectum supplevit Deus, in libris Chronicorum eos exprimendo, unde eos repetere cuivis sit proclive. Cujus rei tum in Historiis, tum in aliis contextibus Sacris, plura adduci possent exempla. Simul etiam indicare voluimus, unde fortasſis tum LXX. Græci, tum Hebræi, qui hos duos versus olim per correctionis modum addiderunt, illos desumpserint. Ut verò hæc consequentia nostra non est necessaria: ita nec contraria Defensoris: *In libris Chronicorum, in hac narratione extant aliqua. Ergo etiam in Josuæ libro sunt vel fuerunt, vel esse debent*, ut antè quoq; dictum. De locis specialibus, ad quæ nos remittit in sua Critica, Deo dante, in parte secunda harum vindiciarum videbimus, & in iis passim Critici ac Defensoris nostri audaciam, arrogantiam, & in judicando præcipitantiam.

Hactenus primæ meæ responsionis de hoc omisso loco pars est vindicata.

Secundò respondeo per concessionem; *At posito illos omissos esse, ex uno exemplo ad universalem corruptionem, non valeret argumentatio.*

Defensor ad hoc: *An ego urgeo universalem codicum Hebraicorum corruptionem? Imò verò an ullam urgeo eorum corruptionem? Annon distinguet tandem aliquando Censor, inter corruptionem codicum, & variam in illis lectionem? Quod si necessariò corruptum esse codicem velit, in quem prava aliqua lectio irrepsit, certè non diffiteor, hoc sensu corruptum esse hodiernum codicem Judaicum, at non ubique & universali corruptione (uti hîc invidiosè & odiosè mihi imponit Censor) sed quibusdam à me notatis in locis (& qui ab aliis notari possunt longè plures). Quod si neget, ullibi sic esse corruptum, ostendat in omnibus omninò locis, passim in Critica à me notatis, sensum, qui ex hodierna lectione exurgit, semper & ubique esse meliorem, veriorem, aptiorem, convenientiorem, eo quem alia lectio fundit, à me vel ex LXX. vel ex aliis Veteribus Interpretibus observata. Atque hîc periculum faciat Censor suæ in aliorum scriptis censendis & arguendis industriæ atque peritiæ, & erit mihi magnus Apollo.*

Quo sensu ego *universalem* corruptionem dicam, jam suprà alicubi scripsi, & Lector facilè animadvertere potest; Talem nimirum primò, quæ pervaserit omnes Judæorum codices manuscriptos,

ſcriptos, à multis retrò ſæculis: deinde talem, quæ non quidem totaliter, ſed tamen generaliter & indefinite totum codicem hodiernum Hebraicum occupârit, ut ille non pro integro, ſyncero, & vero haberi poſsit, donec examuſsim tum ad omnes veteres interpretes, & ad illorum interpretationes ſit collatus, examinatus, & correctus; tum etiam inſuper ad noſtræ propriæ rationis & judicii trutinam appenſus & expenſus.

Duplicem hanc corruptionem rectè vocari *Univerſalem*, eſt manifeſtum:

Prima quidem, quia ſi vel pauci ſint errores, qui à mille annis omnes à Judæis deſcriptos codices occuparunt, illa corruptio rectè vocari poteſt *Univerſalis*, reſpectu codicum univerſorum.

Altera etiã rectè Univerſalis dicitur, quia inſtar malignæ ſcabiei totum perrepit corpus, adeò ut vel nullæ, vel paucisſimæ ſint partes, quas illa non occupet & teneat, adeoque multis in locis & partibus latet incognita & inſenſibilis, longeque major eſt, quàm ſciatur & appareat. Duplici hoc ſenſu ego hîc *Univerſalem* corruptionem dico.

Jam Lector judicet, annon utramque corruptionem doceat, aſſerat, & defendat Criticus & Defenſor noſter.

Primam quidem; quia innumeras pænè producit varias, ut vocat, Lectiones ex LXX. & aliis interpretibus, quarum ne minima quidem veſtigia, à multis retrò ſæculis, ſaltem ab eorum quos ille agnoſcit Maſoretharum tempore, in ullis Hebræorum codicibus vel apparuerunt, vel apparent.

Alteram etiam, vel in his ipſis quibus omnem à ſe corruptionis aſſertionē amoliri ſatagit verbis. Agnoſcit enim primò corruptionem in locis, à ſe in Critica ſua annotatis: atqui eorum ſunt plurima, in quibus Interpretũ lectionem ſtatuit meliorem, commodiorem & cohærentiorem: *deinde* dicit, hujuſmodi obſervationum & correctionum ab aliis poſſe notari plures, hactenus ſc. non animadverſæ & deprehenſæ: quibus verbis incertam planè facit, & paſsim ſuſpectam hodiernorum codicum Hebraicorum lectionem.

Quamvis ergo nullibi directè & disertè ſcripſerim, quòd ipſe Univerſalem codicum Hebraicorum corruptionem aſſerat; annon autem illud reipſa faciat, & jure meritoq; id de ipſo dici queat, Lectoris, ut dixi, judicium eſto.

Porrò

Porrò omninò, ut ſuprà quoque monui, differentiam faciendam cenſeo, inter Corruptionem & Variam lectionem; ſed diſcat Defenſor quoque tandem differentiam facere inter Variam lectionem, & Variantem Interpretationem, &, non poſſe ex variante interpretatione certum argumentum duci ad variam lectionem.

Circa Corruptionis vocabulum non eſt magna inter nos differentia. Codicem illum corruptum voco, in quem, quocunque modo, corruptiones inciderunt: illarum corruptionum quò ſunt plures, eò major ipſa quoque eſt corruptio.

De locis illis, aut ſaltem de nonnullis & præcipuis, quos partim ex Interpretum Veterum collatione, partim ex ſua propria conjectura & ſuo judicio, corrigendos & emendandos cenſet, Defenſore ſic jubente, Deo favente, in ſecunda Vindiciarum noſtrarum parte periculum faciemus.

Et ſic eſt Primæ noſtræ Conſiderationis Vindicatio.

CAPUT V.

De Secunda mea Conſideratione; quæ hæc eſt; Veterum Interpretum variantes Interpretationes ideò non pro Variis lectionibus agnoſci poſſe, cùm talium lectionum nulla in ullis veteribus Codicibus Hebraicis Manuſcriptis extent veſtigia, nulla apud Hebræos mentio & memoria.

SEcundam meam Conſiderationem his verbis in meo Tractatu propoſui:

Quod Varietatem Lectionis attinet, quam cæteri Veteres Interpretes exprimunt; Si Exemplaria Hebraica olim ita enormiter variaverunt, &, pro codicum tamen diverſitate, illa omnia expreſſerunt, quæ hodiè Veteres iſtæ Interpretationes nobis repræſentant, iterum quæro, quî fiat, quòd nulla amplius, nec in vetuſtis membranis & Manuſcriptis exemplaribus, ejus rei

rei reliquiæ sint superstites? quò exemplaria illa devenerunt? quomodo tam subitò evanuerunt, & in auras abierunt? Cur saltem non mentio aut memoria eorum aliqua remansit? Si tale exemplar Hebraicum fuit unquam in orbe, quale nobis repræsentat ea Interpretatio, quæ LXX. Interpretum nomine hodiè circumfertur, procul dubio illud non fuit solum, sed plura ei similia extiterunt. Jam ponendum etiam, Paraphrases Chaldaicas Jonathanis & Onkeli ubique expreßisse formam exemplaris sui Hebraici, quod præ manibus habuerunt, & lectionis tum receptæ. At quanta est inter hos differentia? Quando convenit Jonathan cum LXX. Græcis, aut ubi illis astipulatur, quando illi à textu Hebræo recedunt? Et tamen Jonathan 200. duntaxat circiter annis post LXX. vixit, & suam Interpretationem concinnavit. Quis credat intra illud tempus, ita enormiter vetera exemplaria mutata, mutilata & deformata fuisse, idq́ue sine ullo vel minimo veteris Lectionis vestigio apud Hebræos, sine ulla memoria?

Defensor ad hæc primò ita excipit;

Multa hîc pro more suo quærit & interrogat Censor, ac nisi omnibus ipsius interrogatis respondeatur, & quæsitorum ratio ipsi reddatur, putat se causam vicisse, & omnes varias lectiones, totamq́ue discrepantiam, quæ intercedit inter Veterum Interpretum Codices Hebræos, & hodiernum Judaicum, se unâ veluti liturâ sustulisse, atque ad omnimodam concordiam & consensum revocasse vetera omnia illorum Interpretum exemplaria. Bellè mehercle & lepidè; imò tam ridiculè, quàm si eum, qui forte fortuna in agro repertus est recens mortuus, negaret aliquis præfractè esse mortuum, quòd nemo reperiatur, qui ostendere poßit, quando, ubi, quomodo, & à quo sit interfectus, an fuste, laqueo, vel lapide percussus fuerit, an veneno, vel apoplectico morbo correptus occiderit, & sexcenta alia ejusmodi, quæ quæri possunt, nec facilè ad singula responderi potest.

Quod ego sæpiùs per interrogationes has meas considerationes propono, ritè facio; quia consuetum & usitatum est, cùm quis alteri aliquid considerandum proponit, ut id hac formâ faciat, quò eum vel ad confeßionem adigat, vel ad respondendum urgeat: deinde, quia ego Interrogantis & Opponentis partes sustineo. Et hoc in casu, qui respondentis munere fungitur, cogitur vel quæsitorum ut ita dicam impertinentiam, vel nullitatem & falsitatem ostendere: quod facillimè fieri potest, si, ad consequentiæ illius nullitatem vel infirmitatem detegendam, quæsitorum illorum vis & nervus in διανοητικὴν & συλλογιστικὴν formam redi-

gatur, quod non difficile est ei, qui Logico præditus est ingenio, & vel apertè cum antagonista suo congredi nō detrectat, vel causę suæ satis fidit. Hac enim ratione, si quæ subest σοφιστικὴ, vel circumveniendi adversarium intentio, optimè detegitur, & in apricum producitur.

Simile, quo quæstiones meas bellè & lepidè sc. eludere se existimat Defensor, planè impertinens est, & nihil ad rem facit. Non quærimus adhuc, quo morbo, vel quâ morte obierint mortui, qui finguntur, sed quæritur, An illi mortui sint? An obierint codices aliqui Hebræi penitùs, ut nullæ illorum apud Hebræos remanserint reliquiæ, nulla memoria? Peto ut mihi ostendantur illi mortui, aut saltem aliqua illorum ossa & cadavera, non quomodo mortui sint, vel à quo interfecti. Pro mortuis Hebræis, ille supponit Græcos, Chaldæos, Samaritanos, Latinos, alios, & tamen vult nos credere, illos esse Hebræos. Mortuos & sepultos, etiam ipsiusmet opinione, in Palæstina, ille in Græcia, Babylonia, Samaria, Latio, & nescio ubi, conditos nobis non sine miraculosa & occulta aliqua גלגול seu devolutione Judaicâ, & à se excitatos, ostentat. Aut, quod magis verosimile, spectra, umbras, larvas, phantasmata, pro mortuis nobis venditat. At nos, per Dei gratiam, jam dudum didicimus fidem fictis hujusmodi miraculis, aut præstigiis potiùs, abrogare; neque oculos nobis ita præstringi sinimus, ut spectrum & phantasma Samuelis pro vero Samuele acceptemus. Illis hi fumi sunt vendendi, qui loco verbi Dei puri, fæcibus hujusmodi miraculorum plebem suam pascunt, & suam religionem stabiliunt. Si Hebræi mortui sunt, si in Palæstina mortui sunt, non obtrudenda sunt cadavera vel corpora Græcorum, Babyloniorum, Latinorum & aliorum; sed Hebraica, & quidem in Palæstina, h. e. in codicibus aliquibus Hebraicis. An ignorat Theologus, quot errores atque imposturæ intervenire soleant circa cadavera Sanctorum, quæ ex longinquis locis & regionibus in alias translata finguntur? quàm suspecta illa sint viris cordatis? Itaque desinat inposterum nos urgere hujusmodi similitudinibus. Nunquam eò dementiæ, per Dei gratiam, veniemus, ut mortuum inventum, negemus esse mortuum: sed æquum etiam judicamus, si quis fortè in agro Græciæ repertum, non recenter, sed jam olim mortuum, dicat fuisse civem urbis

Hiero-

Hierosolymæ, cùm tamen à reliquis incolis Hierosolymæ id negetur, & ex matricula civitatis probetur, neminem desiderari vel amissum esse, ut is probet & indicia proferat, illum mortuum talem civem fuisse, & ex urbe Hierosolyma in Græciam illuc delatum esse: quamvis multa adhuc sint dissimilia. Sed missis his, rem ipsam persequamur, & videamus quomodo hujus meæ considerationis vim elidere satagat.

Ad rem ipsam hîc excipit Defensor;

Manifestum est, inquit, *ex collatione τῶν LXX. cum textu hodierno Hebræo, codicem eorum ab isto enormiter variasse: redditur enim in infinitis locis ratio certa & indubitata; Varia sc. lectio, quòd aliter nempe legerint in suo codice, quàm hodiè legitur in Judaico; & tamen homo iste nobis persuadere vellet, nullam fuisse talem Codicum Hebraicorum in lectione varietatem, quia nullæ amplius, nec in vetustis membranis, nec in Manuscriptis exemplaribus, ejus rei reliquiæ sunt superstites; & quia ostendere non possumus, quò exemplaria illa devenerunt, quomodo evanuerunt, & in auras abierunt, aut cur aliqua mentio vel memoria eorum non remansit, exemplarium ipsorum varietatem negat. Itáne verò, etiamsi ad ista quæsita respondere non possem, propterea non verũ esset, codicem Hebræum, quo usi sunt LXX. in Versione sua concinnanda, immensum quantum ab hodierno Judaico diversum abire? Hoc verò est cornicum oculos velle configere, & lectores suos fungos, bardos, stipites esse censere. An quia perierunt, evanuerunt, in auras abierunt temporum injuriâ, vetera illa exemplaria, non potest jam ostendi, sic vel sic in iis fuisse scriptum, ex Translationibus eorum, quæ ex illis facta sunt?*

Meræ hîc iterum principii petitiones, & cyclicæ argumentationes.

1. Probat ex collatione Græcæ versionis cum textu Hebræo hodierno, Codicem eorum variasse; quia aliter legerunt (in illo sc. suo codice.)

Atqui hoc est ipsum τὸ ζητούμενον, & idem per idem probare: *Qui aliter legerunt, illorum codices variârunt. Septuaginta aliter legerunt. Ergo codices eorum variaverunt.* Major admitti potest, si intelligatur, quòd aliter legerint in illo codice, ex quo transtulerunt. Sic verò Minor negatur, quæ sic procul dubio probabitur: *Quorum interpretatio discrepat ab hodierno textu Hebraico, & quidem non incommodum reddit sensum, illi aliter legerunt in suo codice. Atqui talis*

est ratio τῶν LXX. & aliorum Veterum Interpretum in multis locis. Ergo. Hic Major negatur, negationis ratio jam suprà reddita est. Probationem nos hactenus nullam audivimus.

2. Excipit, licet ad quæsita mea omnia respondere non possit, non propterea sequi, non verum esse, codicem Hebræum, quo usi sunt LXX. immensum quantum ab hodierno Judaico diversum abire. Ut ergo ad respondendum eum manifestiùs adigam & premam, atque Lector etiam vim illarum interrogationum videat, formâ syllogisticâ proponam:

Si olim talis & tanta fuit codicum Hebraicorum, ab hodierno Judaico, variatio & discrepantia; Vel, si Tales codices Hebræi olim fuerunt, quales nobis repræsentant Interpretationes veteres, procul dubio illi soli nec fuerunt, nec manserunt, sed apud alios nonnullos similes fuerunt; illi scilicet, ex quo illi, & alii ex his quoq; descripti, ut sicut illa exemplaria propagines fuerunt exemplarium præcedentium, ita ab illis quoque ad alios similia derivata, atque ita alicubi & inter aliquos propagata fuerint.

Atqui hoc posterius non est factum.

Ergo nec prius.

Consequentiæ ratio est manifesta. Absurdum enim esset dicere, ex. gr. Græcos LXX. habuisse peculiarem aliquem codicem, cui similis nullus alius unquam extiterit, vel qui cum illis prorsus perierit.

Assumptum probatur: Cujus nulla vel in aliis Interpretibus, non longo tempore ab invicem disjunctis, vel in Codicibus aliquibus Hebraicis, nec in Hebræorum Criticis, collationi & correctioni codicum Hebræorum operum navantibus, reperiuntur vestigia, indicia, nulla mentio & memoria; illud sana cum ratione rejici & negari potest.

Atqui variantis talis lectionis Hebraicæ, vel codicis Hebraici, quale singuli veterum Interpretum repræsentant, nulla, &c.

Ergo.

Minor propositio probatione non eget: vel ab antagonista contrarium probandum & demonstrandum erit.

Consequentiæ ratio est; quia id quod inter plures, & justo temporis tractu divulgatum & propagatum est, è memoria hominum penitùs aboleri difficile est, vel saltem nonnisi longo tem-

go temporis spatio, & aliquo sæculorum decursu id fieri potest.

Atqui, si hæc exemplaria Veterum Interpretum perierunt, perierint necesse est, vel unà cum illis, vel brevi tempore post illos, qui eo tempore talia exemplaria habuerunt. Nam ex Jonathane & Onkelo constat, jam ipsorum tempore periisse illos codices, quos repræsentant LXX. Græci: quia nulla reperiuntur in illis variarum illarum lectionum vestigia & indicia. Sanè alicubi saltem eorum sequutus fuisset lectionem, ubi nimirum illa melior est, convenientior, & cohærentior. Atqui non ducentorum annorũ spatium intercessit, quo id fieri potuisse nemini credibile videbitur, qui considerabit, quàm frequentia fuerint Legis inter Judæos exemplaria. LXX. Græci Hierosolymis attulisse scribũtur suum exemplar: quis credat, vel id singulare fuisse ab aliis, vel alia exemplaria intra 200. annos tantum ab eo recedere potuisse, quantum Græca versio distat ab hodierno textu Hebraico. Sic ab Onkelosi, Jonathanis, & cæterorum Interpretum Chaldæorum, usq; ad Masorетharum recentiorum tempora, qui collationi variorum exemplarium diligentissimam atque saltem non superstitiosissimam navarunt operam, non adeò multa sæcula intercesserunt: quomodo ergo fingi potest, codicum illorum Hebraicorum similia exemplaria, lectionem, vel saltem eorum memoriam & cognitionem, ita prorsus intercidisse, eo temporis spatio, ut nihil accuratissimi illi Critici repererint amplius, quod suâ observatione dignum judicarent? &c.

Hæc est mearum quæstionum vis & summa. Quod si ergo Defensor ad quæstiones propositas respondere non possit, vel velit; saltem æquum erit ut ad has ratiocinationes, & ad hos syllogismos aliquid respondeat inposterum.

Nunc, ex versionibus licere aliquando judicare de lectione interpretis, quam sc. præ manibus & oculis in suo codice habuit, sic probat; *Interroget Censor noster hodiernos Criticos, eosq; consulat, videbit eos sæpè deprehendere, quomodo Cicero in codice suo Græco Phænomenon Arati (quæ ipse Latinè reddidit) diversè ab hodierno Græco legerit. Idem docebunt eum eruditi Philosophi, qui interdum observant ex Averrhois & Avicennæ Latina versione, interpretem Arabem, quem illi homines secuti sunt, aliter legisse in Græco textu Aristotelis, Hippocratis, Galeni, quàm hodie legatur, etsi veteres illi codices Græci perierint.*

P 3

IV. Committitur fallacia falsorum parium. Qui codices sacros Hebræos, à tota gente Judaica, omnium ubique terrarum, à multis jam sæculis, singulari fide, studio & diligentiâ, propagatos, & non solùm ab illis, sed & à Christianis patribus receptos & approbatos, cum Græco codice φαινομένων Arati, Aristotelis, Hippocratis, Galeni, æquâ lance vult ponderare, & ad eandem trutinam appendere; qui item ab eo, quod ex horum Interpretibus nonnulli judicant & conjecturant de illorum exemplari, vult exemplum petere ejus, quod judicari possit ac debeat ex Interpretibus de exemplari Hebraico, ille multis modis peccat, & nimis iniquam instituit comparationem rerum maximè imparium; ut inferiùs suo loco fusiùs videbimus, adeò ut à Christianorum, Orthodoxorum maximè & Protestantium, Scholis explodendus potiùs & exsibilandus, quàm modesto responso dignus videatur. Audiendus hîc Salomon, qui suadet, ne stulto secundum stultitiam ejus respondeamus.

Et quæ illi sic deprehendunt, meræ sunt conjecturæ, quæ uni placent, alteri displicent, unus probat, alter improbat. Hinc illæ inter Criticos pugnæ, dissensiones, velitationes, ut quivis altero subtilior, & acutiùs in tenebris cernere videri velit. Idem bellum Criticum hîc quoque excitabitur, si hæc licentia concedatur, quasi non bellorum sacrorum satis jam dudum esset, & tandem pleraque omnia incerta reddentur, ut non ampliùs sciamus, ubi verbum Dei reperire debeamus. Dum incerta petimus, certa amittemus.

Pergit:

De causâ discriminis inter Codicem τῶν LXX. & Jonathanis, sive hodierni Hebraici, videat Censor Criticæ nostræ lib. 4. capp. 15. & 16. & agnoscat, unde fieri potuerit, ut tanta sit inter LXX. & Jonathanem discrepantia.

Vidi, Lector, ex præscripto Defensoris, dicta Criticæ ejus capita, sed nihil in illis inveni, quod vel tibi, vel mihi, possit satisfacere; imò nihil prorsus ferè quod ad rem faciat:

Capite 15. aliquid agit de discrepantiis τῶν LXX. ab hodierno Codice Hebraico, sed non accuratè, neque ex professo, aut certè non syncerè, & multa dissimulat, quæ ignorare non potuit. Ita ibi de his discrepantiis agit, quasi una duntaxat illarum assignaretur

gnaretur caussa, videlicet, *Interpretum error & hallucinatio, qui quod rectè scriptum erat in suo Codice, perperàm legerunt, decepti affinitate figuræ vel soni literarum similium, atque ex festinatione vel incuria & ἀβλεψίᾳ literam aliquam, aut verò vocem, vel periodum etiam, & hemistichium interdum omiserunt.* Hanc unicam ibi affert causam, & ad eam respondet, sed adeò impertinenter, ut pigeat referre vel replicare. Non hæc unica & sola causa est. Plures sunt tibi excutiendæ. De causa discrepantiæ inter τοὺς LXX. & Jonathanem, ne gry quidem habet. Adi ergo tu ad ea, quæ de his discrepantiis scripsi in Tractatu meo de Punctis, parte 1. cap. 9. & 10. suprà item in his Vindiciis cap. 4. pag. 66. & seq. ad quæ ubi satisfecerit Defensor, tùm porrò, quid mihi agendũ sit, dispiciam.

Cap. 16. nihil planè habet, quod ad hanc rem faciat. Eo capite docet, *Utra lectio sit alteri præferenda, an ea quæ est τῶν LXX. an verò illa, quæ hodie extat in textu Hebraico?* De causa differentię hujus nihil. Itaque miror, quî me ad hæc duo capita ablegare audeat, quasi ego, Siluri aut Chamæleontis more, vento viverem aut pascerer.

Pergit; Quis credat, *inquit Censor*, intra illud tempus (200. sc. annorum) ita enormiter mutata, mutilata & deformata fuisse vetera exemplaria? *Imò, inquam, quis jam non credat, præter Censorem nostrum, cui certum & decretum est illud non credere, quicquid contrà objiciatur?* Idque (*inquit Censor*) sine ullo vel minimo veteris lectionis vestigio apud Hebræos, sine ulla memoria? *At quodnàm vult Censor noster clarius & certius veteris illius lectionis vestigium, quam expreßiorem memoriam, nisi ipsam τῶν LXX. Græcam Translationem? Annon enim ex ipsius cum hodierno textu contentione, Sole ipso clarius liquet, LXX. Interpretes longè aliter in Codice suo Hebraico legisse, quàm nos hodie legimus in hodierno Judaico?*

Mera hîc iterum committitur ἀβλεψία, & principii petitio: quia ipsum quæsitum probationis loco adfertur. Quæritur, Utrum ex discrepantiis Veterum interpretum concludi & argüi certò posſit Codicum veterum Hebraicorum consimilis discrepantia? Utrum veteres Translationes à nostris Hebraicis libris discrepantes, sint vestigia discrepantis etiam lectionis? Ego nego, & rationes meæ negationis dedi, & ulterius dabo in Parte secunda, ubi ad examen specialium locorum deveniemus. Ille affirmat, & affir-

IV. Committitur fallacia fallorum parium. Qui codices sacros Hebræos, à tota gente Judaica, omnium ubique terrarum, à multis jam sæculis, singulari fide, studio & diligentiâ, propagatos, & non solùm ab illis, sed & à Christianis patribus receptos & approbatos, cum Græco codice φαινομένων Arati, Aristotelis, Hippocratis, Galeni, æquâ lance vult ponderare, & ad eandem trutinam appendere; qui item ab eo, quod ex horum Interpretibus nonnulli judicant & conjecturant de illorum exemplari, vult exemplum petere ejus, quod judicari possit ac debeat ex Interpretibus de exemplari Hebraico, ille multis modis peccat, & nimis iniquam instituit comparationem rerum maximè imparium; ut inferiùs suo loco fusiùs videbimus, adeò ut à Christianorum, Orthodoxorum maximè & Protestantium, Scholis explodendus potiùs & exsibilandus, quàm modesto responso dignus videatur. Audiendus hîc Salomon, qui suadet, ne stulto secundum stultitiam ejus respondeamus.

Et quæ illi sic deprehendunt, meræ sunt conjecturæ, quæ uni placent, alteri displicent, unus probat, alter improbat. Hinc illæ inter Criticos pugnæ, dissensiones, velitationes, ut quivis altero subtilior, & acutiùs in tenebris cernere videri velit. Idem bellum Criticum hîc quoque excitabitur, si hæc licentia concedatur, quasi non bellorum sacrorum satis jam dudum esset, & tandem pleraque omnia incerta reddentur, ut non ampliùs sciamus, ubi verbum Dei reperire debeamus. Dum incerta petimus, certa amittemus.

Pergit:

De causâ discriminis inter Codicem τῶν LXX. & Jonathanis, sive hodierni Hebraici, videat Censor Criticæ nostræ lib. 4. capp. 15. & 16. & agnoscat, unde fieri potuerit, ut tanta sit inter LXX. & Jonathanem discrepantia.

Vidi, Lector, ex præscripto Defensoris, dicta Criticæ ejus capita, sed nihil in illis inveni, quod vel tibi, vel mihi, possit satisfacere; imò nihil prorsus ferè quod ad rem faciat:

Capite 15. aliquid agit de discrepantiis τῶν LXX. ab hodierno Codice Hebraico, sed non accuratè, neque ex professo, aut certè non syncerè, & multa dissimulat, quæ ignorare non potuit. Ita ibi de his discrepantiis agit, quasi una duntaxat illarum assignaretur

gnaretur caussa, videlicet, *Interpretum error & hallucinatio, qui quod rectè scriptum erat in suo Codice, perperàm legerunt, decepti affinitate figuræ vel soni literarum similium, atque ex festinatione vel incuria & ἀβλεψίᾳ literam aliquam, aut verò vocem, vel periodum etiam, & hemistichium interdum omiserunt.* Hanc unicam ibi affert caussam, & ad eam respondet, sed adeò impertinenter, ut pigeat referre vel replicare. Non hæc unica & sola causa est. Plures sunt tibi excutiendæ. De causa discrepantiæ inter τὺς LXX. & Jonathanem, ne gry quidem habet. Adi ergo tu ad ea, quæ de his discrepantiis scripsi in Tractatu meo de Punctis, parte 1. cap. 9. & 10. suprà item in his Vindiciis cap. 4. pag. 66. & seq. ad quæ ubi satisfecerit Defensor, tùm porrò, quid mihi agendũ sit, dispiciam.

Cap. 16. nihil planè habet, quod ad hanc rem faciat. Eo capite docet, *Utra lectio sit alteri præferenda, an ea quæ est τῶν LXX. an verò illa, quæ hodiè extat in textu Hebraico?* De causa differentiæ hujus nihil. Itaque miror, quî me ad hæc duo capita ablegare audeat, quasi ego, Siluri aut Chamæleontis more, vento viverem aut pascerer.

Pergit; Quis credat, *inquit Censor*, intra illud tempus (200. sc. annorum) ita enormiter mutata, mutilata & deformata fuisse vetera exemplaria? *Imò, inquam, quis jam non credat, præter Censorem nostrum, cui certum & decretum est illud non credere, quicquid contrà objiciatur?* Idque (*inquit Censor*) sine ullo vel minimo veteris lectionis vestigio apud Hebræos, sine ulla memoria? *At quodnám vult Censor noster clarius & certius veteris illius lectionis vestigium, quam expressiorem memoriam, nisi ipsam τῶν LXX. Græcam Translationem? Annon enim ex ipsius cum hodierno textu contentione, Sole ipso clarius liquet, LXX. Interpretes longè aliter in Codice suo Hebraico legisse, quàm nos hodiè legimus in hodierno Judaico?*

Mera hîc iterum committitur ἀδολεσχία, & principii petitio: quia ipsum quæsitum probationis loco adfertur. Quæritur, Utrum ex discrepantiis Veterum interpretum concludi & argui certò possit Codicum veterum Hebraicorum consimilis discrepantia? Utrum veteres Translationes à nostris Hebraicis libris discrepantes, sint vestigia discrepantis etiam lectionis? Ego nego, & rationes meæ negationis dedi, & ulterius dabo in Parte secunda, ubi ad examen specialium locorum deveniemus. Ille affirmat, & affir-

& affirmationem suam simul pro probatione adducit. Hoc non est disputare, sed sophisticari, & ludere.

Pergit: *Ad Judæos autem, post Jesu Christi, & Jonathanis Paraphrastæ tempora, quod attinet, quis memoriam ullam, vel vestigium veteris illius lectionis, sive discriminis inter LXX. Interpretes, & suum quo ipsi utebantur Codicem, in eorum scriptis jure requirat, cùm Judæi (exceptis Græciensibus, sive Hellenistis, quorum nulla, aut penè nulla habemus hodiè scripta monumenta) versioni illi Græcæ τῶν LXX. fuerint semper infensissimi, ut vix eam commemorare dignati sint, nisi cum manifestis odii sui in eam plus quàm Vatiniani signis & argumentis, ut sperare quis ab illis facilè non audeat, ut eorum aliquis, Versionem illam cum textu & codice suo Hebraico contendere, atque ex illa collatione varias lectiones (quæ inter duos illos codices intercedunt) annotare aut voluerit, aut verò etiam potuerit. Itaque mirum nulli esse debet, altum de isto discrimine in Judæorum, post Jesum Christum, scriptis esse silentium.*

1. Nunc committit fallaciam Ignorationis Elenchi: quia non respondet ad id, quod ego discepto: vel τοῦ Ἀναιτίου, à Non caussa, ut Caussa. Nam odium illud, quod adeò exaggerat, Judæorum contra versionem Græcam τῶν LXX. possit quidem esse caussa, cur non frequentem illius faciant mentionem in suis scriptis, vel non ejus discrepantias adducant Judæi; sed non potest esse causa, cur & exemplaria illa, quibus usi sunt illi Interpretes, & eorum consimilia (quia non potuerunt esse singularia & sola), omnis item illius lectionis memoria, apud Hebræos perire debuerit; nisi velimus dicere, Judæos ex odio Versionis illius, statim post eam concinnatam, studio omnia exemplaria illa sustulisse, quod ridiculum. Non hoc desidero, quòd discrepantiarum τῶν LXX. ex ipsis LXX. non meminerint, vel quòd illam non contulerint; sed quòd planè nulla vestigia talium exemplarium Hebraicorum supersint.

2. Non ex solis LXX. argumentor, sed & à Paraphrastis Chaldæis, qui & ipsi dissident à nostris hodiernis exemplaribus Hebraicis. Si illius discrepantiæ causa est varietas Lectionis in codice ipsorum Hebraico olim, quæro, quò ista exemplaria devenerint, & an possibile sit, ut ita interierint, ut nulla ipsis similia alicubi remanserint, unde saltem variæ lectiones fuerint annotatæ. Hîc non potest hujus rei causa & culpa rejici in Judæorũ odium: quia

quia Paraphrases Chaldaicæ in nimis magna sunt apud ipsos æstimatione. Ergo aliæ sunt causæ, de quibus nos alibi.

Concludit: *Nec mihi quis objiciat Philonem aut Josephum, quorum Christi ævo, aut paulò post Christi tempus, alter Alexandriæ, alter in Judæa floruit. Illi enim sanè linguam Græcam percalluerunt, verùm in Hebraica infantes planè fuerunt, si modo quid omninò Hebraicè scivisse dicendi sunt, adeò frequenter turpissimè in Originationibus Hebraicis, & explicatione vocabulorum Hebraicorum, hallucinantur & impingunt, ut cæci in tenebris. Itaque non est, quod quis ab illis discere speret quidquam de discrimine, quod intercedit inter codicem τῶν LXX. Hebræum, & eum qui ipsorum tempore obtinuerat.*

Ego verò hac objectione non utor, nec ab istis duobus authoribus hîc argumentor; quinimò si quis id faciat, illũ non valdè benè facere existimo. Quî ab illis possem petere variantium codicum Hebraicorum lectionem, qui Græcè tantùm scripserunt?

Quod si autem ob linguæ Hebrææ ignorantiam, desiderandum ab ipsis non est, ut mentionem faciant discrepantiarum τῶν LXX. à codice Hebraico, quâ fronte potest in Arcano suo parte I. cap. 10. §. 16. ab illis petere Punctorum, & Punctatorum Codicum mentionem? Quomodo congruit, quod illic scribit, *Eos Linguæ Hebraicæ non omninò fuisse imperitos*, cum eo quod hîc scribit?

Sic ergo vidimus, Defensorem Considerationis meæ secundæ nervum vel non esse assecutum, vel studio dissimulasse, certè nullibi rectè attigisse, nedum incidisse, ut illi adhuc sua vis, suumque robur salvum maneat.

CAPUT VI.

De Tertia mea Consideratione: quæ est, quòd mutatio illa universalis Hebraicorum codicum, qualis ex posito principio Defensoris, ex Interpretationum varietate sequitur, neque ante Masorethas, neq; ab ipsismet,

neque etiam post eos accidere potuerit, ac proinde merum sit figmentum & somnium.

TErtia mea consideratio hæc est; *Si exemplaria Hebraica olim variaverunt secundum varietatem omnium veterum Interpretum, & hodierna Biblia Massorethica* (ut Defensor ea vocat) *non ubique exprimunt veram & veterem Lectionem, tùm hæc mutatio, & nova legendi ratio, introducta est, vel ante Massorethas, vel à Massorethis ipsis, vel post eos: At neutrum est probabile.*

Respondet Defensor: *Primò etsi dicerem, me nescire, quando facta sit illa mutatio, an propterea negandum esset, illam esse factam? cùm ex collatione Veterum Interpretum cum hodierno textu Hebræo liqueat, codices Veteres (maximè verò τῶν LXX.) ab hodierno quamplurimùm distare. Undecunque & quandocunque facta sit illa mutatio, perinde mihi est, constat esse factam. An negandum est aliquid esse factum, de cujus constat existentia, quia à quo & quando factum sit dici non potest?*

Atqui verò, dum per meam dilemmaticam argumentationem probo, nunquam talem mutationem esse factam, constringitur, ut vel meam probationem admittat, vel aliquid respondeat. Simili argumento probat S. Hieronymus, Judæos nunquam corrupisse Biblia; quia neque ante Christi tempora, neque tempore Christi, neque post ejus tempora id fecerunt, vel facere potuerunt: Ergo nunquam id fecisse.

Ratio, quam subjungit, cur negari non possit, talem esse mutationem factam, licet tempus ignoretur, petitio est principii. Hæc ipsa probatio, est τὸ κρινόμενον id quod disceptatur inter nos. Quæritur, ut jam sæpè dixi, utrum talis mutatio sit facta? & utrum id ex discrepantiis Interpretum colligi possit? Nullam ergo vim probandi habet nuda assertio.

Ego Minorem meam propositionem ita probo:

Non ante Massorethas facta est hæc mutatio: quia nulla apud Hebræos vel in Talmud, vel in Medraschim antiquis, vel in Cabalistis, vel in vetustis exemplaribus Biblicis, vel uspiam, comparent indicia. Quomodo autem ex infinitis locis, in quibus Ex. Gr. LXX. ab Hebræo dissident, non unum saltem

saltem & alterum exemplum remansisset? Vix unquam nobile & insigne aliquid ædificium ita planè diruitur, ut non aliqua eo in loco relinquantur rudera. Et Masorethurum diligentiam & industriam non effugere potuisset, si talis variatio fuisset.

Masorethæ non fecerunt hanc mutationem: Nunquam enim tam universalem consensum obtinuissent.

Non post ipsos facta est: Nam sepes illa, quam Bibliis circumduxerunt, non admittebat novas mutationes.

Ad hæc non distinctè juxta trilemmatis membra respondet Defensor, quia videt eo se nimis arctè stringi: sed more suo, ne nihil dicat, & ut tanto faciliùs se expediat, nodum rumpere quàm ritè solvere annititur.

Nihil, inquit, *horum probat id quod intendit Censor.* Qui verò? Demonstrandum itaque Defensori, neutrum horum probare id quod intendo. *Nam*, pergit, *Talmudis & Medraschim authores, & Cabalistæ, omnes fuerunt Judæi, Græcæ translationis hostes infensissimi, qui nec voluerunt, nec fortassis etiam potuerunt, Translationem illam cum codice suo Hebræo conferre, atque ex collatione, discrimen inter utrumq; codicem, quoad variam lectionem, observare & annotare. Itaque causa non est, cur quis speret, in eorum scriptis aliquid de isto discrimine, & lectionis varietate, invenire. Nam quod eorum nonnulli scribunt de 13. locis, qui à LXX. immutati sint, arguit hominum illorum miram, tanquam cæcorum in tenebris palpantium, hallucinationem, & crassam discriminis, quod inter illam Versionem & codicem suum Hebræum intercedit, ignorantiam.*

Nihil verò, inquam ego, horum, quæ hic dicuntur, destruit id quod ego intendo. Non hoc arguo, quasi Talmudis, & τῶν Medraschim authores, ut & Cabalistæ, debuissent varias lectiones ex collatione Versionis LXX. Græcorum eruere & colligere, sed quia illorum tempore adhuc vel talia exemplaria Hebraica, qualia LXX. Græci, Chaldæi, & alii habuerunt, vel illorum saltem memoria aliqua superesse debuisset & potuisset, hujus autē rei nulla vestigia reperiuntur: sed quæ ab illis citantur, ea omnia citantur convenienter cum textu nostro Hebræo. Sanè, quæ dicit, omnia à me admitti possunt, sed non infringunt vim mei argumenti.

Quamvis libenter etiam viderem & audirem ex Defensore testimonia odii illius infensissimi Judęorum erga translationem Gręcam τῶν LXX. quod toties, sed sine probatione, illis objicit. Contrarium potiùs ex antiquitatis Judaicæ monumentis demonstrari potest; quòd ea à Judæis olim magno in pretio habita, laudata & lectitata ab illis fuerit. Multa Judæis impinguntur sine ratione.

Quæ addit de 13. locis illis à LXX. immutatis, de quibus Talmudici, nihil id pariter ad rem facit, neque à me hîc affertur.

Pergit Defensor: *De* Vetustis exemplaribus, *quid sibi vult Censor? An hoc fortasse, nulla jam exstare, nulla tempore Talmudistarum, Cabalistarum, auctorum Medraschim, extitisse vetera exemplaria Hebraica, quæ repræsentarent lectionem τῶν LXX. Certè si jam non extent vetusta ejusmodi exemplaria, nemini, puto, mirum id videbitur, quum temporum injuriâ & calamitate multa alia, longè quàm charta & membranæ durabiliora opera, pridem evanuerint, & in auras abierint. Ubi sunt hodiè Platonis, Aristotelis, Demosthenis, Ciceronis, Cæsaris, Livii, vel ipsa αὐτόγραφα, vel proximè ex iis descripta apographa? An quia illa hodiè non extant, negandum est propterea, nos hominum illorum habere scripta & opera? An quia non habemus vetustas membranas, & exemplaria Hebraica, quæ nobis repræsentent lectionem codicis Hebræi τῶν LXX. negandum est propterea, nos ex eorum Translationis cum hodierno textu Hebræo collatione, posse deprehendere, quomodo ipsi in codice suo legerint? Absurdum & ridiculum.*

Respondeo ad hæc;

1. Committi hîc fallaciam Compositionis & Divisionis. Sic enim, quod de Vetustis exemplaribus scripsi, arripit, quasi ex his solis argumentum exstruerem, cùm ego illud cum reliquis conjunxerim: unde quod solum & seorsim sumptum, tantam vim fortassis non haberet, tamen cæteris vetustis authoribus conjunctum, majus pondus meritò accipit.

2. Non ita planè de nihilo, vel sibilo explodendum est, quod de vetustis exēplaribus scripsi: Habentur inter Christianos, habentur inter Judæos, in Oriente, in Occidente, vetusta sanè exemplaria, eorumq; non pauca: illa inter se ubique in plerisq; consentiunt: saltem nihil eorum habent, quæ Veterum Interpretum discrepantiæ repræsentant.

Mirum

Mirum autem hoc ideò, 1. quia Vetusta illa exemplaria proculdubio ex aliis prioribus & antiquioribus descripta, cumque iis collata fuerunt: hæc iterum ex aliis vetustioribus, & sic consequenter. Quî factum, quòd nihil eorum in ullis exemplaribus, & in ulla terræ parte, remanserit? Verbi gratiâ; Reperiuntur adhuc hodiè insignes codices vetusti Hebręi, ante 600. 700. 800. 900. & plures annos conscripti, iique diversi, in variis terræ partibus: Illi descripti fuerunt & collati ad alios, eo tempore etiam antiquos, hi rursùm ab aliis. Quî sic fieri potuit, ut non in aliquibus, saltem quædam illarum lectionum variarum comparerent, quas vel ex LXX. vel ex Chaldæis, vel ex Vulgato, colligit Criticus? Judæi non potuerunt illa intervertere, vel impedire, quò minus etiam in Christianorum notitiam devenirent, si inter illos talia aliquando extitissent. Christus enim ejusq; discipuli, Evangelistæ & Apostoli, innumeri ad fidem Christi conversi Judæi, quamplurima habuerunt exemplaria. Illa proculdubio neq; unà cum ipsis perierunt, neque ita infæcunda fuerunt, ut non sobolem post se relinquerent, & exemplaria quædam ad illorum archetypum expressa. Sic etiam sequentibus sæculis semper aliqui extiterunt, penes quos tales thesauri fuerunt. 2. ut omnis motus, & omnis mutatio fit succesivè: sic probabile est, si quæ hîc mutatio facta exemplarium Hebraicorum, illam non in instanti, sed successivè factam esse. In instanti enim fieri non potuit, quia conspiratio & consensus omnium totius orbis Judæorum requisitus fuisset, qui ob eorum dispersionem haberi non potuit, aut certè si intervenisset, posterorum notitiam & memoriam effugere id non potuisset. Si successivè & paulatim mutatio illa facta, certè fieri non posset, quin alicubi aliquid in vetusto aliquo exemplari Hebraico adhuc compareret. 3. Alia est ratio tùm Autographorum, tùm proximorum Apographorum, Aristotelis, Platonis, Demosthenis, Ciceronis, Cæsaris, &c. quàm horum. Authographa authorum sacrorum nemo flagitat: itaque de illis nulla lis est: Apographa etiam proxima non poscimus: Petimus similem aliquem Codicem ei quem habuerunt Veteres Interpretes, Græci, Chaldæi, Latini, &c. & qui illam lectionem vel alicubi exprimat, quam illorum versiones Critico repræsentare videntur. Hocque non sine ratione petimus. Proculdubio enim singuli horum Interpretum

codicem non habuerunt singularem & unicum, sed cujus similes alibi quoque fuerunt: Si hoc, fieri non potuit, ut non fuerint propagati: si propagati fuerunt, non potuerunt tot innumeræ varietates & discrepantiæ planè perire, ut non reliquiæ & rudera veluti in aliquo vetusto exemplari, ad nos delato, remanerent. Et tenendum est, quòd longè majore numero inter Judæos descripta fuerint exemplaria Biblica, quàm ab ulla natione, scripta Platonis, Aristotelis, & aliorum: descripta etiam sunt longè majore religione, fide, diligentiâ, & accuratione, quàm illa: major etiam fuit & amplior eorũ usus, ut vel hoc solũ tot innumeras varietates impedire potuerit: Si scribæ enim tam crassos errores commisissent, Lectores certè illos deprehendissent & correxissent. Quoad conservationem etiam, circa nullum codicem vel authorem talis fuit unquam cura adhibita. Quas ob causas longè arctius meritò adstricti sumus ad communem & receptam librorum Hebraicorum lectionem, summamque illi fidem non injuriâ tribuimus.

Pergit Defensor:

At, inquit Censor, *quomodo ex infinitis locis, in quibus LXX. ab Hebræo dissident, non unum saltem aut alterum exemplum remansisset? Nempe non contulerunt Judæi, quorum scripta hodiè habemus, Translationem Græcam cum textu & codice suo Hebraico, sive quia non potuerunt, ignari quippe plerique omnes linguæ Græcæ, sive quia noluerunt, utpote quam ipsi oderant & contemnebant.* Vix unquam nobile, *ait Censor*, & insigne aliquod ædificium ita planè diruitur, ut non aliqua in eo loco relinquantur rudera. *Et annon satis aperta & manifesta restant veteris illius ædificii rudera & vestigia in Translatione Græca, quæ hodiè extat τῶν LXX. ex cujus cum hodierno Hebraico contentione demonstratur, illos longè aliter in codice suo legisse?*

℟. Tædiosa in his iterum principii petitio, & ejus quod in quæstione est, pro concesso, assumptio: ad quæ jam ad nauseam responsum.

Pergit: Massoretharum (*ait Censor*) diligentiam & industriam non effugere potuisset, si talis variatio fuisset. *En, negat variationem illam, quia aliqui Massorethæ de ea non siluissent. Egregiè & fortiter! Negat quod res est, & quod Sole clarius lucet, quia Massorethæ ea de re nihil dicunt. Sed unde nobis producet Censor Massorethas Christi & Jonathanis tempore antiquiores, qui testari nobis possint de mutatione seu*

potiùs variatione codicis τῶν LXX. quam in Critica diximus factam tempore persecutionis Antiochi Epiphanis, aut aliquantò antè. Massorethicæ omnes penè observationes posteriores sunt Christi tempore, & Massorethærum unusquisque observationes suas faciebat ex eo, quem in manibus habebant codice: At Christi & Jonathanis tempore, & sæculis sequentibus, obtinebat solus hodiernus Hebræus codex, ab illo τῶν LXX. multum discrepans: Et, si qua fuerunt ante tempus Antiochi Epiphanis paria & gemina illi exemplaria vetusta, videntur vel persecutione immanis illius tyranni abolita, vel Pharisæorum & Scribarum, Versioni τῶν LXX. infensorum hostium, post illam persecutionem, Zelo, invidiâ & lævâ mente in contemptum adducta, neglecta, ac tandem penitùs exoleta: ut eorum factam non esse mentionem ab ullo Judaicorum Scriptorum post Christi & Jonathanis tempora, causa non sit, cur quis miretur.

Ad hæc breviter respondeo:

1. Quod attinet ad Masorethαrum historiam, eorumque antiquitatem, de ea Pater meus prolixè satis scripsit in Commentario suo Masorethico, ubi docuit, Masorethas incepisse inde à tempore Esræ, & continuatum postmodum subinde fuisse illud studium. Si Defensor aliam & meliorem illorum historiam noverit vel habeat, poterit illam proferre, sed & simul Antiquitatis documentis probare & confirmare. Novas enim atque privatas sententias vel conjecturas, sine testimoniis velle Lectoribus obtrudere, frivolum est. Itaque probandum ipsi est, Masorethicas observationes omnes, esse Christi temporibus recentiores.

2. Quod ait, circa tempora Antiochi Epiphanis hanc mutationem factam, vide quæ scripsimus suprà cap. 4.

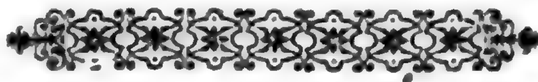
3. Quod ait, Christi & Jonathanis tempore, & sæculis sequentibus, obtinuisse solum Hebræum hodiernum codicem, ab illo τῶν LXX. multùm discrepantem, in eo sibimetipsi contradicit Defensor. Nam Criticæ Sacræ libro 5. cap. 2. ipsemet plurima adducit variantis ab Hebræo codice hodierno lectionis ex Paraphrasibus Chaldaicis exempla, nec dubitat plura congeri posse, si quis accuratè & datâ operâ Paraphrasin illam cum Hebræo textu hodierno conferre velit. Id quod verum est. Sic capitibus seqq. idem docet de cæteris Interpretibus, Aquilâ, Symmacho, Theodotione, Hieronymo. Quomodo hæc conciliabuntur? Discrepantes Interpretationes, ex principiis Defensoris, arguunt

discrepantium codicum. Atqui hi omnes & ab Hebræo, & inter se, multum discrepant. Ergo Christi & Jonathanis tempore non solus hodiernus codex obtinuit. Si non obtinuit solus codex hodiernus, & Christi tempore, atque post ejus tempora, adhuc adeò varii fuerunt codices Hebræi, quò illi devenerunt? Si circa illa tempora Masorethicum studium viguit, quare nullam illi horum codicum, vel lectionis eorum, faciunt mentionem?

4. Quod dicit, *exemplaria codici τῶν LXX. gemina, vel persecutione immanis illius tyranni esse abolita, vel Pharisæorum & Scribarum, ceu infensorum versionis τῶν LXX. hostium, zelo, invidiâ, & lævâ mente in contemptum adducta, neglecta, ac tandem penitùs exoleta esse, &c.* quomodo illud convenit cum eo, quod alibi fatetur, studio & datâ operâ non corruptos aut mutatos esse codices Hebraicos? An qui ex zelo, invidiâ, & lævâ mente, discrepantes codices, eosque sæpè meliores, imò optimos, supprimit, abolet, sepelit, an, inquam, is potest liberari à crimine studio falsatæ, depravatæ, & corruptæ Scripturæ? An verò id vel probabile sit, vel possibile etiam fuerit, suprà ostendimus, loco modò allegato, cap. 4.

5. Si Judæi geminos codices codici τῶν LXX. ex dictis caussis, circa tempora Antiochi sustulerunt, aboleverunt, sepeliverunt, zelo, invidiâ, lævâ mente, contemptu, quónam devenerunt codices discrepantes, quos habuisse Jonathanem, Onkelum, Aquilam, Symmachum, Theodotionem, Hieronymum, Christo vel coævos, vel recentiores, ex Defensoris sententia, arguunt discrepantes illorum interpretationes? Eo tempore, ipsomet fatente, ortum est, viguit, & floruit studium Criticum & Masorethicum inter Judæos, quo ista feruntur à Judæis subducta & abolita: quomodo itaque vel nulla illis gemina exemplaria remanserunt, vel saltem non reliquiæ aliquæ & rudera, apud vetustos Judæorum scriptores?

Sic ergò apparet, quàm frigidè hanc meam tertiam rationem impugnet Defensor.

CAP.

CAPUT VII.

De Quarta mea Consideratione, quæ petita est ab hoc absurdo; quòd sic sequeretur, hanc mutationem, quæ in hodiernis Codicibus Hebraicis apparet, factam esse ex certo Judæorum consilio, & corrumpendi studio.

QUarta mea consideratio sic habet; *Si exemplaria Hebraica Vetera ab hodiernis tantopere discreparunt; non potuit tam frequens, tam insignis & magna mutatio incidere Scriptorum vel librariorum incuriâ, inscitiâ, ἀβλεψίᾳ, aut simili aliquo errore fortuito & accidentario, inter describendum, uti fieri solet, nato; sed necessariò dicendum, id ex consilio & certo proposito, ac seu corrigendi, seu corrumpendi studio, à Judæis factum esse.*

Atqui ab hoc crimine Veteres Patres, & præsertim D. Hieronymus, liberant Judæos. Et ipsa res loquitur, non studio à Judæis has mutationes factas esse. Nam si mutare voluissent, fecissent id in illis locis potissimùm, quos sibi & fidei suæ contrarios putassent. At loci illi plerique censentur esse synceri, unum si excipias Psalm. 22.

Itaque aliunde proveniant necesse est hæ discrepantiæ.

Ad hæc quid Defensor?

1. *Concedimus,* inquit, *mutationem illam non esse corrumpendi studio ab illis factam, & nos Judæos ab hoc Crimine, statim in primo Criticæ nostræ limine, fortiter liberamus.* Quia hoc concedit, nos libenter etiam assumimus: nam ex hoc sumpto meum Argumentum stringendi suam vim habet.

2. ait; *Negamus, mutationem illam fieri non potuisse, aut factam non esse librariorum incuriâ, inscitiâ, ἀβλεψίᾳ.*

Quomodo probat? Primò ex Critica sua; *Imò,* inquit, *tota nostra Critica eò comparata est, ut ostendat, quomodo istâ viâ tot, tamq; multiplices variæ lectiones suboriri & irrepere potuerint in libros sacros; nempe, quia facilè est Scribæ incurioso, somnolento, ignaro, literas sono, vel figurâ aut naturâ affines, invicem permutare, aliquas transponere,*

omittere; interdum addere ex temeritate & audacia, divisas voces componere, compositas dividere, &c.

Quia ad Criticam, & sic ad speciales probationes provocat Defensor, eâ de causâ etiam constituimus, bono cum Deo, in secunda harum Vindiciarum parte, specimina talia excerpere, & examinare, quò nunc Lectorem remittimus.

Deinde observetur, quòd veteratoriè hîc incuriæ, inscitiæ, somnolentiæ, & similibus casibus & erroribus fortuitis & accidentariis, de quibus & ego sum loquutus, & ille quandoque etiam loquitur, adjungat, *Temeritatem & Audaciam Corrigendi, addendi, dividendi, componendi.* Hanc causam si admittamus, libenter concedimus, non solùm has, quæ nunc comparent, sed multò plures & momontosiores discrepantias suboriri potuisse. Quid enim non potest Temeritas & Audacia? Atqui ut modò Judæos à crimine studio corrumpendi fortiter liberavit: ita nos existimamus, illos liberandos quoque esse, & liberari posse ab hac *Temeritate & Audacia*, quam Defensor illis, ad hypothesin suam obtinendam, impingit. Non enim multum distat hæc *Temeritas & Audacia*, à *Corrumpendi studio*: uti etiam non magnum discrimen facimus inter *Corrigendi studium* ex conjectura & ratiocinatione nostra sine codicum authoritate, & inter *Corrumpendi studium.* Qui, sine affectu sinistro, & sine præconcepta opinione de Judæis judicare possunt, aut volunt: quibus etiam ex libris ipsorum, & antiquissimis Traditionibus cognita & perspecta est ipsorum in libris sacris describendis superstitiosa religio, diligens librorum descriptorum, Legis præsertim, revisio, emendatio, illi facilè hujus criminis veniam illis dabunt. Hujus Temeritatis & Audaciæ non tantùm sunt accusandi, sed & convincendi.

Præterea, quî Scribas Judæorum passim facit non solùm incuriosos, somnolentos, sed & imperitos & ignaros? Ab imperitia hoc illius, qui hoc scribit, proficiscitur. Scribæ apud Judæos, inter Doctores non infimum, sed honestum subsellium obtinuerunt: non fuerunt Ignari & Imperiti, sed simul etiam Doctores Legis: Homini imperito, & nonnisi literas pingendi gnaro, nunquam Judæi commisissent vel committerent munus describendi alicujus exemplaris Legis, metu, ne aliquid Nomini & Majestati Dei contumeliosum intrudat. Ubicunque vel de Rabbinis, vel de

Præcepto-

Præceptoribus, vel de Scribis mentio aliqua incidit, solenne est Critico & Defensori nostro, inertiam, imperitiam, & ignorantiam illis objicere, ipse rerum Hebraicarum & linguæ Hebrææ imperitissimus. Deducat nobis, si potest, ex Historia Hebraica, Scribarum Judaicorum conditionem, seu quibus hominibus, quibusque conditionibus illis hoc munus datum fuerit, ut videamus, num cum fundamento aliquo adeò contemptim & abjectè de illis judicare debeamus.

Denique, si Scribæ fuerunt incuriosi, somnolenti, ignari, an sic etiam fuerunt Lectores librorum illorũ, ut ex collatione exemplarium, somnolentiam, incuriam, & imperitiam illam non deprehenderent? Si in Prophetis vel Hagiographis legendis vel conferendis minùs diligentes fuerunt; at certè in Lege tale quid potuisse incidere, vel ex temeritate & audaciâ impune & indeprehensum committi, nemo sanus credet, qui sciet exemplaria correcta, & collata cum aliis, fuisse in singulis non modò singulorum locorum synagogis, sed propemodum in singulorum ędibus, & à tempore Esdrę, continuo usu & perpetuâ consuetudine, etiam lectitatam & explicatam fuisse singulis Sabbathis. Quomodo tot variæ codicibus Hebræis potuerunt non solum à Librariis inferri, sed & à Lectoribus recipi variæ lectiones? quomodo in tot locis Judæi eripi sibi passi sunt, aut elabi veram lectionem, & illi sequuti sunt falsam? In his qui vel veri speciem, vel probabilitatem aliquam invenit, per me quidem suo fruatur judicio. Ego in mea ratione & *διανοίᾳ* id deprehendere non possum.

Secundò probat id simili, ab aliis authoribus: *Atque idipsum*, inquit, *ex eodem fonte, bonis omnibus libris atque auctoribus Græcis & Latinis contigisse, ex Henrici Stephani fragmento & observatione, quam ad calcem Criticæ nostræ addi curavimus, demonstramus.*

Quid aliis authoribus contigerit, & quid Criticis in illis liceat, quoque jure omnes suas Criseis exerceant; non cupimus jam inquirere. Magnum est discrimen inter authores Profanos & libros Sacros: magna differentia inter scribas horum, & scribas illorum: inter rationem ac diligentiam, conservandi & propagandi hos & illos. Et notum est omne simile esse dissimile, ac proinde etiam claudicare. Itaq; non cupimus hîc plura de hoc addere. Alibi jam etiam aliquid de hoc arguměto est à nobis dictum.

Concludit: *Falsum itaque est Censoris nostri effatum*; Necessariò dicendum, ex consilio & certo proposito, atque seu corrigendi seu corrumpendi studio à Judæis factum illud esse; *cùm potiùs errore fortuito & accidentario, inter describendum, uti fieri solet, nato ex librariorum incuria, inscitia, ἀβλεψία, tota illa* (aut ferè tota) *variatio oriri potuerit, atque adeò longè maxima ex parte oborta revera sit.*

Quo jure sic concludat, & falsitatis meum effatum accuset & condemnet, Lectoris, non Defensoris arbitrio, relinquo.

Deinde observandum iterùm, quod Sophisticè in hac conclusione pro suæ sententiæ confirmatione tantùm meminerit librariorum incuriæ, inscitiæ, & ἀβλεψίας, quasi probasset, ex his erroribus solis irrepere potuisse tantam variationis segetem; cùm in probatione assuerit *Temeritatem & Audaciam*; ne scilicet dolus sophisticus deprehendatur.

CAPUT VIII.

De Quinta mea Consideratione; Quòd nullâ specie Veterum Interpretum translationes ex æquo cum Hebræis codicibus conferri possint, & illis æquiparari, &c.

QUandoquidem ex adversa sententia sequitur, eodem quasi loco locandas esse Veterum Interpretum translationes, quo Textus hodiernus Hebraicus; quia sc. dicitur, tot esse exemplaria Hebraica, quot Veteres Versiones: ex discrepantiis illarum Versionum licere discrepantiam Codicum Hebræorum eruere, fingere, formare, hoc verò mihi absurdum visum est, idcirco porrò sic interrogavi;

Quâ quæso specie, quo fundamento, Veterum Interpretum Versiones cum Hebraicis codicibus conferemus, aut æquiparabimus, ut dicere quis audeat, tot nos habere codices & exemplaria Hebraica, quot Veteres Interpretes?

DEFENSOR:

Conferre, inquam, *licet Veterum Interpretum Versiones cum hodiernis Hebraicis*

Hebraicis codicibus, æquiparare non licet, propter frequentes Interpretum ipsorum hallucinationes. Neque verò ego ullam veterem Versionem Hebraico codici æquiparavi unquam, aut prætuli: tantùm dixi & dico: Si fortè ex veteri aliqua versione vel codice, deprehendatur lectio, quæ meliorem & convenientiorem sensum fundat, quàm hodierna Codicis Judaici, illam esse isti præferendam; & meritò quidem, quia melior & antiquior.

Neque ego intercedo, quo minus quis Veterum Interpretum Versiones cum codicibus Hebraicis hodiernis conferat: sed quomodo? ad Versiones illas examinandas ad codicem Hebraicum, tanquam ad normam & regulam; non ad codices Hebraicos ex illis corrigendos & emendandos.

An verò Defensor non ex æquo propemodùm conferat, & Hebraicis codicibus æquiparet Versiones Veteres, ex ipsiusmet dictis Lectorem judicare volo:

Dicit; *Hodiernum textum Hebræum non esse aliâ ratione, neque alia de causâ, præferendum, vel Samaritico, vel alii cuilibet, nisi quia & quatenus ostendi potest, sensum qui oritur ex ejus lectione esse ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ meliorem & convenientiorem eo, qui nascitur ex lectione aliorum codicum. Itaque, sicubi demonstrari potest, Lectionem, quæ est in codice Samaritico, vel quem secuti sunt LXX. Interpretes, aut Chaldæus Paraphrastes, Aquila, Symmachus, Theodotion vel Hieronymus, congruentiorem fundere sensum, & antecedentibus, consequentibus, totiq; scripturæ analogiæ magis cohærentem, neminem tam iniquum esse debere, ut istum non potiùs amplectatur, atque unà lectionem, quæ sensum illum ex se fundit, &c.*

Item: *Statuendum & concedendum est, (quod negari non potest) Codicem hodiernum Judaicum, & Codicem Samariticum, cæterosq; codices, ex quibus factæ sunt Translationes omnes veteres, esse Sacrorum librorum totidem codices diversos, variis lectionibus inter se discrepantes, &c. Ubi ergo codices consentiunt in eadem lectione, illa pro indubitata habenda est.*

Item: *Non est autem vera, bona, & commoda lectio in uno tantùm Codice quærenda, putà hodierno Judaico, sed modò in hoc, modò in illo, modò in alio, h.e. Uno in loco commodior lectio invenietur in hodierno Judaico, alio in loco invenietur in Codice Samaritico, alio in loco in Translatione τῶν LXX. alio in loco in Paraphrastis Chaldæis, & sic de cæteris antiquis Interpretibus.*

Item: *Quanquam etsi quis diceret, Codicem τῶν LXX. & illum Hieronymi, duos esse fontes Hebræos, id non esset usque adeò absurdum aut intolerandum. Fons & unus & multiplex dici potest, sed diverso respectu. Fons est & dicitur Textus Originalis alicujus libri, idq; respectu Translationum, quæ sunt, vel fieri possunt, libri illius. Sic Fons in N.T. dicitur Textus Originalis Græcus, &c. Fons est textus Hebræus, quia Hebraicâ linguâ libri Sacri V.T. sunt conscripti, &c. Sed Fons ille, sive Originalis Textus, non est in uno duntaxat codice, sed in pluribus. Textus nempe Græci N.T. plures sunt codices, tum MSS. tum typis editi, &c. Eadem est ratio Fontis, seu Textus Hebræi Originalis V.T. Unus quidem est Fons, seu textus Originalis Hebræus essentialis, &c. At plures tamen sunt textus illius Originalis Hebræi codices variantes, atque inter se variis lectionibus discrepantes: alius est hodiernus Judæorum codex, alius fuit τῶν LXX. alius Hieronymi, alius Paraphrastarum, alius Aquilæ, &c. Cæterùm quomodo in N.T. unus codex Græcus non magis est Fons, aut dici debet, quàm alius, sed omnes æqualiter & singuli sunt Fons, quia continent singuli Textum Originalem: sic & in V.T. Unus Codex Hebræus non est magis fons quàm alius, puta hodiernus Judæorum codex, non est magis fons, quàm Codex quo usi sunt LXX. Uterq; enim continet Originalem textum Hebræum, &c.*

Plura similia ex Defensoris Scriptis colligat Studiosus Lector, si placet, & ex illis judicium ferat, an tanta illi injuria fiat, si dicatur, illum Interpretes Veteres ex æquo cum Textu Hebraico hodierno conferre, adeoque illi æquiparare. Si Codices illi Veterum Interpretum adhuc extarent, & id Hebraicis literis & vocibus exhiberent nobis, quod per conjecturam ex illis hodiè elicitur, sanè non adeò malè fortassis hæc ratiocinatio procederet; cùm verò nulli similes codices reperiantur, nec de illis vel fando quis audiverit, nedum eos viderit, & ex meris conjecturis, ex versionibus desumptis, isti ipsorum Codices fingantur, atque sic versiones in locum Codicum sub & obreptitiè substituantur, contra fidem omnium totius orbis Judaicorum codicum, à multis retrò sæculis, Comparationem horum Interpretum cum Codicibus Hebræis instituere, frivolum est & vanum.

DEFENSOR 5 *Cur autem putat Censor, non licere dicere, Tot nos habere codices & exemplaria Hebraica, quot Veteres Interpretes?*

Resp. Quia ex Interpretatione, de Codice & exemplari originali,

nali, nonnisi per conjecturâ judicari potest: & quia talibus exemplaribus, omnia omnium terrarum exemplaria, & hodierna, & ante multa sæcula extantia, repugnant, neque ulla illorum exemplarium vestigia vel rudera, nisi in ipsis illis versionibus extant. Ex conjectura autem merâ non sunt fingenda aut constituenda exemplaria, & contra fidem omnium fide dignorum Codicum.

DEFENSOR: *Cùm enim ex Veterum illarum Translationum cum hodierno codice collatione, certo certiùs ostendatur, earum authores aliter in Codice suo Hebræo legisse, quàm quod hodiè legimus, idq; frequentissimè accidere, præsertim in LXX. Interpretibus, annon planum est, nos tot habere Codices Hebræos, quot Veteres Interpretes?*

Resp. Conjici illud potest; Certo certiùs ostendi non potest; quia plures possunt discrepantiarum illarum esse causæ, ut suprà ostensum.

DEFENSOR: *Nam tam nobis constat, imò certiùs multò, veteres illos Interpretes sic vel sic legisse in suo codice, quàm si haberemus codicem præsentem ipsum, quo usi sunt.*

℟. Unde verò?

DEF. *Versio enim indubitatò arguit, quomodo Interpres in codice suo legerit; in iis, inquam, locis, in quibus varia occurrit Interpretatio ex varia lectione. Nam de his solis agimus, non de illis, in quibus Interpres ipse hallucinatus est, non capiendo vocum vel phraseωn significatum, vel auctoris mentem & sensum.*

℟. Non negârim ego hoc postulatum, si certò ostendi posset, variam Interpretationem natam esse ex variantis codicis Hebræi lectione. Sed quis nobis hoc dicet, & decidet? Plures sunt causæ discrepantium Versionum, quàm hæ duæ; Varia codicis Originalis Lectio, & Hallucinatio, ut suprà visum. Postulatum hoc, Ex versione indubitatò argui, quomodo Interpres in codice suo legerit, est incertissimum, simul & periculosissimum. Nemo mentis sanæ id pro indubitato asseruerit. Conjici vel conjecturari aliquando id potest, indubitatò argui, nequaquam.

DEFENSOR: *Et cur veretur Censor plures agnoscere Textûs Hebraici in V. T. Codices, potiùs quàm Græcos in Novo Testamento?*

VIND. Non vereor id facere, sed agnosco quotquot video; & scio plures esse; sed nolo ut mihi pro Codicibus Hebręis obtrudātur Codices Græci, Latini, alii. Fraus hæc est & impostura, non proba merx.

DEFENSOR:

DEFENSOR: *An poteſt negare, Manuſcriptos Novi Teſtamenti codices variare inter ſe? Editiones ejuſdem codicis à centum annis, & paulò plus, in lucem emiſſas, ſimiliter variare? An negabit, undecunque collectas eſſe ab editionum illarum authoribus varias lectiones, & vel margini librorum, vel ad calcem eſſe additas, ut quæ videbitur melior & luculentior lectio, eam amplectamur.*

VIND. Nihil horum nego, neq; ita in re literaria hoſpes ſum, ut hæc ignorem.

DEF. *Cur non vult ergo Cenſor idem in V. T. agnoſcere?*

VIND. Agnoſco idem in V. T. neq; nego. Imò habeo authores qui tales varias lectiones diligenter collegerunt & annotarunt, quos Defenſor nunquam vidit, nec ſi videret, intelligere, aut legere poſſet. Sed volo Varias lectiones ex codicibus Hebræis, non ex verſionibus Græcis, Latinis, aliis.

DEF. *An magis cavit, aut cavere atque invigilare debuit Deus, ut ne variæ & multiplices in Veteri Teſtamento oborirentur lectiones? An magis illi curæ fuit Hebræus Veteris Teſtamenti Textus, quàm Græcus Novi? An majus fidei & ſalutis metuendum nobis eſt periculum & jactura, ex variis in V. T. lectionibus, quàm ex iiſdem in Novo? An facilius fuit Librariis ab errore cavere in Hebræo textu, quàm in Græco? Imò proclivior multò & frequentior eſſe potuit Scribarum in Veteri, quàm in Novo Teſtamento error atque lapſus, propter tùm ſtyli, tùm rerum ipſarum majorem multò obſcuritatem, & Linguæ Hebraicæ minorem quàm Græcæ ſcientiam atq; peritiam.*

VIND. Cùm ego præcedentium nihil negem aut detrectem, ſed agnoſcam, & largâ manu concedam, fruſtra hæc omnia quæruntur & dicuntur.

DEF. *Sed audiamus Cenſorem interrogantem & ratiocinantem.*

VIND. Utrumque mei erat officii: *Interrogare*; quia opponentis munus ſuſtinui: & *Ratiocinari*, quia & hoc legitimi opponentis eſt, non garrire, & ſophiſticari.

DEF. Primò *inquit*; De quanam Veterum illarum Interpretationum conſtat, quàm ſit antiqua, quàm genuina? *Quid audio? Nullas habemus Veteris Teſtamenti genuinas Interpretationes? non illam LXX. Interpretum? non Paraphraſes Chaldaicas? nulla fragmenta Verſionum Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, non Latinam S. Hieronymi Verſionem?*

VIND.

VIND. Veteres illas Interpretationes duobus nominibus removeo & infra textus Hebraici αὐθεντίαν deprimo; *primò*, quòd pleræque hodiè non amplius ſint genuinæ; *ſecundò*, quòd etiam de illarum antiquitate non certò conſtet. Hîc verò præcipuè reſpexi ad LXX. Græcos, quibus maximè innititur Defenſor, quosque ſupra reliquos omnes attollit, ut & ad Latinam Interpretationem. Cur verò tantopere, tanquam de re nova & ſibi inaudita miretur, res eſt mira, cùm ita ſentiam cum doctiſsimis Veteribus & Recentioribus Theologis, ſed quibus? Proteſtantibus Reformatis, qui in oculis ejus nimis ſunt humiles & abjecti præ purpuratis, pullatis & cucullatis illis, omni exceptione majoribus, in Criticæ præfatione & alibi ab ipſo laudatis; Hinc pergit:

DEF. *Hæc proculdubio hauſit Doctor à bonis quibuſdam, & nimium, ut videtur, cautis & meticuloſis Proteſtantibus, qui nimis ſerviliter textui hodierno addicti, & plus æquo Vulgatæ Verſioni & τῶν LXX. Translationi infenſi, omnes ingenii ſui vires eò intenderunt, ut illas infamarent, & omnibus odioſas redderent. Nos certe earum vitia non probamus, aut tuemur, ſed multa, majore multò cum æquitate, quàm ab illis ſit hominibus, toleranda & excuſanda in iis eſſe cenſemus, & approbatione magis quam inſectatione digna, quia iſti non ſatis accuratè perpenderunt cauſas & rationes, cur illi ſic diverſè ab hodierno textu Hebræo frequenter reddiderunt: quod ſi expendiſſent, æquiores illis proculdubio fuiſſent, & erunt fortè inpoſterum, ſi Critica noſtra ab illis æquo animo, & recto cum judicio expendatur.*

VIND. Fateor, nec me pudet in re tanti momenti, Proteſtantem cum Proteſtantibus ſentire, quin ſatius id duco, quàm ſi cum Pontificiis, iisque non omnibus, ſed iniquioribus, Jeſuitis & ejus farinæ hominibus, ſentirem, & ex illorum turbidis lacunis haurirem, vel illis litarem, armaq; & tela contra Proteſtantes ſubminiſtrarem: nam cordatiores & in Hebraicis doctiores, quid ſentiant, vel ex hodiernis Muiſii, Flavignii, & aliorum ſcriptis conſtat. Cæterùm ex illis Proteſtantibus cum quibus ſic ſentio, tales ſunt viri, à quibus longè limpidiores fontes & aquæ hactenus ſcaturierunt, quàm ex hodiernis quorundam ciſternis, ex quibus ille ſua hauſit. Ex illis, ſi duos tantùm iſtos nominarem, *Druſium & Buxtorfium Patrem* meum, quis Hebræarum literarum ſtudioſus mihi vitio verteret, ſi illos potiùs Duces ſequerer, quàm Capellum, qui ſine

cæspitatione ne duos quidem aut tres passus potest in Hebraicis progredi, & qui hactenus tantam in illis imperitiam mihi prodidit, ut vix inter Hebraismi & Rabbinismi mediocres discipulos meos eum referre possem.

Quòd verò bonos istos viros, tanquam *nimis serviliter textui Hodierno Hebraico addictos, nimiúq; cautos & meticulosos*, pro suo more cavillatur, id ex Morino, & ejus farinæ Pontificiis procul dubio didicit, hausit, inque eorum gratiam scripsit, qui, ut verba ipsi sua reponam, nimis serviliter Vulgatæ Versioni & LXX. Græcis addicti, & plus æquo hodierno Codici Hebræo infensi, omnes ingenii sui nervos eò intendunt, ut illum infament, & omnibus odiosum reddant.

Originalem textum sequi, illi se addicere, non est servitus, sed libertas. Regi servire, liberale est: sed Servo servire, servile est. Textus Hebræus, & quidem hodiernus, Regius est, cujus dictis versiones omnes parére & respondere debent, cuique illæ omnes serviunt. Unum enim illum habemus & à majoribus nostris accepimus. Illum amplectimur & sequimur, donec alius ostendatur & producatur.

Quòd verò divinat, æquiores fore inposterum hac in parte à se dissentientes, si Critica ipsius ab illis æquo animo, & recto cum judicio expendatur, de eo tempus docebit, quemnam apud bonos Protestantes sit assensum & applausum meriturus hac suâ Criticâ, de qua hîc & alibi nimis φιλαύτως videtur pronuntiare, atq; ita prodere, se cum simiis nimium & se & suos catulos mirari & amare, at vereor ne sine rivalibus! & potius cum sua Critica ad illos, quorum studio, commendatione, favore, & laudatione est edita, relegetur, ni fortassis ipsusmet eò se conferat. Omina & auguria, ad meas aures hactenus delata, inauspicata videntur.

DEF. De Græca τῶν ἑβδομήκοντα, *ait Censor*, suprà vidimus, eam nihil minus esse quàm illorum, quibus adscribitur, doctissimorum quorumque judicio. *Sed si ea, quæ in Critica in ejus defensionem dicimus, viderit aliquando Censor, mutabit puto sententiam, nisi ferreus sit planè, & facilè agnoscere poterit omnis cordatus Lector, æquius & moderatius judicium de ea esse ferendum, quam facit Doctor iste.*

VIND. Quod ego scripsi de Versione Græca, id verum est, & in Tractatu

Tractatu meo de Punctis confirmavi Rationibus & authoritatibus Hieronymi, Augustini, Drusii, quibus innumeri alii addi possunt. Illorum judicio adhuc sto, neque visis illis, quæ in Critica in ejus defensionem dicit Defensor, muto sententiam. Neque me pudet dici ideo Ferreum, quòd constanter in bono perstem. Laudatius hoc est, quàm si Vertumni instar modò ad hanc, modò ad illam versionem me verterem, aut vel nullam firmam terram, vel pedem haberem, cui insisterem, sed levis instar pinnulæ à quovis vento huc illuc facilè moverer. Nolo hîc immorari examinandis aut refutandis illis, quæ ille pro Defensione Versionis τῶν LXX. scripsit: quia nondum refutavit, quæ ego contra eam prior scripsi.

Quòd iterum auguratur, omnem Lectorem facilè agniturum, æquius & moderatius de ea judicium esse ferendum, quàm ego; id condonandum ei. Nimis enim formosam istam sponsam, à Typographis, Censoribus, & Editoribus Pontificiis, tam bellè & splendidè in publicum productam amat & deperit. Sed observet Lector, id judicium non esse meum peculiare sed doctissimorum virorum, veterum & recentium.

DEF. *De Samaritano Codice Hodierno* jam quoque constat (*inquit Censor*) & demonstratum est, illum esse vitiosissimum & corruptissimum, atque adeò apud multos (nec fortassis injuria) suspectum, ac si ex Græca Interpretatione, si non consutus, certè interpolatus esset. *Scio à quibusdam sic traduci, & eo nomine infamari, sed nescio an ab illis satis sit visus & lectus, & cum hodierno Codice Judaico, accurato cum judicio collatus sit: nec si quid habet interdum cum LXX. Interpretibus commune, statim pronuntiandum est, eum esse ex illorum Translatione consutum aut interpolatum, cùm eorum codex illi τῶν LXX. potuerit esse in illis locis similis. Unde tantum abest, ut illius lectio ea in parte debeat traduci aut infamari, ut potiùs confirmetur lectio, quæ pluribus codicibus continetur. Et cur quæso Samaritæ codicem suum magis interpolassent ex Græca τῶν LXX. versione, quàm ex hodierno Judæorum codice? An minus abhorrebant Samaritani à Græciensibus & Hellenistis Judæis, quàm à reliquis? Sed quia ille hactenus à me visus non est (non enim omnibus datur adire Corinthum) de eo nihil ulterius pronuntio: quibus illius copia est, fortè accuratam aliquando illius cum Hebræo hodierno collationem instituent, & in lucem edent, unde fieri poterit de ejus bonitate & synceritate vel corruptione certius judicium. Interim videat*

Censor, quæ de eo in Critica dicimus & observamus, & animadvertet, aliquot in eo inveniri non parum momentosas & meliores lectiones hodiernis Judaicis.

VIND. *Samaritanorum Pentateuchum* hodiernum quod attinet, illum ego non magis vidi, quàm Defensor. Vidi autem, & legi, quæ de eo Viri Doctissimi scripserunt, & judicârunt, quibus non levibus rationibus motus subscribo.

D. Hieronymus de eo scripsit: *Samaritani Pentateuchum Mosis totidem literis (quot sc. Judæi) scriptitant, figuris tantùm & apicibus discrepantes.* Idem affirmat Scaliger de Emend. Tempor. lib.6. At quot literis hodierna exemplaria Samaritana distant ab Hebraicis.

De exemplari isto autem Samaritano, ex duorum exemplarium MMSS. ἐποψία prolixè scripsit Clarissimus D. Hottingerus, in Exercitationibus Antimorinianis, quò Lectorem remittimus.

In genere duntaxat consideret quæso cordatus Lector, & syncerus ὀρθοδοξίας amator, quâ fronte hodierno tempore, & hoc sæculo, Samaritanus codex nobis velit obtrudi, juxtà cum Hebræo, & cum eo componi, cùm per tot sæcula Ecclesiæ, Scholæ, Patres, Doctores omnes, Hebraico contenti fuerint, & ad eum ceu ad Lydium lapidem, omnes reliquos codices probârint. Qualem autem Hebraicum? Judaicum, h. e. quem Judæi hodieq; habent, & nos unà cum ipsis. Ex iisdem Patribus, nonnulli citant quandoq; Samaritanam lectionem; at interim Hebraico codici gloriam *Veritatis Hebraicæ* tribuunt & relinquunt. Quomodo *Veritas*, si in multis locis falsitatem exhibet?

Qui novit, quâ curâ, quâ accuratione, quâ diligentiâ in describenda Lege ab omnibus sæculis fuerint versati Judæi, adeò ut ad minimum apicem de ea ritè scribendâ libri extent inter ipsos: Et qui libros tales vidit, quorum aliqui hodieque partim MMSS. partim etiam typis editi extant: qui consideraverit, hoc in infinitis ferè locis, per totum terrarum orbem, eadem fide, eadem religione, ubique ab ipsis factitatum: & Exemplaria talia innumera non in privatum usum, sed in publicum usum Scholarum & Ecclesiarum fuisse scripta, nec ab illis recepta, nisi publicâ authoritate collata, approbata, & syncera deprehensa, de quibus omnibus multa ex Hebræis hîc afferri & produci possent, næ is nunquam sibi persuaderi

persuaderi patietur, tantam unquam in Hebræorum Pentateuchos potuisse aberrationem quacunq; ratione gliscere & irrepere, quanta illis ex Samaritani collatione imputatur & adscribitur.

Lectionem Mosis per Singula sabbatha, in Synagogis Judæorum, priscam admodum esse, & jam Christi & Apostolorum tempore *ab ætatibus antiquis* usurpatam, docet nos Apostolus Jacobus, Actor. cap.15. v.21. Saltem ab Esdræ temporibus consuetam, atq; ab eo sæculo sine interruptione continuatam esse, etiam in mediis exiliis, extra dubium esse puto. Hoc posito, dico, nullâ verisimilitudinis specie asseri posse, ab eo tempore quicquam circa literas, voces, & sensum, tum ob continuum, in quamplurimis per totum terrarum orbem locis, usum, tùm ob accuratissimam, imò ferè superstitiosissimã circa Scripturam *χρῆσιν*, in Mose facilè mutari potuisse. Atqui Samaritanus codex quamplurimis in locis distat à nostro Hebraico, & inter illos nonnulli, imò non pauci, sed momentosi sunt, in quibus à novis nostris Criticis Samaritanis, lectio Samaritana præfertur, & nostra de mendo accusatur. Itaque dico, Depravatio & aberratio illa irrepsit in Mosen, vel ante Esdræ tempora, vel post. Post, non est probabile id factum esse ob causas dictas. Antè etiam non factum est: nam si id contigisset, procul dubio Esdras vel instinctu Divino, vel ex libris Samaritanis, ea loca correxisset & restituisset. Qui ex sententia eorũdem Criticorum literas Samaritanas in Assyriacas mutavit, procul dubio non destitutus fuit exemplari Samaritano, sed ex eo suum exemplar efformavit & expressit, quousque quidem correctum vel emendatum esse existimavit. Quocunque modo scripserit, exagonium puto, Esdræ lectionem præferendam esse omnibus aliis lectionibus. Itaque cùm appareat, maximè credibile esse, imò manifestum, ab Esdræ tempore in Pentateucho Judaico nihil quod alicujus momenti mutari potuisse, nescio quæ ratio suadere queat, ut in locis ubi discrepant, eo deserto, Samaritanum amplectamur & sequamur.

Hoc argumentum velim expendant Samaritani istius Codicis proci & amatores.

De hoc codice, atque momentosis & melioribus ejus lectionibus, quàm in libris Judaicis, vide plura in Parte secunda harum Vindiciarum, cap.5.

DEF. *Pergit Censor*; Veteri Interpreti Latino cur tanta authoritas tribuatur, cùm quis fuerit ignoretur, & ut Erasmus scribit, si quis percontetur, Gallus fuerit an Sarmata, Judæus an Christianus, Vir an mulier, nihil habituri sint ejus patroni, quod expeditè respondeant? *At, ut in Critica observamus, Pithæus Vir longè doctissimus, æquius & certius tulit de ea judicium, & Erasmico sanè præferendum. Sed Gallus fuerit an Sarmata, Christianus an Judæus, Vir an mulier, Tros Rutulusve fuat, quid ad rem? Constat esse & antiquissimum, ante annos plus mille ducentos: & longè doctissimum, & sæpè longè aliter legisse in suo codice Hebræo, quàm hodiè legatur in Judaico. Hoc ad rem meam satis est, qui hoc duntaxat in Critica ago, ut colligam varias, quæ ex Veteribus Interpretibus colligi possunt, lectiones.*

VIND. Pithæus an Erasmus meliùs de authore illius Interpretationis judicarit, jam non disputabimus, neque nunc quæstionem illam excutere mihi est propositum, Quis author sit illius Veteris & Vulgatæ Latinæ Versionis? Hoc constat, sub judice adhuc esse litem, neque à Pithæo ita decisam, ut non ab eo tempore multi & magni viri, paribus argumentis, illi sententiæ se opposuerint. Judicium & sententia Defensoris, prætoria quidem est satis, sed quia sine populi suffragio hanc ipsusmet sibi authoritatem sumit, & rationibus nimis frigidis, jejunis, & incertis eam suffulcit, veniam nobis dabit, si cum aliis doctissimis Viris adhuc cum Erasmo sentimus.

Antiquitatem & doctrinam non derogo illi Interpreti: sed neq; Defensor negabit, multa esse etiam in illa Interpretatione inepta, imperita, absurda, falsa, adeoque talia, quæ B. Hieronymo, Interpreti & fidelissimo, & accuratissimo, & linguæ Hebrææ pariter ac Latinæ peritissimo, nequaquam tribui possunt. Utut sit, ea proficiscuntur vel ab Interprete ipso, vel à Librariis & scribis. Sive hoc sive illud sit, an id ad authoritatem illi conciliandam faciat, judicent illi, qui illam examinarunt, vel censuras ejus legerunt.

Unde tam certò constet, eum sæpè aliter legisse in suo codice Hebraico, quàm hodiè legitur in Judaico, ego nondum video. Si id verum est, codicem habuit vitiosum & mendosum. Sed jam sæpè dictum, discrepantias illas nonnisi apud imperitos Novaturientes, & Jesuitizantes, diversarum lectionum esse indicia.

Ne quis

Ne quis conqueratur, me illi Versioni nimis iniquum & rigidum, subscribo judicio *Drusii*, qui per totam vitam magnâ diligentiâ, magnoque cum judicio, & certè longè majore, quàm Criticus hic novus, in Veterum Interpretum lectione, examine & collatione est versatus. Is in lib. Num. Cap. 159. ita de Vulgata Versione scribit & sentit; *Non malè, meo judicio, Patres Concilii Tridentini receperunt in Scholis Interpretem Vulgatum. Nam ut errores aliquos habeat, habent & alii suos, & fortasse plures quàm ille. Verùm ex eo corrigere Veritatem Hebraicam, si licet scapham scapham dicere, est cum ratione insanire. Nam ubi Veritas, ibi nullus error. Ubi nullus error, quid opus correctione? Aut igitur nulla est Veritas Hebraica, (sic eam appellant Patres & Scholastici) aut ex ea emendari debet, quod malè translatum.*

De reliquo, quòd tam suaviter sibi plaudit & placet, quòd possit ex Veteribus Interpretibus colligere varias lectiones Hebræas, non invideo ei; miror eum magis, qui ex Interpretibus Græcis, Chaldæis, Latinis, &c. colligere posit varias Lectiones Hebræas. Scilicet nova hæc Sacra Critica, Sacra est Chymica, vel Alchymica, quâ singulari arte Græca, Latina, Chaldæa vocabula, &c. subitò in Hebræa transmutari possunt, quae longè subtilior est, quàm Judæorum Cabala. In eâ enim accidentia duntaxat mutantur, per literarum Hebraicarum transpositionem, vel earundem valorem Arithmeticum, vel per Anagrammatismum, alia Vocabula Hebræa ex Hebræis producendo: hac verò Criticâ substantia ipsa immutatur, ut quæ nunc sunt *Interpretationes discrepantes Latinæ, Græcæ, Chaldææ*, admoto lapide hoc non Philosophico, sed Critico, momento fiant *Variæ lectiones Hebraicæ.*

DEF. *Secundò, inquit Censor, negavimus suprà, ex discrepantiis illis semper concludi posse, illorum exemplaria Hebraica id habuisse & repræsentasse, quod illi expresserunt & explicarunt. Et negavit hoc idem jam olim, non solùm S. Hieronymus, sed & S. Augustinus, qui hanc discrepantiam non Varietati Codicum Hebraicorum, sed pro immodico suo erga illam Versionem (τῶν LXX.) amore & fervore, Prophetico spiritui attribuit. Sed istam exceptionem in Critica jam refutavi, discrepantiarum, quæ in Interpretibus occurrunt, distinctione. Aliæ nempe sunt ab Interpretum hallucinatione, aut præcipitantia, qui non rarò ad omnia non satis attendunt, vocum & phraseon Hebraicarum veram significationem non*

non capiunt, mentem & scopum Scriptoris non attentè considerant, antecedentia & consequentia non expendunt. In his non dico, Interpretem esse Hebraico codici æquiparandum aut præferendum: imò moneo, demonstrandam esse Interpretis hallucinationem, ejusq; causam & rationem, quantum fieri potest, indagandam: ac tum de hallucinatione gravius aut levius aut æquius esse pronuntiandum, quod à plerisq; recentioribus Theologis non fit, vel segniùs & somnolentius, quam par est, fit.

VIND. Hæc omnia liberaliter concedo, nec hîc inter nos quicquam controvertitur.

DEF. *Aliæ sunt discrepantiæ, à Varia lectione ortæ, quia aliter Interpres in codice suo Hebræo legit, quam hodiè legitur in Judaico. In his dixi dispiciendum esse, utra lectio melior sit, hoc est, verioren & convenientiorem sensum gignat, eamq; esse alteri minus commodæ præferendam. Nam cur me Censor, si aliud nihil est, hodierni codicis authoritate potiùs urgeat, quàm illius quo usus est vetus aliquis Interpres, sive is sit S. Hieronymus, sive LXX. sive quivis alius antiquus? Nam hactenus iis in locis de vera lectione ambigitur & certatur: de fonte Hebræo, quis ille sit in locis, contenditur. Ex convenientiore ergo sensu ea lectio vera est dijudicanda. Videat igitur Censor hanc suam exceptionem in Critica nostra ex his refutatam, & si potest deinceps obmutescat.*

VIND. Hic nervus est, & cardo præcipuus controversiæ. Nolo equidem negare, vel non contigisse, vel non contingere potuisse, ut Codices aliqui Hebræi aliquando variarint, & Scribæ quidam deflexerint & aberrârint, atq; ita quoq; Interpretationes quædam variæ hinc oriri potuerint.

Sed α quòd certò id dignosci & sciri possit, id verò ego nego, quia, ut suprà ostendi, plures possunt esse variantis illius Interpretationis causæ, ut non statim ad hanc necessariò sit deveniendum. Fieri potest, ut Interpres temeritate sui judicii abreptus, levi inflexione aut mutatione, commodiorem, ut ipsi videbatur, sensum conspicatus, in mente non in codice suo ita legerit, &c. De hoc videat Lector tum ea quæ suprà cap. 4. scripsimus, de Causis discrepantiarum harum: tum partem 2. harum Vindiciarum, ubi de singulis Variarum lectionum speciebus agemus, & in particulares quosdam locos inquiremus.

β. Si variæ Lectiones sunt ortæ ex errore Scribarum quorundam, quid opus, postea quam illi sunt correcti, sublati, & quasi sepulti,

pulsi, denuò illos revocare & suscitare. Quid nostra scire interest, ubi particulares quidam Scribæ olim erraverint?

7. Nego & hoc, quod magnum est postulatum, & magnâ probatione eget, In hujusmodi discrepantiis dispiciendum esse, utra lectio melior sit, hoc est, veriorem & convenientiorem sensum gignat, eumque esse alteri minùs commodæ præferendum. Ego contrà dico, in his collationibus Versionum discrepantium, ostendendum esse fido & perito Interpreti, Textum Hebræum semper meliorem habere lectionem, neque ullâ ratione eum in æquali cum Interpretibus statera collocandum esse, aut in dubium vocandum.

At, inquit, *Cur hodierni Codicis authoritate potiùs urgeri debeo, quàm illius Codicis, quo Vetus aliquis Interpres est usus!*

Respondeo 1. quia de Lectione hodierni codicis Hebræi certò constat, ex unanimi omnium consensu, citra ullam dubitationem, vel hæsitantiam: de Codice Veteris illius Interpretis nonnisi per conjecturam incertissimam constat. Si codex ille adhuc extaret, vel inter tot centenos aut millenos in urbe quadam illius similes extarent, fortassis considerationem aliquam mereri posset. Id verò cùm non sit, cur nos incertâ conjecturâ paucorum quorundam sciolorum & temerariorum Criticorum urgeri debemus, contra unanimiter receptam à multis sæculis lectionem?

2. quia, si maximè illi Codices extarent, aut quidam pauci illis similes, longè tamen tutius, certius & æquius est, ut publicæ & receptæ ab omnibus lectioni, plurium codicum authoritati subnixæ, insistamus, quàm uni alicui codici singulari & privato. Omnes cordati & æqui ita censebunt & judicabunt. Dandum hoc authoritati & librorum probatorum, & eorum à quibus illi approbantur.

Quid si verò, inquies, *Interpretis lectio & interpretatio sit melior?*

R. Noli de hoc esse sollicitus: sepone hunc metum, & sinistrum atque iniquum præjudicium, adfer judicium solidum & masculum, fide textui Hebræo, diligenter eum expende, Linguæ Hebrææ accuratam cognitionem tibi compara, Interpretes consule, & semper in textu Hebraico hodierno veram, commodam, & cum antecedentibus & consequentibus convenientem lectionem invenies.

Attamen multis in locis de vera lectione ambigitur & certatur: de fonte Hebræo, quis ille sit iis in locis, contenditur!

℟. Ambigitur sine causa: dubitatio est frustranea, vana & inanis: quia vera lectio est in *Veritate Hebraica* quærenda & contenta, aut non est Veritas Hebraica. Concertatio nimis est iniqua, quâ Ancilla cum Domina, Pedissequus cum Hero, de primatu, Rivus cum Fonte, de puritate & synceritate, contendit & concertat. Iniquitas hujus contentionis inde patet, quòd *Fonti* Hebræo, qui certus, publicus, patens, *Rivus*, per impurissimos canales ductus, confertur, & aliquando etiam præfertur. Unicus est Fons Hebræus, plures ostendi non possunt. Rivos impuros pro Fonte nemo recipiet.

DEFENS. Tertiò (*inquit Censor*) an circa ullius Codicis puram & illibatam conservationem tanta fuit unquam cura adhibita, ut circa Codicis Hebraici à Judæorum Criticis & Masorethis, à multis retrò sæculis ad Prophetarum usque tempora? *At primò, quantacunque fuerit à Judæorum Criticis & Masorethis cura ad codicis sui hodierni, jam à multis sæculis conservationem (repetatur licet ejus antiquitas à tempore Paraphrastarum, imò si libet, à tempore Antiochi Epiphanis) negari tamen non potest, hodiernum istum Codicem multùm in lectione distare ab illo τῶν LXX. undecunque sit, & quandocunque cœperit illa diversitas.*

VIND. Imò nego, posse demonstrari, hodiernum codicem multum in lectione distare ab illo τῶν LXX. quare? 1. quia nec ille ipse Codex, nec ejus similes extant: 2. quia ex versione de codicis lectione, nihil certi, sed per conjecturam duntaxat incertam potest pronuntiari, uti jam sæpius dixi, & pluribus in parte secunda sum ostensurus, Deo favente.

Antiquitatem Criticę Hebræę, & Masorethici studii, nec à tempore Paraphrastarum, nec à temporibus Antiochi Epiphanis, sed à tempore Esræ, esse repetendam, ostendit Pater meus in sua Tiberiade, quibus Criticus nihil habet quod opponat, nisi mera sua somnia & figmenta.

DEFENS. *Quod si solâ Codicum authoritate hîc pugnandum est, unde probabit Censor, me magis hodierno isto teneri, quàm illo, quo usi sunt LXX. Hîc necessariò recurrendum est ad Canonem illum generalem omnis bonæ, cùm Interpretationis, tùm lectionis, quùm de vera lectione ob codicum*

dicum varietatem ambigitur & certatur. Agnoscat hic Censor, annon Canon ille sit adhibendus, quàm de varia lectione in N.T. Græco textu certatur ex codicum variantium dissensione & pugna. Cur idem non licebit in eodem casu in Veteri Testamento?

℟. 1. Paulò antè rationes dedi duas, quare magis teneamur authoritate codicis hodierni Hebraici, quàm alterius.

2. Propter easdem rationes nego, recurrendum esse absolutè ad illum Canonem, in Sacris, ubi exemplar habemus Authenticum, cui innitendum esse constat. Si ille Canon Criticus valet, *nihil amplius certi habemus in libris Hebraicis*, scripsit olim ad me Marinus Mersennus, Ordinis Minimorum Theologus.

3. In N.T. ego non alias lectiones agnosco, quàm quæ habentur ex codicibus Græcis antiquis & probatis. Et eodem modo illas admitto in V.T. At nec in Veteri, nec in Novo Testamento admitto, ut contra receptam omnium codicum Græcorum lectionem, quis vel ex conjectura & ratiocinatione suâ, vel ex rancido aliquo Interprete, aliam obtrudat, & vel Conjecturam, vel variantem Interpretationem, pro Lectione Græca venditet.

DEFENS. *Secundò, ex Critica nostra percipiet Censor, quantacunq; à Judæorum Criticis & Masorethis, in libris suis describendis adhibita sit cura & diligentia, eâ tamen effectum non esse, quin varia & multiplices, & non rarò momentosæ admodum, in eos irrepserint, jam à tempore Paraphrastarum, lectiones, etsi non tot & tanta, tamq; momentosæ, quàm sunt illæ, quæ inter LXX. Interpretum codicem, & hodiernum Judaicum intercedunt. Verùm plus & minus (ut volunt Philosophi) non mutant speciem, neque nostræ de variis lectionibus officit illud sententiæ, neque illis, quæ ego à variis lectionibus deduco in Critica, Porismatibus.*

VINDEX: De variis lectionibus, quæ in libris Hebræorum occurrunt, alibi diximus, & in secunda hujus operis parte D. V. plura dicemus, videbimusque, an adeò momentosas, ut Defensor hîc comminiscitur, exhibeant diversi Hebræorum codices inter se collati.

2. Eæ, utut tales essent, nihil tamen juvant Defensoris sententiam: Illæ enim revera tales sunt, quia in codicibus Hebraicis extant, comparent, & nituntur aliquorum codicum authoritate. Unde meritò illas possumus inter se conferre, & videre, quæ vel se-

cundum Grammaticam, vel secundum sensum, sit aptior, melior, & convenientior. Quæ verò ex Interpretibus colliguntur, incertæ sunt, meris conjecturis subnixæ, & proinde cum illis nequaquam comparari possunt. Itaque

3. Axioma illud prolatum frustra hîc mihi opponitur. Non est differentia quoad magis & minus; sed totâ specie differunt. Quis admittet, Varias lectiones Codicum Hebraicorum, & Variantes Interpretationes, esse specie eadem, & nonnisi quoad magis & minus differre? Planè sunt dissimilia. De dissimilibus autem diversum esse judicium, & dissimilem illorum esse rationem, tradunt Philosophi. Elenchum ergo committit hic Defensor Similium, ea pro talibus venditando, quæ planè sunt dissimilia.

DEFENS. *Tertiò, lubens vellem ostenderet nobis Censor Masoretharum authentica & indubitatæ fidei scripta, in quibus ab ipsis Prophetarum, sive Esræ, temporibus, hodiernam ubique lectionem tueantur ac defendant; cùm contrà certum sit, nulla posse demonstrari, quæ non sint Christi sæculo multò posteriora.*

VIND. Mira petitio! Quis Aristarcho huic talia seu Massorethica, seu alia dabit scripta, cui nullum authenticum & indubitatæ fidei scriptum est in orbe? Orthodoxi Patres, & Theologi recentiores, hactenus habuerunt Biblia nostra Hebraica pro authentico & indubitatæ fidei scripto, unde VERITATIS HEBRAICÆ elogium ab illis unanimi voce meruére, & pro norma atque regula cæterarum versionum fuere habita. Sed longè aliter sentit hic Criticus, qui nostra Biblia Hebraica, quæ eadem sunt cum illis, quæ Sancti Patres habuerunt, ex quibus nostræ Versiones recentiores omnes factæ, pro quibus Orthodoxi & Reformati omnes hactenus pugnaverunt, non vult esse authentica & indubitatæ fidei; sed, siquidem talia habere velimus, ea prius esse cum Interpretibus conferenda, ex illis corrigenda, atque talia demum ex Interpretibus, & Ratione atque conjectura nostra, cudenda. Quo ergo loco haberet, si Masorethici vel Critici libri Hebraici aliqui ipsi proferrentur? Monstret sacer iste vir nobis loca, ubi Masorethæ hodiernam lectionem in dubium vocent, vel accusent, vel aliam ei, sine codicis alicujus Hebraici authoritate, præferant. Monstret, ubi vel unicam lectionem, cum LXX. Græcis convenientem, commemorent, vel in medium adferant. Nulla

posse

posse Masorethica monumenta proferri Christi seculo antiquiora, sed omnia esse multò recentiora, contra fidem est historiæ Hebraicæ, uti Pater meus prolixè in sua Tiberiade ostendit, quem, ceu Ducem פִּקֵּחַ *videntem*, & res Hebraicas intelligentem, longè tutiùs sequor, quàm hunc עִוֵּר וּפִסֵּחַ *cæcum & claudum*, rerum & literarum Hebraicarum imperitum, ubique offendentem & claudicantem, uti alibi hanc ejus imperitiam vivis productis exemplis prodidi & ostendi. Adde quòd hoc non multum demit ipsorum authoritati & judicio. Nam fac quosdam fuisse, qui quadringentis aut quingentis demum post Christum annis fuerint, quid egerunt illi? Contulerunt inter se optima & probatissima exemplaria. Qualia autem? An sui tantùm sæculi, & ætatis? Quis hoc credat? Procul dubio fecerunt, quod hodiè Critici faciunt: antiquissima & optima undiquaque exemplaria conquirendo, & conferendo: & eo tempore, atque illis in locis ubi fuerunt, talia optimè habere & nancisci potuerunt. Hodiè possunt haberi & habentur exemplaria ante 500. 600. 700. 800. & longè plures annos scripta, uti experientia Illustrium Bibliothecarum docet. Quidni & talia Masoretharum tempore haberi potuerunt? Ex illis ergo suam Crisin & Masoram conscripserunt, & eâ lectionem nostrorum Codicum Hebraicorum, ex antiquorum illorum exemplarium consensu, & lectione procul dubio πατροπαραδότως continuata & accepta, confirmarunt.

DEFENS. *Quartò deniq; (inquit Censor)* An probabile est, Deum non majorem curam habuisse Verbi sui authentici quàm aliorum, fontis, quàm rivulorum? *Ego verò vicissim ab eo quæro, qui ostendere possit, Codicem Hebræum, quo usi sunt LXX. Interpretes, minùs esse Verbi Divini Codicem authenticum, quàm hodiernum Judaicum, nisi quatenus (si fortè) ostendere possit, lectionem quam secuti sunt LXX. Interpretes, sensum non parere tam verum & commodum atque convenientem, quàm hodierna lectio. Ac sicuti ille in multis fortè id demonstrare poterit, ego vicissim in aliis, etsi non tam multis, demonstrabo (& in Critica demonstravi) lectionem τῶν LXX. hodiernâ istâ esse meliorem. Hîc ergo rursus recurrendum ad Canonem omnis bonæ tum lectionis, tum Interpretationis, atque ex eo judicandum de bona vel mala lectione.*

VINDIC. Frustra de Codicis Hebræi, quo LXX. usi sunt, authentiâ vel αὐθεντίᾳ quæritur & disputatur, qui nullus est in rerum

natura. Illius, qui codici illi innititur, & magnam suæ Criticæ partem superstruit, est, eum proferre, producere, ostendere. Id quamdiu non facit, frustra à nobis probationes quærit de ejus qualitatibus, virtutibus aut vitiis. Non entis nulla sunt accidentia. Ex versione, de his vel illis codicis illorum verbis judicare, nimis est temerarium in rebus sacris, adversante inprimis & reclamante universali Hebræorum consensu.

Tùm, si maximè, ut suprà dictum, alicubi talis extaret, & monstraretur, quod verò in æternum nunquam fiet, tamen universalis & unanimis tot sæculorum in hodiernam lectionem assensus, longè præponderaret privato alicui exemplari.

Itaque, cùm nec Codex ille τῶν LXX. extet, nec ullus ei similis ullibi, non potest locum habere Canon ille omnis bonę lectionis & interpretationis. Valet ille tantùm, ubi codicum diversorum est discrepantia: at in collatione Codicum originalium cum Versionibus, est inutilis, ut suprà dictum. Bonus iste Vir semper nobis Versionem, pro Textu Originali vult obtrudere.

DEFENS. *Deinde non nego, Deum majorem habuisse curam verbi sui authentici (hoc est Hebræi) quàm translationum, fontis quàm rivulorum. Sed an codex Hebræus quo usi sunt LXX. Interpretes, fons fuit, an rivulus tantùm? Fuitné illa translatio, an Codex authenticus, non secus atque hodiernus? Cùm ergo constet de Codicum Hebraicorum varietate & pugna, cur vult Censor noster, hodiernum magis esse authenticum eo quo usi sunt LXX. vel S. Hieronymus, vel quivis alius? Cur in Codicum illorum dissensione manifesta vult nos magis teneri authoritate istius, quàm illorum, nisi prius demonstraverit, sensum qui ex hujus lectione oritur, meliorem & convenientiorem esse, quàm qui ex illorum lectione exsurgit?*

VIND. Mirus Disputator! Semper circa eandem chordam oberrat, & eandem cantilenam repetit. Codex Hebræus, quo usi sunt LXX. omninò fons fuit, non rivulus. Sed ubi est ille codex, ostendatur qualis fuerit? Nobis pro hoc fonte semper ostenditur Versio LXX. quæ rivulus est. Ex rivulo, per longos & multos, hosque non tantùm aliis aquarum venis refertos, sed & impurissimos, luto & cæno turbidos, atque etiam incertos, occultos & imperscrutabiles meatus ducto, de fonte, ejusque qualitate judicare, frivolum est & temerarium. Ita hîc se habet res. Disputamus de Fonte τῶν LXX. hoc est, de illo Codice Hebræo ex quo

quo transtulerunt. Bonus verò iste Vir Rivulum ostendit talem, qualem diximus, imò longè adhuc deteriorem & incertiorem, ut alibi docuimus. Ille Codex non fuit translatio, sed Codex Hebræus: at hodierna versio, in qua sola nobis illum Codicem vult repræsentare, est Translatio, non codex authenticus. Itaq; etiam hinc non constat de tali Codicum Hebraicorum pugna: quia non conferuntur Codices Hebræi cum aliis Codicibus Hebræis, sed cum Versionibus. Æquum autem est, ut Codices Originales, tanto maximè consensu recepti & approbati, semper præferantur Versionibus.

DEFENS. Audio (*inquit Censor*) nonnullos hîc paratragœdiantes, indignum esse Christiano homini, statuere, apud solos Judæos remansisse Hebraicam veritatem, fateri, Deum majorem quasi curam gessisse Judæorum, quàm Christianorum, atque ita se Judæorum magisterio ultrò submittere. *Certè si qui sunt, qui in solâ vel Græcâ, vel Latina versione excluso Hebræo textu, quærendam putant Christianam veritatem & pietatem, ego illis me non accenseo, neque eorum hac in parte paratragœdiasmos miror vel sequor. Sed libens à Censore hîc quæsiverim, annon putet, codicem quo LXX. Paraphrastæ, Aquila, Symmachus, Theodotion, S. Hieronymus, in concinnandis suis seu Translationibus, seu Paraphrasibus usi sunt, fuisse Hebræum, annon fuerunt omnes illi Judaici codices? Non negabit puto, vel si neget, ridiculum se & exsibilandum propinabit. Unde enim verterunt, nisi ex Hebræo codice, & unde Hebræum codicem habuerunt, nisi à Judæis? Quum itaque lectionem, quæ in aliquo horum codicum invenitur, sequor, licet ab hodierna diversam, annon tam Hebraicam veritatem, & fontem ipsum, textum nempe Hebræum, sequor, quàm si hodiernum Codicem, ejusq; lectionem sequerer? Dicet fortasse Censor, non fuisse tam castigatos illorum Codices, quàm est iste hodiernus. Sed primò, unde nobis istud probabit, nisi ex illo, de quo sæpius diximus, Canone? De vera ergo lectione ex eo est judicandum, non ex sola codicis hujus vel illius authoritate.*

VIND. Quæstio quam hîc mihi proponit Defensor, tanquam unam, plures in se continet sophisticè, ideoque distinctè ad eam respondendum, neque ad eam simpliciter responsionem aut exceptionem devenio, aut potiùs prorsus non, quam divinat, & meo loco reponit.

Quærit Defensor, de LXX. de Aquila, de Theodotione, de Symmacho,

Symmacho, de S. Hieronymo, annon existimem, illos in concinnandis suis Versionibus, Hebræo usos esse codice?

Respondeo, 1. Quod ad LXX. attinet, novit Defensor, quid de illa versione in meo Tractatu de Pūctis scripserim, quòd sc. non desint, qui hoc in dubium vocent, & existiment, illos ex Paraphrasi aliqua Chaldaica suam Versionem concinnasse. Ac, ut sententiam illam omittam, si dem, illos ex Codice Hebraico & Judaico transtulisse, de Codicis illius qualitate nihil pronunciare possum, nisi mihi monstretur. Talis enim, qui cum ipsorum Versione concordet, nullibi extat. *At in Versione*, inquiet Defensor, *ceu in speculo conspicitur & repræsentatur!* Ego verò hoc simile hîc quadrare nego; Imaginem sc. hanc eam ipsam esse, qualem speculum codicis originalis verè repræsentat. Ectypum quidem semper respondere deberet archetypo, non verò semper respondet: malè aliquando & distortè exprimitur ectypum. Sic Versiones non semper respondent Originali. An recentiorum Interpretum versiones, ex nostro textu Hebræo sine dubio expressæ, accuratè semper ei respondent? Tùm versio illa nimis est corrupta: incertum, an illi totum V. T. verterint: aliæ possunt esse discrepantiarum causæ. Videat Lector ea, quæ hac de re scripsimus in nostro de Punctis Tractatu Par. 1. cap. 9. & sup. cap. 4.

2. Cùm Aquilæ, Symmachi, Theodotionis versiones hodiè non extent, sed quædam tantùm ex illis fragmenta in Patrum scriptis hinc inde sparsa habeantur, de illis nihil pronunciare possum. Si illa fragmenta à nostro Textu Hebræo recedant, ante omnia videndum, unde orta esse posit illa discrepantia, an necessariò dicendum sit, illam esse ex alia lectione & alio exemplari? Si hoc, tum videndum de qualitate illius exemplaris, & an illud exemplar aliquando meliorem lectionem exhibeat, quàm receptus codex Hebraicus?

3. De Hieronymo incertum quid respondere debeam. De eo constat, illum quosdam libros ex Hebræo transtulisse, non omnes. De quibus id liquidò constat, illic non deprehendetur sæpè à nostro Hebræo codice abire: Sicubi aberret, ne tùm quidem statim id imputandum varietati codicis Hebraici, ut suo loco videbimus. Si Vulgatæ Versionis illum Criticus putat authorem, novit Doctissimos viros id negare, novit etiam constare, Vulgatæ illius editionis

editionis authorem, sæpè sequutum esse, & consuluisse Translationem Græcam, & fortaſsè etiam alias.

Nam, ut admittamus, omnes hos Interpretes ex Hebræo præcipuè suas Interpretationes concinnasse, & Hebræum codicem præ manibus & oculis habuisse; tamen, cùm illorum tempore jam aliæ plures diversarum etiam linguarum fuerint, & quæ non omnes hodiè etiam extant, fieri facillimè potuit, ut illas quoque consuluerint, imò etiam quandoque sint sequuti, neglecto textu Hebræo.

Canon *meus* in examinandis Versionibus hic est; Illas esse exigendas ad Codices Hebræos, tanquam ad Regulam & Normam, atque ex illis corrigendas: non verò contrà vel vice versâ: Si inter Codices Hebræos, reverà tales, sit discrepantia, tùm partim authoritatem & pluralitatem exemplarium esse attendendam, partim etiam, quod Defensor vult, sensum ipsum, quinám sit melior & commodior, vel etiam, utramq; retinendam, si neutra quicquam habeat absurdi. At Versiones peregrinæ nunquam sunt pro Codicibus Hebræis obtrudendæ.

DEFENS. *Secundò, esto non fuerint illi codices ubique tam castigati, quàm hodierni, & certè variis in locis castigatiores fuisse hodierno isto, pluribus exemplis in Critica probavimus: quicquid sit, de bonitate lectionis, non ex solo codice, sed ex illo Canone dijudicandum esse, hactenus planum fecimus, quod unum in Critica nostra volumus.*

VIND. Ad hæc jam ad nauseam usque respondimus, & ostendimus, quatenus iste Canon valeat, ut pelvis tandem poscenda mihi ad tædiosas istas repetitiones, & ejusdem crambes repositiones.

DEFENS. *Rursus à Censore quæro, num existimet, Ecclesiam Christianam, quæ per quadringentos annos non aliâ usa est translatione, quàm Græca τῶν LXX. aut Latinis de ea expressis, fuisse à Deo per id tempus contemptam, neglectam, nihili habitam? An Judæorum majorem quàm Christianorum curam tum temporis habuerit, ideò quia apud Judæos solos hodiernus iste Hebræus codex fuit? An tum demum Deo curæ fuisse dicenda est Ecclesia Christiana, quum ante annos paulò plus quàm centum istius Hebraici & Judaici codicis usum invexit? Sanè beneficium est longè maximum, quòd & Hebræum codicem hactenus conservavit, & linguæ illius usum hominibus Christianis jam indulsit; at non tamen unà cum co-*

dice isto, si forte calamitate aliquâ periisset, periisset etiam fides & Religio Christiana ex orbe terrarum: nam quis illius usus fuit in tota Ecclesia Christiana ante ducentos annos? eodem certè loco fuit quoad Christianos, ac si omninò non extitisset: Potuisset nihilominus haberi salutaris Dei veritas ex Graca & Latina translatione, uti revera ex illis hausta fuit, & alta atq; fota per 15. sæcula, etsi non tam plenè fortè, neque tam clarè, quàm nunc, per lingua Hebraica, & codicis illius usum, ejusq; cum Veteribus Interpretibus collationem. Itaque aquè cum Censore nostro libenter audio S. Augustinum dicentem: Judæi tanquam capsarii nostri sunt, studentibus nobis codices portant: Proferimus codices ab inimicis, ut confundamus alios inimicos.

VIND. Quorsum isti cothurni, & inanes ac tumidi isti λόγοι? An ego id dixi vel scripsi quod ille quærit? Quia verò interrogationibus agere ei placet, ego vicissim, & propiùs ad scopum & nervum controversiæ nostræ, quæro à Defensore; num existimet, Ecclesiam Christianam, quæ per quadringentos annos non aliâ usa est translatione, quàm τῶν LXX. aut Latinis de ea expressis, habuisse Veteris Instrumenti fontes tàm limpidos, tàm puros, & synceros in illis Translationibus, ac vel Judæi illius temporis illos habuerunt in suis codicibus, vel nos hodiè, in nostris libris Hebraicis? Nec dixi, nec dico, Ecclesiam Christianam illius temporis à Deo neglectam, contemptam, aut nihili habitam fuisse. Non dico, Judæorum majorem, quàm Christianorum curam tum temporis Deum habuisse: Non denique dico, tum demùm curæ fuisse Deo dicendam esse Ecclesiam Christianam, quùm ante annos plus paulò quàm centum istius Hebraici & Judaici codicis usum postliminio quasi repetiit. Hoc verò dico, Nostram Ecclesiam, per Codices Hebraicos, & Linguæ illius usum ac intelligentiam, magnum à Deo beneficium, magnamque prærogativam præ Ecclesia illorum temporum habere, atque meritò nos illud singulari Dei erga nos curæ & providentiæ gratum & acceptum referre debere. Non tamen ideò neglecta vel contempta illa à Deo dicenda: Visum fuit Deo, suâ sapienti dispensatione, ita illis temporibus Ecclesiam suam ædificare. Et habuerunt illi præter V. Ti codices, etiam Codices N. T. multaque hîc alia compendia, quæ nos fortè hodiè non habemus. Nec, quia dico apud Judæos extitisse Codicem Hebraicum authenticum, ideò dico, Deum

majorem

majorem Judæorum, quàm Christianorum illius temporis, curam habuisse: Nam ut Judæi hoc præ Christianis habuerint, multis tamen aliis caruerunt. Habuerunt Mosen, habuerunt Prophetas, sed velum oculis ipsorum divino judicio obductum impedivit, ne Veritatem in illis contentam cernerent, & intelligerent. Non dico, tum demùm curæ fuisse dicendam esse Ecclesiam, quum Hebraici codicis usus denuò superiori sæculo in eam est introductus: Hoc autem dico, uti illis temporibus, quibus Ecclesia hoc beneficio & thesauro fontium originalium caruit, magnis tenebris paulatim obruta, & variis erroribus, ex impuris illis rivulis ortis, infecta fuit; ita unà cum Sole linguarum originalium, superiore sæculo de novo nobis exoriente, & Fonte Hebræorum puriore liquore ab origine primâ rursum scaturiente, maximas illas tenebras iterum dissipatas, magnos errores detectos & rejectos, magnam Veritati Lucem illatam esse, ut qui hoc divinum beneficium non grato animo agnoscit, & summo loco habet, meritò mortalium omnium ingratissimus, & eo indignissimus censeri debeat. Itaque non tum demum dicimus curę fuisse Deo Ecclesiam Christianam, cùm hæc Lux nobis refulsit, sed tum novo curæ & providentiæ suæ divinæ beneficio eam de novo affectam. Notum est illis, qui Theologorum & Philologorum nostrorum scripta legerunt, quàm solidè & perspicuè ostendant, quæ barbaries, quæ mala, quæ absurda, qui errores, ex Tabularum sacrarum Originalium seu ignorantia, seu contemptu & neglectu, sint orti: & contrà, quâ ratione, præcipuè per linguarum Originalium, & Fontium sacrorum usum, ista omnia, nostro & Patrum nostrorum sæculo, rursum sint profligata, & post Tenebras Lux reducta. Ut satis mirari non possim Defensoris nostri levitatem & βδελυρότητα, qui tam contemptim de summo hoc beneficio hîc loquitur & scribit. Quamvis enim illud videatur agnoscere & extollere, dum ait, *beneficium esse longè maximum*, ecce tamen, quantopere illud statim iterum deprimat, & quod unâ manu dedit, alterâ eripiat, dum scribit; *non tamen unà cum codice isto, &c. potuisset nihilominus haberi salutaris Dei veritas, ex Græca & Latina translatione.* Nimirum quasi aliquis in densissimis tenebris diu ambulans, & subinde cæspitans, & manus pedes, oculos & totum corpus offendens, miserèque lædens, lucem sibi afferenti & offerenti, cujus

beneficio ab his damnis & incommodis liberaretur, diceret; Se quidem magnum beneficiũ oblatum sibi agnoscere, interim tamen eo etiam facilè & sine periculo vitæ carere potuisse: diu enim se in illis tenebris lumine illo caruisse, neque tamen de vita periclitatum esse, ac proinde etiam diutiùs victurum & salvum mansurum fuisse, quamvis hoc ipsi lumen non attulisset. An quæso, qui ita loqueretur, dignè & gratè satis agnosceret & prædicaret beneficium sibi exhibitum, an potius his verbis id elevaret, & extenuaret? Quàm libenter audiat, & quàm syncerè dicat cum Augustino, *Judæos capsarios nostros esse, studentibusq; nobis codices portare*, ex his & reliquis ejus dictis judicet Lector. Quales enim Judæi codices nobis ex ejus sententia portant? Tales, qui innumeris in locis ipsorum incuriâ, negligentiâ, oscitantiâ, ἀβλεψίᾳ, inscitiâ, temeritate etiam & audaciâ, variè sunt mutati, corrupti & depravati: Tales, quorum synceritas & veritas demùm est partim ex veteribus Interpretibus, partim ex nostris Conjecturis, investiganda & examinanda.

DEFENSOR: *Videat Censor Criticæ nostræ caput primum, & ubique passim, & agnoscet, quanti faciam hodiernum Codicem. Nam etsi non usque adeò serviliter illi addictus sim, ut Censor noster, qui quo jure, quáve injuriâ, vult illum ubique, omnibus in locis, aliis omnibus codicibus (licet æquè Hebraicis, æquè Judaicis) esse, eo duntaxat nomine, quòd hodiernus est, præponendum, ejusq; lectionem, omnium aliorum, licet vel antiquiorum, vel æquè antiquorum, lectioni præferendam. Annon enim Codex τῶν LXX. antiquior est hodierno isto Judaico? Et codices Paraphrastarum, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, & S. Hieronymi, tàm sunt antiqui, quàm hodiernus iste Judaicus. Cur ergo in locis dubiæ & ambiguæ lectionis, hodiernus iste antiquis illis necessariò præponetur, ideò tantùm, quia est hodiernus Judaicus? Non nego, eum esse aliis æquiparandum, aut verò etiam præferendum, quùm ejus lectio tàm commodum, aut verò etiam convenientiorem parit sensum: At quùm minus commodum, aut minus verum fundit, nego nos necessariò teneri illius lectione. Quis æquus rerum arbiter & cognitor id neget?*

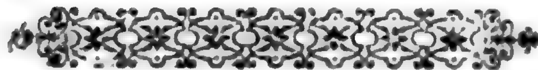
VINDIC. Vidi & Caput primum illius Criticæ, & alia loca, sed nuspiam vidi, illum prout decet magnifacere & æstimare hodiernum Codicem Hebraicum. Ab hoc equidem crimine liberat Judæos, quòd non studio & datâ operâ eum corruperint, falsârint,

sârint, aut depravarint: per cætera autem, uti jam suprà vidimus, codicem ipsum ab innumeris erroribus Scribarum, & Librariorum partim ignorantiâ, somnolentiâ, indiligentiâ, partim etiam temeritate & audaciâ corrigendi, non liberat: eum pro uno tantùm Codice agnoscit, cui similes, æquales, & pares sint plures alii; tot nimirum, quot Veteres sunt Interpretes: ejus bonitatem & synceritatem in locis variantibus, æquè ac Interpretum, à nostra ratiocinandi & conjecturandi vi & facultate vult dijudicandam, neque plus ejus lectioni, quàm Interpreti varianti tribuendum, nisi nos inveniamus ejus lectionem meliorem: passim per contemptum, & ad ejus authoritatem elevandam, vocat *Hodiernum*, *Judaicum* & *Masorethicum*, & quæ alia. Si hoc est magnifacere, fateor, me passim & ubique ex Critica ejus agnoscere, quanti eum faciat.

Me verò duobus crassis mendaciis hîc onerat, & gravibus præjudiciis gravare apud Lectores minus cautos conatur, 1. *quòd adeò serviliter addictus sim hodierno Codici Hebraico, ut illum, quo jure quave injuriâ, velim omnibus in locis, aliis omnibus codicibus, æquè Hebraicis, æquè Judaicis, æquè antiquis, vel etiam antiquioribus, esse præponendum, & quidem* 2. *eo solùm nomine, quòd sit hodiernus.* Hæc, inquam, duo sunt crassa mendacia ab homine subtili sub aëre nato. Ubi hæc unquam scripsi aut dixi? Tantum abest ut hæc mea sit assertio, ut palàm dicã, si adhuc hodiè produci possint, vel variæ lectiones, à fide dignis excerptæ & collectæ ex codicibus Hebraicis, Judaicis, æquè antiquis, vel etiam antiquioribus, vel talia exemplaria Hebraica & Judaica variantia, me illorum lectiones varias pro talibus agniturum, cum Codicibus nostris collaturum, &, si meliorem fuderint sensum, prælaturum, atque Canonem Critici recepturum. Ubi etiã unquam dixi aut scripsi, me hodiernum Codicem præferre aliis codicibus ideò, vel eo solùm nomine, quòd sit hodiernus? Tam stupidus, per Dei gratiam, nunquam adhuc fui, neque per eandem ero. Præfero eum non aliis codicibus Hebraicis & Judaicis æquè antiquis, sed Interpretibus peregrinis; non ideò quia hodiernus est, sed quia Hebræus, & ab omnibus ubique à multis retrò sęculis receptus. *Hodiernum* voco, non quòd novus sit, & alii olim fuerint ex mea mente, vel quòd hodiernitas ipsi authoritatem possit aut debeat conciliare: sed quia alii olim finguntur fuisse à Defensore, & ab illo *novitatis* arguitur quam-

plurimis in locis. Unde & in hoc ipso loco dicit, Codicem *Tῶν* LXX. esse antiquiorem hodierno isto Judaico; sed non probat; quia illum codicem nunquam vidit. Quòd verò addit, Codices Paraphrastarum, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, & S. Hieronymi, æquè esse antiquos, ac hodiernum istum Judaicum, id accipio. Nam credo, omnia Biblia Hebraica esse ejusdem antiquitatis, quoad rem ipsam, licet circumstantiâ temporis, quo scripti sunt, varient.

Quòd porrò quærit; *cur in locis dubiæ & ambiguæ lectionis hodiernus iste antiquis illis necessariò præponetur, ideò tantùm, quia est hodiernus Judaicus?* notet Lector, quàm *sophisticè* & *invidiosè* iterùm agat & loquatur. *Sophisticè* præsupponit nimirum, quasi Codices Hebræi Græcorum septuaginta, Paraphrastarum, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, Hieronymi, vel saltem illorum similes extarent, & tamen ego hodiernos præferendos dicerem, quod falsum. Præfero codices Hebraicos hodiernos Versionibus peregrinis, non codicibus aliis Hebraicis, ut centies jam dixi. *Invidiosè & malitiosè* agit, dum scribit, *ideò tantùm, quia est hodiernus, & quia Judaicus*; convitia tralatitia, partim in ipsum Codicem Sacrum, partim in me redundantia, & Lectori incauto & rudiori ludibrio me objicientia. Ego idem dico quod ipse, & iisdem verbis meam mentem exprimo: *Quùm textus hodiernus Hebraicus, minùs commodum, aut minus verum fundit sensum, quàm alii Codices æquè Hebraici, æquè Judaici, æquè antiqui, vel etiam antiquiores, nego nos teneri illius lectione, nec quisquam æquus rerum arbiter & cognitor aliter sentiet.* Quid à me vult amplius aut clarius? Idem ajo quod ipse, idem nego quod ipse.

CAP.

CAPUT IX.

De Sexta mea Consideratione, deductâ ab Universali consensu Judaeorum, per universum orbem terrarum, in unam eandemq; & quidem eam ipsam, quam nos hodiè sequimur, lectionem.

DEFENS. *Sexta Censoris Consideratio hac est:* Si tanta codicum Hebraicorum olim fuisset varietas, quanta hinc infertur, impossibile fuisset, ut Judæi unquam, ob suam, per universum orbem terrarum, dispersionem & dissipationem, tam unanimi, tam universali consensu, in unam eandemque lectionem coirent & conspirarent, ut per omnes Orbis partes, uno eodemque modo Biblia sua legerent & scriberent. *Primùm ex eo, quod Censori nostro factu videtur impossibile, & cujus rationem, quî fieri potuerit, non satis videt, id quod reapse est, & quod factum esse sole clariùs ostenditur (magnam nimirum esse codicum Hebraicorum inter se discrepantiam) inficiari velle, stultum planè & absurdum est.*

VINDIC. Fateor, quod hic dicit Defensor, & stultitię me condemno, si de quo gloriatur, non ad Solem, sed ad Lunam vel Lucernam saltem, mihi ostēderit, Codicum sc. Hebraicorum tantam discrepantiam, quantam ille ex Interpretationum varietate arguit. At hanc discrepantiam Hebraicam in Interpretationibus Græcis, Chaldæis, Latinis ostendere, & tales codices pro Hebræis proferre & venditare, id est circulatorum, gesticulatorum, & præstigiatorum more oculos præstringere, quibus artibus nonnisi simpliciores capiuntur & circumveniuntur; scilicet *Ignari scelerum tantorum, artisq; Pelasgæ.* Quot enim alię, ut suprà visum, & in secunda parte videbimus, causæ discrepantiarum illarum esse possunt, quàm Codicum Hebraicorum varietas?

DEFENS. *Quod autem interrogat, quo pacto post tantam discrepantiam, tanta postmodùm obtinuerit, & sequuta sit, sequentium codicum concordia atq; consensus? respondere promptum nobis est, id factum esse sequentium*

quentium Scribarum & Massorethárum curâ & diligentiâ, quam in libris suis describendis adhibuerunt majorem, quàm antea factum fuerat.

VINDIC. Promptè equidem respondet Defensor, sed non ad rem, neque ad quæstionis nervum. Horum Scribarum & Massoretharum curâ & diligentiâ in describendo, promoveri potuit concordia & consensus codicum illorum inter se, quæ ipsi descripserunt: Sed quid de illis variis lectionibus melioribus, commodioribus, convenientioribus, & verioribus, quas ex mente Critici nostri habuerunt Codices illi Hebraici veterum Interpretum, & de illis Codicibus factum est? Quî fieri potuit, ut sequentes illi accuratiores & diligentiores Scribæ & Massorethæ omnes in talia exemplaria inciderint, quæ illas meliores, commodiores, convenientiores & veras lectiones non habebant, eaque sint sequuti? aut, si ea viderunt & habuerunt, quo vertiginis spiritu correpti & abrepti fuerunt, ut unanimi consensu eam deseruerint, & aliam minus bonam, commodam & veram sint sequuti? Et, si illi hoc commiserunt, an nemo fuit, qui id animadverteret & observaret, æquè ac nunc acutus & sagax iste Criticus?

Sed frustra hoc in Massorethas rejicitur, quasi illi repudiatis veteribus codicibus, vel suam propriam lectionem intruserint, vel talia sequuti sint pro suo lubitu & arbitratu exemplaria, quæ cum nostris hodiernis exemplaribus congruunt & conveniunt. Si hanc varietatem invenissent, qui tam diligenter omnia alia, quę in exemplaribus repererunt, singularia, etiam minima, annotarunt, quomodo illi de his siluissent majoris momenti variis lectionibus? Inspiciatur historia Massoretharum, à Patre meo conscripta, & apparebit, quàm scrupulosi illi fuerint circa quasvis minutias, quas in exemplaribus repererunt, annotandas, & posteritati transmittendas. Consideretur Origo ipsorum, quòd inde à temporibus Esdræ per aliquot subsequentia sæcula viguerint & floruerint.

DEFENS. *Secundò, Censor noster lubens nobis persuaderet, tantum esse Judaicorum codicum ab annis plus mille consensum, ut vix in minimo apiculo inter se distent, sed per omnes orbis partes, uno planè eodemq; modo Judæi Biblia sua legant & scribant, cùm tamen ipse suprà agnoscere coactus sit, varias & multiplices in eorum codicibus frequentissimas lectiones, quas ipsorum Critici annotant in Keri & Cetib, variis Orientalium & Occidentalium Judæorum, itē diversis Ben Ascher & Naphtali lectionibus.*

VINDIC.

VINDIC. Nihil minus quàm hoc persuadere cuiquam cupio• qui scio aliter se rem habere, & longè meliùs, quàm Defensor• Mentem meam hac de re jam suprà exposui. Discrepantia deprehenditur aliquando in Veteribus Manuscriptis, & quandoq; etiam in impressis. Illarum non paucæ sunt observatæ & annotatæ in Bibliis majoribus Venetis & Basileensibus. Nonnullas etiàm ex collatione plurium MMSS. collegit author Libri שתי ידות parte primâ, R. Jacob ben Chajim in annotationibus marginalibus Bibliorum majorum, & quidam alii. Et optârim, ut illæ omnes ab aliquo Christianorum quoque pro illorum usu colligerentur, & publicarentur.

Sed observandum, tales esse illas varias lectiones, ut plerunque tantùm Orthographiam spectent, quoad aliquod punctum, accentum, vocem plenè cum ו & י aut defectivè sine ו & י scriptam, & similia accidentia, in quibus labi & errore pronum est. Tales verò, quales ex Interpretibus Veteribus colliguntur, nusquam terrarum vel gentium apud Hebræos commemorantur, multò minùs illæ ipsæ, aut saltem quædam illarum.

Quamvis verò illarum multæ sint, nihil tamen impedit, quo minus dici queant Hebræi eodem modo per universum Orbem Biblia sacra legere; quoad sc. voces & sententias, harumque sensum, qui per illas lectiones varias non immutatur; & quatenus in plerisque consentienter in unam aliquam lectionem conspirant, quam præ cæteris approbant; opposité denique ad Interpretes peregrinos, quia nihil illorum continent, quæ illi subinde repræsentant.

Sic in dissensionibus Ben Ascher & Ben Naphtali, sequuntur lectionem Ben Ascher, & in dissensionibus Orientalium & Occidentalium, istos.

Adde quòd istæ omnes, & originem & existentiam suam habeant in Codicibus aliquib. Hebraicis; ac proinde pro talibus sint agnoscendæ: illæ autem, quas Criticus obtrudit, nequaquam, nisi per incertam conjecturam & divinationem; ac proinde magna est inter illas differentia; tanta nimirum, quanta inter Entia realia & rationis, inter Creaturas & Chimæras, inter Res gestas & Somnia. Ad hoc verò porrò excipit & ait,

DEFENS. *Tertiò, an illa, quas nos in Critica, præter illas Judaicorum Massoretharum, ex Veterum Interpretum Translationibus observa-*

mus, alius sunt generis, quàm quæ ab ipsorum Judæorum Criticis annotatæ sunt? Agnoscet cordatus Lector, omnes esse planè ὁμογενεῖς.

VINDIC. Quidni alius sint generis illæ, quas Criticus noster observat, cùm nullis nitantur authoritatibus Codicum, sed tantùm ex Versionibus divinentur, contra authoritatem & fidem universalem Hebræorum, & reclamantibus præstantissimis Christianorum Theologis & Philologis, qui hactenus contra has discrepantes Interpretationes, Hebræorum codicum lectionem eruditè sunt tuiti & defenderunt. Vecordissimus itaque sit oportet, non cordatus, qui ὁμογενείαν agnoscet, inter Varias lectiones extantes in Codicibus Hebraicis, & inter Versiones discrepantes Græcas, Latinas, Chaldæas, alias.

DEFENS. *Quòd si posteriores istæ non sunt à Judæorum Criticis observata, rationem suprà reddidimus; nempe vel noluerunt, vel non potuerunt collationes istas facere, neque id ad se pertinere existimarunt, quòd suis, qui tum erant, codicibus contenti essent, neq; alios consulere operæ pretium esse existimarent. At non propterea vel minus sunt certæ, vel veræ, neq; à Censore nostro sub ullo prætextu negandæ.*

VINDIC. At nos suprà rationem illam profligavimus. Cur quæsò *noluissent* id facere? quid voluntatem ipsorum sufflaminare debuisset vel potuisset? Qui alia longè minora annotarunt, cur hæc omnia præteriissent? Quî non vel aliqua observassent? Imò quî non alicubi, inter quamplurimas lectiones varias veriores, commodiores, & convenientiores, vel aliquot paucas retinuissent?

Et cur non *potuissent* id facere? Cùm Censor dicat, tales Codices Hebræos extitisse, & ex illis has varias lectiones prodiisse, quî minus potuerunt collationem horum, quàm aliorum codicum facere? quid illos prohibuit?

Cur etiam *non ad se pertinere* existimassent Critici diligentissimi, accuratissimi, religiosissimi, varios consulere Codices, quorum hæc unica erat cura, unicum studium, & ἔργον? Scilicet suo exemplo, suoque pede metitur alios; quia ille, de rebus Hebraicis scribens, nullum operæ pretium existimat, Hebræos consulere, & ex illis potiùs, quàm suo proprio cerebro, de illorum rebus judicare, hinc existimat, alios quoque in suis æquè esse securos, sibi placentes, & suâ, quæ ad manum est, supellectile contentos.

Plura

Plura addere possem, sed quia suprà jam etiam de hoc egimus, & Roscius noster mihi hic imperat, ne porrò sub ullo prætextu negem, eas non minùs certas & veras esse, quàm alteras, parébo, & ad seqq. progrediar.

DEFENS. De hoc consensu, *inquit Censor*, jam à multis retrò sæculis sunt gloriati. *At quàm falsò & frustra, constat ex nostra Critica. Vana Judæorum jactantia nemini est ignota, nisi quibus vel taciti cum illis syncretismi aliqua est suspicio, vel qui nimiâ cum illis consuetudine, omnes eorum quisquilias & furfuraceas nugas, quasi totidem horrenda mysteria, admirantur, ac tantùm non adorant & venerantur. Quod si omnes, quas ipsi Judæi observant & annotant Varias lectiones, in unum cum illis, quæ ex Paraphrastarum, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, & S. Hieronymi Versionibus observari possunt, conferrentur, non pauciores fortè numero invenirentur, quàm ex LXX. Interpretibus deprehendi possunt, ut falsus omninò & frustra planè sit Censor, dum tantum, tamq; Universalem Judæorum in libris suis consensum jactat, quasi uno eodemq; modo Judæi per omnes terrarum orbis partes Biblia sua, jam à mille sexcentis vel septingentis annis legerent atque scriberent, si autem ab annis paulò plus mille, accuratiores paulò in illis & censendis & scribendis fuerunt, quàm antea fuerant, id nostræ non potest, aut debet officere sententiæ, de Variis in Critica nostra observatis lectionibus, quâ id unum volumus, non posse urgeri codicem hodiernum Judaicum, quasi totidem omninò apiculis repræsentaret Mosis, Prophetarum, vel Esdræ αὐτόγραφα, ita ut ab eo discedere nullatenus nobis liceat.*

VIND. De Consensu Judaicorum seu Hebraicorum librorum suprà jam diximus, quò Lectorem remittimus. Ex iis videbit, quàm vanè & frustrà eum arrodat & vexet.

De Judæorum Vanâ jactantia quæ scribit, utiq; in multis eam non nego: sed in hac, de qua agimus jactantia, vanitatis argui nequeunt, quia res est, quæ ad oculum videri & demonstrari potest, nisi quis ultrò cæcutire, & apertam lucem aspicere renuat, & velum oculis suis ipse obtendat. De Syncretismo etiam quæ malitiosè, invidiosè & calumniosè aspergit, jam in superioribus sunt abstersa.

Suprà etiam jam satis demonstravimus, Varias illas lectiones, quas Judæi ex codicum Hebraicorum collatione notant, nihil vel huic consensui derogare, cùm longè alterius sint generis, vel De-

fensoris Crisin & Varias lectiones juvare, ut nil opus sit ea repetere. Somnium est, quod narrat de Judæorum diligentiore atque accuratiore codicum scriptione ab annis demum mille sexcentis, vel septingentis, quùm 1. constet, Criticam Sacram à tempore Esdræ cæptam, & post ejus tempora quoque à Judæis continuatam & exercitam, atque inde potiùs probabile, diligentiùs tùm, quàm pòst, eam excultam fuisse: 2. quia Critici illi, qui ante mille sexcentos & septingentos annos fuerunt, vel habuerunt adhuc tales codices, quales Censor nobis fingit & format ex Interpretum collatione, vel non habuerunt. Si non habuerunt, vel ideò non habuerunt, quia non potuerunt illa habere, vel quia non voluerunt. Non potuisse habere, si extitissent, quis credat? Nec temporum, nec locorum, nec personarum consideratio id suadent. Non voluisse quis dicet? cùm hoc eorum fuerit ἔργον. Tantam vel ignaviam vel stupiditatem quis illis attribuat, qui suam diligentiam tot aliis luculentis documentis comprobarunt, qui hoc unum egerunt, ut ex collatione codicum emendatos codices haberent? Si habuerunt, quî factum, quòd tot illarum variarum lectionum, quas Censor veriores, meliores, & convenientiores dicit, tam unanimiter atque universaliter repudiârint & rejecerint, ut nullas earum vel retinuerint, vel saltem ad marginem, aut in Criticis suis observationibus annotârint? Sed de hoc quoque jam fusiùs in superioribus actùm, ut & de illo futili, falso, & puerili cavillo, quasi jactaremus, omnes Judæorum hodiernos codices, ad ultimũ usq; apiculum repræsentare, Mosis, Prophetarum, & Esdræ αὐτόγραφα.

CAPUT X.

De Septima mea Consideratione; Quòd hæc Crisis exerceatur sine ullo vel Veterum, vel recentiorum, saniorum quidem & cordatiorum, Biblicorum Interpretum exemplo.

DEFENS. *In septima Consideratione sic disputat Censor:* Quo vel Veterum, vel Recentiorum, sanorum quidem & cordatiorum,

rum,

rum, Bibliorum Interpretum id fit exemplo? *Hic jam non contra me pugnat Censor, sed contra larvas, & in tenebris vere σκιαμαχεῖ. An ego dixi, ullum Interpretem esse Hebræo textui præferendum? An negavi, textum Hebræum esse fontem, ex quo Interpretationum rivuli sint dijudicandi? An negavi esse Veritatem Hebraicam? An dixi, codicem Hebraicum hodiernum esse in totum & universaliter corruptum, ideoq; esse ex Ecclesia Dei eliminandum vel abolendum? Liquet hic, Censorem monstra sibi fingere, quæ debellet. Hoc unum dixi, dico, & in æternum dicam, & quidem jure ac meritò; iis in Scripturæ locis, in quibus occurrit varia lectio, quæ ostendi potest, ex Veterum Interpretum cum hodierno codice Hebraico collatione, dispiciendum esse, quænam lectio sensum gignat veriorem, antecedentibus, consequentibus, toti Orationis seriei, & universæ Scripturæ analogiæ convenientiorem, aptiorem & commodiorem, atque eam esse alteri præferendam, quocunque tandem in codice Hebraico inveniatur, non ut ea, quæ minus vera, commoda & apta est, si fortè in hodierno Codice Hebraico occurrat, ex eo expungatur, aut ut ea, quæ verior & commodior est, in ejus locum insulciatur, & inferciatur, sed ut ea in Scripturæ explicatione & interpretatione à Commentatoribus annotetur, tanquam melior. Est ne hoc tam grande piaculum, tam immane facinus, tam horrendum monstrum, in extremas orbis terrarum oras relegandum?*

VINDIC. En, Lector benevole, quàm irâ concitus animus à recto aberret, cæcutiat, atque adeò insaniat! Quid hæc omnia ad ea verba, quæ ex meo scripto protulit? Quod in me culpat, justissimè in illum quadrat. An in verbis meis allegatis quicquam eorum, quæ mihi impingit, vel in ipsius quicquam, quod meum argumentum incidit? Verè hic Andabatam agit ipse. Ego dixi, illum hanc Crisin *sine ullo laudato exemplo* exercere. Annon, hoc dicens, illum directè peto & ferio? Si monstrum est quod debello, ipse monstrum illud erit, suo proprio judicio. Proposui ipsi quæstionem. Annon monstrosa hæc ad illam responsio? Quorsum istæ expostulationes, exprobrationes, interrogationes, protestationes? Possem justissimè omnia declinare; sed quia homini furioso aliquando mos gerendus, etiam in rebus absurdissimis, ego quoque ad propositas ejus quæstiones breviter & perspicuè respondebo.

Omninò ergo, inquam; dixisti, & dicis, Interpretes esse Hebræo textui hodierno præferendos, quotiescunque dixisti & di-

cis, Interpretes alios veriorem, commodiorem, convenientiorem, in quamplurimis locis, fundere sensum, & quoties hoc faciunt, illorum lectionem esse praeferendam.

Omninò negas, Hebraicum textum esse fontem, ex quo Interpretationum rivuli sint dijudicandi; dum ais, *Codicem hodiernum Hebraicum esse cum Interpretibus conferendum, aut vice versâ Interpretes cum Codice Hebraico, & hos totidem repraesentare codices Hebraicos diversos*; ita ut, tuo judicio, æquè sit Fons Hebraicus ex Rivulis Interpretationum, ac Rivuli Interpretationum ex fonte Hebraico, dijudicandus: dum etiam ais, *veram, bonam & commodam lectionem non esse in uno tantùm Codice Hebraico quaerendam, sed veriorem & commodiorem lectionem inveniri modò in Codice Samaritico, alio in loco in Translatione τῶν LXX. alio loco in Paraphrasi Chaldaica, & sic de caeteris antiquis Interpretibus.* Ubi vera lectio, ibi fons.

Omninò negas esse Veritatem Hebraicam; quia negas; *Textum Hebraicum repraesentare ubiq; veram lectionem, & asseris, quamplurimis in locis illum exhibere lectionem falsam, incommodam, Orationis seriei, & Scripturae universae analogiae non convenientem.* Veritas & Falsitas simul consistere nequeunt.

Quam ego dicam, *Universalem Judaeorum codicum corruptionem*, & suprà jam visum, cap.4. & mox iterùm me explicabo, ubi hoc recurret.

Nullibi verò dixi aut scripsi, te statuere, hodiernum Codicem Judaicum esse ex Ecclesia Dei eliminandum prorsus, & abolendum.

Cæterùm & ego dico, ac quod sæpiùs jam dixi repeto, si inter Codices Hebraicos diversa occurrat lectio, & aliqua possit ostendi, quæ sit melior, commodior, aptior, illam, quocunque in Codice Hebraico inveniatur, esse amplectendam, sequendam, omnibusque aliis præferendam, etiam receptæ lectioni hodiernorùm Codicum. Sed nunquam admitto, nec in æternum admissurus sum, ut mihi incerta Conjectura, ex discrepante Interpretatione nata, & divinata, cujus plures aliæ possunt esse causæ, pro Varia lectione Hebraicâ obtrudatur, contra lectionem certam, & fidem omnium Hebraicorum codicum. Dixi etiam, dico, & semper dicturus sum, grande hoc esse piaculum, immane facinus, & monstrum horrendum, in extremas orbis terrarum oras relegan-

relegandum: quia sic omnis Verbi Dei certitudo incerta redditur.

DEFENS. *Annon id fit in omni aliorum scriptorum & librorum genere, ab illis, qui eos emendandos, censendos, corrigendos, illustrandos, explicandos suscipiunt?* At non idem in Sacris, *inquit Censor*, quod in prophanis scriptis licet! *Quidni verò liceat, quando eadem labes, eadem calamitas, libros Sacros, quæ reliquos, ex Librariorum incuria, oscitantia, ἀβλεψίᾳ, audacia, interdum & temeritate occupavit, Varia nimirum & multiplex lectio, ac codicum discrepantia? Sic enim non corrigitur, non castigatur sacer iste scriptor, sed corrigitur vitium & mendum, quod Librarii culpâ in sacrum codicem irrepsit. Dicat ergo Censor (si hoc non vult admittere) Scribas ad unum omnes, quorum operâ jam à Mosis vel Esræ tempore ad nos usque pervenit hodiernus codex Hebraicus, fuisse ἀναμαρτήτους, θεοπνεύστους, ut in scribendo nec errarint, nec errare potuerint, ne in minimo quidem apiculo. Dicat, inquam, illud Censor, & validis atque invictis rationibus & argumentis addicat & probet, tùm ab istâ nostrâ discedemus sententiâ. At priusquam id faciat, citiùs Lunam de cœlo deducat, & Nili aquam & fluxum ad Lunæ montes, unde nasci & oriri dicitur, reducet.*

VINDIC. 1. Rectè pro me respondet Antagonista meus, non idem licere in Sacris, quod in Prophanis, de quo jam aliquid dictum suprà cap. 4. Et quis nescit, quàm difficile sit Criticis, intra debitos fines & carceres se continere!

2. Do, quod petit, liberaliter, & concedo, idem hîc licere, quando demonstrari potest ex probatis Codicibus Hebraicis, eorumq; discrepantiâ, eandem labem, eandem calamitatem, Libros sacros, quæ reliquos, ex librariorum incuriâ, oscitantiâ, ἀβλεψίᾳ, audaciâ, temeritate, occupasse: Neque nego, aut negavi unquam, aliquas in Hebraicis codicibus occurrere discrepantias, & cùm hoc fit, judicium esse adhibendum, quænam alteri sit præferenda, ut frustrà me Defensor ad ἀναμαρτησίαν θεοπνευστὸν Hebraicorum scribarum, vel asserendam, vel probandam, conetur adigere. Ego verò justissimè ab ipso peto, ut sufficienter hanc suam apertam assertionem de variis lectionibus codicum Hebraicorum, quas ex Interpretibus colligit, probet ac demonstret, seu validis atque invictis rationibus & argumentis, seu Codicum Hebraicorum ita discrepantium & variantium authoritatibus. At priusquam id faciat,

ciat, citiùs Atlanticum mare corylâ exsorbebit, citiùs humo infigentur astra, & ætherem terra occupabit, quàm hoc præstet.

DEFENS. At (*inquit Censor*) S. Hieronymus multas notavit ejusmodi discrepátias, sed raro admodum inde conclusit, Textum Hebræum illic esse corruptum, nedum ut universalem codicum Hebraicorum depravationem inde inferret. *Primò, quem hîc petit Censor? An ego universalem codicis hodierni, nedum omnium omninò codicum, depravationem, ex variis à me annotatis lectionibus intuli?*

VINDIC. Quia his in rebus non facilè sine exemplo aliquid facere & tentare decet, D. Hieronymum, doctissimum Interpretem, & diligentissimum simul in conferendis cum textu Hebręo Versionibus Græcis produxi, docens; cùm ille discrepantias quidem illas notârit, nec tamen ex illis variam lectionem Hebraicam ullibi intulerit, vel Textum Hebraicum depravationis arguerit, aut certè rarissimè, in uno & altero fortassis loco; nec nos facilè aut temerè eò progredi, aut tantam licentiam sumere debére.

Quomodo *Universalem corruptionem* intelligam, suprà dixi; *primò*, quatenus ex hac Crisi sequitur, omnia exemplaria, omnesque codices Hebraicos, qui hodiè extant, & ab aliquot sæculis extiterunt, esse corruptos; cùm nulli ampliùs reperiantur, nec ab aliquot sæculis extiterint, aut reperti sint, qui tale quid sonent aut repræsentent, ut Veteres illi Interpretes nobis exprimunt in suis Versionibus, & quidem iis in locis, in quibus, ex Critici mente, illorum lectio est melior, verior & convenientior, quàm hodierni Codicis Judaici: *secundò*, quatenus ita in dubium vocatur hodiernus codex Judaicus, ejusque lectio, ut ubique ea examinanda statuatur, ubi in diversum abeunt Interpretes. Id verò cùm per universa fiat Biblia, & *infinitis in locis*, quâ Phrasi ipse sæpè utitur Defensor, an adeò malè loquor, quando dico illum Universalem seu generalem statuere depravationem codicis Hebraici?

DEFENS. *Secundò, si S. Hieronymus, fatente ipso Censore, raro admodùm inde conclusit, Textum Hebræum illic esse corruptum, ergo saltem aliquando hoc inde conclusit. Si non omnes, quæ ex variis lectionibus oriuntur, discrepantias animadvertit, (certè paucas admodùm, si cum reliquis, quæ observari possunt, comparentur, observavit) an id mihi fraudi esse debet? An probabit, nullas omninò alias esse, quàm quæ à S. Hieronymo observata & annotata sunt?*

VINDIC.

VINDIC. Omninò rarò inde conclusit, & aliquando, sed quid hoc pro generali hac licentia quam sibi Criticus iste sumit? Aliquando, & semel fortè atque iterum, ubi vel fidelitas Judæorum illi suspecta, vel levi librariorum culpâ error incidere potuit: sed in locis momentosis nullibi.

Exemplum D. Hieronymi equidem non debet esse fraudi Defensori: laudi autem ejus cederet, si illud imitaretur, & eâ modestiâ ac veneratione de Hebraico codice sentiret, loqueretur, & scriberet, ac ille. Qui D. Hieronymum cum Capello contulerit, annon mirabitur, iis in locis, in quibus Capellus discrepantes circa aliquem locum interpretationes observat, & ex iis varias lectiones colligit, easque meliores & veriores, quàm Codicis Hebraici hodierni, annon, inquam, mirabitur, D. Hieronymum nec vidisse, nec odoratum esse, id quod vidit, & odoratus est Capellus, cùm tamen idem quod ipse egerit; imò cùm non sub crasso Helvetiæ, sed subtili Palæstinæ aëre, qui sapientes homines facere dicitur, vixerit.

Frustra petitur à me probatio ejus rei quam non assero. Non nego enim Varias lectiones omnes, sed illas duntaxat admitto, quæ *legi* possunt, id est, Codicum Hebraicorum, non quæ divinantur.

DEF. *Tertiò, ubi variam aliquam inter Codices Hebræos observat lectionem, annon isthic dispicit & judicat, quanam sit potior & magis sequenda? Quod si non id ubique facit, sed codicis sui lectionem simpliciter sequitur, an propterea non æquum est & justum id facere?*

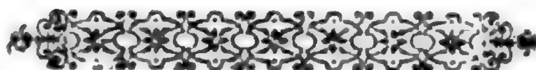
VINDIC. An verò non & ego hoc faciendum doceo, in variis probatorum Codicum Hebraicorum lectionibus, & quidem ubique?

DEF. *Quartò, an nescit Censor, non omnes Interpretum à textu Hebræo discrepantias esse à varia lectione, & codicum Hebraicorum pugna & dissensione? imò plerasq; esse ab ipsorum Interpretum hallucinatione, qui etsi eodem modo legant, diversè tamen admodum eundem Scripturæ locum interpretantur, cujus diversitatis variæ possunt reddi rationes, in quas inquirere non est hujus loci.*

VIND. Nequaquam ignoro hoc, quod hîc ex me quærit Censor: ipse autem videtur id ignorare, vel aliquando dissimulare, & revera longè aliter statuere. Si autem hoc non est, cur nobis

plurimis in locis. Unde & in hoc ipso loco dicit, Codicem Τῶν LXX. esse antiquiorem hodierno isto Judaico; sed non probat; quia illum codicem nunquam vidit. Quòd verò addit, Codices Paraphrastarum, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, & S. Hieronymi, æquè esse antiquos, ac hodiernum istum Judaicum, id accipio. Nam credo, omnia Biblia Hebraica esse ejusdem antiquitatis, quoad rem ipsam, licet circumstantiâ temporis, quo scripti sunt, varient.

Quòd porrò quærit; *cur in locis dubiæ & ambiguæ lectionis hodiernus iste antiquis illis necessariò præponetur, ideò tantùm, quia est hodiernus Judaicus?* notet Lector, quàm *sophisticè* & *invidiosè* iterùm agat & loquatur. *Sophisticè* præsupponit nimirum, quasi Codices Hebræi Græcorum septuaginta, Paraphrastarum, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, Hieronymi, vel saltem illorum similes extarent, & tamen ego hodiernos præferendos dicerem, quod falsum. Præfero codices Hebraicos hodiernos Versionibus peregrinis, non codicibus aliis Hebraicis, ut centies jam dixi. *Invidiosè & malitiosè* agit, dum scribit, *ideò tantùm, quia est hodiernus, & quia Judaicus*; convitia tralatitia, partim in ipsum Codicem Sacrum, partim in me redundantia, & Lectori incauto & rudiori ludibrio me objicientia. Ego idem dico quod ipse, & iisdem verbis meam mentem exprimo: *Quùm textus hodiernus Hebraicus, minùs commodum, aut minus verum fundit sensum, quàm alii Codices æquè Hebraici, æquè Judaici, æquè antiqui, vel etiam antiquiores, nego nos teneri illius lectione, nec quisquam æquus rerum arbiter & cognitor aliter sentiet.* Quid à me vult amplius aut clarius? Idem ajo quod ipse, idem nego quod ipse.

CAP.

CAPUT IX.

De Sexta mea Consideratione, deductâ ab Universali consensu Judaeorum, per universum orbem terrarum, in unam eandemq;, & quidem eam ipsam, quam nos hodiè sequimur, lectionem.

DEFENS. *Sexta Censoris Consideratio hæc est:* Si tanta codicum Hebraicorum olim fuisset varietas, quanta hinc infertur, impossibile fuisset, ut Judæi unquam, ob suam, per universum orbem terrarum, dispersionem & dissipationem, tam unanimi, tam universali consensu, in unam eandemque lectionem coirent & conspirarent, ut per omnes Orbis partes, uno eodemque modo Biblia sua legerent & scriberent. *Primùm ex eo, quod Censori nostro factu videtur impossibile, & cujus rationem, quî fieri potuerit, non satis videt, id quod reapse est, & quod factum esse sole clariùs ostenditur (magnam nimirum esse codicum Hebraicorum inter se discrepantiam) inficiari velle, stultum planè & absurdum est.*

VINDIC. Fateor, quod hic dicit Defensor, & stultitię me condemno, si de quo gloriatur, non ad Solem, sed ad Lunam vel Lucernam saltem, mihi ostẽderit, Codicum sc. Hebraicorum tantam discrepantiam, quantam ille ex Interpretationum varietate arguit. At hanc discrepantiam Hebraicam in Interpretationibus Græcis, Chaldæis, Latinis ostendere, & tales codices pro Hebræis proferre & venditare, id est circulatorum, gesticulatorum, & præstigiatorum more oculos præstringere, quibus artibus nonnisi simpliciores capiuntur & circumveniuntur; scilicet *Ignari scelerum tantorum, artisq; Pelasgæ.* Quot enim alię, ut suprà visum, & in secunda parte videbimus, causæ discrepantiarum illarum esse possunt, quàm Codicum Hebraicorum varietas?

DEFENS. *Quod autem interrogat, quo pacto post tantam discrepantiam, tanta postmodùm obtinuerit, & sequuta sit, sequentium codicum concordia atq; consensus? respondere promptum nobis est, id factum esse sequentium*

quentium Scribarum & Massoretharum curâ & diligentiâ, quam in libris suis describendis adhibuerunt majorem, quàm antea factum fuerat.

VINDIC. Prompte equidem respondet Defensor, sed non ad rem, neque ad quæstionis nervum. Horum Scribarum & Massoretharum curâ & diligentiâ in describendo, promoveri potuit concordia & consensus codicum illorum inter se, quæ ipsi descripserunt: Sed quid de illis variis lectionibus melioribus, commodioribus, convenientioribus, & verioribus, quas ex mente Critici nostri habuerunt Codices illi Hebraici veterum Interpretum, & de illis Codicibus factum est? Quî fieri potuit, ut sequentes illi accuratiores & diligentiores Scribæ & Massorethæ omnes in talia exemplaria inciderint, quæ illas meliores, commodiores, convenientiores & veras lectiones non habebant, eaque sint sequuti? aut, si ea viderunt & habuerunt, quo vertiginis spiritu correpti & abrepti fuerunt, ut unanimi consensu eam deseruerint, & aliam minus bonam, commodam & veram sint sequuti? Et, si illi hoc commiserunt, an nemo fuit, qui id animadverteret & observaret, æquè ac nunc acutus & sagax iste Criticus?

Sed frustra hoc in Massorethas rejicitur, quasi illi repudiatis veteribus codicibus, vel suam propriam lectionem intruserint, vel talia sequuti sint pro suo lubitu & arbitratu exemplaria, quæ cum nostris hodiernis exemplaribus congruunt & conveniunt. Si hanc varietatem invenissent, qui tam diligenter omnia alia, quę in exemplaribus repererunt, singularia, etiam minima, annotarunt, quomodo illi de his siluissent majoris momenti variis lectionibus? Inspiciatur historia Massoretharum, à Patre meo conscripta, & apparebit, quàm scrupulosi illi fuerint circa quasvis minutias, quas in exemplaribus repererunt, annotandas, & posteritati transmittendas. Consideretur Origo ipsorum, quòd inde à temporibus Esdræ per aliquot subsequentia sæcula viguerint & floruerint.

DEFENS. *Secundò, Censor noster lubens nobis persuaderet, tantum esse Judaicorum codicum ab annis plus mille consensum, ut vix in minimo apiculo inter se distent, sed per omnes orbis partes, uno planè eodemq; modo Judæi Biblia sua legant & scribant, cùm tamen ipse suprà agnoscere coactus sit, varias & multiplices in eorum codicibus frequentissimas lectiones, quas ipsorum Critici annotant in Keri & Cetib, variis Orientalium & Occidentalium Judæorum, itē diversis Ben Ascher & Naphtali lectionibus.*

VINDIC.

VINDIC. Nihil minus quàm hoc persuadere cuiquam cupio qui scio aliter se rem habere, & longè meliùs, quàm Defensor. Mentem meam hac de re jam suprà exposui. Discrepantia deprehenditur aliquando in Veteribus Manuscriptis, & quandoq; etiam in impressis. Illarum non paucæ sunt observatæ & annotatæ in Bibliis majoribus Venetis & Basileensibus. Nonnullas etiam ex collatione plurium MMSS. collegit author Libri שתי ידות parte primâ, R. Jacob ben Chajim in annotationibus marginalibus Bibliorum majorum, & quidam alii. Et optârim, ut illæ omnes ab aliquo Christianorum quoque pro illorum usu colligerentur, & publicarentur.

Sed observandum, tales esse illas varias lectiones, ut plerunque tantùm Orthographiam spectent, quoad aliquod punctum, accentum, vocem plenè cum ו & י aut defectivè sine ו & י scriptam, & similia accidentia, in quibus labi & errore pronum est. Tales verò, quales ex Interpretibus Veteribus colliguntur, nuspiam terrarum vel gentium apud Hebræos commemorantur, multò minùs illæ ipsæ, aut saltem quædam illarum.

Quamvis verò illarum multæ sint, nihil tamen impedit, quo minus dici queant Hebræi eodem modo per universum Orbem Biblia sacra legere; quoad sc. voces & sententias, harumque sensum, qui per illas lectiones varias non immutatur; & quatenus in plerisque consentienter in unam aliquam lectionem conspirant, quam præ cæteris approbant; opposite denique ad Interpretes peregrinos, quia nihil illorum continent, quæ illi subinde repræsentant.

Sic in dissensionibus Ben Ascher & Ben Naphtali, sequuntur lectionem Ben Ascher, & in dissensionibus Orientalium & Occidentalium, istos.

Adde quòd istæ omnes, & originem & existentiam suam habeant in Codicibus aliquib. Hebraicis; ac proinde pro talibus sint agnoscendæ: illæ autem, quas Criticus obtrudit, nequaquam, nisi per incertam conjecturam & divinationem; ac proinde magna est inter illas differentia; tanta nimirum, quanta inter Entia realia & rationis, inter Creaturas & Chimæras, inter Res gestas & Somnia. Ad hoc verò porrò excipit & ait,

DEFENS. *Tertiò, an illa, quas nos in Critica, præter illas Judaicorum Massoretharum, ex Veterum Interpretum Translationibus observa-*

mus, alius sunt generis, quàm quæ ab ipsorum Judæorum Criticis annotatæ sunt? Agnoscet cordatus Lector, omnes esse planè ὁμογενῆ.

VINDIC. Quidni alius sint generis illæ, quas Criticus noster observat, cùm nullis nitantur authoritatibus Codicum, sed tantùm ex Versionibus divinentur, contra authoritatem & fidem universalem Hebræorum, & reclamantibus præstantissimis Christianorum Theologis & Philologis, qui hactenus contra has discrepantes Interpretationes, Hebræorum codicum lectionem eruditè sunt tuiti & defenderunt. Vecordissimus itaque sit oportet, non cordatus, qui ὁμογένειαν agnoscet, inter Varias lectiones extantes in Codicibus Hebraicis, & inter Versiones discrepantes Græcas, Latinas, Chaldæas, alias.

DEFENS. *Quòd si posteriores istæ non sunt à Judæorum Criticis observatæ, rationem suprà reddidimus; nempe vel noluerunt, vel non potuerunt collationes istas facere, neque id ad se pertinere existimarunt, quòd suis, qui tum erant, codicibus contenti essent, neq; alios consulere operæ pretium esse existimarent. At non propterea vel minus sunt certæ, vel veræ, neq; à Censore nostro sub ullo prætextu negandæ.*

VINDIC. At nos suprà rationem illam profligavimus. Cur quæsò *noluissent* id facere? quid voluntatem ipsorum suffla minare debuisset vel potuisset? Qui alia longè minora annotarunt, cur hæc omnia præteriissent? Quî non vel aliqua observassent? Imò quî non alicubi, inter quamplurimas lectiones varias veriores, commodiores, & convenientiores, vel aliquot paucas retinuissent?

Et cur non *potuissent* id facere? Cùm Censor dicat, tales Codices Hebræos extitisse, & ex illis has varias lectiones prodiisse, quî minus potuerunt collationem horum, quàm aliorum codicum facere? quid illos prohibuit?

Cur etiam *non ad se pertinere* existimassent Critici diligentissimi, accuratissimi, religiosissimi, varios consulere Codices, quorum hæc unica erat cura, unicum studium, & ἔργον? Scilicet suo exemplo, suoque pede metitur alios; quia ille, de rebus Hebraicis scribens, nullum operæ pretium existimat, Hebræos consulere, & ex illis potiùs, quàm suo proprio cerebro, de illorum rebus judicare, hinc existimat, alios quoque in suis æquè esse securos, sibi placentes, & suâ, quæ ad manum est, supellectile contentos.

Plura

Plura addere possem, sed quia suprà jam etiam de hoc egimus, & Roscius noster mihi hic imperat, ne porrò sub ullo prætextu negem, eas non minùs certas & veras esse, quàm alteras, parebo, & ad seqq. progrediar.

DEFENS. De hoc consensu, *inquit Censor*, jam à multis retrò sæculis sunt gloriati. *At quàm falsò & frustra, constat ex nostra Critica. Vana Judæorum jactantia nemini est ignota, nisi quibus vel taciti cum illis syncretismi aliqua est suspicio, vel qui nimiâ cum illis consuetudine, omnes eorum quisquilias & furfuraceas nugas, quasi totidem horrenda mysteria, admirantur, ac tantùm non adorant & venerantur. Quod si omnes, quas ipsi Judæi observant & annotant Varias lectiones, in unum cum illis, quæ ex Paraphrastarum, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, & S. Hieronymi Versionibus observari possunt, conferrentur, non pauciores fortè numero invenirentur, quàm ex LXX. Interpretibus deprehendi possunt, ut falsus omninò & frustra planè sit Censor, dum tantum, tamq; Universalem Judæorum in libris suis consensum jactat, quasi uno eodemq; modo Judæi per omnes terrarum orbis partes Biblia sua, jam à mille sexcentis vel septingentis annis legerent atque scriberent, si autem ab annis paulò plus mille, accuratiores paulò in illis & censendis & scribendis fuerunt, quàm antea fuerant, id nostræ non potest, aut debet officere sententiæ, de Variis in Critica nostra observatis lectionibus, quâ id unum volumus, non posse urgeri codicem hodiernum Judaicum, quasi totidem omninò apiculis repræsentaret Mosis, Prophetarum, vel Esdræ αὐτόγραφα, ita ut ab eo discedere nullatenus nobis liceat.*

VIND. De Consensu Judaicorum seu Hebraicorum librorum suprà jam diximus, quò Lectorem remittimus. Ex iis videbit, quàm vanè & frustrà eum arrodat & vexet.

De Judæorum Vanâ jactantia quæ scribit, utiq; in multis eam non nego: sed in hac, de qua agimus jactantia, vanitatis argui nequeunt, quia res est, quæ ad oculum videri & demonstrari potest, nisi quis ultrò cæcutire, & apertam lucem aspicere renuat, & velum oculis suis ipse obtendat. De Syncretismo etiam quæ malitiosè, invidiosè & calumniosè aspergit, jam in superioribus sunt abstersa.

Suprà etiam jam satis demonstravimus, Varias illas lectiones, quas Judæi ex codicum Hebraicorum collatione notant, nihil vel huic consensui derogare, cùm longè alterius sint generis, vel De-

fenſoris Criſin & Varias lectiones juvare, ut nil opus ſit ea repetere. Somnium eſt, quod narrat de Judæorum diligentiore atque accuratiore codicum ſcriptione ab annis demum mille ſexcentis, vel ſeptingentis, quùm 1. conſtet, Criticam Sacram à tempore Eſdræ cæptam, & poſt ejus tempora quoque à Judæis continuatam & exercitam, atque inde potiùs probabile, diligentiùs tùm, quàm pòſt, eam excultam fuiſſe: 2. quia Critici illi, qui ante mille ſexcentos & ſeptingentos annos fuerunt, vel habuerunt adhuc tales codices, quales Cenſor nobis fingit & format ex Interpretum collatione, vel non habuerunt. Si non habuerunt, vel ideò non habuerunt, quia non potuerunt illa habere, vel quia non voluerunt. Non potuiſſe habere, ſi extitiſſent, quis credat? Nec temporum, nec locorum, nec perſonarum conſideratio id ſuadent. Non voluiſſe quis dicet? cùm hoc eorum fuerit ἔργον. Tantam vel ignaviam vel ſtupiditatem quis illis attribuat, qui ſuam diligentiam tot aliis luculentis documentis comprobarunt, qui hoc unum egerunt, ut ex collatione codicum emendatos codices haberent? Si habuerunt, quî factum, quòd tot illarum variarum lectionum, quas Cenſor veriores, meliores, & convenientiores dicit, tam unanimiter atque univerſaliter repudiârint & rejecerint, ut nullas earum vel retinuerint, vel ſaltem ad marginem, aut in Criticis ſuis obſervationibus annotârint? Sed de hoc quoque jam fuſiùs in ſuperioribus actùm, ut & de illo futili, falſo, & puerili cavillo, quaſi jactaremus, omnes Judæorum hodiernos codices, ad ultimũ uſq; apiculum repræſentare, Moſis, Prophetarum, & Eſdræ αὐτόγραφα.

CAPUT X.

De Septima mea Conſideratione; Quòd hæc Criſis exerceatur ſine ullo vel Veterum, vel recentiorum, ſaniorum quidem & cordatiorum, Biblicorum Interpretum exemplo.

DEFENS. *In ſeptima Conſideratione ſic diſputat Cenſor:* Quo vel Veterum, vel Recentiorum, ſanorum quidem & cordatiorum,

rum, Bibliorum Interpretum id fit exemplo? *Hic jam non contra me pugnat Censor, sed contra larvas, & in tenebris verè σκιαμαχεῖ. An ego dixi, ullum Interpretem esse Hebræo textui præferendum? An negavi, textum Hebræum esse fontem, ex quo Interpretationum rivuli sint dijudicandi? An negavi esse Veritatem Hebraicam? An dixi, codicem Hebraicum hodiernum esse in totum & universaliter corruptum, ideoq; esse ex Ecclesia Dei eliminandum vel abolendum? Liquet hic, Censorem monstra sibi fingere, quæ debellet. Hoc unum dixi, dico, & in æternum dicam, & quidem jure ac meritò, iis in Scripturæ locis, in quibus occurrit varia lectio, quæ ostendi potest, ex Veterum Interpretum cum hodierno codice Hebraico collatione, dispiciendum esse, quænam lectio sensum gignat veriorem, antecedentibus, consequentibus, toti Orationis seriei, & universæ Scripturæ analogiæ convenientiorem, aptiorem & commodiorem, atque eam esse alteri præferendam, quocunque tandem in codice Hebraico inveniatur, non ut ea, quæ minus vera, commoda & apta est, si fortè in hodierno Codice Hebraico occurrat, ex eo expungatur, aut ut ea, quæ verior & commodior est, in ejus locum insulciatur, & infarciatur, sed ut ea in Scripturæ explicatione & interpretatione à Commentatoribus annotetur, tanquam melior. Est ne hoc tam grande piaculum, tam immane facinus, tam horrendum monstrum, in extremas orbis terrarum oras relegandum?*

VINDIC. En, Lector benevole, quàm irâ concitus animus à recto aberret, cæcutiat, atque adeò insaniat! Quid hæc omnia ad ea verba, quæ ex meo scripto protulit? Quod in me culpat, justissimè in illum quadrat. An in verbis meis allegatis quicquam eorum, quæ mihi impingit, vel in ipsius quicquam, quod meum argumentum incidit? Verè hic Andabatam agit ipse. Ego dixi, illum hanc Crisin *sine ullo laudato exemplo* exercere. Annon, hoc dicens, illum directè peto & ferio? Si monstrum est quod debello, ipse monstrum illud erit, suo proprio judicio. Proposui ipsi quæstionem. Annon monstrosa hæc ad illam responsio? Quorsum istæ expostulationes, exprobrationes, interrogationes, protestationes? Possem justissimè omnia declinare, sed quia homini furioso aliquando mos gerendus, etiam in rebus absurdissimis, ego quoque ad propositas ejus quæstiones breviter & perspicuè respondebo.

Omninò ergo, inquam, dixisti, & dicis, Interpretes esse Hebræo textui hodierno præferendos, quotiescunque dixisti & di-

cis, *Interpretes alios veriorem, commodiorem, convenientiorem, in quamplurimis locis, fundere sensum, & quoties hoc faciunt, illorum lectionem esse præferendam.*

Omninò negas, Hebraicum textum esse fontem, ex quo Interpretationum rivuli sint dijudicandi; dum ais, *Codicem hodiernum Hebraicum esse cum Interpretibus conferendum, aut vice versâ Interpretes cum Codice Hebraico, & hos totidem repræsentare codices Hebraicos diversos*; ita ut, tuo judicio, æquè sit Fons Hebraicus ex Rivulis Interpretationum, ac Rivuli Interpretationum ex fonte Hebraico, dijudicandus: dum etiam ais, *veram, bonam & commodam lectionem non esse in uno tantùm Codice Hebraico quærendam, sed veriorem & commodiorem lectionem inveniri modò in Codice Samaritico, alio in loco in Translatione τῶν LXX. alio loco in Paraphrasi Chaldaica, & sic de cæteris antiquis Interpretibus.* Ubi vera lectio, ibi fons.

Omninò negas esse Veritatem Hebraicam; quia negas; *Textum Hebraicum repræsentare ubiq; veram lectionem, & asseris, quamplurimis in locis illum exhibere lectionem falsam, incommodam, Orationis seriei, & Scripturæ universæ analogiæ non convenientem.* Veritas & Falsitas simul consistere nequeunt.

Quam ego dicam, *Universalem Judæorum codicum corruptionem*, & suprà jam visum, cap.4. & mox iterùm me explicabo, ubi hoc recurret.

Nullibi verò dixi aut scripsi, te statuere, hodiernum Codicem Judaicum esse ex Ecclesia Dei eliminandum prorsus, & abolendum.

Cæterùm & ego dico, ac quod sæpiùs jam dixi repeto, si inter Codices Hebraicos diversa occurrat lectio, & aliqua possit ostendi, quæ sit melior, commodior, aptior, illam, quocunque in Codice Hebraico inveniatur, esse amplectendam, sequendam, omnibusque aliis præferendam, etiam receptæ lectioni hodiernorum Codicum. Sed nunquam admitto, nec in æternum admissurus sum, ut mihi incerta Conjectura, ex discrepante Interpretatione nata, & divinata, cujus plures aliæ possunt esse causæ, pro Varia lectione Hebraicâ obtrudatur, contra lectionem certam, & fidem omnium Hebraicorum codicum. Dixi etiam, dico, & semper dicturus sum, grande hoc esse piaculum, immane facinus, & monstrum horrendum, in extremas orbis terrarum oras relegan-

relegandum: quia ſic omnis Verbi Dei certitudo incerta redditur.

DEFENS. *Annon id fit in omni aliorum ſcriptorum & librorum genere, ab illis, qui eos emendandos, cenſendos, corrigendos, illuſtrandos, explicandos ſuſcipiunt?* At non idem in Sacris, *inquit Cenſor*, quod in prophanis ſcriptis licet! *Quidni verò liceat, quando eadem labes, eadem calamitas, libros Sacros, quæ reliquos, ex Librariorum incuria, oſcitantia, ἀβλεψίᾳ, audacia, interdum & temeritate occupavit, Varia nimirum & multiplex lectio, ac codicum diſcrepantia? Sic enim non corrigitur, non caſtigatur ſacer iſte ſcriptor, ſed corrigitur vitium & mendum, quod Librarii culpâ in ſacrum codicem irrepſit. Dicat ergo Cenſor (ſi hoc non vult admittere) Scribas ad unum omnes, quorum operâ jam à Moſis vel Eſræ tempore ad nos uſque pervenit hodiernus codex Hebraicus, fuiſſe ἀναμαρτήτους, θεοπνεύστους, ut in ſcribendo nec errarint, nec errare potuerint, ne in minimo quidem apiculo. Dicat, inquam, illud Cenſor, & validis atque invictis rationibus & argumentis addicat & probet, tùm ab iſtâ noſtrâ diſcedemus ſententiâ. At priuſquam id faciat, citiùs Lunam de cœlo deducat, & Nili aquam & fluxum ad Lunæ montes, unde naſci & oriri dicitur, reducet.*

VINDIC. 1. Rectè pro me reſpondet Antagoniſta meus, non idem licere in Sacris, quod in Prophanis, de quo jam aliquid dictum ſuprà cap. 4. Et quis neſcit, quàm difficile ſit Criticis, intra debitos fines & carceres ſe continere!

2. Do, quod petit, liberaliter, & concedo, idem hîc licere, quando demonſtrari poteſt ex probatis Codicibus Hebraicis, eorumq; diſcrepantiâ, eandem labem, eandem calamitatem, Libros ſacros, quæ reliquos, ex librariorum incuriâ, oſcitantiâ, ἀβλεψίᾳ, audaciâ, temeritate, occupaſſe: Neque nego, aut negavi unquam, aliquas in Hebraicis codicibus occurrere diſcrepantias, & cùm hoc fit, judicium eſſe adhibendum, quænam alteri ſit præferenda, ut fruſtrà me Defenſor ad ἀναμαρτησίαν θεοπνευστίαν Hebraicorum ſcribarum, vel aſſerendam, vel probandam, conetur adigere. Ego verò juſtiſsimè ab ipſo peto, ut ſufficienter hanc ſuam apertam aſſertionem de variis lectionibus codicum Hebraicorum, quas ex Interpretibus colligit, probet ac demonſtret, ſeu validis atque invictis rationibus & argumentis, ſeu Codicum Hebraicorum ita diſcrepantium & variantium authoritatibus. At priuſquam id faciat,

VINDIC. Omninò rarò inde conclusit, & aliquando, sed quid hoc pro generali hac licentia quam sibi Criticus iste sumit? Aliquando, & semel fortè atque iterum, ubi vel fidelitas Judæorum illi suspecta, vel levi librariorum culpâ error incidere potuit: sed in locis momentosis nullibi.

Exemplum D. Hieronymi equidem non debet esse fraudi Defensori: laudi autem ejus cederet, si illud imitaretur, & eâ modestiâ ac veneratione de Hebraico codice sentiret, loqueretur, & scriberet, ac ille. Qui D. Hieronymum cum Capello contulerit, annon mirabitur, iis in locis, in quibus Capellus discrepantes circa aliquem locum interpretationes observat, & ex iis varias lectiones colligit, easque meliores & veriores, quàm Codicis Hebraici hodierni, annon, inquam, mirabitur, D. Hieronymum nec vidisse, nec odoratum esse, id quod vidit, & odoratus est Capellus, cùm tamen idem quod ipse egerit; imò cùm non sub crasso Helvetiæ, sed subtili Palæstinæ aëre, qui sapientes homines facere dicitur, vixerit.

Frustra petitur à me probatio ejus rei quam non assero. Non nego enim Varias lectiones omnes, sed illas duntaxat admitto, quæ *legi* possunt, id est, Codicum Hebraicorum, non quæ divinantur.

DEF. *Tertiò, ubi variam aliquam inter Codices Hebræos observat lectionem, annon isthic dispicit & judicat, quænam sit potior & magis sequenda? Quod si non id ubique facit, sed codicis sui lectionem simpliciter sequitur, an propterea non æquum est & justum id facere?*

VINDIC. An verò non & ego hoc faciendum doceo, in variis probatorum Codicum Hebraicorum lectionibus, & quidem ubique?

DEF. *Quartò, an nescit Censor, non omnes Interpretum à textu Hebræo discrepantias esse à varia lectione, & codicum Hebraicorum pugna & dissensione? imò pleraq; esse ab ipsorum Interpretum hallucinatione, qui etsi eodem modo legant, diversè tamen admodum eundem Scripturæ locum interpretantur, cujus diversitatis varia possunt reddi rationes, in quas inquirere non est hujus loci.*

VIND. Nequaquam ignoro hoc, quod hîc ex me quærit Censor: ipse autem videtur id ignorare, vel aliquando dissimulare, & revera longè aliter statuere. Si autem hoc non est, cur nobis

tantum laborem, Veritati Hebraicæ tale jugum imponit hîc Criticus, ut ubicunque Veteres Interpretes cum hodierno codice Hebraico non conveniunt, codicis Hebraici lectionem cum illis conferamus, & videamus, quænam lectio meliorem fundat sensum, neque sine tali examine admittamus textus Hebraici lectionem ab Interpretibus discrepantem? Si ita est, quare alibi scribit; in hujusmodi discrepantiis Codicem Hebraicum pro uno duntaxat exemplari Hebraico habendum, non pro norma & regula examinis: singulos etiam Interpretes discrepantes, pro totidem Codicibus Hebraicis aliter legentibus? Hæc non benè inter se conveniunt, ut de aliis taceam, quæ scribit.

Quòd dicit, diversitatis hujus varias posse rationes reddi, id verum est, & fecit olim Hieronymus: ostendi id etiam ego: quòd verò dicit, id non esse hujus loci inquirere, sophisticum est. Nihil enim magis necessarium, & hujus loci, quàm in illius diversitatis causas inquirere. Ideò autem hujus loci id non esse dicit, quia ex hac inquisitione apparet falsitas hujus ipsius principii; Discrepantem Interpretationem oriri ex discrepante lectione Hebraica.

DEF. *De hoc duplici discrepantiarum genere statim in initio Criticæ monui, idq; diligenter inculcavi.*

VIND. *Monere, & Inculcare*, non satis est. Rationes & probationes sunt addendæ, & evidenter lectiones illæ variæ ostendendę & demonstrandæ. Si *monere* sufficit, monebo & ego studiosos lectores, ut à perniciosa ista Critica sibi caveant, eamque omnibus modis vitent & abominentur; Critico verò meliorem & saniorem mentem precentur.

DEFENS. *De hoc postremo discrepantiarum genere an ego unquam dixi, Interpretes esse textui Hebræo præponendos?*

VIND. Quid dixerit, & dicat, satis audimus & intelligimus. Quæro autem ego ex illo; Quâ certâ & infallibili regulâ ubique possit discernere, si in discrepantiis Interpretum admittatur, illas à varia codicum Hebraicorum esse lectione, quænam Interpretatio sit ex hallucinatione Interpretis, mentem authoris, & verborum aut phrasium Hebraicarum non rectè percipientis, & quænám ex Varia Lectione? Hoc sanè in multis locis discernere erit difficillimum & incertissimum. Ita semper Textus Hebraicus, ejusque lectio redditur incerta, & loco lectionis hactenùs certæ,

receptæ,

receptæ, & approbatæ, substituuntur incertæ Criticorum, ex Interpretibus haustæ, suspiciones & conjecturæ, quæ in infinitum crescent & augebuntur, ubi hæc licentia & audacia admittetur. Et quis ille Aristarchus erit, qui hanc separationem, & hoc discrimen faciet, omnibusque vel persuadebit, vel imperabit?

DEF. *An ego ex illis intuli, Textum Hebræum in iis locis esse corruptum? Annon contra monui, de discrepantiis illis esse ex Textu Hebræo judicandum, & eam interpretationem in iis locis esse sequendam, quæ magis cum Hebraicarum tùm vocum, tùm phrasium, proprietate convenit atque concinit?*

VIND. Bellè quidem hæc declamantur, sed non ita solidè, quin fucus facilè appareat & detegatur. Nam, ut modò dictum, diversitas ista prius satis est probanda, & accurata Crisis instituenda, quâ ostendatur, & omnibus persuadeatur, quænam hujus, vel illius generis, sint discrepantiæ. Bonam hîc tradit Regulam de dijudicatione Interpretationum discrepantium ex textu Hebræo: sed quam ille facit particularem & restrictivam, illa statuenda est universalis & extensiva.

DEF. *Quid ergò sibi vult Censor, quùm subjicit*; An ideò desiit (D. Hieronymus) Textum Hebræum ornare Veritatis Hebraicæ titulo & elogio? Minimè. Neque etiam vel minimo indicio hoc ex scriptis illius deprehendetur, illum reliquas Interpretationes æquâ lance cum Veritate Hebraica ponderasse.

VINDIC. Quid his verbis velim, satis apparet, videlicet, Licet D. Hieronymus semel fortassis atque iterùm Textum Hebræum, Judæorumque fidem suspectam habuerit; illum tamen non desiisse, pro authentico eum habere, ad quem Interpretationes absolutè sint exigendæ atque examinandæ, nec quicquam scripsisse, quod ejus authoritatem imminuere aut labefactare queat, vel ex quo argui possit, illum in hujusmodi Interpretum discrepantiis voluisse, ut cum illis secundum nostri judicii trutinam examinetur, atque ex illa trutinatione, ejus vel bonitas vel pravitas dijudicetur, quæ Critici & Defensoris est Regula.

DEF. *Annon etiam ego cum eo in illo discrepantiarum genere dixi, & dico, dicamq; semper, Textum Hebræum esse Fontem, esse Hebraicam Veritatem, ex qua Interpretationum rivuli sunt æstimandi & censendi?*

VIND. Notet Lector Sophisticam Defensoris, qui videri vult idem dicere quod D. Hieronymus, cùm tamen in immensum & infinitum ab eo distet: D. Hieronymus agnoscit sine æquivocatione pro Veritate Hebraica Textum Hebræum, quem ille à Judæis habuit, quemque illi quoque habuerunt, idque citra restrictionem: Capellus agnoscit Textum Hebræum pro Fonte, pro Veritate Hebraica, sed quem? qui nuspiam extat: (is enim quem habemus, ipsi est Judaicus, Massorethicus, Hodiernus) qui demùm est ex Variis Interpretibus, & nostris conjecturis formandus. Unde si de nostro Codice Hebraico dicat, illum esse Fontem & Veritatem, magna cum restrictione id facit, & innumeros locos excipit, quod non facit D. Hieronymus. Capellus agnoscit eum pro Veritate Hebraica in uno duntaxat discrepantiarum genere, non etiam in altero. Hoc verò, in quo eum non agnoscit, quale sit & quantum, nemo hactenus definivit, vel definire poterit. Indefinitum enim, imò infinitum, ipse passim illud facit. Itaque in plurimis, adeoque innumeris in locis, Textum nostrum Hebraicum non facit Fontem, & Veritatem Hebraicam; sed hanc ipsi gloriam, ex discrepantiis Interpretationum, de quibus incertum est, num ex hallucinatione Interpretis, an ex discrepanti codice sint ortæ, disputat, & in dubium vocat.

DEF. *Ubi dixi, Interpretationes esse æquâ lance cum Veritate Hebraicâ ponderandas, ac non potiùs ex ea examinandas & castigandas?*

VIND. Quamvis fortè non totidem & iisdem verbis, rem tamen passim dicit, & in proximè præcedentibus verbis, dum Textum Hebræum agnoscit pro Fonte & Veritate Hebraica in uno duntaxat discrepantiarum genere, quod est incertum, indefinitum, atque particulare. Itaque quia sic limitatum tantùm agnoscit, vult, in altero discrepantiarum genere non majorem habere authoritatem, quàm Interpretes; tanquam sc. unus codex tantùm, quamvis alios codices ipse nullos ostendere possit. Sibi tamen affirmanti credi vult, alios esse vel fuisse.

DEFENS. *Pergit Censor:* Quid Hieronymum permovit ad novam Latinam versionem cudendam? An Codicum Hebræorum corruptio, varietas, & dissidentia? Nequaquam. *Sed quid hoc ad nostram cum Censore controversiam?*

VINDIC. Hoc, quòd ostendo, D. Hieronymum Latinam versionem

sionem novam cudisse ex Hebraico, non attentâ variatione immensâ Versionum Latinarum, vel illâ cum Hebræo collatâ; sed contrà, Varietatem illam Latinarum versionum ad Unitatem Hebraici textûs revocando, & conformando absolutè; non in uno tantùm genere varietatum; idque ut Judæis os obstrueret, qui ex illa Latinarum Versionn. varietate Christianis objecerant, quòd Hebræas Scripturas falsassent & corrupissent. Itaque dum ostendo, D. Hieronymum longè aliter affectum fuisse, quàm Defensor, & idem egisse quod nos agendum censemus, permultum facit hoc ad eam quæ inter nos agitatur Controversiam.

DEFENS. *An ego dixi, codicem S. Hieronymi, vel Judæorum, tùm fuisse corruptos? Certè non magis, imò multò minus, quam τῶν LXX.*

VIND. Quid hac quæstione sibi velit Defensor, non video. Ego hîc nihil tale dixi, vel scripsi. Interim quomodo à Codicis Hebraici corruptione se immunem reddere queat, non video, ut suprà jam ostendi. Quem vel qualem Codicem LXX. habuerint, ex ea quæ inter nos versatur, & sub ipsorum nomine venditatur, versione non dici potest, ob causas alibi explicatas.

DEF. *Legat Censor Criticam nostram, & nisi ultrò cæcutiat, Varietatem illam deprehendet.*

VIND. Legi Criticam: sed fateor, me illam varietatem hactenus non deprehendisse, uti in secunda parte specialiùs ostendemus, in exemplorum ipsorum examine. Unde etiam liquebit, uter nostrûm cæcutiat. Defensor & Criticus, amore suæ opinionis cæcus, & per vitrum impurum videns, omnibus fallax illud specillum libenter vellet obtrudere, oditque omnes nos, qui oculis propriis videntes, & fidentes, illud respuunt & rejiciunt. Solem quem nos purum & clarum ante oculos habemus, ille nos vult per specillum, aut potiùs nebulas & nubes variarum Interpretationum aspicere & dijudicare.

DEFENS. *Frustra est ergo, & extra oleas planè vagatur in iis, quæ ex SS. Hieronymo, Augustino, Lyrano, fusè subjicit & exscribit, nullo judicio, Censor noster: nihil enim sunt ea ad rem, in quibus excutiendis frustra & oleum & operam impenderem. Non enim is sum, qui Judæos accusem, quòd Scripturas falsaverint atque corruperint, neque Lyranum probo, qui hoc Judæis objicit. Non nego, solos Hebraicos codices Veritatis Hebraicæ nomine dignos esse: neque si unus fortè & alter locus esset, qui depra-*

vatæ lectionis, ex deliberato Judæorum consilio argui posset, propterea totus eorum codex hodiernus in universum abjiciendus esset. Una enim hirundo non facit ver. Verùm ne hoc quidem illis impingendum esse censeo. Quid ergò hic facit Censor, nisi quòd arguendi & reprehendendi æstu abreptus, cæcum se & ridiculum prodit?

VIND. Non sum frustrà in allegandis iis, quæ ex S. Hieronymo, Augustino, & Lyrano exscripsi: quia ab Exemplis argumentor, & ex illis ostendo, quamvis & ipsi operam dederint collationi discrepantium Interpretationum cum textu Hebraico, nullibi tamen conclusisse, illas ex diversitate codicum Hebraicorum esse natas, neque discrepantes illas Interpretationes pro Variis lectionibus Hebraicis habuisse: neq; etiam ex illis discrepantiis suum Codicem Hebraicum de mutatione passâ accusasse, quod omninò facit ad institutum nostrum: in paucissimis quibusdam locis Judæos suspectos habuerunt, quasi studio unum & alterum adulterassent, quod nostram præsentem Controversiam non lædit, qui totalem ἀναμαρτησίαν Codicis Hebraici nunquam sustinuimus.

Nec quicquam interest, sive studi id à Judæis factum dicamus, sive non. Controversia enim nostra est de Corruptione in genere, quæ codicibus sacris acciderit, sive ea sit voluntaria & ex certo consilio ac studio, sive non. Quamvis nesciam, quomodo Judæi excusari queant, si dicamus, Librariorum Judaicorum inscitiâ, ἀβλεψίᾳ, incuriâ, somnolentiâ, atque etiam temeritate & audaciâ, illum corruptum esse: item, Masorethas multa loca pro suo privato judicio & arbitrio scripsisse & punctasse, nullâ habitâ codicum probatorum authoritate & respectu: denique etiam, consensisse unanimiter in eam lectionem, quæ in locis quamplurimis à veritate, & meliorum codicum lectione atque authoritate, aberrat. quæ sunt Critici nostri axiomata & principia.

Quomodo verò & quâ fronte ait, se non negare, solos Hebraicos codices Veritatis Hebraicæ nomine dignos esse, qui passim vult, illos examinandos & probandos esse ex discrepantiis Interpretum, atque inde quoque corrigendos? Dicet; *se illic non niti Interpretationibus, sed codicibus Hebraicis, quos habuerunt.* Ubi verò terrarum sunt illi Codices? nos illos non agnoscimus, nisi nobis ostendantur, ut sæpiùs jam diximus. Hoc verò in æternum non præstabit. Conjecturæ sunt frivolæ, non Variæ lectiones. Et ubi

manet

manet Hebraica Veritas in illis locis, in quibus statuit eam corrigendam esse ex nostro proprio judicio, & divinandi facultate? Miser Fons, cujus aquæ probandæ ex rivulorum puritate, sapore & natura! Misera regula, & incertus gnomon, de cujus rectitudine, ex lineis curvis & obliquis, judicium faciendum! Misera Veritas, de qua dicitur, quòd in multis locis non sit vera, sed falsa! quę omnia statuit Antagonista. Itaque his omnibus nil aliud facit, nisi quòd pertinaci studio conceptam semel sententiam defendendi, se non solùm cæcum & ridiculum prodit, sed & abominabilem facit, qui omnia, quæ hactenus in Sacris certa fuerunt, incerta ut inposterum sient, facit.

DEFENS. Non minoris, *inquit Censor*, faciunt Judæi Paraphrastas suos Chaldæos, quàm Christiani LXX. Græcos, Veterem Interpretem Latinum, &c. & occurrunt in illis loca quamplurima, quæ videntur arguere, auctores illos aliter iis in locis legisse, quàm hodierni nostri Codices repræsentant; nunquam tamen inde (sicut Christiani multi) suspicantur Judæi, Codices suos hodiernos esse corruptos, ex illis Paraphrasibus corrigendos, ad illas conformandos, vel Paraphrastarum illorum exemplaria ubique aliam lectionem olim habuisse, licet aliquando concedant, id fieri potuisse. *Accipio quod hîc ultrò largitur Censor, quia id negare non potest, quamplurima Paraphrastarum loca videri arguere, auctores illos aliter iis in locis legisse, quàm hodierni nostri Codices repræsentant: id enim de nonnullis in Critica manifestum fecimus, & illis alia longè plura addi possent, si quis à capite ad calcem Paraphrastas illos cum hodierno textu conferret. Quòd autem addit, nunquam tamen inde, sicut Christiani multi, suspicantur Judæi, Codices suos hodiernos esse corruptos, ex illis Paraphrasibus corrigendos, ad illas conformandos, nihil ad rem nostram facit: quid enim aliud hinc confici potest, nisi utramque, tùm Paraphrastarum, tùm hodierni sui Codicis lectionem, videri ipsis probam, genuinam, h.e. non facilè demonstrari posse, utra sit melior & convenientior, ideoq; utramque se retinere.*

VINDIC. Benè habet, quòd meam ultroneam confessionem accipit: neque enim me ejus pœnitet, quia aptissimè ad rem præsentem facit. Ab Exemplo enim Judæorum, sicut antea Patrum & Christianorum, doceo, Crisin sacram circa discrepantes Interpretationes non esse eò extendendam, ut ex illis Codicum Hebraicorum

corum diversitatem arguamus. Hoc, nî fallor, non est extra oleas, in præsenti nostra Controversia.

At, inquit Defensor, *hinc nihil aliud confici potest, quàm utramque, tùm Paraphrastarum, tùm hodierni sui Codicis lectionem videri ipsis probam & genuinam, h. e. non facilè demonstrari posse, utra sit melior & convenientior, ideò utramque se retinere.*

At ego nego, hanc Conclusionem inde posse confici, quia Judæi discrepantem illam Paraphrasin nequaquam habent pro varia codicis Hebræi lectione, sed pro Explicatione sensus, cujus Paraphrastes ille suas certas habuerit rationes, quas etiam aliquando investigant & explicant Judæi, aliquando suam ignorantiam profitentur, planè ut D. Hieronymus de discrepantiis Interpretum LXX. judicavit. Videat Lector, si placet, quæ hac de re jam scripsimus in nostro Tractatu de Punctis, parte 1. cap. 10. Conferat etiam, quo sensu illi diversas ejusmodi expositiones retineant, eodem Tractatu cap. 6. ubi duæ illæ Regulæ Talmudicæ à me explicantur, אל תקרא כך אלא כך *Ne legas sic, sed sic:* Item, יש אם למקרא ויש אם למסורת *Est mater Scripturæ, & est mater Masoræ.* Admittunt sc. Judæi illas paraphrases, non tanquam Interpretationes literales, sed tanquam mysticas & occultas, fatentes interea, illas cum literâ contextûs non convenire. Et hoc sensu utramque retinent, ut tamen literalem sensûs lectionem nequaquam in dubium vocent. Aut, si potest Defensor, probet ex Judæorum scriptis, illos ex discrepante Paraphrasi Chaldaica Variam lectionem codicis Hebraici arguere.

Quàm dextrè autem & feliciter exemplis ex Paraphrastis Chaldæis manifestum fecerit in sua Critica, illos multis in locis alios Codices habuisse, quàm nos, ex illorum examine, quod suo loco instituemus D. V. patebit.

DEFENS. *Quid verò aliud dico in Critica, de plerisque variis, quæ undecunque observari possunt, lectionibus, nisi vel eas sensum omninò non mutare, vel, si mutant, leviter admodum mutare: aut, si varium admodùm efficiant, tamen perinde esse utrum sequaris, quia uterque verus, commodus, aptus?*

VINDIC. Longè aliud dicit, quàm Hebræi dicunt. Illi enim discrepantias illas, non pro Variis Lectionibus, sed pro Explicationibus variantibus, non vocum & literæ, sed sensûs illius loci habent,

bent, cujus sic reddendi, & à literali lectione recedendi, suas caussas & considerationes habuerit Paraphrastes, quandoque notas, quandoque ignotas; De certitudine lectionis, quam habent, non dubitant. Defensor autem eas habet & venditat pro Variis Lectionibus Codicum Hebraicorum. An hoc est idem dicere quod illi? Neq; quicquam interest, sive parùm, sive multùm mutetur sensus: Utrumque enim Lectionis Sacræ inconstantiam & incertitudinem arguit, licentiam ad conjecturandum & corrigendum sub hoc prętextu periculosam introducit, & ad majora quoque tentanda & audenda fibulam laxat. Imò, si principium hoc concedatur, de concludendis Variis Lectionibus Codicum Hebraicorum ex discrepantibus Interpretationibus, valdè favorabilis erit etiam Conclusio in majoribus, & magis momentosis; quia videlicet dici poterit ubiq;, non probabile esse, Interpretem sic vel sic translaturum fuisse, nisi talem codicem habuisset. Sed fucus hic est merus, imò præstigia, quâ Lectorum incautiorum animos fascinare, & oculos judicii præstringere conatur Criticus. Variæ enim istæ Lectiones non versantur tantùm circa vocales & accentus, vel circa Literarum additionem, omissionem, permutationem, transpositionem; imò nec solùm circa vocum integrarum additionē, omissionem, permutationem, transpositionem; sed etiam circa integrorum hemistichiorum, periodorum, & versiculorum addit. omiss. permutat. transposit. uti videre est ex Critica hac Sacra passim. Et harum Variarum lectionum numerus non statuitur exiguus, neque etiam definitus, sed indefinitus & incertus. Quamvis enim immensam earum farraginem undiquaque in hanc Criticam corraserit; tamen non dubitat in singulis illarum speciebus, quin longè major colligi possit, si quis diligentem huic rei dederit operam. An in his omnibus tam parum situm est, ut perinde sit, utram sequaris lectionem? Annon hoc est Lectorem vel fallere, vel seducere, vel leviter nimis de Libris Sacris judicare, & non multò aliter, quàm de Codicibus prophanis, putà Ciceronis, Plauti, Taciti, & similium authorum, in quibus Critici suum ingenium exercent? An hujusmodi verba, tale judicium, deceat Theologum Orthodoxum, eumque veteranum, aliis judicandum relinquo.

DEF. *Annon idem faciunt sæpè ipsi Judæorum Rabbini in suis in Scripturam Commentariis, quùm expendunt Varias τῦ Keri & Ketif Lectiones?*

VIND. Non faciunt idem. Nam 1. ibi Codices Hebræi duas diversas lectiones exhibent: In iis autem, quas Defensor nobis obtrudere conatur, haudquaquam. 2. Non etiam utramque semper approbant tanquam Varias Lectiones diversorum codicum: sed quia censent, utramque lectionem esse ab authore sacro ipsomet profectam, qui certo consilio, & occulto mysterio, voces istas voluerit aliter scribi, & aliter legi, unde etiam quidam eorum originem ipsi Mosi adscribunt, & ex monte Sinai arcessunt. Quòd verò idem faciant, sicubi existiment ex Librarii lapsu Varietatem aliquam lectionis esse ortam, id probandum est Defensori. Videat Lector quæ de his Diversitatibus scripsimus in nostro de Punctis Tractatu par. 1. cap. 12. item parte hujus libri 2. cap. 4. & apparebit falsum esse, quod hîc Defensor asserit, adeoq; illum Lectoribus simplicioribus imponere.

DEF. *Quod si quædam sunt in Paraphrasibus illis lectiones, quæ meliorem fundant sensum, quàm Codicis hodierni lectio, vel illas Judæi non animadverterunt, vel si fortè animadverterunt, Codicis sui hodierni nimiâ & perversâ admiratione, illam Paraphrastarum Codicis in iis locis præferunt: quod quis jure miretur in gente tàm sui & suorum amante? An perversum hoc & distortum eorum hac in parte judicium Christianos, omnesq; æquos rerum æstimatores movere vel obstringere debet, quin id, quod veritati & æquitati magis consentaneum est, sectentur?*

VINDIC. Iterum falsò præsupponitur, Discrepantias illas Paraphrastarum esse Varias lectiones Hebræas: Item, Illas esse alicubi meliores lectione hodiernâ Hebraicâ: quod utrumque magnâ probatione eget. Judæorum judicium equidem non obstringit Christianos, sicuti nec ullius hominis judicium, alterum potest obstringere; at interim magnum est contra hanc Innovationem præjudicium. Imò Judicium Judæorum hîc magna ex parte, saltem quatenus in genere opponitur sententiæ Defensoris, rectum est & benè contortum: perversum autem & distortum est judicium illius, quo Discrepantes Interpretationes, nullis codicum Hebraicorum authoritatibus nitentes, & incertas conjecturas, pro Variis lectionibus codicum Hebraicorum, judicat & pronuntiat.

DEFENS. *Addit Censor:* Vel Paraphrastarum illorum exemplaria ubique aliam lectionem habuisse. *Quem hîc petit Censor? An ego dixi, Paraphrastarum codicem ubique ab hodierno diversum fuisse? Legat*

Criticam,

Criticam, videbit me dicere, diversitatem illam penè nullam esse, si comparetur cum ea, quæ intercedit inter LXX. & hodiernum codicem, adeoq́ illum Paraphrastarum codicem eundem fermè fuisse cum hodierno, in rebus paulò momentosioribus. An ex his probat Censor, nunquam omninò alterius cujuscunq́ codicis Hebræi lectionem, esse lectioni hodierni codicis, ulla ex parte, sub ullo prætextu, quacunque tandem de causa, præferendum?

VIND. Notet Lector puerile Defensoris sophisma, qui, quod de Universalitate particulari & restrictiva dico, ad generalem trahit. Non volui dicere, illos in universum & ubique alium ab hodierno codice diversum habuisse. Scio enim, illum in maxima parte cum hoc convenire, neq; mihi opus est eam ad rem lectione Criticæ illius, qui jam ante 30. annos universas Paraphrases legi & contuli: sed loquor de Universalitate locorum illorum, in quibus Paraphrasis Chaldaica recedit à nostro Codice, & hîc ipsum peto. Dum me vult deridiculo exponere, seipsum facit ridiculum.

Cur verò vult ut probem, nunquam omninò alterius cujuscunque codicis Hebræi lectionem esse lectioni hodierni codicis, ulla ex parte, sub ullo prætextu, quacunque tandem de causa, præferendam? Ego hoc nunquam dixi vel scripsi. Absurdum esse dico, qui ita senserit. Idem hîc ajo cum Defensore. Sed hoc in casu volo codices illos videre, vel testes oculatos habere, qui illos viderint. Nolo ut pro Hebræis, mihi supponantur Chaldæi, Græci, Latini, Samaritani, &c.

CAPUT XI.

De Octava mea Consideratione, deductâ à periculosâ consequentiâ, circa Authoritatem Sacræ Scripturæ.

DEFENS. *In octava sua consideratione Censor mirum in modum τραγῳδεῖ, & magnos in simpulo fluctus excitat inanes, minimeq́ metuendos. Si illi creditur,* nihil, *ex nostrâ sententia,* certi amplius habemus in Scripturis, tota Scripturæ authoritas labascet, & ju-

dicio cujusque privati subjicietur, nimis parum prærogativæ relinquetur editioni Hebraicæ.

VINDIC. Miror hîc Defensorem, non ut hactenus, omnia & singula meę Considerationis verba proferre & examinare, sed mutilam proponere, & paucula hæc duntaxat ex ea delibare. Itaque priusquam ad ipsius Examen, & meam Vindicationem progrediar, non pigebit integram hîc ob oculos ponere, ut ejus genuinâ lectione & inspectione, meæ argumentationis vim rectius percipiat Lector. *Si, inquam, non adstricti sumus, ad Scriptionem, lectionem, & Punctationem hodiernam Codicis Hebraici, sed vera lectio petenda demùm est, partim ex omnibus aliis Veteribus Interpretibus, partim etiam ex nostromet proprio judicio, nostraq; facultate στοχαστικῆ, ut nempe videamus, an Hebraicus codex cum omnibus illis consentiat? &, si consentiant, etiam tùm consideremus, utrum ea lectio sit proba, & seriei contextus conveniens aut non conveniens? & si non consentiant, quænam ergo, aut qualis lectio melior, cohærentior & convenientior? Si, inquam, res ita habet, & ita faciendum, annon parùm admodum, imò nimis parùm prærogativa relinquitur editioni Hebraicæ, quomodocunque hoc excusetur, quicquid prætendatur? annon sic frustra tot insignes Theologi pugnarunt, & digladiarunt, pro authentia textus Hebraici?* Hactenus mea verba. Videamus, quid ad ea Defensor?

DEFENS. *Itáne verò? Sunt hæc mera Censoris περιολογήματα, vana & falsa μορμολυκεῖα, quæ ille pro animi sui impotentia fingit, & harum rerum imperitorum oculis objicit, ut vano metu à nostra sententia, & à Criticæ nostræ lectione, his præjudiciis, hac præconceptâ opinione, quantum potest eos absterreat & avertat: & quæ facile in fumum & auras abibunt, perspectâ ad liquidum nostrâ, quam ille infuscat & pervertit, sententiâ.*

VINDIC. Missis convitiis & injuriis, videamus rem ipsam.

DEFENS. *Dixi, ubi consentiunt Hebræi codices omnes, ubi ostendi non potest inter eos Lectionis varietas, ibi certò & indubitatò nos habere (ut plurimùm) veram lectionem, fontem, Veritatem Hebraicam. Unde enim ille tàm constans omnium codicum inter se consensus in eadem lectione, nisi ex ipsorum cum primis autographis conformitate? Nisi fortè (quod rarò admodum fieri posse, in Critica nostra aperuimus, ubi de conjecturis in Scripturam faciendis egimus) sicubi invictis rationibus & argumentis demonstrari potest, sensum, qui ex ea lectione exsurgit, falsum, absurdum, vel nullum.*

nullum planè, aut prorsus incommodum esse. Quæ autem isthic ea de re diximus, & quomodo ea diximus, impugnet si potest Censor rationibus & argumentis, non in invidiam adducat vanis clamoribus. Ubi ergo, inquam, est consensus codicum, non est (nisi in eo quem diximus casu) sollicitanda lectio.

VINDIC. Et quis in dubium vocat, quin, ubi omnium codicum Hebraicorum est consensus, ibi sit vera lectio? Ego hoc non disputo aut in dubium voco, sed ipse. Nam notet Lector, Defensorem ad hunc consensum non requirere tantùm Codicum Hebraicorum, sed & Interpretum veterum consonantiam & convenientiam; eò quòd, secundum falsam ejus hypothesin, illorum Interpretationes alios codices referant, quos præ manibus habuerint. Unde Hebraicorum codicum consensus non aliter turbatur, quàm si in purissimum & limpidissimum fontem, totidem impuri, turbidi, & luto cænoq; referti immitterentur rivuli. Fons limpidus, ex hoc confluxu convertitur in sentinam omnis generis impurorum liquorum. Neque hoc tantùm, sed insuper etiam vult, universalem consensum aliquando tanti non esse, ut illi tanquam Veritati aut veræ lectioni subscribamus; quin potiùs, quamvis rarò, aliquando tamen, invictis rationibus & argumentis demonstrari posse, sensum ex ea lectione emergere falsum, absurdum, vel nullum planè aut incommodum. Sed hæc generalia axiomata, specialibus locis & exemplis sunt demonstranda, secus nulla illis fides datur. Hæc est ejus sententia, quam non ego meis clamoribus, sed ipsamet sese suâ absurditate in invidiam adducit. Neque vani sunt clamores, sed firmę consequentiæ, quibus illius inconveniētiam demonstro, hîc quidē in genere: specialiùs autem in secunda parte, ubi locorum & exemplorum examen D. V. instituemus.

DEFENS. *Quandoquidem igitur ubique ferè consentiunt codices (si consensus cum dissensione conferatur) planum est, ex aliqua in variis lectionibus (quas nemo, ne Censor quidem inficiari potest) dissensione, non labascere propterea Scripturæ authoritatem, falsum esse, nos nihil certi in Sacris literis habere.*

VINDIC. Si consensum istum codicum ita acciperet Defensor, ut tantùm de codicibus Hebræis intelligeret, facilè illi daremus quod vult, neque illi multum repugnaremus, aut adeò duram consequentiam inde educeremus. At intelligit non solùm de consensu

codicum Hebraicorum, ſed & Interpretum, unde non poſſumus aliter, quàm Scripturæ incertitudinem & fallibilitatem inde concludere. Nam ut concederemus ei, in pluribus locis conſenſum repertum iri, quàm diſſenſum, ſi tamen omnes illæ diſcrepantiæ congerantur, non poteſt non maximus & immenſus inde emergere acervus. Nam *primò* quantus eſt numerus Variarum lectionum, quas vel unus Criticus collegit & coacervavit ex LXX. Græcis, nec dubitans, longè plures obſervari & deprehendi poſſe, ſi quis ſtudiosè illi rei incubuerit? *deinde* non exiguus eſt numerus Variarum lectionum, quę deprehendi poſſunt ex Paraphraſtis Chaldęis, quæ ubi ad pręcedentes acceſſerint, multùm jam augebunt illarum numerum. Nam rariſsimè accidit, ut eædem diſcrepantiæ occurrant in LXX. Græcis & Chaldæis: ſed plerunq;, quas illi habent, iſti ignorant: & quas hi habent, apud illos ſunt aliter: *tertiò* accedunt his cæteri Interpretes Græci, Aquila, Symmachus, Theodotion & alii, qui ipſi etiam ſuas peculiares habebunt varias lectiones, in prioribus non occurrentes: *quartò* Latini quoque Interpretes, Vetus Latinus, D. Hieronymus, & alii ſua habent ſingularia, quæ ipſis cum aliis non ſunt communia: *quintò* eſt Pentateuchus Samaritanus, qui ſuam quoque adjicit ſymbolam: neque otioſi erunt ſpectatores, Interpretes Arabes, Syri, Æthiopici, Perſici, quorum ſinguli ſingulare aliquid conferent: poſt omnes accedet Criticus aliquis novus, qui neque illos locos omnes approbabit, in quibus hi omnes conſentiunt, ſed paſsim aliquid inveniet ex antecedentibus, conſequentibus, & orationis ſerie, caſtigandum, corrigendum, emendandum, quæ ſi tandem in unum cogantur omnia, quantus inde emanaturus ſit Variarum lectionum numerus, quantus cumulus, quid non dubium, aut ſuſpectum ſaltem, remanſurum ſit Codici noſtro Hebraico, cogitet ſanæ mentis, ſanique judicii Lector; imò annon tandem in contemptum planè & neglectum ſit venturus, qui, ſi ex iſtis variis lectionibus à Criticis variis corrigatur, emendetur, interpoletur, quid tandem eo futurum eſt, quàm ut Regia hæc purpura Cento fiat ex millenis diverſiſsimorum generum & colorum panniculis conſutus. Nullus certè codex, nullus author in mũdo erit, quem Variarum lectionum, Conjecturarum, Suſpicionum, multitudine & numero, Codex Hebręus non ſit multis modis ſuperaturus: Additionum iſtarum moles, codicem ipſum ſuperabit.

superabit. An propter hæc non labascat S. Scripturæ authoritas & certitudo, an hæc non solùm apud exteros, sed & domesticos fidei, non in magnum contemptum sint eam adductura, & fastidium ejus paritura, non Defensoris, non meum, sed Lectoris esto judicium.

DEFENS. *Ubi dissentiunt Codices, dissensio illa vel est momentosa, vel non. Si non est momentosa, perinde est utramlibet sequaris lectionem, quia utraque lectio apta & commoda est. Itaque nec ex his labascit, sed manet firma, constans, ac certa, Scripturæ authoritas. Si dissensio est momentosa, altera lectio vel est inepta, falsa, incommoda, perversa, corrupta, atque tum ipsâ suâ inutilitate atque falsitate se prodit rejiciendam, neque ob eam manet Lector ambiguus & incertus, quid sibi hic sequendum sit. Sic rursus non labascit, propter ejusmodi lectionis diversitatem, Scripturæ authoritas. Si sensus, qui ex varia lectione oriuntur, sunt longè diversi, imò interdum contrarii, uterque tamen in se est verus, & satis aptus atque commodus (quod non rarò accidit, & illius exempla aliquot in Critica attulimus) parum aut fermè nihil interest, utrum sequaris (id quod ipsi Judæorum Rabbini satis ostendunt, quum utramque sui Keri & Ketibh lectionem tueantur atque explicant); demonstrandum est, sensum, qui ex utraq; nascitur, verum & commodum esse. Sic rursus manet certa Scripturæ authoritas, atque istud non semel in Critica notavimus & tractavimus, & futilitatem istius objectionis retudimus, falsitatemq; hujus consequentiæ demonstravimus, ut nihil necesse sit, nos in eâ confutandâ diutiùs immorari.*

VINDIC. Hæc omnia speciosè dicuntur, neque etiam vel meâ sententiâ malè, si intelligantur de dissensu Codicum Hebraicorum. Eo enim in casu concedo, has regulas admitti posse. Sed Defensor sub Codicibus Hebræis comprehendit etiam codices Græcos, Latinos, Chaldæos, Syros, Arabes, Ægyptios, Æthiopicos, & nescio quos, ex quorum interpretationibus fingit novos codices Hebraicos, quorum similes nullibi terrarum extant, nec extiterunt, nec existent, nisi in ipsius & ipsi similium phantasiâ. Itaque cùm in hoc termino, *Dissensionis codicum*, homonymia lateat & fallacia, quâ incauto & simplici Lectori imponit, corruunt simul omnia, & evolutâ hac homonymiâ, falsitas & futilitas cornuti hujus syllogismi etiam simplicissimo fit manifesta. Hoc enim dicit; *Ubi dissentiunt Codices Hebraici, & Interpretes veteres varii, dissensio illa vel est momentosa, vel non. Si non est momentosa, perinde est utramlibet sequaris*

quaris lectionem, &c. Quis jam hanc argumentationem, & conclusiones ejus admittet? Quis feret, ut Codices Hebraici cum Interpretibus ex æquo conferantur, hi cum illis sub uno termino *Hebraicorum codicum* comprehendantur, & illorum lectiones, cum horum Interpretationibus, ad has Defensoris nostri Leges & Regulas expendantur, examinentur, & probentur? Annon hoc revera est, quod suprà negavit, & pro calumnia sibi imputatâ allegavit, æquâ lance Codices Hebræos cum Interpretibus veteribus ponderare, eandem illis in locis discrepantibus authoritatem tribuere; cùm utrisq; idem nomen, & eandem authoritatem attribuat? Annon his omnibus immane quantum labascit, inconstans, infirma & incerta redditur Veritatis Hebraicæ, atq; adeò totius Sacræ Scripturæ authoritas? Nam non solùm Interpretum discrepantia requiritur ad variam lectionem in rebus Sacris probandam, sed & Codicum vel plurium, vel unius saltem alicujus probati, cum illo discrepante Interprete consentientis, authoritas, quam nec ille, nec quivis alius Criticissimus Criticus Sacer proferet. Unde nec necesse, ut diutius in acuto hoc dilemmate diluendo immoremur. Nam si tales Codices Hebræi extent vel extiterint, concordes sumus: si non extare vel extitisse probetur, frustra tam operosa argumentatio instituitur, in qua res longè diversissimæ & dissimillimæ, pro iisdem sumuntur. Notandum verò hîc etiam, quàm contemptim de Scripturæ Sacræ lectione in multis locis sentiat & loquatur, distinctione Dissensionum in momentosas & non momentosas; quasi nimirum, ubi non agitur de gravibus fidei articulis, non multum situm sit, quocunque modo legamus, adeoque multa sint in Sacris literis non magni valdè momenti: אלו ואלו דברי אלהים חיים *Tam hæc, quàm illa, tam magna quàm parva, sunt verba Dei viventis,* ajunt Hebræi, ac proinde magnifacienda. Sed de hoc alibi.

DEFENS. *Quod autem dixi de Conjecturis interdum in Scriptura faciendis, non eam privato uniuscujusque judicio subjicit, non certè magis, quàm quum ex una eademq; lectione hodiernorum Interpretum (qui eandem hodierni codicis Judaici lectionem sequuntur) unus unum, alius alium sensum elicit: nam nisi Conjector evincat, & argumentis demonstret, lectionis vel falsitatem, vel apertam incommoditatem, nisi ostendat facilem & proclivem Librarii, ex vera & genuina, in depravatam lapsum, frustra est ipsius conatus & conjectura, audacem & temerarium conjectorem se prodit,*

prodit, seseq; exsibilandum omnibus cordatis & prudentibus exhibebit: sed si utrumque demonstrat, tum non se vanum & falsum conjectorem ostendet. Itaque non est negandum, conjecturas in Sacris libris fieri posse, adeoq; facere licere, sed dispiciendum, num conjector rectè, verè & prudenter conjiciat, necné: & si benè conjicit, non est repudianda ejus conjectura; si malè, ipse cum conjectura sua exsibilandus est, uti fieri solet in diversis ex eadem lectione Interpretationibus.

VINDIC. An Conjecturas liceat facere in Sacro Textu Originali Hebraico, gravis est quæstio: & meo judicio talis, quam tutius est omittere, quàm affirmativè decidere & definire. Nam si Textum Hebræum habemus pro Regula & gnomone, non debemus de ejus rectitudine dubitare: quia hæc dubitatio jam facit, ut eam non pro Regula agnoscamus: Textus Originalis est instar honestæ & formosæ seu Virginis, seu Matronæ, quæ omni suspicione carere debet. Conjecturarum licentia & permissio arguit, vitium passum esse textum Sacrum, quod tanto pejus, quanto minus illud definiri potest, sicuti hîc licentiam istam indefinitam facit Defensor. Gravis est assertio, licere in illis locis conjecturas facere in Sacris, ubi omnes Codices Hebræi & Interpretes inter se consentiunt. An ratio humana tantum sibi debet permittere, ut sustineat evertere universalem consensum omnium codicum Hebraicorum in hoc vel illo loco? An hoc facit ad authoritatem Sacrorum codicum? an & sic illa non labascit? Judicent Lectores. Et annon hæc licentia uniuscujusque privati judicio subjicit Textum Sacrum? Quis enim eam limitabit? Non amplius penes Sacerdotes solos Legis Divinæ est custodia, sed omnes nunc sunt edocti à Domino: spiritus Dei effusus est super omnem carnem: filii & filiæ nostræ prophetant: senes nostri somnia vident: juvenes nostri visiones vident. Et si adhuc ita esset, primus tamen foret Criticus, qui eorum fidem, diligentiam, & vigilantiam in dubium vocaret. Quis Te vel me, vel tertium excludet, quò minus nostras conjecturas proferamus? Si cuivis licet legere sacrum contextum, si considerare, quidni & conjecturare licebit? Sæpè tam Olitor, quàm Doctor, opportunè loquitur. Quod de conjecturis, certis argumentis demonstrandis, & receptæ lectionis falsitate probandâ, dicitur, mera est audacis assertionis incrustatio. Nemo erit, qui non sit rationes suarum conjecturarum redditurus: non autem

persuasurus, multò minus id, quod Defensor dicit, evicturus. Hic istas pro sua conjectura: ille alias pro sua, proferet: tertius fortassis adhuc alias: quisque suis pugnabit rationibus, quisque illis insistet: unde ex regula Defensoris hîc istum, iste illum, ambo tertium exsibilabunt. Quanto satius est, cum tot piis Christianis Patribus, Doctoribus, iisque Orthodoxis & Reformatis, in uno Textu à tot sæculis, tanto consensu recepto, acquiescere, modestè nostrum judicium ei submittere, & à tam audaci, periculoso & pernicioso ausu abstinere? Quem constituemus Judicem conjecturarum, an illę sint rectè, verè, & prudenter factæ? Sine Judice perpetuę inter Interpretes erunt lites, contentiones, & exsibilationes mutuæ. Videmus, quid Criticis accidat prophanis, cum suis conjecturis. Pauci sunt, qui eas omnibus probent. Unus illas miratur, alter criminatur, tertius ridet; quamvis pluribus de caussis in prophanis authoribus tolerabiliores esse possint, quàm in Sacro Codice. Sed de hac Conjecturandi licentia plura dicendi occasio dabitur in Parte secunda, ubi ad examen Sexti Criticæ libri, Deo favente, deveniemus.

DEF. Sed annon sic, inquit Censor, frustrà hactenus tot insignes Theologi pugnarunt & digladiarunt pro authentia textus Hebræi? *At, inquam, an est impugnare authentiam Textus Hebræi, si quis ostendat, pravam alicubi in eum irrepsisse librariorum culpâ lectionem?*

VIND. *Authentia*, quod Græcis significat *Dominatum, Potestatem*, novit Defensor, quo sensu à Theologis dicatur de Sacra Scriptura, videlicet pro certa & infallibili Veritate, seu ἀξιοπιστία, quâ sola hoc meretur, ut ei per se & propter se credatur.

Authentiam hanc impugnat, quisquis hanc certitudinem, infallibilitatem & ἀξιοπιστίαν disputat vel in dubium vocat, & à ratiocinationis humanæ demonstratione suspendit.

Qui verò ex Interpretum discrepantibus & ab Hebræo recedentibus Interpretationibus, sine codicum Hebraicorum testimonio & fide, varias lectiones exstruit, easq; cum Hebraico textu ex æquo conferendas, pensitandas, examinandas dicit: qui in quamplurimis locis Interpretationes nullius codicis Hebraici authoritate subnixas, præfert universorum codicum Hebraicorum constanti & invariabili lectioni: qui docet, Conjecturas fieri posse in textu Hebraico, de erroneis lectionibus, & ratione eas corrigendi, etiam

ubi

ubi codices omnes consentiunt, ille, si quid judicare possum, non impugnat, sed, quantum in se est, evertit planè hanc authentiam, omnemque ejus fidem & certitudinem destruit.

Ut verò directè ad propositam quæstionem Defensori respondeam, dico; Hoc non est Impugnare, si quis ostendat, pravam alicubi in eum irrepsisse librariorum culpâ lectionem. Quomodo? si quis ostenderit in quosdam codices irrepsisse pravam aliquam lectionem ex aliorum codicum testimonio. Nam sic ex plurium codicum collatione vera lectio fortassis poterit erui: etenim cùm tanto numero semper atque omnibus sæculis extiterint Codices Hebræi, iiq; probi, boni, veteres, & recentes, atque etiamnum extent, quis credat, veram illam lectionem sic interire potuisse, ut ne vestigium quoddam illius in ullo Codice vel esse, vel aliquando fuisse, visum vel ab aliquo saltem auditum fuerit? Psal. 22. suspicio est de mendo in voco כארי. Mendum illud prodit Masora: probat etiam Veterum quorundam exemplarium authoritas. At vel ex mera pura puta conjecturâ, vel ex conjecturâ haustâ ex diversa Interpretatione, quomodo ostendi possit librarii Hebraici, vel alius error, reclamantibus omnibus exemplaribus, reclamantibus pluribus Interpretibus, sensu non postulante, nec quicquam absurdi, absoni aut falsi docente, hoc non est ostendere, sed conjicere & fingere errorem, ubi nullus est.

DEFENS. *An putat Censor, Pravam lectionem esse Verum Hebraicum textum, veram Scriptoris Sacri Scriptionem?*

VIND. Non puto: sed an Defensor putat, me ipsius Conjecturas habere posse pro Varia & Vera lectione atque Scriptione textus Hebraici, qui vix mediocrem linguæ Hebraicæ cognitionem, ut scripta ejus publica produnt, est assecutus?

DEF. *Si non est, cur eam non vult tolli & revinci, vel ex alio codice, in quo occurrit melior & verior lectio, vel ex conjectura, ratione & argumentis firmatâ?*

VIND. Nunquam repugnavi, quin prava lectio, horum vel illorum codicum, vel tollatur, vel reducatur, si alia melior lectio & verior ex alio codice Hebraico possit ostendi. At, ut jam centies dixi, Codicum Græcorum, Latinorum, Chaldæorum, &c. discrepantes Interpretationes, nec pro Codicibus, nec pro Variis lectionibus Hebraicis agnosco: non etiam admitto ullam conjecturam,

nullius codicis probari authoritate nitentem: quia nulla necessitas hujusmodi conjecturas postulat, nullus etiam est illarum usus, sed contrà pernicies Sacrarum literarum, ex magna & audaci humani ingenii præsumptione, & utplurimùm ambitione nata. Qui tales conjecturas excogitant, majorem honoris sui, quàm Sacrorum librorum & authorum, rationem habent. Errores in illis notant, corrigunt, conjiciunt, emendant, non aliâ de causâ, quàm ut ipsi ingeniosi & subtiles habeantur. Servile judicant alicui scripto, libro vel authori ita adhærere & adstrictum esse, ut proprio ingenio frænum & habenas laxare, atque pro lubitu agere, legere, scribere, judicare non liceat.

DEFENS. *Nec ex eo sequitur, uti falsò putat Censor, Veritatem Hebraicam lubrico aut nullo pede consistere, vacillare in omnes partes, in omnia latera, aut eam ubicunque contigeris nutare: stat nihilominus immota & utroque pede: non enim volo, conjecturam solâ conjectoris niti authoritate & testimonio, sed demonstratione falsitatis aut depravatæ lectionis, quæ obtinet & recepta est, & proclivitate lapsûs Librarii ex vera lectione in istam corruptam, quomodo vera quidem lectionis Interpretatio, non nititur solâ Interpretis authoritate, sed quia sensum edit aptiorem, veriorem, convenientiorem, antecedentibus, consequentibus, cohærentiorem atque congruentiorem.*

VINDIC. Annon mobilitas & lubricitas textus Hebraici ex sententia Defensoris sequatur, non nostrum, sed Lectoris judicium erit. Nec quem hîc ei addit scipio eum sustentare potest. Quæ enim & qualis erit hæc demonstratio falsitatis & depravatæ lectionis? Ratiunculæ quædam frigidæ, jejunæ, insulsæ, quibus conjector, præconcepto judicio, & sententiæ suæ amore captus, sibi satisfaciet, non item aliis. Unde fit, & fiet semper, ut alius superveniat, qui harum Criticarum & Chimæricarum demonstrationum falsitatem, & proclivitatem lapsus Critici demonstret, veteremque lectionem tanquam veriorem asserat. Ex his tandem quid aliud nisi bella sacra, horrida bella orientur, ut hoc opus

Non sit pacis opus, sed nova bella ferat,

contrà quàm Illustris Vir Claudius Sarravius, in suâ ad me in Carmine Encomiastico, Criticæ Sacræ præmisso, ϑεσοφωνίου, poëtico afflatu vaticinatus est. Me Prophetam fuisse, & meliore spiritu prædixisse, *hanc Criticam nil nisi pomum* Ἔριδος *futurum, & magnarum.*

magnarum discordiarum & controversiarum materiam, experientia vel jam nunc docet, cùm in primo statim anno non unum, sed plures antagonistas sit nacta, & plures inposterum etiam nactura, ut proinde non immeritò, sed maximo jure, distichon illud D. Sarravio possim remittere, & dicere;

Frustra es SARRAVI, magna est hîc caussa timoris,
Hoc non pacis opus, sed nova bella serit.

CAPUT XII.

De Nona mea Consideratione, ab aliis absurditatibus, & inconvenientiis deducta, quæ ex nova ista Critica Sacra consequuntur.

DEFENS. *Sequitur nona Censoris consideratio*: Si hæc demum est vera Criseos Sacræ ratio, pessimè otio suo consuluerunt Antiqui Hebræorum Critici in Massora sua conscribenda, quâ omnes dictiones & literas textus Hebraici considerarunt, & numerarunt, ut ille talis adamussim, qualem ipsi habuerunt, in perpetuum intemeratè conservaretur, & ad posteros propagaretur, prout nos etiam eum ab illis accepimus. *Siccine verò Censor?*

VINDIC. Omninò.

DEFENS. *An quia primi Græcorum & Latinorum Veterum auctorum Critici, operam suam in Græcis & Latinis scriptoribus, ex veterum quæ habuerunt, exemplaribus, censendis, corrigendis, & emendandis posuerunt, ut eos nobis quàm emendatissimos traderent, & posteritati commendarent, non licuit aliis, qui post eos venerunt, ex aliis exemplaribus, quæ nacti sunt, adeoq; non rarò etiam ex propria conjectura, emendatiores adhuc nobis tradere, uti memini me audivisse, Virum longè doctissimum habuisse in solo Cicerone, plusquam ducenta loca, vitii hactenus à Viris doctis non suspecta, felicissimè à se, tum ex propria conjectura, tum ex Codicum manuscriptorum collatione emendata?*

VINDIC. Codices Sacros Hebræos, cum Profanis authoribus conferre, ei eam, quę in Authoribus Profanis conferendis, & emendandis, vel à Criticis usurpatur, vel etiam tolerari potest, in Autho-

ribus quoq; Sacris licentiâ usurpare & permittere, atq; ab hac profanâ ad Sacram istâ Criticam, argumentari, an vel liceat, vel deceat, Theologos inprimis, piis & Orthodoxis Lectoribus dijudicādum propono. Ego censeo istud ἀδιάλογον, & temerarium esse judiciū. An vel tanta unquam fuit Ciceronis, Plauti, vel aliorum authorum, seu æstimatio & religio, seu custodia, quanta fuit Codicum Sacrorum? an tantus illorum usus, ut Librorum Sacrorum, in universâ Judæorum, per totum orbem dispersorum gente? an tantus codicum vel exemplarium, unquam numerus, ut hac ratione inter se conferri possint & debeant? Nimis iniqua, pro Viro & Theologo veterano, hæc est concertatio, quâ profanorum authorum Scripta, cum Sacris committuntur. Quæ correctiones & emendationes fiunt ex collatione exemplarium, eas, si cum judicio fiant & delectu, nunquam improbavi: quæ ex conjectura, illæ sunt incertæ, & constat, quæ circa hujusmodi conjecturas sint Criticorum Profanorum bella, certamina, & dissidia.

DEFENS. *An primi illi Critici ideò frustra operam suam in censendis & corrigendis libris collocarunt, quia alii post eos venerunt, qui spicilegium, post illorum messem, satis copiosam fecerunt? An illi sequentibus omnem censendi & emendandi libros veteres libertatem & potestatem præripuerunt?*

VINDIC. Nequaquam.

DEF. *Pari ratione, an quia Judæorum Critici Massorethæ, ex exemplarium, & variorum quos habuerunt codicum collatione, varias τῶ Keri & Ketibh, Occidentalium & Orientalium Judæorum lectiones in Sacro Textu observarunt & annotarunt, ideò non licebit aliis ex aliorum codicum, τῶν LXX. puta, Paraphrastarum, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, Samaritarum, & ipsius S. Hieronymi collatione, alias observare & annotare diversas lectiones, ex quibus prudens & cordatus Sacri Textus Lector eam seligat & amplectatur, quæ meliorem & convenientiorem fundit ex se sensum?*

VINDIC. Omninò licuit, licet, & licebit semper, siquidem illi Codices, aut eorum similes habeantur, quibus isti Interpretes sunt usi, tùm varias ex illis lectiones observare & annotare, tùm eam lectionem seligere & amplecti, quæ meliorem fundit sensum: sed ut fiat ex nudis Interpretationibus, sine ullorum codicum Hebraicorum testimonio, fide, & authoritate, id non licet, quia meræ sic sunt conjecturæ.

DEFENS.

DEFENS. *An propterea frustraneus est & inutilis Massorethorum illorum labor & industria?*

VINDIC. Minimè gentium: si posteriores idem egerint, quod ipsi, nempe ex Hebraicis exemplaribus de vera lectione judicando, & censendo. Sic utrorumque labor optimè consistere poterit: quia sibi non contrariantur, sed subordinantur.

DEFENS. *Si illi (Massoretha) de collatione τῶν LXX. & cæterorum Interpretum cum suo codice non cogitarunt, ut ex eâ alias varias lectiones colligerent & annotarent, vel si eam neglexerunt, aut ad se pertinere non existimarunt, vel si codicum suorum collatione contenti esse voluerunt, vel si lectionem suorum codicum omnibus aliis præponendam esse censuerunt; & si eorum posteri ac discipuli Judæorum Rabbini, solam eorum, hac in parte, auctoritatem & consilium sequi se debere existimarunt, an propterea nobis Christianis non licebit indagare, quomodo Veteres illi Interpretes olim in Codice suo Hebræo legerint, eamq; lectionem, si melior est hodiernâ, sequi & amplecti?*

VINDIC. Siquidem illud tutò indagare, & indagando aliud invenire queamus, omninò licebit illud nobis facere, neque hîc nos præpediet ulla vel Massoretharum, vel eorum discipulorum, authoritas, aut diligentia. At ut indagatio illa fieri possit aut debeat per conjecturas, ex discrepantibus illorum Interpretationibus, illud est quod nos licere negamus. Indagatio debet fieri in codicibus Hebraicis, non Græcis aut Samaritanis. Si aliud nil invenerimus in iis, cur non contenti illis simus, quos constat multorum & Veterum & probatissimorum exemplarium authoritate, sine ullo affectu, confirmatos & subnixos esse, quorumque lectio ab universa gente est recepta & approbata, non ideò solùm, quòd hunc assensum tribuerint authoritati Massoretharum & Rabbinorum suorum, sed quia nihil in contrarium ullibi in Codicibus Hebraicis repererunt. Si constaret, aliqua exemplaria illas varias lectiones habuisse & ostendisse, & tamen maluisse illos hanc à Massorethis acceptam lectionem amplecti & retinere, utique argui possent, quòd præposterè & sine judicio id fecissent: quia verò hoc non est, consensui potiùs codicum quàm authoritati Massoretharum, hoc detulerunt.

At, inquit, *illi debuissent etiam Interpretes Græcos & alios consulere, & ex illis varias lectiones colligere & annotare.*

Ego

Ego verò nego illos debuisse hoc facere: cùm non defuerit copia codicum Hebraicorum, quid opus fuit peregrinos codices conferre? Fecerunt illi decenter, quod sui erat consilii & instituti: neque hujus limites transilire, aut fibulam sibi positam laxare, ritè & prudenter voluerunt. Longè aliud est opus, *Interpretes cum Originali textu componere*, &, *Varias lectiones colligere*, Quid est *Lectio?* quod legitur, non quod conjicitur. In Interprete Græco lego Græca, non Hebræa. Cœlum terræ, Sacra prophanis miscet, qui ex Græco codice varias colligit lectiones Hebraicas.

DEFENS. *Quis solis Massorethis libros Sacros censendi emendandi, corrigendi authoritatem & potestatem dedit, ut eorum authoritate solâ usque adeò arctè teneamur, ut ne hilum quidem ab illis discedere liceat? An quia Judæi? At quæro, annon Christianis par est & æquale in Sacras Scripturas jus, non sanè eas pro arbitrio immutandi (nemini enim id licet) facinus id esset & flagitium planè intolerandum, at vitia quæ Librariorum culpâ in eas irrepserunt, emaculandi, tollendi, & corrigendi?*

VINDIC. Et quis Defensori authoritatem & potestatem dedit, Libros Sacros Hebraicos, ex Græcis, Chaldæis, Latinis, Samaritanis, & aliis, censendi, emendandi, corrigendi, hasque suas censuras, emendationes, correctiones, edendi, ut contra eas ne quidem mutire cuiquam impunè, & sine petulantibus ejus conviciis liceat?

Ecquis verò hoc agit? an ego hoc feci vel facio? vel an ideò censeo Librorum Sacrorum lectionem hodiernam esse sequendam, & amplectendam, quia Massorethæ eos sic legendos censuerunt, emẽdarunt, correxerunt? Minimè: nam ne agnosco quidem illos Masorethas, quos Defensor fingit: adhæreo hodiernæ lectioni non propter Masorethas, sed propter consensum Codicum Hebraicorum; & quia nulli alii extant aliam lectionem præferentes. Si quis alios proferre posit, ac meliorem verioremq; ex illis lectionem proferre, eum nequaquam adstrictum esse volo vel censeo ad illorum authoritatem: neq; illis majus aut potius tribuo jus, quàm Christianis. Si Christiani extent, qui idem faciant, quod illi fecerunt, codices nimirum Hebręos conferẽdo, & inter illos judicando, aut ex illis codices ab erroribus qui Librariorum culpâ irrepserunt emaculando, tollendo & corrigendo, illis jus par & æquale, imò majus, quàm Massorethis esto. Quid in hoc iniqui?

DEFENS.

DEFENS. *Pergit Censor:* Si hæc legitima est Crisis, vah quantum hactenus à scopo aberrarunt plerique Christiani, qui Textum Hebræum, secundum Massoretharum lectionem & scriptionem, ipsi quoq; ceu genuinum & authenticum, acceptarunt & sequuti sunt: malè sua tempora collocarunt tot insignes Theologi & Philologi, qui in conferendis cum Textu Hebræo Versionibus eò contenderunt, ut ostenderent, ubi & quantum illæ ceu rivuli à fonte declinarent & degenerarent, illarumque vel puritatem vel impuritatem hinc dijudicarunt & correxerunt. *Hæc in Critica nostra diluimus.*

VINDIC. Sed iisdem, hoc est, stramineis, & aurâ levioribus fundamentis & argumentis, quibus in hac defensione meas considerationes diluit.

DEFENS. *Ubi ex codicum, vel unanimi omnium, vel plurium contra pauciores consensu, constat de eadem & genuina lectione, Interpretum errores ex textu Hebræo corrigendi sunt, omnes Interpretationes tum veteres tum recentiores ex eo censendæ & dijudicandæ sunt, & hoc fecerunt atque præstiterunt felicissimè insignes illi Theologi & Philologi, quos Censor nobis objicit. At ubi ex codicum dissensione Varia occurrit in Hebræo lectio, quid tùm faciendum sit, aperuimus in Critica. Videat & impugnet, si potest Censor, non opponat duntaxat suum* Vah.

VINDIC. Accepto ambabus ulnis hanc regulam, tantum abest ut eam rejiciam aut impugnem; &, si Defensor eam quoque acceptet & observet, mox dextras jungemus, & litem hanc amicissimè componemus. At ego longè aliud invenio tentatum & factum in Critica; Unanimis codicum Hebraicorum consensus illic vellicatur & fodicatur, non ex Codicibus Hebræis, sed ex peregrinis Interpretibus. Hoc est quod ego impugno, idque non nudo meo *Vah*, quod unicum in toto fortassis meo Tractatu reperitur, sed multis solidis & firmis argumentis, quibus Defensor constrictus, nonnisi conviciis, cavillis, sophismatis, tergiversationibus, & mordacibus dicteriis agit & respondet.

DEFENS. *Si nuperi quidam Theologi, unà cum Censore existimant, ne hilum quidem ab hodierna Massorethica lectione licere discedere, etsi demonstretur alia ex Veterum Interpretum codicibus, vel etiam interdum ex conjectura (uti nos illud in Critica proposuimus) longè melior & convenientior; fruantur sanè illi, si libet, judicio hoc suo, non spero probatum iri illud, post lectam nostram Criticam, cordatis & æquis rerum æstimatoribus.*

VINDIC. Nemo noſtrûm eſt, qui hoc aſſerit, quod nobis impingit Defenſor, uti jam ſæpiùs diximus, aut qui pertinaciter Maſſorethicæ lectioni adhærendum ſtatuat, ubi alia ex Veterum Interpretum codicibus & melior atque convenientior lectio demonſtratur. Sed nos pro Codicibus Hebræis non agnoſcimus illorum Interpretationes, ex quibus ſolis, non ex illorum codicibus Hebraicis, varias ſuas lectiones colligit & corradit Defenſor. Si Interpretationes Veteres peregrinas ille habeat pro codicibus Hebręis, fruatur & ille ſuo judicio: nos qui craſsiore vivimus aëre, non ita acutum poſſumus cernere, non etiam credimus, illum id cordatis & æquis rerum æſtimatoribus ullis perſuaſurum.

Conjecturas, quod etiam ſæpè jam diximus, ſine codicum aliquorum authoritatibus, unà cum Conjectore, prorſus eliminamus & exſibilamus, non ſolùm cum *nuperis quibuſdam Theologis*, (quomodo per contemptum vocat noſtros Reformatos, in gratiam eorum, qui Criticæ hujus Sacræ editionem juverunt & promoverũt) ſed & cum optimis Veteribus, Hieronymo, Auguſtino & aliis, in quibus nullas hujuſmodi conjecturas reperimus; imò etiam, cum eruditis Theologis Romanis, antiquis & recentibus. Convitium hoc ipſi relinquimus, qui *nuperis* ille longè eſt *nuperior* & recentior.

DEFENS. Nemo inquam (*ait Cenſor*) horum omnium verum ſcopum hactenus unquam vidit, multò minus attigit. *Imò, inquam, inſignes illi Theologi & Philologi ſcopum illum, quem modò diximus, & viderunt & attigerunt, Interpretum nimirum errores ex textu Hebræo, quum de ejus lectione nulla eſt controverſia, correxerunt & caſtigarunt.*

VINDIC. Si hoc ſine ambiguitate & æquivocatione diceret, verum eſſet, ſed quâ mente hoc eis elogium tribuat, ex ſequentibus verbis apparebit. Quid enim illi eſt, *quum de ejus lectione nulla eſt controverſia?* Non, *cùm codices Hebraei inter ſe conſentiunt, & in iis de vera lectione nulla eſt controverſia*, ſed; *quùm nulla etiam inter Interpretes veteres eſt diſcrepantia*, quod raró obſervarunt, obſervare autem, ex ejus mente debuiſſent, uti jam ſequitur.

DEFENS. *Pauci varias, ex Veterum Interpretum cum hodierno codice collatione, lectiones animadverterunt; quia ſuum in ea re ſtudium non collocárunt, non quòd non potuerint: ſed quia ea de re non videntur cogitaſſe, quod aliis poſtmodum venit in animum, & quia aliam non deprehenderunt*

henderunt lectionem, hodiernam solam esse germanam putantes, ex eâ Interpretes ab ea discedentes censuerunt & correxerunt, quod illis, nec mihi, nec ulli fraudi esse debet, qui si variam lectionem cogitassent, aut animadvertissent, utramque pro sua æquitate & prudentia expendissent, eamq; quæ meliorem & convenientiorem fundit sensum, secuti & amplexi essent. Quod si fortè Variam animadverterunt lectionem, hodiernam præ alia secuti sunt, non ideò quia est Massorethica, sed quia visa est illis commodiorem gignere sensum.

VINDIC. Quàm feliciter pleriq; insignes illi Theologi & Philologi, Defensoris judicio, scopum viderint & attigerint, hinc jam apparet luculentiùs; dum, quod primum erat, nempe Varias lectiones ex Interpretibus colligere, & ex illis de Vera lectione, quæ fundamentum est tùm Interpretationum ipsarum, tùm judicii & censuræ de illis, statuere & decernere, *non animadverterunt, de eo non cogitarunt, hodiernam solam rectam esse putantes, quæ demùm alius post ipsos venerunt in mentem*; Critico nostro præcipuè, quo nemo magis unquã hac de re cogitavit, adeò ut procul dubio sæpè etiam noctu, cùm placidum ceperunt membra soporem, mens & phantasia ejus eâ occupatæ fuerint & de his somniarint; Nam מאן דהרהר כוליה יומא ולאורתא חזא *Quod quis cogitat totâ die, id noctu in somnio videt.*

Siccine tam incogitantes, tàm vecordes, tàm amentes fuerunt, tam negligenter rerum suarum satagentes, ut de tam necessariis ad suum institutum requisitis ne cogitârint quidem, &, quod ante pedes & oculos eorum, non animadverterint boni illi viri, præ mera simplicitate arbitrantes, solam hodiernam lectionem esse germanam. Nequaquam: credo illos æquè oculos in fronte, cor in pectore, judicium in mente habuisse, horumque facultatibus instructos fuisse, ac est præsens noster Criticus. Quare ergo non idem fecerunt? quia Textum Hebræum pro Regula & norma infallibili habuerunt: quia existimarunt, iniquum esse, Veterum Interpretum translationes nudas cum Codicibus Hebræis cõponere; quia absurdum & ἄλογον duxerunt, ex libris Græcis, Latinis, Chaldæis, Arabicis, varias lectiones Hebræas colligere: quia viderunt, omnes codices Hebræos conspirare & consentire, nec ullos dissentientes repererunt: quia cogitarunt, alias esse posse discrepantiarum causas: quia periculosum, temerarium & prophanum duxerunt conje-

ſturas in Textum Hebræum, tanto cum conſenſu, à tot ſæculis, à tot populis receptum, introducere; iiſque communem & approbatam lectionem ſeu dubiam reddere, ſeu prorſus evertere: quia deniq; nuſpiam in Textu Hebræo quidquam repererũt, quod non verum, aptum, & commodum redderet ſenſum, atque ita nihil in eo deſiderarunt: aut ſi fortè quid aſſequi non ſatis potuerunt, maluerunt ſibi & ſuę ignorantię, quàm Textui Hebræo culpam transſcribere, nihil ſibi decedere exiſtimantes, ſi ſtatuant, loca quædam in Sacris literis ſibi eſſe ἄπορα.

An hæc Defenſori, & ejus ſimilibus non fraudi eſſe debeant, annon illorum authoritas, æquanimitas & prudentia, huic audaciæ & licentiæ ſit præferenda, annon ſatius foret, ut & illi ſic affecti eſſent, Lector judicabit, & Tempus decidet, quod docebit, Criticam hanc audacem & temerariam, omnibus piis, prudentibus, cordatis, & verè doctis, eſſe horrori, adeoque abominabilem & deteſtabilem.

DEFENS. Longè aliud (*inquit Cenſor*) illi omnes agere debuerunt. *Quod illi egerunt, benè & ritè egerunt, Interpretum nempe errores ex textu Hebræo corrigendo.*

VINDIC. Ita quod egerunt, benè & ritè egerunt, ut nec plus agere, aut conari ſaltem & moliri debuerint; Interpretationes ſc. tùm ſuas, tùm aliorum, ad textum Hebræum, tanquam ad unicam regulam & normam, exigendo & revocando.

DEFENS. *Si aliud ea in re non fecerunt, inde eſt, quòd varias, de quibus nobis lis eſt, non animadverterunt lectiones, quæ quoniam jam manifeſtæ ſunt, nec ab ullis, quibus pudor eſt aliquis, negari poſſunt, qui volet jam in cenſendis & inſtituendis Interpretationibus eſſe accuratus, & contradicentium, qui diverſam ab hodierna, ex veteri aliquo interprete, opponent lectionem, querelas & accuſationes effugere, is non ſtatim damnabit Interpretem eo ſolo nomine quòd diſcedit ab hodierna lectione, ſed eam inibit viam, quam initio ſexti Critices noſtræ libri propoſui, & quam mox ex parte, ſed odiosè & cavillatoriè, atq; pro ſua modeſtia εἰρωνικῶς & σαρκαστικῶς repræſentat Cenſor noſter.*

VINDIC. Unde ſit, quòd eruditi & pii illi Interpretes nullas alias animadverterint & annotarint varias lectiones, modò diximus. Illas autem, de quibus lis, pro variis lectionibus nullus, cui pudor eſt, aſſeret, quia meræ ſunt, & quidem inanes, lubrico, arenoſo,

noso, vago, instabili, adeoque nullo innixæ fundamento, conjecturæ. Conjecturas, Interpretationes, & Paraphrases liberas, peregrinas, easque sæpè alienâ culpâ vitiatas & corruptas, pro Variis lectionibus obtrudere, impudens est conatus.

Qui accuratus volet esse Interpres, quam viam debeat inire, & quid de ea, quam Defensor præscribit, via sit sentiendum, jam sæpiùs diximus, & D. V. pluribus dicemus. Quàm illa sit certa, quàm manifesta, ex specialium locorum examine suo loco patebit.

DEFENS. *Sed si hæc agendi ratio & modus homini isti displicet, tueatur ille se, si potest, non modò adversus Hæreticorum sannas & ronchos, sed & adversus cujuslibet, etiam maximè Orthodoxi, & longè æquissimi Disputatoris, & ab eo dissentientis, justam & æquissimam exceptionem, qui cùm in Scripturæ locis, variæ, dubiæ & ambiguæ lectionis, objicietur illi à Doctore isto hodierna Masorethica lectio, tanquam authentica, respondebit quærendo, quo jure velit se magis teneri hodiernâ istâ lectione, quàm eâ quæ fuit in LXX. Interpretum, vel aliorum Veterum codice, aut cur hodiernam magis velit esse authenticam, quàm Veterem & antiquiorem illam? Est illi fortè stomachus satis validus, ut quicquid illud est, facilè concoquere valeat, ac quæstionem istam elato supercilio, corrugatâ fronte, solo contemptu repellat, & pro Magistrali authoritate, sic habere Veritatem Hebraicam clamet, quæ norma est, ad quam Interpretationes omnes examinari & exigi debent; Sed vereor, ne sic jam doctis & cordatis, ac moderatis omnibus, atque Criticâ nostrâ instructis, viris ludibrium ipse debeat, quibus ego Criticæ nostræ judicium liberum permitto, & Censoris nostri sannas facilè contemno, quarum ipse, spero, pudebit eum aliquando.*

VINDIC. Quid responsurus sim ego, sive Hæreticis, sive aliis Disputatoribus, ad has quæstiones, in promptu est; videlicet, si mihi ostenderint & demonstrârint, Codices Hebræos istorum Interpretum aliter legisse, quàm noster Codex Hebræus, me passurum, & permissurum, ut ex æquo conferantur istæ variæ lectiones, & quænam sit verior, examinetur & expendatur, tùm, quæ talis deprehensa fuerit, præferatur & retineatur, nullo peculiari jure, nullâ prærogativâ relictâ hodierno nostro Codici: Quod si non possint hoc ostendere & demonstrâre, quo jure à me petent, ut hodierni codicis lectionem deseram aut rejiciam? An ad hanc rem concoquendam opus est *stomacho* adeò *valido?* an hoc est *superciliosè & corrugatâ fronte ad quæstionem respondere?* imò annon æqua, modesta,

& moderata est responsio? Ut frustraneus sit metus, quem mei causâ suscipit Defensor, ne ludibrium hic debeam doctis, moderatis & cordatis viris. Quanquam quo affectu hoc metuat, vel scribat, serióne an εἰρωνικῶς & sarcasticè, docet præsens ejus Defensio, sannis & ludibriis in me fœdissimis tota plena & referta. Videat ipse, ut ludibrium horum virorum effugiat suâ Criticâ, & adjunctâ Defensione, qui, dum passim gloriatur, Veterum Interpretum Codices Hebræos aliam habuisse lectionem, & se in Critica sua plurimas tales collegisse ex illorum codicibus, reipsa tamen nonnisi Discrepantes Interpretationes, & paraphrases, pro Variis codicum lectionibus profert, sine ullius Codicis Hebræi authoritate. Mei judicii me nunquam vel pænitebit vel pudebit. At ipsum, spero, pudebit, quando cum suis Variis Interpretationibus, pro Variis lectionibus fucosè venditis, ab omnibus orthodoxis, prudentibus, piis, & cordatis, exsibilabitur & explodetur, cujus tragœdiæ initium jam primo Criticæ hujus editæ anno videmus.

Quam verò liberum permittat judicium Lectoribus de sua Critica, palàm est, qui ne minimum quidem contradicentem ferre potest, sed omnes liberè de hac crisi judicantes odit, atque publicè & privatim, minis, convitiis, calumniis furiosè petit & insectatur. quod non facere solent, qui Liberum judicium alteri permittunt.

DEFENS. *Quod præterea isthic habet Censor*, Massorethas suum illud studium totum sine detrimento potuisse omittere, *futile est, & ex antecedentibus jam satis refutatum.*

VINDIC. Quàm futile sit, & quàm feliciter refutatum, ex antecedentibus quoq; meis Vindiciis liquebit. Quorsum pertinuit, Textui Hebræo sepem hanc Masoræ circumducere, versus, voces, literas numerare, & quæ similia fecerunt, si nec ager ille suos certos & circumscriptos habuit limites, nec versuum, vocum, & literarum fuit certitudo? Prius utiq; hæc, quæ Defensor vult, agenda fuissent ipsis, lectio certa ex Interpretum collatione fundanda & formanda, postmodùm demùm firmanda, & ab erroribus vel depravationibus tutanda.

DEFENS. *Non esse totum hominum illorum studium prorsus inutile facilè concedimus, suam habet illud utilitatem non contemnendam.*

VINDIC. Hanc utilitatem velim exponeret & deduceret, stantibus suis principiis, Defensor.

DEFENS.

DEFENS. *At tantam esse ejus utilitatem, tam insignem usum, qualem Censor post Magistros suos Rabbinos, jactat & deprædicat, non facile concedet, quicunque æquo animo, ac non præjudiciis occupato, observationes nostras ad Keri & Ketibh Judaicum, Criticæ nostræ libro tertio legerit, totúmq; adeò librum tertium, unà cum cap. 12. lib. 5. expenderit. Nec primus ego sum, nec solus inter Christianos, qui longè maximæ partis farraginis & quisquiliarum illarum Massorethicarum inutilitatem denotavit, alii sunt quos non nescit Censor noster, qui idem agnoverunt. Sed maneat per me viris illis sua laus illibata, non falsa, non nimia, non hyperbolicōs & thrasonicè jactata, sed quæ meritò illis pro suo labore debetur & tribui potest.*

VINDIC. Utilitatem laboris Massorethârum ego nec primus, nec solus, neque etiam Rabbinorum duntaxat judicium secutus, deprædicavi & extuli. Non ignorat Defensor, qui, quales, & quanti sint ex Christianis viri, qui jam ante me idem fecerunt. Et si nullum alium hac in parte haberem Ducem & Antecessorem, quàm Patrem meum, beatissimæ memoriæ, non esset quod me vel Magistri, vel Judicii mei puderet aut pœniteret. Legat studiosus Lector, quæ ille de Massorethis, de eorum labore, & ejus utilitate, scripsit, in Commentario suo Massorethico, Testimonia item aliorum Christianorum, quæ illic adducit; quæ etiam ego scripsi de Keri & Ketibh, in meo Tractatu de Punctis & videbit futilitatem omnium eorum, quæ Defensor hic & in Critica sua, citatis locis scribit. Non est enim hîc locus illa examinandi & vindicandi, neq; imperitus Criticus & Defensor dignus, cui tantum laboris impendamus, ut omnes ejus nugas, ineptias & somnia expendamus. Cæterùm non ignoro, quinam illi sint, qui laborem illum Massorethicum quoque unà cum Defensore vellicarint & arroserint, Jesuitæ videlicet & Monachi quidam, quos inter eminet Clarissimus ejus Morinus, *Viri* scilicet *omni exceptione majores*, ut illi sic ex Textus Hebraici depressione & extenuatione, Vulgatæ suæ Versionis authoritatem tanto firmiùs stabilirent: quibus se Defensor succenturiatum adjunxit, ut sua principia, suamque Criticam hac ratione tueatur. Quo exoptato illis officio hanc promeruit gratiam, ut Critica ejus, quæ per Reformatorum Theologorum censuram passim fuit, ceu perniciosa & periculosa, repudiata, & rejecta, Jesuitarum & Monachorum quorundam paucorum, simul

&per-

& perfidorum Apoſtatarum cenſurâ, in lucem producta fuerit. Eat itaque Defenſor, & Magiſtros illos ſuos Jeſuitas, Monachos, & Apoſtatas ſequatur, Maſſorethicarumq; notarum tantam quantam ipſi lubuerit ſeu utilitatem ſeu inutilitatem cum illis agnoſcat: Ego à meis partibus habeo Magiſtros, tùm Orthodoxos, tùm Pontificios, cum quibus illi neutiquam ſunt comparandi, quos ſequi, honori & laudi mihi, ſpero, cedet.

Quod porrò improbè & ſycophàticè Rabbinos vocat *meos Magiſtros*, neque illud moror. Satius enim duco, de rebus Hebraicis ſcribens, ſcriptis meis oſtendere, me in Hebræorum & Rabbinorum ſcriptis non eſſe hoſpitem & peregrinum, quàm, ejus exemplo, paſsim ſupinam illorum ignorantiam, & imperitiam turpiter prodere.

DEFENS. Ad quid, *inquit Cenſor*, corrupti codicis voces & literas numerare? ne fortè ſcilicet à quopiam emendetur, & ut pravus ſemper maneat. Primò, *codice ſuo alium meliorem eſſe nec putarunt, nec agnoverunt, nec agnoſcere voluerunt, ideò illius, ut ſuo judicio præſtantiſsimi, atque unici, quem Archetypum omnium aliorum deinceps ſcribendorum eſſe voluerunt, voces & literas numerarunt, ne quid in eo (quantum in ipſis fuit) mutaretur.*

VINDIC. Defenſor, qui Maſſorethas peculiares ſibi in proprio ſuo cerebro, & prout commodum ipſi videtur, fingit, præſupponit hîc quædam poſtulata, quæ ſunt falſiſsima, & omni Hiſtoriæ Hebraicæ contraria ac repugnantia. 1. Maſſorethas unum certum ac definitum fuiſſe quaſi corpus, quod uno eodemque tempore extiterit, floruerit, & Maſſoram conſcripſerit. 2. Eſſe recentes quoſdam Criticos, aliquot demum poſt Chriſtum natum ſæculis ortos. 3. Unum tantùm præ ſe ſingulos codicem habuiſſe, quem ſc. correctum & emendatum exiſtimarint, adeoque reliquorum q. Archetypum. 4. Ex eo dinumeraſſe verſus, voces, literas; non quidem communi operâ, ſed ſingulos aliquid ſingulare feciſſe, ſingulareque exemplar habuiſſe; Unus ſc. fuit, qui ex ſuo codice dinumeravit Voces & literas: alius, qui verſus: tertius, qui Keri & Keribh ſcripſit, &c. At quàm futilia ſint hæc Commenta, docebit iterum ſtudioſum & eruditæ veritatis lectorem, Hiſtoria Maſſoretharum à Patre meo conſcripta, & in Hiſtoria antiqua Hebræorum fundata, cui longè major adhibenda fides, quàm Defen-
ſoris

ſoris noſtri conjecturis, ſuſpicionibus, ſomniis. Quaſi verò tam recentes ſint Maſſorethæ, hujus operis authores: quaſi verò non contulerint Maſſorethæ plura exemplaria: quaſi verò unum tantùm Codicem habuerint peculiarem, & non communem in tota natione Judaica: quaſi verò diſſenſus aliorum codicum fuerit, in quibus alius verſuum, vocum, literarum numerus! Si hoc factum eſſet, quâ ratione cæterorum Judæorum aſſenſum ſtatim obtinuiſſent? Quàm audacter verò & temerariè ſcribit, *illos noluiſſe agnoſcere alium meliorem!* Ad hoc probandum, oſtendendum & demonſtrandum Defenſori, illos alios meliores codices habuiſſe, quos repudiarint. Hic vir audet comminiſci, fingere, quæcunque ipſi lubet, &, quamvis ſciat & convictus ſit, mera eſſe quæ ſcribit, ſua figmenta & commenta, tamen vult, ut ab omnibus credantur, recipiantur, nec contradicentem, aut diſſentientem ferre poteſt. adeò quod ab ipſius ore prodit, ſanctum eſt & Sacrum, nec quidquam, niſi quod ipſe ſentit, rectum putat.

DEFENS. *Sed, an quia ſic illi de ſuo codice magnificè & ſenſerunt & cenſuerunt, non poteſt propterea demonſtrari, ullum eſſe in eo variæ & corruptæ lectionis veſtigium?*

VINDIC. Hoc non eſt in quæſtione, neque diſputatur, ſed hoc quæritur; Utrum variæ Interpretationes, & ex illis divinatæ variæ lectiones, ſint veſtigia, indicia, imò probationes & demonſtrationes (hoc enim *demonſtrandi* vocabulo crebrò utitur) variæ & aliquando corruptę lectionis Codicum noſtrorum Hebraicorum, quos ille fatuè, malignè, & novè, Maſſorethicos & Judaicos vocat.

DEFENS. *Secundò; Fecitne illa moroſa & ſcrupuloſa Vocum & literarum numeratio, ut nulla omninò in ſequentibus codicibus oborta ſit variatio, & lectionis diverſitas? Videat Cenſor Criticæ noſtræ librum tertium, & quinti poſtremum caput, ac poſtea quantum volet deblateret, ego clamores ipſius ridebo.*

VINDIC. Et quis hoc aſſerit, aut dicit? Non eſt quæſtio, An nulla planè ſit in Codicibus ullis Hebræis, etiam poſt-Maſorethicis, varietas; ſed, Qualis ſit varietas? &, An Variantes peregrinorum Interpretum verſiones quoq; ſint pro variis lectionibus agnoſcendæ & habendæ? Maſſoretharum diligentia & numeratio arguit, quales ipſorum tempore fuerint codices probatiſsimi, qualeſq; illi à ſuis Majoribus acceperint: eadem hoc effecit, ut poſt eos

nulla magna aut notabilis potuerit irrepere & gliscere in codices [illegible]as, quin illa deprehendatur: si in sequentibus codicibus aliqua [illegible]rta est varietas; illa est exigua, & quæ circa vocis alicujus acciden[illegible] puta accentum, aut sedem accentus, literam aliquam deficientem [illegible] ut redundantem, vel simile quid, versatur: præterea non est om[illegible]n codicum: sed quod in uno codice est pravum, ex altero, & [illegible] Massoræ, utplurimùm potest corrigi. Optandum esset, ut quæ ab eo [illegible] sunt ab Hebræis ipsis variæ lectiones observatæ, ab aliquo colligerentur [illegible] Christianis etiam innotescerent, prout illarum multæ extant in B[illegible]is majoribus Venetis & Basileensibus: & nuper etiam R. Menachem Lonzano, in parte prima libri שתי ידות collegit ex multis & probatissimis simul & antiquissimis libris Hebraicis, quascunque observare potuit in Lege, varias lectiones. Imò, si alibi in Bibliothecis quoque Regum, Principum, Urbium, exemplaria Hebraica extent, facilè patior, ut conferantur, &, si lectiones varias continent, meliores eligantur. Hæc omnia si fiant, nihil educetur, quod vel hodiernorum Codicum authoritatem, lectionem, & consensum evertat, vel novas illas & suppostitias lectiones, ex Interpretibus collectas, foveat, illisque patrocinetur. An ulla inter istas omnes erit, quæ Vocum, sententiarum, periodorum, versiculorum integrorum, additionem, detractionem, transpositionem, & mutationem contineat vel arguat, qualium exempla plurima Censor, & ejus similes Hebraicæ Veritatis mastiges, proferunt & adducunt? Quæ sint istæ codicum Hebraicorum varietates, ego meliùs novi, quàm ipse, ut planè non opus habeam Criticæ ipsius libros & capita ea de causa consulere. Meliores & accuratiores ego ea de re libros habeo, quos, si potest, ipse consulat, & postea seu rideat, seu fleat, mea parum interest.

DEFENS. *Tertiò, Num ego dixi, hodiernum codicem Massorethicum absolutè, vel in universùm esse corruptum?*

VINDIC. Et an ego ullibi hoc Defensori impegi?

DEFENS. *Annon contrà dixi, eum videri omnium purissimum, utpote qui ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον nobis exhibet meliorem lectionem?*

VINDIC. Rectè dicit, *Videri*, non *esse*. Quomodo verò ἐπὶ τὸ πλεῖστον exhibet meliorem lectionem? Ita ut quamplurima, & ferè innumera exempla excipiantur. Qualis hæc est puritas? Legatur ejus

ejus Critica, & quid de eo statuat, cum admiratione & indignatione videbit Lector.

DEFENS. *Sed an propterea præfractè affirmabit jam Censor hic noster, nullum omninò, ne levissimum quidem, in eo reperiri aut notari posse lectionis incommodæ, aut aliquando inconditæ nævum: omnes alios codices Veterum Interpretum, ubicunque ab isto vel levissimè discedunt, corruptos esse, & vitiatos?*

VINDIC. Neutrum horum duorum præfractè affirmo: non prius, sicut modò: non posterius, ut sæpè jam dictum: sed nolo, ut loco Codicum genuinorum Veterum Interpretum, mihi supponantur Interpretationes spuriæ, & ex his solis Textus Hebraicus vitii & mendarum arguatur, & accusetur.

DEFENS. *Reducat igitur nunc nobis rursus in scenam & theatrum, explosos sæpiùs à nobis in Critica, & meritò, Scribas ἀναμαρτήτους, & θεοπνεύστους, per divinum ἐνθουσιασμόν codices suos nobis describentes.*

VINDIC. Hos cùm nunquam in scenam & theatrum produxerim, mirum cur eos reducere jubeat! Scilicet ut de iis à se explosis gloriatio locum habeat. Is sibi hæc monstra, has larvas & umbras fingit, ut habeat quos debellet, & de quibus devictis triumphare possit. Neque etiam ex sententia mea per consequentiam elici & educi queunt; vel opus ut tales in auxilium advocem. Explodo eos & ego, & jam sæpius explosi, nec tamen vel minus firmitatis & roboris habuit mea, vel plus præsidii, sententia Antagonistæ. Qui enthusiasticis inventis delectatur, legat Defensoris Arcanum Punctationis Revelatum, Animadversiones in meam Exercitationem de Cœna Domini, Elucidationem ejus in locum quendam Zoharis, Criticam hanc ejus sacram, & omnia plena reperiet, si ea cum illis, quæ nos in hæc scripta ejus animadvertimus, conferre volet. Ad varias lectiones Hebræas in codicibus Hebræis inveniendas, nullo opus est enthusiasmo: sed ad eas inveniendas & eruendas ex peregrinis Interpretibus & linguis, fatidicum & enthusiasticum spiritum requiri, plures asserent.

DEFENS. *Similis est ponderis aut momenti, vel farinæ potius, quod subjicit Censor:* Bibliorum Hebraicorum editores omnes, sive Christiani, sive Judæi, nihil egerunt, elegantia, &c, ut illi quidem existimarunt, emendata nobis exemplaria, magnâ industriâ, & labore indefesso, procurando. *Quæro primò, Num nihil egerunt primi Li-*

brorum Græcorum & Latinorum Critici, quùm Authores illos ex variorum codicum collatione, quàm potuerunt emendatè ediderunt, & excudi procurârunt, ideò quia alii post eos, uti modò dixi, specilegium fecerunt? Num in eo genere scribendi unus omnia videt & perspicit, ut nihil aliis post se relinquat animadvertendum & observandum? Plus vident oculi, quàm oculus.

VINDIC. Omninò aliquid egerunt, & ritè egerunt, quod egerunt, si varios codices contulerunt; neque posterorum labor ipsorum laudem abolere, vel gloriam obfuscare meritò debet. Utrisq; sua debetur laus & gloria. Et oculi plus vident, quàm oculus. Quid verò inde? aut quid hoc ad rem præsentem? Nihil: nam Codicum Hebraicorum editoribus, & Masorethis ipsis, hoc non tribuit Defensor, quod primis Græcorum & Latinorum Authorum editoribus; quòd sc. plures Codices contulerint, & inter eos de vera lectione dijudicârint: Omnes enim ille Codices hodiernos, unà cum illis discrepantiis, quas Hebræi notant, pro uno tantùm è multis codice, & apographo habet Massorethico seu Judaico: huic verò institerunt omnes nostri Bibliorum Hebraicorum editores, nullâ habitâ ratione ad dissensiones veterum Interpretũ, sine qua collatione firma, certa, vera, conveniens lectio constitui aut definiri, ex Defensoris sententia, non potest. Aut, si vult, illos primos editores contulisse plures Codices Hebræos, & ex iis lectionem constituisse, quam hodiè habemus, tùm hodierni, qui post eos venient, Critici Capelliani non agent, quod primi illi editores egerunt, atque ita rursum claudicat hoc simile à Græcis & Latinis Criticis desumptum. Quare? quia primi illi contulerunt Codices, quos oculis suis viderunt & manibus contrectarunt, ex illis & suam lectionem repetierunt; & fortè varias quasdam lectiones observarunt & annotarunt: Capelliana Critica demonstrat nobis innumeris in locis, lectionem tùm veram, tùm variam, in & ex solis Versionibus, sine ullo simili codice Hebraico cuiquam vel viso vel audito. quæ demonstratio est à causa valdè remota, inter quam & effectum pluresaliæ intercedunt.

DEFENS. *Secundò: Hoc illi unum in editionibus suis proposuerunt, ut Hebraicum textum, prout apud Judæos extat, quàm emendatissimum nobis exhiberent, ideò vetustissima quæque & castigatissima, quæ inter eos habebantur, conquisiverunt manuscripta exemplaria, eaq; quàm potuerunt.*

runt elegantissimis, & nitidissimis excudi curarunt formulis seu typis. Hoccine est Censori nostro nihil agere? Estne hoc otio & labore suo abuti?

VINDIC. Meâ quidem sententiâ illi non nihil egerunt, neque suo otio & labore sunt abusi: quin potiùs, omnia quæ debuerunt, egerunt, optimeque sua tempora, & suum laborem collocârunt. At Defensoris judicio parùm egerunt, quia unum tantum è multis egerunt, unum tantum Codicem, Massorethicum sc. & Judaicum attenderunt, unam tantùm lectionem è plurimis, nobis reliquerunt, eamque talem quæ in locis quamplurimis est inepta, falsa, incommoda, cum antecedentibus & consequentibus non conveniens, nec cohærens. Itaque quod operæ pretium præstiterint, quantum egerint, ejus judicio, judicet Lector. Aliquid utique egerunt, quia illorum labor est in luce hominum: sed comparatè ad id quod agere debuerunt, quod nunc agit noster Criticus & Defensor, quodque alii post ipsum, ejus exemplum & consilium secuti, facere poterunt, & facturi sunt, sanè nihil vel parum egerunt. Nam hac demùm ratione, & vera lectio Hebræa atque Originalis invenietur, & germana Bibliorum versio instituetur, uti jam ex ipsomet audiemus.

DEFENS. *An quia amplius aliquid praterea praestari potest, nova nempe magis & accurata adhuc Bibliorum editio, qualem eam Critica nostra libri ultimi cap. 10. utcunque delineavimus, qualemq́; exoptandam & exspectandam esse ab aliquo indicavimus; an, inquam, propterea magni illi viri nihil omninò in suis Bibliorum editionibus egerunt?*

VINDIC. Ad hanc quæstionem quæ sit nostra responsio, ex precedentibus jam liquet: Ut & illud ex Defensoris precedentibus dictis, qualem ille velit adornari Editionem Bibliorum, & eorundem Versiones. Interpretes, Paraphrastas, Commentatores non rejicimus, nec eos consulendos abnuimus vel dissuademus, sed quà tales, non quà æquè regulas, normas, ac Codices Hebræos. Cæterùm si Lectori placet citatum ejus caput decimum, libri ultimi Critices consulere, adjungat, si placet, lectionem etiam capitis undecimi, de nova instituenda Grammaticæ ratione, ex Defensoris, de variis lectionibus, observatione, ut pleniùs videat, qualis ejus crisi & consilio sit proditura, queque sub hac Critica lateant adhuc abscondita mysteria. Nimirum, *cùm tota Punctatio, qua in hodierno textu Hebraeo extat, à Masorethis sit excogitata, quorum auctoritate &*

punctatione non tenemur, nisi quatenus ea aptum & commodum gignit sensum (quo Defensor innuit, illorum punctationem sæpiùs non aptum & commodum gignere sensum) *si consonarum duntaxat in legendo habenda est ratio, atque ex vocibus per solas consonas signatis, canones Grammatici sunt constituendi* (quod rectum & æquum fore censet, cùm Massorethæ pro suo arbitrio puncta addiderint, & regulas Grammaticas constituerint) *quicquid hodiè in Grammatica Hebræa ad punctationem & punctorum mutationem spectat, & illi tanquam fundamento innititur, illud totum una litura esset abolendum; atque ita longe maxima Grammaticæ pars abolenda foret; ut puta, discrimen Conjugationum Kal, Pihel & Pyhal* (in quibus sc. multa tempora & personæ iisdem consonantibus scribuntur) *quæ puncto Dagesch & quibusdam vocalibus tantùm hodiè discriminantur* (quæ Massoretharum morosa & scrupulosa sunt inventa): *discrimen item generis in secunda persona singulari Præteriti omnium conjugationum, quod sine necessitate magna ab illis invectum, cùm in lingua Græca, Latina, omnibusq; vernaculis, absque periculo planè ignoretur* (gravem sc. & urgentem rationem & causam): *distinctio item multorum pronominum affixorum, qualia sunt* י & י*, quæ inter se, & cum forma regiminis nominum pluralium in* י *confunduntur: Item affixa* נו , נו , & נו *: Item* י , י , & ני *: Item* הו , & הו *, ut &* ך & ך *&c. quæ affixorum discriminatio partim utilis est, ut in* י י & י *quatenus illa tollit homonymiam aliquam; partim inutilis & supervacanea, ut in reliquis affixis, quia scilicet in aliis linguis differentia illa ignoratur* (ac propterea sine magno rei sacræ detrimento tolli & ignorari possent); *ac proinde, ad vocum pronuntiationem, sola habenda esset ratio literarum* אהוי*, quas propterea Judæorum Grammatici Matres lectionis appellare solent, atque ex iis solis legendi ratio constituenda foret; hæ autem frequentissimè in textu Hebræo absunt, ubi ad vocales designandas adesse deberent, legendi ratio, quæ ex iis solis haberi posset, impedita admodum & perplexa, atque ideò valdè imperfecta foret; ideò solùm utiliter & appositè, ad juvandam lectionem, excogitata & addita fuerunt à Massorethis puncta. Cùm itaq; Grammaticæ ratio commodè & utiliter tradi non possit, nisi voces enuntientur; enuntiandi autem eas ratio & via certa, & plena, ex solis literis* אהוי *(prout eæ hodiè in Hebræo textu extant) difficulter tradi possit, eatenus punctationi Massorethicæ duntaxat adhærendum, quatenus neque certior, neq; commodior, vocales (ad vocum enuntiationem necessarias) designandi ratio*

ratio neque hodiè inventa eſt (non quod eà vera aut genuina ſit, aut non alia unquam fuerit, vel adhuc à novis Criticis inveniri poſſit) *atque ex conſequenti, ea tradendæ & docendæ Grammaticæ ratio* (dictam ob cauſam deficientem) *ſequenda, quæ illi punctationi innititur, neque ea temerè convellenda aut ſollicitanda*; (quomodo?) *niſi fortè aliquis aliam rationem certiorem & commodiorem inveniret punctandi, quod fieri fortè poſſet, ſi hodiè extarent; & alicunde è tenebris eruerentur Origenis Hexapla vel Octapla, in quibus textus Hebraicus, Græcis characteribus, totus propriâ & diſtinctâ columellâ erat olim deſcriptus, prout tùm à Judæis pronuntiabatur & legebatur. Ubi tamen* (quicquid hujus rei ſit, & ſive aliquid aliud ex antiquitate erui poſſit, ſive non) *obſervandum; primò non eſſe admodum neceſſariam vocalis uniuſcujuſque genuinam, quam excogitarunt Maſſorethæ* (ſine juſta ratione & cauſa, nullâ proprietate linguæ id requirente; cùm id in aliis linguis, maximè noſtris vernaculis non extet) *figuram, quia unica ad legendum abunde ſufficit: ſecundo, Scheva mutum, quod vocant, eſſe ad lectionem plane ſupervacaneum, nec non Dages lene & raptum* (& proinde ſine ulla neceſſitate ac utilitate excogitatum, & in ſacris libris uſurpatum, atq; ſic ſine ullo piaculo inde iterum tollendum): *Tertiò, Accentuum, qui hodiè ſunt viginti quinque numero, tres aut quatuor ad ſummum, utiles eſſe ad ſignanda varia periodorum membra, Colon puta, Comma, στιγμὴν & ὑποστιγμὴν quæ faciunt & conferunt aliquid ad majorem Orationis lucem, reliquos omnes eſſe ad Grammaticam parùm aut nihil omninò neceſſarios.* Hæc eſt Grammaticæ novæ, & ſecundum eam, Orthographiæ Sacræ, Proſodiæ inſtituendæ, & juxta eam Textum Hebraicum reformandi nova ratio, ut alia taceam. Lector ipſe judicet, quæ ex his omnibus ſequatur audacia, licentia, & libertas: ego illa, quæ ſuopte ſe indicio produnt, exaggerare nolo: cogitet, quanta in Textu Hebræo, ex ejus ſententia, ſit reformatio inſtituenda, ſi tot heterogenea, ſupervacanea, inutilia, non neceſſaria, à Maſſorethis ſunt intruſa: cogitet, quid tandem futurum ſit de miſero textu Hebræo! quo loco erunt boni Grammatici noſtri, & Lexicographi, qui in his rebus inutilibus, non neceſſariis, ſupervacaneis, tantum operæ & laboris inſumſerunt? quanti æſtimandi erunt Bibliorum editores, qui iſtas moroſas & ſcrupuloſas Maſſorethicas quiſquilias & nugas in bellis & ſplendidis ſuis editionibus reliquerũt? Reformator hic eſt novus Grammaticorum,

Lexico-

Lexicographorum, Interpretum sacrorum omnium, cujus judicio nemo hactenus quisquam quidquam recti fecit, sed in multis impegerunt omnes. Cæterùm, si vacat & placet, potest Lector adire etiam, quæ de his scripsimus in Tractatu nostro de Punctis parte 1. cap. 14.

DEFENS. *An quia Munsterus in Germania, Biblia sua Hebraica, tum in quarto, tum in folio, cum Versione Latina edidit, nihil egit, quia Plantinus in Belgio, & Robertus Stephanus in Gallia, alia elegantiora, & aliquanto castigatiora post eum ediderunt? An illius labor hos debuit deterrere, ne in re simili operam collocarent?*

VINDIC. Nihil certè, vel parum ad rem egerunt omnes illi, ex sententia Defensoris: neq; enim aliud egit Munsterus, quàm Plantinus, Stephanus, Bombergus, & alii, nec hi aliud quàm ille. Omnes illi operam suam collocarunt in edendis Bibliis, ut Defensor vocat, Judaicis & Masorethicis, nec vel de variis lectionibus colligendis ex Interpretibus, vel de erroribus ex Interpretibus, vel privatâ conjectura faciendis, cogitârunt. Tantùm hoc egerunt, ut, quantum singuli potuerunt, Biblia Hebraica nitida, & ab erroribus typographicis purgata & emaculata ederent; cùm, ex Defensoris sententia, longè plura facere debuissent.

DEFENS. *An nihil egit S. Hieronymus, aut frustra laboravit, quum Versionem suam Latinam orbi Christiano dedit, si alii post eum à ducentis fermè annis, alias ediderunt tùm Latinas, tùm vernaculas, hodiernæ Masorethicæ lectioni propinquiores.*

VINDIC. Quo respectu ego dicam & dixerim, Interpretes illos nihil egisse, liquet: quia sc. non attenderunt ad varias lectiones, quas Criticus observavit, nec de illis cogitarunt, unde nec delectum veræ lectionis habuerunt. Hoc respectu idem dicendum de S. Hieronymo.

DEFENS. *Si quis igitur novam aliquam Bibliorum Hebraicam editionem, & Latinam versionem, qualem eam in Critica descripsimus, tentaret, & feliciter perficeret, an propterea nihil egerint primi S. Bibliorum editores? An censor noster propterea indignaretur & succenseret? An in illius authorem inveheretur? An declamaret? An debacharetur?*

VINDIC. Comparatè ad eum, qui Criticæ hujus Sacræ Sacris præceptis instructus, & illorum ductu Bibliorum editionem & Versionem ederet, nihil fecissent. Quo enim loco essent aut haberentur

berentur illæ editiones & versiones, aut haberi mererentur juxta eam? quæ nimirum tot incertas, & ex varia lectione ambiguas, tot falsas, tot inconvenientes, tot incommodas, nec sensui respondentes lectiones exhibent, quæ in illa nova Bibliorum editione omnia erunt emaculata, castigata, restituta, emendata. Et quis ei, qui hoc præstiterit, indignaretur & succenseret? Non indignatione, sed dignatione maximâ utique talis prosequendus foret, qui velut alter Johannes tam commodè præpararet viam Domini, & rectas faceret semitas ejus: Major utique foret gloria domus hujus posterioris, quàm priorum. Tàm non in illius authorem inveherer, declamarem, aut debacharer, quàm id non feci in Criticæ authorem in meo Tractatu de Punctis, quamvis id pro sua solita intemperie mihi impingat: at opus illius cęsere, examinare, & eâ libertate, quâ ille in eo adornando usus, de eo judicare, judiciumque proferre; hoc verò nec vitio vel mihi vel alteri potest verti, nec, quod in opus dicitur, in authorem converti. Itaque parcere potuisset etiam iis, quæ sequuntur, verbis Defensor.

DEFENS. *Certè facturus videtur, quando sic impotenter in me (qui viam, quâ id perfici posit, pro virili ac modulo nostro demonstravi) deblaterat: sed sic etiam bonorum, doctorum, & piorum odium in se accerseret, qui tam eximium & utile opus in ipso ortu præfocare velit, imò ipsam ejus conceptionem importunis suis clamoribus impedire studeat.*

VINDIC. An ita impotenter in ipsum deblaterarim, uti queritur, Lector ex utriusque scripto judicium ferat, & hanc suam Defensionem, cum mea Censura Tractatus ejus de Punctis conferat. Non dubito, quin quicunque boni, docti & pii sunt, hominem istum tanquam vanum, sycophantam, maledicum, mendacem sint, ne quid gravius dicam, odio suo, & sui similium, dignissimum judicaturi. Interim fateor, me hujusmodi fœtus monstrosi, qualem ipse molitur, seu conceptioni, seu nativitati nunquam obstetricaturum, neque si clamoribus utrumque impedire possim, silentium mihi indicturum, certus hac ratione me opus facturum, quod Dei gloriæ, & Ecclesiæ paci & tranquillitati, Verbique Dei conservationi, multis modis est inserviturum.

CAPUT XIII.

De Decima mea Consideratione, A periculosa, quæ hîc permittitur licentiâ, & maximis, quæ ex ea sequuntur, incommodis.

DEF. *Sed, inquit Censor;* Si ita faciendum, & facere licet uni, annon licebit idem pluribus? Si Rubeni, cur non item Simeoni, & cuivis alii? *Ego verò contrà, quidni & huic & illi, & idem alteri, imò cuivis liceat, modò id poßit, & cum judicio id faciat?*

VINDIC. At verò de hoc *posse*, & de hoc *judicio*, varia extabunt & orientur judicia, atque inde etiam, quod urgeo, dissensiones & controversiæ. Difficulter aliis ea persuaderi poterunt. Experientia vel jam Veritatem mei augurii docet & comprobat.

DEF. *Annon putat Censor, licere reliquas, quæ colligi possunt ex LXX. ex Paraphrastis, ex S. Hieronymo, ex Samaritico codice, varias lectiones annotare, & orbi Christiano exhibere?*

VINDIC. Quæstio hæc est multiplex, idcirco distinctè ad eam respondendum.

1. Nescio cur dicat *Reliquas*; nullas enim novi jam collectas & approbatas.

2. Nescio, quomodo ex LXX. Græcis, & Paraphrastis Chaldæis posʃint colligi Variæ lectiones Hebraicæ. Itaque existimo illud fieri non posse, nec quærendum esse utrum liceat nécne, cùm quæstio sit de re imposʃibili.

3. Ex Samaritico codice ut quis varias lectiones colligat, & ut quis ex eo Hebræam velit vel examinare, vel corrigere, id Samaritanum censeo esse, hoc est, prophanum. Priùs codicis illius authoritas & synceritas majoribus documentis est comprobanda, quàm hactenus factum. Notum est, quid docti Viri de eo senserint, & scripserint, qui ejus copiam habuerunt.

4. Et cur ex his tantùm licet, cur non etiam ex aliis, Syris, Arabibus, Persis, Æthiopicis, Ægyptiis, & aliis?

DEFENS. *Certè, & Rubeni & Simeoni, & Cajo, & Titio, & Sempronio,*

pronio, & cuivis id licet, modò & judicio valeat, & linguarum ad id necessariarum cognitione instructus sit, ut id benè & appositè facere possit.

VINDIC. Magnum certè judicium, & maxima linguarum cognitio requiritur, ut quis ex libris Græcis, Chaldæis, Latinis, Arabicis, Æthiopicis, &c. possit colligere Varias lectiones codicum Hebraicorum. Vereor ut id quisquam mortalium benè & appositè facere queat, aut facturus sit, nisi *Divinandi* etiam facultate extraordinariâ sit instructus. Hac enim cumprimis, & maximè, non solùm rationis judicio, & linguarum peritiâ, id fieri & præstari potest.

DEFENS. *Si benè & peritè id faciat, laudem merebitur; si ineptè & imperitè, ludibrium doctis & peritis debebit.*

VINDIC. Omninò: at vereor ut quisquam sit hanc conditionem impleturus, nisi, ut dictum, Divinandi simul facultatem extraordinariam habeat: hęc verò cùm jam pridem in Ecclesia desierit, neque nisi fortè circa Eliæ aut Messiæ Judaici tempora, sit refloritura, satius esse duco, à cæpto hoc abstinere, quàm cum periculo id tentare & moliri.

DEFENS. *An hoc beneficium Ecclesiæ Jesu Christi Censor noster invidebit? An clamoribus suis ab hoc pio instituto absterrebit?*

VINDIC. Nullum hîc invideo Ecclesiæ beneficium, quia nullum hactenus in hoc conatu mihi est demonstratum: nec quenquam à pio, sed à periculoso & pernicioso instituto absterrere satago, imò à doloso; utpote quo Variæ Interpretationes, pro Variis lectionibus, lectiones fictæ, adulterinæ & supposititiæ, pro veris ac germanis venditantur.

DEFENS. *Ex tam variis & multiplicibus lectionibus, sic in unum collectis, non licebit cuivis, qui id poterit, indicare, quæ cuique loco suo melior & congruentior videbitur, nec indicare modò, sed ex Canone antecedentium, consequentium, &c. (de quo sæpiùs diximus) demonstrare? Non enim hîc pro auctoritate agendum* (sic censeo, sic volo, sic jubeo, sit pro ratione voluntas) *sed sententiæ nostræ ratio est demonstranda, & firmiter statuminanda, alioqui operam ludimus, & hominum patientiâ abutimur, & nos doctis exsibilandos damus.*

VINDIC. Ex variis lectionibus veris omninò id per me quoque licebit cuivis, quod contendit Defensor: sed ut idem liceat in lectionibus variis fictis, & supposititiis, id verò est quod nego:

quia illæ non ſunt variæ lectiones, ſed conjecturæ & divinationes, nullius codicis Hebræi authoritate nitentes, ſine quâ nulla varia lectio agnoſci debet. Quàm feliciter iſtiuſmodi demonſtrationes & ſtatuminationes cedant, ſuo loco in particularium locorum examine videbitur.

DEFENS. *Idem de Conjecturis in Scriptura faciendis dici poteſt. Sicubi demonſtrari poteſt certis argumentis, hodiernam lectionem in vitio cubare, & facili conjecturâ vitium illud emendari queat, quidni liceat cuivis demonſtrare, tum lectionis vitium, tum ejus emendationem? Nam ſi tentet quis emendare, ubi nullum eſt vitium, fruſtra erit, & ſe deridendum propinabit: idem enim fecerit, ac ſi chirurgus emplaſtrum ſanæ corporis parti applicet ad vulnus curandum, ubi nullum eſt vulnus. Si autem revera eſt in lectione vitium, quæ invidia, ſi illud tentet emendare, modò peritè id faciat? Si non peritè id facit, ſtudium quidem ſuum emendandi ſic probaverit: at ſucceſſum, ſeu, emendationem ipſam, nulli perito approbabit.*

VINDIC. Quæ hîc de Conjecturis philoſophatur, cùm meris nitantur propoſitionibus hypotheticis, quæ nihil ponunt in eſſe, inde illorum quoque firmitas & ſoliditas facilè apparet. Vereor, ut conditionem poſitam quiſquam, cuiquam pio, docto, & perito Judici ſufficienter ſit præſtiturus, &, quod præ ſe fert, demonſtraturus: unde valdè etiam vereor, ne ſimile ludibrium ſit debiturus, quale imperitus chirurgus, emplaſtrum ſanæ corporis parti imponens: Et ſpero nos id ad ſolem, ſuo loco, Exemplo Archicritici Sacri noſtri demonſtraturos. In hoc tamen, ſuo judicio, laudandus, quòd ſtudium & voluntatem ſuam emendandi, ſic Eccleſiis & Scholis probare voluerit.

DEFENS. At, inquit Cenſor, ſi hoc cuilibet licet, an ſemper conſentient in dijudicando, utra lectio ſit melior, & antecedentibus & conſequentibus convenientior & cohærentior? Vix puto. *Certè, ſi reapſe una eſt incommoda, falſa, aut inconcinna, illa ſuâ falſitate, incommoditate, & inconcinnitate ſe prodet, & à peritis talis eſſe demonſtrari poterit; alioquin dicendum eſt, verum à falſo, rectum à pravo & diſtorto, ſalſum ab inſulſo, nullâ ratione diſcerni poſſe, & in antiquorum Pyrrhoniorum & Ephecticorum partes nobis eſt concedendum, quod nullus ſanus admiſerit.*

VINDIC. Ego ab hoc inconvenienti ſententiæ adverſariæ abſurdi-

absurditatem demonstro, quòd sic de vera lectione perpetuæ sint futuræ dissensiones, ob variantia nimis hominum judicia, quæ in hujusmodi licentia nimis luxuriabunt, atq; coire & convenire vix unquam poterunt.

Neque hoc certum est, quòd *lectio reapse incommoda, falsa, aut inconcinna, statim hoc ipso se prodat Lectori, & demonstrari possit*: Ratio, quia utut hoc locum habere possit in scriptis humanis; at in Divinis & sapientiam sublimiorem spirantibus, captum humanum superantibus, nobis non ita notis & obviis, locum non habet: neque omnes illi loci de rebus fidei & salutis capitibus agunt, aut tales sunt, qui vel ex analogia fidei, vel aliis locis, vel antecedentibus & consequentibus, ita accuratè à nobis dijudicari possunt. Verum hoc esse patet experientiâ. Quot sunt loca, quæ vel Vulgatæ Versionis, vel LXX. Græcorum, vel Paraphrastarum Chaldæorum, vel aliorum Interpretum admiratoribus placent, quæ Veritatis Hebraicæ alumnis non sapiunt. Unus putat hanc, alter aliam, tertius iterum aliam lectionem esse meliorem, commodiorem, veriorem, & concinniorem. Et in secunda parte Vindiciarum viva hujus rei exempla videbimus, ubi loca quædam examinaturi sumus, quæ Defensor, suo judicio peritissimus Criticus, putat se demonstrare incommoda, falsa, & inconcinna: à qua tamen censurâ nos illa vindicare & liberare conabimur. Neque ulla peritia humana, nisi fortè suo proprio judicio, tanta est, quæ hoc in Sacris vel polliceri vel præstare queat. Præsumptio hæc est & temeritas, ex licentia judicandi in scriptis humanis nata, & periculosè ad codices Sacros translata. Potest equidem verum à falso, rectum à pravo & distorto discerni, sed ab iis, qui sanum, & incorruptum habent judicium: at salsum ab insulso hîc discernere, doctum nimis ac subtile palatum, quale nos miseri homines ad sacra non afferimus, requirit. Hinc Veteres, pro sua simplicitate & humilitate, aliam regulam habuerunt, quàm noster Criticus; videlicet, non esse hîc ex judicio humano agendum, sed pluralitatem codicum esse sequendam, sibi, suoque judicio, rationi, & divinandi facultati, non tantum tribuentes, quantum Defensor. Imò, si ipsius Canonem sequamur, in Pyrrhoniorum & Ephecticorum partes & castra remittemus plerosq; librorum Sacrorum Lectores, Linguarum utpote imperitos, & propriâ judicãdi facultate destitutos,

qui tot diversas lectiones, & de illis dissentientia & pugnantia judicia videntes, legentes, & audientes, ignorabunt, cui credere, quemvé sequi debeant: unde tandem nil aliud nisi fastidium, nausea, atque adeò contemptus sacrarum literarum orietur. Si hæc regula de veri & falsi, recti & curvi, salsi & insulsi discretione tàm est certa, facilis & obvia, quî fit, quòd in omnibus disciplinis, tum humanis tum divinis, ista demonstratio non inveniri potest, sed perpetuæ de hoc judicio sint controversiæ? Si in rebus ac disciplinis humanis ea non ad praxin applicari potest, quanto minus poterit in Divinis? Cur hîc, circa lectionem sacram, majores & certiores demonstrationes nobis polliceri possumus, quàm in rerum ipsarum discretione? Quinimò sic totius Codicis sacri æstimatio à nostro, saltem peritorum, judicio suspenditur. Quisque discrepantium Interpretum suam habuit rationem, cur sic verterit & interpretatus sit, & proculdubio, suo judicio, existimavit se benè egisse, & acu rem tetigisse. Sic illi hac facili ratione, verum à falso, curvum ab obliquo, salsum ab insulso discernendi, imò omni gustu & palato, à Defensore privantur, & destituuntur. Nisi in Sacris aliquem habeamus Codicem, cujus authoritati per se credatur, nunquam quicquam certi in illis habebimus.

DEFENS. *Quod si utraque est commoda, aut æquè commoda, & apta satis atque cohærens, uti non rarò contingit, tùm nihil necesse est, alteram alteri præferre, & Adversarium, qui unam sequitur, & sequi mavult, necessariò ad alteram amplectendam cogere atque urgere. Abesse hîc debet contendendi studium, non est propterea altercandi serra reciprocanda, sed mutua unius erga alterum hîc debet esse tolerantia. Nam etsi verum esset, quod vulgus Theologorum tradit, unum esse duntaxat Scripturæ sensum literalem, unam lectionem, unumq; ex ea sensum Dei spiritum (qui Sacros Scriptores afflavit) intendisse; tamen parum aut nihil omninò nostra refert, scire utram intenderit, quando utraque lectio, & uterque ex ea oriens sensus est æquè commodus, æquè verus, hoc est, quando à nobis dijudicari certò non potest, uter sit altero verior, aptior & commodior: quanquam non video, cur negari debeat, Dei spiritum variis in locis (non ubique) non unum tantùm, sed duplicem, aut verò triplicem etiam, literalem sensum intendisse, quando uterq; est æquè verus, æquè commodus & aptus. Hoc enim pertinet ad* πολυποίκιλον *ejus* σοφίαν *declarandam atque illustrandam. Non sanè id magis rationi, & sapientiæ Dei repugnat,*

gnat,

gnat, quàm si præter literalem, alium allegoricum, & alium item tropologicum atque anagogicum intenderit, quod posterius nemo Veterum Theologorum, seu Patrum Ecclesiæ Christianæ negavit: de Allegorico autem præter literalem, ipse Jesus Christus & Apostolus Paulus satis affirmarunt, quando ipsi allegorias ex Veteri Testamento in Novo nectunt & afferunt.

VINDIC. Quod si duæ occurrunt tales Lectiones variæ, quæ revera variæ lectiones sunt, sc. existentes, & inventæ in codicibus Hebræis probatis, & vetustis, tum admitti potest ista Defensoris Regula, ut optio relinquatur Lectori, quam ipse maluerit eligendi & amplectendi, citra contentionem; quamvis Hebræi in hoc casu pluralitatem exemplarium sequantur: at ut eadem regula valeat aut locum habeat in contentione & collatione Lectionum codicum Hebraicorum, & Conjecturarum, sive illæ merè sint tales, sive ex discrepantia Interpretum erutæ, nemo sanus unquam dixerit, vel toleraverit: neque si quis hîc se opposuerit, id contendendi, sed Justitiæ, æquitatis, veritatisque studio & zelo est tribuendum.

An verò de diversis lectionibus, nostro, vel quorundam judicio, æquè commodis & cohærentibus atque aptis, in diversis codicibus Hebraicis repertis, propter hanc æqualitatem dicendum & statuendum sit, Spiritum Sanctum duplicem aut triplicem etiam sensum literalem in illis intendisse, nescio. Nam talis diversitas sæpè est ex errore, aut casu, aut etiam intentione Librarii, non authoris, ex Defensoris ipsius sententiâ, quod tamen, quia nulla subest manifesta falsitas, aut absurditas vel inconvenientia, certò definiri non potest. Itaque dicendum, Spiritum Sanctum in illo errore, casu, aut intentione Librarii, simul alium loci illius sensum literalem intendisse, quod valdè est absurdum. Nam quòd aliud quid intenderit in Verbo suo Sp. S. quàm verò author quisq; primus, Ipsius afflatu, dixit vel scripsit, & alium sensum in aliud tempus, & hac ratione revelandum reservarit, quomodo vel benè asseratur, vel non benè negetur, ego sanè non video. Si Spiritus Sanctus variis in locis, non unum tantùm, sed duplicem aut verò triplicem sensum literalem, & quidem (quod hîc agitur) per variam lectionem, intendere voluerit, planè persuasus sum, illum hoc facturum fuisse per authorem illum θεόπνευστον, eique utram-

que

que lectionem, omnibusque libris inserendam, dictaturum; quæ ratio est juxta Hebræos quosdam τῶ Keri & Ketibh (quod nos suo loco relinquimus); non verò in multa secula dilaturum, & tandem ab incerto, atque ignoto aliquo authore prodendam, vel ex Interpretibus peregrinis, conjecturâ eruendam, aut fidiculis exprimendam, reservaturum fuisse.

Cæterùm, quàm accurata, quàm Orthodoxa sint, quæ de Sensu Scripturæ hîc tradit Defensor. 1. In dubium vocans, utrum unus duntaxat sit Scripturæ sensus literalis, una duntaxat lectio, unusque ex una lectione, ex intentione Spiritus Sancti, sensus! 2. Spiritum Sanctum non modò plures in variis locos sensus literales intendisse, sed insuper etiam, allegoricum, tropologicum & anagogicum: 3. parum aut nihil omninò nostra referre, scire, utram ex duabus lectionibus æquè commodis, veris, aptis, & convenientibus, intenderit Dei spiritus? quàm, inquam, hæc sint omnia accuratè, orthodoxè & piè dicta & scripta, Lectori orthodoxo dijudicandum relinquo; hoc duntaxat hîc monens, observandum esse, illum hæc asserere non modò de Lectionibus Hebraicis veris in codicibus Hebraicis extantibus, sed & de suppositiriis, per conjecturas meras, puras, putas, ex Interpretationibus variis expressis. Sed & illud notandum, huic Patri *Vulgus Theologorum* esse, qui statuunt, unum tantum esse unius loci sensum literalem quem Sp. S. intenderit. Atqui sunt præstantissimi Theologi Protestantes, atque etiam Pontificii, qui sic sentiunt. Hi omnes sunt de *Vulgo Theologorum*: itaque si ipse ex eorum numero sit eximendus, in *Patrum* gradum erit evehendus. quamvis ne hi quidem omnes ipsi satis magni, & eruditione dignâ instructi erunt. D. Augustinus enim, ni fallor, etiam hac in parte cum *Vulgo Theologorum* sentit. Vide quæ Sixtinus Amama hac de re scribit in Antibarbaro pag. 267. 268. Glassii Philologiam, & Riveti Isagogen pag. 217.

DEFENS. *Eadem hîc est dubia ejusmodi lectionis ratio, quæ est dubia ex eadem lectione Interpretationis. Infinita sunt S. Scripturæ loca, de quorum lectione non ambigitur, at de eorum vero sensu disputatur: alius enim hanc, alius aliam adfert ejusdem loci interpretationem & sensum. Si utraque est æquè vera, apta & commoda, neutra est alteri necessariò præferenda, mutua hîc tolerantiæ locus esse debet: si alterutra est incommoda,*

moda, inepta aut falsa, rejici illa debet, altera quæ verior & commodior est, alteri est præferenda, & in Scripturæ interpretatione præferri solet, ab illis qui non sunt contentiosi, sed veritatis studiosi. Idem planè in varia lectione fieri debet, quando varia lectio varium sensum gignit. Hoc unum fortè privilegium & prærogativa esse possit hodiernæ lectionis supra aliam, quando utraque est æquè vera, apta, commoda, ut hodierna alteri præferatur, ob hodierni codicis majorem fortè antiquitatem, & universalem Judæorum, à tot sæculis, in ea lectione consensum. Et hoc jam in Critica nostra notavimus.

VINDIC. Hæc omnia iterum concedimus & admittimus, de Lectionibus reverà talibus, non incertis, non dubiis, non conjecturâ solâ nitentibus, sed reapse existentibus, & in Codicibus Hebræis deprehensis. Perpetuâ hîc ludit Defensor amphibologiâ, Conjecturas pro Variis lectionibus venditans & supponens, atque hac ratione Judices minùs cautos seducens. Imò hinc nos ex ipsa hypothesi & concessione ejus argumentamur, ad tollendam & eliminandam illam licentiam: quia, si ex certa & constituta lectione Interpretes non possunt convenire de plurimis Sacræ Scripturæ locis, quid fiet, si nulla sit certa constituta lectio, sed cuivis concedetur, ex discrepantibus Interpretationibus, infinitas varias lectiones fingere & conjicere, imò etiam ex propria sua ratiocinatione & conjectura tales invenire & excogitare?

DEFENS. *Sed, inquit Censor*, si dissentiant, & unus hanc, alter aliam lectionem approbet & præferat, ut infinitis vicibus continget, prout diversa sunt hominum judicia & præjudicia, quis erit inter eos judex? quis quenquam pro tali agnoscet? *Idem quæritur & objicitur adversus varias ejusdem loci Scripturæ, ejusdemq; lectionis interpretationes, ab illis, qui inde colligunt, omnia in Scripturâ vocatum iri in dubium.*

VINDIC. Rectè, neque sine causa & justa ratione. Experientia quotidiana enim id verum esse docet.

DEFENS. *Pari ratione, eademq; responsione utrisque satisfieri potest. Nam, si diversarum interpretationum altera est falsa, inepta, incommoda, poterit ejus falsitas & incommoditas rationibus & argumentis revinci, petitis ex antecedentibus & consequentibus, &c. juxta Canonem dubiarum Interpretationum sæpius commemoratum. Si verò utraque ejusmodi est, ut facilè non possit dijudicari, & demonstrari, utra sit melior, aptior,*

aut verior, hic non est de Interpretatione contendendum, sed liberum est de utraque judicium Lectori relinquendum, qui eam sequetur, quæ ipsi magis arridebit. Idem planè respondemus Censori de varia lectione, deq; varia, de eodem Scripturæ loco vitii (si fortè) suspecto, conjecturâ & emendatione: Lectionis, vel conjecturæ, & emendationis veritas, bonitas, vel ejusdem falsitas & inutilitas, demonstranda est ex loci antecedentibus, consequentibus, &c. Si demonstrari non potest, si utraque videtur æquè & pariter bona, apta, vera & commoda, non est contendendum, sinendum est liberum lectori de utraque judicium.

VINDIC. 1. Concedimus nos hæc omnia, si paria inter se conferantur, hoc est, Diversæ Interpretationes ex una eademque lectione natæ, & Variæ lectiones, quæ revera tales sunt. Nolumus hîc valdè repugnare, ne nimis dicamur pertinaces Judaicorum & Massorethicorum Bibliorum Defensores.

At negamus eandem responsionem utrobique valére, si imparia conferantur; Variæ nimirum lectiones fictæ, nullâ Codicum lectione & authoritate firmatæ, sed vel ex mera & nuda conjectura Critica, sine ullo etiam Interpretum discrepantium suffragio, vel ex illa, per conjecturam ratiocinatricis & divinatricis facultatis, excogitatæ, cum Lectionibus veris, receptis, & vel omnium, vel plurium Codicum Hebraicorum authoritate suffultis. Hîc negamus illam responsionem valére, quæ valet in judicio de diversis Interpretationibus dijudicandis.

2. Canonem authoris nos in Sacro Codice rejicimus. Ubi enim certam, constitutam, & approbatam atq; receptam habemus lectionem, illa per se & absolutè est accipienda, non demum hac ratione ventilanda. Sine authoritate probatorum Codicum nihil dicimus innovandum, vel mutandum, vel corrigendum. Nulla nos necessitas ad hanc licentiam cogit: nulla sufficiens ratio persuadet. Certum est, diversarum Interpretationum & lectionum alterutram necessariò tantùm esse bonam vel commodã, vel veram: sed illa bonitas, veritas, non semper, nec cuivis, statim apparet & manifesta est: quisque pro eo quod sibi placet, suas habet & invenit rationes, ex antecedentibus & consequentibus: hinc dissidia, dissensiones, quæ tantò erunt majores & frequentiores, quanto minus ad certam & constantem atq; indubitatam lectionem erimus adstricti, & quanto major lectiones varias fingendi & inveniendi

concederetur

concedetur libertas. Ea cùm maxima & immensa aperiatur ex fundamento Defensoris, de variis lectionibus ex discrepantium Interpretum versionibus colligendis & eruendis, quis non videt, quid hinc consequatur?

DEFENS. Annon hoc est (*inquit Censor*) Scripturam facere infinitarum, perpetuarum, & indesinentium litium materiam? annon hoc est controversias de vero sensu & Judice Scripturæ, multis modis augere & multiplicare? animos dissidentes in se invicem ulteriùs excitare, exacuere, & exasperare? atque adeò novum pomum eridos inter Theologos eorumque Scholas spargere? *Non magis ista consequuntur ex Varia lectione, quam ex variis ejusdem loci Interpretationibus, uti ex pracedente responsione liquet, eademq; ratione utrorumque arma & tela retunduntur & repelluntur.*

VINDIC. Et ex præcedenti nostra responsione liquet, hanc consequentiam sequi, non quidem ex variis lectionibus veris & realibus, sed ex istis Lectionibus variis fictis, h. e. Veteribus Translationibus, vel Conjecturis nudis & meris, pro variis Lectionibus admissis & venditatis. Responso Defensoris hoc telum non retunditur.

Notet verò Lector in bella hac Defensione, Theologis nostris elogium *Reformatorum*, à me ipsis tributum, ademptum. Scripsi enim ego; *hoc esse novum pomum Eridos inter Theologos* Reformatos *spargere.* Vox *Reformatos* omissa. Dicet, *à Censoribus iniquis & malevolis esse expunctam!* Sed quis hunc librum illorum censuræ submisit, & commisit? Ipse procul dubio. Dicet, *se adactum & coactum hoc fecisse!* At hoc falsum: quis eum coëgit. Non Ecclesiæ, non Scholæ Reformatæ, non privati Theologi & amici. Ergo propriâ voluntate, & spontaneo impetu eò prorupit. Atqui *hìc de injuria sibi facta conqueritur?* At volenti non fit injuria. Præscire & prævidere debuit, potuit, quæ contigerunt. Itaque non vacat culpâ. Imò Censores & editores illos, post editum librum, in præfatione laudat tanquam viros omni exceptione majores.

DEFENS. *Ubi non dominatur Christiana charitas & ἐπιείκεια, ubi viget discordiæ & dissensionis Spiritus, ibi undecunque litium & contentionis materia & occasio sumitur & captatur, sine causâ & ratione: ubi verò viget Christi Spiritus, ibi non quæritur, neque ulli justa præbetur litigandi materia ex variæ lectionis observatione: nam vel neutra rejicitur*

& damnatur ab illis, qui sunt ἐπιεικεῖς (si utraque verum, commodum, & aptum sensum gignat) vel alterius falsitas & incommoditas, certis argumentis & rationibus demonstratur. quibus qui non cedit, sed pertinaciter obnititur sine ratione, is non se animo Christiano duci, sed contendendi æstu & libidine abreptum, ferri se prodit, quibus cum nihil promoveas, quia certum est illis, quo jure quave injuriâ, διαφυλάττειν τὴν θέσιν.

VINDIC. Ad hæc omnia jam ad nauseam est responsum. Concedimus & largimur hæc omnia, neque illi sumus, qui his vel non dant locum, vel pertinaciter obnituntur; Sed intellectis, de Variis lectionibus, non de Variantibus Interpretationibus, inter quæ duo maxima est differentia. Varians Interpretatio nequaquam apud me eo est loco, quo Varia Lectio, quæ ex Codicibus probatis demonstrari potest. Defensor noster perpetuò disputat pro *Variarum Lectionum* observationibus: cùm verò ad rem devenitur, *Variantes Interpretationes* pro illis offert & exhibet. Et tamen vult, ut ipsi credatur, etsi nullos proferat codices; vel si quis resistat, & obloquatur, talem criminatur non duci Spiritu Christi, undecunq; captare materiam & occasionem litium & contentionum. Annon hæc est iniqua atque tyrannica dictatura & potestas? Ille præbet litigandi materiam, Varias lectiones proponens, de quibus litigandum est, utrum tales sint necne; cùm nullibi legantur, sed tantùm sint conjecturæ & divinationes. Abuti hoc est mansuetudine, charitate, & ἐπιεικείᾳ Christianâ, non justè eam exigere. Quis nostrûm lenitatis Spiritu, qui Christi spiritus est, ductus scripserit, quis contendendi æstu & libidine abreptus, alterum lacessiverit & irritârit, quis etiam, quo jure quave injuriâ, studeat διαφυλάττειν θέσιν suam, quis denique nostrûm vel levissimè dissentientem, vel contradicentem, ferre non possit, ex utriusque scriptis cognoscet Lector.

DEFENS. *Si ex hac Variarum Lectionum observatione augentur & multiplicantur Controversiæ de Sensu & Judice Scripturæ, hoc non fit per se & rei ipsius vitio, sed per accidens: non jure, sed perperàm, & injuriâ hominum, non rei culpâ, apud homines contentiosos, & veritati cedere nescios, non apud æquos rerum æstimatores.*

VINDIC. Imò hoc fit per se, & rei ipsius vitio, non per accidens: jure, non perperàm, & injuriâ Defensoris, ejusque similium contentiosorum hominum, veritatem in dubium vocantium & obfuscantium; idque æstimatoribus rerum quibusvis æquissimis, nullo,

nullo præjudicio præoccupatis, aut propriæ sententiæ persuasione ebriis. Ratio, quia pro Variis lectionibus obtruduntur, quæ tales non sunt, ut jam sæpiùs dictum, & suo loco uberiùs in specialium locorum examine ostendetur.

DEFENS. *Eadem objiciuntur adversus varias ejusdem lectionis Interpretationes, quæ negari non possunt, & eadem est ratio utramque repellendi & infringendi objectionem, quia hactenus eadem est & Variæ lectionis, & Variæ Interpretationis ratio.*

VINDIC. Non objiciuntur eadem adversus varias ejusdem lectionis Interpretationes: gratis hoc fingitur, & nobis imputatur. Differētiam magnam facimus inter Varias ejusdem lectionis Interpretationes, & has fictas atque imaginarias varias lectiones; ac proinde non est eadem ratio repellendi & infringendi hæc duo, ut paulò superiùs ostendimus & explicavimus.

DEFENS. *An, quia Veritate ipsâ sæpè abutuntur homines, ideò ea est deserenda, abjicienda, neganda? Imo magis est contra ejusmodi abusum vindicanda, & asserenda.*

VINDIC. Optimè: & hoc nos agimus sedulò, atque agemus, quamdiu nobis Deus ex gratia sua vires ad id largietur.

DEFENS. *Non magis negari possunt aut dissimulari, variæ in textu Sacræ lectiones, quàm variæ ejusdem ex eâdem lectione interpretationes.*

VINDIC. Nec nego, nec dissimulo varias lectiones: sed nego eas varias lectiones, quarum nulla nec in Codicibus Hebræis extant, nec ex illis, à fide dignis, proferuntur vestigia.

DEFENS. *Si ex variis lectionibus non secus, quàm ex variis Scripturæ interpretationibus sunt qui Scripturæ authoritatem & certitudinem convellere satagunt, an propterea negandæ sunt ipsæ variæ lectiones, & ratio inter eas dijudicandi certa & commoda, de qua sæpiùs est dictum, convellenda est & inficianda, ac non potiùs illorum argumento, quod hinc nectitur ad labefactandam Scripturæ certitudinem, adhibenda est responsio? Si Argumentum ex variis lectionibus & conjecturis ductum, est bonum & solidum (uti videtur concedere Censor noster, quando eo utitur ipse) valebit & illud quod ex variis interpretationibus ducitur: (est enim utrobique par ratio, uti jam est demonstratum): & sic concidet (si Censori nostro credimus) ipso vel invito tota Scripturæ authoritas. Discat ergo & hìc Censor, Majoris propositionis argumenti illius nexum & consequentiam negare, ejusq; debilitatem agnoscere, non verò Minorem sollicitare, quæ longè*

certissima est, nec negari ullo modo potest. Quomodo jam pridem in Arcano nostro Punctationis monui, occurrendum esse Theologorum quorundam argumento, quo ex Punctorum novitate concludere voluerunt, omnia in Scriptura reddi incerta, ejusq; αὐθεντίαν imminui; Falsam nempe esse Majoris propositionis Argumenti illius consequentiam & nexum, non verò Minorem. Idem nobis hîc reponit Censor argumentum, & variis lectionibus, quas negare non potest, applicat, ut tam ex iis, quàm ex Punctorum novitate, concludat, nihil fore in Scriptura certi, si hæc concedantur, cùm, quà Theologus, quà Philosophus, quà Doctor, animadvertere debuerit, falsum esse Majoris propositionis illius nexum.

VINDIC. Fateor, me hujus ratiocinationis sensum, vim & nervum, non benè satis assequi, ut ut me fideliter doceat & informet, quid verum, quid falsum, quid asserendum & quid negandum sit. Multum præstat Criticus, qui *Theologum*, qui *Philosophum*, qui *Doctorem* hîc habet Discipulum: quo procul dubio (vel sibi vel Filio) majorem quærit, quam vulgarium, Angelicorum sc. & Seraphicorum, vel Lojoliticorum Doctorum coronam, quam ipsi non denegabunt, qui tam strenuè illorum causam agit, & gratiam aucupatur. Sed transeant ista: respondebo ad rem, & pro meâ crassitie, & simpliciter, quæ mea sit sententia, exponam.

Ego tàm non nego Varias in Codicibus Hebræis lectiones, quàm Varias ejusdem loci Interpretationes: neque etiam ex Variis lectionibus, vel variis Interpretationibus, Scripturæ authoritatem & certitudinem convellere satago: neque denique regulam Defensoris dijudicandi Varias lectiones respuo & rejicio, aut inficior. Dico amplius: Nullibi argumentor ego à Variis lectionibus, ad labefactandam Scripturæ authoritatem: aut, si inde argumentor, dico, valiturum etiam argumentum à Variis ejusdem loci & lectionis Interpretationibus (quamvis non par, sed dispar sit illarum ratio). Itaque miror, quid sibi hîc velit Defensor? In his enim ab ipso non dissentio.

Quod verò callidè & sophisticè conjungit *Varias Lectiones, & Conjecturas*, tanquam paria, & negat, consequentiam firmam à Conjecturis ad tollendam Scripturæ Hebrææ certitudinem & authoritatem duci, in eo ab ipso dissentio; Nam non sunt paria (ut jam sæpè dixi), *Variæ lectiones, & Conjecturæ*. Ab his posterioribus argumentor hoc pacto; Si licet Vel ex dissentientibus & Varianti-bus

bus Interpretationibus, Varias lectiones Codicum Hebræorum conjecturare: vel etiam ex meris & nudis conjecturis (quamvis, nostrâ opinione, suâ ratione non carentibus), tùm Textus Hebræus, hactenus receptus, incertus redditur, neque ulla est ejus certitudo vel authoritas: quia, ex mente Defensoris, non aliunde eam habet, vel alibi, quàm ubi consentit cum reliquis omnibus. Hanc consequentiã si negat Defensor, scio admissuros eam omnes alios sanos, Romanos, Reformatos, Protestantes, & quosvis alios Theologos, atque pro firmissima agnituros. Et hanc ego probo in meis considerationibus sufficienter, quamvis ipsa suâ luce satis radiet, & experientia eam comprobet. Si has Conjecturas alicubi fortè *Varias Lectiones* voco, facio id ex sententia Adversarii, qui eas pro talibus venditat & obtrudit.

Minorem verò justè sollicito, quia in illa est τό Κρινόμενον, & quæstio inter nos controversa; Utrum videlicet liceat ex variantibus Interpretationibus peregrinis, Varias Lectiones Hebręas conjecturare & condere, vel etiam ex mera & nuda nostra conjectura, non dissentientibus Interpretibus? Ego hoc nego, nec video, cur nolit me hoc negare: ipse affirmat, & quia affirmat, probatio ipsi incumbit, atque ostendere, vel, ut ejus frequenti verbo utar, *demonstrare*, illas Interpretationes esse ex variis Codicum Hebraicorum lectionibus, & lectiones, quas ex eis fingit, esse authenticas & Canonicas varias lectiones Hebræas.

Quod ad Argumentum illud Theologorum attinet, quod nectunt ex Punctorum novitate Massorethica, ego quoque in meo de Punctis Tractatu, post Defensoris Arcanum editum, ostendi, firmam esse consequentiam; ejus autem responsiones infirmas, & cassâ nuce fragiliores, nihilque aliud, nisi principii petitiones.

Si itaque Defensor velit, me ab ipso discere Falsitatem hujus consequentiæ meæ: & certissimam Minoris suæ propositionis certitudinem, docere me utramque debet: nam simplicibus assertionibus credere, tyronum est, non adultiorum. Demonstret, quod sæpius jactat, Variantes illas Interpretationes, Variantes esse lectiones codicum Hebraicorum: probet, eandem esse rationem Conjecturarum, quæ Variarum lectionum.

DEFENSIO: *Denique, si Critica nostra* novum pomum eridos *inter Theologos fiat, id fiet non suâ, non meâ, sed Theologorum malè affectu-*

rum

rum culpâ, talis non fiet apud bonos, æquos, cordatos, & veri amantes, sed apud jurgiosos & contentiosos, qui non veritatem, sed νωλας suas δόξας amant, qui sua præjudicia, & præconceptas suas opiniones sectantur, & mordicus, quo jure quave injuriâ, retinere volunt, quos pudet quicquam vel ab aliis discere, vel quod semel didicerunt, dediscere, qui solâ authoritate & supercilio, non rationibus & argumentis, ad aliquid suadendum utuntur, non absimiles Judæorum Rabbinis & Talmudicis Doctoribus, (quorum, nimis familiare fortè, consortium, hanc Doctori nostro scabiem affricuisse videtur) qui omnia pro auctoritate Magistrali definiunt, & definitionibus suis, tanquam πατροπαραδότῳ traditioni, ab ipso Mose & Prophetis profectæ, omnes acquiescere volunt, apud eos denique, qui in Theologia dominari, effata sua pro oraculis, dictata pro canone fidei aliorum haberi volunt.

VINDIC. An hæ sint probationes, an res, an demonstrationes, judicet Lector! an potiùs amara & venenata bilis, non solùm in me, & Hebræos, sed & in præcipuos Theologos, effusa, qui huic nostræ sententiæ subscripserunt & subscribunt. Ea non patitur, nec permittit ei, ut vel se agnoscere, vel rationes aliorum videre, vel dissentientes ferre possit. Omnia hæc, cùm mera sint verba, declamationes, debachationes, eodem, quo nobis mensus est, modio illi remetimur, & quæcunque in nos evomit convitia, pari jure in ipsum rejicimus, & ejus similes, in quos justissimè competunt. Si Theologorum, à meis partibus stantium, vel quantitas, vel qualitas esset examinanda, & cum illis conferenda, qui ipsi assentantur veriùs quàm assentiuntur, facilè appareret, quid vel ex sola authoritate illorum sit hîc statuendum, & quò Lectori dubio concedendum. Et suprà jam, capite secundo, quædam horum abstersimus, ut non necesse sit hîc diutiùs illis immorari. Pergamus itaque & videamus, quomodo porrò nostras rationes infringat & refutet.

DEFENS. In hac dissensione, *inquit Censor*, quis alteri est cessurus? quò provocabunt? Hic, codicem Samaritanum, ille LXX. Græcos, alius, Veterem Latinum, alius neutrum omnium, sed suam propriam sententiam in medium proferet, & præferet? Et quis unquam placebit omnibus? *Hîc non postulamus, ut alter alteri cedat (non enim auctoritate pugnandum est, sed ratione & argumentis) sed ut omnes Veritati cedant. Ad rationem provocandum hîc est, non ad*

Lectorum

Lectorum tribunal, qui pro arbitrio sententiam quasi de sublimi loco dicant. Is omnibus æquis & veri studiosis placebit, qui meliores & validiores dicti & sententiæ suæ rationes reddiderit, qui eam argumentis addixerit & probaverit, non qui eam tanquam ex Tripode pronuntiaverit.

VINDIC. Omninò Veritati cedendum hîc est, non authoritati humanæ. Et hoc nos observamus.

Quòd verò in examinanda Veritate Originalis Verbi Dei, ad rationem sit provocandum, & vera ac genuina ejus lectio rationibus demùm & argumentis probanda, istud principium nos rejicimus. Petendam eam dicimus ex Codicibus, quos Divina Bonitas & providentia nobis indulsit: & eorum lectioni ita standum, ut, sicubi varias lectiones in illis inveniamus, illam variationem vel ex quantitate & qualitate codicum, vel etiam ratione sobriâ & sanâ dijudicemus. Ubi codicum authoritate destituimur, temerarium censemus, aliquid innovare, mutare, corrigere, &c, vel ex Interpretum discrepantia, vel ex nuda conjectura, de mendo accusare. Hanc speramus omnibus æquis rerum æstimatoribus tutissimam & certissimam esse viam.

DEFENS. *Si quis codicis Samaritani uno in loco, in alio, Codicis τῶν LXX. in alio Veteris Latini codicis lectionem demonstraverit convenientiorem, & veriorem gignere sensum; quis sanus negabit, in locis iis, lectionem illam hodiernæ, si diversa & contraria est, esse præferendam? Frustra est ergo Censor in iis, quæ subjicit, de Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, Origenis, Luciani, S. Hieronymi versionibus, post LXX. Interpretes: non enim eorum ullus suam præcedentibus propriâ authoritate prætulet, sed quisque pro virili annisus est (ut in hoc genere fieri solet, & concedi debet) magis elaboratam, & accuratam præcedentibus edere Veteris Testamenti translationem.*

VINDIC. *Primò* observandum, aliam esse rationem Samaritani Codicis, aliam esse Græcorum, Latinorum, & cæterorum Interpretum. Samaritanus codex est Hebraicus, sed Samaritanis literis scriptus, non Versio, vel Interpretatio. Ejus usus cùm nunquam fuerit receptus in Ecclesia, cùm ignoretur cujus sit antiquitatis, aut quâ fide vel sit descriptus, vel conservatus & propagatus, à gentibus etiam proficiscatur, nec à fide in religione, nec ab aliis virtutibus commendatis, exemplaria deniq; quæ hodiè habentur, non magnam præferant vetustatem, cur Judaicis codicibus vel sit com-

parandus, vel in dissentientibus locis præferendus, ego non video. Apostolus Paulus dicit, *Judæis concredita esse eloquia Dei*, non Samaritanis: Christus *Judæos* remisit ad *suum*, non ad Samaritanorum, Mosen: Patres *Hebraicam veritatem* commendantes, & intellexerunt, & sequuti sunt eam, quam *Judæi*, non Samaritani habuerunt: hactenus etiam pænè ignotus fuit & sepultus: & ab iis, qui eum viderunt & contulerunt, magnorum & crassissimorum errorum convictus, & de temerariis interpolationibus suspectus factus. De quibus vide plura inf. parte 2. cap. 5.

Secundò, Idem dico quod Defensor; si quis *Codicis Hebrai τῶν* LXX. aut Veteris Latini, aut alterius Interpretis, lectionem *demonstraverit* aliam, quæ meliorem & veriorem gignat sensum, me haudquaquam negaturum, illam esse hodiernæ receptæ præferendam. Sed si *Versionem tantùm demonstraverit*, pro Codice Hebræo; pro Virgine nimirum Cervam, à me & ab omnibus sanis, sannis excipietur & explodetur. Id verò cùm faciat Defensor, & ex Versionibus Lectiones varias fingat & formet, non frustra sum in iis, quæ subjeci de Aquilæ, Symmachi, & cæterorum Interpretum versionibus: quia certò hoc fiet; quisque rationes & argumenta inveniet pro stabilienda sua lectione, & ita perpetuæ erunt dissensiones, lites, & controversiæ, de vera & certa lectione. Critica Sacra eas non componet. Tot scribentur inposterum Criticæ de vera lectione, quot exurgent Critici. Miser Codex Hebræus tandem quovis centone magis variegatus fiet, & infinitos nanciscetur interpolatores. Non nego, singulos illorum Interpretum studuisse pro virili magis elaboratam & accuratam præcedentibus edere Veteris Testamenti translationem: sed nego, ex illorum discrepantibus Versionibus certò argui & *demonstrari* posse, illos tales Codices habuisse Hebræos, qui idem Hebraicè repræsentârint, quod Versiones illorum sonant.

DEFENS. *Post S. Hieronymum à centum & quinquaginta circum circa annis, quot novi Interpretes Latini & vernaculi tale quid in eo genere tentarunt? quæ hæc est invidia? An vellet Censor omnes illas Translationes, tùm Veteres tùm recentes, penitùs interiisse, & solum Codicem hodiernum jam superesse?*

VINDIC. Quid sibi hîc velit Defensor, aut quid cogitârit, dùm hæc scriberet, non video. An ego vel Interpretum Veterum, vel Recentio-

Recentiorum ſtudium, in adornandis novis verſionibus, vel verbulo unico carpo aut reprehendo? An ego Eccleſiæ hoc beneficium invideo? Tantum hoc à me abeſt, ut palàm & plenis buccis ſtudium illud laudem, & Eccleſiæ de tantis beneficiis gratuler. Imò non impedio, quò minus alii adhuc inpoſterum prodeant, qui meliores etiam & accuratiores Translationes edant: Deumque precor, ut tùm Translationes iſtas omnes, quæ ſingulæ ſuum poſſunt habere uſum, conſervet, tùm alios idoneos excitet, qui meliores adhuc, quàm iſti omnes, nobis cudant. Cur vellem vel omnes interiiſſe, vel ſolum Codicem Hebræum ſupereſſe?

Nihil horum omnium, quæ maligno animo hîc fingit, & mihi impingit Defenſor, ago. Sed hoc dico; Si ex diſcrepantiis Verſionum licet fingere & formare diſcrepantiam Codicum Hebraicorum, ſummam inde conſequuturam diſſenſionem de vera & genuina lectione ſacra, ob ſummam, & innumerorum locorum diſcrepantium, ſi in unum conferantur, varietatem: nullum nos habituros Textum, ad quem tùm de dubitatione locorum, tùm de varietate Interpretationum, provocare poſsimus: futuros, quibus placeat lectio Codicis Samaritani: alios, quibus Lectio LXX. Græcorum: alios, quibus alii: non defore etiam, quibus nullus ex omnibus placeat, ſed qui prorſus novam lectionem excogitent & inveniant, ſi etiam conjecturas liceat facere in Textu Hebræo: ſumma, nullum exciturum, qui omnibus placeat aut ſatisfaciat. Exemplis hoc oſtendo & illuſtro Interpretum diverſorum ad hæc noſtra uſque tempora, quorum ſinguli in præcedentibus aliquid corrigendum, mutandum, emendandum invenerunt, & adhuc inveniunt, quamvis ſinguli ſuas habuerint ſuæ verſionis rationes. Hoc verò nequaquam mihi eſt propoſitum, Interpretum illorum ſtudium reprehendere, vel ipſorum labori aliquid detrahere; ſed oſtendere, ſi propter varia & diverſa hominum ingenia & judicia, Interpretes hactenus in Verſionibus ſuis non potuerunt convenire & conſentire, cùm tamen omnes pro fundamento unum & eundem habuerint Codicem atque textum, ſed tot inter illos ſint diſſenſiones, quanto minus id ſperandum ſit, ubi nullum certum fundamentum habituri ſumus, ubi tot Codices, tot variæ lectiones, tot conjecturæ admittentur, ſed in immenſum accreturas diſſenſiones & variationes illas. An hoc eſt vel carpere atque ſugillare

Veterum aut recentium Interpretum studium, vel Ecclesiæ ipsorum laborem invidere? vel optare, ut omnes Translationes tùm veteres tùm recentes penitùs interiissent, & solus hodiernus Textus Hebraicus superesset? Vide, quorsum abripiat Defensorem nostrum præceps nimium omnia arrodendi & pervertendi affectus!

DEFENS. *Rectè alicubi S. Augustinus, quum de infinita penè multitudine (quæ suo tempore exstabant) Latinarum ex Græco τῶν LXX. Versionum agit, contendit tantum abesse, ut eâ varietate offendi, turbari & incertus reddi debeat pius & Christianus Lector, ut ex earum collatione & examine certior reddatur, quid potissimùm sequendum sit, quàm si una duntaxat Versio fuisset.*

VINDIC. Neque ego dissentio ab Augustino: concedo, multitudinem Versionum, & earum collationem, suum insignem habere usum, ad assequendum verum Scripturæ sensum; non lectionem veram demùm ex illis quærendo, inveniendo, & divinando, sed lectione constitutâ jam, judicando ex earum collatione, quænam propiùs cum lectione Hebræa conveniat, sensum meliùs exprimat, & scopum attingat, sequendaq; sit: nam ex curvo rectum melius dijudicari potest.

DEFENS. *Annon idem pari & meliori jure dici potest, de LXX. Interpretum, Paraphrastarum, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, & S. Hieronymi multiplici Versione, ex earum nempe, & codicum quibus usi sunt, varietate turbari non debere, sed magis juvari fideles, quàm si unus nobis jam superesset hodiernus Judaicus textus Hebræus.*

VINDIC. Jam modò dixi, omninò hoc de illis dici posse, & quo pacto id fieri debeat.

Notet verò cautè Lector, quàm vafrè & sophisticè conjungat Defensor, *Versionum horum Interpretum, & Codicum, sc. Hebraicorum quibus usi sunt, varietatem*, per Fallaciam Compositionis & Divisionis, quasi æquè clarum & probatum esset, illos tam Variantes Codices Hebræos habuisse, quàm Versiones ipsorum sunt variantes. Varietas versionum certa est, & in sensus incurrens: quia oculis eam cernimus, manibus tangimus, ore legimus, auribus etiam eam percipere ab aliis possumus: sed Codicum Hebraicorum Varietas, quæ illis simul attribuitur, incerta, imò nulla est: quia illa non æquè demonstrari potest. Non solùm enim non exstant istorum Interpretum, quibus usi sunt, exemplaria, sed nulla quoque eorum

similia:

similia: imò nemo est, qui tale aliquod vidisse, vel de eo audivisse, testari queat; adeoque, utut ringatur Defensor, & subinde plures nobis fingat Codices Hebræos, nullus tamen superest hodiè in orbe Textus Hebræus alius, quàm ille, quem *Judaicum* & aliquando *Massorethicum* vocat. Tam non probant nobis Veteres illi Interpretes, alios Codices Hebræos, quàm id non faciunt Recentiores, aliquando à Textus Hebræi litera recedentes.

DEFENS. *Ex earum enim collatione, ubi concordant, certiores reddimur de vera authentici exemplaris lectione: ubi verò discedunt, ex certo illo & indubitato omnis bonæ vel malæ, tum Lectionis, tum Interpretationis Canone (de quo sæpiùs in Critica diximus) dijudicari potest, quid potissimùm in illa diversitate sit sequendum.*

VINDIC. Ex Versionum collatione non demùm dijudicanda, dignoscenda, & divinanda est vera lectio: sed de lectionis indubitatæ, & locorum sensu: ac vicissim ex lectione, quæ fundamentum est, de Versionum synceritate & ingenuitate judicandum. Si secus, vel prius fit, fulmenta lectum scandunt, & servus atque cliens supra herum, ancilla supra Dominam augustam attollitur & evehitur. De Canone illo & nos jam sæpiùs diximus, aliumq; ei opposuimus.

CAPUT XIV.

De Undecima mea Consideratione, à periculoso, ob Judicii humani incertitudinem, varietatem & inconstantiam.

DEFENS. *In Undecima sua Consideratione sic habet Censor;* Consideret quæso cordatus Lector, an tutum & securum satis sit, tantum nostro judicio, atq; adeò nostræ scientiæ, aut sæpè potiùs ignorantiæ & cæcitati, tribuere & indulgere? Annon sæpissimè fieri potest, ut in judicando fallamur? quid dico, fieri potest? annon quotidiè id fieri revera videmus? &c. *Sed quid sibi hîc vult Aristarchus noster? quid cogitat? τί ποθεῖ? quem petit? Umbras & larvas inanes, quas sibi fingit, persequitur, non Adversarium.*

VINDIC. Non, bone Vir, tuo more aërem ubique ferio, sed teipsum, & jugulum tuæ causæ peto.

DEFENS. *An nego fieri posse ut fallamur? Imò ultrò damus id passim & sæpè fieri.*

VINDIC. Negas, & non negas, das & non das, ut mox videbimus. Quod si verò seriò nunc agas, quæro, annon tanto incertior sit futura Originalis textus lectio? Nam *primò* Codicis hodierni, quia Judaicus, Masorethicus, & non ubique cum omnibus Interpretibus contentiens, nulla est certitudo: *deinde* nec Interpretis ullius seorsim, nec omnium conjunctim, lectio est certa: quia tùm inter se, tùm ab Hebræo codice Judaico dissident: *tertiò*, quia si maximè omnes inter se consentirent, lectio tamen nondum certa foret, quia etiam citra illorum dissensum, *conjecturas* licet facere: *quartò*, quia neque ullius hominis, licet criticissimi, judicio, qui inter discrepantias illas de vera lectione sententiam feret, fidi potest: quia omnes & falli possumus, & sæpè fallimur. At quæ sequuntur, videntur arguere, Defensorem non valdè seriò hîc locutum, sed longè plus suo judicio, suæ arti, & suis canonibus tribuere.

Nam porrò sic pergit:

DEFENS. *Sed neque etiam volo, ut quisque suum de variâ lectione judicium, vel suam, de loco vitii suspecto, conjecturam, omnibus tanquam oraculum de tripode obtrudat, omnes ad id amplectendum necessariò adigat, & pro authoritate imperet ut recipiatur. Non usque adeò, Deo gratias, insanimus.*

VINDIC. Optimè equidem, modestè, & sanè.

DEFENS. *Quid ergò volumus? ut nempe in locis dubiæ & variæ lectionis, liberum sit unicuique de varia illa lectione judicium, ut eam sequatur, & amplectatur, quæ ipsi melior & convenientior videbitur, non pro animi sui libidine & impetu, sed quia certis rationibus & argumentis demonstrari poterit, eam convenientiorem gignere sensum, antecedentibus, consequentibus, &c. magis cohærentem. Quid hîc est, quod jure carpat Censor?*

VINDIC. Nihil carpo, si quæstio sit de locis dubiæ & variæ lectionis in Codicibus Hebraicis variantibus. Imò addo, si certis rationibus & argumentis quis demonstrare poterit lectionem meliorem, ut non solùm ipse eam amplectatur & recipiat, sed & quantum

quantum in se est, aliis persuadeat & commendet. Quam verò judicii libertatem relinquat cuique, apparet ex his & aliis Defensoris scriptis, quæ docent, illum neminem dissentientem ferre posse: item ex eo, quòd jactat, suas lectiones varias, seu conjecturas, in plurimis locis meliorem reddere sensum, certis rationibus & argumentis se *demonstrare*, & idem fieri posse ab aliis alibi. Ubi certa lectionis, & invicta est *demonstratio* veritatis & falsitatis, ibi nulla conceditur libertas judicii: Iniquum est enim certis argumentis & *demonstrationibus* contradicere. Id nihil aliud est, quàm liberum relinquere, certam veritatem amplecti, vel non amplecti.

DEFENS. *Annon est, & esse debet, cuilibet Christiano eadem judicii libertas de variis locorum Scripturæ, ex eadem lectione exurgentibus, interpretationibus? Nonne unusquisque suam, quibus potest, rationibus & argumentis fulcit & confirmat Interpretationem?*

VIND. Omninò: nihil contradico.

DEFENS. *An propterea omnia in Scriptura redduntur dubia atque incerta?*

DEFENS. Non: quamdiu lectio certa est constituta, variæ Interpretationes Scripturam non reddunt dubiam atque incertam: quando verò ex Interpretationibus variantibus Lectio in dubium vocatur, & incerta redditur, tùm Scriptura redditur dubia atque incerta:

DEFENS. *Quid hìc adversus nos objicit Censor, quod objici non possit adversus varias ejusdem loci S. Scripturæ Interpretationes? ea enim omnia in Censorem ipsum contorqueri possunt, si velit, ut par est & decet, Scripturæ αὐθεντίαν, adversus eos, qui varias Scripturæ Interpretationes objicere solent, tueri, nec habebit, quod illis hæc objicientibus reponat, si velit consentienter loqui, ac ipse sibi non repugnare.*

DEFENS. Defensor videt, si ille consentienter & apertè loquatur, nec ipse sibi repugnet, me quoq; non multum ab ipso dissentire. Dissimulat bonus Vir sensum & mentem Objectionum mearum. Quod ego hìc objicio, nequaquam pari jure objici potest ex variis ejusdem loci Interpretationibus, quia dispar valdè, ut suprà ostensum, est ratio. Non si Scriptura incerta reddi dicitur per diversas, & incertas, varias lectiones, ex variis Interpretibus nonnisi divinando & conjecturando erutas, etiam incerta redditur ex diversis & variis Interpretationibus: quia Interpretes illi diversimodè

modè ex uno & eodem Textu sun: interpretati, ut vel ex Recentioribus Interpretibus constat, & suæ diversitatis varias habuerunt caussas & rationes, ut suprà fuit ostensum. Itaq; facilè est se tueri contra eos, qui ex diversitate Interpretationum, dubiam & incertam volunt reddere Scripturam: Sensus redditur dubius & incertus, non Lectio verborum & phrasium: difficillimum autem, positis tot variis & incertis lectionibus, atq; adeò conjecturis, certitudinem illius tueri & defendere: quia his gemina inducitur Incertitudo, Lectionis, & per consequens etiam Sensûs.

DEFENS. Annon indies, *inquit Censor,* in his proficimus, & vel nostrâ propriâ industriâ, vel aliorum operâ, doctiores & exercitatiores evadimus? Annon sæpè hìc videt, quod alius videre non potuit? *Benè habet, accipimus quod dat Censor, & adversus ipsummet illud retorquemus.*

VINDIC. Optimè habet, quod accipit illud quod dico. Videamus retorsionis ejus vim & aculeum.

DEFENS. *Si ergo dies diei addit scientiam, si indies proficimus, si vel propriâ industriâ, vel aliorum operâ, exercitatiores evadimus, si sæpè unus videt, quod alter videre non potuit, cur invidet Censor, cur indignatur, cur succenset, quòd tot tamq; multiplices varias observavimus in Sacris libris lectiones, easq; in Critica nostra annotavimus, deq; illis judicium nostrum, quam possumus, modestè proponimus, non ut cuiquam quicquam præscribamus, pro Censoria auctoritate, sed ut pro ea, quæ inter bonos debet esse, modesta judiciorum libertate, aperiamus quid nobis videatur convenientissimum. Si cui fortè minus placet hæc nostra, vel alterius cujuslibet Conjectura, vel de varia aliqua lectione judicium, eam si libet negligat, &, si potest, aliam proferat convenientiorem & certiorem, illa certè suâ ipsius bonitate, atque concinnitate, omnibus æquis rerum æstimatoribus se probabit: nemini id invidendum est, omnibus liberum esse oportet, nisi velimus in re literaria tyrannidem exercere, & judiciorum libertatem nostro ergastulo includere.*

VINDIC. Nemini invideo, neque indignor, vel succenseo, qui Varias in Codicibus Hebraicis observat Lectiones: neq;, quæ hac de re scripsi, ex ira, vel indignatione, sed ex Zelo, pro asserenda Veritate Hebraica scripsi & scribo. Oppono me verò & resisto illi, quòd sub specie & titulo Variarum Lectionum, meras nobis obtrudit Conjecturas; pro Variis lectionibus, Varias Interpretationes ostendat

ostendat & demonstret sine ulla ullius Codicis Hebræi authoritate. Hoc si permissum est in Sacris literis, quanta hinc emersura sit licentia, quanta lectionis incertitudo & varietas, nemo non videt, qui perpendet ingeniorum & judiciorum nostrorum varietatem, inconstantiam, & fluctuationem. In dijudicandis Variis lectionibus nemini ademptam volo libertatem judicii: sed ex Versionum varietate, Variam lectionem, sine authoritate alicujus codicis, fingere & conjicere, ea non Libertas est, sed illicita Licentia, imò temeritas & audacia, quæ vix in humanis & profanis scriptis toleratur, multò minùs in Sacris. Neque hanc licentiam in Sacris literis improbare, est Tyrannis; hic enim judiciorum libertatem non meo, vel alterius alicujus judicii ergastulo includo: sed ad authoritatem Codicum Hebræorum, summâ æquitate; & de interpretatione judicando libertate, adstringo. Parem autem libertatem conjecturandi in Codicibus Sacris, qui authentici esse debent, postulare, ut in re literaria humanâ, hoc puto esse Tyrannicam potestatem postulare. Quàm miserè enim vexabitur, torquebitur, discerpetur, dilaniabitur, & deformabitur sic Codex Sacer Hebraicus! Ubi Defensor probaverit, Varias Interpretationes esse varias Lectiones, tùm fortassis hæc ejus retorsio vim aliquam habebit: Quamdiu illud non probaverit & demonstraverit, quod toties jactat, lateri, imò cordi ejus infixum & intortum manet istud telum. Quod si verò nemini quicquam præscriptum velit, sed judicii libertatem relinquat iis, quibus hæ ipsius conjecturæ, & varias lectiones colligendi ratio minùs placent, quid indignatur, quid succenset mihi, quòd ego meum de iis judicium, quàm modestè fieri potuit, proposui, non hostiliter, non stylo Satyrico, sed Scholastico, sub titulo *Considerationum* nonnullarum, quæ mihi videantur in hoc negotio expendendæ? At ne hoc quidem pro sua modestia & æquanimitate ferre potuit.

DEFENS. *At quòd inde concludit Censor*; In quot formas sic infinitas Scripturæ voces ac sententias fingemus, refingemus? Aliter fieri non potest, si hanc sequamur regulam, quàm ut Scripturam Hebraicam figulinam faciamus, & non solùm Prothei & Empusæ alicujus instar in omnes formas mutabilem, sed quorumvis etiam sciolorum & imperitissimorum audaciæ ac temeritati expositam; *Vanissima est collectio*; *cùm non minus ex variis S. Scri-*

ptura interpretationibus, quàm ex variis ejusdem Scripturæ lectionibus consequatur.

VINDIC. Imò firmissima & verissima est collectio. Neque vanitatis eam arguit ratio addita vanissima, quasi eadem esset Variarum Interpretationum ex eadem Scriptura ratio, quæ est ejusdem Scripturæ pro interpretum & judiciorum diversitate Variatio, vel variandi saltem libertas & licentia. Illic, fundamentum certum est positum, ad quod Interpretes dissentientes adstringi, examinari & revocari possunt: hic nullum certum est fundamentum positum, sed à judicii humani sententia & decisione omnia suspenduntur, ubicunque Codices Hebræi non cum omnibus Interpretibus conveniunt, vel palato Criticorum non sapientem sensum reddunt.

DEFENS. *An quia varium est & mutabile hominum de rebus judicium, varius etiam est & flexilis ipse Scripturæ sensus & mens?*

VINDIC. Per se quidem & in se, hominum judicium non potest immutare aut pervertere Scripturæ sensum & mentem: quando verò hominibus licentia datur, Scripturæ voces & sententias, ad suum judicium & conjecturandi facultatem examinandi, expendendi, corrigendi, deficiente, imò repugnante omnium codicum authoritate, hinc sanè Scripturæ sensus & mens variè inflecti, & variè intorqueri potest.

DEFENS. *Vel, an quia alius sic, alius aliter censet, ac modò hoc, modò illud probat, vel improbat, ideò veritas nullâ ratione indagari aut demonstrari potest, & in Pyrrhoniorum castra nobis est concedendum? Absit. Eò tamen incautus Censor bellâ hac suâ collectione nos vellet deducere.*

VINDIC. Omninò difficulter indagari & demonstrari poterit Veritas Verbi Dei scripti, si nullis certis codicibus nitatur & fundatum sit, sed vera & certa ejus lectio, in quamplurimis locis dependeat à judicii humani decisione, & quærenda petendaque sit, tùm ex Veteribus Interpretibus, tùm ex nostris propriis conjecturis, nostraque ratione, & parum aberit, quin in Pyrrhoniorum castra sic remittamur, utut hoc à se amoliri conetur Defensor. Neque incautus, sed cautè deduco Defensorem ad hanc collectionem, uti judiciosus Lector ex ratione adducta facilè videbit.

DEFENS. Quis certam & stabilem (*pergit Censor*) ei imprimet formam?

formam? Nemo ipse sibi, nemo fidet alteri. *Non est Scripturæ Hebraicæ à nobis pro arbitrio imprimenda forma, ea potius à nobis ex Veterum Interpretum Codicum cum hodierno collatione exprimenda & colligenda est, & sicubi variat lectio, ea quæ optimum habet sensum, est amplectenda & sequenda.*

VINDIC. Optimè, si hæc, quæ promittuntur hîc, reapse & syncerè præstentur, & præstari possunt: sed fucus subest, & collatio hæc à Defensore instituitur, non ex Veterum Interpretum Codicum Hebraicorum cum nostro Hebraico collatione, sed duntaxat ex illorum Versionibus, sine ullius codicis authoritate. Illud si fieret, periculum tantum non metuendum esset. Hoc verò si fiat, periculum illud, & collectio illa evitari non poterit.

DEFENS. *Hîc nemo ipse sibi fidet, nemo alteri, sed veritati (quæ vel ab alio demonstrata fuerit in locis dubiis, vel propriâ arte & industriâ quæsita & inventa) fidat, & innitatur, eam amplectatur, non pro dicentis authoritate, sed pro rationum & argumentorum, quæ illi ostendentur, evidentia & robore.*

VINDIC. Omninò Veritati fidendum, innitendum, ea amplectenda: sed illa in Verbo Dei scripto, neq; ex dicentis authoritate, neque ex rationibus & argumentis, hominum arte & industriâ simpliciter excogitatis, est elicienda, nisi quando fortè Codicum Originalium probatorum est varietas & dissensio: at extra hunc casum, rejicimus omnem Criticorum artem & industriam, omnes authoritates, unà cum ipsorum rationibus & argumentis, hancque artem temerariam, atque perniciosam esse dicimus. In verbis modò præcedentibus dixit, veram lectionem esse colligendam ex Veterum Interpretum Codicum cum hodierno collatione: nunc profert Artem, industriam, rationes & argumenta.

DEFENS. Quoties, *inquit*, contingere poterit, ut Hebraica, quę vera, recta, proba sunt, rejiciamus, quia nobis obscura, & nostro, non illorum vitio, mentem & sensum eorum non assequimur, ut errorem subesse malè putemus, alia verò, quæ nobis faciliora, (licet falsa & reproba) sequamur? *Potest sanè id contingere, quis enim ἀναμάρτητος? quis hîc tantum, ut mox subdit Censor*, suæ peritiæ, suo judicio, suæ facultati στοχαστικῇ tribuet, ut hoc à se alienum, ut se à tali errore immunem credat? *Sed an ideò, quia falli conjiciendo, vel perperam de varia aliqua lectione judicando, quis potest, non licet propterea*

ulli conjecturam de loco vitii suspecto facere, nec de varia lectione judicium & mentem suam proferre?

VINDIC. Ut locus aliquis de vitio sit meritò suspectus, causa insufficiens est varians Interpretis alicujus translatio: requiritur alicujus codicis alia lectio: causa etiam insufficiens est judicii nostri ratiocinatio ex antecedentibus, consequentibus, &c. quia judicium nostrum est fallax, errori obnoxium, caligine multâ circumfusum: & obstat non solùm Codicum omnium consensus, sed & totius Ecclesiæ, tot Patrum & Theologorum authoritas, qui propter hunc consensum, lectionem hanc Hebraicam, pro authentica semper habuerunt & approbarunt. Satius est, ignorantiam nostram agnoscere & confiteri, & commodam, quam semper reperiemus, si probè attenderimus, quærere interpretationem, quàm temerè aliquid corrigere & innovare. Ut Varia sit lectio, de qua judicium & mentem nostram proferre volumus, requiritur Codex aliquis, ex quo illa produci, probari & demonstrari possit, non Conjectura, vel varia Interpretatio. Nisi cynosuram aliquam habeat nostra ratio, nostrumque judicium, quam sequatur, limitibusque & carceribus includatur, latissimè perpetuò vagabitur, & in locis sibi dubiis & obscuris undiquaque circumspectabit, ut exitum & viam aliquam reperiat, quo ipso fieri non poterit, ut non sæpissimè in avia deflectat, aberret & exorbitet. Experientia fidem facit.

Itaque dico, omninò propter fallibilitatem judicii nostri non licere, sine codicum exemplo, conjecturas in Sacris facere, vel ex Interpretibus de vera lectione judicare, quia & hoc nonnisi per conjecturas fieri potest: & sic semper in locis ambiguis vera lectio in meris conjecturis nostris fundabitur.

Cogitet Defensor, quid ipsimet acciderit, me monstrante, in locis non adeò difficilibus.

DEFENS. *Si ita licet concludere, ergo pari ratione, quia quis in vertendo falli potest, vocem vel Phrasim Græcam aut Hebraicam perperàm accipiendo, ideò nemini licebit S. Biblia in Linguam vel Latinam, vel vernaculam transfundere, aut Scripturæ Sacræ locum ullum interpretari & explicare. Si non licet, jam neque olim etiam licuit; neque enim olim multò magis homines fuerunt ἀναμάρτητοι, quàm jam sunt; si eos excipias, quos Deus ad hoc excitavit, ut eorum operâ oracula sua primùm hominibus*

minibus aperiret: verùm aliud est (uti olim rectè S. Hieronymus) esse Prophetam, aliud esse Interpretem; illi fuerunt θεόπνευστοι, ideoq; ἀναμάρτητοι: hi non item, quia humano spiritu, humanâ industriâ reguntur.

VINDIC. Ego verò nego, ideò sic etiam licere concludere: quia longè aliud est S. Biblia in Linguas vernaculas vel alias usuales transferre, aliud Sacrorum Bibliorum lectionem receptam alicubi, ex nuda & mera conjectura, in dubium vocare, vitii arguere, corrigere, emendare. Illud unicum & certum habet fundamentum, Textum videlicet Originalem, ex quo Interpretationes fiunt, ex quo proinde erroneæ Interpretationes examinari, quò revocari, undeque dijudicari possunt ac debent, his limitibus sunt inclusi Interpretes: Hoc, nullum habet fundamentum, quàm judicium nostrum, quod tam erit multiplex, quàm varii & multiplices exurgent tales Critici. Versio Bibliorum in Linguas vernaculas est necessaria & inevitabilis; ideoque illæ sunt faciendæ, si non quâ debent; saltem quâ possunt à nobis hominibus fieri, optimâ fide & diligentiâ. Hanc si Interpres probet, officio suo defunctus est: neque requiritur ab eo, ut sit θεόπνευστος, vel prorsus ἀναμάρτητος. At Textum Hebrǽum ex Interpretibus variantibus examinare, corrigere, emendare, nulla est necessitas: quia tot eruditi hactenus fuerunt Interpretes, qui eo contenti, nihil caussæ repererunt, facinus hujusmodi tentandi. Versiones vernaculę suum habent usum ad ædificationem Ecclesię: Hæc Crisis nullum alium habet usum, quàm ut nos in locis innumeris Sacræ Scripturæ dubitare faciat & hæsitare.

Itaque licuit olim, & licet etiamnum hodiè, Interpretationes condere, pro eo doni modulo & mensurâ, quam Deus unicuique est largitus: si Interpres erret, Lectio tamen Originalis manet certa & inviolata: non licet ex Interpretibus varias Lectiones fingere, vel ex nostra conjectura, quia lectio certa sic sollicitatur, tentatur, vexatur, & in dubium vocatur; sicque nobis fundamentum, cui necessariò in Sacris inniti debemus, eripitur.

Si hæc consequentia valeret, non benè Hieronymus scripsisset, cui credo plerique Patres subscripserunt; *Veterum librorum* (Interpretum) *fidem, de Hebræis voluminibus examinandam esse.* Nullibi, quod sciam, vel D. Hieronymus, vel alius quispiam ex Patribus scripsit, *Hebraicorum voluminum fidem, ex Veteribus libris & In-*

terpretibus examinandam esse. Summè paradoxum id tum temporis ipsis fuisset.

DEFENS. *An fortè Censor, tacito cum Judæis syncretismo, & Judaicorum Rabbinorum, Thalmudicorumq; doctorum exemplo, hoc molitur, ut apud Christianos, non secus atque inter Judæos, solus extet hodiernus Judaicus Veteris Testamenti Textus Hebræus, expunctis, eliminatis, exstinctis & pessumdatis prorsus, tum Veteribus omnibus, tum Recentioribus etiam S. Bibliorum translationibus tam Latinis, quàm Vernaculis? Alioqui cur se tam infensum & adversum præbet Veteribus Translationibus, & variis, quæ ex iis observantur, colliguntur, & annotantur, lectionibus, ut nullo modo velit liberum de iis ferri suffragium, ac dispici, an aliquando lectio, quam earum authores secuti sunt, quamq; in Codice suo Hebræo præ oculis in vertendo habuerunt, melior sit & convenientior hodierna Massorethicâ, nisi quia hodiernum Massorethicum codicem solum vult esse ἀναμάρτητον, solum authenticum, solum consulendum, solum sequendum, solum qui in Ecclesia Christiana obtinere & audiri debeat?*

VINDIC. Nil dissimulabo: hoc molior cum Judæis, sed & cum Christianis multis, ut solus hodiernus Judaicus Veteris Testamenti Textus Hebræus habeatur pro Codice Hebraico, pro Canone, norma & regula Versionum: quia ego nullum alium scio. Ad Translationes quod attinet, jam suprà dixi, quis mihi de illis sensus: absit à me, ut eas expunctas, eliminatas, exstinctas & pessundatas prorsus velim: sed expunctas & eliminatas volo eas ex numero & censu Codicum Hebraicorum. Aliud enim est Codex Hebræus, aliud Translatio in linguam peregrinam. Itaque non me infensum vel adversum præbeo Veteribus Translationibus: sed infensum & adversum me præbeo Variis, quæ ex iis observantur, colliguntur, & annotantur lectionibus: Circulatoria enim est jactatio, vanitas, imò fraus, Varias lectiones Hebræas ex libris Græcis, Latinis, Arabicis observare & colligere, h. e. Variantes ab Originali textu Interpretationes colligere, & pro Variis lectionibus venditare, imò postulare, ut liberum relinquatur Critico cuivis dispicere, annon Varians illa & discrepans Interpretatio sit melior, quàm Hebræa, ab omnibus Judæis & Christianis hactenus pro Originaria Veritate recepta, & in qua nihil est, nisi lascivientibus & prurientibus, novaturientibusque ingeniis, incommodi vel inconvenientiæ.

Hodier-

Hodiernum Codicem, quem non minus imperitè, quàm malignè, *Massorethicum* vocat, non volo esse planè ἀναμάρτητον, ut ne quidem in apiculo minimo à primis autographis variet, uti sæpè nobis Defensor jodulariter objicit: sed quia hodiè nullus alius est, aut ostendi potest, & hic solus Divinâ gratiâ & providentiâ nobis conservatus, ideò eum solum sequendum, solum in Ecclesia Christiana obtinere & audiri debere, dicere non erubesco.

DEFENS. *Non dico*, solum Textum Hebræum, *contradistinctum Translationibus quibuslibet (ne quis hic mihi laqueos nectat, & insidias struat)*: *sed dico*, solum hodiernum Codicem Massorethicum: *facilè enim concessero, solum textum Hebræum (de quo certò constat) adversus Translationes quaslibet (si ab eo discrepent, vel illi contrariæ sint) esse audiendum*:

VINDIC. Accepto ego hæc omnia, neque ita scrupulosus sum, ut ex verbis laqueos ei nectere, aut insidias struere velim ad ejus exemplum, qui tales laqueos nectit ex eo, quod de Hebræorum codicum puritate, synceritate & integritate dicimus, ἀναμαρτησίαν inde Scriptorum & Librariorum Hebraicorum nobis impingẽdo absolutam; cùm tamen mentem nostram super ea re satis explicuerimus. Quia itaque mentem suam hìc disertè explicat, videlicet, se dicere & concedere, *Illum solum textum Hebræum, de quo certò constat*, (sc. quòd Hebræus sit, & qui ostendi ac demonstrari potest talis) *adversus Translationes quaslibet discrepantes vel contrarias esse audiendum*; accipio ambabus ulnis, imò amplector & exosculor ingenuam hanc declarationem, illique & ipse subscribo: & quia hactenus nullus Hebræus codex mihi demonstratus est, *de quo constet*, dico ex ejus hypothesi, illum solum esse audiendum.

DEFENS. *Sed annon Codex, quo usi sunt LXX. Chaldæi Paraphrastæ, Aquila, Symmachus, Theodotion, & S. Hieronymus, tam dici potest Hebræus, quàm hodiernus codex Massorethicus?*

VINDIC. Ad hanc quæstionem ipse melius respondere poterit Defensor, quàm ego: qui tot Varias lectiones ex codicibus, quibus illi Interpretes sunt usi, collegit, observavit, & annotavit. Illius itaque est, Codices illos proferre, & demonstrare, & tùm dicere poterimus, an illi fuerint æquè Hebraici ac hodiernus Codex Massorethicus.

Alioqui quod ad rem ipsam attinet, novit Defensor, non deesse

qui dubitent, an LXX. ex Codice Hebræo transtulerint, cujus sententię authores in meo de Punctis Tractatu produxi: novit valdè dubium esse, utrum illi Totam Scripturam, an verò solam Legem transtulerint, quod tamen ipse passim pro confesso sumit, & totam illam Versionem Græcam, quæ hodiè nomen illud gerit, illis adscribit.

DEFENS. *Et annon tam audiendus, quàm iste?* (sc. codex quisque Hebræus illorum Interpretum).

VINDIC. Ubi ille eos produxerit, & copiam eorum nobis fecerit, facilè erit ad hanc quoque quæstionem respondere. Oculis enim primò usurpandus nobis est: Id si præstiterit, non multum nos sibi habebit repugnantes, uti jam sæpiùs inculcavi. Ut ei simpliciter dicenti & affirmanti credamus, sine authoritate & copia illorum, non spero à nobis exiget: nisi fortè Prophetico & Esræ Spiritu, qui à quibusdam ex solo hoc afflatu & instinctu libros Sacros restituisse, à quibusdam ex Patribus, scribitur, se quoque præditum esse, persuadere nobis velit.

DEFENS. *Nisi sicubi fortè demonstretur, illorum lectionem interdum esse vitiosam, depravatam, minusq́, convenientem, quò cùm devenitur, devenitur ad nostram in Critica sententiam. Non enim aliud in ea volumus, nisi ubi est Codicum in Lectione dissensio, ut dispiciatur, utra sit melior, eaq́, tum præferatur hodiernæ: sic, vel invito Censore, vincit Critica causa.*

VINDIC. Benè: si, quod pollicetur, præstet Defensor, & *demonstret*, *Codices* illorum interpretum habere vel depravatam, minusque convenientem, vel etiam castigatiorem, convenientioremque lectionem, non planè me repugnantem habebit sententiæ suæ, quam in Critica proposuit, eoque deveniam: concedam, ubi *Codicum* (Hebraicorum) in lectione est dissensio, dispiciendum esse, utra sit melior, eamque, quæ melior, esse præferendam: sic me non invito, sed volente, & assentiente, Critica ejus obtinebit. Huic enim rei me nunquam opposui.

At inspiciat Lector ejus Criticam, & inveniet, illum non ex Codicibus illorum interpretum Hebræis demonstrare, sed ex illorum Interpretationibus nudis fingere & obtrudere varias lectiones. Sic verò non vincit Critica, sed fraus & impostura ejus detegitur.

DEFENS.

DEFENS. Quoties, *inquit Censor*, sic adulterinam lectionem textui inseremus, & genuinam exauthorabimus, & vice versâ? *Sanè, si liceret hodiernam expungere, aliámque pro arbitrio insulcire, accideret tum non rarò id quod vult argumentator cum suo Cosar, cujus frustrà testimonium & authoritatem subjicit. At quùm Interpreti vel Commentatori liberum esse dicimus, suam de varia lectione aperire sententiam, rationibus & argumentis demonstrare, quænam videatur melior, non sic inseritur adulterina lectio, non exauthoratur genuina, manet utraque, liberum tantùm relinquitur lectori judicium, utra verior & commodior, an utraque æquè commoda videatur.*

VINDIC. Duplex dici potest adulterinæ lectionis in textum insertio, & genuinæ lectionis exauthoratio: primò, quando reipsa illa insulcitur, & hæc expungitur, tollitur, atque exauthoratur: secundò, quando ista quidem (genuina) relinquitur, sed alia in margine annotatur, cum apposito hoc judicio Critico, lectionem in textu extantem esse falsam, inconcinnam, incommodam, antecedentibus & consequentibus non convenientem. Annon hoc est quoque aliam lectionem inserere, & genuinam antiquam exauthorare? Nam sequentes Interpretes & Lectores imperiti linguarum quid agent? An illi sequentur lectionem, quam Criticus judicabit esse non veram, falsam, incommodam, &c.

Equidem si intra terminos maneretur, & quæstio esset de Veris Variis lectionibus Codicum Hebraicorum, fortaſsis tantum malum, tantumque periculum metuendum non esset: neq; etiam Interpreti vel Commentatori libertas illa, quam eis vindicat Defensor, adimenda foret. At quia latiùs hoc extenditur, ad varias non solùm lectiones, sed & ad variantes Interpretationes, & quidem quàm maximè & imprimis, & hîc eadem Libertas judicandi postulatur ex nudis seu conjecturis, seu ratiociniis & argumentationibus, sine exemplarium Hebraicorum fide & authoritate, magnum sanè imminet Veritati Hebraicæ ab hac libertate periculum, & fieri non poterit, ut non accidat id, quod ominor, eoque, quo explicavi modo: & fortaſsis mox etiam modo altero. Hebræi dicunt de Concupiscentia mala; כך אומנותו של יצר הרע היום אומר לאדם עשה כך ומחר כך עד שיאמר לו לך עבוד ע״ז והולך ועובד *Artificium concupiscentiæ malæ hoc est: Hodiè dicit homini, Fac sic; & Cras, Fac ita; donec tandem ei dicat; Abi & cole*

idololatriam, idq́; ei persuadeat. Planè talis eventus erit quoq; hujus Artis Criticæ. Primò dicent, variam & veram, suo judicio, lectionem esse duntaxat in margine annotandam: sed ubi ista hypothesis erit acceptata, & ratum, illas lectiones esse meliores, mox exurgent alii audaciores, qui ulteriùs progredientur, & prætendent, iniquum esse, ut Lectio Judaica & Massorethica falsa, incommoda, inconveniens, locum in textu occupet, & altera, quæ verior, & commodior, in margine habitet, & è domo sua quasi exulet: Itaque invertent, & hanc marginalem inserent, alteramq; in ejus locum extrudent.

DEFENS. *Ad hujusmodi Conjecturas, & judicium de Varia lectione faciendum, nihil opus est dono Prophetico, aut Revelatione, quæ duo Censor mihi per σαρκασμὸν objicit, quasi ea jactarem, mihiq́; tribuerem, sed procul dubio hariolatur Censor, totoq́; cœlo aberrat à mente mea, somniat, non divinat. Si quo quis (ipso judice) indoctior, eo est audacior, vereor ne se doctis non satis doctum probet, quùm tanta cum confidentia, imò temeritate, hæc mihi objicit, & protervè exprobrat, quæ à meo sensu tam longè absunt, quàm cœlum à terra.*

VINDIC. Iterum in eodem gradu collocat Conjecturas, & Varias lectiones: quod notandum.

Utut autem illud se habeat, dico, ad Judicium de Variis Codicum lectionibus faciendum, equidem me concedere, non requiri donum extraordinarium Propheticum, aut singularem revelationem: parum tamen aberit, quin eâ opus esse dicamus, ad Varias lectiones Hebræas ex Veteribus Interpretibus Græcis, Latinis, Chaldæis, aliis, eruendas, &c, ex nudis ac solis illorum Interpretationibus discrepantibus, certam colligere lectionem, ac asserere illorum Codices Hebræos sic vel sic Hebraicè legisse, & habuisse, quod Critici & Defensoris nostri est ἔργον. Si hoc non fit, meras dicimus illas esse, vanas, frivolas, futiles, inanes conjecturas, atque somnia, cùm illis codicum Hebraicorum omnium fides atque authoritas repugnet.

Cæterùm an dona Prophetica & Revelationes, vel quo sensu, Defensori nostro objecerim, vidit Lector suprà cap. 2.

DEFENS. Sed an semper (*inquit Censor*) ex antecedentibus & consequentibus, de lectione vocis alicujus judicare possumus? *Unde ergo, quæso, Interpretes, Commentatores loci alicujus, Scripturæ sensum* (*ob co-*

(ob codicem dubiæ & ambiguæ significationis) obscurum, indagant & venantur, nisi ex antecedentium, consequentium, attenta consideratione, ut eam eligant vocis ambiguæ significationem, quæ antecedentibus, consequentibus, Scripturæ scopo, toti Orationis Seriei, & Scripturæ ipsius analogiæ magis quadrat & cohæret?

VINDIC. Aliud est, ex lectione certa, firma, constituta, & indubitata, sensum alicujus loci indagare & venari: aliud lectionem ipsam vertendorum & exponendiorum, vagam, instabilem, & incertam, asserere. Illud equidem, quantum fieri potest, ex antecedentibus, consequentibus, &c. debet indagari & dijudicari; sed non solis, verùm inprimis etiam ex Textu & lectione vocum ipsarum, sic ut sensus cum lectione & verbis, & verba cum sensibus conveniant. Et ita ex antecedentibus, conseqq. orationis serie, &c. sensus est indagandus, ut tamen Interpres adstrictus maneat lectioni, neque illi vim inferat; sicque vice versâ, ex lectione vocum & sententiarum, de ejus Interpretatione judicium ferri queat. Cùm verò Lectio etiam ipsa pronunciatur dubia & ambigua ex variis interpretationibus, longè major est difficultas: nam illic mutatâ lectione, antecedentium & conseqq. sensus non rarò potest mutari: hîc nihil certi habetur, ad quod Interpres, vel Criticus sit adstrictus: mutatâ, ademptâ, additâ voce unâ vel pluribus, tota sæpè orationis facies immutatur. Et, cùm ex concessione Defensoris ipsius, loci alicujus, indubiæ & invariatæ lectionis, duo sæpè commodi & convenientes dentur sensus, inter quos difficile sit judicare, quisnam alteri sit præferendus, quanto magis hæc ambiguitas augebitur, si lectionem mutare licet? Procul dubio singuli Interpretes id agunt, ut in sensu exprimendo, ad antecedentium, conseqq. & orationis seriem, atque scopi authoris rationem attendant, aut saltem attendere se existiment, & tamen sæpè aberrarunt, vel Defensoris ipsius necessariâ confessione, quam, si non ipsius hypotheses, saltem experientia, ex collatione & examine Interpretum, ei extorquebit. Antecedentium & Consequentium quoque ratio diversam unius ejusdemque vocis lectionem aliquando admittit sine absurditate & falsitate ulla; & tamen certum est, nonnisi unam lectionem esse genuinam. quod ipsum quoque non negare poterit, opinor. Quam facilè igitur fieri poterit, ut in locis ejusmodi ambiguis à vero

sensu & mente authoris Sacri aberremus, & verosimile pro vero amplectamur?

DEFENS. *Quid ipse Censor facit, quum Scripta Rabbinica non punctata legit? Annon ex antecedentibus, consequentibus, totaq; Orationis serie conjectat & deprehendit, quomodo singulæ voces dubiæ alioqui & ambiguæ extra Orationis seriem lectionis, sint legendæ?*

VINDIC. Fateor me hoc facere, & hoc faciendum omninò esse: sed tamen rem esse operosam, periculosam, & erroribus, apud exercitatissimos etiam, & qui de Rabbinis lectis gloriantur, obnoxiam, Defensoris nostri ipsius exemplum docet, qui tot hujus rei tristia specimina nobis in suis scriptis reliquit, plura sine dubio editurus, si ad plura vertenda accederet. Videat Lector nostras Vindicias ad Exercitationem de Cœna Domini: item in Tractatu nostro de Punctis, parte 2. cap.14. & alibi. Annon ibi etiam in loci illius ex Zohare versione existimavit, se ex antecedentibus, conseqq. totaque orationis serie, conjectasse, quomodo singulæ voces in illa orationis serie sint legendæ?

Sed, licet Exercitati in scriptis Rabbinicis id maximè præstare possent sine errore, quòd tamen inde ad lectionem Bibliorum non punctatorum æquè facilè argumentari liceat, nemo concedet, qui Sacræ Scripturæ majestatem & sublimitatem, rerum ibi contentarum profunditatem, styli & orationis à Rabbinorum stylo, ut & orthographiæ & scribendi rationis diversitatem, probè consideraverit. Faciat periculum exercitatissimus Vir in legendis scriptis Rabbinicis, & accedat ad librum aliquem Sacrum, Propheticum inprimis, legendum, & videbit, num æquè prompte in his atque in illis sit progressurus; deprehendet, quot ibi scopulos, quot remoras, quot Syrtes sit reperturus. Planè irreventer de Sacræ Scripturæ veneranda Sanctitate & majestate judicat, qui illorum lectionem, intelligentiam, & dijudicandi rationem, ex Rabbinorum Scriptis metitur. Et qui hanc sibi facultatem attribuit, de vera lectione ex antecedentibus, conseqq. &c. judicandi, sine certæ lectionis fundamento, cui innitatur, sine limitibus & carceribus quibus includatur, ille nimis arrogantem potestatem usurpat, sibique sumit, quam ne homines quidem in suis scriptis ferre possunt. Cæterùm videat Lector, quæ nos hac de re jam scripsimus in Tractatu nostro de Punctis loco citato.

DEFENS.

DEFENS. *Nec aliter certè Parens ipſius ὁ μακαρίτης, filio non parum æquior, in ſua ad lectionem Rabbinicam inſtructione (quæ habetur in Theſauro ejus Grammatico, Anno 1609. edito, pag. 614.) ubi illis reſpondet, qui incertam eſſe & arbitrariam dicunt lectionem Rabbinicam;* Incerta eſt (*inquit*) in voce per ſe extra ſententiam poſitâ, non in continuatâ & perfectâ ſententiâ, &c. Quod ſi tamen eadem ſententia diverſam lectionem & interpretationem quandoq; admittat, tum eligenda eſt ea, quæ argumento, tenori & ſcopo propoſiti ſermonis eſt convenientior. Arbitraria eſt, ſed ei qui ignorantiæ tenebris obductus, nigrum arbitratur eſſe album, & pro arbitrio in tenebris de coloribus judicat. Non cujuſcunque arbitrium, ſed conveniens ſententiæ ratio, ſed certa conſtansque analogia grammatica, vocum lectionem moderatur. *Hæc ille tùm prudenter & cordate: At neſcio, an ipſiuſmet, an filii poſtmodum conſilio & arbitrio, è ſequentibus editionibus Theſauri illius, Inſtructio iſta fuerit expuncta, ne videretur vir ille doctus contraria ſcripſiſſe: adverſantur enim iſta argumentis Theologicis, quibus ille pro Antiquitate Punctorum pugnat. Certè Cenſor videtur, præ nimia contradicendi libidine, propriæ artis oblitus, quum hîc quærit, an ſemper ex antecedentibus, & conſequentibus, de lectione vocis alicujus judicare poſſimus? Norunt periti lectionis Rabbinicæ, quid de hac Cenſoris quæſtione ſit judicandum.*

VINDIC. Sanè, quæ de ratione legendi Rabbinica ſcripſit Pater meus, benè, rectè, & prudenter ſcripſit, illiſque omnibus ego ſubſcribo: ille hac in parte non eſt me æquior, neque ego illo iniquior. Sed hîc non eſt quæſtio de ratione legendi Rabbinica, non eſt etiam quæſtio de ratione interpretandi, verùm de Integritate & ſynceritate lectionis Sacræ Hebraicæ, an eam certam & immotam habeamus in Codicibus Hebraicis, an verò ea demùm eruenda & quærenda ſit ex noſtris conjecturis, & variis veteribus Interpretibus extraneis, an item ad hanc rem conficiendam iſta Regula ſufficiat, ut ſine authoritate codicum, ex noſtra contextus analyſi & conſideratione ſolâ, de lectione judicare, eamque conſtituere poſſimus? Uti ego in ratione legendi Rabbinica non diſſentio à Patre meo: ita ſcio illum à me in hac quæſtione, dum viveret, non diſſenſiſſe, neque, ſi adhuc dum viveret, vel latum pilum diſſenſurum.

Quod verò, more ſuo, divinat, Inſtructionem illam de lectione

Rabbinica, meo consilio & arbitrio fortassis è sequentibus editionibus Thesauri illius Grammatici esse expunctam, valdè imprudenter hariolatur. Nam expuncta est jam in secunda editione Thesauri, quæ prodiit Anno 1615. quùm ego nondum ejus ætatis, vel apud Parentem meum authoritatis essem, ut meo consilio aut arbitrio aliquid in suis libris immutasset. Et si rectè editiones illas perlustrasset Defensor, invenisset editioni secundæ præfixam præfatiunculam, in qua rationem hujus facti, ut & expunctæ dissertatiunculæ de Origine Punctorum, ni fallor, reddidit ipse Pater meus. Tantum sanè abest, ut meo consilio id sit factum, ut ab eo tempore sæpiùs cogitaverim de Instructione illa Rabbinica Thesauro Grammatico denuò inserenda. Merum mei odium suspicionem hanc hîc expressit Defensori, nulla justa causa: factum enim hoc est jam ante triginta quinque annos, quando ego tyro adhuc fui in Hebraicis.

Neque etiam ideò expuncta fuit, ne videretur contraria scripsisse: aut quòd adversaretur argumentis Theologicis, quibus pro Antiquitate paucorum pugnavit. Nequaquam: probè scivit & consideravit quid scriberet, jam tùm Pater meus: sed utramque omisit, quia in animo habuit, fusiùs, prolixiùs, accuratiùs & pleniùs, de utroque Argumento agere, uti adhuc monstrare possum Instructionis Rabbinicæ plenioris, quam aggressus erat, quædam folia, & Commentarii Hebraici, quem pro Veritate Hebraica conscribere est aggressus: ab utroque verò retractus fuit, partim desiderio inchoata majora opera absolvendi, partim aliis curis & occupationibus, tandem autem his & aliis morte subtractus. Si vitam longiorem concessisset ei Deus, eadem, quæ ego feci, fecisset ipse, h. e. Hebraicam veritatem usque ad litteras & puncta constanter defendisset, nec magis Defensoris Criticâ à sua sententia dimotus fuisset, quàm hæsitabundus factus fuit ejus Arcano Punctationis, ut non confidenter & constanter in sua sententia permaneret. Unde cùm audiret, Arcanum illud edi Lugduni Batavorum, in quadam ad me Genevam, ubi studiorum Theologicorum causâ tùm degebam, datâ epistolâ d.23. Novemb. Ann. 1623. sic inter cætera scripsit: *Refert Anglus quidam, D. Cappelli Tractatum esse missum ad D. Erpenium, ut excudatur. Mea sententia fuit ad D. Capellum, hanc quæstionem non esse nimis sollicitè tractandam publicè, ne confir-*

memus

memus sententiam, de Corruptione & Incertitudine Textus Hebraici. Plura in hac quæstione sunt consideranda, quàm adhuc D. Capellus excussit.

DEFENS. At S. Hieronymus (*inquit*) in ambiguis nominibus atque verbis non approbat, ut in illis quisque quod sibi consequentius videtur transferat, sed ad linguam Hebræam, & ad Hebræos nos relegat, ut ab illis expositionem veram petamus, & quod verba Hebræa significant & intelligunt, id transferamus. *At certè cùm ipsa Hebræa verba dubia sunt atque ambigua, tum necessariò dispiciendum & demonstrandum, non quid nobis simpliciter, pro lubitu & arbitrio, videtur convenientius, sed quid revera antecedentibus, consequentibus, totius sententiæ seriei, tenori, scopo Scriptoris, & Scripturæ analogiæ magis cohæret & consentit, alioqui pendebit incertus Lector.*

VINDIC. Hæc omnia ego non nego, sed unà cum Defensore agnosco, & probo. Id verò ita faciendum, ut semper hæc petamus ex præscripto Hieronymi, *ab Hebræis, & ex Hebræis codicibus,* non ex aliis Interpretibus. Ideò enim nos relegat ad *linguam Hebræam*, & *ad Hebræos:* non autem ad Interpretes Græcos, Chaldęos, Latinos, alios: nullibi quicquam habet de lectione vera ex his petendâ. Regulam Defensoris de exponenda Scriptura amplector, sed applicatam ad solos Hebræos codices, non ad alios. Et hæc eadem est mens D. Hieronymi. Imò taxat eos, qui desertâ linguâ, & lectione Hebræâ, id legunt & transferunt, quod sibi consequentius videtur, sive cum Hebræis id consentiat, sive non consentiat.

DEFENS. *Dubia autem sunt verba Hebraica, vel ex defectu & absentia punctorum, vel ex varia lectione pro diversis codicibus, vel denique ex multiplici earum etiam punctatarum, iisdemq; literis scriptarum significatione. In his omnibus, ad ambiguitatem tollendam, recurrendum ad Canonem antecedentium, consequentium, &c. sæpiùs dictum.*

VINDIC. Quoad ambiguitatem verborum Hebraicorum ex defectu & absentia punctorum, illi remedium est allatum ex punctorum additione, quo utendum; quoad variam lectionem pro diversitate Codicum & exemplarium, illic tunc vel probatissima, & quę pluralitatem habent suffragiorum, sunt seligenda & sequenda, vel etiam ad Canonem illum est recurrendum; quoad multiplicem vocum etiam punctatarum iisdemque literis scriptarum significationem, adeundi Hebræi, & linguæ Hebrææ proprietas

est

est attendenda, simul etiam Contextus ipsius series, & argumentum &c. Quod verò in his omnibus ad solum illum Canonem sit attendendum, id negamus: nam sic licentia introducitur puncta, & lectionem ipsam mutandi, varias lectiones quasvis & conjecturas, ubi nullæ sunt, fingendi, & introducendi, vim linguæ Hebrææ proprietati & genio inferendi, quorum omnium exempla, Critica Sacra Defensoris subministrat: Summa, sic quorumvis Criticorum, & Critico spiritu prurientium luxuriæ ac libidini infinitæ Textus Hebræus, summâ cum ipsius infamiâ, & magno Ecclesiæ scandalo, exponitur. quod unicum Diabolus per Libertina hujusmodi quærit ingenia, quo tandem authoritas S. Scripturæ his artibus labefactata, evilescat, & in ludibrium veniat.

DEFENS. *Si voces non sunt ambiguæ, sed certa est earum tum Lectio, tum significatio, Interpres autem lapsus est atque hallucinatus in vera significatione percipienda, tum sanè ad linguam Hebræam est recurrendum, ut ex ea verum loci sensum & mentem petamus, utq;, quod verba Hebraica sonant, id transferamus.*

VINDIC. Hoc extra est dubium.

DEFENS. *Neque alia est S. Hieronymi mens, cùm nos ad Hebræa & Hebræos relegat; nempe id facit, quùm Interpres a vera Hebræorum vocabulorum vel phraseon significatione aberrat, non verò cùm lis est de genuina lectione, ex pugna discrepantium codicum Hebræorum, quorum unus sic, alius aliter habet: Tùm enim ex antecedentibus & consequentibus dispiciendum & judicandum est, quæ lectio sit convenientior.*

VINDIC. Imò D. Hieronymus nos ad Hebræa & Hebræos relegat, non solùm quùm Interpretes à vera Hebræorum vocabulorum vel phraseon significatione aberrant, ubi lectio est certa & evidens; sed ubi vel ex ambiguitate vocis, sine punctis considerata, aliter eam legerunt, quàm ab Hebræis legitur, & proinde etiam aliter transtulerunt, vel cùm id transferunt, quod in Hebræo non est, & sic falsas lectiones finxerunt. quod ipsum est, quod nos volumus. Adeat benevolus Lector Scripta D. Hieronymi, aut, si placet, loca saltem illa, quæ nos in hunc sensum ex scriptis D. Hieronymi adducimus, in Tractatu nostro de Punctis, parte I. cap. II. & verum esse quod dicimus luculenter videbit. Quæcunque hac de re scribit D. Hieronymus, licentiam istam Criticam retundunt & refellunt: quia in hujusmodi discrepantiis Interpretum ubique nos

nos ad Hebræa, ad Hebræos, ad Hebraicam veritatem revocat: & ex eodem fundamento discrepantias illas rejicit.

Quod verò Defensor noster addit; *D. Hieronymum nunquam nos ad Hebraos relegare, cùm lis est de genuina lectione ex pugna discrepantium codicum Hebraicorum*, hanc ingenuam confessionem nos ambabus ulnis amplectimur, tanquam verissimam. Quænam autem hujus rei caussa? Quia ista lis ipsi erat ignota: de pugna hac discrepantium codicum Hebraicorum nihil scivit: absconditum erat ei hoc mysterium, Discrepantes Interpretationes esse ortas ex discrepantiis codicum Hebraicorum: illas discrepantias æquè pro Lectione Hebræa esse habendas, atq; codicum Hebraicorum. Hoc mysterium si ei revelatum fuisset, longè aliter in multis locis & versionem suam instituisset, & notas, Commentariosque suos adornasset: non ita absolutè nos in illis discrepantiis ad Hebræos & Hebraicam Veritatem relegasset, non potuisset suam Versionem, ab illis discrepantem, hoc fundamento tueri & defendere, *quòd Hebraos sit sequutus, quòd cum Hebrais conveniat, quòd in Hebrao sic habeatur, In Fonte, In Veritate Hebraicâ.* Quem autem habuit codicem Hebraicum? Eundem quem Judæi. Nullorum aliorum discrepantium mentionem facit.

DEFENS. *Atque hoc ipsum vult S. Hieronymus, loco à Censore citato, quum ait*; mihi non licebit disputare de verbis, & in Commentariorum opere Latinos docere, quod ab Hebræis didici? *nempe quum vel τῶν LXX. vel Aquila, aut Symmachi, aut Theodotionis translatio, vel Origenis expositio & commentatio in loco obscuro non satis illi placebat, consulebat Judaos, & ab eis petebat, tùm eam quam sequebantur lectionem, tùm propriam vocum interpretationem, unde non rarò deprehendebat commodiorem locorum obscuriorum interpretationem, quàm qua erat vel apud LXX. vel apud alios Interpretes.*

VINDIC. Consulebat D. Hieronymus in dictis casibus, non Hebræos duntaxat vivos, sed mutos inprimis & mortuos, atq; cùm *Hebraorum* in ista materia facit mentionem, utrosque intelligit. Ex collatione autem hujus loci cum aliis patet, illum id maximè fecisse in illis locis, ubi non tam obscuritas loci in Fontibus eum perplexū tenuit, quàm ubi diversitatem & discrepantiam Interpretum deprehendit; atque semper pro lectione Codicum Hebraicorum stetisse, suamque versionem vel explicationem ad eam accommo-

dasse. Consulat Lector D. Hieronymum ipsum, inprimis ejus in Prophetas Commentarios, Præfationes, Epistolas, & Quæstiones in nonnullos libros Sacros, & quod dixi, reapse comperiet. Et quid sibi volunt ista ejus, in hoc loco, verba; *Et mihi non licebit disputare de verbis, & in Commentariorum opere Latinos docere, quod ab Hebræis didici?* hoc nimirum, vitio verbi sibi non debere, si in suis Commentariis Latinos doceat, quomodo in multis locis, ubi interpretes à litera & lectione Hebræa divertunt, Hebræa sonent & habeant. Huc potissimum respicit; nemo ipsi succensuit, quòd ubi nulla fuit discrepantia Interpretum, Hebraica obscuriora explicavit; sed hoc multi reprehendebant, quòd in illis discrepantiis, à LXX. Græcorum & Latinis versionibus discesserit sæpiùs. Id non aliter excusat, quàm quòd Hebræorum codicum lectionem sit sequutus, existimans hoc satis esse ad omnes calumnias abstergendas.

DEFENS. *At quid hoc ad me? An ego nego, posse in simili casu consuli Judæos, atque ex Commentationibus Rabbinorum ea peti, quæ persæpè faciunt ad planiorem & synceriorem locorum obscurorum intelligentiam, sensumq́; literalem genuinum pleniùs percipiendum?*

VINDIC. Imò multum hoc ad te, Defensor: quia D. Hieronymus neque de obscuris tantùm in se locis hoc dicit, sed etiam de illis, & quidem quàm maximè, in quibus Interpretes Græci & Latini ab Hebræis dissonant codicibus; neque, tuâ ipsius confessione, in illis locis, codicum Hebraicorum pugnam vel discrepantiam agnoscit. Si tu idem quoque dicis, æque pulchrè inter nos conveniet, ac inter Judæorum & Hebræorum codices: dissidium adeò erit parvum & exiguum, ut nec animorum nostrorum conjunctionem sit dissoluturum, nec lites excitaturum. At mentem D. Hieronymi hîc dissimulas, tuamque etiam, sed levi nimis tincturâ tegis & obducis, & statum controversiæ declinas. Unde frustranea sunt, quæ porrò, extra oleas & rhombum, subnectis, prolixâ nimis excursione.

DEFENS. *Non puto quenquam esse, qui aliquatenus scripta Rabbinica legere possit, qui ea in locis obscurioribus non consulat, & id quidem non in cassum & sine fructu: sunt enim homines illi in Scripturæ S. lectione exercitatissimi, atque ex eâ, & diligenti locorum similium collatione, significationis vocum & phraseon plerunque sunt peritissimi, ut eorum expositio-*

expositionibus non parum juvari possit Christianus, in genuino Scripturæ sensu percipiendo. Quis nisi imperitus id neget? At quid hoc ad rem & litem nostram? An propterea non sunt consideranda antecedentia, consequentia, &c. ut ex iis deprehendatur propria & vera vocis tum lectio, tum significatio? Annon & ipsi æquiores & moderatiores Rabbini hunc passim sequuntur Interpretationis Canonem? Sunt sanè eorum nonnulli (Jarchi maximè) ita Thalmudicis interpretamentis addicti, ut vix latum pilum ab illis deduci se patiantur: at cordatiores & moderatiores (ut Kimchi & Aben Esra) non ita jurarunt in verba suorum Magistrorum, ut ab eorum interpretamentis nefas sibi putent non rarò discedere. Neque puto etiam Censorem hoc velle, ut idem nobis non liceat, sed necessariò adigamur ad Judæorum dictata & effata omnia, in vocum & phraseon Hebraicarum interpretatione, indiscussè amplectenda: neque si hoc vellet, facilè cuiquam cordato id persuaderet, quasi nō etiam in hoc genere obtineret canon Apostoli; Omnia probate, quod bonum est, retinete.

VINDIC. Quorsum ista omnia? Ut aliquid dicat, & multas longis logis paginas impleat. Rectè ipse ait, *nihil hæc omnia ad litam nostram:* nihil etiam contra meam ex D. Hieronymo allegationem, quia, uti diximus, alia est ejus mens, quàm à Defensore exprimitur, & contorquetur. Concedo itaque lubens volens ipse hæc omnia, citra ullum caussæ meæ nocumentum aut præjudicium.

DEFENS. *Eodem pertinent & sequentia S. Hieronymi verba à Censore adducta;* Nisi enim & prolixum esset, & gloriolam redoleret, jam nunc tibi ostenderem, quid utilitatis habeat, Magistrorum limina terere, & artem ab artificibus discere. *Quid enim aliud sibi vult his verbis S. Hieronymus, nisi se cognitione & peritiâ linguæ Hebraicæ, quam à Judæorum Magistris didicerat, plurimum hausisse subsidii, in nova Translatione Veteris Testamenti accuratiùs elaboranda, quod ego sanè nunquam negavi, nec mihi mens fuit unquam negare. Plura habuit ille subsidia, de quibus in Critica dixi, Origenis scilicet Octapla. Inter ea subsidia non minimum hoc fuit, Linguæ nempe Hebraicæ quam habuit cognitio, quâ instructus, certiùs & solidiùs judicare potuit de variis, quæ in Octaplis illis habebantur translationibus, ex accurata earum cum Hebræo textu collatione.*

VINDIC. Omninò eodem pertinent ista S. Hieronymi, quò præcedentia. Quò autem præcedentia pertineant, nos diximus;

nec opus est tædiosâ repetitione. Taxat his verbis etiam tacitè eos, qui linguæ Hebraicæ peritiâ destituti, solos Græcos & Latinos Interpretes consuluerunt, & consulere potuerunt, & indicat, quantæ utilitatis sit, ipsos Fontes adire posse, & inde verum divinorum eloquiorum sensum & mentem petere. Non memini D. Hieronymum in suis libris aliter gloriari, quòd linguæ Hebraicæ cognitio sibi multum subsidii attulerit, de variis, quæ in Octaplis Origenianis habebantur, translationibus judicandi, quàm quòd eâ instructus, deprehenderit, ubi illæ Translationes à Veritate Hebraica, à Fontibus, aberrârint, illasque aberrationes in sua Translatione correxerit, atque ad fontes illos revocârit. Nullibi ex illa collatione varias ex variantibus illis versionibus eruit aut elicuit lectiones Hebraicas: nullibi Codex Hebraicus, quem à Judæis habuit, hoc nomine ipsi de incerta aut erronea lectione suspectus fuit.

DEFENS. *At quid hoc ad litem nostram?*

VINDIC. Multum hoc facit ad litem nostram: authoritate enim tanti viri nostræ sententiæ faventis, non parum patrocinii nostri partibus accedit.

DEFENS. *Nempe* (*subjicit Censor cum suo N B.*) videres quanta sit sylva apud Hebræos ambiguorum nominum atque verborum, quæ res diversæ interpretationi materiam præbuit, dum unusquisque, inter dubia, quod sibi consequentius videtur, hoc transfert. *Sed an ego unquam negavi, esse apud Hebræos magnum ambiguorum nominum atque verborum sylvam? An negavi, rem illam diversæ interpretationi materiam præbuisse? Minimè certè.*

VINDIC. Verba hæc miror cur mihi adscribat Defensor, & dicat me illa subjicere: quo Lectori vult persuadere, me præcitatis D. Hieronymi verbis hæc subjicere; cùm sint adhuc verba D. Hieronymi, continuo tenore cum præcedentibus à me descripta. Neque Defensori attribuo, quæ ipse negat: non sum tam iniquus, vel tam sententiæ ejus imperitus.

DEFENS. Quid ergo sibi vult Censor? *Nempe, inquit*, inter dubia illa non vult Sanctus Hieronymus, ut quod consequentius sibi videtur, hoc unusquisque transferat: sed ad Linguam Hebræam (*N B. hæc mea verba omisit Defensor*) & ad Hebræos nos relegat, ut ab illis veram expositionem petamus, & quod verba Hebraica significant & intelligunt id transferamus. *Esto. Neque ego*

volo,

volo, ut in dubiis unusquisque id transferat, quod sibi pro libitu & arbitrio convenientius videbitur: sed dico id sequendum esse, quod demonstrari potest, aptiùs & convenientiùs cohærere antecedentibus, consequentibus, &c. & hanc esse convenientißimam & justißimam tollendæ ambiguitatis rationem. Adversus hanc Thesim nostram nihil dum dixit Censor. Aerem itaque verberat, non me ferit.

DEFENS. Ut intelligamus quid sibi velit in hoc & similibus locis D. Hieronymus, sciendum quid per *Dubia* & ambigua intelligat? Eas nimirum voces, uti non impertinenter suprà eas definivit, primò, quæ sine punctis scriptæ sunt ambiguæ, & variè legi possunt: deinde, quæ variè ab interpretibus sunt redditæ, & quandoque planè aliter, *quàm intelligunt & significant*, ut Hieronymus loquitur: Hæ sunt ambiguæ relativè, & certo respectu, non absolutè, dum sc. per hanc diversam & variantem Interpretationem suspectæ fiunt, utrum sint syncerae necne! tertiò, quæ per se, & citra ullam Scriptionis ambiguitatem, plura significata admittunt. Hæc omnia intelligit D. Hieronymus per Dubia, uti ex ejus scriptis Lectori patebit; & in his omnibus vult ut ad Linguam Hebræam, ad Hebræos recurramus, & quod illic invenimus, hoc legamus & transferamus.

In allegatione hujus loci huc potissimùm respexi, quòd inde consequatur, si ad nullam certam lectionem astricti sint interpretes, sed ea sit versatilis, mobilis, & flexibilis, fore ut subinde quisq; aliquid peculiare inveniat, quod sibi consequens videtur, ratione textus, seriei orationis, &c.

Et, si quid transferre debemus, oportet aliquid habere unde transferamus: oportet esse transferendum, & translatum. Transferendum translati est πρωτότυπον: & Translatio debet transferendo exactè respondere: Transferendum esse debet Norma, & translatum, Normatum. Cùm ergo in Veteri Testamento Textus Hebræus sit transferendus, cùm ille sit norma, & πρωτότυπον, nihil transferre possumus aut debemus, quàm quòd Hebraicè habemus: secus ex Translatione fiet Insitio, aut Insertio, quæ plerunq; fiunt vel ex heterogeneis, vel diversis.

Suprà jam quoque hoc explicavi, quòd tam ineptus non sim, ut Defensori imponam, quasi quisque pro lubitu & arbitrio in dubiis & variis lectionibus agere, & quod vult transferre posset. Nequa-

quam: oppono hoc ei licentiæ, quâ Interpretes à Lectione hodierna Hebraica absolvit, ut liberum sit eis eam sequi vel non, si existiment, se vel ex Veteribus Interpretibus, vel ex propria sua conjectura, meliorem aliquam lectionem eruere & invenire posse. Ego Thesi ipsius aliam oppono, hanc; *Id transferendum est Interpreti, quod demonstrare potest extare in Textu Originali, qui transferri debet: tùm, si de hoc constet, & dubium aliquod occurrat, id esse secundum Regulam & Canonem Defensoris dijudicandum, citra tamen vim Textui originali inferendam: quod si Interpres aliquid transferat, quod non demonstrare potest extare vel extitisse in Codicibus Hebraicis, illam translationem esse amandandam, vel emendandam; cùm non sit Translatio, sed Nova Insertio.* Cæterùm de Thesi Defensoris hactenus plus satis jam dixi.

CAPUT XV.

De Duodecima mea Consideratione, An hujusmodi Critica excusetur, si dicatur, in varia & dubia lectione, vel conjectura, non esse intra hodiernum textum Hebræum inserciendam atque fulciendam lectionem illam, quæ nobis commodior & verior videtur.

DEFENS. *DUODECIMA suâ Consideratione conatur Censor elevare id, quod à me dictum est, in varia & dubia lectione, & conjectura, de loco vitii suspecto, non esse intra hodiernum textum Hebræum inserciendam atque infulciendam lectionem illam, quæ nobis commodior & verior videtur, veteri inductâ atque expunctâ*; Futilis est, inquit, incrustatio. *Quid hîc feci aut commisi, quod non æquum & justissimum sit, quodq; ab omnibus Veterum Librorum Græcorum & Latinorum probatissimis Criticis factum non sit? Hi non temerè, & pro arbitrio, veterem antiqui & probati codicis lectionem mutant, etsi eam de vitio suspectam habeant (nisi fortè sit apertissimè & manifestissimè falsa & absurda, quod rarò accidit) sed conjecturam suam, vel codicis alterius lectionem, quam commodiorem & synceriorem putant, aut margini adscribunt,*

adscribunt, aut in Notis de ea admonent, ut liberum sit Lectori de varia lectione & conjectura sua judicium. Quid æquius & rationi convenientius?

VINDIC. Ita est, dixi, & dico, futilem duntaxat esse incrustationem, & licentiæ illicitæ levem inductum colorem. Loquor de licentia Varias lectiones per cõjecturas fingendi; nam quin varias lectiones, in codicibus Hebræis diversis (intellige antiquis & probatis) inventas & extantes, addere liceat, de eo nulla est controversia.

Hujus Criseos æquitatem & justitiam minimè excusat exemplum Criticorum Græcorum & Latinorum, idem facientium in authoribus Prophanis. Distinguenda est Critica Sacra à Prophana, & longè alia est ejus, quàm hujus ratio. Non disputabo factum illorum Criticorum in authoribus prophanis. Utrum verò idem liceat in Authoribus & Scriptis Sacris, id controverto, imò apertè nego. Alibi jam, opinor, rationes diversitatis hujus reddidi. Breviter autem dico, ideò non licere; 1. quia, quantum cœlum distat à terra, tantum distat authoritas & majestas Hebraicorum V. T. librorum, à quibusvis codicibus Græcis & Latinis, adeò ut sine prophanitate nulla inter illos comparatio concipi aut institui possit. Quis codex prophanus Græcus aut Latinus est, qui continuâ serie, tot, tam religiosos & fidos, tam eruditos & doctos, tam diligentes & accuratos, custodes, scriptores, & lectores habuit, ut Codex Hebraicus Sacrorum librorum V. T. à quo semel per Esdram suo nitori suæque integritati est restitutus. Plura semper millia codicum Hebraicorum exemplaria extiterunt, quàm cujusvis optimi alius authoris prophani & humani, singula; sic ubi illi fortassis lectorem unum aut duos, Judaici codices millenos & plures habuerunt: quot Judæi in orbe fuerunt, totidem semper Lectores habuerunt: quot Synagogæ, aut Synagogarum species (nam ubi decem Judæi habitant, cœtum & Ecclesiam cõstituunt) tot publicâ authoritate descripta, correcta, approbata Legis suæ exemplaria semper habuerunt; hæcque omnia duratione continuâ, sine interruptione. Plura alia in hanc rem dici & adduci possent; sed existimo cuivis pio, & verè docto, horrori esse hanc vocem, quâ hîc & alibi Comparationem instituit inter Codices Sacros & prophanos: & existimat, eandem Crisin esse licitam in Sacris, quæ in codicibus prophanis. Bone Deus, quid tandem de co-

quam: oppono hoc ei licentiæ, quâ Interpretes à Lectione hodierna Hebraica absolvit, ut liberum sit eis eam sequi vel non, si existiment, se vel ex Veteribus Interpretibus, vel ex propria sua conjectura, meliorem aliquam lectionem eruere & invenire posse. Ego Thesi ipsius aliam oppono, hanc; *Id transferendum est Interpreti, quod demonstrare potest extare in Textu Originali, qui transferri debet: tùm, si de hoc constet, & dubium aliquod occurrat, id esse secundum Regulam & Canonem Defensoris dijudicandum, citra tamen vim Textui originali inferendam: quod si Interpres aliquid transferat, quod non demonstrare potest extare vel extitisse in Codicibus Hebraicis, illam translationem esse amandandam, vel emendandam; cùm non sit Translatio, sed Nova Insertio.* Cæterùm de Thesi Defensoris hactenus plus satis jam dixi.

CAPUT XV.

De Duodecima mea Consideratione, An hujusmodi Critica excusetur, si dicatur, in varia & dubia lectione, vel conjectura, non esse intra hodiernum textum Hebræum inserciendam atque fulciendam lectionem illam, quæ nobis commodior & verior videtur.

DEFENS. *DUODECIMA suâ Consideratione conatur Censor elevare id, quod à me dictum est, in varia & dubia lectione, & conjectura, de loco vitii suspecto, non esse intra hodiernum textum Hebræum inserciendam atque infulciendam lectionem illam, quæ nobis commodior & verior videtur, veteri inductâ atque expunctâ;* Futilis est, *inquit*, incrustatio. *Quid hîc feci aut commisi, quod non æquum & justissimum sit, quodq; ab omnibus Veterum Librorum Græcorum & Latinorum probatissimis Criticis factum non sit? Hi non temerè, & pro arbitrio, veterem antiqui & probati codicis lectionem mutant, etsi eam de vitio suspectam habeant (nisi fortè sit apertissimè & manifestissimè falsa & absurda, quod rarò accidit) sed conjecturam suam, vel codicis alterius lectionem, quam commodiorem & synceriorem putant, aut margini adscribunt,*

adscribunt, aut in Notis de ea admonent, ut liberum sit Lectori de varia lectione & conjectura sua judicium. Quid æquius & rationi convenientius?

VINDIC. Ita est, dixi, & dico, futilem duntaxat esse incrustationem, & licentiæ illicitæ levem inductum colorem. Loquor de licentia Varias lectiones per cōjecturas fingendi; nam quin varias lectiones, in codicibus Hebræis diversis (intellige antiquis & probatis) inventas & extantes, addere liceat, de eo nulla est controversia.

Hujus Criseos æquitatem & justitiam minimè excusat exemplum Criticorum Græcorum & Latinorum, idem facientium in authoribus Prophanis. Distinguenda est Critica Sacra à Prophana, & longè alia est ejus, quàm hujus ratio. Non disputabo factum illorum Criticorum in authoribus prophanis. Utrum verò idem liceat in Authoribus & Scriptis Sacris, id controverto, imò apertè nego. Alibi jam, opinor, rationes diversitatis hujus reddidi. Breviter autem dico, ideò non licere; 1. quia, quantum cœlum distat à terra, tantum distat authoritas & majestas Hebraicorum V. T. librorum, à quibusvis codicibus Græcis & Latinis, adeò ut sine prophanitate nulla inter illos comparatio concipi aut institui possit. Quis codex prophanus Græcus aut Latinus est, qui continuâ serie, tot, tam religiosos & fidos, tam eruditos & doctos, tam diligentes & accuratos, custodes, scriptores, & lectores habuit, ut Codex Hebraicus Sacrorum librorum V. T. à quo semel per Esdram suo nitori suæque integritati est restitutus. Plura semper millia codicum Hebraicorum exemplaria extiterunt, quàm cujusvis optimi alius authoris prophani & humani, singula; sic ubi illi fortassis lectorem unum aut duos, Judaici codices millenos & plures habuerunt: quot Judæi in orbe fuerunt, totidem semper Lectores habuerunt: quot Synagogæ, aut Synagogarum species (nam ubi decem Judæi habitant, cætum & Ecclesiam cōstituunt) tot publicâ authoritate descripta, correcta, approbata Legis suæ exemplaria semper habuerunt; hæcque omnia duratione continuâ, sine interruptione. Plura alia in hanc rem dici & adduci possent; sed existimo cuivis pio, & verè docto, horrori esse hanc vocem, quâ hîc & alibi Comparationem instituit inter Codices Sacros & prophanos: & existimat, eandem Crisin esse licitam in Sacris, quæ in codicibus prophanis. Bone Deus, quid tandem

de co-

de codicibus Hebræis fiet, si non plus fidei, authoritatis, venerationis habeant, quàm alii profani authores, si cuivis æquè in illis licebit censorium stylum stringere & exercere! 2. quia, licet suo loco relinquatur lectio Codicum Hebraicorum, reipsa tamen loco movetur, & dignitate suâ destituitur, dum margini alia lectio adjungitur, cum addita hac Crisi, lectionem marginalem esse bonam, veram, synceram, antecedentibus, conseqq. orationis seriei, & scopo authoris convenientem, non eam, quæ Textum occupat. Annon hoc est revera lectionem illam ὀβελίζειν, & notis his, ceu verubus Aristarchi prænotatis, damnare, nigrumq; θ illi præfigere? Imò magis est. Merus itaque prætextus est, & futilis incrustatio. 3. quia nullo nititur laudato exemplo, ullius authoris seu Hebræi, seu Christiani. Hebræi non improbant, quo minus liceat varias lectiones è codicibus Hebræis margini apponere, & inter illas judicare, quinimò ipsimet id agunt: sed conjecturas in libris Sacris facere privatâ authoritate, & margini librorum sacrorum addere, hoc est quod damnant: nec invenias, qui locum aliquem ob solum suum judicium, sine codicum authoritate, de mendo suspectum fecerit. Patres Christiani, qui linguæ Hebraicæ periti fuerunt, nihil tale cogitarunt vel tentarunt; quamvis nonnulli inter eos sint, qui Judæos studio & malitiâ quosdam locos corrupisse censuerint. quorum verò sententiam ne Defensor quidem ipse laudat. Cedo vel authores, qui factum hoc probarint, vel Codices & Exemplaria, in quibus tale quid tẽtatum fuerit. Arrogantiæ & audaciæ est summæ, in rebus Sacris aliquid novi audere, tentare, introducere, & pessimi semper exempli judicatum fuit, rem aliquam inauditam, & nullius exempli, decernere vel designare. Præsumptuosorum hoc est ingeniorum, qui hac ratione etiam cum publicæ rei dispendio, ad gloriam & famam grassari satagunt. Audendum sc. aliquid magnum, ut se magnos faciant, & supra alios ad sydera evehantur. Vetus & verum verbum est, *Non movendos esse terminos antiquos*. Quæ nova sunt, grata quidem sunt, sed non æquè bona & salubria: Vetera semper sunt meliora: Antiqua etiam Roma, novâ fuit laudatior. Si Defensor ab exemplis vellet præsidium suæ Criticæ quærere, proferre deberet Exemplum Criticorum Sacrorum, non prophanorum, ne prophanam ad rerum Sacrarum tractationem mentem afferre

afferre videatur. Hebræi veteres optimè monuerunt: בני הזהר במלאכתך שמלאכתך מלאכת שמים שמא תחסיר או תותיר או—: נמצאת מחריב העולם כולו *Mi fili, esto cautus in opere tuo, si opus tuum sit opus cœli* (h. e. divinum, sacrum, circa Sacram Scripturam occupatum): *quod si enim fortè detrahas aut superaddas vel unicam literam, perinde habeberis, ac si vastares totum mundum*, Sota cap.3.

DEFENS. *Si hic liceret veterem pro arbitrio immutare Scripturam, & aliam illius loco, vel ex codice alio, vel ex conjectura substituere, nullâ factâ præmonitione, quis non jure damnaret hanc audaciam? quis non conquereretur sic perverti, non emendari bonos libros? At quùm relinquitur vetus lectio, & alia ex alio codice, vel ex conjectura profertur, quæ melior & convenientior ostenditur argumentis & rationibus, nulli fit injuria, liberum unicuique relinquitur de varia lectione & conjectura judicium: cui illa probabitur, & firmioribus fulta rationibus videbitur, quæ invidia, si eam potiùs sequatur & amplectatur? aut si illi improbabitur, quia minùs cohærens & conveniens videbitur, quis in libros, & literas, & hominum mentes ac judicia tantam sibi audeat arrogare tyrannidem, ut non eo casu liberum relinquat unicuique, quod optimum videbitur sequi, atque amplecti?*

VINDIC. Hæc omnia facilè largior Defensori, excepto eo quòd Lectionibus ex aliis codicibus, *Conjecturas* addit: has, ob sæpiùs jam dictas causas, sine codicum authoritate, non agnoscimus, nec admittimus. Sed & Lectiones ex Codicibus aliis volumus, ut sint reverà tales, non fictitiæ, ex discrepantiis interpretum petitæ: quia & hæ meræ sunt conjecturæ.

DEFENS. *Nam, si fallitur, seipsum ultrò ex ignorantia fallit, sibi imputet, & mentis suæ hebetudinem, vel animi, vel πάθυς, alicujus, quo ducitur vel agitatur, impotentiam accuset. Hodierni Codicis Massorethici lectio, propter ejus antiquitatem (quæ à Paraphrastarum Chaldaicorum temporibus, ante annos 1600. repeti potest, quandoquidem parùm ab ea differt, etsi non prorsus in omnibus cum illa consentiat) sit jam ob venerandam illam canitiem, in hoc de variis lectionibus negotio, basis & normæ instar (quandoquidem nulla alia nobis integra superest) ut ad eam reliquorum codicum Hebraicorum lectiones, quæ ex Veterum Interpretum translationibus, cum hodierno isto Codice collatis, certò deprehendi poterunt, examinentur, ut, si bonitate inferiores isti sint, illi cedant, sicubi verò eorum lectio revera melior & commodior sit, ista illi cedat in homi-*

num mente atque judicio, in libris autem editis maneat intacta & illibata, ut liberum sit unicuique de varia lectione vel conjectura judicium, id quod sanè planè justum & æquum est.

VINDIC. Ad hæc omnia jam sæpiùs à nobis est responsum. An verò non satius est, fallendi hanc vel seipsum, vel alios, ansam & occasionem præcidere, quàm offendiculum hujusmodi ponere & objicere hominum mentibus, Lectionem sc. hodiernam (quæ abusivè sic vocatur, cùm revera sit antiquissima) ex discrepantiis Interpretum suspectam reddere, imò etiam ex nuda Conjectura, & in tam unanimi consensu acceptâ, receptâ & approbata lectione acquiescere, quæ semper verum, commodum, & convenientem sensum fundit, etsi non omnes æquè eum semper vel videre, vel invenire possint? Hinc enim fiet, ut sicubi locus aliquis Interpreti, vel Lectori, vel Critico alicui, non satis planus occurrat, statim sit circumspecturus, an nihil aliud sibi planius reperiat vel in Interpretibus, vel in sua propria ratione & conjecturandi facultate, & sic sæpissimè quavis, imò nulla de causa, ab Hebræi codicis lectione recedet. Unde nihil aliud orietur, quàm infinita de vera lectione judicia, & codicum Hebraicorum misera laniena & deformatio: innumeris variis lectionibus & conjecturis replebũtur margines Codicum Hebraicorum, & sic tandem omnis fides & authoritas illorum peribit & destruetur.

Et ubi sunt illæ Lectiones Variæ, quæ ex Interpretum veterum translationibus tàm *certò* deprehendi possunt, ut nequeat in dubium vocari, an sint ex Varia codicum ipsorum lectione, vel aliunde ortæ? Quis nobis hanc certitudinem persuadebit sine alicujus codicis, vel testis oculati, authoritate?

Quo etiam fundamento hodierni Codicis lectio tantùm ab annis 1600. petitur? Ubi est hæc sententia tradita vel fundata? An tùm primùm Hebræi sic formarunt vel effinxerũt Codicem suum Biblicum? An nulla tunc antiqua habuerunt exemplaria quibus sunt usi, aut quæ sunt secuti? & annon plurimis vel ex solo usu, & continua lectione atque traditione, nota fuit antiqua Lectio? Si varia habuerunt exemplaria, secuti sunt procul dubio probatissima: si tam momentosæ fuerunt in illis variæ lectiones, quî factum, aut fieri potuit, ut illæ ita planè obliteratæ fuerint, ut nulla eorum memoria superstes manserit? quî potuit unica hæc lectio in tota

in toto mundo, omnibus Judæis obtrudi & imperari? Viros sanè potentes fuisse necesse est, qui & exemplaria à sua lectione variantia potuerint ex oculis hominum subducere, & suam lectionem omnibus statim persuadere, & tam constanter propagare. Annon etiam tùm jam inter Christianos, saltem inter eos qui à Judaismo ad Christianismum illo tempore se converterunt, fuerunt Hebraica exemplaria, etiam antiquiora? an illa omnia fuerunt Massorethica? qui, saltem Christiani, hanc varietatem & discrepantiam non deprehenderunt, inprimis cùm inter illos tùm Græcorum versiones fuerint vulgares & usitatæ, cum quibus potuerunt codices Hebræos conferre?

Præterea, cùm Massoretharum studium, fatente Defensore, per plura sæcula fuerit continuatum, lectio hæc hodierna, non illi millesimo sexcentesimo sæculo præcisè assignanda fuerit, sed pluribus adhuc sæculis subsequentibus, & sic multum illius antiquitati decedet, quam hîc, sed sophisticè & simulatè extollit, ut tanto graviore lapsu ruat & concidat.

Si *basis* sit & *norma*, immota debet esse & certa: secus frustra hæc speciosa geret nomina. Si nulla alia nobis superest integra lectio, cur aliam quærimus? cur in ea non acquiescimus?

Defens. *At, inquit Censor,* Si punctatio est à Massorethis Tiberiensibus, viris, nullis planè extraordinariis Sp. Sancti donis instructis, & eadem non est clara, commoda, & (quod caput rei est) vera, quid impedire aut obstare potest, quin alii, Massorethis nihil inferiores, & acutiùs in Sacris melioraque cernentes, ipsorum punctationem mutent & aboleant? *Nempe, omnium & boni publici interest, nosse quæ sit vetus, quæ per tot sæcula, & tam universali Judæorum omnium consensu, obtinuerit Sacri Codicis lectio, ne cui fortè suboriatur suspicio, eam pro cujusvis arbitrio & lubitu fuisse immutatam.*

Vindic. Imò omnium, & boni publici plus interest nosse, quæ sit vera lectio, quàm quæ nothæ & spuriæ antiquitatis.

Et annon nosci etiam illud posset, si illa vetus & recepta Judæorum lectio ad marginem annotaretur & adscriberetur, atque hac ratione suspicio illa evitari?

Defens. *At antiquitas tamen illa, & consensus ille, non debet impedire, quò minus, si alia antiquior, qualis fuit codicis τῶν LXX. aut æquè antiqua, qualis fuit Paraphrastarum, Aquilæ, &c. vel etiam recen-*

tior, qualis fuit S. Hieronymi, commodiorem & convenientiorem fundat sensum, eam amplectamur. Veritas enim & Bonitas, utpote antiquissima, ubicunque tandem reperiatur, semper præferenda est mendacio & falsitati, quæ recentiora sunt, etsi antiquitatis majoris speciem externam præferant.

VINDIC. Hæc iterùm omnia largimur, si demonstrari possit *Codicis alicujus* Hebræi antiquior lectio, vel æquè antiqua.

Quod si verò id demonstrari potest, nihil etiam debet impedire, quominus ea, si simul commodior sit, melior, verior, convenientior, Textui inseratur, & sic quoque alteri præferatur (cùm Veritas & Bonitas demùm sint antiquissimæ, & illæ ubique mendacio & falsitati præferendæ; hæcque lectio, quam hodiè habemus, ipsi sit recentior, & antiquitatis duntaxat externæ speciem præferens, non verò veritatem continens.)

DEFENS. *Jam verò quod non cohæret, non consentit cum reliquis sui corporis partibus, alienum est & extraneum, atque si non in se & absolutè, eatenus tamen, & eo respectu, falsum aliquo modo videtur & mendacio appropinquat, atque ideò rejiciendum: quod si de libris ipsis non eraditur, id fit ea de causa quam dixi, quæ satis sontica omni prudenti & cordato viro videbitur.*

VINDIC. Quod si ergo lectiones multæ codicis hodierni Hebraici non sint cohærentes, non consentientes cum reliquis sui corporis partibus, alienæ, extraneæ, falsæ, mendaces, rejiciendæ, quæ ratio suadere poterit, ut meliores ex aliis codicibus antiquioribus, aut æquè antiquis erutas, in marginem rejiciamus, & deteriores in textu relinquamus, ut his illæ cedant? Causa nulla est, nedum *Sontica*, quam prætendit modò Defensor, quia memoria istius lectionis, quam ab aliquot nunc sæculis Judæi unanimi consensu sunt sequuti, æquè conservari poterit in margine reposita, atque in textu ipso.

DEFENS. *Si impium, prophanum, blasphemum, pestilentissimum, & prorsus hæreticum sensum manifestissimè funderet, atque ex sese necessariò gigneret lectio hodierna, libens à Censore quærerem, num intercederet, omniq; nisu repugnaret, quominus illa expungeretur, aliaq;, communi Doctorum suffragio, longè melior & convenientior, vel ex alio codice, vel (si aliter fieri non posset) ex conjectura, in ejus locum substitueretur: maximè, si depravata ejusmodi lectio tota posita esset in Massoretharum*

rethatum punctatione: Nam etsi, ut ille vult, Massorethæ punctationem ipsam non excogitassent, sed duntaxat ex veteribus Codicibus inter se collatis eam adornassent, nihilominus tamen jure suspecta vitii esse deberet lectio illa (utut antiqua) quæ sensum ejusmodi ex se necessariò funderet perversum atque depravatum.

VINDIC. Quæstio fatua, 1. quia quærit de eo quod non est; nisi fortè tale aliquid de Textu Hebræo suspicatur Defensor, 2. quia si maximè, quod vult, ad eam responderem, nihil tamen vel mihi præjudicii, vel ipsi commodi & emolumenti adferret; imò contra ipsum pugnaret. Nam si dicam, in hoc casu talem lectionem esse expungendam, & alteram in ejus locum substituendam, inde sequetur, etiam in aliis, quamvis non tanti momenti, tamen Veritati & Bonitati sensus, intentionique dicentis repugnantes lectiones esse expungendas, & in ejus locum substituendas, undecunque illæ hauriantur & habeantur, nullâ habitâ antiquitatis ratione. Hoc est quod ego hîc concludo, & quod Defensor faciendum negat.

DEFENS. *Pergit Censor*; Aut si minus hoc velimus facere, quidni, ut olim fecerunt Massorethæ, varias lectiones marginales textui Hebræo assuimus, & monemus per notam τῶ Keri & Ketibh, sic quidem ut in textu est punctasse Massorethas, legendum autem esse ut est in margine, & eam lectionem esse veram? Sic saltem nihil demeretur authoritati & antiquitati Massoretharum, sic restitueretur vera lectio. *Quid ergo, putatne Censor iste, magnum & inexpiabile futurum esse facinus, si quis vir doctus elimati & subacti judicii, linguarum peritissimus, ejusmodi adornaret Hebraici hodierni Textus editionem, in qua vel in margine è regione, vel ad uniuscujusque capitis calcem annotaret, quomodo olim legerint, modò LXX. Interpp. modò Paraphrastæ, modò Aquila, &c. modò S. Hieronymus, vel quomodo habeat Codex Samariticus, vel Translatio Syriaca, Arabica, Aethiopica, fortè & Persica, vel quid ex conjecturæ interdum legendum videatur, additis breviter, si opus sit, conjecturæ suæ rationibus & argumentis, quantum fieri poterit certis & indubitatis?*

VINDIC. Sanè puto, magnum, temerarium & audax facinus patraturum illum Virum, utut doctissimum, & non solùm elimati, sed sublimati etiam judicii, qui hoc faceret, quia fieri non posset, quin sæpissimè saltem, quod non diffitebitur ipse Defensor,

rationatricis & divinatricis suæ facultatis errore deceptus, mendacia apponeret & annotaret: quia impossibile est ex discrepantiis Interpretationum, certò & indubitatò asserere, quòd illi aliter legerint, vel quibus verbis legerint, inprimis ubi de integrarum vocum, immò & periodorum, additione, detractione, mutatione, transpositione, varietates occurrunt: quia plures aliȩ illarum discrepantiarum possunt esse causæ, unde facillimè fieri potest, ut unam pro alia accipiat, & variæ lectioni attribuat, quod ex alio fonte est derivatum, nisi ipse fingat & admittat, fieri posse ùt talis Vir sit prorsus ἀναμάρτητος & θεόπνευστος. Annotare potest, si placet, quomodo illi hunc vel illum locum transtulerint, non quomodo in Codicibus suis legerint; quia neque illorum Interpretum Codices, neque illorum similes uspiam extant, nullus etiam est, qui de illa varietate testetur, quòd tale exemplar unquam viderit, vel habuerit. Crimen falsi manifestum committeret, qui Varias Interpretationes pro Variis lectionibus venditaret: Conjecturas hujusmodi textui sacro privatas aspergere, Conjectorum, Divinatorum, Ariolorum est, qui jam dudum è Republica Christiana sunt eliminati.

Puto etiam, non minoris temeritatis & audaciæ esse factum Critici & Defensoris, qui primus ad licentiam hanc portam & fenestram aperit, alios ad hoc faciendum invitat, animat, sacrumque textum Hebraicum, Veritatem Hebraicam, temerandam Criticorum libidini tam procaciter objicit & prostituit.

DEFENS. *Ego verò Critica mea libro ultimo cap. 10. exertissimè dixi, longe Exoptatissimam & utilissimam fore ejusmodi S. Bibliorum editionem, si quando ea, summo Dei beneficio, olim aliquando detur.*

VINDIC. Ergo quia *exertissimè* hoc *dixit* Criticus, id credendum, neque ulteriùs de eo dubitandum vel disputandum. Nam Αὐτὸς ἔφα; Unus nimirum & primus, vel suo proprio judicio, ex viris illis *doctissimis, linguarum peritissimis, elimati & subacti judicii* (hæc n. omnia à Critico sacro requirit). Nam aliâs ad glaciem hanc frangendam non primus manus admovisset.

Ego verò, pace illius, hîc non minus exertè dico, scandalosam & perniciosam fore ejusmodi S. Bibliorum editionem, ac proinde detestandam potiùs, quàm exoptandam: nec plura addo, quia

quia *exertè dicere* sufficit. Liceat enim hic mihi quoque militem gloriosum agere, & me Criticorum horum elimatorum choro ingerere.

DEFENS. *Nec refugio hic Virorum doctorum, piorum, cordatorum, ab omni pravo affectu purgatorum, censuram atq; judicium.*

VINDIC. Neque ego refugio hic Virorum doctorum, piorum, cordatorum, ab omni pravo affectu purgatorum, addo plura, Evangelicorum quorumvis, Protestantium, Reformatorum, Pontificiorum etiam talium, censuram & judicium, ut de Hebræis nihil dicam: Inprimis provoco ad Ecclesiarum & Scholarum Orthodoxarum judicium, cui lubens me submittam. Colligamus vota, & ea tùm numeremus, tùm ponderemus.

Cæterùm non ignorat Defensor, quæ hactenus expertus sit virorum, quibus doctrinæ, pietatis & integritatis laudem, nullâ fronte potest adimere, judicia, quoque illorum judiciis & censuris fuerit, circa Criticę suæ editionem, adactus, non sine multorum piorum & doctorum virorum scandalo.

DEFENS. *Annon id foret, & Ecclesiæ Christianæ, & rei literariæ sacræ, maximè conducibile?*

VINDIC. Non: sed contrà foret id Ecclesiæ Dei scandalosum & perniciosum, Rei literariæ sacræ exitiosum, plus dedecoris quàm decoris, plus damni, quàm lucri, plus tenebrarum, quàm lucis, plus difficultatis, quàm facilitatis, plus turbarum, quàm pacis, allaturum.

DEFENS. *Sic enim maneret integer & illibatus textus hodiernus Masorethicus, & uno veluti obtutu, nullo negotio videre posset studiosus Lector (ubi opus esset) omnes Veterum Interpretum discrepantes ab hodierno textu varias lectiones, ut de illis liberum ferat, non pro libitu & arbitrio, sed pro ratione & argumentorum utrinque ponderatorum momentis, judicium.*

VINDIC. Maneret integer & illibatus textus Hebraicus in loco suo, sed non in mentibus & judiciis hominum, absque quo vilis admodum est ejus integritas. Quod si in margine infinitæ adduntur sensu discrepantes variæ lectiones, conjecturæ, judicia, quibus de errore, de falsitate, de incommoditate & inconvenientia, arguitur, & (ut jactatur) etiam certis & indubitatis argumentis convincitur, annon multum satis de ejus integritate ac synceritate

ritate decerpitur & delibatur? Si Virgo à procaci & protervo quopiam homine ita prædicetur ac laudetur, quòd sit casta quidem, integra & illibata; interim varios rumusculos, susurros, suspiciones de ea colligat & addat, quibus ejus integritas gravatur & suspecta redditur, an dici potest, à tali homine relinqui integra & illibata? Ego quidem à Defensore nihil passus sum injuriæ vel damni in corpore meo, sed integer & illibatus maneo hic Basileæ; dum autem foris, in suis scriptis, adeò atrocibus injuriis & calumniis meam famam proscindit (quantum quidem in ipso est) & dilacerat, an revera integer & illibatus ab eo maneo?

Qui vero in hujusmodi Bibliis obtutu uno vellet intueri veterum Interpretum varias lectiones, eum plus quàm lynceos oculos habere oporteret. Nam revera illic nihil aliud reperiret quàm Varias Interpretationes; Varias lectiones nullas: hæ enim nonnisi ex codicibus Hebræis peti possunt.

DEFENS. *Certè si vellet Censor importunis suis clamoribus obsistere, ne in publicum daretur ejusmodi laudatissima editio S. Bibliorum, nescio an cujusquam boni & pii, harum rerum utcunque periti, odium & detestationem effugeret, merito quidem suo.*

VINDIC. Certè, si compertum mihi esset, quendam tàm illaudatam editionem SS. Bibliorum moliri, & ego possem meis clamoribus impedire, ne in publicum daretur, extollerem vocem meam, & quantum possem, extento gutture clamarem, instarem, ex præcepto Apostoli, tempestivè, intempestivè, & pro viribus eum ab hoc cæpto dehortarer, certus me omnium bonorum, piorum, & harum rerum peritorum gratiam initurum, idque magno meo merito: aut, si ille obniteretur, illum hac suâ editione, odium & detestationem omnium talium magno suo merito incursurum, tam quidem certò & indubitatò, quàm Antagonista suâ Criticâ hanc mercedem jam reportavit, & porrò reportabit.

DEFENS. AT, *inquit Censor*, quis hactenus repertus, qui id facere præsumpserit, sive ex Hebræis, sive ex Christianis? Nemo. *An ergo, quia nemo hactenus id facere præsumpsit, piaculum est hoc tentare?*

VINDIC. Præsumptuosum est tentamentum: quia modesti ingenii est cogitare, tantos viros, qui nos præcesserunt, & quibus variæ istæ, atque ab Hebræa lectione recedentes lectiones non

non ignotæ fuerunt, imò multum operæ in illis conferendis, & examinandis, magno judicio insumpserunt, graves habuisse caussas, cur id non facerent. Magnæ stupiditatis ac socordiæ accusantur, quòd de hoc non cogitarint, nec tale quid unquam in mentem cuiquam venerit.

DEFENS. *Sic ergo mihi, per Censorem, liceat colligere, quia nemo post S. Hieronymum, per annos plus mille, aggressus est ex Hebraico Translationem Latinam; ideò Santes Pagninus, qui id aggressus est, grande admisit scelus, & qui postmodum eum paulò post sequuti sunt doctissimi viri.*

VINDIC. Nequaquam per me sic licet colligere: quia res sunt dissimillimæ. Biblia Sacra ex Originali in linguas vernaculas transferre, res est quæ suum certum habet fundamentum, res est necessaria, & quæ omnibus temporibus fuit in usu, exemplisque laudatis est comprobata. Si nulli fuerunt per aliquot secula post Hieronymum, fuerunt ante ipsum quamplurimi, ut ipsemet testatur. Potest sine crimine, & sine piaculo, aliquid aliquamdiu intermissum, denuò in usum revocari, reassumi. Et quî novit, nullos fuisse? quamvis enim nulli ad manus nostras venerunt, potuerunt tamen extitisse, & vel latére, vel periisse: &, si nulli fuerunt qui in Linguam Latinam transtulerint, non defuerunt tamen in aliis linguis: adde quòd, si etiam nulli fuissent, caussa non sit obscura, cur id factum non fuerit; Barbaries videlicet & Iniquitas illorum temporum, quibus studium linguarum fuit neglectum. Conatus autem iste Defensoris, res est quæ nullum habet certum fundamentum, sed incertis nititur conjecturis, res est non necessaria, nunquam usitata, & nullis hactenus exemplis comprobata. Omnes Interpretes à D. Hieronymo & deinceps, Biblia Sacra Hebraica, Judaica & Massorethica, pro fundamento, normâ & regulâ suarum Translationum habuerunt, pro Veritate, pro Fontibus, ea non solùm integra & illibata reliquerunt, sed & nullâ prorsus falsitatis, corruptionis suspicione, nedum accusatione gravarunt, nullas similes varias lectiones admiserunt, nedum illis assuerunt. Itaque magna est inter hæc differentia, neque ab uno licet argumentari ad alterum.

DEFENS. *Ex Hebræis, hoc est, Judæis, quis præsumpsisset id facere, quibus suus hodiernus codex solus est usque adeò authenticus, ut facinus*

pud eos sit grande, vel tantillum ab eo discedere? Quibus Græca … *LXX. versio, Aquilæ, Symmachi, & Theodotionis translationes sunt vel ignotæ vel invisæ, quibus Latina vulgata contemptui est, quibus codex Samaritanus unà cum ipsis Samaritanis ex æquo est abominandus, mirum non est, si eorum aliquis id non tentavit.*

VINDIC. Hebræis ita est suus codex authenticus, ut tamen non existiment esse nefas, si quæ variæ lectiones in codicibus reperiuntur, illas observare, annotare, & quà pote inde emendare: quod exempla & facta ipsorum comprobant, non solùm in Opere Majorum Bibliorum, sed & in peculiaribus libris Criticis, in quibus hujusmodi varietates collegerunt. Sic R. Menachem de Lonzano, in prima parte libri sui שתי ידות observavit varias lectiones libri Legis, ex Variis antiquis Manuscriptis codicibus, & in præfatiunculâ quadam monentur alii, ut idē faciant, & vel exemplaria sua correcta & antiqua cum eo communicent, vel ipsimet laborem conferendi subeant. Itaque vanum est quod prætenditur, illos ex nimio sui codicis amore id facere noluisse.

Non magis solidum & firmum est, quod etiam prætenditur, illos ex ignorantia & odio Versionum peregrinarum id non tentasse.

Ignorantia simpliciter prætendi nequit: nam ut maximè hodiernis temporibus paucos sit reperire, qui harum linguarum adeò sint periti, ut eas versiones legere possint; olim tamen non ita fuit circa tempora Christi, quando etiam in nonnullis Synagogis Græcam versionem legerunt; quando multis lingua Græca fuit vernacula, ut hodiè Judæis Germanis Lingua Germanica, Italis Italica, Polonis Polonica, &c. Quin & in Medraschim nonnullis istorum Translatorum quædam interpretamenta Græca adducuntur. Et cùm hoc non adeò sit remotum à tempore illo, quo authores istarum versionum floruerunt, & suas Translationes concinnârunt, probabile non est, illorum Translatorum codices, aut saltem omnes illorum similes, jam periisse; ita ut proclive illis non fuisset, ex illis æquè ac ex aliis codicibus Lectiones varias colligere. Quin & hoc nostro sæculo Judæi aliquando reperiuntur, qui & Græcæ & Latinæ Linguæ satis sunt periti, cujusmodi plures ego vidi, & novi, à quibus etiam epistolas Latinè scriptas accepi.

Odium

Odium etiam illarum Versionum prætensum non sufficit: 1. quia, si ex Versionibus noluissent colligere tales varias lectiones, potuissent id facere, & debuissent, ex codicibus hujusmodi Hebraicis, siquidem in rerum natura fuissent: 2. si noluerunt unquam, & adhuc nolunt, ex odio versionum Latinarum & Græcarum varias ex illis colligere lectiones, saltem hoc facturi fuissent, & facere debuissent ex Versionibus Chaldæorum Paraphrastarum, quas non oderunt, sed amant, mirantur, & ferè ipsis codicibus Hebræis æquiparant. Ex illis autem cùm ipse Defensor etiam tales varias lectiones observarit, annotarit, & plures observari posse concedat, mirum est, Judæum nullum unquam simile quid aggressum esse, & de tali tentamine cogitasse. Nemo sc. illorum hactenus ad acumen Defensoris emersit, cui primo hoc in mẽtem venit, quiq; primus hanc artem, hocq; compendium invenit.

Itaque mirum non injuriâ adhuc videri posit, neminem illorum tale quid hactenus tentasse.

Defens. *A Christianis si nondum est hactenus factum, fiet fortè postmodum, nec est quod quis desperet, ubi ex collatione Veterum Interpretum & Codicum cum hodierno, deprehensa & annotata fuerint à Viris doctis Variæ omnes lectiones, in quibus illi ab hodierno textu Hebræo discrepant.*

Vindic. Benè facit, quòd id quod amat, speret, aut saltem non desperet; Et ægroto, dum anima est, spes est. Ego, quia id aversor, non spero id factum iri à Christianis, aut, si quis id tentaverit, spero id à potioribus, cordatioribus, doctioribus, religiosioribus, non approbatum iri. Benè interim habet, quod agnoscat, hactenus id à Christianis nondum tentatum esse. Magnâ itaque deliberatione, & nonnisi publicâ eorum, quorum interest, approbatione suscipiendum, quod tàm novum, tàm mirum, tàm momentosum. Non sufficiunt hîc judicia particularia & privata quorundam virorum doctorum, nobisque amicorum & familiarium: hæc enim utplurimùm vel ex pro more, vel pro amore, ferri solent; sed Ecclesiarum, Academiarum, Scholarum judicia publica, illorumque scitu, consensu, approbatione, si quid faciendum, fieri debet; Temerarius sit, qui aliter, vel his insciis & inconsultis, aut verò renitentibus, tale quid tentaverit.

Defens. *Addit Censor*, quasi Divinâ aliquâ & altiore vi atque

virtute, & venerandâ nimium Codicis Hebræi Sanctitate, ab istiusmodi conatu & facinore retenti essent. *Somniat, quùm libet, & pro arbitrio fingit miracula.*

VINDIC. Non, mi Defensor, somnio, neque ulla fingo miracula. Somniare tuum est, qui in modò præcedentibus verbis suavissimum hoc nobis recitasti somnium: *A Christianis si nondum est hactenus factum* (h. e. talis Hebraicorum Bibliorum editio cusa & excusa) *fiet fortè postmodum, nec est quod quis desperet.* Quid similius narrationi somnii? quis sanæ mentis huic tuæ divinationi aut vaticinationi credet? Interim non desunt, qui his tuis narratiunculis attendunt, & eas audiunt, sed non aliter atque si quis eis somnium narraret. Sed ignosci tibi potest, si ipse Tibi somnia fingas. Id enim amori dandum, quo Te & Tua complecteris. Sed videamus, an in meis æquè verbis sit aliquid somnio vel ficto miraculo simile, & quàm dextrè somnia hæc probes, vel interpreteris.

DEFENS. *Sic nobis lubens persuaderet, omnes Judæorum scribas, quorum manibus descriptus ad nos per tot sæcula devenit Codex hodiernus Hebræus, fuisse θεοπνεύστους, & per grande miraculum ἀναμαρτήτους, ut ne hilum quidem à primo authographo ad unum omnes deflexerint, sed ad minimum usque apiculum ipsa Prophetarum αὐτόγραφα nobis repræsentarint; quandoquidem non patitur nos ab istius lectione vel latum pilum discedere, sed si quis id faciat, grande & inexpiabile facinus esse clamat.*

VINDIC. Hoc est exordium Interpretationis mei somnii. Dic, Lector, sed bonâ fide, si memoriâ tenes mea verba, & hæc cum illis conferas, annon tibi somniare, vel delirare potiùs videatur Defensor? Si non tenes, repete, & vide num in meis illis verbis sit aliquid, quo videri possim persuadere voluisse, omnes Judæorum scribas per tot sæcula fuisse θεοπνεύστους, & ἀναμαρτήτους, qui ne hilum quidem à primo autographo ad unum omnes deflexerint, &c? an aliquem impedire coner, quo minùs à Codicis Hebraici hodierni lectione vel latum pilum discedat, an *clamem*, si quis id faciat, grande id & inexpiabile esse facinus! Videamus quid porrò ex hoc somnio eliciat.

DEFENS. *An putat Censor, eos qui etiamnum hodiè existimant, LXX. Interpretes fuisse θεοπνεύστους, quum suam adornarunt Translationem (quibus*

(quibus ego non assentior: quia aliud est esse Prophetam, aliud Interpretem) hactenus abstinuisse: vel abstentum inposterum iri ab ejusmodi conatu, venerandâ nimium *(quam prædicat Censor) Codicis hodierni sanctitate, quasi Divinâ aliquâ & altiore vi atque virtute?*

VINDIC. An ego dico hoc absolutè? Dico; *quasi* &c. *retenti essent*; quo volo dicere, quamvis sint, qui discrepantes hujusmodi Interpretationes viderint, qui eas etiam æstimârint, & loco aliquo habuerint; imò, qui fortè etiam persuasi aliquo modo fuerint, in locis quibusdam diversos Codices illos habuisse; tamen omnes istos hactenus manus ab hujusmodi facinore abstinuisse, nihil tale tentare, vel certi aliquid, ut Defensor, decernere & pronuntiare præsumpsisse vel ausos fuisse; id quod non injuriâ videri posit *inde quasi* profectum esse, quòd veneratione & reverentiâ erga Codicis Hebræi sanctitatem, quæ illi tanto cum consensu ab omnibus semper tributa fuit; atque singulari etiam Dei providentiâ, cohibiti & retenti fuerint: spero etiam & puto, omninò inposterum sic quoque futurum, nec facile inventum iri, qui ad hoc Defensoris nostri consilium & institutum manus sit admoturus; aut, si quis id tentaverit, ejus conatum publicâ authoritate eorum, quorum Censuræ hæc subesse debent, inhibitum & impeditum iri, &c.

Novit Defensor, quosdam illorum, qui tanti faciunt LXX. Græcos, in ea persuasione esse, quasi singulari Dei instinctu illi quoque sic transtulerint, licet non aliam lectionem in Codicibus suis habuerint, ac proinde lectionis Hebraicæ veritati & authentiæ nihil detractum voluisse, sed & hanc ϑεόπνευστον existimasse. Sic Hebræi idem ferè sentiunt de Paraphrastis suis Chaldæis; & tamen existimant, lectionem Hebræam semper esse veram, rectam, & authenticam, ut sic, juxta illos, discrepantiis illis nihil decedat Hebraicorum codicum authoritati & sanctitati, quo minus eorum veneratione à variis hujusmodi lectionibus abstinuerint.

DEFENS. *Aut (putat sc.) eos, qui ante me eandem mecum de Punctorum novitate amplexi sunt sententiam, deterritos fuisse ab ejusmodi conatu, ratione illâ quam inculcat? Cur quæso ejusmodi religione detenti fuissent, quando punctorum Auctores sciebant fuisse homines aliis similes?*

VINDIC. Omninò puto, quod dixi; cùm illi in hac opinione fuerint, mirum esse, neminem illorum tale quid ausum fuisse. Et quia justam ac dignam aliam caussam videre non licet, dico, illos absterritos fuisse Venerandâ nimiùm Codicis Hebræi sanctitate, & Divinâ simul atque altiore vi atque virtute. Nempe videbant & sciebant, Patres & Scholasticos præcipuos, Codicem Hebræū, nec alium quàm quem Defensor *Judaicum* & *Massorethicum*, ad invidiam ei conflandam, subinde vocitat, dignari titulo VERITATIS HEBRAICÆ & FONTIUM, præter alia elogia; huc nos in occurrentibus difficultatibus revocare: videbant, eum solum ab optimis Theologis, pro Codice Sacræ Scripturæ authentico in V. T. asseri & defendi: & quamvis in multis locis de synceritate & integritate lectionis ipsius, scilicet vel ex difficultate locorum ipsorum, vel ex discrepantiis Interpretum, hæsitabundi quasi facti fuerint; tamen dignitate hac, quam videbant illum apud omnes habere, & quòd nullam aliam Lectionem Variam in codicibus ullis invenirent, absterritos & detentos fuisse, ut non ausi fuerint id tentare, quod tam intrepidè nunc Defensor aggreditur. Sciebant nimirum, si varias lectiones ex Interpretibus apponerent, & lectioni receptæ Hebrææ opponere vellent, se explosum, & statim ab ipsis flagitatum iri Exemplaria Hebraica, quæ lectionem illam habeant; imò sacrilegii à Judæis ipsos postulatum iri.

DEFENS. *Sanè quâ par est, & decet, veneratione erga Sacrosanctum Dei Verbum, ejusq; authenticum textum Hebræum affici & moveri nos oportet. Verùm aliud est, Ipse authenticus textus Hebræus in se consideratus, aliud hodiernus codex Judaicus, in quo textus ipse (ut in aliis codicibus) continetur. Veneranda certè, atque haud temeranda, textus ipsius est; & esse debet, omnibus piis sanctitas atque authoritas. At quænam est quæso major & venerabilior hodierni Codicis Hebraici, potiùs quàm LXX. viralis aut Hieronymiani, sanctitas & religio, ut minus nobis liceat ab illius, quàm ab istorum lectione discedere? Nisi fortè demonstretur, hodiernam lectionem fundere sensum convenientiorem, id quod unum est, quod totâ nostrâ Criticâ postulamus.*

VINDIC. Distinctio ista Textus Hebræi, *In se considerati*, & *Hodierni Judaici*, quorsum fingatur à Defensore, facilè apparet; ut sc. hac ratione deprimat, & in contemptum atque neglectum adducat Codicem Hebræum, quia scit, nullum alium in mundo esse,

esse, & textum illum Hebræum *In se consideratum*, Ideam esse Platonicam. Cur *Judaicum* appellat, nisi quòd scit, Christianis omnia sordere & olere, imò suspecta & exosa esse, quæcunque à Judæorum manibus proficiscuntur, quasi quicquid contingerent, simul etiam corrumperent, & inficerent, quò sic statim, si lectio quædam Critico sit de mendo suspecta, vel alia extranea meliùs arrideat, dicere posit, hanc lectionem esse *Judaicam*, ac proinde nullâ religione nos de ea teneri, quin mutari queat, si aliam meliorem vel conjecturâ invenire, vel ex Interpretibus divinari possimus.

Cæterùm non dico, majorem & venerabiliorem esse Codicis Hebraici hodierni, quàm LXX. viralis, aut Hieronymiani sanctitatem & religionem: quia illos nunquam vidi. Proferat illos, & tum dicemus, quid de illis sentiamus. Dicit, ex Versionibus illorum apparere, illos aliis Codicibus esse usos! Ego verò id nego. Testem produco ex pluribus D. Hieronymum, qui diligentissimam operam navavit in conferenda & examinanda versione Græca. Is discrepantium illarum Versionum non hanc, sed alias reddit passim causas. Cur verò huic soli Viro in his non plus crediderim, quàm Capello? Quod de Hieronymiano codice diverso dicit, edat, si potest, locum, ex Notis D. Hieronymi, vel reliquis ejus scriptis, ubi vel diversitatis lectionis in Codicibus Hebraicis meminerit, vel sui proprii exemplaris, diversi à communibus Judæorum codicibus. Hæc sunt mera & vera somnia: aut, si non sunt, probet suum codicem Hieronymianum, diversum à nostris, ex D. Hieronymi scriptis, quæ satis magnâ copiâ per Dei gratiam supersunt: Hæc sunt miracula, Varias Codicum Hebraicorum lectiones colligere ex Interpretationibus Græcis, Latinis, Chaldæis, &c. Hoc est miraculosum, quòd Defensor manibus pedibusq; pugnet pro Codicum Hebraicorum τῶν LXX. & D. Hieronymi, authoritate, & postulet, ne minus illis, quàm hodierni Codicis Judaici lectioni tribuamus, quos scit non esse in orbe: Vult nos non debere discedere ab eo, quod nobis non præsens adest, quod nunquam vidimus, nunquam habuimus, nunquam tetigimus, imò de quo nihil unquam audivimus. Pergit

DEFENS. *Abstinuerunt ergo Viri docti ab illo seu conatu, seu incepto, non illâ, quam sibi fingit & somniat Censor, religione, sed vel quia de eo*

non

non cogitarunt, neque illis venit in mentem: vel quia otium non fuit, & aliud habuerunt quod agerent: vel denique quia non habuerunt ea omnia parata, quæ ad hujusmodi conatum perficiendum necessaria sunt. Nempe Veteres omnes Interpretes sunt cum hodierno textu accuratè conferendi, atque ex ea collatione Variæ omnes lectiones, quæ inter eos & hodiernum textum intercedunt, sunt observandæ & annotandæ: id quod non est cujusvis, neque verò unius hominis opus, & prolixioris est operæ, quàm fortasse Censor putet, si experiri, & in eo cum laude & successu laborare velit.

VINDIC. Gravis & ponderosus est hic Paragraphus, in quo paucis & brevibus verbis tria magna, hactenusque occulta, nobis aperit & pandit mysteria; *primò* Cur hactenus Viri docti à novo hoc conatu abstinuerint? *secundò* quomodo Variæ illæ lectiones sint observandæ & colligendæ? *tertiò*, quorum hoc sit opus, quantæque operæ? Qui aures habet ad audiendum, audiat.

Primùm ergo tres reddit Causas, cur hactenus ab hoc conatu Viri docti abstinuerint; 1. *vel quia de eo non cogitarunt, neque illis in mentem venit.* Ita scilicet incogitantes & amentes fuerunt hactenus Viri docti, iique non pauci, nec infimi aliàs subsellii, ut cùm de tam multis cogitârint, tam multa utilia in mentem ipsis venerint, hoc tamen eorum cogitationem effugerit! Quò magis mirandum Viri ejus acumen, sagacitas & prudentia, cui primo inventum hoc *mirabile visu, cælatumq; novem Musis opus*, in mentem venit, qui primus de eo cogitavit, & orbi Christiano id aperuit & detexit. Scilicet etiam illi omnes *ex vervecum patria* fuerunt, *& crasso sub aëre nati*, qui non solùm ea omnia, quæ Criticus, viderunt, & ad manus habuerunt, sed plura & certiora; & tamen de adeò necessaria & utili Ecclesiis re non cogitarunt, nihil tale in mentem eis venit. Felix hoc nostrum seculum, quo primùm hæ *Discussæ tenebræ, & lux hæc reddita menti* hominum. Hoc revera est *Cornicum oculos configere*, & perspicacissimis oculatissimisque visum adimere, eosq; cæcitatis in manifesta luce convincere. Daphnis inter pastores primus in posterum erit Criticus & Defensor noster, lauream que Phæbeam solus geret. Si tamen hæc caussa non cuivis placet, addit 2. *vel quia otium non fuit, & aliud habuerunt quod agerent.* Sed annon debuit ipsis otium esse, an non hoc magis necessarium fuit, quàm cætera ipsorum agenda? Annon primò debuerunt

debuerunt de certâ lectione cogitare, quàm de Versionibus, Notis, Scholiis, Commentariis? Pone tamen, illis otium non fuisse, cur non, ut Defensor, saltem alios de hoc necessario & utilissimo opere monuerunt, cur non alios ad id instigarunt & adhortati sunt? Certè hoc ipsorum fuisset officii, si tale quid cogitassent, & in mentem ipsis venisset. Quia itaque etiam hæc non sufficiens caussa, alia certior subjicitur; 3. *quia non habuerunt ea omnia parata, quæ ad hujusmodi conatum sunt necessaria.* Quæ nam illa? Ex Defensoris sententia, sunt, Ars ratiocinandi, Divinandi & conjecturandi, Linguarum insuper necessariarum peritia. Sed annon arrogantiæ plenum est tot & tantis Viris, qui Defensorem præcesserunt, ista adimere, & sibi præ illis tribuere? Quid enim de illorum, qui his subsidiis caruerunt, eaque non parata habuerunt, Versionibus, Notis, Commentariis, putas Lector, eum vel judicare, vel judicandum censere? Quo loco arbitraris illum eos habere, qui rebus tam necessariis ad Veritatem indagandam, & eam à falsitate discernendam, destituti fuerunt? Interim hæc tertia caussa mihi videtur omnium verissima & certissima, quòd non omnia necessaria parata habuerint. Quænam verò illa? Non defectus rationis, vel sagacitatis conjecturandi, non imperitia linguarum, quibus D. Hieron. & alii longè excelluerunt, sed *deficientes Codices Hebræi Varias lectiones habentes & exhibentes.* Hi requiruntur necessariò ad varias lectiones inveniendas, & sacris codicibus addendas. His destituti & carentes, non cogitarunt de hoc conatu, nihilq; tale in mentem ipsis venit: hinc etiam factum, ut otium ad hoc suscipiendum non haberent vel sumerent. Illis verò cùm æquè & magis destituatur Criticus, satius esset, ut eorum modestiam imitatus, nec ipse tale quid unquam cogitasset, vel, si cogitasset, cogitationes has suas repressisset, & ad alia, ipsorum exemplo, convertisset, otiumque, quo, dum hæc scriberet, abundavit, aliis magis necessariis & utilibus impendisset.

Secundò ostendit, quomodo Varię illę lectiones sint colligendę? *Nempe conferendi sunt omnes Interpretes cum hodierno textu Hebræo, atq; ex collatione, Variæ omnes lectiones, quæ inter eos & hodiernum textum intercedunt, sunt observandæ & annotandæ.* Arduum pensum est, *Omnes Interpretes conferre:* &, *Omnes* varias lectiones observare & annotare! de quo meritò quis dubitet, an in his humanis, prout

ea sunt comparata, à quoquam sperari possit! Si hoc impossibile, impossibile etiam est, puram & perfectam aliquam editionem conficere. Pone tamen fieri posse, quomodo est procedendum, quid agendum? Ad hoc aliquid dicit; sed non totum secretum aperit. Nam ex Interpretibus facile est *variantes Interpretationes* notare: at valdè difficile est ex illis *Varias lectiones Hebraas* observare & enotare: Nam ubi variant, quis dicere audeat certò, an codicis sui lectione variâ, an aliâ de causâ sic transtulerint? imò cùm quædam illarum versionum antiquarum, præsertim LXX. Græcorum, doctorum omnium judicio, sit corruptissima, depravatissima, quis dicet aut asseverabit, an illa variatio à primis authoribus, an ab alio seu casu irrepserit, seu intrusa sit? Antehac sæpiùs, de his variis lectionibus loquens, mentionem fecit codicum Hebræorum, quibus veteres illi Interpretes sint usi: hìc duntaxat Interpretum, & eorum Translationum. Nimis paucis rem absolvit: unde vereor, ut quis sine ulteriore instructione, vel codicum Hebraicorum variantium productione, rem periculosissimæ aleæ plenissimam sit aggressurus. Rei ergo hujus difficultatem, & impossibilitatem ipse cernens Defensor, pergit, &

Tertio loco dicit, *hoc non esse cujusvis*; Ergo non facilè à quoquam tentandum: nam magni ingenii, judicii, animi; doctrinæ etiam & eruditionis non vulgaris, est hìc conatus. Hoc quippe sibi vult, dum ait, *Non est cujusvis*; ne fortè Verveces, oves, boves, asini, temerariè huc irrumpant. Addit, *Neq; verò unius hominis opus*. Hoc facilè crediderim; Quomodo enim *Unus homo Omnes Interpretes*, non dicam conferre, sed conquirere saltem, aut legere posset? Quot oculi requiruntur ad *omnes varias lectiones* observandas? quot manus ad illas *omnes* annotandas? Quis ille vel Argus, vel Briareus, qui hoc polliceri aut præstare queat? Mirum verò cur porrò dicat, *Prolixioris esse operæ, quàm ego putem*. An ego unquam vel dixi, vel scripsi, vel cogitavi, rem hanc esse brevis vel parvæ operæ? Semper in ea sententia fui, quam etiamnum publicè profiteor; *Varias Lectiones Hebraas, ex Interpretibus peregrinis, sine codicum Hebraicorum ope, observare, colligere, & annotare, rem esse non solùm prolixa opera, nec cujusvis, sed qua meum, & fortaßis multorum adhuc aliorum captum & facultatem excedat*; *adeò ut eum qui hoc præstare poßit, sine ullo errore & dolo, si non Angelorum choro, saltem hominum* θεοπνεύστων *&*

ἀναμαρτήτων,

Ἀναμαρτήτων, *numero adscribendum & annumerãdum censeam; eumq́, qui talis non est, & tamen tantum opus aggreditur, aut de eo gloriatur, pro Deceptore & Impostore habeam.* Tantum abest, ut ego suspectus haberi debeam aut velim, quasi rem hanc levem & proletariam existimem, vel ut ego eam, famæ meæ periculo, experiri, aut laudem vel successum aliquem ex hoc conatu quærere aut captare unquam velim. Jam dudum didici meâ me metiri ulnâ, & diligenter versare, quid ferre recusent, quid valeant humeri mei. Diligenter & studiose sæpè mecum rumino & perpendo dictum illud Syracidis cap. 3. v. 20. *Difficiliora quàm pro te ne quære, & fortiora viribus tuis ne scrutare:* & v. 21. *Quæ tibi permissa vel mandata sunt, hæc cogita: neque sit tibi negotium in occultis.*

DEFENS. *TUM verba quædam mea refert Censor;* Atque hoc dandum antiquitati, & Massorethãrum diligentiæ & industriæ, ut eorum lectionem ubique sartam tectam relinquamus, at non sequamur. *Tùm respondet;* Ego verò, *inquit,* puto Veritati plus dandum esse quàm Antiquitati. Quæ ratio, ut propter antiquitatem, lectio incommoda, obscura, &, quod majus est, erronea & non vera retineatur, & vera excludatur; *cum cæteris quæ sequuntur apud eum inanibus paratragœdiasmis. Ego verò is sum (non Censor) qui hîc plus veritati dandum esse censeo, quàm codicis alicujus antiquitati, cùm contendo totâ Criticâ meâ, lectionem, quæ ideò verior est, quia veriorem & convenientiorem sensum gignit, in quocunque tandem codice occurrat & inveniatur, præferendam esse hodiernæ, quùm illa incommoda est minusq́, vera.*

VINDIC. Ego verò is sum (non Defensor) qui hoc, quod Defensor jactat, faciendum censeo, ut jam sæpè dixi, & professus sum. Ego pugno pro Codicum Hebraicorum lectione, & pro lectione veriore & convenientiore. Defensor pugnat pro Interpretationibus variis, & conjecturis meris, quarum ne vestigia quidem ulla in ullo codice Hebræo monstrare potest. Vera & varia lectio petendę sunt non ex Interpretibus, vel cerebro nostro: sed ex Codicibus Hebraicis. Aliud est varia Interpretatio & conjectura, aliud varia Lectio. Neque ignorat, sed dissimulat, differentiam hanc Defensor. Cur enim non audet asserere, Lectiones suas varias, quas ex Interpretibus colligit, & veriores, meliores, convenientiores, &c. pronunciat, in textum inserendas esse, expunctâ veteri,

falsâ, erroneâ, inconvenienti, &c. nisi quia ipsemet eas pro spuriis & adulterinis agnoscit, quia de earum legitima nativitate & origine dubitat?

DEFENS. *Atque, ut verba ejus ipsi reponam, quæ ratio est, ut propter Codicis istius hodierni antiquitatem, lectio ejus, licet incommoda, obscura, & quod majus est, interdum erronea, ac non vera & genuina, retineatur, atque pro authentica & indubitata habeatur (ut ille vult): vera verò, quæ in alio codice, etiam antiquiore, occurrit, excludatur? Quod patrocinium errori ex antiquitate? Et fieriné potest, ut error veritate sit antiquior?*

VINDICIÆ: Nulla est ratio: nullum errori ex antiquitate patrocinium: veritas errore est antiquior. Miror quid hîc me velit, cùm hæc omnia, quæ hîc ex me quærit, ego dicam & sentiam.

DEFENS. *Addam ego, æquum'ne est, ut Scribarum hodierni codicis lapsus, error, incogitantia, præponderet veritati, seu veriori alterius codicis lectioni?*

VINDIC. Iniquissimum hoc foret factum.

DEFENS. *Ego, juxtà cum Censore, putârim, in Sacris id esse antiquissimum quod verissimum, ut sic Veritati sint primæ partes deferendæ: antiquitas enim non vera, nihil est nisi latens sub larva novitas.*

VINDIC. Hactenus ergo inter nos convenit.

DEFENS. *Ac proinde ea est lectio habenda pro verissima, non quæ occurrit in Veteri aliquo codice: quia fieri potest, ut Scriba inter describendum lapsus sit, sed quæ sensum fundit veriorem, & antecedentibus, consequentibus convenientiorem.*

VINDIC. Neque hîc dissentio, si Defensor de Vera lectione loquatur, quæ necesse est exstet scripta in aliquo Codice, secus non erit Lectio: Lectio enim præsupponit Scripturam: Scriptura, codicem.

DEFENS. *Omninò ergo licet veriorem ejusmodi lectionem, quæ non rarò in alio occurrit codice, in hodierni margine annotare, ut sic moneatur Lector, utra sit potiùs amplectenda:*

VINDIC. Per me licet, si sit Lectio occurrens in aliquo codice.

DEFENS. *Nec ideò necesse est (uti vult Censor) ut hodierni codicis lectio expungatur ex libris, propter rationem suprà allatam: satis est, ut verior*

verior ad marginem adſcribatur: ſic enim nihil demitur dignitati atq; authoritati Codicis Maſſorethici, & vera interim reſtituitur hoc pacto lectio ex alio codice vel conjectura.

VINDIC. Quamvis neſciam, quid impedire debeat, ſi Lectio alia ab hodierna, in Codice aliquo mihi poſsit demonſtrari, & invictis rationibus & argumentis probari, Lectionem illam eſſe veriorem, meliorem, convenientiorem: nam in his locis major eſt dignitas & authoritas illius codicis, qui veram lectionem continet; major etiam antiquitas, juxta hypotheſes præcedentes, id eſſe antiquiſsimum, quod veriſsimum, neq; fieri poſſe, ut error veritate ſit antiquior; Quamvis, inquam, his conſideratis, non videam, quid impedire poſsit aut debeat, quominus in hoc caſu Lectio hodierni codicis Hebræi expungatur, & altera inſeratur; tamen, in Defenſoris gratiam, cedam, & concedam, ſatis eſſe ut ad marginem apponatur verior Lectio; ſed volo, ut ſit Lectio, & extet in Codice aliquo, ut modò dictum. Ad hoc Lector diligenter attendat, quia Defenſor *Lectionem & Conjecturam* conjungit & confundit, quaſi eadem eſſet utriuſque ratio, cùm maximum ſit inter illa, præſertim in Sacris, diſcrimen. Hinc addit; *Et vera interim reſtituitur hoc pacto lectio ex alio codice vel conjectura.* Nota, quàm callidè hîc, cùm hactenus de ſolis aliorum Codicum Lectionibus ſit loquutus, nunc *Conjecturam* addat, cum conjunctione *Vel*, quaſi Synonima eſſent *Conjectura, & Varia lectio.* Et hoc eſt totum ipſius ergon, & Criticæ hujus Sacræ myſterium. Pugnatur ſub ſpecie & titulo Variarum Lectionum, pro Nudis & meris conjecturis.

DEFENS. At, *inquit Cenſor*, quæ obſecro eſt hæc Maſoretharum Tiberienſium antiquitas, qui nonniſi mille abhinc annis floruiſſe cenſentur; attamen ne tunc quidem punctationem totam perhibentur abſolviſſe? Antiquior ipſis eſt, ex adverſariorum ſententia, Codex Samaritanus, antiquiores Paraphraſtæ, Chaldæi, antiquiores LXX. & reliqui Interpretes Græci, antiquior S. Hieronymus. Quod ſi ergo antiquitati deferendum, quæ ratio, quòd horum antiquiorum lectio ex textu excludenda, quando illa clarum, commodum, & verum exhibet ſenſum, Maſſoretharum novitiorum falſa, ſit retinenda?

Reſpondeo primò, non ſoli hodierni codicis Maſſorethici antiquitati

diximus aliquid esse deferendum, verùm etiam universali Judæorum jam à multis sæculis consensui. Jam verò Judæorum hac in parte potior est ratio & prærogativa, quàm Samaritanorum, quia (uti Christus dicit in Evangelio) salus est Judæorum, quanquam ex quo post Christum ab ipsis rejectum ab ejus fœdere exclusi sunt, exiguum est jam inter utrosque, respectu Christianorum, discrimen, neque multò major horum, quàm illorum habenda est in Sacris, & Religionis negotio, ratio.

VINDIC. Si & antiquitati hodiernorum Bibliorum Hebraicorum, & universali Judæorum à multis sæculis consensui, tribuendum & deferendum, cur, ubi dissentiunt Interpretes, statim hæsitandum, dubitandum de synceritate lectionis illorum? cur & antiqua, & universali consensu recepta lectio, cum dissentiente Interpretatione in bilances ponenda, cum illâ ex æquo quasi componenda, & Critici alicujus qualis qualis trutinâ retinenda vel reprobanda, sine ullius codicis alterius authoritate? Estne hoc aliquid deferre huic Universali Judæorum à multis sæculis consensui? Cùm verò Defensor universalem hunc à multis sæculis consensum agnoscat, quærerem lubens, unde existimaret hunc universalem & continuum consensum provenire? Annon ex universali & continuo Codicum omnium inter ipsos consensu, quem conservavit & propagavit, non solùm Scribarum, Correctorum, atque ἀναγνώςων Judaicorum, fides, religio, diligentia & industria, (non ἀναμαρτησία, quam ridiculo & fatuo cavillo subinde nobis objicit Defensor); Sed & continuus inter Judæos, per universum orbem dispersorum, Lectionis Mosaicæ & Propheticæ usus, quo non potuit fieri, ut non peritiores & exercitatiores statim deprehenderent, si quid notabile Scribarum seu incuria, indiligentia, ἀβλεψία & somnolentia, seu etiam temeritas mutasset? aut si in uno loco Scribæ errassent, nemoque id observasset, non statim etiam, nemine observante, errassent alii alibi, & in iisdem Scripturæ locis, ut consensus talis subsequi potuisset. Si talis Codicum Hebraicorum dissensus fuit, ante hunc universalem à multis sæculis consensum, certè mirum est, quomodo ille dissensus ita planè potuerit evanescere, cùm non potuerit non & per plura exemplaria, pluribus in locis, & inter plures, esse notus, dispersus & vulgatus; quomodo item hic universalis consensus potuerit introduci, obtineri, tam constanter & religiosè conservari & propagari,

pagari, sine ulla vel illius dissensionis, vel illius factæ abolitionis, vel introducti consensus novi, vel illorum qui hujus rei fuerunt seu Authores seu Promotores, vel aliorum, quæ necessariò hîc concurrere oportuit, memoria, historia, vestigio?

Quod addit de Judæorum & Samaritanorum discrimine, vel illorum præ horum prærogativa, id nihil ad rem facit. Neutrorum enim, in Sacris & Religionis negotio, rationem habere debent Christiani. Interim hoc non prohibet, quo minus, quod sine periculo rei Christianę fecerunt prętantissimi Patres & Theologi, agnoscere posimus, Judæorum in conservandis & propagandis sibi concreditis libris sacris, fidem, diligentiam, & industriam, librosque sacros V. T. Canonis cum ipsis communes habere. Jam dudum enim docuerunt Vulgus Theologorum, h. e. Theologi Protestantes, in V. T. nos eundem cum Judæis Canonem habere.

DEFENS. *Si etiamnum hodiè exstarent τῶν Septuaginta, Paraphrastarum Chaldaeorum, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, & S. Hieronymi, Codices Hebræi, quibus ipsi usi sunt, quomodo exstant Masorethicus & Samaritanus, possent sanè ex iis, una cum Samaritano & Massorethico, ad Origenis imitationem, Octapla concinnari, in quibus singulis columellis singuli codices continerentur, ut ex eorum inter se collatione, convenientia & discrepantiâ, deligeret Lector prudens & cordatus (non jurgiosus, contentiosus & litigiosus) eam lectionem, quæ insitâ sibi bonitate sese magis commendaret, non quam, pro libitu & arbitrio, quisque contentiosus vellet arripere, mordicusq́ sine ratione tenere. Sed frustra id jam vel optaremus, vel conaremur, quandoquidem jam pridem perierunt codices illi, nec aliter jam hodiè exstant, quàm in versionibus, quæ ex iis factæ sunt olim.*

VINDIC. Si Codices illi, quos memorat, exstarent, posset omninò id totum, quod Defensor ait, fieri, neque ego impedirem, aut contradicerem. Sed nec video quid impediat, quò minus id sic quoque fiat, si, ut Defensor vult, codices illi exstant in Versionibus expresi, & ex Versionibus illis Variæ illorum Codicum lectiones possunt ac debent colligi, annotari, cum nostra lectione conferri, examinari, &c.

DEFENS. *Neque verò etiam opus jam est tanto molimine. Brevior & compendiosior, faciliorq́ multò hæc est ratio, si hodierni Codicis Masorethici*

rethici Margini adscribantur varia ex illis antiquis Translationibus decerpta lectiones, cum literula, qua moneat, cujus auctoris sit unaquaque varia lectio, hoc est, ex quo codice, vel antiquo interprete, sit illa decerpta: sic enim fiet, ut ubicunque nulla annotabitur varia lectio, censeantur isthic codices inter se concordare. Ubi verò discrepabunt, liberum erit unicuique quod optimum erit deligere atque amplecti.

VINDIC. Sed si alterum melius est, luculentius, & splendidius, quidni & illud fiat? Nam hac ratione perfectè exprimentur, repræsentabuntur, & ex abysso perditionis revocabuntur isti codices; ut de illorum integritate & synceritate nemini fas sit dubitare. Ubi enim consentiunt cum nostris, concordant inter se: ubi discrepant, Criticus peritus suo spiritu Critico statim non ariolatur, auguratur, sed certò videt, divinat, demonstrat ex illa discrepantia, quomodo Codices illi legerint. Ingeniosum & Palamedeum inventum, magno certè Ecclesiæ damno, Interpretum & Theologorum incogitantiâ, aliis negotiis, subsidiorumque necessariorum defectu, hactenus ignoratum, magno verò nostro beneficio his nostris temporibus reservatum & patefactum! Sperandum, post aliquot centenos annos, etiam exsurrecturos, qui, hanc Regulam sequuti, pariter Varias Lectiones colligant & observent, ex nostrorum Interpretum recentiorum, Pagnini, Vatabli, Junii & Tremellii, Piscatoris, Lutheri, Gallicis, Italicis & aliis versionibus, quæ nostro sæculo prodierunt, & tùm inter se, tùm etiam aliquando ab Hebræo nostro Codice dissentire videntur; atque ostendant, quomodo & isti in suis codicibus Hebræis legerint. Nam, juxta hanc regulam, non licebit illis dubitare, quin ubi discrepant, aliter in suis codicibus legerint.

DEFENS. *Quod autem in ejusmodi editione primas & potiores partes codici Masorethico tribuimus, non Samaritano, est propter Judæorum supra Samaritanos prærogativam, tùm quòd censentur Judæi, longè quàm Samaritani, in religione & Sacris accuratiores.*

VINDIC. Hic paragraphus tantùm partem quæstionis attingit, quoad Pentateuchum solum, quia Samaritani nonnisi Pentateuchum habent, & Codicem Samariticum solum. Causæ autem, cur præferendus sit Judæorum codex codici Samaritano, non sunt istæ solæ, sed & aliæ, quas alibi jam indicamus, quæ faciunt, ut nullius planè authoritatis Codex Samaritanus esse debeat, neq; in

compara-

comparationem hanc admitti cum Codice Judaico; qui in Pentateucho de corruptione vel depravatione non potest esse suspectus. Vide sup. cap.

DEFENS. *Convenientius autem multò est, varias reliquorum Codicum lectiones, ad marginem Massorethici hodierni adscribere, & annotare, quàm quæ huic vel illi Lectori videri potest fortè melior, eam intra textum Massorethicum insulcire, sublatâ inde Massorethicâ; quia sic non constaret Lectori, cujus codicis esset lectio illa sic insulta, putaret eas omnes, quas intra textum inveniret, esse codicis Massorethici: operæ pretium autem est, & publici interest, nosse, quæ cujus authoris sit lectio, ut liberum sit ejus judicium. Quis enim tantum auctori ejusmodi editionis velit tribuere, tantum ejus judicio deferre, ut eam semper & ubique sequatur lectionem, quæ ipsi visa fuerit melior? Satis veterum Interpretum antiquitati tribuimus, quùm non hodiernam solam audiri (cum Censore) volumus, sed eorum lectionem cum hodierna conferri, adeoq; ei in intelligentia & interpretatione S. Scripturæ præferri, quotiescunque convenientiorem, quàm Massorethica, fundit sensum, etiamsi eam intra textum, & codicem Masorethicum non insulciamus, eiq; commisceamus; esset enim commixtio ista hybrida veluti ac heterogenea, & de eorum genere, quæ* כלאים *dicuntur in Lege Mosaica.*

VINDIC. Si noster Codex hodiernus non sit nisi unus codex Hebræus, & reliquorum Interpretum translationes, etiam sint totidem codices Hebræi: si illius lectio sæpè est erronea, falsa, inconveniens, incommoda; horum contrà lectio recta, vera, conveniens, commoda, hocque potest non ex solo lectoris vel Critici alicujus judicio cognosci, sed tum ex illorum codicibus, tum certis rationibus demonstrari: si illorum Interpretum codices sunt æquè antiqui, & antiquiores, quod necessum est, si veram lectionem exhibent (quia id antiquissimum, quod verissimum): si in intelligentia & interpretatione S. Scripturę illa lectio sequēda: quę omnia sunt hypotheses Defensoris, nescio quid impediat, quo minus in hoc casu possit illorum lectio inseri, & Massorethica (sic vocata à Defensore) in marginem collocari, cum tali nota, hanc esse Masorethicam lectionem: nescio etiam, quæ sit necessitas, ut sciatur cujus authoris sit hæc vel illa lectio: sufficit veram lectionem scire, eaque acceptanda cujuscunque illa demùm sit authoris. Nam interpretatio Scripturæ debet convenire cum Textu,

non cum notis marginalibus. Neq; sic commixtio fieret hybrida aut heterogenea: quin potius talis commixtio est, si lectio certò falsa, erronea, inconveniens, incommoda, in textu relinquatur.

Quod si verò vel sit varians interpretatio, & lectio incerta, mera conjectura, meritò è textu excluditur: imò etiam ex margine Bibliorum Hebraicorum. Et hujus rei conscientia huc adigit Defensorem, ut non audeat dicere, tales lectiones esse in textum infulciendas; quòd in ea convictus sit, illas, quas magna ex parte colligit & defendit, non esse veras varias lectiones, sed meras & nudas conjecturas, nullo certo fundamento innixas. Satius est eas abesse: quia & Textum Hebræum suspectum, incertum, varium, versatilem, & Lectorem dubium ac suspensum reddunt: ex quibus tandem nil aliud potest consequi, quàm Textus Hebraici, qui hactenus tanta in veneratione fuit habitus, contemptus atque neglectus; plurimæque de vera lectione disceptationes, disputationes & lites. Si cui placet veterum Interpretum discrepantias colligere, satius est ut separato id fiat opere, & proponantur tanquam variantes & ab Hebræo textu recedentes interpretationes, quæ hactenus fuit, & ritè quidem, observata à Viris doctis ratio ac via. Nam has pro Variis lectionibus venditare, est lectori imponere, heterogenea commiscere, quod Lege prohibitum, & revera Tragelaphos fingere.

Veræ autem variæ lectiones, quæ authoritate codicum comprobantur, ut margini Biblicæ editionis addantur, & lectori de eis judicium relinquatur, non intercedo.

DEFENS. *Frustra itaque jam est Censor noster in sequentibus suis, quibus indulgere solet, paratragœdiasmis, quum ait*; Numquid nimis videtur delatum diligentiæ & industriæ humanæ, si in ejus gratiam, lectionem in verbum Dei ejus operâ infartam, quæ obscura, incommoda & falsa, relinquamus, veram exulare sinamus?

VINDIC. Non est paratragœdiasmus, sed solida ratio, quam quomodo infringat videamus.

DEFENS. *Sanè hoc esset aliquanto plus quàm decet aut par est, industriæ humanæ tribuere, si in ejus gratiam relinquerentur in Textu Hebræo sacro errores noxii & pestilentes, saluti humanæ adversi, atq; mortiferi, lectore de errore non admonito.*

VINDIC. Hoc non esset *aliquanto plus* tribuere quàm par est, aut

aut decet, sed *immane quantum*; neque de his est quæstio: novi, de quibus erroribus inter nos controvertatur.

DEFENS. *At, primùm, errores hodiernæ lectionis non sunt hujusmodi, ut sæpiùs à nobis est observatum, sed tales duntaxat, ut interdum sensum vel nullum, vel obscurum admodum, vel perplexum & impeditum, vel minùs commodum, atque antecedentibus, consequentibus, &c. non cohærentem fundant, ex quo tamen nullus exitialis error, nulla hæresis, nullum mortiferum dogma exertè exsculpi aut deduci posit.*

VINDIC. Antequam de qualitate errorum hodiernæ lectionis judicetur, priùs errores illi sunt detegendi & probandi: hoc verò fieri non debet rationibus, argumentis, aut conjecturis: sed ex aliis codicibus melioribus & emendatioribus; cùm, per Dei gratiam, semper, & olim, & etiamnum hodiè, possint haberi. Aliter si fiat, nullus erit finis, in locis præsertim obscuris, divinationum, hariolationum, conjecturarum, & similium crisium.

Frustra à Defensore accusatur hodiernus Textus talium vitiorum, quasi sæpè vel nullum, vel obscurum, vel perplexum & impeditum, vel minùs commodum, atque antecedentibus, consequentibus, &c. non cohærentem sensum fundat. Vitia hæc non sunt in Textu Hebræo, sed in cerebro & judicio perplexo & intricato Defensoris, qui passim hujusmodi errores & vitia deprehendit, ubi nec D. Hieronymus, nec alii sequentes eruditi Hebraicæ Veritatis examinatores & interpretes, quicquam desiderarunt.

Sed notet etiam Lector, annon *aliquanto minùs quàm Theologum decet, aut quàm par est*, hîc tribuat Sacrarum Literarum majestati, veritati & dignitati, dum ipsius judicio perinde est, quemcunque in illarum lectione sequamur sensum, modò nullus inde metuendus sit exitialis error, hæresis, aut mortiferum dogma. Et ex hoc principio, ex fonte hoc promanat etiam Libertas illa judicandi, ratiocinandi, divinandi, conjecturandi de vera lectione, modò sc. id non fiat in hujusmodi majoris momenti, & periculosioribus locis.

DEFENS. *Secundò; Qualiscunque & cujuscunque sit generis error ille, seu Librarii lapsus, nolumus eum præteriri sine admonitione de vitii suspicione, ut ab ea lectione sibi caveat Lector.*

VINDIC. Si error sit revera, prout esse oportet, si sensum fun-

dat vel nullum, vel falsum, vel, &c. benè fit, si de eo moneatur Lector. Sed cur ait, *De Vitii suspicione?* Ita fatetur hîc meras esse suspiciones, non errores veros, non varias lectiones veras. Veritas veram hanc expresſit ei vocem.

DEFENS. *Non sumus hac in parte Censori similes, qui vult, hodierni Codicis Masorethici lectionem manere intactam, & haberi pro authentica & sacrosancta, utcunque sit incommoda, falsa, absona, vel insulsa, & quidem sine ulla admonitione de vitio, aut vitii suspicione.*

VINDIC. Falsò id mihi improperat Defensor. Annon sæpè dixi, & professus sum, si quis monstrare & proferre posſit aliam ex alio Codice lectionem, me non solùm ei in margine, sed, si res clara sit, etiam in Textu locum concessurum?

Sed non minus falsò etiam Hebraicum textum hodiernum accusat & traducit, quasi is in multis locis contineret lectiones incommodas, falsas, absonas & insulsas. Annon hæc est egregia laus textus Hebraici hodierni, cui Patres, & multi alii, tantum semper detulerunt honorem, quem tot & tantis elogiis ornarunt & condecorarunt, ad quem ubique, tanquam ad Veritatem provocarunt? Quo jure id fecerunt, quæ est Veritas, si sæpiſsimè ejus lectio sit falsa, incommoda, absona, insulsa? Annon, si redirent isti, & hæc legerent, Scriptorem & Criticum hunc insulsum, ne plus dicam, pronuntiarent, eumque cum sua Critica ultra hyperboreos ablegarent? Fictæ sunt, imaginariæ, adeoque nullæ, illæ lectiones incommodæ, falsæ, absonæ, & insulsæ.

DEFENS. *Non mihi ergo, sed Censori, jure merito regeri & reponi possunt sua ipsius verba:* Nunquid videtur nimis delatum diligentiæ Scribarum hodierni codicis Massorethici, si in ejus gratiam, lectionem in Dei verbum, eorum operâ (*h. e. negligentiâ, somnolentiâ, inscitiâ vel temeritate*) infartam, quæ obscura, incommoda, falsa, relinquamus, *sine admonitione de Lectionis vitio, & librarii culpâ*; veram, *quæ aliunde erui potest*, exulare sinamus: *Et*, potest'ne aliqua diligentia & industria humana tanta esse, ut propter eam errores in loco sancto inviolati, sarti tecti, relinqui & tolerari debeant? *Hæc adversus eum, non contra nos, jure quadrant, & regeri possunt. Ipsemet se accusat & damnat, quùm ista in nos deblaterat & effundit falsiſsimè.*

VINDIC. Quo jure hæc mihi posſint regeri, vel in me quadrent,

drent, vel an ego me his verbis accusem & damnem, ex præcedentibus satis liquet; Præterquam quòd per crimen falsi meis verbis hìc quædam assuat, quæ ego nunquam scripsi, veluti illam parenthesin (*h.e. negligentiâ, somnolentiâ, inscitiâ vel temeritate*): item, *sine admonitione de Lectionis vitio, & librarii culpâ*: item, *quæ aliunde erui potest*. Ego omnes varias lectiones non rejicio aut repudio: illas enim, quæ ex Codicibus eruuntur, lubens admitto. Tales autem non sunt Defensoris, de quibus inter nos controvertitur: sed sunt meræ conjecturæ, divinationes, chimæræ, figmenta, phantasmata, nullâ codicum, vel etiam bonorum authorum, approbatione fundatę. His meis verbis arguere volui, hanc ejus rationem, frivolam esse *incrustationem*, quâ sententiam suá dissimulare & tegere conatur, prætendendo, *quòd propter antiquitatem Masorethica lectio sit relinquenda*; si certò & sufficienter demonstrari potest, quod jactat Censor, illam lectionem esse falsam, insulsam, ineptam, incommodam, & aliam haberi veriorem, &c. Nam si antiquitati deferendum est, præferendum antiquo antiquius: Antiquius autem est, quod verius & rectius. Ubi de suis variis lectionibus ostenderit, illas revera varias lectiones esse, & esse veriores, commodiores, aptiores, &c. hocque palàm evicerit, & ego hoc idem, quod hìc dico, dicturus sum, tùm demùm fortè, nec priùs, in me ista quadrabunt. Quandiu id non præstiterit, tamdiu verba mea manent firma & inconcussa.

DEFENS. *Addit Censor*; Qualis verò etiam hic honor, si lectio illorum quidem relinquatur, sed non sit sequenda? Imò annon infamiæ & ignominiæ potiùs illorum servit, si lectioni ipsorum hoc glossema addatur, Massorethas quidem sic punctasse, sed incommodè & contra veritatem? Charitas tegit errores, sed non in propatulo relinquit, operit eos, non aperit. *An putat Censor, quum ego dixi, honori Massoretharum, & codicis ipsorum antiquitati, hoc esse dandum, ut lectio ipsorum, licet interdum minus vera, minusq; commoda, relinquatur intra textum eorum Hebræum, alterâ meliore ad marginem, ex alio codice vel conjectura, adnotata, me voluisse homines illos (ut ipse facit, quantum in eo est) ἀποθεῶσαι & ἀναμαρτήτους facere, eorumq; codicem hodiernum ipsis Mosis & Prophetarum autographis æquiparare, ut nefas sit ab illorum hominum sententia vel judicio, aut ab illius codicis scriptura vel hilum discedere? Non puto eum credere, me eousq; delirare.*

VINDIC. Neq; ego puto, vel Defensorem, vel Lectorem existimaturum, me sic delirare, ut hoc mihi de Defensore fingere voluerim aut debuerim, qui satis exploratam habui mentem ejus de Massoretharum, & hodierni Codicis *Judaici* & *Masorethici*, quem subinde non honoris causâ, sed per contemptum, per ludibrium, & scomma sic vocat, ut eum apud Lectores, quantum quidem in ipso, ab eo gradu, in quo hactenus fuit habitus, deturbet, & in eundem cum Interpretibus, imò cum aliis Prophanis scriptis, Criticorum licentiæ impunè & liberè permissis, ordinem cogat & redigat.

An verò quicquam in meis verbis est, quòd hunc sensum spiret, quasi putassem id, quod fatuè ex me quærit Defensor? Quæsivi, an hoc cedat honori Massoretharum (quos ille falsò præsupponit Punctationis authores: unde ita quæro ex hypothesi illius, non meâ) si dicatur, ipsorum diligentiæ & industriæ hoc esse dandum, ut illorum lectio in textu relinquatur, sed in margine ungui & carbone notetur, ac tanquam falsa, erronea, insulsa, incommoda & inconveniens damnetur, aliaq; ex alio authore, vel ex conjecturâ, antiquior, verior, aptior & convenientior, ei præferenda ad latus apponatur? hoc quæsivi, & adhuc quæro, nec est qui respondeat. Non solùm nihil in reipsa video delatum, sed nec quo jure, quave recti specie hoc fieri possit, invenio, ut sæpè dixi. Satius esset, ut, tanquam scopulus, è medio tolleretur, subinde nil nisi offensionis & dissensionis materiam & ansam præbens, si ita certum, evidens & demonstratum sit, lectionem illorum esse falsam, insulsam, absonam, incommodam, &c. Sed aliud subest: conscientiæ stimulus Defensorem hîc urget, ut antè quoque dictum. Durum ipsi est, non Massorethas indiligentiæ, negligentiæ, somnolentiæ, adeoque etiam temeritatis arguere, quod centies alibi facit; sed universali Judæorum & Christianorum in hanc lectionem consensui, apertè & directè se opponere; Arduum nimis videt, imò iniquum, Lectionem per tot sæcula, à tot Viris piis, doctis, & in Scriptura exercitatis, tot codicum authoritate, comprobatam, falsitatis ex nudis & meris conjecturis accusare; & obtinere, ut hæ illi præferantur. Itaque indirectè & tectè id aggreditur, præ se ferens, quasi & ipse non parùm deferret hodierno Codici Hebraico, cui detrahit, quantum & ubicunque potest.

Quomodo

Quomodo verò ego possem putare, illum homines illos voluisse hac ratione ἀποθεῶσαι & ἀναμαρτήτους facere, qui illos Masorethas, Bibliorum Hebraicorum punctatores, nunquam agnovi, & inter non entia habeo? Ejus enim sententię absurditatem abundè satis in meo Tractatu probavi. Atque ob eandem rationem futiliter mihi iterum impingit, quasi ego, quantum quidem in me est, istos homines conarer in Deorũ immortalium & ἀναμαρτήτων censum referre. Quomodo hoc possum fecisse, qui nihil de his hominibus unquam scripsi, aut sensi? qui de Codice tali *Massorethico* nihil scio? Sed pergamus, & audiamus penitiùs ipsius mentem.

DEFENS. *Quid ergo volui cùm id dixi? Nempe, id codici Massorethico esse deferendum, quod solent Critici antiquis Græcorum & Latinorum librorum manuscriptorum codicibus deferre, ut nimirum in editione typis ex iis expressa, lectio Veteris & probati Manuscripti intra textum relinquatur, lectio autem, quæ interdum ex alio codice, vel quandoque ex conjectura depromitur, melior & convenientior, margini è regione adscribatur; id quod illi faciunt, ne ipsis imputetur, quasi pro dictatoria authoritate lectiones, quæ ipsis vel probantur, vel improbantur, inducant & expungant, vel insulciant atque intrudant pro arbitrio, cùm judicii potiùs libertas de variis lectionibus sit lectori illibata relinquenda.*

VINDIC. De hac comparatione Codicis Hebraici, cum aliis codicibus prophanis aut humanis, Græcis & Latinis, etiam jam suprà à nobis actum. Iniqua & prophana est hæc contentio. Nolumus repetere, quæ hac de re sunt dicta alibi. Non est hoc deferre Codici Hebræo, sed immensum quantum auferre; authoritatem videlicet & fidem, quam hactenus apud omnes cordatos, pios, & eruditos habuit. Vide sup. cap. 4. & 12. Hîc verò iterum notet Lector, quomodo hac hypothesi Bibliis Hebraicis, seu codicibus Hebræis, publicam authoritatem, quam apud omnes hactenus habuerunt, præcidat, & in particularis seu privati alicujus codicis ordinem & gradum deprimat.

Variorum Codicum Hebraicorum varias lectiones hac ratione margini adscribere permittimus: conjecturas proscribimus, & suis authoribus relinquimus: variantes interpretationes non rejicimus vel damnamus, sed tanquam ad codicem Hebræum exigendas, & examinandas, non tanquam varias lectiones Hebræas.

DEFENS.

DEFENS. *Quod verò queritur Censor*; id non honori, sed ignominiæ potiùs Massoretharum cedere, si lectioni ipsorum glossema hoc addatur, Massorethas quidem sic punctasse, sed incommodè & contra Veritatem; *An putat, id omne quod non probatur, statim esse probrosum & contumeliosum?*

VINDIC. Non queror de hac re, sed ex hypothesi antagonistæ concludo, quod inde mihi sequi videtur. Cur quererer? Mihi hac in parte nihil decedit vel accedit, Massoretharum seu honore, seu ignominiâ: Imò nec Massorethis ipsis. Nam nunquam agnosco vel admitto, Massorethas, quales ille fingit, esse authores Biblicæ punctationis. Sed quia Defensor videri vult deferre aliquid diligentiæ & industriæ Massoretharum, quod honoris est; ostendo illos parum hac in parte honorari, si subinde ipsorum indiligentia, negligentia, ἀβλεψία, adde & Temeritas, notetur, carpatur & castigetur. Hoc puto esse, si non probrosum & contumeliosum, saltem non valdè honorificum. Ego nunquam putavi, id omne esse probrosum, quod non probatur. Antagonista potiùs videtur in ea esse sententia, qui non potest pati, ut quicquam ejus dogmatum improbetur, &, per totam hanc Defensionem, summi probri & contumeliæ loco adducit Consequentias, quas ex ejus hypothesibus deduco sanâ ratione, sine felle & bile.

DEFENS. *An nescit vulgare illud*, quandoque bonus dormitat Homerus?

VINDIC. Omninò scio: sed ut Homerum dormitare credam, oportet ut Homerus sit. Ut Massorethæ in punctandis Bibliis dormitaverint, oportet Massorethas illos, Bibliorum punctatores, & punctationis inventores, extitisse. Atqui ego nego, Massorethas tales extitisse, & Biblia punctasse. Quomodo itaque dormitasse potuerunt?

DEFENS. *Non ergo licebit à quoquam dissentire, nisi & ignominiæ notam inuramus?*

VIND. Licet, sine hoc crimine: sed hoc aliquanto plus est, quàm simpliciter Dissentire, aliquem in locis pænè innumeris, indiligentiæ, negligentiæ, ἀβλεψίας, temeritatis accusare, & castigare, illi lectiones manifestè erroneas, falsas, absonas, insulsas, inconvenientes, tribuere. Licet dissentire ab hoc vel ab illo: sed multitudini se opponere, ab eo quod publico consensu receptum & appro-

& approbatum, dissentire, id videtur esse ambitiosum & arrogans, ac præterea etiam periculosum. Ab hodiè recepta punctatione & lectione Hebræa recedere, non est ab uno vel altero recedere: sed est à communi, recepta, approbata lectione discedere.

DEFENS. *Si nobis non licet à Massorethis ullo modo discedere, faciat ergo illos ἐνθυσιαστὰς, θεοπνεύστους, ἀναμαρτήτους, & sacrosanctos, de quibus jure liceat usurpare illud Psaltæ:* Nolite tangere unctos meos. *Si licet dissentire bona cum eorum & Censoris nostri venia, quidni etiam sine eorum ignominia, infamia, & dedecore?*

VINDIC. Non est quæstio, an nobis liceat à Massorethis discedere, sed an liceat nobis à textus Hebraici, quem habemus, lectione discedere? Præsupponitur, Biblia Hebraica, eorumque punctationem & lectionem in universum, Massoretharum solo judicio sic esse formatam, unde subinde ea vocat *Biblia Massorethica*, quæ hypothesis est falsissima. De Punctatione, satis id commentum est refutatum, partim à Patre meo in Tiberiade, partim à me in Tractatu meo de Punctis. Massorethæ non cuderunt formam hanc Bibliorum, sed illi, prout eam invenerunt, & acceperunt, sepem duntaxat circumduxerunt, ne ea immutari, & à quovis Critico pro suo arbitratu deformari posset: fuerunt, ut Aben Esra eos vocat, *Custodes murorum civitatis hujus Sanctæ*, non *Structores*. Lectio hæc Hebraica, non nititur Massoretharum judicio, sed universorum Codicum consensu, aut proferat Defensor alios Codices Hebraicos. Doceat hos suos Massorethas, hocque illorum opus, ex historia Hebraica, & testimoniis antiquitatis. Hypothesi hac nihil aliud quæritur, quàm licentia illicita, conjecturis suis, & criticandi pruritu atque libidine, textum Hebræum vexandi, sollicitandi, castigandi. Itaque nec opus est mihi Massorethas facere ἐνθυσιαστὰς, vel θεοπνεύστους. Hic est verus ἐνθυσιασμὸς, Lectiones Hebræas ex Interpretibus Græcis, Chaldæis, Arabibus & aliis fingere, sine ulla Codicum Hebraicorum authoritate.

DEFENS. *At, inquit Censor*, Charitas tegit errores, non in propatulo relinquit, operit eos, non aperit. *Ego verò contrà, An hujus generis errores tegit, qui in publicum damnum cedunt?*

VINDIC. At si errores sint in confesso, si evicti sint & demonstrati illi errores, si in publicum damnum cedant, tollendi sunt, si scopuli sint, & offendicula, removendi sunt, non relinquendi, ne

OO

quis alius denuò ad eos impingat. Majori hoc & honori cedet eorum, qui errores illos intruserunt, & saluti atque utilitati lectorum. Quod ego hîc de eo loquor, quod honori vel ignominiæ Masoretharum cedet, vel quid secundum charitatem sit agendum, facio ex occasione ejus, quod Antagonista prætendit, se existimare, *deferendum esse hoc Massoretharum diligentiæ, & industriæ, ut in Textu lectio ipsorum relinquatur, sed cum censoria hac addita virgula, esse vel erroneam, vel falsam, vel absonam, vel insulsam, vel inconvenientem.* Seria hîc nulla est disputatio, quia nego & Massorethas Capellianos, & lectionem hanc esse Masorethicam, & errores in ista lectione esse, qui à Defensore finguntur. Unde nec charitate hac opus.

DEFENS. *Ergo si vera est Censoris nova hac Theologia, perperam fecerunt omnes Critici, qui bonos authores Græcos & Latinos castigarunt, emendarunt, emacularunt, oportuit eos maculas & mendas illas, ex nova ista & prius inauditâ charitate, silentio obtegere, non decuit eas aperire, sed potiùs operire, dandum hoc fuit veterum Scribarum & Librariorum honori. Perperam etiam fecit Erasmus, & alii docti viri, qui S. Augustini, Hieronymi, Tertulliani, Chrysostomi, Athanasii, Basilii, Nazianzeni, &c. Græcorum & Latinorum scripta nobis dederunt, quantum potuerunt emaculatissima. Ex charitate Censoris nostri debuerunt fœdos errores, lapsus & mendas, quibus Librariorum culpâ scatebant scripta illa, relinquere intacta, non aperire, sed operire, magno scilicet Ecclesiæ Christianæ bono & commodo. Non licebit etiam ex nova hac Theologia hæreticos reprehendere, arguere, sed eorum errores silentio erunt obtegendi, non aperiendi sed operiendi. Hæc sunt bella insanientis Theologiæ axiomata, Doctori Basileensi proculdubio revelata. Sed sic voluit sibi cavere atque prospicere. Conscius nimirum suorum, circa puncta Hebræorum, & varias eorum lectiones, errorum, hoc novum procudit Matæologiæ axioma, ut eo deterritus, errores & lapsus ipsius non detegerem, sed operirem silentio, ex nova istius malè sana charitatis regula; quod non puto tamen eum à me impetraturum.*

VINDIC. Splendidus hîc est paratragœdiasmus, in quo mirè exultat, & sibi placet ac plaudit, magnosque in simpulo fluctus excitat, quod de Charitate dixi, exagitans: sed, ut vel ex modò dictis patet, ridiculè, & ineptè.

Primò, non animadvertit in hoc dicto subesse potiùs ironiam, quàm

quàm iram, neque ad ſtringendum antagoniſtam, ſed potiùs ad fictam & ſimulatam ejus erga Maſſorethas charitatem & obſervantiam pungendam, & eludendam, id à me eſſe prolatum. Nimirum videri vult ex charitate honorem deferre Maſſorethis, eorum diligentiæ, induſtriæ & antiquitati, dum contendit, relinquendam eſſe ipſorum (quam ipſe ſc. Defenſor eis adſcribit) lectionem; cùm tamen nihil minus, quàm in Maſſoretharum gratiam id faciat, quos ſubinde, ubi occaſio datur, vexat & taxat, neq; etiam vera ac ſufficiens cauſa ſit; ſed tantùm fucus, ut invidiam declinet, & ejus, quod reipſa facit, ſuſpicionem à ſe amoveat, ne pro Textus Hebraici contemptore habeatur. Itaque ad hujus fuci levitatem eludendam, dico *primò*, hoc non eſſe ex honore Maſſoretharum, ſi lectio quidem ipſorum relinquatur, verùm nigrum θῆτα ei præfigatur, ac ſimul ipſorum indiligentia, negligentia, ἀσκεψία, temeritas etiam, notetur ac caſtigetur: *ſecundò*; ſi manifeſti & evicti ſint errores, cùm charitatis affectum prætendat Defenſor, ex præſcripto Salomonis, eo affectu errores ac vitia hæc potiùs tegenda eſſe, quàm adeò ſeverè vexanda. *Tegenda*, inquam, *& operienda*; non ut non emendentur, ſi errores ac vitia ſint, uti fruſtrà prætendit, & præſupponit Defenſor, ſed ut ita emendentur & emaculentur, ut perſonis errantibus parcatur, neque contumelioſè traducantur, & ulterius ſcandalum evitetur.

Deinde, an exiſtimat Defenſor, quando Salomon ait, Prov. 10. 12. *Charitas tegit multitudinem peccatorum*; illum hoc voluiſſe, nos debere diſſimulare ad fratrum noſtrorum errores, peccantes non caſtigare, corripere, corrigere, & ad meliorem frugem reducere, ſed in peccatis ſuis eos relinquere, eaque noſtro ſilentio fovére? Non puto ipſum, vel etiam quemvis alium ſaniſsimum Theologum dicturum, hanc eſſe dicti Salomonici mentem. Ita iniquus eſt, dum hanc mihi affingit ſententiam in allegando & applicando dicto hoc Solomonico.

Tertiò, jam ſemel atque iterum dictum, non admitti, neque admittendam eſſe conſequentiam, à facto Criticorum circa authores prophanos, ad Criticam hanc licentiam circa Codicem Sacrum, cujus negationis rationes alibi reddidimus.

Quartò, neq; ſic etiam ex meo dicto damnatur caſtigatio, emendatio & emaculatio Veterum Authorum: quia illud non de reipſa,

OO 2

ſed de modo rei agit; multò minus Hæreticorum reprehenſio & redargutio. Axioma meum prolatum non eſt inſanientis Theologiæ, aut Matæologiæ, ſed ex ſapientiſsimi Regis libro Proverbiorum authentico & canonico deductum, & ſecundum ipſius mentem intelligendum: applicatio, ex mea ſententia, non Defenſoris detorſione violentâ, facienda.

Quintò, merum cavillum eſt, quod addit, me ſic voluiſſe mihi cavere atque proſpicere; conſcius nimirum meorum circa puncta Hebræorum, & varias eorum lectiones, errorum. Abſit à me, ut contra conſcientiam aliquid ſcribam aut defendam. Videat Defenſor, utrum benè ſibi conſcius ſit ſuæ de Punctis Hebræorum ſententiæ, & ſuarum Variarum lectionum, atque conjecturarum. Cur non vult Maſorethicam lectionem corrigi, & mutari, ſi illæ lectiones, quas ex Interpretibus elicit & corradit, Veræ ſunt variæ codicum Hebraicorum lectiones in illis locis, ubi veriorem, meliorem, convenientiorem fundunt ſenſum? Quia conſcius ſibi eſt, illas non tales eſſe, & ipſemet in ſua conſcientia de illis dubitat. Nam Maſoretharum authoritatem certum eſt, non eſſe tanti apud ipſum momenti. Retegat, ſi poteſt, meos errores, aperiat eos, non operiat; utatur jure Talionis erga me, non ſuccenſebo: non deprecabor, neque ſupplex ei hac in re fiam, non ſinat me hoc à ſe impetrare, nec charitatis, tanquam inſanientis Theologiæ, & Matæologiæ regulam, obſervet. Non enim de ipſo hoc ſum promeritus. Memetipſum ad hanc pœnam condemno. Fateor enim me id erga ipſum, ſed non ſine cauſa, feciſſe. Retexi & aperui errores ejus in Hebraicis nec paucos, nec parvos. Reddat, ſi poteſt mutuum, imò duplum, triplum, & quadruplum, aut quantum ipſi lubuerit. De hoc certus ſum, illum, ſi conetur hoc facere, & meos circa Puncta Hebræorum errores patefacere, plures ſuos, quàm meos errores retecturum, & non parvâ acceſsione priores aucturum: non rarò etiam pertinaciam in errore proditurum. Egóne ſperem vel tentem impetrare, ex charitatis regula, meorum errorum, non dicam occultationem, aut diſsimulationem, qui tot jam in me immeritum & innocentem, ſui furoris, ſui odii & livoris documenta edidit? qui meos errores aperire jam tentavit, antequam de eo cogitarem? antequam eum mihi antagoniſtam ſcirem?

DEFENS.

DEFENS. Quid si quis pariter inferret, picturam, statuam idololatricam, verbi gratiâ (*inquit Censor, sed impiè & contradictoriè*) S. Trinitatis, in templo esse relinquendam, quòd ab aliquot sæculis ibi fuerit, quòd antiquissima sit, & summâ diligentiâ, industriâ & arte elaborata?

VINDIC. Gravi censurâ notat hoc, quod adduco simile, Defensor, eâq; geminâ; tanquam scilicet, *Impium* & *Contradictorium*. Oportet itaque ut utrumque probet, & me tùm de *Impietate*, tùm *Contradictione* convincat: secus retorsio ei est parata, & quæ mihi intentavit crimina, in ipsius caput recident, in eoque residebunt. Audiamus.

DEFENS. *Egregium verò, & accommodatissimum ad rem quam agit Censor simile! An errores, & Librariorum lapsus (quos dicimus interdum hic & illic in hodierno codice Massorethico occurrere) sunt statuæ idololatricæ? An docent, continent, gignunt in Lectorum animis hæresim, blasphemiam, malè sanam & pestilentem aliquam in fide & bonis moribus doctrinam? Hoc passim in Critica nostra negamus. Si tales essent, procul dubio tollendi essent, non relinquendi, propter noxii & pestiferi erroris manifestissimum periculum, nec ullâ codicis antiquitate aut veneratione tolerandi essent: certa nempe foret & indubitata suspicio, non casu aliquo, & forte fortuna, ex ἀδιαβλήτῳ infirmitate humana, & Librariorum oscitantiâ vel inscitiâ irrepsisse, sed ex Judæorum infidelium malitiâ & perfidiâ in eum codicem esse insulta. Deinde, quum volumus lapsus illos Scribarum notari, de illis lectorem moneri, quum veriorem lectionem volumus è regione annotari, annon sic idolum (si foret) de sede sua deturbatur, & periculo, quod ex prava lectione oriri posset, cavetur? Quanquam certè, ut iterum dicam, si periculum aliquod grave esset in prava lectione, satiùs multò ducerem eam prorsus tolli, quàm cum cujusquam gravi damno manere. Sic prorsus dissimile est & ἀπροσδιόνυσον hoc Doctoris nostri simile.*

VINDIC. Hæc sunt omnia, quæ amarulentæ illi παρενθέσει, gravique institutæ accusationi subjungit Defensor, ex quibus, quâ ratione me & Impietatis & Contradictionis convincat, unà mecum mirabitur benevolus Lector. Nihil aliud probare contendit, quàm, non esse ad rem accommodatum, sed prorsus dissimile & ἀπροσδιόνυσον hoc meum simile. An verò, si tale esset, statim impiè & contradictorié sum loquutus? Quæ hujus syllogismi conse-

quentia? *Qui simile affert non ad rem accommodatum, sed prorsus dissimile & ἀπροσδιόνυσον, is impiè & contradictoriè agit. Atqui ego id facio. Ergo.*

Nego ego & Majorem & Minorem propositionem,

Majorem, *quòd omnis qui Elenchum similium committit, statim impiè & contradictoriè loquatur vel scribat.* Ridiculum se magis talis præbet, & ineptum, quàm impium. Si Impiè loquutus sum, impietas hæc ostendenda & ex verbo Dei probanda: Si Contradictoriè; contradictio erit vel in reipsa & simili ipso, vel in meis Verbis. Neutrum verò probatur. Annon atrox facinus est, Impietatis & Contradictionis aliquem publicè arcessere, & postea ne verbulum quidem ulterius proferre, quo hoc probes? Annon insignis hæc calumnia, furiosa rabies, & rabiosa maledicentia, quâ ideò solùm, quòd, ejus judicio, impertinens & ineptum simile produco, *Impiè* & *contradictoriè* me loqui, scribere non erubescit? Annon sic idem est Defensor & Calumniator, donec Impietatem hanc probaverit? Cùm itaque nihil ad Majoris propositionis probationem afferat, videamus, quomodo probet

Minorem propositionem, quæ est; *Atqui hoc simile non est ad rem accommodatum, sed prorsus dissimile, & ἀπροσδιόνυσον*, quam itidem negamus. *Quia* scilicet *Errores, & librariorum lapsus, non sunt statuæ idololatricæ: quia non docent, continent, gignunt in Lectorum animis, hæresim, blasphemiam, malè sanam & pestilentem aliquam in fide & bonis moribus doctrinam.*

An verò ideò dissimile *prorsus* & ἀπροσδιόνυσον est hoc simile? An ego dixi, *prorsus* simile hoc esse? An ignorat simile omne esse etiam dissimile, & collationem tantùm fieri in aliquo tertio, in quo congruunt, neque latiùs esse extendendum? Confero hæc duo, respectu Antiquitatis, diligentiæ, artis & industriæ, à qua commendationem aliquam petit & desumit Defensor, pro lectione, quam vocat, Masorethicâ, & cujus respectu dicit, eam esse relinquendam, non tollendam & abolendam, utut alia ostendi possit non solùm æquè antiqua, sed & antiquior? Deinde, an sufficiens est ratio, propter quam lectio aliqua in textu Sacro Verbi Dei sit tolerāda, quę manifestè falsa, erronea, absona, insulsa, inconveniens, modò non contineat vel gignat hæresim, blasphemiam, & malè sanam aliquam in Fide & bonis moribus doctrinam? Sufficit,

ficit, si contineat & gignat sensum falsum, absonum, insulsum, veritati, & menti Scriptorum sacrorum contrarium. Itaque & hîc convenit illud simile, quod lectio illa falsitatem contineat, & Veritati officiat, licet non æquè damnabilem atq; abominabilem ac Idololatricæ statuæ. Judicet Lector, an prorsus sit dissimile hoc simile, & annon in his duobus tertiis optimè inter se quadrent, Statuæ Idololatricæ, cum Erroribus & lapsibus librariorum, quòd utraque conveniant in Antiquitate, & Falsitatis in animis ac mentibus hominum generatione & plantatione? Ita nimirum perinde est huic Critico, quem quis in Sacris literis sequatur sensum, in illis locis, ubi nullum subest periculum hæreseos, blasphemiæ, & malè sanæ alicujus in Fide & bonis moribus doctrinæ: parum scilicet refert, sive quis in illis locis ex mente Sp. S. legat, eamque assequatur, sive suam propriam sequatur, quam in sua ratiocinandi & conjecturandi facultate veram & convenientem esse judicat: ita libera exerceri potest Crisis in lectione Sacra, ubi non agitur de iis, quæ ad Fidem & Mores salutares attinent. Attendat Lector, quam venerationem Scripturæ Sacræ tribuat, quam licentiam critisandi hîc in eam introducat.

Ita nihil hactenus prolatum, quo vel ego Impietatis & Contradictionis à Defensore convictus, vel quo meum simile, tanquam dissimile prorsus, & ἀπροσδιόνυσον, ostensum fuerit.

Quia verò intellexit Defensor, verba hæc ejus à multis non sine scrupulo lectitata esse, & varias suspiciones excitasse, conatus est ea accuratiùs exponere, & mentem suam planiùs explicare, in Epistola Apologetica pro Critica sua, contra Bootium, ad Jacobum Usserium, Archiepiscopum Armachanum. Ibi ergo, post prolixam satis protestationem, contra omnem sinistram, quæ de se hinc vel concepta est, vel concipi posset suspicionem, sensum illorum dilucidiùs explanavit, & causam tributæ mihi tùm Impietatis, tùm Contradictionis, distinctiùs proposuit, ita scribens; *Annon enim sat planus est verborum illorum sensus, me nimirum Censori meo hic, tum Impietatem aliquam, tum Contradictionem tribuere?* Hæc omninò satis plana sunt, nec de hoc facto ulla est dubitatio, sed quo jure?

Et Impietatem quidem, inquit, *in eo, quòd varias lectiones innoxias, nullo certo consilio, aut dolo malo vel fraude, sed mero casu, ex Scribarum oscitantia*

oscitantia & incogitantia in Sacro Textu obortas, ille comparat statuæ S. Trinitatis idololatricæ, quæ, in templo posita, spectatores ad sui cultum & venerationem invitat atque allicit, cultores verò suos idololatriæ reos facit, quæ sanè comparatio, prophanâ quadam impietate vix caret. Hic sensus, hæc mens, tantum abest ab ea quam mihi illi tribuunt, quantum cœlum à terra, quantum differt affirmatio & negatio. Ratio hæc non ita plana, sed falsa est & fictitia; Comparo statuæ S. Trinitatis idololatricæ antiquæ, non varias lectiones innoxias, sed lectiones, quas Massorethicas vocat Censor, & falsas, erroneas, absonas, insulsas, inconvenientes, & menti authorum contrarias pronuntiat, neque ex Scribarum duntaxat oscitantia & incogitantia, sed etiam temeritate, profectas. Has quia Defensor scribit esse in textu relinquendas, propter Massoretharum antiquitatem, diligentiam & industriam, non varias lectiones innoxias, comparo eas cum Statuis aut Picturis idololatricis antiquis, & exquisitè fabricatis, respectu præcipuè antiquitatis & industriæ, quæ in illis comparet, significare volens, frustra antiquitati & industriæ humanæ deferri, in præjudicium Veritatis, addo & Antiquitatis majoris. An in hoc impietatem aliquam notare potest vel accuratissimus Aristarchus & momus? Annon lectio falsa, absona, insulsa, à mente Authoris & Sp. S. aliena, eique contraria, est Doctor falsi, perinde ac idolum? *At*, inquit, *volo, lapsus illos notari, & lectorem de illis in margine moneri!* Hoc perinde est, ac si quis dicat, Idolum debere vel posse in templo relinqui, si adscribatur, & lector moneatur esse Idolum, esse illicitum, esse doctorem falsi, neque debere coli vel veneratione affici. *Annon verò idolum*, inquit, *sic de sede sua deturbatur, & periculo cavetur?* Non, sed manet scandali & offendiculi materia, obstat veritati. Quod si verò sic prava lectio hac notâ de sede sua deturbatur, annon & vera lectio de sede sua deturbatur, si Criticus erraverit, & veram lectionem pro falsa, falsam pro vera, judicârit? Annó vera lectio deturbatur de sua sede, si alia substituatur & ad latus ejus collocetur pro meliore, quæ nulla lectio est, nec ex ullo codice demõstrari aut probari potest? Sic apparet, quo jure Impietatem aliquam mihi attribuat, & annon potiùs in ipsum ea redundet! Videamus, quomodo *Contradictionem* probet. *Contradictio verò*, inquit, *quam Censori in his verbis imputo, in eo est, quòd ipse alibi passim mecum agnoscit Varias lectiones, quæ in Sacro textu occurrunt,*

currunt, nullum gignere perversum aut hæreticum sensum, vel lethiferum aut pestilentem errorem, hîc tamen eas comparat statuæ S. Trinitatis idololatricæ, quæ suo aspectu homines in sui venerationem & cultum inducit, suosq; cultores crimine idololatriæ involvit. Eadem fallacia hîc committitur, quæ modò. Non comparo varias lectiones, quas ego agnosco, cum Statuis idololatricis, sed Lectiones illas in Codice Hebræo extantes, quas Defensor pronuntiat esse falsas, erroneas, absonas, insulsas, & menti Authorum contrarias, & tamen vult relinquendas in suo loco, in gratiam antiquitatis & diligentiæ, atque industriæ Massoretharum. Quo itaque colore, quâ specie contradictionem mihi impingit? An ego unquam dixi, vel agnovi, illas lectiones esse tales, quales eas iniquissimè proclamat Defensor?

Mera itaque hæc sunt diverticula, quæ quærit Defensor, ad inconsideratum hoc dictum emolliendum, atque tegendum. Longè aliam mentem fuisse ei, qui hanc Parenthesin interseruit, facilè apparet ex verborum ipsorum atque orationis serie; *Quid si quis pariter inferret, picturam, Statuam idololatricam, verbi gratiâ* (inquit Censor, sed impiè & contradictoriè) *S. Trinitatis*, &c. Judicet Lector: mihi satis est à me abstersisse Impietatis & Contradictionis maculam, mihi impudentissimè & iniquissimè à Defensore aspersam. De scandalosa consequentia, & occulto quod hîc latere posset mysterio, purget se apud eos, quibus penitiorem suæ doctrinæ rationem reddere tenetur. Ego pergo.

DEFENS. SUMMA (*inquit Censor*) si res ita habet, nihil in mundo magis necessarium, adde etiam nihil magis æquum, quàm ut nova Biblia Hebraica cudantur, quæ præter Masorethicam, etiam veram lectionem, verumq; sensum, quoquomodo nobis exhibeant & repræsentent. *Hoccine ergo putat Doctor fore iniquum, inutile, noxium, periculosum, pestiferum?*

VINDIC. Quid quærit Defensor? Annon satis clarè me explico? Dico; *Si res ita habet*, h. e. *Si* punctatio, adde & universa lectio hodierna, est à Masorethis Tiberiensibus, viris, nullis planè extraordinariis Sp. S. donis instructis, & eadem in plurimis locis non est clara, commoda, consona, vera; sed obscura, incommoda, falsa, absona, insulsa: *Si* variæ lectiones, eæque æquè antiquæ, vel etiam antiquiores, meliores, veriores, commodiores, magis

consonæ, hauriri possunt in multis locis, partim ex Veteribus Interpretibus peregrinis, partim ex nostra ratiocinandi & conjecturandi facultate; dico, nihil magis utile, necessarium & æquum esse, quàm ut, &c. Hypotheticè affirmo, siquidem hypotheses sint veræ: sed quia illæ sunt commentitiæ & falsæ, ideò puto, iniquum, inutile, noxium, periculosum, pestiferum esse, si quis id tentaverit, aut aggressus fuerit.

DEFENS. *Si sic censet, fruatur ille sanè hoc suo judicio, alii meliùs sensati, & ipso prudentiores atque cordatiores, lectâ nostrâ Criticâ, aliter censebunt, & unà mecum, ut nova Bibliorum Hebraicorum editio, qualem eam describimus, procuretur, & tandem aliquando procudatur, exoptabunt.*

VINDIC. Sinat ergo me in pace frui meo judicio, nec me inposterum ob hoc meum judicium publicè propositum tam iniquè habeat & traducat. Quid alii meliùs sensati, & me prudentiores atque cordatiores, lectâ ejus Criticâ, sint censuri, dies docebit. Ego testor, me hactenus, ex quo Critica ejus prodiit, ne de unico quidem audivisse, qui, lectâ ejus Criticâ, votum tale vel pressis labiis, aut titubanti voce expresserit, nedum tàm anxiè exoptarit; ne quidem ex ejus amicissimis & familiaribus. Omnes contrà unanimibus votis, quotquot ego quidem audivi & novi, hanc Criticam, tanquam audacem, periculosam, noxiam, pestiferam, & exitiosam, aversantur, abominantur, melioremque ejus authori mentem precantur. Omnes hanc audaciam & insolentiam retundi optant. Unde non existimo, facilè inventum iri, qui, ejus consilio, sit provinciam hanc suscepturus, & saxo huic volvendo manum admoturus, vel Ægeum hoc mare navigaturus. Quod ipse interim tam benè de successu sperat, & omnia ex voto sibi pollicetur, ignoscendum ei, quia omnes id quod cupiunt nimis sperant.

DEFENS. *Nam eâ non abolebitur, sed manebit integer & intactus hodiernus Massorethicus textus: at præter eum, & ad ejus latus, annotabuntur ex Veteribus Codicibus atque Interpretibus* (adde & *Conjecturis*) *variæ lectiones, quæ hodiernâ istâ videbuntur meliores & commodiores.*

VINDIC. Si variæ lectiones ex Codicibus Hebræis annotentur, jam sæpè dixi, me non repugnare, quin id fiat, quod Defensor contendit.

contendit. De lectionibus variis ex Interpretibus & Conjecturâ addendis, certamus. Quomodo per has maneat integra Textus Hebræi authentia & infallibilitas, non video. Annon modò antè dixit, per has notas marginales idola ista lectionum falsarum & insulsarum *de sede sua deturbari*, h. e. de suo gradu & dignitate, licet illic maneant?

DEFENS. *Quæ hîc Doctoris istius invidia? quid ex ea periculi? quid incommodi?*

VINDIC. Nulla hîc est mea invidia: sed grave hinc imminet periculum atque incommodum Veritati Hebraicæ. Nam lectio Hebræa, quæ hactenus pro Veritate fuit habita atque recepta, quæ certa est, & codicum Hebraicorum authoritate comprobata, per lectionem incertam, nullius codicis Hebræi authoritate nixam, sed solâ conjecturâ ex discrepanti aliquo Interprete elicitam, vel etiam ex proprio cerebro effictam, non solùm in dubium vocatur, sed & falsitatis, erroris, redarguitur, ut Veritas non ampliùs sit Veritas: Fons cum rivis confunditur & commiscetur. Annon satis hoc periculi & incommodi?

DEFENS. Itaque, *inquit*, hoc à nostro Revelatore & Critico exspectabimus, qui jam à viginti & amplius annis in hac arte facultatem suam στοχαστικῶν exercuit. *Satis sarcasticè Censor hic noster.*

VINDIC. Quî verò sarcasticè? A quo melius consilii hujus successum & eventum speraremus, quàm ab ipsomet consultore, & qui hujus rei periculum jam, quamvis non sine periculo, fecit?

DEFENS. *At non mihi Propheticæ revelationes sunt exprobrandæ, sed isti potiùs ἐνθουσιασμοὶ meritò sunt impingendi, qui hodiernum Codicem Massorethicum usque adeò vult esse sacrosanctum, ut ne latum quidem unguem ab eo discedere liceat, quasi nobis adamussim, & ad minimum usque apiculum, Mosis & Prophetarum autographa repræsentaret, quod fieri certò non potest, nisi statuat, summo cum miraculo omnes ad unum sacri istius codicis Scribas (ex benigna, liberali & provida sua concessione) per tot sæcula, fuisse θεοπνεύστους, ut ne in minimo quidem apice ab illis autographis aberrarint. Sanè justissimè in illum quadrant tum κακολογία & maledicendi studium, tum indigna homine non Christiano modò, sed ingenuo, κακοήθεια, qui ex Arcani nostri titulo, passim toto hoc suo in nos virulentissimo scripto Revelatorem me vocat, & Propheticas*

revelationes, malignè quidem satis, & ineptè non minus quàm falsò mihi exprobrat, quasi eas mihi arrogarem. Ille propior ἐνθουσιασταῖς Anabaptistis, quorum in illis partibus non est exiguus numerus, quàm Galli, qui longissimè absunt ab illa peste, cujus nunquam suspecti fuerunt, aut à quoquam insimulati.

VINDIC. An ego Propheticas revelationes Defensori exprobraverim, &, An in me ideò quadrent tùm κακολογία & maledicendi studium, tùm indigna non Christiano modò, sed ingenuo, κακοήθεια, quia eum in meo Scripto *Revelatorem* voco; suprà à me, capite secundo, sufficienter est discussum, quò Lectorem remitto.

An etiam mihi ἐνθουσιασμοὶ sint impingendi, quòd pro hodiernorum Codicum αὐθεντίᾳ & veritate pugnem, itidem, tanquam futile & fatuum cavillũ, est rejectum. Nullus requiritur ἐνθουσιασμὸς ad librum aliquem emendatè describendum ex aliis codicibus, qui ante oculos sunt positi: sensuum hoc est opus externorum: sed ἐνθουσιασμὸν requiri haud immeritò quis dicat, ad Hebraicè repræsentandum juxta omnes & singulas voces, literas, & minimos apiculos, quomodo Interpretes peregrini in suis codicibus Hebræis legerint, nullis ejusmodi codicibus præsentibus & extantibus: Hoc enim mentis & phantasiæ est opus, unde Enthusiasmi proficiscuntur. Annon tutiùs & certiùs quis possit inniti lectioni, quam repræsentant & exhibent priores libri, non ab uno, duobus, tribus, vel uno in loco, sed ab innumeris, per universum terrarum orbem, omnibus sæculis descripti, & inter se consentientes; si non ad minimum apiculum, quoad orthographiam, saltem in præcipuis, & oppositè ad illas varias lectiones, & correctiones, quas Defensor in illos intrudere, vel saltem illis assuere, & nobis obtrudere conatur; judicabunt vel illi, qui communi sensu sunt præditi, ut jam non addam testimonia, quæ Judæorum hac in parte religioni, fidei, diligentiæ & industriæ, à Patribus Christianis & aliis semper sunt tributa, Codici item ipsorum Hebræo, ut *Veritatis*, h. e. Veri & authentici codicis elogium, universali consensu promeruerit.

Quòd verò etiam ideò mihi potiùs quàm sibi, enthusiasmos objiciendos addit, quia in Helvetia plures sunt Anabaptistæ, quàm in Gallia, an id ad rem faciat, & ex quo animo proficiscatur, Lector

ctor judicet. Quamvis, si mendacii ipsum, & calumniæ insignis in nostras regiones, hac in parte redarguerim, nullam ipsi injuriam fecero. In nostra enim Basileensi ditione de nullis nobis constat, neque etiam, si essent, tolerarentur. Gallicis Ecclesiis gratulor, quòd ab hac peste sint liberæ, & illis precor, ut ab aliis etiam noxiis pestibus æquè sint liberæ & immunes: Utinam ea sit in ipsorum Ecclesiis reformatis, & inter ipsorum Doctores & Pastores, in pura doctrina, consensio, unitas, & harmonia, quæ est in Ecclesiis Helveticis, & inter ipsarum Doctores, per Dei gratiam! Anabaptistæ si qui latent inter nos, nulla vel nobis vel aliis facessunt negotia, nullas movent turbas, contentiones, dissidia, schismata: Eandem tranquillitatem opto Ecclesiis Gallicis, & procul abesse voveo tales pestes, qui suis propriis doctrinis & dogmatibus non solùm illis, sed & aliis, scriptis eristicis, sint molesti, dissidiorum, schismatumque scandalosorum authores. Sed, cum Defensore, ad rem.

DEFENS. *Utinam mihi ea esset, tùm doctrina, tùm industria, tùm facultas* στοχαστικὴ, *utinam ætas & vires mihi à Deo sufficerentur, ut id possem opus perficere, quod ille tam imperitè ridet, non pœniteret me operæ & laboris in illud insumpti, nec puderet me operis ipsius, quin potiùs in eo gloriarer, quatenus licet homini Christiano in bono & utili opere gloriari, nec ex eo vererer bonorum, cordatorum, doctorum Censuras, quin sperarem potiùs ab iis calculum, approbationem, eximiamq́; laudem: sed, uti in Critica dixi, hoc aliis doctioribus, magisq́; industriis, & dotibus ad id magis necessariis instructis, quibusq́; otium & vires ad id præstandum majores Deus præstiterit, faciendum relinquo. Satis mihi est viam, modum & rationem, quâ id fieri possit, utcunque, intento digito veluti præmonstrasse.*

VIND. Si hoc Opus bonum est & utile, si laude dignum, vota mea jungo, & opto Defensori ea omnia quæ ipse sibi, vel saltem felicem ejus, per alios, successum & eventum; quin & jam nunc ipsi gratulor honorem, quòd ille suâ ἀγχινοίᾳ, viam, modum & rationem ejus præmonstrârit, atque ita, si non consummati operis, saltem inchoati, & fundamẽti jacti laudem magno suo merito sit habiturus. Si tale, non dubitandum, quin exsurrecturi sint, qui huic fundamento posito sint superstructuri, & ædificium hoc suo tempore ad culmen perducturi: si bonum opus est, & Divinis auspi-

ciis inchoatum, si ex Deo est hoc consilium, perficietur; Sin minus, dissipabitur, & contraria omnia experietur.

DEFENS. *Quòd autem Censor mihi Tarditatem exprobrat, quòd annos viginti & amplius in conscribenda Critica mea consumpserim, primò, etsi falsum est, siquidem anni sunt plus decem, ex quo ultima manus imposita est illi operi, ut norunt illi, quibus id primùm communicavi, viri doctissimi, piissimi & prudentissimi, qui longè aliter, & favorabilius multò, quàm Censor iste, de eo censuerunt: Sciat Censor, me malle, juxta Horatii monitum, nonum premi in annum, id quod edi velim, quàm Censoris in me exemplo, subitò in chartas effundere, quicquid sub calamum venerit, sicq; miseras concacare chartas.*

VINDIC. Quid hîc sibi vult Defensor noster? quid cogitat? τί πάθεν? quem petit? Umbras & larvas inanes, quas sibi fingit, persequitur, non Adversarium, ut iisdem ipsum verbis, quibus ipse me suprà, alloquar. Quibus ego verbis ipsi Tarditatem exprobro? Ubi scripsi, quòd annos viginti & ampliùs *in conscribenda Critica sua* consumpserit? Verba mea sunt hæc: *Itaque hoc à nostro Revelatore & Critico exspectabimus, qui jam à viginti & amplius annis in hac arte facultatem suam συχνικὴν exercuit. In hac arte*, inquam, non, *in hac Critica*. Ars hæc, ex ipsiusmet confessione, longè prolixior est, quàm ejus liber. Potest quis in aliqua arte se exercere, ut tamen nihil scribat. Et procul dubio, ex quo ultimam operi manum imposuit, ab eo tempore non destitit tamen, vel ab hac arte, quam tantopere deperit, excolendâ, vel ab opere seu adfecto, seu confecto, ulteriùs expoliendo, augendo, ornando, maximè, cùm ipsemet fateatur, *infinita hoc esse opera*. Quotidiana lectio saltem ipsi subinde aliquid suppeditavit & dictavit novi, quo vel ipse, vel ipsius opus ulteriùs excoli potuit. Et hoc solet fieri ab Authoribus industriis, qui opera sua premunt: secus, quæ laus est premere in multos annos libros, si non ideò id fiat, ut tanto accuratiores, perfectiores, expolitiores, quotidianâ lectione fiant. Non ignoravi, illum jam ante decem, imò plures annos, paratum habuisse ad typographiam hoc opus: saltem tot & plures sunt anni, ex quo de eo, ad me, ab ipsius amicis quibusdam, hoc nomine fuit scriptum, & typographus ei quæsitus, nec solùm ad me, sed & ad alios. An autem voluntaria fuerit ejus in tot annos pressio, & an lubens id fecerit, non opus est ut probem. Constat, illum jam à multis

multis annis ei typographum anxiè quæsivisse, & hoc partu gravidum, obstetricantium manus solicitè imploraffe, ut eo liberetur, sed frustrà: Unde tandem, ne vel ipse rumore rumpatur, vel fœtus in utero suffocetur, Filium Apostatam, cùm alios invenire non posset, potiùs ad hoc pietatis officium exorandum, quàm periculum tantum subeundum duxit, qui cum uno & altero complice, Patris misertus, preces ejus exaudivit, fœtum hunc suis ulnis excepit, & in dias luminis auras produxit.

Cur verò queritur, me Tarditatem ipsi exprobrare, dum ejus Diligentiam, Industriam, & longum usum atque Experientiam commendo? An, si dixero, quempiam in aliqua arte se per multos annos exercuisse, exprobro ipsi Tarditatem, quòd vel nullos, vel non citiùs aliquos libros ediderit?

Favorabilia amicorum ejus judicia, de quibus hìc & alibi gloriatur, non ipsi invideo. Nihil illa ipsum juvant, nec quicquam mihi præjudicant. Quæritur enim, an illi, qui ita judicant, satis intelligant id de quo judicant? Si talibus judiciis lis nostra decidenda esset, non dubitarem, per Dei gratiam, illis me submittere, & tum numero, tum pondere ipsum vincere. Multi piissimi, doctissimi, & prudentissimi viri, post editam à Patre meo Historiam Massorethicam, & discussam quæstionem illam; An Massorethæ sint Punctorum vocalium & Accentuum authores? longè aliter de illo opere censuerunt, quàm Defensor: & tamen illorum judicia nihil moratus, intrepidè eam aggressus est, & quotiescunque occasio datur, aggreditur. Cur ergo ego illorum Censorum, mihi magna parte ignotorum, judicio starem, vel manus mihi constringi paterer?

Quòd mihi improbrat, *me subitò in chartas effundere, quicquid sub calamum venerit, & sic* (spurcâ, non Theologicâ phrasi) *miseras concacare chartas*; non me offendit, qui plures scio me habere mearum qualiumcunque chartarum emptores, lectores, & laudatores, quàm ipse. Illorum esto, de utriusque nostrûm scriptis judicare, quæ subitò sint effusa, aut quæ præmeditatè, consideratè, & diuturnâ lectione atque usu, concinnata & elaborata. Verecundius utique est, hujusmodi chartas, in quibus fortè aliquid adhuc puri est & mundi, spargere & divulgare, quàm adeò fœtidam & impuram Cloacam, imò verè Lernam κακῶν, in publico Reipu-

blicæ

blicæ literariæ, imò Ecclesiæ, theatro aperire & erigere, ut est ipsius Critica, in qua nil puri, nil sani, sed merus putor & fœtor.

DEFENS. *Facultas autem στοχαστικὴ, quæ ad eam rem summè necessaria est, si qua in me esset, non me certè in ruborem daret, etiamsi per multos annos, immò totâ vitâ, in ea me exercerem, non equidem magis, quàm illius puduit Scaligeros, Casaubonos, sexcentosq́ alios eorum similes Criticos, qui ejus operâ & subsidio in bonis auctoribus loca felicissimè emendarunt.*

VINDIC. Et quis vituperat facultatem στοχαστικὴν, ejusq; usum in bonis authoribus emendandis? Cur quemquam ejus puderet, vel ea in ruborem daret? Ipsemet ego me, & meum Parentem inconsideratè condemnarem, qui in restituendis & emendandis Paraphrasibus Chaldaicis,& Masorâ,ejus quoque nonnunquam subsidio, loca restituit. Criticorum illorum operam nemo improbat, vel sugillat: sed quæritur, an eandem Crisin quoq; exercere liceat circa Textum Hebraicum? non de re quæritur, sed de objecto, & modo rei, ut suprà vidimus. Criticos Hebræi laudant: sed hanc Crisin, ex sola rationis & conjecturandi vi & facultate, sine exemplarium copia & authoritate, aliquid in textu sacro corrigere, mutare, vel emendare, improbant & rejiciunt. Rationes diversitatis alibi sunt redditæ. Itaque si Antagonista studio hoc Critico delectatur, ad exemplum magnorum illorum virorum, seligat ille quoque authores ei pares, & idoneos, vel saltem ita illud instituat,ut Codices Hebræos conquirat,conferat,lectiones varias ex illis annotet, & quandoque etiam dijudicet.

DEFENS. *An mavult Censor hoc opus demandari hominibus stupidis, bardis, fungis, imperitis, omnis bonæ literaturæ ignaris & hostibus? Non puto.*

VINDIC. Rectè: mallem autem Studium istud Criticum Sacrum,prout illud quidem à Censore tractatur,magna ex parte prorsus intermitti, quàm ullis demandari. Stupidi, bardi, fungi, imperiti, ad hoc sunt inepti: Subtiles, acres, ingeniosi, periti, simul sunt pestilentes & noxii.

DEFENS. *Quid ergo? Vult nempe textum hodiernum Massorethicum manere intactum, illæsum, illibatum.*

VINDIC. Eo quidem modo, quo me passim explico.

DEFENS. *Per me sanè non stat quominùs talis maneat; nolo enim quidquam*

quidquam ex eo expungi, nolo quidquam in eum intrudi atque infulciri (quod tamen Censor magna cum inconstantia, & sui ipsius secum pugna, nunc mihi objicit & in me damnat). Volo tantùm, ut S. Scripturæ Commentatoribus liceat ex veteribus Interpretibus variam, quam illi secuti sunt lectionem, inquirere, indagare, annotare, ut lectori liberum sit de utraque lectione judicium, utra alteri sit præferenda? Hoccine est grande scelus & piaculum?

VINDIC. Non sufficit, ut relinquatur intactus textus Hebraicus, quoad Scriptionem externam, nisi etiam interna bonitas & synceritas, de qua potissimùm agitur, illibata ei maneat. Sine hac, externæ illæ figuræ nihil sunt nisi Simulachra & idola inutilia, falsum in plurimis locis, ex Critici mente, docentia & significantia. Hinc dico, hanc esse *incrustationem* & tegumentum inutile & inane, quo id, quod agitur, tentatur velari & falso colore fucari. Et hoc est, quod ego Defensori objicio, & in eo damno: nullibi verò ipsum accuso, quòd jubeat expungere hodiernam lectionem, vel aliquid in eam infulcire & intrudere: dico autem, illum, dum lectionem dicit esse relinquendam quidem, sed in plurimis locis obelis & verubus transfigendam, tanquam falsam, absonam, insulsam, inconvenientem, aliamque sequendam meliorem, &c. illum reipsâ eam expungere, vel non minus facere, quàm si expungeret, & aliam infulciret atque intruderet. Dum enim veritas, quæ anima lectionis est, ei adimitur, vitâ & motu omni privatur, & instar cancrosi, imò mortui membri est, quod majore cum utilitate resecatur, quàm relinquitur.

Si ex Interpretibus nudis, sine codicibus, potest certò inquiri, indagari, & inveniri varia lectio, adeò ut indubitata illa sit, & cum lectionibus, in codicibus extantibus, conferri, eisque æquiparari possit, nihil impedio, quò minus etiam margini annotetur. Ita certò autem id fieri posse, nego: per meram fit conjecturam & rationis trutinam, quæ locum non debet habere in codice S. Scripturæ authentico, & à plerisque sanioribus & orthodoxis, tanquam periculosa & exitiosa, semper damnata fuit. Itaque dico, sat grande esse scelus & piaculum, lectiones certas cum incertis, & conjecturis, æquâ lance ponderare, & rationis humanæ judicio, quod varium admodum est, committere.

DEFENS. *Jubeat ergo Censor, pro ea quam sibi arrogat dictatoria*

potestate, ut ne novi S. Scripturæ Interpretes, sive Latini, sive vernaculi, ullam in translationibus à se editis, in margine adponant aliam loci ullius versionem, quàm quæ est intra textum, cujus tamen contrarium passim ab illis fit. Nam si licet variam in margine annotare versionem, quidni etiam liceat variam annotare ex Veteribus Interpretibus lectionem? Annon par utrobique est ratio?

VINDIC. Nullam ego mihi sumo, nec unquam sumpsi, potestatem dictatoriam. Videat Defensor, annon ipsemet eam sibi videatur arrogare, qui passim jubet nos, Discrepantes Versiones pro Variis lectionibus acceptare & agnoscere.

Ad marginem Versionum si Interpreti placet alias versiones adjungere, certis de causis, vel quòd suæ Interpretationi non satis fidat, vel ut ex collatione plurium discrepantium, & fortè aberrantium, ejus versionis evidentia tantò meliùs elucescat, vel, quòd ex verborum aut sententiarum ambiguitate plures alicubi locum habere possint, ut vix discerni & pronuntiari queat, quænam sit alteri præferenda, vel aliâ de causâ, hoc ego nunquam cuiquam interdixerim. Nulla versio eum dignitatis gradum unquam meruit vel habuit, quem Codex Hebraicus, ut non patiatur hujusmodi notas marginales: Et aliud est, Versionem adjungere, aliud est, Variam lectionem, quæ merâ nititur conjecturâ, pro tali tamen adponere, eamque inter, & lectionem Hebræam authenticam, collationem æquam instituere, & ex ratione quoque sententiam pronuntiare. Itaque consequentia hæc est iniquissima & infirmissima, imò falsissima; *Si licet variam in margine annotare versionem, quidni etiam liceat variam notare ex Veteribus Interpretibus lectionem*; quæ sc. nullius codicis authoritate comprobari possit, sed per meram conjecturam & ratiocinationem ex Interpretatione elicitur & educitur. Dispar valdè utriusq; est ratio. Si illorum Interpretum codices extarent, & tales lectiones nobis exhiberent, tunc facilè id concedi posset. Quando verò non ampliùs, neq; etiam illorum similes, uspiam extant, vel unquam extitisse, fidis testibus constat, illicita est licentia, ex illis varias lectiones tales elicere, & cum lectionibus certis, indubitatis, communi tot sæculorum consensu receptis & approbatis, ex æquo componere. Miror, quòd Defensorem tàm ineptæ ratiocinationis & consequentiæ non pudeat! Et sic quoq; *Duodecima ratio* à variis ejus cavillis & vitilitigationibus est vindicata.

CAPUT

CAPUT XVI.

De Decima-tertia mea Consideratione; An satis caveatur authoritati Codicum Hebraicorum, si dicatur, illos ideò aliis esse præferendos, quia ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ meliorem & convenientiorem fundant sensum quàm reliquorum Interpretum codices, h. e. versiones?

DEFENS. *Decima-tertiâ suâ Consideratione sic ait Censor:* Similis incrustatio est, quando scribit, Textum Hebræum ideò esse aliis præferendum, quia & quatenus ostendi potest, sensum, qui oritur ex ejus lectione, esse ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ meliorem & convenientiorem, eo qui nascitur ex lectione aliorum Codicum. *Est' ne verò hæc mea incrustatio, ac non potiùs Censoris vel calumnia vel hallucinatio?*

VINDIC. Nulla hîc est calumnia mea, neque, quod putem, etiam hallucinatio. Defensor enim hoc ait. *Incrustationem* voco, quia hac ratione conatur palliare & obtegere suam sententiam, quâ Codicum Hebraicorum, ceu Massorethicorum, & solo illorum judicio nitentium, authoritatem, integritatem & synceritatem invadit & convellit, quasi vel nihil, vel parum admodum eis detraheret aut derogaret, & id quidem summâ æquitate & ratione.

DEFENS. *An nunquam discet Doctor iste distinguere, inter Textum Hebræum, quem constat esse genuinum ex consensu codicum, & inter voculam aliquam in Textu hodierno, de qua ambigitur, num sit nécne genuina, ob codicum circa eam discrepantiam & pugnam?*

VINDIC. Omninò, quamvis crassi satis sim ingenii, meamque stupiditatem agnoscam, tamen per Dei gratiam didici ita distinguere, prout præscribit Defensor, idque jam sæpiùs sum professus, & nunc iterum profiteor, nec quicquam in his verbis ejus iniqui esse dico: Sed volo, ut accuratè verba observentur, quibus ait, *Ob codicum* (sc. Hebraicorum) *circa eam discrepantiam & pu-*

gnam, ne mihi postea in locum talium Codicum, Interpretes supponantur.

DEFENS. *Is est Textus Hebræus certus, h. e. lectio illa est certa, de qua inter codices constat, ac pro tali agnosci à nobis debet, nisi fortè ea sensum vel nullum, vel insulsum & absurdum, vel falsum & incommodum prorsus gignat.*

VINDIC. Ego quoque dico, illam lectionem esse pro certa habendam, de qua inter Codices (Hebræos) constat: sed illud *Nisi fortè*, valdè est suspectum, & longam post se trahit caudam, quæ omnem priorem certitudinem convellit & labefactat. Sic nulla habetur certitudo, nisi post lectionem rationis humanæ judicio confirmatam & approbatam. Mea sic est sententia: *Is est Textus Hebræus certus, h. e. lectio illa est certa, de qua inter Codices* (Hebræos) *constat* (ὁμοθυμαδὸν, citra pugnam, dissensionem, & variam lectionem) *ac pro tali agnosci debet: & talis lectio semper gignit sensum aliquem, eumq́; aptum, congruum, verum & commodum; nunquam vel nullum, vel insulsum & absurdum, vel falsum & incommodum.* Ideoque istud *Nisi* cum seqq. hîc præcidendum, quia Lectionis, etiam ex codicum unanimi consensu constantis, certitudinem ambiguam reddit, neque aliter, nisi posteaquam rationis nostræ examen subiit & sustinuit, agnoscit. Quid enim non, si hoc admittatur, sub censuram revocari & in dubium vocari potest, maximè in Hebraicis, &, si nulla etiam vocalium punctorum authentia agnoscatur?

DEFENS. *At illa lectio non est certa & indubitata (nec est pro textu genuino Hebræo habenda) in qua codices* (Hebræi sc.) *non concordant, nisi quatenus sensus, qui ex ea oritur, melior est & convenientior.*

VINDIC. Hoc admitto, neque contradico. Itaque frustra est, quod ait;

DEF. *Contrarium probet Censor, & palmam sibi ferat.*

VINDIC. Ego nihil hîc mihi probandum video. Si probatio alterutri nostrûm incumbat, ipsi probandum erit, Lectionem Hebræam certam, de qua inter omnes codices constat, aliquando gignere sensum vel nullum, vel insulsum & absurdum, vel falsum & incommodum, quod satis cum suo *Nisi fortè* innuit.

DEFENS. *Imò, inquit,* Spondeo, quòd si licentia hæc à Revelatore promulgata invalescat, & multi facultatem suam στοχαστικὴν in hoc

hoc objecto exercuerint, contrarium brevi visum iri, maximè in Prophetis, ut sensus, qui ex codicum Hebraicorum lectione oritur, rarissimè, hujusmodi Criticorum opinione, futurus sit melior & convenientior. *Primò, spondet Censor, quod ipse præstare non potest. Quem dabit hujusce suæ sponsionis sequestrum aut arbitrum, nisi sui similem, futilem & vanum?*

VINDIC. Facilè hujus meæ sponsionis sequestros & arbitros invenirem, si illis opus foret, & ipse eos acceptaret. Quicunque enim mecum sentiunt, mei similes sunt, hoc est, futiles & vani, & propterea à Defensore vel hoc solo nomine rejiciendi: Qui cum ipso faciunt, viri sunt piissimi, cordatissimi, prudentissimi, doctissimi, viri omni exceptione majores. Illi, qui scribunt, *ex hac Critica sequi, nos nihil amplius certi habere in sacris literis:* Item; *Si profana hac Critica obtineat, actum fore de Scriptura tota Veteris Testamenti, quæ nihil aliud esset, quàm cothurnus Theramenis, omnibus aptandus pedibus:* Item, *Sub examen audacis hujus Criticæ sacra vocare verba, esse Deum, & in Crisi ludere, hancq; licentiam, proprii judicii examine, sine codicum fide, censendi hunc contextum, semel datum vel arreptum vix amplius contineri aut coerceri posse*; qui, inquam, hæc & similia scribunt, viri eximii, non detrectarent credo hoc munus, neque fortè nisi per summam arrogantiam à Defensore rejici possent, si eorum nomina vellem edere. Sed parco illis, neque eos impotentis nostri Defensoris solitis convitiis & cavillis proscindendos hîc exponam. *Experientia*, dico, *fidem faciet.* Hæc erit hujus sponsionis arbitra & sequestra.

DEFENS. *Secundò, Nullam ego censendi licentiam inveho, aut promulgo, sed liberum duntaxat esse volo lectorum, de variis lectionibus, quæ inter codices occurrunt, judicium, (quod semper & ubique fuit liberum):*

VINDIC. Imò hoc est censendi licentiam invehere & promulgare, si quis afferat, Textus Hebræi lectionem, etiam certam & constantem, esse nostro judicio & examini subjiciendam, ut videamus, an verum gignat sensum, an verò vel nullum, vel insulsum & absurdum, vel falsum & incommodum, & præsupponat, hoc fieri posse, & fieri in multis locis.

Deinde non vult, liberum esse judicium de variis lectionibus, quæ inter codices (Hebræos) occurrunt: (hoc enim & nos volumus) sed inter varias Lectiones codicum Hebraicorum, & inter

Interpretationes discrepantes sine codicum fide & authoritate, judicandi libertatem concedit. Hanc nos inficiamur.

DEFENS. *Et, si qua lectio alteri praeferatur, nolo id fieri ex mero & insano cujusvis arbitrio, sed ut certis argumentis & rationibus probetur, & addicatur lectionis bonitas, & praelatio: alioquin stultum & temerarium prodet se Censor & Criticus, qui sine ratione alteram alteri praetulerit.*

VINDIC. Quid hic scribit Defensor? Quid de aliis sentit aut sibi fingit? An putat, quemquam ex mero & insano arbitrio ad hanc rem accessurum, qui sine ratione hic, in negotio tam arduo, sit acturus, & suam sententiam non sit conaturus certis argumentis & rationibus probare, suamque lectionem confirmare, aut, si quis talis exurgeret, & prorumperet, illum ab aliis auditum iri? Nimirum prae illo nemo sapit. Criticorum est, cum judicio & ratione agere, non pro insano arbitrio. Quivis suas habet rationes. Quod si verò rationibus & argumentis agatur, notum est, quàm diversa prodeant inde judicia? Quae hinc inter Criticos bella, quae pugnae? Quis Aristarchus ille erit, qui istas lites sint diremturus, & compositurus? Authenticam Divina providentia conservavit editionem, non ut illi nostris rationibus & argumentis demùm authoritatem & vim conferamus, sed ut illi adhęreamus, nostramque rationem subjiciamus. Si res ita habet, frustrà hactenus Theologi orthodoxi pugnarunt pro authentia codicum originalium: quia pugnarunt pro eo quod nuspiam existit, sed fingendum demùm est & formandum.

DEFENS. *Tertiò, etsi ostendi posset (quod falsum esse putamus, & in Critica exertè repudiavimus) sensum qui ex, non codicum Hebraicorum (uti perperam loquitur & scribit Censor) sed codicis hodierni Massorethici lectione oritur, rarissimè esse meliorem & convenientiorem, quid inde metuendum, aut quid periculi, modò melior & convenientior lectio ex aliis codicibus, aut verò etiam interdum ex conjectura proferatur? An Respublica Christiana, aut verò literaria, detrimentum ullum inde patietur? An mea vel tua magis aut minus interest, ut veritas, sive bona & genuina lectio, ex hoc codice potiùs, quàm ex illo, nobis prodeat aut proferatur? ex Massorethico, inquam, potiùs, quàm ex Hieronymiano, vel eo quo usi sunt LXX. vel Aquila, Symmachus, & Theodotion. Quid hîc habet, aut habere potest, vel debet, Massorethicus codex juris aut praerogativa,*

gativæ, supra reliquos illos veteres, nisi si forte sæpius & frequentiùs multò meliorem & convenientiorem exhibet, quàm reliqui illi, lectionem, quod ego certè non invitus illi concedo, & in Critica non semel, sed sæpiùs, inculcavi, & prolatis argumentis demonstravi.

VINDIC. I. Sanè si ostendi posset ex aliis codicibus Hebraicis, hodiernam, quam Defensor vocat, *Massorethicam lectionem* rarissimè esse meliorem, & convenientiorem, quàm aliorum, non magnum periculum inde extimescendum foret, nec multum detrimenti inde Respublica Christiana vel literaria pateretur; quia nos non pugnamus pro unius alicujus singularis codicis lectione (qualem fingit hodiernum): sed pro lectione Hebræorum codicum in genere. Hi omnes, quicunque extant, & de quibus unquam est auditum, inter se conveniunt, si non ad ultimam usque literam vel apicem, saltem in eo, quòd nulli illorum prorsùs contineant & exhibeant varias illas lectiones, ne unam quidem credo, quas Defensor elicit & educit ex Interpretibus peregrinis, & ex conjectura sua. Hic sanè consensus est evidens, magnus, & magnum facit præjudicium contra illas lectiones.

2. Quia verò vult, novos istos Criticos, quos invitat & incitat ad novam Bibliorum Hebraicorum editionem, cum adnotatis ad marginem variis hujusmodi lectionibus, colligere debere, non tam illas lectiones, quæ colligi & erui possunt, ex collatione Codicum Hebraicorum, quia illæ sunt leves, & plerunque non magni momenti, quàm graviores & momentosiores illas, quas ex Interpretibus & ex conjectura vult eruendas, sine codicum Hebraicorum, qui demonstrari possunt, fide; ideò dicimus & statuimus, non parùm hinc periculi jure merito metui, nec exiguum detrimentum inde Reipublicæ Christianæ & literariæ imminere: quia sic concidit authoritas & fides Codicum Hebraicorum, qui sunt authentici, sic nulla est certitudo ullius ampliùs codicis Hebræi, quia nulli alii, quàm isti extant: sic vanitatis & futilitatis arguuntur non solùm eximiæ illæ laudes, quas, Patres inprimis, isti & non alii codici Hebræo attribuerunt, sed & doctissimorum Theologorum disputationes pro authentia, integritate, & synceritate Textus Originalis Hebraici: Veritas hactenus habita sic magnâ parte mutatur in Falsitatē & mendacium. Fons limpidus, in turbidam lacunam. Norma & regula, in curvum & irregularem nescio quem scipionem.

Ast,

At, inquit, *quid periculi & damni, si certis argumentis & rationibus ostendatur, lectiones has esse meliores & convenientiores?*

Sed ἀπόδειξις & ostensio ista, est ostentatio potiùs scientiæ nostræ, quàm ostensio scientifica, δοξαστικὴ & apparens, non realis, sicut etiam loca illa, quæ finguntur esse mendosa, & vel nullum, vel falsum, & absonum atque incommodum sensum gignere. Decipimur sæpè specie veri & boni, & nonnunquam, instar canis Æsopici, dum umbram sectamur, carnem amittimus. Defensor, qui toties nobis ridiculè objicit, nos Librarios & Scribas Judæorum ἐνθουσιασμῷ quodam facere θεοπνεύστους & ἀναμαρτήτους, sanè eodem & majore ἐνθουσιασμῷ condat necesse est nobis Criticos & Divinos ἀναμαρτήτους, θεοπνεύστους & Propheticos, qui nobis demonstrare possint certò ex interpretibus Græcis, Chaldæis, Latinis, aliis, quo modo, quibus vocibus, literis, punctis & accentibus, illorum Codices Hebraici legerint, sine ullis codicum illorum exemplaribus.

3. Nec mea vel tua, magis aut minus interest, ut veritas, sive bona & genuina lectio, ex hoc codice potiùs, quàm ex illo, nobis prodeat aut proferatur, Massorethico, vel Hieronymiano, vel eo quo usi sunt LXX. vel Aquila, Symmachus, aut Theodotion; si illa lectio ex illorum codicibus prodeat, aut proferri possit: si verò tantùm per conjecturam ex illorum Interpretationibus & Translationibus prodeat & proferatur, multum nostra interesse puto, ut benè attendamus, quænam sit genuina lectio Hebraica, ex matre Hebræa oriunda, & quæ adulterina & supposititia, ex matre non Hebræa, sed vel Græcâ, vel Latinâ, vel aliâ, nata. Illas omnes procul dubio pro γνησίοις agnoscent, has verò, tanquam spurias, & illegitimo thoro ab infelicibus parentibus procreatas, aversabuntur, quibuscunque non est mens læva.

4. Hodiernum codicem Massorethicum (imperitè & per calumniam, ne dicam blasphemiam, sic vocatum) aut potius hodiernos codices Hebraicos (nam omnes quotquot extant, inter se consentiunt) damus nullam prærogativam habere vel habere debere, supra veterum illorum Interpretum codices, si illi extarent & demonstrari possent: habent autem magnam, super interpretationes & translationes.

DEF. *At, inquit Censor*; quid non tentabit ingenium humanum?

num? quid non audebit? quid non excogitabit? quos non colores adinveniet fucandæ suæ sententiæ? Experientia fidem faciet. *Tentet hic, audeat, excogitet quicquid voluerit ingenium humanum, quoscunque voluerit colores fucandæ suæ sententiæ adhibeat; quid inde ad Rempublicam Christianam detrimenti? Nam vel certis argumentis, & necessariis rationibus evincet, lectionem codicis Masorethici non esse genuinam, aliam ex alio codice, aut conjectura prolatam, esse convenientiorem, vel id non probabit. Si probet, quid damni patitur Ecclesia vel Resp. Christiana, si eo in loco lectio hodierni codicis rejiciatur, alia conventientior recipiatur? An hoc invidet Censor orbi Christiano? Si non potest, si futilibus & ridiculis ratiunculis ineptus Criticus aliquid ea in re tentat, quid aliud inde referet, nisi quod ludibrium suis lectoribus debebit? Experientia proculdubio hujus rei fidem faciet. Itaque securus sit hac in parte Censor noster.*

VINDIC. Ad hæc omnia jam in superioribus satis est responsum. Si ex alio Codice probet meliorem lectionem & proferat, nihil quidquam damni inde metuendum, neque nos eam lectionem invidebimus orbi Christiano, quin potiùs ei de illa gratulabimur, & hodiernam unà cum ipso rejiciemus & reprobabimus. Si verò ex Interpretibus, sine codice; eam nunquam admittemus, tanquam lectionem variam, neque etiam unquam tàm certas rationes, & necessaria argumenta proferet, ut nobis id persuadeat. Sibi fortassis hujusmodi Criticus, & sui similibus, h.e. futilibus, vanis, & audacibus atque temerariis, satisfaciet, sed cordatis, prudentibus, Linguarum peritis, & doctis nunquam. Hi si attendant, & lectionem communem atque codicibus comprobatam probè perpendant & examinent, semper reperient eam veram, consonam, commodam atque convenientem, & in ea acquiescent. Experientia hujus rei fidem hucusquè fecit, in tot eruditis & doctis Interpretibus, qui ex hodierna lectione Hebraica versiones suas ei conformiter concinnarunt, neque ab ea recesserunt, & faciet id quoque procul dubio inposterum, cordatique, prudentes & eruditi, semper judicaturi sunt, lectionem communem & in codicibus exstantem, si sensus ei commodus, verus, & consonus reperiri queat, esse præferendam illi, quæ nullius codicis, sed Critici duntaxat judicio, & futilibus atque ridiculis rationibus fundata est & firmata. De hoc securus

ego ſum: an autem eandem ſecuritatem ſibi polliceri poſsit Defenſor, videat ipſe. Auguria, quæ primo hoc ſtatim anno, ex quo Critica ipſius prodiit, à viris doctiſsimis, prudentiſsimis, ſagaciſſimis audiuntur, longè aliam tempeſtatem portendunt, de qua tempus docebit.

CAPUT XVII.

De Decima-quarta Conſideratione, An non, per novam hanc Criticam, judicium de Verborum Sp. S. veritate, revera rationi humanæ ſubjiciatur, quæ tamen ejus captum longè ſuperant?

DEFENS. *Decima-quarta ejus Conſideratio hæc eſt:* Si Textus Hebræus non ideò eſt aliis quibuslibet codicibus præferendus, quia eâ linguâ, & illis ipſis verbis, immediatè Prophetis fuit inſpiratus, ſed eatenus tantùm, quatenus & quoties noſtro judicio melior ex ejus lectione oritur ſenſus, quàm ex aliis codicibus ſeu translationibus, & per conſequens ubique, antequam pro vero habeatur, ad noſtrum examen revocandus, annon hoc pacto revera rationi humanæ totum ſubjicitur judicium de Verborum Spiritus Sancti veritate, omnem noſtrum captum longiſsimè ſuperantium? *Vel hic nimium credulus fuit Cenſor, qui de Critica mea, ipſi invisâ, retulerunt, vel ex ira & odio cæcutit, cùm mihi impingit ſententiam illam, quam hic adeò tragicè exagitat?*

VINDIC. Quamvis Criticam ejus, cùm hæc ſcriberem, nondum vidiſſem, niſi in ſpeciminibus nonnullis, tamen, poſt eam viſam, nondum potui deprehendere, me in ſententia ejus concipienda fuiſſe falſum, vel alienam ipſi impegiſſe; Oſtendimus iſtud jam ſuprà, Capite ſecundo, ubi de ſtatu Controverſiæ inter nos fuit actum. Ex ira vel odio cæcutiviſſe non potui, qui neque irâ, neque odio contra ipſum unquam exarſi. Sine tali affectu ſcripſi tunc, & nunc. Itaq; videamus, quomodo ſuam mentem explicet.

DEFENS.

DEFENS. *Ubinam legit, me scripsisse,* Textum Hebræum non esse aliis codicibus (*h. e. ut ipse mox explicat, Translationibus*) quibuslibet ideò præferendum, quia eâ linguâ, & illis ipsis verbis, immediatè Prophetis fuit inspiratus, sed eatenus tantùm, quatenus & quoties, nostro judicio, melior ex ejus lectione oritur sensus, quàm ex aliis codicibus, *h. e. Translationibus? Egóne id unquam dixi vel cogitavi de Textu Hebræo, collato cum Translationibus quibuslibet? Imò & dico, & semper dixi, & scripsi, dicamq́, quandiu Spiritus hos reget artus, Translationes quaslibet esse ex Textu Hebraico authentico judicandas, arguendas, corrigendas, examinandas, probandas denique vel improbandas, quando, & quantum, & quatenus ab eo recedunt, vel ad eum accedunt: eum quibuslibet Translationibus esse præferendum, tùm propter Interpretum non infrequentia σφάλματα & hallucinationes, tùm propter linguæ & verborum, quibus scriptus est, vim eximiam, efficaciam, & proprietatem singularem. Non enim res duntaxat, sed & verba & phrases, arcano Spiritus Dei motu atque afflatu, fuerunt Prophetis & Sacris Scriptoribus veluti dictata seu inspirata. Insaniam, si aliter sentiam.*

VINDIC. Hactenus omnia benè, si citra ambiguitatem & æquivocationem.

DEFENS. *Quid ergo sibi vult hic Doctor, cùm mihi impingit eam, à qua vel maximè abhorreo sententiam? Nempe irâ vel odio in me cæcus, non capit, vel non capere vult, quid velim, quid dicam, aberrat semper à verbis, à mente mea, imponit falsò, calumniatur verè.*

VINDIC. Quid ego mihi velim, hanc ipsi impingens sententiam, mox audiemus, ubi porrò mentem suam penitiùs explicârit & aperuerit. Cætera quæ in me intemperanter evomit, bili, quæ ipsum premit, imputo, & condono.

DEFENS. *Quid ergo est? Nempe hodiernum Masorethicum codicem, non esse alteri antiquiori, vel æquè antiquo codici Hebræo, (puta illi quo usi sunt vel LXX. vel Paraphrastæ, vel S. Hieronymus) ideò præferendum, quia est Masorethicus, sed tantùm, quia, quatenus, & quoties ejus lectio, meliorem & convenientiorem, aut verò æquè bonum & aptum sensum fundit, eo qui ex aliorum codicum lectione exurgit.*

VINDIC. Accipio hanc explicationem: sed opus est, ut & Lectori explicetur ulteriùs, quò ille inter meam accusationem, & hanc ipsius Defensionem, rectiùs dijudicare queat. Hîc

enim ambiguitatem & æquivocationem prodit, quam modò innuimus.

Nempe huc redit ejus responsio, se hoc dicere in specie *de Codice Hebræo Hodierno Massorethico, non in Genere de Textu Hebræo, & de omnibus codicibus Hebræis, æquè antiquis, vel etiam antiquioribus.*

At ego dico, illum hîc ludere, quia reipsa hoc intelligit de omnibus Codicibus Hebræis. Nulli enim Codices Hebræi alii extant, aut extitisse unquam leguntur, quàm hodierni; Patres de Veritate Hebraica scribentes & loquentes, nullum alium intellexerunt, quàm eum, qui tum inter ipsos erat, qui non alius, quàm hodiernus: Ipse Hieronymus nullum alium habuit, nec quicquam ex ejus Commentariis producetur, quo probari possit, illum alios codices vidisse, vel habuisse, vel approbasse: Omnes Theologi, qui in hunc usque diem de Textu Hebræo, & ejus authentia, disputârunt, nullum alium intellexerunt, quàm communem & hodiè receptum. Itaque rectissimè, quæ de codice hodierno Massorethico dicit, in genere de Textu Hebræo dicit, & illi imputat: aut proferendi, producendi & demonstrandi sunt alii codices Hebræi antiquiores, vel æquè antiqui; vel saltem testimoniis sufficientibus, & testibus oculatis probare debet, tales codices Hebræos unquam extitisse & visos esse, qui illas lectiones continuerint & exhibuerint, quas producit ex Interpretibus. Quia verò hactenus illud non fecit, sed ex nudis & meris illorum Translationibus, per suas rationes & conjecturas, fidiculis illas extorquet & exprimit, & sic cum illis Translationibus, non cum codicibus ex quibus illæ factæ sunt, Textum Hebræum hodiernum, imò omnes codices Hebræos confert, illosque ad has Translationes, non ad codices Hebræos alios, exigendos & examinandos docet, & sic videndum vult, an vel Codices Hebræi, vel hæ Translationes, meliorem & convenientiorem, aut verò æquè bonum & aptum sensum fundant; quia, inquam, hoc duntaxat agit, an ipsi fit injuria, dum ei imputatur, illum docere, Textum Hebræum cum Translationibus quibusvis esse conferendum, & sic etiam rationi nostræ subjiciendum? quia prælationem, quam sic in locis discrepantibus obtinet codex Hebræus, obtinet non ex se, vel codicum authoritate & consensu, sed ex mera ratione humana, quæ sola, ponderatis ejus Lectionibus cum Translationibus, judicat

dicat eum talem esse, vel etiam non esse. Quinimò cùm ulterius etiam progrediatur, & rationi nostræ tâtam insuper facultatem largiatur, ut illa, etiam sine codicum & Translationum authoritate, lectiones ejus expendere poſsit, & per solam conjecturam, eas demendo suspectas reddere, atque aliam lectionem effingere, annon totum rationi nostræ subjicit? quæ ipsa quoque est Socini assertio, adeò ut non solùm Pontificiis, sed etiam Socinianis, & illorum similibus, litet hîc Defensor noster. Ubi terrarum quæso invenietur, vel extat ille Textus Hebræus, de quo ille paulò antè tam magnificam & speciosam confeſsionem edidit? Est purum putum non ens, idea platonica, nuſpiam in rerum natura existens, nisi in Critici, & ejus similium cerebro & phantasia volitans. Quæstio non est de Non ente, sed de Textu Hebræo extante, qui legi, videri, & demonstrari potest, quique est & semper fuit in usu Ecclesiæ tam Judaicæ, quàm Christianæ. Ut sic satis pateat, Defensorem homonymiâ ludere, in voce *Textus Hebraici.* Nimirum illum amplectitur, illum probat, illi Translationes omnes subjicit, qui nuſpiam extat, sed ex translationibus demum est fingendus & formandus: illum qui extat, qui omnium sæculorum usu est receptus, & codicum consensu confirmatus, rejicit, ubi ipsi commodum videtur. Ut ejus rei prætextum habeat, vocat eum nomine novo *Masorethicum*, quasi Masorethæ ejus lectionis fuerint authores, qui non nisi ejus fuerunt custodes & conservatores.

DEFENS. *Nam hoc sepoſito, quid habet codex iste juris & prærogativæ, supra reliquos codices?*

VIND. Nihil, si tales codices extarent, & non nunc demùm formarentur.

DEFENS. *Nónne & illi sunt Hebræi codices, non secus ac iste?*

VINDIC. Non sunt Hebręi codices: quia non sunt. Non entis nulla sunt accidentia.

DEFENS. *Nónne Judaici, à Judæis olim descripti?*

VINDIC. Non sunt Judaici: quia Judæi de illis nihil sciunt, aut probet illos esse Judaicos, Judæorum testimoniis.

DEFENS. *Nónne tàm publici, & à Judæis tum temporis probati?*

VINDIC. Non: ob dictam modò rationem.

DEF. *Unde enim LXX. habuerunt suum codicem? Nónne à summo tum Judæorum sacerdote, à quo ad transferenda S. Biblia miſsi sunt?*

VINDIC. Sit ita, transtulerint illi ex Hebræo codice, acceperint illum à summo sacerdote: sed quomodo probatur nobis, illum alium fuisse ab eo qui etiamnum hodiè extat, & talem, qualem fingit Defensor? Ex translationibus. At illud argumentum est tralatitium, & incertum. Incertum, an illæ discrepantiæ ex Codice Hebræo sint oriundæ, an aliunde: incertum an sint ab ipsis LXX. interpretibus, cùm constet, illam versionem jam à multis sęculis esse depravatissimam, & plurima habere aliena, falsa, & supposititia: incertum, an LXX. tota Biblia verterint!

DEFENS. *Annon Onkelosi & Jonathanis Paraphrases etiamnum hodiè Judæis probantur, &, ut ita dicam, veluti canonizantur? eorumq; lectio proinde ab eis comprobatur, vel saltem comprobari debet?*

VINDIC. Probantur à Judæis, sed tanquam paraphrases, non verbales & literales interpretationes. Probet Defensor ex Judæis, illos sentire, Paraphrastas illos ideò nonnunquam aliter transtulisse, quòd illorum codices Hebræi aliam lectionem habuerint, quàm hodierni, & illam lectionem à Judæis, ut ille ait, probari.

DEFENS. *Cur itaque illorum lectioni præferam hodiernam (cùm ab ea discrepat) nisi quoties, & quatenus, & quantum, sensus, qui ex hodierna lectione oritur, melior est, & convenientior eo, quem illorum lectio ex se fundit?*

VINDIC. Frustrà hoc quæritur, cùm illorum, id est, codicis ipsorum lectio, quam Defensor fingit, non habeatur. Ostendat ille nobis priùs Lectionem illam, & tum respondebimus. De Versione illorum discrepante constat, non de Lectione. Sed Defensori *Translatio vel Versio discrepans*, & *Lectio discrepans*, unum sunt & idem.

DEFENS. *Et quatenus quidem melior & convenientior nobis videtur, non pro lubitu & arbitrio nostro, quia sic nobis placet, sed quia revera talem esse, argumentis & rationibus necessariis demonstrari potest.*

VINDIC. Frustrà & hoc additur, quandiu lectio illa non profertur & ostenditur: In arena, in aqua ædificat, qui argumentis & rationibus conatur demonstrare illud esse bonum, & conveniens, cujus esse non potest demonstrari. Hoc prius faciendum: alterum illud deinde sponte subsequetur.

DEFENS. *An hoc pacto revera rationi humanæ (ut argumentatur*

Censor

Censor) totum subjicitur judicium de verborum Sp. S. veritate? An sic captivus, & quasi vinctus ac ligatus, nostro judicio traditur textus Hebræus authenticus? Imò quid hoc prohibet, quin maneat ex se & in se authenticus?

Vindic. Ex hactenus dictis, non aliud possum respondere, quàm ad priorem quæstionem, per *Ita?* ad posteriorem, *Multùm.* Responsi mei rationem hoc comprehendo syllogismo, ne me sine ratione ita sentire clamet, vel dictatoriâ potestate ita pronuntiare.

Quicunque statuit, Codices Hebræos, seu Textum Hebræum hodiernum talem lectionem continere, quæ non sit à primis librorum Sacrorum Authoribus, sed à Masorethis pro suo arbitrio, quoad puncta, literas, voces, sententias, & sententiarum distinctiones, electa, formata, & stabilita; quæ item non aliter sit approbanda, quàm quatenus non solùm cum codicibus & translationibus omnibus convenit, sed & cùm nostra ratione; & hujus rei crisin, per rationes & argumenta nostra, non ex lectionis authentia & indubitata certitudine, faciendam & instituendam sentit, ita ut sic demùm dijudicetur, an illorum lectio sit vera, bona, consona, commoda & conveniens, ille Rationi humanæ totum subjicit judicium de Textus Hebraici veritate: ille etiam statuit, Textum Hebræum non esse ex se & in se authenticum.

Atqui Defensor ista omnia facit, uti & ex hoc capite, & tota ejus Defensione liquet. Ergo.

Effugium, quod quæret in limitatione Textus Hebraici, jam antè ipsi est ereptum. Unus enim duntaxat est Textus Hebræus, isque idem ab omnibus retrò sæculis, & per omnes terrarum orbis partes. Nullum agnoscimus, nisi qui Codicum veritate & existentiâ probari & demonstrari potest.

Defens. *Quùm sic ratiocinantem audio Censorem nostrum, videor mihi alios audire, pari ratione, ex variis Sacrosanctæ Scripturæ, quæ ex una eademq; lectione ducuntur, interpretationibus, concludentes, omnia sic in Scripturis reddi incerta & dubia, verbum Dei subjici sic hominum privatorum (hoc est, Interpretum) judicio, nullam apud nos fidem & authoritatem, nisi ex eorum judicio habere? Desinat ergo Censor sic argumentari, nisi velit illis benè accenseri.*

Vindic. Quæ hîc sit paritas harum ratiocinationum, ego quidem

quidem non video. Clarius ea mihi esset demonstranda, & proponenda. Variis interpretationibus Textus Hebræi, lectio non redditur incerta & dubia, sed in sua forma externâ & internâ relinquitur: manet illa, regula & norma examinandarum Interpretationum, & ad illam revocandarum: sensus Interpretationum est incertus & dubius, sed interim sensus lectionis Hebrææ manet certus & immotus, licet vel Interpretibus vel Lectoribus non semper æquè notus & manifestus: retinet suam authoritatem Textus Hebræus, licet hi ejus mentem & sensum non ubique assequantur. At cùm ex variantibus Interpretationibus lectio Hebræa sollicitatur, & in dubium vocatur, an Interpretationes, vel Codices Hebræi, meliorem & veriorem fundant sensum, & de hoc judicium relinquitur Lectoribus, tùm sanè Scripturæ Sacræ lectio redditur incerta & dubia, atque ab hominum judicio suspenditur. Sed, ut dictum, non capio, quâ ratione par sit hæc Defensoris ratiocinatio, cum mea. Unde nondum desino sic argumentari, neque aliquod inde mihi periculum metuo.

DEFENS. Scio, *inquit*, varia hic effugia quæri, & variè excusari hæc, quòd propterea non lædatur aut labefactetur textus Hebraici αὐθεντία, sed ego id videre non possum; *Nempe ex livore, odio, & ira ἀμβλυώττει, nec quod ante pedes est & præ oculis videre potest.*

VINDIC. Quo, cùm hæc scriberem, livore, vel odio aut ira ἀμβλυώττειν & ita cæcutire potui, cùm ejus Criticam tum nondum viderim, nec virulentam hanc ejus Defensionem, quæ etiam homini placidissimo justam bilem concire posset? Et an, quæ illic scripsi, contra ipsum solum scripsi, annon etiam contra alios, qui similem sententiam tenuerunt, jam inter sanctos versantes, & omni livori, odio, & iræ subductos, quorum memoria apud me, & omnes doctos, est in benedictione, quorumque bona cum pace, hac in parte sententiam probare non possum. Quod hoc erga fratrem Theologum, Theologi charitatis est judicium? Tam procul hi affectus à me sunt, ac à quoquam: & procul abfuisse, scriptum meum ipsum docebit. Sententiam aliquam in dubium vocare, scriptum aliquod non per omnia probare, dissentire, lectorem de eo cautè & consideratè legendo præmonere, considerationes ei ex variis argumentorum locis suppeditare, an hoc est livoris, odii,

odii, & iræ signum? Parens meus, b. m. cujus modestiam præ mea Defensor ejusque familiares, & hac in caussa advocati, passim, etiam per literas apud amicos communes, (quarum aliquot mecum communicatæ) ad me sc. denigrandum, & in invidiam adducendum, commendare solent, nil aliud sensit & scripsit, quàm ego de hac re; an proinde etiam ex livore, odio, & irâ cæcutiens, nec, quod ante pedes & præ oculis fuit, videre potuit? Novit Defensor, quæ de hac re scripserit ex occasione quæstionis de novitate punctorum, in Tiberiade sua, quia in Arcano suo refutavit. Novit, quid post lectum & communicatum sibi *Arcanum Punctationis revelatum*, ad ipsummet tum rescripserit, cùm illud remitteret: *Interea*, scribit, *pessimas & periculosas consequentias ex novitate punctorum, non satis ex animo meo evellis: quæ etiam me eò pertrahunt, ut putem, non expedire, publicè hanc quæstionem subtiliùs & profundius in Scholis, vel voce, vel editis libris tractari. Dabit Deus aliquando animum liberiorem & quietiorem à curis, hanc materiam plenißimè persequi, & notata & cogitata in chartam conjicere.* Sic, quia videre non potuit, quomodo, positis Defensoris principiis, pessimæ & periculosæ consequentiæ vitari possint, livori, iræ & odio id tribuendum erit. At non spero eum, pro eâ modestiæ & ingenuitatis laude, quam ei hactenus dedit, tanta ipsi crimina imputaturum. Cogitet, si tam pessimas & periculosas consequentias, ex sola punctorum incertitudine, metuit, & deduxit, quas deduxisset ex incertitudine etiam literarum, vocum & sententiarum? Si affectus aliquis violentus oculos ita mihi hîc tenet, cur non potius Amori, ex charitate Theologica, adscribit? Amori, inquam, erga textum Hebræum hodiernum, cujus interpretem & professorem ago: amori erga Parentem defunctum, tam benè, & multò meliùs de me meritum, quàm Defensor, illum sc. ejusque sententiam, quam ab illo hausi & imbibi, defendendi & vindicandi. Percurrat Lector, si placet, totum illud caput, contra quod prolixam & vehementem hanc Defensionem instituit, illaque inter se conferat, & dicat, an in meis illis Considerationibus, an in Defensione præsente, plura & certiora compareant livoris, odii & iræ signa atque *παθήματα*?

DEFENS. *Alii saniores, & præjudiciis minimè præpediti, videbunt, nec fumis illius sibi illudi patientur.*

SS

VINDIC. Certè: nisi vel *insani*, vel *judiciis præpediti* audire velint. Quia verò hæc est prædictio de futuro, exspectemus tempus, & eventum. Interim, an vel mea sententia, quæ pugnat pro lectionibus legibilibus, in codicibus extantibus, an verò Defensoris, qui pugnat pro lectionibus illegibilibus, nullibi extantibus, sed divinandis & conjecturandis, fumo sit similior, ego quoque sanioribus, & præjudiciis nullis præpeditis committo.

DEF. *Imò, ni fallor, ipse jam videt, & intùs agnoscere cogitur, at, nisi eum malus pudor teneret, ad id fatendum adduci posset: vel jam ostendat hæc esse effugia, & vanas excusationes.*

VINDIC. Itáne certus & infallibilis est augur & vates Defensor noster? Unde verò captat hæc auguria, ut falli iis nequeat? Nimirum, post visam ejus Criticam, fieri non potest, ut non videam, & intùs agnoscam, quod ille videt & agnoscit. Quis enim Phyllida hanc videret, & non amaret? qui non ejus pulchritudinem agnosceret, & illi se totum addiceret? qui ejus gratiis & veneribus non illectus permoveretur & abriperetur? Cur verò malus pudor est, qui me tenet, quò minus amorem hunc statim prodam & fatear? An nescit, ingenuitatem & verecundiam sæpiùs pudoris esse matres; imò audaciæ & impudentiæ esse signum, amorem conceptum subitò proferre, & inconsideratè in amplexus rei amatæ ruere & properare? Scilicet ex suo ingenio judicat de meo. Quis pudor ipsum hactenus tenuit, & ab ingenua confessione arcuit, crassorum, nec paucorum illorum errorum, quos ipsi detexi in Vindiciis Exercitationis meæ de Cœna Domini, in Diatriba de Lotione manuum, & in meo Tractatu de Punctis, præcipuè parte 2. cap.14. pag.427. 428, 429? Itaque si non sit malus pudor, qui huic rei obstitit, vel confessionem suam jam nunc edat, vel ostendat, meas reprehensiones fuisse vanas. Ego his vindiciis hactenus satis ostendisse me puto, quæ protuli non esse mera effugia, & vanas excusationes.

DEFENS. *Rectè ille quidem sanè perniciosum esse existimat*, periculosa in Theologia ponere principia, & conclusiones negare velle. *At probandum illi esset, periculosa à me peti principia, non simpliciter id asserendum est: neque simpliciter nego, conclusiones noxias ex principiis seu hypothesibus meis fluere, aut deduci posse, sed demonstro deduci non posse. Ostendo, vana esse ista Censoris nostri, aliorumq; ipsi similium (si qui*

qui sunt) terriculamenta quæ ipsi fingunt, & aliorum oculis objiciunt, ut eos à veritate clara absterreant, quam suis præconceptis opinionibus adversari vident.

VINDIC. Periculosa Defensoris principia voco ea quæ hactenus audivimus, è quibus nonnulla tantùm Lectori hic ob oculos ponam:

1. Textum Hebræum hodiernum, non esse codicem universalem, sed unum tantùm particularem:

2. Esse Masorethicum, cujus lectio sit constituta à Masorethis recentioribus, tum secundum puncta & accentus, quæ pro suo arbitrio illi primi addiderint, tum secundum literas, voces, sententias & periodos, ubi etiam inter plures codicum varias lectiones eam, quæ hodiè obtinet, elegerint, quandoque etiam ex nudo & mero suo judicio.

3. Textum hunc Hebræum in locis quamplurimis sensum gignere & fundere manifestè falsum, absonum, insulsum, incommodum, inconvenientem.

4. Ad lectionis ejus veritatem probandam & examinandam, conferendum esse eum, non solùm cum variis exemplaribus Hebraicis, sed & cum Interpretibus veteribus omnibus, & videndum annon illi subinde lectionem suppeditent aliam meliorem & veriorem.

5. Ubi discrepantia inter illos deprehenditur, & judicio ac ratione nostrâ animadverti potest, versionem Interpretum discrepantem esse vel æquè bonam ac Hebræam, vel meliorem, & aliam postulare lectionem Hebraicam, ibi statuendum esse, illorum codicem Hebræum, ex quo transtulerunt, talem lectionem habuisse, & propterea eam esse ex Interpretatione formandam, annotandam, & hodiernæ lectioni præferendam.

6. In Interpretum discrepantiis examinandis, & conferendis, judicio & ratione nostrâ posse certis & necessariis argumentis ostendi, dici & discerni, quænam discrepantiæ proveniant ex Librariorum aut Interpretum lapsu & errore, quæ ex eo quòd sensum respexerint, aut ex alia causa profluxerint, & quæ ex varia codicis Hebræi lectione sint ortæ, & indubias hinc colligi posse antiquissimorum Codicum Hebræorum lectiones.

7. Codicem Hebræum hodiernum, seu ejus lectionem posse,

quin & aliquando debere ita examinari, ut in lectione certa constituenda non tantùm Codices & Interpretes consulamus, sed etiam, si minus nostro judicio & rationi satisfecerint, & aliam meliorem lectionem vel ex sola nostra conjectura invenire possimus, id cuivis licitum sit & concessum.

8. Tot fuisse olim & esse codices Hebæos, quot sunt Veteres Interpretes ab hodierno codice discrepantes.

9. Textum Hebræum Sacrum æquè fuisse obnoxium & subjectum erroribus & pravitatibus, ac quemvis alterius authoris profani codicem, Ciceronis, Plauti, Terentii, Taciti, &c.

10. Non minus licitum esse, Crisin ex judicio & ratione nostra, ut & conjecturâ, circa Textum Hebræum hodiernum exercere, & quidem cum laude, ac circa alios authores prophanos.

11. Textum Hebræum hodiernum non esse pro versionum certâ regula & norma habendum, sed pro uno tantùm codice.

12. Scripturarum originalium & authenticarum corpus, diffusum & permixtum esse, tùm in Hebraicis & Græcis fontibus, tùm in quibuslibet Translationum rivulis.

Ut alia taceam, & præteream, quæ Lector ipsemet ex ejus Critica, & præsenti scripto nostro colligere poterit.

Conclusiones, quas negat, sunt istæ; nihil his principiis detrahi authoritati Textus Hebraici, quin potiùs reverà eam asseri & defendi: non incertam reddi lectionem sacram, sed certam relinqui, &c.

Qualia sint illa principia; & an rectè conclusiones istæ, illis positis, negentur, nolo molestâ repetitione eorum quæ centies jam sunt repetita & inculcata, discutere. Lectoris libero judicio id committo & relinquo.

DEFENS. *Addit*, utplurimum monstri aliquid subest, & ignes latent suppositi cineri doloso. *At monstrum illud immane, ingens erat demonstrandum, & quomodo ex ovo illo excludatur, quod non facit Censor. Satis illi est, monstri nomine tanquam Gorgone objectâ, lectores suos à Critica nostra primo accessu & limine absterrere. Cinerem nostrum dolosum esse, & quis ignis, quæ flamma, quodnam incendium illi supponatur, erat Censori demonstrandum; sed sic solent, qui viribus & telis pugnare*

pugnare non possunt, vanis clamoribus & excitato strepitu hostem perterrefacere, at irrito plerumq;, nisi apud vehementer meticulosos, conatu.

VINDIC. Dico, rem hanc suspectam esse, si quis singularia, à communi & tutiore sententiâ recedentia, teneat & defendat principia, & tamen conclusiones, quæ vulgò inde educuntur, neget, aut negare videri velit, *utplurimùm* (non semper) monstri aliquid subesse, h. e. aliquid foveri ab eo, quod palàm & disertè profiteri reformidet. Et hinc non immeritò Defensoris quoque hunc conatum, quo idem agit, alicui de latente & occulto aliquo fœtu monstroso, suspectum esse posse. Si non est, gratulor ipsi de innocentia, & bonam mentem ei constanter precor: si est, quia occultum est, meum non est illud vel rimari vel detegere. Neque ideò à me hoc est adjectum, ut Lectorem ab accessu & lectione Criticæ ejus absterream, sed ut prudenter potiùs & cautè in ea versetur, & sibi ab ejus sententia caveat, has meas considerationes cum ea conferat, videatque, annon plura periculosa & perniciosa occulat & foveat, quàm externè præ se ferat! Admonitionem hanc non nudè velut Gorgonis caput terriculamenti puerilis loco objicio, sed post præmissas graves considerationes, quibus sufficienter tollendis & removendis, ne si Perseus quidem sit, sufficiat Defensor. Non pueris, vel infantibus meticulosis, qui fictis his spectris statim obrigeant, hæc à me objiciuntur, sed viris, *quibus æs triplex circa pectus*, quibus animus est ἀκατάπληκτος, *Rerumq; prudens, & secundis temporibus, dubiisq; rectus.* Nimirum, ut ille fingit, me vanis clamoribus, & excitato strepitu, lectores perterrefacere conari: sic, quia *Degeneres animos timor arguit*, ille, ne pro meticulosis nimiùm, & muliebrem in virili corpore animum gerentibus habeantur, atque adeò infamiam hanc, quæ tales comitatur, incurrant, ad audacem & temerariam suam Criticam imitandam, eos confirmat, quò sic & ipsi Hectoris magni fiant comites, omneque periculum securi spernant & contemnant:

Fors juvat audentes, prisci est sententia vatis.

CAPUT XVIII.

De Decima-quinta & Ultima mea Consideratione.

Ultima Censoris nostri Consideratio hac est; Non satis est; Spiritus Sancti Scripta ita legere, ut non periclitetur aut adulteretur Salutaris dogmatum & morum doctrina, opera danda, ut, quantum fieri potest, ubique, etiam in minimis, mentem ipsius assequamur & exprimamus, secus nimis obiter & perfunctorie in S. Scripturæ lectione versabimur, in qua, ut D. Bernhardus ait, ne modica quidem vacat particula; imò nimis viliter hoc est de ea sentire. *Quis negat, operam dandam esse, ut, quantum fieri potest, ubique, etiam in minimis, mentem ipsius assequamur & exprimamus?*

VINDIC. Si nemo id negat, tanto minùs dissentimus. Interim revocet sibi in memoriam Lector, quæ suprà aliquoties scripsit Defensor.

DEFENSOR. *Nempe ubi nobis constat de ipsius Sp. S. Verbis, quibus ille locutus est, ea certè tùm non obiter & perfunctoriè sunt à nobis prætereunda, sed quantum fieri potest accuratè & pensiculatè sunt examinanda, ut mentem Sp. S. etiam in minimis assequamur & exprimamus.*

VINDIC. Optimè.

DEFENS. *Quando autem nobis constat de ipsius Sp. S. verbis, quibus mentem suam expressit, nisi ex codicum quibus verbum Dei continetur, consensu?*

VINDIC. Satis benè & hoc dicitur; sed ultima ejus verba ego ita intelligo & declaro; *nisi ex codicum Originalium, quibus verbum Dei à Sp. S. est revelatum, & à Propheticis viris conscriptum, consensu.* Si sic & ille accipiat, uti quidem fieri debet, laudo & hoc ejus dictum.

DEFENS. *Nam cùm inter se discrepant in verbis & vocibus, unde nobis certiùs constare potest, Spiritum Sanctum, hujus quàm illius codicis verbis & vocibus usum esse, quàm ex sensu qui ex illis elicitur atque exprimi potest?*

VINDIC.

VINDIC. Cur hæc per Caufalem particulam *Nam*, præcedenti periodo fubjungantur, non fatis video. Non enim poffum videre, hîc cauffam reddi fuperioris affertionis. Adverfativè potiùs cùm ea cohęrere videntur; *Cùm autem inter fe difcrepant*,&c. Utut autem res habeat, ego, fi in terminis maneatur, nec ulteriùs, quàm verba fonant, extendantur, nec hîc contradico. Concedo, *Cùm inter fe difcrepant Codices Hebræi in verbis & vocibus, mentem Sp. S. quà pote petendam effe ex fenfu, qui ex illis elici & exprimi poteft.* Suppono autem, *Verba illa & Voces debere extare in Codicibus Hebræis.*

DEFENS. *Porrò, ubi difcrepantia in fenfu exigua eft, aut fermè nulla, non eft facilè definire, utra lectio fit verior, nec etiam intereft utrum fequaris fenfum, quamve lectionem quæ illum fundit amplectaris, neque eo in cafu cum quoquam temerè aut acriùs contendendum, ullus æquus & Chriftianus lector cenfebit: Si aliter Cenfor judicat, fruatur fane per me judicio fuo, ego illi non affentior.*

VINDIC. Non, bone Vir, aliter judico, per omnia tibi affentior, modò tu fentias id quod dicis, & verba tua cum mente confentiant. Intelligo enim femper hæc de *Difcrepantiis Codicum Hebraicorum*, qui à Lectore legi, conferri, & examinari poffunt.

Cùm tam bellè hîc inter nos conveniat, quid ergo mihi volui hac decima-quintâ meâ Confideratione, quis ejus ufus, aut necefsitas? Non fruftra eam hypermetri aut hyperpondii loco addidi. Utut enim videatur effe inter nos hîc in verbis confenfus, multùm tamen difcrepamus. Nam ubi ad rem deventum fuerit, liquebit, Defenforem hîc non, ut deberet, & præ fe fert, intelligere Codices Hebræos duntaxat, illorumque in lectione confenfum & diffenfum, fed etiam Translationes atque Interpretationes varias, earumque cum codicibus Hebræis convenientiam vel difcrepantiam, exiftimans, parum intereffe, five fequamur eum fenfum, quem Codicum Hebraicorum lectiones continent & fuppeditant, in quibus folis Sp. S. ipfa verba continentur, five fenfum illum, quem fundunt Interpretes & illorum translationes, modò nihil contra Scripturæ S. veritatem, contra fidei analogiam, contra fidem & bonos mores, fequamur & amplectamur. Prætendit quidem, illorum translationum fenfum fundatum effe in lectione codicum ipforum Hebraicorum, fed quo teftimonio? quo fundamento? Reclamant omnes codices Hebræi

bræi illi lectioni: nulli authores antiqui vel Hebræi, vel alii, illarum lectionum mentionem faciunt, vel eas agnoſcunt. *At rationibus neceſſariis & certis argumentis illius lectionis veritas & bonitas aſſeritur!* Nulla verò argumenta, nullæ rationes tam certæ, neceſſariæ & evidentes unquam proferentur, quæ vel Lectionem, codicum omnium conſenſu conſtantem & approbatam, in cujus verbis & ſenſu jure nihil deſiderare poſsis, evertere, & loco movere poſsint, vel lectioni alii, nullibi extanti, neque meliori, fidem ſufficientem conciliare. Omnis Varia lectio requirit Codicem in quo ea ſit fundata: ſecus non eſt Varia Lectio, ſed conjectura.

DEFENS. *Denique ſpem facit Cenſor, ut,* Deo vires & valetudinem cum otio concedente, iſta uberiùs deducendi detur fortè aliquando occaſio. *Quid ille ſit præſtiturus, ſi per Dei gratiam vivemus, tum videbimus: ſed ſi argumentis & telis pugnet non melius amentatis, quàm hactenus fecit, ſi tam ſunt plumbea & obtuſa, quàm ſunt iſta, neminem niſi volentem lædent, nec magnus erit ab illis cuiquam metus.*

VINDIC. Benè habet, cujus rei ſpem feci, ejus nunc, occaſione hac datâ, rem exhibeo, ita quidem, ut & meæ vires, & valetudo, quæ querula & imbecilla per totum hoc opus mihi fuit, permiſerunt; verbo, ut Gratia Dei, quæ ſola in nobis operatur, eſt largita. Arma & tela, quibus utrinque pugnamus, qualia ſint, non noſtrum eſt judicare, jactare, vel extenuare, ſed Lectorum cordatorum, & nullo affectu ſiniſtro imbutorum.

CAPUT XIX.

In quo Vindicantur Teſtimonia quædam Hebræorum de hac controverſia, à me adducta, & à Defenſore detorta.

POſt adductas quindecim Conſiderationes iſtas, ſubjeci in meo Tractatu quædam de hac re Hebræorum teſtimonia, eum in finem, ut Lector ſciat, quid & illi de hac Critica ſenſerint & ſentiant?

ſentiant? An illi quoque, in locis vel diſcrepantibus, vel ambiguis, tantum ſibi indulgeant, ut ex proprio ingenio (ſine ſc. codicum fide & authoritate) hîc aliquid faciendum ducant?

Produco teſtimonia, *primò* de ea quæſtionis parte, quâ Defenſor ſtatuit, *ex diſcrepantiis Veterum Interpretum, ab hodierni codicis Hebraici lectione, concludendam eſſe mutationem aliquam exemplarium Hebraicorum.*

In hanc rem produco locum Joſephi Albo, quem in Controverſia de Literis, quia ipſi eſt ὁμόψηφος, tanti fecit Defenſor, ut exiſtimet, illum *unum contra reliquos Hebræos omnes facilè ſtare poſſe.* Hujus teſtimonium ſic eludere conatur:

DEFENS. *Itaque fruſtra hîc eſt Cenſor, quum adverſus nos producit Joſephi Albi teſtimonium;* Si reperiatur apud Gentes alia Lex diverſa ab exemplari, quod eſt in manibus noſtris, aut diſcrepans in nonnullis verbis, tum mutatio illa incidit ex parte Tranſlatorum ſeu Interpretum illorum, qui non ſatis fuerunt in ea exercitati. *Hoc enim teſtimonium eſt de diſcrepantiis, quæ oriuntur ex Interpretum ipſorum lapſu, errore atque hallucinatione, non verò de illis quæ oriuntur ex varia lectione: varia enim lectio non eſt ab ipſis Interpretibus, ſed à Librariis, qui codices, quibus illi uſi ſunt, deſcripſerunt. Non poteſt ergo dici mutatio illa incidere ex parte Tranſlatorum, ſeu Interpretum ipſorum, ut hîc loquitur Albo ille.*

VINDIC. Joſephus Albo attribuit quidem diſcrepantias illas Tranſlatoribus, & illorum imperitiæ in Lege & Lingua Hebræa: ſed univerſaliter loquitur, & huic omnes illas diſcrepantias attribuit, excluſis diſertè variis Codicum lectionibus, & Librariorum, hac quidem in parte, quoad diſcrepantias illas, erroribus, quod patet ex ſubjunctâ ratione; *Ad Judæos enim quod attinet, illi accuratiſſimi ſunt circa Legem ſuam, imò & circa ejus literas, voces item plenas ac defectivas: & gloriantur, quòd ſciant numerum literarum, verſuum, diſtinctionum, accentuum: hæcq; adſcribunt marginibus librorum ſuorum, quod reliquæ gentes non fecerunt,* &c. Ex his verbis liquet, illum varias codicum lectiones, & Librariorum errores, ex quibus tales diſcrepantiæ oriri poſſent, prorſus excludere: quia illis opponit Judaicorum librorum in lectione conſenſum. Prodit Defenſor, ſe Authorem ipſum non inſpexiſſe & conſuluiſſe, cùm hanc explicationem ei affingit, ſecus hanc limitationem omi-

TT

bræi illi lectioni: nulli authores antiqui vel Hebræi, vel alii, illarum lectionum mentionem faciunt, vel eas agnoscunt. *At rationibus necessariis & certis argumentis illius lectionis veritas & bonitas asseritur!* Nulla verò argumenta, nullæ rationes tam certæ, necessariæ & evidentes unquam proferentur, quæ vel Lectionem, codicum omnium consensu constantem & approbatam, in cujus verbis & sensu jure nihil desiderare possis, evertere, & loco movere possint, vel lectioni alii, nullibi extanti, neque meliori, fidem sufficientem conciliare. Omnis Varia lectio requirit Codicem in quo ea sit fundata: secus non est Varia Lectio, sed conjectura.

DEFENS. *Denique spem facit Censor, ut*, Deo vires & valetudinem cum otio concedente, ista uberiùs deducendi detur fortè aliquando occasio. *Quid ille sit præstiturus, si per Dei gratiam vivemus, tum videbimus: sed si argumentis & telis pugnet non melius amentatis, quàm hactenus fecit, si tam sunt plumbea & obtusa, quàm sunt ista, neminem nisi volentem lædent, nec magnus erit ab illis cuiquam metus.*

VINDIC. Benè habet, cujus rei spem feci, ejus nunc, occasione hac datâ, rem exhibeo, ita quidem, ut & meæ vires, & valetudo, quæ querula & imbecilla per totum hoc opus mihi fuit, permiserunt; verbo, ut Gratia Dei, quæ sola in nobis operatur, est largita. Arma & tela, quibus utrinque pugnamus, qualia sint, non nostrum est judicare, jactare, vel extenuare, sed Lectorum cordatorum, & nullo affectu sinistro imbutorum.

CAPUT XIX.

In quo Vindicantur Testimonia quædam Hebræorum de hac controversia, à me adducta, & à Defensore detorta.

POst adductas quindecim Considerationes istas, subjeci in meo Tractatu quædam de hac re Hebræorum testimonia, eum in finem, ut Lector sciat, quid & illi de hac Critica senserint & sentiant?

sentiant? An illi quoque, in locis vel discrepantibus, vel ambiguis, tantum sibi indulgeant, ut ex proprio ingenio (sine sc. codicum fide & authoritate) hîc aliquid faciendum ducant?

Produco testimonia, *primò* de ea quæstionis parte, quâ Defensor statuit, *ex discrepantiis Veterum Interpretum, ab hodierni codicis Hebraici lectione, concludendam esse mutationem aliquam exemplarium Hebraicorum.*

In hanc rem produco locum Josephi Albo, quem in Controversia de Literis, quia ipsi est ὁμόψηφος, tanti fecit Defensor, ut existimet, illum *unum contra reliquos Hebræos omnes facilè stare posse.* Hujus testimonium sic eludere conatur:

DEFENS. *Itaque frustra hîc est Censor, quum adversus nos producit Josephi Albi testimonium;* Si reperiatur apud Gentes alia Lex diversa ab exemplari, quod est in manibus nostris, aut discrepans in nonnullis verbis, tum mutatio illa incidit ex parte Translatorum seu Interpretum illorum, qui non satis fuerunt in ea exercitati. *Hoc enim testimonium est de discrepantiis, quæ oriuntur ex Interpretum ipsorum lapsu, errore atque hallucinatione, non verò de illis quæ oriuntur ex varia lectione: varia enim lectio non est ab ipsis Interpretibus, sed à Librariis, qui codices, quibus illi usi sunt, descripserunt. Non potest ergo dici mutatio illa incidere ex parte Translatorum, seu Interpretum ipsorum, ut hîc loquitur Albo ille.*

VINDIC. Josephus Albo attribuit quidem discrepantias illas Translatoribus, & illorum imperitiæ in Lege & Lingua Hebræa: sed universaliter loquitur, & huic omnes illas discrepantias attribuit, exclusis disertè variis Codicum lectionibus, & Librariorum, hac quidem in parte, quoad discrepantias illas, erroribus, quod patet ex subjunctâ ratione; *Ad Judæos enim quod attinet, illi accuratissimi sunt circa Legem suam, imò & circa ejus literas, voces item plenas ac defectivas: & gloriantur, quòd sciant numerum literarum, versuum, distinctionum, accentuum: hæcq; adscribunt marginibus librorum suorum, quod reliquæ gentes non fecerunt,* &c. Ex his verbis liquet, illum varias codicum lectiones, & Librariorum errores, ex quibus tales discrepantiæ oriri possent, prorsus excludere: quia illis opponit Judaicorum librorum in lectione consensum. Prodit Defensor, se Authorem ipsum non inspexisse & consuluisse, cùm hanc explicationem ei affingit, secus hanc limitationem omi-

fisset. Toto enim illo capite 22. fortiter asserit Hebraicorum librorum integritatem & syncceritatem, ab omni mutatione, quod, in gratiam Lectoris, & quia insigne est, totum huc transscribemus. *Lex*, (inquit) *quæ hodiè est in manibus nostris, secundum continuam Cabbalam à Patribus ad filios, est eadem quæ data fuit Mosi in monte Sinaj* בלי שנוי כלל *sine ulla mutatione. Nam tempore Templi primi,* quo viguerunt Sacerdotes & Doctores Legis *in domo Sanctuarii*, והתורה מפורסמת בפי הכל, *& quo Lex fuit nota in ore omnium; eo, inquam, tempore impossibile fuit ut reciperet aliquam mutationem. Licet enim inter ipsos fuerint Reges idololatriæ addicti; simul tamen etiam extiterunt omnibus illis temporibus Prophetæ, usque ad vastationem Templi, qui custodes Legis fuerunt. Quod de Josia legimus, illum obstupuisse quasi super libro Legis, quem invenit Chilkias Sacerdos in domo Domini, non inde fuit, quòd nullus in manibus ipsorum fuerit liber Legis, nullúmve exemplar scriptum (nam Jeremias Propheta tùm superstes fuit); sed quia Amos & Manasse fuerunt Idololatræ, Deumq; idololatriâ suâ irritantes, adeò ut Rabbini nostri dixerint, Menassem induxisse seu expunxisse nomina Divina, & nomina Idolorum in ipsorum locum substituisse; ideò sollicitus fuit quidam ex Sacerdotibus, ne, si fortè in manus Regis (Manasis) incideret Liber Legis, Mosis manu scriptus, in eo quoque Nomina Divina expungeret, ac proinde abscondit eum in muris Templi. Postea, temporibus Josiæ, qui ex toto corde, totâ animâ, & omnibus viribus suis, se converterat ad Deum, studiosè inquisivit Librum illum, sed non invenit eum. Cùm verò repararent ruinas Templi, invenit eum Chilkias in muris Templi, quod fuit in oculis ejus, ac si invenisset prædam magnam, ideoq; misit ad Regem Librum illum legis, dicens:* ספר התורה מצאתי (cum He hajediah) Inveni librum illum Legis (2. Reg. 22. v. 8.) *q. d. Librum illum ipsum Legis, quem fecit Moses, non verò simpliciter,* מצאתי ספר תורה Librum Legis inveni: *Quod verò Josias adeò consternatus fuit, ut vestimenta sua etiam dilaceraret, cùm hoc audisset, ejus rei rationem hanc reddunt Rabbini nostri in Talmud Hierosolymitano:* Quia Liber Legis, quem Moses fecit, ab initio suo fuit convolutus, & eâ horâ eum invenerunt convolutum in versu יולך יי׳ אותך ואת מלכך אשר תקים עליך וגו׳ Deuter. 28. 36. *Idcirco eâ consternatione correptus fuit Rex; non quòd Lex simpliciter & absolutè in oblivionem venisset. Sic cùm in Babyloniam deportarentur, iterum non potuit immutari: Nam in principio captivitatis Jehojachini, antequam vastaretur*

vastaretur Templum, deportati fuerunt fabri lignarii & ferrarii, & primates ex sapientibus Israelis (2.Reg.24.) *inter quos fuerunt etiam Daniel & Ezechiel, unde Scriptura dicit* Ezech.33. 21. Et venit ad me quidam, qui evaserat Hierosolymis, dicendo, Percussa est civitas. *Quin & in tota captivitate, dispersâ per universam Assyriam, fuerunt in manu ipsorum scripta exemplaria Legis. Imò & apud Cuthæos vel Samaritanos, quibus habitationem concessit Rex Assyriæ in civitatibus Samariæ Lex inveniebatur. Ita ut, cùm urbs & Templum vastarentur, jam Lex per universam Babelem diffusa fuerit, neque mutationem recipere potuerit ex ipsa vastatione. Redeunte Esrâ ex Babylonia, non ascenderunt cum ipso nisi oppidò pauci: Primores ex Israele, Sapientes, & Præstantissimi quique omnes remanserunt in Babel. Hinc dicunt Sapientes nostri,* לא עלה עזרא מבבל עד שעשאה כסלת נקיה ועלה Non ascendit Esra ex Babel, donec fecisset eam instar similæ puræ, & tum ascendit, *q. dicerent; Illum reliquisse (in Babel) viros rectos & præstantes, & duxisse secum viliores & nauci; eò quòd in terra Israelis in potestate ejus futurum erat, ne cum eis commiscerentur. Scire debes, neminem prorsus ascendisse cum ipso de tribu Levi, sicut Scriptura dicit;* Animum adverti ad populum, & ad Sacerdotes, at è Levitis neminem inveni ibi, Esræ 8.15. *donec sc. pro eis in Babyloniam scripsisset, & ipsi misissent de filiis Machli octodecim, v.18. Quia itaque illic relicti fuerunt omnes insigniores, & Legis periti, non poterat quicquam mutare in Lege: quia sic Lex ejus non fuisset consentiens cum Lege eorum qui remanserunt in Babel, & qui commorabantur in urbibus Samariæ, & in terra Assur, aliisq; locis, ex quibus noluerunt cum eo ascendere. Ac licet mutarit Scripturam seu characterem, sicuti superius diximus, in memoriale sc. liberationis secundæ; attamen non audebat quicquam in Lege mutare; licet etiam numerationem mensium mutarit de Martio in Septembrem, &c. tamen ne verbulum quidem mutavit ab eo quod scriptum erat in Lege. Et, si reperiatur Lex apud alias gentes discrepans ab exemplari quod est in manibus nostris, aut cum aliqua mutatione in verbis, mutatio illa incidit à Translatoribus populorum illorum, qui non fuerunt exercitati in ea; idq; ideò, quia Judæi accurati sunt in Lege, & ejus literis, in plenis & defectivis, & gloriantur, se scire numerum literarum, & versuum, ita ut hæc margini librorum suorum adscribant, & vocent* Massoram, *quod non fecerunt alii populi. Sic dicunt,* Quare vocatur nomen ipsorum סופרים? Quia fuerunt סופרים numerantes omnes literas

quæ sunt in Lege; *idq; in signum, quòd ea talis sit custodita in manu eorum, qualis fuit tradita Mosi, absque mutatione. Cujus rei indicium est, quòd hodieq; inveniatur in manu omnium Israelitarum, dispersorum per totum mundum, ab Oriente usque in Occidentem, juxta exemplar unum, sine mutatione*, &c. Ex his jam Lectori judicium relinquo de mente hujus Josephi Albi, an dixerit hæc limitatè, de discrepantiis tantùm ortis ex Interpretum errore, lapsu, atque hallucinatione, & an crediderit vel statuerit, discrepantias tales ortas esse etiam ex Codicum Hebraicorum discrepantiis, & variis lectionibus.

DEFENS. *Quod autem subjicit* (sc. dictus Albus) Judæos esse accuratissimos circa Legem suam, imò & circa ejus literas, voces item plenas & defectivas, eosque gloriari, quòd sciant numerum literarum, versuum, distinctionum & accentuum; *sit illa accuratio & diligentia quantum libuerit magna, humana tamen est, non ἀναμάρτητ@ non ex ἐνθουσιασμῷ & Spiritus afflatu divino, ac proinde ad examen revocari potest & debet, ac judicandum & examinandum, num in descriptione codicis alicubi erratum fuerit à Scribis, qui illum descripserunt.*

VINDIC. Si accuratio & diligentia illa Judaicorum librorum quantum libuerit magna fuerit, etsi non ἀναμάρτητος prorsus, quæro tamen, an per eam committi potuerint tot insignes & enormes variationes non solùm in literis, sed & in vocibus, versibus, & periodis integris, per eorum omissionem, additionem, inversionem, mutationem? & an illę variationes irrepere potuerint in omnes codices? vel etiam, an quædam ita tolli & submoveri potuerint ex omnibus, ut nulla eorum compareant vestigia, ut nulla similia exemplaria alicubi remanserint & propagata fuerint? Hic vel ille codex, scriptus, aut impressus, potest omninò revocari ad examen; sed aliorum codicum probatorum, cùm illi semper haberi potuerint, & etiamnum possint. De hoc verò etiam jam alicubi in superioribus est actum.

DEFENS. *Et quî nobis probabit Censor, scribas istos non errasse, sed eos potius, qui codicem τῶν LXX. vel aliorum Interpretum descripserunt, nisi ex sensu, qui ex utraque lectione exurgit? qui si melior ex hodierna oriatur, præponatur tùm sanè illa; si verò ex antiqua illa convenientior sensus exoritur, quidni illa lectio isti meritò pari jure præponitur?*

VINDIC.

VINDIC. Quomodo ad hanc quæſtionem reſpondere poſſum, niſi à Defenſore mihi proferantur æquè Codices Hebræi τῶν LXX. & aliorum interpretum, ac hodierni codices Judaici, ut inter ſe conferri & expendi poſſint? Quî Defenſor Lectiones illorum Interpretum, quas fingit, nobis probabit? Sanè, ſi codices Hebræi τῶν LXX. & aliorum Interpretum hodiè extarent, & aliam lectionem præferrent, quàm hodierni Codices Hebraici, hanc regulam obſervandam eſſe, non valdè abnuerem. Quando verò neque illi ipſi codices, neque eorum ſimiles, quales quidem à Defenſore finguntur, uſpiam terrarum extant, vel unquam extitiſſe, fide dignis teſtibus probari poteſt, è contrario omnes Judæorum codices ab Oriente uſque in Occidentem, in lectione una eademque conſpirant & conveniunt, ſi non ad extremum uſque apicem, ratione τῆς ὀρθογραφίας, ſaltem in vocibus & ſenſu, & oppoſitè ad Interpretes veteres, dum nulli codices Hebræi proferri poſſunt, qui vel minimas illarum lectionum habeant, quæ ex Interpretibus producuntur, neque cauſa ſufficiens prætendi poſſit, cur hæc unanimis & recepta lectio ſit rejicienda; iſtud ſane ſufficienter probat ſatis, Judæorum codices erroris redargui non poſſe.

DEFENS. *Hanc lectionum varietatem vel non agnovit & animadvertit Albo, vel ſi animadvertit, ac nihilominus ſimpliciter & abſolutè hodiernam antiquæ illi, utriuſque examine & collatione præponit, iniquè prorſus facit & injuſtè, nec in ea cauſa audiendus eſt, neque alii illius ſimiles Judæi, ſi qui ſunt: peccant nimirum nimiâ gentis ſuæ φιλαυτίᾳ, nimio & perverſo codicis ſui amore atque affectu, quem ſine ratione volunt, in omnibus etiam minimis, eſſe autographis Moſis & Prophetarum, vel Eſdræ, prorſus ſimilem atque geminum.*

VINDIC. Manifeſtè ſatis liquet, hunc Album non agnoviſſe hanc Lectionum varietatem, quia eam in Codicibus Hebræis antiquis non invenit. Et quia eam non invenit, ideò neque animadvertit, neque etiam prætulit codices Hebræos alios aliis, hodiernos putà antiquis, vel ullis. Codicum enim Hebraicorum conſenſum univerſalem aſſerit. Hos præfert, non codicibus aliis Hebraicis antiquis, ſed Lectionibus aut potiùs Tranſlationibus diſſentientibus ab illis; idq; non ſimpliciter ex φιλαυτίᾳ, ſed graviſſimis motus rationibus, quas Lector cordatus non ita vanas & inanes judicabit:

Primò dicit, Tempore Templi primi nullas mutationes potuisse in libros Sacros irrepere: quia tunc viguerunt Sacerdotes & Doctores Legis, qui illas deprehendissent, reprehendissent, atque statim correxissent: quia etiam Legis notitia & peritia in ore omnium nota fuit. Unde apparet futilitas illius commenti Critici, quo statuitur, errores plerosque ortos esse à primis authorum sacrorum descriptoribus, quasi non idonei præstò fuissent viri, qui in hoc vigilarunt.

Secundò, Tempore captivitatis Babylonicæ quoque id non potuisse accidere; 1. quia in captivitatem abducti etiam fuerunt Sapientes, & Prophetæ, Legis Divinæ periti, ejusque custodes & vindices: 2. quia in ipsa Captivitate non defuerunt exemplaria Legis sufficientia, ex quorum sc. inspectione & collatione facilè, si qui à librariis nonnullis, vel aliis, commissi fuissent errores, corrigi & emendari potuissent.

Tertiò, non potuisse id fieri post captivitatis reductionem: quia, Esrâ redeunte Hierosolymam, relicti fuerint & remanserint in Babele, Levitæ, & Legis peritissimi quique, ut & exemplaria Legis sufficientia: Hierosolymæ fuerat Esdras, cum aliis nonnullis, qui huic rei invigilabant. Si illi in Babylonia aliquid mutassent, mutationem deprehendissent Esdras & ejus collegæ, Hierosolymis: si Hierosolymis Esdras, & ejus collegæ aliquid immutassent, discrepantiam statim animadvertissent Babylonii, & cæteri qui non redierunt Hierosolymam, eosque redarguissent.

Quartò, post illa tempora nullam mutationem esse factam, arguit, *primò* ex perpetua & constanti Judæorum in describendis & custodiendis suis codicibus, diligentia, accuratione & religione, quâ ad minima quæque attenderunt, etiam in scriptione, adeò ut omnes Legis literas, versus, & similia notârint & numerarint, ne quam, vel malitia, vel negligentia hominum, invehere posset mutationem. Quo studium Massorethicum indigitat, quod deducit à Viris Synagogæ Magnæ, seu Esdræ ipsius temporibus: hos enim intelligit per סופרים seu Numeratores, quorum mentionem facit ex Talmude, quem locum pleniùs allegatum & explicatum videat Lector in Tiberiade Patris mei cap.8. *deinde*, probat idem ex eo, quòd Lex ipsorum, h. e. Libri Hebraici sacri omnes uno eodemque modo legantur à Judæis per universum orbem,

orbem, ab Oriente in Occidentem, neque tales discrepantiæ in illis inveniantur, quales arguuntur ex aliarum gentium & nationum Translationibus: quod si enim illæ ex codicibus Hebraicis ortæ essent, nunquam potuisset fieri, ut talis Codicum Hebraicorum consensus esset, qualis habetur.

Ex quibus Lector judicabit, an ita prorsus sine Ratione, iniquè & injustè, ut Defensor vult, libris Hebraicis & eorum lectioni adhæreat Albo, & eam aliarum gentium Interpretationibus & Translationibus præferat, ut planè, ex prætoria & decretoria Critici sententia, non sit audiendus.

Utut autem hoc sit, quia hæc testimonia in eum præcipuè finem sunt à me adducta, ut Lector videat, quid doctiores Hebræi de hac quæstione sentiant; sufficit mihi demonstrasse, hujus Josephi Albi testimonium è diametro repugnare Criticæ Defensoris, & frustrà illum in eo pervertendo & detorquendo laborasse.

DEINDE produco Testimonia, pro altera quæstionis controversæ parte, quâ asseritur, *adhibito nostro judicio, & cujusque facultate στοχαστικῇ, verum sensum, veramq; lectionem esse inquirendam & eruendam.*

Primo hîc adduco Testimonium ex libro COSRI, & ejus Commentatore, R. *Jehudâ Muscato.* Ad id excipit

DEFENS. *Primò: Etiamsi Cosri, cum suo Commentatore Muscato, & Aben Esrâ, hîc Censoris sententiæ planè accederet, nihil id nos movere deberet, quia testimoniis merè humanis adversus rectam rationem pugnare velle, injustum prorsus est & absurdum.*

VINDIC. Si illi meæ sententiæ planè accedant, habeo quod hîc volui, ostendere nimirum, Hebræos meæ, & non Defensoris sententiæ, favere. Quo loco vel illa testimonia sint habenda, vel Defensoris rationes, quibus ille veram & genuinam codicis Sacri authentici lectionem, non ex codicibus, sed ex recta ratione, quod Socini etiam est dogma, vult eruendam esse, Lectori dijudicandum relinquo ex illis, quæ hactenus hac de re sunt inter nos disputata. Si in sua sententia Defensor sibi constaret, dicendum ipsi hîc fuisset; hos productos testes *favére meæ sententiæ, & hodierni codicis lectioni*, non, *contra rectam rationem*, sed, *contra aquè antiquorum, & antiquiorum Codicum meliorem & veriorem lectionem.* An ille testimoniis

stimoniis divinis evincit varias suas lectiones ex Interpretibus per suam rationem? Quàm *recta* sit ejus *ratio* in probandis suis variis illis Lectionibus, parte secundâ, Deo favente, visuri sumus.

DEFENS. *Verùm illi temeritatem duntaxat, & effrænem (ex mera animi libidine & impetu) sine judicio censendi, conjectandi, immutandi, corrigendi, & conjecturas atque emendationes intra textum in codicibus invehendi (expunctâ priore lectione) licentiam damnare videntur, potiùs quàm modestam illam quam nos tuemur, & in Critica explicamus, (non quam Censor nobis invidiosè & falsò imponit) corrigendi & emendandi ex varia antiqua lectione, vel etiam interdum ex conjectura, libertatem.*

VINDIC. Hoc verò probandum erit ex Authorum horum verbis, ceu mentis ipsorum interpretibus. Quomodo ergò id probat?

DEFENS. *Sic enim ille Cosri,* אם תשלוט ההקשה על אלה והדומות להם Si prævaleat aut dominetur Objectio in istis & similibus, *h. e. si nimium tribuatur isti objiciendi, opponendi, conjectandi, ubi libitum fuerit, licentiæ, tùm illa mutabit libros integros, primùm in literis, tùm in vocibus, exinde in sententiis ipsis,* &c.

VINDIC. Paucis rem expedit Defensor, quæ longiorem & clariorem explicationem desideraret: sed nos non tam facilè acquiescimus. Sciat Lector, hanc esse pravam Verborum Cosri interpretationem, & violentam mentis ejus detorsionem.

Interpretatio Defensoris prava est & imperita, non quam ego dedi in meo libro, sed quam Censor, pro suo mero libitu & arbitrio, finxit; Ego transtuli; *Si rationem, seu facultatem* στοχαστικὴν *sinamus dominari super ista & similia:* quam cur ille rejecerit & correxerit, facilè apparet. Nervus & anima sententiæ consistit in significatione nominis ההקשה, quod Defensor transfert *Objectio.* At quo authore, vel quo fundamento? Proferat ille authorem, qui הקשה reddat *Objectionem.* Reddat hujus suæ expositionis rationem, si potest. Ego dicam quid respexerit; הִקְשָׁה apud Rabbinos significat *Opponere, Objicere.* Hinc vel putavit, vel aliis persuadere voluit, nomen præsens, quia eisdem literis scribitur, esse derivatum ab hoc verbo, & eandem habere significationem: sed falsò. Si hoc הקשה esset ab הקשה, seu à verbis quiescentibus tertiâ radicali formatum esset ex conjugatione Hiphil, dicendum fuisset

fuisset הַקְשָׁאָה vel הַקְשָׁיָה, vel הַקְשָׁהָה. Grammatici omnes hoc dicent. At Radix est קשש, unde in Hiphil הַקַשׁ, quod apud Rabbinos significat *Comparare, Aequiparare, Proportionem, analogiam facere vel instituere*: unde הֶיקֵשׁ *Syllogismus, Ratiocinatio*: & הַקְשָׁה quod idem, & frequenter sumitur, maximè in hoc authore, pro *Ratiocinatione, Comparatione, proportione, consideratione ex comparatione duorum vel plurium proportionata & rationabili.* Edat, si potest, hujus suæ explicationis rationem Defensor. Hæc versio referenda inter cætera Defensoris nostri ἀγνοήματα Hebraica.

Mentem verò etiam Authoris prorsus pervertit & violenter detorquet, suamque detorsionem fictâ & pravâ hac versione occultare conatur: quod non tantùm apparet ex significatione vocis hujus genuina, sed ex circumstantiis, antecedentibus & consequentibus. Quæritur illic; *Quid faciendum, si occurrat discrepantia & varietas in exemplaribus?* Respondetur; *Attendendum ad majorem exemplarium partem: & illa sequenda lectio, quæ pluribus exemplaribus comprobatur; rejicienda, quæ paucioribus.* Ratio additur; *Quia falsitas & error non facilè invadit & occupat majorem exemplarium partem.* Objicitur; *Quid verò, si lectio aliqua nitatur quidem pluribus exemplaribus, sed videatur esse* בחלוף הקשה *præter vel contra rationem, proportionem, collationem* (h. e. si videatur vel sensui, vel antecedentibus & consequentibus, seu repugnare, seu minùs convenire quàm alia lectio?): Exemplum producitur ex *Thren.* 4. 18. *ubi legitur* צָדוּ, *sed* בהקשה *per hanc ratiocinationem alicui meliùs videtur quadrare* צָרוּ *per Resch: Item aliud ex Psal.* 24. 4. *ubi legitur* נפשי, *&* הקשה *Ratio videtur suadere melius* נפשו: Additur, *plurima adhuc talia esse, & proferri posse.* Ad hæc respondetur; *Si* הקשה *Ratio, ratiocinatio*, h. e. electio & dijudicatio lectionis rectæ ex ratione, *dominetur in istis, & similibus, mutabuntur libri toti, primò in literis, mox in vocibus, dehinc in sententiis, punctis & accentibus, &c. & sic mutabitur ubique sensus.* Ratio additur; *Quot enim sic poterunt* (sc. per hanc הקשה Rationis vim, si ei dominium relinquatur) *transferri in alium sensum?* Itaque, vult ex his concludere, dominium ei hîc non concedendum, sed adhærendum exemplaribus pluribus.

An hæc sapiunt, Authorem hunc voluisse intelligere *Temeritatem duntaxat, & effrænem, ex mera animi libidine & impetu, sine ju-*

dicio, censendi, conjectandi, &c. licentiam, ac non potius talem, quæ fit ex judicio, ratione, consideratione & collatione antecedentium, conseqq. & seriei Orationis? Tu, Lector, judica, & pronuntia. Sanè non prorsus abnuo, ut talis intelligatur, sed ea nulla alia erit, vel esse poterit, quàm illa ipsa, quam proponit, suadet & tuetur Defensor noster. Majorem enim temeritatem, magis effrænem, ex mera animi libidine & impetu, sine judicio, censendi, corrigendi, conjecturandi, immutandi licentiam, nemo hactenus usurpavit, quam Defensor in hac sua Critica. Urget ubique, cum judicio & ratione hoc faciendum esse, & tamen centenas, imò millenas nobis obtrudit Varias lectiones ex Interpretibus, sine ulla addita ratione. Inspiciat Lector ejus Criticam, & verum me dicere fatebitur. At inquit,

DEFENS. *Hoc periculum non est metuendum ex ea, quam in Critica explicamus, conjectandi, corrigendi, & emendandi ratione.*

VINDIC. Sanè ex hujus Authoris mente metuendum: quia illam ipsam rationem describit, & intelligit, quam Defensor in sua Critica explicat. quod hîc mihi sufficit.

Neque se expedit Defensor, *vel eo, quòd dicit, se non vellè crisin hanc fieri, ex mero animi impetu & libidine*; quis enim talem ferret vel approbaret? damnant Hebræi eam quæ fit ex ratione & conjectura, sine authoritate codicum: opponuntur, non *Temeritas judicandi*, & *Sanum judicium*: sed *Judicium, seu Ratio Humana*, & *Codices*: *vel eo*, quod dicit, *se nolle hodiernam lectionem expungi, & aliam in textum insulciri*. Annon satis expungitur, & exauthoratur, quando alia in margine apponitur, cum hac censura; *Lectionem quæ in textu est, esse falsam, erroneam, absonam, insulsam, incommodam, inconvenientem: conjecturam marginalem esse veram*, &c. Dum Cosri vult, Codicibus solis adhærendum esse, lectiones etiam illas solas approbat, quæ illorum fide & authoritate nituntur. Nimis liberaliter itaque & confidenter concludit:

DEF. *Sic non attingitur illis Cosri verbis sententia nostra, quâ nulla in libros & Codices introducitur mutatio, sed liberum duntaxat permittitur lectori de varia lectione judicium: quam judicii libertatem quisquis vult cum Censore nostro tollere, næ is intolerandam planè in hominum animos, naturâ liberos, sibi arrogat & vult exercere tyrannidem, eosq; indigna servituti mancipare.*

VIND.

VIND. Imò sic maximè attingitur & damnatur ejus sententia, quâ libertatem judicii de lectione sacra, sine codicum fide & authoritate, introducit, quam quisquis cum Defensore approbat & exercet, næ is intolerandam in Sacros libros sibi arrogat & exercet tyrannidem, eorumque authoritatem, quam ex se, & summo, per Divinam providentiam, codicum consensu habent, indignæ hominum servituti mancipat. Et qui quæso Libertatem judicii lectori relinquit, qui dicit; *Hæc lectio quæ in textu habetur est falsa, absona, insulsa*, &c. *Lectio vel conjectura marginalis est vera, commoda, consona*, &c? An legitima est libertas, si optio alicui relinquatur, inter verum & falsum eligendi quod ei placuerit? Cæterùm novimus hominum animos esse naturâ liberos: sed illa libertas proh dolor est ad malum tantùm. Deo servire, illius Verbo, Codicibus sacris judicium submittere, vera est libertas. Sed pergamus. Uti falsam affinxit authori libri Cosri sententiam, ita & ejus Commentatori.

DEF. *Eadem est Muscati, τȣ Cosri Commentatoris mens, cùm ait*; Scopus & intentio authoris est, non debere hominem statim id pro bono & probo accipere, quod ipsi in oculis suis tale videtur, nam in ea quâ incedet viâ, juxta rationem & conjecturam suam, ibi error invenietur, & abscondetur illi laqueus; h. e. *si nimiùm indulgeat rationi & conjecturis suis, non rarò continget ut decipiatur, & occultus ei delitescat laqueus.*

VINDIC. Falsa glossa: mens est Commentatoris eadem quæ Authoris; *Si homo indulgeat rationi & conjecturis suis* (*qualibuscunq;*), *sine authoritate codicum, non rarò continget ut decipiatur, & occultus ei delitescat laqueus.* Opponuntur enim *Ratio* & *Conjectura*, *Codicibus*, & hæc duo inter se conferuntur; non *Ratio cum Ratione: vel Conjectura cum Conjectura.*

DEFENS. *Quæ verba redarguunt quidem temerariam in conjectando præsumptionem, in qua non rarò falluntur homines.*

VINDIC. Redarguunt omnem conjectandi in codicibus Sacris præsumptionem, quæ fit sine codicum certorum lectione, tamquam temerariam, & fallibilem.

DEFENS. *Si observetur, ut in textu nulla fiat mutatio, causa nulla est cur ille Albo, vel alius quicunque Judæus, nobis de nostra sententia magis succenseat, quàm quòd ipsimet variam τȣ Keri & Ketib lectionem*

observant & annotant, quodq; celebriores eorum Rabbini, in suis פירושים *sive Commentationibus, de utraque lectione suum judicium dant atque producunt, utpote qui utramq; non rarò probant, vel alteram alteri aliquando magis præferendam esse judicant.*

VINDIC. Omninò succensendi causa magna est ipsis: quia magna est differentia inter illa קרי & כתיב, & inter has Notas, de quibus Defensor agit. Nam illi vel utramque lectionem, certis de causis sic factam, authoribus ipsis adscribunt, vel saltem codicum diversitati, & ideò utramque approbant, quia utraque vel suas habet rationes & authores, vel saltem commodam lectionem fundit, & perinde est, sive hanc, sive illam amplectaris: nullibi scribunt, Lectionem quæ est in textu, vel in margine, esse falsam, absonam, insulsam, incommodam, &c. Sed de his Keri & Ketibh, alibi à nobis agitur.

DEFENS. *Nam cur nobis Christianis non tam liceat, varias ex veterum Interpretum collatione cum hodierno textu Hebræo, colligere & observare lectiones, quàm ipsis licuit varias annotare in suo Keri & Ketibh lectiones, deq; illis liberum ferre judicium?*

VINDIC. Ratio in promptu est: quia tales codices nullibi extant, quæ hujusmodi lectionem exhibent, qualem repræsentant Interpretum illorum translationes. Judæi in dijudicanda Textus Sacri lectione nituntur tantùm codicibus, non Rationi vel Translationibus, sine illis.

Porrò produco etiam ABEN ESRAM, huic Criticæ sese opponentem. Itaque videamus, quomodo & hunc nobis eripere conetur Defensor.

DEFENS. *Eadem est Aben Esræ mens in Testimonio, quod ex eo adducit Censor: Isthic enim Critici seu Grammatici cujusdam sui temporis temeritatem damnat & castigat, qui inconsultè, & sine magno judicio & necessitate, audacter præsumebat, pro libitu & arbitrio, variis in locis, receptam lectionem codicis Massorethici immutare, expungere, aliamq; ei substituere.*

VINDIC. Negatur hæc glossa, quia eam ipse Aben Esra refutat & aliam suæ castigationis caussam reddit. Criticus seu Grammaticus ille præsumpsit corrigere & immutare receptam lectionem, non simpliciter pro libitu & arbitrio, sed suę conjecturę suas quoq; reddidit rationes, existimans, illa non posse rectè & convenienter

explicari

explicari ſecundum ſenſum literalem, h. e. lectionem communem & receptam, neq; cum antecedentibus & ſequentibus convenire, perinde ut Defenſor. Aben Eſra ſimpliciter illum ita ablegat; *Abſit hoc*, inquit, *longè, abſit, inquam. Hoc enim non rectum eſt in verbis authorum prophanorum, quantò minus in verbis Dei vivi!* Item; *Virum cordatum & ſanæ mentis non decet ita loqui in verbis communibus & prophanis, quanto minus in libris Sacris?* h. e. non decet recedere à verbis authorum, quando ex codicibus legitimis de illis conſtat, eaque, ſecundum noſtrum judicium, noſtramque rationem inflectere, immutare, corrigere, &c. Itaque ſatis clara eſt & evidens ejus mens. Inſpiciat Lector locum à nobis productum, & ipſe judicet. Violentæ hæ ſunt authorum iſtorum detorſiones, perinde ut locorum Scripturæ.

Poſt hæc adduco duos eoſdem Authores, iſtam Criſin in Karraitis, Sectariis Judæorum, reprehendentes & condemnantes, ad quæ multa ſcribit, ſed præter rem, pro more ſuo, Defenſor:

DEF. *Ultimo loco, inquit, expendendum, quid Cenſor noſter ex Judæis (quorum veſtigia per omnia ſequitur) de Karræis, quibus ille nos accenſet, cenſeri velit.* De Karræis, *inquit*, Sectariis inter Judæos, qui omnibus Traditionibus rejectis, ſoli Textui Scripturæ adhærebant, legimus illos olim, non ſolùm in explicatione & intellectu rerum, ſed etiam in lectione Scripturæ multimodè inter ſe diſſenſiſſe, quòd Punctationem ceu Legis oralis & Traditionis ſpeciem reſpuerent, ſeu, ut Muſcatus ſcribit, quòd indifferenter rejicerent, tam Traditiones de modo legendi Scripturam, quàm explicationes rerum. *Tùm ſubjicit Cenſor, τὸ Coſri, & Aben Eſræ de illis teſtimonium.*

VINDIC. Rectè: produco ex dictis authoribus, *primò* quid iſti Karræi ſenſerint, *tùm*, quid illi de ipſorum ſententia judicarint. Confero Cenſorem, & ejus ſimiles, Karræis, non per omnia, ſed duntaxat in hac, de qua inter nos controvertitur, quæſtione. Ego pariter ſequor veſtigia Judæorũ, non per omnia, ſed in eadem re, cujus me nec pœnitet, nec pudet. Habeo enim duces & comites, non illos ſolos, ſed præcipuos ex Chriſtianis, tum antiquis, tum recentibus Doctoribus. Itaque, ſi oſtendero, Karręos ſimilem ſententiam tenuiſſe, & allegatos à me authores illam damnaſſe, jam mihi ſatis eſt ad meum hîc ſcopum, qui fuit, oſtendere, Judæos

hanc Crisin damnasse & rejecisse; & superflua sunt, neque ad rem faciunt multa, quæ de Karræis hîc aspergit Defensor, ut paginas multas impleat, & volumen spissum faciat.

Cosri, de Karræis scribit; *Karraitæ pro suo arbitrio mutant Leges*, (h. e. tum lectionem legis, secundum puncta & accentus consuetos & usitatos, ut ex quæstione, quæ ibi fuit proposita, apparet, tum in sensu ipso Legis, quoad vetita & licita, judicia, & cætera) *secundum uniuscujusque opinionem* (h. e. non secundum consuetam & receptam legendi rationem, sed secundum suam rationem & opinionem, prout ipsis rectum juxta eam videtur). *Præterea etiam unus & idem non semper manet in Lege una* (h. e. in lectione eadem): *quia indies ei nova sententia oboritur, quotidiè etiam* (suâ sc. opinione) *scientia ejus augetur, & redditur doctior* (& oculatior in vera Scripturæ lectione, veroque ejus sensu cognoscendo): *quandoque incidit in alium* (similem) *qui, ratione aliqua in medium adductâ, eum à sententia sua dimoveat*, &c.

Aben Esra, inter alia de illis dicit, *quòd verbis Doctorum & Interpretum Legis non credant, & vel ad dextram vel ad sinistram subinde declinent: quòd Scripturæ Textum, præcepta & statuta, pro lubitu suo* (non secundum receptam lectionem) *exponant & legant: eò quòd sint à scientia proprietatis linguæ vacui, quòd errent in Grammaticalibus.*

Annon hæc omnia conveniunt cum sententia Defensoris, qui vult, nos non debere esse adstrictos ad certam codicis recepti lectionem; sed ex nostrâ ratione & conjecturâ esse judicium de ea faciendum, &c? quòd quivis, peritus sc. & subsidiis necessariis instructus, hîc aliquid tentare, atque etiam præstare possit, &c.

Atqui horum sententiam rejiciunt Cosri & Aben Esra.

Cæterùm, his adhuc alii addi possent, qui idem, & magis disertè adhuc, asserunt. *R. Moses Nachmanides*, insignis author, scribit in Novellis suis, in Caput Talmudicum יש נוחלין fol.91. col.3. (uti citatur in שתי ידות fol.14. 2.) הגהת ספרים בסברא עבירה גמורה וראוי לנדות עליה h.e *Correctio librorum ex opinione vel conjectura, est absoluta transgressio, & propter eam meretur quis ut excommunicetur.* R. Menachem de Lonzano in dicto libro שתי ידות itidem: אני אומר שאין להטעות הספרים מסברא *Ego dico, non esse libros Sacros de errore redarguendos ex conjectura & nuda opinione.* Ubi notandum, illos סברא *Opinionem* seu *conjecturam* semper

opponere

opponere *Defectui authoritatis codicum*, idque vocare סברא, cum quis ſine codicum probatorum authoritate & lectione, ex ſola ſua opinione, judicio, vel ratione, lectionem conſtantem, receptam & communiorem, erroris redarguere, & aliam lectionem ſeu in ejus locum ſubſtituere, ſeu illi præferre conatur. Hinc accommodant etiam huc, & Criticis hujuſmodi inculcant, dictum illud Talmudicum, quod legitur in Sota capite tertio: בני הזהר במלאכתך שמלאכתך מלאכת שמים שמא תחסיר או תותיר אות ונמצאת מחריב העולם כולו *Mi fili, eſto cautus in opere tuo, ſi opus tuum ſit opus cœli* (h. e. divinum, Sacrum, circa Scripturam ſacram verſans); *quod ſi enim fortè detrahas aut ſuperaddas vel unicam literam, perinde habeberis ac ſi vaſtares totum mundum:* Item: מי שלח ידו בהם ונקה *Quis inſeret manus illis*, (ſc. codicibus Sacris) *& innocens erit?* (ad imitationem 1.Sam.26.9.) In Talmud Sanhedrin cap. ult. legitur; כל האומר על אות אחת של תורה אינה מן השמים דבר יי׳ בזה *Quicunque etiam de litera unica Legis dicit, quòd non ſit de cœlo, eſt ex iis de quibus ſcriptum*, Verbum Domini ſprevit, Numer. 15. 31. In Megilla cap.3. כל פסוק דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן ליה *Nullum verſum, quem non diſtinxit Moſes nos diſtinguere debemus*, &c.

CAPUT XX.

Concluſio primæ partis, in quâ de Præjudiciis nonnullis, quibus me meamq; ſententiam gravare, ſe ſuamq; ſententiam tutari & communire conatur Defenſor.

SIc hactenus, bono cum Deo, ſufficienter vindicaſſe nos exiſtimamus Conſiderationes noſtras, & allegatas ex Hebræis Authoritates, contra injuſtam Defenſionem Antagoniſtæ noſtri, ut Lector videre poſſit, utra ſententia ſit verior, tutior, certior, & ad Sacræ Scripturæ, Hebraicorum præſertim codicum, authentiam & authoritatem conſervandam, magis accommodata.

Placuit

Placuit autem eidem, in extremam Defensionis suæ aciem, magnos quosdam viros collocare, & eorum testimoniis atque authoritatibus, illam claudere, ut, si rationes ejus minùs fortè sint validæ quibusdam visuræ, saltem illustrium illorum virorum nomina, fama & authoritas, Lectorem hæsitabundum & vacillantem confirment, pondus eis addant, meque, & qui mearum partium sunt, deprimant & prosternant. Illa Testimonia accuratiùs excutere, vel cum magnis illis viris congredi, nobis non est propositum, neque ad rem præsentem necessarium. Novit enim Defensor, si authoritatibus agendum esset, non defuturos nobis, quos ei opponere possemus, numero & pondere non inferiores.

Paucis duntaxat, & cursim, quanti sint illa ad caussam Defensoris juvandam ponderis, videbimus.

Primò velut Ajacis clypeū prętendit *ERASMUM, in simili caussa se adversus eos, qui ipsius in N. Testamenti Textu Græco illustrando & emendando operam insectabantur, similibus rationibus defendentem.*

Sed Erasmus ibi longè aliud agit, quàm Defensor. Ille novam suam versionem Latinam, ex Græco factam, defendit adversus eos, qui ipsum hoc nomine calumniabantur, quòd desertâ vetere Interpretatione Latinâ, novam conderet, quasi hac ratione Sacras literas depravaret. Nequaquam hoc defendit, quòd Græcos codices ex Latinis & aliis, vel privatis suis conjecturis, correxerit & emendarit; sed vice versâ, quòd Latinos ex Græcis. Non id ergo egit, quod Defensor agit, & agendum suadet, neque causa illius similis fuit causę Critici nostri. Edidit Erasmus N. T. Græcum: sed nullibi invenio varias lectiones ab eo appositas, ex Interpretibus peregrinis erutas, vel ex sua conjectura: Scripsit Notas, sed nescio an in illis quoque talia reperiantur, ubi vel sine Codicum aliquorum fide & authoritate, vel saltem sine vetustorum auctorum, de codicum diversorum lectione testantium, ex sola variante aliqua Interpretatione, vel ex suo judicio & conjecturâ nudâ, Græcam lectionem, de qua constat, vel improbet & rejiciat, vel corrigendam suadeat. Proferat ex Erasmo loca, ubi lectiones Græcas, omnium codicum Græcorum consensu comprobatas, hoc fundamento de errore accuset vel rejiciat, quòd hîc vel ille Interpres aliter reddiderit. Si tanti esset, facile esset ostendere, Erasmum nequaquam id sensisse, quod ei affingit Defensor.

At

At pone, Erasmum cum Defensore sensisse, num ejus authoritati vel judicio adstringemur, ut ei subscribere statim cogamur? Homo fuit, nec ab erroribus omnibus immunis. In Græcis & Latinis literis atque authoribus illustrandis, habeat ille palmam: at certè in Hebraicis, ne quidem si viveret eam affectaret, vel aliis præreptam vellet.

Erasmo subjicit aliquot AMICORUM *suorum de Arcano Punctationis à se Revelato*, & Criticâ suâ judicia, ex privatis ad illum epistolis excerpta, *ut sc. videam, quantum, hac in parte distet hominum illorum judicium à mea censura, eoq; motus (si mihi quidem aliqua ingenui pudoris & Christiani candoris mica sit reliqua) desinam scripta illa, eorumq; authorem, convitiis, dicteriis, scommatibus, calumniis denique insectari, quem illi aliquo saltem in loco, si non in pretio habere voluerunt, &c.*

Doctissimum ERPENIUM *dicit se omissurum; non tamen prorsus ab animo suo impetrare potuit, quin favorabile ejus testimonium, quod Arcano ipsius dedit, proferret, & Lectori inculcaret.*

At *Erpenius* tùm ita judicavit, cùm illum tantùm legisset, & audivisset. Quod si longior ei vita suppetiisset, sanè non dubito, quin perinde atque alii revocasset, & meliori sententiæ locum dedisset. Judicia illa non sunt definitiva, quæ feruntur auditâ unâ tantùm parte: Altera pars quoque est audienda judici legitimo & æquo. Patris mei, & meas rationes Erpenius non audivit. Itaque neque ejus sententia potest nos condemnare. Si adhuc viveret, provocatio nobis daretur à Judice non satis informato, ad Judicem pleniùs informandum.

Erpenio succenturiat Clarissimum RIVETUM, *Galliâ & Belgio celebrem, qui, Arcano ejus lecto, ingenuè fatetur, se eo in sententiam ipsius fuisse pertractum*, Lugd. Batav. 22. Sept. 1625.

Ad hoc idem excipio, quod ad præcedens: & insuper ejusdem Riveti recentius & maturius judicium, huic oppono, quod tulit, perlecto meo etiam de Punctis Tractatu, tùm *de Arcano*, tùm *de Critica* Defensoris. Id longè pluris æstimandum, quàm prius illud, si verum sit, quòd *δεύτεραι φροντίδες* sint *σοφώτεραι*. Kalendis Decembribus, Hagâ-Comitis, Ann. 1645. ita ad me scribit: *Quod spectat Capellum, clariss. Amicus noster curabit ad Te deferri ejus Diatribam contra Te, quam nondum vidi, sed editam esse, & Ambstelo-*

dami prostare novi. Illa tibi occasionem præbebit exactiùs in alia inquirendi, quæ adversus Textum Sacrum, periculosis rationibus innixus, sub candoris & veri specie, meditatur. In quibus video eum viris doctis & gravibus, sed in talibus non satis exercitatis, imposuisse, quorum nonnulli Criticen ejus extollunt, tanquam elimatum non solùm, sed & penè necessarium opus. Aliter hic judicarunt Collegæ nostri, in literis illis versatissimi, qui non authores potuerunt esse Typographis nostris, ut eam typis suis describerent. Et 3. Idus Januar. Ann. 1648. Bredâ Brabantiorum; *Ad te*, scribit, *jam venio, & post iteratas gratiarum actiones pro tanto munere, tibi indicabo, me paucis diebus librum tuum integrum percurrisse maxima cum voluptate, in quo video te cum diligentia summa, addidisse ἀκρίβειαν necessariam, nec antagonistæ quicquam concessisse, sed omnia ita discussisse, ut non dubitem, quin si iterum experiri tecum velit, ei hæreat aqua. Hoc mihi inter alia summè probatur, quòd vero ductus Zelo pro Verbi Divini αὐθεντίᾳ, subruisti penitùs fundamentum pessimæ illius & profanæ Critices, quam vir ille molitus est, & hostibus suscipiendam dedit, postquam ab Orthodoxis fuit rejecta. Ea certè si obtineret, actum esset de Scriptura tota Veteris Testamenti, quæ nihil aliud esset, quàm cothurnus Theramenis, omnibus aptandus pedibus, &c.* Et mox: *Coercebit Deus hanc audaciam, ne ulterius prorumpat. Gratulor tibi ex animo, quòd Te vindicem pium, non tantùm privatæ causæ τοῦ μακαρίτου Parentis tui, excitarit; sed etiam publici totius veræ Ecclesiæ peculii. Benedicat Deus huic tuo labori, teq; diu servet, ut aliis similibus nos beare possis.*

Riveto subjungere placet D. SPANHEMIUM, qui cùm Criticam ejus Genevæ accepisset, illic excudendam, ita Authori rescripsit Anno 1640.: *Accepi ante paucos dies Criticam tuam sacram, quo nomine gratias habeo tibi longè maximas. Opus illud tuum eximium est, & observationibus longè doctissimis refertissimum. Sunt nonnulli qui verentur, ne eo abutantur illi quibus cum nobis pugna est; verùm hanc eorum sententiam impugnavi, certò persuasus fore, ut omnes amplissimum fructum ex docto isto ingenii tui fœtu percipiant.*

Ita quidem tum judicavit Cl. Spanhemius, & ad authorem scripsit, sed, ut in privatis literis fieri solet, salvâ libertate aliter sentiendi & judicandi: neque enim hæc scripsit, ut publicè imprimerentur, sed ut amico satisfaceret. Quid postmodum judicarit, pluribus possem testatum facere. Quædam duntaxat pauca ex ejus

Epistolis

Epistolis audiat Lector. Mense Decembri, Anni 1647. accepto meo de Punctis Tractatu: *Tandem pervenit ad me Liber à te mihi destinatus, & velut ex naufragio, non tam illius culpâ, cui eum commisisti, quàm vecturæ tardioris sarcinarum. Dicere tibi satis non possum, quàm gratus mihi fuerit, & quàm avidè ad ejus lectionem accesserim, quâ etiam voluptate viderim, quàm solidè & quàm accuratè Adversarium tuum, tantopere se efferentem, confutâris, imò dejeceris planè, & ad ἐχεμυθίαν, si rationi cedere velit, redegeris. Gratulor tibi ex animo, utilissimum illud & verè eruditum opus, cujus nomine bonos omnes tuæ eruditionis & famæ præcones habebis, &c. Et mox: Debes te parare ad Criticam hominis istius excutiendam, cujus fundamenta jam subruisti. Ringetur Antagonista tuus, sed nequicquam, &c.*

Producit etiam excerpta quædam testimonia ex literis *ARNOLDI BOOTII, Viri*, ut inquit, *docti, tam de Arcano Punctationis, quàm de Critica Sacra.*

Sed invitum & renitentem hunc quoque in suas partes trahit Defensor. Quid enim hic *Vir*, Defensoris testimonio, *doctus* nunc de utroque libro sentiat, disertè satis ipsemet exposuit, *in Epistola, quam scripsit ad Jacobum Usserium, Archiepiscopum Armachanum, de Textus Hebraici Veteris Testamenti Certitudine, contra Ludovici Capelli Criticam*, &c, ex ejusdem Præsulis Armachani consilio, publici juris fecit: ad quam Lectorem remitto. Hic enim quoque ex *συνηγόρῳ* factus est *κατήγορος*.

MATTHÆI quoque COTTERII, *V.D. Cæsaroduni Turonum M.13. Junii 1628. ad se datam epistolam: ut &* GUILELMI EYRE, *Angli doctissimi epistolas duas, Anno 1634. & 1635. datas, prolixas satis, unà cum suis ad hunc (ne quid desit) responsoriis, dignas judicavit quæ ederentur, & mihi objicerentur.*

Isti viri docti mihi non sunt noti, nec quidquam illorum eruditioni detractum cupio. Liberum linquo illis, & cuivis, suum judicium. Hoc duntaxat dico, annon fieri possit, ut & isti ab eo tempore, viso meo Tractatu, & meis Vindiciis, uti superiores, de sua sententia in alteram concedere potuerint, vel adhuc possint. Et notandum, Guilelmum Eyre, D. Usserium, Archiepiscopum Armachanum, allegasse tanquam Capello *σύμφωνον*. Sed falsam hanc opinionem aut persuasionem peculiari epistolâ, ad D. Bootium, quæ typis etiam ab eodem mandata, à se pro-

cul submovit & amolitus est eruditissimus Archiepiscopus Armachanus.

Quod si autem authoritas Virorum doctorum aliquid valeat apud Defensorem, quia illis tantopere hîc exultat & mihi insultat, his duobus oppono ego, ex multis, Virum Clarissimum, & totam suam meliorem ætatem in examinando sensu Textus Sacri, atque Bibliis vertendis, consumentem, JOHANNEM DEODATUM, sperans, nec Defensorem, nec doctissimos illos duos viros, illum imparem vel indignum judicaturos, qui cum illis componatur, aut illis etiam opponatur. Is accepto meo Tractatu de Punctis, suum de illo Judicium, summo & longè supra ejus meritum faventissimo cum applausu ad me d. 23. Aug. Ann. 1647. perscripsit, quod non publicarem, nisi in hanc arenam ab Antagonista meo pertraherer. *Sic ergo ille:*

S. Beasti me incomparabili tuo munere, cujus expectatione pridem cruciabar. Equidem ab ineunte ætate, in recta hac tua sententia fueram ab insigni viro, D. Petro Cevallerio, unico meo in Hebraicis præceptore, imbutus, eamque procedente ætate non tantùm mordicus semper retinui, sed & conquisitis undique rationibus apud me firmavi: nec cum pluribus aliis ad conspectum famosi *Arcani* protinus manus dedi: expendi levitatem conjecturarum, judicii temeritatem sum aversatus, horrui periculum gravissimum inde exoriturum, & dolui injuriam temerè illatam linguæ perfectissimæ, & sanctissimæ, sine operæ pretio ullo, & cum magno compendio factionis Pontificiæ: in quibus omnibus pondus rationum nullum deprehendi, quod ad tam arduum tentamentum nos adigere valeret. Dolebam ægerrimè, mihi, studiis altioribus occupato, & à literis Rabbinicis non satis instructo, non esse copiam extricandi me à laqueolis compluribus, quibus author incautos, vel non satis peritos lectores irretire satagit, atque ad affectatas partes suas abripere. Verebar indignatione paulatim in rem judicatam abire, quod nec ab idoneo ullo patrono esset disceptatum, neque à legitimo judice definitum: veramque sententiam eremodicii damnatam jacere. Donec tandem prodiisti tu in arenam istam, heros invicte, qui causam fermè desertam fortissimè in integrum restituisti, & triumphantem audaciam funditùs evertisti, & profligasti. Animo, quantum verbis explicare mihi

mihi operosum foret, exultavi, & sum toti rei literariæ gratulatus, quòd serenitatem, & tranquillitatem nostris ingeniis in hoc argumento restituisti, larvam istam, cum omnibus suis fumis, & volitantibus spectris diflasti, adversus istos fossores & cunicularios, primum illum fundamenti divinæ doctrinæ lapidem ita solidasti, ut in posterum à periculosissima suffossione sartus tectus futurus videatur. Legenti avidissimè, & intentissimè eximium tuum opus, miratus sum latissimam, & profundam rerum Hebraicarum notitiam, acerrimum judicium, sagacissimum ingenium, æquale ubique & indefessum animi & rationum robur, floridum dicendi genus, acritatem perpetuam in arguendo, & sternendo Adversario, diligentiam summam in minimis fibris rimandis, & evellendis: adeò ut subierit animum meum dictum Chusai Arkitæ ad Absalomum (2. Sam. 17. 13.) *Si urbem aliquam fuerit ingressus pater tuus, omnis Israel circumdabit illi funes, & trahemus illam in torrentem, ut non reperiatur ne calculus quidem ex ea.* Nihil reliquum tu perinde fecisti in everrendis ex area Dominici Verbi omnibus istis non tam scrupulis, quàm tribulis, & muricibus, quibus, magnâ omnium in ea ambulantium noxâ, erat obsita. Esto tu mihi, non somniosus *Revelator*, sed כל חוזה omnia videns, & lustrans: ut noxiis omnibus tricis, & sentibus purgato agro Biblico, reflorescat studium veri Hebraismi, & in æternum obmutescat, & comprimatur audacia & temeritas Novatorum. Accinge te, quo es animo invicto, ad secundam victoriam de Critica sacra reportandam. Velites illi non ferent impressionem tuam, postquam triumphasti de pugna stataria. Ut maximam apud omnes veritatis amantes, & recti judicii viros, gratiam iniisti immortali tuo opere, ita tibi persuadeas velim, te munere tuo eximio me arctissimè devinxisse, paratissimum ad gratiam omni officio, & obsequio referendam, &c. *Vale.*

Denique HUGONIS GROTII nomine, famâ, authoritate, & epistolâ ad se integrâ, unà cum subscriptione, gloriatur & adeò sese effert, ut non dubitet, vel unius *Grotii* testimonium unicum satis fore ad me veluti opprimendum, omnemque meæ sententiæ fidem abrogandam. Arrige aures, Lector, & singula momenta diligenter percipe.

Agmen, inquit, *claudam unius testimonio*, *Viri in omni genere libe-*

ralioris literaturæ supra omnem exceptionem majoris, & in quem nulla gratiæ aut favoris suspicio cadere potest, utpote qui me nec de facie, nec de nomine prius noverat. Is est in toto literatorum hominum orbe longè notissimus & celebratissimus, Hugo Grotius, olim Suecorum apud Christianissimum Regem Legatus, cui cùm unus ex Amicis Criticam nostram, ante annos plusquam tredecim, manu scriptam ostendisset, eâ perlectâ sic respondit, & propriâ manu ad me rescripsit, his verbis, &c. Epistola ipsa encomiastica videatur apud Defensorem.

Cogitet hîc Lector, qualem & quantum Virum esse oporteat eum, cui *nec de facie, nec de nomine priùs noto*, IPSE GROTIUS, *Vir supra omnem exceptionem major, in toto literatorum hominum orbe notissimus & celebratissimus, olim Suecorum apud Christianissimum Regem Legatus*, PROPRIA MANU *rescripserit*! quantum illud opus, cui MAGNUS ISTE VIR ipse testimonium perhibuerit! Et ne quis dubitet de Fide hujus testimonii, subjungit in mei & Lectorum confirmationem & ἀσφάλειαν, impressam extare hanc Epistolam Lugduni Batavorum, apud Elzevirios, Anno 1648. paginâ 465. Bone Deus, quis Capellum tantum Virum scivisset, nisi ipse revelasset, quis credidisset, nisi ipse prædicasset? Ne quis vacillet aut hæsitet, addit; *Hoc tanti viri testimonium de Critica mea, & Arcano, pluris spero facient docti & cordati omnes, eiq; fidem habebunt, magis quàm Joh. Buxtorfii junioris Censuræ nimium præcipitatæ.* Eodem testimonio superbit & præfatione ad Lectorem.

Equidem GROTII meritis, laudibus, doctrinæ & eruditioni, nihil detractum volo, nunquam ab illo Viro læsus. Laudes enim, quas ille Antagonistæ meo tribuit, nihil mihi detrahunt. Nam Grotii hoc testimonium, perinde ut superiora, est nimis immaturum, & temporarium duntaxat, quod non prius valet, quàm & altera pars audita fuerit. Qui me non audivit, neque me condemnare justè potest. Sim licet non tantus ut Antagonista meus, præceptum tamen est, ut *Parvus æquè audiatur ac magnus*, Deuter. 1. *An quisquam judex est, qui possit noscere tua justa, ubi tute verbum non respondeas?* inquit Terentius. Si fortè meum Tractatum de Punctis quoque vidisset Grotius, ut & has Vindicias, easq; perlegere dignatus esset, tantum ejus Viri judicio tribuo, ut non dubitem, quin vel aliter sensurus ac pronuntiaturus, vel saltem sententiam suspensurus fuisset. Mirari satis non possum imprudentiam Defensoris,

fensoris, qui illorum calculo conatur suam causam evincere, & me devincere, qui ipsum tantùm, & non me quoque audiverunt. Annon pluris sunt facienda illa judicia, quæ ab iisdem viris lata sunt, post lectos utriusque libros?

Deinde, cur quæso *in rebus Theologicis* plus tribuendum Grotii judicio, quàm Riveti, quàm Spanhemii, quàm Deodati, quàm aliorum, quæ proferre possem, si vivis non consultò parcerem, qui calumniis & invidiæ adhuc sunt expositi, supra quam illi jam sunt evecti. Illorum hoc fuit totâ vitâ ἔργον; Grotii, πάρεργον. Si ejus judicium in Theologicis tantum est, an omnibus ergo subscribit Defensor, quæ Grotius de illis sensit & scripsit? An in omnibus illi est omni exceptione major? Novit quid passus sit humani Grotius, & quid nostri Protestantes de ejus Theologia senserint. Vidit proculdubio, quæ tùm Rivetus, tùm D. Mareesius, tùm alii contra ipsum exceperint. Ego verò illa ulcera nolo tangere.

Cur *in Hebraicis* pluris faciam Grotii judicium, quàm eorundem Theologorum? quàm Drusii, quam Constantini L'Empereur, quàm Patris mei, quàm aliorum?

Imò, an existimat Defensor, me etiam tam abjectè de memet ipso sentire, ut, summo licet viro, & cui in multis, imò plurimis assurgo & palmam tribuo, hîc tamen in hac palæstra quoque sim facile cessurus, &, viso ac lecto ejus judicio, statim manus daturus, vel hastam abjecturus? Non: nondum me tam mei, vel temporis in his studiis consumpti, pœnitet. Non existimo etiam, hoc intempestivè productũ testimonium, tam facilè alios permoturum, ut plus illi, quàm à me productis, imò quam etiam meis rationibus tribuant. Sim licet *Junior Buxtorfius*, eâ tamen, per Dei gratiam, sum ætate, cui judicii maturitatem omnes concedunt. Et plures proculdubio in his studiis trivi horas, quàm D. Grotius, ingenio si non tanto, attamen non pœnitendo. Possem & ego fortassis contra nonnulla excipere, quæ in suis Annotationibus passim habet, si tanto virorum doctorum scripta arrodendi pruritu titillarer, ut mihi Defensor alibi imputat. Itaque denuò mirari subit, imò satis mirari non possum, quâ mente vel amentiâ potiùs, imò quâ fronte GROTIUM in rebus Theologicis, in Hebraicis, *virum omni exceptione majorem* faciat?

cui

cui nec Usserii, nec Riveti, nec Spanhemii, nec Drusii, nec Buxtorfii senioris, nec aliorum, judicium & authoritas opponi possit? à quo non ad illos provocare & excipere liceat? An hîc fortè tacitus aliquis etiam cum Grotio syncretismus Defensori intercedit? An & hîc monstri aliquid subest, & ignes latent suppositi cineri doloso? Sanè non immeritò quis dubitet, qui eum *longè doctissimum, prudentissimum, & in omni genere liberalioris literaturæ, omni exceptione majorem tam liberaliter hîc facit.*

Tandem attexit, & opponit mihi Defensor authoritatem popularis mei HULDERICI ZUINGLII, meq; severè hoc nomine reprehendit, quòd ab ejus sententia tantopere distem & recedam: *Juvat denique*, inquit, *sequentia attexere & exscribere ex Præfatione Zuinglii in suam ad Esajam Prophetam explanationem: ut videas Censor inique & improvide, & qui sunt tui similes, quantopere distetis à popularis istius vestri, Viri apud vos tam magni & percelebris, sententia: Sic ergo ille primùm suum de LXX. Græcis Interpretibus aperit judicium:* Nos LXX. Interpretes fuisse, quomodo & rerum Scriptores ac Patres prodiderunt, & nomen ipsum testatur, facilè credimus, &c. Hoc non est omittendum, eam Interpretationem plurima incommoda esse passam; puta imposturas & importationes, nunc sciolorum, qui ex Aquilę, Symmachi, Theodotionis, aut quintæ Traductionis, aliquid ingerere sunt ausi (quoties enim deprehendimus duplices Translationes?) nunc verò imprudentiũ, qui ut doctum docti alicujus, qui ad marginem, vel sensum suum, vel similem locum ascripserat, in codicem inciderunt, putarunt ex Canone & substantia Scripturæ sacræ esse, ac mox describendo retulerunt in suum exemplar. Adde quòd non tantùm in Jeremia, sed multis in locis, multa videmus alio posita esse ordine quàm habeant Hebraica: *etiamsi Græca nonnunquam meliùs suo loco habere videantur quàm Hebraica.* Id quod non aliâ ratione factum esse puto, quàm quòd Græcorum docti viderint negligi ab Hebræis nimis anxiam ordinis observationem, quæ tamen eis visa sit nullo pacto posthabenda. Contrà verò *infiniti sunt loci, quibus manifestè deprehenditur, Septuaginta & aliter, & meliùs tùm legisse, tùm distinxisse, quàm Rabbini postea vel legerint, vel distinxerint. Quæ omnia probè norunt, qui integro judicio ipsorum interpretationem cum Hebraïs conferunt.* Hæc de LXX. adduximus, &c. Quum autem sine ipsis

ipsis non possint rectè proficere Sacræ Linguæ studiosi, ut in illis versandum sit, jam ostendemus, quàm de modo studendi in Hebraicis loquemur. *Hæc Zuinglius.*

Postmodum subjicit Defensor ex eadem Zuinglij præfatione, ejus admonitionem *de Hebraicarum literarum Studio*, quod quia prolixum, integrum non adscribam: Scribit illic inter cætera: *Hebræorum literas aliquando caruisse vocalibus notis, quas parùm civiliter eorum Rabbini finxerunt & supposuerunt*: quod probat *tùm authoritate D. Hieronymi, tùm ex veteribus codicibus, tùm ex situ, tùm ex matribus lectionis, tùm ex barbara vocum quarundam peregrinarum punctatione; denique etiam authoritate Pici Mirandulani.* Item: *Rabbinorum punctis tùm vocalibus, tùm sententialibus, vitiatam non mediocriter esse hanc linguam*: Denique scribit idem: *Tu ergo, quùm Hebræa secundum Rabbinorum puncta legeris atque contuleris, mox alteram collationem re-dordire, quâ omnes ipsorum voces ne mutire quidem sinas, imò sententialibus quoque punctis nolito credere, donec & LXX. quid interpretando spectaverint videris, & Hebræi quid non viderint, expenderis. Jam orietur tibi velut aurora lux uberior, quàm ipse vel polliceri audeam, vel præstare possim.*

Ad hanc Zuinglii sententiam quod attinet, non imprudenter hac in parte à summo viro discessi, sed sciens, prudens. Neque enim nunc primùm à Defensore eam didici, sed diu antè legi & expendi, neque tamen illi assentiri unquam potui. Ille, ut & alii quidam magni viri circa illa tempora, in ea sententia fuerunt, Lutherus, Pellicanus, & alii. In eam tùm sententiam magis ex præjudicio, quàm recto & sano judicio concesserunt. Senserunt nimirum ita eo sæculo, quia tum temporis exorta est & propalata ab Eliâ, nova illa de Origine Punctorum sententia, quasi Masorethæ quidam Tiberienses, circa quingentesimum aut sexcentesimum à Christo nato annum, Puncta vocalia & Accentus invenissent, & Sacris libris adscripsissent. Unde, ut alibi etiam docuimus, ulteriùs seducti sunt, cùm discrepantias veterum Interpretum invenerunt & considerarunt, ipsisque in multis locis videretur longè planior sensus fluere ex illorum Versionibus, quàm ex Codicibus Hebræis, quasi mutatio aliqua in his facta esset, & olim in codicibus Hebræis alia lectio fuisset, quasi Masorethæ isti puncta non rectè apposuissent, lectionem in multis locis depravassent & obscu-

rassent potiùs, quàm illustrassent. Accessit & Judæorum in Scripturis exponendis violenta sępè detorsio, quæ in illorum libris invenitur; erga Christianos odium, & similia, unde iterum suspicio illis nata, quasi vel pro lubitu & arbitrio Scripturam punctassent, distinxissent, correxissent, vel etiam aliquando ex malitia depravassent, & immutassent. Profundiùs in hæc & similia inquirere, magnis illis viris, qui altioribus & profundioribus studiis erant occupati, in repurganda à corruptelis variis doctrina, in reformando cultu Dei, non concessum fuit. Vixerunt illi circa exortum Solem hunc Linguarum, & sub diluculum vel auroram ejus, ut condonandum illis merito sit, si non tanto fulgore fuerunt illustrati. Illi heroes sanctis suis laboribus, posteris & nobis hæc otia fecerunt, ut, doctrinâ restauratâ, liberiùs nunc possimus his studiis vacare, & plus temporis illis impendere. Quo nomine magna ipsis gratia debetur.

Neq; ego primus vel solus sum in his terris, qui ab eo tempore aliter de Codicum Hebraicorum puritate & integritate sensit, quàm Zuinglius. Habui ex popularibus nostris hac in parte duces, qui me præcesserunt: habeo comites, qui hodieq; item agunt.

Et in hac causa, Authoritas sine Ratione neminem obligare potest. Ut in Doctrina ipsa & Religionis ac Fidei capitibus, nec Zuinglii, nec Calvini, nec Patrum, nec cujusquam authoritate movemur, sine Scriptura: ita in hac de Scriptura ipsa Controversia, authoritas ipsorum sola sine Ratione nos non movet. In nullius enim hominis verba juravimus.

Rationes, quibus Zuinglius pro Punctorum novitate nititur, in meo Tractatu de Punctis excussi, & illis alias opposui, quibus permotus, huic sententiæ subscribere non possim.

Cur nec ex LXX. nec ex aliis, Textus Hebraici, seu Codicum Hebraicorum consentiens lectio sit corrigenda, id pleniùs in hoc libro ostendimus.

Si Authoritatibus agendum, Authoritates vicissim aliorum facile erit mihi opponere.

Si Popularium Authoritate moveri debeo, cur non æquè gravis, in hac quæstione, apud me sit authoritas *Sebastiani Munsteri*, mei in Professione Hebraica, in hac Academia Basileensi, Antecessoris celeberrimi, qui longè aliter sensit quàm Zuinglius? Et is, his

his quidem in studiis, ut plus temporis & otii ad illa excolenda habuit, ita sine dubio ulteriùs etiam in illis est progressus, ut Scripta ejus publica loquuntur.

Si Popularium Authoritate moveri par est, ad eandem Legem, quam mihi Defensor dicit, ipsum etiam adstringi æquum erit. An verò ille cujusquam Authoritate hîc movetur? Quot loca facit de mendo in Hebraicis codicibus suspecta, quæ magnus Calvinus, Gallus & popularis ipsius, integra, syncera & proba esse judicat? Exempla suppeditabit altera pars harum Vindiciarum nostrarum. Annon eodem jure ipsum sic *iniquitatis* & *imprudentiæ* coarguere possum, quòd tantopere à tanti Viri judicio sæpè distet! At nullibi tamen id facio sine additis simul rationibus.

Possum ipsi quoq; Populares ad latus apponere, à quorum Sententia circa Textus Hebræi conservationem, puritatem, synceritatem, de Judæorum item in eo custodiendo & describendo diligentia, fide, & religione, longè aliter senserunt, quàm ipse, & inter alios summum virum *Philippum Mornaum*, Plessiaci Dominum, & Salmuriensis ditionis Præsidem & Gubernatorem, harum literarum longè peritiorem, ut scripta ejus, contra Judæos maximè, testantur. Audiat, si placet, quid ille scripserit in eximio De Veritate Religionis Christianæ libro cap. 24. ubi contra illos disputat, qui libros Sacros supposititios, vel adulteratos & depravatos statuunt: *Eodem*, inquit, *sæculo, quî supponi potuerint attendamus. Moses coram universo populo Legem promulgat. Si quis addiderit, dempserit, immutarit quidquam, mortem tum præsentissimam minatur, tum sempiternam imprecatur. Populum demum universum, tributim, sigillatim, ad illam tuendam Sacramento adigit, horumq; librorum apud singulas tribus singula exemplaria deponuntur. Item omnibus Sabbathis publicè leguntur, in Arca studiosè collocantur. Arcam autem omnes tribus circumdant & custodiunt: & quòd res ita curata sit, non ex Mosis tantùm libro constat, sed ex effectibus per singulas ætates consecutis, ex vestigiis etiamnum apud Judæos conspicuis. Si liber unquam ullus à falsariis tutus, à suppositionis suspicione alienus esse debuit, annon quæso hic noster? quem myriades hominum circumsistunt, quem non scribæ tantùm & αὐτογραφεῖς, sed Judæi universi & singuli ad Autographi veritatem exigunt?* Item: *Qum omnibus ætatibus, de hujus Legis sinceritate & certitudine tam firmiter persuasum vides populum, ut extrema patiatur*

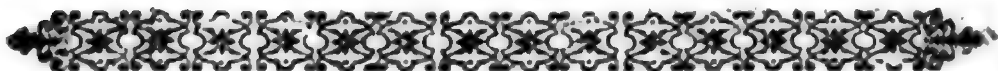
potiùs, quàm ut eam deserat. Tuetur verò illam adversus Chananæos, Palæstinos, Aßyrios, Babylonios, Persas, Græcos, Romanos, nullo nisi Divino auxilio fretus, undequaque laceßitus & petitus. Rem apud Judæos tam sacram, tam venerandam, quam tot hominum vita, tot hominum mors, tùm protegat, tum obsignet, quis violare, quis temerare ausus esset? Si Ethnicos dixeris, non u eras eorum scopus, ut corrumperent, sed ut disrumperent. Quis enim illis ex tanto labore fructus? Quî autem videntes, scienteq; tantâ multitudine, depravari potuisset? Ad hæc, quis nescit, antequam hæ Scripturæ in Ethnicorum manus pervenirent, Græcorum nempe aut Romanorum, in diversas orbis plagas, ab exulibus toto orbe Judæis translatas fuisse? Si Judæos, apud quos Legem custodire, aßiduum munus; servare, beatitudo; temerare aut corrumpere, & certum exitium, & inexpiabile scelus; quid ex corrupta, aut universis aut singulis, lucri? At quæso, quis postea pro corrupta, pro supposititia mortem sustinuisset libens? Ut enim Judaicam Historiam à capite ad calcem perlegas, num ullum seculum, ullum Jubilæum à persecutione, à bello, pro hac ipsa lege, liberum aut immune? Quod autem suspicari quis posset fortè veteratorem inter Judæos aliquem, ut cæteros deciperet, hoc elaborasse; Quî hoc rursum, cùm non fuerint illa (ut Hetruscorum Latinorúmve Sacra) penes pauculos sacrificos tantùm, sed apud omnes & singulos deposita, juvenes pariter & senes, doctos & indoctos, ut immutare syllabam potuerit nemo (NB) quin à pueris ipsis illicò deprehenderetur? &c. Iterùm: *Dicamus ergo, has Scripturas singulari quadam Dei providentiâ, tanto tempore, tantis temporum injuriis superstites esse, &c.* Item: *Ergo hoc tandem ex hac disceptatione vincimus, quòd nostræ Scripturæ omnium antiquißimæ sunt, & quòd illæ ipsæ sunt absque mixtionis & suppositionis suspicione, quæ à Mose, Josua, Prophetis, relictæ sunt.* Cap.28. ubi in Hebræo legitur יְהוָה שָׁמָּה *Dominus illic*, LXX. reddiderunt, γενήσεται ὄνομα αὐτῆς *Erit nomen ejus*: ac si sc. scriptum esset יִהְיֶה שְׁמָהּ. Hanc lectionem refutat ex *consensu omnium exemplarium*, cui contradicere, vocat *Impudentiam*. Alibi laudat *Masorethas, qui omnes Scripturarum* (non sui quilibet exemplaris) *accuratißimè numerarint, & illorum authoritate lectionem Textus Hebræi asserit.*

Si Popularium judicio standum, hoc ipso tempore, dum hæc imprimerentur, epistolam à Docto quodam, ex ipso meditullio Galliæ, Viro accepi, Idibus Maij Anno 1652. datam, in qua inter cætera hæc Criticæ Sacræ elogia: *Sed Critica Capelliana, Alcorani sul-*

ni fulcimentum, Impietatis buccina, Errorum omnium propagatrix, Sapientum virorum omnium judicio semper habebitur, ubi monstrum illud execrandum Censura tua detexerit, & confutatum omnibus aliquando dederit inspiciendum.

Hæc visum est pro Assertione Considerationum mearum generalium, Criticæ Sacræ oppositarum, in prima hac Vindiciarum parte publicè expendenda proponere, in Defensionem Codicum Sacrorum Hebraicorum. In iis si quid fortè minus planè adhuc explicatum Lectori videatur, altera pars, in qua magis specialiter Novæ hujus Criticæ artificium, Deo faciente, excutietur, supplebit.

FINIS PRIMÆ PARTIS.

VINDICIARUM VERITATIS HEBRAICÆ PARS SECUNDA.

CAPUT I.

De Argumento & Scopo secundæ harum Vindiciarum partis.

Vindicatæ sunt in prima hujus Operis parte, generales nostræ de Critica hac Sacra Considerationes: simul etiam atroces & impudentes Calumniæ, quibus nostram innocentiam, impudens & impotens Defensor, virulentè impetiit & insectatus est, quantum satis, abstersæ & dilutæ. Quamvis autem ex illis Studiosus & Veritatis amans Lector satis percipere posit, quænam utriusque

sententiæ sint momenta atque pondera, atque inde etiam videre, quanto certior atque tutior sit hactenus recepta atque communis, quæ nostra simul est, sententia, quàm Defensoris; attamen ut & Lectorum exspectationi, atque nostris etiam promissis, aliquâ ratione satisfaciamus, propiùs aliquantum cum Antagonista nostro congrediemur, & speciale magis Variarum ejus in Hebraicis codicibus lectionum, Correctionum, Emendationum & Conjecturarum examen aggrediemur.

Totam autem ejus Criticam, seu secundum capita, seu secundum pedes, persequi, ac singula ab ipso proposita loca ventilare, & ad stateram appendere, non est quod quisquam à me requirat vel exspectet. Non est ea jam mihi ætas, non mens, non otium, ad Chaos istud confusum in ordinem redigendum, vel vastum illud mare, aut sordidam potius Cloacam exhauriendam & expurgandam. Novo aliquo Esdrâ & Nehemiâ, imò Concilio magno novo opus foret ad hanc Domum Domini Sanctam, ab infinitis illis corruptelis, erroribus, & vitiis, quibus eam Sacer iste Criticus contaminavit, repurgandam; ad puram hanc Coronam Legis, quam ille variis admixtis scoriis & metallis adulterare studet, pristino nitori, pristinæ synceritati restituendam; quiq; eam ob consociatas, cum Judaicis Codicibus, Versiones extraneas, Græcas, Latinas, Samaritanas, Æthiopicas, Arabicas, Latinas, dignè & pro authoritate redarguat, perinde ut olim Nehemias Judæos, ob consociatas sibi habitatione fæminas Aschdodæas, Ammonitidas, Moabitidas: Imò Flagellum Christi, quo è templo Domini ejecit Vendentes, ementes, & negotiantes, hìc usurpandum. Quid enim aliud est Critica hæc sacra, quàm hujusmodi Negotiatio, quæ in Templo Domini, in Sanctuario Dei, circa lectionem sacram exercetur, quâ Criticis permittitur משא ומתן *Dare & accipere*, ut Hebræi loquuntur, h.e. negotiari, tractare, conferre, conjecturare, disputare, imò & litigare atque contendere de Lectione Sacra, quæ certa, quæ sacra, quæ inviolabilis & indisputabilis esse debet, non aliter ac in foris, judiciis & consistoriis civilibus, de sententiis humanis & earum mente disceptare solent? Satis sit, quòd circa *Interpretationem*, Lectionis etiam certæ, tanta extet Sententiarum, & explicationum varietas & discrepantia, inter miseros nos mortales, ex animorum nostrorum circa res sacras caligine: quid

quid fiet, si nulla quoque *Lectionis* sit certitudo, sed ea demum tùm ex Interpretibus peregrinis, tum ex mero & nudo nostro judicio, plurimis, adeoque, ut ex Critica hac apparet, *innumeris* in locis sit quærenda, indaganda, & dijudicanda? Nihil aliud hinc exspectandum, quàm fœdus paulatim & exitiosus simul Codicum Hebraicorum contemptus & neglectus. *Contemptus*; dum Codicibus Hebraicis, quibus משפט הבכורה *Jus primogenituræ* debetur, alii peregrini conferuntur, aut etiam præferuntur: dùm item Criticâ hac infiniti illis errores audacter affinguntur, &, uti prætenditur, deteguntur; *Neglectus*; quamplurimi enim, imò, quæ nostra est circa studia sacra innata socordia & segnities, maxima pars hastam potiùs abjicient, Linguæ, & Lectioni Hebraicæ, nuntium remittent, studium ejus deserent & omittent, quàm ut tantum laborem subeant, veram Lectionem ex omnibus Interpretibus, & tot incertis variis lectionibus, indagandi & inquirendi. Sufficiet ipsis, in Interpretationibus acquiescere, cùm audiêt eas tales esse, ut ex illarum unaquaque, ea quæ ad dogmata fidei, & res ad salutem scitu necessarias spectant, haberi queant; in cęteris parùm aut nihil interesse, utram sequaris lectionem. Ut olim in Captivitate Babylonica, cùm populus Judaicus ejus, & vicinorum populorum linguæ assuesceret, hoc tandem consequutum est, ut filii eorum Babylonicè, Asdodicè, & aliis linguis loquerentur, Judaicæque & Hebraicæ linguæ ignari essent, Nehem. 13. ita nunc quoque fiet, ut inposterum plures adhæreant Versionibus peregrinis, quæ illis adlubescent, neglectis Fontibus & Codicibus Hebraicis: à studio hoc utilissimo & salutari, ad quod omnes meritò pro viribus nostris accendendi & incitandi à nobis essent, hac ratione abstrahentur & absterrebuntur.

Ut igitur quàm compendiosissimè, simul & solidè, nostram hac de re sententiam explicemus, & quid de vastæ hujus Criticæ Sacræ mysteriis, Variisque in ea propositis Lectionibus, sentiendum sit, Lectoribus ulteriùs & accuratiùs cogitandi, detur occasio, visum est nobis in hac Secunda parte, Sex ejus libros, in quos eam distinxit, ordine ita perstringere, ut tum Generalia ejus fundamenta, quibus singulas Variarum Lectionum species suffulcit, tum Specialia etiam singularum Exempla, quibus eas probare nititur, ex illa Speciminis loco excerpamus, & quàm certa, evidentia,

evidentia, & necessaria illa sint, expendamus & exploremus. In Exemplis, quorum maximam congessit Sylvam, eum delectum habebimus, ut talia maximè producamus, in quibus ille judicat & pronuntiat, Lectionem Codicum Hebraicorum esse erroneam, pravam, falsam, incommodam & inconvenientem; Lectionem contrà aliam, esse veriorem, commodiorem & convenientiorem, &c.

In certas autem Classes statim ab initio Lib. 1. cap. 2. distinguit Varias istas lectiones, de quibus tamen non omnibus postmodum in ipsa Critica agit. Nam Variarum Lectionum *ex Translatione Syriaca & Arabica*, ut & *Recentioribus Interpretibus*, quarum etiam mentionem facit, Exempla nulla invenio.

Quas reipsâ pertractat, & de quibus nos etiam D. V. acturi sumus, sunt sequentes;

CLASSIS I. *est earum, quas deprehendit ex Variorum Veteris Testamenti Librorum inter se collatione.* Lib. Criticæ I.

II. *Ex Veteris & Novi Testamenti Locis Parallelis*, Lib. II.

III. *Ex Judæorum Keri & Ketif, ut & Variis Lectionibus Orientalium & Occidentalium; Ben Aschéris item & Ben Naphtali*, Lib. III.

IV. *Ex Codice Pentateuchi Samaritano.* Lib. III.

V. *Ex Variis editionibus Textus Hebraici inter se collatis:* de quibus itidem Lib. III.

VI. *Ex Translationibus Græcis, LXX. Interpretum, Aquilæ, Theodotionis, & Symmachi:* de quibus Libro IV. & V.

VII. *Ex Targumim seu Paraphrasibus Chaldaicis:* de quibus etiam Lib. V.

VIII. *Ex Translatione Latina S. Hieronymi, h. e. Vulgata editione, & fragmentis antiquarum Latinarum.* De quibus itidem Lib. V.

VIIII. *Ex Judæorum scriptis, Talmude, Rabboth,*

Masora

Masora & Rabbinorum Commentariis. De quibus adhuc Lib. V.

X. *Ex novis & propriis Conjecturis:* De quibus Libro VI.

Præter hæc agit quoque de Variis Lectionibus N. Testamenti: sed de iis agere non est nostri propositi. Nos intra terminos Codicum Hebraicorum V.T. subsistemus, alteras illas aliis examinandas relinquentes.

His Variis lectionibus constituendis & exstruendis *duo præstruit atque præsupponit fundamenta*, *lib.1.cap.2. sect.1.* quæ dicit, *vel à nemine negari, vel si negentur, alibi peculiari libro à se demonstrata esse, manifestiora etiam, aliqua saltem ex parte, fore ex iis, quæ in Critica sit dicturus:*

Primum Fundamentum est; *Textum Hebræum hodiernum esse eum, quem Judæi à Massorethis adornatum & concinnatum acceperunt, nosq; à Judæis habemus.*

Hoc verò Fundamentum, quoad verba, quibus ab ipso proponitur, est valdè obscurum, & æquivocum; quoad sensum, quo ab ipso intelligitur, falsum, & perniciosum.

I. *Obscurum* dico esse & æquivocum: quia non explicat, *quinam* sint illi Massorethæ, qui hunc textum Hebræum adornârint & concinnârint, neque etiam, quando, & quo tempore, quâ item ratione eum adornârint & concinnârint: aut si alicubi aliquid ea de re dicit; dicit; sed nullis testimoniis probat. Nos non omninò negamus, Textum Hebræum hodiernum esse eum, quem Judæi à Masorethis sic concinnatum acceperunt, & nos à Judæis: sed per Massorethas intelligimus tùm Esdram & ejus collegas, qui post captivitatem Babylonicam in Libris Sacris restaurandis & restituendis, tùm etiam sequẽtes, qui in iisdem fideliter conservandis, laboraverunt, quorum historiam descripsit Pater meus in Tiberiade: & sic quoque credimus & statuimus, Textum Hebræum hodiernum esse eundem qui & olim fuit, quem Judæi ab Esdra & Viris quos vocant Synagogæ magnæ acceperunt, conservarunt, & nobis quoque Christianis tradiderunt, neque ullam hîc distinctionem novimus vel agnoscimus, inter Codicem Hebræum hodiernum, & Codices Veteres: quia nemo est, qui fide dignis testi-

moniis alios codices Hebræos probare & demonſtrare poſſit, quàm eos ipſos, qui in manibus noſtris verſantur. At longè aliter intelligit hoc Criticus; unde dicimus etiam,

II. *Falſum* eſſe ſenſum hujus fundamenti, juxta mentem ipſius intellecti. Vult enim ille, non veteres illos & primos Maſſorethas, ſed alios recentiores, quinque demum ſeculis poſt Chriſtum natum, Hebræum codicem hodiernum, qualis eſt, ſic adornaſſe & concinnaſſe, qui collatis pluribus exemplaribus & codicibus, varias lectiones continentibus, quales ex veteribus Interpretibus deprehenduntur; juxta conſonas quidem, voces & verſus, eam ſecuti ſint & in ſuum exemplar tranſtulerint lectionem; juxta puncta verò & accentus eam expreſſerint; quam utrobique vel à Majoribus ſuis, quibus fidem habebant, acceperunt & didicerunt, vel quæ ipſis pro ſuo libitu & arbitrio, vera, recta & commoda videbatur; ita ut hodierni codicis lectio nullam ex ſe vel in ſe habeat certitudinem, firmitatem & authoritatem; dependeat à fide, arbitrio, & judicio Maſſoretharum, eam, ex multis aliis, eligentium & præferentium; nec aliter fidem mereatur, quàm quatenus verum, rectum & commodum ſenſum exhibet; ac proinde etiam liceat ab ea recedere, aliamque, quàm vel ex Interpretibus, vel ex noſtramet conjectura, eruere poſſumus, eligere & ſequi, uti hæc omnia ſæpè jam in ſuperiore parte ad nauſeam uſque ſunt audita & repetita: ſimul etiam, quid de iſto fundamento ſentiendum ſit, indicatum.

Hujus fundamenti falſitatem, incertitudinem, lubricitatem, & periculum, oſtendimus in ſuperioribus, ad quæ Lectorem remittimus. Equidem recentiores etiam Maſſorethas non omninò negamus, ſed negamus illorum hoc, quod ille ait, fuiſſe opus, & Biblia demum vel vocalibus, vel accentibus, vel periodis, diſtinxiſſe, &c.

Secundum fundamentum eſt, *Puncta vocalia & Accentus ab iiſdem Maſorethis, ſacro textui, ſolis conſonarum figuris antea deſcripto, fuiſſe addita*; pro ſuo ſc. libitu & arbitrio, prout vel ipſi optimum judicârunt, vel prout à Magiſtris per Traditionem πατροπαράδοτον edocti fuerunt; adeò ut totum illud opus non tale ſit, ut ab ipſis Authoribus Sacris, vel ſaltem Reſtauratoribus Propheticis, profectum fuit, ſed ab humano ſpiritu, labore & induſtriâ; in qua

vel i

vel ipsi in adscribendis, pro captu & judicio, vel etiam affectu suo; vel illi, à quibus lectionem, quam istis apicibus expresserunt, didicerant, facilè nonnunquam labi atque impingere potuerint.

Hoc fundamentum, quod à Critico in Arcano Punctationis olim fuit constitutum, & undiquaq; conquisitis argumentis communitum, à nobis destructum & subrutum est in nostro de Punctis Tractatu, Arcano illius opposito, ad quæ nondum publicè respondit; & si faciet, quod minatur, more suo, garritu potiùs, sophismatis, cavillis vel calumniis, procul dubio, quàm vel Antiquitatis Testimoniis, vel Rationibus firmis id expediet.

Hæc ideò tantùm præmittimus, ut, unà cum ipso, Lectori in memoriam revocemus ea, quibus universa magnæ hujus Criticæ moles est superstructa. Hinc enim tota quoque amplissimę hujus farraginis apud Lectores authoritas dependebit, quæ tanta erit, quantum quisque his principiis & fundamentis fidem, vel dabit, vel negabit. Itaque, sine ulterioribus ambagibus ad rem ipsam, bono cum Deo, progrediemur.

CAPUT II.

An ex discrepantiis Locorum Parallelorum, in diversis Vet. Testamenti libris, Variæ Lectiones colligi, & Correctiones institui possint & debeant?

PRIMUM *genus Variarum lectionum, de quo agit* LIBRO PRIMO, *constituit Criticus Sacer illud, quod deprehenditur inter ipsos, uti loquitur, Sacros & θεοπνεύστους Scriptores.*

Huc *refert* primò *differentias, quæ occurrunt in multis quæ in libris Paralepimonenon leguntur, quæq; eadem in aliis quoque libris Sacris habentur, & ex illis, ceu antiquioribus, videntur in libros Paralipomenon translata:*

Secundò, *eas quæ deprehenduntur inter librum Esdræ & Nehemiæ; veluti in capite secundo Esdræ, collato cum capite septimo Nehemiæ.*

Tertiò *etiam ex collatione aliorum librorum, veluti capitis 26. libri Numerorum, collati cum Geneseos capite quadragesimo sexto: Item capite 18, 19. & 20. libri secundi Regum, cum Esaia capp. 36, 37, 38, 39. Item caput ultimum libri secundi Regum cum Jeremiæ capite 52.*

Quartò *Psalmos nonnullos adducit, qui in aliis quoque libris habentur; V. G. Psalmus 18. qui etiam legitur capite 22. libri secundi Samuelis: & caput 16. libri primi Paralipomenωn dicit totum ferè constare ex Psal. 105. & 96.*

In his, inquit, *discrepantiam deprehendi variam ac multiplicem, circa alias vocales & accentus, circa literas sive consonas, circa voces, & denique circa hemistichia & periodos integras.*

Crisis ejus est, *quòd plerumque unius loci lectionem approbat, alterius verò, erroris redarguit.*

Causam in his *diversæ lectionis, & confusionis hujus, circa vocales & accentus distinguentes, adscribit Masoretharum judicio, qui puncta adjecerint, & periodos atque sententias dissecuerint & distinxerint, prout ipsi optimum factu judicabant, vel ut à Magistris suis edocti erant, idq́; perperàm.*

Causam diversitatis literarum, ex literarum additione, & omissione, causam nullam certam assignat, nisi quòd existimat, proclivius esse judicare, errorem esse ortum à librariis sæpiùs ex literæ alicujus omissione quàm additione: sic metathesin etiam literarum, seu transpositionem, lapsui Scribarum attribuit, & existimat in alterutro loco errorem esse.

Permutationem literarum censet esse ex earum, figurâ vel naturâ affinitate, quales sunt ב & כ, ג & נ, ד & ר, ח & ה, י & ו, ו & ז, ט & ס, ם & ס *: quoad eas, quæ permutantur, & nec soni nec figuræ similitudinem habent, earum varietatem putat non aliò referri, vel aliunde proficisci posse, quàm à primorum Scribarum seu librariorum, nimis properantium, minusq́; attentorum, oscitantiâ & incuriâ.*

Vocum integrarum vel additionem, vel omissionem, vel transpositionem, eam discrepantiam locorum parallelorum non omnem attribuit lapsui scribarum, sed Sacris Scriptoribus ipsis, qui quum idem scripserunt, & narrarunt, non hoc sibi proposuerunt, ut alterum ex altero verbatim & syllabatim, instar librariorum, exscribant, sed mutatis, prout ipsis visum fuit, tum literis, tum vocibus, aut aliis quibusdam vel additis, vel omissis, vel iisdem transpositis: satis ducentes, mentem & sensum reddere, remq́; ipsam exprimere, &c. *Quædam tamen nec pauca putat talia esse,* quæ

quæ non injuriâ videri possint orta esse ex Veterum librariorum, & eorum, qui primi descripserunt Sacros Codices, facili & proclivi inter describendum lapsu, veluti quum eadem rerum, vel personarum, aut locorum series, idem catalogus, eadem numeratio recensetur variis in locis, insigni tamen aliquo cum discrimine, & ubi necessarium minimè videtur, in quibus putat, jure nos suspicari posse, varietatem illam, quia causa ejus certa reddi non possit, ortam esse ex vetere librariorum lapsu atque incuria.

In Nominum propriorum permutatione, agnoscit quidem discrepantiam illam non omnem ad variam lectionem referendam esse, eò quòd idem homo duobus indigetari potuerit nominibus; interim quoque multa esse, quæ non immeritò ad variam lectionem referri, & librariorum lapsibus imputari queant; ea nimirum, in quibus nomina non sunt planè diversa, sed affinia, & ejusmodi, ut alterum ex altero non difficulter fieri potuerit, ex literarum affinium permutatione atque transpositione.

In Numeralibus locorum parallelorum maximæ & frequentissimæ discrepantiæ, in unitatibus, decadibus, hecatontadibus, & chiliadibus, causam aliam quoque esse non posse putat, quam librariorum in altero incuriam & lapsum; cùm fieri non possit, ut uterq; numerus sit genuinus. Uter autem mendosus sit, non semper certò statui posse: in quibusdam tamen id conjici posse. Causam lapsus librariorum, præcipuè in Esdræ & Nehemiæ catalogis, putat esse ex figuræ notarum numericarum similitudine atque affinitate. Nam etsi nullæ jam sint in Sacro Textu notæ numericæ, non sequi, veteres ejusmodi notis non fuisse usos: Fieri siquidem posse, ut eundem catalogum, notis numericis signatum, describentes Esdras & Nehemias, vel potiùs Esdræ & Nehemiæ scribæ seu actuarij, alius aliter quoad numeros descripserit, præsertim in illis, in quibus differentia est in solis unitatibus, vel decadibus, vel centenariis & chiliadibus. Hanc apertam & compendiariam existimat esse viam conciliandarum magnarum quarundam difficultatum.

Permutationem aliorum etiam Nominum, quàm propriorum & numeralium, ubi in locis parallelis loco unius, alia vox legitur, in multis (non in omnibus) existimat incuriam etiam & inscitiam librariorum, ex vocum affinitate, per metathesin aut literarum permutationem concurrisse, in alterutro peccantium; eò quòd in nonnullis altera lectio melior videatur, ac proinde altera non injuriâ mendi suspecta esse queat.

Quod ad Hemistichiorum vel integrarum periodorum, additionem,

omißionem, attinet, agnoscit, infinita talia esse, quæ non sint variis lectionibus annumeranda, sed originem habeant ab ipsis Scriptoribus sacris; interim tamen fieri etiam posse, ut veterum & antiquissimorum librariorum lapsu, atque incuriâ & incogitantiâ, multa sint variis in locis omissa, quæ omitti non debuerunt; ubi nimirum in iisdem narrandis, alibi plura adduntur, quæ ad rem facere videntur. Sic Transpositio periodorum & hemistichiorum, non aliunde quoque ipsi orta videtur, quàm à Scribarum festinatione aut incuria, qui inter describendum non fuerint satis attenti, parumq; illis interesse visum fuerit, quo ordine illa collocarentur. Hinc quoque provenire putat Transpositionem, quæ in Psalmis & capitibus nonnullis Alphabethicis apparet, ubi versus non eo collocantur ordine, quem literarum in Alphabetho series postulabat.

Hæc est ejus sententia de discrepantiis locorum similium & parallelorum Veteris Testamenti, inter se collatorum, fideliter & ejus ferè verbis repetita. Singula autem subjectis exemplis, & additâ passim suâ crisi de lectione commodiore vel incommodiore, prolixè illustrat & explicat, quæ omnia vel huc transferre, vel examinare, uti ab initio dixi, nec mei est instituti, nec otii. Ut tamen aliquid agam, meum quoq; de Crisi ista judicium, sed strictim, proferam, saltem ut occasionem aliis fusiùs hæc deducendi, & profundiùs considerandi, detur occasio. Lector qui ea leget, יוסיף לקח *augebit doctrinam*, & ipsemet plura addet.

Quæstio huc redit, *Utrum ex collatione locorum hujusmodi parallelorum, in quibus vel eadem historia, vel aliàs eadem res narratur, refertur aut repetitur, diversis in locis vel libris, ex diversis lectionibus argui debeat, in alterutro loco errorem esse & obrepsisse, ex librariorum incuria vel negligentia, atque ita hæ discrepantiæ inter Varias lectiones sacras sint referendæ?*

Criticus *Affirmativam* tenet sententiam, non quidem universaliter & indiscriminatim, sed de aliquibus.

Nos Negativam tuemur universaliter, ubi non simul Codicum Hebraicorum aliquorum extat authoritas. Rationes quæ nos movent, sunt hæ.

I. Quod attinet ad illa loca, in quibus talis diversitas & confusio occurrit circa Puncta vocalia & Accentus, ea non potest pri-

mis

mis librariis adscribi, nec ex Antagonistæ nostri, nec ex nostra sententia.

1. Quia, *juxta sententiam Antagonistæ*, tempore primorum librariorum, qui sc. authorum sacrorum libros primi transscripserunt, Puncta Vocalia & Accentus nondum extiterunt, sed aliquot demùm post sæculis sunt inventa & libris Sacris addita. Itaque authoribus punctorum demùm sunt ista adscribenda, Massorethis scilicet.

His verò adscribi quoq; hoc non potest: 1. quia si maximè res ita esset, tamen illi non aliter punctaverunt vel distinxerunt textum sacrum, quàm prout illi legendum & distinguendum didicerunt, & per continuam traditionem acceperunt à suis Majoribus: 2. quia si lectio incerta fuisset, vel varia, ante ipsorum punctationem, procul dubio aliqui extitissent & exsurrexissent, qui Varietatem illam notassent, qui dissensissent, qui in illorum punctationem animadvertissent, atque ita inter Hebræos ipsos dissensiones ortæ fuissent. De hac autem re nihil unquam inter Hebræos est auditum. Ipse Elias, qui Punctationem Masorethis primus adscripsit, statuit tamen, talem illos expressisse lectionem, quæ menti Authorum Sacrorum, & sensui, ubique sit conformis & conveniens. Masorethæ illi Tiberienses tantam in toto orbe, & omnibus ejus plagis, per quas Judæi ab illo tempore dispersi fuerunt, non potuissent obtinere authoritatem, ut omnes statim illi, citra ullam contradictionem, subscripsissent; maximè cùm in propatulo fuissent rationes dissentiendi, ex locorum parallelorum collatione.

2. Quia, *juxta sententiam nostram*, quæ hactenus nondum refutata, Punctatio & Accentuatio est vel à primis Authoribus librorum sacrorum, vel saltem ab Esdra & viris Propheticis. Ea si vera, non dici potest, illos ipsos in punctis & accentibus apponendis errasse: quia extraordinariis Spiritus Sancti donis ad id instructi fuerunt. Non etiam dici potest, post illorum tempora librarios statim tot ac tantos errores commisisse: quia, si id fecissent aliqui, non tamen omnes id fecissent, non etiam defuissent, qui errores illos animadvertissent, atque ita necessariò iterum codicum diversitas aliqua exorta fuisset, cujus saltem aliqua vestigia remansissent, & ad posteros pervenissent: deinde quia illa Punctatio

ctatio per sequentes Masorethas subinde novis observationibus & notis fuit munita, & ab omni mutationis cujuscunque specie præservata.

II. Quod & has & cæteras discrepantias attinet, quia utraque lectio perpetuo, universali & constanti Hebræorum omnium locorum & sæculorum consensu, citra ullam dubitationem vel hæsitationem nititur, non possumus animum inducere, ut credamus, errorem aliquem hîc intervenisse. Nam, si à librariorum culpa illæ essent ortæ, cùm discrepantiæ sint tam manifestæ, & quibusvis Lectoribus obviæ, an fieri potuisset, ut quorundam librariorum negligentia & imperitia, universalem ejusmodi errorem peperisset, & omnes statim vel codices invasisset, & infecisset, vel hominum mentes & animos ita occupasset, ut de mendo, in manifesta luce posito, vel tollendo, vel notando saltem, nemo cogitaret vel scriberet, maximè in tanta Hebræorum Criticorum diligentiâ & copiâ omnibus temporibus, inde à tempore Esdræ. Nam à Tempore Esdræ Criticum hoc studium cepisse, & propagatum esse, ne quidem ipse Antagonista noster negaverit. Ejus itaque tempore, vel brevi post ipsum, vix fieri potuit, ut ita insigniter corrumperetur & mutaretur textus Sacer, qui omnium manibus fuit tritus. A temporibus Antiochi agnoscit idem, quàm maximè istud studium viguisse: Itaque ab eo tempore quoque non est probabile tale quid contingere potuisse; saltem citra aliquam mentionem, animadversionem & memoriam. Nulla etenim hujus rei ex veteribus ullis produci possunt vestigia vel indicia. Ne quidem Interpretes Veteres, ad quos aliâs provocat, aut certè rarissimè, hîc cum ipso faciunt.

III. Quod dicitur, *primos librarios errores hos primos introduxisse*; cogitet aliquis, an cum veri specie hoc illis attribui posit, ut tam enormem confusionem illi statim pepererint, circa literarum, vocum, periodorum integrarum, additionem, omissionem, permutationem, transpositionem. Falsò præsupponitur, descriptionem librorum sacrorum, nonnisi hominibus rudibus, plebeiis, idiotis, ignorantibus, commissam olim fuisse; cùm Scribæ tales fuerint ex Doctoribus populi, & Legis Divinæ, rerumque sacrarum peritissimis, & studiosis, sicuti id munus tempore Prophetarum penes Levitas fuit. Ultimum hoc est effugium, & extremus angulus

gulus, in quem Criticus redigitur. At quâ authoritate hoc ab ipso asseritur, vel confirmatur? Quis alius hæc ante ipsum, ex erudita antiquitate, dixit vel scripsit? Tot, à tot sæculis, eximii fuerunt Sacræ Scripturæ Interpretes, Lectores, Cultores, & tamen nemo, quod sciam, tàm fidenter, tàm audacter & asseveranter, has hypotheses asseruit & defendit. Nemóne ante hæc tempora, hunc errorem animadvertere vel subolfacere potuit? Et, si ponatur, primos illos Librarios, tam negligentes, imò temerarios fuisse, quî statim tam certa & constans illis est fides habita in mundo? An nulli fuerunt Antagonistæ, nulli Correctores, nulli Historiæ & rerum sacrarum periti & studiosi Lectores, nulli etiam tùm Critici, qui hos errores sub censuram suam revocarent? An hæc illis temporibus fuit consuetudo Ecclesiæ Judaicæ, ut cæco hujusmodi assensu statim amplecterentur, quicquid è Librarii alicujus manu illis fuit traditum? Quid egerunt Sacerdotes, Levitæ, Legis periti, & Prophetę alii, qui tum temporis adhuc vixerunt, cùm prima singulorum authorum Sacrorum volumina describerentur? Imò an authores ipsi non supervixerunt, ut exemplaria suarum Prophetiarum descripta videre & agnoscere potuerint? Hos omnes vel dormitasse, & officio suo defuisse, vel connixisse, dicendum erit. Non *unus* fuit vel esse potuit librarius hujus rei author. Id enim nemini sano videbitur verisimile. Cui persuadebitur, hoc munus vel uni tantùm commissum, vel ab uno tantùm occupatum, atque adeò ab uno ad omnes derivatum? Non *plures*; nam plures eidem huic descriptionis labori incumbentes, omnes eosdem errores commisisse & propagasse, non est credibile; imò æquè incredibile ac illud, quod de miraculosa LXX. interpretum in transferenda Lege consensu & conspiratione tradunt quidam Authores. Si plures ὁμόχειροι, conspirassent & concinissent, an sequentes librarii saltem non quædam animadvertissent? Procul dubio saltem aliqui, & alicubi, in discrepantem scriptionem & lectionem concessissent, & sic aliqua Lectionis & codicum varietas orta fuisset. At de hoc nihil Hebræi sciunt. Itaque nullâ ratione probabile est, circa concordem & consentientem hanc lectionem errores librariorum intervenisse. Libenter Criticus Scriptoribus sacris ipsis hos errores attribueret, & inter errores illorum μνημονικὰ referret, quales nonnullos Evangelistis attribuit,

nisi graviorem Censuram metueret. Et sanè si errores essent, vix aliò, quàm huc referri possent.

IV. Si hìc latent errores librariorum, si sensûs in alterutro loco est depravatio, & ex collatione locorum parallelorum id dicto modo potest deprehendi, cur, nec Orientales vel Occidentales Judæi; nec Ben Ascher & Ben Naphtali, qui in quibusdam dissenserunt, non aliquid hìc notarunt & observarunt? cur Masorethæ nihil, saltem inter sua מטעין, quæ seducere possunt lectorem, vel סבירין, quæ existimari possint aliter legenda quandoq; esse, recensuerunt, maximè si סבירין ita sint intelligenda, uti ea, contra Patris mei expositionem, & contra Hebræorum mentem, explicat Criticus noster? Cur nihil horum inter observationes קרי כתיב עטור, quorum aliquot centena occurrunt, quæque, juxta Critici mentem, à pluribus sunt collecta & conscripta, relatum? Quomodo istos Criticos, qui & plurimi fuerunt, & diversis sæculis floruerunt, & collationi Textus Sacri unicè incubuerunt, hæc Criseos ratio effugit, ut ne quidem in minimo puncto de illa cogitaverint?

V. Quod attinet ad Discrepantias in Nominibus propriis tàm Hominum, quàm Locorum, illæ non statim ad Librariorum incuriam & errorem sunt transferendæ. Quidam binomines aut etiam trinomines fuerunt: quorundam nomina potuerunt progressu temporis variari: alia ab aliis aliter proferri: potuerunt etiam Authores ipsi sæpè alias causas respexisse hujus variationis. Hebræi quidam has diligenter animadverterunt, sed de mendo latente nunquam cogitarunt. Kimchi scribit ad 1. Chronicor. 6. v. 44: *In genealogia Hemanis invenies Nomina hîc esse immutata, & alia quàm suprà erant. Sic enim est consuetudo, ut in multis locis est ostensum. Quidam duo habuerunt nomina, ita ut aliquando uno, aliquando altero vocentur. Aliorum nomina quandoq; nonnihil fuerunt immutata, ita tamen ut sint affinia in literis;* לא היו קפדים בזה *neque ita scrupulosi & accurati fuerunt in his Scriptores sacri, ut Ex. Gr. qui hîc vocatur* תוח *est idem qui suprà dicebatur* תחת, *& in libro Samuelis* תוחו. *Sic qui hîc dicitur* צוף, *suprà nominabatur* צופי. *Sic* אליאל *suprà dictus fuit* אליב, *& in libro Samuelis* אליהוא. Et 1. Chron. 4. v. 25. scribit idem: כן דרך המשפחות להתהפך בהן האותיות *Sic est consuetudo, ut in familiarum nominibus literæ quandoque:*

doque mutentur & transponantur. In eundem sensum scribit Abarbenel in libro Numerorum, sectione פנחס fol. 311. col. 3. R. Moses ben Nachman in Legem fol. mihi 137. scribit: מנהג הכתוב בכל מקום לשנות מעט בהזכירו פעמים בין בשם מקום בין בשם אדם *Mos Scripturæ est ubiq; nonnihil variare nomina, quando illa bis recenset, idq; tam in nominibus locorum, quàm Personarum.* Sic quoque judicat Drusius in Quæsitis per Epistolam, Epist. 65. de differentiis quibusdam inter Codices Hebræos, & LXX. Interpretes. Doctiss. Simeon de Muis in Variis Sacris ad 2. Sam. 5. & 1. Paralip. 3: *Ista Nominum diversitas nihil nos movere debet, neque hic, neque alibi, qui sciamus, qui vulgò Clodoveus Rex dictus est, eundem Ludum, & Ludovicum, apud Cassiodorum lib. 2. & 3. Epist. in 1. 2. 3. & 4. epistolis, nec non Hludovicum, apud Hincmarum in 3. Epist. appellari. Infinita propemodum exempla hujus rei afferre possem.*

VI. Quia res est, quæ periculosissimas & scandalosissimas post se trahit consequentias, quæque latam nimis viam aperit ad infinitam propemodum licentiam circa Codices Sacros exercendam, quæ ubi semel obtinuerit, quâ data porta irruent quivis Critici, nec ullâ ratione intra terminos & limites contineri poterunt: hac etiam ratione Librorum Sacrorum Divina authoritas, infallibilitas, fides & certitudo, quæ ab inviolatis Originalium linguarum Tabulis dependet, apud infideles & prophanos homines enervatur, illorumque sannis & ludibriis exponitur; apud fideles infirmos dubia & anceps redditur. Experientia quotidiana harum rerum fidem facit. Constat enim, subinde tales existere, qui hoc ipso Argumento vel ad Scripturam prorsus rejiciendam, vel ad Traditionum fimbrias illi assuendas, & cum ea conjungendas, utuntur, ut alibi hæc etiam à nobis fusiùs disputantur. *Titubante autem Scripturarum authoritate, titubat simul fides*, scribit alicubi D. Augustinus.

VII. Quia aliæ adhuc afferri possunt rationes & viæ, quibus discrepantiæ istæ apparentes conciliari queunt, prout id etiam ab eruditis Interpretibus hactenus haud infeliciter est tentatum & factum, ulteriusq; adhuc fieri potest, si quis modò, seposito iniquo omni præjudicio, pio & sollicito studio huic rei incubuerit. Satius longè est, nodos hujusmodi ritè & prudenter dissolvere, integramq; relinquere auream hanc eloquiorum Divinorum cate-

nam, quàm rumpere, vel Criticâ ferrâ dissecare. Quin & si maximè non ubique & in singulis commodam conciliandi rationem invenire possimus, satius erit ignorantiam nostram agnoscere, & ejus rei culpam in nos potiùs, quàm in Libros, qui pro Sancto peculio nobis dati sunt, & revera sunt, transferre, qui tanto & tam universali consensu inter se conspirant. Si utramque lectionem commode tueri possumus, quid opus est errores incertos & ignotos fingere, librisque & librariis innocentibus imputare? Aben Esra in libro צחו׳ inter alias in Scriptura observandas regulas & hanc tradit: יש שתי מלו׳ משתי פרשיות שוות והם שונו׳ h. e. *Sunt quandoque duæ dictiones, ex duobus locis æqualibus* (parallelis), *diversæ; veluti* Jesa.36.5. legitur אָמַרְתִּי אַךְ דְּבַר שְׂפָתַיִם; at in loco parallelo 2.Reg.18.20. legitur אָמַרְתָּ. Illius autem hic est sensus; *Dixi in corde meo, Tantùm verbum labiorum est* (*mera verba sunt*) *quod dicis. Consilium & fortitudo mihi est.* Subjungit Aben Esra; *Cave, & custodi animam tuam valdè, ne credas verbis Grammatici vel Critici, qui centena hujusmodi loca adducit, dicens, illa corrigenda esse. Absit, absit hoc! Hoc enim ne quidem in Scriptis Prophanis rectum est, quanto minus in Verbis Dei viventis. Et dignus est liber ejus, qui comburatur.* Hæc Aben Esra de hoc instituto, quo ex discrepantiis locorum parallelorum arguitur, alterutrum locum esse pravum & corrigendum. Loca plura, quæ illic ex eodem Critico adducit, vide in nostro de Punctis Tractatu par.1. cap. ult.

VIII. Ideò non possunt, nec debent ista inter Varias codicum Lectiones referri, quia nulla Codicum hîc est Variatio, sed unanimis & perpetuus, circa utramque lectionem, consensus. Variæ Lectiones sunt, quas Codices diversi nobis exhibent: At hîc nullæ codicum variationes. Ergo nec Variæ lectiones.

Longum foret in specie loca omnia & singula huc facientia excutere, & quod solum immane opus gignere & producere posset. Id nec nostri nunc est otii, nec propositi. Quædam duntaxat pauca, & strictim, videbimus. Talia enim sunt eorum multa, ut ea recensuisse sit refutasse; certè apud viros cordatos, & codicum Sacrorum rectos judices & æstimatores. Mirabuntur scio multi, imò indignabuntur.

Capite QUARTO, libri primi, *adducit Exempla Variæ hujusmodi lectionis circa vocales*; E.G.

CRIT.

CRIT. 2.CHRON.9.14. *legitur* מַלְכֵי עֲרָב Reges Arabiæ; at 1.Reg.10.15. *scribitur* עֶרֶב *Occidentis. At Arabia non est ad occidentem Judææ.* Ergo alterutra lectio prava.

VIND. Acuta Crisis! & digna observatione varietas lectionis! Cur עֶרֶב hic necessariò exponendum, *Orientis?* Annon idem significare potest quod 2.Chron.9.14. עֲרָב. Annon alibi quoq; his punctis, עֶרֶב *Arabes*, & *Arabiam* significat? Vide Jer.25.20.24. & cap.50. v.37. Optimè itaque utraque punctatio locum habere potest. Si idem est utriusq; libri scriptor, & ei visum est in diversis libris, diversis temporibus scriptis, diversâ vocis formâ, sed idem significante, uti, quis ipsum hoc nomine convenire, aut litem ei intendere præsumet? Si diversi scriptores fuerunt, quis prohibebit, ut hic formam istam, alius aliam adhibeat?

CRIT. 2.REG.22.v.9. *legitur* וַיָּבֹא שָׁפָן הַסֹּפֵר *Et venit Saphan scriba ad Regem & retulit Regi, &c.* 2.Chron 34.v.16. וַיָּבֵא שָׁפָן אֶת־הַסֵּפֶר *Et attulit Saphan librum, &c.* Ergo alteruter locus corruptus.

VIND. Quæ hic varia lectio? utraque commoda & recta est. Vel pueri & tyrones conciliare possunt, sine variæ lectionis nota. Utrumque nimirum fecit Saphan Scriba; *Et venit ad Regem*; *Et attulit librum.* Unum in uno, alterum in altero loco narratur. Quæ necessitas, ut dicamus, alterum locum esse ex altero emendandum, vel alterutrum esse corruptum? Unus locus ex altero & per alterum illustrandus. Diversum esse narrandi modum, indicat articulus אֶת־, qui in uno loco adhibetur, in altero non. Et res facilè conciliari potest.

CRIT. 1.CHRON.14.v.4. *scribitur* הַיְלוּדִים: *at* 2.Sam.5.v.14. הַיִּלֹּדִים *irregulariter. Cur diversa punctatio adhibita? cùm una sit vox, in ambobus locis eodem modo punctari debuit.*

VIND. Quæ verò hujus rei est necessitas? cùm utraque forma sit nota, & usitata, quid vetat in diversis libris, diversis temporibus, & à diversis authoribus scriptis, utramque usurpari? *Nihil,* inquit, *necesse fuit sic variè à Massorethis punctari easdem voces, cùm utrobique eadem potuerit & debuerit servari punctatio!* At 1. nondum probavit, Masorethas suos Biblia pro suo arbitrio & judicio punctasse. 2. Si id fecerunt, procul dubio ita diversimodè punctârunt, quia sic in uno, aliter in altero legendum didicerunt & acceperunt. Hæc diversa punctatio arguit, Massorethas non esse

punctationis authores: quia si authores essent, & secundum suam artem puncta addidissent, procul dubio, eodem modo eandem vocem, eadem in historia, licet in diversis locis, punctassent, יְלוּד & יִלּוֹד sunt synonima. Quæ itaque necessitas, ut dicatur, alterutram harum duarum punctationum esse erroneam & insulsam, licet una sit magis regularis, quàm altera? Voces non semper secundum analogiam adhibentur, sed sæpiùs etiam ex usu communi & recepto.

CRIT. GENES. 10. v. 28. *aliquis dicitur* עוֹבָל: *at* 1. *Chron.* 1. 22. עֵיבָל. *alius Gen.* 36. 22. הֵימָם, *at* 1. *Chron.* 1. 39. הוֹמָם. *Ergo alteruter locus est corruptus.*

VIND. Quasi verò non idem Nomen proprium diversimodè potuisset exprimi & pronuntiari, vel etiam progressu temporis nonnihil ratione vocalium proferendo immutari, ita ut Moses secutus sit eam efferendi rationem, quæ suis temporibus, Scriptor libri Chronicorum, quæ suis itidem fuerit usitata. Quasi ignotum esset, quæ sit varietas circa nominum propriorum prolationem, & quibus illa mutationibus, pro diversitate seu regionum, seu temporum, sint exposita.

CRIT. GENES. 36. 2. dicitur aliquis צְפוֹ, *qui* 1. *Chron.* 1. 34. *vocatur* צְפִי: *& pro Genes.* 36. 23. שְׁפוֹ, 1. *Chron.* 1. 38. est שְׁפִי: *& qui Gen.* 36. 39. *vocatur* פָּעוּ, 1. *Chron.* 1. 49. dicitur פָּעִי: *qui* 1. *Chron.* 18. 9. *vocatur* תֹּעוּ, is 2. Sam. 8. 9. dicitur תֹּעִי.

VIND. Annon hoc est nodum in scirpo quærere, & causas accusationis textus Hebraici capillis attrahere, & τὰ ἀκίνητα κινεῖν. An hæc refutationem merentur?

CRIT. *Huc refert etiam quædam exempla ex* PSALMO XVIII. *differētiâ ortâ ex absentia literæ Vav in textu, unde factum, ut una eademq; vox diversimodè sit punctata in libro Psalmorum, & in libro* 2. *Samuelis cap.* 22. Veluti *Psal.* 18. *v.* 36. *legitur* עַנְוָתְךָ, *quia ibi Vav adest: at* 2. *Sam.* 22. *scribitur* וַעֲנֹתְךָ (sic scribit Criticus: at in libris עֲנֹתְךָ) *quia illic Vau abest: Vers.* 45. *scribitur in Psalterio,* לְשֵׁמַע, *quia Vau non adest: at* 2. *Sam.* 22. לִשְׁמוֹעַ, *quia Vau adest: v.* 51. מַגְדִּל, *in Psalmis: at* 2. *Sam.* 22. מִגְדּוֹל, *quia illic Vau in scriptione est expressum. Hîc putat necessariò hujus literæ additionem vel omissionem, diversam procreasse punctationem per Masorethas.*

VIND. Sed frustrà. Annon si illi punctationis authores essent, facile

facile eis fuisset, ex collatione locorum, eandem utrobique punctationem adhibere, sicuti aliàs & in aliis vocibus plenis & defectivis fecerunt? Hoc potiùs arguit, illos non esse punctationis authores. Nam, si pro suo judicio & arbitrio egissent, procul dubio harmoniam & consensum observassent. Plures in hoc Psalmo 18. occurrunt diversitates, quàm istæ: Abarbenel numerat septuaginta quatuor: sed nullum in ullo loco errorem suspicatus est. Aliam diversitatum harum causam agnoscit, ut & in PSALMO 105. v. 1. qui etiam habetur 1. Chron. 16. v. 8. &c. *Visum fuit*, inquit, *Davidi, cùm hunc Psalmum in librum Psalmorum referret, quædam immutare, & aliter proponere, quàm* בזמן תשועו׳ *tempore salutum & liberationum, idq;* אם לתקון דבר *tum ad castigationem sermonis elegantioris,* ואם לביאור הכונה *tùm ad clariùs mentem suam exprimendam. Nam primò (uti in libro Samuelis recitatur) fuit ab ipso ore prolatus inter ipsum & Deum solum, sicq; satis ipsi fuit, modò Deus intellexerit mentem ejus: at cùm ipsi fuisset visum, illum scripto comprehendere, & libro Psalmorum inserere, ut inserviret aliorum quoque usibus, necessarium duxit quædam explicare, ne in intellectu ejus errarent. Non enim cogitare debemus, Davidem temerè aliquid, & sine causa mutasse. Postmodum singulas illas varietates explicat, & rationem illarum reddit.* Videat, qui habet illum authorem, ad 2. Sam. 22. Sic itaque Abarbenel Davidi ipsi adscribit has varietates, & caussas illius rei reddit. Hoc annon satius est, quàm ad temerariam ejusmodi correctionem ruere, & errores excogitare, sacrisque libris affingere? Imò annon, ob summum omnium librorum consensum, id probabilius? Cur necesse est, ut dicamus, discrepantias has esse ortas ex literarum Jod & Vav affinitate atque similitudine, quoad figuram, & naturam? Cur effugit hæc permutatio consuetam Massoretharum diligentiam? quia nullam librorum varietatem invenerunt, quia alias hujus discrepantiæ caussas esse existimarunt, & quia religio ipsis fuit, à librorum authoritate recedere. Hæc verò religio non ligat Criticum nostrum.

CAPITE QUINTO proponit *Exempla Variæ hujusmodi lectionis ex literarum additione, omissione & transpositione. Inter hæc quædam iterum sunt in Nominibus propriis, quæ aliter in uno, aliter in altero loco scribuntur.*

Sed cur ista referenda sunt ad varias lectiones, cùm codices non varient,

varient, sed utramque lectionem approbent? Quis scit annon aliæ, & quæ causæ sint hujus varietatis? Hebræi utramque bonam judicant, quòd sc. illæ seu personæ, seu loca, utroque modo fuerint prolata, & usitata. Aliquando rationem reddunt, aliquando tacent.

CRIT. II. CHRONIC. XXIII. 5. *Porta quadam Templi dicitur* יסוד: *at 2. Reg.* 11. 6. סור. *Hanc ultimam appellationem Criticus putat vitiosam, & ex priore corruptam, detractione literæ Jod, & mutatione τῦ Daleth in Resch, ob figuræ affinitatem.*

VIND. Facilior sanè hæc est ratio conciliandi, sed violenta nimis & audax, cùm utrâq; lectionem codices omnes approbent. Abarbenel utriusque appellationis causam reddit, & putat, geminum fuisse illius portæ nomen; Dicit, fuisse portam orientalem, & appellatam שער סור *Porta* Recede; quia immundi non audebant per eam ingredi, sed recedere ab ea debebant; juxta illud, סורו טמא *Recedite, immundus sum*, Thren. 4. 15. שער יסוד *Porta Fundamenti*; quòd fuerit היסוד הראשון מהקדושה *Porta sanctitatis prima.* Hanc sententiam amplectitur Petrus Martyr & alii.

Pariter vexat, *quòd Damascus aliquando vocetur* דַּמֶּשֶׂק, *aliquando, inserto* ר, דַּרְמֶשֶׂק, *ut* 1. *Chronic.* 18. 4. *Cùm verò vulgò, & longè frequentiùs vocetur* דַּמֶּשֶׂק, *judicat hanc lectionem longè esse meliorem.*

Sed cur non & illa potest esse bona? quidni utroque modo dici potuit, diversis temporibus vel locis? Nec insolitum est ut ר aliquibus vocibus nonnunquam inseratur. Sic dicitur שבט, & inserto ר, שרביט *Sceptrum.* Sic dicitur *Amstelodamum*, & *Ambstelredamum*:

Deinde profert Exempla in aliis vocibus. Veluti 1. *Reg.* 12. 15. *scribitur* הָיְתָה סִבָּה, 2. *Chron.* 10. 15. הָיְתָה נְסִבָּה, *cum Nun. Illa lectio, inquit, videtur melior.*

Quam verò ob causam videtur? *quia illa forma est usitatior*: at quid impedit, quò minus utraq; sit recta? Illud est Nomen Substantivum, hoc Participium eandem significationem habens. Quis diversos scriptores ad easdem voces adstringet, & ad eandem loquendi scribendique rationem? cur non alteram quoque varietatem addidit? In uno loco scil. scribitur מֵעִם יְהוָה, in altero מֵעִם אֱלֹהִים?

Huc iterum etiam quadam refert exempla ex Psalmo decimo-octavo; veluti

veluti Ps. 18. 19. scribitur, Do minus fuit לְמִשְׁעָן לִי *: at 2. Samuelis 22.* מִשְׁעָן *sine Lamed. Lamed*, inquit, *etsi ad sensum necessarium non sit, ad metrum tamen, seu metri rationem, videtur esse necessarium, proptereaq; vel malè omissum, vel malè additum.*

VIND. Firma demonstratio! *Videtur!* at secundum quas Leges? quis veteris Poëseos Leges & rationes ei revelavit, cujus ignoratione omnes hactenus professi sunt alii interpretes? Abarbenel de hac diversitate scribit; *Causa hujus diversitatis est manifesta: quia Deus benedictus per se non est* מִשְׁעָן *Sustentaculum, sed Davidi: & ejus respectu fuit Sustentaculum. Nam vox* מִשְׁעָן *quæ Scipionem, vel Baculum, cui quis innititur, significat, est parabolica, & de Deo opt. Max. parabolicè dicitur respectu Davidis, quia speravit & innixus fuit in eo; & ideò ista varietas hîc est orta,* (ut scil. pro eo quod Parabolicè 2.Sam.22. dicitur; *Dominus est sustentaculum mihi*; Psal. 18. magis accuratè & propriè dicatur; *Est* לְמִשְׁעָן *in sustentaculum mihi:* (h.e. vice sustentaculi, veluti sustentaculum).

CRIT. *In eodem Psalmo, ubi in Psalterio v. 15. dicitur* אֲפִיקֵי מַיִם Rivuli aquarum, *pro eo in libro Samuelis dicitur,* אֲפִיקֵי יָם Rivuli maris; quam posteriorem lectionem Criticus censet esse *minus commodam: quia frequentiore Scripturæ phrasi dici soleat,* אֲפִיקֵי מַיִם Rivuli aquarum, *quàm* אֲפִיקֵי יָם Rivuli maris; *Item rationem metri non videri pati, ut vel* מַיִם *legatur Psal. 18. vel* יָם *apud Samuelem; eò quòd sic claudicaret metrum, unâ syllabâ aquo vel longius vel brevius.*

VIND. Cur verò non possumus dicere, Davidem ipsum pro אֲפִיקֵי יָם in Samuele, quod primò usurpavit cùm privatim hunc Psalmum effudit coram Deo, substituisse in Psalmis alteram tanquam magis accuratam & frequentem? quid opus, errorem hîc librarii fingere? Et annon utraq; Phrasis commoda est, & retineri potest? Quis Interpretum aliquid hactenus desideravit? An metri ratio hîc aliquid patiatur vel non patiatur, nemo pronuntiare potest, quia nemo est, qui sacrorum illorum metrorum rationem intelligat.

CRIT. 2. SAM. XXII. vers. 27. גִּבּוֹר, *quod* Fortem, validum *significat, minus benè positum putat, pro* גֶּבֶר *vel* גְּבַר Vir, *ut scribitur Psalm. 18. v. 26.*

VIND. Quæ hæc varia lectio? Quasi verò non utraque signi-

ficatio posset locum habere, & David, cùm primò hunc Psalmum ederet, illam vocem certa de causa usurpasse; cùm eum recenseret, alteram: & cur non גִּבּוֹר etiam idem significare potest quod גֶּבֶר? Sanè Kimchi per אִישׁ hoc loco explicat. Mirum quòd non etiam in loco Psalmi erroris arguat punctationem vocis גְּבַר quæ irregularis & Chaldaica, cùm Hebraicè communiter punctetur גֶּבֶר.

CRIT. 2.CHRON.1.14. *legitur* וַיַּנִּיחֵם Et posuit ea: *At* 1.*Reg*.10. *v*.26. וַיַּנְחֵם Et deduxit ea.

VIND. Cur necesse est in alterutro loco esse erratum, cùm ad sensum utraque vox conveniat? Illa lectio, *Deductionem* præsupponit & subintelligit; hæc, *Repositionem*. Cur vel diversis scriptoribus, vel etiam uni authori, in eadem historiâ, diversis in libris, & diversis temporibus scriptâ, non licet quandoque alias usurpare voces? Quo titulo hæc inter errores librariorum & scribarum referenda, & inter Varias lectiones?

CRIT. II.SAM.XXII.43. *legitur*, תִּשְׁמְרֵנִי Custodivisti me: *At* *Ps*.18.43. תְּשִׂימֵנִי Posuisti me. *Quod*, inquit Criticus, *melius est*.

VIND. Quam verò ob causam? Utrumque bonum & probum est. Videantur interpretes, inprimis Abarbenel, qui rationem reddit, quam ob causam illic illo, hîc isto verbo sit usus. In his sæpiùs, & communiter, unum explicat & declarat alterum.

CRIT. 1.CHRON.XX.3. *David dicitur dissecuisse Ammonitas* במגרות Serris. *At* 2.*Sam*.12. במגזרות Securibus.

VIND. Quæ hæc differentia? Cur non utraque vox eandem potest significationem habere? Cur non מְגֵזְרָה etiam *Serram* posit significare à *Secando*, sicut dicitur מְגֵרָה à *Trabendo*? Cur in diversis libris necesse est eandem rem iisdem planè verbis describi, aut, ni id fiat, varia lectio, vel error statim fingendus?

CRIT. Ps.CV.8. *scribitur*, זָכַר Meminit, *sc*. *Deus*, *fœderis sui*. *At* 1.*Chron*.16.15. זִכְרוּ Mementote. *Minus*, inquit, *benè*.

VIND. Quam verò ob causam? cur non utrumque benè dictum, diverso respectu, quem habuit David diversis temporibus, cùm sc. Psalmum primò ederet, & deinde recenseret? In aliis quoque deprehenditur, Psalmum illum amplificatum esse in libro Psalmorum, & quædam habere, quæ illic non extant. Quæ hæc critizandi intemperies?

CRIT.

CRIT. 2. CHRONIC. XXXIV. v.31. *de Josia Rege dicitur*; Et stetit עַל עָמְדוֹ super statione sua. *At 2. Reg. 23. vers. 3. scribitur*, עַל הָעַמּוּד juxta columnam. *Solenne nempe* (scribit) *fuit Regibus stare vel sedere juxta unam è duobus columnis areis, quæ in Templi erant vestibulo, uti videre est ex historia Joas, 2. Chron. 23. 13. Et fortè pro* עָמְדוֹ *legendum* עַמּוּדוֹ, *quomodo legitur cap. 23. 13. de Joaso*, quòd staret עַל עַמּוּדוֹ juxta columnam suam, h. e. *juxta columnam ad quam solebant Reges stare.*

VIND. Sed cur propterea lectio libri Chronicorum non etiam potest locum habere & manere in statione sua? Illic placuit scriptori libri Chronicorum rem illam eo modo exprimere, qui lectioni libri Regum non repugnat, sed subordinatur. *Statio illa*, cujus mentio fit in libro Chron. est, *Juxta columnam illam*, cujus meminit author libri Regum. Cur hîc innocentes librarii sunt negligentiæ vel temeritatis insimulandi?

CRIT. II. CHRON. XXIII. 14. *scribitur de Jojada*, וַיּוֹצֵא Et fecit exire, sive eduxit ἑκατοντάρχους, &c. *At 2. Reg. 11. scribitur*, וַיְצַו Et præcepit. *Quæ*, inquit, *vera est lectio.*

VIND. Sit illa vera lectio, an propterea altera falsa? Quam ob causam? Quæ, amabò, falsitas in loco libri Chronicorum? quæ inter hæc loca duo contradictio, aut contrarietas, ut non utraque possit esse vera? Dicitur ibi, *Eduxit autem Jojada Sacerdos centuriones, præfectos exercitûs, dicens illis, Educite illam extra septa, &c.* At 2. Reg. 11. *Et præcepit Jehojada Sacerdos centurionibus, &c.* Facilis conciliandi ratio, sine librorum aut librariorum accusatione. Nempe *illic*, dicitur; *Et eduxit, h. e. evocavit eos, & dixit illis*: quo innuitur, Jojadum secessum quæsivisse extra domum Domini, cùm Centuriones hoc mandato instrueret. *Hic*, circumstantia illa loci omittitur, & simpliciter dicitur; *Et præcepit, & dixit*, & geminâ voce mandatum exprimitur, quod illic unicâ *Dicendi* voce, quæ præceptum seu mandatum includit. Vide Interpretes, considera locum, & eundem, eumque commodissimum, in utroque loco sensum reperies, nec quicquam desiderabis.

CRIT. PSAL. XXXI. v. 3. *legitur*; Esto mihi לְצוּר מָעוֹז in rupem validam, לְבֵית מְצוּדוֹת in domum præsidii, לְהוֹשִׁיעֵנִי ad servandum me. *At Psal. 71. 3. qui huic est parallelus, pro* מָעוֹז *legitur* מָעוֹן in rupem habitaculi, ז *&* ן *ob affinitatem figurarum permutatis:*

& pro לְבֵית מְצוּדוֹת *legitur illic*, לָבוֹא תָּמִיד צִוִּיתָ ut eò veniam perpetuò, præcepisti servare me; *sensu non satis commodo: Omninò ergo ex istis vocibus* לְבֵית מְצוּדוֹת, *videntur ista* (per incuriam sc. & errorem librariorum) per metathesin transformatæ, לָבוֹא תָּמִיד צִוִּיתָ *vel contrà, ex istis illa.*

VIND. Quod prius attinet, si quædam reperiantur exemplaria, in quibus in utroque loco legatur מָעוֹז, non repugno, quin inter varias lectiones admittatur; sed constans est lectio exemplarium, illic מָעוֹז, hîc מָעוֹן: consentit Masora, quæ ubique tradit, quater reperiri hanc vocem מָעוֹן, & hoc exemplum adfert. Neque Psalmus 71. cum 31. prorsus & totus est parallelus: sed aliquot duntaxat priores versus. Quid itaque vetat, quo minus, citra suspicionem vitii librarii, ab authore ipso diversæ sint adhibitæ voces? Et cur non etiam commodè dici potest Deus צוּר מָעוֹן *Rupes habitaculi*, in qua sc. tutò commorari & habitare posset in suo exilio; imò æquè ac צוּר מָעוֹז *Petra roboris?* Utraque voce Præsidium firmum & securum significatur. Et ut Deus dicitur מָעוֹז *Robur, Fortitudo*, sic & dicitur מָעוֹן, Psal. 90. 1. Nulla est justa & necessaria hîc libros & librarios, Masorethas etiam, accusandi causa.

Quod posterius attinet, si ita divinare, & immutare licet, quid imposterum tutum erit? Cur sensus non satis est commodus Psalmo 71. *Esto mihi in rupem habitaculi, ad veniendum vel ingrediendum* (sc. in illam rupem, vel illud habitaculum) *semper: mandasti, mandabis, vel mandato, salvum me facere.* Cur necesse est utrobique esse eadem verba, easdem phrases? Imò annon elegans, jucunda & grata est hæc variatio? Annon uterque sensus commodus, verus, bonus, conveniens? Quæ necessitas libros & librarios hîc accusandi? Si meum judicium tibi non satisfaciat, audi doctissimum Drusium, qui in Quæsitis per Epistolam, Epist. 82. ita ad Patrem meum de hoc loco scribit: *Vide nunc an rectè sentiam de hoc loco Davidis, Psal. 71. 3.* לצור מעון *id est*, In petram habitaculi. *Locus in mendo cubat iis, qui Davidem scripsisse putant*, לצור מעוז, *id est*, In petram roboris. *Mirari libet cur hoc putent. Nam & Hieronymus legit* מעון Habitaculi, *& Græci nihil omninò pro illis faciunt. Quippe*, εἰς θεὸν ὑπερασπιστὴν, *id est*, לצור מגן; *Unde colligere est, eos legisse Nun, & non Sajin. Errarunt enim in media litera, non in ultima.*

At

At similiter hæ voces junctæ reperiuntur Ps.31.3. Hoc argumentum parum firmum est. Nam quia in uno loco est מעוז*, non sequitur in alio ita esse debere. Quid sanum erit in his literis, si hoc modo corrigentur? &c. Sed quid? Consensus optimorum Codicum, & interpretum Hebræorum ad hunc locum, non patitur nos de recepta lectione ullo modo dubitare.*

CAPITE SEXTO producit *Exempla Variæ lectionis ortæ ex Literarum ejusdem organi, & affinis soni, permutatione.*

Hic iterum occurrunt *Differentiæ quædam in Nominibus propriis, quarum eadem est ratio quæ in præcedentibus. Ex Gr. Qui 1.Chron.11. v.35. dicitur* הַהֲרָרִי*, is 2.Sam.23. vocatur* הָאֲרָרִי*: Qui 2.Chron.10.18. vocatur* הֲדוֹרָם*, is 1.Reg.12. dicitur* אֲדוֹרָם*.*

VIND. In his utraque scriptio potest esse recta: quia fieri potuit, ut diversis temporibus, pronuntiationes eorundem nominum quoque diversæ factæ, & mutatæ sint, & sic unus author secundum priorem, & sæpè veriorem; alter, secundum eam efferendi rationem scripserit, quæ suis temporibus fuit usitata. Libri Chronicorum posterioribus temporibus scripti fuerunt, quando lingua jam inter Judæos ex captivitatibus fuit nonnihil deflexa, & fortassis etiam orthographiæ ratio. Illis temporibus incipiebant fugere & vitare graviores & asperiores literas gutturales, & quandoq; in scribēdo eas omittere, maximè post captivitatem Babylonicam. Hinc qui etymologiæ ratione dicti fuerunt הָאֲרַמִּים, dicuntur 2.Chron.22.5. הָרַמִּים, omisso spiritu leni, quæ in pronuntiatione non exauditur: qui 1.Sam.16.v.9. dicitur שַׁמָּה, is 1.Chron.11.13. dicitur שִׁמְעָא insertâ aspiratione. Cur hæc librariis sunt adscribenda, cùm libri omnes in Scriptura consentiant?

CRIT. II.REG.XX. v.13. *de Ezechia dicitur;* וַיִּשְׁמַע עֲלֵיהֶם Et audivit de illis; *nempe legatis Regis Babylonis. Esa.39.2. ubi idem narratur, scribitur;* וַיִּשְׂמַח Et lætatus est; *sensu longè commodiore.*

VIND. At nihil impedit, quò minus uterque sensus sit commodus, & altera lectio alteram explicet. Non pugnant enim inter se duæ istæ lectiones. Cur illud וַיִּשְׁמַע עֲלֵיהֶם vertendum necessariò, *Et audivit de illis?* Verti etiam potest, *Et audivit illos, pacificè eos & humaniter accepit, morem illis gessit, petitionibus illorum annuit; lætus sc. de illorum adventu.* Sic conciliat Abarbenel, עֲלֵיהֶם explicans per אֲלֵיהֶם, ut & aliâs sumitur; *Auscultavit eos, au-*

dientiam amicam & benignam illis dedit (cum lætitia sc. quod exprimitur apud Esaiam) והסכים עמהם *& consensit cum illis, quòd essent osores & inimici Sancheribi: Apud Esaiam est* וישמח Et lætatus est super iis. *Sensus idem.* Sic Abarbenel. Cùm sensus utrobique sit commodus, quæ necessitas hîc alterum corrigendi, & libros ac librarios accusandi? Quis diversos authores ad eadem adstringet verba?

CRIT. II. CHRON. IX. 11. *Salomon dicitur fecisse ex ligno Algumim* מסלות, *quod quidam* Gradus, *alii* Viam aggestam, *reddunt. At* 1. *Reg.* 10. 12. *scribitur* מסעד Fulcra; *sensu commodiore. Ligna enim, præsertim pretiosa, aptiora sunt fulcris faciendis, quàm vel gradibus, vel via aggesta.* Sic putat errore librarii ע mutatum esse in ל, ד in ת.

VIND. Sed nec hic corrigendi ulla necessitas, nec etiam probabilitas tam enormis negligentiæ & somnolentiæ. Uterque sensus est bonus, verus, commodus, aptus, nec ulla vel absurditas, vel falsitas, vel locorum contrarietas. Abarbenel scribit: מסעד *cujus hîc fit mentio, est* עליה *Ascensus cujus superius fit mentio* 1. *Reg.* 8. *Et sic vocatur in libro Chronicorum* מסלות. *Fecit enim Salomon, ad ascendendum de domo sua in domum Domini* מסלה אחת *Viam aggestam, & utrinque loricas seu peribolos,* (id est, fulcra) *quibus se sustentarent & tenerent ascendentes: & illa lorica facta erant ex lignis* אלגומים *corallinis vel cedrinis. Tales etiam fecit peribolos in cæteris ascensionibus, quæ erant in domo Domini, & regia.* Hinc facilis est conciliatio, & utriusque lectionis approbatio, ut iterum non opus sit criticâ correctione, & librariorum accusatione ullâ. Una vox significat *Viam aggestam, seu Ascensum*; altera *Loricam seu peribolum,* quibus illa via erat instructa ad sustentationem, & sic etiam synecdochicè sub se comprehendit alteram. Unus locus alterum elegantèr explicat. Dum enim dicitur Salomon fecisse Fulcra ad ascensum commodiorem; supponitur, illum etiam fecisse Viam. Facessat igitur omnis hîc correctio & expunctio.

CRIT. II. CHR. XIX. *v.* 23. *Rabsake introducitur sic loquens,* ואבואה מלון קצו Et ingrediar habitaculum extremi ejus. *At Esa.* 37. 24. *scribitur* מרום קצו Excelsum (locum) extremi ejus. *Ergo iterum suspicio, errorem librarii hîc in alterutro loco intervenisse, permutatione literarum Lamed & Resch; Mem & Nun.*

VIND.

VIND. At cur quæso librario hîc error aliquis adſcribendus? Cur diverſitas non adſcribi potest ipſis authoribus diverſis? Utraque lectio eſt bona, commoda, conveniens, & recta. Intelligitur בית המקדש *Domus Sanctuarii*. Ea in libro Regum vocatur מלון קצו *Habitaculum*, reſpectu Dei; quòd fuerit Habitaculum Dei, in quo tanquam in tugario quodam habitavit, per ſuam præſentiam, quam illic exerebat: In Jeſaia vocatur *Excelſum*, reſpectu ſitus ipſius ſanctuarii: quia Domus Domini erat extremum, apex & faſtigium ſummum illius terræ, in excelſo loco ſita, uti ex Hiſtoria conſtat. Annon elegans eſt hæc diverſa appellatio potiùs, quàm deformis, inſulſa, & abſona? Quid cum ratione deſiderari poteſt?

CRIT. I. CHRON. XIII. v.8. *Levitæ dicuntur cecinisse* בְּכָל עֹז ובשירים Omni robore, & in Canticis: *Pro eo 2.Sam. 6. legitur*, בכל עֲצֵי ברושים omni genere inſtrumentorum lignorum abjegnorum (in Critica mendosè ſcribitur *aixnorum*). *Alterum*, inquit Criticus, *videtur hîc ex altero factum, nempe* עצי *ex* עז, *commutatione literarum* צ *&* ז: *Item*, ברושים *ex* בשירים *per metatheſin, & mutationem* י *in* ר.

VIND. Inanis hariolatio! Authori libri Chronicorum placuit his verbis uti: authori libri Samuelis, illis. Num una lectio alteram evertit, aut deſtruit? minimè. Pulchra & facilis utriuſque loci conciliatio; *Cecinerunt omni robore, & cum Canticis:* quâ ratione? *In omni genere inſtrumentorum lignorum abjegnorum, &c.*

CRIT. I.CHRON. XVII.6. *ubi legimus*, אֶת אַחַד שֹׁפְטֵי יִשְׂרָאֵל Unum ex Judicibus Iſraelis, *quibus præcepi paſcere populum meum. Pro eo 2.Sam.7.7. ſcribitur* שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל Unum ex tribubus Iſraelis; *minùs benè*, ait Criticus, *uti conferenti liquebit. Nam Judicum eſt paſcere populum, non autem tribuum.*

VIND. At ratio hæc non eſt ſufficiens, ad deſtruendam iſtam lectionem: שֵׁבֶט Non tantùm *Tribum* ſignificat, ſed etiam *Sceptrum*, & metonymicè *Sceptrigerum*, *Regem*, *Principem*, *Judicem*, qui populum veluti ſceptro regit, ut Geneſ. 49. *Non recedet Sceptrum* (i.e. Sceptriger, Rex). Sic utrobique utraque res, mutatis duntaxat vocibus, exprimitur; *Quocunque itabam cum filiis Iſraelis, locutúsne ſum quicquam ulli ſceptrorum*, (h.e. ſceptrigerorum, moderatorum) *Iſraëlis, &c.* Sic explicant Hebræi שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל, per, שפטיו,
ומנהיגיו

וּמְנַהִיגָיו ex ſignificatione, quâ vox hæc uſurpatur Geneſ.49. *Utriusque lectionis eſt ſenſus unus*, inquit Abarbenel. Quin & juxta alteram ſignificationem, quâ שִׁבְטֵי *Tribus* ſignificat, nihil eſt abſurdi, & ex ea quoque commodus ſenſus elici poteſt. Unde illam Pagninus & alii amplexi ſunt. Ubi lectionis ratio poteſt reddi, ubi ſenſus manet idem, isque commodus & aptus, quid neceſſe miſeros librarios diffamare & accuſare?

CRIT. II. REG. XIX. v.26. *legitur* שְׁדֵפָה, Uredo ſegetum. *At Eſa.37. v.27. ſcribitur*, שְׁדֵמָה, *mutato* פ in מ, *ex errore ſc librarii.*

VIND. At cur non credam, Eſaiam ipſum ſic ſcripſiſſe, & utramque hanc vocem eandem ſignificationem habuiſſe, uſitatamque in Sermone Hebræo fuiſſe? Eſaias elegantiæ ſermonis ſtuduit, & paſsim ſingularia, rara & exquiſita vocabula libenter adhibuit. Præterea iſtæ duæ literæ, tanquam homogeneæ, ex naturâ linguæ, inter ſe ſunt permutabiles: Ut nil neceſſe ſit, iterum librarios convenire.

CAPITE SEPTIMO profert *exempla, ubi varia lectio orta eſt errore librariorum, ex literarum, figurâ vel naturâ affinium, permutatione.*

Has quod attinet, varietas equidē talis occurrit paſsim, maximè in nominibus propriis. An autem illa variatio ſit à librariis, an ab authoribus & Scriptoribus ipſis, quæritur? Quòd non ſit à librariis, arguit conſtans illorum Nominum ſcriptio in codicibus Hebræis, ita ut in uno loco uniformiter cum hac, in alio, cum alia literâ ſcripta reperiantur, neque hîc variatio ulla deprehenditur. Si poſteriorum quorundam ſcribarum culpâ hoc factum eſſet, non poſſet non codicum diſcrepantia illam prodere. Nec enim omnes in iiſdem errare: nec quorundam errores omnes ſequi & amplecti potuiſſent. Si codicum aliqua diſcrepantia fuiſſet, ſi erroris ſuſpicio, Maſorethæ id notaſſent, nec ita alto ſilentio illa præteriiſſent. Kimchius ad 1. Chronic.1.7. equidem exiſtimat, diverſitatem aliquam hîc eſſe ex affinitate literarum illarum ortam, quòd in antiquis illorum temporum annalibus, nunc cum hac, nunc cum illa litera ſcriberentur; non tamen hoc adſcribit librorum Sacrorum deſcriptoribus, ſed Scriptoribus ipſis: quòd ſc. illi ex communi & promiſcuo nomina illa ſcribendi & proferendi

rendi uſu, illa quoque ſic in ſuis libris expreſſerint: Verba ejus ſunt hæc: רודנים *hic ſcriptum eſt ab initio cum Reſch, & in libro Geneſeos cum duplici Daleth* דודנים. *Quia enim Daleth & Reſch affines in Scriptione figuras habent, hinc factum, ut Genealogias veteres inſpicientes, quidam legerint per Daleth, alii per Reſch; unde gemina illa nomina orta ſunt & remanſerunt, per Reſch, & per Daleth. Et hac eſt cauſa etiam, cur in libro Geneſeos ſcriptum ſit uno modo, in hoc verò libro, modo altero, ad indicandum, Nomen utrumque eſſe idem, licet unum ſcribatur cum Reſch, alterum verò per Daleth: Sic invenitur* רְעוּאֵל *&* דעואל. *Sic permutantur inter ſe Aleph & He in fine vocis, ut videre eſt in* סַבְתָה, & סַבְתְּכָא: *nam* א *&* ה *ſunt literæ homogeneæ. Unde qui vult, poteſt ſcribere cum* א, *qui vult, cum* ה, *&c.*

CRIT. II. SAM. XXII. v. 12. *dicitur de Deo,* וַיֵּרָא Et viſus eſt, apparuit ſuper alis venti. *At Pſal. 18. v. 11.* וַיֵּדֶא Et volavit. *Sed prius illud melius eſt.*

VIND. Cur verò melius? Utrumque pariter bonum eſt: & utraque lectio poteſt eſſe à Davide ipſo, cui placuit nunc hanc, aliâ vice alteram uſurpare vocem, cùm Pſalmos conſcriberet.

In Samuele nimirum ſenſus eſt, *Deum Cherubinis inſidentem, & volantem*, apparuiſſe, *& ſuam potentiam conſpiciendam præbuiſſe.* In Pſalmis *Volatus ſuper Cherubinis* meminit, illamque vocem adhibuit, tanquam elegantiorem. Quæ hîc eſt falſitas, abſurditas, inſulſitas, inconvenientia, in utravis lectione, ut librarii ſint accuſandi, quos nulla codicum authoritas erroris arguit aut convincit?

CRIT. II. SAM. XXII. 43. אֲדִקֵּם Comminuam, conteram eos. *At Pſ. 18. v. 43. legitur* אֲרִיקֵם Attenuabo eos.

VIND. Quid inde? Quæ ſequela; *In his duobus locis, in diverſis libris, differentia eſt in literis* ר *&* ד, *affinem figuram habentibus. Ergo librarii in alterutro loco errarunt.* Negatur conſequentia. Imò ob literarum, vocum, & ſignificationum convenientiam, annon æquè hæc variatio à Davide ipſo potuit fieri? Et cùm utraque vox in hoc loco, ſit bona, apta, conveniens, quamnam alteri præferemus? Retineamus utramque, exemplarium, & codicum uſu, Maſorethartum etiam criſi, comprobatam. Alia ibidem differentia eſt. Nam in Samuele additur, אֶרְקָעֵם *Extendam eos,* quæ in libro Samuelis omittitur. An per errorem librariorum? Nequa-

ומנהיגיו ex ſignificatione, quâ vox hæc uſurpatur Geneſ.49. *Utriuſque lectionis eſt ſenſus unus*, inquit Abarbenel. Quin & juxta alteram ſignificationem, quâ שבטי *Tribus* ſignificat, nihil eſt abſurdi, & ex ea quoque commodus ſenſus elici poteſt. Unde illam Pagninus & alii amplexi ſunt. Ubi lectionis ratio poteſt reddi, ubi ſenſus manet idem, isque commodus & aptus, quid neceſſe miſeros librarios diffamare & accuſare?

CRIT. II.REG.XIX. v.26. *legitur* שדפה Uredo ſegetum. *At Eſa.37. v.27. ſcribitur*, שדמה, *mutato* פ in מ, *ex errore ſc librarii.*

VIND. At cur non credam, Eſaiam ipſum ſic ſcripſiſſe, & utramque hanc vocem eandem ſignificationem habuiſſe, uſitatamque in Sermone Hebræo fuiſſe? Eſaias elegantiæ ſermonis ſtuduit, & paſsim ſingularia, rara & exquiſita vocabula libenter adhibuit. Præterea iſtæ duæ literæ, utiquam homogeneæ, ex naturâ linguæ, inter ſe ſunt permutabiles: Ut nil neceſſe ſit, iterum librarios convenire.

CAPITE SEPTIMO profert *exempla, ubi varia lectio orta eſt errore librariorum, ex literarum, figurâ vel naturâ affinium, permutatione.*

Has quod attinet, varietas equidẽ talis occurrit paſsim, maxime in nominibus propriis. An autem illa variatio ſit à librariis, an ab authoribus & Scriptoribus ipſis, quæritur? Quòd non ſit à librariis, arguit conſtans illorum Nominum ſcriptio in codicibus Hebræis, ita ut in uno loco uniformiter cum hac, in alio, cum alia literâ ſcripta reperiantur, neque hîc variatio ulla deprehenditur. Si poſteriorum quorundam ſcribarum culpâ hoc factum eſſet, non poſſet non codicum diſcrepantia illam prodere. Nec enim omnes in iiſdem errare: nec quorundam errores omnes ſequi & amplecti potuiſſent. Si codicum aliqua diſcrepantia fuiſſet, ſi erroris ſuſpicio, Maſorethæ id notaſſent, nec ita alto ſilentio illa præteriiſſent. Kimchius ad 1. Chronic.1.7. equidem exiſtimat, diverſitatem aliquam hîc eſſe ex affinitate literarum illarum ortam, quòd in antiquis illorum temporum annalibus, nunc cum hac, nunc cum illa litera ſcriberentur; non tamen hoc adſcribit librorum Sacrorum deſcriptoribus, ſed Scriptoribus ipſis: quòd ſc. illi ex communi & promiſcuo nomina illa ſcribendi & proferendi

rendi usu, illa quoque sic in suis libris expresserint: Verba ejus sunt hæc: רודנים *hic scriptum est ab initio cum Resch, & in libro Geneseos cum duplici Daleth* דודנים. *Quia enim Daleth & Resch affines in Scriptione figuras habent, hinc factum, ut Genealogias veteres inspicientes, quidam legerint per Daleth, alii per Resch; unde gemina illa nomina orta sunt & remanserunt, per Resch, & per Daleth. Et hac est causa etiam, cur in libro Geneseos scriptum sit uno modo, in hoc verò libro, modo altero, ad indicandum, Nomen utrumque esse idem, licet unum scribatur cum Resch, alterum verò per Daleth: Sic invenitur* רעואל *&* דעואל. *Sic permutantur inter se Aleph & He in fine vocis, ut videre est in* סבתה, & סבתכא: *nam* א *&* ה *sunt literæ homogeneæ. Unde qui vult, potest scribere cum* א, *qui vult, cum* ה, *&c.*

CRIT. II. SAM. XXII. v.12. *dicitur de Deo,* וירא Et visus est, apparuit super alis venti. *At Psal.18.v.11.* וידא Et volavit. *Sed prius illud melius est.*

VIND. Cur verò melius? Utrumque pariter bonum est: & utraque lectio potest esse à Davide ipso, cui placuit nunc hanc, aliâ vice alteram usurpare vocem, cùm Psalmos conscriberet.

In Samuele nimirum sensus est, *Deum Cherubinis insidentem, & volantem,* apparuisse, *& suam potentiam conspiciendam præbuisse.* In Psalmis *Volatus super Cherubinis* meminit, illamque vocem adhibuit, tanquam elegantiorem. Quæ hîc est falsitas, absurditas, insulsitas, inconvenientia, in utravis lectione, ut librarii sint accusandi, quos nulla codicum authoritas erroris arguit aut convincit?

CRIT. II. SAM. XXII. 43. אדקם Comminuam, conteram eos. *At Ps.18.v.43. legitur* אריקם Attenuabo eos.

VIND. Quid inde? Quæ sequela; *In his duobus locis, in diversis libris, differentia est in literis* ר *&* ד, *affinem figuram habentibus. Ergo librarii in alterutro loco errarunt.* Negatur consequentia. Imò ob literarum, vocum, & significationum convenientiam, annon æquè hæc variatio à Davide ipso potuit fieri? Et cùm utraque vox in hoc loco, sit bona, apta, conveniens, quamnam alteri præferemus? Retineamus utramque, exemplarium, & codicum usu, Masoretharum etiam crisi, comprobatam. Alia ibidem differentia est. Nam in Samuele additur, ארקעם *Extendam eos,* quæ in libro Samuelis omittitur. An per errorem librariorum? Nequa-

quam. David cùm accuratiùs hunc Psalmum recensuisset, quando eum Psalmis suis inseruit, unâ voce אֲרִיקֵם utriusque verbi significatum in unum quasi conflavit, & expressit.

CRIT. 1.REG. VII. 40. *legitur*: Fecit Hiram Salomoni הַכִּירוֹת Labra ænea. *At v.* 44. *scribitur* הַסִּירוֹת Ollas, ahena. *Prior lectio melior videtur*.

VIND. At cur non utraque dicetur esse bona? Cur non utraque ab ipso Scriptore proficisci potest? Vocum enim harum significationes sunt affines, unde potuit nunc hanc, nunc illam adhibuisse. Neque enim se invicem destruunt. Unde nulla necessitas errorem fingendi, vel librariis, per literarum immutationem, affingendi.

CAPITE OCTAVO agit *de Varia lectione, ortâ ex literarum, sono & figurâ dissimilium, permutatione*; à Scribarum sc. seu librariorum nimis properantium, minusque attentorum, oscitantiâ & incuriâ.

Nomina propria quod attinet, id certum & extra controversiam, sæpè unum eundemque variis nominibus ab authoribus ipsis appellari. Causæ si non nobis constant, non ideò fingendus statim error. Nemo Hebræorum hoc unquam suspicatus est; ut: *Qui* 1.*Chron*.11. 31. *dicitur* חלד, *in* 1.*Sam*.23. *vocatur* חלב. *Qui* 1.*Chron*.18. *v*.16. *dicitur* אבי מלך, *in* 2.*Sam*.8. *& alibi vocatur* אחי מלך. Cur non utraque appellatio potuit esse usitata? Cur non author aliquas potuit habere rationes hujus rei? In re incerta, & lectione contrà certâ, neminique antea suspectâ, cur tot errores librariis & libris impingendi, maximè ubi rei nihil adimitur? Kimchi de hoc posteriore censet, fuisse utroque modo appellatum promiscuè, ob nominum convenientiam. Drusius quoque Epist.65. duo diversa ejusdem viri nomina censet fuisse, *Abimélech*, &, *Achimélech*.

CRIT. *Qui toto libro Josuæ vocatur* עָכָן, *in* 1.*Chron*.2. 6. *vocatur* עָכָר, *&* LXX. *utrobique habent* Ἀχὰρ. *Atque sic dictus videtur ob illam Josua ad ipsum vocem*; Quia עֲכַרְתָּ turbasti Israelem, Deus hodiè te turbabit, Jos.7. 25. *Vallis etiam ipsa, inde dicta Vallis* עָכוֹר, *in qua lapidibus obrutus est. Ergo, quia* 1.*Chron*. 2. *v*. 6. *& à* LXX. *vocatur* עָכָר, *& etymologia convenit, sic scribi debet etiam in libro Josue*.

VIND.

VIND. Negatur Consequentia. Cùm constanter in libro Josuæ sic appelletur, sic scribatur, quî potest error à librario profectus dici? Ipsi Scriptori sic potiùs adscribendus procul dubio esset. Potuit etiam עָכָן sic tamen dici ab עָכַר. Tenenda hîc ista R. Davidis Kimchii Regula: *Consuetudo Linguæ Sanctæ est in Nominibus deductis à Verbis, ut eis quandoque addat vel detrahat literam unam: quandoque literæ transmutantur, & transponuntur. Ex Gr.* נֹחַ, juxta mentem Scripturæ, dicitur à נִחֵם; at certè non secundum etymologiam Grammaticam. Juxta hanc ergo Crisin etiam ibi fingendus error, ut potius נחם dicendum, & scribendum esset ejus nomen: Sic שמואל dictus, quia fuit שאול אל *petitus à Deo*. Ergo non dicendus שמואל sed שאול אל. Quis ista feret? Potuit is, qui primò dictus fuit עָכָן, posterioribus temporibus, ob hanc rationem, quòd עָכַר turbasset suo malefacto Israëlem, & עכור turbatus fuerit à Deo, dici עָכַר, & vel ex communi tùm usu, vel quòd ita visum fuit scriptori libri Chronicorum, sic appellari. Kimchi scribit: *Achanem vocat hîc* עָכָר Achar, לְגְנַי *probri causâ, quia turbavit Israëlem.* Patet hoc ex eo quòd statim subjungitur ibi in textu, עכר יִשְׂרָאֵל. Idem disertè observat etiam R. Salomon.

CRIT. II. SAM. XXIII. *aliquot leguntur Nomina, quæ aliter extant in libro Chronicorum.*

VIND. De his scribit Abarbenel ibi: *Omnes isti commemorantur quoque in libro Chronicorum: nisi quòd aliqui his ipsis nominibus illic appellantur: in aliis verò immutat (Scriptor) nomina in literis quibusdam; in aliis alia eis indidit nomina, quæ habuerunt.* Sic omnes putant, istam diversitatem esse à Scriptoribus, ob certas quas habuerunt rationes.

CRIT. I. CHRON. XXI. *v.23. Arauna sic Davidem alloquitur;* Sume hæc, וְיַעַשׂ & faciat Dominus meus Rex, quod bonum est in oculis suis. *At 2.Sam.24.v.22. scribitur* וְיַעַל & offerat; *minùs commodè. Itaque error est librarii,* qui ש permutavit in ל.

VIND. At quæ probabilitas? Quî ab unius Scribę errore, mendum potuit invadere in omnes libros? imò omnes etiam lectores statim occupare? Utraque lectio commoda est, bona, conveniens, nec quidquam incommoditatis in altera; imò commodissima illa est & appositissima, atque adeò, si comparatio instituenda esset, magis commoda quàm prima. Arauna dicit, *Sume*

hac וַיַּעַל *& offerat Dominus meus rex, quod bonum est in oculis suis* (i.e. & offeras) : *Vide boves* לָעֹלָה *ad holocaustum.* Annon verbum הֶעֱלָה commodissimè usurpatur de עוֹלָה *holocausto*, & appositissimè? En responsum regis ad Araunam, ubi idem verbum repetit, & Araunæ quasi reddit; וְלֹא אַעֲלֶה עֹלוֹת *& non offeram holocausta gratis.* An hîc etiam error librarii est, & אַעֲלֶה positum pro אֶעֱשֶׂה? Consideret Lector. Piget manifestas has absurditates multis repellere. Annon item est *Facere Sacrificium, Facere holocaustum*, & *Offerre holocaustum?* annon utraq; phrasis Scripturæ phraseologiâ comprobata? Utraq; lectio & codicum scripione, & Massoretharum authoritate, & Interpretum consensu, hactenus est recepta. Cur ergo novus hîc fingendus error?

CRIT. 1. CHRONIC. 20. v.3. *de Davide dicitur, quòd incolas urbis Rabba Ammonitarum* וַיָּשַׂר dissecuit serrâ. *At 2. Sam. 12. v. ultimo,* וַיָּשֶׂם Et posuit, constituit; *minus benè; illud verò melius*; ac proinde error subest librarii.

VIND. Ego verò dico, utrumque esse bonum. Diversi authores, diversis loquendi modis eandem rem expresserunt & dixerunt. Utriusque locutionis idem est sensus. In libro Chronicorum propriè dicitur, *Et dissecuit eos serrâ*, id est, dissecandos condemnavit & tradidit. Non enim ipse Rex id fecit. In libro Samuelis, וַיָּשֶׂם *Et posuit, constituit, ordinavit Rex* (sc. judicia, supplicia) *cum Serris, tribulis ferreis, &c.* pronuntiavit, illos his suppliciis afficiendos. Videatur Kimchius, Abarbenel, Laniado & alii. Nemo quicquam mali vel absurdi unquam hîc invenit. Si his indulgere libeat & liceat, nullus erit finis. Simile vide mox infrà.

CRIT. PSAL. 18. v.33. *David sic de Deo loquitur*, וַיִּתֵּן תָּמִים דַּרְכִּי Et dedit, (*h. e. fecit*) viam meam integram. *At 2. Sam. 22.* וַיַּתֵּר Et exploravit. *Ergo alterutro in loco est erratum.*

VIND. Non: quia utraque lectio commoda est. Nempe pro וַיַּתֵּר libri Samuelis, in Psalmis substituit David וַיִּתֵּן, ad illam vocem, quæ minus clara est, dilucidiùs explicandam. Sic posterius prioris est explanatio, docens, quid per illam vocem, quæ metaphorica est, intellexerit. Observet autem Lector accurationem Critici nostri, vel fidem ejus. *Primò*, dicit, scribi וַיִּתֵּר, quod falsum: scribitur enim וַיַּתֵּר, quæ est forma ex Hiphil: *deinde* reddit, *Et ex-*

Et exploravit, quasi esset à תּוּר, contra Grammaticam, contra rationem, contra interpretum omnium mentem: וַיַּתֵּר est, *Et solvit*, id est, *Et expeditam reddidit*, *Et complanavit*, ut Psal.146.7. à radice נָתַר. Vix puto, quemquam Interpretum illam vocem sic vel reddidisse, vel explicasse. Quis huic ergo Aristarcho fidet? qui quicquid lubet, dicit, scribit.

CRIT. I. CHRON. XXI. 9. Ecce, inquit Dominus, tria ego נטה impono tibi. *At* 2.*Sam*.24.12. *scribitur* נֹטֵל. *Ergo quia voces sunt affines, literâ unicâ discrepantes, in alterutro est error librarii.*

VIND. Negatur. Utraque enim commoda, conveniens, & eundem sensum reddens. Quod hîc author dixit uno verbo, id alter altero.

CAPITE NONO agit *de Variis lectionibus, librariorum scilicet culpâ, ortis ex Vocis alicujus additione, omissione, vel transpositione.*

CRIT. II. SAM. XXIII. 9. *secundus inter fortes Davidis numeratur Eleazar filius Dodo*, בן אחחי filius Achochi. *At* 1.*Chron*.11. *v*.12. *omittitur illud* בֵּן Filius, *& quidem rectè. Nam* אֲחוֹחִי *est nomen patriæ*, Achochites, *non avi: Itaque perperàm additum videtur illud* בֵּן.

VIND. At quis dixit Critico esse nomen patriæ? Kimchius scribit: אֲחוֹחִי שֵׁם מִשְׁפָּחָה הָיָה Achochi *est nomen familiæ*, לְפִיכָךְ אָמַר בֶּן אֲחוֹחִי *idcirco dicit* Filius Achohi. *Illic autem dicitur* אֲחוֹת, *sicut dicitur* בן קנז *&* קְנִזִּי *Filius Kenas, &, Kenissi.* Quid igitur absurdi? Aliud est Nomen familiæ, quàm nomen patriæ. Cui potiùs fidem adhibebis, an Kimchio, quem Hebræi cæteri sequuntur, & codicum omnium consensui, veteribus etiam interpretibus, qui hanc particulam expresserunt, an Critico huic novo? Rectè tamen dicit, *Videtur*, sed cui? Ipsi soli. Ubi? in sua phantasia. Retineat ergo ille, quod in ea ipsi *videtur*. Nos sequemur id, quod in libris *videmus*.

CRIT. II. CHRON. IV. 16. Omnia hæc vasa fecit חורם אָבִיו Huram pater ejus, Regi Salomoni. *At* 1. *Reg*.7.40. *omittitur vox* אָבִיו Pater ejus; *& quidem rectè:*

VIND. Lectio in omnibus codicibus Hebræis constans est, ut vox אָבִי 1.Reg.7.v.40. omittatur, 2.Chron.4.16. exprimatur. Interpretes plerique recentes & veteres eam expresserunt, & proinde etiam legerunt, & approbarunt. Modum conciliandi quæsi-

verunt illi in commoda expositione, non in correctione, nec quenquam vidi, qui de mendo libros aut librarios Hebræorum accusarit.

Vetus Interpres Latinus reddit: *Hiram pater ejus*; Referens sc. id ad Salomonem, quasi vocaretur *Salomonis Pater*, h. e. Magister, Architectus, prout sc. apud Hebræos usitatum est, ut is qui in opere aliquo seu ejus inventor, seu insignis artifex est & magister, *Pater* appelletur. Vide Gen. 45. 8. 2. Reg. 16. 12. & 13. 14. Genes. 4. v. 20. 21. Sic 2. Chron. 2. 14. ubi legitur לְחִירָם אָבִי reddit Vulgatus: *Chiramum Patrem meum*. Sic ergo putant nonnulli, quia hic Hiram, & Regi Tyri priùs, & deinde Salomoni, in cudendo atque conflando ære Dux & Magister fuerit, illum, juxta illorum temporum & regionum consuetudinem, *Patrem* illorum vocari. Sic scribit Vatablus etiam in suis notis: *Vocat autem* (eum) *Patrem Salomonis, quòd eum Salomon revereretur & singulari honore prosequeretur.*

Alii putant, cum hoc Hiramo etiam Patrem ejus submissum fuisse à Rege Tyri ad Salomonem, ita ut quædam fecisse dicatur Hiram Pater, quædam Hiram filius. Sic Tremellius & Junius. Hinc reddunt 2. Chron. 2. 13. 14. *Nunc itaque mitto virum peritum, scientem & intelligentem, qui erat Churamo patri meo, filium mulieris è posteris Danis, & Patrem ejus virum Tyrium, &c.* Cum hoc convenit, quod nonnulli hìc ellipsin Copulativæ volunt subesse, ut sensus sit, *Fecit Chiram* & *Pater ejus*, vel, *cum patre suo*. Vide Vatablum.

Alii ex אָבִיו faciunt *Nomen proprium*, ut Piscator.

Kimchius exponit per usitatam ellipsin adverbii similitudinis; *Omnia hæc fecit* sicut *Chiram pater ipsius*, h. e. exquisitissimè & artificiosissimè, prout pater ipsius, celebris & peritissimus artifex, facere consueverat.

Annon satius est tale quid admittere, vel aliud insuper adhuc quærere & investigare, quod nec textui repugnet, nec sensui quid adimat, quàm receptæ lectionis authoritatem sollicitare, & castigare, sine codicis alicujus fide? Nam incertissimæ sunt istæ correctiones, ex locis parallelis deductæ.

CRIT. I. CHRON. III. 6. 7. *numerantur novem Davidis filii; nempe duo,* Nogah & Eliphéleth *bis repetuntur vitiosè, uti liquet ex 2. Sam. 5. ubi septem tantùm recensentur, & duo illi semel tantùm nominantur.*

VIND.

VIND. In hac discrepantiâ notandâ parum accuratus videtur fuisse, præ nimia festinatione, Criticus. Nam in loco Chronicorum recensentur *tredecim*; in loco Samuelis, *undecim* filii Davidis. Deinde, in eodem loco Samuelis, *Noge* seu *Nogah* planè non nominatur, ne semel quidem. De hac diversitate placet hîc inserere sententiam & judicium doctissimi Viri, Simeonis de Muis, Professoris quondam Regii Parisiensis, ex ejus Variis Sacris:

Unde hæc, inquit, *diversitas*, (quę occurrit in recensione filiorum Davidis, ex collatione 2.Sam.5. v.14.15.16. & 1.Chron.3. v.5.6.7.8.) *& cur Eliphelet bis nominatur in Chronicorum libro, semel verò duntaxat in Samuelis? Item cur siletur Nogeh in libro Samuelis? Respondet Kimchi, in Samuelis libro priorem Eliphbeleth non recenseri neque Nogem, quod* אולי לא היו בחיים או forte tunc non essent in vivis, *mortemq; oppetiissent: in libro verò Chronicorum numerari, licet non essent in vivis, quòd authori hujus libri propositum fuerit, recensere Davidis filios omnes, Hierosolymis natos: hincq; esse, quòd recensioni isti mox subjiciat com.9.* Omnes hi sunt filii David. *Neque verò Chronicon authorem nominare Elipbeleth secundum, quòd tunc fortè prior vitâ cessisset, quum secundus eo nomine appellatus est. Ita fermè Kimchi ad locum Chronicon notatum. Eodem etiam modo ad locum Samuelis:* אפשר כי שנים אלו מתו בלא זכר לפיכך לא זכר אותם Fieri, *inquit*, potest, ut hi duo, *Elipbeleth & Noge*, obiissent absque memoria, *h. e. nullâ re præclarè gestâ, nullis relictis liberis:* eam ob rem nulla illorum mentio hîc facta. *Item annotat ibidem Kimchi, priorem* Elisamam *in Chronicon libro, eundem esse, qui in Samuelis codice vocatur* Elisua. *Qui cùm apud Samuelem loco citato, tùm 1.Chronic.3.8. vocatur* Eljadah, *idem 1.Chronic.14.7. vocatur* Baaljada. *Prior* Eliphelet, *1.Chronic.14. v.5. nominatur* אֶלְפֶּלֶט, *aliâs* אֱלִיפֶּלֶט. *Ista Nominum diversitas nihil nos movere debet, neque hîc neque alibi, qui sciamus, qui vulgò* Clodoveus *Rex dictus est, eundem* Luduinum & Ludovicum *apud Cassiodorum, nec non* Hludovicum *apud Hincmarum appellari. Infinita propemodum exempla hujus rei afferre possem. Verùm ut eò, unde egressus est, revertatur sermo, non est mehercule, ut mihi quidem videtur, inepta illa conciliandi ratio, quàm è Kimchi observavimus. Quamlibet potiùs propositæ in parallelis textibus differentiæ causam suspicari velim, quàm librariorum vitium aut incogitantiam. Quid enim? Si ab aliquo primorum librariorum in Chronicon libro describendo illic,*

ut sibi

ut sibi non nemo persuadet, peccatum esset, additis perperàm duobus Nominibus, Elipheleth & Noge, *an necesse erit idcirco ab omnibus peccari? An unius peccatum, ceu pestem quandam, alia exemplaria, quæ jam descripta erant, ac describenda erant, inficere oportuit? Sed dices fortasse*, Unus quispiam ex ἀλλογράφῳ malè descripsit, unde postea ad omnes alios serpsit malum. *Itane unus descripsit? Unius ergo hoc fuit singulare privilegium? Non mihi profectò fit verisimile. At si illud uni tantùm licuit, is debuerat sanè plus diligentiæ & accurationis adhibere, exscriptumq; à se codicem, ut facere solent paulò qui diligentiores sunt, ad archetypi fidem exigendo corrigere. Itane porrò rudes & indiligentes Hebræi veteres fuêre, ut illam locorum discrepantiam non deprehenderint, ac deprehensam ex fide archetypi non correxerint? Nemo, opinor, mihi negabit, concessum fuisse omnibus, ubi suspectus falsi quispiam esset locus, consulere archetypon: nec tanquam in adytum uni soli, ac semel in anno ad illud patebat aditus. Deinde verò ex archetypo plurima exemplaria fuisse exscripta, omninò probabile est. At vix ac ne vix quidem credibile, simul omnia & iisdem in locis fuisse vitiata. Verùm fac nihil istorum esse, certè 1. Chron. cap. 14. quod itidem tredecim Davidis filios Hierosolymæ natos, eodem ordine, atque iisdem ferè nominibus recenset, probat librariorum peccatum non esse, quòd Elipheleth bis numeretur, ac semel Noge: alioquin bis idem peccatum, ac satis quidem grave, per incogitantiam peccassent librarii, quod absurdum videtur cogitare. Accedit, quòd 1. Chronic. 3. nominibus priorum quatuor è Bath-sua* (ea est quæ alibi Bethsabée vocatur) *susceptorum adduntur hæc verba*; Quatuor de Bathsua, &c. *aliorum verò ex aliis uxoribus, hæc vox* novem. *Unde liquidò patet, nihil esse perperàm additum hîc à libellionibus: alioquin numerus novem non constaret. Agnoscet forsitan aliquis, leves quosdam esse errores, qui, ut fit, è præcipuo quopiam exemplari, in hodierna omnia fluxerint, derivatiq; sint: sed ut, quicquid non intelligitur, vitiosum statim & contaminatum existimetur, assentiri non possum. Si quibuslibet conjecturis in restituendo Hebræo textu locus sit, valdè vereor, ne pro Divinâ Scripturâ, humana tandem nobis obtrudatur.* Hactenus ille, quæ ideò adscribere volui, quia non tantùm eleganter hunc præsentem locum vindicant, sed simul etiam, quid de aliis similibus correctionibus, variisque lectionibus sentiendum sit, explicant.

CRIT. I. CHRON. VI. v. 61. *vox* חצי *ante* מנשה *planè* λείπει, *uti liquebit conferenti locum illum cum Jos. 21. 5. ex quo ille corrigendus atq; supplendus est.*

VIND.

VIND. Negamus hanc consequentiam. Pleonasmi enim hi familiares sunt in lingua Hebræa. An, quia scriptor libri Josuæ semel duntaxat eam usurpavit vocem, non licuit scriptori Chronicorum eam repetere? Vel, an repetitio illa sensui aliquid nocet aut detrahit? Aliæ etiam ex collatione illorum versuum deprehenduntur in illis varietates, an proinde illic etiam correctio instituenda? Interpretes videantur, & apparebit, illos utramque vocem expressisse non infeliciter. Merus hîc est pruritus criticandi & corrigendi.

CRIT. I. CHRON. XVII. v. 24. *hæc verba*, אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל *frustrà & sine necessitate sunt addita, prorsusq; supervacanea: neq; enim extant 2. Sam. 7. v. 26.*

VIND. Audax & temeraria crisis! Verba enim illa omnes libri habent in libro Chronicorum: cur ergo dicendum, illa esse frustrà addita, & supervacanea? LXX. Græci, & nostri Interpretes verba illa expresserunt, neque incommodè. Cur non dici potest, *Deus Zebaoth, Deus Israëlis est Deus ipsi Israëli, vel super Israëlem?* h. e. Deus, qui dicitur *Deus Israëlis*, revera est Deus Israëli, & promissa atq; fidem illis datam præstat. Cur non licet diversis scriptoribus, diversimodè scribere? Non dicitur bis, אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, sed, אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל *Deus Israëlis* אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל *est Deus Israëli.*

CRIT. PSAL. XVIII. v. 14. *hæc verba*, בָּרָד וְגַחֲלֵי אֵשׁ Grandinem & carbones ignis; *non habentur 2. Sam. 22. Et neque LXX. neque Vulgatus Latinus, neque D. Augustinus in explanatione Psalmorum illa habent. Ergo sunt supervacanea, & repetita ex vers. 13. per errorem scil. librarii.*

VIND. At quâ consequentiâ? Plura sunt, quæ omiserunt Græci, & Latinus Interpres, quæ tamen proba sunt & necessaria, sicut è contrario quædam nonnunquam addiderunt. Libri contrà Hebræi omnes illa habent, Paraphrastes Chaldæus item illa reddidit, qui ante Vulgatum Latinum vixit & scripsit. Cur ergo expungenda, tanquam supervacanea? Abarbenel rationem reddit, & explicat, cur David illa hîc adjecerit. *Addidit*, inquit, *ista verba in Psalmis, quia tonitrua & fulgura sola*, (quorum ibi meminit) *non occidunt hominem, sed grando & ignis illis admixta, unde continuò subdit*; Et misit sagittas, &c. In versu 13. etiam in libro Samuelis non scribitur בָּרָד וְגַחֲלֵי אֵשׁ, sed tantùm גַּחֲלֵי אֵשׁ. Ergo ibi etiam

correctio instituenda? Quis tandem erit harum correctionum finis? Quid verò absurdi, si retineantur illa verba? Utriusque loci lectio recta, & bona est; nisi quòd in Psalterio plerunque accuratiùs & pleniùs, majoris lucis & perpetuitatis causâ, omnia habeantur.

Sic quòd *in Genealogiis*, (quod itidem vexat Criticus) quædam nomina quandoque omittuntur, quæ in alio loco habentur, non necessariò arguit scribarum, seu librariorum vitium. Potuit enim hoc proficisci ab ipsis librorum scriptoribus, qui suas causas hujus rei habuerunt, & nunc accuratiùs, nunc minùs accuratè ista descripserunt.

CRIT. II. SAM. VIII. v.4. *post* אֶלֶף *omittitur* רֶכֶב, *quod habetur* I.*Chron.*18. *v.*4. *ubi sic legimus*, Cepit David ex eo mille currus, & 7000. equitum: *quæ est melior lectio.*

VIND. At cur non utraque est bona? Si ista lectio melior est, tunc non solùm vox רֶכֶב est inserenda in libro Samuelis, sed etiam sequentia verba sunt corrigenda: nam mentio ibi fit tantùm 700. equitum, vel secundum alios, 1700; cùm in libro Chronicorum numerentur 7000. equites. Hinc itaque apparet, aliud spectasse scriptorem librorum Samuelis: aliud scriptorem libri Chronicorum. Nempe in libro Samuelis, Equites tantùm capti numerantur, Currus omittuntur; dicuntur autem duntaxat mille septingenti, habitâ nimirum ratione tantùm Ducum, Officiariorum & præcipuorum: in libro Chronicorum omnes simul comprehenduntur, & curruum numerus quoq; additur. Sanè si librarii erratum esset, pro 1700. equitibus, substituendi essent 7000. quod non animadversum ab accurato nostro Critico. Petrus Martyr: *Ista varietas ita potest nōn incommodè conciliari, ut hic intelligamus numerari tantùm præcipuos quosq; equites: in Paralip. censeri universam multitudinem. Et ne cui id novum aut insolens videatur, hodie quoq; ita solet fieri. Singulis enim cataphractis tribuuntur minimum tres equites, ut ubi sunt mille equites, ibi necesse sit numerare 4000.*

CRIT. I. CHRON. XVIII. v.6. וַיָּשֶׂם ▭ Et posuit David in Aram Dammesek: at 2. Sam. 8. 6. Et posuit David ▭ נְצִבִים stationarios milites in Aram, &c. *Ergo illic errore librarii omissa vox* נְצִיבִים, *quia ad sensum necessaria, & LXX. eam agnoverunt.*

VIND. Negatur consequentia. Potest nomen subintelligi, & com-

comprehendi ſub vi verbi. Similem uſum ellipticum in verbo hoc שום notavimus paulò ſuperiùs, 1. Chron. 20. 3. Omnes, etiam recentes Interpretes, hoc nomen ſupplent, ſed non tanquam ex errore omiſſum. Ellipticæ hæ locutiones ſunt familiares Hebræis. Ad ſenſum neceſſaria eſt vox, ſed non ad ſermonem. Poteſt enim contineri ſub vi verbi, & ex proprietate ac conſuetudine ejus ſubintelligi nomen in accuſativo, rei notæ. Sic nos in lingua noſtra Germanica, *Præſidiariis-militibus-locum-aliquem-inſtruere*, dicimus Beſetzen. Ita hic Hebræo convenienter reddi poſſet; Und David beſetzte *Aram Dammeſek* (nomen ad ſenſum neceſſarium, ex idiotiſmo linguæ ſubintelligitur). Senſum expreſſerunt Græci, non verba, & literam textus.

CRIT. II. SAM. XXIII. 24. *legitur*; Aſahel frater Joab fuit inter triginta (*ſc. fortiſſimos Davidis, & præcipuos cuſtodiæ regiæ*) &c. *At 1. Chronic. 11. 26. pleniùs dicitur*; וְגִבּוֹרֵי הַחֲיָלִים Et potentes exercituum, *Aſahel frater Joab, &c. In loco Samuelis, omittuntur iſta neceſſaria*; ſcil. ex lapſu & errore ſcribarum.

VIND. Omittuntur ſanè, ſed à quo? à Scriptore libri ipſo, cui viſum eſt illas voces omittere: illarũ autem loco addidit, בַּשְּׁלֹשִׁים *fuit inter triginta*; quæ vox non habetur in loco Chronicorum, & ſenſum etiam energeticè complet. Innuit enim, fuiſſe quidem plures, ſed qui hìc nominantur, fuiſſe ex præcipuis & ſelectiſsimis. Ergo dicendum, ſicuti in loco Samuelis deficit, גִבּוֹרֵי חֲיָלִים: ſic deficere in loco Chronicorum, בַּשְּׁלֹשִׁים. Loci iſti ſibi invicem lucem inferunt. Unus alterum clariùs & pleniùs explicat, nequaquam autem librarium erroris & oſcitantiæ arguit.

CRIT. II. SAM. VI. v. 2. *ſic legitur*; Et ſurrexit, *& ivit* David, & totus populus qui erat cum eo, מִבַּעֲלֵי יְהוּדָה De Baale Jehudah (*loco ſic appellato*, juxta nonnullos) ad deducendum inde arcam Dei, &c. *At 1. Chron. 13. 6. legitur* בַּעֲלָתָה אֶל קִרְיַת יְעָרִים אֲשֶׁר לִיהוּדָה Aſcendit ergo David, & univerſus Iſrael in Baalath in Kirjat-jearim, quæ eſt in Jehuda; *melius, & plenius. Ergo eſt error librarii.*

VIND. At, ſi utrumque benè dicitur, & eundem ſenſum reddit, licet unum minus plenè, quàm alterum, cur Scriba hìc accuſandus? In Samuele hic poteſt eſſe ſenſus: *Et ſurrexit, & ivit David, & omnis populus qui erat cum eo ex Baale-Jehuda*, ut innuat,

Cives loci illius, *Baale-Jehudà* dicti, aſcendiſſe ex civitate ſua ad Davidem, ut deinde illum & arcam ſuam comitarentur. Sic nihil eſt inconvenientis, niſi quòd nomen loci reticetur, in quem deducenda fuit arca.

CRIT. I. CHRON. XVIII. v. 10. *ante has voces* וְכֹל כְּלֵי *omittuntur hæ duæ neceſſariæ,* וּבְיָדוֹ הָיוּ Et in manu ipſius erant, *quæ habentur 2. Sam. 8. v. 10. & ſine quibus oratio eſt manca, hiulca, & imperfecta.*

VIND. Qui ſic? Utrobique ſenſus eſt bonus, niſi quòd per ellipſin in libro Chronicorum verbum omittitur: repetendum autem ex ejuſdem verſus initio, prout optimè fecit Pagninus, hoc pacto; *Et miſit* (ſc. Tou, Rex Hamath) *Hadoram filium ſuum ad regem Davidem, ut ſalutaret eum pacificè & benignè; &* (miſit, *ſubintellige*, per eum) *omnia vaſa aurea, & argentea, & ænea.* Inſpice lector an hic ſit aliquid coacti? cætera enim verba, quæ illic in eodem verſu habentur, quaſi per parentheſin interponuntur. Confer cum loco Samuelis, & vide annon utrobique idem dicatur? Nihil novi eſt, ut in poſteriore verſus alicujus lemmate verbum aliquod deficiat, quod jam fuit in priore, & inde repeti poteſt.

CRIT. I. CHRON. XIII. v. 6. *legitur:* אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים יְהוָה יוֹשֵׁב הַכְּרוּבִים אֲשֶׁר נִקְרָא שֵׁם: *quæ collocatio verborum impedita & tranſpoſita videtur. Melius ordinata & collocata ſunt 2. Sam. 6. v. 2.* אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נִקְרָא שֵׁם שֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת יוֹשֵׁב הַכְּרוּבִים עָלָיו.

VIND. Eſto, ſit in libro Chronicorum aliqua σύγχυσις & impedita collocatio verborum, modò ſenſum reddat bonum & commodum. Ea enim nec incurrit in leges Grammaticæ, nec in uſum linguæ, vel phraſeologiam Scripturæ. Quis verò Scriptori Sacro leges ſcribendi præſcribet? Kimchius utramque lectionem rectam agnoſcit, & diverſitatis rationem reddit. Interpretes etiam noſtri eruditi benè verba hæc ſic diſpoſita reddiderunt. Quæ itaque cauſa vel librarios de mendo inſerto conveniendi, vel textum corrigendi? Quis nobis ubique dicet, quam ob cauſam ſic vel ſic ſcribere placuerit Scriptoribus Sacris? Magna ſæpè in his latet emphaſis, quam ſatius eſt vel rimari, vel mirari, quàm emendare. Locus libri Chronicorum brevior eſt & magis conciſus, cujus proin ſenſus petendus ex loco Samuelis

magis

magis pleno. Quia verò alibi etiam hunc Samuelis locum vellicat, ulteriorem ejus explicationem eò rejicimus, quam invenies infrà cap.10.

CRIT. II. CHRON. XXII. v.12. *legitur*; Et audivit Athalia vocem הָעָם הָרָצִים populi currentis, *rectè: at 2.Reg.11.13. scribitur* הָרָצִין הָעָם Cursorum populi, *minus benè, & ordine præpostero.*

VIND. Quæ hîc iterum necessitas vexandi Sacrum cōtextum? Utrumque benè & rectè dictum, quocunque modo explicetur; si maximè transpositio sit verborum: quia & hæc est ex figuris Grammaticis, non vitium librarii. Nihil hîc absurdi, nihil falsi, nihil inconvenientis. Audi Kimchium ad locum Regum: *Deficit*, inquit, *hîc nomen constructum, dicendum enim plenè esset*, Cursorum, cursorum, inquam, populi, *sicuti* סִיגִים כֶּסֶף, Ezech.22.v.18. Et אֲמָרִים אֱמֶת, Prov.22.21. *Vel est quasi inversio & transpositio, pro* הָעָם הָרָצִים, *sicuti legitur in libro Chronicorum: Vel* קוֹל *erit loco duorum, ut sensus sit*; Et audivit vocem currentium vel cursorum, & vocem populi. *Sic ille.* Quis hîc, ex propria quam sancivit lege, non exsibilabit Criticum? dum ex iis, quæ ad elegantiam sermonis & linguæ spectant, errores fingit. Novam scilicet cudet nobis Syntaxin Hebræam, quâ, sicuti Vocalium & accentuum magnam partem, ita quoq; figurarum syntacticarum usurpationem, relegabit & proscribet.

CRIT. *Esdræ 2. v. ultimo scribitur*: Sacerdotes, & Levitæ, & de populo, & Cantores, & Janitores; *ordine minùs conveniente. At Nehem.7.* Sacerdotes, Levitæ, Janitores, Cantores, & de populo; *ordine convenientiore.*

VIND. Quis, in istis recensendis, Leges præscribet Scriptori, quo ordine illos recensere debeat, vel illum adstringet, ut dignitatis semper habeat rationem? Quis ad hæc non commoveatur? An ignorat Criticus vulgatam illam Hebræorum regulam, ex multiplici & frequenti observatione natam; אֵין מוּקְדָּם וּמְאוּחָר בַּתּוֹרָה *Non est prius & posterius in Lege, h. e.* Ordinis non semper accurata habetur ratio.

CRIT. PSAL. LVII. v.8. *bis repetitur*, נָכוֹן לִבִּי Paratum est cor meum: *at Psal.108.1. non repetitur, ubi tamen repeti debet.*

VIND. At quâ Lege? Psalmi sunt diversi, argumentum utriusque

que diversum, nisi quòd ab initio formulas habet quasdam communes cum Psal.57. per cætera argumentum magis convenit cum Psal.60. Et in hoc versu quoque est diversitas: Psal.57. v.8. ita habet: נָכוֹן לִבִּי אֱלֹהִים נָכוֹן לִבִּי אָשִׁירָה וַאֲזַמֵּרָה: Psal.108. נָכוֹן לִבִּי אֱלֹהִים אָשִׁירָה וַאֲזַמְּרָה אַף כְּבוֹדִי. Cæteri quoque versus non per omnia conveniunt. Cur ergo repeti debuit? *Quia ad Sensum requiritur?* Sed annon ex præcedentibus à Lectore repeti potest! Infinita sunt hujus rei exempla. Ex diversitate apparet, à Davide, non à Librario, hanc discrepantiam esse ortam. Si ita licet corrigere, nullus erit finis.

CAPITE DECIMO producit *Exempla multa, De varia lectione, ortâ ex Nominum Propriorum & Numeralium permutatione,* sc. culpâ librariorum & Scribarum.

De *Nominibus propriis* jam aliquoties dictum est, quòd varietas illa ex pluribus possit causis orta esse, ut non necesse sit librariis hanc discrepantiam adscribere. Notandum quod Kimchius dicit, Scriptores sacros ipsos non fuisse hac in re nimis sollicitos & scrupulosos, sed nomina posuisse, prout illa vulgò proferri solebant, vel ipsis in mentem & memoriam venirent.

Existimat tamen Criticus, *esse exempla non pauca, quæ non immeritò possint ad hanc Variæ lectionis speciem, ex errore librariorum ortam, referri; ea nempe in quibus Nomina non sunt planè diversa, sed affinia, & ejusmodi, ut alterum ex altero non difficulter fieri potuerit, ex literarum affinium permutatione, atque transpositione.*

Ego verò inverto & dico, affinitatem illam tam potuisse oriri ex usu pronuntiandi, quàm ex permutatione literarum in scribendo; imò longè illud est probabilius. Annon idem in nostris linguis quotidiè observamus circa Nomina propria, ut ea variis, sed affinibus, nominibus efferantur. Aliter idem nomen sæpè effertur in eadem urbe: aliter à civibus, aliter à rusticis. Aliter ab his, aliter ab illis. Si jam hæc varietas in libris occurrat, annon stolidus foret, si quis eam scribis & librariis adscriberet? Sit una magis accurata quàm altera, utraque tamen bona est & recta, si sit usitata. Videamus quædam exempla, quæ huc referenda putat Criticus.

CRIT. I.CHRON. III. v.6. *inter Davidis filios vocatur* שִׁמְעָא: *in 2.Sam.5.14. dicitur* שַׁמּוּעַ *per transpositionem literarum.*

VIND.

VIND. Per quam quæso transpositionem? Ego, pro mea crassitie, nullam invenire possum; Potiùs est mutatio vocalium, quàm consonantium. Nam in utroque literæ radicales sunt eædem. Tales nominum propriorum variationes & inflexiones sunt frequentissimæ in Sacris literis, imò in omnibus linguis & nationibus, ut summæ sit impudentiæ, hinc libros Sacros erroris arguere, aut corrigere.

CRIT. I.CHRON.XI. v.2. *is qui inter Fortes Davidis vocatur* יָשָׁבְעָם בֶּן חַכְמֹנִי, *idem 2.Sam.23. v.7. dicitur* יֹשֵׁב בַּשֶּׁבֶת תַּחְכְּמֹנִי: *sed illud prius videtur longè melius.*

VIND. At utrumque bonum, nec necesse comparationem instituere, ut lectiones inter se conferantur. Utraque suâ constat ratione procul dubio. Quæ causa hic iterum miseros & innocentes librarios Judæorum accusandi? Massorethæ utramque lectionem suis notis confirmant: Libri constanter utramque exhibent: Interpretes veteres utramque agnoscunt. Quæ ergo intemperies agit Criticum, ut unam tantùm velit esse bonam? An quæso probabile est, per errorem Scribæ, unum ex altero potuisse nasci? Audiamus potiùs eruditorum Interpretum sententiam. Abarbenel scribit: יֹשֵׁב בַּשֶּׁבֶת תַּחְכְּמֹנִי est, תואר חכמתו *epitheton Sapientiæ ipsius, secundum rei veritatem: in Chronicorum libro vocatur*, יָשָׁבְעָם, *quod etiam erat nomen ejus; & propter continuationem ejus in Sapientia, continuumq; ejus studium vocatur* בן חכמֹני (filius Sapiens) *sicut dicitur* בן זקֻנים Filius senectutum, Genes.37. v.3. *Fortassis pater ejus etiam fuit Vir sapiens, ut* בן חכמני *sit*, Filius Sapientis. *Vel* חכמני *etiam posset esse nomen loci & habitationis ejus, aut familiæ paternæ,* (sicut suprà habuimus בֶּן אֲחֹחִי, & sicut dicitur בֵּית הַלַּחְמִי) *ut* יָשָׁבְעָם בן חכמֹני *sic dicatur, quasi*, Habitans in medio populi, *qui vocatur* חַכְמֹנִי. Addit Abarbenel: *Hic vir alio nomine vocatur hoc in libro, alio, in libro Chronicorum; quia semper fuit intentio* (authoris) *in libro Chronicorum, unumquemque alio nomine appellare, siquidem aliud habuerit aut habere potuerit, quàm in hoc libro. R.D. Kimchi existimavit* תַּחְכְּמֹנִי *esse nomen Patris ipsius: mihi melius placet, ut sit nomen loci, & sensus sit,* Habitans in sede (*loco*) Tachkemoni. *At revera est epitheton sapientiæ ipsius.* Videatur ex Hebræis etiam R. Samuel & Laniado in כלי יקר. Quicquid sit, cùm nulla sit inconvenientia, si utramque lectionem retineamus, utriusque appellationis ra-

nis rationes commodas reddere queamus, quid necesse librarios vexare & flagellare? Quis antiquitatum istarum omnium rationes reddat? Constat, has polyonimias, paronomasias & allusiones esse frequentes. Ne Pontificii quidem, acrioresque Hebraici Textus insectatores, hic de corruptione cogitarunt. Caspar Sanctius, Jesuita, ita conciliat: *Obscurum est & omninò difficile, causam invenire, cur hic, qui omnium in fortitudine ac sapientia numeratur primus, & Princeps appellatur, duo hæc habuerit nomina, & uno loco dicatur* Sapientissimus, *in altero* Filius Hachamoni? *Hic mihi divinandum est, faxit Deus, ne abs re. Et primùm observa, apud Hebræos allusiones esse plurimas, & paronomasias ad propria nomina, & ab illis modico flexu desumi atque formari communia; quomodo* Nabal, *cum allusione ad proprium nomen, vocatur* Stultus, 1.*Sam. cap.*25. *Et Jerem. cap.*20. Phassar, *cum allusione ad nomen illud vocatus est* Pavor undique. *Sic* Noemi, *Ruth. cap.*1. *cum allusione ad Nomen Hebraicum, quod tunc audiebat, negat se esse* Noemi, *id est pulchram. Erat* Jesbaam, *ut apparet*, Filius Hachamoni, *quod nomen* Sapientem *sonat, & tres primæ literæ radicales nominis* ישבעם, Sedere, *vel* Sedentem *significant, &, ut interpretatur Hieronymus in Traditionibus ad cap.*2. *lib.*1. *Parapom. idem valet atque*, Sedens in populo, *quod perinde est atque*, Sedens in tribunali & cathedra. *Cùm ergo vulgus hominum filium videret vocari* Hachamoni, Filium *appellavit* Sapientis, *quod juxta Hebræorum idioma idem est atque* Homo Sapiens: *cumq; Sapiens in cathedra sedere soleat, & nomen ipsum proprium* Sedere, *aut aliquid quod* Sessionem *indicat, importet, illum appellavit* Sapientem, *&c.* Sedentem in cathedra. *Quare* Sedens in cathedra sapientissimus, *idem est quod* Jesbaam filius Hachamoni. *Ita videntur hæc duo loca posse non difficilè componi. Hæc mea conjectura est, si quis meliorem attulerit, aut magis idoneam explicationem, gratus accipiam. Certè hoc nomen esse proprium docent Translationes quædam*, &c. Hæc ille.

Quod ad *discrepantias in Numeris* attinet; omninò constat, in quamplurimis magnas occurrere differentias. Loca illa seu discrepantia, seu pugnantia, inter se conciliare, res est operosa. Quæritur autem, *utrum illæ varietates sint à Scriptoribus ipsis, an verò à Librariis & Scribis Judæorum?* Prius hactenus crediderunt plerique librorum Sacrorum Interpretes ex Christianis & Hebræis: quidam etiam non infelicem in illis conciliandis navarunt operam.

Posterius

Posterius censet Criticus, & ut colorem aliquem suæ sententiæ inferat, fingit, *Veteres Scribas in exprimendis numeris, in libris Sacris, non semper eos verbis disertis expressisse, sed usos esse notis numericis, atque inde inter describendum sæpè in notis illis numericis lapsos esse librarios, ob notarum figuræ similitudinem atque affinitatem.* At, quo testimonio huic suæ conjecturæ fidem faciet Criticus? Quasi verò vel Esdras & Nehemias, vel illorum scribæ seu actuarii, vel alii etiam Librorum sacrorum descriptores, ita obiter & perfunctoriè in describendis libris sacris essent versati, ut nomina numeralia literis duntaxat, in quibus dignoscendis magna facilè incidere potest difficultas, usi essent. Quid non comminiscitur iste Vir, ut tandem Librarios Hebræorum culpabiles, Libros Hebraicos corruptos faciat, sibi verò & suæ Criticæ, vel illorum periculo & exitio, fidem & authoritatem concilier? Mercerus scribit ad Genes.5. v.5. *Ex contextu Hebræo non potuit error oriri, in quo non puto notas numerorum, ut literis hodiè utuntur, (quod recens puto inventum) olim fuisse, ut forsan apud Græcos, &c.*

Cùm quamplurima ex illis locis in speciem contrariis, commodâ adhibitâ distinctione possint conciliari, quid necesse errorem in libris fingere, tantâ harmoniâ inter se conspirantibus & consentientibus? Quin si maximè id non semper præstare queamus, ne tùm quidem ad violentum hoc medium recurrendum. Satius est ignorantiam nostram agnoscere, & utrumque rectum esse piè credere. Historiæ enim illæ non sunt ita accuratè secundum omnes circumstantias conscriptæ, sed breves tantùm epitomæ. In uno loco hic, in alio alius potest esse respectus, & alia consideratio, quorum ratio scriptoribus ipsis fuit cognita, quamvis nos lateat. Gravis debet esse causa, quæ nos eò perducere debet, ut libros malæ fidei arguamus, & accusemus. Si qui sint, qui hoc sint suspicati, pauci sanè sunt, comparati ad alios, qui in alia fuêre sententia. Illi præferendi, qui in conciliandis his pugnis ingenium suum exercuerunt. Unanimis librorum in eadem lectione, ab omni ævo, sine ulla codicum varietate, consensus, longè majoris momenti apud nos esse debet. Videamus tamen aliqua exempla.

CRIT. II. SAM. VIII. v.13. *&* I. *Chron.*18. 12. *David dicitur per Joabum interfecisse Idumæorum* 18000. *in Valle salis: at Psal.*60.1. *in Psalmi titulo, habentur duntaxat* 12000.

VIND. Quid inde? An ideo librarii erraverunt? quæ numeralium horum nominum affinitas & convenientia, quæ scribis occasionem errandi prębere potuerit? Videantur eruditi interpretes, & conciliatio invenietur. Notandum, in iisdem locis & hanc occurrere discrepantiam, quòd in libro Paralip. ea victoria adscribatur *Abisæo*, apud Samuelem verò *Davidi*, quod hîc non animadvertit Criticus. Quî sic? Davidi adscribitur, ut cujus auspiciis, Abisæo, ut cujus ductu res gesta sit. In Psalmi 60. epigraphe Joabo ea victoria attribuitur. *Itaque* scribit doctissimus Muisius, *sic existimo cum Kimchio; Abisæus primus in hostes impetum fecit, cæsis tum quidem sex tantum millibus: succedens verò Joabus duodecim millia stravit. Hinc Abisæo, quippe qui primus certamen esset aggressus, universus cæsorum numerus in Paral. tribuitur: Joabo verò hîc duodecim tantùm millia, quot ipse videlicet prostravit. Hujus autem solùm hîc fit mentio, non Abisæi, quòd ille duodecim millia trucidârit, hic autem sex millia dûntaxat.* Videatur etiam Abarbenel in libro Samuelis. Annon satius est, erudite Lector, hac ratione ἀντιλογίας istas conciliare, quàm truculentis manibus vim codicibus sacris inferre?

CRIT. I. REG. IV. v. 26. *dicuntur fuisse Salomoni præsepia equorum 40000. & 2. Chron. 9. v. 25. numerantur tantùm 4000. Ergo in alterutro loco est error librarii.*

VIND. Negatur: consensus librorum hanc respuit consequentiam. Sed annon & hîc eruditi Interpretes conciliationem instituerunt & invenerunt? Horum ingenium, judicium, laborem omnem jugulat cuspide suo Critico hic Aristarchus. Mihi non est otium eos omnes contulere, vel illorum verba exscribere. Sit hic Lectoris labor. Interim audiat quid Abarbenel de hac discrepantia scribat. Ipse existimat, *in libro Chronicorum recenseri*, האבוסים *Stabula in quibus fuerint equi Salomonis; nam*, inquit ארות *sunt* אֲבוּסִים *Equilia, juxta mentem etiam Jonathanis, Paraphrastæ Chaldæi, qui* אבוס *vertit per* אורייא, *quod est Locus in quo sunt equi, in lingua vernaculâ*, (Hispanicâ scil.) *dictus* Cavalleria, *in lingua Talmudica & Rabbinica* אצטבלאות. *Sic itaque*, inquit, *in libro Chronicorum memoratur, quòd Salomon habuerit 4000. equilia: hîc verò in libro Samuelis, numerantur equi ejus, quos in illis equilibus habuit, scil. 40000. Ita ut numerus 4000. referatur ad* ארות *Equilia; 40000. ad Equos, in singulis sc. equi quatuor, q.d. Fuerunt Salomoni equi 40000. in equilibus*

in equilibus 4000. Hanc conciliandi rationem amplectuntur plerique Interpretes.

CRIT. I. CHRON. XVIII. v. 4. *David dicitur cepisse de rege Tzoba mille currus, equitum* 7000. *peditum* 20000: *at* 2. *Sam.* 8. *v.* 4. *recensentur tantùm* 1700. *equites: pedites verò* 20000: *ubi omninò videtur legendum (ut est* 1. *Chron.* 18. 4.) *mille currus,* 7000. *equitum, ita ut post* אלף *subaudiatur, vel addatur vox* רכב, *& pro* 700. *legatur* 7000. *Videntur enim omninò ista hecatontades positæ pro Chiliadibus.*

VIND. Sed aliter eruditi Interpretes, qui non viam textus hos corrigendi, sed conciliandi quæsiverunt. Consulantur illi. Dicam quid Abarbenel sentiat: Putat is, *recenseri in libro Samuelis duntaxat præcipuos, quos Officiarios vocant, qui fuerunt in castris Hadaréseris, sub quibus, seu sub quorum imperio adhuc plures fuerunt, qui in libris Chronicorum simul comprehensi, in universum fecerint numerum* 7000: *currus autem hîc reticeri.* Alii septingentas putant intelligi Decurias. Vide notas Tremellii & Junii. Sanctius in Samuelem: *Hoc loco nihil audimus de Quadrigarum numero: sed locus ex Paralipomenis expreßit, dum dicit;* Quadrigas fuisse mille; *in quibus necesse fuit plurimos equos esse portatos, qui in libro Samuelis prorsus omittuntur. Quis autem dubitet, in quadrigis mille, quinque mille & tercentos vehi posse? Quibus si addideris mille & septingentos, quorum ille liber Regum meminit, septem mille numerabis, quos in libro legis Paralipomenon. Meminit autem liber Regum eorum tantùm equitum, qui singularibus equis vehebantur, non junctis ad currum: & hi tantùm fuerunt mille & septingenti. Porrò illos, qui quadrigis vehuntur,* Equites *appellari, non est in Sacra Scriptura inusitatum. Vide Jesa.* 21. 7. 9. *& cap.* 22. 6. *Cantic.* 1. Nemo, præter Criticum, erroris arguit codices.

CRIT. I. CHRON. XIX. v. 17. *David in pugna adversus Ammonitas dicitur percußisse ex Syris* 7000. *curruum: at* 2. *Sam.* 10. *v.* 17. *numerantur tantùm* 700.

VIND. Hîc quoque existimat Abarbenel, *in Samuele duntaxat præcipuorum & selectiorum curruum fieri mentionem: illic universorum.* Alii putant in Samuele tantùm Currus numerari; in lib. Paralipomenon illi, qui vehebantur in curribus, qui fuerint 7000.

CRIT. I. CHRON. XXI. v. 5. *totus Israël à Joabo numeratus jussu Davidis, dicitur fuisse* 1100000: *at* 2. *Sam.* 24. *v.* 9. *dicitur fuisse* 800000. *Ergo in alterutro loco error librarii.*

VIND. Negatur: diverso respectu author libri Chronicorum dixit totidem: alio respectu author librorum Samuelis. Abarbenel hæc ita conciliat: *Meâ sententiâ, summa 8000. est numerus quem attulit Joab Davidi, in quo Levi & Benjamin non sunt comprehensi: sed in Chronicis visum fuit Esræ adducere numerum populi completè, cum tribu Levi & Benjamin. Idcirco dicit illic*; Et fuit totus Israël, undecies centies mille viri; *ad indicandum, quòd hic fuerit numerus completus & universalis. Quod v. 6. lib. 1. Chron. 21. dicitur*; Levin autem & Benjamin non numeravit inter illos; *non dictum est, ad indicandum, quòd non comprehensi sint in eo numero, sed ad significandum causam, propter quam numerus ille major sit eo, quem Joab retulit Davidi; quia nimirum Joab non recensuit Levin & Binjaminem in eo numero, quem attulit ad Davidem, eò quòd invisum & abominabile esset Joabo consilium regis de numerando populo, ac propterea, ad eum imminuendum, non recensuerit Levin & Binjaminem, ut summa tanto esset minor, &c. Vel fieri potest, ut duo fuerint exemplaria recensionis facta à Joabo; Unum cum Levi & Binjamin, quod est in Chronicis: alterum sine illis, allatum Davidi, quod in Samuele.* Approbant hæc Junius & Tremellius in Notis, item Petrus Martyr, qui & aliorum sententias adducit, & inter alia etiam hoc habet; *Sunt*, inquit, *qui vel in hoc libro, vel in libro Paralipomenon erratum in numero putent; sed non libenter descendo ad hoc genus solutionis: retinenda est Sacrarum literarum authoritas.* Itaque ejus judicio hac Crisi in periculum adducitur, imò convellitur Sacrarum literarum authoritas. Videatur & Jesuita Sanctius.

CRIT. *Ibidem in Chronicis dicuntur in tribu Juda fuisse* 470000. *pro quo dicuntur in Samuele fuisse* 500000.

VIND. Quomodo Tremellius & Junius concilient, vide in illorum notis. Scriptura amat aliquando rotundum numerum & definitum pro indefinito, certum pro incerto ponere. Ita cùm dicuntur 500000. fuisse, non existimandum præcisè tot fuisse, non plures nec pauciores. *Fieri potest*, ait Abarbenel, *ut in hoc censu Joabi, urbs Hierosolyma non fuerit comprehensa, quæ de Jehuda fuit; eò quòd David ipse in illa esset. Esræ autem visum fuit facere numerum completum & perfectum, comprehensis etiam Hierosolymitanis.* Sic scribit iterum Martyr: *Usitatum est in Scripturis, ut centenarius aut millenarius, si non sit plenè perfectus, pro perfecto censeatur. Sic pars anni pro toto anno ponitur.*

CRIT.

CRIT. I. CHRONIC. XI. v.11. *unus è fortibus Davidis dicitur interfecisse 300. homines: at 2. Sam. 23. 8. numerantur 800.*

VIND. Interpretes & hîc viam conciliandi invenerunt. Abarbenel scribit, *diversas res narrari in diversis locis istis, prout etiam sanè verba non sunt eadem. In Samuele vult celebrari ipsius Studium & amorem sapientiæ, sensumq; illius versus esse*; Adino Haezni, quamvis fuerit ex primariis militum tribunis, tamen sedebat in throno vel consessu sapientum (h.e. tamen studium sapientiæ & speculationis non deseruit); quin, quod notandum & memoriâ dignum, post occisos aliquando, propriâ manu, uno eodemque die, octingentos viros, ad studium hoc suum pristinum est reversus. *In Chronicorum autem libro vult ejus fortitudinem commendari, quod vibraverit hastam suam post trecentos confossos*, h. e. quòd postquam occidisset manu suâ trecentos, adhuc contorserit & vibrarit hastam suam, sicut illi qui pilâ ludunt, sine ullo defatigationis aut debilitationis indicio, &c. Alii existimant, *diversa facinora diversorum præliorum hîc narrari, ut in uno prælio occiderit quingentos, in alio trecentos.* Sanctius Jesuita, ad locum Samuelis: *Ego duas hîc invenio vias aut conciliandi utriusque loci, aut difficultatis exolvendæ.* Altera *est, utrumque præstitisse, non tamen eodem loco ac tempore Jesbeam, & occidisse aliquando 800. impetu uno, & alio tempore 300. unâ vice. Illud prius, quia majoris erat bellicæ virtutis argumentum, collatum est in libros Regum, in quibus illustria magis atque præcipua consignantur: posterius autem scriptum est in libris tantùm Paralipomenon, qui, ut nomen ipsum præ se fert, & in hoc ipso capite constabit, illa præcipuè referunt, quæ in libris Regum prætermissa sunt. Cur verò illa prætermissa fuerint, illa videtur esse causa, quia cùm ibi sacer historicus commendare voluerit illius tanti viri fortitudinem, cùm ab illo traderet occisos 800. non putabat fore necessarium quicquam addere de minore interfectorum summa:* Vel certè *in utroque loco eandem esse descriptam stragem, & idem omninò esse significatum, non tamen eodem numero atque figurâ verborum. Notum est, magnam aliquam multitudinem, atque indefinitam, disparibus admodum numeris significari. Sic dicimus,* millies audivi, centies, decies, septies: *Quanta sit inter hos numeros differentia, quis non videt? at est eadem omninò significatio: nihil enim isti dicendi modi aliud sibi volunt, quàm, sæpè aliquid, & usque ad nauseam ab aliquo fuisse narratum. Illud fortasse utroque loco significatum est, magnam hominum*

multitudinem ab illo robustorum principe fuisse sublatam: in altero, octonario numero, qui perfectus est; in altero, ternario, qui etiam multitudinem & frequentiam indicat, significatur. Utraque ratio videtur non inepta; minus mihi displicet prior. Priorem sententiam affert etiam Petrus Martyr: item Tremel. & Jun. Sunt etiam qui putant dici posse, illum 300. suâ manu occidisse, reliquos ab iis qui cum ipso erant interfectos, qui tamen ipsi etiam tanquam duci adscribantur in libro Samuelis.

CRIT. II. CHRON. II. v. 1. *Præfecti operarum templi numerantur 3600. at 1. Reg. 5. 15. recensentur 3300. sed male: quod liquere potest ex 2. Chron. 17. 18. 19.*

VIND. Sed annon utrumq; certo respectu benè potest dictum esse? Annon media inveniri potest via, quâ hæc concilientur? aut, si non potest inveniri, num statim codices vitii sunt insimulandi, propter multas res, historias, & circumstantias, nobis ignotas, sed scriptoribus cognitas? Interpretes & hîc pias suas considerationes proposuerunt, quas cur rejicere debeamus, nihil causæ video, nisi si velimus passim nostram rationem, & conjecturandi divinandique facultatem, Scripturæ sacræ præponere. Abarbenel dicit, sibi videri, *trecentos istos supernumerarios in loco Chronicorum fuisse* הבונים *Aedificantes*, h. e. הפועלים הדקים *Artifices & operarios subtiliores, operum exquisitiorum & magis subtilium, de quibus dicitur,* ויפסלו בוני שלמה ובוני חירום והגבלים *Et sculpserunt, vel dolaverunt structores Salomonis, & structores Chiromi, & Giblæi, &c.* Videantur & cæteri Commentatores, R. Salomon, R. D. Kimchi, & R. Levi ben Gersom, qui suam symbolam huc contulerunt. Quidam putant, 300. fuisse ordinarios: 300. alios superadditos, qui in casu necessitatis, decedentibus quibusdam, illorum locum supplerent, ut semper 3300. completi essent.

CRIT. II. CHRON. VIII. v. 10. *Præfecti Salomonis præcipui in operas Templi, dicuntur fuisse 250. at 1. Reg. 9. 23. numerantur 550. Ergo in alterutro loco est error librarii.*

VIND. N. C. Rationes conciliandi eruditas excogitârunt Sapientes Interpretes, ut non opus sit violento isto remedio corrigendi Textum. Hebræi communiter putant, ex præfectis 550. fuisse 300. peregrinos seu proselytos; 250. ex Israëlitis. Itaque in libro Chronicorum recenseri tantùm eos, qui fuerint ex Israëlitis; in li-

in libro verò Regum omnes in universum. Et hanc sententiam communiter nostri quoque Interpretes afferunt & sequuntur. Abarbenel scribit, dici etiam posse, 550 Præfectos, fuisse omnes ex Israëlitis, sed in opere Templi adhibitos fuisse tantùm 250. sicuti habetur in libro Paralipomenon; reliquos 250. occupatos fuisse in cæteris ædificiis passim per universum Regnum. Vide R. Salom. R. Davidem, Abarbenelem, Laniadum, & alios. Mihi non vacat vel omnes consulere, vel singula exscribere.

CRIT. I. CHRON. XXI. v.25. *David dicitur dedisse pro area Ornan, aureos siclos 600. at 2. Sam.24. v.24. numerantur tantùm 50. sicli. Ergo subest error Librarii.*

VIND. De hac contrarietate scripserunt Rabbini in Talmud, Tractatu זבחים seu de Sacrificiis, & in Medrasch Samuelis, *quòd David tulerit seu levarit de unaquaque tribu 50. siclos, & inde in libro Chronicorum 600. mentio fiat.* Abarbenel scribit: *Juxta sensum literalem memoratur hic, quòd emerit Aream, & Boves, pro quinquaginta siclis argenteis, ibiq; altare Domino exstruxerit. Quia verò ibi ædificari debuit domus Domini, emendus ipsi etiam fuit ager Araunæ, qui vicinus erat illi areæ, ubi Domus extrueretur, & pro illo agro dedit 600. siclos aureos. Id autem non commemoratur hic; sed in libro Chronicorum, ubi dicitur;* Appendit itaque David Ornani pro loco illo, siclos aureos pondere justo sexcentos. *Vult dicere, Davidem tantum dedisse pro toto agro, qui est* Locus ille, *cujus ibi fit mentio. Et huc inclinavit etiam Rabba, nomine Rabbi Abba Jose ben Dosithei, in* מסכת זבחים *& in* מדרש שמואל, *quando ait,* Boves, & Ligna, & Locum altaris pro quinquaginta siclis argenti: Petrus Martyr: *Dat pretium 50. siclorum: in Paralipom. habetur 600. sed nulla est pugna: nam pro bubus & instrumentis rusticis dati sunt 50. sicli: sed pro area & domibus 600. Vel fieri potest, ut dederit 50. siclos, & postea ex regia munificentia 600. Potest etiam esse, ut 50. pro area dati sint, sed quia Templum ibi erat ædificandum, horti, domus, & ædificia occupanda, tanta est igitur data summa. Hebræi fabulantur, publicum esse debuisse, & coemendum ab omnibus tribubus, ut qualibet daret 50. siclos, & sic essent 600. sicli: tribus enim erant 12.* Locum autem totum pro 600. Vide etiam alios.

CRIT. II. CHRON. VIII. v. ult. *servi Salomonis dicuntur attulisse ex Ophir talenta 450. at 1. Reg.9. v. ult. habentur tantùm 420. Ergo in alterutro loco subest error & lapsus Librariorum.*

VIND.

VIND. N.C. Potest enim diverso utrumque verum esse respectu. *Fortassis*, scribit Abarbenel, *uti Interpretes volunt, expenderunt triginta in sumptus itineris, ut nonnisi* 120. *talenta remanserint. Mihi autem videtur, quòd initio miserit Salomon in navibus Chirami negotiationem suam in Ophir, & quòd inde attulerint ipsi* 120. *talenta auri, servi Chirami. Et de hoc dicitur suprà*, (1.Reg.9.v.14.) Miserat Chiram Regi centum & viginti talenta auri; *quia præcepit ut Regi illa ex Ophir afferrentur pro negotiatione ejus. Nunc verò indicat Scriptura, Salomonem, ut aurum multiplicaret, noluisse ulteriùs mittere per manus Chirami, sed fecisse navem prorsus propriam; neq; Chiramum ea propter indignatum esse, aut ad æmulationem provocatum, sed, quòd amaret eum, misisse servos suos in eadem navi, ad eam ad optatum portum ducendam, & uti decet restituendam: &* (in hac navi) *quod tota esset Salomonis, attulerunt Salomoni tantum auri. Fortassis etiam dici possit, triginta illa talenta auri, quæ ultrà memorantur in Chronicis, dedisse Regem servis Chirami, qui navem ipsius comitati fuerunt, ut ipsi nonnisi* 120. *remanserint.* Vide etiam R. Samuelem Laniado. Sunt etiam qui putant, duo hæc loca non de eodem, sed de diversis itineribus loqui; eò quòd David singulis tribus annis naves illuc miserit, ex 1.Reg.10.v.22.

CRIT. II.Reg.XXIV.v.8. *Joachin dicitur inivisse regnum annos natus* 18: *at* 2.*Chronic.*36.*v.*9. *dicitur natus annos tantùm octo. Sed malè, uti videtur.*

VIND. Hanc discrepantiam & ἐναντιοφανίαν Interpretes quoque, per commodam conciliationem, non per correctionem, hactenus explicarunt, R.D. Kimchi scribit: *Fieri potest, ut Jehojakim pater ejus regem ipsum constituerit anno primo quo regnavit, ut regnaret ejus loco post mortem ipsius; eò quòd fortassis alios etiam filios habuerit, & videret, regnum ejus dependere à manu aliorum, ut non scire queat, an non fortassis eum è regno submoturi sint, sicut fecerant fratri ipsius. His itaque de causis Regem declaravit Joachin filium suum, qui ipsi succederet; & eo tempore fuit octo annorum, ut est in libro Chronicorum: cùm autem moreretur Jehojakim, & regnaret ejus filius Jehojakin, fuit annorum octodecim*, &c. *In Seder olam alia adfertur ratio.* Hæc Kimchii sententia non placet Abarbeneli, eò quòd nimis multa complectatur dubia. *Dubium enim est*, inquit, *an Pater ejus, dum adhuc in vivis esset, ipsum Regem constituerit! dubium, an alios insuper*

per filios habuerit! horum enim nulla fit mentio in Scriptura. Quin & rationi non est consentaneum, quod posteaquam Pharao Jehojakimo regnum commisit, Jehojakim statim anno primo filium suum Regni successorem declararit & ordinarit: hac enim futura suisset species aliqua rebellionis. Idcirco videtur mihi, quòd Jehojakin fuerit octodecim annorum, cùm regnavit loco patris sui. Quod autem in libro Chronicorum dicitur, non contrariatur huic. Nam illic dicitur; בֶּן שְׁמֹנֶה Filius octo, *cum Tzere sub* שְׁמֹנֶה, *quod indicio est, vocem illam in constructione seu regimine poni* (& aliam sequentem requirere), *quasi diceretur* בֶּן שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה *Filius octodecim annorum & trium mensium regnavit in Jerusalem. Quod verò additur,* Et decem dies, *non est explicandum propriè & literaliter de diebus. Cur enim Scriptura meminisset Dierum quibus regnavit? satis fuit mentionem fecisse annorum & mensium, nec opus est commemorare etiam Dies & horas. Hoc enim de nullo Rege, vel Jehudah, vel Israël, factum legitur. Proinde* Dies, *quorum hîc fit mentio, sunt* Anni, *sicut illic;* יָמִים Dies erit jus redemptura ejus, Levit. 25. v. 29. i. e. Anno uno. *Vult itaque dicere, quòd præter illos octo annos, adhuc decem dies, h. e. anni ipsi fuerint, h. e. anni octodecim, ut est in Samuele. Et sic ordinatio verborum in libro Chronicorum erit talis;* Filius octo annorum erat Jehojakin, cùm regnaret, & per tres menses regnavit in Jerusalem, ac præterea decem diebus, h. e. annis. Hactenus Abarbenel. Videtur equidem coacta esse hæc expositio, sed si attendatur & uterque locus expendatur, apparebit, posse locum habere. Quod si autem ea non arrideat, quæratur alia. An dicemus, in Chronicis dici, illum *regnasse cùm esset filius octo annorum*, respectu sc. termini, à quo vivente patre rex declaratus & nominatus fuit, & tanquam Prorex regnavit; in libro Regum, respectu termini inde à morte patris; cùm enim octodecim annorum erat, cùm absolutè inciperet regnare, defuncto patre, & per tres menses regnavit in Jerusalem. Nam Jehojakim pater ejus undecim annis regnavit in Jerusalem. Quod si anno secundo regni sui filium regni successorem declaravit, sic exactè 18. annorum erat Jehojachin decedente Jehojakimo, quando absolutum regium imperium ad ipsum devolutum fuit. Johannes Wolphius in Comment. lib. Regum: *Hanc pugnam ad hunc modum conciliant Interpretes. Patrem ejus Joachimum, ubi in regno annum unum transegisset, ipsum cooptasse in regni societatem: eoq; factum, ut annos decem*

cum patre, octo solus regnarit. Authorem Paralipomenon de iis solùm, quos regnavit solus: nostrum hunc (Scriptorem libri Regum) *de iis omnibus, quos & solus, & cum Patre communes habuit, verba fecisse. Et potest fieri, ut in tanta rerum omnium perturbatione, præsertim cùm alii quoque de regia stirpe nati superessent, Joachimus aliquo juris & religionis vinculo populum filio obligarit, ut ipso mortuo in fide & officio retineretur. Et sane ut id facto opus esse indicaret, vel suo ipsius, qui in electione Joachasi fratris posteriores tulerat, exemplo moveri potuit. Quanquam Davidem, ut id faceret, Ammonis ambitus movit: alios aliæ causæ moverunt. Sunt tamen quibus displicet hæc conciliatio, qui putant, nomen aut notam denarii numeri librariorum incuriâ prætermissam, idq; ex eo colligi, quòd in LXX. Interpp. versione ὀκτὼ καὶ δέκα legimus. Verùm iis objici potest, quòd Codex Complutensis, qui cæteris est emendatior, veritatis Hebraicæ lectionem retinens, habet ὀκτώ. Mihi quoque* (NB) *ut fatear quod sentio, non arrident, quæ Sacri codicis emendatione fiunt, solutiones: & sententiæ superioris authores satisfaciunt, dum quis alius afferat meliorem. Sed alterâ temporis notatione, tribus mensibus regnasse dicitur. Cui spacio in Paralip. decem dierum spatium additur. Quod haud est alienum à vero: quando perrarò accidit, ut neque plus neque minus temporis habeatur, quam annus aut mensis integer: & facile potuit hic numerus ille prætermitti, &c.* Sanctius Jesuita ad locum libri Regum: *Lib.2. Paralip.36. 9. octo annorum dicitur, cùm regnum iniit. Quæ duo facilè conciliat Regum sub ea tempora consuetudo, qui Reges designabant filios suos, quibus regnum postea relicturi sunt: qui cum parentibus aliquandiu regnant: deinde functis vitâ regnoq; parentibus, soli. Erat itaque Joakim octo annorum, cùm socium sibi pater ad regnum assumpsit, anno videlicet ab inito regno, secundo: decem tamen & octo, cùm solus regnum moderari cœpit.*

CRIT. II. CHRON. XXII. v.2. *Achazia dicitur natus fuisse annos 42. quùm cæpit regnare: at 2. Reg.8. 26. annos duntaxat 22. natus.* Ergo in alterutro loco error librarii.

VIND. Eadem conciliandi ratio. Nimirum Jehoram, cùm res ejus inclinare inciperent, & tùm ab Arabibus invaderetur, tùm morbis affligeretur, cùm esset viginti duorum annorum, vivens adhuc, Regem declaravit filium suum Achaziam, cùm ille esset viginti duorum annorum, & hoc in statu effluxerunt viginti anni: hinc summa 42. annorum in libro Chronicorum: cùm pater

moreretur.

moreretur, de novo quasi ipsum Regem declararunt & designarunt, & tùm nonnisi uno anno regnavit, post obitum patris. Sic ergo locus in Chronicis loquitur de eo regno, quod aggressus est Achazias, Patre mortuo: in libro Regum de eo termino, quo, Patre adhuc superstite, quasi Prorex creatus & designatus fuit. In Chronico Hebræorum סדר עולם alia conciliatio adducitur: sed ea, quam protulimus, facilior est & planior. Videatur etiam Kimchi & Abarbenel. Item Lyranus, Vatablus, Martyr, Sanctius & alii, qui omnes istam conciliationem amplectuntur & sequuntur.

CRIT. II. CHRON. XXI. v. 2. *proponuntur à Nathane Davidi eligendi Tres anni famis: at 2. Sam. 24. 13. proponuntur illi septem. Ergo Librarii vitio irrepsit error.*

VIND. N.C. diverso respectu utrumque potest esse verum, & rectè dictum. R. David Kimchi ita conciliat, ut dicat, cùm hæc optio data & proposita fuisset Davidi, jam quatuor annos famis fuisse & præteriisse; itaque in libris Chronicorum trium tantùm fieri mentionem sequuturorum, sc. à tempore hujus denuntiationis: in libro autem Samuelis septem illos annos omnes simul comprehendi, q. rogaret Davidem, utrum fames illa tùm regnans, per septem integros annos durare debeat, ad quos complendos restabant adhuc tres. Hanc tenet etiam Abarbenel. Tremellius Junius & Martyr, eandem viam sunt secuti. Sanctius Jesuita: *Hæc diversitas ex duarum vocum similitudine provenire potuit, ita ut in altero loco è duabus vocibus altera sit corrupta. Quod ego non facilè admiserim. Quidam hæc loca hac ratione conciliant, ita ut 7. annos duratura sit fames, sed in eorum tribus ita sit angusta futura, ut aliorum quatuor fames censeri possit abundantia. Alii principio annorum 7. indictam esse famem, sed deinde illam ad triennii spatium fuisse contractum.* Cujus rei ex Gen. 18. & Ezech. cap. 4. similia exépla adducit. Et hanc sententiam ille amplectitur. Cur statim in his errores fingendi? Imò contrà quidvis potius quærendum & excogitandum, quod quidem sana cum ratione fieri potest, quàm ut errores admittamus, quorum nulla in codicibus sunt vestigia.

CRIT. II. REG. XXV. v. 8. *Jerusalem dicitur consumpta igne à Nabuzardane, mense quinto, septimâ die mensis: at Jerem. 52. habetur, Decimâ die mensis.*

VIND. Hebræi hoc ita conciliant: Dicunt, Septimâ die mensis Af, ingressas esse gentes in Templum, eoque die toto in illo edisse, bibisse; septimo & octavo itidem, omniaque pro sua libidine destruxisse & corrupisse; die nono sub vesperam, ignem injecisse & immisisse, qui arserit usque ad diem decimum. Quia itaque maxima conflagrationis pars contigerit decimo die mensis Af, ideò dixisse R. Jochananem filium Zachei; *si fuissem in illa generatione, fixissem decimum diem feriandum*, (non nonum, ut Judæi faciunt) *quia eo die potissima Templi pars conflagravit.* Johannes Wolphius in lib. Regum: *Hæc discrepantia, si res reputetur rectiùs, nulla erit. Credibile est enim, mensis quarti nonâ die, spem urbis obtinendæ Chaldais aliquam affulsisse, cùm obsessi labore & inediâ exhausti, remißiùs se tuerentur, aliquantâ murorum parte collapsâ, aliqua jam fortasse propugnacula amisisse, tandem circa mensis quinti initium urbem, rege in fugam verso, captam esse. Veluti superioribus versibus author noster ipse etiam dicit,* nonâ mensis, *puta quarti, ut inquit Jeremias, urbem perruptam esse. Quamobrem cùm urbs nonâ quarti mensis die perrupta, & hanc etiam fractam, adhuc propugnantibus incolis quinti mensis die septimo tota demùm fuerit expugnata: quoniam perruptis muris urbem Chaldæi minimè dubiâ jam spe occuparunt, non mirum est, prius illud tempus à Jeremia notatum esse. Tradunt Hebræi, Chaldæos ædem Sacram die septimâ ingressos, in eaq; conventus egisse & convivia celebrasse, tùm autem nonâ demùm die incendisse. Credibile est autem, incendium tantæ urbis & ædis non paucos dies durasse; cùm quædam pars Romæ à Nerone quondam incensa, dies sex & noctes septem arserit. Observandum etiam Hebræi censent, numeris illis dierum atque mensium repræsentari nobis, quàm benè pœna cum illorum peccatis conveniat: quando mense quinto Pentateuchi violatio, septimo die Sabbathi pollutio significentur, &c.* Jesuita Sanctius: *Solutio hujus discrepantiæ difficilis non est. Cùm enim Reblata, unde egressus est Nabuzardan, à Hierosolymis distaret intervallo non modico, in libro 4. Regum dies ponitur septimus, in quo inchoatus; apud Jeremiam decimus, in quo finitus est cursus: neq; incredibile est, à militari progressu tres dies in spatio illo decurrendo fuisse consumptos.*

CRIT. II. REG. XXV. v.27. *Jehojachin dicitur eductus è carcere ab Evilmeródach, rege Babyloniæ, anno 37. captivitatis suæ, mense 12. die 27. mensis: At Jerem.52. dicitur die 25. mensis.* Ergo in alterutro loco intercesit lapsus librarii.

VIND.

VIND. Hebræi hoc ita conciliant, ut dicant; *die 25. mortuum esse Nebucadnezarem, die 26. sepultum, & die 27. è sepulchro ab Evilmerodacho eductum & extractum fuisse: quia metuebat, ne fortè reverteretur & revivisceret, sicut fecerat cùm ejectus esset è consortio hominum, & cum bestiis habitasset, ac deinde filium, qui ejus loco regnarat, intermisset: item ut impleretur id quod Jesaias dixit cap. 14. 19.* Tu autem projectus es de sepulchro tuo, tanquam stirps abominabilis, &c. Vide R. Salom. & R. D. Kimchium. R. Levi ben Gerson: *Videtur die 25. contigisse hoc & fieri cœpisse, sed nonnisi die 27. completum fuisse.* Adducuntur ista quoque ab Abarbenele.

Johannes Wolphius in lib. Regum: *Si prætermissis nugis Hebræorum rem ipsam inspiciamus, non erit magna discrepantia: si cogitemus, hoc negotium propositum in conventu procerum, & tractatum toto illo biduo: ejusq; temporis initium per Prophetam* (Jeremiam), *finem, per historicum* (scriptorem libri Regum) *dici. Illud potiùs videntur ambo spectasse, ut exactam temporis ejus, quod in carcere Jechonias egit, dimensionem haberemus, &c.* Sanctius Jesuita: *Variæ à Variis afferuntur solutiones. Quidam obiisse putant Nabuchodonosor die decimaquintâ, & quia ex ejus interitu pendebat Jechoniæ libertas, & regius honor, ab eo die elevatum dici, & regium splendorem obtinuisse, arbitrantur. Alii eductum esse quidem die 15. de carcere, elevatum tamen fuisse 17: neque ejus rei defuisse videtur idonea ratio. Nam cùm primùm mortuus est Nabuchodonosor, eductus est de carcere filius Evilmerodach, qui regnum obtinuit pro Parente. Satis autem habuit, si eo die Jechoniam eximeret è vinculis, cùm paterno funeri, cui regio more parentandum fuit, reliquum tempus impensum oportuerit. Exequiis autem patris persolutis, tertio post die regem ascivit ad mensam, & inter Reges alios primum tradidit locum. Quare elevatus dici potuit die 15. Jechonias, quia tunc elevari cœpit, cùm emersit è vinculis: elevatus item die 17. quia tunc honores illos consequutus est, quos priùs animo designarat Evilmerodach.* Hæc ille.

Sed hæc quoque de istis, speciminis loco produxisse, sufficiat. In his ἀντιλογίαις & ἐναντιοφανείαις satius longè est consulere eruditos Interpretes, & loca diligenter inter se conferre, aliquando etiam nostram ignorantiam confiteri, quàm ad has extremitates delabi, & textum Sacrum corruptionis redarguere vel accusare, cujus non sufficientia, imò nulla, extant indicia, cùm Libri omnes inter se consentiant, Interpretes antiqui utramque le-

ctionem agnoſcant, Hebræi etiam nihil de hac re ſciant. Pergamus.

CAPITE UNDECIMO profert nonnulla *Variæ lectionis Exempla,* ortæ *ex permutatione Vocum, quæ non ſunt propria & numeralia, in quibus altera lectio melior videtur, ac propterea altera mendi ſuſpecta, ita ut videatur altera, aliquâ Librariorum incuriâ aut inſcitiâ irrepſiſſe ex vocum affinitate, per metatheſin, aut literarum permutationem.*

CRIT. I. CHRONIC. XI. v.13. *Eleazar filius Dodo, unus è fortibus Davidis, dicitur in Paſdammim ſubſtitiſſe, in agro pleno* שְׂעוֹרִים hordeo (*id eſt manipulus hordei, quos illic congeſſerant*) *atque iſthic reſtitiſſe Philiſtæis: At 2.Sam.23. 11. ubi idem narratur, pro* שְׂעוֹרִים, *ſcribitur* עֲדָשִׁים Lenticulæ. *Videtur ergo, alterum factum ex altero, per metatheſin literarum, & mutationem* τῦ ר & ד *ob figuræ affinitatem.*

VIND. At quæ veriſimilitudo? metatheſis nimis eſt enormis: ſic quidvis ex quovis fieri poteſt. An tanta convenientia inter שְׂעוֹרִים & עֲדָשִׁים ut ἀβλεψίᾳ aliquâ unum pro altero ſcribi & irrepere potuerit? Saniores Interpretes judicant utrumque eſſe bonum, neque hic contradictionem aliquam eſſe, ſed declarationem: utrumque enim fuiſſe in illo agro, & *hordeum,* & *lenticulas.* Itaque ſcriptorem unum meminiſſe hordei: alterum, lenticularum. Sic ſcribit Kimchius: *Plenus hordeo, id eſt, manipulis hordei: nam pars illa agri jam demeſſa fuit: ſed congeſſerunt in eam de agris aliis etiam manipulos, qui fuerunt ex lenticulis, & ex hordeis, quorum manipulorum plenus erat ager. Hinc mentio hîc hordei, illic lenticularum.* Sic Abarbenel: *Primò fuerunt in agro illo manipuli ex lenticulis: deinde attulerunt illuc etiam alios ex hordeo, ex agris aliis, ad eripiendos & liberandos eos.* In Medraſch Samuelis aliæ afferuntur rationes, quæ illic videri poſſunt. Hæc, quam attulimus, ſatis videtur commoda, & longè commodior, quam coacta illa vocum permutatio.

CRIT. I. CHRON. XI. v.15. *dicuntur tres fortiſſimi veniſſe* עַל הַצֻּר ad rupem, *ad Davidem, in ſpeluncam Hadullam: At 2. Sam.23.13. pro* עַל הַצֻּר ad rupem, *ſcribitur,* אֶל קָצִיר ad meſſem, *hoc eſt, uti volunt interpretes,* Tempore meſsis. *Sed alterum ex altero videtur factum ex literarum* ה *&* ק *affinitate, priorq́; lectio melior videtur.*

VIND. Sed aliis videtur utrumque eſſe bonum, & alterum declarare alterum, quòd ſc. venerint ad Davidem *in rupem, tempore meſsis.*

messis. In uno nimirum loco memoratur circumstantia loci, *in quo*; in altero, circumstantia temporis, *quando* venerint ad Davidem. Sic utraque lectio conjunctim, pleniùs historiam explicat. Cur ergo altera expungenda? Si hæc expositio displiceat, audi Abarbenelem, qui aliam affert: Sic ille; *Existimo, Philistæos venisse ad vastandos & perdendos fructus, eosq; ante tempus demetendos, ut famem inducerent Israëlitis, sicuti mos est militum. David itaque obviam illis processit, ad fructus illos protegendos & liberandos. Fuit autem sub tempus messis: & Israëlitæ vehementer metuebant à Philistæis, ne se diffunderent in illorum terra, & captivos illos abducerent, dum in messe essent occupati. Ideò venit David ad eos tuendos, & eripiendos. Et hoc est quod dicitur* אל קציר ad messem: *ut non opus sit illud, uti interpretes faciunt, explicare,* Tempore messis. *Sic sensus erit:* Et descenderunt tres ex fortissimis Davidis, & venerunt ad messem, ad Davidem; *in qua sc. à vi hostium defendendâ & eripiendâ ibi occupatus erat David.* In his sanè nihil est incommodi, nihil coacti. Cur igitur rejiceremus hanc lectionem?

CRIT. I.CHRON. XI. vers. 23. *Benaja dicitur percussisse hominem Aegyptium* איש מִדָּה Virum mensuræ, *hoc est, prægrandem: at 2. Sam. 23. 20. pro* איש מִדָּה *scribitur* איש מַרְאֶה (Vir spectabilis) *nullo, uti videtur, sensu. Itaque prior lectio melior est, videturq; hæc posterior ex illâ deformata atque depravata esse.*

VIND. At quæso, Lector, annon utraque bona? Quid interest, sive dicam, *Vir mensuræ*, h. e. prægrandi staturâ; sive, *Vir aspectus*, h. e. spectabilis. Talem enim procera statura reddit hominem. Quid deforme in hac lectione? Imò annon venusta, apta, & commoda hæc lectio & appellatio? Cur nullo sensu sic appellatur? *Sensus utrobique unus*, ut Kimchi ait, quem consule. Ubi quæso sensus suos habuit, cùm hæc scriberet Criticus? Merus est pruritus corrigendi, & liquet, illum perfunctoriâ & desultoriâ nimis operâ farraginem hanc Criticam congessisse. Nec textum consideravit, nec Interpretes consuluit, bonus iste vir.

CRIT. I.CHRON. XI. v. 37. יואל *Joel vocatur* אָחִי Frater Nathanis: *at 2. Sam. 23. 36. primùm vocatur* יגאל *pro* יואל, *ex literarum Vav & Gimel affinitate: deinde dicitur* בֶּן Filius Nathan, *non verò frater. Necesse est ergo, alterutram lectionem esse vitiosam: non enim potest idem homo ejusdem esse simul & filius & frater.*

VIND.

VIND. In illis Genealogiis & Chronologiis, aliisque Catalogis, multa sunt ἄγνωστα, quia historiæ non plenè & exactè referuntur: unde si in uno loco aliquid paulò aliter extet, quàm in altero, non statim error fingendus, sed cogitandum, multa esse, quæ nos latent. Quid si dicatur, diversos fuisse; unum qui vocatur Joël, & frater erat Nathanis: alterum יגאל qui filius ejus erat; & unius in uno loco fieri mentionem, alterius, in loco altero? Nota, aliam quoque in verbis duorum illorum versuum esse differentiam: in Chronic. scribitur; יואל אחי נָתָן מִבְחָר בִּן הַגְרִי. In Samuele יִגְאָל בֶּן נָתָן מִצֹּבָה בָּנִי הַגָּדִי. Unde non improbabile est, quod nos attulimus.

CRIT. I. CHRON. XVII. v.9. *sic Deus compellat Davidem per Nathanem*; Ponam locum populo meo Israel, & plantabo eum, & habitabit sub se, h. e. in loco suo, neque commovebitur amplius, neque pergent iniqui לְבַלֹּתוֹ inveterare eum; *sensu incommodo & duro: at 2. Sam. 7. 10. scribitur* לְעַנּוֹ affligere eum, *longè commodiore sensu; nisi quis priore loco legere malit* לְכַלֹּתוֹ consumere eum: *atque sic fortè legendum est.*

VIND. Iterum non necessaria Crisis: lectio utriusq; loci commoda est & recta. Magis quidem usitatè dicitur לְעַנּוֹתוֹ *affligere eum*: sed rectè quoque & non minus convenienter ab alio scriptore dicitur לְבַלֹּתוֹ quod sensu idem. Cur verò לְבַלֹּתוֹ vertendum, *Inveterare eum?* ut sc. horrida interpretatio suspectam reddat lectionem: בִּלָּה significat non solùm *Inveterare*, sed & *Consumere, Terere, Deterere.* Vide Psal. 49. 15. Thren. 3. 4. בִּלָּה בְשָׂרִי *Terit carnem meam*, Jesa. 65. 22. Jobi 21. 13. Jesa. 65. 22. Itaque nec necesse est etiam pro בלתו legere כַּלֹּתוֹ, cùm significationem habeat eandem. Lectio per Beth, confirmatur per Masoram, nec quemquam hactenus offendit, præter unum Criticum. Nullus Interpres hîc hæsitavit. Annon licet diversis scriptoribus eandem rem diversis efferre vocabulis, uni propriis, alteri, metaphoricis & figuratis? Verbum בלה in conjugatione Pihel hoc sensu usitatum est. Inde etiam בְּלִי *Consumptio*, Jesa. 38. 17. An tam magna differentia inter *Affligere*, & *Consumere* vel *Conterere*, ut non unum in alterius locum possit substitui, vel alteri subordinari, aut coordinari?

CRIT. I. CHRON. XVII. vers. 19. *sic David Deum compellat*; Domine

Domine propter servum tuum, & pro libitu tuo, fecisti omnem hanc magnitudinem, להודיע את כל הגדלות ad notificandas omnes magnificentias: *at 2.Sam.7.v.21. scribitur* את עבדך servum tuum, *quod videtur omninò melius.*

VIND. Quas vero ob causas? Utrumque benè dicitur, & coordinanda est utraque lectio: Alia etiam discrepant. Unus scriptor eandem rem sic, alter aliter dixit, uterque benè. In Samuele est: *Propter Verbum tuum, & secundum cor tuum, fecisti omnem hanc magnificentiam, ad scire faciendum* (sc.eam) *servum tuum.* In Chronicis; DOMINE (hæc vox abest in Samuele) *propter servum tuum* (*in Samuele*, propter verbum tuum) *& secundum cor tuum fecisti omnem magnificentiam hanc, ad scire faciendum* (eum) *omnes illas magnificentias.* Quid in alterutra lectione desiderari potest jure? Cur non dicit, in Samuele etiam desiderari Nomen Divinum יהוה? Cur non notavit etiam, quòd in uno loco dicitur, *Propter verbum tuum,* in altero, *Propter servum tuum,* & censuit, alterutrum esse erroneum? Tyrones sacrarum literarum conciliationem hîc vident. In Chronicis non dicitur, להודיע את עבדך, sed להודיע את כל הגדלות, quia *Servi* jam facta fuit mentio, ideoq; ingrata fuisset ejus repetitio: in Samuele dicitur את עבדך, quia ejus non facta fuit mentio. Non possum satis mirari amentiam, & *ἀφρουσίαν τῆς διανοίας* Critici nostri, qui in talibus errata quærit, quæ sunt planissima, manifestissima & elegantissima.

CRIT. I. CHRON. XVII. v.21. *sic pergit David Deum compellare; Quis sicut populus tuus Israel, gens una in terra, pro qua Deus profectus est, ut emeret eam sibi in populum, ut faceres tibi nomen magnificum & terribile,* לגרש מפני עמך ad expellendum à facie populi tui, quem redemisti ex Aegypto, gentes; *optimo sensu; at 2.Sam.7.23. pro* לגרש *scribitur* לארצך Terræ tuæ; *sensu vel nullo, vel perturbato admodùm, atq; hiulcâ & imperfectâ oratione.*

VIND. Ego verò nullum Interpretem vel Commentatorem inveni aut legi, qui hac diversitate & discrepantiâ fuerit offensus. Codices omnes unanimiter eam, ut & Masora, approbant. Sensus in uno loco, & per utramque lectionem, æquè ac in altero elici potest commodus & rectus. Constructio verborum utrobiq; est anomala & irregularis, adeoque totus ille versus plures difficultates habet, sunt in eo pleonasticæ, sunt ellipticæ loquutiones, sunt

enallagæ personarum. Si ex imperfecta & hiulcâ oratione error librariorum concludendus, infinita erunt hîc & alibi corrigenda. Præterea, plures occurrunt differentiæ in illorum duorum versuum collatione, ergo sequetur, si per omnia convenire debent, non solùm hanc vocem, sed & alias esse emendandas. In Chronicorum libro versus ille sic incipit, ומי כעמך ישראל, pro quo in Samuele est, ומי כעמך כישראל: in Chronicis dicitur, אשר הלך: האלהים: in Samuele, אשר הלכו אלהים: in Chronicis est עם, in Samuele לעם: in Chronicis est, ולשום לו שם, in Samuele, לשום לך שם: in Chronicis, גדלות ונוראות, in Samuele plenius, ולעשות לכם הגדולה ונראות: in Chronicis est לגרש, in Samuele לארצך · in Chronicis, אשר פדית ממצרים גוים, in Samuele, אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו. Cur quæso ex istis omnibus, unica hæc discrepantia duntaxat vitiosa apparet Critico? Quid sibi vult illa vox ואלהיו in Samuele, quæ non extat in libro Chronicorum? Consule tu, Lector, eruditos Interpretes, & deprehendes, non magis hiulcam & imperfectam esse orationem in uno, quàm in altero loco. Sub lectione illa, לארצך, altera לגרש intelligitur: sub hac, illa. Mihi non vacat omnia nunc enotare. Prolixè hunc versum excusserunt & enuclearunt, adeoque in ordinem redegerunt, retentâ utraque lectione, post Kimchium, Abarbenel, & R. Samuel Laniado. Criticus noster prodit vel suam pigritiam, quòd non eâ quâ debuisset diligentiâ aut locum considerarit, aut interpretes consuluerit, vel inscitiam, quòd illos consulere non potuerit, vel arrogantiam, quòd illorum interpretationes superbè spreverit & rejecerit, vel hæc omnia simul. Tam enim dextrè lectionem etiam libri Samuelis explicant & applicant, ut delicatum nimis palatum eum oporteat habere, cui illorum explicationes non sapiant, vel turbidum nimis cerebrum, qui illas non possit capere.

CRIT. I. CHRON. XVIII. v. ult. *legitur:* Et Benajahu filius Jehojada על הכרתי והפלתי (*præfectus erat*) super Cerethæos & Pelethæos. *At 2. Sam. 8. v. ult. pro* על הכרתי, *scribitur* והכרתי Et Ceretheus; *nullo sensu.*

VIND. At cur nullo sensu? Ut lectionem utramq; omnes codices habent: sic omnes Interpretes approbant, & commodâ explicatione exprimunt, atque ita temerariam hanc crisin refutant: nemo

nemo eſt, qui vel de mendo latente hic conqueſtus fuerit, vel de correctione inſtituenda cogitarit, præter novum noſtrum Criticum. Kimchius, quem multi alii ſequuntur, putat, in loco Samuelis *Vav* eſſe poſitum pro עַל, ut idem ſit ſenſus in Samuele, qui in libro Chronicorum: vel pro עִם *Cum*, ut Exod.1.v.5. וְיוֹסֵף הָיָה בְמִצְרָיִם, quod explicat, *Cum Joſepho ſunt in Aegypto*. Item Jeſa.1. v.13. לֹא אוּכַל אָוֶן וַעֲצָרָה *Non poſſum ferre iniquitatem & feriam*, h. e. *cum feria*. Sic in loco Chronicorum עַל poſitum erit pro עִם *Cum*, quod etiam non inſolens, ut Exo.35. 22. וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל הַנָּשִׁים *Et venerunt viri ſuper mulieres*, h.e. *cum mulieribus*. Et qui ita accipiunt, illi in Samuele nomen כֹּהֲנִים ſequens volunt ſignificare hîc non *Sacerdotes*, ſed in genere *Miniſtros* regios primarios, dignitate quaſi Sacerdotibus æquales, idem ſc. quod in libro Chronicorum, הָרִאשֹׁנִים לְיַד הַמֶּלֶךְ *Primi, principes ad latus Regis*. Et hi iſta poſteriora ad omnes præcedentes referunt in utroque loco: In Samuele: *Et Benajahu filius Jehojada, & Kerethi & Pelethi, & filii Davidis, principes erant*. In Chronicis: *Et Benajahu filius Jehójadah, cum Kerethæis & Pelethæis, & filii Davidis, primi erant ad manum Regis, primarii miniſtri*; An in his nullus ſenſus? Quinam illi *Keréthi* & *Peléthi* fuerint, varia afferunt Hebræi. Abarbenel ſimpliciſsimum putat & veriſsimum, *fuiſſe duas illuſtres familias in Iſraele*, שהיו הולכים עם המלך תמיד *qui Regem perpetuò comitabantur, & ubique illi aderant*.

CRIT. I. CHRON. XIX. v.17. *legitur*, Nuntiatum eſt Davidi, & congregavit totum Iſraëlem, & tranſivit Jordanem, & venit אֲלֵיהֶם ad eos: *at* 2.*Sam*.10.17. *pro* אֲלֵהֶם, *ſcribitur* חֵלָאמָה Chelam, *quod eſt nomen proprium loci. Videtur altera vox ex altera facta, ex affinitate literarum*.

VIND. Videtur, ſed malè. Quæ neceſsitas? vel quæ in hac lectione abſurditas, aut inconvenientia? Loci hujus mentio quoq; in verſu præcedente. Conjunge utramque lectionem in explicatione; *Et venerunt ad eos Chelamam, vel in Chelamah*. In libro Chronicorum circumſtantia hæc loci *in quo* convenerunt, omiſſa, non vitio librarii, ſed conſilio ſcriptoris: In Samuele omiſſum, *ad quos* venerint; utrumq; ſine ulla ſenſus imminutone, vel corruptione.

CRIT. Ibid. v.17. *David dicitur percuſsiſſe ex Syris* 40000. *pedites: at* 2.*Sam*.10. *v*.18. *pro Peditibus dicuntur Equites. Alterutrum videtur mendoſum*.

VIND. At soli ipsi sic videtur: aut dicat, cui præterea? Codices consentiunt: Interpretes hactenus in utraque lectione acquieverunt. Respondent nonnulli, Davidem percussisse 40000 Pedites, & totidem Equites: in uno loco commemorari *hos*, in altero *illos*: *Alii* putant, fuisse quidem *Pedites*, qui percussi fuerunt, sed ob fortitudinem appellari *Equites*, sicut hodiè quivis strennus & fortis appellatur *Cavallier*. *Alii* existimant, hos 40000 fuisse Equites: sed cùm currus prostrarentur & periclitarentur, illos ab equis descendisse, & pedes pugnasse: hinc vocari *Pedites*. Sanctius ad locum Samuelis: *Dicendum est, juxta illa quæ suprà observata sunt, neque in libro Regum, neque in libro Paralipomenon omnia fuisse numerata. Aliquid enim omissum est in libro Regum, quod addidit liber Paralipomenon, cujus id est præcipuum, juxta sui nominis notationem, ut omissa adjiciat: quare addidit*, Peditum quadraginta millia, *quod omiserat in libris Regum historia Sacra, neque Equitum meminit, quia de illorum numero in libru Regum disertis verbis actum videbat. Quare in eo bello ceciderunt 7000. hominum, qui in 700. vehebantur curribus, & insuper quadraginta equitum, & totidem peditum millia. Quare in eo congressu ex Syrorum castris octoginta & septem millia desiderata sunt.*

CRIT. I. CHRON. XX. v. 5. Percussit Elchanan filius Jahir אֶת לַחְמִי Lechemitam, fratrem Goliathi Gitthæi: at 2. *Sam*. 21. 19. *scribitur*, בֵּית הַלַּחְמִי Bethlehemita: *quod est longè melius.*

VIND. Quam verò ob causam? Utrumque bonum, quia utrumque sic scriptum. Cur non potest *Bethlehemita* concisè & abbreviatè vocari *Lechemita?* Jam sæpè diximus, varietatem esse maximam circa prolationem nominum propriorum, quod in omnibus linguis deprehenditur, ut unum idemque nomen diversimodè proferatur; omnes tamen appellationes rectæ sint, si non ratione originis & etymologiæ, saltem ratione usus. Sed & aliæ occurrunt difficultates in illo versu, quas mirum est non tangere Criticum. Hic enim, Jaari dicitur *percußisse Goliathum*: & in Chronicis dicitur *percußisse Lechemitam, fratrem Goliathi*: nam Goliathum interfecit David. Hinc diversæ etiam hujus versus interpretationes. Possunt autem commodâ adhibitâ expositione conciliari, sine codicum Hebraicorum correctione. In libro Samuelis dicitur; וַיַּךְ אֶלְחָנָן בֶּן יַעְרֵי אֹרְגִים בֵּית הַלַּחְמִי אֵת גָּלְיָת הַגִּתִּי quod verti potest; *Et percußit Elchanan Ben-Jaari Oregeus, Bethlehemita*

mita (quendam qui erat) *cum Goliatho Gitthæo* (scil. fratrem ejus). In Chronicis: *Et percußit Elchanan filius Jahir* אֶת־ הַלַּחְמִי *Lechemita* (Articulus enim את quandoque etiam Nominativi nota est) *fratrem Goliathi Gitthai.* Vel; *Et percußit Elchanan, &c.* cum Lehemita (sc. Davide, ejus auxilio & ope) *fratrem Goliathi Gitthai* (Ita enim אֶת־ potest esse præpositio, & *Cum* significare). Vide nunc Kinchium, Abarbenelem, & Laniadum. Vide etiam Tremel. & Jun. Deodatum, & alios.

CRIT. I. CHRON. XX. v. 6. Fuit adhuc prælium in Gath, fuitque illthic אִישׁ מִדָּה Vir mensuræ, *id est, prægrandis, &c. at 2. Sam. 21. v. 20. scribitur* אִישׁ מָדוֹן Vir jurgiosus; *minus, uti videtur, benè, sed istud ex illo factum*; vitio sc. librariorum.

VIND. Quomodo verò ex מִדָּה factum מָדוֹן? aut cur non & hoc benè potest esse dictum? Utrumque potuit esse verum, ut qui ratione staturæ corporis esset *Prægrandis*, ratione animi fuerit *Contentiosus, Jurgiosus*, sicut sæpè illi, qui alios magnitudine & robore corporis superant, feroces & insolentes esse solent. Sic scribit Abarbenel; שני הדברים אמת *Utraq; hæc verba sunt vera.* Quid si dicamus; מָדוֹן esse idem quod מִדָּה formæ חַלּוֹן, גָּרוֹן, Dagesch forti resoluto, & compensato per Vocalem longam; ut מָדוֹן dicatur pro מִדּוֹן. Hoc sanè non displicet Kimchio. Approbat etiam Schindlerus. Elige utrum vis. Hoc levissimum est; nec vindicias magnas meretur.

CRIT. II. CHRON. II. v. 9. *Salomon scribit regi Tyri*; Dabo frumenti servis tuis coros 20000. וְשֶׁמֶן בַּתִּים עֶשְׂרִים אָלֶף & olei bathos 20000: *at 1. Reg. 5. v. 11. pro* בַּתִּים *scribitur* כֹּרִים Contusi; *olei sc. Sed alterum ex altero videtur factum.* Item pro עֶשְׂרִים אָלֶף viginti mille, est עֶשְׂרִים כּוֹר viginti cori.

VIND. Perfunctoriè, ut pleraque, hanc quoque varietatem annotavit Criticus. In pluribus enim historiæ istius gestæ, inter Regem Salomonem & Regem Tyri, narratio variat, in duobus illis libris. *Primò*, triplex *in libro Regum* narratur legatio inter illos ultrò citroque facta: 1. quòd Rex Tyri primus ad Regem Salomonem legatos miserit, eique, uti inter Reges moris est, de regno sit gratulatus, & amicitiam suam illi obtulerit: Hujus in libro Chronicorum nulla fit mentio: 2. quòd vicissim Salomon legatos miserit ad Hiramum regem Tyri, eique tum propositum

ſuum de ædificanda domo nomini Domini Dei ſui expoſuerit, tùm etiam Cedros neceſſarias ab eo petierit, ſimul mercedem & ſumptus omnes eam in rem ſervis ejus pollicitus: 3. quòd Rex Tyri, legatione aliâ miſsâ, in petitionem ejus conſenſerit. Harum duarum poſteriorum legationum meminit etiam liber Chronicorum, ſed nomihil aliter, & aliis pleraque verbis, quàm liber Regum. Præter alias iſtæ præcipuè occurrunt; 1. In petitione Regis Salomonis mentio fit in libro Regum tantùm *Cedrorum* ſeu lignorum 1.Reg.5. 2. in libro Chronicorum dicitur petiiſſe tùm *Virum Sapientem, qui ſciat operari in argento, auro, ære, ferro, purpurâ, coccino, hyacintho, quiq; ſciat ſculpere ſculpturas,* tùm *ligna non ſolùm cedrina, ſed & abjegna, & coralia:* 2. In libro Regum dicitur de mercede, quam pollicitus erat Salomon, indefinitè, *quòd daturus ſit, quicquid ipſe rex Tyri edixerit, & definiverit:* in libro Chronicorum, *quòd Rex Salomon definiverit, quid daturus ſit:* 3. dicitur in libro Regum, quòd de voluntate ſua Rex Tyri reſponderit *per legationem:* in libro Chronicorum, per Scripturam: 4. in Reſponſo ipſo exponitur *in libro Regum* tantùm, quòd ei ſignificarit, *ſe ligna miſſurum uſque ad locum, quem Salomon mandaverit*; *in libro Chronicorum*; quòd miſſurus ſit, & virum ſeu artificem ſapientem, & ligna: 5. *in libro Regum* dicitur, quòd Rex Tyri pollicitus ſit, ſe ligna miſſurum uſque ad locum, *quem Rex Salomon mandaverit:* In libro Chronicorum dicitur, quòd Rex Tyri locum definiverit, quouſque ille ſit miſſurus, videlicet, *uſque ad mare Japho, & quod inde Salomon ea deportari curare debeat Hieroſolymam:* 6. de mercede ſeu pretio pro lignis dicitur *in libro Regum*, verſu 11. *Salomon autem præbuit Hiramo* 20000. *cororum tritici, in cibum domui ejus, & viginti coros olei contuſi. Sic dedit Salomon ipſi Chiramo* שָׁנָה בְשָׁנָה *annuatim, ſeu per ſingulos annos:* in libro Chronicorum; *Et ecce cæſoribus lignorum dedi tritici contuſi ſervis tuis cororum* 20000. *& hordei cororum* 20000. *& vini bathorum* 20000. *& olei bathorum* 20000. ubi iterùm variæ diſcrepantiæ: *illic* dicitur merces hæc data eſſe Regi ipſi, hîc, cæſoribus lignorum: *illic* mentio fit tantùm tritici & olei, *hic* præterea etiam hordei & vini: *illic* dicuntur viginti cori olei dati eſſe: hîc, 20000. bathorum olei, cum variatione & menſuræ, & numeri. Alia prætereo. Ex his quis non videt, diverſimodè hanc hiſtoriam deſcriptam eſſe in diverſis illis libris,

non

non casu, aut lapsu scribæ, sed consilio ipsorum authorum, & proinde videndum, quomodo ista conjungi & componi, non quomodo corrigi possint & debeant. Nimirum hæ historiæ non plenè sunt descriptæ, sed συντόμως & per epitomen: quisque scriptor ita, prout instituto suo conveniens, & quantum etiam ad Scopum suum sufficiens judicavit. Et aliud spectavit in historia sua author librorum Samuelis: aliud author libri Chronicorum, uti explicat Abarbenel in Præfationibus suis in hos libros, & in Commentariis ipsis. Unde etiam quædam historiæ in uno libro prorsus omittuntur, quæ in altero habentur & recensentur. Nostri verò instituti non est, hîc omnes istas discrepantias enucleare & conciliare. Nimis id foret prolixum. His præmissis, accedo ad præsentem Critici nostri censuram, & dico *primò*, inanem esse conjecturam, quâ existimat, pro בַּתִּים, quod est in uno libro, scriptum esse in libro altero, כָּתִית, & alterum ex altero factum, errore sc. scribæ: In libro Regum est וְעֶשְׂרִים כֹּר שֶׁמֶן כָּתִית *Et viginti coros olei contusi*: In libro Chronicorum, וְשֶׁמֶן בַּתִּים עֶשְׂרִים אָלֶף *Et olei bathos viginti mille.* Ego puto in libro Chronicorum כָּתִית non corruptum esse & depravatum in בַּתִּים, sed subintelligendum; *Olei*, (sc. *contusi*): nam si esset pro כָּתִית nomen mensuræ planè desideraretur: quòd verò pro כֹּרִים *Cori*, quod est in libro Regum, legitur בַּתִּים *Bathi*, in libro Chronicorum, nõ puto etiam errori adscribendum esse; sed unus author hoc mensuræ nomine, alter alio usus est, quòd non præcipua ipsorum intentio esset, has minutias accuratè describere. Licet Corus propriè sit mensura aridorum, aliquando tamen etiam de liquidis reperitur, ut Ezech. 45. v. 14. Quod autem in libro Regum dicitur עֶשְׂרִים כֹּר *Viginti coros*, & in libro Chronicorum בַּתִּים עֶשְׂרִים אָלֶף *Bathos viginti mille*; quidam existimant, in libro Regum subintelligendum esse אָלֶף. Fieri etiam potest, ut ideò minorem numerum posuerit ille scriptor, quia Corus longè amplior mensura est, quàm Bathus. Quicquid sit, cùm libri omnes consentiant, & tot discrepantiæ hîc occurrant, ut non possimus aliter conjicere, quàm illas à scriptoribus ipsis esse, cogitandum etiam nobis, illas suas causas habuisse, quare ita scripserint, & utrumque rectè scripsisse. Videamus jam de discrepantiarum harum causis judicia quorundam authorum. Ex Hebræis R. David Kimchi existimat, quod narratur in libro

Regum,

Regum, intelligendum esse *de eo, quod Salomon Chiramo ipsi dedit annuatim pro ipsius familia: quod in libro Chronicorum, de eo quod dedit Cæsoribus lignorum, & iis qui laborabant.* Idem sentit etiam R. Levi ben Gerson. Ita volunt, non idem ab utroque authore dici: *Quod datum sit Chiramo ipsi, datum esse ei pro pretio lignorum, & jure fundi, qui ad ipsum spectabat: quod cæsoribus lignorum, pro labore.* Hæc sententia non displicet Petro Martyri. Aberbenel scribit: *Potest etiam dici, in libro Paralipomenon Scripturam neque dicere, neque testari, quòd Salomon hæc dederit servis Chirami, sed dicitur,* quòd miserit ad Chiramum & significarit ei, se daturum esse hæc servis ejus pro labore & servitio ipsorum: *de eo, quod daturus sit ipsi Chiramo, nihil ibi habetur: dicitur etiam,* quòd Chiramus in hac Regis oblatione acquieverit: *Postea verò Salomoni visum fuit amplificare remunerationem suam, & Chiramo dare Tritici & Olei certam summam annuatim, tanquam rerum præstantiorum: Vinum & Hordeum ei dare non curavit, quia hic est cibus & alimentum qui exhibetur laborantibus & agricolis. Hoc autem fecit Salomon, quia Chiramus totum negotium in se susceperat, & dixerat;* Ego faciam omnem voluntatem tuam de lignis cedrorum; *quod Salomon ita accepit & intellexit, ac si Chiramus vellet omnes has operas præstari curare per servos suos domesticos. Hinc non voluit quicquam dare servis ejus, sed duplum dedit, pro multitudine annorum, Regi Chiramo ipsi. Esras in libro Chronicorum narrat, quid per Legatos significari & offerri curarit Salomon Chiramo, quia Legationem illam describit perfectè: Propheta autem in libro Regum, id de quo postremò inter ipsos convenit, quantum videlicet dederit ei in singulos annos.* Et mox iterum: *Quantum ad mercedem attinet, quam Salomon Chiramo dedit; si amplectamur communem Interpretum sententiam; quòd scilicet Chiramo dederit ea, quorum mentio fit in libro Regum, servis verò ejus, quæ commemorantur in libro Chronicorum; nullum tamen est dubium, quin Propheta seu Author libri Regum hîc voluerit describere, quid annuatim dederit Chiramo, nullâ ratione habitâ eorum, quæ dedit Servis ejus, & operariis. In hoc enim non erat cernere magnam magnificentiam: quia constat, unumquemque debere cibum & potum præbere servis & operariis suis, quanto magis Rex aliquis! Tamen Esras id voluit commemorare in libro Chronicorum, ne quis existimet, Chiramum alimenta præbuisse servis suis. Mihi tamen magis videtur rectum esse quod ego scripsi, Salomonem nemini quicquam dedisse nisi Chiramo ipsi, &*

Chiramum

Chiramum alimenta suppeditasse servis suis, quia amplissima ei dona dederat Salomon: & Esram describere verba Salomonis prima: Sic est Abarbenelis sententia. Eodem ferè inclinat R. Samuel Laniado, volens, *in libro Regum referri id, quod Salomon Chiramo ex regiâ munificentia dederit continuè & annuatim, etiam post cessationem operis. Scopum enim Scripturæ hic esse, extollere magnificentiam Salomonis. Non referri id quod dedit operariis, eò quòd illud non continuò duraverit, sed ad tempus duntaxat. In libro autem Chronicorum referri ea, quæ spectabant ad structuram Templi, & quid datum fuerit operariis: hanc illic fuisse intentionem Scriptoris, non verò describere magnitudinem & splendorem Regis Salomonis, &c.* Ita cùm diversi possint esse respectus in diversis his numeris & mensuris, & in diversitate illa consentientes sint omnes codices, temerarium est ausum, crisin & correctionem aliquam moliri.

Crit. II. Chron. XXXIV. v. 30. *legimus:* Ascendit rex (*Josias*) in domum Domini, omnesq; viri Juda, & incolæ Jerusalem, & Sacerdotes, וְהַלְוִיִּם & Levitæ, & totus populus à maximo ad minimum, *& rectè: at 2. Reg. 23. v. 2. pro* לְוִיִּם *scribitur* נְבִיאִים Prophetæ, *minus benè: sed istud ex illo factum est ob vocis affinitatem*; lapsu scil. & errore Scribæ.

Vind. Quid verò cogit, ut alteram vitii arguamus lectionem, cùm utraque possit consistere? Nimirum ascenderunt *Sacerdotes, & Levitæ, & Prophetæ*; In Chronicis memorantur *Levitæ*, & reticentur Prophetæ: contrà in libro Regum mentio fit *Prophetarum*, & prætereuntur Levitæ. Cur ergo *minus benè* scribitur in libro Regum נְבִיאִים, quàm illic לְוִיִּם? Sanè extra controversiam est, ascendisse cum ipsis etiam Prophetas quosdam; veluti Jeremias, Sophonias, & fortassis quidam alii. Cui unquam Interpreti in mentem hîc venit, aut jure venire potuisset suspicio de mendo, in re adeò liquida & manifesta? Vide Kimchium & Abarbenelem.

Crit. II. Chron. XXII. v. 6. *legimus:* Rediit Joram (*rex Israel*) in Israel, ut sanaretur כִּי הַמַּכִּים nullo sensu: *at meliùs 2. Reg. 8. v. ult.* מִן הַמַּכִּים à plagis quibus eum affecerant in Rama. *Illud* כִּי *positum est omninò pro* מִן (scil. errore, incuriâ, & insciitiâ librarii).

Vind. Neque hîc est necessitas tale quid fingendi, cùm utraq; lectio explicari & applicari possit. Quod si in hac voce duo ista

HHH

loca per correctionem concilianda, cur non etiam in Samuele pro יַכֻּהוּ *Percutient*, substituendum הִכֻּהוּ *Percusserunt eum*. Quomodo enim ivit Joram, ut sanaretur à vulneribus quibus percussuri essent ipsum? Cur non dicimus pariter in Samuele pro ה inepsisse ׳? Quid verò necesse, codicibus errores affingere, ubi lectionem nobis exhibent utrobique commodam? Audiamus eos: prius tamen observet Lector, vocem הַמַּכִּים posse tam Substantivè reddi per *Plagas*, quàm Participialiter, *Percutientes*, *plagis afficientes*; deinde, quod per Præteritum redditur, *quibus affecerunt seu percusserunt ipsum*, esse in Hebræo Temporis futuri in Samuele: ut reddi possit etiam, *qui*, *vel quibus percussuri erant ipsum*. In libro Regum v.28. Et percusserunt Syri Joramum: v. 29. *Et reversus est Joram Rex, ut sanaretur, in Israël; à plagis quibus affecerant eum*; vel, à *percussoribus, vel, propter percussores, qui percutiebant, aut ulterius percussuri erant ipsum*, ut referatur ad יָשָׁב *Reversus est*; non ad, *Sanaretur*. In Chronicis: Et percusserunt Syri Joramum: *Et reversus est, ut sanaretur, in Israël: quia plagæ* (erant ei) *quibus affecerunt eum in Rama*: vel; *quia percussores* (imminebant ei, persequebantur eum), *qui percusserant eum in Rama*. An novæ sunt ejusmodi concisæ & ellipticæ loquutiones in Sacris literis? Kimchi scribit: מַכִּים *est nomen substantivum, idem quod* מַכּוֹת: *dicitur enim* מַכָּה *ad formam* מַשְׂרֵי, *&* מַכָּה: *&* יַכּוּהוּ *idem est quod* הִכּוּהוּ *futurum loco præteriti*. R. Samuel Laniado scribit: *Meâ sententiâ Joram in Israel se contulit propter duos fines; primò, ut sanaretur à plagis, quibus eum affecerant in Ramoth Gilead: deinde, ne ulteriores plagas acciperet, & fortè planè interficeretur ab hostibus, &c.* Vide jam nostros Interpretes, & animadverte, quam dextrè & appositè exprimant lectionem illam כִּי in libro Chronicorum, & inde judica, quàm benè dixerit Criticus, כִּי nullo sensu ibi esse positum. Plúsne tribues tam eruditis Sacrarum literarum Interpretibus, an recens nato huic Critico?

CAPITE DUODECIMO proponit *Varias lectiones, ortas ex Hemistichiorum, vel integrarum Periodorum additione, omissione, & transpositione*.

Ex pluribus, quę hujus circumstantiæ respectu, ex lapsu, incuriâ, & incogitantia scribarum ipsi videntur orta, sunt sequentia.

CRIT. *Josua cap. 21. post v. 35. omittuntur in quibusdam exemplaribus duo versiculi, quos nec Jonathan habet.*

VIND.

VIND. De hoc loco prolixè suprà à nobis actum par.1. cap. 4. pag.102.105. & seqq. Hic duntaxat illud dico, hunc locum contra Criticum nostrum facere. Nam duos illos versus quidam Hebræorum codices habent, etsi alii non habeant, unde si ex errore scribarum in quibusdam codicibus omissi sunt, apparet tamen, Scribarum illorum errorē non posse esse universalem, quin aliorum diligentiorum industriâ resarciatur, quod alii neglexerunt, & restituatur, quod alii perire siverunt. Ita procul dubio idem quoque factum esset in cæteris locis, quos Criticus accusat, si Librariorum incuria vel negligentia in culpa fuisset. Ut hîc: ita etiam illic codicum diversitas orta fuisset. Infiniti enim semper fuerunt illis temporibus scribæ, & Librarii, prout Judæi maximo numero per universum orbem dispersi erant, & tamen semper libris Sacris conservandis, & legendis operam dabant.

CRIT. I. CHRON. I. v.36. *sic legimus:* Filii Eliphas sunt Theman, Omar, Tzephi, Gahtam, Kenas, וְתִמְנַע וַעֲמָלֵק & Thimnah, & Amalek. *At ex Genes. 36. v. 12. liquet, Thimnam fuisse Eliphasi non filium, sed pellicem, ex qua susceperit Amalec: sic enim isthic legitur;* Thimnah autem fuit pellex filii Esau, & peperit Eliphaso Amalecum. *Itaque locus 1.Chron.1.v.34. mancus est, librarii culpâ, sicq; ex Genesi supplendus;* Et Thimnah fuit pellex Eliphazi, & peperit Eliphaso Amalecum: *nempe hîc inter* עֲמָלֵק *&* תִמְנַע *omissa sunt, scribæ incogitantiâ, quæ plenè habentur in Genesi.*

VIND. Quî verò unus scriba totum orbem seducere potuit, & omnia exemplaria, quæ consentiunt, inficere? Et quæ fuit cæcitas Interpretum hactenus omnium, ut illi scribæ errorem non observarint & emendarint, sed secuti sint? Adscribam hîc judicium Kimchii, quod regulam Lectori exhibebit, quæ in his, & pluribus aliis, suum usum habere poterit: *Meo, inquit, judicio, tenet hîc Scriptura concisam & compendiosam loquendi rationem; quia nimirum non opus habuit Esra, ut hæc omnia exactè & accuratè explicaret & recenseret, cùm id in Lege jam fuerit factum; ideò satis ipsi fuit describere genealogias istas* דֶּרֶךְ קְצָרָה *breviter, concisè. Sic abbreviavit in recensendis filiis Schem, nepotes in ordine & serie filiorum recensendo, brevitatis causâ, veluti cùm post Aram statim meminit Uz & Chul, 1.Chron.1.v.17. Ita scripsit hîc* וְתִמְנַע *concisè & abruptè. Fuisset enim magis adhuc abbreviandum quidem, & scribendum;* Et Gahtam, Ke-

nas, & Amalek: *sed quia Amalek non fuit æqualis reliquis filiis (illi enim fuerunt filii uxoris legitimæ; ipse autem filius concubinæ) idcirco separationem, distinctionem fecit inter ipsos, recordando quasi per parenthesin matris ejus, eamq; inserendo*, Et Thimnah. *Plura scribere noluit, quia historia descripta extat in Lege.* Idem sensit R. Salomon. Sic acceperunt quidam ex nostris Interpretibus per ellipsin. Tremellius & Junius reddunt; *Et Thimnæ* Filius, *nempe Amalek*. Versio Gallica: *Et Thimna* luy enfanta *Amalek*. Deodatus: *Il eut aussi Amalek de Thimna, &c.* Chaskuni putat, *Thimnam*, cujus mentio fit in Chronicis, non esse concubinam Eliphasi, sed nomen maris seu virile esse: filii sc. Eliphas; ut Genes.36. וְתִמְנַע sit loco amborũ, quasi diceretur: *Filii Eliphas fuerunt Theman, Omer, Tzephò, Gahtam, Kenas, & Thimna* (scil. mas): *Et Thimnah* (sc. fæmina) *fuit concubina Eliphas, &c.* Simile exemplum producit ex libro Josuæ cap.13. v.7. ubi legitur: *Nunc ergo divide terram hanc novem tribubus*, וַחֲצִי חֵשֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה *& dimidiæ tribui Menasse: Cum ea Rubenitæ & Gaditæ acceperunt partes suas, &c.* Hîc scribit dicendum esse, הַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה *servire.* אלפניו ולאחריו *ponè & retrò; priori & posteriori versu, quasi diceretur*; Et dimidia tribus Menasse, cum illa Rubenitæ, &c. R. Moses Gerundensis putat, Timnam, concubinam Eliphas, postquam pepererat Amalek, alterum quoque filium concepisse, sed ex eo partu morientem, eiq; suum nomen imposuisse, ad propagandam nominis sui memoriam. Et hunc esse, qui in Chronicis *filius Eliphas* dicitur. Alii Hebræorum volunt, eandem & filiam, & concubinam fuisse, quasi Eliphas rem habuerit cum matre Lotan, fratris Timnæ, eoq; ex coitu nata sit Thimna, quam, postquam justam ætatem impleverat, concubinam sibi sumpserit. Quicquid sit, quidam etiam nostrorum in libro Chronicorum ita reddunt, quasi hoc nomen Filii Eliphasi esset. Ex his aliquid saltem reperiri poterit, quo hæc difficultas tolli & emolliri queat, ut non necesse habeamus loco emplastri ferrum Criticum admovere.

CRIT. ESR. VII. v.3: *in genealogia Esdræ, omittuntur sex generationes, à Merájoth ad Azariam filium Jochananis, quæ supplenda sunt ex 1. Chron.6. v.7. & seqq. ad 11. Omissio illa non videtur esse ab ipso Esdra, qui ipse videtur fuisse auctor, sive collector & consarcinator libri Chronicorum. Cur enim sex istas generationes omisisset in sua genealogia, in uno*

uno libro potiùs, quam in alio? Videtur ergò potiùs orta illa, ex antiqui librarii lapsu atque incuriâ, qui cùm videret 1.Chron.6. v.11. & 7. dici utrobique, Amariam genuisse Abitub, putavit, utrumque Amariam eundem esse hominem, & utrumque Abitub, eundem esse pariter hominem, conjunxit Hazariam versus undecimi cum Merajoth versus septimi, quasi alter alterius esset filius immediatus, atque ita merâ ἀβλεψίᾳ omisit sex generationes, quæ intercedunt inter Merajoth, qui est v.7. & Hazariam, qui est v.11.

VIND. Breviter: dicimus idem hîc, quod ad præcedentem locum. Esdras voluit hîc brevitati studere, & satis ipsi fuit accuratiùs jam has generationes recensuisse in libro Chronicorum. Et quia illic eas jam recensuerat, idcircò ut accuratè hîc repeteret, minùs duxit necessarium. *Cur*, inquit, *in suo libro potiùs omisisset, quàm in alio?* Quia sic ipsi placuit, & probabile est, libros Chronicorum priùs scripsisse, quàm suum librum.

Idem judicandum de cæteris similibus quæ adducit locis, ex libris illis. Cur Scribis hæc adscribuntur, quæ sunt, omnium judicio, à Scriptoribus ipsis? Si raræ essent ejusmodi discrepantiæ, vel exiguæ, probabilior foret hæc conjectura: cùm verò sint innumeræ, & magnæ, nimis crassum est, in Scribas & Librarios culpam earum conjicere.

Quia verò satis multa jam hujusmodi loca sunt excussa, quæ pro specimine possunt sufficere, ideò relictis cæteris, ad alia quædam nos conferemus.

CRIT. II. SAM. VI. v.3. *legitur*; Et imposuerunt Arcam Dei plaustro novo, וַיִּשָּׂאֻהוּ & tulerunt eam de domo Abinadab, quæ erat in Gibea: Uza autem & Achijo, filii Abinadab, deducebant plaustrum illud novum: *vers.*4. וַיִּשָּׂאֻהוּ Et tulerunt eam è domo Abinadab, quæ erat in Gibea, Arcam Dei: Achijo autem ibat ante arcam. *Hîc censet Criticus versum quartum redundare & supervacaneum esse, eò quòd sit mera repetitio eorum quæ præcesserant, neque extet 1.Chron.13.8: Errorem autem ortum esse ex repetitione horum verborum,* עֲגָלָה חֲדָשָׁה Plaustrum novum, *in medio & fine versus tertii. Nempe cùm librarius absolvisset describere versum 3. putavit, se dimidium tantùm versiculum descripsisse: itaque denuò descripsit ista,* וַיִּשָּׂאֻהוּ &c.

VIND. At quomodo unus Scriba errans, omnes potuit inficere:

codices? quasi verò non statim, cùm authores sacri suos libros scripsissent, à pluribus illi descripti fuissent. Unde necesse esset, omnes errasse in eodem loco. Futilis argutia! Cur repetitiones sententiarum quarundam in oratione judicari debent supervacaneæ? Quâ lege in diversis libris eædem requiruntur narrandi & scribendi formulæ? An quia nos necessitatem ejus rei nullam videmus, ideò nullus illarum est usus? an propterea Textus Hebręus falsi arguendus? Quantò melius eruditi Interpretes, qui utrumq; reddiderunt, & conciliandi modum ostenderunt. R. D.Kimchi ad hunc locum ita scribit: נוהגים את העגלה חדשה Deducebant plaustrum illud novum; *h.e. Ducebant jumenta, quæ trahebant plaustrum illud:* עם ארון האלהים Cum Arca Dei; *hoc cohæret cum;* Plaustrum illud novum, *quasi diceretur,* Ducebant plaustrum illud novum cum arca Dei; *Quod autem iteratò dicitur* וַיִּשָּׂאֻהוּ Et tulerunt eam, *ideò factum est: Quia de Uza & Achijo dictum fuit, quòd illi deduxerint eam, explicatur jam, quomodo deduxerint eam, cùm illam tulissent è domo Abinadab;* quòd sc. *Achijo iverit ante Arcam, Uza autem cum Arca. Sic quidam exponunt, quòd,* עם ארון האלהים Cum Arca Dei; *de Uza dictum sit, quòd ipse iverit cum Arca,* (h.e. juxta Arcam) *& Achijo ante eam: unde factum, ut Uza eam contigerit; quia fuit cum Arca, sicut & infra versu 7. dicitur,* וַיָּמָת שָׁם עִם אֲרוֹן הָאֱלֹהִים Et mortuus est ibi cum Arca Dei. *Alii exponunt* ו׳ וַיִּשָּׂאֻהוּ *de* אַרְגָּז *seu Arca vel Capsa, quam reduxerunt Philistei* (vide 1.Sam.6. 2.), *quòd sc. illam tulerint unà cum Arca, & hoc sibi velle posterius* וַיִּשָּׂאֻהוּ*: prius enim dictum esse de Arca Dei vera, posterius de* ארגז *illa.* Hactenus Kimchi. R. Salomon ad עם ארון האלהים Cum Arca Dei, scribit: מקרא קצר הוא *Scriptura abbreviata est, & sensus est;* והם באים עם ארון האלהים q. d. & ipsi veniebant cum Arca Dei. Sic R. Jeschajah. Juxta hæc, commodè locus iste sic reddi potest; *Et imposuerunt Arcam Dei plaustro novo, & tulerunt eam de domo Abinadab, quæ erat in Gibea: Uza autem & Achijo, filii Abinadab, deducebant plaustrum illud novum: Tulerunt, inquam, eam è domo Abinadab* (Uzâ eunte) *cum Arca Dei, & Achijo præcedente arcam.* Vel Versus quartus ita reddi potest: *Et tulerunt, inquam, eam è domo Abinadab,* (ובאו Et venerunt) *cum Arca Dei,* (comitati sunt illam), *& Achijo præcedebat eam* (Achijo præcedente, Uzâ sequente). Vide jam etiam Interpretes nostros, & invenies, quomodo

modo singuli interpretatione commodâ verba hæc expresserint, ut mirum sit Criticum, si codicibus Hebraicis, tanquam Judaicis & Masorethicis, nihil defert, saltem non tam doctorum Interpretum Christianorum judicio permotum esse, ut illis parceret, qui hanc lectionem Hebræorum codicum unanimiter approbarunt & explicarunt. Cæterùm non esse Librarii errorem, apparet quoque ex eo, quòd in illo versu libri Samuelis alia etiam aliter habentur, quàm in versu præcedente, & quæ non extant in libro Chronicorum. Sic Librarius ille non solùm superfluè hæc repetiisset, sed etiam temerè quædam mutasset, quædam addidisset. Pergamus.

CRIT. *Sunt & Psalmi nonnulli, qui toti quasi verbatim repetuntur, vel in Psalmorum libro, vel in libro* Chronicorum *&* Samuelis, *qui, si conferantur inter se, deprehendentur aliquando integri vel dimidii versiculi additi, vel omissi.*

VIND. At quid inde? annon licet Scriptori, in eadem re, certas ob causas aliquando variare? Videamus quædam Exempla.

CRIT. II. SAM. XXII. v. 2. *omittuntur ista*; Amabo te, Domine, fortitudo mea, *quæ habentur Psal.* 18. 2. *Contrà Psalmi hujus versu tertio omittitur hemistichium istud*; Refugium meum, Servator meus, à violentia servabis me; *quod habetur* 2. *Sam.* 22. 3.

VIND. Sed an hæc varietas necessariò est à librariis? quis credat in uno eodemque Psalmo illo, septuaginta quatuor varietates (tot numerantur ab Abarbenele) quæ deprehenduntur, esse à librarii vitio, & unum librarium suum errorem potuisse derivare in omnes libros? Annon vel multitudo hæc discrepantiarum arguit, illas esse à Scriptoribus ipsis? Audi Lector, si placet, Abarbenelem qui de hac differentia sic scribit; *Posteaquam in libro Samuelis David dixisset*; A manu omnium inimicorum ejus, & è manu Saulis; *statim incipit Canticum à versu*; Et dixit, Dominus petra mea, & munitio mea, &c. *In Psalmorum verò libro inseritur versus alius, hic*; Et dixit, ארחמך Diligam te, (*ut communiter vertitur; sed ex Abarbenelis mente*; Misericordiam tuam imploro) Domine, fortitudo mea; *cujus versus in Samuele nullum extat vestigium. Porrò hic* (*in libro Samuelis*) *dicitur*; Et dixit, Dominus petra mea; *In libro autem Psalmorum*, *hæc vox*, Et dixit, *non extat. Causa utriusq; hujus varietatis est*; *Quia hic* (*in Samuele*) *Psalmus iste fuit Canticum laudis & gra-*

& gratiarum actionis pro liberationibus Davidis, quæ transiverant super ipsum (id est præteritu) ideò incipit, Et dixit, Dominus petra mea, &c. *hoc enim fuit verum initium Psalmi tunc: sed cùm in libro Psalmorum hunc Psalmum ordinasset in usum privatum omnium eorum, qui misericordiam Dei implorant, & ei deprecantur, non solùm ut Deo gratias agant pro eo quod præteriit in Davide; sed etiam ut petant misericordiam pro futuro, idcirco necesse fuit, ut præmitteret ibi*, אֶרְחָמְךָ, Domine fortitudo mea, *h. e.* Peto misericordiam à te, Domine, fortitudo mea. *His enim verbis orans privatus aliquis, implorat misericordiam & auxilium Divinum in omnibus rebus suis. Et quia in versu secundo dictum est,* וַיֹּאמַר Et dixit, *ideò non repetiit illud in versu sequenti, sed dixit tantùm*; Dominus petra mea, &c. Notetur hîc singularis verbi רָחַם expositio quam affert; pro *Misericordiam implorare*, quæ elegans, & locis quibusdam haud inconcinnè fortaſsis potest applicari.

In eodem versu alia etiam occurrit differentia, quam non animadvertit accuratus Criticus. *In Samuele dicitur*, Dominus Petra mea, & munitio mea, & liberator meus לִי Mihi. *In Psalmo, Pronomen* לִי Mihi *omissum*. Ergo etiam ex incuria librarii? Sed hujus quoque rei causam reddit Abarbenel. *Hic sc. cum in præsenti liberatione recitasset hunc Psalmum David, indicasse, qualem* erga se *expertus fuerit Deum: cùm in librum Psalmorum eum retulisset, voluisse id relinquere in arbitrio Lectoris eo utentis, & satis habuisse generaliter describere, qualis Deus erga sperantes in ipsum perpetuò sit & esse soleat.*

Sic *quod versu tertio in Psalmo eodem quadam habentur, quæ non extant apud Samuelem*, ejus rei ratio fuit penes Davidem, à quo petenda.

CRIT. I. CHRON. XVI. v.23. *omittuntur ista*; Cantate Domino canticum novum, *quæ habentur Psal.96.1. Et ibidem v.24. omittuntur ista*; Cantate Domino, benedicite nomini ejus, *quæ habentur Psal.96.2. Item ibidem v.31. omittuntur ista*, Judicabit populos in rectitudine, *quæ habentur Psal.96.10.*

VIND. Quæ verò hîc de librariis iterum conquerendi sit causa, non video. Canticum, quod extat in libro Chronicorum, compositum est ex duobus Psalmis 96. & 105. vel certè postea divisum in duos. Psalmus 105. ibi non integer extat, sed tantùm usque ad v.16. In iis quæ cum Psal.96. habet communia, non tantùm illæ occurrunt

occurrunt differentiæ, quas Criticus hic notat, sed etiam alio, quas mirum est illum præteriisse. Nam & in illis, in alterutro loco error librarii subesse debet, si per omnia convenire debent. Psalmi in libro illis destinato, ita sunt à Davide ipso ordinati tempore senectutis suæ, ut illi placuit, & Deus ipsi tùm inspiravit. Quo verò modo, datis variis occasionibus, primùm sunt ab ipso concepti & nati, ita quoque illic referuntur, & ut illi Scriptori, qui libros eos scripsit & composuit, fuerunt noti & à Deo revelati. Quis Theologorum, quis Philologorum unquam ex hac collatione de errore cogitavit, præter unicum hunc nasutum Criticum? Cur in libro Psalmorum addat, *Canticum novum*, ejus rei rationem reddit Kimchi aliquam, *quia sc. illum repetiit in hoc libro pro illo tempore, quo colligetur seu solvetur captivitas.* Sic alia quæpiam ipsi tum addere placuit; non sine instinctu & inspiratione Sp. S. Cur verò necesse est, ut illa quoque habeantur in libro Psalmorum? vel quæ apparentia, Scriptoris incuriâ esse omissa? Sic iterum in hoc Psalmo longè plura errata notanda essent, quia discrepantiæ plures sunt, ut dictum.

CRIT. PSAL. XCVI. v. 9. 10. 11. *si conferantur cum 1. Chron. 16. v. 30. & 31. deprehenduntur quædam esse transposita, nec eodem ordine disposita, ac præterea hemistiobium illud omissum;* Judicabit populos in rectitudine.

VIND. Sed ratio hujus rei est eadem quæ in præcedentibus. Diversus scopus fuit, quo diversis in locis hic Psalmus fuit recensitus, diverso etiam tempore id factum. Ergo nihil obstat, quo minùs diversitas ab ipso authore potuerit exoriri. In libro Chronicorum Canticum illud extat, prout illud in præsenti occasione decantatum fuit: In libro Psalmorum Psalmi sunt dispositi & ordinati, ita ut etiam singulorum usibus & necessitatibus inservire & adhiberi possent.

CRIT. EXOD. XXIX. 23. *legitur;* Frustum unũ panis, & tortam panis oleo tinctam unam, & laganũ unum de corbe infermentatorũ, quæ est coram Domino, sumes. *Lev. 8. 26. ubi idem repetitur, sic habetur:* De corbe infermentatorum, quæ est coram Domino, accipiet tortam azymam unã, & tortam panis oleo tincti unam, & laganum unum. *Ordo nimirum verborum transpositus est. Ergo librarii vitio. Quare? Quia eadem res utrobique eodem ordine, iisdem verbis dici debuit?*

VIND. Quâ verò Lege? quid intereſt, ſive iſtæ ſpecies hoc, ſive illo ordine recenſeantur, modò res ſit eadem? Annon hoc eſt nodum in ſcirpo quærere, ſine cauſa varias lectiones excogitare, fingere? Cur non liberum fuit Moſi, nunc hoc, nunc illo ordine, eaſdem oblationum ſpecies recenſere? Quis unquam hîc obhæſit, aut ſcrupulum & offendiculum deprehendit, præter Criticum?

Similia mox producit *ex libris Eſræ & Nehemiæ*, ad quæ proinde nihil aliud dicemus.

CRIT. *In Pſalmis & Capitibus nonnullis Alphabeticis Tranſpoſitio deprehenditur, ita ut verſus non eo ſemper collocentur ordine, quem literarum in Alphabetho ſeries poſtulabat. Itaq; hanc etiam vult eſſe à Scribarum feſtinatione & incuria, qui inter deſcribendum non fuerint ſatis attenti.*

Ex Gr. In Pſalmo vigeſimo quinto, qui apertè eſt Alphabethicus, multa ſunt in hodierno codice Hebraico, quæ ordinem illum perturbant, quæq; levi tranſpoſitione reſtitui poſſunt.

Veluti duo priores verſiculi inchoantur à litera Aleph, nullus à Beth: At, ſi verſum ſecundum invertas ſeu tranſponas hoc pacto voces, בְּךָ אֱלֹהַי בָּטַחְתִּי *fiet ut verſus ſecundus incipiat à litera Beth, quod fieri oportuit.*

Rurſus, nullus eſt in eo verſus, qui inchoetur à litera Vav, verùm levi tranſpoſitione poteſt illud ſanari, ſi nempe verſus quintus (qui reliquis eſt juſto longior) in duos ſic dividatur:

הַדְרִיכֵנִי בַאֲמִתֶּךָ אוֹתְךָ קִוִּיתִי כָּל הַיּוֹם׃
וְלַמְּדֵנִי אַתָּה אֱלֹהֵי יִשְׁעִי׃

In eodem Pſalmo nullus eſt verſiculus à Koph incipiens, duo ſunt verò à Reſch incipientes. Itaque hîc litera Reſch occupavit ſedem τοῦ Koph.

Denique poſt literam Tau, additur in fine verſiculus à litera Pe incipiens. Hactenus Cenſura Critici.

VIND. Quod ad hanc Cenſuram attinet, ſi ea valere debet, primò hoc authentico aliquo teſtimonio probandum, non ſimpliciter affirmandum & dicendum, *Oportere* obſervari hunc ordinem, ut quilibet verſus incipiat à litera Alphabethi. Cur enim non liberum fuit Poetæ Divino, ordinem illum ſervare qui ipſi libuit? Imò cur Spiritui S. non liberum fuit, illi hæc inſpirare, prout ipſi viſum fuit? Sufficit, quòd majori ex parte Alphabetico ordine conſtet, & in proximè ſeqq. vocibus literę deficientes reperiantur.

Annon

Annon etiam David suas habere potuit rationes cur id faceret, vel in ipsa re & materia, vel in carminis ratione, fundamentum habentes? Et quid quæso rei ipsi additur vel adimitur hoc ordine? Cùm omnes libri hîc consentiant, & ex omnibus interpretibus constet, semper sic habuisse exemplaria Hebraica, cur nunc demùm sunt corrigenda? Cùm nemo unquam hîc vel erroris suspicionem habuerit, vel de hac perturbatione conquestus sit, quæ audacia, quòd primus hic Criticus manum medicam, & scalpellum textui Sacro sanando admovere audet, ubi nullus morbus, nullum apparens vulnus? Prout Authori Psalmi liberum fuit, Psalmum Alphabethico ordine conscribere, vel non; ita quoque non adstrictus fuit ad eundem accuratè observandum. Ad res, quàm verba, magis intentus Psalmista, levem ejusmodi mutationem non attendit. Uti nobis non certò constat, cur hi Psalmi præ aliis sint juxta Alphabetum conscripti: ita quid mirum, si etiam nobis ignotam dicamus esse rationem, cur ille ordo non accuratè sit observatus? Quæ verò temeritas, contra omnium rursum non solùm codicum, sed & Interpretum fidem, versum quintum in duos impuris suis unguibus discerpere, & verborum ordinem invertere & turbare? Mox audiemus, Criticum arguentem, *Versum aliquem alicubi omissum ex eo, quòd Interpretes nonnulli eum habeant & exprimant.* Si tantum apud ipsum valet Interpretum authoritas, agnoscat hîc quoque versum istum quintum, ita uti est, esse relinquendum, quia ita ab Interpretibus est expressus. R. D. Kimchi ad hunc Psalmum scribit: *Psalmus iste scriptus est ordine Alphabetico, & est in principio cujusq; versus litera; in uno autem versu sunt duæ literæ* (v.5.). *Cur autem sic factum sit in his Psalmis potiùs, quàm in aliis, non constat nobis, nisi sic fortè ex inspiratione Spiritus Sancti ei obtigerit. Videntur autem isti Psalmi ob suam excellentiam ita concepti esse. At non est in hoc Psalmo litera Beth in initio versus secundi, neque Vav, neque Koph: Resch autem bis adest. Quidam dicunt, Beth esse in voce in voce proxima* בָּךְ *: sic Vav, in* וְלַמְּדֵנִי *: sed non certò tamen id constat.* Agnoscamus ergo potiùs & nos nostram ignorantiam, & Davidis sapientiam suspiciamus, quàm ut sine necessitate, sine aliqua authoritate, sine ullius mendi sufficienti indicio, codices receptos vel corrigamus, vel immutemus, vel variis lectionibus gravemus & oneremus. In Medrasch Koheleth, ad cap.1. v.13.

VIND. Quâ verò Lege? quid interest, sive istæ species hoc, sive illo ordine recenseantur, modò res sit eadem? Annon hoc est nodum in scirpo quærere, sine causa varias lectiones excogitare, fingere? Cur non liberum fuit Mosi, nunc hoc, nunc illo ordine, easdem oblationum species recensere? Quis unquam hîc obhæsit, aut scrupulum & offendiculum deprehendit, præter Criticum?

Similia mox producit *ex libris Esræ & Nehemiæ*, ad quæ proinde nihil aliud dicemus.

CRIT. *In Psalmis & Capitibus nonnullis Alphabeticis Transpositio deprehenditur, ita ut versus non eo semper collocentur ordine, quem literarum in Alphabetho series postulabat. Itaq; hanc etiam vult esse à Scribarum festinatione & incuria, qui inter describendum non fuerint satis attenti.*

Ex Gr. In Psalmo vigesimo quinto, qui apertè est Alphabethicus, multa sunt in hodierno codice Hebraico, quæ ordinem illum perturbant, quæq; levi transpositione restitui possunt.

Veluti duo priores versiculi inchoantur à litera Aleph, nullus à Beth: At, si versum secundum invertas seu transponas hoc pacto voces, בָּטַחְתִּי בְךָ אֱלֹהַי *fiet ut versus secundus incipiat à litera Beth, quod fieri oportuit.*

Rursus, nullus est in eo versus, qui inchoetur à litera Vav, verùm levi transpositione potest illud sanari, si nempe versus quintus (qui reliquis est justo longior) in duos sic dividatur:

הַדְרִיכֵנִי בַאֲמִתֶּךָ אוֹתְךָ קִוִּיתִי כָּל הַיּוֹם:
וְלַמְּדֵנִי אַתָּה אֱלֹהֵי יִשְׁעִי:

In eodem Psalmo nullus est versiculus à Koph incipiens, duo sunt verò à Resch incipientes. Itaque hîc litera Resch occupavit sedem τῦ Koph.

Denique post literam Tau, additur in fine versiculus à litera Pe incipiens. Hactenus Censura Critici.

VIND. Quod ad hanc Censuram attinet, si ea valere debet, primò hoc authentico aliquo testimonio probandum, non simpliciter affirmandum & dicendum, *Oportere* observari hunc ordinem, ut quilibet versus incipiat à litera Alphabethi. Cur enim non liberum fuit Poetæ Divino, ordinem illum servare qui ipsi libuit? Imò cur Spiritui S. non liberum fuit, illi hæc inspirare, prout ipsi visum fuit? Sufficit, quòd majori ex parte Alphabetico ordine constet, & in proximè seqq. vocibus literę deficientes reperiantur.

Annon

Annon etiam David ſuas habere potuit rationes cur id faceret, vel in ipſa re & materia, vel in carminis ratione, fundamentum habentes? Et quid quæſo rei ipſi additur vel adimitur hoc ordine? Cùm omnes libri hîc conſentiant, & ex omnibus interpretibus conſtet, ſemper ſic habuiſſe exemplaria Hebraica, cur nunc demùm ſunt corrigenda? Cùm nemo unquam hîc vel erroris ſuſpicionem habuerit, vel de hac perturbatione conqueſtus ſit, quæ audacia, quòd primus hic Criticus manum medicam, & ſcalpellum textui Sacro ſanando admovere audet, ubi nullus morbus, nullum apparens vulnus? Prout Authori Pſalmi liberum fuit, Pſalmum Alphabethico ordine conſcribere, vel non; ita quoque non adſtrictus fuit ad eundem accuratè obſervandum. Ad res, quàm verba, magis intentus Pſalmiſta, levem ejuſmodi mutationem non attendit. Uti nobis non certò conſtat, cur hi Pſalmi præ aliis ſint juxta Alphabetum conſcripti: ita quid mirum, ſi etiam nobis ignotam dicamus eſſe rationem, cur ille ordo non accuratè ſit obſervatus? Quæ verò temeritas, contra omnium rurſum non ſolùm codicum, ſed & Interpretum fidem, verſum quintum in duos impuris ſuis unguibus diſcerpere, & verborum ordinem invertere & turbare? Mox audiemus, Criticum arguentem, *Verſum aliquem alicubi omiſſum ex eo, quòd Interpretes nonnulli eum habeant & exprimant.* Si tantum apud ipſum valet Interpretum authoritas, agnoſcat hîc quoque verſum iſtum quintum, ita uti eſt, eſſe relinquendum, quia ita ab Interpretibus eſt expreſſus. R. D. Kimchi ad hunc Pſalmum ſcribit: *Pſalmus iſte ſcriptus eſt ordine Alphabetico, & eſt in principio cujusq; verſus litera; in uno autem verſu ſunt duæ literæ* (v.5.). *Cur autem ſic factum ſit in his Pſalmis potiùs, quàm in aliis, non conſtat nobis, niſi ſic fortè ex inſpiratione Spiritus Sancti ei obtigerit. Videntur autem iſti Pſalmi ob ſuam excellentiam ita concepti eſſe. At non eſt in hoc Pſalmo litera Beth in initio verſus ſecundi, neque Vav, neque Koph: Reſch autem bis adeſt. Quidam dicunt, Beth eſſe in voce in voce proxima* בָּךְ: *ſic Vav, in* וְלַמְּדֵנִי: *ſed non certò tamen id conſtat.* Agnoſcamus ergo potiùs & nos noſtram ignorantiam, & Davidis ſapientiam ſuſpiciamus, quàm ut ſine neceſſitate, ſine aliqua authoritate, ſine ullius mendi ſufficienti indicio, codices receptos vel corrigamus, vel immutemus, vel variis lectionibus gravemus & oneremus. In Medraſch Koheleth, ad cap.1. v.13.

ſcribitur: *Poeta iſte cùm facit Alphabethum, quandoque perficit, quandoque imperfectum relinquit.* Pergit Criticus.

CRIT. *Pſalmus CXI. itidem eſt Alphabeticus, in quo nulla eſt tranſpoſitio, tantùm cùm ſingula hemiſtichia inchoentur à litera Alphabetica, perperam videntur tria hemiſtichia à Maſſorethis in ultimum & penultimum verſiculum eſſe conjecta, præter reliquorum omnium verſiculorum morem, qui duobus duntaxat conſtat hemiſtichiis, cùm ſinguli verſiculi binis potuerint conſtare hemiſtichiis. Rectiùs ergo, ſi Koph & Reſch penultimum, Schin & Thau ultimum conſtituerent verſiculum. Idem σφάλμα admiſſum eſt in Pſalmo ſequenti CXII. qui itidem eſt Alphabeticus, cujus ſingula hemiſtichia pariter inchoantur à litera Alphabetica, eodemq; modo videtur & hìc eſſe corrigendum.*

VIND. Cur verò perperam tria hemiſtichia in ultimum & penultimum verſum ſunt conjecta? Cur à Maſorethis? An Maſorethæ diſtinxerunt Scripturam in verſus, an verò Eſdras? imò annon ſinguli ſcriptores ipſi, maximè Poetici, ſua ſcripta in certas Periodos & ſententias diſtinxerunt, licet nullas diſtinctionis adhuc notas habuerint? Unde diſtinctionem Legis in verſus quidam ad Moſen ipſum referunt. Quicquid ſit, Maſorethæ verſus Scripturæ duntaxat numerarunt, non ſecuerunt. Vide de hac re Tiberiadem Patris mei cap. 8. & 11. Quis ſcit, quæ hujus rei ſubſint rationes? Procul dubio dignæ & ſufficientes illæ fuerunt. Qui & Pſaltis mentem, & veteris Poëſeos rationem, perſpectam habuerunt, & calluerunt; procul dubio longè meliùs ſciverunt, quid faciendum eſſet, quàm nos, quàm Criticus in antiquitate Hebraica hoſpes prorsùs & peregrinus. Imò quia hoc in utroque Pſalmo eodem modo occurrit, apparet, non fortuitò aut temerè, ſed certas & graves ob cauſas id eſſe factum. Kimchi ſcribit, *id ob brevitatem Pſalmi eſſe factum, vel ad Pſalmum contrahendum.* Eſt qui putat, *ideò id factum, ut Pſalmi verſus denarium non excederent numerum, perfectum nimirum illum, & præceptorum Decalogi numero parem.* Hæc ſuo loco relinquimus. Fortaſsis etiam de virtute & elegantia carminis fuit, ut aliquandò plura hemiſtichia in unum verſum compingantur, & ſententiæ ſint nunc breviores nunc longiores. Exiſtimant enim multi, illa non fuiſſe dimenſa ſecundum metricam rationem, ſed pro ratione ſubjectæ materiæ. Eadem ſanè varietas etiam in Threnis obſervatur. Quid verò opus nos in his macerare?

macerare? Acquiescamus in textu, prout eum accepimus; cùm hîc nulla necessaria mutandi causa, sine necessitate, ob solam nostram ignorantiam, non est vexandus.

CRIT. Psalmus CXLV. *est itidem Alphabeticus, in quo omissus est incuriâ librariorum versiculus integer, incipiens à litera Nun, sed qui extat in translatione τῶν LXX.* Πιστὸς ὁ Κύριος ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ, καὶ ὅσιος ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, *Hebraicè sic conceptus fuit* (Audax assertio!) נֶאֱמָן יְהוָה בִּדְבָרָיו וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו. *τοὺς LXX. sequuntur hac in parte S. August. & Vulg. Vers. Latina, omnesq́ libri Veteres Graci & Latini, ut & Translatio Syriaca & Arabica: unde fit manifestum, extitisse quidem olim in Hebræo, sed incuriâ librorum fuisse omissum, qua omissio sanè vetus est: nam nec S. Hieronymus in Translatione, qua ab eo ex Hebræo facta est, agnoscit hunc versum, neq́ etiam alii Graci Interpretes, Aquila, Theodotion, &c. Unde liquet, factam esse omissionem illam à tempore τῶν LXX ad Christi tempora.*

VIND. Duplex hîc fundamentum affertur, quòd versus sit omissus in Psal. 145. 1: *quòd ordo Alphabethi versum à litera Nun incipientem hîc requirat.* 2: *quòd LXX. & quidam Interpretes eum versum exprimant.* At ista mihi non videntur solida satis ad textum Hebræum labefactandum. Nam supra quoque vidimus, ordinem illum non ita strictè observari. Nec est probabile, vel casu hunc versum excidisse, vel studio expunctum esse. *Casu* fieri non potuit, quia error ob interruptam seriem Alphabethi nimis manifestus, & facilè deprehensus fuisset. *Studio* cur expunctus esset, cùm nihil in eo sit, quod Judæos offendere, vel ad eum eradendum permovere potuisset? Si septuaginta vel in suo, vel in alio probato codice, eum invenissent, procul dubio illud exemplar aliis quoque innotuisset, vel ei similia alia exemplaria alibi etiam extitissent, & inde varia in libris Hebraicis lectio orta fuisset. At in hoc loco nihil tale unquam visum vel auditum, vel à Masorethis notatum. Itaque aliquis alius versum hunc videtur finxisse, & ibi inseruisse, ad alphabethum complendum. Quod alii nonnulli illum versum quoque agnoscunt, non est apud me mirum; quia ex Græca illa versione illi omnes eum hauserunt, tanquam recentiores. Contrà est, quod nec D. Hieronymus, nec Aquila, nec Theodotion, nec Paraphrastes Chaldæus, nec Masorethæ, nec Talmudici, nec ulli Interpretes Hebræi eum agnoscunt. An credibile est, S. Augustinum aliud

exemplar Hebræorum Bibliorum habuiſſe, quàm D. Hieronymus? Non puto. Et tamen ille verſum iſtum agnoſcit; hîc verò non. Kimchi ſcribit hîc: *David compoſuit hunc Pſalmum ſecundum ordinem Alphabeticum, ſed non compoſuit Nun: neſcimus autem quare. Rabbini noſtri ſuper hoc allegorizant: Quare*, inquiunt, *non eſt ſcriptum Nun? quia ei literæ ineſt ruinæ hoſtiū Iſraëlitarum, ſicut ſcriptum eſt*, נָפְלָה Cecidit, & non addet ſurgere Virgo Iſraëlis, *Amos.5.v.2.* Placet hîc apponere, quæ Genebrardus, textui Hebræo aliâs ſatis infenſus, hac de re ſcripſit in ſuis Commentariis: *Quia*, inquit, *deſiderabatur Nun in Hebræo, interſeruerunt* (LXX. Græci, & Latinus) *verſum ſimilem decimo octavo, mutato* צַדִּיק Juſtus, *in* נֶאֱמָן Fidelis, *&* Viis *in* Verbis, *ut Pſalmus eſſet integer, ac conſtaret ſuis numeris, quomodo ſe geſſerant Pſalm.36.v.31. Ex quo aliquis putaret, codices Hebraicos eſſe mancos. Cùm enim alii verſus ſequantur ordinem literarum, hîc* Nun *planè tranſilitur. Scio R. Salomonem & Talmudicos recurrere ad rationem & myſterium; prætermiſſum videlicet acroſtichon Nun, quòd per illam literam expreſſa fuiſſet extrema filiorum Iſraël everſio, quando ſcriptum Amos 5.* נָפְלָה Corruit, & non adjiciet ut reſurgat virgo Iſraël (*i.e. decem tribus*)*: Itaque Pſaltem invertiſſe potius benè ominandi causâ, ac per Sp. S. ſubjeciſſe*, Allevat Dominus omnes qui corruunt (נוֹפְלִים). *Verùm illa ratio mihi non ſatisfacit. Quare & Kimchi ſe neſcire cauſam confiteri mavult. Si locus ſit aliquis conjecturæ, mallem, Pſalten concepto divinitùs reprobationis Judæorum myſterio, & agnitis de ea oraculis, voluiſſe quidem canere, quod hoc verſu exprimitur, Deum fidelem quidem eſſe in ſuis verbis & prædictis, at perturbatum prætercurriſſe; Quoniam vellem, inquit, ne hæc fidelitas & conſtantia haberet locum & vim in mei populi rejectione, pro quo vel optem ego ipſe eſſe anathema à Deo, qui ſunt cognati mei ſecundum carnem, qui ſunt Iſraëlitæ, quorum adoptio eſt filiorum, & gloria, & teſtamenta, & Legiſlatio, & obſequium, & promiſſa, & patres, è quibus erit Chriſtus, &c. cum Apoſtolo ad Rom.9. Atque ita Septuaginta Verſum hunc putaverim propheticè reſtituiſſe, ut pleraq; alia, de quibus proinde rectè Hieronymus ſecundâ Præfatione in librum Paralipomenon:* LXX. addiderunt aliqua, vel ob decoris gratiam, vel ob Spiritus Sancti auctoritatem. *Nam ſic confirmatur Talmudicorum contemplatio, ſimul & ſtabilitur noſtrorum Interpretum prophetica facultas, qui rurſum per traditionem habere potuerunt, Pſaltis acroſtichon hoc verborum contextu eſſe perficiendum.* Hactenus ille.

CRIT.

CRIT. *In Lamentationibus Jeremiæ, quarum capita omnia sunt ordine Alphabetico conscripta, nihil desiderat Criticus, nisi quòd existimat in secundo capite, ubi (ut & in tertio & quarto) post Samech sequitur Pe deinde Ajin post Coph, tam in Hebræo, quàm in LXX. posse restitui naturalem literarum Alphabeti ordinem, sine ulla sensus mutatione.*

VIND. Verùm quia & sic sensus idem est, nec in eo quidquam desideratur ab ipso Critico, satius existimamus nos, ut manus abstineamus, textumque, uti est, relinquamus, restitutioni illi supersedentes. Cur id fecerit Jeremias, suas procul dubio habuit causas, quod vel inde liquet, quia ipsemet Criticus fatetur, in tertio & quarto capite, ubi eadem est transpositio, sensum ipsum & seriem sermonis postulare, ut nihil in eo ordine immutetur; ac proinde liquere, transpositionem illam esse ab ipso Jeremia. Si hîc est ab ipso authore, cur non & alibi esse potest?

Sed hæc, Speciminis loco, ex primo libro Critices produxisse sufficiant. Ex iis Lector ipse judicet, an hæ discrepantiæ locorum parallelorum inter Varias Codicum Hebraicorum Lectiones jure recenseantur? an ex illis sequatur, alterutrius loci lectionem esse vitiosam, & Librariorum culpâ depravatam? an sufficientes ejus rei, & necessariæ atque urgentes causæ & rationes à Critico nostro afferantur? Nolo equidem cuiquam præjudicare, aut libertatem judicii ligare vel limitare, credo tamen plerosque, sano judicio præditos, miraturos Criticæ hujus novę, tam novitatem, quàm insolentiam & audaciam, præsumptionem aversaturos, conatum detestaturos. *Primò* enim Veritas Hebraica in falsitatem plurimis in locis convertitur: Fons limpidissimus turbatur: Corpus sanum, veluti morbidum & ægrum, diffamatur. *Secundò*, loca parallela se invicem sæpe illustrantia, & lucem mutuam sibi præbentia, pro pugnantibus, corruptis & mendosis, seque mutuò evertentibus & obscurantibus, præpostero & perverso judicio venditantur. *Tertiò*, Doctissimi quique Interpretes, qui eruditis tum Versionibus, tùm etiam Notis, Scholiis, & Commentariis, Textum Hebræum illustrârunt, & locorum horum discrepantium conciliationem commodam, salvâ utraq; lectione, instituerunt & ostenderunt, simplicitatis, stuporis, cæcitatis & amentiæ magnæ arguuntur, quòd nihil horum deprehenderunt, aut subolfecerunt: Versiones & Notæ illorum omnes unâ lineâ sic delentur, &c.

tur, & tanquam non necessariæ, inutiles, & superfluæ, à supercilioso Critico rejiciuntur; Imò alii ab utilissimo locorum parallelorum in speciem pugnantium conciliandi studio & labore abstrahuntur & absterrentur; sicq; Vera Critica Sacra, omne sacratioris literaturæ, & antiquitatis reconditioris, omne authorum bonorum evolvendorum studium, tollitur & aboletur hac novâ conciliandorum locorum viâ & ratione, à Critico hîc monstratâ.

Et, ut facti hujus enormitatem rectè observes Lector, in primo hoc Libro Critices examinando, credo centum circiter à me inde producta esse in hoc specimine exempla: at verò longè plura adducuntur à Critico, è quorum numero hæc, prout se obtulerunt, sunt selecta. Sed non est etiam quod existimes, Criticum hîc accuratam operam præstitisse, in conquirendis & colligendis locis, qui ejus judicio morbo laborant, & proinde medico qui ea sanet, opus habent. Nam plura adhuc restare ipsemet agnoscit.

Prætendit quidem, se hæc duntaxat, tanquam varias lectiones adducere, non tanquam vitia & corruptiones. Sed nos hujus distinctionis subtilitatem jam in prima parte disflavimus & dissipavimus. Annon passim in locis productis id agit, ut ostendat, alterutrum locum esse *vitiosum*, librarii culpâ? esse *σφάλματα* (hac voce utitur pag. 46.) esse *superfluas additiones, omissiones, mutationes, transpositiones*, & similia? Hæccine sunt Codicum Hebraicorum virtutes? Nequaquam. Ergo vitia. An syncera sunt ista? Nequaquam. Ergo depravationes.

Cogita autem, Lector, si tanta sit hujusmodi Variarum lectionum & corruptionum seges in prima hac classe, quæ est ex minimis, quanta ea futura sit, ubi ad cæteras devenietur? ad aliquot non centenas, sed millenas excrescent. Qualis ergo tandem futurus textus Hebraicus? Cujus fidei, cujus authoritatis erit? An ullus vel est, vel fuit in orbe liber, in quem tot variæ lectiones, tot mutationes, tot corruptelæ unquam irrepserunt, quot, juxta hanc Criticam, Sacer codex Hebraicus est passus; cùm tamen nullus sit in orbe liber, cujus tot, tantaque fide, religione & diligentiâ, descripta sint ubique terrarum exemplaria, quæque pari curâ, ab omnibus nationibus, omnibus sæculis, conservata, custodita fuerint?

Sed denique in lectione primi hujus Criticæ Sacræ libri observet

ſervet Lector, quæ ubique fundamenta Criticus, vel potiùs, an aliqua, & rationes ſuarum cenſurarum afferat, quod neceſſarium non ſolùm, ſed æquiſsimum etiam fuiſſet: Formulæ ejus ſunt hæ: *In hoc loco lectio eſt melior, magisq; genuina: Hîc rectius: Hæc lectio minus eſt commoda: hæc videtur magis commoda: Hoc minus, uti videtur, benè. Hoc videtur melius,* & ſimiles; hæ ſunt ejus plerunque rationes ac fundamenta. Ex quibus hoc apparet, quod centies in prima parte diximus, *Varias Critici Lectiones meris niti & frivolis conjecturis; rationibus nullis, nullis demonſtrationibus*, quas tamen ſubinde in illa ſua Defenſione jactat. Demonſtrationes ejus, ſunt nudæ aſſertiones. His ſcilicet, ipſi dicenti, multò magis credendum, & fides habenda, quàm conſenſui Codicum, quàm Maſorethatum notis. Interpretum eruditas conciliationes nullo loco habet, & ne nominare quidem eos, nedum aliquid ex eis adferre, vel eis tribuere dignatur. Imò credo nec conſulere, nec legere eos è dignitate & Majeſtate ſua Critica arbitratur, vel arbitratus eſt unquam. Saltem enim aliquid eis detuliſſet, vel aliquibus locis peperciſſet. Cùm enim à Simeone de Muis b. m. per Amicum monitus fuiſſet, Kimchium & Abarbenelem in Commentariis ſuis idoneas afferre ſolutiones, quibus conciliari poſsint loca ἐναντιοφανῆ, quæ ſunt in libris Regum & Chronicorum, aliorumque locorum parallelorum; Reſpondit, *Examen particulare ſolutionum & conciliationum Kimchii & Abarbenelis ad loca parallela, futurum longum, & operoſum admodum, ſi quis vellet ſigillatim loca illa omnia expendere.* Sed quia longum hoc & operoſum, an propterea non faciendum? An loca illa tam operoſum laborem non merentur? Vide, quàm perfunctoriè & obiter in hac Critica concinnanda verſatus ſit, quamque leviter ac temerariè alios ab hoc labore dehortetur. Pergit & dicit, *hoc ſe duntaxat jam de illis in genere dicere, videri ſibi pleraſque illas ſolutiones & conciliationes ſupra modum coactas & violentas, atque adeò non rarò uſque adeò abſurdas & ridiculas, ut ſe vel maximè patienti & æquo Lectori probare non poſsint.* Quia ergo ipſi ſic *videtur*, ideò tales ſunt, ideò hæ viſiones publicè ſtatim erant proponendæ, & in tam operoſum opus conferendæ. An tales ſint, æquus Lector ex iis judicabit, quæ nos in hoc capite ex illis produximus. Non oportet ſanè eſſe omnes tam abſurdas & ridiculas, cùm eas ſæpè ſequuti, imitati, & amplexi ſint, do-

ctiſsimi noſtri Bibliorum Interpretes, aut oportet, ut hi pariter, vel adhuc magis ſint abſurdi & ridiculi. Mirum verò illum tam audacter & confidenter pronuntiare, illas eſſe *coactas, violentas, abſurdas, ridiculas*! Credo enim firmiter, illum nunquam legiſſe Abarbenelis Conciliationes, imò nunquam vidiſſe illius in libros Regum Commentarium, qui rarus inter Chriſtianos. Secus enim fieri non poteſt, ut non aliquando ſaltem aliquid ex eo protuliſſet: Hoc pro certo affirmare, & confirmare auſim, ſi maximè eum habuiſſet, illum tamen non potuiſſe illum eo judicio legere, & intelligere, ut conciliationes illas inde elicere, & de illis judicare quiviſſet. Tantos enim in Rabbiniſmo profectus non habet. Pergit; *Conciliationis rationem ex varia lectione diverſorum codicum ductam, videri longè faciliorem, magisq; obviam*; Omninò! Longè facilius eſt enim nodum ſecare, quàm ſolvere: ſed neſcio, quomodo ad iſtorum locorum parallelorum diſcrepantium rationem faciat, in quibus varietas ſæpiſsimè non eſt in codicibus diverſis, ſed in iiſdem, in libris & locis diverſis; ita ut ex ejus Criſi, unus locus ex alio parallelo ſit emendandus. Addit; *Minusq; hominum prophanorum ſannis & objectionibus expoſitam atq; obnoxiam*. Veriſsimum! ſed non minus expoſita hominum piorum querelis & objectionibus, quorum longè major eſt habenda ratio, quàm hominum prophanorum. Prophani quippe homines non valdè anxii ſunt de Veritate, Integritate, ſynceritate, authoritate codicum Sacrorum. Hæc illorum ſannis & objectionibus ſemper fuerunt expoſita, cum ſuſpiriis piorum. Nos ut illas non miramur, ita nec moramur: ſed firmiter cum Hebræis, cum Chriſtianis, cum Patribus, cum Theologis pleriſque, cum piis & eruditis Interpretibus, Codicibus Hebraicis ſolis, tanquam Veritati, adhæremus, & adhærebimus, quicquid ſanniones illi ſannarum, dicteriorum, convitiorum in nos evomant.

Concludam hoc caput judicio Druſii, & Patris mei, de hac ſpecie Criticæ, duorum virorum in his literis ſatis peritorum, in quod fortè, dum hæc ſcriberem, incidi. Druſius in Quæſitis per Epiſtolam, Epiſt.81. ſcribit: *Sæpè dixi, iterumq; dico, non eſſe corrigenda Biblia Hebræa ex veterum editionibus, aut ex Locorum collatione. Nam non eodem modo Interpretes mentem ſuam ſignificant. Exemplo id clarum faciam. Jerem.48.4.* צעוריה *ſcriptum, ſed lectum* צעיריה, *i.e.* parvuli

parvuli ejus. *Quidam emendant* צערה (In Tzoar) *adducti sententiæ similitudine, quæ est Jesa.15.v.5. Sed hoc Argumentum leve est, &c.* Ad hunc locum Pater meus b.m. in margine manu suâ annotavit; *Ex locorum collatione non esse correctionem instituendam, vide elegans exemplum Psal.18.43. & 2.Sam.22.43. Consule quoque Psal.108. quem conferas cum 57. & 60. ex quibus compositus est, quibusdam immutatis verbis, quæ ob id corrupta dici nequeunt quòd non in uno sicut in altero legantur. Item 2.Paral.9.18. quem Castalio intempestivè corrigit ex 1.Reg.10.19.* Hæc ille ibi. Sed satis de his. Pergamus ad secundam Classem.

CAPUT III.

De Variis Lectionibus, quas Criticus deprehendit ex collatione Sacrorum Veteris & Novi Testamenti Scriptorum.

LIBRO *Criticæ sacræ* SECUNDO *agit De Variis Lectionibus, quæ intercedunt inter Sacros Veteris & Novi Testamenti Scriptores inter se collatos.*

Hîc verò singula illius libri capita, & inutilem illam, quam congerit, farraginem excutere, nec nostri est otii, nec è re Lectoris. Id duntaxat agemus, quod ad institutum & scopum nostrum facit.

CAPITE SECUNDO *producit quædam exempla, in quibus Sacri Scriptores Novi Testamenti interdum neque LXX. Interpretum Translationem, neque Textum Hebræum hodiernum sunt secuti; & inter illa quædam pauca, ubi discrepantiæ causam & rationem non aliam facilè conjectaverit, nisi variam lectionem codicis Hebræi, ab eo quo nos utimur.* Ex illorum numero sunt sequentia tria;

CRIT. MATTH. XII. v.20. *ubi Evangelista citat locum ex Esaiæ cap.42. v.1.2.3. inter alia habetur;* Ἕως ἂν ἐκβάλῃ εἰς νῖκος τὴν κρίσιν Donec proferat ad victoriam judicium. *In Hebræo Prophetæ textu est,* לֶאֱמֶת יוֹצִיא מִשְׁפָּט Ad veritatem proferet vel educet judicium. *Pro* לֶאֱמֶת Ad veritatem, *Evangelista substituit,* εἰς νῖκος,

Ad victoriam, *quomodo LXX. reddiderunt, & Apostolus ipse* 1.Cor.15. v.54. *Hebraeum* לָנֶצַח. *Ergo*, (concludit) *in Exemplari Hebraico, quo usus est Evangelista, scriptum fuit* לָנֶצַח, *& sic varia tùm fuit Lectio codicum Hebraicorum.*

VIND. Negatur ei consequentia. Evangelista enim Matthęus, hîc, ut & quandoque alibi, hunc Prophetæ locum adducens, non tam verborum, quàm sensus rationem habuit, quæ & doctissimi Bezæ fuit sententia. Et Erasmus quoque observavit, ab Hebræo hoc testimonium nonnihil discrepare verbis potiùs, quàm sensu. Regula & Canon hic est generalis, & in hujusmodi locis parallelis tenendus; *Apostolos & Evangelistas, in citandis Scripturæ Testimoniis sensum spectare, non verba numerare, utpote de quibus nec admodum solliciti fuerunt, nec esse debuerunt; cùm rei veritas non in verbis consistat, sed in sententia.* Hinc verba quandoque alia substituerunt, menti suæ exprimendæ accommoda. *Interdum etiam quædam de suo, ut Interpretes, addiderunt, ad illustrandam sententiam.* Id si hîc quoque factum, quid mirum? cur discrepantia statim in codicum varietatem rejicienda, & varia lectio fingenda, ubi nulla comparet?

Primò pro לֶאֱמֶת, substituit Evangelista לָנֶצַח *Ad victoriam*, quod sensu non diversum ab illo. Quid enim est, *Educet judicium ad veritatem*, nisi quod aliâs Hebræi dicunt, יוֹצִיא הַמִּשְׁפָּט לַאֲמִתּוֹ *Educet judicium ad veritatem suam*, h. e. *perfectè, absolutè, ut vincat, & causa sua prævaleat.* R. D. Kimchi ad locum Prophetæ scribit: יוציא משפטם לאור וישלים בין גוי לגוי שלא יהיה עוד מלחמה ביניהם כמו שאמר גם כן עליו ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים וגו׳ ואמר ודבר שלום לגוים ומשלו מים ועד ים , וזה יהיה אחר מלחמת גוג ומגוג h. e. *Educet judicium eorum in lucem, & faciet pacem inter gentem & gentem, ne sit amplius bellum inter ipsas, sicut dicitur etiam de eo*; Et judicabit inter gentes, & arguet populos multos, &c. Jesa.2.4. *Item*; Et loquetur pacem gentibus, dominium autem ejus erit à mari usque ad mare, Zach.9.10. *Hoc autem erit post bellum Gog & Magog.* Hactenus Kimchi. Hoc utiq; est *Educere judicium* εἰς νῖκος *ad victoriam*, vel *ad finem*, nec juxta hanc interpretationem aliud dicit Evangelista, quàm Propheta, magis autem ad suum scopum accommodatè. Ita autem loqui voluit, quia ista Phrasis hoc sensu alibi quoque in Sacra Scriptura occurrit, unde eam desumpsit, & huc accommodavit; veluti Habacuc.1.4. וְלֹא יֵצֵא לָנֶצַח מִשְׁפָּט

Non

Non egredietur ad victoriam judicium. Jobi 23.7. וְאֲפַלְּטָה לָנֶצַח מִשֹּׁפְטִי ubi LXX. reddunt, Ἐξαγάγοι εἰς νῖκος μου τὸ κρίμα.

Secundò autem, addidit quoque Evangelista de suo ἕως ἂν *Donec, usque dum*, quæ particula nec in Hebræo, nec in LXX. extat. Ex quo rursum apparet, Evangelistam hîc non verborum, sed sensus habuisse rationem, & illa pro suo arbitrio ad suam mentem inflexisse. Mirum verò, Criticum hinc non arguisse, in Evangelistæ Exemplari Hebraico hîc quoque aliter lectum fuisse, nempe עַד יוֹצִיא. Nimirum illustrandæ sententiæ hoc adjecit de suo.

Considera Lector, & judica, an sufficientia hîc sint variæ lectionis exstruendæ fundamenta!

CRIT. Ad ROM. IX. v.9. *adducit Apostolus hæc promissionis verba, ex Genes.18.10.* Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσται τῇ Σάρρᾳ υἱος, Hoc ipso tempore veniam, & erit Sarræ filius. *In Hebræo est;* שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וְהִנֵּה בֵן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ Revertendo revertar ad te secundum hoc tempus vitæ, & ecce filius erit Sarræ uxori tuæ. LXX. ἥξω πρὸς σε κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον εἰς ὥρας, καὶ ἕξει Σάρρα ἡ γυνή σου υἱόν. *Quia ergo verba Apostoli, nec cum Hebræo examussim conveniunt, neque ex LXX. sunt desumpta, hinc arguitur etiam Codicum Hebraicorum varietas; quòd sc. in exemplari Evangelistæ Hebræo, pro* כָּעֵת חַיָּה וְהִנֵּה, scriptum fuerit, כָּעֵת הַזֶּה וְהִנֵּה.

VIND. Levis, futilis, mera & temeraria hæc est conjectura. Apostolus etiam hoc loco, ut in præcedenti, sensum, non verba, expressit, aut, si id fecisset, plura mutanda essent.

Nam *primò*, pro *Revertendo revertar ad te*, dicit, ἐλεύσομαι *Veniam*; *secundò*, omittit vocem אֵלֶיךָ *Ad te*: *tertiò*, pro כָּעֵת חַיָּה וְהִנֵּה, quod Criticus observat, substituit, Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον: *quartò*, omittit אִשְׁתֶּךָ *Uxori tuæ*. Ergo, si argumentatio & ratiocinatio Critici valeret, dicendum, plures hîc in illo Exemplari Hebraico Apostoli varietates fuisse. Sed, ut dixi, sensum spectavit, verba non numeravit. Neq; existimandum est, Scriptores illos θεοπνεύστους, in citandis Scripturæ dictis, semper ante se habuisse codicem Hebræum, & de verbo ad verbum loca inde descripsisse, aut vertisse.

Cæterùm quod ad Phrasin illam attinet, כָּעֵת חַיָּה; illa valdè est peregrina & insolens, unde in ea exponenda se torserunt interpretes. Vulgatus: *Tempore isto, vitâ comite.* Sic Lutherus, Ich will wider zu dir kommen / so ich lebe. Pagninus; *Secundum*

tempus vitæ. Tremellius; *Quum vigebit hoc ipsum tempus*, (q. כעת חיה esset, *Tempore hoc vivente, vigente.*) Vatablus: *Circiter tempus viventis.* Versio Gallica: Deodatus in versione Gallica sua; *Je retourneray à toy l'annee qui vient, en ce mesme temps*; Onkelos: *Revertar ad te hoc tempore, vobis superstitibus.* R. Salom. *Circa hoc tempus anno proximo, quo vos ambo eritis vivi & superstites.* Abarbenel aliter, & alio sensu, quàm isti omnes, vocem חיה exponit, ex significatione *Pariendi*, vel *Puerpera*; כְּעֵת שֶׁתִּהְיֶה יוֹלֶדֶת *Circa tempus quo pariet. Nam, inquit, vox* חיה *usurpatur de Puerpera, sicut Obstetrices Pharaonis dixerunt; Non sunt sicut mulieres Aegyptiæ Hebrææ: nam* חָיוֹת הֵנָּה *pariunt, antequam veniat ad illas obstetrix,* Exod.1.19. q. d. *Naturâ sua facilè pariunt. Hinc etiam Rabbini nostri vocarunt Puerperam* חַיָּה. *At Nachmanides scripsit, propterea quòd tunc Abraham & omnes ejus domestici ægrotarent ex circumcisione, dictum esse,* כעת חיה *q. voluisset dicere, illo tempore omnes fore iterum sanos & incolumes. Sed non rectum est hoc; Nam etiam Elisæus usus est hac phrasi ad Sunamitidem,* כעת חיה; *in cujus domo nulli erant ægri.* Sic alii suas expositiones afferunt. Phrasin hanc, quæ ad literam dura & incommoda est, generaliter quoad sensum exprimere voluit, & satis habuit Apostolus, ad promissionem præcipuè, non ad hanc temporis circumstantiam respiciens, & commodissimè reddidit, Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον, scilicet anno proximè sequente. Et huc ferè tendunt in genere omnes Interpretationes allatæ. Quærit porrò, ut obiter hoc adspergam, Abarbenel, *Quando promissio hac impleta fuerit? cùm nuspiam legatur, quòd Angelus ille ad Saram reversus fuerit, uti promiserat. Respondet; Fortassis sub illis verbis comprehensa est, ubi dicitur*; Et visitavit Dominus Saram, *sicut Interpretes scripserunt; tunc enim reversa est benignitas & veritas ejus, deditq; ei vim pariendi.* Postea affert expositionem Allegoricam ex Bereschith rabba, quam videat, qui volet.

Hinc iterum judicet Lector, an hîc fundamentum satis sit solidum construendæ variæ lectioni, & evincendi discrepantiam exemplarium Hebraicorum.

CRIT. I. ad CORINTH. X. v. 8. *adducitur, quòd cùm populus Israël scortati essent, ceciderint illorum uno die* εἴκοσι τρεῖς χιλιάδες Viginti tria millia. *At in Mose Num.* 25. 9. אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים אָלֶף Viginti quatuor millia. *Idem numerus habetur etiam apud LXX. Ergo Apostolus habuit aliud exemplar Hebraicum.* VIND.

VIND. Infirma consequentia. *Primò* enim, cur potiùs error hîc conjicietur in codices Hebræos, quàm in Græcos? Annon faciliùs pro τέσσαρες potuit scribi & irrepere τρεῖς, quàm in Hebræo אַרְבָּעָה pro שְׁלשָׁה. Hinc scribit Drusius in Præteritis, ad hunc locum; *Fortè erratum ex numeris. Nam in numeris nimiùm facilè peccatur. Meo judicio non rectè sentit, qui conjicit, exemplarium vitio legi apud Mosen* Viginti quatuor, *pro*, Viginti tres. *Nam cur non hîc potiùs erratum existimabimus? Proclivis sanè lapsus de τέσσαρες in τρεῖς.* Hîc in memoriam sibi revocet lector, quæ suprà lib.1. alicubi diximus, de accuratissima & saltem non superstitiosissima cura Hebræorum circa describendos libros Legis, de continua eorum lectione & perpetuo usu in Synagogis, unde non facilè in illis libris tales errores committi potuerunt.

Secundò usitatum est in Sacris literis, ut numeri non semper accuratè adducantur usque ad singula capita, sed numerus aliquis qui circiter accedit ponatur. Nempe Apostolus non ipsa verba Mosis hîc allegavit, sed sensum; nec propositum ei fuit accuratè historiam illam describere, sed tantùm Corinthios monere, quæ ob peccatum illud pœna Israëlitis sit à Deo immissa, multa millia ob id occubuisse. *Viginti tria millia* dixit: quia proximus illi est numero, qui habetur in Mose, & certior. Nam etsi 24000. illîc commemorentur, tamen fortassis non præcisè tot fuerunt: sed 23000. & aliquot centeni. Rotundus autem & completus numerus exprimitur pro incompleto, & imperfecto. Ita in hujusmodi locis videtur esse ellipsis τοῦ כ, & velle dici, *Quasi, Circiter* 24000. Hoc sæpiùs factum in Sacris, alia quoque exempla docent, & ipsa ratio suadet. Hinc ad istum locum Apostoli optimè scribit D. Calvinus; *Quanquam autem in numero variant, facilis tamen est conciliatio: siquidem novum non est, ubi non est propositum minutim singula capita recensere, numerum ponere, qui circiter accedit, quemadmodum apud Romanos Centumviri nominabantur, quum tamen duo essent supra centum. Quum ergo circiter viginti quatuor millia prostrata forent manu Domini, hoc est, supra viginti tria, numerum ulteriorem Moses, Paulus citeriorem posuit: ita in re nihil est discrepantiæ.* Paulò aliter D. Deodatus ad locum Mosis in notis Gallicis: *Videtur, Apostolum non voluisse loqui, nisi de iis, qui mortui fuerant manu Dei: & iis Mosen adjecisse mille alios, qui supplicio mortis affecti fuerunt à judicibus.*

Sic

Sic Tremellius & Junius. Sic eruditè eximii isti viri de hac discrepantia judicarunt, ut & alii, qui videri possunt. Ex his verò paucis judicet iterum cordatus Lector, an sufficiens causa sit hîc textum Hebræum vitii accusandi, & cujus judicio plus velit tribuere. Plura hujus generis non adducit Criticus. Itaque pergemus ad alia.

CAPUT IV.

De Variis Lectionibus τῦ Keri & Ketif Hebraicorum codicum; & An ex eis licentia varias eorundem lectiones, & correctiones alias instituendi, elici & evinci queat? De earum Origine, quam eis assignat Criticus, Numero, & Qualitate.

LIBRO TERTIO Criticæ Sacrę agitur *de Judæorum Kerí & Ketif, Variisq; lectionibus, quæ intercedunt inter Orientales & Occidentales Judæos; deq; variis illis lectionibus, quæ deprehendi possunt ex variis S S. Bibliorū editionibus, atq; ex Judaici & Samaritici codicis collatione.*

Ex his in præsenti capite duntaxat agemus de primo genere, τῶν Kerí sc. & Ketif.

Hîc verò principio sciendum, Disputationem hanc propriè non pertinere ad eam, quæ inter nos hic controvertitur Quæstionem, sicuti videbit Lector ex statu Controversiæ, parte primâ capite tertio, proposito. Non enim quæritur de illis variis Lectionibus, quæ in Hebraicis codicibus extant & reperiuntur, quales sunt illæ τῦ Keri & Ketif. Has ut nunquam negavimus, ita neque simpliciter rejicimus.

Quia tamen de his agere placuit Critico, & ex illis quoq; Criticæ suæ fundamentum & scopum conatur stabilire & confirmare, Licentiam nimirum varias lectiones & correctiones in Textum Hebræum hodiernum, etiam absq; Codicum Hebraicorum authoritate, invehendi, nos quoq; non intactam hanc materiam relinquere possumus.

Quatuor

Quatuor autem præcipua ſunt capita, circa quæ tota ipſius Tractatio verſatur & abſolvitur.

Primum eſt, de Numero Variarum harum Lectionum, numerique illius varietate, pro variis SS. Bibliorum editionibus.

Secundum, de illarum Natura & Qualitate; quatenus ſc. verſantur, vel circa Voces & dictiones integras, ex illarum Omiſsione, Additione, Compoſitione, Diviſione, Mutatione; vel circa Vocum partes ſive elementa, literas nimirum vel conſonas, eaſque tùm ſerviles, tùm radicales, & iterum ex illarum Omiſsione, additione, &c.

Tertium, de Cauſa & Origine variarum harum lectionum.

Quartum, de Uſu hujus diſputationis.

Nobis non propoſitum eſt, totum iſtud Argumentum ex profeſſo hic perſequi & pertractare: neque etiam omnes & ſingulas ejus his de rebus obſervationes & κρίσεις examinare. Hæc enim vel ſola res in immenſum opus excreſceret. Sed ea tantùm attingemus, & ex illis excerpemus, quæ ad præſentem quæſtionem & controverſiam utilia & neceſſaria nobis videbuntur: cætera vel in aliud tempus, vel aliis, diſcutienda relinquentes. Neque enim unus homo ſufficit ad ſentinam hanc exhauriendam, & chaos hoc confuſum in ordinem digerendum. Et ea ipſa, quæ proſequemur, ſtrictim & curſim perſtringemus, ſecundum ſumma & generalia capita. Fundamentis enim & hypotheſibus ejus concuſsis & convulſis, cætera ſponte ſuâ corruent.

Ad hoc verò ritè exequendum, inverſo nonnihil ordine procedendum videtur, & ante omnia de *Cauſa & Origine* agendum, quam illis aſsignat Criticus. Inde enim facilius & felicius erit judicium de cæteris.

Primò ergo in Causa et Origine indaganda hac utitur methodo Criticus, ut ante omnia Varias, Hebræorum præſertim, hac de re ſententias proponat, ex Præfatione R. Chajim, Bibliis majoribus præfixâ, deinde ſuam exponat & probet, capite decimo quarto libri tertii.

Primam ſententiam facit eorum, qui exiſtimant, *Keri* & *Ketibh* inde ortum eſſe; quòd ſc. cùm in captivitate Babylonica exemplaria Legis & Sacrorum librorum partim periiſſent, partim diſsipata, atq; ex negligentia corrupta, inter ſe diſcreparent, & quæ in-

veniri tùm potuerunt, à Viris Synagogæ magnæ, Esra nimirum & sociis ejus, inter se conferrentur, nec satis constaret iis in locis, in quibus exemplaria discrepabant, utra lectio potior esset; ut utramque indicarent, alteram vocem scripserint, verùm eam non punctarint (unde τò כתיב ולא קרי) vel è contrario alterius puncta adscripserint, non adscriptis ejus literis, (unde τò קרי ולא כתיב) vel alteram intra, alteram extra textum in margine posuerint, (unde τò קרי וכתיב) quòd dubii hærerent, quid potiùs sequendum hîc esset. Hæc est sententia Kimchii & Ephodei.

Secunda est Abarbenelis, qui existimavit, Esram, & socios ejus, Viros Synagogæ magnæ, invenisse libros Sacros incorruptos, neque dissentientes; verùm priusquam manum admoverent punctationi Sacrorum librorum, eorumq; per Accentus & Sophpasuk distinctioni, observasse atque notasse omnes & singulas voces, quæ, si respicias naturam linguæ sanctæ, ejusque orthographiam, videbantur ipsis ἀνωμάλως scriptæ, hujusque anomaliæ geminam putavisse esse causã: *Primò*, quòd Sacer Scriptor hac anomalâ scriptione innuere voluerit mysterium aliquod arcanum, pro excellentia atque eminentia Prophetiæ suæ: unde factum, ut noluerit, neque ausus fuerit, Esdras quicquam delere, aut immutare in literis illis sacris, utpote qui intelligeret, quòd à majori & sublimiori sapientia esset, quòd voces illæ sic essent ἀνωμάλως scriptæ, nec sine causa esse, quod in illis nonnullę literę, vel deficiunt, vel abũdant; ideoq; sic reliquerit eas intra textum, uti eas invenerat, verùm extrorsum in margine adscripserit τò Keri, quod est quasi quædã explicatio anomalæ illius scriptionis, quæ intra textum invenitur. Atque ejusmodi esse omnia Kerijoth, quæ in Pentateucho seu Lege Mosis occurrunt, &c. *Secundò*, quòd Sacer Scriptor parùm attenderet, quomodo scriberet, pauloque esset inter scribendum negligentior, atque somnolèntior, vel quòd Orthographiæ, vel Grammaticæ Hebraicæ parùm peritus esset, ita ut hæc ipsius irregularitas sit inter errores ejus referenda, qualia dicit esse pleraque quæ in Jeremia occurrunt. Cùm ergo metueret Esdras, manum mittere in voces quæ profectæ essent à Spiritu Sancto, inq; earum Scriptionem licet irregularem, hoc saltem præstitisse, ut per τò Keri, margini adscriptum, explicaret vocem sic irregulariter scriptam, &c.

Tertia

Tertia sententia est Talmudicorum, quam sequitur & amplectitur R. Chajim; Keri & Ketibh, totamque Masoram esse הלכה למשה מסיני *Traditionem Mosaicam è monte Sinaj.*

Quarta est Eliæ, quam huc redire dicit; Viros Synagogæ magnæ annotasse Kerijoth, quæ in Lege inveniuntur, juxta id quod acceperant traditione παρὰ τοῦ νομοθέτου jam ab ipso Mose: quæ verò occurrunt in Prophetarum & Hagiographorum libris, juxta id quod per Traditionem acceperant à Prophetis & Sapientibus illorum temporum: quæ denique inveniuntur in libris Captivitatis, ea annotasse juxta id quod monebant ipsi Sacri librorum illorum Scriptores, non verò quòd dubii hærerent de veriore lectione, ex codicum dissentientium varietate atque discrepantia, uti multi existiment.

Has quatuor sententias ita pertractat Criticus, ut partim ea proferat, quæ Hebræi ipsi contra se invicem disputant; partim suas etiam, contra singulas, rationes exponat. Quia nostri propositi nunc non est ex professo hac de re agere, neque nos Hebræorum illas sententias, vel aliquam illarum in patrocinium nostrum suscipimus, ea omnia consultò hîc præterimus; in sequentibus tamen, quædam illorum expendendi dabitur occasio.

CAPITE igitur XV. in Veram τῶν Keri-Uketib Originem inquirens, *Suam explicat sententiam* de illis, cujus summam his complectitur verbis, sect. 13. *Denique varias Lectiones, quas suprà in examine nostro ostendimus ejusmodi esse, ut utraque ferri possit, quoniam utraque sensum vel æquè commodum, vel saltem non incommodum gignit, non invitus retulerim ad codicum discrepantium collationem: quùm enim literulæ vel vocis alicujus omissio, additio, transpositio, permutatio, sensum non pervertit, leviterque immutat, aut si alium facit, non incommodum reddit, in his facilè, nulloque negotio, librarii inter describendum ex autographo, in apographo suo labi possunt, frequenterque errant, idque in omnis generis & qualibet lingua descriptis libris contingere solet, ut nihil mirum videri debeat, si idem in Sacris libris describendis acciderit. Lubens tamen in eam potiùs inclino sententiam, ut existimem, exceptis primi generis variis lectionibus, quas à traditione Magistrorum esse ostendimus*, (quæ sc. versantur circa voces illas quæ in sacro textu paulò, uti videtur, obscœniores & immundiores, in margine per Keri aliis mundioribus atque castioribus commutantur) *reliquas omnes*

esse a Critico Massorethiarum acumine, qui codicis, quo utebantur, antiqui fortè, reverentiâ & authoritate moti, scripturam ejus, utut variis in locis vitiosam atque defectam, inducere atque interpolare noluerunt, sed eâ integrâ & intactâ relictâ, vitium quod subesse arbitrati atque suspicati sunt, in margine per τὸ Keri indicarunt.

Sic Criticus exponit suam sententiam, sed satis obscurè & involutè. Clariùs enim explicare debuisset, quinam & quales fuerint illi *Magistri*, à quorum traditione existimat ortas esse primi generis Varias lectiones; quinam item illi *Masorethæ*, à quorum Critico acumine censet reliquas profectas esse, & quo tempore, si non præcisè, circiter saltem, isti vixerint. Nam cùm rei alicujus *Origo vera* inquiritur & explicatur (quod hîc facit Criticus) in Authores & inventores illius, ut & in Tempus, præcipuè inquirendum, &, si non utrumque, alterum certè ostendendum & explicandum. Hoc verò egregiè & alto silentio hîc in explicatione sententiæ suæ præterit. Itaque quod ille, sive prudenter, sive negligenter omisit, nos supplebimus ad pleniorem rei intelligentiam.

Ex lectione ejus Criticæ, & aliorum locorum collatione, apparet, illum intelligere per *Masorethas*, quosdam *Post-Talmudicos Masorethas*, sine dubio Tiberienses illos, quos etiam Punctationis facit authores; sed sine ullo Hebraicæ antiquitatis documento & testimonio. Infrà enim mox videbimus illum scribentem, has varias lectiones demùm ortas *post absolutam Gemaram, seu, post absolutum Talmud, & post D. Hieronymi tempora*, & ab illis Masorethis assutas esse Hebraicis codicibus, tanquam correctiones lectionis ejus quæ in textu relicta est, ex solo illorum judicio & arbitrio, sine aliorum codicum collatione & authoritate. Hoc sic supposito, intelligit procul dubio per *Magistros* illos, qui primi generis varias lectiones paucas invenerunt, quosdam similes, qui paulò ante Talmud absolutum vixerint. Hæc verò sententia planè est nova, &, quod ego sciam, inaudita non soùm inter Hebræos, sed etiam inter Christianos Hebraicè peritos, à quibus omnibus hîc discedit.

Itaque hîc vel maximè consistit Cardo Controversiæ & Status quæstionis, de quo nobis dispiciendum, & quò in hac disputatione, veluti ad scopum præfixum, respiciendum; *Utrum istæ Variarum Lectionum notæ sint codicibus Hebraicis additæ & adscriptæ,*

adscriptæ, ab hujusmodi Massorethis post-Talmudicis, & post D. Hieronymi tempora; & quidem, tanquam correctiones, ex mero & solo illorum judicio censura, & arbitrio?

Hujus quæstionis Affirmativam ille amplectitur & tenet, eique, ut infrà videbimus, Criticæ suæ totum ædificium quoque superædificat. Itaque æquum est, ut idoneis & sufficientibus rationibus eam probet.

DUAS, quantum ego invenio, profert *RATIONES*, quibus non solùm ipse in hanc sententiam adducitur, sed etiam aliis eandem persuadere, & probabilem reddere conatur.

PRIMAM rationem suam his verbis proponit; *Ut ita credam*, ait, *adducor Primùm ex eo, quòd in toto Keri & Ketibh multas esse varias ejusmodi lectiones modò ostendimus, quæ non aliunde sunt, quàm à Critica illa Censura: alias autem aliò referre (ad exemplarium nempe collationem) nihil nos cogit, cùm omnes indidem esse possint.*

Hæc verò Ratio non probat id quod probandum est: duo enim ei probanda incumbunt:

primò, has notas ortas esse à Massorethis quibusdam, qui post Talmud, & post D. Hieronymum vixerunt:

secundò, omnes in universum (paucissimis quibusdam exceptis) esse correctiones & censuras ex mero & nudo illorum judicio profectas.

Prius, ut in quæstione & sententia sua exponenda, ita & in probanda prætererit, &, proculdubio tanquam certum, præsupponit, in quo verò ostendendo maximum momentum situm est. Aliquid tamen ea de re pòst dicit in secunda sua ratione. At prius ostendendi fuissent authores, docendum tempus & sæculum illorum; tùm Rei ipsius Qualitas.

Posterius ergo solùm videtur probare hîc; nimirum, *Totum hoc Keri & Ketibh esse ex Critica Censura, non ex codicum collatione.* Sed nec hoc sufficienter & evidenter probat.

Non enim hoc solum quæritur; *An hæc omnia sint ex Critica Censura?* sed &; *Ex quorum Criticorum censura sint profecta?* Nam possunt etiam ex Critica Censura esse, si ab Esdra, & ejus ætatis, ipsumque post sequutis Scribis & Massorethis sint orta. In hoc enim maximè dissentit ab illis, contra quos hîc disputat.

Deinde, debilem & infirmam admodum nectit consequentiam, sic ratiocinando: *In τῷ Keri & Ketibh multa sunt ex Critica Masforetharum censura, & reliqua omnia indidem esse possunt. Ergo omnia sunt talia.* Nam, neque à Parte ad Totum, neque à Posse ad Esse, valet consequentia. Talis autem est hæc ejus concludendi ratio.

Sic breviter apparet, quàm mutila & manca, quámque straminea sit prima hæc ejus ratio, adeò ut nulla cum ratione admitti possit, nisi plura probaverit.

Quia verò jactat, *se ostendisse multas hujusmodi varias Lectiones non aliunde ortas esse, quàm a Critica illa* (Masforetharum sc. post-Talmudicorum) *censura*, age videamus quàm perspicuè illud *Ostenderit*. Nam τὸ *Ostendere*, requirit claram & evidentem probationem, quæ ab aliis liquidò cerni possit, qui modò non vel naturæ vitio, vel sponte cæcutiunt.

Sectione 7. capitis 15. scribit; *Pars alia est, quæ ferri potest & debet accepta magistrali Masforetharum censura, ac critico eorum judicio, quo voces anomalas & irregulariter, vel quomodocunque vitiosè & depravatè scriptas, per marginale Keri correxerunt atque emendarunt, ut nihil ad id opus fuerit variorum codicum collatione, multò minus πατροπαραδότῳ traditione, sed solâ vocum ipsarum depravatè & vitiosè, contra linguæ naturam & Grammaticam rationem, scriptarum inspectione, ut quùm Ex. Gr. Jos.21. v.10.* רִאישׁוֹנָה *corrigunt in margine* רִאשׁוֹנָה*, extrito Jod, & Num.11. v.11.* מָצָתִי *corrigunt* מָצָאתִי*, & cap.15. v.24.* לְחַטָּת *corrigunt* לְחַטָּאת*, & Deuteron.11.12.* רֵשִׁית *corrigunt* רֵאשִׁית*. Item Gen.30. vers.10.* בָּגָד *corrigunt* בָּא גָד*, & Exod.4. 2.* מַזֶּה *corrigunt* מַה זֶּה*, & alia ejusmodi quamplurima, in quibus literæ* אהוי *vitiosè vel deficiunt, vel abundant, vel transponuntur, vel contra aliarum vocum similium analogiam perperam commutantur. Varias hasce lectiones peperit (uti videtur) sola Critica Masforetharum censura, qui de vitiosa & depravata ejusmodi vocum scriptione atque orthographiâ corruptâ, Lectorem per marginale Keri monere voluerunt.*

Hæc est una pars *Ostensionis* illius, quam ostentat Criticus. Sed quid hoc aliud est, quàm id ipsum quod est in quæstione, & τὸ Κρινόμενον? Itaque mera est ἀδολεσχία & nugatio.

Hæc, inquit, *ferri possunt & debent accepta Magistrali Masforetharum censura & judicio!* Utrum hoc fieri possit vel non possit, non quæro;

quæro; ſed, quâ Lege, quorum item Maſſoretharum cenſuræ, debeant accepta ferri?

1. *quia nihil ad id opus fuit variorum codicum collatione, vel orali traditione.* At quî ſtringit hæc ratio? Annon poteſt tamen eſſe ex variorum codicum collatione, licet ad illam correctionem eâ non fuerit opus? Si hodiè librum aliquem corruptum nanciſcatur Criticus, & errores in eo deprehendat manifeſtos, quos vel ipſe vel alius corrigat ex ſua propria cenſura & judicio; annon fieri poteſt, ut errores illos ipſos alius deprehendat, corrigat, & notet ex Variorum & meliorum codicum collatione? Præterea quæritur, annon aliæ etiam quandoque eſſe poſsint notarum iſtarum marginalium cauſæ? an omnes unius ejuſdemque ſint generis? Duas lubricas hîc præſupponit hypotheſes Criticus; 1. *Omnia Keri & Ketibh, exceptis pauculis vocibus, eſſe ejuſdem generis & prædicamenti:* 2. *illorum cauſam debere eſſe, vel Privatam Maſoretharum cenſuram & correctionem, vel codicum diſcrepantium collationem.*

2. *quia ſolâ opus fuit vocum ipſarum depravatè ac vitioſè, contra linguæ naturam & Grammaticam rationem, ſcriptarum inſpectione.*

Straminea ratio & hæc! Cur enim ſolâ hoc opus fuit? ſcilicet, *quia ex ſolâ inſpectione vitium deprehendi & corrigi potuit.* Sed quid ſi Maſſoretha ille etiam ad manus habuit, & conferre voluit varia exemplaria, & ex illis potiùs, quàm ex ſuo judicio, notam apponere, annon hoc ipſi licuit? Quid ſi aliâ mente, & alio, quàm corrigendi fine, tales ab ipſo notæ ſint adjectæ? Sanè in exemplis adductis, ad unam & alteram vocem notat Maſora tantùm, *quòd non ampliùs ſic ſcripta reperiantur:* quod non correctionis, ſed cuſtodiæ loco appoſuerunt, ne quis vitium ſubeſſe ſibi imaginetur, vel aliquid corrigere aut immutare præſumat. Et quid dicet ad quamplurimas voces, quibus nota talis adjecta, ubi vel ipſius Critici confeſsione nulla eſt in voce textuali depravata ac vitioſa ſcriptio, ubi tam conſiſtere poteſt, cum linguæ natura & Grammatica ratione, vox textualis, quàm marginalis? quomodo ad has applicabitur iſta ratio?

Quantum autem ipſemet huic ſuæ *Oſtenſioni* tribuat, prodit, quando in concluſione ſcribit, *Varias has lectiones peperit, (uti videtur) ſola Maſſoretharum cenſura.* Ergo, *quia ſic videtur, & ſic videtur ipſi*, oſtendit, quod oſtendendum erat. In quibus Scholis hæc

diſputandi

disputandi ratio admitteretur, si quis probationis loco afferat, *Sic videtur, sic esse potest?*

Præterea ipsemet incautus novum argumentum subministrat, quo hoc ipsius *Videtur* evertitur, & in *Non videtur* convertitur.

Sectione enim 8. scribit: *Porrò laudanda quidem est eorum hac in parte industria, qui plurimas hujusmodi anomalas voces sic correxère, non est tamen existimandum, omnes omninò ab illis fuisse pari diligentiâ correctas: non enim fortè pauciores ab illis relictæ sunt, quæ Virgulam illam censoriam non senserunt, uti videre est ex Avenarii Grammatica Hebraicæ parte tertia, quæ in tres rursus dividitur partes, quarum primâ complectitur quamplurimas voces anomalas scriptas, respectu tùm punctorum vocalium, tùm maximè etiam literarum tam Evehi, quàm aliarum, quas ille distinxit a vocibus circa quas versatur Keri: has enim ille complexus est postremâ parte suæ Grammaticæ. Exempli gratiâ, cùm Jerem.25.3.* אשכים *ponitur pro* השכים, *& Hos.12.8.* און *pro* הון, *Psal.127.2.* שנא *pro* שנה, *Prov.11.25.* יורא *pro* יורה *Judic.4.19.* צמתי, *pro* צמאתי, *Mich.6.10.* האש *pro* הַיֵשׁ. *Item cùm sæpiùs* פתאים *pro* פתיים, *&* צבאים *pro* צביים, *quùm Esa.30.21.* תאמינו *ponitur pro* תימינו, *& alia ejusdemmodi sexcenta, tam merebantur virgulam Massoretharum censoriam, quàm illa ejusdem generis, quæ ab ipsis sunt annotata & correcta per τὸ Keri.* Hactenus ille.

Hinc verò nos contrà sic concludimus, & dicimus: Si Notæ istæ variarum lectionum essent à Critica Massoretharum censura, tum utique, quæ ipsorum fuit industria, & scrupulosa nedum superstitiosa diligentia, procul dubio in hujusmodi, & sexcenta alia exempla similia, virgulam suam censoriam quoque strinxissent, æquè ac in alia ejusdem generis, aut saltem non tot reliquas fecissent, quot agnoscit Criticus. Igitur cùm videamus tot superesse, quæ sunt ejusdem generis cum illis, quæ ab ipsis sunt annotata & correcta; hinc arguimus, aliam oportere subesse causam. Imò multa sunt, quæ non tantam habent anomaliam atque irregularitatem, ad quæ tamen tales adjectæ conspiciuntur notæ: quæ ratio, ut credamus, illos tam severos censores fuisse minorum & leviorum quarundam vocum seu irregularium, seu vitiosarum, & tot, quæ majoris momenti sunt, præterituros fuisse, si hujus rei causa esset sola ipsorum censura & privatum judicium. Igitur mihi videtur, illos, qui has notas quibusdam vocibus apposuerunt, & alias,

& alias, quæ ejusdem generis videntur, præterierunt, magna ex parte suas justas habuisse causas, debitis etiam ac legitimis in illis condendis, usos esse mediis; Sed rogo, utrum omnes illæ voces, quæ Keri habent adjectum, sint anomalæ & irregulares? annon multæ sunt, quæ & ratione formæ, & ratione orthographię, sunt regulares, & consistere possunt? In his sanè probabile quoque est, aliam subesse causam, quàm censuram & judicium privatum.

Notet verò Lector Procacitatem & pruritum corrigendi, censendi, emendandi, dum tot centenas alias superesse dicit voces, quæ censoriam adhuc virgulam mererentur, & per τὸ Keri corrigendæ essent. Judica, qualem ille nobis Bibliorum editionem Hebraicam, si per ipsum staret, & suo judicio Critico uteretur, exhibiturus esset! Quæ malum necessitas, quæ Lex, ut omnia quæ anomala sunt, per τὸ Keri ad analogiam reducantur? Inaudita ubique principia fingit nobis iste Criticus, quibus innititur, & suam sententiam sustentare audet. Ideò enim dicit, propositas hîc à se voces, & similes, virgulam censoriam Massorethicam, & correctionem mereri, quia sunt anomalæ & irregulares.

Pergit in sua Ostensione: *Neque verò variæ duntaxat illæ lectiones, quæ sunt circa literas Evehi, vitiosè deficientes, abundantes, transpositas vel commutatas, ortæ videntur à Masoretharum censura, sine codicum collatione, quâ nihil opus fuit, sed & nonnullæ aliæ circa quaslibet alias literas, quùm itidem manifesto vitiosè vel abundant, vel deficiunt, vel transponuntur, vel in alias commutantur. Ex. Gr. cùm* 2.Reg.3.24. יַכּוּ *ponitur pro* יַכּוּ, *& Jos.*15.47. יָם הַגְּבוּל *pro* יָם הַגָּדוֹל, *quùm* 2.*Sam*.12. *v. ult.* בַּמַּלְכֵּן *pro* בַּמַּלְבֵּן, *&* 1.*Sam*.4.13. יַךְ דֶּרֶךְ *pro* יַד דֶּרֶךְ. *Item, quùm* 2.*Sam*.23. *v*.20. אִישׁ חַי *scribitur pro* חַיִל, *& cap*.20.23. עַל הַכָּרִי *scribitur pro* הַכְּרֵתִי: *quum* 1.*Reg*.12. *v. ult.* מִלִּבַּד *ponitur pro* מִלִּבּוֹ, *atque alia ejusmodi nonnulla, suprà à nobis notata. In his nihil opus fuit codicum collatione, sed Critico tantùm judicio.*

Ad hæc idem respondetur, quod ad præcedentia. Quæ consequentia? *Potuerunt hæc corrigi ex judicio. Ergo nec opus fuit codicum collatione, neque etiam ea adhibita fuit ab iis, qui has notas conscripserunt.* Nimirum & Res & homines cæteros ex suo ille judicat ingenio, quasi in Codicum sacrorum ἀναγνώσει & correctione eadem planè sit permissa libertas & licentia, quæ in omnibus aliis profanis libris, ut alibi scribit & sentit: quasi etiam omnes ita irreverenter, te-

merariè, audacter & præcipitanter ad codices ſacros corrigendos & emendandos ſemper acceſsiſſent, idemque de Codicum Hebraicorum authoritate ſenſiſſent, quod ipſe. Longè aliud de Hebræorum veterum religione, fide, & diligentia, circa librorum ſacrorum tractationem, docent nos non ſolùm ipſorum filii, Hebræi recentiores, ſed & Patres Chriſtiani. Et cur neceſſariò ſequitur, notas iſtas eſſe ex Critica Maſſoretharum cenſura & judicio, ſi non ſint ex collatione variantium codicum? Quaſi verò non in multis aliæ eſſe poſsint cauſſæ. Quaſi verò etiam ſtatim ſequeretur, ſi maximè admittatur, eſſe in illis criticas Cenſuras & notas, quòd omnes ejuſdem ſint generis, & correctionis loco additæ. Poſſunt & quandoque aliæ ſubeſſe cauſæ. Imò, ſi & hoc quoque daretur, multum intereſt ſcire, quinam & quales illi fuerint, qui eas addiderunt. Hoc verò nondum eſt planum, neque probatum. Criticus deberet non ſolùm accuratiùs & diſtinctiùs Maſorethas illos, quibus ipſe eas adſcribit, nobis deſcribere, tempus ipſorum definire, ſed & quę ſic profert, ex antiquitate probare. Tam recenti enim Critico, de rebus adeò antiquis, ſine idoneis teſtimoniis & probationibus, nullam habemus fidem.

Probat verò, ad hæc non fuiſſe opus codicum collatione, ſed Critico tantùm judicio. *An enim*, inquit, *veriſimile eſt, Maſorethas, varios & diverſos codices conferendo, majorem aut verò parem inveniſſe codicum numerum, qui vitioſam, quàm qui rectam & legitimam haberent lectionem? Non ſit equidem veriſimile. Quod ſi plures fuerunt codices, qui veram, quàm qui corruptam & perverſam habuerunt lectionem, nihil opus fuit perverſam repræſentare atque exhibere lectionem, ſolam veram ex plurium codicum authoritate exhibere debuerunt, uti Eſram feciſſe legimus, in Maſſechet Sopherim, &c. Nam quod illic dicitur ab Eſra factum, poſſumus de Maſorethis pari jure affirmare, idem ab illis eſſe factum: hoc eſt, ſi contulerunt varios codices, omninò æquum eſt, ut exiſtimemus, illos ſequutos eſſe majorem codicum conſentientium numerum. Non itaque putandum eſt, eos perverſam & corruptam paucorum codicum lectionem nobis repræſentare voluiſſe. In his ergo omnibus videntur codicis ſui, quo uſi ſunt, corruptam in nonnullis locis lectionem, proprio adhibito judicio & criticâ cenſurâ correxiſſe, per marginale Keri indicantes, quomodo illis in locis exiſtimarent eſſe legendum.*

Ad hæc reſpondeo, non ſatis firmiter concludi quæſtionis ſtatum:

ſtatum: quia incertis nituntur fundamentis & hypotheſibus, quæ æquè dubiæ & controverſæ; atque ſic rurſus idem per idem probatur.

Primò gratis præſupponit, *Maſorethas ſuos eſſe authores omnium harum notarum*, quod omnes Hebræi negant, & res ipſa non admittit. Hoc ergo principium probandum, quia eſt id de quo quæritur.

Secundò gratis etiam hoc ſupponit, *omnes has notas eſſe, vel Varias lectiones ex codicum collatione, vel correctiones ex privato Maſſoretharum judicio.* Poſſunt & alia intercedere, quæ dilemma hoc infringunt, ut ex parte in ſeqq. dicetur.

Tertiò, præſupponit fruſtrà, *ſi tanquam variæ lectiones ſint iſtæ notæ additæ, ex codicum diſcrepantia, oportére illud ita accidiſſe, ut, qui eas addiderunt, invenerint vel majorem, vel ſaltem parem numerum codicum vitioſorum, ut propterea lectionem vitioſam in textu reliquerint.* Et hoc enim principium eſt incertum. Nam in Codicibus non ſemper ſpectatur Quantitas, ſeu Numerus, ſed etiam Qualitas: Tùm etiam fieri potuit, ut lectio illa, quam licet in paucioribus codicibus, quibus uſi ſunt, invenerunt, quamque ipſi vitioſam judicârunt, tamen fuerit communis magis & recepta; ita ut propterea etiam eam loco movere noluerint. Neque ſequitur, ſi in corrigendis codicibus aliquando ſequuti ſunt majorem exemplarium partem, quòd ſemper illud fecerint.

Itaque cùm Incertum per æquè incertum hîc probet Criticus, veniam dabit, ſi concluſionem ejus hactenus nondum admittamus, donec has ſuas hypotheſes ſolidiùs nobis oſtenderit. Quod ipſemet quoque ſatis agnoſcit, quia non abſolutè concludit, Rem ita habere, ſed, *Videri* ita eſſe. Hoc verò non eſt aliquid *Oſtendere.* Neque ex eo quod alicui ſic *videtur*, licet tam graves & momentoſas elicere concluſiones, ut ille facit.

Et hæc eſt prima ejus ratio, in qua *neque oſtendit*, quinam ſint illi Critici, vel Maſorethæ, à quorum cenſura profectas eſſe exiſtimat: *neque* etiam, quòd meræ & nudæ ſint correctiones. Itaque nihil oſtendit. Statum controverſiæ uti diſsimulat, ita ubique declinat. Videamus ergo an ſecunda fortiùs urgeat.

SECUNDA Ratio, quâ ſe adduci ſcribit ad ita credendum, hæc eſt; *Deinde*, inquit, *videmus, non ſubitò & eodem tempore, ab una atq;*

altero homine, captum & absolutum esse totum illud Variarum τῶ Keri & Ketib lectionum opus, sed paulatim in eo conficiendo progressum esse factum per gradus multos, multaq; sacula.

Quid inde? quomodo inde concluditur; Ergo Massorethæ quidam Post-Talmudici demum addiderunt has notas: Ergo, qui illas addiderunt, nullis exemplaribus, sed solo suo judicio, & Magistrali authoritate atque censurâ sunt usi?

Nos non dicimus, omnes has lectiones varias, simul & semel esse natas, neq; negamus, progressu temporis, & per gradus, illorum numerum fuisse auctum: præcipuum quod quæritur est, Quonam & ad quos illarum Origo & initium sit referendum? Illud si habeatur, minus negotii erit de progressu inveniendo. Videamus ergo, quem ille Ortum & Progressum harum notarum nos doceat.

Originem & primam nativitatem illorum refert ad tempora post D. Hieronymum sequuta, Annum videlicet Christi 500. vel 600. Sic enim porrò scribit: *Nam (uti suprà notatum est) nulla ejusmodi Masorethica τῶ Keri & Ketibh nota in margine SS. Bibliorum, Hieronymi tempore comparebant: siquidem ille nullius eorum meminit in suis scriptis & Commentariis. Omninò autem videtur id facturus fuisse, & aliquid de iis moniturus, si fuissent: cùm ex varia lectione oriatur plerumque sensus diversus. Mox post ejus* (D. Hieronymi) *obitum, paulo ante absolutum Talmud, authores Gemaræ pauca commemorant Keryoth, eaq; ferè sola quæ spectant voces scriptas & non lectas, vel lectas sed non scriptas, quas non omnes numerant, quæ hodiè comparent in τοῖ Keri & Ketibh. Unde planum fit, homines illos cæpisse acumen suum Criticum exerere atque exercere in paucis quibusdam vocibus configendis & confodiendis, quæ videbantur ipsis πλεονάζειν, vel supplendis aliis, quæ videbantur ἐλλείπειν, quarum numerus postmodum auctus est, siquidem hodiernus ab antiquo illo multum distat.*

Postea Critici sui styli acumen convertisse illi videntur *in vocum integrarum compositionem & divisionem, ut nonnullas divisim scriptas censerent conjunctim legendas, & contrà conjunctim scriptas censerent divisim legendas.*

Tùm sese converterunt ad literarum metathesin & permutationem, ut eas observarent voces, quæ visæ sunt ipsis aliæ factæ ex levi aliqua literæ transpositione, vel in aliam permutationem, & hoc primùm in literis radica-

radicalibus tentasse videntur, *deinde verò & in servilibus, ac postremo loco in literis* אהוי, *utpote in quibus lapsus facilior & frequentior esse possit.*

Porrò uti non ab uno homine, neque eodem tempore, simul & semel, facta sunt omnes istæ Criticæ censuræ, sed à diversis hominibus, & distinctis temporibus, si nec censendæ sunt factæ ex eodem codice, sed ex diversis Massorethârum; nempe quisque suo utebatur codice, atque in eum inter legendum conjecturas suas faciebat, quas in libri margine annotabat per τὸ Keri, in proprium fortasse duntaxat usum: sed eæ postmodum factæ sunt juris publici, & auctoritatem obtinuerunt, ob singularem authorum, in qua erant inter populares suos, existimationem. Ex variis deinde codicibus sic in margine annotatis collectum & compactum videtur *in unum, totum illud hodiernum variarum lectionum corpus, quod Keri & Ketib dicitur; eodem planè modo, quo Masora major & minor quæ dicitur, quæq; in majoribus Venetis Bibliis circa Textum Sacrum, & ad ejus calcem adjecta est, collecta fuit ex variis hominum ejusmodi, qui toti circa Scripturæ corticem & elementa occupabantur, observationibus, quas quisque annotabat. Eandem fuisse τῦ Keri & Ketibh rationem hinc nos conjicimus:* primò, *quòd Variæ SS. Bibliorum editiones celebriores plurimùm inter se in Variis illis lectionibus differunt, tùm in numero, tùm in qualitate illorum, unde liquet, multum inter se dissensisse manuscriptos, ex quibus factæ sunt editiones illæ, codices, quæ dissensio ex eo videtur orta, quòd veterum illorum Criticorum singuli suas in codicis sui margine conjecturas annotabant, alius quidem has, alius verò alias: indidemq; liquet, variarum illarum lectionum multas esse longè recentissimas, siquidem in iis non consentiunt omnes hodiernæ ab annis centum S. Bibliorum editiones celebriores, ut graviter hallucinari necesse sit illos, qui putant, totum hodiernum Keri antiquissimum esse, & supra annos mille, aut bis mille:* deinde, *multæ sunt per Massoram in eorundem Bibliorum exteriori margine voces annotatæ, quæ* סבירין *dicuntur, q. d. στοχαζόμενα, hoc est, de quibus conjicitur, eas esse sic vel sic legendas, ex quibus liquet, Doctores Judæos conjecturas fecisse in multas voces textus Sacri, sive monuisse, quomodo existimarent iis in locis legendum esse, aut legi posse. Eadem est ratio τῦ Keri & Ketib, quod nos putamus esse Masorethârum conjecturas, quo modo iis in locis existimabant legi debere. Hoc interest discriminis, quòd Keri affirmat & pronuntiat, sic vel sic legendum esse, at τὸ Sebir conjicit tantùm, sic vel sic legi posse: cæterùm in-*

reipsa non est discrimen: nam si loca expendantur, non minus benè conjicit author τῶ Sebir, quàm author τῶ Keri, aut si quando fallitur, suprà ostendimus, non minus frequenter falli authorem τῶ Keri, &c.

Hæc est Genealogia, nativitas, ortus & progressus variarum harum in Codicibus Hebræis lectionum, quam illis assignat Criticus; quorum tamen omnium nulla alia fundaméta adfert, quàm hæc duo, 1. *quòd D. Hieronymus illorum nullam mentionem faciat,* 2. *quòd in Talmud nonnisi paucissimorum fiat mentio; nempe Vocum obscœnarum, & earum quæ vel scribuntur sed non leguntur, vel leguntur sed non scribuntur.* Ex his pro sagacissima sua ratiocinandi, conjecturandi, & divinandi facultate, illa singula elicit & educit.

Ad illa verò nos respondemus, has probationes nequaquam esse sufficientes, & illis sequentes rationes opponimus, quibus existimamus illas satis everti & destrui posse.

Primò, quod ad D. Hieronymum attinet, nulla est consequentia; *D. Hieronymus eorum non meminit. Ergo non fuerunt.*

Nam 1. Vel ex ipsius Critici sententia, quædam illarum jam fuerunt, & quidem præcipuæ, in quibus plus momenti situm est, quàm in aliquot centenis aliis; & tamen illarum nuspiam mentionem facit.

2. Alia etiam sunt adhuc circa Textum Hebręum Critica, quæ illo tempore jam fuerunt, quorum nullam mentionem facit: Literæ majusculæ, & minusculæ; inversæ; suspensæ: voces punctatæ: Sic fuit illius tempore Targum Onkeli, Jonathanis, & aliæ paraphrases Chaldæicæ, quarum tamen nuspiam vel verbo meminit. Masora ipsa jam ante D. Hieronymum fuit. Ubi ejus facit mentionem?

3. Annon & hodiè plurimos reperire est Commentatores Biblicos, qui eruditas scripserunt notas in S. Biblia, qui tamen ne verbo quidem harum variarum lectionum meminerunt? Ubi Lyranus, ubi alii de illis scribunt, vel illas adducunt?

4. Fieri potest, ut tùm temporis, cùm multa adhuc, & pleraque exemplaria Biblica sine punctis essent scripta, hæ quoque notæ marginales in illis omissæ, atque ita D. Hieronymo ignotæ fuerint, quæ Judæis per Traditionem notæ erant. Sic enim etiamnum hodiè non adscribuntur in Libris Legis asservatis in Synagogis, ut nec in libello Estheræ, in simili forma voluminis rotatuli descriptis:

descriptis: in Bibliis item quibusdam sine punctis à Judęis editis; qualia exemplaria ego habeo; imò neque in omnibus libris cum punctis editis adjiciuntur, quorum & ego nonnullos habeo. In libro Legis Lectores earum esse periti debent, & licet τὸ קרי non sit adscriptum, tamen juxta illud legunt, ut & in libello Estheræ, quem etiam simili formâ descriptum in volumine, solent legere. Nimirum nec copiam, nec delectum codicum Hebraicorum habuit forsan D. Hieronymus, cujus tempore non ita frequentes fuerunt, ut hodiè Typographiæ beneficio. Et hanc putarim ego esse præcipuam caussam, quare nihil de illis in suis Commentariis scriptum reliquerit.

5. Scrupulus hîc jam olim obortus est Martino Raymundo, qui Pugionem fidei scripsit contra Judæos, & post eum, & ex eo, Porcheto & Galatino: illi tamen ex eo nequaquam arguerunt, illa tùm non extitisse, sed alias ejus rei rationes reddiderunt & excogitarunt, quamvis non per omnia solidas. Galatinus, qui ea, quæ sparsim in Pugione fidei extant de his Variis lectionibus, quas *Depravationes* vocant, in unum collegit sub finem lib. 1. cap. 8. sic scribit: CAPN. *Miror D. Hieronymum (ut cæteros Divinæ paginæ taceam Interpretes) qui præ cæteris nostris, tam Græcis, quàm Latinis, Hebraicarum literarum studiosus extitit, has depravationes non deprehendisse.* GAL. *Id tibi nequaquam mirum videri debet, cùm hæ quidem depravationes nonnisi per Talmudistarum traditiones in Talmud, antedictisq; codicibus contentas, deprehendi queant, quæ ad Hieronymi notitiam nunquam devenerunt, ut facilè ex verbis ejus elici potest. Ipse enim ad Oceanum scribens;* Labore, *inquit*, pretii Baraniam Judæum nocturnum habui Præceptorem. Timebat enim Judæos, & exhibebat mihi alterum Nicodemum. *Quemadmodum igitur Judæorum Magistrorum penuriam habuit: ita fortè & librorum, & præsertim ipsius Talmud, quem Judæi, propter Messiæ arcana, fidei nostræ consentanea, in eo contenta, pro viribus occultare nitebantur. Quare mirandum minimè est, si ista non invenerit. Nam si invenisset, silentio præteriri tam grandia fidei nostræ mysteria nefas profectò censuisset, ac veritatem, quam Moses cæteriq; Prophetæ in antedictis locis posuerunt, rectè transtulisset.* Ex his videmus, doctissimos istos Viros, has & similes notas Criticas non ideò facere D. Hieronymo recentiores, quamvis ipse earum non meminerit: sed adscribere hujus rei caussam penuriæ librorum Tal-

rum Talmudicorum; cui nos addimus penuriam librorum Biblicorum insigniorum, librorum item Massorethicorum. Nam in Talmud ista non inveniuntur omnia; in eo nihil legitur de locis illis quæ Tikkun Sopherim vocantur, quæ tamen præcipuè ibi urgent Raymundus & Galatinus. Unde melius scripsissent, si pro Talmudicis libris Masorethicos dixissent. Quò autem referant illorum originem, ab initio illius capitis legitur in Galatino, ubi sic scribit: CAPN. *Harum igitur depravationum, quas per Talmudicas traditiones corrigi asseris, quis fuit author? & quando eas fieri contigit? ante scilicet Christi passionem, an post?* GAL *Tanta est quorundam Juniorum Judæorum impudentia, ut eas Sancto Esræ imponere non erubescant. Sed eos impiè mentiri, ex eo facilè convincimus: quia si Esras (ut ipsi falsò ajunt) id egisset, certè hujusmodi depravationes & corruptiones non* תקון סופרים, *id est, Aptationes seu Correctiones Scribarum vel Sapientum, sed* תקון עזרא *id est, Aptationes vel Correctiones Esræ apud eos dictæ fuissent. Ex quo manifestè patet, authorem earum non Esram, sed ipsos scribas, qui post Esram fuerunt, extitisse. Ipsas tamen longè ante Christum natum fieri contigisse, inde colligi potest, quòd R. Jonathas Uzieli filius, ipsius Divinæ Scripturæ Interpres Chaldaicus, atque R. Hillelis, qui Christum per centum ferè annos antecessit, auditor, has Tikkúnim, h. e. aptationes seu correctiones scribarum, in sua Translatione secutus fuerit.* Ad hęc intelligenda, sciendum, esse quidem aliquot, octodecim numero loca, à Massorethis notata, quæ תקון סופרים Tikkun Sopherim vocantur, quæ etiam à Galatino & cæteris observantur: verùm illa in specie, & strictè non intelligunt hic, sed in genere omnia, in quibus varietas lectionis in margine occurrit, uti lector videbit, si omnia, quæ de his depravationibus scribunt, inspicere voluerit. Ita hæc confuderunt, quia Massoræ non periti fuerunt, vel saltem illam non rectè consuluerunt. Quòd autem inde arguunt, illas falsò Esdræ adscribi, quia vocantur תקון סופרים *Correctio Scribarum*, non, תקון עזרא *Correctio Esræ*; argumentum est infirmum. Nam 1. aliquando etiam vocantur תקון עזרא *Correctio Esræ*, Exod. 34. v. 11. & Num. 12. v. 12. in Masora parva: 2. ideò dici potest, non vocari תקון עזרא, sed תקון סופרים, quia Esras non solùs, sed cum collegis, addo & successoribus suis, eas conscripsit, ut propterea ipsi soli non semper & ubique adscribantur. Eadem hæc habentur in Pugione Fidei parte 3. Distinct. 3.

ſtinct.3. cap.4. Sed Parte 2. cap.3. ſcribitur; *Non videri iſtam temeritatem Joſephum praceßiſſe*, quem ex verbis ſuis conſtet tempore deſtructionis Jeruſalem fuiſſe, cùm ipſe in hiſtoriis ſuis ſcripſerit in hæc verba: *Rebus ergo ipſis conſtat, quàm nos venerabiliter utamur Scripturis noſtris: nam cùm tot ſacula intercesſerint, neque addere quis unquam, neque auferre quid auſus eſt.* Ex his verbis concludit, *poſt Joſephum, ſed ante B. Hieronymum, hujuſmodi correctiones factas fuiſſe.* Hoc quidem ſufficit ad evertendam Critici noſtri ſententiam: ſed neſcio, quomodo hi authores in ſuis verbis ſibi conſtent. Non enim video, quî hæc inter ſe conſiſtere poſsint, *illas factas eſſe ante Jonathanem*, (quod in prioribus verbis dixerunt,) *& poſt Joſephum* (quod in his poſtremis verbis aſſeritur.) Nam Jonathan minimùm centum annis Joſepho fuit antiquior. Deinde ex eo quod Joſephus ſcribit, *tot ſacula interceßiſſe, nec quemquam auſum fuiſſe Scripturis illorum vel addere aliquid, vel auferre*; non benè concluditur, *has notas eſſe recentiores Joſepho*; quia non habent, nec unquam habuerunt eas Judæi pro Additionibus, vel Detractionibus, cùm ſtatuant, illas vel ab Authoribus ipſis ſacris, ſaltem ex parte, vel ab Eſdra profectas eſſe, atque ita veluti Traditionem Moſis de monte Sinaj. Hinc optimè potuit hoc Joſephus ſcribere. Idem etiamnùm hodiè dicunt & ſcribunt Judæi, & tamen has notas agnoſcunt. Scribunt, Librum Legis eſſe prophanum, in quo vel ſuperflua vel deficiens ſit vel unica literula; & tamen idem Liber Legis has notas habet. Nempe ſcribunt & loquuntur illi ex ſuis principiis. De hoc verò in ſequentibus ulteriùs aliquid dicendi locus dabitur. Eò ſaltem hæc authoritas à me eſt adducta, ut appareat, etiam eos, qui has notas habent pro Additionibus Rabbinicis, imò pro Depravationibus Judaicis, tamen eas facere Hieronymo antiquiores, neque ex eo quòd ille eorum non meminit, concludere, illas eſſe ipſo recentiores.

Secundò, Evertitur hæc ſententia per principia Critici ipſius. In Arcano Punctationis ducit Argumentum pro Punctorum novitate quoque ex his Notis, inde; quòd *illæ omnes verſentur circa nudas Conſonas, ac proinde conſcriptæ ſint antequam Puncta Vocalia & Accentus exiſterent. Puncta autem vocalia inventa vult mox poſt D. Hieronymi tempora, circa annum Chriſti 500. vel 600. D. Hieronymus verò floruit circa annum Chriſti 400. & vixit uſque ad annum circiter 420.*

vel 422. Quod si ergo hæ notæ à Masorethis fuerunt additæ ante Punctationem, hoc est ante annum 500. Christi, & successivè factæ sunt, ut Criticus nos docet, ita ut primò in Voces redundantes & deficientes, tùm in vocum integrarum compositionem & divisionem, inde ad literarum metathesin & permutationem, primò quidem in radicalibus, deinde in servilibus, progressus sit factus: quod si item non ab uno homine, neque eodem tempore simul & semel factæ sunt omnes istæ Criticæ Censuræ, sed à diversis hominibus, & distinctis temporibus, non ex uno codice, sed pluribus: & tandem ex variorum codicum marginibus sic collectum & compactum sit in unum, totum istud variarum Lectionum corpus; Si, inquam, hæc omnia ita habeant, cogitet Lector, an intra tam breve temporis spatium, nempe ab anno 420. usque ad annum 500. quando inventa dicit esse Puncta, hæc omnia fieri potuerint, & simul eam authoritatem apud universam gentem Judaicam, per totum terrarum orbem dispersam, obtinere, ut à tota illa gente, tanquam pro oraculis, è cœlo quasi vel monte Sinaj profectis, acceptarent, & ipsi Punctatores quoque illa sequerentur, & approbarent? vel, annon potiùs summa cum probabilitate inde colligatur, magnam & bonam earum partem, vel saltem earum in unum corpus collectionem, non potuisse non factam esse demùm post ipsius tempora? Quomodo hæc cohæreant, ego, quæ mea quidem est crassities, capere non possum. Imò, ut antè in expositione sententiæ ipsius vidimus, oportet ut illi ipsi Masorethæ, qui Puncta addiderunt, ex ejus sententia, etiam has correctiones fecerint: quomodo ergo nunc dicit, ab aliis antiquioribus esse factas? Nam dicit, Puncta esse inventa à Masorethis post-Talmudicis & post-Hieronymianis: & rursum dicit, magnam partem Keri & Ketif ortam esse à Magistrali talium Massoretharum censura. Nimirum fingit ille pro lubitu, quicquid ei placet, & ad sententiam suam stabiliendam necessarium sibi judicat.

Tertiò; Si tam recens essent inventum, annon vel verbulo unico id proditum esset ab Hebræis? an fieri potest, ut nullum ejus rei vestigium in Hebręorum scriptis deprehendatur? Annon vel Masorethæ, quos vult puncta addidisse, vel primi Grammatici, qui non diu post illud sæculum inceperunt, aliquid saltem hac de re scripsissent? Ex utrisque enim constat, illos has notas jam pro authen-

authenticis & exagoniis habuisse. Massorethæ enim suam Masoram de his quoque vocibus conscripserunt, hasq; voces, secundum diversas earum species, numerarunt, ut diligenter observarentur, nec quidquam in illis mutaretur, perinde atque circa cæteras Sacri Hebraici codicis partes. Grammatici illi primi eodem modo de illis scribunt & loquuntur. Cui itaque videatur verosimile, hoc opus esse inventum tùm adeò novum, tùm à privatis & singularibus quibusdam hominibus, & ex paucis particularibus codicibus ortum? Cur Masorethæ quoque notarunt & numerarunt has voces? Quia sic in libris suis repererunt: quia nihil in illis mutandum judicaverunt. Quomodo autem id fecissent, si vel ab ipsismet, vel ab aliis paucis privatis, & quidem correctionum loco, additæ fuissent? Itaque Masora ipsa de his vocibus, firmissimum reddit testimonium, & ipsorum, & D.Hieronymi sæculo, illas longè esse antiquiores. Quod argumentum diligenter notandum & ponderandum.

Quartò, Qui Historiæ Hebraicæ, & rerum Hebraicarum est peritus, qui gentis Judaicæ mores, ingenium, & statuta novit, imò qui sanam habet mentem, non potest capere, quomodo post Urbis & Templi destructionem, post Synedrii magni & Judiciorum omnium abolitionem, post Scholarum & Academiarum Judaicarum universalem ruinam & vastationem, post Judæorum per universum Orbem dispersionem, post librorum Hebraicorum inter Christianos etiam notitiam & usum, potuerit à singularibus quibusdam viris, hîc ab uno, illic ab altero, alibi à tertio, aliquid assui & affigi textui Sacro in privatis suis codicibus, quod tam brevi tempore non solùm omnibus in universum innotesceret & communicaretur, sed etiam à tota gente pro authentico acceptaretur, & pro Traditione à Mose profecta laudaretur & commendaretur.

Quintò; Universalis & unanimis Judæorum hac in parte consensus, falsitatis convincit hanc sententiam, qui licet non omnes de certa origine idem sentiant & scribant, omnes tamen primam earum Originem faciunt antiquiorem, & ad Esdram referunt. Ipse Elias, Critici nostri circa Punctorum antiquitatem Patriarcha, aliter sentit. Statuit ille scilicet, Puncta à Masorethis Tiberiensibus esse inventa, sed ab iisdem, vel illorum similibus, & ipsis

συγχρόνοις has notas vel correctiones fuisse inventas & excogitatas, non animadvertit. Non veritus est Elias, circa Punctorum Originem assignandam, omnibus suis popularibus contradicere, atque inauditam inter Judæos sententiam introducere & asserere, cur veritus esset in hoc quoque diversum ab illis sentire, nisi contrariæ sententiæ & veritatis ipsius vi absterritus & victus fuisset? Omnes Hebræorum Critici & Grammatici, qui in hæc & alia diligenter inquisiverunt, non potuerunt originem illarum invenire certam & indagare, sed in ea, quæ in tota ipsorum gente invaluit sententia, acquiescunt, atque ad Esdræ tempora, & illorum antiquorum Massoretharum industriam, hæc retulerunt. Quinimò præstare ausim, neminem, saltem qui sit alicujus famæ vel fidei, & literis Hebraicis ritè imbutus, ex Christianis etiam, repertum iri, qui idem senserit vel scripserit, adeò ut vel novitas hujus sententiæ magnam & singularem probationem requirat.

Sextò, Paraphrastæ Chaldæi, D. Hieronymo longè antiquiores, hanc novitatem evertunt & destruunt. Illi enim utplurimùm vocem Lectam, h. e. marginalem reddiderunt in suis Paraphrasibus: rarò, aliquando tamen, vocem scriptam, seu, quæ in textu extat. Ex quo patet, illam lectionem ipsorum tempore fuisse notam: patet, jam in magna authoritate fuisse lectionem τῦ Keri, quia eam potiùs, quàm τῦ Ketif expresserunt. Unde verò fuit nota ipsis? Vel ex codicum varia lectione, vel ex hac marginali adscriptione. Atqui ex codicum varia lectione non fuit nota; quia Criticus vult, has notas non ex codicum collatione esse ortas, sed à solo Critico Massoretharum judicio. Ergo ex lectione marginali codicibus illorum adscriptâ. Quod aliquando à τῷ Keri recedunt, inde esse potest, quòd vel libertate judicii sui in his sint usi, vel tùm nondum omnes extiterint, vel non ita diligenter omnibus exemplaribus adscriptæ fuerint. Ac licet τὸ Keri legendum dicant Judæi, non tamen vetitum est Interpretibus etiam τὸ Ketif sequi & reddere: quare? quia illi mysteria subesse arbitrantur, & utriq; lectioni suam rationem constare credunt. Unde nemini mirum videri debet, si Hebræi interpretes nunc τὸ Keri, nunc τὸ Ketif exprimant. Notum est ex Kimchio, illum in plerisque ostendere & explicare, quæ utriusque lectionis sit ratio. Et ex hoc fundamento audivimus suprà, Martinum Raymundum

dum & Galatinum arguentes, Jonathæ Paraphrastæ Chaldæi tempore jam Correctiones istas fuisse, *quia illas lectiones in suo Targum sequutus fuit.*

Septimò, Ipsæ D. Hieronymi, & LXX. Græcorum Versiones testantur, illorum tempore utramque hanc lectionem fuisse usitatam & notam, utpote in quibus etiam, nunc hæc, nunc illa exprimitur; sæpiùs tamen etiam τὸ Keri, quàm τὸ Ketif. Unde illi hanc lectionem habuerunt, & in suis versionibus expresserunt, nisi ex suis codicibus, in quibus utramque invenerunt? Hoc enim est principium Critici nostri, ex Versionibus judicari posse & debere de Lectione Codicum, quibus Interpretes usi sint in concinnandis illis. Imò observatum est, ni fallor, ab eruditis Interpretibus, illos aliquando utramque lectionem exprimere & repræsentare in uno eodemque loco. Atque hic Criticus ipse iterum sibi contrarius esse, suamque propriam sententiam destruere videtur. Nam lib. 3. cap. 16. §. 19. 20. 21. 22. 23. 24. notat, *si Variæ illæ lectiones cum Veteribus & illustrioribus SS. Bibliorum Translationibus conferantur, observari, aliquando LXX. & Vulgatam Versionem (quam Hieronymo adscribit) simul sequi τὸ Kerí: aliquando vulgatam sequi τὸ Keri, de LXX. autem non semper ita constare: & contrà, aliquando constare, LXX. sequutos fuisse τὸ Kerí, de vulgata autem non constare: non rarò LXX. & Vulgatam sequi τὸ Ketif, relicto Kerí: aliquando LXX. sequi τὸ Ketibh, Vulgatam autem sequi τὸ Keri: aliquando constare, LXX. sequutos esse τὸ Ketif, Vulgatam autem sequi τὸ Kerí: aliquando contrà esse, ut Vulgata sequatur τὸ Ketibh, LXX. autem τὸ Kerí*; hæcque singula exemplis ibi illustrat. Quomodo isti hoc fecerunt, si illorum temporibus nondum extiterunt?

Octavò, ex ipso D. Hieronymo fortassis etiam Antecedens Syllogismi refutari posset, seu principium hoc, *D. Hieronymum nullibi meminisse harum variarum lectionum.* Jesa. 49. v. 5. scribitur in textu לא, legitur in margine לו. Utriusque hujus lectionis meminit D. Hieronymus in suis Commentariis, qui Aquilam, τὸ Kerí sequentem, reprehendens, *De Aquila autem*, inquit, *non miror, quòd homo eruditissimus lingua Hebraica, & verbum de verbo exprimens in hoc loco, aut simularit imperitiam, aut Pharisæorum perversâ expositione deceptus sit, qui interpretari voluit*, Et Israel ei (לו) congregabitur, *h.e. Deo; cùm verbum Hebraicum* לא *in hoc loco non scribatur per* ל *&* ו,

quod si esset, significaret Ei, *vel*, Illi, *sed per* ל *&* א, *quod propriè* Non *sonat*. Vides utramque lectionem extitisse, & ei fuisse notam, & τὸ Keri vocare *Pharisaicam expositionem*, quia instar expositionis seu glossæ ad marginem adscriptum erat. Dicit, *verbum Hebraicum non scribi per* ל *&* ו, *sed per* ל *&* א; nempe *in textu, vel in suo exemplari*.

Nonò; Masora ipsa, quæ has voces satis diligenter numerat, falsitatis arguit hanc sententiam. Masorethæ enim non notarunt id quod ipsi correxerunt, sed quod in libris invenerunt. Cùm autem Masorethæ Capelliani statim post D. Hieronymus vixerint, & has voces sic scriptas in codicibus invenerint, & ea propter notârint, quomodo vel D. Hieronymi tempore nondum extitisse, vel Masoretharum demum tempore oriri potuerunt? An Masorethæ suam Masoram conscripserunt de eo, quod ipsimet correxerunt? Absurdorum hoc est absurdissimum. Si antiquiores Masorethæ illud fecerunt, necessariò illi & D. Hieronymum, & Talmudis obsignationem præcesserunt: quia Criticus statuit, suos Massorethas, qui puncta invenerunt, & has notas conscripserunt, mox post horum tempora exortos esse. Hoc argumentum fortissimum est contra novam hanc, quæ illis hîc assignatur, originem.

Decimò, quòd vult, *circa finem & ultima tempora absolutæ Gemaræ initium factum esse conscribendarum harum variarum lectionum, mox sc. post D. Hieronymi obitum*; quia nimirum, *paulò ante absolutum Talmud authores Gemaræ pauca quædam Kerijoth commemorant*; & inde non solùm concludit, *tum primùm Crisis hujus factum esse initium*, sed & elicit, *quomodo progressum & incremētum acceperit, tandemq́, ad ἀκμὴν & summum gradum pervenerit, & pertigerit*; id lubrico itidē, & infirmo admodùm nititur fundamento. Nam

1. quæ hæc Consequentia? *In Gemara reperitur prima & antiquissima mentio τῦ Keri & Ketif: Gemara autem absoluta demum est circa annum Christi* 500. *Ergo eo demum tempore illa inceperunt*. Quasi verò Gemara, vel Talmudis opus, ab illis compositum & conscriptum esset, qui illud in hanc formam, quâ nunc est, redegerunt, digesserunt, & obsignarunt: vel quasi illa sententia, quæ de his Variis lectionibus in Talmud legitur, eorum esset, qui Gemaram obsignârunt. Et licet hoc quoque daretur, cùr non potuissent illi de re.

de re aliqua, suo sæculo, & suis temporibus longè antiquiore, scribere? Imò illic disertè dicuntur esse *Traditio Mosis è monte Sinai.* Quæ vecordia vel insania esset illorum, si ita loquuti essent de re à privatis hominibus, privato judicio & authoritate, privatis codicibus, recentissimè additâ? Imò an invidia & קנאת סופרים *æmulatio* quæ inter scribas omni tempore fuit, fraudem & imposturam hanc non prodidisset? R. Asarias alicubi scribit, solere hanc Phrasin הלכה למשה מסיני de iis dici, quorum decisio nec in Gemara, nec alibi reperitur, sed quæ sunt ignotæ & incertæ quasi antiquitatis, constanti tamen traditione à Majoribus accepta. Multarum aliarum rerum prima & antiquissima fit mentio in Gemara. Inde verò ineptè quis de iis omnibus concluderet, vel ab authoribus Gemaræ, vel circa illorum demùm tempora, illas ortas & natas esse.

2. Non magis firma est altera consequentia: *In Gemara fit tantùm mentio Vocum superfluè scriptarum: & non lectarum: & Non scriptarum sed lectarum. Ergo ab illis notis factum est primum initium harum criseωn.* De hoc tamen dicit Criticus, *Unde planum fit.* Quomodo verò hoc inde planum sit vel fiat, ego non video. Et si ita *planum* sit, mirum, neminem hanc *planitiem* hactenus animadvertisse vel observasse. Quis enim alius prçter Criticum idem scripsit, vel ex illis verbis conclusit? Hæc omnia mera sunt & nova principia, novæque hypotheses Critici nostri. Omnes tàm Hebræi, quàm Christiani, hactenus illa verba Talmudis per Synecdochen speciei pro genere acceperunt & exposuerunt, de omnibus illarum variarum lectionum generibus. Prolixum esset illorum authoritates hîc congerere. Ipse Clarissimus Critici Morinus, cum quo aliâs in multis pulchrè ei convenit, hinc colligit, castigationes istas ante Talmud factas esse. Nam in Elencho capitum partis secundæ Exercitationum Biblicarum (promissæ ab ipso, sed hactenus non editæ) quem priori parte adjecit, Exercitationis decimæ, capitis primi, hoc facit Argumentum: *Ante Talmud castigatum fuisse textum Sacrum, cujus rei paucula, quæ supersunt in Talmude, vestigia colliguntur, velut Ablatio Scribarum, Correctio scribarum, Lecta & non scripta, Scripta & non lecta, & alia ejusmodi.* Et Exercitatione decimâ *duplices facit Masorethas; Priores & Posteriores: & Priores* (qui ante Talmud fuerunt) *vult Textum sacrum recensuisse, & expurgasse,*

quod si esset, significaret Ei, *vel*, Illi, *sed per* ל & א, *quod propriè* Non *sonat*. Vides utramque lectionem extitisse, & ei fuisse notam, & τὸ Keri vocare *Pharisaicam expositionem*, quia instar expositionis seu glossæ ad marginem adscriptum erat. Dicit, *verbum Hebraicum non scribi per* ל & ו, *sed per* ל & א; nempe *in textu, vel in suo exemplari*.

Nonò; Masora ipsa, quæ has voces satis diligenter numerat, falsitatis arguit hanc sententiam. Masorethæ enim non notarunt id quod ipsi correxerunt, sed quod in libris invenerunt. Cùm autem Masorethæ Capelliani statim post D. Hieronymus vixerint, & has voces sic scriptas in codicibus invenerint, & ea propter notârint, quomodo vel D. Hieronymi tempore nondum extitisse, vel Masorotharum demum tempore oriri potuerunt? An Masorethæ suam Masoram conscripserunt de eo, quod ipsimet correxerunt? Absurdorum hoc est absurdissimum. Si antiquiores Masorethæ illud fecerunt, necessariò illi & D. Hieronymum, & Talmudis obsignationem præcesserunt: quia Criticus statuit, suos Massorethas, qui puncta invenerunt, & has notas conscripserunt, mox post horum tempora exortos esse. Hoc argumentum fortissimum est contra novam hanc, quæ illis hic assignatur, originem.

Decimò, quòd vult, *circa finem & ultima tempora absolutæ Gemaræ initium factum esse conscribendarum harum variarum lectionum, mox sc. post D. Hieronymi obitum*; quia nimirum, *paulò ante absolutum Talmud authores Gemaræ pauca quædam Kerijoth commemorant*; & inde non solùm concludit, *tum primùm Crisis hujus factum esse initium*, sed & elicit, *quomodo progressum & incrementum acceperit, tandemq; ad ἀκμὴν & summum gradum pervenerit, & pertigerit*; id lubrico itidē, & infirmo admodùm nititur fundamento. Nam

1. quæ hæc Consequentia? *In Gemara reperitur prima & antiquissima mentio τȣ Keri & Ketif: Gemara autem absoluta demum est circa annum Christi* 500. *Ergo eo demum tempore illa inceperunt*. Quasi verò Gemara, vel Talmudis opus, ab illis compositum & conscriptum esset, qui illud in hanc formam, quâ nunc est, redegerunt, digesserunt, & obsignarunt: vel quasi illa sententia, quæ de his Variis lectionibus in Talmud legitur, eorum esset, qui Gemaram obsignârunt. Et licet hoc quoque daretur, cur non potuissent illi de re

de re aliqua, suo sæculo, & suis temporibus longè antiquiore, scribere? Imò illic disertè dicuntur esse *Traditio Mosis è monte Sinai.* Quæ væcordia vel insania esset illorum, si ita loquuti essent de re à privatis hominibus, privato judicio & authoritate, privatis codicibus, recentissimè additâ? Imò an invidia & קנאת סופרים *æmulatio* quæ inter scribas omni tempore fuit, fraudem & imposturam hanc non prodidisset? R. Asarias alicubi scribit, solere hanc Phrasin הלכה למשה מסיני de iis dici, quorum decisio nec in Gemara, nec alibi reperitur, sed quæ sunt ignotæ & incertæ quasi antiquitatis, constanti tamen traditione à Majoribus accepta. Multarum aliarum rerum prima & antiquissima fit mentio in Gemara. Inde verò ineptè quis de iis omnibus concluderet, vel ab authoribus Gemaræ, vel circa illorum demùm tempora, illas ortas & natas esse.

2. Non magis firma est altera consequentia: *In Gemara fit tantùm mentio Vocum superfluè scriptarum & non lectarum: & Non scriptarum sed lectarum. Ergo ab illis notis factum est primum initium harum criseωn.* De hoc tamen dicit Criticus, *Unde planum fit.* Quomodo verò hoc inde planum sit vel fiat, ego non video. Et si ita *planum* sit, mirum, neminem hanc *planitiem* hactenus animadvertisse vel observasse. Quis enim alius præter Criticum idem scripsit, vel ex illis verbis conclusit? Hæc omnia mera sunt & nova principia, novæque hypotheses Critici nostri. Omnes tàm Hebræi, quàm Christiani, hactenus illa verba Talmudis per Synecdochen speciei pro genere acceperunt & exposuerunt, de omnibus illarum variarum lectionum generibus. Prolixum esset illorum authoritates hîc congerere. Ipse Clarissimus Critici Morinus, cum quo aliàs in multis pulchrè ei convenit, hinc colligit, castigationes istas ante Talmud factas esse. Nam in Elencho capitum partis secundæ Exercitationum Biblicarum (promissæ ab ipso, sed hactenus non editæ) quem priori parte adjecit, Exercitationis decimæ, capitis primi, hoc facit Argumentum: *Ante Talmud castigatum fuisse textum Sacrum, cujus rei paucula, quæ supersunt in Talmude, vestigia colliguntur, velut Ablatio Scribarum, Correctio scribarum, Lecta & non scripta, Scripta & non lecta, & alia ejusmodi.* Et Exercitatione decimâ *duplices facit Masorethas; Priores & Posteriores: & Priores* (qui ante Talmud fuerunt) *vult Textum sacrum recensuisse, & expurgasse,*

purgasse, variasq; textus lectiones annotasse: posteriores, punctorum & accentuum fuisse authores. Mirum, illum ab octodecim jam annis promissam illam partem non in lucem producere, ut videremus, quomodo illa singula, quæ ibi summatim exhibet, ab ipso probentur. Adferat Criticus suæ sententiæ testes, si potest. Unicum tantùm dico de Hebræorum mente; quòd similiter in magnorum Bibliorum titulo, & alibi, ubi horum mentionem faciunt, ad universa hæc indigitanda, utantur hac phrasi Talmudicâ, קריין ולא כתבן & כתבן ולא קריין. Mentio fit alibi in Talmude Vocum diversæ lectionis & scriptionis, quæ vulgò obscænæ judicantur. Cur non ab illis potiùs, & quidem illo tempore, atque ab iisdem, quorum nomine id traditur, initium factum hac ratione dici possit?

Undecimò, negatur, *in Talmude tantùm fieri mentionem Vocum lectarum sed non scriptarum; scriptarum & non lectarum.* Mentio fit etiam quarundam, *quæ aliter scribuntur & leguntur*, quod ipsissimum est קרי וכתיב. Verbi gratiâ; Quædam sunt voces, quæ in fine scribuntur sine *He*, & leguntur cum *He*. Inter ea est Haggæi cap. primo v. 8. אֶכָּבֵד in textu scriptum sine *He*, in margine autem legendum notatum cum *He*. Hæc anomala scriptio notata est in Talmud. Nam in Talmud Hierosolymitano, in libro Sanhedrin, capite אלו הן הגולין scribitur: ר׳ שמואל בן ר׳ ינאי בשם אחא אמר בחמשה דברים חסר מקדש אחרון מראשון ומאי טעמיה עלו ההר והבאתם עץ ובנו הבית וארצה בו ואכבדה ואכבד כתיב חסר ה״א וכו׳ id est, *Dixit R. Samuel, filius R. Jannai, nomine R. Achæ; Quinque in rebus defecit Sanctuarium ultimum præ primo. Quæ hujus rei est ratio vel probatio? Id quod legitur Hag. 1. v. 8.* Ascendite in montem, & afferte lignum, & ædificate domum, & acceptabo eam, וְאֶכָּבְדָה (& honorabor), *ubi scriptum est* וְאֶכָּבֵד, *cum defectu literæ He.* Sic quoque eadem defectiva hujus vocis scriptio notatur in Talmud Babylonico, Tractatu Joma, cap. 1. in fine cap. 5. In his locis Talmudicis, præsertim in priore, manifestè notatur diversa hujus vocis lectio & scriptio. Nam citatur וְאֶכָּבְדָה, prout legitur secundum קרי ו׳, & tamen dicitur, scriptum esse ואכבד sine *He*, scilicet in textu. Cur enim ibi legendum וְאֶכָּבְדָה si illa vox neque puncta habuit tempore Talmudicorum, neque cum ה in Bibliis scripta fuit? Annon regularis scriptio est וְאֶכָּבֵד, irregularis cum He para-

He paragogico, ואֲבַדְּר־? cur deficit in ista scriptione He? cur desideratur? quæ ejus rei ratio? quia sic legenda in margine notata fuit. Ex hoc verò loco & id colligitur, Talmudicos hujus diversæ lectionis & scriptionis causam attribuisse Prophetis, ac proinde pro antiquissimis habuisse.

Duodecimò; Si conferantur loca horum Keri & Ketif, quæ in Talmud ex eis allegantur, & Veteres Versiones, Græcæ & Latinæ; deprehendemus, in Talmude semper juxta τὸ Keri voces illas allegari & scribi, prout nempe Judæi per Traditionem acceperunt illas legendas esse; Interpretes autem illos Græcos & Latinos sæpiùs τὸ Ketibh exprimere. Ex qua collatione liquet, utramque lectionem illorum temporibus extitisse. Extitit autem vel in diversis codicibus, vel in iisdem. In diversis codicibus non extitit; quia Criticus negat, has notas ex collatione Codicum diversorum excerptas & adscriptas esse, sed ex mero judicio Masorethàrum suorum. Ergo in iisdem extitit, ut etiamnum hodiè, vel per traditionem priscis nota fuit, si non ubique adscriptę fuerunt. Quòd verò Talmudici raro eorum mentionem faciunt, nemini mirum videri debet: quia Talmudici non in his occupati fuerunt, sed in juribus, legibus, ac præceptis explicandis.

Decimotertiò; Si maximè concederetur Critico, Masorethas Tiberienses post-Talmudicos adscripsisse has notas, ne sic quidem sequeretur, eas esse tàm novas, vel correctiones ex ipsorum judicio profectas. Nam ex ipsius Eliæ sententia, qui vult, Tiberienses Masoram literis consignasse, & in libros retulisse, id ita factum est ab ipsis, quòd nihil aliud scripserint, quàm quod per traditionem oralem inde ab Esra ad sua usque tempora acceperant, quod arguitur ex nomine *Masora*, quod Traditionem significat. Ut nec sic sint correctiones, ex ipsorum cerebro, & judicio privato, profectę. Morinus etiam videtur statuere, ante Talmud factas esse, sed à Masorethis ad textum adscriptas, & annotatas.

Hæc omnia si cum cura expendantur, satis, ut opinor, docebunt, quàm futilis & frivola sit illa *Originis* designatio, quam his notis τὸ Keri & Ketibh adscribit accuratissimus Criticus, quàm item levibus in eam sententiam adductus sit rationibus, quibus nemo prudens & cordatus facilè ad eandem amplectendam facilè permovebitur. Quia tamen illa adeò ipsi placet, ut *lubens in eam*

OOO

inclinet, ago fruatur ille suo judicio, *lubentes* nos illi eam relinquemus, relinquat modò nobis lubens quoque nostrum judicium liberum, nec ad id, quod nulla sana ratio suadet, nos adstringat. His, quas protulimus rationibus, retracti, non possumus animum inducere, ut credamus, à Masorethis quibusdam privatis & ignotis, post D. Hieronymi, & Talmudis obsignati tempora, has notas, correctionis loco, Textui Hebræo esse additas.

Quorsum verò, & quâ de causa, adeò illi hæc sententia placuit, ut sine ratione tam lubens in eam inclinarit, contra omnium Veterum & recentiorum mentem, sententiam, & authoritatem? Nimirum istiusmodi Hypotheses excogitandæ erant & fabricandæ, ad cœlum suum Criticum his quasi machinis constituendum & suffulciendum, ut Biblia Hebræa, quæ hactenus *Sacrosancta* erant, tota faciat *Masorethica* & *Judaica*, non solùm quoad Punctorum additionem, sed & Vocum & totius contextus scriptionem; ut item quam quærit licentiam ex Ratione & Conjectura Codicibus Hebraicis varias lectiones, horum sc. fictitiorum Massoretharum exemplo, liberè assuendi, obtineat. Sic enim scribit cap.15. §.12. *Porrò quod illis* (Masorethis, qui has notas secundum ipsum addiderunt) *hæc in parte licuit, quódque illi pro Magistrali sua authoritate, proq; lingua Hebraicæ peritia & notitia, quâ supra reliquos sui temporis eminebant, ausi & aggressi sunt, tam in Punctatione, quàm in vocum censura & examine, non putandum est, hodiè etiam aliis non licere; illis nempe* (NB) *qui ejusdem linguæ peritiâ non vulgari, aliarumq; tum linguarum, tum rerum notitiâ, & Sacræ Theologiæ cognitione abundè instructi fuerint, modò seriam diligentiam, acre judicium, piam & Christianam prudentiam, parcam & sobriam moderationem atque sollicitudinem in censendo adhibeant; audaciam & temeritatem fugiant: neq; enim omnia ita exactè & accuratè ab illis hominibus in Sacro contextu emendata & emaculata sunt, tam quoad puncta, quàm quoad literas, ut non multa etiamnum hodiè supersint, acri criticæ censuræ limâ atque judicio adhuc emaculanda & emendanda: sed ea de re infra libro ultimo fusiùs dicetur.* Hoc nempe est, quod quærit, quod satagit, quod prolixo illo, quod instituit, Variarum hujusmodi lectionum examine, novorum Inventorum excogitatione, intendit Criticus, ut, quia novi sint atque recentes earum authores, ii quidem magnâ linguæ peritiâ instructi, sed in censendo & judicando parùm felices,

aliquando

aliquando tamen scopum attingentes; privati insuper, peculiari vocatione, vel extraordinario dono non instructi, imò multis ad hanc rem summè necessariis & utilibus destituti: quia Correctionis loco omnes istæ notæ ab illis sint additæ, non ex codicum collatione, vel causis aliis dignis, sed ex mera rationis suæ vi atque authoritate, quòd codices suos mendosos illis in locis existimarent; ut, inquam, inde concludat, licere etiam aliis, præter linguæ Hebrææ cognitionem non minorem, aliis insuper quàm illi & majoribus donis instructis, idem audere, tentare, & facere.

Verùm quia 1. vidimus, illum hæc sua principia non firmis satis probationibus confirmasse: 2. quia de hac Conclusione, cum in prima hujus libri parte jam pluribus est actum, tùm etiam in ultimi ejus Criticæ libri examine adhuc agendum erit, prolixiores hìc esse nolumus. Fundamento malè posito, & jam destructo, superstructa hæc moles per se corruit & collabitur. Si authores ejus sint incerti, non potest ab illis vel exemplum peti, vel ratio deduci.

Mirum autem cuipiam videri posit, infelicem horum suorum Masoretharum hujus ausi successum, non absterruisse Criticum. Nam cùm ipsemet fateatur, illos linguæ Hebraicæ notitiâ atque peritiâ supra reliquos sui temporis eminuisse, & tamen in plerisque infeliciter laborasse, adeò ut *magna ex parte ista ipsorum Correctiones sint vel futiles & ridiculæ, vel inutiles & supervacaneæ, vel etiam nonnunquam perversæ*; sanè illorum exemplo meritò cautus & consideratus fieri debuisset, ne quod illis evenit, ipse quoque experiretur.

Felix quem faciunt aliena pericula cautum.

Ausum temerarium videtur statuere hunc ipsorum laborem, cùm dicit, *Quod illi ausi & aggressi sunt.* Annon cogitare debuisset, dum hæc scriberet, alios idem de hoc suo auso judicaturos? Sed nihil hìc ipsi periculi metuendum, ob magnas quas super Masorethas illos habet, & tacitè sibi adscribit, prærogativas; Nempe, *præter non vulgarem, nec minorem linguæ Hebrææ peritiam* (quam illi solam huc adferebant) *aliarum quoque linguarum & rerum notitiam, Sacræ Theologiæ abundantissimam cognitionem: ad hæc, in censendo* (quam illi non semper probarunt) *seriam diligentiam, acre judicium, piam & Christianam prudentiam* (quam illi Masorethæ, utpote

Judæi, habere non poterant) *parcam & sobriam moderationem atque sollicitudinem, audaciæ & temeritatis omnis fugam.* Hæc enim omnia cùm à Critico sacro requirat, & ille idem eodem quo Masorethæ illi ausu aggrediatur & exerceat, ejusque rationem præscribat, procul dubio sibi hæc omnia præ aliis vendicat & adscribit, nisi, vel propriâ suâ sententiâ, audaciæ & temeritatis convinci & condemnari velit.

Sed hæc sufficiant dicta de Origine τῶ Keri & Ketibh, quam eis adscribit Criticus. Pergamus ad Secundum, & videamus aliquid etiam *de Numero*, quâ diligentiâ & accuratione illum inquisiverit, & dijudicarit.

In NUMERO harum Notarum investigando, dicit Criticus cap.1. lib.3. *se diligenti & accurato examine usum esse, & ex eo magnam Varietatem deprehendisse, atque ea propter, ut earum numerum certiùs indagaret, consuluisse* primò *illam Bibliorum Hebraicorum editionem, quæ est à Bombergo Venetiis secundò edita in folio A. D.* 1548. *eamq; totam à capite ad calcem percurrisse, in singulis paginis varias lectiones, quæ in Masora minore annotantur, excerpsisse, earumq;, quæ in singulis libris Biblicis occurrunt, summam, ut potuit, accuratissimè dinumerasse & annotasse:* secundò, *editionem illam contulisse cum Plantiniana, quæ A. D.* 1566. *Antuerpiæ edita est in quarto:* denique *cum nobili & celebri illa Regiorum Bibliorum editione Antuerpiana, quam procurabat Arias Montanus, &c.* Ex his itaq; Tabellam confecit, in qua ostendit, *quot in singulis libris observaverit, quæq; & quanta sit inter eas differentia.* Sed & *Eliam* consuluit & contulit, *qui ista ex parte dinumeravit, & Avenarium, qui in Grammatica sua quædam etiam de his annotavit, & observavit.*

Mihi verò non est propositum hîc Numerum illum vel investigare, vel constituere, vel examinare totum: sed intra terminos & limites mihi præscriptos me continere, & *diligentiam atque accurationem Critici jactatam* explorare, utrum ea omnia adhibuerit media, quæ ad hanc diligentiam & accurationem requirebantur?

Ego non possum capere, *primò* quînam ad ista colligenda, discernenda, & dijudicanda, sufficiat collatio trium istarum Editionum, vel etiam Avenarii. Ut enim illustres & nitidæ sint illæ editiones, tamen non constat, an, qui eas procurarunt, satis diligentem in his posuerint operam, quæ non levis est, & vulgaris.

Et

Et, si maximè diligentes in illis colligendis fuerint, tamen qui accuratam de his vellet Crisin instituere, Manuscripta quoque antiqua & probata meritò ad manus habere deberet: *deinde* summopere miror, Criticum nostrum, qui adeò diligens & accuratum examen harum vocum se instituisse gloriatur, non etiam adhibuisse & contulisse Masoram, quæ de his quoque vocibus agit, & magna ex parte, secundum præcipuas earum species notat, numerat, & recenset, quæque nobis antiquorum exemplarium defectum supplere potest, sine cujus denique ope vix aliquid laudabile & dignum præstare possumus. Et tanto magis hoc mirandum, quòd ille ubiq; has notas Masorethis adscribat, & tamen illorum judicium prorsus neglexerit, & susque deque habuerit. Longè pluris fecit *Avenarium*, quem subinde velut ducem præponit, quàm *Masoram*. Pone, Masoram illam, quæ de his vocibus est conscripta, non esse antiquiorem, quàm ipse eam facit, mille videlicet ab hinc annorum. Annon plus illa fidei meretur, annon meliùs ex illa judicari potest de antiquis lectionibus, quàm ex novis istis editionibus? Pone etiam, non tantam esse ejus fidem & authoritatem, quantam Judæi ei tribuunt, tamen diligentiæ & accurationi ejus consentaneum fuisset, illam quoque adire, sententiam ejus æquè ac aliorum proferre, ut sic & hæc differentia ac discrepantia innotesceret, & nova à veteribus forsan aliquando discerni possent. Sanè Hebræi ex Masora de his Vocibus præcipuè judicant, & ex ea, vera à falsis, genuina à nothis & spuriis, discernunt.

Quod itaque ille neglexit, nos, speciminis duntaxat alicujus gratiâ, aliquo modo supplebimus, ut ejus rei gustum saltem Lector percipiat, & simul videat, an eam, quam oportebat, quamq; jactat, diligentiam & accurationem ad hæc attulerit Sacer noster Criticus.

Capitibus itaque sequentibus, à Secundo usque ad Decimumquartum, ubi præcipuè de Qualitate istarum notarum agit, easque in varias Species & Classes distinguit, simul etiam de singularum Numero, ejusque numeri, secundum diversos authores, & diversas editiones, diversitate agit. Quàm diligenter & accuratè, videamus, quædam duntaxat ex singulis obiter percurrendo.

CAPITE ergo SECUNDO, sub censuram vocat Criticus *Voces, quæ licet non sint scriptæ in Textu, tamen legendæ notantur per τὸ Keri marginale*. Harum numerat ille *Tredecim*. His tredecim addit *ex quibusdam editionibus, nonnullas alias*: Observat, *in Talmude notari Sex duntaxat ex his omnibus: Eliam, tantùm Octo: Avenarium, duodecim: neq; omnes numerari seu recenseri in omnibus Bibliorum editionibus*.

Quid ergo in hac Varietate faciendum? Vera à falsis, germana à spuriis sunt secernenda. Quomodo? Per *Masoram magnam*, quam ille *diligentissimus & accuratissimus Criticus* nunquam inspexit & consuluit.

Masora ergo magna dicit, *Decem* esse, & in specie eas recenset in vestibulo Deuteronomii; בְּנֵי, Judic.20.v.13. אֵלַי Ruthæ 3.v.5. אֵלַי, ibidem, versu penultimo: פְּרָת 2.Sam.8.v.3. אִישׁ 2.Sam.16. v.ult. בֵּן, 2.Sam.18.v.20. צְבָאוֹת, 2.Reg.19.v.31. בָּנָיו, 2.Reg.19. v.ult. בָּאִים, Jerem.31.v.38. לָהּ, Jerem.50.v.29.

Hæc, quin sint genuina & antiqua, non dubitari potest, cæterisq; præferenda.

Itaque, quæ Criticus ex aliis editionibus his superaddit, dicimus esse recentiora, & spuria, donec ex antiquis codicibus Hebraicis, non ex novis editionibus, probata fuerint, & authoritatem accipiant. Sunt autem sequentia; עַד, quod Josuæ 22. v. ult. in quibusdam editionibus in margine additur; sed sine apposito ק, neque etiam, ut in cæteris, puncta in contextu notantur, sed in margine quoque adduntur, in textu circulus tantùm apponitur cum spacio vacuo relicto. Ex quo colligo, illud esse recentius, & à recentiore aliquo ad marginem adscriptum, atq; fortassis ex LXX. Græcorum interpretatione, qui hanc vocem illic supplent. Paraphrastes Chaldæus vocem illam non agnoscit, uti nec editiones omnes. Eadem est ratio cæterarum, quas addit; כָּל, 2.Reg.20.13. הוּא, Esa.53.v.4. אֶת Jesa.55.v.11. אֶת Psal.96. v.2. Hoc ultimum adulterinum esse Masora parva prodit, quæ, ut Criticus rectè observavit, adscripsit ei; יָפֶה *Pulchrè, Rectè*, vacat sc. hæc in isto loco particula: Itaque neque scribenda, neque legenda: כַּאֲשֶׁר Ezech. 9. v. ult. Id cum nota ק reperitur, ut puto, in omnibus editionibus, & puncta quoque intra textum talia sunt apposita. Sed ejus alia est ratio, & ad aliam pertinet speciem. Juxta puncta enim legendum est כְּכֹל אֲשֶׁר, ut in reliquis Keri & Ketif. Unde

videtur

videtur potiùs inter eas referenda, quæ ſcribuntur ut una, ſed diviſim leguntur, ut duæ.

Quòd in Talmude *ſex* duntaxat notantur, nihil præjudicat. Talmudici non egerunt Criticos vel Maſſorethas, neque illorum hoc fuit opus. Maſoræ in his major fides quàm Talmudis, fatentibus ipſis Hebræis.

Non etiam vel Elias, vel Avenarius, contra Maſorethas audiendi, qui illis longè ſunt antiquiores.

Neque omnes Bibliorum editiones pari fide, diligentiâ, ſtudio, & judicio ſunt procuratæ, ut tanta ipſarum ſit authoritas & fides. Editio Plantini in 4°, Roberti Stephani in 4°, Munſteri etiam, & ſimiles, tantæ non ſunt authoritatis, quia illorum editores ea ſequuti ſunt exemplaria edita, quæ ad manus habuerunt, neque in his ritè ſeligendis occupati fuêre.

Quod ſi tamen quis iſtas voces, vel earum quaſdam, velit legere, & retinere, non admodum repugno, quia Codices Hebraici nonnulli eas habent, etiam à Judæis editi. Dico tantùm, non tantam fidem & authoritatem eis adſcribendam, quanta eis, quę à Maſorethis notatæ & numeratæ ſunt.

CAPITE TERTIO agit *de Vocibus, quæ ſcribuntur in textu, ſed tamen non leguntur.*

De illarum Numero nulla eſt diſcrepantia. De illarum neceſſitate vel ſuperfluitate non eſt locus hìc agendi.

CAPITE QUARTO, de *Vocibus, quæ conjunctim ſcribuntur ut una dictio, ſed diviſim leguntur ut duæ.*

Harum, pro ſua diligentia & accuratione, quâ in his colligendis uſus eſt, *inſtitutâ collatione ſuorum exemplarium & authorum, Criticus obſervavit & invenit Undecim: videlicet* בָּגָד*, Geneſ.30.v.11. quod legitur* בא גד : מִזֶּה*, quod legitur* מַה זֶּה*, Exod.4.v.2.* מַלְּכֶם*, cujus* קרי *eſt* מַה לָּכֶם*, Eſa.3.v.15.* מָהֶם*, cujus* קרי *eſt* מָה הֵם*, Ezech.8.v.6.* מֵאִשְׁתֶּם *cujus* קרי *eſt* מֵאֵשׁ תַּם*, Jerem.6.v.penult.* והִנֵּהו *cujus* קרי *eſt* וְהִנֵּה הוּא*, Jerem.18.v.3.* חֵלְכָּאִים*, cujus* קרי *eſt,* חֵל כָּאִים*, Pſal.10.v.10.* יַשִּׁימָוֶת*, cujus* קרי *eſt* יַשִּׁי מָוֶת*, Pſal.55.v.16.* בִּנְיָמִן*, cujus* קרי *eſt* בְּנֵי מִן*, 1.Paralip.9.v.2.* לִבְנִימִינִי*, cujus* קרי *eſt* לְבֶן יְמִינִי*, 1.Paralip.27.v.12.* לִגְאֵיוֹנִים*, cujus* קרי *eſt* לִגְאֵי יוֹנִים*, Pſal.123.v.ult.*

Dicit tamen, *in Maſora parva, ad Geneſ.30. v.11. & Exod.4. v.2. & Deuteron.33.v.2. dici, eſſe numero Quindecim; Hunc numerum confirmari*

mari ab Elia. Avenarium verò notare, tantùm esse Novem hujusmodi voces, & inter illas quoque numerare אַלְקוּם, *Proverb. 30. v. 30. at contra fidem exemplarium, quæ ipse consuluerit. Itaque plures, diligenti licet institutâ collatione, reperire non potuit accuratissimus Criticus.*

At, si Masoram magnam quoque consuluisset, & cum Masora parva conjunxisset, Quindecim illas in Masora parva notatas, quoque expressas & nominatas invenisset. Recensentur enim sigillatim in Masora magna ad 1. Paralip. 27. v. 12. & in illa, quatuor sequentia adhuc reperiuntur, quæ industriam & accurationem Critici effugerunt; אֵשְׁדָּת, Deuter. 33. v. 2. Ad hanc vocem, ipsomet observante, Masora parva de hoc numero monuit, & tamen, quæ est Critica ejus acies, vocem illam ipsam non observavit, monstrante licet digito quasi eam Masorâ. Quæ causa? quia vitio librariorum & editorum in plerisque codicibus divisim scribitur, contra monitum Masoræ. Tanto scilicet cum judicio in Masoræ lectione, & harum rerum investigatione, est versatus! Longè majoris fecit nudas editiones, & suum Avenarium, quem subinde crepat, quàm Masoram. Huic adduntur ibidem, מִנְהַסְּעָרָה, pro מִסְּעָרָה, Jobi 38. v. 1. & מִן סְעָרָה, Jobi 40. v. 16. הַמְּפְרוּצִים, quod legitur הֵם פְּרוּצִים divisim, Nehem. 2. v. 13. Hæ quidem voces etiam non in omnibus exemplaribus ita scriptæ reperiuntur, in quibusdam etiam nota ק׳ omittitur. Sed quis censuerit, Veterem Masoram debere cedere recentibus Bibliorum editionibus, & Avenario? Saltem qui Criticorum Hebraicorum Aristarchum hic egit, debuisset hanc Masoræ observationem animadvertisse & notasse.

Quod ad אַלְקוּם ab Avenario notatum attinet, de eo nec in Libris, nec in Masora, quicquam reperitur. Fortè sic alicubi per errorem invenit Avenarius. Illud ergo ipsi relinquimus, & Critico nostro, donec antiquitatis aliquo testimonio confirmetur, & authoritas illi concilietur.

CAPITE QUINTO inquirit in *Voces quæ divisim scribuntur, sed conjunctim leguntur.*

Hic iterum dicit, *Eliam earum numerare tantùm Quinque: se verò, ex collatione variarum editionum institutâ, sequentia septem observasse;* מִבֶּן יָמִין, *quod legitur* מִבִּנְיָמִין, *1. Sam. 9. v. 1.* מִן הַמְּעָרָה, *quod legitur* מֵהַמְּעָרָה, *1. Sam. 24. v. 8.* מִן הַבְּהֵמָה, *quod legitur* מֵהַבְּהֵמָה, *1. Reg. 18.*

1. *Reg.* 18. *v.* 5. מִן בֵּית, *quod legitur* מִבֵּית, *Thren.* 1, *v.* 6. בַּחַר בִּתֵּיהֶם, *quod legitur* בְּחַרְבֹתֵיהֶם, 2. *Paralipom.* 34. *v.* 6. כִּי עָנִים, *quod legitur* כְּיַעֲנִים, *Thren.* 4. *v.* 3. לְם רַבֵּה, *quod legitur* לְמַרְבֵּה, *Esa.* 9. *v.* 6.

His ex Avenario suo addit tres alias, לְבַנ יְמִינִי, 1. *Chron.* 27. (quod in præcedenti classe fuit:) כִּי טוֹב, *pro* כְּטוֹב, *Judic.* 16. *v.* 25. מִי אָתִי, *pro* מֵאִתִּי *Esa.* 44. *v.* 23. *Has duas ultimas*, dicit, *non quidem divisim scribi; ejusmodi tamen esse, ut sibi visæ fuerint divisim scriptæ:* Item, *in hodiernis editionibus non numerari has voces inter eas, quæ divisim scribuntur, & conjunctim leguntur: sed duntaxat notari, Jod in illis abundare.*

Hic rursum miror, diligentissimum Collatorem & Criticum nullam Masoræ facere mentionem, neque eam etiam contulisse, ac postea demùm suum de iis judicium tulisse. Cùm enim ex ejus sententia Keri & Ketif à Masorethis proficiscatur, illi omnium optimè novisse potuerunt, quænam ad singulas classes pertineant. In Masora ergo 2. Paralipom. 34. dicuntur esse ח׳ *Octo* tales voces, & totidem etiam exhibentur in specie: unde etiam *Octo* procùl dubio numeravit Elias, scripsitque ח׳, non ז׳. Masora ex Septem à Critico enumeratis omittit מן בהמה 1. Reg. 18. vers. 5. quamvis ibi in editionibus Venetis Keri marginale sit appositum מהבהמה ק׳. Suspectum autem hoc mihi est, ceu à recentiori aliquo Critico assutum, 1. quia Masora illud inter octo illa non numerat: 2. quia in Textu non est scriptum cum He, הַבְּהֵמָה, sicut est מִן הַמְּעָרָה pro מֵהַמְּעָרָה, sed בְּהֵמָה, sine He emphatico: 3. quia punctum Pathach non scribitur in textu, quod ad vocem marginalem requiritur, ut in cęteris Keri & Ketif: 4. quia puncta in margine adscribuntur, quod in cæteris antiquis Keri & Ketif non solet fieri. Talia plura in Bibliis occurrunt, quæ sunt animadvertenda. Vide Jesa. 15. v. 2. Ego inter varias diversorum codicum lectiones illud retulerim, quæ à librario aliquo recentiore fuerint adscriptæ, qui in quibusdam codicibus invenit מן בהמה, in aliis מהבהמה, & hanc discrepantiam in margine annotavit, cui postea ק׳ sit appositum ab imperitiore aliquo. Author Concordantiarum illud adducit in מהבהמה. Ergo non est genuinum & antiquum Keri & Ketif. Non enim facilè hîc recedendum à certa & constanti Masora; quamvis in reipsa nihil prorsus sit situm. Hoc itaque subtracto, nonnisi sex remanent,

& duo desiderantur, quæ illa ipsa sunt, quæ Avenarius etiam notavit, nempe, כי טוב Judic.16.v.25. & מִי אִתִּי pro מֵאִתִּי, Esa.44. v.23. Hæc duo quidem in exemplaribus omnibus non ita divisim scribuntur: sic verò scribenda esse patet ex Masora. Huic majorem esse fidem dandam, quàm Grammaticis, & editoribus Bibliorum promiscuis & recentioribus, nemo rerum peritus in dubium vocabit. Sic in his iterum diligentiæ & accurationis suæ laudatæ specimen edidit Criticus, ut jam nihil dicam, quòd minus diligenter & accuratè utramq; vocem scripserit, primâ, כִיטוב cum * Chirek sub Kaph loco Scheva, pro כְּיטוב: alteram מֵאִיתִי, pro מִיאִתִּי, literis transpositis. Utramque hanc discrepantem lectionem esse non novam, sed antiquam, inde patet, quia Septuaginta exprimunt τὸ Ketif: Jonathan autem τὸ Keri.

Quod attinet ad locum Esa.9.v.6. vocem sc. לְםַרְבֵּה, ubi Mem clausum in media voce; illud etiam non, ut Criticus vult, à recentibus scribis vel Masorethis factum esse, sed antiquitùs jam ita scriptum fuisse, nempe ut una vox, & cum ם Mem clauso in medio, apparet ex Talmud, in quo hujus Mem clausi in media voce fit mentio, & mysterium subesse indicatur, quod sine ratione factum fuisset, si scriptum & lectum fuisset instar duarum dictionum. Videatur Talmud in Tractatu Sanhedrin cap.11. fol.94. ubi legitur; מפני מה כל מ׳ם שבאמצע תיבה פתוח וזה סתום בקש הק׳בה לעש׳ת חזקיהו משיח וסנחריב גוג ומגוג אמרה מדת הדין לפני הק׳בה רבונו של עולם ומה דוד מלך ישראל שאמר כמה שירות ותושבחות לפניך לא עשיתו משיח חזקיהו שעשית לו כל הנסים ולא אמר שירה לפניך תעשהו משיח לכך נסתם מם h. e. *Quamobrem omne Mem, quod in media voce, est apertum, hoc verò clausum? Voluit Deus facere Chiskijam Meßiam, & Sancheribum Gog & Magog. Tunc dixit proprietas judicii coram Deo; Domine mundi hujus, Quid hoc? David, rex Israëlis fuit, & dixit tot cantiones & laudes coram te, neque fecisti eum Meßiam: & hunc Chiskijam, cui omnia hæc fecisti miranda, neque ullas cantiones coram facie tua decantavit, Meßiam facies? Idcirco Mem est clausum.* Et in Schabb. cap.12. מ׳ סתום מאמר סתום *Mem clausum, verbum clausum, vel rem clausam denotat.* De mysterii certitudine vel soliditate nihil dico. Hinc verò apparet, & lectionem & scriptionem hanc esse antiquam, neque à recentibus Massorethis Capellianis, qui nulli sunt, demùm introductam. Dicit Criticus,

cus, primò scriptum fuisse cum מ aperto, sed quo testimonio illud probat? Dicit, fingit, quicquid lubet, sed nihil nisi ex propriis suis principiis & hypothesibus probat.

CAPITE SEXTO agit de *Vocibus obscanis, quarum loco alia legenda sunt substituta in margine, per τὸ קרי.*

De harum numero nulla est dissensio.

CAPITE SEPTIMO recenset *Voces, qua per Metathesin alicujus litera fiunt.*

Hanc classem cum Elia dividit in *Transpositionem literarum Radicalium & Servilium.* Illarum numerat cum eodem Elia *undecim*; de reliquis *sexaginta & uno* non in specie & separatim agit.

Masora notat in genere, 62. esse voces, in quibus talis metathesis occurrit, & recensentur in Masora magna finali, in litera Vav.

Benè ergo, & methodicè fecisset, si reliquas statim subjunxisset. Sed Masora hæc ei fuit ignota, vel indigna ei visa, quam adeat: & in Elia ac Avenario suo illa non invenit in unum collecta. Unde ex Bibliorum illis editionibus, quas præ manibus habuit, sparsim eas collegit, & in seqq. capitibus hinc inde adducit. Hac verò ratione longè certius singulorum generum numerum invenisset.

CAPITE NONO agit Criticus *de Variis τῶ קרי Lectionibus, qua versantur circa literas, qua serviles dicuntur, sive sint actu serviles, sive interdum sint de themate seu radice vocis.*

Hîc inter cætera (nec enim lubet, nec prodest singula excutere) notat, *Beth servile Septem in locis poni pro Kaph servili, quæ septem loca recenset, & simul censet, quædam illorum etiam in dubium vocans, quòd editio Plantini in 4°, & Ariæ Montani, illa non notent.* Ex Elia observat, *Beth undecies poni pro Kaph.*

Nos verò desideramus in diligentissimo & accuratissimo Critico, quòd Masoram in his quoque neglexerit, quæ *Undecim* in universum non solùm notat, sed & exhibet, & inter illa, ea quoque quæ Criticus in dubium vocat. Quos ille potiùs consulere & conferre debuisset, quàm eos, quos harum Notarum facit authores? Præterea Jos. 6. v. 4. negligenter scripsit diligentissimus Criticus בְּשָׁמְעָם, & eodem modo exposuit, *Cùm audivissent*; cùm in Textu scriptum sit כְּשָׁמְעֲכֶם *Cùm audietis.*

Undecim autem illæ voces reperiuntur in Masora finali, in litera Beth.

In eodem Capite, ubi notat *Duas voces, in quibus Beth censetur positum pro Mem, solicitat locum Dan. 11. v. 18. ubi* וְיָשֵׁב *scribitur, & legendum notatur* וְיָשֵׂם; *eò quod Plantini & Ariæ Montani editio non agnoscant variam istam lectionem, & quòd LXX. atque Vulgatus τὸ* כתיב *exprimant.*

At nihil est causæ, cur propterea in dubium vocetur, quia ex Masora constat, hoc genuinum esse, quæ notat וְיָשֵׂם sexies reperiri, & inter illa sex hunc Danielis locum constanter refert.

Eadem diligentiâ & accuratione vexat illas voces, *in quibus Kaph pro Beth ponitur*, quarum *Tres* sunt, quæ recensentur in Masora, 2.Sam.12.v.ult. Prov.21.v.antepen. & 2.Chron.33.v.16. Primam & tertiam solicitat, *quòd Elias eas non agnoscat in Tabulis secundis*: secundam, *quòd editio Plantini in 4°, Roberti Steph. in 4°, & Munsteri Biblia, ibi nullum agnoscant Keri.*

Sed hîc Eliam *primò* non intellexit, qui expressè dicit, Tria esse: unum verò tantùm ex illis Exempli loco producit: malè etiam dicit, *in Tabulis secundis*, pro, in *Tabula secunda*: *secundò*, non inspexit Masoram, quæ tria illa exhibet. Annon autem major in his authoritas & fides Masoræ, quàm editionum illarum recentium? Antiqua novis utique præferenda sunt in istis.

De MEM observat diligens Criticus, illud bis πλεονάζειν in fine vocis, 2.Sam.22.v.14. & 2.Reg.17.v.18.

At Masora notat, quinquies illud fieri. Voces & loca recenset Prov. cap.20.

Sic tria tantùm dicit esse, in quibus deficiat Mem. Masora verò & horum quinq; numerat. Singula inquirendi hîc non est locus, nec instituti nostri.

De NUN observat, *quòd aliquando redundet. Inter illa est locus Prov.15. v. 14.* ופני, *cujus Keri est* פי. *Ad hunc*, inquit diligentissimus Criticus, *locum Masora parva notat, Nun in sexdecim locis redundare: sed hæc tria solùm ab Avenario adducuntur.*

At, si Masoram magnam & parvam rectè inspexisset & contulisset, reperisset, plura esse, quàm tria illa Avenarij, & pauciora, quàm sexdecim, ut in Masora parva notatur. Nam & Masora parva, & Masora magna alibi notat, *septem* harum vocum esse, & simul

& simul eas recenset ad 2.Sam.21.v.6. & 2.Sam.11.v.18. Et ex ea patet, Proverb.15.v.14. in Masora parva illic manifestum esse errorem librariorum & correctorum, quo ו״ pro ׳ו posuerunt: vel potiùs existimarim illud ו״ in ea linea operarum typographicarum vitio irrepsisse, quia lineâ statim sequenti, ad בטוב, in Masora parva notatur ו״, atque sic correctorum negligentiâ remansisse. Sic Masora ex Masora corrigitur, vel potiùs errores librariorum in Masora describendâ & edendâ, ex aliis locis corriguntur & emendantur.

De THAV observat Criticus, *illud πλεονάζειν tantùm in duobus locis, Ezech.7.v.2. & Mich.1.v.10. & deficere tantùm in uno loco.*

At Masora notat, *Septem* esse voces, in quibus ת scribitur, & non legitur, quas exhibet 1.Reg. cap.19. & *Undecim* esse voces, in quibus Thau legitur, sed non scribitur. Loca traduntur in principio libri Judicum, & in fine Ecclesiastis.

CAPITE DECIMO prolixè agit *De Literis* אהוי, *sive de Variis lectionibus, quæ circa literas illas occurrunt in Judæorum Keri, ac primùm de illis, quæ circa literam Aleph occurrunt.*

Quâ *diligentiâ & accuratione* in his colligendis usus sit, statim ab initio illius capitis §.2. præfatur; *AVENARIUS*, inquit, *in calce Grammaticæ suæ Hebraicæ annotavit omnes Kerijoth sive varias lectiones, quotquot circa singulas has literas occurrunt: nos observationes ejus contulimus cum tribus illis celebrioribus suprà commemoratis editionibus Bombergianâ, seu Venetâ secundâ, Antuerpiana regiâ, Ariæ Montani, & Plantinianâ in quarto, atque ex ea collatione deprehendimus, eas tùm inter se, tùm ab AVENARIO plurimùm discrepare, uti ex subjecta enumeratione liquere potest.*

Sed mirum iterùm, illum non etiam Masorethas, quos eorum Authores facit, consuluisse. Masora in multis facem ei prætulisset, ex hac longè certiùs & meliùs de illis judicare potuisset utique, quam ex suo AVENARIO, in quo fundamentum ponit. Annon absurdum absurdissimum, illum Criticam adeò antiquam, sublimem, reconditam, & momentosam, exercere præsumere, Antiquitate inconsultâ, & sine pluribus eam ad rem subsidiis? Quis levitatem hanc non miretur? Et tamen suam *diligentem & accuratam collationem* subinde jactat, & Lectori ingerit.

Primò ait; *Nam ad Aleph quod attinet, illud, secundum Avenarium,*

πλεονάζει in medio dictionis, in 47. locis, secundum Eliam Levitam in 41. at secundum Ariam Montanum in 13. tantùm locis, secundum Bombergum autem & Plantinum in 11. tantùm locis. An hæc ita habeant, & an rectè contulerit, mihi inquirere non est integrum. Hoc tantùm moneo, Masoram finalem *Quadraginta octo* loca notare, & exhibere. Ex hac & de earum numero & specie, longè brevius & certius est judicium, quàm ex operosa illa Biblicarum editionum recentium collatione.

De Redundantia τȣ̃ Aleph in fine dictionis scribit: *In fine autem Aleph πλεονάζει secundum Avenarium, & Masoram minorem initio Proverb. & ad caput 10. v.27. libri Josuæ in 12. dictionibus: at in omnibus locis, quæ ab Avenario notantur, in nullo occurrit Kerí, in tribus istis editionibus, præterquàm in uno loco, nempe Ezech. 41. vers. 15. in voce* אתיקיהא.

At quid inde? *Istæ tres editiones notam illam omiserunt: Ergo nec sunt, nec fuerunt unquam plura.* Quæ consequentia? Si Masoram parvam inspexit initio libri Proverbiorum, cur non ibidem quoque contulit Masoram magnam, quæ non tantùm dicit, *Duodecim* esse hujusmodi voces, sed singulas etiam nominat, & exhibet, ut & Masora finalis. Si Masoram parvam consuluit, cur non & magnam? An quia noluit, indignum Criticâ suâ majestate censens, antiquos & obsoletos illos Criticos consulere, an quia non potuit? Sed an hoc cum sæpiùs jactatâ & inculcatâ ejus diligentiâ & accuratione congruit? An tres illæ editiones sunt norma & regula, ex quibus de his judicandum sit? an potiùs illæ ad antiquiorem Crisin sunt exigendæ?

Pergit: *Aleph deficit secundum Avenarium in universum in quinque tantùm dictionibus, atque ex his duæ duntaxat sunt, in quibus secundum tres has editiones occurrat & notetur per τὸ Kerí defectus Aleph, nempe 2.Sam.21. v.12. in voce* תְּלוּם, *pro* תְּלָאוּם, *& Jobi 15. 30. in voce* בַּשָּׁוְ *pro* בַּשָּׁוְא. *at secundum parvam Massoram ad Mich.1.15. Aleph novies deficit, secundum autem Ariam Montanum quindecies, secundum Bomberg. & Plantin. in 14. locis.*

En quàm incertus & inconstans hîc sit iterum accuratissimus & diligentissimus Criticus! Si rectè loca omnia inspexisset, ut & notas marginales, plura fortassis reperisset. Inspiciantur loca sequentia, quorum sunt plura, & in quibus si non nota ק saltem

חסר

חָסֵר adjicitur, quæ loca etiam huc referre ſolet Criticus; Num.11. v.11. Num.15. 24. Deuter.11. 12. Judic.4. 19. Gen.30. 11. 1.Sam.1. 17. 1.Sam.25. 8. 2.Sam.21.12. 2. Reg.19. 25. 2.Sam.5. 2. 1.Reg.21. v.21. Jerem.19.15. & 39. 17. 1.Reg.21. 29. 2.Reg.13. 6. Eſræ 4. 9. Jobi 15. v.31. Jerem.32.33. Ruth.3. 15. 1.Reg.12. 12.

CAPITE UNDECIMO eodem modo agit *de Variis lectionibus, quæ occurrunt circa literam He; ejus nempe vel abundantiam, vel defectum, vel permutationem, vel tranſpoſitionem*; ea ſc. colligendo, & de iis judicando ex Avenario, & tribus ſuis editionibus; quandoque etiam obiter Maſorâ parvâ. Et in his quoque eadem diligentia & accuratio deprehendetur, ſi quis laborem in ea inquirendi velit ſumere. Ex. Gr.

Initio vocis dicit πλεονάζον *& ſecundum Avenarium, & tres ſuas editiones, octies*, loca autem & voces non recenſet. Maſora finalis numerat *ſeptem*; החֵנִי, 1. Sam.26. v.22. הֶהָמוֹן (primum in illo verſu) 2. Reg.7. 13. הפֶּלַח 2. Reg.14. 7. הספר Jeſ.29. v.11. (ſecundum in illo verſu): הספָרִים 1.Reg.21.8. (ſecundum in illo verſu) הסְחָבוֹ Jer.38. 11. הכְּנָפַיִם, Eccleſ. 10. ver. ult. Hæc ſunt, quæ Maſora enumerat, quam meritò conſulere debuiſſet, quia Maſorethas facit authores harum notarum. Quod ſi autem editiones conſulamus & adeamus, plura illa exhibent, quàm Septem, vel Octo; & quidem illa ipſa Bombergiana, quam & ille conſuluit. Vide Jer.52. 20. ad הָאֶחָד; & 2.Sam.21. v.12. ad הפלִשְׁתִּים. Sic ſunt Novem, quæ omnia extant in editione Bombergiana.

In fine vocis dicit πλεονάζειν *ſecundum Avenarium, Montanum & Plantinum, vicies: ſecundum Maſoram parvam Gen.27. v.3. ſemel & vicies, ſecundum autem Bombergum bis & triceſies.*

Hîc quoq; accuratiſsimus & diligentiſsimus Criticus, qui Maſorethas harum notarum facit authores, eorum ante omnia ſententiam rectè proferre debuiſſet. Nempe Maſſora parva ſcribit quidem Gen.27. 3. ad vocem צֵידָה, *He in illa voce eſſe ſuperfluum, ſed tamen eſſe diſſenſionem R. Nachmanidis de illa voce, & eſſe unam ex 21. vocibus, in quibus* ה *in fine* πλεονάζει. Maſora magna finalis ſic hanc obſervationem proponit: *Viginti ſunt voces, in quibus* ה *in fine ſcribitur, ſed non legitur; & unum inſuper, de quo eſt controverſia vel diſſenſio*, R. ſc. Nachmanidis.

De *Defectu literæ He in fine iterum mentionem tantùm facit Avenarii, & edi-*

& editionum suarum, nulla habita ratione Masoræ, quæ 29. voces notat & nominat. Dicit Criticus, *in Bombergiana edit. reperiri 29:* ego verò inveni in ea 30. Supernumerarium est שָׁם, pro שמה, 2. Sam. 21. v. 12. Id Masora non recenset. Unde videri possit suspectum & irreptitium.

Sic de *He in fine posito loco Vav Schurek* dicit, *secundum Avenarium id occurrere in 19. locis, secundum Bombergum in 17. secundum Ariam Montanum & Eliam in 14. secundum Plantinum in 11. tantùm locis.* At unde prius, certiùs & breviùs ea desumi potuissent, quàm ex Masora, si Masorethæ has varias lectiones fecerunt? Masora magna constanter *quatuordecim* hujusmodi voces notat & enumerat. Videatur illa ad Thren. cap. 4. v. 17. Annon rectius videtur, ut Avenarius, & tres illæ editiones judicentur ex Masora, quàm vice versâ, Masora antiqua ex editionibus recentibus? Annon illi, qui has notas adjecerunt, meliùs sciverunt, quę & quot sint hujusmodi voces, quàm editores Bibliorum novitii? Vel, annon saltem Masoræ aliquam in his recensendis debuit habere rationem accuratissimus & diligentissimus Criticus? Interim plures voces ita reperiuntur scriptæ, quàm vel Masora, vel ex cæteris numerat Criticus. Ego enim 26. inveni, & fortè reperiuntur plures. Itaque videndum, quid de illis sit sentiendum, quas Masora non recenset, & an contra eam sint pro genuinis agnoscendæ! Missis cæteris hujus generis, pergamus ad alia.

CAPITE DUODECIMO agit *de Variis hujusmodi lectionibus, quæ occurrunt circa literam Vav.*

Initio vocis, inquit, *Vav copulativum abundat secundum Avenarium, ac parvam Masoram ad 2. Reg. 11. 1. undecies: quibus locis nonnulli, (inquit Avenarius) addunt alium, nempe Dan. 9. v. 5.* וְהִרְשַׁעְנוּ *quem locum agnoscit editio Bomberg. at secundum Ariam Montanum & Plant. novies tantùm abundat.*

Præpostera iterum hîc Critici diligentia & accuratio, de his vocibus & earum numero, ex Avenario tantùm judicantis, & tribus suis editionibus, neglectâ Masorâ, nullâque ejus, nisi obiter Masoræ parvæ, factâ mentione. Masora finalis in litera Vav notat, *undecim esse voces, in quibus Vav ab initio scriptum, sed non lectum: voces etiam illas, ut & loca recenset.* Inter illas undecim expresè est והרשענו Dan. 9. v. 5. quod Avenarius dicit à nonnullis addi: ûnde videndum,

videndum, quem bonus Avenarius ipse addiderit, & in hujus locum substituerit. Plures quàm undecim Masora non numerat. Et tamen scribit mox; *Porrò ex 12. locis, in quibus Masorethæ censent Vav πλεονάζειν, &c.* Ostendat, si potest, diligens & accuratus Criticus, ubi Masorethæ censeant, esse *Duodecim*.

De *Vav in fine pleonastico, scripto scilicet, sed non lecto*, scribit, *secundum Avenarium* (qui primum semper locum occupat) *πλεονάζειν in 13. locis, secundum Eliam & Bomberg. in 11. tantùm, secundum Ariam Montanum in 10. secundum Plantin. in novem tantùm locis.* En quàm iterùm fluctuet de numero hoc constituendo! tandem tamen patet, illum inclinare in sententiam Avenarii sui, quòd sint *Tredecim*. Masora, de qua & hîc altum silentium, dicit esse *Undecim*, & illa quoque exhibet 1.Reg. cap.12. ab initio. Penetrare non possum, quare Masoretharum judicium nunquam in his consuluerit, cùm tamen velit hæc omnia à Masorethis proficisci. Nam cogitari non potest, illum, cùm hæc scriberet, Masoram non intellexisse, qui æquè magnam linguæ Hebrææ cognitionem, vel suo proprio testimonio, habet ac Masorethæ ipsi.

De Vav deficiente ab initio vocis scribit, *secundum Avenarium in 11. extare locis, secundum Eliam & Masoram parvam ad Dan.2. v.44. in 12. locis, secundum Bombergum in 9. secundum Ariam Mont. & Plantin. in 7. duntaxat locis.*

Cur quæso Avenarius in his semper præcedit Masoram? Quo jure majorem illi non rarò tribuit fidem & authoritatem, quàm Masoræ? Non invideo bono Avenario: miror tantùm. Et quid interest, quot in hac vel illa editione legantur & reperiantur? Attendatur potiùs, quæ & quot sic scribi debeant. Unde verò illud sciri potest meliùs, quàm ex Masora; siquidem, ipsomet teste, Masorethæ harum varietatum sunt authores? Masora itaq; constanter tradit, *Duodecim esse*, & simul ea exhibet, atque enumerat.

De Vav transposito, scribit, *transponi secundum Bombergum in 33. locis, secundum Ariam Montanum in 29. secundum Plantinum in 28. secundum Avenarium in 23.* Hîc contra suum morem, Avenarium postremo loco refert, fortè quia minimam inter omnes summam attulit. Sed qualis diligentia & accuratio, conferre tantùm tres recentes editiones Biblicas, & unum Grammaticum, atque ex illis de his judicare vocibus? Cur non potiùs inquirendum, quæ &

quot esse debeant, quam quot in his vel illis libris extent? Id verò docet passim Masora, quæ tradit, *in 62. locis esse hujusmodi transpositionem*, & loca illa singula adducit. Annon quæso hujus Masoræ vel mentio aliqua à diligenti & accurato Critico fieri debuit, si maxime eam non sequi, vel non approbare voluit?

De *Vav loco Jod ab initio dictionis* scribit Criticus, *illud fieri duodecim in locis*. Masora verò magna notat, *Decem dictiones esse quæ cum Vav scribuntur ab initio, & leguntur per Jod*, *Prov.*11. *v.*3. *ad* וְשָׁרִם *pro* יְשָׁרִם. Loca illa & voces decem illic recenset. Duo ergo, quæ Criticus addit, videntur superflua; nempe וּבָאֲךָ pro יְבָאֲךָ, Exod.13. v.11. & וְכִפְּרוּ pro יְכַפְּרוּ, Ezech.43. v.26. Hæc duo non adducuntur in Masora. Unde non immeritò de novitate videntur esse suspecta. Sanè R. Menachem de Lonzano, in libro שתי ידות fol.9. col.2. prius, Exod.13. v.11. adulterinum esse arguit, non solùm inde, quòd in omnibus libris Manuscriptis id invenerit cum Jod scriptum, sed etiam, quòd Masora illam vocem non annumeret iis, quæ scriptæ sunt ab initio cum Vav, sed leguntur cum Jod. Sic ex Masora de γνησίᾳ harum vocum & librorum nostrorum judicandum, non ut Criticus, de Masora ex nostris editionibus; præterquam quòd Criticus etiam instructus meritò esse debeat antiquis & MMSS. codicibus.

Vav in media voce, (notat Criticus) *ponitur loco Jod secundum Bombergum, in 116. locis, secundum Ariam Mont. in 99. secundum Avenarium in 97. secundum Plantinum in 91. at secundum Eliam præf.3. in Masoram, in 70. locis duntaxat, quibus omnibus locis non annumerantur ea, in quibus pronomen* הוא *occurrit pro* היא, *quæ secundum Avenarium multa sunt, at secundum Ariam Montanum & Bomberg. tria tantùm sunt, secundum Plantinum verò duo duntaxat.*

Ad quid rursum tot dissensionum & discrepantiarum enumeratio, posthabitâ & neglectâ Masorâ, ex qua illæ editiones dijudicandæ sunt? Masora magna finalis adducit *Alphabethum*, h. e. seriem vocum alphabethico ordine digestarum, in quibus Vav in media voce scribitur, & pro eo Joth legitur; illarum sunt (si benè eas numeravi) *septuaginta quinque*: loca etiam Scripturæ simul sunt adjecta; sine tamen pronomine הוא pro היא, quorum Masora magna tria enumerat, 1.Reg.17. v.15. Jesa.30. v.33. Jobi 31. v.11. prius in illo versu.

Quæ

Quæ hic quoque diligentia & accuratio sine Masorę inspectione? Dic Lector, cui major fides, major authoritas? Masoræ'ne, an Avenario, & tribus illis editionibus sæpiùs à Critico laudatis? Interim scio, & ipse observavi, multò plura, quàm 75. reperiri in libris nostris. Unde illa omnia sint, non opis est nostræ inquirere. Sanè, quæ in Masora non enumerantur, de novitate non immeritò videntur esse suspecta; nisi velimus suspicari, *Alphabetha illa vocum* in Masora, non esse plena & perfecta, cùm numerus non addatur, de quo aliquid monere videtur R. Chajim in Præfatione sua. Eadem est ratio eorum, in quibus *Jod* vice versâ ponitur *loco Vav*, quorum etiam plura reperiuntur, quàm Alphabethum Masorethicum exhibet. Quicquid sit, cùm sensui nihil addatur, vel adimatur, nolim de hoc numero cum quoquam litigare.

De *Vav loco Jod in fine dictionis*, scribit, *secundum Bombergum sic inveniri in* 49. *locis, secundum Avenarium in* 47. *secundum Ariam Montanum in* 46. *secundum Plantinum in* 41. Quid refert ista sigillatim referre vel scire? Potissimum hoc est, ut sciamus, quænam & quot sic scribi debeant, ut deinde valeamus judicare, quænam editio proximè ad scopum accesserit. Id docet Masora, quæ ubi sibi constat, non facilè in dubium vocari debet. Illa tradit, מ״א 41. *esse voces scriptas in fine cum Vav, & lectas cum Jod*, & enumerat eas in initio libri primi Samuelis. Sed observandum, malè ibi tradi מ״א 41: reipsâ enim 48. voces enumerantur. Unde pro מ״א, scribendum מ״ח. Plura quidem paulò reperiuntur jam in libris editis, sed quâ fide contra Masoram, dispiciendum.

CAPITE DECIMO-TERTIO agit *de Variis lectionibus circa literam Jod.*

In media dictione plura sunt, in quibus πλεονάζει, *ex quibus nonnulla sunt in affixo plurali* י׳ *pro* ו׳ *singulari: hujus redundantiæ*, dicit, *Avenarium septem afferre exempla, sed multò plura haberi in editione Bombergiana.* Cur verò Avenarium potiùs consuluit, quàm Masoram, quæ hujus pleonasmi etiam non plura enumerat, quàm septem exempla? Si plura editiones exhibeant, videndum quàm benè. Videatur Masora finalis in litera Vav.

De Jod in fine Vocis scripto superfluè, & non lecto, scribit, *illud occurrere secundum Avenarium & Plantinum in* 47. *locis: secundum Bombergum in* 49. *secundum Ariam Montanum*, *in* 46.

Hic iterum nullam diligens & accuratus Criticus mentionem facit Maſoræ. Cur non æquum fuiſſet, ut illam æquè conſuleret, ejusq; ſententiam proferret, ac Avenarium, & tres illas editiones? Cur ex iſtis potiùs illa dijudicari debent, quàm ex Maſora? Maſora notat, *quadraginta tres eſſe voces, in quibus Jod in fine ſcribitur, & non legitur.* Loca & voces illas recenſet in veſtibulo libri primi Regum. Inter illa non eſt עשיתי קרי ,עשית quod extat 2.Sam.14.21. & à Critico noſtro etiam adducitur: Ideò ſuſpectum. Et editor Bibliorum Venetorum annotat quoque ad illud, ſe id in nullis libris correctis inveniſſe.

De Jod deficiente in medio vocis, in affixo plurali in יֶ ſcribit, *id ſecundum Bomberg. occurrere in* 115. *locis: ſecundum Ariam Montanum tantùm in* 80. *locis: ſecundum Avenarium in* 76. *ſecundum Plantinum in* 18. *duntaxat, (exceptis illis quæ occurrunt Ezech. cap.*40. *quorum* 33. *numerat), ſecundum Eliam in tabulis ſecundis tantùm in* 56. *locis.*

Neque hic Maſoræ ſententiam protulit, cùm tamen velit has notas eſſe à Maſorethis adjectas, eosque hoc nomine vexet & exagitet. Maſora horum numerat *quinquaginta ſex*, & loca quoque exhibet. Videatur Maſora finalis in litera Jod. Cæterùm & harum vocum longè plures extant in libris Biblicis, quàm Maſora numerat. Ad omnes enim voces, in quibus Affixum יֶ ſine Jod eſt ſcriptum, apponitur Keri cum Jod. An rectè, & antiquitùs ita fuerit, Maſora dubium facit. Cum verò & his nihil ſenſui addatur, aut detrahatur, nulla eſt cauſa ſuper iis litigandi & contendendi.

De *Jod in fine vocis deficiente*, ſcribit, *illud cenſeri fieri, ſecundum Avenarium in* 13. *locis: ſecundum Maſoram parvam* 1.*Reg.*8. *v.*48. *in* 12. *locis: ſecundum Bombergum in* 10: *ſecundum Ariam Montanum & Plantinum in novem duntaxat locis.*

Sed unde ſciemus, quinam numerus ſit potior, certior, & antiquior. Proculdubio non aliunde, quàm ex Maſora magna. Hæc non ſolùm in numero definiendo cum Maſora parva conſentit, ſed etiam loca & voces ſimul exhibet, Jobi cap.7. ab initio. *Vocem* הֶעָשׂוּ *Jobi* 41. *v.*24. quam his ex ſuis authoribus accenſet Criticus, Maſora non notat. Unde eſt ſuſpecta: & aliam habet adjectam notam Maſorethicam.

De Permutatione hujus literæ cum alia, ſcribit, *Jod pro He poni, ſecundum*

cundum Bomberg. & Ariam Mont. quater: secundum Plantinum ter duntaxat: secundum Avenarium quinquies.

Sed cur non Masoræ quoque sententia audienda & proferenda fuit? Unde enim differentia illa melius discerni & dijudicari potest? Illa tradit, *Sex esse voces, in fine scriptas cum Jod, & lectas per He*; voces & loca adducuntur in Masora finali, in litera Jod. Ex ea etiam solidiùs, quàm ex Avenario, discere potuisset, vocis שמעי Keri non debere scribi שמעא per Aleph, ut quidam libri habent, sed שמעה per He. Ea etiam huc refert ובטי Malach.3. v.9. quamvis nostri libri hodiè nullum ibi Keri exhibeant. Olim tamen fuisse alicubi, docet Masora.

Jod pro Vav initio vocis censeri positum, secundùm Avenarium, & secundum Masoram parvam, ad Jerem.38. v.2. & Proverb.4. v.15. in viginti duobus locis, secundum Bombergum in 20. secundum Ariam Montanum in 18. secundum Plantinum in 14. duntaxat. Videtur tamen adstipulari Masoræ parvæ, quòd sint 22; quia scilicet ab Avenario suo traditum vidit eundem numerum.

Confirmatur verò etiam Masora parva per Masoram magnam, quæ 22. voces in specie enumerat, & loca adducit. Videatur Masora finalis in litera Jod: quæ addit, *de uno loco controversiam moveri à R. Nachmanide*, nempe יקפאון pro וְקִפָּאוֹן, Zach.14. v.6.

Porrò, *in medio vocis* (scribit Criticus) *Jod pro Vav censetur positum, secundum Bomberg. in 113. locis, secundum Ariam Montanum in 102. secundum Plantinum in 92. secundum Eliam præfatione tertiâ in Masoram, in 79. duntaxat, at in Tabulis secundis notat tantùm septuaginta. Avenarius notat loca 90.*

Cur in hac *diligenti & accurata* collatione iterum debuit præteriri, & negligi Masora? Illa notat, esse *Alphabethum vocum, in quibus Jod in medio vocis positum sit loco Vav*: alphabethum illud constat 70. vocibus, quot Elias numerat in Tabula secunda, ex Masora. Quod Criticus dicit, *Eliam præfatione tertiâ numerare 79.* id falsum est; scribit enim עה 75: sed manifestus est ibi error vel operarum typographicarum, vel ipsius Eliæ, numeros illos transponentis, 70. & 75. Scribit Elias illic; *Est alphabethum 75. dictionum, quæ scribuntur cum Jod in medio, & leguntur cum Vav, item, aliud alphabethum 70. dictionum quæ contrarium habent.* Planè contrarium verum est: alphabetha illa duo extant in Masora finali,

in litera Jod: alphabethum earum vocum, quæ ſcribuntur cum Jod in medio, & leguntur cum Vav, conſtat 70. dictionibus: alphabethum eorum, quæ ſcribuntur cum Vav, & leguntur cum Jod, conſtat 75. דוק ותמצא *Vide, & invenies.* Hoc effugit diligentiam & accurationem Critici, quia Maſoram non inſpexit, ſed ſuum præcipuè Avenarium, & tres illas editiones, aliquando etiam, ſed obiter, Eliam. Ad accurationem ejus etiam illud pertinet, quod hîc & alibi dicit, *Eliam hæc ſcribere, præfatione tertiâ in Maſoram*, pro *in libro Maſoreth*, quem de Maſora ſcil. ſcripſit: & in *Tabulis ſecundis*, pro, *in Tabula ſecunda.* Vide quæ paulò antè ſcripſimus de Vocibus, in quibus Vav poſitum loco Jod.

De היא, *quod aliquando legitur* הוא, ſcribit, *ſecundum tres editiones & ſecundum Avenarium, eſſe quinque: Avenarium autem, his quinque locis ſubjicere*, &c. *quo videatur innuere, plura eſſe alia.* quod ipſi non diſplicet; ſubjicit enim; *Et ſanè multa ſunt loca, in quibus videri poſſit* הוא *poſitum* pro היא, *& contrà* היא, *pro* הוא, *ubi nullum notetur Keri.*

Maſora obſervat, *quinque eſſe*, in quibus hæc diverſitas lectionis & ſcriptionis circa hanc vocem occurrit. Vide eam Pſal.73.

De *Jod in fine vocis pro Vav*, ſcribit, *illud reperiri ſecundum Avenarium in 24. locis, ſecundum Bomberg. in 22. ſecundum Ariam Montanum in 21. ſecundum Plantinum in 15. duntaxat.*

Neque hîc Maſoræ rationem habuit. Illa notat 26. *eſſe voces, in quibus Jod ſit in fine ſcriptum, pro quo legatur Vav.* Vide Maſ. final. in litera Jod.

Hæc ex multis produxiſſe hîc ſufficiat pro ſpecimine diligentis & accuratæ illius collationis, in colligendis & dijudicandis variis iſtis lectionibus Codicum Hebraicorum. Trivialis prorſus & ſcholaſtica eſt iſta collatio & dijudicatio, quam quivis ſtudioſus, & Auditorum ejus ſuſcipere & præſtare potuiſſet, tanto Critico, & tam ſpecioſo titulo planè indigna: quod Lectori in hoc examine noſtro oſtendere & ob oculos ponere, fuit propoſitum.

Non ignoro, quanta ſit Maſoræ apud Criticum authoritas; quibuſque rationibus eam labefactare conetur: quàm verò illæ ſint ſolidæ, quoque judicio eam legerit & conſulerit, tùm ex his, tùm ex aliis, quæ infrà examinabimus, Lector judicabit.

Hinc verò cogitet etiam Lector, ſi hujus, & ejus ſimilium Criticorum

eorum judicio, & ex ejus præscripto, Editio aliqua Bibliorum castigata, accurata, & emendata procuranda esset, qualis ea futura esset? An ad eam trium harum editionum, & Avenarii collatio sufficeret! Sed satis, pro instituti nostri ratione, hactenus de istis. Pergamus.

Ad QUALITATEM horum Keri & Ketif quod attinet, Critici sententia est, *has notas esse meras Masoretharum recentiorum correctiones, post D. Hieronymi tempora, & Talmudis obsignationem, demùm natas, & à solo illorum judicio profectas, qui codicis, quo utebantur, antiqui fortè, reverentiâ & authoritate moti, scripturam ejus, utut variis in locis vitiosam atque defectam, inducere atque interpolare noluerint, sed, eâ integrâ & intactâ relictâ, vitium, quod subesse arbitrati & suspicati sint, in margine per τὸ Keri indicarint.* Quales autem ejus judicio sint istæ correctiones, & quo judicio ac successu ab illis factæ sint, sic ille decidit, cap. 15. §. 11. *Verùm quomodo in his atque aliis nonnullis censendis & corrigendis, judicio suo non infeliciter usi sunt, sic etiam in plerisque aliis non eadem felicitate sunt illo usi; cùm correctiones eorum marginales sæpè sint vel futiles & ridiculæ, vel inutiles & supervacaneæ, vel nonnunquam perversæ; siquidem τὸ Ketif lectio non rarò vel melior est, & aptior atque commodior, vel æquè apta & conveniens, atque lectio τὸ Keri, quam volunt illi substitui.* Et cap. 16. §. 5. scribit: *Pauca admodum sunt loca, in quibus τὸ Keri meliorem gignit & commodiorem sensum quàm τὸ Ketibh. Imò non pauca sunt, in quibus τὸ Ketif non sine ratione videri possit præferendum τῷ Keri.*

Atque hoc, quod hîc in genere dicit, per aliquot capita, à secundo ad decimum-quartum, in specie & sigillatim, in quam plurimorum locorum examine, suâ crisi appositâ ostendit, docendo, in plerisque locis vel hâc correctione Masoretharum nihil opus fuisse, vel eam planè inutilem & perversam esse.

Has illius κρίσεις speciatim etiam examinare vel discutere non est necessarium;

Primò, quia causa prætensa harum notarum nondum satis est ab ipso ostensa, nec fundamentum, quod huic suæ κρίσει substernit Criticus, sufficienter probatum: quin potiùs à nobis in superioribus, multis rationibus concussum & subrutum; videlicet *à Masorethis recentibus has notas omnes esse profectas, & meras esse correctiones, sine ulla codicum collatione, privatâ authoritate & judicio suo*

ab illis

ab illis additæ. נפל היסוד נפל הבניין *Si corruat fundamentum, corruit ædificium*, ajunt Hebræi. Hoc, quod præsupponit fundamentum, ubi solidiùs firmaverit, tum de ipsius quoque censuris, quales illæ sint, videri poterit. Quòd si luberet eò progredi, non difficile foret ostendere, eam, quam ipse de fictitiorum suorum Masoretharum correctionibus tulit sententiam, justissimè in ejus censuras competere, videlicet quòd sint magna ex parte vel futiles & ridiculæ, vel inutiles & supervacaneæ, vel etiam non raro perversæ, & audaces. Verùm quia nos principium ejus negamus, & refutavimus, sponte suâ, quæ ex illo deduxit, corruunt & collabuntur. Et opinione nostrâ prolixiores jam in præcedentibus fuimus: plura etiam adhuc restant nobis agenda, magis ad rem facientia.

Secundò: si hæ notæ omnes correctionis loco sunt additæ, & correctores illi fuerunt adeò periti, docti, & diligentes Critici, cur correxerunt plurimas voces sine ulla ratione, in quibus utraque vox, & textualis & marginalis, eandem habet significationem, & secundum analogiam quoque Grammaticam una æquè recta est ac altera, ut prorsus perinde sit, sive hanc, sive illam legas; cùm tot aliæ supersint anomalæ & irregulares, quas longè meliore jure potuissent corrigere? Imò cur aliquando analogum correxerunt in anomalum? Cur etiam ad easdem voces aliquando in uno loco Keri apposuerunt, in alio verò non, ubi eadem subfuisset apponendi causa? Imò cur inverterunt aliquando, ita ut ex eadem voce faciant hîc Ketif, illic Keri? Hæc sanè non arguunt privatam hujusmodi correctionem, sed potiùs vel exemplarium collationem, vel aliam, occultam licet & ignotam nobis, causam. Ex. causâ;

Quæ necessitas fuit Jos.7.v.21. pro וָאֶרְאֶה in margine substituere וָאֵרֶא; cùm textuale sit regulare & analogum, marginale anomalum? Et utrumque idem significat.

Quæ causa, cur הֵבִיט corrigere voluerint in הַבִּיטָה: item אֲבַבֵד in אֲבַבְּדָה; Sic וְאַתְּ in וְאַתָּה? Utrumq; enim æquè bonum & rectum.

Quædam sunt voces, desinentes in ו ָ, sine Jod inter ָ & ו, quæ notantur legendæ cum Jod: contrà notatur, septem esse voces ejusdem formæ & terminationis, quæ scribuntur cum Jod, & legen-

& legendæ notantur sine Jod. Quæ hîc species correctionis Masorethicæ? Cur ad דְרָכוֹ in uno loco notarunt illud esse legendum דְרָכָיו: & in alio loco, pro דְרָכָיו legendum esse דְרָכוֹ.

Num. 1. v. 16. in Textu scribitur קְרִיאֵי cum Jod in medio: in margine legendum notatur קְרוּאֵי cum Vau: contrà eadem vox, & in eodem libro cap. 26. 9. scribitur in textu קְרוּאֵי cum Vav in medio, & in margine legenda notatur cum Jod, קְרִיאֵי.

Sic pro שׂוּם textuali, in margine substituitur שִׂים, 2. Sam. 14. v. 7. contrà pro שִׂים in textu, ponitur שׂוּם in margine, 2. Sam. 13. v. 32. Sic pro תלונו in textu Num. 16. v. 11. in margine est תַּלִינוּ: contrà, pro תלינו in textu, Ezech. 16. v. 8. in margine est תַּלוּנוּ.

Ita reperias pro שְׁבִית frequenter substitui in margine שְׁבוּת: alicubi tamen etiam pro שְׁבוּת substituitur שְׁבִית, Ezech. 16. v. 53. Psalm. 126. v. 4.

Sic כתיב aliquando est הָאֲסִירִים, & קרי הָאֲסוּרִים, & vice versâ aliquando כתיב est הָאֲסוּרִים, & קרי est הָאֲסִירִים.

Quis has arguat esse correctiones, ex judicio tali Critico & Grammatico profectas?

Genes. cap. 8. v. 17. scribitur הוֹצֵא *Educ*, quod est regulare & analogum: pro eo substituitur legendum in margine הַיְצֵא, quod est irregulare. Quam hîc habuerunt causam corrigendi, si hoc ex mero & privato illorum judicio est profectum? Annon idem הוצא in aliis quoque locis, & eodem sensu occurrit? Cur ex illis omnibus hoc unum correxerunt?

Talia innumera produci possunt in quibus vix cogitari potest ratio, cur eas per alias voces corrigere voluerint, cùm ne quidem minima fingi, aut affingi illis vocibus possit vitii culpa vel suspicio. Et tamen aliquid tale meritò subesse vel adesse deberet, si ex ea causa omnia profecta essent; quia Criticus dicit, illos correctores per marginalem voluisse indicare, vocem textualem vitiosam & defectam sibi videri, ac proinde notam ei apposuisse. Atqui centenæ possunt produci voces, in quibus ne scrupulosissimus quidem Criticus vitium vel errorem in textuali voce, quocunq; prætextu, indicare posset: non paucæ sunt, in quibus vox marginalis plus habet anomaliæ, quàm textualis. Innumeræ supersunt, quæ maximè sunt irregulares, & tamen intactæ prorsus ab illis manserunt, ut ipse Criticus fatetur lib. 3. cap. 15. §. 8. Quis itaque dicat,

hæc à tali Critica censura profecta esse, & correctiones esse vocum de vitio vel defectu aliquo suspectarum?

Præterea, si tàm audaces & procaces quidam Critici inter Hebræos extitissent qui tale quid fuissent ausi & aggressi, an credibile est, illos statim faventem applausum & assensum fuisse merituros apud omnes, ut illa acceptarentur, ita ut etiam in lectione Libri Legis, quam tanto zelo, tantâ religione peragunt, juxta Correctiones istas Criticas, tot voces, non juxta Scripturam expressam, legerent, & efferrent?

Denique si maximè quidam ita præsumptuosi fuissent, ut tale quid auderent & aggrederentur in cæteris libris Biblicis, nullus tamen unquam Judæus extitisset, qui manum suam immittere fuisset ausus in Legem Mosis vel in minima literulâ, suo proprio judicio, sine authoritate codicum optimorum, mutandâ vel corrigendâ, ob grave illud, quod sanctissimè & accuratissimè semper observare studuerunt, Dei præceptum Deuteron. cap. 4. לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו *Non addetis ad verbum illud, quod ego præcipio vobis hodiè, neque detrahetis de eo.* Harum tamen variarum lectionum 65. juxta Eliæ calculum, extant in Lege.

Sed nolo in his refutandis esse prolixior, quia pleræque rationes, quas antè attuli contra Originem his notis à Critico assignatam, istam quoque sententiam destruunt & evertunt. Primus est Criticus, qui hanc sententiam profert, tenet, fovet, & defendit. Quàm solidè, Lector benevolus ex iis, quæ hactenus diximus, judicet.

Cùm ergò sententia hæc Critici de Variarum harum lectionum Origine, Numero, & Qualitate, non solùm incerta sit, nullisque probabilibus rationibus nitatur, imò seipsam evertat, desiderabit studiosus Lector scire, *Quid ergo tandem de illis sit tenendum & sentiendum?*

Nos quidem antè jam præfati sumus, nec nostri præsentis esse instituti, nec otii, ex professo de his agere omnibus. Integrum & justum Tractatum hæc sola res requireret. Aliâs fortassis, Deo favente, id fiet.

Difficile est etiam in rebus hujusmodi abstrusis & antiquis, ubi Hebræorum historia quoque deficit, certi aliquid definire & statuere.

tuere. Interim ne Lectorem prorsus suspensum & ancipitem relinquamus, breviter & summariè duntaxat quædam subjiciemus.

I. Cùm de *Origine* quæritur, præcipuè quæritur de illarum primo Authore & Tempore, vel saltem Tempore, si Author certus nominari & proferri non posit. Nam si de hoc constaret, simul etiam tempus non adeò obscurum foret.

Criticus utrumq; definit, dum Authores facit Masorethas quosdam, qui post D. Hieronymi, & Talmudis completi tempora vixerunt: sed ut vidimus, sine Antiquitatis testimonio ullo, & sine Rationibus sufficientibus.

Hebræi in diversas hîc quidem abeunt sententias, dum alii dicunt esse הלם *Traditionem Mosis è monte Sinaj*, & à singulis authoribus eas proficisci volunt, quæ in illorum libris occurrunt, certi alicujus mysterii designandi causâ: alii *Esdræ eas adscribunt*, qui eas vel ex probatis codicibus, in quibus ea sic adscripta invenerit, vel ex discrepantia exemplarium & codicum collegerit, vel tanquam suas correctiones, seu ob corruptionis in textu suspicionem, seu ipsius S. Scriptoris minùs accuratam, secundum linguæ proprietatem & leges, scriptionem, addiderit. Si qui Masorethis illas adscribunt, vel Scribis, intelligunt Veteres illos, Esdram sc. & Viros magnæ Synagogæ, horumq; discipulos. Huc enim ferè redeunt omnes illorum de hoc genere Variarum lectionum sententiæ. In hoc tamen negativè contra Criticum consentiunt omnes, quòd non sint Masoretharum adeò recentium inventum: In hoc etiam consentiunt, quòd Esdræ tempore non sint inferiora: Nullus enim est, qui non ad Esdræ saltem tempora illa referat. Si quos ex Hebræis vel Criticus, vel alius ipsi ὁμόψηφος, sciat, qui aliter statuant, velim illos producant. An jam illis hoc asserentibus fides sit habenda; & an sufficientibus id probent rationibus, in medio relinquo. Nolo enim illorum patrocinium suscipere. Cùm verò & sententiæ contrariæ rationes à Critico allatæ sint infirmæ, incertæ, absurdæ, & nulla alia certa origo hactenus ipsis assignari queat, vix aliud restare video, quàm vel in hac ipsorum sententia (de Esdra, inquam, & eo tempore) acquiescere, vel saltem ἐπέχειν, & interea, dum aliquid certius ostendatur, quia Libri Hebræorum illa constanter & unanimiter continent, unà cum reliquis codicis Hebræi partibus ea suo loco inviolata relinquere, neque tàm

audacibus & temerariis censuris, Critici exemplo, subjicere & vexare. Hoc puto esse tutissimum & innocentissimum. Cicero scribit alicubi: *Benè præcipiunt, qui vetant quicquam agere, quod dubitas, æquúmne sit, an iniquum.* Cùm igitur dubium hîc sit, an benè agamus, si hæc nostris censuris subjiciamus; cùm ignoremus, à quo authore, & quibus de causis singula sint adscripta, longè satius est, manus & mentes nostras continere.

II. Quòd nonnulla, & quidem haud pauca sint ex his, quæ punctis appositis videntur superflua, & non necessaria, non infert, diversos esse Punctorum, & harum annotationum authores; veluti si Esdras est illarum author, non sequitur, illum non etiam esse posse Punctorum authorem, aut vice versâ. Ratio, quia nondum certò & liquidò est demonstrata causa impulsiva harum notarum adjiciendarum, quæ talis etiam esse potest, ut unà cum punctis, tamen has quoque notas apponere voluerit. Itaque de illo nihil hîc certò definiri potest, donec de hac etiam aliquid certius constet. Non sunt hæc contraria & se evertentia, sed subordinata, vel coordinata, uti mox iterùm indicabitur.

III. Dum verò antiquiorem Originem ratione principii his notis assignamus, non ita accipiendum, quasi de omnibus in universum id intelligeremus. Omnia enim hujus generis, quæ hodiè in codicibus & exemplaribus habentur, ejusdem esse ætatis & antiquitatis, vel omnia simul & semel, & ab eodem vel iisdem, esse apposita, non facilè asseruerim. Ne quidem Hebræi ipsi hoc affirmant. Nam qui ex eis dicunt, esse Traditionem Mosis è monte Sinaj, non hoc volunt dicere, omnia omnium & singulorum librorum Keri uketif, esse vel Mosi vel ab ipso tradita; sed, hanc consuetudinem, aliter quasdam voces scribendi & legendi, primùm à Mose esse profectam, quam deinceps cæterorum librorum scriptores sint sequuti & imitati: Illum hunc docendi modum è monte Sinaj retulisse, & senioribus suis tradidisse, à quibus deinde itidem per traditionem sit propagatus. Qui Esdram faciunt Authorem, illi adjungunt cæteros quoque Viros Synagogæ magnæ, ejus collegas, & eorum in hoc studio discipulos & successores, qui subinde ex diversorum exemplarium collatione, quas in eis discrepantias invenerunt, ita ad marginem annotârint. Omnes tamen præcipuorum, & maximę partis, primam originem huc referunt. Nolim

Nolim negare, quædam illorum esse recentiora, & per posteriores quosdam numerum hunc esse auctum. Sed existimo etiam, modum & viam posse inveniri, quâ aliquo modo vetera à novis, notha à germanis, falsa à veris, possint discerni & dignosci, & dijudicari.

Primò id fieri potest ex Masora, quæ hæc Keri uketif, æquè ac cæteras voces Biblicas, quæ constantem habent lectionem, magna ex parte notavit & numeravit. Quæ hujus generis à Masorethis referuntur & recensentur, non potest dubitari, quin sint Masorâ ipsâ antiquiora: quia id numerarunt, quod in libris repererunt. Libris autem illi ad hanc rem procul dubio usi sunt, non hodiè demum aut heri scriptis, exemplaribus non vulgaribus & quibusvis, sed quæ ad manus habuere potuerunt antiquissimis & optimis. Et dum istas voces sic numerarunt promiscuè cum cæteris, simul etiam indicarunt, in magna authoritate, veneratione, atque respectu has diversę scriptionis & lectionis voces fuisse apud ipsos, &, sicut non sine causa gravi ita sint scriptæ, sic etiam nihil in illis temerè mutandum, vel loco movendum esse. Hunc enim in finem illi laborem suum susceperunt. Ex. Gr.

Exod. 13. v. 11. scribitur in textu וביאך per ו, & in margine יביאך ק, per Jod, in Bibliis Bombergianis, & ex iis in Basileensibus: sed malè. Nullum hic debet esse Keri. Nam in Masora, in principio Proverbiorum, hæc vox non numeratur inter eas, quæ scribuntur cum Vav ab initio dictionis, & leguntur cum Jod.

Deut. cap. 5. v. 10. in iisdem Bibliis scribitur מִצוֹתו in textu, & in margine apponitur, מצותיו ק, quasi deficeret Jod in medio. Keri debet esse מצותי cum Jod in fine. Numeratur enim in Masora inter quadraginta septem voces, quæ in fine scribuntur cum Vav, & leguntur cum Jod. Videatur Masora magna in principio libri Samuelis, & in principio Jeremiæ.

Nahum 2. v. 5. in plerisque libris scribitur in textu בַּהֲלִיכוֹתָם in margine בהליכתם ק, quasi Vav redundaret, quod non est. Vox marginalis recta est, sed textualis scribenda בהלוכתם, juxta Masoram, quæ hanc vocem inter eas recenset, quæ in medio scribuntur cum Vav, & leguntur cum Jod.

Num. 32. v. 39. quidam etiam libri habent scriptum וַיִּירַשׁ cum

duobus Jod, & in margine lectum ויורש, cum Vav. Ubi sic reperitur, malè est: nam hæc vox in Masora non numeratur inter eas, quæ in medio vocis scribuntur cum Jod, & leguntur cum Vav: sic quidem diversimodè hæc vox scribitur & legitur Numer. 21. v. 32. At in altero loco scribenda cum Vav, sine nota Keri.

Jobi 15. v. 22. in Bombergianis & Basileensibus scribitur וצפו, cum circulo apposito, sed sine nota Keri, quæ etiam adjicienda, וצפוי ק׳, ut aliæ editiones habent. Numeratur enim in Masora hæc vox inter eas, quæ in fine scribuntur sine Jod, & leguntur cum Jod. Videatur Masora Jobi cap. 7.

Jesa. 9. v. 7. vox לְםַרְבֵּה in quibusdam editionibus nullum habet Keri appositum: in aliis, scribitur in textu לְםַרְבֵּה cum Mem clauso, & in margine, למרבה, cum Mem aperto, quasi diversitas lectionis & scriptionis in hoc consisteret. Masora autem hujus vocis est, *in textu & in margine scribendam esse cum Mem clauso*: sed in textu scribendam divisim, ut duæ voces לם רבה, in margine לםרבה ut una vox. Recenset enim eam inter illas, quæ scribuntur ut duæ, sed leguntur ut una.

2. Sam. 12. v. 24. scribit Kimchius, se in exemplari quodam reperisse אשו scriptum, & lectum אשתו. At cùm in Masora reperisset, undecim esse voces, quæ leguntur cum ת, & non scribuntur cum ת, hoc autem in istorum numero non fuerit, se acquievisse in Masora.

Malach. 3. v. 5. ad vocem ומטי nullum apponitur Keri: apponendum tamen esse, videlicet, ומטה ק׳ docet Masora, quæ hanc vocem numerat inter eas, quę in fine scribuntur per Jod, & leguntur per He.

Sic alia adduci possent. Et suprà etiam quædam similia sunt observata.

Scio equidem, Masoram suos habere errores aliquando, neque semper sibi constare, vel plenam esse & perfectam. Illi tamen errores sæpè ex collatione Masoræ ipsius corrigi & deprehendi possunt, neque illa propterea prorsus negligenda: magnum enim adhuc usum nobis præstare potest. Errorum & imperfectionum illarum pleræq; fortassis scribarum potiùs, quàm Masoretharum ipsorum, culpâ irrepserunt. Illa quæ Masora constanter nominat &

nat & enumerat, non facilè possunt rejici, si fortè in novis editionibus non inveniantur: hæ enim Masoræ nec possunt, nec debent præjudicare: quæ verò Masora non habet, & codices tamen constanter exhibent, prudenter de illis judicandum, an admitti debeant nec'ne. Si tamen jam sunt recepta, & quæ non adeò sunt magni momenti, retineantur si placet. Hic vero jam

Secundo loco consulenda sunt quoque Exemplaria Manuscripta antiqua & probata, si haberi possunt. Quæ in his reperiuntur, ea non temerè rejecerim, quamvis & hîc judicium sit adhibendum. Saltem illa, quæ his comprobantur, cæteris præferenda esse, ego existimarim. Ex novis verò & recentibus Bibliorum editionibus, sine tùm Masoræ, tùm Manuscriptorum veterum ope, Criticam exercere, nimis est triviale & pædagogicum.

His duobus nec aliis mediis, in dijudicandis his Keri & Ketif varietatibus, utuntur Hebræorum Critici, qui aliquam in his operam posuerunt. Hinc etiam scribit R. D. Kimchi 2. Sam. 3. v. 35. ad vocem להברות: *Rabbini nostri b. m. dicunt, scriptum esse* להכרות *cum Kaph, sed legi* להברות, *cum Beth, quasi innueretur, populum venisse primò* להכרותו, *ultimò verò* להברותו. *Sic scripsit R. Menachem, filius Serok, scriptum esse* להכרות, *R. Jehuda Chijug item, & Pater meus b. m. Sed nos* (inquit Kimchius) *non invénimus illud in ullo libro correcto, qui nobis quidem visus sit, ita scriptum. R. Jonah etiam testatur, se nullibi cum Kaph scriptum vidisse* להכרות, *neque in libris, neque in Masora.* Masora notat tria cum Kaph scripta, & lecta cum Beth, inter quæ hoc non est.

Tertiò novitatis indicium est, quando vox marginalis, etsi ק׳ קרי habeat appositum, subjecta habet puncta, qualia nonnulla in quibusdam Bibliorum editionibus reperiuntur. Antiqua enim, puncta habent adscripta ad vocem in textu, non in margine scriptam. Tales multæ voces extant in prima editione Veneta in quarto, & in folio, quas procuravit Felix Pratensis, quarum hæc prodiit Anno Christi 1518. illa, 1517. Hæ duæ editiones plurimas in margine appositas habent voces, quasdam cum punctis, alias sine punctis, nullas cum ק notâ קרי Keri, quâ in re non benè fecerunt, nec accuratè. Unde illas omnes adjecerint illarum authores, id meritò debuissent indicare & monere. De his duabus editionibus ita scribit Elias Præfatione tertiâ libri sui Masóreth Hammasóreth:

soreth : *Ideò nunc unumquemque monitum volo, qui legit Biblia magna & parva, Venetiis Ann. 278. impressa, ne confidat glossis mendacibus impressis in margine, ac si ostenderent varietatem lectionis & scriptionis in plenis & deficientibus, in milhel & milrah, in diversitate punctorum & accentuum, & aliis, quæ nulla sunt, ut suprà scripsi, quorum summa comprehensa fuit præcedenti regulâ. Qui enim adjecit illas notas, non potuit discernere inter dexteram & sinistram suam, nec Judæus fuit, nec aliquid in Masora novit. Deinde non fecit hoc, nisi quatenus invenit interdum dissensiones in exemplaribus, quibus ipse fuit usus, nec scivit quid magis rectum esset, utrum hoc, an illud! ideò unum scripsit in margine, alterum in textu: sæpè etiam veram lectionem posuit in textu, & falsam in margine, & non raro contrarium fecit. Palpavit enim tanquam cæcus in tenebris, & propterea animum illis adjicere non debemus, cùm nullius momenti sint.* Tale est Eliæ de his editionibus judicium. Ex his tamen videntur in sequentibus editionibus Biblicis non paucæ confusiones circa has notas ortæ esse. Fortè etiam Avenarius illas quandoq; est secutus. Sic fieri potest ut alii etiam ante ipsos fecerint, & quidam scioli quasdam ad marginem notas adscripserint, quas alii dein descripserunt, & cum veris ac genuinis notis confuderunt. Ita forsan quidam ex versionibus antiquis nonnulla annotarunt, quæ deinceps in hunc censum venerunt. In his ergò accurato judicio opus est, Masora conferenda, Manuscripta etiam antiqua & probata consulenda, ubi haberi possunt.

Quartò, dilutum & triviale, adeoque puerile est, quod Criticus cap.16. §.25. arguit, multiplicem inter celebriores hodiernas Bibliorum editiones discrepantiam, arguere novitatem maximę partis variarum istarum lectionum. Quis enim ex Editoribus istis hoc egit, ut in specie eo quo decet modo, eâ industriâ & vigilantiâ, hæc inquisiverit & expenderit? Scripserunt & ediderunt illi, מה שנזדמן להם quod ipsis in aliis editionibus occurrit. Videamus exempla quædam quæ profert.

Ruth.3.v.14. in Bombergianis scribitur מַרְגְּלֹתָו, *legitur* מַרְגְּלֹתָיו: *reliqua tacent. Ergo novum.* Atqui hoc exemplum adducit Masora in specie, inter ea quæ scribuntur sine Jod, & leguntur cum eo. Ergo non ita novum.

Ruth.4. v.5. ad vocem לִגְאוֹל *Plantinus notat, Vav esse superfluum, reliqua tacent. Ergo nova hæc varia lectio.* Atqui Masora & hanc vocem

vocem adducit inter eas quæ pleonasticè scribuntur cum Vav, punctatæ cum Kametzchatuph. Cur ergo novum, quia novæ editiones de eo tacent?

Thren.2. v.13. scribitur אֲעִידֵךְ *legitur* אעידך *in Plantinianis, reliqua tacent.* Atqui tùm circulus in Venetis appositus, tùm punctatio & scriptio docent, apponendum esse ק׳. Scribunt enim in textu אֲעִידֵךְ: post chirek autem nunquam sequitur Vav, sed Jod.

Jos.9. v.7. ad vocem אַכְרוּת *solus Plantinus notat, legendum* אכרת *sine Vav.* Quid inde? Masora hanc vocem primo loco numerat inter eas, quæ scribuntur cum Vav in medio superfluè. Ergo nota apponi debet.

De voce עד Jos. 22. v. ult. suprà dictum.

Judic.6. v.39. in Plantinianis scribitur in textu אל, *in margine autem monet librum alium habere* על: *at Bomberg. & Arias Montan. nihil isthic notant.* Non negamus, quædam esse nova & spuria, inter quæ hoc ideò referendum, quòd textuali voci apponatur punctum ipsi proprium, non vocis marginalis, uti fieri solet in קרי & כתיב. Discrepantia hæc etiam notata in prima editione Veneta in 4°, & in editione Marci Antonij Justiniani scribitur in textu אֶל, & in margine על ק׳. Malè. si verum Keri est, puncta etiam ei respondere debent.

Thren.4. v.3. Bomberg. scribit תַּנִּין, *legit* תנים *in margine, reliqua nihil notant. Ergo novum.* Negatur. Nam Masora Keri in hac voce agnoscit, dum eam recenset inter eas, in quibus Nun non legitur. Vide 2.Chron.11. in Mas. mag.

Jos.6. v.5. Bomberg. scribit בְּשָׁמְעֲכֶם *leg.* כשמעכם *per Caph: reliqui tacent. Ergo novum.* Negatur. Nam Masora jam diu antè hanc vocem inter eas retulit, quæ scribuntur per Beth, & leguntur per Caph.

Thren.4. v.3. כי ענים *quidam divisim scribunt, alii conjunctim. Ergo novum.* Nequaquam: suprà jam audivimus Masoræ de hac voce judicium.

Eccles.11. versu penult. Bomberg. & Ar. Mont. scrib. יִבְמַרְאֵי *per Jod, leg.* ובמראה *per Vav: at Plantin. per Vav scribit sine Keri.* Sic accuratus Criticus, sed pessimè. In Bombergianis scribitur cum Vav ab initio, sed cum Jod in fine ובמראי, & in margine annotatur, *non amplius sic reperiri, & scribi cum Jod in fine, sed legi per*

ה, ובמראה. Sic Masora magna hanc vocem refert inter eas, quæ in fine scribuntur cum Jod, & leguntur cum He. En quàm negligenter accuratus aliâs Criticus hæc scripserit! quomodo palpet instar cæci in tenebris vir perspicacissimus!

Esth.10. v.1. Plant. & Arias Mont. scrib. אחשרש *sine Vav, Bomb. scribit* אחשורש *cum Vav: Legunt autem Plant. & Bomb.* אחשוורש *cum gemino Vav. Arias Montanus autem legit* אֲחַשְׁוֵרֹשׁ *cum unico Vav, & aliis punctis.* Quid inde? Judicium petendum ex Masora, quæ hanc vocem numerat inter illa nomina propria, quæ sine Vav scribuntur: in Textu scribendum אחשרש, in margine אחשורש.

Jos.12. v.20. Plant. scribit מראון, *& notat Vav πλεονάζειν, Ar. Mont. nihil notat. Bomb. monet, non legi Aleph.* At quid inde concludit? Nihil. Masora numerat hanc vocem inter eas, quæ in medio scribuntur cum א, & leguntur sine eo, unde judicium de hujus vocis lectione & scriptione petendum.

Ex quibus omnibus patet, quàm benè ex discrepantia Editionum novarum, de his notis variarum lectionum, judicet Criticus, qualeque ad hæc dijudicanda attulerit judicium.

IV. De *Caussa impellente*, Criticus existimat, fuisse vitii, vel erroris suspicionem, quem codicibus suis inesse existimárint Masorethæ, ac proinde meras esse ipsorum *κρίσεις*, censuras, castigastiones & correctiones. Nobis non displicet R. Asariæ sententia in מאור עינים cap.28. qui existimat, non ex una causa illas profluxisse, sed variis, subjicitque, וכל אחד יבוקש הטעם שידומה יותר לשבח *singulorum quærendam esse rationem, quæ optima veroq; magis consentanea videtur.* Ita se rem habere deprehendet, quicunq; seposito præjudicio varias earum species consideraverit. Quamvis autem omnium & singulorum rationem reddere nequeamus, inde tamen non sequitur, nullas esse, neque propterea tam atro carbone sunt notanda, vel supercilioso & critico judicio nostro damnanda & jugulanda.

Religione & pietate seu *εὐλαβείᾳ* factum esse, ut pro Nomine Dei proprio & essentiali, aliud cognomen substituatur, vix in dubium vocari, aut negari potest.

Mysterium, vel rationem aliquam aliam occultam, etiam sub nonnullis latere, ut diversâ scriptione & lectione, vel geminus sensus, vel aliquid singulare innuatur & indigitetur, quod Hebræorum

bræorum nonnulli volunt, & quibuſdam eximiis Chriſtianis Theologis non omninò diſplicuit, non etiam uſque adeò abſurdum videtur; cùm conſtet, à Veterum Hebræorum & Chaldæorum conſuetudine hunc docendi modum non eſſe prorſus alienum. At ad omnia & ſingula minimè hoc trahendum.

Honeſtatis, *munditiæ*, & *verecundiæ causâ*, vocibus quibuſdam, quæ communi uſu fortaſsis impuriores & obſcænæ habebantur, alias honeſtiores & verecundiores eſſe ſubſtitutas, exempla ſatis docent & evincunt.

Ex *varietatibus codicum*, quibus Sacrarum literarum reſtauratores iſti utebantur, quaſdam etiam natas eſſe, ſatis eſt probabile. Imò magnus numerus, ex præſtantiſsimorum virorum ſententia, & rei ipſius natura & qualitate, hinc videtur eſſe ortus.

Ad *lectionem & pronuntiationem veram vocum indicandam*, quædam eſſe appoſita etiam quandoq; videntur; veluti cùm in Daniele aliquando vox in medio per Aleph ſcripta, legenda monetur in margine per Jod, ut pro דָּאנִין in textu דָּיְנִין; pro דָּארִין item דָּיְרִין: קָאמִין per קָיְמִין: quia veteres Chaldæi ſolebant א in medio aliquando per Jod pronuntiare, euphoniæ & facilioris pronuntiationis gratiâ.

Nonnulla etiam adjecta videntur *ad lectionem veram oſtendendam & conſervandam*; maximè ſi libris quis utatur non punctatis, ne in efferendis vocibus vel defectè, vel paululum ἀνωμάλως ſcriptis lector hæſitet, vel erret: Veluti cùm ad מצותו Keri apponitur מצותיו, & paſsim ubi hoc affixum plurale ָו ſine Jod ſcribitur, in margine notatur legendum cum Jod. Et alia hujuſmodi. Hujus generis, & aliorum ſimilium, poſt adſcripta puncta, nullus videtur eſſe uſus, quia puncta illam ambiguitatem tollunt & removent. Tamen ea adſcribere fortaſsis voluerunt ideò, quia etiam poſt inventa puncta, quamplurimi libri ſine punctis ſcribi ſolent, & majoris certitudinis cauſsâ.

Si quæ ex ſciolorum Criticorum cenſura & judicio acceſſerint, obreptitiè potiùs id factum eſſe crediderim, ita ut quidam codicum ſuorum marginibus talia nonnulla adſcripſerint, quæ poſtmodum ab imperitioribus ſcribis pro Keri & Ketiſ arrepta, & in illorum cenſum relata fuerint per רֹּ קְ.

De his, & aliis, quę excogitari poſſunt cauſis, judicium eſto prudentis & ſagacis Lectoris.

IV. De *Ratione observanda circa istiusmodi vocum Lectionem & Interpretationem vel expositionem*, si forte quis quaerat; Judaei illas omnes non legunt, ut in textu secundum consonas sunt scriptae, sed juxta lectionem marginalem, cui puncta voci textuali apposita quadrant, hancque veriorem & meliorem judicant. Ita etiam id observant in Lectionibus Libri Legis Sabbathinis, licet in illo nec puncta, nec voces marginales adscribantur. Memoriâ tamen ex longo & continuo usu illas tenent, aut certè tenere debent Lectores. Hinc scribitur in Schylchan Aruch, & aliis similibus Ritualibus, parte 1. in הלכות קריאת תורה sub Num. 142. §. 1. כל תיבה שהיא קרי וכתיב הלכה למשה מסיני הוא שתהא נכתבת כמו שהיא נכתבה בתורה ונקראת בעניין אחר *Omnis dictio, in qua est Kerí & Ketíf, consuetudo Mosis de monte Sinaj est, ut scribatur ita uti scripta est in Lege, & legatur modo alio.* Subjungitur ibi historia de quodam imperito Lectore, qui coram maximis Rabbinis, R. Jizchak Afuhaf, & R. Abraham Valantiniano, & R. Samuele Valantiniano filio ejus, quandam vocem legens juxta τὸ Ketif, monitus fuit ut legeret כפי המסורה juxta τὸ Keri, quod cum facere detrectaret, deturbatus fuit de ambone.

In expositione libertatem majorem sibi reservant, ut aliquando etiam τὸ Ketif sequantur, quod vel ex Paraphrastis Chaldaeis liquet, in quibus interdum hoc observatur. Commentatores saepiùs utramque vocem exponunt, & utriusque lectionis rationem reddunt: quia nimirum judicant, neutram scriptionem suâ carere ratione. Hoc observat inprimis R. D. Kimchi, in cujus Commentariis plura talia monentur.

Idem si nos quoque observaverimus, tutissimam nos viam ingressuros existimo. Legamus τὸ Keri, exponamus illud, ita tamen ut vocem scriptam non rejiciamus. Nam si expungendam illam prorsus judicassent harum notarum authores, eam non expressissent. Quod si etiam aliquando vox in Textu scripta non displiceat, sed magis apposita cuipiam videatur, ut illam praeferendam putet, non vituperandus ille propterea erit. Imò accurati Interpretis erit, in iis locis, ubi diversa lectio & scriptio diversum sensum parit, de utraque Lectorem monere, & vel optionem electionis ipsi relinquere, vel indicare quis alteri praeferendus videatur; vel etiam si circumstantia loci id patitur, uterque conjun-

conjungatur, ut aliquando nonnulli fecerunt, ubi una vox alteram pleniùs explicare videtur. Superciliosâ verò & morosâ κρίσει ista repudiare, rejicere, contemnere, cùm nulla evidens hujus contemptus & rejectionis causa posit afferri, ausum nimis videtur insolens & temerarium.

Hæc breviter nostra est sententia. Aliâ fortè occasione, & alio tempore, fusiùs & accuratiùs de his à nobis agetur.

CAPUT V.

De Variis Lectionibus, quæ inter Judæos Orientales & Occidentales: item inter Ben Ascher & Ben Naphtali intercedunt.

POst Censuras Variarum lectionum τῦ Keri & Ketif, producit Criticus Libro tertio, capp. 16. 17. 18. etiam *Varietates Orientalium & Occidentalium*; *Ben Ascheris item & Ben Naphtali*, quas Hebræi collegerunt & notarunt.

De his prolixè agere, nec est nostri instituti, nec præsentis otii, nec etiam è re Lectoris.

Primò enim non facit hæc res ad Quæstionem inter nos controversam, quæ non est de Variis Lectionibus, quæ in Codicibus Hebraicis reperiuntur, & ex illis probari possunt. Has nos nunquam negavimus, vel oppugnavimus: Talem Hebraicorum librorum ἀναμαρτησίαν nunquam asseruimus vel defendimus, uti satis nos in prima hujus operis parte explicuimus: unde stolidè & malitiosè eam sententiam nobis impingit & obtrudit passim Criticus. Hoc præcipuè disputamus, Utrum præter eas, liceat etiam aliunde, & ab extraneis, ex peregrinis præsertim Interpretibus, vel ex privata conjectura & censura, tales lectiones fingere?

Secundò, tam exiguæ, tamque parvi momenti sunt illæ diversæ Lectiones, ut sive hos, sive illos sequaris, sensui nihil addatur vel adimatur, fatente ipso Critico. Unde operosior illarum tracta-

tio, plus nauseæ & fastidii, quàm voluptatis aut utilitatis esset allatura.

Tertiò, Collectio harum Varietatum testimonium est potiùs SS. Bibliorum Hebraicorum integritatis & synceritatis, quàm depravationis, quinimò fortissimum argumentum suppeditat contra Varias Lectiones, quas ex Veteribus Interpretibus, & sua Conjectura, nobis in hoc opere obtrudit Criticus, quasi in innumeris locis aliter olim lectum fuisset in Veteribus Codicibus Hebraicis, quàm in hodiernis. Nam cùm ex his & similibus appareat, quàm studiosi, religiosi, imò superstitiosi fuerint Hebræi, in observandis, colligendis, & annotandis minimis istis Varietatibus, quas invenerunt, sanè multò magis id fecissent in variis lectionibus majoris momenti, & sensum ipsum spectantibus, si quæ ipsis occurrissent, neque illis & seipsos & posteritatem defraudassent, ut alibi jam prolixiùs id executi sumus.

Ne tamen nihil dicamus, paucissimis, quæ ad Lectoris informationem facere nobis videbuntur, comprehendemus.

Quod attinet Varias Lectiones quæ occurrunt inter מַעַרְבָאֵי OCCIDENTALES, & מַדְנְחָאֵי ORIENTALES, quàm illæ antiquæ sint, vel qui illarum sint authores, non ita certò constat: nec memini me hac de re multùm apud Hebræos legisse. Primò quòd sciam illæ publicatæ & divulgatæ sunt, in prima Bibliorum Hebraicorum editione in folio, à Bombergo editorum, cui editioni præfuit Felix Pratensis, unde illorum fuisset indicare, unde eas desumpserint, vel quid de illis sit sentiendum.

Ex Nominibus autem in genere hoc colligitur, per *Occidentales* intelligi Palæstinos, per *Orientales*, Babylonios. Ita enim frequentissimè hi & illi in Scriptis Hebræorum appellantur. Sic Talmud Hierosolymitanum vocant תַּלְמוּד דִּבְנֵי מַעַרְבָא Talmud filiorum Occidentis, & Talmud Babylonicum, תַּלְמוּד דִּבְנֵי מַדְנְחָא Talmud filiorum Orientis.

In Occidente & Oriente, h. e. in Palæstina & Babylonia celebres inde à captivitate Babylonica habuerunt Hebræi Scholas & Academias, atq; in his etiam Doctores: utrobiq; diu viguerunt & floruerunt studia, ut ex Historia Hebraica constat.

Ex hac divisione, uti fieri amat, etiam subinde æmulationes & dissensiones de variis rebus ortæ sunt, Palæstinis ita, Babyloniis aliter

aliter sentientibus, cujus rei vel utrumq; Talmud suppeditare potest argumenta.*

Itaque ex hac Judæorum divulsione & distractione facilè fieri potuit, ut etiam in descriptione Codicum Biblicorum, quibus utrique usi sunt, quædam leves orirentur discrepantiæ, utrisque suam lectionem retinentibus & sequentibus. Quod facillimè fieri potuit in tam accurata quàm requirunt scriptione, ut ne literula quidem vel deficiat, vel abundet.

Varietatum illarum, uti quidem ab Hebræis sunt collectæ & annotatæ, in libris editis sunt 216. quarum tamen nulla est in Lege Mosis. Quod non existimo inde esse, quasi Indicis hujus author vel editor sponte illas supprimere voluerit & reticere, vel dissimulare, quod Critici est judicium; sed inde, quia ob religiosissimam & accuratissimam quam in describendo libro Legis exigunt diligentiam, ob exquisitam in illo corrigendo & examinando, antequam legitimus sit, industriam, & continuam ejus per Lectiones Sabbathinas lectionem, scriptio requisita ita apud utrosq; certa, indubitata, & exagonia fuerit, ut non facilè dissensio in ea oriri potuerit, aut si quæ oborta esset, concilianda fuerit; cùm apud utrosque hoc Axioma locum habuerit, *Librum Legis, in quo vel unica litera deficit aut redundat, esse illegitimum & prophanum.* Quòd etiam accuratus & sagax Criticus suspectam reddit fidem compilatoris hujus Indiculi, quasi in cæteris etiam libris longè plures intercesserint varietates, quàm pauculæ istæ notatæ, id pro more suo facit, qui quicquid lubet, quicquid ad rem suam facere videtur, audacter fingit, conjicit, divinat, & tandem etiam pro certo asserit & venditat. Cedò aliquâ vestigia fidei interversę, producat alicunde ex Hebræis quædam loca, ab isto Authore prætérita & neglecta, in hunc censum referenda. Omnia illa, quæ Hebræi agunt & egerunt, in deteriorem rapit, & interpretatur partem. Quæ summæ ipsorum fidei, religionis, diligentiæ, & industriæ sunt, Christianorum etiam præcipuorum judicio, argumenta, grato animo à nobis agnoscenda & accipienda, ea ille perfidiæ, negligentiæ, & oscitantiæ adscribit, & supercilio suo Critico rejicit & condemnat.

Ad Qualitatem illarum quod attinet, versantur illæ omnes circa scrupulosam potiùs 'Ορθογραφίαν, quàm 'Ορθοδοξίαν, ut sensui nihil

nihil omninò damni vel præjudicii afferant. *Nullius omninò momenti est illa varietas, perindeq; est omninò utramlibet sequaris lectionem*, scribit ipse Criticus, & verissimè. Magna ex parte versantur circa literarum Quiescentium vel omissionem, vel additionem, vel permutationem, vel transpositionem. Piget exempla referre. Qui periculum facere cupit, consulat Indicem illum, sub finem magnorum Bibliorum propositum, vel etiam Criticam Sacram ipsam, in qua plura adducuntur, & sine ullo usu, sine utilitate, examinantur & vexantur. Videre etiam potest Lector quædam de his apud Simeonem de Muis, in Censura in aliquot capita Exercitationum Ecclesiasticarum Johannis Morini, cap.5.

Circa hanc differentiam Judæi Palæstini & Europæi omnes sequuntur, saltem sequendam pronuntiant, & præferunt Lectionem Occidentalium, ita tamen ut Orientalium Lectionem non omninò & ubique respuant & rejiciant. Hoc enim fine Varietatem istam collegerunt, & accuratioribus Bibliorum editionibus adjecerunt, ut Lectori de utraque constet Lectione, liberamque optionem ei relinquant. Nulla unquam audita vel lecta est odiosa disceptatio & disputatio inter ipsos hac de re. Masorethæ etiam lectionem Occidentalium sunt sequuti: unde quod Thren.5.v.21. Orientales legunt אדני, Occidentales autem tetragrammaton יהוה; illi id non retulerunt inter 134. אדני ווי״א. Quod si ergo quidam Bibliorum codices, vel quædam editiones, exprimant Lectionem Orientalium, id putarim casu vel incuriâ potiùs & errore scribarum vel librariorum, quàm studio & consilio factum.

Eandem libertatem per me usurpare possunt etiam quivis, ut si vel meliorem vel convenientiorem judicaverint scriptionem Orientalium, quàm Occidentalium, eam sequantur, cùm in libris Hebræorum utraq; contineatur, & indicetur.

Eadem est ratio *Variarum Lectionum inter Ben Ascher, & Ben* NAPHTALI.

De his duobus aliquid à nobis scriptum in Tractatu de Punctis, par.1. cap.15. Non improbabile est, illos fuisse capita seu Rectores Academiarum, & Ben Ascher quidem in Palæstina: Ben Naphtali autem in Babylonia.

Inter Varietates duorum horum Doctorum annotatas, & præcedentes,

cedentes, hoc est discriminis, quòd illæ versentur circa Consonas; hæ circa Puncta, & maximè Accentus, & quidem minores, ut Elias scribit.

De his scribit Criticus; cap. 18. §. 4. *An aliquis in unum collegerit omnes duorum illorum hominum varias Lectiones, nec'ne, mihi quidem non liquet. Porrò sive collecta sint sive non, perinde est: non sunt enim tanti, &c.* Quis veternus hîc vigilantissimum Criticum occuparit, cùm hæc scriberet, satis mirari non possum. Quomodo, si Indicem Variarum lectionum inter Occidentales & Orientales, in calce magnorum Bibliorum invenit, hunc non animadvertit, & quidem non brevem, nec obscurum, sed prolixiorem quadruplo, & clarum, majoribus characteribus expressum? Quàm verum est, *Bonus aliquando dormitat Homerus!* Similis Index in calce eorundem Bibliorum Bombergianorum extat, in quo collectæ, & secundum libros Biblicos digestæ sunt Variæ duorum horum Doctorum lectiones, & proximè antecedit alterum Indicem Orientalium & Occidentalium. Si, cùm primò Criticam hanc scriberet, junior fortè, eum non vidit, saltem intra tot annorum spatium, quo eam pressit, vel dum eam ad prælum recensuit, eum invenire debuisset, & paragraphum hunc corrigere & emendare. Insignis oscitantiæ exemplum, in homine aliâs diligentissimo & accuratissimo, & quod magis, Critico, vel suo proprio judicio!

In Indice illo, si rectè inii calculum, recensentur circiter 864. voces, circa quarum scriptionem hi duo Doctores inter se dissentiebant, in quibusdam punctis vel accentibus, adeò *ut*, quod iterum rectè scribit Criticus, *varietate illâ, neque forma, neque significatio vocis vel hilum mutetur.* Veritatem hujus effati qui experiri volet, consulat Indicem ipsum.

Cæterùm Judæi Europæi & Palæstini hîc iterum sequuntur lectionem Ben Ascheris, נהגו כל ישראל בגלילות האלו לסמוך על קריאת בן אשר כאילו יצאה בת קול ואמרה בן אשר ובן נפתלי הלכה כבן אשר *Omnes Israëlitæ harum regionum solent sequi lectionem Ben Ascheris, ac si filia vocis de cælo egressa esses, & dixisset; Ubi ben Ascher, & ben Naphtali dissentiunt, lectio sit juxta ben Ascher*, scribit R. Menachem in libro שתי ידות mox ab initio. Ita tamen, ut non prorsus repudient aut rejiciant lectionem Ben Naphtali, ut antè de lectionibus Orientalium audivimus.

Quòd verò Criticus concludit; *Cùm variæ illæ lectiones omnes sint tantummodò circa Accentus & Vocales, planum est, eas esse natas post inventa & addita puncta, vel potiùs eas esse ab illis, qui ultimæ punctationi manum adhibuerunt, quiq; aliorum inventis sua addiderunt commenta*; Quod, inquam, hîc concludit, non videmus, quâ consequentiæ necessitate id sequatur. Nam quare non etiam ex punctatis jam libris dissensiones tales, circa Puncta & Accentus, oriri potuerunt? Aequè firmiter hinc concludere possum, illos jam punctis & accentibus instructa exemplaria habuisse. Non video quid consequentiam hanc impediat.

Quæ porrò subjicit de successiva Inventione punctorum & accentuum, ea à nobis prolixè examinata & discussa sunt, in Tract. de Punctis, par.1. cap.15.

CAPUT VI.

De Variis Lectionibus Textus Hebræi, ex Variarum SS. Bibliorum Editionum inter se collatione.

AB his variis lectionibus progreditur Criticus ad alias, ut inquit, *paulò momentosiores, & quæ ad institutum ejus magis faciunt, ad illas nempe, quæ deprehendi possunt Ex Variis SS. Bibliorum ab annis centum editionibus inter se collatis*, lib. 3. cap.19. Id ergo quo cum judicio, quoque successu exequatur, quoque dispiciamus.

Speciminis gratiâ dicit *se paucissimas tantùm exhibiturum diversas lectiones ex ejusmodi variarum editionum collatione à se deprehensas, non diligenti indagine quæsitas, sed fortè oblatas, prout illæ sese casu obtulerunt, & forte fortuna inter legendum occurrerunt.*

In hac præfatione verò miror diligentissimi Critici præposteram agendi rationem, qui in præcedentibus tam operosus & prolixus fuit, *quæ minus ad institutum ejus fecerunt* (hoc enim ex ejus verbis col-

bis colligitur) nunc perfunctoriè & obiter illa tractare aggreditur, *quæ magis ad institutum ipsius faciunt*, ut nullam in illis inquirendis diligentiam sibi adhibendam judicârit, sed sponte oblata duntaxat arripuerit, ut forte fortuna inter legendum ipsi occurrerunt. Hîc enim pes figendus, hîc diligentia exercenda erat, ubi de iis agitur, *quæ ad institutum faciunt*, si tàm accuratum, quàm sacrum Criticum agere voluisset. Cur hîc claudicare pati debuit suam industriam & accurationem? Istiusmodi quippe Variæ lectiones, quæ in Codicibus Hebraicis occurrunt, reverà tales sunt, & cæteris, quæ ex Interpretibus adducuntur, longè certiores, & consideratione digniores.

Primò producit *exempla, quæ spectant variam ejusdem vocis Punctationem.*

CRIT. *PROV. XXI. v. 4. Plantinus & Rob. Steph.* נֵר רשעים Lucerna impiorum, *cum Tzere sub Nun, quomodo & legerunt LXX. Vulg. & Targum. Nam LXX. reddunt,* λαμπτὴρ δ' ἀσεβῶν ἁμαρτία: *Vulg.* Lucerna impiorum peccatum, *Targum*, שרגא דרשיעי, *h.e.* Lucerna impiorum. *At Bomberg. & Munst. in 4° habent* נִר *cum Chirek, pro* נִיר, *& Munsterus in fol. habet* נִיר Novale, *sicq; latinè reddit, ut & Tigurina Leonis Judæ, Junius & Tremellius,* Aratio, &c. *Utraq; lectio suum habet sensum non incommodum. Porrò Masora parva notat scribi eo loco vocem illam defectè, h. e. sine Jod. Vult ergò legendum isthic esse* נִר *pro* נִיר *quod Novale significat.*

VIND. In his velim scire, quomodo ex versione LXX. Vulg. & ex Targum, colligere possit, illos potiùs legisse cum Tzere, quàm cum Chirek, quia per *Lucernam* reddiderunt? quomodo item ex nota illa Masorethica certò elicere possit, Masorethas, quia cum Chirek legendum esse censuerunt, ideò voluisse indicare, vocem illam *Novale* significare? Nam נִיר cum Chirek, æquè significat *Lucernam*, ac *Novale*, imò sæpiùs illo sensu occurrit. Tribus tantùm vicibus legitur in Scriptura pro *Novale*: quater pro *Lucerna*, 1. Reg. 11. v. 36. & 15. v. 4. 2. Reg. 8. v. 19. 2. Chron. 21. v. 7. & secundum quosdam Num. 21. v. 31. Mihi quidem non est propositum Interpretes hîc censére: quàm ritè autem ideò *Novale* transtulerint, quia per Chirek scribitur, hinc apparet, ut nihil jam dicam, phrasin hanc alibi quoque occurrere, *Lucerna impiorum*; illam verò nuspiam, licet ibi נֵר cum Tzere scribatur Jobi 21. v. 17. Prov. 20.

v.24. ניר autem & נר sunt synonima & idem significant, neq; diversa punctatio, diversum sensum necessariò infert, si vel circumstantia loci, vel ratio phraseos id non patiatur.

In hac verò discrepantia Critici fuisset, judicium suum interponere, & Lectori indicare, quamnam Lectionem præferendam censeat, Tzere an Chirek! non suspensum relinquere.

Litem hanc decidit Masora magna (quam ille nunquam consuluit, & tamen passim carpit & contemnit). Illa tradit ad Jerem. cap.4. נִיר (cum Chirek) *octies* reperiri, & septies quidem plenè scriptum (cum Jod), semel verò defectivè sine Jod, in hoc scilicet loco Proverbiorum. Ergo scriptio cum Chirek genuina, quicquid significet.

CRIT. NAHUM I. v. ult. *quædam editiones habent* קָלוֹתָ, *aliæ* קָלוֹת, *sine Kametz sub Thau, Plantinus nimirum & Munst. editio in* 4°. *Et ex Interpretibus veteribus indicat, quomodo & illi legerint, sed sine decisione & judicio.*

VIND. Hîc quidem ex Masora nihil certò colligi potest, quia neque קָלוֹתָ alibi legitur, nec קלות uspiam in Bibliis reperitur. Ego tamen putarim, lectionem קָלוֹתָ esse præferendam, quia eam sequuti sunt Hebræi non solùm in suis editionibus, sed & Commentatores R.Sal. & R. David Kimchi: Item D. Hieronymus, & quædam editiones Græcæ. Duæ istæ editiones, Plant. & Munst. his non præjudicare possunt: quia non constat, quo fundamento ita scripserint: imò quis scit, studione & consilio, an casu & errore id sit factum. Nam Munsterus in editione in fol. & in Versione, communem lectionem est secutus.

CRIT. ESA. LIII. v.4. *quidam libri habent* מֻכֶּה *cum Segol, alii* מֻכֵּה *cum Tzere.*

VIND. At quid inde? quis præstare potest, ut non aliquando in tanta punctorum Hebraicorum subtilitate puncta hæc duo figurâ maximè affinia confundantur? Cùm lectionem per Tzere, & maxima pars codicum Hebraicorum, & Veteres Interpretes, & Masora, (quæ disertè hunc locum per Tzere scribendum esse dicit) confirment, & sensus ex ea lectione ortus, *antecedentibus & consequentibus Prophetæ verbis, ejusq; scopo & menti maximè conveniat,* ut Criticus ipse agnoscit, quis dubitet hanc lectionem esse genuinam? cur Bibliorum Regiorum, vel editionis Rob. Steph. authoritas

ritas eam vel suspectam & dubiam reddet, vel evertet? Si in Bombergiana sit Sægol, manifestum est erratum Typographicum, cùm Masora ad latus posita ei lectioni contradicat.

CRIT. HOS. XIII. v.6. *legitur in plerisque editionibus*; Ero ipsis sicut grandis leo, sicut pardus juxta viam אָשׁוּר, *cum Kametz sub* א. *At edit. Plant. habet* אַשּׁוּר *cum Pathach & Dages in Schin, quasi sit nomen proprium*, Assyria.

VIND. Quæ & quanta autem est hæc discrepantia? Cùm Criticum agat, cur non edisserit, quænam sit vera? Unica nimirum recens editio sic legit; quo fundamento, & quâ authoritate, ignoratur. Communis lectio est cum Kametz, in qua conveniunt pleræque editiones, & Commentatores Hebræi, agnoscente ipsomet Critico. Quin & Masora hanc lectionem approbat & confirmat, quæ ad hanc vocem notat, *hic & nullibi ampliùs legi cum Kametz.*

Pro exemplis variæ Lectionis circa Literas sive Consonas, profert sequentia:

CRIT: II. REG. XIV. v.7. *quædam editiones legunt* בְּנֵי הַמֶּלַח *sine Aleph: & Plantin. & Münst.* בג״א *cum Aleph.*

VIND. Insignis scil. discrepantia! vox hæc utroque modo in Bibliis diversis reperitur, cum Aleph & sine Aleph, & perinde est quoad sensum, utrovis modo scribatur. Quænam verò hîc genuina sit scriptio, ex Masora discitur, quæ notat, novies hanc vocem scribi cum א deficiente. Loca recensentur Jos. cap.18. inter quæ iste locus quoque numeratur.

CRIT. PSAL. CII. v.4. *quidam legunt* בְּעָשָׁן In fumo: *Alii*, כְּעָשָׁן sicut fumus.

VIND. Quia Masora ad hanc vocem nihil notat, nihil ex ea dici potest. At qualis est hæc discrepantia? Sensus utriusque lectionis est idem. Et cùm duæ istæ literæ ב & כ adeò affines figuras habeant, facilè in istis permutatio potest accidere, quæ tanto minus potest deprehendi, quanto minor est in sensu mutatio. Tale quoque est quod ex Tremellio & Junio observat

CRIT. II. CHRON. XXXV. v.3. ubi omnes codices & editiones, atque etiam Interpretes legunt הַמְּבִינִים, codicem MS. Bibliothecæ Palatinæ legere הַמְּכִינִים per Kaph.

VIND. Unus Codex cæteris omnibus nec potest, nec debet

præjudicare. Imo difficile est aliquando in MSS. libris duo hæc elementa aliter quàm ex sensu dignoscere & discernere. Et communis lectio, agnoscente ipso Critico, est commodior. Unde codicis illius lectio, & si ita reperiatur, nullum scrupulum, imò nec variam lectionem potest facere.

CRIT. II. CHRON. III. v.5. *pleriq; libri omnes legunt* עֲצֵי בְרוֹשִׁים: *at Rob. Steph. & Munst. legunt* עֵץ בְּרוֹשִׁים.

VIND. Agnoscit Criticus ipse non magnam esse differentiam. Sed cur duæ istæ recentes editiones magnam varietatem facient, contra tot aliorum codicum authoritatem? Nec uspiam puto in hujusmodi phrasi ac ratione loquendi nomen עֵץ in singulari numero usitatum reperietur: passim legitur עֲצֵי אֲרָזִים : עֲצֵי אַלְגֻּמִּים · עֲצֵי בְרוֹשִׁים : עֲצֵי שִׁטִּים. Et constructionis ratio id requirit, quia posterius illud substantivum plurale, loco Adjectivi positum, similiter pluralem requirit.

CRIT. JOBI XXXVI. v.11. *communiter scribitur* יְכַלּוּ יְמֵיהֶם Consument dies suos, per Kaph: *At Rob. Steph. & Munsterus legunt* יְבַלּוּ, *per Beth*, Facient inveterascere. *Eadem lectionis varietas extat Job.21. v.13.*

VIND. At & hæc Varietas levissima est, facileque casu, ut & antè dictum, oriri potuit. Ubi verò est Crisis Critici de hac varietate? Hanc suppeditat Masora, quæ docet, lectionem per Kaph esse antiquam & genuinam. Nam Masora parva notat ad יְבַלּוּ per Beth, Jesa.65. v.22. *Illud nullibi amplius reperiri.* Unde concluditur, in neutro loco Jobi esse legendum per Beth, sed per Kaph.

CRIT. II. CHRON. XXXIII. v.3. *omnes editiones præter Munster. in fol. legunt* וַיָּקֶם מִזְבְּחוֹת Et erexit altaria.

Munsterus solus legit וַיָּרֶם.

VIND. At cur non pronuntiat Criticus, benéne an malè à reliquis discedat Munsterus? Nihil enim addit, sed lectorem in bivio relinquit, quod non est Critici. Lectionem communem confirmat Masora, quæ dicit, *vocem* וַיָּקֶם *vigesies in Scriptura reperiri.* Loca recenset 1.Reg.11. & Psalm.40. inter quæ locus præsens disertè numeratur. An ergo unica editio novissima, contra reliquarum omnium, & Masoræ authoritatem, jure variam lectionem potest condere?

CRIT.

CRIT. EXOD. XIII. v.13. *vox* חֲמוֹר *scribitur*, inquit, *in omnibus editionibus cum Vav: sola edit. Bomberg. scribit sine Vav*, חֲמֹר.

VIND. Sed cur non indicat Criticus, quænam lectio sit melior? Dicit quidem, Jarchium in Massech. Berachoth cap.9. folio 58. 1. testari, scribi debere sine Vav, & Talmudistas eo loci docere, scriptum aliquando fuisse in Tephillin cujusdam Judæi cum Vav, sed Vav illud postea ab aliis iterum deletum esse. At judiciosus Criticus suum judicium non interponit, sed incertum relinquit. Dico ergo ego, scriptionem Bombergi, à Jarchio & Talmudicis approbatam, sine Vav nempe, esse alteri præferendam. Nam Masora notat ad Genes. 49. v. 14. *vocem* חֲמוֹר *quinquies in Scriptura defectivè scribi sine Vav*, & inter illa quinq; loca hunc quoque locum Exodi refert. In harum plenè & defectivè scriptarum vocum discrepantiis magna codicum varietas existit: cui ut mederentur nonnulli, præter Masoram, libros peculiares scripserunt, in quibus illæ sunt notatæ. Talis est liber מנחת כהן, quem habeo, qui de his vocibus solis est conscriptus. Multa hujusmodi quoque observavit R. Menachem in prima parte libri שתי ידות.

Pro Exemplis Variæ Lectionis in vocibus integris producit ista:

CRIT. CHRON. VI. v. 41. *vel juxta al. 57. quædam editiones legunt*, את ערי יהודה המקלט Urbes Judæ refugii: *At utraque Munsteri editio omittit vocem* יהודה.

VIND. At dic Critice, quamnam censes tu lectionem antiquiorem & veriorem, vel unde judicium petes? Hoc te docuisset iterum Masora, si eam inspicere dignatus esses, vel potuisses. Hæc enim ad tres has voces אֶת־עָרֵי־יְהוּדָה in hoc loco notat, *illas quater sic conjunctim reperiri*, ac proinde vocem יהודה, tanquam authenticam & genuinam agnoscit. Munsteri editiones novæ, Masoræ antiquæ non possunt præjudicare, nec variam lectionem condere, nisi antiquissimorum codicum authoritate confirmentur.

CRIT. JOS. XIV. v. 2. *quædam editiones habent*; Sicut Dominus præceperat per manus Mosis לתשעת המטות novem tribubus. *Aliæ*, לָתֵת לתשעת המטות, *inserendo* לָתֵת. *Sic Robertus Steph. & Munsterus.*

Imò,

Imò, addo ego, *sic etiam quædam editiones Venetæ antiquiores in quarto*, unde illi fortassis suas editiones adornarunt, quasque sunt imitati.

Addit Criticus: *Videtur tamen prior illa lectio aliquanto melior atq; commodior:* sed causam non exponit. Masora, quod observarim, non numerat vocem לחת quoties reperiatur, quia frequentiùs occurrit.

At cùm nec Chaldæus Interpres, nec LXX. hanc vocem exprimant, & priorem lectionem sequantur, pleræque etiam & accuratiores editiones illam non habeant, novitia videtur. Quamvis, si quis eam retinere velit ob quorundam librorum authoritatem, me non habiturus sit repugnantem: Non enim agimus hîc contra Varias Hebræorum codicum lectiones, nec eas omninò negamus.

CRIT. JOS. XXII. v. ult. *additur à quibusdam in margine vox* עד *cum nota Keri.* Malè illud fieri, suprà jam ostensum.

CRIT. PROV. X. v. 3. Plantinus habet, וְהַוַּת בּוֹגְדִים יֶהְדֹּף Cæteræ editiones, וְהַוַּת רְשָׁעִים יֶהְדֹּף. *Ad sensum quidem*, ait, *nihil interest, at vox tamen longè diversa est.*

VIND. Sed quis scit, an studio vel casu & errore in editione Plantiniana illa vox irrepserit, cùm cæteræ dissentiant? Fortè inde lapsus ortus, quòd cap. seq. v. 6. hæ duæ voces הַוַּת בּוֹגְדִים conjungantur. Cur una editio, quæ lectionis suæ nec rationem reddit, nec authoritatem profert, cæteris præjudicabit, & variam constituet lectionem? Non solùm editiones pleræque vocem רְשָׁעִים pro genuina agnoscunt, sed & Paraphrastes Chaldæus, & Commentatores Hebræi.

Tandem etiam profert *exemplum duorum integrorum versiculorum, qui in quibusdam editionibus habentur, in aliis verò non, Josua 21. v. 35.* De his verò suprà jam actum, parte primâ, pag. 105. quò Lectorem hîc remitto.

Hæ sunt ferè *momentosiores illæ, & ad institutum ejus magis facientes*, Variæ Lectiones quas ex diversis Bibliorum editionibus collegit, & hîc produxit Criticus. Ex iis, quæ strictim ad eas adjecimus, Lectoris erit judicare, quàm sint momentosæ, & quo judicio accuratus Criticus in iis dijudicandis sit versatus. Quî etiam tam apposite ad institutum ejus faciant, ex iis quæ hactenus au-

nus audivi, non potui addiſcere. Id fortaſsis exprimit ultimo capitis 19. §. ubi ſcribit; *Ex his omnibus videre licet, nullâ Maſoretharum diligentiâ, quam tantopere jactant Judæi, fieri potuiſſe, quin in hodiernos etiam Judæorum codices Hebræos irrepſerint aliquot, tum circa puncta, tùm circa literas & voces, tùm denique circa periodos etiam integras, variæ atque adeò non parùm momentoſæ lectiones.* Nempe hoc eſt inſtitutum ejus, ut omnibus ſuis viribus Maſoretharum ſtudium, quos tamen nec conſuluit, nec intellexit, Hebræorum item codicum puritatem & integritatem, extenuet & arrodat, atque ſic ſtramineam ſuam Criticam commendet & obtrudat. Feſtivè verò & lepidè inſultat Maſorethis, & Hebræis Maſorethicum ſtudium commendantibus, quod non potuerint diligentiâ ſuâ impedire, quò minùs variæ lectiones in novas Bibliorum editiones irrepſerint. Quaſi verò hoc efficere illi, vel potuerint, vel debuerint, vel cogitârint. Hoc verò ſuâ diligentiâ præſtiterunt, ut, ſi qui errores, quæ varietates, poſt ipſos irreperent, ex illorum obſervationibus poſsint deprehendi, atque etiam vera lectio dignoſci utplurimùm. quod nos in hoc capite pluribus exemplis comprobavimus. Imò illorum diligentia arguit Critici negligentiam, inertiam & temeritatem, quòd illis inconſultis, & neglectis, de variis lectionibus ex novis Bibliorum editionibus pronuntiare præſumat; atque adeò ſæpè pro variis lectionibus venditet ea, quæ ex Maſora arguuntur eſſe menda & ſcribarum ac librariorum lapſus. Varietas enim de falſitate convicta, deſinit eſſe varia lectio, & inter errata referenda eſt. Longè major accuratio, diligentia, doctrina, addo & religio, in Critica hujuſmodi Sacra exercenda requiritur, quàm ego quidem hucuſque in noſtro Critico deprehendere potuerim, qui trivialiter prorſus & revera pœdagogicè ac ſcholaſticè eam in hoc tertio libro tractat, & ſe ridendum magis, quàm mirandum (quod tamen unicè quæſivit) expoſuit. Alia & Hebraicæ eruditionis, & librorum ac ſubſidiorum copia, hanc ad rem requiritur, quàm quibus ipſe uſus, in quibus tamen vehementer ſibi placet & plaudit. Quod per nos licet. Retineat ille ſibi ſuas varias lectiones, eligat & amplectatur ſuo judicio quamcunq; voluerit, modò ne illis noſtrum nobis Codicem Hebræum, noſtramq; lectionem turbet, vel libertatem aliter, & ex aliis fundamentis, quàm ipſe, judicandi eripiat.

Imò, addo ego, *sic etiam qu*[...]ionibus τῶ Keri & Ketif, Orien-
quarto, unde illi fortaisis suas [...]cher & Ben Naphtali, Variarum
imitati.

Addit Criticus: *Videtur* [...]
commodior: sed causam [...]
non numerat vocem [...]
occurrit.

At cùm nec Ch[...]
primant, & pric[...]
curatiores edit[...]
vis, si quis e[...]
tatem, me[...]
contra V[...]
negam[...]

C[...]
עי[...]

[...]IT VII.

[...]ibus, quas deprehendit [...] & Samaritanorum Codicum col- [...] Samaritici codicis discrepantiis, [...]ibrorum mutatio aut corruptio [...] jure argui possit ac debeat?

[...]X. libri tertii progreditur Criticus Sacer ad Varias [...]es, quas dicit deprehendi posse ex Judaicorum & Sa-[...]um codicum collatione.

[...]amaritarum gente, origine, conditione & religione, non [...]ocus hîc dicendi, nec opus. Videri possunt, quæ alii de iis scripserunt. Et nos etiam quædam de illis diximus in nostra de Literis Hebræorum Dissertatione.

Variæ illorum lectiones spectant tantùm Pentateuchum, quem solum illi recipiunt & agnoscunt: nec alii libri Sacri Samaritano charactere reperiuntur, quàm V. libri Mosis.

De hoc Pentateucho scribit Criticus, *eundem esse quoad rei & doctrinæ substantiam utrorumq;* (Judæorum & Samaritarum) *codicem: at si inter se illi conferantur, invenientur procul dubio non parum in multis distare.* Hoc, quamvis ipsemet eundem nunquam viderim aut contulerim, facilè tamen largior & concedo, ex iis, quæ apud alios de eo scripta, & inde allegata vidi. Quod autem addit, *hanc diversitatem non alio referendam videri, quàm ad variam, quæ inter describendum solet accidere, lectionem*; id, ni fallor, docti omnes non concedent, sed majorem & evidentiorem probationem requirent. Diversitates enim nimis magnæ & enormes passim reperiuntur, quæ nullâ ratione omnes, ad scriptoris aut descriptoris potiùs lapsum & aberrationem referri possunt, ut mox audiemus.

Fatetur

Fatetur & Criticus, sibi illius copiam non fuisse, *Interim se ex illis, quæ Morinus, vir doctissimus, delibavit, atque de illa diversitate* [illegible]*notavit, quædam pauca decerpturum, & in suam Criticam relaturum,* [illegible]*uam specimen tantummodò variæ lectionis longè (si plenè institue-* [illegible]*odicum illorum collatio) copiosioris.* Postea optat, *ut brevi in* [illegible]*odeat (quam Clarissimus idem Morinus à docto quodam Anglo* [illegible]*t) utriusque codicis collatio, & discrepantium lectionum syl-* [illegible]*diculus,* non dubitans, *quin ex illa collatione, & diversi-* [illegible]*, lux magna variis Scripturæ locis adhuc perplexis &* [illegible] *cùm ex paucis illis, quæ idem Morinus annotavit, mi-* [illegible]*cis nonnullis fax alluceat.*

[illegible] *mine diversitatis illius profert variæ lectionis exem-* [illegible]*umeris annorum vitæ Patriarcharum penè omnium* [illegible]*i Diluvium vixerunt, qui omnes fermè in Samaritico co-* [illegible]*t ab illis qui habentur in codice Judaico, &c.* deinde *exem-* [illegible]*haræ Genes. 11. v. ult. qui secundum Judæos dicitur vixisse annos* [illegible]*entos & quinque: at in Samaritano codice dicitur vixisse tantùm centum & quadraginta quinque annos:* tertiò *unum & alterum ex eodem Morino adducit exemplum additionis dimidii vel integri versiculi:* & quartò denique *Mutationis insignis.*

Ex his tandem concludit, *apparere, Varia Scripturæ loca corrigi, emendari, castigari, suppleri & illustrari posse, per Variam lectionem ex utriusque codicis collatione annotatam.*

Videndum itaque & considerandum hìc nobis, *An ejus authoritatis & fidei sit Samariticus iste codex, ut ex ejus variæ lectionis collatione, Varia Scripturæ Hebraicæ, & Judaicorum codicum* (ut Criticus eos appellat) *loca, corrigi, emendari, castigari, suppleri & illustrari; ac per consequens de mutatione & corruptione atque errore argui & convinci possint ac debeant?*

Quæstionis hujus *Affirmativam* tenet Criticus. Rationes non adfert alias, quàm quòd loca nonnulla ex Morino profert, quæ ipsi videntur in Codice Judaico, ex Samaritico, corrigi, emendari, castigari, suppleri & illustrari posse, de quibus mox aliquid videbimus.

Nos *Negativam* tuemur; atque iniquam nimis Comparatio-

Sed hæc hactenus de Variis Lectionibus τῶ Keri & Ketif, Orientalium & Occidentalium, Ben Ascher & Ben Naphtali, Variarum item editionum Biblicarum.

CAPUT VII.

De Variis Lectionibus, quas deprehendit Criticus ex Judaicorum & Samaritanorum Codicum collatione: &, *An ex Samaritici codicis discrepantiis, Hebraicorum librorum mutatio aut corrruptio aliqua jure argui possit ac debeat?*

CApite XX. libri tertii progreditur Criticus Sacer ad Varias lectiones, quas dicit deprehendi posse ex Judaicorum & Samariticorum codicum collatione.

De Samaritarum gente, origine, conditione & religione, non est locus hîc dicendi, nec opus. Videri possunt, quæ alii de iis scripserunt. Et nos etiam quædam de illis diximus in nostra de Literis Hebræorum Dissertatione.

Variæ illorum lectiones spectant tantùm Pentateuchum, quem solum illi recipiunt & agnoscunt: nec alii libri Sacri Samaritano charactere reperiuntur, quàm V. libri Mosis.

De hoc Pentateucho scribit Criticus, *eundem esse quoad rei & doctrinæ substantiam utrorumq;* (Judæorum & Samaritarum) *codicem: at si inter se illi conferantur, invenientur procul dubio non parum in multis distare.* Hoc, quamvis ipsemet eundem nunquam viderim aut contulerim, facilè tamen largior & concedo, ex iis, quæ apud alios de eo scripta, & inde allegata vidi. Quod autem addit, *hanc diversitatem non aliò referendam videri, quàm ad variam, quæ inter describendum solet accidere, lectionem*; id, ni fallor, docti omnes non concedent, sed majorem & evidentiorem probationem requirent. Diversitates enim nimis magnæ & enormes passim reperiuntur, quæ nullâ ratione omnes, ad scriptoris aut descriptoris potiùs lapsum & aberrationem referri possunt, ut mox audiemus.

Fatetur

Fatetur & Criticus, sibi illius copiam non fuisse, *Interim se ex illis, quæ Morinus, vir doctissimus, delibavit, atque de illa diversitate annotavit, quædam pauca decerpturum, & in suam Criticam relaturum, tanquam specimen tantummodò variæ lectionis longè (si plenè institueretur codicum illorum collatio) copiosioris.* Postea optat, *ut brevi in lucem prodeat (quam Clarissimus idem Morinus à docto quodam Anglo factam habet) utriusque codicis collatio, & discrepantium lectionum syllabus atque indiculus,* non dubitans, *quin ex illa collatione, & diversitatis annotatione, lux magna variis Scripturæ locis adhuc perplexis & obscuris affulgeret, cùm ex paucis illis, quæ idem Morinus annotavit, minimè contemnenda locis nonnullis fax alluceat.*

Dehinc, *pro specimine diversitatis illius profert variæ lectionis exempla,* primò in *Numeris annorum vitæ Patriarcharum penè omnium qui ante, & post Diluvium vixerunt, qui omnes fermè in Samaritico codice differunt ab illis qui habentur in codice Judaico, &c.* deinde *exemplum Tharæ Genes. 11. v. ult. qui secundum Judæos dicitur vixisse annos ducentos & quinque: at in Samaritano codice dicitur vixisse tantùm centum & quadraginta quinque annos:* tertiò *unum & alterum ex eodem Morino adducit exemplum additionis dimidii vel integri versiculi:* & quartò denique *Mutationis insignis.*

Ex his tandem concludit, *apparere, Varia Scripturæ loca corrigi, emendari, castigari, suppleri & illustrari posse, per Variam lectionem ex utriusque codicis collatione annotatam.*

Videndum itaque & considerandum hìc nobis, *An ejus authoritatis & fidei sit Samariticus iste codex, ut ex ejus variæ lectionis collatione, Varia Scripturæ Hebraicæ, & Judaicorum codicum* (ut Criticus eos appellat) *loca, corrigi, emendari, castigari, suppleri & illustrari; ac per consequens de mutatione & corruptione atque errore argui & convinci possint ac debeant?*

Quæstionis hujus *Affirmativam* tenet Criticus. Rationes non adfert alias, quàm quòd loca nonnulla ex Morino profert, quæ ipsi videntur in Codice Judaico, ex Samaritico, corrigi, emendari, castigari, suppleri & illustrari posse, de quibus mox aliquid videbimus.

Nos *Negativam* tuemur; atque iniquam nimis Comparatio-

nem hanc Judaicorum & Samariticorum codicum statuimus. & Nostræ sententiæ Rationes generales sequentes afferimus.

I. Quia neque de Codicis illius Samaritani Origine, vel fideli Conservatione & Custodia, ea extant testimonia, quæ de Judæorum Codice Mosaico: neque etiam Gentis illius Samariticæ status & conditio, fides & religio, studia atque doctrina, ita comparata sunt, ut quicquam in illis reperiatur, ob quod Judæorum codicibus æquari vel præferri possint ac debeant.

Pentateuchum ferunt accepisse Samaritas illos, à quodam Sacerdote, jussu Salmanassaris Regis Assyriæ ad eos misso, qui eos in Religione Judaica instrueret. quod tamen disertè Sacræ literæ 2. Reg.17. v.25. 26. 27. non testantur, ac proinde non ita certum. Unde neque à Critico ipso pro exagonio ac indubitato hoc acceptatur: sed ex eo quod Josephus Antiquit. lib.13. cap.18. scribit, *Hyrcanum Judæorum Pontificem, Simeonis & Judai Machabai fratrem, expugnatâ & deletâ Samariâ, gentem illam Judæis subjecisse*; arguit, saltem ab eo tempore, Samaritas Judaicam religionem atque Legem accepisse, planè esse consentaneum. Et tamen imperita & vilis illa fæx gloriari audent, se ipsum Mosis vel authographum, vel exemplar diebus ejus scriptum, in Sichem habere. Ita non solùm incertum est, quo tempore illi Legem, vel Legis exemplar acceperint, sed etiam quale illud fuerit, nullis idoneis testibus liquet.

Pone verò, illos syncerum, castigatum & emendatum exemplar accepisse, quæ illius fideliter & syncerè atque religiosè conservati habentur testimonia? Quis Esras, qui Masorethæ celebrantur illorum, qui huic rei invigilârint? Imò contrà, Mosaici voluminis, apud Samaritas, corruptelas factas, & à Dositheo Hæresiarcha, Simoni Mago æquali, fuisse profectas, Eulogius Patriarcha Alexandrinus docet, ut observat Jacobus Usserius, Archiepiscopus Armachanus, in Epistola ad Arnoldum Bootium, & inde *mirari satis non potest, Criticum nostrum animum induxisse, ut crederet, ex Samariticis codicibus, Varias Hebraici textus lectiones non minus veras & certas posse colligi, quàm quæ hodiè in nostris Hebraicis leguntur Bibliis.* Ut aliquam ei authoritatem concilient ejus patroni, à Literis petunt Argumentum, quòd Samariticus Pentateuchus literis Hebræorum antiquis sit conscriptus, Judæorum, literis Assyriis.

Assyriis. Quid verò de hoc sit sentiendum, in nostra de Literis Hebræorum Dissertatione ex Hebræis edisseruimus. Esto autem, sint Literæ antiquæ, annon in illis textus variè à gente superstitiosa, rudi, indoctâ, vagâ, variè & miserè vitiari, adulterari, corrumpi, & interpolari potuit?

Si verò Gentis illius conditionem consideremus, deprehendimus, fuisse mixturam & colluviem ex variis & superstitiosissimis populis, Babyloniis, Cuthçis, Avæis, Sepharvæis collectam, & in Samariam traductam. Postquam in Religione Judaica instructi, & ad eam conversi fuerunt, quàm purè & intemeratè, quàm etiam accuratè eam observarint, vel in ea vixerint, non satis liquet. Judæi certè eos à multis sæculis pro Idololatris habuerunt, & aversati sunt, adeò ut Idololatriæ causâ omne cum illis commercium fuerit prohibitum. Quo jure quave injuriâ, non meam litem faciam. Testantur illi quidem, illos ea præcepta, quæ semel receperunt, accuratissimè & religiosissimè observasse; num autem idem fecerint circa omnia, non legi. De ipsorum, ab eo tempore, studiis, Scholis, doctrinâ, eruditione, Sacris, Lectionibus; de ipsorum libris: de Viris claris & celebribus, ac similibus, quę Historiæ suppeditent testimonia, mihi non constat. Postellus scribit; *hoc nostro sæculo inhærere soli Pentateucho & Mosis libris, in Samaritano Charactere scriptis, paucos quosdam Judæos, qui circa Syriam supersunt.*

Cum his jam si quis conferat, quæ de Judæorum Legis traditæ primæ à Mose; tùm ab Esra restitutæ Origine, & Conservatione, inprimis ab Esdræ & Masoretharum tempore, de illorum Fide, Religione, Studiis, Scholis, Synagogis, Scriptis, Viris Doctis & Eruditis, & in Sacris literis habemus, & à Viris Doctis passim celebrantur, quis sanæ mentis judicabit, æquam collationem inter horum & illorum libros posse aut debere institui? Illis deducendis vel exponendis supersedeo, ne facem in meridie accendere, aut soli lucem mutuari velle videar. Doctis & rerum peritis hæc notiora sunt, quàm ut probatione egeant.

II. Ratio: Quia Codex Samariticus nunquam in Ecclesia, vel Judaicâ, vel Christianâ, eam authoritatem habuit, ut cum Judaico vel ex æquo collatus, vel ei prælatus, vel Judaicus ex eo correctus, emendatus & castigatus fuerit.

Quod ad Ecclesiam Judaicam attinet, nullâ probatione egere arbitror. Nam quemadmodum Esdras, relictis Samaritanorum literis, iis, quibus nostri hodierni Codices Hebræi scribuntur, Legem exaravit, easque pro illorum usu perpetuo consecravit: ita procul dubio quoque illos solùm libros, quos istâ scripturâ illis tradidit, pro authenticis habuit, & haberi voluit. Codicis Samaritici ab eo tempore aliquem fuisse inter ipsos vel usum vel authoritatem, non puto ex Judæorum scriptis quempiam ostensurum. Masorethas, Scribas, Criticos Judæorum, qui in castigandis & emendandis libris, per collationem exemplarium variorum antiquorum, occupati fuerunt, & multam operam impenderunt, unquam Samariticos quoque codices adiisse, & consuluisse, nunquam auditum fuit, nec uspiam legitur.

Ecclesia Christiana semper à primis suis incunabulis, non Samaritarum, sed Judæorum Legem, quam illi habuerunt in suis Synagogis, legit, & pro originali, authentica atque genuina agnovit. Lex Mosis, cujus Christus, Evangelistæ & Apostoli mentionem faciunt, quamque procul dubio pro vera agnoverunt, non intelligitur alia, quàm ea, quâ Judæi usi sunt, non quâ Samaritani. Petrus Actor.15. dum ait, *Mosen habere ab ætatibus antiquis oppidatim qui ipsum prædicent, & in Synagogis per singula Sabbatha legi*, de Judæis, non de Samaritanis loquitur, illorum lectionem ceu corruptam & depravatam aut adulterinam non taxat, sed *Mosis* esse Legem agnoscit; *Moses*, inquit, *habet, qui ipsum prædicent: Moses* in Synagogis per singula Sabbatha legitur. Ea autem Lex, quam illi tum legerunt, procul dubio est eadem, quam & antea legerunt, & etiamnum hodiè legunt Judæi. Nam ut ante Apostolorum tempora jam ab antiquis temporibus in Synagogis Judæorum continuè fuit lectitatus Moses: ita idem ab eo tempore, per omnes etiam gravissimas persecutiones, & in exiliis suis molestissimis, per totum orbem perpetuò observarunt Judæi, & observant. Unde mutationem tam insignem & multiplicem in Mose vel contigisse unquam, vel contingere potuisse, quamdiu hæc consuetudo duravit, fieri non potest. Paulus testatur *Judæis*, non Samaritanis concredita esse eloquia Dei.

Idem procul dubio agnitum & observatum atque approbatum postmodum, post Apostolorum tempora.

Patres

Patres Christiani nos ad Hebræorum, non *Samaritanorum* codices remittunt, ad fontes limpidos & purissimos *Hebræorum*, non *Samaritanorum*: Veritatem *Hebraicam* ubique laudant, non *Samariticam*: *Hebræos*, non *Samaritas*, sacrorum librorum fideles custodes, & librarios nostros prædicant. Origenes, dum Hexapla & Octapla sua concinnavit summo studio, summaq; curâ, eamque ad rem, teste Eusebio, vetera Scripturarum exemplaria apud Judæos, *Hebraico* sermone scripta custoditaque, sibi acquisivit, neq; Pentateuchum hunc *Samaritanum* procul dubio ignoravit; non tamen dignum eum judicavit, quem illis insereret, & adjungeret: sed Hebraicum Judæorum textum solùm ad id opus adhibuit. *Certè nunquam prætermisisset Origenes istius Samaritani Codicis textum, nisi palam illi suspectus temerariæ falsitatis fuisset*, scribit Simeon de Muis in Assertione Veritatis Hebraicæ. Hodiè tamen, novaturiente nimis nostro hoc sæculo, neglecto Origenis judicio & consilio, dignus habitus est, qui in splendido opere Biblico Parisiensi cæteris adponatur, quid dico adponatur? imò præponatur & præferatur, ceu *purus putus Mosis Pentateuchus*, quo elogio à doctissimo & Clarissimo Critici nostri Morino exornatur, Præfatione in Bibl. LXX. Certè vel imprudenter & negligenter fecit Origenes, eum prætermittens, vel non admodùm prudenter novi hujus operis ἐργοδιώκτης, tanta cum commendatione eum in tam splendido opere publicè exposuit & obtrusit. An autem Origenis, at quanti bone Deus in his literis viri! an verò Morini judicio, plus tribuendum, Lectori expendendum relinquo, ei maximè, cui ex scriptis uterque cognitus est & exploratus.

Atqui Patres nonnunquam Samariticum codicem citant & allegant, D. Hieronymus, Cyrillus, Eusebius!

Ita est: sed *primò* pauci admodum, & hi pauci parcè & rarò id faciunt, & paucissimis in locis. Quod si autem tanti momenti hunc codicem judicassent, ut ex eis Hebræos corrigendos, castigandos, emendandos, supplendos & illustrandos existimassent, num quæso saltem Hieronymus, in uno duntaxat & altero loco id fecisset, qui in examinandis & conferendis variis Interpretum lectionibus occupatus fuit? Atqui vix semel atq; iterum ejus mentionem facit. Procul dubio autem majori studio & frequentiùs id fecisset, si alicujus eum momenti judicasset. Cur in gravibus quæstio-

quæstionibus controversis, quæ hodiè ex Samariticorum codicum lectione deciduntur ab eorum patronis, non ad eosdem confugit Hieronymus, sed iis derelictis, Hebræorum codicibus tenaciter adhæsit, vel ad Judaicas potiùs explicationes & fabulas confugit? Non alia sane de causa, quàm quòd istud Samariticum exemplar flocci fecerit, nec satis dignum, quod ad solvendas difficultates adhiberetur, judicavit. Ex hoc facilè apparet, quo loco apud eum Codex iste fuerit. Ab Hieronymi tempore, fatentibus ipsis ejus Patronis, & nominatim doctissimo Critici Morino, ad nostra usque tempora intermortua, & penè deleta fuit ejus memoria. Quis enim è Patribus, quis ex Scholasticis, quis ex Theologis, ex Philologis & Criticis, hujus codicis vel meminit, nedum ut ex eo Hebræos codices corrigendos, castigandos & supplendos, dixerit aut duxerit? Itaque si ex eo, quòd Patres quidam ejus meminerunt, authoritas ejus sit metienda & æstimanda, valde exilis ea erit, & vilissimi pretii, cùm tàm rarò & parcè id faciant, vix in uno & altero loco. Quæ Scholiastæ Græci adducunt, non videntur ex Hebræo-Samaritico codice ipso, sed ex Versione quadam Græca, ex Samaritana paraphrasi & versione factâ, petita esse.

Secundò autem videndum hîc etiam, quomodo id faciant? Allegant nimirum variam ejus lectionem, sed non approbant, neque ex ea Judęorum lectionem castigandam, corrigendam & supplendam pronunciant. Quinimò contrà, hanc probant, præferunt, & sequuntur. *Primus* locus, quem D. Hieronymus ex Samaritanorum codice profert, extat Genes. 4. ubi hæc Caini ad Abelem verba in eo supplentur; *Transeamus in campum*, quæ dicit haberi in Samaritico, non Judaico. Quod verò ejus judicium? Non dicit, ex eo corrigendos, castigandos, supplendos hìc esse Judęorum codices: sed *Superfluum*, inquit, *est quod in Samaritanorum & nostro volumine reperitur*. *Alter* locus, quem D. Hieronymus adducit, est ex Deuteron. cap. 27. ubi Samaritani codices habent, *Maledictus* omnis, *qui non manserit* in omnibus *quæ scripta sunt in libro Legis, &c.* in quo sanè suspicatur, Judęos in suis codicibus voces illas *Omnes*, & *Omnibus* expunxisse, quia eas non habent, & Apostolus tamen hunc locum citans eas exprimit, ne dirarum Legis rei convincerentur: sed suspicatur duntaxat, & dubitanter ea de re scribit.

Nam

Nam in cap. 3. Epiſt. ad Galatas de eodem loco ſcribit, *ſibi videri, aut Veteres Hebræorum libros aliter olim habuiſſe, aut Apoſtolum ſenſum Scripturarum poſuiſſe, non verba.* quod poſterius videtur veriſsimum: quia Propoſitio indefinita, qualis eſt in Judæorum Codice, ęquipollet univerſali, in quam eam convertit Apoſtolus. Hi duo, credo, ſunt loci præcipui, quos ex Samaritico codice producit D. Hieronymus, hoc etiam ejus eſt de eo judicium, quod prorſus aliud quàm Critici noſtri. In primo loco dicit, ſupplementum Samariticum eſſe ſuperfluum: In altero ſuſpicatur, Judæos ſtudio eraſiſſe vocem illam *Omnes*, quod utrumque è diametro repugnat eis quę Criticus hîc ſcribit; videlicet, Diſcrepantias has *non alio eſſe referendas, quàm ad variam, quæ inter ſcribendum accidere ſolet, lectionem*, ac proinde ex eis *Judaicos codices eſſe corrigendos, caſtigandos, & ſupplendos.* Patrum ergò allegata ex hoc Codice, nihil aut parum admodum favent illi.

III. Ratio: Quia tot craſsis & manifeſtiſsimis Codex ille ſcatet vitiis & erroribus, quos partim caſu & errore, partim ἐκ προαιρέσεως in eum irrepſiſſe, vel ab imperitiſsimo deprehendi, & manu palpari poteſt, ut illi, apud omnes cordatos & æquos rerum æſtimatores, meritò omnem fidem atq; authoritatem adimant. Tales omnis generis & innumeros ferè, ex αὐτοψίᾳ & propria experientia atque lectione, obſervavit & collegit Doctiſsimus Hottingerus in Exercitationibus Antimorinianis, quò Lectorem remitto. Oſtendit ibi, plurimos errores natos ex permutatione & confuſione literarum figurâ affinium: quoſdam ab ipſis Samaritis malitioſè & ſtudio illatos: alios quibus ſenſus planè incongruus, & à ſtylo Sp. Sancti alienus infertur: pleonaſmos & ſupplementa ſuperflua: defectus & omiſsiones partim negligentes, partim malitioſos, &c. Et tamen tàm *putidus* codex hodiè pro *puto* puro Moſaico venditatur, ex eo Judæorum codices corrigendos, caſtigandos, emendandos, ſupplendos eſſe pronuntiatur, hocque tamquam eximia, neceſſaria, & utiliſsima Criticæ ſpecies, laudatur.

Huc refer, quòd quædam loca in Samaritico codice extant, à placitis Judęorum diſcrepantia. Sic obſervat Cl. Seldenus cap. 27. Libri de Succeſsionibus in Bona defuncti, Numer. cap. 27. commate 8. pro והעברתם וגו' *Et transferetis hæreditatem ad filiam ejus, &c.*

Codicem Samaritanum habere, וּנְתַתֶּם *Et dabitis* (quo vocabulo utitur in Judaicis Moses commate sequenti, ubi de fratriarum successione loquitur) *hæreditatem filiæ ejus. Quod si verò*, scribit Seldenus, *hæc vera esset lectio, locum non ita haberet observatio illa de transferenda Filiabus hæreditate, quam capite 18. suprà è Pesikta Soterta attulimus.* Commate item 11. ejusdem capitis Numerorum, pro וְיָרַשׁ אוֹתָהּ *Et succedat in eam*, seu, *ei*, quæ vocabula ad successionem maritalem trahunt Magistri, ac si *eam* (uxorem) *excipiat*, aut *ei* (fœmininè) *succedat*, esset vertendum; in Samaritico codice legitur, וְיָרַשׁ אתו *Et eum ut hæres excipiat.* Item Deuter. cap. 25. v. 6. ubi Lex de fratria ducenda traditur, pro eo quod in Judaicis est, וְהָיָה הַבְּכוֹר וגו' *Et erit primogenitus, &c.* quod de fratre majore natu, non de ducentis filio, intelligunt Magistri, legitur in Samaritico codice, והיה הבן הבכור *Et erit filius primogenitus.* Hæc Seldenus.

IV. Ratio: Quia exemplaria Samaritica, hodiè extantia, valdè sunt neoterica & recentia, ac propterea non magnæ vel fidei vel authoritatis. Antiquissima, quorum Morinus mentionem facit, scripta sunt 400. ab hinc annis. Seldenus meminit duorum, quæ 270. ab hinc annis circiter sunt scripta. Alia vix ante annos centum. Ut ergo vetustas rebus authoritatem & gratiam conciliat, ita novitas utplurimùm est suspecta. Quæ horum exemplarium antiquitas, si comparentur ad exemplaria Biblica Judaica, quæ passim habentur, quibusq; olim Masorethæ sunt usi?

Objicitur hîc equidem, *Novam hanc horum Codicum descriptionem Antiquitati illorum nil derogare posse; cùm illa loca, quæ Patres ex codice Samaritano citant, eadem prorsus ratione reperiantur in hodierno; ac propterea inde argui, codicem hunc novum eundem esse, quem illi Patres olim habuerunt & viderunt.*

Ad hoc respondeo 1. Consensum hunc non necessariò arguere, eosdem per omnia illos esse vel fuisse. Nam quidni in recentibus istis codicibus potuerunt loca illa à Patribus citata, ex illis ipsis ita exprimi & referri? vel ex septuaginta Interpretibus? prout constat, Viros hodiè doctissimos ita de hoc Codice Samaritico judicare, illum *esse interpolatum ex Hebræo & Græco LXX. Interpretum, multis etiam additis, quæ cum neutro conveniunt, ab homine audace & imperito.* Pauca sunt admodum, quæ ex ipso Codice

Samari-

Samaritano à Patribus adducuntur, ex quibus nihil pro universali Codicis hodierni Samaritani puritate & synceritate concludi potest. Nam, quod antè dixi, repeto, si tempore illorum Patrum tanta fuit inter Judæorum & Samaritarum codices discrepantia, quanta hodiè apparet, & Patres illos contulerint, mirum est, illos non plures observasse & annotasse. 2. Non omnia illa allegata, cum hodiernorum codicum Samariticorum lectione cōsentiunt, ut illorum Patroni ipsi agnoscunt. En unum atq; alterum exemplum! *Specimen illud Pentateuchi Samaritani, quod nobis exhibet Morinus* (scribit doctissimus Simeon de Muis) *tribuit septem & sexaginta annos Mathusalæ, cùm genuit Lamech. At Scaliger in Notis ad Græca παντοδαπῆς ἱστορίας Eusebii fragmenta, affirmavit, in Samaritico autographo, quod habebat, esse* ξζ, *id est*, septem & septuaginta, *& ita corrigendum. Aliud ergo habuit Samariticum exemplar Scaliger, quàm Morinus.* Aliud: *Specimen hodierni codicis Samaritani tribuit Mathusalæ septem & sexaginta annos, cùm genuit Lamech: deinde habet, sexcentos & quinquaginta tres annos illum vixisse. At D. Hieronymus in Quæstionibus in Genesin disertè & conceptis verbis ait, se* reperisse, *& in Hebræis, & in Samaritarum libris, Mathusalem centum octoginta septem annos natum, genuisse Lamechum, deinde vixisse septingentos octoginta duos annos. Quis hinc non statim colligat, aliud fuisse exemplar Samariticum D. Hieronymi, aliud Morini, aliud Scaligeri?* 3. Si maximè concedamus, hodiernum exemplar Samariticum esse idem cum eo, quo Patres olim sunt usi, quo tamen jure ex eo Variæ lectiones codicum Hebraicorum eruentur, cùm codices Hebræi ubiq; inter se consentiant contra Samaritanos? Quo jure Hebraica exemplaria *variare* dicentur, ubi non consentiunt cum Samaritano codice? An *dissentire* à Samaritano codice, est *inter se variare?* Quæ communio Judaicorum codicum cum Samaritis, Templi Hierosolymitani cum delubro Samaritano, montis Tzijon cum monte Garizim? Coutantur, quibus libet, cum Samaritanis. Nos syncretismum hic cum Judæis fovere, & illorum libris unicè favère, profitemur.

V. Ratio: quia Consensus Universalis Judaicorum codicum, quotquot per universum terrarum orbem extant & reperiuntur, non permittit, ut lectionem illorum falsi arguamus, discrepantem Samariticam pro vera amplectamur. Quod si enim varia illa lectio

esset orta ex accidentali Scribarum errore, in quibusdam saltem exemplaribus Judaicis remansisset ea lectio, quam Samaritani exhibent. Qui enim omnes Judæorum scribæ in his errare potuerunt? Si pauci, quomodo illorum errores ubique in cætera exemplaria dispergi potuerunt? Si in eos libros irrepsissent, saltem non potuissent obtrudi illis, quos Christiani, & Judæi ad Christum conversi habuerunt, quorum tempore Apostolorum magna fuit copia. Et non solùm scribunt suam Legem Judæi, sed & legunt, non tantùm privatim, sed & publicè in Synagogis, & cœtibus suis, per totum terrarum orbem, jam ab antiquis temporibus ante tempora Apostolorum, & ab eo tempore in hodiernum usque diem; ubicunque vel decem Judæi reperiuntur, formam Synagogæ & Ecclesiæ constituunt, Sabbathinasq; has lectiones recitant, non perfunctoriè, sed accuratè. Qui quæso probabile, eas hac ratione in Legem ipsorum irrepere potuisse varias Lectiones, discrepantias, mutationes, quales Samaritanorum codicum studiosi & cultores arguunt?

VI. Quia nulla necessitas urget, cur vel alicubi textus Hebraici lectionem deseramus & abjiciamus, vel cum Samaritana commutemus. Loca enim Scripturæ, quæ Samaritistæ nostri ex Samaritico codice proferunt & præferunt, ita sunt in textu Hebræo Judæorum comparata, ut semper Interpretes reperti fuerint, qui sensum ex eo commodum eruere potuerint, ac proinde in ea etiam lectione acquieverint. Quod contra Morinum jam ante me ostendit Doctissimus Simeon de Muis, in Assertionibus Hebraicæ veritatis.

Criticus noster, ut antè dictum, pro specimine producit:

Primò *differentias annorum vitæ Patriarcharum penè omnium qui ante diluvium vixerunt, quibus dicuntur in universum vixisse, vel quibus dicuntur cæpisse gignere, quibus denique dicuntur vixisse postquam cæperunt gignere; qui omnes fermè in Samaritico codice differunt ab illis, qui habentur in codice Judaico à Jared ad Noachum, exceptis Henocho & Noacho, in quibus nullum est discrimen. Sic dicit, post diluvium discrimen esse perpetuum in numeris annorum vitæ Patriarcharum omnium, qui à Diluvio ad Abrahamum recensentur. Sibi verò jam non esse animum tantas inter eos componere lites, atque hujus discriminis inquirere & assignare causas, quòd hoc longiùs ipsum abduceret à suo instituto.*

Idem

Idem & nos dicimus, neutrum hic esse jam instituti nostri. Nam, ob rationes præcedentes, præferendam semper esse lectionem Judaicorum codicum existimamus. Quod si enim nullam certam lectionem habeamus cui insistamus, quid tandem statuemus, in quo hærebimus? Nam Septuaginta quoque Interpretes in his numeris sæpè ab utroq; differunt. Duæ difficillimæ quæstiones in his sunt, de Annis quibus genuisse & vixisse dicitur Mathusalem, & Thare, quæ tamen utraque, stante Judæorum lectione, hactenus à viris doctis est decisa, sine ope Codicum Samariticorum. De Thare, aliquid nos quoque scripsimus in nostra Dissertatione de Linguæ Hebrææ confusione, & plurium linguarum origine. D. Augustinus quæstionem priorem de Mathusalæ annis, eorumque inter Græcos & Hebræos diversitate, ita solvit, ut primùm eos irrideat, qui, ut difficultati occurrant, negant, tempore Diluvii in terra extitisse Mathusalemum; sed cum Enoch patre suo, qui translatus fuerat, aliquantum fuisse, atque ibi, donec aquæ destitissent, vixisse affirmant, *nolentes*, scribit, *derogare fidem Græcis LXX. codicibus, quos in authoritatem celebriorem suscepit Ecclesia: & credentes, Judæorum potiùs, quàm istos, non habere quod verum est. Non enim admittunt, quòd magis hic* (in Græcis codicibus) *esse potuerit error Interpretum, quàm in ea lingua esse falsum, unde in nostram per Græcam Scriptura ipsa translata est*: deinde sic concludit: *Rectè fieri nullo modo dubitaverim, ut, quùm diversum aliquid in utrisq; codicibus invenitur, quandoquidem ad fidem rerum gestarum utrumque non potest esse verum, ei linguæ potiùs credatur, unde est in aliam per Interpretes facta translatio.* Pariter nos, & multò magis, exemplo Augustini ridemus eos, qui Codicibus Samaritanis, quos in nullam unquam authoritatem recepit Ecclesia, fidem derogare nolunt, sed credunt, Judæorum potiùs, quàm Samaritarum codices, non habere quod verũ est; nullo modo dubitantes rectè fieri, ut quùm aliquid diversum in utrisq; codicibus invenitur, quandoquidem ad fidem rerum gestarum utrumque non potest esse verum, Judæorum potiùs codici, quàm Samaritarum, qui suum à Judæis acceperunt, credatur. *Nam*, ut optimè Ludov. Vives ad istum Augustini locum annotat; *hoc ipsum Hieronymus clamat, hoc ipsa docet ratio: & nullus est saniore judicio qui repugnet.*

Secundò *alia quædam specialia loca ex clarissimo & doctissimo suo*

Morino profert Criticus, quæ castigatè & emendatè magis ipsius judicia extant in Samaritano, quam in Judæorum codice.

CRIT. GENES. IV. v. 8. *ubi post hæc in Hebraicis codicibus verba;* Dixit Cain ad Abelem; *Codex Samaritanus dimidium versiculum inserit;* נֵלְכָה הַשָּׂדֶה Eamus in campum, *quæ verba eo loco, eodem modo & LXX. habent.*

VIND. At quomodo probatur, hæc verba esse authentica, & in Judæorum codice hodierno per errorem Scribarum omissa? *Quia habentur in Samaritico codice, & apud LXX.* Sed hoc est petere τὸ ἐν ἀρχῇ. Cur non pari jure liceat nobis dicere & concludere, hæc verba in Samaritico codice & apud LXX. esse *superflua*, quia in Judæorum codicibus non habentur? quæ D. Hieronymi est sententia.

At, inquiet, *ex sensu apparet, ibi lacunam esse in Judæorum codice, & aliquid ad sententiæ integritatem deesse.*

℞. 1. Negant hoc Hebræi multi: negant nostri Interpretes non pauci, & verba hæc sine ellipsi explicant, quos, qui vult, consulere & adire potest. 2. Sit lacuna & hiatus: quod si autem ille hiatus certo consilio sit factus ab ipso Scriptore Sacro, imò à Spiritu Sancto, nostrum non est eum in textu supplere. Talem verò esse docet consensus unanimis Hebraicorum codicum, ex quibus solis, tanquam ex fontibus, cum Patribus, Veritatem petere debemus. Docet idem Masora, quæ notat 25. *esse versus in Bibliis talem lacunam in medio versus habentes*; ubi sc. aliquid ad sensus integritatem deficit. Dum autem hoc notat, non eâ mente facit, quasi docere velit, Scribarum lapsu, incuriâ, casu, aut errore id accidisse, sed *rectè ita esse, & sic esse debere.* Si, quod Criticus vult, Scribarum vitio ex Hebraicis codicibus excidissent illa verba, quomodo error ille universalis esse posset, ut omnes libros occuparet, & non alicubi saltem remansissent, aut comparerent? Quòd LXX. Græci cum Samaritanis hanc lacunam supplent, nullum est argumentum pro istius supplementi authentiâ: sed indicium, alterum ex altero id desumpsisse & expressisse. Unde verò prior habuerit, quamvis non certò dici, aut doceri possit, credibile tamen est, id ab aliquo liberiore interprete primò seu in textu, seu in margine, adscriptum fuisse, atque ita obreptitiè locum occupasse. Sic Onkelos, qui pressè literam Hebraicam sequitur, hæc verba

verba non exprimit: Pseudo-Jonathan & Targum Hierosolymitanum recentiores, sed liberiores & latiores illa habent, quin & alia plura addunt. An ideò dicemus, hos in suo exemplari Hebraïco verba illa habuisse? Hoc nemini Hebræorum venit unquam in mentem. Ex veteri aliqua traditione ista profluunt, ut Origenes etiam testatur, *Aquilam demonstrasse, Hebræos dicere in arcanis* (h. e. allegoricis & mysticis expositionibus) *haberi, quod hoc loco posuerunt LXX.* Hinc alii Hebræi alia commenti sunt, quæ Kain ad Abelem dixerit. In Interpretibus hæc possunt tolerari, qui plura sæpè explicationis loco de suo addunt. Quòd autem ex his textus Hebræus debeat corrigi, castigari, & suppleri, id minimè admittendum, aut tolerandum.

CRIT. EXOD. XII. v.40. *ubi Hebræus codex sic habet*: Habitatio filiorum Israel, quâ habitaverunt in Ægypto, fuit 430. annorum. *Hæc verba negotium facessunt Chronologis, siquidem Israelitæ non manserunt in Ægypto, nisi annos 210. Codex Samaritanus nodum solvit, & difficultatem tollit, quum legit*: מושב בני ישראל ואבותם אשר ישבו בארץ כנען ובארץ מצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה Habitatio filiorum Israel, & patrum ipsorum, qui habitarunt in terra Canaan, & in terra Æegypti, fuit 430. annorum. *Sic LXX. Interpretum codices quidam.*

VIND. Quæ verò consequentia? *Lectio codicis Samaritani & τῶν LXX. explicant nodum, & difficultatem tollunt. Ergo illa explicatio, & per consequens ipsorum lectio, est authentica & genuina.*

Annon suspicari potiùs licet, quia nodus est difficilis, Interpretes LXX. paraphrastas hîc egisse, & textui Hebræo obscuriori ac difficiliori suam glossam & explicationem, ad eum illustrandum, inseruisse, (quod frequenter deprehenditur) & inde quoq; in Samariticum irrepsisse? Aut si malis invertere, Paraphrasin Samariticam hoc egisse, & ex ea tum in textum Samariticum Hebræum ipsum, tum in LXX. hoc interpretamentum derivatum esse? Codices enim Hebræi omnes iterum hîc consentiunt, & illud additamentum ignorant. Quod si autem lapsu scribæ alicujus, vel etiam plurium, excidisset, non potuisset id fieri in omnibus exemplaribus. Si illi hîc aliquid præter textum Hebræum exprimunt, cótrà Onkelos, & alii quidam veterum, Textum Hebraicum ad literam sequuntur. Interpretationem, non lectionem veterem

terem Hebraicam hanc esse, colligitur ex eo, quòd hîc locus recenseatur ab Hebræis inter illos tredecim, quos LXX. Græci Interpretes mutasse, hoc est, aliter reddidisse dicuntur, quàm Textus Hebræus habet. Unde etiam apparet, jam ante ultimos Massorethas, ab antiquis Talmudicis lectionem Hebraicam pro vera & antiqua agnitam fuisse. Unde præpostere admodum faciet, qui jam Hebræam lectionem vellet eliminare, vel hinc corrigere atque emendare.

Nodus equidem est difficilis, sed quem Interpretes eruditi, tàm Hebræi, quàm Christiani, commodis expositionibus enodare studuerunt. Quin & si non omnes nodos dextrè, & pro captu nostro solvere possimus, an ideò Textus authenticus erroris est arguendus, vel extranea lectio & interpretatio, quæ nobis commoda videtur, pro genuina & authentica acceptanda? Tutius & modestius est ἐπέχειν. Videantur ex Hebræis ad hunc locum R. Aben Esra, R. Salomon, R. Moses ben Nachman, R. Menasses ben Israel in Conciliatore, Quæstione in Genesin 41. Drusius item in Quæsitis per Epistolam, Epist. 51.

CRIT. LEVIT. XVII. v. 3. 4. *post hæc Hebraici Textus verba*; Et ad ostium Tabernaculi testimonii non adduxerit illud; *Codex Samaritanus addit ista*; Ut faciat illa holocaustum, aut pacifica Domino לרצנכם ut acceptum sit Deo pro vobis, in odorem fragrantiæ, & qui mactaverit illud extra, & ad ostium tabernaculi non adduxerit illud, (*ad offerendum munus Domino*). *Quæ in additione verba ista postrema*; Et qui mactaverit illud extra, & ad ostium Tabernaculi testimonii non adduxerit illud; *superflua sunt, & ex antecedentibus repetita. At illa*; Ut faciat illa holocaustum, aut pacifica Domino לרצנכם לריח ניחח, *videntur rectè addita, sed quæ addi debent ante ista*; Et ad ostium Tabernaculi non adduxerit illud; *ut totus locus sic se habeat*; Quicunque de domo Israel mactaverit bovem, aut agnum, aut capram in castris, aut qui mactaverit extra castra, ut faciat illud holocaustum aut pacifica Domino לרצנכם ut sit vobis acceptabile, in odorem suavitatis, & ad ostium Tabernaculi testimonii non adduxerit illud, ad offerendum munus Domino ante Tabernaculum Domini. *LXX. hîc sequuntur lectionem Codicis Samaritani, quæ lectio omninò melior videtur. Etenim Deus hîc non prohibet, ut ne ullus omninò bos, aut agnus, aut capra, in castris,*

in castris, aut extra castra mactetur, nisi prius adducatur ad ostium Tabernaculi, sed duntaxat jubet, ut ii boves, agni & capræ, quæ quis vult offerre Deo in sacrificium, ea adducantur ad ostium Tabernaculi, atque isthic mactentur & offerantur. Nam quæ in prophanum & communem duntaxat usum mactabantur, nihil necesse erat adducere ad ostium Tabernaculi. Hæc Criticus.

VIND. Quod ad hanc discrepantiam attinet,

1. notatu dignum est, quòd, fatente Critico, ipse textus Samaritanus in gemino hîc cubat mendo, quædam habens verba superflua, alia transposita, unde quid de ejus puritate & synceritate statuendum sit, observet Lector.

2. utut cætera rectè sint addita quoad sensum, non tamen sequitur textui ipso, tanquam seu essentiales, seu integrantes ejus partes, esse addenda. Clariùs probandum quod dicit, *Addi debent.* Quo jure *debent?*

3. Ratio subjuncta nihil aliud probat, quàm quòd sensus ratione non malè sint addita illa verba ad textum Hebræum: Authentica esse, & de textu ipso, non probat. Consensus Judaicorum codicum, illorumque authoritas refragatur, & assumentum hoc esse evincit. Quinimò Textus Hebræus hac glossâ non indiget, & sine ea satis intelligitur. Testes sunt Interpretes, qui sine Codicis Samaritani ope eum sensum inde eruerunt, & reddiderunt. Nam Textus ipse, scopus præceptorum, antecedentia & consequentia, imò verba ipsa satis arguunt, non de prophana & communi mactatione agi, sed de iis, quæ Domino in sacrificium mactantur & immolantur. Quis unquam, Leviticum legens, de hac re dubitabit? An non Textus ipse disertè dicit, v.4. *Ad offerendum sacrificium Domino*, quæ verba ad ea quoque referuntur, quæ dicta sunt v.3. Et verbum ipsum שחט in Sacris, sumitur & pro *Mactare*, & pro *Mactatum immolare.* Itaque & interpretamentum illud Samariticum est superfluum, nec necessarium; & ratio Critici nulla, quia ex textu ipso Hebræo satis illa clara sunt & evidentia. Jonathan Paraphrastes reddit; *Quisque tam juvenis, quàm senex, ex familiis Israelis, cùm mactaverit* נכסת תור *Victimam bovis*; quasi sit ellipsis prioris substantivi. An dicemus, illum quoque aliter legisse in textu Hebræo? Quòd Septuaginta sequuntur lectionem Samariticam, id nos non miramur, qui credimus, Samariticum

illum codicem ex LXX. variè esse interpolatum, quod crebra ista concordia satis docet. Additiones hujusmodi sunt glossemata, non Legum verba.

4. Observet Lector Criticæ Sacræ specimen, quâ ab ejus authore novus hîc (ut & alibi) nobis textus sacer texitur ex utroque, Samaritano & Judaico codice. Qualis tandem evadet Codex S. Scripturæ authenticus, si hæc licentia permittatur?

CRIT. NUMER. IV. *post versum 14. ubi de Altari aureo, cum omnibus suis vasis operiendo, agitur; Codex Samaritanus unà cum LXX. addit integrum hunc versiculum, qui in Hebraico non habetur;* Accipient quoque vestem purpuream, & tegent labrum & basin ejus, & injicient illud in operimentum pellium hyacinthinarum, & imponent super vectem. *Qui versus omninò male omissus videtur in Hebræo. Cur enim in descriptione convasationis Tabernaculi, quum movenda erant castra, in qua docetur ratio convasandi & deferendi omnia Tabernaculi vasa, instrumenta, & partes omnes, omissum fuisset labrum cum basi ejus; quæ non minùs erant convasanda & deferenda, quàm reliquæ Tabernaculi partes?*

VIND. Hunc versum cùm nulli codices Hebræi habeant, neque Paraphrastæ Chaldæi, neque Latinus, neque alii, ut à LXX. Interpretibus vel à Samaritano codice illum mutuari, & Hebræis infercire debeamus, neque vel illorum authoritas, vel Critici ratio me movet. Si omnia supplementa Græcorum sint pro authenticis agnoscenda, malè de Hebræis codicibus agetur. Frequens hæc Samaritanorum & Græcorum conspiratio, ut jam aliquoties dictum, est suspecta. Quòd in descriptione convasationis Tabernaculi, Labri ænei nulla fiat mentio, non arguit necessariò Textum Hebræum hîc esse mancum. Suam hæc res potest habere caussam, quamvis illa nobis sit ignota. Alia fortasse fuit ejus ratio. Et quidni subintelligi potest, quando v. 14. dicitur; *Et imponent ei omnia instrumenta ejus, quibus ministrare solent in eo, forcipes, fuscinulas, & palas, & crateras; omnia instrumenta altaris.* Nullos interpretes adhuc vidi, qui hac omissione fuerint offensi. Cur Samariticâ hac laciniâ, à sciolo & curioso aliquo assutâ, Hebræa quoque volumina, quæ authentica sunt, certè esse debent, sunt interpolanda? Si hoc permittitur, in magnum brevi res evadet malum.

CRIT.

CRIT. GENES. II. v. 2. *ubi codex Hebræus habet*; וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ Perfecitque Deus die septimo opus suum; *pro eo Samariticus codex habet*; בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי In die sexto; *quam lectionem sequuti sunt etiam LXX.* συνετέλεσεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἕκτῃ τὰ ἔργα αὐτοῦ. *Hæc lectio*, inquit Criticus, *convenientior multò videtur, quàm codicis Hebraici hodierni, siquidem Deus Exod. 20. v. 10. dicitur sex diebus fecisse quæcunque creavit, cessasse autem die septimo ab opere suo. Non videtur autem convenire, ut eodem die & creaverit, & à creando cessaverit.*

VIND. Locus hic adeò est jam à Viris doctis excussus, & Hebraicæ lectionis congruentia & sensus ostensus, ut mirer, à docto & accurato Critico illum hic pro *insigni Mutationis Vocum exemplo* adduci. Est sanè hic mutatio facta; non verò in codicibus Hebraicis, qui unanimiter consentiunt; sed in Samaritico & Græco. Et hic quoque locus est unus ex illis 13. qui dicuntur à Talmudicis studio mutati, hoc est, aliter translati esse à LXX. Græcis, ne videlicet Gentes, quibus illa translatio fuit facta, legentes, *Deum absolvisse in die Septimo opus suum*, dicerent vel cogitarent, illum eo Die adhuc occupatum fuisse in opere Creationis. Sola Versio commoda mederi potest huic inconvenientiæ, si videlicet Præteritum plusquàmperfectum adhibeatur, ac reddatur; *Et compleverat Deus die septimo opus suum quod fecerat, & requievit die septimo*, h. e. Et cùm complevisset, *completum esset vel haberet opus suum, requievit in die septimo.* Ut jam de aliis explicationibus nihil dicam. Abarbenel distinguit inter Perfectionem formalem, & operativam. Illam dicit factam esse sex diebus, hanc consequutam esse die septimo per influentiam Divinam, quâ factum sit, ut creata illo die inciperent ipsamet agere, & secundum suam naturam atque formam operari, cùm præcedentibus diebus quidem creata essent cum suis formis, sed nondum tamen naturæ suæ convenienter agerent & operarentur per generationem & productionem sui similium, quæ etiam sententia fuit Lyrani & quorundam Scholasticorum. Sixtinus Amama in Censura Vulgatæ versionis: *Distinguit Cajetanus, ut nodum solvat, inter actionem positivam & negationem ab ulteriore operatione: Et Lyra, inter perfectionem, quâ assequitur aliquid formam debitam, & eam, quâ exit aliquid in operationem sibi debitam. Sed quorsum conjicias te in eas angustias, ubi unicâ, eaq;*

certissimâ, observatione Grammaticâ res expediri potest? LXX. hic loci habent, Καὶ συνετέλεσεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἕκτῃ, &c. *Quo nomine ita passim ab authoribus perstringuntur, ut tantum non sacrilegii arcessantur. Ego sic opinor, reprehendendos quidem, quòd cùm in promptu esset vocis Græcæ Plusquàmperfectum,* Septimum *verterint in* Sextum; *at reprehendendos magis, si vertissent* ἡμέρᾳ ἑβδόμῃ. *Vidisse mihi illi videntur, quod tot oculos fugit. Quis enim non videt, ad sensum idem sonare has duas propositiones;* Compleverat Deus die 7. omne opus suum: *&,* Complevit Deus die 6. omne opus suum. *Si enim compleverat die 7. quando complevit, quæso te, nisi die sexto?* Hæc ille. Alios Interpretes adeat Lector ipse, & inveniet nihil in lectione Hebræorum esse hic incommodi, nec quidquam causæ cur ex Samaritano vel Græco debeat corrigi, castigari, vel emendari.

CRIT. NUMER. XVI. v.15. *in Hebræo codice legitur;* לֹא חֲמוֹר אֶחָד מֵהֶם נָשָׂאתִי Ne asinum quidem unius ab illis accepi. *Pro eo Codex Samaritanus habet,* לֹא חֲמוּד Non desiderium ullius eorum accepi; *h. e. nihil desiderabile ab illis accepi, nihil concupivi, neque accepi ab illis quidquam, quod esset concupiscibile. Eodem planè modo legerunt LXX. Interpretes;* οὐκ ἐπιθύμημα οὐδενὸς αὐτῶν εἴληφα; *nempe ubi hodiè legitur* חֲמוֹר *per Resch, quod* Asinum *significat, ipsi legerunt* חֲמוּד *per Daleth, quod* Rem quamlibet desiderabilem *significat, à* חָמַד Concupiscere, *unde Decalogi mandatum decimum,* לֹא תַחְמוֹד Non concupisces.

VIND. Sed quomodo probatur, mutationem in Hebræis codicibus hîc esse factam, cùm illi omnes ubique terrarum consentiant, hanc etiam lectionem Paraphrastæ Chaldæi & alii exprimant? Aut quæ necessitas, lectionem illam rejiciendi, & Samariticam illi præferendi? Quid desideratur in sensu Phraseos Hebraicæ? Simile ei planè est, quod Samuel ad Israëlitas dicit, 1.Sam.12. v.3. וַחֲמוֹר מִי לָקַחְתִּי *Aut cujus asinum accepi?* Ubi verò illa altera phrasis Samaritana uspiam in scriptura occurrit? Sed & hic locus est unus ex iis tredecim, quos Hebræi veteres scripserunt studio à LXX. Interpretibus esse mutatos; ne videlicet gẽtes ex hac phrasi causam cavillandi arriperent, quasi æquivocatione lusisset, dicentes; *Asinum fortè nullius accepit, sed aliquid aliud.* Unde liquet, jam olim hanc lectionem in Græcis extitisse, & inde in Samariticum textum illatum esse; lectionem è contrario Hebręam approbatam.

Ex isto

Ex isto variarum lectionum specimine, & quæ nos obiter de illis diximus, judicet jam Lector, an gravi satis de causa ex illis concludat, *videri inde, varia Scripturæ loca corrigi, emendari, castigari & suppleri posse, per variam lectionem ex utriusque codicis collatione annotatam*; an verò potiùs, quæ viri cujusdam docti, cujus Muisius meminit, est sententia; *Codicem illum Samariticum interpolatum esse ex Hebræo & Græco LXX. Interpretum, multis etiam additis, quæ cum neutro conveniunt, ab homine audace & imperito*: &, quod ipsemet ex locis à Morino adductis colligit, *Factitium & fictitium esse exemplar hoc Samariticum; ad componendas nempe difficultates arte atque industriâ jam inde antiquitùs accommodatum*.

Sed hæc sufficiant de Varietate Lectionum ex Samaritico codice.

CAPUT VIII.

De Variis Lectionibus, collectis ex Græcæ Translationis LXX. Interpretum, cum hodierno Veteris Testamenti Textu Hebræo, collatione.

POsteaquam Criticus tribus primis libris egit de Variis lectionibus, quæ deprehendi possunt, ejus judicio, ex solo Veteris Testamenti Textu Hebræo, progreditur ad eas, quas observari posse putat ex Veterum Translationum cum Textu Hebræo collatione. *Si enim*, scribit, *illæ inter se, & cum textu Hebræo, quem hodiè à Judæis habemus, conferantur, facilè erit deprehendere, earum authores sæpissimè longè aliter legisse in codice, quo in concinnandis suis translationibus usi sunt, quàm hodiè legatur in Judæorum codice.*

Hoc verò, quod ille hîc ponit & asserit, nos in dubium vocamus, & negamus, ut qui firmiter credamus & persuasum habeamus, codicem hunc Hebræum, quem hodiè habemus, adhuc esse eundem, qui olim fuit tempore illorum Interpretum, ut frustrà semper eum *Hodierni* titulo insigniat.

Videndum itaq; quomodo hanc suam Thesin probet & osten-

dat; *Veterum Interpretum codices Hebræos olim in innumeris locis alios fuisse, & aliter legisse, quàm codices nostri hodierni.*

Et de hac quidem Thesi ac quæstione in genere jam diffusè à nobis disputatum est per totam partem Vindiciarum harum primam. Neq; nova hîc Argumenta generalia profert: sed exemplis specialibus ad rem hanc ostendendam utitur.

Initium autem hujus suæ ostensionis facit à *Translationum omnium quæ hodie extant antiquissimâ & nobilissima illa Græcâ, quæ LXX. Interpretum vulgò dicitur.*

Hic præfatur, *se jam non disputaturum, An aliæ jam ante istam, ut nonnulli arbitrantur, sint factæ?* quod ipsi tamen parum probabile videtur: neque etiam *cum quoquam super hoc contentionis funem ducturum; An Versio illa Græca sub Ptolemæo Philadelpho, an verò sub Lagi filio, aut alio, facta fuerit? An septuaginta duo viri concinnandæ illi vacaverint operamq; suam collocarint, an verò pauciores, nomenq; suum traxerit illa Translatio, non à numero Interpretum, sed à Synedrio magno, quod constabat LXXII. viris, quorum authoritate & jussu, aut saltem consilio, illa facta est.* Neque item; *An illi solam Mosis Legem seu Pentateuchum Græcè reddiderint, an verò omnes in universum Sacros Veteris Testamenti libros?* Sed satis sibi esse jam hoc dicit, *quòd tota illa, quæ LXX. Interpretum dicitur Translatio, aut saltem longè maxima ejus pars, aliquot jam ante natum Jesum Christum seculis extiterit, maximaq; fuerit apud Judæos, qui inter Græcos vivebant, eorumq; utebantur linguâ, in auctoritate atque pretio, ita ut publicè in eorum Synagogis, singulis Sabbathis sectio aliqua ex Lege & Prophetis de illa lecta fuerit, quodq; omninò sit eadem cum illa, quâ usi sunt tùm S. Hieronymus, tùm Veteres omnes Græci & Latini Commentatores, qui LXX. Interpretum Græcam translationem sequuti sunt, aut Latinam ex Græca τῶν LXX. factam.* Hoc deinde quibusdam argumentis fusiùs probat, quæ hîc referre non est necesse, quia non ad rem nostram faciunt. Neque enim nobis propositum est de his jam cum ipso disputare, vel quæstiones istas excutere, cùm id jam ab aliis viris doctissimis occupatum sit. Interim non ignorare potest, in plerisque illis, Viros esse, & ex veteribus & recentioribus, doctissimos & clarissimos, qui aliter ac ipse de iis sentiant. Ingenuè tamen

men fatetur, *Translationem hanc Græcam, calamitatem omnibus veteribus libris communem passam esse, ex librariorum incuria, oscitantia & ignorantia; frequenter nempe admodum ex margine in textum varia irrepsisse glossemata, quæ ex illius cum textu Hebræo collatione facilè deprehendi possint, quæq; expurgari atque expungi operæ pretium esset: Multos item ex librariorum inscitia lapsus, qui voces non paucas vel immutârint, vel omiserint, vel transposuerint.* Istud cùm agnoscat Criticus, mirum certè est, quî tam *facile sit deprehendere,* uti scribit, ubi, in illius Translationis Græcæ ab Hebræo discrepantiis, causa sit adscribenda vel librariorum culpæ, & aliis injuriis, vel diversæ in Hebræo codice lectioni. Acre & accuratum ad hanc discretionem requiritur judicium. Non solùm mihi, sed multis aliis longè doctioribus & acutioribus viris, res hæc videbitur difficillima. Ut miranda hîc sit ingenii ejus felicitas, qui rem adeò obscuram, lubricam, & incertam, adeò *facilè* possit deprehendere. Quàm certò & evidenter, in sequentibus videbimus.

Antequàm verò rem aggrediamur, ad ultimum capitis 1. lib. 4. paragraphum non possumus prætermittere quin aliquid dicamus. Posteaquam enim multifariam illam Græcorum codicum calamitatem & corruptionem agnovit & confessus est, dubitationi, quæ ex D. Hieronymo moveri potuisset, occurrit; his verbis; *Quod autem S. Hieronymus interdum videtur asserere, LXX. ab Hebraica authoritate non discrepare, Epistolâ ad Suniam & Fretellam;* Ea (*verba sunt D. Hieronymi*) quæ habetur in Hexaplis, & quam nos vertimus, ipsa est, quæ in eruditorum libris, incorrupta & immaculata LXX. Interpretum translatio reservatur: quicquid ergo ab hac discrepat, nulli dubium est, quin ita & ab Hebræorum authoritate discordet; *istud* primò *magis ab eo ad caussam vincendam, quàm accuratè dictum videtur, & amoliendæ à se (quâ malevolorum suorum arte flagrabat) invidiæ gratiâ, quòd videretur Judæorum codicem, Græcæ LXX. translationi prætulisse. Negat, se id dixisse de syncera & incorrupta τῶν LXX. translatione, sed tantùm de editione, quæ κοινὴ dicebatur, quam dicit, pro temporibus & locis, & pro voluntate Scriptorum veterum, corruptam fuisse editionem:* secundò, *illa* Hebræorum authoritas *accipienda est, non de Judæorum codice, qui ipsius S. Hieronymi tempore in usu erat, sed de Hebræo textu, quo ipsi LXX. inter vertendum usi sunt. Etenim ipse S. Hieronymus passim in*

Commen-

Commentarius ostendit, quam diversè abeant LXX. Interpretes (quos ex Hexaplu Origenis Latinè reddebat) à textu Hebræo Judæorum sui temporis. Hoc itaque videtur velle, LXX. Interpretes accuratè vertisse textum Hebræum, quem præ manibus habebant, atque eum fuisse consentaneum autographis Mosis & Prophetarum. Et sic Hebraicus Judæorum sui temporis textus (quem ipse in Vulg. Versione Latinè reddidit) non est dicendus Authentica & Hebraica veritas. Hactenus Criticus. De mente verborum D. Hieronymi omnium nolo jam multum disceptare. Cum grano salis accipienda esse ipsemet agnoscit, quæ de Versione τῶν LXX. hic scripsit, scilicet non tam accuratè & ex rei ipsius veritate, quàm amoliendæ à se invidiæ gratiâ. Et mirum sanè est, D. Hieronymum hic affirmare, Versionem Psalterii Græcam, (de ea enim ibi loquitur) quæ habebatur in Hexaplis Origenis, esse ipsammet incorruptam & immaculatam LXX. Interpretum translationem, qui alibi non obscurè, neque uno in loco, inclinat in Judæorum unanimem, & Josephi sententiam, quinque tantùm libros Mosis à LXX. Interpretibus translatos esse. Mirum, Hieronymum credidisse, LXX. Græcorr. translationem incorruptam & immaculatam ad sua tempora pervenisse; Hebraicum verò textum quo utebantur, non itidem incorruptum & immaculatum conservatum esse; qui alibi de Græcorum exemplarium varietate & discrepantiis conqueritur, de Hebræorum exemplarium varietate nuspiam. Aliquas interdum, sed leves & paucas, seu mendas, seu varias lectiones notat, quæ in quosdam Hebræos codices irrepserint, sed nunquam propterea codici Hebræo suo indignatur, nec desinit perpetuò ceu *Hebraicam & Authenticam veritatem* laudare. Quocirca quod Criticus ex illis ipsis ejus verbis elicit, illam *Hebræorum authoritatem*, cujus meminit D. Hieronymus, accipiendam esse, *non de eo Judæorum codice, qui ipsius S. Hieronymi tempore in usu fuit, sed alio, quo ipsi LXX. fuerint usi*, atque insuper hinc concludit, *illum codicem Hebraicum, quo usus est Hieronymus, non esse dicendum Hebraicam & Authenticam veritatem*; illud mihi valdè mirum est, neque ego id in D. Hieronymi verbis reperio. Contrariatur hoc omnibus, quæ tùm alibi, tùm hac ipsa in epistolâ ad Suniam & Fretellam scribit D. Hieronymus. Ubi enim de Hebraica veritate loquitur, non intelligit aliquod non ens, vel rem sibi non visam & compertam, sed eum ipsum

ipsum Textum Hebraicum, qui in manibus ejus erat, & in communi tum Judæorum, tum Christianorum usu. Producatur aliquis ex D. Hieronymo locus, ubi vel differentiam hujusmodi inter codices Hebraicos constituat, vel ex codice eo quo usi sunt LXX. suum exemplar erroris, corruptionis aut mutationis arguat. Nonnisi de Uno codice Hebraico, & de unica Hebraica veritate passim loquitur & scribit. In hac ipsa ad Suniam & Fretellam epistolâ, rogatus, ut ubi inter Latinos Græcosque contentio est (discrepantia & varietas) quid magis Hebræis conveniat, significet? statim ab initio fundamenti loco hoc ponit, & hinc suum responsum orditur; *Sicut in Novo Testamento, si quando apud Latinos quæstio exoritur, & est inter exemplaria varietas, recurrimus ad fontem Græci sermonis, quo Novum scriptum est Instrumentum: ita in Veteri Testamento, si quando inter Græcos Latinosq; diversitas est, ad Hebraicam recurrimus veritatem, ut quicquid de fonte proficiscitur, hoc quæramus in rivulis.* Ubi sicut per *fontem Græci sermonis Testamenti novi* intelligit communes ejus codices, qui tùm in usu erant: ita per *Hebraicam Veritatem* intelligit libros eos qui tùm habebantur, & ad quos in discrepantiis istis examinandis & expendendis recurri poterat. Dicit, *Recurrimus ad Hebraicam Veritatem.* Ergo eam intelligit quæ extabat, non eam quæ nuspiam erat, nec haberi poterat. Quomodo quæri potest in rivulis quicquid de fonte proficiscitur, sive, an aliquid de fonte proficiscatur, si fons ille nuspiam extet? Sic postea juxta hanc Regulam in explicatione specialium locorum ex Psalterio sibi propositorum, & in discrepantiis illis dijudicandis, non semel ad sui codicis lectionem recurrit, & vel convenientiam, vel differentiam inde ostendit, & quidem sub eodem *Hebraicæ veritatis* nomine & titulo. Alibi etiam non in uno loco id facit, & insuper etiam *Authenticum* vocat Textum Hebræum sui temporis. In Epistola ad Vitalem, aggrediens solvere quæstionem sibi à Vitali propositam; *Qui fieri possit, ut Salomon & Achaz, undecim tantùm annos nati, filios genuisse dicantur?* sic ait; *Et siquidem in historiis aliter haberent LXX. Interpretes, aliter Hebraica veritas, confugere poteramus ad solita præsidia, & arcem linguæ tenere vernaculæ* (De ea hìc loquitur Hebraica veritate, ad quam velut ad arcem confugere & poterat, & *solitus erat,* quæ suo tempore extabat. Pergit): *Nunc verò cùm & ipsum au-*

thenticum, *& cæteri Interpretes pari authoritate consentiant, non in Scripturâ, sed in sensu est difficultas* (Hîc jam eandem quam antè appellavit *Hebraicam veritatem*, vocat *Authenticum*). Græcorum & Latinorum versiones semper, ceu rivulos, in Hebræo suo codice, tanquam in fonte, quærit, & ad eum exigit: nuspiam contrà, nec unquam suum codicem Hebraicũ illic, ob discrepantem versionem, falsi arguit: In lectione Hebræi sui codicis, in diversum abeuntibus etiam Græcis, perpetuò acquiescit. Itaque quomodo hoc cum mente D. Hieronymi congruat, quod Criticus ex eo elicit, *Textum Hebraicum Judæorum ejus temporis non dicendum esse Authenticam & Hebraicam veritatem*, cùm ipse D. Hieronymus toties eum ita nuncupet, non video.

Sed progrediamur ad rem ipsam, de qua hîc agitur. Ut verò compendiosè & perspicuè quæ ad causam præsentem faciunt, Lectori proponamus; primò omnium generales Critici hypotheses, quas densæ variarum suarum lectionum sylvæ substernit, sunt videndæ; secundò, exempla quædam specialia expendenda.

Primò ergo asserit, quamplurimas Textus Græci ab Hebræo discrepantias inde esse ortas, quia illi Interpretes olim aliter in suo codice Hebraico legerint, quàm hodiè nos in nostro; ac proinde hodiernus codex plurimùm ab eo, quem LXX. habuerunt, variet, longeque sit alius; multò minus idem qui à Mose, & reliquis Prophetis, in suis autographis olim fuit descriptus. De hoc scribit Capite secundo: *Multis modis ab hodierno textu Hebræo longissimè sæpè differt hæc Græca LXX. Interpp. Translatio, multaq; possent diversitatis istius afferri causæ, quas longum esset percensere, atque allatis exemplis demonstrare. Eas, quia ad institutum nostrum non faciunt, nos hîc impræsentiarum omittimus: Unam duntaxat, eamq; per totam illam Translationem longè lateq; diffusam, quia ad rem nostram facit, hîc persequemur, Variam nimirum Lectionem. Passim enim, quùm ab Hebræo Textu hodierno discedit illa translatio, id non aliunde ferè est, quàm quia Versionis illius authores aliter in suo codice Hebræo legerunt, quàm hodiè legimus in nostro, &c.*

Secundò vult, Canonem dijudicandi, quænam inter has discrepantes lectiones alteri sit præferenda, non petendũ esse ex Codicis Hebræi præ Græca versione prærogativa aut dignitate quacunque, sed ex nostræ Rationis libramine, expendendo nimirum

nobiscum,

nobiſcum, *quænam lectio ſenſum pariat in ſe veriorem, planiorem, aptiorem, concinniorem, commodiorem, conſequentibus & antecedentibus magis cohærentem, menti & ſcopo ſcriptoris propiorem atque congruentiorem, ac totius Scripturæ Sacræ analogiæ magis conformem, concordemq́; in quocunque tandem codice occurrat; quam ſc. talem nos deprehendimus eligendo & præferendo: & contrà illam tanquam adulterinam rejiciendo, quæ ſenſum parit vel nullum, vel inſulſum atque abſonum & apertè falſum, perplexum, incommodum, antecedentibus, conſequentibus minimè cohærentem, ἀπροσδιόνυσον, menti & ſcopo ſcriptoris, & ſcripturæ reliquæ adverſum aut minimè conſentaneum.* De hoc agit capite decimoſexto.

Tertiò, Lectionem, quam LXX. ſequuti ſunt, interdum hodiernâ Hebraicâ eſſe meliorem. Hoc in ſpecie exequitur capite decimoſeptimo.

De his tribus ejus principiis ſatis ſuperque à nobis actum in prima Vindiciarum parte, ubi ea toties totieſque nobis appoſuit, & repoſuit, ut non neceſſe ſit eadem vel repetere, aut illis plura hîc addere. Inde petet Lector, quæ huc pertinent.

Hoc jam ſupereſt, ut videamus, quàm ſolidè & dextrè, ex *Specialium locorum collatione*, illa oſtendat.

Variæ ergo lectiones, quas ex Græca Verſione Criticus colligit, ſpectant tùm Vocales & Accentus diſtinguentes, tùm etiam Literas, & Voces integras, adeoque & Hemiſtichia, & integras periodos; idque per Omiſsionem, Additionem, Tranſpoſitionem, & Commutationem. Ubi obſervandum, quamvis antea non pro certo aſſeveraverit, an LXX. tota Biblia verterint, an verò Pentateuchum ſolum, ac præterea agnoverit, varias illam paſſam eſſe calamitates, corruptiones, depravationes, interpolationes; tamen hoc titulo τῶν LXX. ſemper utatur.

CAPITE SECUNDO agit *de Variis Lectionibus, quæ circa Puncta vocalia occurrunt in Translatione Græca LXX. Interppr.* h.e. de illis locis, in quibus eadem vox quoad conſonas, aliter in illorum Tranſlatione redditur, quàm hodiè legitur.

Hæc loca propriè non poſſunt ad Varias *Codicum Hebraicorum* lectiones referri, ex Critici ſententia, qui ſtatuit, puncta demùm poſt tempora LXX. Interpretum eſſe inventa: Aut, juxta noſtram ſententiam, ſi maximè fuerunt, non tamen fuerunt com-

muniter adscripta, & exemplari non punctato usi videntur illi Interpretes. Unde lectio, quam illi expresserunt, non fuit extans in codice: sed vel ipsi sic legendum judicarunt, vel licet aliter legerent, sic transferre voluerunt. An autem cujuslibet Interpretis diversa ab hodierna receptâ lectio, vel Interpretatio, pro Varia Lectione *Codicis Hebraei* sit habenda, ego quidem ut credam induci non possum. Idem deprehendi potest in modernis Bibliorum Interpretibus, quibusdam in locis. Num autem sanum eum crederemus esse, qui ex illorum versionibus discrepantibus, Varias codicum Hebraicorum lectiones vellet constituere? Periculum quis faciat in examinandis, & cum Hebræo conferendis Versionibus Lutheri, Gallicâ & aliis, & verum esse quod dixi deprehendet.

A' CAPITE TERTIO usque ad XV. occupatus est in congerendis ex illâ Versione Variis, ut ille vocat, Lectionibus aliis, ortis 1. *ex Varia Periodorum in sua membra distinctione.* Vide de hac differentia Parentem meum in Tiberiade p.114. 115. 2. *ex literarum sono affinium permutatione,* 3. *ex literarum figurâ affinium permutatione,* 4. *ex literarum tam sono quàm figurâ dissimilium permutatione,* 5. *ex literarum transpositione.* 6. *ex literæ alicujus omissione & detractione,* 7. *ex literæ alicujus additione.* 8. *ex unius vel plurium vocum additione,* 9. *ex unius vel paucarum vocum omissione,* 10. *ex vocum permutatione,* 11. *ex vocum metathesi, compositione & divisione,* 12. *ex hemistichiorum, aut verò etiam integrarum periodorum, seu versiculorum, additione, omissione, metathesi & permutatione.* 13. *observandam etiam dicit miram integrorum capitum quamplurimorum metathesin, atque perturbationem sive confusionem.*

Hæc omnia magnâ exemplorum sylvâ illustrat, sed valdè sterili & infrugiferâ, atque adeò ita perplexâ & intricatâ, ut qui se in eam immiserit, vix sit emersurus. Nam utplurimùm, & frequentissimè, discrepantias illas tantùm notat, sine ulla adjecta Crisi, aliquando crisin addit; & indicat, quæ lectio sit commodior & verior, sed rationem raro addit, ubi tamen quàm maximi rationes addere debebat, quando lectionem Græcorum præfert textui Hebræo; cùm tot eruditi extent Interpretes, qui lectionem illam Hebræam retinuerunt, & sensus illius commodas expositiones reddiderunt, quorum omnium judicium hac in

parte:

parte superciliosè spernit, *& novo hoc suo genere illustrandi sacrum textum*, aristarchicè planè inducit & configit, magni simul eos stuporis arguens, qui tot in locis lectionem falsam, erroneam, incommodam, insulsam, &c. sint sequuti, & alii meliori prætulerint.

Capite XV. *Vindicat Varias illas suas lectiones adversus objectiones, quibus impetuntur.*

Sed eæ, quia in prima parte à nobis sunt discussæ, ut hîc denuò repetantur, non est necesse. Neque etiam omnes ab eo sunt prolatæ objectiones & exceptiones, quæ contrà afferuntur.

Capite XVI. differit, *Utra lectio sit melior, & alteri præferenda, an ea quæ est τῶν LXX. an verò illa, quæ hodiè est in textu Hebræo?*

Quæstionem hanc ita decidit; *Si Codex Hebræus hodiernus accuratè cum Translatione Græca conferatur, deprehensum iri, ubi inter se quoad Lectionem discrepant, lectionem, quam hodie exhibet Codex Hebræus, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, & longè frequentiùs sensum fundere meliorem, aptiorem & convenientiorem, ac proinde Codicem Hebræum hodiernum emendatiorem atque emaculatiorem esse illo, quo usi sunt LXX. Interpretes. Non tamen perpetuum esse hoc & sine exceptione. Accidere enim non rarò*

1. *Ut sensus, qui ex utraque lectione exurgit, ejusmodi sit, ut difficile sit statuere, uter aptiùs quadret, commodior ve aut verior sit. Atque in hoc casu non esse dimicandum aut contendendum acriùs de vera lectione, quando perinde est, utram sequaris. Liberum enim esse debere cuilibet hanc vel illam sequi, neq; propterea scindendam esse charitatem Christianam, atque in partes trahendum Lectorem.*

De hoc casu, & de hac libertate, quid statuendum sit, prolixè à nobis disputatum est parte primâ. Nam incerta, imò falsa, est ista hypothesis; *Discrepantem illam interpretationem, variam esse lectionem Hebræam*; cùm illa in nullo codice Hebræo vel nunc extet, vel olim extitisse, ullo testimonio probetur, aut probari possit. Itaque, cùm omnium Hebraicorum codicum lectio sit constans & concors in illis locis, & illa commodum sensum reddat, quis æquus rerum arbiter non pro illis potiùs, & eorum lectione, pronuntiaverit, quàm pro illis? Quis non potiùs lectionem certam, quàm incertam & dubiam, sequendam judicaverit? quis libertatem æquam utrobique faciet? Ille in partes trahit Lectorem,

qui vult eum à communi & recepta lectione, ad singularem pertrahere.

2. Dicit *accidere interdum, ut lectio, quam sequuti sunt LXX. Interpretes, sensum fundat veriorem, meliorem, planiorem, aptiorem, atq; commodiorem. Atque in hoc casu neminem tam iniquum, aut partium tàm studiosum esse debere, ut hodierni Codicis lectionem, licet perp. exam, multisq; modis incommodam, minimeq; cohærentem, præferri velit lectioni Codicis τῶν LXX. meliori, veriori, aptiori, atque convenientiori. Sic enim semper factum esse à Criticis in omni scriptorum genere, ut ea lectio præferatur (in quocunque tandem inveniatur Codice) quæ sensum fundit veriorem atque convenientiorem.*

De hac re etiam in genere multis actum in parte primâ. Hic iterum *primò* falsâ nititur hypothesi hac, *Discrepantes Interpretationes esse varias lectiones: secundò* & istâ, *LXX. Interpretum translationem multis in locis esse meliorem lectione Hebræâ.* Nam non entis nulla sunt accidentia. Cùm illius translationis nulla extet lectio Hebræa, non potest dici melior lectione extante & constante. Et sine causa etiam illa translatio præfertur lectioni Hebrææ. Veritas simplicissima est, & in puncto quasi consistit, neque magis & minus admittit. Si lectio Hebræa sit vera, ineptè alia dicitur verior. Gradus isti comparationis hîc nullum locum habent. Lectio vera una tantùm esse potest. Gradatio ista hinc oritur, quòd Lectionem authenticam & certam, nostræ rationis libramini, nostroque subjicit judicio, ut in scriptis humanis; atq; inde id quod *In se* verum, commodum, bonum, conveniens est, confundit cum eo quod *Ipsi tale est & videtur.* Nam quod illi in textu Hebræo sæpè est falsum, absonum, insulsum, inconveniens, id multis eruditissimis Interpretibus non ita visum fuit, neque etiamnum videtur, sed verum, bonum, conveniens, aptum, &c. De exemplo Criticorum, quod adducit, etiam in præcedentibus à nobis actum.

Has suas hypotheses variis productis exemplis specialibus illustrare & confirmare laborat, atq; sic reipsâ veluti ostendere, LXX. non solùm *aliter* sæpè legisse, sed & illorum lectionem meliorem & convenientiorem multis in locis esse, hodierni Codicis Hebræi lectione. Quàm dextrè & solidè id peragat, nos quoq; speciminibus productis & examinatis visuri sumus.

Ante-

Antequam verò id faciamus, breviter *in Genere* quædam præmittemus de *Caussis* illarum discrepantiarum, quæ deprehenduntur inter LXX. Græcos, & Textum Hebræum. Id quidem alii jam ante nos etiam egerunt. Utile tamen erit hìc nonnullas regulas generales Lectori in mentem & memoriam, breviter & ὡς ἐν τύπῳ duntaxat, revocare.

Primò itaque, quod ad differentias illas attinet, quæ simpliciter versantur circa Punctationem & Accentus, illę inde veniunt, quòd credibile sit, illos non Punctatis codicibus usos, ac proinde puncta pro suo judicio & arbitrio addidisse, periodosque & sententias distinxisse. Quòd nonnulli putant, illos vitiosè punctatis codicibus usos esse, id mihi fateor non valdè sit verosimile. Præfero priorem sententiam.

Secundò quod ad reliquum corpus Scripturæ Hebraicæ attinet, respectu Consonarum, vocum, & sententiarum, fieri hìc potest, ut fortassis aliquando in similibus literis quibusdam illorum exemplaria, Scribarum incuriâ & negligentia, vel in vocibus similibus errarint. Ego tamen existimârim hanc caussam esse unam ex minimis & rarioribus, nec omnia promiscuè huc trahenda esse.

Tertiò ergo causam præcipuam ponunt in ipsis Interpretibus, qui 1. similitudine literarum & elementorum, quod in MMSS. facillimum, decepti aliter quædam interpretati sunt: 2. quædam non rectè assequentes, in mente sua aliter legerunt, non in suo codice: 3. Grammaticæ, quæ tùm nulla fortè adhuc habebatur, non satis periti, nec ad ejus leges attendentes, affinibus vocibus, verbis, easdem significationes attribuerunt, & quæ diversa sunt, pro iisdem & idem significantibus acceperunt: 4. quibusdam vocibus peculiares significationes attribuerunt, unde fit, ut cùm illæ hodiè ignotæ sint, aliud legisse existimentur: 5. quæ metaphoricè dictæ sunt, in proprias, quas sibi videbantur habere, loquutiones resolverunt, 6. in multis sæpè divinabant, ut nullum in illis judicium appareat, & quàm causam hìc vertendi habuerint, prorsus ignoretur. 7. eâ libertate aut licentiâ potiùs usi sunt, ut pro suo arbitrio quædam nonnunquam Textui, ceu expositionis loco adderent, quædam etiam pro suo arbitrio detraherent, & omitterent. 8. sæpissimè sensum, non verba & literam reddiderunt.

runt. 9. etiam ex imperitia multa commiserunt, cujus rei innumera vestigia in illa versione deprehensa & animadversa sunt à Viris doctis.

Quartò dubitant nonnulli, ob immanem discrepantiam, utrum ex Hebræo codice verterint, an verò ex Translatione aliqua Chaldaica. Quam sententiam, quæ Rabbi Asariæ est, proposuimus in nostro de Punctis Tractatu parte 1. cap. 9. Ea si veritati minus videatur consentanea, fieri tamen potest, ut quandoque hujusmodi Interpretationes Chaldæas, quæ tùm inter Judæos jam habebantur, consulerent, & fortè sequerentur.

Quintò, dubitant etiam præstantissimi Authores tam Veteres, quàm Recentes; imò quid dico dubitant? indubitanter pronuntiant LXX. seniores Ptolomæo non universam Scripturam, sed solam Legem Mosis transtulisse: reliquos à variis, & variis temporibus translatos esse, ac fortassis non ita peritis ut LXX. illi fuerunt. Unde tanto minus mirum videri debeat, si varii errores in illis translationibus reperiantur. Non desunt etiam, qui velint, LXX. studio quædam aliter transtulisse, quòd vel inviderent, vel piaculum ducerent, Regi Gentili arcana Legis suæ integra & syncera communicare.

Sextò Communis est doctorum sententia, Veterem LXX. interpretationem non integram & synceram ad nos usque pervenisse, sed variis modis, & à variis adeò corruptam & depravatam esse, ut indigna prorsus sit, quæ hodiè specioso isto titulo decoretur. Primum & authenticum exemplar, cùm Bibliotheca Ptolemęi à Pompeji exercitu combureretur, periisse volunt nonnulli: Apographa corrupta multis modis & depravata, 1. partim à Judæis, quo nomine illi malè apud Patres audiunt, partim ab Hæreticis: 2. à Scribis partim imperitis, partim audacibus & temerariis, qui vel quædam emendare volentes, mendis conspurcarint, vel glossemata adjecta ab aliis, in textum retulerint, aut pro iis quæ in textu erant substituerint: 3. ex Versionum Græcarum crescentium copia & varietate, unde ex aliis atquę aliis multa passim assumpta & substituta fuerint, adeò ut hodierna versio Græca sit instar centonis ex pluribus heterogeneis pannis consuti & interpolati: 4. ex confusione Hexaplorum Origenis, quâ factum, ut quod vel Theodotionis fuit, vel Symmachi, vel alterius Interpretis Gręci,

tis Græci, τοῖς LXX. adſcriberetur, & fortaſſe hinc genuina quędam tollerentur, adulterina ſupponerentur, vel in alienum locum reponerentur, geminæ etiam quandoque unius vocis interpretationes prodirent. Hujuſmodi depravationum innumera loca à Viris doctis ſunt obſervata & notata, indeq; concluſum, ex tam corruptâ & manifeſtè vitiatâ verſione non eſſe corrigendos & emendandos Fontes Hebræos.

Septimò, ut ad præſentem Criticæ Sacræ, & Variarum ejus ex iſtis Interpretibus Lectionum colligendarum rationem, hęc accommodentur, obſervandum, illas Varietates utplurimùm non ex codicum Varietate, ſed ex LXX. vel quicunque illi fuerint, mente & judicio, profectas eſſe. Illi enim, ut vel ſenſum invenirent, vel ejus quem illi concipiebant mentem exprimerent, tùm Literas ſeu ſono & poteſtate, ſeu figurâ affines, tùm etiam Voces, non rarò permutarunt, eaſdem ſæpè tranſpoſuerunt vel per tranſpoſitionem acceperunt & expoſuerunt, quaſdam omiſerunt & detraxerunt, alias addiderunt, diverſas & diſtinctas voces compoſuerunt, unam ſæpè in duas diviſerunt, hemiſtichia, periodos, & ſententias quaſdam, vel omiſerunt, vel etiam addiderunt, permutarunt, tranſpoſuerunt, nunc ex proprio, nunc ex aliorum fortè interpretum, quos ſecuti ſunt, judicio & arbitrio. Ita ut hæ varietates & diſcrepantiæ non ſint adſcribendæ Codicis Hebraici ipſorum varietati, ſed authorum ipſorum judicio, & rationem habeant *Expoſitionis*, non *Variæ Hebraicæ lectionis.* Hinc, quod nonnulli ſcribunt aliquando, *LXX. ſic legerunt, vel ſic*, non volunt dicere, *Illos aliter in ſuo Codice Hebræo legiſſe*; ſed, *quod in eo legerunt, quodq; nos adhuc hodie legimus, ſic intellexiſſe & accepiſſe.*

Octavo, obſervandum etiam in ipſa LXX. Interpretum verſione Varias codicum eſſe lectiones, quarum nonnullæ propiùs, nonnullæ longiùs abſunt ab Hebræis codicibus. In his verò quis dubitet, illas præferendas, quæ cum illis conveniunt, quàm quæ ab illis diſſentiunt. Saltem nullâ cum ratione ex his Varia lectio certò elici poteſt. Et tamen in quamplurimis talibus locis ſolet Criticus tantùm ab Hebræo codice diſſentientis lectionis mentionem facere, & ex illa Variam Lectionem condere, alterâ illâ congruâ vafrè diſsimulatâ & omiſsâ.

Poſſent hæc ſingula fusè & prolixè diduci & explicari. Sed

quia id partim jam ab aliis factum est, partim etiam ex specialium locorum, quod nunc instituemus, examine, clariùs patescet, nolumus in hac præfatione generali prolixiores esse.

CAPITE ergo XVII. libri 4. Criticæ, *Exemplis variis ostendere satagit, Lectionem, quam secuti sunt LXX. Interpretes, interdum hodiernâ esse meliorem.* Dicit, *Ex multis pauca tantùm* se producturum. Illa *pauca* itaque operæ pretium erit videre & examinare, ut Lectores ex iis videant, quid de *multis* similibus sit sentiendum, quia de similibus simile est judicium.

Hîc ergo *primò* sequentia loca affert *pro Specimine meliorum Lectionum quoad Puncta Vocalia.*

CRIT. PSALM. XXXIII. v.7. *Deus dicitur in Hebræo textu* congregare aquas maris כַּנֵּד tanquam cumulum, *sive*, quasi in cumulum. LXX. ὡσεὶ ἀσκὸν, tanquam in utre; *legentes* כנד: *nam* נאד *est* utris; *quæ lectio convenientior est. Sequitur enim*; Et dat abyssos in thesauris. *Hoc enim vult Psaltes, Deum marinas aquas in maris alveo conclusisse, atque condidisse, quomodo nos solemus vinum, aquam, aliúmve liquorem utre concludere, & in cellis ad usum quotidianum asservare, eleganti & luminis plenâ similitudine, cui de elegantia multum decedit, si legamus Cumulum. Nam Cumulus non est rerum liquidarum, sed siccarum, ut est triticum, &c.*

VIND. Sed quomodo probat Criticus, Psaltem hoc voluisse dicere? Ipse hoc dicit, sed non Psaltes: LXX. sic transtulerunt, sed Hebraicus textus repugnat. *Atqui elegans & convenientissima est hæc similitudo!* Sit elegans, cur autem necesse est, eâ hîc uti voluisse Spiritum S. vel Psaltem ejus instinctu? quis leges loquendi eis hîc præscribet? *Quia scilicet similitudo Cumuli non convenit rebus liquidis, de quibus hîc agitur!* Cur verò non convenit? Imò convenit aptissimè & quoad sensum, & quoad stylum Scripturæ. *Quoad sensum*; Annon convenienter dicitur Deus *Congregare aquas maris*, in locum sc. unum, *sicut acervum*, in suos sc. alveos? Videantur Interpretes. *Quoad stylum Scripturæ*: quia alibi hæc phrasis etiam occurrit. Exodi 15. v.8. וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ נֵד *Spiritu naris tuæ coacervatæ sunt aquæ* (quasi in cumulum, עָרְמָה) *steterunt sicut acervus fluenta*, Josuę 3.v.13. *Aquæ descendentes desuper*, וְיַעַמְדוּ נֵד אֶחָד *consistent in acervum unum.* v.16. קָמוּ נֵד אחד *Steterunt in cumulum unum.* Psalm.78.v.13. וַיַּצֶּב מַיִם כְּמוֹ נֵד *Et stare*

ſtare fecit aquas velut acervum. Si maris in unum locum congregationi non quadrat ſimilitudo rerum aridarum, corrigendæ erunt & iſtæ phraſes. Annon Pſaltes potiùs ad has phraſes reſpexiſſe videtur? Ubi in Scriptura dicitur alibi Deus aquas maris *in utrem* collegiſſe? Adhæc, ubi נד, ſine Aleph in medio, reperitur pro *Utre?* Nuſpiam. Nova hîc fingenda vox. Quo igitur fundamento lectio Hebraica hodierna hîc rejicitur, nova introducitur, & illi præfertur?

CRIT. PSAL. XXXII. v.5. *legitur in codice Hebraico*; Dixi, confitebor Domino עֲלֵי פְּשָׁעַי ſuper defectionibus meis. *LXX. reddiderunt* κατ' ἐμοῦ Contra me; *legentes ſcil.* עָלַי, *commodiùs. Quum enim peccata & delicta noſtra confitemur, in noſmet ipſos dicimus.*

VIND. Nulla vero hîc iterum neceſsitas. Quæ inconvenientia in textu Hebræo? Licet enim hoc quod dicit Criticus verum ſit, & concedatur, cur tamẽ ſic neceſſe eſt loquutum fuiſſe Davidem? Producatur locus parallelus, in quo Verbum הוֹדָה *Confitendi*, conſtruatur cum præpoſitione עַל hoc ſignificatu, & aliquis dicatur, *peccata ſua contra ſe confiteri.* Nullus talis uſpiam locus credo extat. E contrà autem verbum hoc, & in hac phraſi, conſtruitur cum עַל, quatenus ſignificat *Super*: ut, וּמִתְוַדֶּה עַל חַטֹּאות בְּנֵי יִשְׂרָאֵל *Et confiteor ſuper peccatis filiorum Iſraëlis*, Nehem.1. v.6. וַיִּתְוַדּוּ עַל חַטֹּאתֵיהֶם וַעֲוֹנוֹת אֲבֹתֵיהֶם *Et confeſſi ſunt ſuper peccatis ſuis, & iniquitatibus patrum ſuorum*, Nehem.9.v.2. Cùm itaque & ſenſus textus Hebræi ſit commodus & planus, & conſtructio uſitata in Scriptura, illa autem inuſitata, quo fundamento vel quo prætextu ea ſollicitatur & vexatur?

CRIT. PSAL. XLV. v.4. *in Hebræo textu legitur*: Accinge gladium tuum ſuper femur tuum, ô fortis, qui eſt decus tuum, וַהֲדָרֶךָ & magnificentia tua: v.5. וַהֲדָרְךָ צְלַח רְכַב Et in hac tua magnificentia pulchrè equita, *i. e. proſpere age. At* LXX. Ἔντεινον (nempe τόξον) καὶ κατευοδοῦ. *Legerunt*, הַדְרֵךְ *quod* Intendere arcum *ſignificat. Et hoc melius eſt: ſic enim fortis ille inſtruitur non gladio modò, ſed & arcu. Et mox verſu 6. ſequitur*: Sagittæ tuæ acutæ ſunt.

VIND. Cùm verò lectio textus Hebræi ſenſum fundat verũ & commodum, cùm ea unanimi codicum conſenſu nitatur, cur ea minùs retinenda, de qua cõſtat ex codicibus, quàm τῶν LXX. de quorum codicis lectione non conſtat? De conveniẽtia ejus autem vide interpretes.

Quæ necessitas urget, ut fortis ille instruatur non *gladio* modò, sed & *arcu*, si in textu ei non attribuatur? Verbo דָּרַךְ, quando significationem *Tendendi*, *Intendendi*, habet, semper adjunctum est nomen קֶשֶׁת *Arcus:* sine eo nuspiam occurrit, ut sic locutio hæc τῶν LXX. *primò* sit irregularis & elliptica, *tùm* etiam inusitata & insolens in Scriptura. Judicium permitto Hebraicæ linguæ peritis, usumque habentibus, quàm dura & coacta sit illa interpretatio; *Et intende, prosperare, equita.* Licet versu seq. *Sagittarum* fiat mentio, non sequitur in hoc versu necessariò *Arcûs*, & ejus *tensionis* faciendam esse mentionem. An æquius est, ut nos judicium nostrum formemus secundum verba contextus, an ut contextum formemus ad judicium nostrum?

CRIT. PSAL. XLVII. v. 10. *Textus Hebræus habet:* Spontanei populorum collecti sunt, עַם populus Dei Abrahæ. *At* LXX. μετὰ τοῦ θεοῦ Ἀβραάμ Cum Deo Abrahæ; *legentes* עִם *pro* עַם. *Et hoc melius est: agitur enim isthic de Vocatione Gentium, qui etsi in N. T. dicuntur interdum* Filii Abrahæ *per fidem, tamen in V. T. nomine* Populi Dei Abrahæ, *intelligendi veniunt posteri Abrahæ, quibuscum Deus fœdus suum pepigerat.*

VIND. Cur quæso melius? quid bonitatis desideratur in Lectione Hebræa, ut melior sit quærenda? Nullos in his locis videtur inspexisse Interpretes, sed cæco impetu, quascunque novas Versiones istæ obtulerunt interpretationes, & aliquo modo speciosas, arripit, lectionique Hebrææ præfert.

Verba Hebræa sic habent, נְדִיבֵי עַמִּים נֶאֱסָפוּ עַם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם quæ vel ita transferri possunt: *Spontanei populorum congregati sunt populus Dei Abrahæ,* h. e. ut essent vel fierent aliquando, tempore sc. Christi, populus Dei Abraham: vel per ellipsin frequentem præpositionis אֶל Ad: *Principes populorum congregati sunt* (ad) *populum Dei*, h. e. adjungent se populo Dei Abrahami: Vel sic: *Spontanei populorum congregati sunt*, & *populus Dei Abrahæ*; per ellipsin frequentem copulativæ Vau; h. e. Externi principes, & populi gentiles, & populus Dei Abrahę in unum Ecclesiæ corpus coalescent.

Quid in his mali, quid absurdi, aut inconvenientis, ut LXX. Græcorum lectio sit præferenda? Annon docet textus Hebræus, quocunque modo reddas Hebræa, Deum omnium gentium esse Dominum ac Regem, qui omnes gentes sit aliquando in unum Ecclesiæ corpus compulsurus?

CRIT.

CRIT. ZACH. XI. v.7. *in Textu Hebræo est:* Unam (*virgam*) vocavi חֹבְלִים: LXX. *reddunt:* σχοίνισμα, *Vulg.* Funiculos, *legentes* חֲבָלִים: *quæ commodior est punctatio.*

VIND. Locus iste Zachariæ est parabolicus, atque inde nonnihil obscurior, unde quidam Interpretes vocem Hebræam, quasi nomen proprium, retinuerunt. Indicare tamen debuisset Criticus, quare punctatio חֲבָלִים commodior sit, quàm חוֹבְלִים. Utraque sanè commoda est secundum Grammaticam. Quomodo verò incommoda sit quoad sensum altera, hoc demonstrandum & explicandum fuisset ipsi. Novi, D. Hieronymum illam lectionem τῶν LXX. esse secutum: scio etiam, Calvinum illam prætulisse. Sed non ignorat quoque Criticus, præstantissimos esse Interpretes, qui punctationem codicis Hebræi retinentes, commodè eam exposuerunt; veluti Lutherus, Tossanus, Deodatus, Junius & Tremellius, & alii, præter Hebræos. Alii quidem in significatione *Perdendi:* alii autem significatione *Vinciendi, Devinciendi, Colligandi.* Si itaque Hebræorum, & qui eos sequuntur, expositio, significatio *Perdendi* displiceat, eligat quis alteram, quæ cum Calvini expositione convenit & conciliatur, uti fecerunt Junius & Tremellius. Nam חָבַל etiam significare potest, *Ligare, Colligare*, quo usu apud Talmudicos reperitur, quamvis non videam cur illa prior significatio ita prorsus sit aspernanda, cùm illâ sensui nihil detrahatur, imò etiam illi ipsi expositioni applicari possit. Et videtur in illis duobus nominibus duarum virgarum oppositio subesse; ut una sc. fuerit נוֹעַם, id est, מַקֵּל נוֹעַם *Baculus vel virga jucunditatis*, i.e. clementiæ & mansuetudinis, altera חוֹבְלִים מַקֵּל חוֹבְלִים *Baculus vel virga perdentium*, vel, *doloris afficientium*, h.e. iræ & severitatis, quâ usus est ad irritam reddendam fraternitatem inter Juda & Israel, v.14. h.e. ad rejectionem populi Israëlitici universi. Duabus certè his virgis utitur Deus ad pascendum, h.e. regendum populum suum. Sed Interpretum illorum expositiones recensere, & huc transscribere, non est mei otii. Sufficit Lectori indicium fecisse, & viam monstrasse.

CRIT. HOS. VI. v.9. *in Textu Hebræo legitur:* Collegium Sacerdotum כְּחַכֵּי אִישׁ גְּדוּדִים simile est turmis latronum viros exspectantium, *h. e. Similes sunt Sacerdotes latronibus qui homines in via turmatim exspectant, ut eos spolient. Sed perplexa est admodum & dura*

phrasis illa: dicendum enim fuerat, חֶבֶר כֹּהֲנִים כִּגְדוּדִים הַמְחַכֵּי אִישׁ *At* LXX. *ἡ ἰσχύς σου ἀνδρὸς πειρατοῦ: legerunt* כֹּחֲכִי, *à radice* כֹּחַ Vis & robur. *Sensus est: Robore tuo abuteris ad latrocinia, uti solent latrones, qui* אִישׁ גְּדוּדִים *Viri gregales dicuntur, quia turmatim & gregatim incedunt.*

VIND. Sed cur perplexa magis & dura phrasis illa Codicis Hebraici, quàm Interpretum Græcorum? Annon plana est locutio? *Secundum exspectare*, id est, *sicut exspectant virum turmæ* (sc. latronum, prædonum,) *ita est Collegium Sacerdotum:* Vel, *Sicut exspectat Vir* (latro) *turmas* (viatorum), *ita est collegium Sacerdotum*; quamvis prior expositio meliùs arrideat. Nihil hîc duri vel perplexi, neque in constructione Grammatica, neque in sensu. Unde plerique Interpretes eam sunt amplexi & sequuti. Quid interest, sive Verbo præfigatur *Caph* similitudinis, sive Nomini? Cur ita, ut Criticus fingit, collocanda & efferenda fuissent verba illa? Et cur dicendum fuisset הַמְחַכֵּי אִישׁ? Quando participio constructo præfigitur Articulus He? Quid in sensu, quem lectio Hebræa suggerit, absurdi, ut eam deserere & repudiare debeamus? Et an lectio atque interpretatio τῶν LXX. magis plana & perspicua, magis congrua? Si pro וּכְחַכֵּי legendum וְכֹחֲכִי, quò referendum affixum illud fæmininum? Si ad Gilead, de quo versu præcedente, cur fæminino genere usus esset Propheta? Præterea dicendum fuerat, וְכֹחֲכִי כְּאִישׁ גְּדוּדִים. Consulat Lector Interpretes, conferat utramq; lectionem, & videbit, num vel minima hîc sit caussa Hebræam lectionem præ Græca rejiciendi, vel hanc potiùs, quàm illam amplectendi.

CRIT. Hos. VIII. v.10. *in Textu Hebræo legimus*: גַּם כִּי יִתְנוּ בַגּוֹיִם Quin, quia dederunt inter gentes; *sensu vel nullo, vel obscuro admodum & perplexo. At* LXX. *παραδοθήσονται, legerunt sc.* יֻתְּנוּ *in futuro Hophal, sensu commodo*, Quùm traditi fuerint inter gentes, nunc, *hoc est*, attamen, *colligam eos*; sive dispersos inter Gentes inde reducam, atque collectos in patriam revocabo.

VIND. In loco hoc Verbum יִתְנוּ dupliciter sumitur & intelligitur ab Interpretibus; Quidam deducunt à נָתַן, ex significatione *Dandi*. Sic sumptum exponunt; *Etiam, quia dederunt* (dona, qualia amatores solent dare meretricibus) *gentibus, vel, postea quam dederunt dona gentibus*, ad quas se contulerunt auxilii causâ, *mox*

congrega-

congregaturus sum eos, i. e. acervatim perditurus, prorsus alio, quàm Criticus exponit sensu. Sic præstantissimi Interpretes, qui ex sensu, & serie orationis colligunt, Comminationem, non Promissionem hic contineri. Si ipsius sensum placet sequi, hic potest esse sensus; *Quin quùm dederint* (sc. eos,) *in gentibus, tamen colligam eos*, i. e. Cùm dati fuerint. Sic sæpè verba Tertiæ personæ sumuntur indefinitè & impersonaliter, nullo Nominativo expresso, ut ex Grammatica constat. Alii deducunt à תנה, quod *Mercede Conducere*, & *Pacisci* significat; legentes יתנו sine Dages in Tau, hoc sensu; *Quin & quum mercede conduxerint* (sc. amatores) *colligam eos*; eo sc. animo, ut huc & illuc dispergam eos: Vel; *Etiam quùm pacti fuerint certis conditionibus cum Regibus gentium, eisq; dona dederint, congregabo eas* (sc. gentes in terram ipsorum, contra ipsos, ut deportent eos). Quid cogit nos, ut eo, quem Græci innuerunt, sensu verba hæc accipiamus, quasi promissionis essent, cùm circumstantiæ textûs doceant, subesse hic comminationem? Aut si promissionem admittamus, cur non retineri & applicari huc potest lectio Codicis Hebraici? Cùm præstantissimi Interpretes sensum hic invenerint in Lectione Hebraica, eumque planum & perspicuum, quá fronte contra illorum omnium sententiam, tam audacter hic pronuntiat novus Criticus, *Lectionem codicis Hebrai, vel nullum, vel obscurum & perplexum fundere sensum?* Quis illorum in lectione Hebræa hæsitavit, aut de ea conquestus est? Non tantùm lectionem, sed & sensum ac mentem Prophetæ hic invertit.

CRIT. HOS. IX. v. I. *in Textu Hebræo est*, אַל תִּשְׂמַח יִשְׂרָאֵל אֶל גִּיל כָּעַמִּים Ne læteris, ô Israël, lætitiâ sicut populi, *scil. reliqui. Phrasis illa* (inquit Criticus) אַל תִּשְׂמַח אֶל גִּיל *alibi non occurrit ita, ut verbum hoc construatur cum præpositione* אֶל. *At* LXX. *legerunt* אַל *μηδὲ εὐφραίνου, commodè sanè.*

VIND. Iterum sine causa vellicatur lectio Hebræa, eiq; præfertur lectio alia, quam LXX. exprimunt.

Commodissimè, addo & elegantissimè, legitur in Hebræo; *Ne læteris, ô Israël, ad exultationem.* Phrasis eadem enim alibi occurrit in Sacris, & verbum hoc constructum cum præpositione אל, quod imperitè negat Criticus. En tibi locum; Jobi 3. v. 23. הַשְּׂמֵחִים אֱלֵי גִיל *Qui lætantur ad exultationem*, h. e. qui magnopere lætantur, & gaudio gestiunt.

Contrà

Contrà dico ego, אַל גִּיל *Ne exultes*, quomodo LXX. legerunt, phrasin esse insolitam, & incommodè dici: quia Adverbium negandi אַל tantùm Futuro, Imperativo nunquam, jungitur, גִּיל autem esset hoc sensu Imperativus. Unde scribendum esset, אַל תָּגִיל כָּעַמִּים.

Vide itaque iterum, quæ hîc sit causa sugillandi lectionem Hebræam, & utra lectio sit melior atq; commodior.

CRIT. HOS. XIII. v. 7. *Lectio Hebræa habet:* Ero ipsis sicut immanis leo, & sicut pardus juxta viam אָשׁוּר speculabor. *Ubi Massorethæ notant, legi cum Kametz, neque alibi occurrere sic scriptum. Derivant à verbo* שׁוּר Contemplari: *atque sic legit Chald. Paraphrastes, qui reddit,* כָּמִין Insidians. *Sed sic addendum fuerat affixum* ם, *hoc modo,* אֲשׁוּרֵם Speculabor eos. *Pronomini enim præcedenti* לָהֶם *debuit in posteriori aliud respondere. At LXX. reddiderunt,* Καλὰ τὴν ὁδὸν Ἀσσυρίων, *legentes* אַשּׁוּר *cum Pathach & Dagesch* sensu planiore; Ero ipsis sicut pardus, qui insidiatur viatoribus juxta viam quæ tendit in Assyriam, *vel*; quùm ibunt in Assyriam, ego illis in via insidiabor instar pardi, qui vias obsidet publicas.

VIND. Crisis hæc quid sibi velit, nescio. Suprà vidimus, communiter in libris legi hanc vocem cum Kametz; in paucis etiam editionibus cum Pathach & Dages אַשּׁוּר. Qui אָשׁוּר legunt cum Kametz, in expositione variant. Alii deducunt à שׁוּר, alii ab אָשַׁר. Cur verò, si exponatur, *Speculabor*, incommoda est ea lectio & expositio, addendumque affixum ם *Speculabor eos?* Si hoc pronomen ad complementum sensus est necessarium, cur necessariò est exprimendum? annon potest subintelligi? annon frequens est hæc ellipsis Pronominum? Cur pronomini præcedenti לָהֶם, debet in posteriori pronomen expressum respondere? Imò non necessarium est Pronomen. Nam & hoc pacto reddi & exponi potest; *Et sicut pardus juxta viam*, (sc. speculatur ut perdat: sic ego) *speculabor* (sc. vias eorum, ad occidendum eos). Nihil frequentius in sacris, quàm hujusmodi locutiones ellipticæ.

Deinde, si magis placeat ut hæc vox significat *Assyriam*, & exponatur cum Græcis, *Juxta viam Assyriæ*, cur necessariò legendum אַשּׁוּר cum Pathach & Dages? Annon אָשׁוּר idem potest significare, cum Kametz scriptum? Sanè quidam recentiores Interpretes, Kametz legentes, tamen ita sunt interpretati. Communiter

niter quidem illud nomen, quando *Assyriam* significat, scribitur cum Pathach & Dagesch, sed quidni aliquando sic potuerit scribi? *Primò* enim non insolens est hæc vocalis brevis cum sequente Dagesch in vocalem longam commutatio: Sic dicitur אַבִּיר & אָבִיר *Robustus, potens:* Item בַּחוּר & בָּחוּר. Imò אַשּׁוּר & אָשׁוּר appellativè sumpto hoc nomine, pro *Incessu, Gressu.* Sic pro הִתֵּל dicitur הֵתַל, & pro הַתֵּל in Infinitivo הָתֵל. Sic pro אֻכַּל dicitur אֻכָּל, pro אִתָּם, אֵיתָם, &c. *Deinde* extat alius locus, ubi hac formâ Nomen istud occurrit in plurali numero, Ezech. 27. v. 6. קַרְשֵׁךְ עָשׂוּ שֵׁן בַּת אֲשֻׁרִים *Tabulatum tuum fecerunt ex ebore congregatio Aschurim, i. e. Assyriorum,* vel, *ex ebore Assyrio.* Hoc enim אֲשֻׁרִים est à singulari אָשׁוּר. Et hoc sensu multi eximii Interpretes hic accipiunt istud vocabulum, Pagninus, Munsterus, Castalio, Kimchi, Abarbenel, Drusius, Liveleus, alii: Utrovis modo exponas, plana est lectio Hebræa.

CRIT. JOELIS I. vers. 18. *Hebraicè legitur:* Quàm gemunt jumenta, נָבֹכוּ perplexi sunt greges armenti; *à radice* בּוּךְ. LXX. Ἐκλαυσαν, *legentes* נִבְכּוּ *à radice* בָּכָה, *commodè. Nam ut Gemitus, sic & Fletus tribuitur figuratè brutis elegantissimè.*

VIND. *Primò,* Quid incommodi in lectione Hebræa? Commodissima est & elegantissima, atque inde à plerisque Interpretibus retenta. Appositissimè Greges boum dicuntur *perplexi esse, & obstupescere,* ob defectum pabuli, quòd illud non, ut aliâs, inveniant. R. Salomon eleganter exponit; *Perplexi sunt, oberrantes in sylvis & desertis.* R. D. Kimchi; *Confusi sunt, & similes iis, qui animo ita turbati sunt, ut, quid agant, nesciant.* Sic dicit Pharao de Israëlitis, נְבֻכִים הֵם בָּאָרֶץ *Perplexi sunt in terra.* Sic dicitur Esth. 3. v. 15. *Et urbs Susan* נָבוֹכָה *perplexa erat.* Consulantur tot eruditi Interpretes recentiores, qui lectionem Hebræam retinuerunt & elegantissimè exposuerunt, num quidquam in ea inveniatur incommodi?

Secundò, cur commodior est interpretatio τῶν LXX? *quia sicut Gemitus, sic & Fletus tribuitur bestiis elegantissimè.* Ego verò nego, Fletum eleganter tribui Bestiis; quia nuspiam ipsis tribuitur in Sacra Scriptura. Cur cum Gemitu Fletus est conjungendus? Annon rectius *Perplexitas* præponitur *Stupori* seu Obstupefactioni & desolationi animi, cujus mentionem facit verbis mox seqq? Quin,

si maximè concederemus, Fletum posse, & quidem eleganter, dici de Bestiis, quæ verò necessitas, ut hîc illis attribuatur, cùm lectio recepta repugnet, consensus Interpretum optimorum, & ipsa forma vocis, si נבכו legatur נִבְכּוּ incommodissima sit: significabit enim passivè, ex Conjugatione Niphal, *Defleti sunt*, non, *Flent*, vel, *Fleverunt*: adde quod בָּכָה in Niphal planè non occurrat in Bibliis.

Quæ itaque & hîc prægnans caussa, vexandi lectionem Hebræam, & aliam ei præferendi, longè incommodissimam & detortam?

VIND. CANTIC. I. v. I. *in Hebræo legitur*, דדיך טובים מיין Amores tui meliores sunt vino. *Et sic sæpiùs in toto libro.* At LXX. Μαστοί σου Ubera tua, *legentes* דַּדֶּיךָ, *quod melius, quàm quod in Hebræo. Elegantior enim est similitudo, quâ Ubera Lagunculæ vini præstantissimi comparantur & præferuntur, eâ quâ res incorporea* (*ut est amor*) *res corporea, Vino puta, confertur. Hoc nempe vult, longè delectabilius esse, ubera ipsius veluti sugere, atque iis inhærere, quàm lagunculam, aut utrem vini generosissimi exhaurire.*

VIND. Vox דדיך sine punctis scripta, utrumque potest significare, *Amores*, &, *Ubera*. Illam significationem præfert punctatio Hebræa. Hanc, interpretum LXX. versio. Sed cur elegantior est similitudo, quâ res corporea, sc. Ubera, rei corporeę, Lagunculæ vini confertur, quàm ea, quâ res Incorporea (Amor) cum re corporea comparatur? Annon Amor in Sacris literis etiam cum aliis rebus corporeis comparatur? Deinde per *Amorem* vel *Amores*, non intelligitur duntaxat Affectus ille internus, sed intelliguntur etiam Effectus & actiones quævis ex amore proficiscentes. Salomon Prov. 7. v. 18. scribit; לְכָה נִרְוֶה דֹדִים עַד הַבֹּקֶר *Age, inebriemur amoribus usque manè:* ubi eadem subest similitudo.

Et quomodo probat Criticus, hoc velle Salomonem illo dicto, *Delectabilius esse, ubera ipsius* (sponsi) *sugere, quàm lagunculam vini exhaurire?* Quódnam in textu indicium, illum hoc velle? Ubi tribuuntur *Ubera* Sponso in Scriptura? Ubi comparatio illa in Scriptura habetur, quâ *Ubera Lagunculæ* vini comparantur, ut tantopere hæc *Lagunculæ* similitudo Critico arrideat? Audiat Lector, si placet, hac de re judicium doctissimi Merceri, ita ad hunc locum scribentis: *Nostri*, inquit, *non* דֹּדֶיךָ Amores tui, *sed* דַּדֶּיךָ, i. e.

Ubera

Ubera tua, *legerunt. Nomen utrumque Hebraicè vicinum, quòd Ubera ad Amorem pertrahant. Sed Ubera impropriè Sponso tribuuntur, nec infra cap. 5. ubi omnia Sponsi membra commendantur, Uberum ipsius ulla fit mentio. Magis quadrant Amores* דדים, *quòd nomen nonnisi pluraliter inveniri observavi, &c.* Itaque explicat: *Meliores sunt amores tui vino, i.e. convivio. Vini autem & Convivii nomine, omne insigne gaudium, quod in vino maximè & agitatione convivii consistit, in Scriptura passim intelligitur, q. d. Deliciis & lauticiis omnibus amores tuos potiores duco.* Sic Mercerus & alii, per *Vinum*, non *Lagunculam* vini, sed Convivium vini, omnibusque lauticiis & deliciis instructum, intelligunt. Itaq; & nos potiùs adhæremus textui Hebræo, Critico suam Lagunculam relinquentes: quia nullam momentosam videmus rationem cur ab eo discedamus.

CRIT. II. SAM. XXII. v.16. *in Hebræo legitur* עם גבור תמים Cum forti (viro) integro, integer es. *Melius LXX.* μετ' ἀνδρὸς τελείου, *legentes* גֶּבֶר.

VIND. De hac censura actum est suprà cap. 2.

CRIT. THREN. I. v.14. *in Hebræo legitur:* נשקד על פשעי Colligatum est jugum prævaricationum mearum. *Alibi*, inquit Criticus, *non occurrit Verbum* שקד, *per Sin: itaque videtur fictum esse à Masorethis thema illud novum, sine tamen necessitate; legi enim isthic rectè potest cum LXX.* נִשְׁקַד עַל פְּשָׁעַי Ἐγρηγορήθη ἐπὶ τὰ ἀσεβήματά μου Invigilat in prævaricationes meas, *h. e. diligenter eas animadvertit & observat.*

VIND. Cur verò hoc thema שָׂקַד, quia alibi non occurrit, à Masorethis fictum est? Quasi verò omnia ea vocabula, quæ semel tantùm occurrunt, nullumque fratrem, vel patrem, aut matrem, in Scriptura habent (ut Hebræi de talibus vocibus loquuntur) ab iis qui Puncta Bibliis adscripserunt, essent ficta & excogitata. Ita procul dubio istam vocem punctarunt, uti lecta fuit, & legendam acceperunt. Multæ tales voces occurrunt, quæ vel ex aliis libris Hebræorum, vel linguis affinibus, solent explicari. Quamvis aliter legi possit illa vox, non tamen sequitur, aliter legendam esse ex authoris & scriptoris mente, quia constans Hebraicorum codicum lectio repugnat. Et cùm præstantissimi quique Interpretes post LXX. eam lectionem sint sequuti, commodumque in ea repererint sensum, cur LXX. authoritatem, vel

quicunque illius versionis sunt authores, potiùs, quàm communem & universalem Hebræorum codicum lectionem, sequi debemus, cujus nulla vel in Codicibus Hebræis, vel apud veteres authores alios, extant vestigia? Adde quòd, si lectio hujus vocis mutetur, simul etiam mutanda sit lectio vocis sequentis על in עָל. Si ita licebit mutare, quid tandem non licebit? Si נִשְׁקַד legendum sit, incommodè sanè ita legetur, quia est ex Conjugatione passiva Niphal, in qua forma inusitatum est in Bibliis, & sic etiam nova vox, & nova phrasis erit fingenda. Cùm in Kal id significet, & in ea tantùm conjugatione reperiatur, cur Niphal hîc adhibitum fuisset? Insuper dum vertitur, *Vigilavit super prævaricationes meas*; accentuum ratio turbatur: quia secundum illos vox בְּיָדוֹ præcedentibus est conjungenda. Atqui illi separant. Meliùs adhuc D. Hieronymus: *Vigilavit jugum iniquitatum mearum in manu ejus*, sensu eodem recidente, quò Hebræi inclinant. Cæterùm, quia vox ista hîc tantùm, & non alibi, in Scriptura occurrit, hinc in ea explicanda variant Hebræi, in sensu tamen non longè ab invicem recedunt, & lectionem vocis sequentis על pro *Jugo* retinent. Paraphrastes Chaldæus; אִתְיַקַר נִיר מְרוֹדַי *Aggravatum est jugum prævaricationum mearum in manu ejus.* R. Salomon; נקודים מנומרים ומסומנים *Punctata, variegata, & signata sunt prævaricationes meæ in manu Dei benedicti, in memoriam, non obliviscitur numeri, & retributionis earum*; ex significatione verbi סָקַד, quod apud Rabbinos & Talmudicos *Pungere* significat: ס enim & ש elementa sunt si non eadem, valdè certè affinia. Aben Esra explicat per, נמשך ונמהר *Protractum & Acceleratum est.* Kimchi, נקשר מחובר *Compactum, Colligatum est jugum prævaricationum mearum, &c.* Videantur & nostri Interpretes, qui lectionem hanc retinentes, nihil incommodi in ea invenerunt.

CRIT. OBADIÆ vers. 3. *legitur in Hebræo*; Superbia cordis tui הִשִּׁיאֶךָ decepit te; per Schin: *At* LXX. ἐπῆρέν σε Extulit te, *legentes* הִשִּׂיאֶךָ *per Sin* (à נָשָׂא), *quod melius est. Arguit enim isthic Propheta fastum & typhum Idumæorum*; *& sequitur*; Quia habitas in fissuris petrarum, & habitatio tua est מָרוֹם locus excelsus; *quasi diceret*; *Quia tu es fastu turgidus, delegisti tibi locum excelsum habitandum, unde reliquos omnes infra te despicias. Respicit enim illic Propheta ad situm terræ Idumæorum, quæ posita erat in locis montosis*

a; quo

atque præruptu. Commode itaque LXX. reddiderunt, Ἐπῆρεν Extulit te.

VIND. Insulsa, inepta, aliena & incondita Verborum Prophetæ paraphrasis! Quasi verò hoc taxaret Propheta, quòd illi ex superbia locum excelsum inhabitandum elegerint, ex quo alios despicerent; ac non potiùs, quòd illi, quibus locus excelsus inhabitandus contigit, inde ad securitatem, fastum & superbiam seducti fuerint, quasi sc. extra omnem telorum jactum, omneque periculum constituti essent, & nemo illis nocére posset. Hunc verum esse sensum, nimis est manifestum. Et ubi in Scriptura dicitur, quòd Idumæi ex fastu & superbia montosam illam regionem inhabitandam elegerint? Genes. cap.36. legimus, *Esavum ivisse in terram aliam*, Seir sc. *à facie Jacob fratris sui, eò quòd substantia eorum magna nimis esset, ut non possent unà habitare, neque terra una omnes sustinere. Jos.24. v.4.* dicitur *Deus tradidisse Esavo montem Seir. Sic* Deut.2. v.5. Critico oppono Calvini de hac versione LXX. judicium: *Quidam*, scribit, *vertunt* Extulit, *à* נָשָׂא, *&* ש *legunt crassum in sinistro cornu.* נשא *si punctum sit in dextro cornu, est* Decipere: *si autem in sinistro, est* Attollere. *Vertunt igitur*, Superbia cordis tui te extulit. *Sed facilè colligimus ex Jeremia, esse legendum, ut etiam conveniunt ferè omnes Interpretes*; Superbia cordis tui te decepit. *Neque enim dicit* השיאך, *sed* השיא אותך, *h. e. fuit tibi causa erroris & dementiæ. De sensu ergò hujus verbi non est dubitandum.* Addo Mercerum, in Commentariis: *Septuaginta, inquit, & Hieronymus* השיאך *per Sin sinistrum hîc legunt*, Te extulit, *quod in idem recidit*, Turges animi fastu. *At verbum* השיא *per Sin sinistrum, rarò in Hiphil reperio. Adde quod in Jeremia Hieronymus*, השיא אותך *sui oblitus, vertit*, Decepit te. *Et in Commentariis in hunc Prophetam, aliter quàm dixerit in versione, dicit*; Decepit te arrogantia tua, *quod malo, ut Geneseos cap.3.* הנחש השיאני Serpens decepit me. Hæc Mercerus. In hoc duorum doctissimorum virorum judicio acquiesco, nec plura addo. Nihil enim quicquam hic coloris, ad inducendam lectionem Hebræam.

CRIT. PSAL. L. v.23. *in Hebræo legitur*; Qui sacrificat laudem, glorificat me, וְשָׂם דרך & qui ponit viam, ostendam illi salutem Dei, *ubi Phrasis illa*, Ponere viam, *perplexa est & obscura. At* LXX. *ἐκεῖ ἡ ὁδὸς ᾗ δείξω αὐτῷ τὸ σωτήριον τοῦ θεοῦ*; *legentes* שָׁם.

quicunque illius versionis sunt authores, potiùs, quàm communem & universalem Hebræorum codicum lectionem, sequi debemus, cujus nulla vel in Codicibus Hebræis, vel apud veteres authores alios, extant vestigia? Adde quòd, si lectio hujus vocis mutetur, simul etiam mutanda sit lectio vocis sequentis על in עַל. Si ita licebit mutare, quid tandem non licebit? Si נִשְׁקַד legendum sit, incommodè sanè ita legetur, quia est ex Conjugatione passiva Niphal, in qua forma inusitatum est in Bibliis, & sic etiam nova vox, & nova phrasis erit fingenda. Cùm in Kal id significet, & in ea tantùm conjugatione reperiatur, cur Niphal hîc adhibitum fuisset? Insuper dum vertitur, *Vigilavit super prævaricationes meas*; accentuum ratio turbatur: quia secundum illos vox בְּיָדוֹ præcedentibus est conjungenda. Atqui illi separant. Meliùs adhuc D. Hieronymus: *Vigilavit jugum iniquitatum mearum in manu ejus*, sensu eodem recidente, quò Hebræi inclinant. Cæterùm, quia vox ista hîc tantùm, & non alibi, in Scriptura occurrit, hinc in ea explicanda variant Hebræi, in sensu tamen non longè ab invicem recedunt, & lectionem vocis sequentis על pro *Jugo* retinent. Paraphrastes Chaldæus; אִתְיַקַּר נִיר מְרוֹדַי *Aggravatum est jugum prævaricationum mearum in manu ejus*. R. Salomon; נקודים מנומרים ומסומנים *Punctata, variegata, & signata sunt prævaricationes meæ in manu Dei benedicti, in memoriam, non obliviscitur numeri, & retributionis earum*; ex significatione verbi סָקַד, quod apud Rabbinos & Talmudicos *Pungere* significat: ס enim & ש elementa sunt si non eadem, valdè certè affinia. Aben Esra explicat per, נמשך ונמהר *Protractum & Acceleratum est*. Kimchi, נקשר. מחובר *Compactum, Colligatum est jugum prævaricationum mearum, &c.* Videantur & nostri Interpretes, qui lectionem hanc retinentes, nihil incommodi in ea invenerunt.

CRIT. OBADIÆ vers. 3. *legitur in Hebræo*; Superbia cordis tui הִשִּׁיאֶךָ decepit te; per Schin: *At* LXX. ἐπῆρέν σε Extulit te, *legentes* הִשִּׂיאֶךָ *per Sin* (à נָשָׂא), *quod melius est. Arguit enim isthic Propheta fastum & typhum Idumæorum; & sequitur*; Quia habitas in fissuris petrarum, & habitatio tua est מָרוֹם locus excelsus; *quasi diceret; Quia tu es fastu turgidus, delegisti tibi locum excelsum habitandum, unde reliquos omnes infra te despicias. Respicit enim illic Propheta ad situm terræ Idumæorum, quæ posita erat in locis montosis*

atque

atque praeruptus. Commode itaque LXX. *reddiderunt*, Ἐπῆρέ σε Extulit te.

VIND. Insulsa, inepta, aliena & incondita Verborum Prophetæ paraphrasis! Quasi verò hoc taxaret Propheta, quòd illi ex superbia locum excelsum inhabitandum elegerint, ex quo alios despicerent; ac non potiùs, quòd illi, quibus locus excelsus inhabitandus contigit, inde ad securitatem, fastum & superbiam seducti fuerint, quasi sc. extra omnem telorum jactum, omneque periculum constituti essent, & nemo illis nocére posset. Hunc verum esse sensum, nimis est manifestum. Et ubi in Scriptura dicitur, quòd Idumæi ex fastu & superbia montosam illam regionem inhabitandam elegerint? Genes. cap.36. legimus, *Esavum ivisse in terram aliam*, Seir sc. *à facie Jacob fratris sui, eò quòd substantia eorum magna nimis esset, ut non possent unà habitare, neque terra una omnes sustinere. Jos.*24. *v.*4. dicitur *Deus tradidisse Esavo montem Seir. Sic* Deut.2. v.5. Critico oppono Calvini de hac versione LXX. judicium: *Quidam*, scribit, *vertunt* Extulit, *à* נשא, *&* ש *legunt crassum in sinistro cornu.* נשא *si punctum sit in dextro cornu, est* Decipere: *si autem in sinistro, est* Attollere. *Vertunt igitur*, Superbia cordis tui te extulit. *Sed facilè colligimus ex Jeremia, esse legendum, ut etiam conveniunt ferè omnes Interpretes*; Superbia cordis tui te decepit. *Neque enim dicit* השיאך, *sed* השיא אותך, *h. e. fuit tibi causa erroris & dementiæ. De sensu ergò hujus verbi non est dubitandum.* Addo Mercerum, in Commentariis: *Septuaginta*, inquit, *& Hieronymus* השיאך *per Sin sinistrum hîc legunt*, Te extulit, *quod in idem recidit*, Turges animi fastu. *At verbum* השיא *per Sin sinistrum, rarò in Hiphil reperio. Adde quod in Jeremia Hieronymus,* השיא אותך *sui oblitus, vertit*, Decepit te. *Et in Commentariis in hunc Prophetam, aliter quàm dixerit in versione, dicit*; Decepit te arrogantia tua, *quod malo, ut Geneseos cap.*3. הנחש השיאני Serpens decepit me. Hæc Mercerus. In hoc duorum doctissimorum virorum judicio acquiesco, nec plura addo. Nihil enim quicquam hic coloris, ad inducendam lectionem Hebræam.

CRIT. PSAL. L. v.23. *in Hebræo legitur*; Qui sacrificat laudem, glorificat me, ושם דרך & qui ponit viam, ostendam illi salutem Dei, *ubi Phrasis illa*, Ponere viam, *perplexa est & obscura. At* LXX. καὶ ἐκεῖ ὁδὸς ᾗ δείξω αὐτῷ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ; *legentes* ושם.

Sensus est; Istic (nempe in rectâ gratiarum actione Deo factâ) via est perveniendi ad salutem: is qui Deo gratus est pro beneficiis ab eo acceptis, is tandem vitam consequetur æternam, neque certè aliâ viâ pervenitur ad vitam.

VIND. *Ponere viam*, inquit Criticus, *est phrasis perplexa & obscura.* Sed an propterea rejicienda, & immutanda? Perplexa ipsi videtur, non revera est. Quot hujusmodi locutiones concisæ extant in S. Scriptura? *At planiorem*, ait, *lectionem ostendunt LXX!* Atqui ea non extat in Codicibus: sic itaque reddiderunt, quia illi non satis eam assequuti sunt, ac proinde sensum, quem illi rectum esse putarunt, reddiderunt, paulò aliter legendo illam vocem. Si illa lectio comprobari possit Codicum aliquorum Hebræorum exemplo, non intercedo quin quis eam sequatur, si meliùs illi adlubescat. Si non, altera illa retineatur, & commodâ expositione dilucidetur, quod Interpretes fecerunt. *Qui ponit* (sc. super cor) *viam*, i.e. qui ordinat viam (sc. suam, h. e. vitam suam, vivendi rationem suam) qui diligenter considerat, quam ingrediatur viam, qui sedulò sibi cavet ac prospicit, ne peccet. Aben Esra hanc phrasin illustrat ex loco Jesa. 41. v. 20. ubi legitur: לְמַעַן יִרְאוּ וְיֵדְעוּ וְיָשִׂימוּ וְיַשְׂכִּילוּ יַחְדָּיו *Ut videant, & sciant, & ponant*, (sc. super cor) *& intelligant*. Hîc, inquit, וְיָשִׂימוּ *Et ponant*, idem est quod וְיַשְׂכִּילוּ *Et intelligant, attendant*; quomodo sc. mox v. 22. dicitur plenius וְנָשִׂימָה לִבֵּנוּ וְנֵדְעָה *Et apponemus cor nostrum & sciemus*. Sic Jesa. 57. v. 1. *Justus perit*, וְאֵין אִישׁ שָׂם עַל לֵב *& non est qui ponat super cor.* Hieronymus etiam transtulit *Et qui ordinat viam*. Vel redde, si placet; *Qui hanc sibi proponit viam*, ut sc. Deo laudem sacrificet, & sacrificiis confessionis Deum honoret. In hunc, vel similem sensum, abeunt pleriq; Interpretes, nec quicquam video hîc perplexi, si quis ad circumstantias textus, & Phraseologiam Scripturæ attendat. R. D. Kimchi scribit, in Medrasch quodam explicari ex significatione verbi שום usitatâ apud Talmudicos, quâ *Æstimare* significat, idem sc. quod שָׁעַר, hoc sensu; *Qui æstimat, expendit viam suam*; quomodo cum præcedenti coincidit.

Sed & in illa translatione LXX. est perplexitas: Si enim illud voluisset David dicere, & planè loqui, dicendum fuisset ei, וְזֶה הַדֶּרֶךְ *Et hac est via, quâ ei ostendam salutare Dei*; non, וְשָׁם Et illic.

Atque

Atque hæc sunt exempla melioris & commodioris lectionis, quoad puncta, speciminis loco à Critico producta.

Hinc progreditur ad *Exempla melioris lectionis apud L X X. Interpp. quoad literæ alicujus additionem, omissionem, vel commutationem.* Huc refert, pro specimine, sequentia:

CRIT. MALACH. II. v. 12. *in Hebræo codice legitur:* וְלֹא אֶחָד Et nonne unum fecit? *L X X.* κ̀ οὐκ ἄλλον ἐποίησε. Et non alium fecit; *legentes scil.* אַחֵר *pro* אֶחָד, *Resch loco Daleth; optimo sensu*, ait Criticus. *Hoc enim vult Propheta; Deus cùm creavit Evam, eamq; adduxit ad Adamum, ut illam ei sociaret, non aliam ei creavit, adduxit, & sociavit conjugem, etiamsi id posset, & spiritus abundantia illi esset ad plures creandas. Cur autem aliam conjugem non ei creavit & adduxit, sed unam duntaxat? Nempe ut hoc hominem doceret, unam tantùm (non plures simul) ei ducendam esse uxorem, eamq; non esse repudiandam: sic enim fit per repudium, ut homo duas habeat simul uxores, illam nimirum quam repudiavit, quæ prima est & legitima ejus uxor, quæq; talis manet non obstante repudio, deinde & illam quam superinduxit, sed quæ illegitima est & adulterina: unde est quod Christus in Evangelio de repudio interrogatus à Pharisæis, pronuntiet eum adulterum, qui repudiatâ primâ uxore, aliam superinducit. Videtur ergò omninò hæc* τῶν *L X X. lectio melior & convenientior hodiernâ, nisi interrogativè legas illud,* וְלֹא אֶחָד Et nonne unum fecit? *idq; accipias non de Adamo, sed de Eva, ut sensus sit, Annon unam duntaxat conjugem Adamo fecit, licet copia spiritus illi esset, quem pluribus (si voluisset) fœminis inspirare potuisset? Ita eodem redibit utraque lectio.*

VIND. Frustrà de hac discrepantia multa dicuntur, cùm Criticus ipse confiteatur, si interrogativè exponamus id quod legitur in Hebræo, (prout multi præstantissimi Interpretes faciunt, & verborum ratio patitur,) eodem redire utramque lectionem. Cur ergo pro specimine melioris lectionis apud L X X. producit hunc locum? Imò si sensus hic retineatur, ut argumentum in his verbis contra polygamiam, ab unitate primorum conjugum, Adami & Evæ, contineatur, & verba utrobique applicari debeant, apparebit commodiorem & meliorem esse lectionem Hebræam, quàm Græcam:

Græca ita habent, prout à Critico nostro citantur: Καὶ οὐκ ἄλλος ἐποίησε, καὶ ὑπόλειμμα πνεύματος αὐτοῦ: καὶ εἴπατε, τί ἄλλο ἢ σπέρμα ζητεῖ ὁ κύριος, h. e. *Et non alium fecit, & residuum spiritus, ejus erat. Et dicitis, Quid aliud, quam semen quærit Deus?* Sic, inquam, à Critico allegatur lectio LXX. Græcorum hujus loci. Nullus verò, quòd ego putem, codex extat Græcus, in quo legatur οὐκ ἄλλον, sed istud οὐκ ἄλλον, facit ille ex οὐ καλὸν, quomodo in quibusdam editionibus legitur. Alii legunt, οὐκ ἄλλος, alii οὐκ ἄλλος, alii, οὐκ ἄλλως. Qui οὐκ ἄλλον legat, aut scribat, codicem vidi nullum. D. Hieronymus ex LXX. citat; *Non alius fecit*; Ergo legit οὐκ ἄλλος. Utrum ergo ea fuerit LXX. Græcc. mens, quam Criticus eis affingit, dubitari non immeritò potest. Sive autem dicas, *Alius*, sive *Alium*, videntur legisse, vel transtulisse, ac si dictum fuisset אחר. In Hebræo legitur; *Nonne unum* (sc. tantùm) *facit* (Deus)? *Et quare vel, quorsum unum? Quærens semen Dei* (i. e. sanctam, legitimam prolem ex illo uno duorum, non plurium conjugio). Hæc certè lectio longè melius exprimit mentem, vim, & sensum illius Argumenti, quàm lectio אַחֵר *Alius?* Cùm enim Israëlitas redargueret Propheta, qui uxoribus suis legitimis, alias, & quidem infideles adjungerent, à quibus non potuit semen Dei sanctum progigni, & eos vellet inde dehortari & avocare; inde quòd Deus primò conjugium instituens, unum tantùm hominem, marem & fœminam, creârit & conjunxerit, atque eo fine, ut sanctam prolem Deo gignerent; certè magis appositè huc quadrant ista verba; *Non nisi unum Deus fecit ab initio, quamvis residuum Spiritus esset ei, atque adeò pater esset spirituum, adeò ut facilè plures creare potuerit; & quidem ideò, ut in tali μονογάμῳ conjugio legitimam sobolem procrearent*; quàm hæc; *Non alium fecit, &c.* Qui longiorem hujus versionis explicationem desiderat, consulat Calvinum in hunc locum & alios.

Hebræi quidem etiam hunc sensum amplectuntur, ut de Adamo exponant, sed in verborum applicatione nonnihil differunt. R. Salomon ita: Annon unum fecit Deus? (scil. par conjugum) *Adamum & Evam, non verò Virum unum, Duas uxores habentem?* Et reliquiæ Spiritus ei, *h. e. & reliquorum hominum omnium spiritus in eo (uno) erant; ex eo enim prodierunt. Id cùm ita sit,* quare unus, *qui est in conjugio*, quærit *occasiones contra uxorem suam, quæ est* semen Dei?

Dei? *quare causas quærit eam spernendi & contemnendi?* Alii sic explicant; *Cùm Propheta eos redarguisset, quòd ducerent uxores alienigenas, illos objecisse Prophetæ,* Annon unum hominem fecit Deus, & in eo reliquiæ spiritus erant? *q. dicere voluissent; Annon omnes sumus filii Adami primi, unius patris, & ab eo reliqui spiritus (hominum) omnes suam originem ducunt? Itaque perinde est, quam quis ducat, neque jure aliqua aliena dici potest. Ad hæc Prophetam iterum ipsis respondisse; An vos æquabitis vestrum negotium, vestrumq́; facinus Adamo primo, uni in mundo existenti?* Ipse (Adamus) non quæsivit nisi semen Dei, h.e. *liberos qui Deum colerent; non verò ut suam tantùm libidinem expleret, sicut vos. Itaque cavete vobis, custodite spiritum & animam vestram, &c.* Sed hæc duriora videntur, & magis coacta, quàm præcedens expositio. Alii ad Abrahamum referunt, ut R. D. Kimchi.

Abarbenel novam affert expositionem, quam non memini apud alium legisse, hoc pacto; Et non unus facit vel facit (hoc), *h.e. Malum hoc (connubium scil. cum pluribus & alienigenis fœminis) non perpetrat unus duntaxat è vobis, ut dicere possitis aut debeatis; Vir unus peccat, & contra totum cœtum irascitur Deus. Non unus duntaxat è vobis facit hoc,* & cæteris est excellentia Spiritus, h.e. *& cæteris se custodientibus, suamq́; animam ab hoc flagitio puram & inculpatam servantibus. Quin & si maximè unus tantùm esset, quærerem ex eo, quidnam quæreret ex tali conjugio? an ut liberi ex illo conjugio procreati sint semen Dei? Atqui hoc fieri non potest, cùm mater sit filia Dei alieni. Cùm ergo ita se res habeat, ut omnes vos hujus culpæ rei sitis, non unus duntaxat; cumq́; videatis, eum qui hanc prævaricationem committit, non posse procreare semen Dei; ideò moniti estote, ut vobis caveatis, &c.* Sed & hæc expositio nimis videtur violenta. Prima videtur omnium planissima, & simplicissima. Nobis verò non est propositum, locorum istorum expositionem ex professo hîc tractare: sed tantùm lectionis Hebrææ veritatem, bonitatem, commoditatem, & convenientiam, ostendere & defendere. Existimo autem satis patere, in lectione Hebræa nihil hîc esse absurdi, inconvenientis, & incommodi, multò minus aliquid falsi. Itaque nulla cum ratione ea hîc gravatur, vel alteri postponitur.

CRIT. I. CHRON. VI. v.76. *Urbs, quæ Hebraicè dicitur* חַמּוֹן, *à LXX. dicitur* χαμὼθ; *& quidem rectè: sic enim dicitur Jos.21. v.32.* חַמּוֹת. *Item Genes.46. v.13. qui dicitur* יוֹב, *à LXX. vocatur* Ἰασοὺβ;

legerunt nempe ישוב; *& rectè quidem, sic enim vocatur Num. 26. 23. & 1. Chron. 7. v. 1. Item 1. Chron. 23. v. 10. unus ex filiis Schimi, vocatur* זינא *Zina: at LXX. vocant eum* Ζιζὰ; *legentes nempe* זיזא, *quomodo vocatur eodem capite versu sequenti, ubi utrobique LXX. habent* Ζίζα.

VIND. De differentiis, & discrepantiis Nominum propriorum, suprà jam dictum est cap. 2.

Non negatur, Urbem illam Jos. 21. v. 32. rectè dici חמות: sed negatur, malè illam etiam vocari חמון: potuit enim utroque nomine appellari, diversis maximè temporibus, & à diversis scriptoribus; inprimis cùm literæ ת & נ sint ejusdem organi. Sæpissimè appellationes sive locorum sive hominum propriæ, unâ & alterâ literâ variantur. *Nos verò alibi diximus*, scribit Masius ad Jos. 21. v. 11. *multis de causis, proprias locorum hominumque appellationes mutari tempore. Et est etiam, ubi uni loco, aut uni homini, diversa sunt ab initio imposita nomina. Neque dubium est, quin diversi Sacræ historiæ libri, non ex iisdem omnes annalibus sint conscripti, quæ res alibi est à nobis disputata.* Cur statim à diversis istis appellationibus altera de mendo est arguenda? Utraque recta est, & suas habet causas, atque etiam, quia codicum fide & authoritate confirmatur, retinenda. Adde quòd quidam libri habent χαμμὼν, ut Hebraicè.

Idem judicium est de cæteris duobus locis. De יוב & ישוב scribit R. Salomon 1. Chronic. 7. v. 1. *In Pentateucho* (Gen. 46. v. 13.) *scriptum est* ויוב. *Et* יוב *nomen ejus fuit: quia verò affirmarunt se* (נתישבו) *ad Legem discendam* (sc. filii Issachar) *sicut scriptum est;* Ex filiis Issachar, peritis temporum, 1. Chronic. 12. v. 32. *idcirco pro* יוב *vocatus fuit* ישוב. Referam huc judicium Drusii, quod legitur in ejus Epistolis, Epist. 65. ad Edovardum Liveleum: *De nomine* יוב, *scribit, satis intellexi mentem tuam, sed ostendi, quid responderi posset ad argumenta tua. Nam, quod ais, in aliis locis legi* ישוב, *id nihil est. Græca autem Scriptura cùm corrupta sit, non video, quî ex ea emendari possit Hebræa. Nam ut verum sit, alibi legi* ישוב, *tamen ex eo non sequitur, vulgatam illam Scripturam corruptam esse. Potuit enim* διώνυμος *esse. Qualia sunt*, Achar *&* Achan, Arauna *&* Aranjah, & Ornan, Aram & Ram, Abimelech & Achimelech, Jethro & Raguel, *& alia non pauca. Hoc primum: Deinde præter Chaldæum Paraphrastem etiam Latinus Interpres legit ibi* יוב. *Quod vulgata exemplaria*

plaria præferunt, licet in vetustis sit Jobab. Sed quare, inquis, Græci scripsissent 'Ασοὺμ? Si conjicere licet, existimo eos initio scripsisse Ἰὼϐ; in margine autem, notatum fuisse ex aliis locis Ἰωσοὺϐ, quod postea in contextum, ut fit, irrepserit, ϐ literâ ob affinitatem prisci characteris in μ versâ. Hæc mea de hoc loco conjectura est: sed conjectura, non res certa, quam pro oraculo haberi nolim: nihil interim dubitans affirmare, Biblia Hebræa, sicubi corrupta sint, non esse corrigenda ex codicibus Græcis aut Latinis. Ratio est, quia hi codices rarò inter se consentiunt. quia in multis locis etiam depravati sunt, quia nihil certi ex illis erui potest. Depravatos esse in multis locis, ita certum est, ut nihil magis. Porrò quod citra controversiam corruptum est, ex eo non debet emendari, meo judicio, illud de quo adhuc controversia est. Hæc est rectè sentientium sententia, in qua nobis acquiescendum esse puto. Alioqui quid erit certum in religione? Unus hoc probabit, alter illud, tertius, si Deo placet, neutrum recipiet: & omnes tuebuntur se authoritate illorum Interpretum. Dic mihi sodes: D. Hieronymus hoc modo legit, Chaldæus illo, & Græci alio. Quem hîc sequemur? Nam collatio locorum eo minus in his ponderis habet, quòd scriptores non eodem semper modo, nec eisdem verbis mentem suam expresserint. Quæres, si non ex editionibus priscis, nec ex collatione locorum, unde igitur corrigenda sunt? Si corrupta sunt exemplaria, quæ habemus, corrigi debent ex emendatioribus, id quod ipsi Hebræi nonnunquam faciunt. Hæc ille, quę, licet prolixiora, transscribere tamen volui, quia simul exhibent judicium, summi in his literis Viri, de tota hac nova Critica Sacra.

CRIT. I. SAM. VI. v. 18. Usque ad אָבֵל הַגְּדוֹלָה Abel magnum, super quem posuerunt Arcam Domini. *LXX. ἕως λίθου τοῦ μεγάλου, legentes אֶבֶן, quod longè melius est, uti liquet ex ver. 14. & 15. præcedente. Atque sic legit etiam Targum. Nam quòd Rabbini ajunt, lapidem illum dictum esse אָבֵל ob populi luctum, conjectura tantùm est, cujus Scriptura non meminit. Symmachus tamen sequitur hodiernam lectionem, ἕως ἀϐὲλ τῆς μεγάλης.*

VIND. Sine causa hîc sollicitatur iterùm communis & recepta lectio. Sensum, quem LXX. exprimunt, non rejicimus: sed cùm lectio Codicis Hebræi eundem sensum reddat, atque cum aliqua adhuc majore emphasi, cur illa repudianda? aut cur ex illa versione discrepans codicis Hebræi lectio eruenda? Sensum respexerunt & reddiderunt LXX. non literam. Nam in Hebræo;

Super Abel magnum, explicari poteſt, & explicatur, *Super lapidem magnum, Abel dictum*; à *luctu* ſc. populi, ut Hebræi exiſtimant. *Atqui*, ait Criticus, *hæc conjectura tantùm eſt, & Scriptura hujus rei non meminit?* Imò, inquiunt Hebræi, meminit. Sic enim legitur ibidem v.19. *Percuſſit autem aliquot ex viris Beth ſemes, quia introſpexiſſent in arcam Jehovæ: percuſſit, inquam, è populo ſeptuaginta viros, & quinquaginta millia virorum:* וַיִּתְאַבְּלוּ הָעָם luxitque populus, *quòd percuſſiſſet Jehova populum plagâ magnâ.* Sic vertit Vatablus. *Super* (lapidem) *luctûs magnum*; per ellipſin nominis conſtructi. Hinc Junius quidem reddit *Lapidem*, ſed in notis obſervat in Hebræo eſſe, *Luctum. Nam*, inquit, *ſic denominatus fuit lapis affini nomine, à luctu populi, de quo v.19.* Sic Goren Atad, ob luctum Jacobi, quo eum luxerunt, vocatur, אֵבֶל מִצְרַיִם *Luctus Aegypti*, Gen.50. v.10. 11. Hæc ſententia placet etiam Caſp. Sanctio, qui addit: *Solent Scriptores in omni idiomate Nomen adhibere, quòd paulò imò longè pòſt rebus inditum eſt; ut* 1. *Sam.*4. *v.*2. Lapis adjutorii *vocatur ille, cui poſtea cap.*7. *nomen illud datum eſt.*

Vel dici poteſt, illos אבל ſumpſiſſe pro אבן, per commutationem literarum Lamed & Nun, ſicut dicitur לִשְׁכָּה & נִשְׁכָּה. Sic explicant R. Salomon, & R. Eſaias: Sic etiam ſumpſiſſe videtur Paraphraſtes Chaldæus. Et ſic iterum non neceſſe eſt variam hîc fingere lectionem.

Alii exponunt, *Uſque ad planitiem magnam*, in qua ſc. ille lapis erat. Sic explicant hanc vocem Judic.7. v.22. & cap.11. 33. Num.33. v.49.

Noſtri quoque recentiores quidam Interpretes ſic vertunt, neque tamen vel aliam in ſuis codicibus lectionem habuerunt, vel eam quam habent, rejiciunt, aut corruptionis arguunt.

CRIT. II. SAM. XVIII. v.12. *in Hebræo legitur*; שִׁמְרוּ מִי בַּנַּעַר Obſervate puerum Abſalomum. *LXX.* φυλάξατέ μοι τὸ παιδάριον τὸν Ἀβεσσαλώμ. *Legerunt* לִי, *pro eo quod hodie legitur* מִי, *quæ hodierna lectio eſt planè dura, coacta vel abſurda. Et ſanè verſu* 5. *capitis illius, ubi idem repetitur, eſt* לְאַט לִי, *q. diceret*; Quietè ſeu molliter tractate mihi puerum Abſalomum.

VIND. Ad locum hunc quod attinet, de ſenſu nulla eſt difficultas, neque de diſcrepantia.

Dicit primò verſu 5. David ad Joabum, Abiſai & Ithai, audiente

diente populo universo; לאט לי לנער לאבשלום *Leniter mihi*, vel, *propter me, mei causâ* (tractate) *puerum hunc, Absalomum*, (inquam); Volens indicare, Cùm ipsemet non processurus sit in prælium, ut ne quid durius fieri permittant Absalomo, sed ei, quantum fieri potest, parcant & caveant. Dicit; לאט לי *Leniter mihi*, quod quidam explicant, *Propter me, quia filius meus est, caro mea*; לנער *Puerum hunc*; quia puer est, nesciens quid agat, vel saltem non intelligens. Locutio, ut apparet, concisa est, uti esse solent, quæ in gravi & subita animi commotione, festinanterque proferri solent.

Hæc verba Davidis repetens vir ille, qui Joabo nuntium attulit de eo, quod Absalomo contigerat, dicit; *In auribus nostris præcepit Rex Tibi, & Abisai & Ithai, dicendo*; שמרו מי בנער *Cavete* (ne) *quis in puerum* (sc. irruat, manus mittat, vel simile quid): *vel*, si præpositio ב sit pleonastica; *Cavete quis puerum* (sc. tangat, vel lædat) eodem sensu: Vel; *Observate, quisnam in puerum Absalomum* (sc. manum mittat) per ellipsin sc. Verbi, qualis etiam occurrit 1. Reg.22. v.23. Vel: *Observate quicunque* (מי, pro כל מי) *puerum hunc, Absalomum*, (ne sc. quid detrimenti patiatur). Has interpretationes sequuntur plerique Interpretes, nec quid in illis video coacti, vel absurdi. LXX. reddunt; *Custodite mihi puerum hunc Absalomum*. An quia legerunt לי in suo codice? Negatur, quia codicum lectio repugnat: sed, quia illud מי hîc duriusculum ipsis videbatur, nec fortè viderent, quomodo reddi posset commodè, sensum, non verba, reddiderunt, & pro מי interpretati sunt לי, illud desumentes ex præcedenti versu quinto; prout etiam vir ille, non ipsa Davidis verba, quæ alia erant, retulit, sed sensum; sicut nempe in illa consternatione ipsi succurrerunt. Si id voluisset dicere, quod LXX. transtulerunt, dixisset; שמרו לי לנער vel, הנער.

R. Samuel Laniado hanc quoque istorum verborum expositionem affert, quam apud nullum alium legi; *Observate* (eum) *qui est in puero*, me sc. quia mea pars est, meus filius, & propterea parcite ipsi, non sui, sed mei causâ, quia ille in me comprehenditur.

Sine causa itaque nova lectio varia hîc fingitur, quæ nullius codicis exemplo nititur.

CRIT. *Sic v.3. ejusdem capitis, in Hebræo legitur*; Si dimidium

nostri moriatur, hostes non apponent cor (*h. e. parum illud curabunt, seu, nihili istud æstimabunt*) כִּי עַתָּה כָּמֹנוּ quia nunc sicut nos decem millia; *sed nullo sensu. At LXX.* ὅτι σὺ ὡς ἡμεῖς δέκα χιλιάδες, *hoc est*, Tu unus, es instar decem millium ex nobis; *sensu percommodo; legentes sc.* אַתָּה, pro עַתָּה.

VIND. Quare verò nullus sensus est in lectione Hebræa? *Primò* enim, numquid non potest pronomen secundæ personæ subintelligi, ut כִּי עַתָּה כָּמֹנוּ sit pro, כִּי אַתָּה עַתָּה כָּמֹנוּ *Quia tu nunc es sicut nos decem millia.* Ellipsis hæc nec est insolens in hac lingua, nec dura. Sic supplevit Jonathan Paraphrastes Chaldæus, אֲרֵי כְעַן אַתְּ יָכִיל לְמִסְעַד כְּוָתָנָא עַסְרָא אַלְפִין *Quia nunc* tu *potes juvare, ac si nostrûm essent decem millia.* Sic Pagninus, & alii. Itaque hîc iterum sensum reddiderunt, non verba, nec ex hac versione varia codicis lectio potest erui, cùm ejus nulla reperiantur vestigia, multò minùs alia præferri, cùm nihil quidquam incommodi sit vel inconvenientis, in lectione recepta nostri Codicis Hebraici. *Deinde*, an nullus sensus est, si particulam כִּי transferamus, *Quamvis*, hoc pacto; *Quamvis nunc nostrum sint quasi decem millia*: vel, *quamvis nunc adhuc decies mille essent sicut nos, si nostrûm adhuc decies mille plures essent.* An aliquid novi est, ut כי significet, *Quùm*, *Quamvis?* Si Criticus id ignorat, consulat Lexicographos, & exempla suppeditabunt.

CRIT. PSAL. LXXV. v. 10. *legitur in Hebræo:* ואני אַגִּיד לעולם Et ego annuntiabo in sæculum, psallam Deo Jacobo: *LXX. reddunt* ἀγαλλιάσομαι Exultabo, *quasi esset* אָגִיל, *quod est melius multò.*

VIND. Quare verò *multò melius* sit, rationem nullam reddit. Hebræa lectio, omnium codicum authoritate comprobata, fundit sensum bonum, commodum, congruentem, cur ergo melior lectio quærenda? Si fons limpidam aquam fundit, frustra limpidior quæritur in rivo. Lectionem Hebræam receptam sequuti sunt D. Hieronymus, Paraphrastes Chaldæus, Interpretes recentiores omnes. Quî illi omnes tam cæci fuerunt, ut lectionem Græcam multò meliorem præ oculis habentes, deteriorem sint sequuti & amplexi? Quid quæso desideratur in sensu, quem lectio Hebræa fundit? Dicit nempe David, post laudata Dei judicia in impios; *Ego verò indicabo, annuntiabo*, sc. hæc Dei judicia, judicisque in illis justitiam, quod nunc facio, perpetuò sum facturus,

& psallam

& psallam perpetuò Deo Jacob. An malè conjunguntur, *Annuntiatio judiciorum Dei*, cum *psalmodia* & *laude?* Sic alibi hoc verbo הַגִּיד dicuntur pii *annuntiare* Dei potentiam, justitiam, judicia, opera, veritatem, laudem, Ps.9. v.12. Ps.71. v.17.18. Jesa.57. v.12. Ps.145. v.4. Ps.22. v.32. Sic dicitur Jesa.48. v.20. בְּקוֹל רִנָּה הַגִּידוּ *Cum voce cantus annuntiate, divulgate hoc.* An *multò melius* est dicere; *Ego exultabo in seculum, & psallam Deo Jacob*, quàm; *Ego annuntiabo in seculum, & psallam Deo*; Imò annon hoc est magis emphaticum, magis etiam stylo scripturæ conforme? Judicet Lector.

Atqui, dicet, *apparet tamen hinc, illos legisse* אָגִיל, pro אגיד? ℞. 1. non certò tamen scimus, quia hujus lectionis nulla alia in codicibus vestigia. Et V. editio habet juxta Hebræum ἀπαγγελῶ. 2. esto legerint, decepti fuerunt similitudine literæ ד & ל, ut in plurimis aliis. quis interpretum eos est secutus? quis alius dixit, multò meliorem esse hanc lectionem, quàm est Hebraica? Cur singularis hæc lectio præferenda omnibus reliquis codicibus & interpretibus?

Crit. Thren. III. v.56. *in Hebræo est:* Ne abscondas aurem tuam לְרַוְחָתִי Ad respirationem meam; *sensu vel nullo, vel coacto: At* LXX. Εἰς τὴν δεήσιν μου clamori meo; *legerunt sc.* צַוְחָתִי*: nam* צְוָחָה *est* Clamor, *& sæpè de precibus usurpatur.*

Vind. In hujus loci collatione nimis festinavit Criticus, non attendens ad verba mox sequentia. Quod si enim versionem Græcam rectè inspexisset, deprehendisset, ista verba Græca quæ citat, non respondere Hebræo לְרַוְחָתִי, sed voci sequenti, לְשַׁוְעָתִי; Alteri voci respondent in Græca versione ista, quæ sequuntur, Εἰς τὴν βοήθειάν μου *In auxilium meum.* Dupliciter nempe recedit à textu Hebræo versio Græca; *primò* quòd verba hæc לְרַוְחָתִי לְשַׁוְעָתִי transposuit, & inverso ordine reddidit: *secundò*, quòd vocem לְרַוְחָתִי à versu 56. divellit, & cum 57. conjungit; ut sc. eum sensum, quem sibi finxerunt, exprimerent, quia vox לְרַוְחָתִי ipsis difficultatem movisse apparet.

Quòd hæc verba Græca Εἰς τὴν δεήσιν μου respondeant voci לְשַׁוְעָתִי, hinc probatur, quia illi Interpretes, eandem alibi quoque sic reddiderunt. Psal.39. v.13. וְשַׁוְעָתִי הַאֲזִינָה Καὶ τῆς δεήσεώς μου ἐνώτισαι. Sic Psal.34. v.16. Psal.145. v.19. &c.

Quòd Criticus dicit, *illos legisse* צַוְחָתִי, & צְוָחָה *sæpè de Precibus usurpari*,

usurpari, frivolum est. Ne unus quidem in Hebræo codice locus extat, ubi צוחה de Precibus usurpetur, quod ex inductione, & singulorum locorum, in quibus occurrit, examine, liquebit. Et quis sensus, quæ loquendi ratio esset; *Ne abscondas aurem tuam,* לְצַוְחָתִי לְשַׁוְעָתִי *ad clamorem meum, ad clamorem meum?* Quàm dura, absona, & inconveniens hæc sit lectio, judicium permittam vel leviter Hebraicè doctis. Cùm sequatur, *Ad clamorem meum*, liquet, præcedentem vocem aliquid aliud significare.

Quin & si maximè his vocibus voluissent exprimere Hebræum לרוחתי, quare necesse est, ut legerint לצוחתי, cùm etiam vox רְוָחָה ab ipsis hoc sensu sumi potuerit? Sic enim ex Hebræis exponit R. Joseph; *Ad sermonem meum.* Hunc etiam procul dubio respexit sensum D. Hieronymus, reddens; *Ne avertas aurem tuam à singultu meo & clamore meo*; רוחה sc. *Respirationem* sumpsit pro *Gemitu, Singultu*, qualis est oratio in magna angustia versantium. Et ipsa *Oratio* eleganter vocari potest *Respiratio*. Quum enim eâ curas & molestias nostras in sinum Dei conjicimus, tunc spiritus, antea compressus, quasi dilatatur, & violenter emergit. Hinc dicit Jobi cap. 32. v. 20. אֲדַבְּרָה וְיִרְוַח לִי *Si loquar, respiratio erit mihi.* Hæc interpretatio, & hic sensus, placuit etiam Calvino. Sed tamen nonnisi coactissimè adscribi potest LXX. Græcis, ob verba sequentia, quæ nulla habent in Hebræo textu, quibus respondere possint.

Itaque cùm ista verba Græca, εἰς τὴν βοήθειάν μου non possint respondere Hebræo לְשַׁוְעָתִי, nec quicquam aliud sit, cui applicari possint, necessariò referenda sunt ad לְרַוְחָתִי, cui etiam aptissimè accommodari possunt; *Ad respirationem meam*, pro, *Ad auxilium, ad liberationem mei.* Sicut enim in angustia & afflictione, subtracto Dei auxilio, spiritus hominis quasi coarctatur, ita cùm Deus auxilium suum & liberationem mittit, de novo quasi respirat & dilatatur, idque familiari Scripturæ phrasi, cujus exempla Psalmi Davidis suppeditant. Psal. 4. v. 2. בַּצָּר הִרְחַבְתָּ לִּי *In angustia dilatasti mihi.* Psal. 25. v. 17. צָרוֹת לְבָבִי הִרְחִיבוּ *Angustia cordis mei dilatatæ sunt.* Ps. 119. 32. *Viam mandatorum tuorum curram, cùm dilataveris cor meum.* Sic Esth. 4. 14. cõjunguntur רֶוַח וְהַצָּלָה *Respiratio & liberatio.* Sic cùm Deus abstulisset plagam Ranarum à Pharaone & Ægyptiis, dicitur; *Et videns Pharao,* כִּי הָיְתָה הָרְוָחָה *quòd esset respiratio.*

Cæterum

Cæterùm Veteres & recentiores Interpretes, Latinus, Chaldæus, & cæteri omnes, retinuerunt, & explicarunt lectionem Hebræam. Hi omnes, judicio Critici, secuti sunt sensum vel nullum, vel coactum. Annon dura hæc est in tot & tantos viros sententia? Consulat Lector Interpretes quoscunque voluerit, & videat, an illi nullum sensum ex lectione Hebræa reddant! Ipse nullum sensum sequitur, quia Hebraicam lectionem repudiat, & eam sibi fingit, quæ nuspiam extat, ne quidem apud LXX. Græcos.

CRIT. ESA. LIII. v.8. *legimus in Hebræo:* מִפֶּשַׁע עַמִּי נֶגַע לָמוֹ Propter defectionem populi mei plaga est illis; *ubi* לָמוֹ Eis, *est pro* לו Ei, *prorsus ἀνωμάλως, cùm* לָמוֹ *poëticè usurpari soleat, pro* לָהֶם, *non verò pro* לו. *At LXX.* ἤχθη εἰς θάνατον Ductus est ad mortem, *sensu percommodo. Legerunt* לָמוֹת *addito Thau in fine. Legi & reddi commodissimè posset,* נגע לַמָּוֶת *Percussus est ad mortem.*

VIND. Nullâ hîc quoq; de causâ vexatur lectio codicum Hebraicorum. Ponatur *ἀνωμάλως* לָמוֹ pro לו, quid inde? an nullæ occurrunt similes anomaliæ & enallagæ in Bibliis, citra mendi suspicionem? *At*, inquit, לָמוֹ, *poëticè usurpari solet pro* לָהֶם *non pro* לו! Non nego, לָמוֹ usurpari pro לָהֶם; sed nego, non etiam usurpari aliquando pro לו. Id cùm Hebræi ipsi doceant, & viri docti jam antehac docuerint, mirum est, tam præcisè id hîc à Critico negari. R. Moses Kimchi in Grammatica sua docet, מו *esse aliquando,* כִּנּוּי הַנִּסְתָּר הַיָּחִיד *affixum tertiæ personæ singulare.* Exempla duo producit; Jobi 20. v.23. *Et demittit, sc. iram* עָלֵימוֹ *super eum, loco cibi ejus.* Jobi 22.v.2. *Proderit* עָלֵימוֹ *sibi ipsi intelligens.* His duobus, adde Psal. 11. v.7. יָשָׁר יֶחֱזוּ פָנֵימוֹ *Rectum videbunt facies ejus,* sc. Dei. Esa.44. v.15. עָשָׂהוּ פֶסֶל וַיִּסְגָּד לָמוֹ *Faciet illud sculptile, & incurvabit se ei* (sc. sculptili). Jobi 27.v.23. יִשְׂפֹּק עָלֵימוֹ כַּפֵּימוֹ וְיִשְׁרֹק עָלָיו מִמְּקֹמוֹ *Plaudet super illum manibus suis, & sibilabit super illum è loco suo.* Quidam etiam huc referunt Psal. 28. v.8. יְהוָה עֹז לָמוֹ *Dominus fortitudo ipsi est.*

Quod ad versionem LXX. attinet, sit sensus commodus, sed ille prorsus est alienus à lectione Codicis Hebræi, quoad utramque vocem; נֶגַע, quomodocunque legas & punctes, non est, *Actus*, vel, *Ductus est:* Codices omnes constanter legunt לָמוֹ, non למות. Symmachus reddens, *Plaga eis*, expressit ipsissimam lectionem Hebræam. Sic Hieronymus reddens, *Percussi eum:* Para-

phrastes Chaldæus, & reliqui. In sensu ipso conveniunt omnes, & eodem quò tendit LXX. versio, Hebræus quoque textus facit. Quid igitur opus sine causa novam condere lectionem, cujus nullum uspiam in Hebræis codicibus extat vestigium? Quid absurdi, quid falsi, quid inconvenientis in lectione Hebræa? Cur LXX. ita reddiderint, quis dicat? quis omnium illarum discrepantiarum rationes reddat? Illi *sensum spectarunt, non verba: Sic transferre voluerunt*, scribit sæpè D. Hieronymus, quando rationem versionis ipsorum nullam vidit.

CRIT. NAHUM. III. v.18. *in Hebræo legitur*: Sopiti sunt pastores tui, ô Rex Assur, שָׁכְנוּ habitarunt magnifici tui: *At LXX.* ἐκοίμησε, *legerunt* שִׁכְּבוּ, *quod longè melius est.*

VIND. Quare verò melius? quis Interpretum vel illam lectionem sequutus est, vel in Hebræo aliquid desideravit? Omnes quotquot ego vidi, in ejus lectione acquieverunt, eam exposuerunt, & quidem optimè, ut frustrà meliorem lectionem quærat.

Quidam, ni fallor, exponunt de Somno mortis, quod in prima versus parte dicitur, unde & hoc posterius שָׁכְנוּ *Habitabunt*, sumunt pro *Occumbent*, vel, *Occubuerunt*; *Habitabunt*, sc. in pulvere. Neque hæc phrasis aliena est à stylo Scripturæ. Sic legitur Psal.94. v.17. כִּמְעַט שָׁכְנָה דוּמָה נַפְשִׁי *Parum abfuit, quin inhabitasset silentium* (i. e. sepulchrum) *anima mea*, vel, *quin habitasset in sepulchro anima mea.* Psal.7. v.6. וּכְבוֹדִי לֶעָפָר יַשְׁכֵּן *Et gloriam meam in pulvere habitâre faciet.* Hunc sensum respexit D. Hieron. vertens; *Et sepelientur.*

Alii explicant, *Dormitabunt pastores tui, ô Rex Assur*, h. e. Ministri, Duces, Officiarii tui securi stertent quasi, vel, vecordes erunt, quasi dormirent cessabunt pugnare: *Habitabunt*, h. e. recipient se in ædes suas, & requiescent *fortes tui.* Sic idem hoc erit quod Jerem.51. v.30. dicitur; *Cessaverunt pugnare fortes Babel, habitaverunt in munitionibus, defecit fortitudo eorum.*

Quare itaque melius est longè quod LXX. transtulerunt? D. Hieronymus de hac ipsorum Interpretatione scribit; *In illis longè alium & diversum esse sensum, quàm in Hebraico*; non verò, *quòd in Hebræo suo codice aliter legerint*; ac proinde dicit; *Debemus autem juxta Hebraicum paululùm ab historia in sublime conscēdere, &c.* Et quomodo שִׁכְּבוּ est ἐκοίμησε *Consopivit*: Sic dicendum fuisset שִׁכֵּב.

Sensum,

Sensum, quem illi sibi finxerunt, reddiderunt, non ad literam; ut temerarium sit, variam lectionem ex hac ipsorum versione effingere.

CRIT. PROVERB. XIV. v. 14. *legimus in Hebræo:* מִדְּרָכָיו יִשְׂבַּע סוג לב ומעליו איש טוב Aversus corde satiabitur viis suis, vir autem bonus de eo quod in sese est; *quæ phrasis dura est & obscura. At LXX.* Ἀπὸ δὲ τῶν διανοημάτων αὐτοῦ ἀνὴρ ἀγαθός; *legentes,* ומעלליו, vel, וּמִמַּעֲלָלָיו, *quæ lectio sensum reddit longè planiorem: nam* מַעֲלָלִים *sunt* Opera, Facta, ἐπιτηδεύματα, *quomodo vocem illam vertunt sæpiùs LXX. Interpretes.*

VIND. Quod attinet ad lectionem Hebræam, quare illius phrasis dura est & obscura? Est elliptica, vel ex præcedentibus, vel ex sensu, complenda. Sed an propterea dura, obscura, & de mendo suspecta reddenda? Quis Interpretum hactenus ab ea recessit? quis LXX. lectionem ei prætulit, aut ex ea errorem in lectione Hebræa suspicatus est?

Pagninus reddit: *Et ab eo* (sc. averso corde) *vir bonus* (recedet); quæ interpretatio planissima est, מעל enim est *A*, *Ab:* מֵעָלָיו *Ab eo*, supple, יָסוּג *Recedet*, vel, יָסוּר, quod idem, & perspicuum ac facilem habet sensum. Quid crebriùs in lingua Hebræa ellipticis istis locutionibus? Sic Tremellius.

Alii reddunt: *Et præ eo* (sc. satiabitur) *vir bonus* (ex viis suis sc.): *Mem* enim etiam inservit comparationibus. Sic sensus est; *Impio secundum justitiam Dei reddetur juxta vias & actiones suas: sed pio ex gratia Dei ultra id quod facit: longè major erit retributio quam Deus ex gratia reddet piis, quàm pœna impiorum: quia his redditur secundum proportionem meritorum, illis ultra proportionem.* Sic Deodatus.

Alii, *Et super eum* (erit) *vir bonus:* מֵעַל enim etiam est *Super*, *Desuper.* Sic Vulgat. h. e. *Vir bonus, qui nunc est eo inferior, tandem erit eo dignior & præstantior.*

Alii: *Vir bonus à se ipso satiatur:* Se enim contentus est, extra se nihil in bonis habet præter Deum, sibi sufficit, honores, potentiam, divitias, quas aversus corde sectatur, magno animo contemnit, ac pro nihilo habet. Drusius.

Alii: *Ex foliis suis,* ut sit plurale à singulari עָלֶה cum affixo, h. e. *ex fructibus suis, ex operibus suis.*

Annon mirum est, nihil ex his sapere Critico? omnia hæc

ipsi esse dura & obscura? quæ tot eruditis & magnis viris satisfecerunt.

Nos etiam sensum, quem LXX. expresserunt, non rejicimus, quia facilè cum Hebræo conciliari potest: sed quî arguit LXX. legisse in Hebræo וּמְעָלְלָיו vel וּמִפְּעָלְלָיו? *primò* ubi עֲלָלִים legitur in lingua Hebræa? *secundò* מַעֲלָלִים non puto uspiam à LXX. reddi per *διανοήματα*. Ego non dubito quin LXX. legerint in suo Codice ut nos, & vocem Hebræam מַעֲלָיו hoc sensu acceperint; *Et ab eo quod penes se est, vir bonus.* Sensum reddiderunt, ut & alii Interpretes, unde nulla literalis varia lectio colligi potest. Audax facinus est, tam levi, imò nulla de causa, de mendo suspectam reddere receptam lectionem, sine ulla Codicis authoritate, sine ullius Interpretis assensu.

CRIT. PSAL. XXXVII. v.20. Qui oderunt Deum, instar pinguedinis agnorum consumentur: בעשן כלו consumentur in fumo. *quid*, inquit Criticus, *illud est in fumo? At LXX. ὡσεὶ καπνὸς Instar fumi; legerunt* כעשן *per Kaph.*

VIND. At cur quæso, quia sic verterunt, ideò aliter quàm nos legerunt? Quidam recentiores Interpretes etiam ita vertunt, an propterea aliter legerunt? Sensus utriusque lectionis eòdem recidit. *In fumo deficere*, vel, *In fumum deficere*, annon facile reddi potest per, *In fumum abire, & consumi*: hoc quid aliud, quàm, *Instar fumi consumi?*

CRIT. PSAL. XXII. v.17. *In Hebræo legimus:* כָּאֲרִי Sicut leo manus meas, & pedes meos. *LXX.* ὤρυξαν τὰς χεῖράς μου, *legerunt* כָּרוּ Foderunt. *Sic habet etiam Aethiopicum Psalterium, quam lectionem nemo nisi Judæus dubitat esse meliorem.*

VIND. Huic ejus judicio subscribo. De hoc verò loco cùm tot viri docti jam scripserint, nolo ego plura addere. Pro certo habetur, mutationem aliquam in hoc loco factam; malitiáne, an casu & errore, incertum. Lectionem verò כָּרוּ vel כָּארוּ prodit ipsa Masora: & sunt docti ac fide digni Christiani, qui testantur, se hanc lectionem invenisse in quibusdam antiquis codicibus Manuscriptis. Ex iis est Capito, qui in Institutionibus suis Hebraicis lib.1. cap.13. testatur, se *apud Vangiones olim in membranaceo ac vetustissimo libro, margini hanc vocem ita adscriptam invenisse.*

Inde itaque infero: Si eadem ratio esset illarum variarum lectionum,

ctionum, quas ex Interpretibus colligit, aut fingit potiùs, Criticus, procul dubio etiam quarundam saltem vestigia & rudera similia vel in Masora, vel in antiquis Codicibus extitura. At ne gry quidem vel de una uspiam reperitur.

Hoc adhuc addo; Criticæ lib.5.cap.5. sub finem, adducit Aquilæ expositionem, qui vocem כרו reddidit per *ᾔσχυναν Fœdarunt.* Cujus rei hanc rationem reddit sagax Criticus, *Aquilam existimasse, quia verbum* חָפַר *&* Fodere, *&* Ignominiam *significat, verbum* כָּרָה *similiter utrumque significare.* At sublesta hæc est ratio. Aquila sine dubio legit כארו cum Aleph in medio, & legit כָּאֲרוּ, quod sumpsit pro כִּעֲרוּ. Nam כָּעַר idem est quod Græcum *αἰσχύνω.* Et pro כָּעַר aliquando etiam dicitur כָּאַר: frequens enim est harum duarum literarum permutatio: Exemplum ejus reperies in Lexico Talmudico in כאר.

CRIT. PSALMO XLIX. v.13. *in Hebræo legitur:* Homo in honore בַּל יָלִין non pernoctat, *hoc est, non permanet. Sensus quidem non est incommodus, si satis cohæreret cum eo quod sequitur:* Similis factus est brutis, quæ exscinduntur: *sed non cohæret.* At LXX. *οὐ συνῆκε* Non intellexit; *legerunt* יָבִין *commodo & cohærente sensu. Hoc nempe vult Psaltes; Homines in honore constitutos, at non verè cordatos (h.e. qui revera non sunt pii: illos enim Scriptura solet vocare stultos) indignos esse qui homines dicantur, brutis pecudibus similiores. Hæc lectio confirmatur ex versu ultimo Psalmi illius, ubi eadem sententia totidem verbis repetitur: scribitur enim isthic,* וְלֹא יָבִין.

VIND. Quod ad lectionem Hebræam, ejusque cohærentiam cum præcedentibus & sequentibus, nullos ego adhuc vidi Interpretes, qui de ea sint conquesti. Sensum, quem Criticus Davidi affingit, falsus est, & ejus menti ac verbis repugnans. Comparat homines incredulos in honore constitutos pecudibus, non ratione intellectus, sed ratione communis cum illis exitus. Audiatur expositio Calvini, cui an in cohærentia sensus investiganda Criticus sit conferendus, aut præferendus, pauci ambigent: *Postquam,* scribit, *insanas cogitationes derisit, quibus se sponte decipiunt increduli, nunc addit; quamvis ita sibi placeant, instare tamen illis communem cum brutis pecudibus exitum. Etsi enim quoad animas inter homines & bruta animalia magnum est discrimen, meritò tamen Propheta, de præsentis vitæ statu loquens, incredulos jumentis in morte similes fore*

dicit. Neque enim opus erat disputare de futurâ vitâ, quia negotium erat cum filiis hujus seculi, qui ad illius spem non penetrant, nec animis altam felicitatem concipiunt, quam quâ nunc fruuntur. Ergò eorum vecordiæ insultans, Vos quidem, inquit, quasi exempti communi hominum sorte, cornua effertis supra nubes: sed mors vobis imminet, quæ abolebit vestram istam superbiam, ut nihil inter vos & asinos vel canes intersit. De sensu, quem Criticus Davidi affingit, hæc est ejusdem magni Viri sententia: *Nam quod subtilius ludunt nonnulli Interpretes, mihi non probatur, fieri homines jumentis similes, quia non intelligunt ad quam præstantiam sint conditi, nempe dum animam illis indidit Deus, quæ nunquam dormiet vel morietur. Nam mens Prophetæ satis perspicua est, frustra sibi blandiri profanos homines propter caducam vitam, quia mox superveniet interitus, qui eos brutis pecudibus aggreget. Ac ultimo verbo declarat* (NB) *seipsum Propheta, cur comparet terrenos homines jumentis, quia sc. Exciduntur, vel pereunt.* Nihil addo ad summi Viri judicium. Si cui autem ille non satisfaciat, adeat alios, & idem inveniet.

Itaque argumentum, quod Criticus ex cohærente sensu deducit, sic concidit. Quod in priore versus parte simpliciter dicitur; *Homo in honore non pernoctabit* (sc. post mortem), id in posteriore, similitudine à jumentis petitâ, illustratur. Quod ultimo versu legitur לֹא יָבִין, non potest inde argui, hìc quoque versu 13. sic esse legendum. Nam quot ejusmodi versus extant in Scriptura paralleli, in quibus tamen diversæ reperiuntur voces? In hoc ipso loco v. 13. est וְאָדָם v. ultimo אָדָם, sine Vau: versu 13. est בַּל, versu ultimo וְלֹא, quomodo ergo verum quod dicit Criticus, *eandem sententiam totidem verbis repeti*, excepto sc. hoc? Versus ultimi hic est sensus: *Homo in honore constitutus, & qui non intelligit*; vel, *si non intelligat.* Non verò, *Homo in honore constitutus non intelligit*: לֹא יָבִין pertinet ad subjecti descriptionem; prædicatum est; *Similis est jumentis quæ exciduntur vel pereunt.*

Septuaginta Græci alium spectarunt sensum, ut ex versione illorum liquet, ideò *συνῆκε* illud assumpserunt ex versu ultimo, & hic quoque retinuerunt, non quòd aliter in suo codice legerint, quæ mera est Critici conjectura. Nam omnes codices Hebræi consentiunt.

CRIT. PSAL. XCVII. v. 11. *in Hebræo legimus:* אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיק

Lumen

Lumen ſeminatum eſt juſto. *Dura metaphora. At LXX.* φῶς ἀνέτειλε *Lux* orta eſt : *ſenſu commodiore & planiore. Legerunt* זרח *quæ lectio melior videtur.*

VIND. Quod ad Hebraicam lectionem, durior quibuſdam videtur metaphora; attamen approbatur à Calvino, quem vide, ut & Simeonem de Muis, qui addit; *Dura quibuſdam videtur hæc metaphora*, Lux ſata eſt; *mihi non, qui legam Pſal. 126. v. 5.* Qui ſeminant in lachrymis, &c. Chaldæus conjungens utramque ſignificationem זרח & זרע, reddit; ניהור דנח ומטמרא לצדיקיא *Lux oritur, & absconditur justis.* Neque ipſe Genebrandus, alias iniquior, hîc rejicit lectionem Hebræam. Mercerus: *Lux ſata*, i. e. diſperſa eſt juſtis.

Unde verò probat Criticus, LXX. legiſſe זָרַח vel זָרַח? Ex verſione id colligi non poteſt. Nam dici poteſt 1. illos ſenſum, non verba tranſtuliſſe. Senſus enim hîc ex Hebræo quoque poteſt elici. Quid enim eſt, *Lux ſata eſt juſto*; quàm, *Juſto lux, utut aliquandiu abſcondatur, tandem tamen orietur & progerminabit, instar ſeminis aliquandiu in terra latentis, ſed ſuo tempore erumpentis copioſe*: Semen in terra projectum, proximè ſequitur τὸ זרח h. e. ejuſdem *exortus*, ita ut *Satum eſſe*, & *Exoriri*, tanquam certò ſe invicem conſequentia, propter connexionem, pro ęquipollentibus ſumi queant. Vide Interpretes. 2. etiam dici poteſt, illos זָרַע ſumpſiſſe pro זָרַח, per commutationem literarum homogenearum. Sic Joelis 4. v. 11. עושו, juxta quoſdam ponitur pro חושו *Feſtinate*, ut obſervatur à R. Salomone & aliis. Sic pro eo quod 2. Reg. 2. v. 13. legitur [illegible], Jeſa. 39. v. 2. legitur וַיִּשְׂמַח. Et ſic etiam quidam Hebræorum acceperunt hoc loco. Don Aben Jechija ſcribit: ועין זרוע הוא במקום חית לפי שאותיות אחהע מתחלפות והוא מלשון זריחה h. e. *Et Ajin in* זרוע *eſt loco Chet, quia literæ gutturales inter ſe permutantur, eſtq; hic idem quod* זָרַח. Annon eodem modo quoque intelligere potuerunt LXX?

Codices Hebræi omnes hîc conſentiunt in lectione. Interpretes eam, & aptè quidem ac eleganter exponunt. Cur ergo nunc demum repudianda?

CRIT. PSAL. XIX. v. 5. *dicitur in Textu Hebræo de cœlis*; Exivit in univerſam terram קַוָּם linea eorum, *h. e. ambitus*, περιφέρεια, *ſenſu quidem in ſe vero, ſed non cohærente & conſono cum ſequenti hemiſtichio*;

misticbio; Et in fines orbis terrarum מִלֵּיהֶם verba eorum, *ubi idem quod præcessit, repetitur, mutatis tantùm verbis, pro more sacrorum illorum Poëtarum & Prophetarum. Meliùs ergò LXX. & convenientius reddiderunt,* φθόγγος αὐτῶν Sonus eorum; *legerunt* קוֹלָם *vel* חַוָּם *à radice* חוה, *quæ Syriacè significat Loqui.*

VIND. Hic locus jam à tot viris doctis est vindicatus, ejusque lectio Hebræa, cum Versione τῶν LXX. ita conciliata, ut pigeat vel illorum scripta compilare, vel plura illis de meo addere. Non possum tamen omittere, quin adscribam judicium Doctissimi Viri Simeonis de Muis, qui in præclaro suo in Psalterium Commentario, post recensitas τῶν LXX. & Symmachi (qui reddidit ὁ ἦχος αὐτῶν) versiones, subjungit: *Neque verò abludit vox Hebraica* קַו, *quâ hîc utitur Psalmographus: nam inter alia significat etiam* Sonum illum, *quem edit* linea *aut* amussis, *dum à fabris lignariis extensa super lignum remittitur. Quis ergo ferat, quod vulgò dicitur, Græcum Interpretem, D. Hieronymum, Sanctum quoque Apostolum, ac Symmachum,* קֹלָם *pro* קַוָּם, *in suis codicibus habuisse? Nec placet Apocope Poëtica, quam hîc absque exemplo fingit Genebradus,* קו *pro* קול. Hæc ille. Adde & Drusium, summum in his literis virum, in Quæsitis per Epistolam, Epist. 77. ad Guilelmum Wathakerum: *Quæro*, inquit, *ex te, vir doctissime, in his verbis Psal. 19. v. 5.* בכל הארץ יצא קוּם *quid tibi videatur de voce* קַוָּם, *quam corruptam esse multi hodiè putant, legendumq; pro ea censent* קֹלָם, *unius literæ immutatione? Quorum opinionem juvat interpretatio LXX. Symmachi, & Hieronymi. Ego aliter sentio. Nec desunt mihi rationes. Primùm enim loquitur de Cœlis. Cœli nullum sonum edunt, nisi fortasse vera est eorum sententia, qui putant, in cœlo perpetuam harmoniam esse. Sed viderint qui hoc affirmant. Deinde si, quod volunt,* קֹלָם *legeretur, David sibi contradiceret: nam præcedit ecce,* Non auditur vox eorum. *Ultimò ac postremò, in* קַוָּם *omnia exemplaria Hebraica consentiunt. Consensus exemplarium non est temerè impugnandus. Si hæc tibi non satisfaciunt, quæro rursum, quando existimes hunc locum corruptum fuisse, utrum ante tempora Hieronymi, an post? Si antè, cur Hieronymus vertit,* Sonus eorum? *Si post, quî fit ut Aquila, qui ante eum vixit, reddiderit,* Ὁ κανὼν αὐτῶν, *id est,* Regula eorum? *Quæ interpretatio hodiè recepta, nec malè quadrat ei loco. Nam per* Regulam, *sive* Lineam, *ibi significat* Structuram cœli, *ut in illo,* Linea extendetur super Hierosolymam.

ſolymam. *Metaphora ergò eſt à fabris murariis aut lignariis. Locum hunc expoſuerunt antiqui omnes de Apoſtolis, atque hoc ſenſu citatur in N. T. Rom. 10. v. 18. Quoniam autem Apoſtoli prædicatione ſuâ ædificarunt Eccleſiam, ideò rectè etiam legitur ὁ φθόγγος αὐτῶν. Nam ut verba diverſa ſunt, ſenſus tamen idem.* Hactenus ille.

Quòd conjicit Criticus, illos fortè etiam legiſſe חֵוָם, putidum nimis eſt. Ubi חֵו in linguâ Hebrçâ vel Chaldææ ſignificat *Sonum, Sermonem?* Reſpexerunt ad ſenſum, non ad vocem, ut eruditi viri jam pridem judicarunt.

CRIT. AMOS VIII. v. 8. *legitur in Hebræo:* Annon propterea commoveretur terra, & lugeret omnis ejus incola, & aſcenderet illa tota, כָּאֹר ſicut lux. *Meliùs LXX. ὁ ποταμὸς: legerunt* כַּיְאֹר, *quo de loco fuſiùs ſuprà diximus cap. 2. & 9. hujus libri.*

VIND. Nolo hîc adſcribere quæ fuſiùs de hoc loco diſſerit locis citatis. Nam ſine cauſa tantos in ſimpulo hîc excitat fluctus. Non litigatur de ſenſu: quæritur tantùm, utrum ideò, quia LXX. reddiderunt ὁ ποταμὸς, legerint in ſuo codice כַּיְאוֹר non כָּאוֹר? Criticus id affirmat, nos negamus. Multi recentiores quoque Interpretes reddiderunt, *Quaſi rivus*; an verò propterea ſequitur, illos etiam in ſuis codicibus habuiſſe כַּיְאֹר? Ridiculum. Ideò ſic tranſtulerunt, quia judicarunt hanc vocem כָּאֹר idem hoc loco eſſe, quod כַּיְאֹר, (vocali brevi in longam commutatâ, & Jod extrito, euphoniæ causâ fortè) tùm ex circumſtantiis textus, tùm ex collatione Amos 9. v. 5. In eundem ſenſum etiam quidam Hebræorum abeunt, & cenſent כָּאֹר poſitum eſſe pro כַּיְאֹר. Ephodeus hoc exemplum refert inter ea, in quibus Jod aliquando eliditur, ut מְדָנִים, pro מְדְיָנִים, & ſimilia. Annon idem potuerunt ſenſiſſe LXX. quamvis legentes כָּאֹר, ad ſenſum reſpiciendo? Itaque ſine cauſa hîc fusè de vera lectione diſceptatur, & nova varia lectio fingitur, quæ nullius codicis authoritate comprobatur. An nullæ admittendæ anomaliæ, vel ubi occurrunt, novæ & regulares magis lectiones ſtatim fingendæ?

CRIT. HOSEÆ VII. v. 6. *legitur in Hebræo:* כִּי קֵרְבוּ כַתַּנּוּר לִבָּם Quia admoverunt cor ſuum inſtar clibani. *At LXX. ἀνεκαύθησαν* Inflammati ſunt: *legerunt* חָרְבוּ, *quod melius eſt.*

VIND. Neque in hoc loco quoad ſenſum eſt difficultas, aut diſcrepantia. Nam & lectio Hebræa, & interpretationes ex ea

facte, & LXX. versio, omnes ad eundem tendunt scopum: Hebræa lectio habet, *Applicuerunt cor suum instar clibani,* h. e. *Sicut clibanus à pistore supposito igne accenditur & inflammatur, sic & illi aptarunt,* h. e. accenderunt *cor suum, concipiendo in eo paulatim omnis generis machinationes & scelera, antequam ad manifesta scelera prosilierint.* LXX. quia Hebrææ vocis קרבו sensum non benè satis sunt assequuti, satis habuerunt sensum reddere & exprimere; *Διότι ἀνεκαύθησαν ὡς κλίβανος αἱ καρδίαι αὐτῶν Propterea inflammata sunt sicut clibanus corda eorum,* sensu prorsus eodem. Cur in hujusmodi locis, in quibus manifestè apparet, illos reddidisse *sensum, non verba,* variæ statim lectiones codicum Hebraicorum sunt fingendæ? Et, si aliter legerunt in suo codice, quâ authoritate dicentur legisse חרבו. Ubi חָרְבוּ significat *Inflammati sunt?* Cedò locum. significat, *Exsiccati sunt,* ut חָרְבוּ הַמַּיִם *Exsiccatæ fuerunt aquæ:* חָרְבוּ פְּנֵי הָאֲדָמָה *Exsiccata fuit superficies terræ,* Genes.8. v. 13. *Inflammare* nuspiam significat. Unde barbara & insolens foret illa lectio, ad rem etiam præsentem impertinens. Si lectio fingenda, meliori specie diceretur, illos legisse קדחו, cujus vocis scriptio etiam est aliquo modo affinis. Adde si ex discrepanti versione nova varia lectio condenda, dicendum etiam erit, illos in suo codice legisse, non לִבָּם *Cor,* sed לבותם *Corda eorum,* quia reddiderunt *αἱ καρδίαι αὐτῶν,* in plurali numero. Quis sic emendandi codicem Hebræum tandem erit finis?

Post hæc producit Criticus *exempla melioris lectionis apud LXX. quoad Voces integras; idq́; respectu additionis, vel omissionis, aut permutationis vocum, & quidem primò in Nominibus propriis, deinde in Vocibus aliis.*

Quod ad Varietatem in Nominibus propriis attinet, de ea alibi jam in genere dictum est. Qui in illis rationem quærit, vel ad uniformem illa reducere tentat lectionem, vel ex Interpretum diversa scriptione & nomenclatura, Hebraicam quoque lectionem, in quam omnes Hebræorum codices consentiunt, immutare vel corrigere aut emendare conatur, næ ille nihil aliud facit, quàm ut cum ratione insanire videatur. Interpretum est explicare, quando uni eidemq; personæ, aut loco, diversa attribuuntur nomina: non autem lectionem textus corrigere. Rationem omnium appellationum

pellationum dare quis possit? Remittimus hîc Lectorem ad ea quæ suprà de hac varietate scripsimus, quæ hîc & alibi, ubi hujusmodi exempla recurrent, applicare poterit.

CRIT. NUMER. XXVI. v.41. *omittitur in Hebræo* לְאֶרְדְּ, *ante voces istas*, מִשְׁפַּחַת אַרְדְּ Familia Ardi: *sic enim toto reliquo capite, singulis familiis præponitur nomen Viri, à quo sunt denominatæ singulæ familiæ: LXX. non omiserunt: habent enim* τῷ Ἀδὲρ δῆμος ὁ Ἀδερί. Hæc ille.

VIND. At cur ideò in textu omissa est illa vox, cùm innumeræ hujusmodi varietates & imperfectæ locutiones occurrant? Si in textu scripta fuisset, æquè ac in cæteris familiis, sine dubio etiam à scribis æquè adscripta fuisset: si unus vel alter per errorem & lapsum vocem illam omisisset, alii tamen id non fecissent; ut saltem varietas lectionis codicum Hebraicorum illum errorem proderet: si scribæ omisissent, correctores saltem & lectores animadvertissent. Notum enim est, quâ accuratione semper usi sint Hebræi in Libro Legis describendo. Chaldæi etiam Interpretes vocem illam in suis Paraphrasibus codici Hebraico conformiter omiserunt. Cur Moses omiserit, nostrûm nil interest scire, ac proinde non vellicare. Ex circumstantiis facilè liquet, in sensu vocem illam esse supplendam. Quòd autem in textu omnia omissa dici debeant, quæ ad sensus perfectionem desiderantur, vel etiam, quæ ab Interpretibus ad eum supplendum adduntur, nemo sanus dixerit. LXX. itaque *sensum respicientes*, vocem illam de suo inseruerunt. Pagninus item & alii quidam recentiores Interpretes vocem illam in suis versionibus expresserunt; non quòd in suo codice eam invenerint, non etiam ex LXX. sed de suo. Eadem ratione id fecerunt LXX.

CRIT. I. CHRON. VI. v.26. *ubi in Hebræo est geminus Elkana, LXX. omittunt posteriorem, quem etiam omittendum esse liquet ex versu 35. ubi ordine retrogrado genealogia illa recensetur, cum aliqua nominum immutatione.*

VIND. Præcipitavit hîc judicium suum Criticus accuratus. Geminus est Elkana tam in Hebræo, quàm in LXX. sed LXX. unum Elkanam retulerunt ad v.25. quod præ festinatione non animadvertit Criticus: Duo illi versus sic habent in Hebræo:

vers.25. *Filii autem Elkana; Amasai & Achimoth:*

vers.26. *Elkana: filii Elkana, Tzophi filius ejus, & Nachat filius ejus.*

LXX. v.25. Καὶ υἱοὶ Ελκανὰ, Ἀμασαὶ, καὶ Αχιμωὰθ, Ελκανά.
v.26. Ελκανὰ υἱὸς αὐτοῦ, σοφὶ υἱὸς αὐτοῦ, ναὰθ υἱὸς αὐτοῦ.

Omnia de verbo ad verbum conveniunt cum Hebræo, & quæ Hebræus codex habet, habent quoque LXX. nisi quòd illi Elkanam primum recenseant vers. 25. tres facientes filios Elkanæ; Amasam, Achimoth & Elcanam. Et hoc sensu quoque exponit R. D. Kimchi, primum istum Elkanam adhuc præcedentibus duobus assignando. Faciendum id esse, videtur docere distinctio Accentus Alhnach, qui illi voci est subscriptus: *Istorum trium*, inquit Kimchi, *Amasæ, Achimoth & Elcanæ, unus alterius fuit filius.* Criticus noster v.26. duntaxat conferendo, neque ad versum præcedentem respiciendo, hîc deceptus fuit. Quin & postea gemini Elkanæ fit iterum mentio. Vide non solùm versum 35. quem Criticus citat, sed & versum 34. Mihi verò non vacat Genealogias istas hîc digerere. Sufficit ostendisse, nullam in hoc versu prorsùs esse in LXX. lectionis varietatem.

CRIT. *Ibid. v.27. in fine versiculi post* אֶלְקָנָה בנו, *LXX. addunt* Σαμουὴλ υἱὸς αὐτοῦ; *& quidem rectè: nam sequitur statim Genealogia Samuelis.*

VIND. Rectè possunt omninò dici addidisse LXX. *Samuel filius ejus*; sc. quoad sensum, quia Elkana, cujus mentio in præcedenti versu, fuit pater Samuelis, & Samuel filius ejus, cujus genealogia sequitur. Quæritur autem, utrum hoc ex Codice Hebræo, an verò ex sensu, tanquam Interpretes & Paraphrastæ, addiderint? Si illud dicatur, Codicum Hebræorum authoritate id probandum. Atqui nulli voces illas exprimunt. Itaque majoris perspicuitatis causâ illud suppleruntur LXX. ex sese. Tremellius & Junius, Lutherus, & fortè alii quoque recentiores, quoque supplent illa verba; neque tamen illi codicem talem Hebraicum habuerunt, in quo verba illa extiterint, sed ex sensu. Verisimile est Scriptorem libri Chronicorum, qui breviarium duntaxat scripsit historiarum, brevitatis causâ hoc omisisse, quod ex historia Samuelis satis esset notum.

CRIT. *Ibidem versu 28. in Hebræo est*; Filii Samuel primogenitus וַשְׁנִי וַאֲבִיָּה Vaschni & Abija. *At LXX.* Καὶ οἱ υἱοὶ Σαμουὴλ ὁ πρωτότοκος

πρωτότοκος αὐτοῦ Ιωὴλ, καὶ δεύτερος Αβιά; quæ lectio longè melior est: fuerunt enim Samueli duo illi filii Joel & Abia, ut liquet ex 1.Sam.8. v.2. & 1.Chronic.6. v.33. ubi Heman dicitur filius Joël, filii Samuelis.

VIND. Verba Hebræi textus ita habent: ובְנֵי שְׁמוּאֵל הַבְּכוֹר וַשְׁנִי וַאֲבִיָּה quæ dupliciter exponunt. *Quidam* putant, Nomen primogeniti ejus, Joëlis sc. reticeri, propterea quòd aliunde illud notum fuerit, ut sensus sit; *Filii Samuelis, primogenitus (ejus* Joel, *subintellige) & secundus Abyah.* Hanc expositionem rejicit Kimchius, 1. quòd שני in hac significatione nuspiam legatur punctatum cum Scheva, 2. quòd ו non cum Pathach, sed cum Scheva notandum fuisset, 3. quòd sic ו in voce sequenti etiam redundaret. Itaque vult ille וַשְׁנִי esse nomen proprium, & eundem esse וַשְׁנִי & יואל, sicut plurima talia exempla occurrunt, ut unus idemque diversis nominibus appelletur. Et sic quoque plerique recentiores Interpretes omnes sunt interpretati, *Primogenitus Vaschni, i. e. Joël.* Itaque LXX. priorem sensum sunt secuti, & nomen Joëlis suppleverunt de suo, ex locis allegatis illud desumentes, non quòd in suo codice sic legerint. Quis enim illud certò affirmaverit in unanimi codicum Hebraicorum omnium consensu?

CRIT. I. CHRON. XV. v.18. *ubi enumerantur Cantores, LXX. post Zecarjah omittunt* בֵּן, *quod & omittitur in Hebræo v.20. ubi illi iidem denuò recensentur.*

VIND: Quis verò tam certò dixit Critico, LXX. omisisse בֵּן v.18? Quædam enim editiones Græcæ illud exprimunt. Sic annotatur in Variis lectionibus edit Francofort. Ζαχαρίας υἱὸς Ιαα ζιὴλ. Sic quoque exprimitur in edit. quæ adjuncta est Bibliis Pagnini in fol. Sumserunt sc. illi בֵּן pro Nomine appellativo, & cum sequenti nomine construxerunt. Hebræi verò faciunt Nomen proprium Cantoris peculiaris. Et hunc *Ben* putat R. David intelligendum in titulo Psalmi noni לַבֵּן; quòd scil. hic sit ille *Ben*, per quem David illum Psalmum cecinerit de morte Saulis. Quòd ל notatur cum Pathach, ad includendum He hajediah, quod aliàs non solet præfigi Nominibus propriis, id nihil impedire, quia id factum sit ad majorem certificationem, quod Cantor hîc intelligatur certus aliquis, quasi dicat; *Præfecto Musicæ, de morte Saulis, ipsi Beno* (traditus canendus) *Psalmus Davidis.* Vide

Kimchium. R. Salomon etiam *Ben* accipit pro Nomine proprio.

Frustra itaque & hîc varia lectio fingitur, cùm editiones quædam Græcæ hoc בן exprimant vers. 18. quæ procul dubio sunt optimæ.

CRIT. *Eodem v.18. post* יְעִיאֵל *LXX. addunt* Ὀζίας, *idq; ex vers.20. ubi in Hebræo est* עֻזִּיאֵל.

VIND. Quam editionem Græcam sequutus sit Criticus, nescio. Ego duas consului, sed in earum neutra reperi Ὀζίας versu 18. Itaque cùm codices Græci hîc varient, quis illos potiùs approbet, qui à textu Hebraico recedunt, quàm qui ad illam accedunt? Mira festinantia & præcipitantia Critici. Ubi extat, ibi additum est, non ex Hebræo, sed ex v.20.

CRIT. I. CHRON. XVI. v.43. *omittuntur à LXX. isti duo,* Heman & Jeduthun, *qui istbic videntur omninò superflui.*

VIND. Quare? Rationem nullam addit. Hîc iterum incertum est, num LXX. ipsi omiserint, an alii scioli. Quædam enim editiones illas duas voces, Hebræo conformiter, exprimunt. Quis itaque hinc variam lectionem exstruat, aut Lectionem Hebræam rejiciat?

CRIT. I. CHRON. VIII. v.31. *post Nadab addunt Græci,* Καὶ Νὴρ, *& quidem rectè. Nam v.33. describitur genealogia Neri. Sic v.38. & cap.9. v.44. addunt* καὶ Ἀσὰ Et Asa, *quod melius est.*

VIND. Idem judicium, quod de præcedentibus. In plerisq; editionibus Græcis abest, Καὶ Νὴρ. Qui addidit, de suo addidit illud, non ex Codice aliquo Hebraico. 1. Chron. 8. v.38. & cap.9. v.44. ego nullum Ἀσὰ reperio in meis editionibus Græcis.

CRIT. I. CHRONIC. XXVII. v.18. *Princeps tribus Judæ dicitur* Elihu, *de fratribus David: at LXX. habent* Ἐλιὰβ, *meliùs equidem: nam Eliab fuit frater Davidis primogenitus, ut liquet ex cap.2. v.13. & ex 1. Sam.17. v.13. neque ullus Davidis frater vocatur in Scriptura Elihu.*

VIND. Et hîc variant codices Græci: quidam enim habent Ἐλιὰ, quæ lectio accedit ad Hebræum אליהו. Si *Eliab* hîc scripserunt, desumpserunt illud nomen ex aliis locis, ubi frater ille Davidis vocatur *Eliab*. Hebræi autem communiter volunt, illum fuisse binominem, & dictum *Eliab*, & *Elihu*. Sunt etiam qui hunc *Elihu* putent alium esse posse ab *Eliab*.

De nomi-

De nomine עֲכָן *an rectè sic scribatur? an scribendum* עכר*? de eo suprà dictum est.*

CRIT. II. SAM. XVII. v.25. *Abigail soror Tzeruja dicitur filia* נָחָשׁ *in Hebræo: at LXX. habent* Ιεσσαὶ. *Legerunt nempe* ישי, *quæ procul dubio melior est lectio: nam revera Abigail illa & Tzeruja fuerunt filiæ Isaj patris Davidis, uti liquet ex collatione hujus loci cum 1. Chron. 2. v.17. Judæorum Commentatores Rabbini volunt Isai fuisse binominem, & cur dictus sit* נחש *etiam, causam reddunt, sed absurdam.*

VIND. Hìc rursum varia est lectio in Versione Græca: *Alii* habent Ιεσσαὶ: *alii* conformiter Hebræo Ναὰς. Qui Ιεσσαὶ scripserunt, illi respexerunt ad sensum, pro ignoto *Nachas*, substituentes notius *Jesse*. Itaque incertum est, utrum primi Interpretes sic scripserint: &, si ita scripserunt, sensum expresserunt, non literas. Omnes enim in hoc consentiunt, per נחש intelligi hìc *Isai*. Quidam volunt, quòd binominis fuerit, ut multi alii in V. T. Colligunt id ex collatione duorum horum à Critico adductorum locorum, quia in lib. Paralipomenon iidem filii, filiæ, atque nepotes tribuuntur Isai, qui in libro Samuelis τῷ Nachas. Alii rationem appellationis reddunt, quam videat, qui cupit, apud Kimchium & Abarbenelem. Cùm itaque de sensu constet, vox autem inusitata & ignota hìc ponatur, annon Interpretes illi facilè unam pro alia potuerunt ponere?

CRIT. II. CHRON. XXVIII. v.19. *Achaz dicitur* Rex Israel, *at LXX. & Vulg. Vers. habent* Rex Juda, *quod melius est. Sic capite 21. v.2. ejusdem libri Josaphat dicitur etiam* Rex Israel, *at LXX. in Sixt. edit. habent* Rex Juda, *quod melius est: fuerunt enim & Achaz & Josaphat Reges Juda, non Israel, quomodo solent in libris Regum & Chronicorum distingui inter se Reges Juda, & Reges Israel.*

VIND. Quin Achas & Josaphat fuerint Reges Judæ, non Israëlis, quin etiam illi Reges sic distinguantur in Scriptura, nullum est dubium. Quæritur autem, utrum malè appellentur aliquando etiam *Reges Israëlis*, qui Reges fuerunt *Juda*? & an statim mendi suspicio concipienda, ubi id factum videmus? Negant id Hebræi, & hanc in rem producunt hæc ipsa Scripturæ loca. Micheę cap. 1. v.14. legitur in textu Hebræo, *Domus Acsib erunt in mendacium Regibus Israel.* Ad hæc verba scribit R. D. Kimchi: *Achsib fuit ex civitatibus Jehudah, estq́ue eadem, quæ in Lege dicitur* כזיב Cesib, *Gen. 38. v.5.*

v.5. Dicit autem, אכזיב erit לאכזב; *per paranomasiam*: אכזב *enim hîc idem est quod* כָּזָב, *Aleph ab initio per prothesin est adjectum. In simili forma legitur Jerem.15.v.18. Expositio autem est*; *Domus Achsib, in quibus exercebunt idololatriam, erunt, quando fiduciam in eis ponent, instar scaturiginis* Achsab *fallacis aquarum, in quibus homo non potest tutò confidere,&c. Sic erant domus Achsib* Regibus Israëlis, *h.e.* Regibus Jehuda. *Nam etsi distinctum fuerit Regnum Regum Juda; Reges Juda tamen fuerunt Reges Israëlis: quia Jehudah comprehenditur sub Israële. Sic Reges Juda vocantur aliquando Reges Israëlis, sicut dicitur*; Omnes isti sunt filii Josaphat reges Israëlis; *Item*; Quia humiliaverat Deus Judam, propter Achas Regem Israëlis. Drusius Observationum lib.16. cap.19. scribit: *Sub nomine* Israel, *quando latè sumitur, etiam* Juda *continetur. Primùm post schisma, quod accidit Roboami tempore, cœpit dici Israel de 10. tribubus: Judæ autem appellatio hæsit in duabus, videlicet in tribu Juda & Binjamin. Itaque Reges Judæ vocantur, qui duabus illis familiis imperabant, Israel autem, qui reliquis. Est tamen ubi aliter fiat, ut 2.Paralip.12.v.6.* Humiliaverunt se principes Israel, & Rex; *ubi Græca exemplaria variant. Nam alia,* οἱ ἄρχοντες Ἰσραὴλ, habent, *& alia*, οἱ ἄρχοντες Ἰούδα. *Ego vix dubito, quin hæc posterior lectio ex scholio marginali, ut fit, in contextum irrepserit. Eodem significato sumitur ibi*; Omnes isti, filii Josaphat regis Israel; *& in illo*; Propter Achas regem Israel. *Achas enim & Josaphat, ex regibus erant Judæ. Sic etiam explanabis Mich.1.v.14.&c.* Vide etiam notas Vatabli, item Tremelli & Junii, qui synecdochicam locutionem in lectione Hebræa agnoscunt, quòd sc. Josaphat fuerit Rex duarum tribuum Israëlis, Juda & Binjamin, & multorum, qui ex decem tribubus ad Asam patrem Josaphati defecerunt. Lectionem Hebræam confirmat Masora, quæ annotat, *sexies legi* מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל Rex Israëlis, *ubi sensus videtur legendum postulare* מֶלֶךְ יְהוּדָה Rex Judæ. Ubi autem Masora ita scribit, nec dubiam, nec falsam, nec suspectam cupit reddere lectionem Hebræam, sed eam potiùs contra hæsitantes vel dubitantes confirmare, quicquid contra mentem Hebræorum hac de re sentiat & scribat Antagonista noster. LXX. itaque vel sensum respexerunt, si ita transtulerunt, vel dicendum, illud Ἰούδα pro Ἰσραὴλ à quodam explicationis loco in margine additum, textus postmodùm locum occupasse, ut 2. Paralip.12. v.6. Cùm nec lectio Hebraica

braica sit falsa, nec novû sit, ut *Israel* pro *Juda* sumatur in Scriptura, & codices Hebræi omnes consentiant, & LXX. Interpretes sensum in sua translatione, non verba transferre potuerint, temerarium est variam lectionem fingere.

Adjiciam hic Observationem, quam Ephodeus tradit in suo opere Grammatico cap.28. *Consuetudo Scripturæ est, ut aliquando Speciem ponat pro Genere, & vice versâ, Speciem loco generis, h. e. nomen generale pro particulari, & particulare pro generali.* Inter hujus Regulæ exempla adducit quoque præsentem locum, & dicit, *dum Achas vocatur* Rex Israëlis, *intelligi partem ejus, nempe* Jehudam.

CRIT. I.CHRON.IX.v.42. *in textu Hebræo*, Achas dicitur genuisse יערה Jahra: *at LXX. habent* Ιαδὰ, *quod melius est: nam capite* 8. *v.*36. *vocatur* יהועדה, *ubi LXX. rursus habent* Ιαδὰ.

VIND. Vide quæ de his nominibus, in quibus Resch & Daleth permutantur, scripsimus suprà cap.2. ad 1.Reg.7.v.40. Utraque lectio bona est, quia utraque usitata. LXX. tanquam Interpretes eandem sæpiùs retinuerunt appellationem perspicuitatis causâ, ut tantò manifestiùs cerneretur, utrobique unum & eundem intelligendum esse.

CRIT. II.SAM.XXIV.v.13. *in textu Hebræo, Gad proponit Davidi eligendos* שֶׁבַע septem annos famis: *at LXX. habent* Tres annos. *Et sic habetur in Hebræo* 1.*Chronic.*21.*v.*12.

VIND. Quod ad hanc *αἰπλογίαν* attinet, cùm constans sit utrobique lectio in Codicibus Hebraicis, & utraque commodâ explicatione conciliari possit, frustrà codices de mendo vexantur. In loco 2.Sam.24.v.13. lectionem Hebræam sequuntur Chaldæus & Latinus Vetus Interpres. Græcis placuit, ex collatione locorum, eam lectionem hic servare, quę extat in libro Chronicorum; vel sensum exprimere. Nam etiam Hebræi consentiunt, ut Davidi tres menses persecutionis hostilis, & tres dies pestis eligendi fuerunt propositi, ita tres etiam duntaxat annos famis. Cur ergo apud Samuelem *septem anni famis* leguntur? Id sic explicat Kimchius, ut velit, sub his septem annis comprehensos esse tres illos annos famis, de quibus 2.Sam.21. & sub finem illorum annorum, ultra illos tres annos, alios tres famis novæ, continuò secuturæ, hic proponi Davidi. Hæc interpretatio & conciliatio non displicuit Munstero, qui eundem in sensum scribit in Notis ad hunc lo-

cum. Tremellius & Junius itidem sic hæc verba παραφράζουσι; *Jam tres anni famis propter Gibeonitas elapsi sunt: hic quartus est, quo datâ pluviâ testatus est quidem Deus, se conciliatum esse: sed hoc tuo peccato offensus, denuò tibi proponit alterum triennium, cujus mentio est 1. Chron. 21. v. 12. Nam hoc triennium superioribus conjunctum, septem efficit.* Hoc amplexus est etiam D. Tossanus in Bibliis Germanicis, Piscator, Deodatus & alii. Martyr existimat simplicius esse, ut *Septem* dicatur positum pro *Multis*. Caspar Sanctius: *In hoc capite* Septem *annorum fames Davidi proponitur: in libro Paralipomenon,* Trium, *sicut etiam hoc loco legunt LXX. Quæ diversitas ex duarum vocum similitudine provenire potuit; ita ut in altero loco è duabus vocibus altera sit corrupta. Quod ego non facilè admiserim. Quidam hæc loca hac ratione conciliant, ita ut 7. annos duratura sit fames, sed in eorum tribus ita angusta sit futura, ut aliorum 4. fames censeri possit abundantia. Alii principio annorum 7. indictam esse famem, sed deinde illam ad triennii spatium fuisse contractam, ut Gen. 18. cùm dixisset, ignoscendum esse Sodomis, si ibi 50. invenirentur Justi, postea per quosdam q. gradus descendens, ad decem usque justorum illorum numerum contraxit. Sic etiam hic, cùm Deus 7. principio minatus esset annorum famem, aut quia David ad diuturnam illam famem exhorruit, aut quia mitiorem à Domino in eo genere precatus est famem, ad 3. tantùm annos coarctavit. Cùm autem libri Paralipomenon supplementum quoddam sint eorum, quæ in libris Regum videbantur omissa, & in his Scriptor Sacer septem annorum meminisset, qui libros attexuit Paralipomenon trium annorum meminit, ad quos posterior illa summa contracta est.* Diversa itaque hic est Scriptorum narratio, non diversa Codicum lectio.

CRIT. GENES. VIII. v. 4. *secundum Hebræos,* Arca dicitur hæsisse in jugo montium Ararat, decimaseptimâ die Mensis septimi. *At LXX. & S. Hieronymus habent,* vigesimaseptimâ die; *quæ lectio procul dubio melior est; hodierna verò absona & falsa. Nam Aquæ imminui cœperunt die duntaxat 17. mensis illius, aut verò etiam die 19. nempe in fine 150. dierum, quibus aquæ invaluerunt super terram: cœperunt autem invalescere die 17. mensis secundi: si ergò diebus 150. addas 46. dies qui præcesserunt, deprehendes, aquas cœpisse minui anni die 196. quos si dividas per 30. quot sunt in mense dies, invenies, cœpisse aquas imminui die 16. mensis septimi. Sic ergò Arca (secundum hodiernam textus Hebraici lectionem) hæsisset in jugo montium illâ ipsâ die, quâ aquæ cœperunt*

cæperunt imminui, quod est absurdum: quæ absurditas magis adhuc augebitur, si menses statuamus (uti omninò videntur statuendi) lunares, alternis cavos & plenos: sic enim aquæ non cæperint imminui, nisi 19. die mensis septimi, proindeq; Arca hæsisset in jugo montium biduo antequam aquæ cæpissent minui, quod est vehementer absurdum.

VIND. Gravis hæc est accusatio Lectionis Hebraicæ, quòd sit *absona & falsa!* quam hactenus in locis specialibus, non frequenter usurpavit. Quomodo autem falsitatis eam convincit? Rationibus frivolis,& quæ jam antè à doctis Interpretibus hujus loci sunt rejectæ. Secundum illum quidem calculum, quem Criticus init, falsa videretur & absona illa lectio : sed videndum prius, an ille calculus sit justus, an necessarius, & Scripturæ consonus, an verò injustus, absonus & falsus. Duobus scilicet nititur lubricis principiis; 1. Aquas cæpisse imminui duntaxat 17. mensis illius aut die 19. nempe in fine 150. dierum: 2. 40. illos dies, quibus aquæ dicuntur invaluisse super terram, exclusos esse ex illis 150. eisque adhuc superaddendos, cum sex aliis, qui præcesserunt. At hæc principia falsa esse, docent eruditi Interpretes.

Locum hunc diligenter illustravit eruditus Vir Johannes Mercerus, in suis in Genesin Commentariis, quem consulat Lector. Quædam inde huc transferibam, quæ maximè ad rectam ejus intelligentiam faciunt: *Nos*, inquit, *post varias Hebræorum & nostrorum opiniones incidimus in expositionem cujusdam authoris*, עקידת יצחק Ligationis Isaac, *commentarii hoc nomine, quæ mihi præ cæteris satisfacit. Ea est; illud quod suprà dictum est;* וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם (Et invaluerunt vel prævaluerunt aquæ) *in fine capitis præcedentis, non fuisse intelligendum, quòd semper ita invaluerint & creverint aquæ usq; ad finem 150. dierum, ut cæteri volunt, sed tantùm, quòd aquæ illis totis 150. diebus fuerint* גבורים *i.e. validæ & vehementes, ut adhuc terram operuerint multis cubitis, & eam obtinuerint & superarint, licet interim decreverint paulatim ante finem 150. dierum, ut tandem in fine illorum posset arca residere circiter decimaseptimâ mensis septimi, ut habet contextus. Itaque usque ad finem illorum 150. dierum verum erat dicere, aquas esse validas supra terram, licet decrevissent satis, donec terra penè apparere cæperat, quiescente super eam arcâ. At ex quo arca resedit, jam ferè apparente terrâ (potuit enim terra contingi, & forsan etiam tùm apparuit, quia paucis cubitis puto arcam fuisse demersam in aquas) cæperunt,*

post 150. sc. dies, aquæ decrescere sensibiliter; sic accipe quod dixerat? A fine 150. dierum aquas decrevisse, quia decreverant ante finem illorum, sed non sensibiliter, quia adhuc terram multis cubitis obtegebant, etiam altissimos montes, & post illos 150. dies sensibile fuit decrementum, terra indies magis conspecta, ut intra 73. dies postea, initio mensis decimi (tantum enim tempus à 17. die mensis septimi, usque ad primum mensis 10. intercedit, duo sc. menses, & penè dimidius) visa fuerint montium etiam altissimorum & minorum cacumina. Ille quidem (author sc.) *vult, 40. diebus fuisse magnam vim diluvii, & aquarum increscentiam, nec ultrà post illos crevisse, sed semper indies decrevisse, usq; ad finem 150. dierum. Ego non ita velim, statim post 40. dies aquam decrevisse, sed aliquo adhuc tempore post auctas aquas, penè ad dimidium tempus 110. dierum, utpote 55. aut circiter. Jam intra reliquos 55. dies aut circiter (neque enim initium alioqui decrementi aquarum certò nobis præscribit Scriptura ante decrementum sensibile, quis enim illud percepisset, aquis longè montes transcendentibus?) ita potuerit aqua decrevisse, ut sub eorum finem, nempe 17. die mensis septimi, arca potuerit residere. Ita omnia pulchrè conciliabuntur. Quod si reliquum tempus simul habere velis, usque ad exitum ex arca, ecce à 17. mensis septimi, ad primum mensis 10. quo montium cacumina apparuerunt, sunt 73. dies, quibus jam totis 15. cubitis aquæ decreverant, quibus eos, ut dictum est, operuerant, &c.* Hactenus Mercerus, ex quo vides, quomodo ille consonè & aptissimè lectionem Hebræam exponat, & cum reliquis conciliet.

Sententiam hanc, quam Mercerus ex Akedath Jitzchak protulit, ulteriùs hîc illustrabo & confirmabo ego authoritate Abarbenelis, qui in suo ad hunc locum Commentario in hunc sensum scribit; *Cæterùm, quod ad illa verba attinet, ubi dicitur,* ויגברו Et prævaluerunt aquæ supra terram 150. diebus; *in eorum expositione commiserunt meo judicio Interpretes duos magnos errores;* Primus est, *quòd existimarunt centum & quinquaginta illos dies fuisse post 40. dies diluvii, & postquam aquæ descendissent. Res verò non ita habet. Non enim dicit Scriptura;* Et prævaluerunt adhuc vel insuper aquæ supra terram 150. diebus; *sed dicit tantùm;* Et prævaluerunt aquæ, *quia sub illis 150. diebus, comprehenduntur 40. dies pluviarum. Et quî non? Nam primo die diluvii fissi sunt omnes fontes abyssi magnæ, & cataractæ cœlorum apertæ. Inde ab illo die cæpit invalescentia aquarum, & Scriptura testatur, quòd invaluerint, vel validæ fuerint 150. diebus.*

Itaque

Itaque necessariò comprehenduntur 40. dies pluviæ, & invalescentiæ aquarum. Huic sententiæ adstipulatus est Ramban, pro judicii sui bonitate. Et ipse numerus mensium id testatur, sicut declarabitur. Secundus *error est, quòd existimarunt, Invalescentiam illam aquarum* (de qua cap.4. v.19.) *esse continuam accretionem aquarum sine ulla diminutione, quòd accretio magna vocetur* גבורה, *sicut scripsit Ramban. At meâ sententiâ res non ita habet; sed, quòd omnibus illis 150. diebus aquæ validæ fuerint supra terram, eam obtegendo. Hæc enim revera est illa Invalescentia* (contrà sc. quàm Deus ab initio constituit; cùm retegeretur arida). *Nam* גבורה *Potentia, Validitas, seu verbum* גָּבַר *significat propriè, Superiorem esse suo adversario. Sic duobus inter se pugnantibus, cùm unus alterum sibi subigit, & super eum dominatur, dicitur,* שגבר עליו *quòd ei prævaleat. Eadem est ratio quando dicitur,* ויגברו המים Et prævaluerunt aquæ. *Nullum etenim est dubium, quin, postquam præterierunt 40. dies, inceperint decrescere; & quin in fine 40. dierum fuerint longè majores supra terram, quàm sub finem 150. dierum. Sic enim dicit Scriptura;* Et fuit diluvium 40. dies supra terram: & invaluerunt aquæ, & crescebant valdè super terram, & aquæ invaluerunt valdè valdè; &c. quindecim cubitos, &c. *Hoc totum factum est intra 40. illos dies, & illis judicati fuêre, sicut Rabbini nostri dixerunt; Judicium ipsorum fuisse simile formationi infantis. Quare itaque stetissent adhuc postea per 150. dies alios in sua validitate & magnitudine, sine ulla necessitate? Proinde verissimum est, quòd quadraginta illis diebus fuerit invalescentia aquarum, quâ ascenderunt 15. cubitos supra montes altissimos ad inundandum omnem aridam. Tum statim inceperunt decrescere paulatim juxta naturam suam, quamvis usque ad completos 150. dies semper obtegerent terram, & supra eam prævaluerint magnitudine suâ; nec ulla res fuerit, ubi quiescere posset arca, propter magnitudinem aquarum, usque dum præteriisset illa dies. Hæc est veritas hujus rei, quâ etiam patescit ratio mensium, ut partim ex iis quæ jam dixi, & ulteriùs dicturus sum, manifestum fiet. Post hæc, quando dicitur,* Et recordatus est Deus Noachi, &c. *usque ad;* Egredere ex arca; *narrat Scriptura, Deum post 150. dies recordatum esse Noachi, & omnium eorum, qui cum ipso fuerunt in Arca, & quòd propter ejus justitiam egressus sit ad dandum ipsis nomen & reliquias, quodq; transire fecerit Deus ventum super terram, ad exiccandam eam, atq; reversæ sint aquæ, hoc est, quieverint, cessarint ab inundatione & potentia sua. Et prout*

Scriptura meminit terminorum invalescentiæ aquarum, sic etiam meminit terminorum Diminutionis & decretionis illarum ab initio úsque ad finem. Nam dicit primò; Et obstructi fuerunt fontes abyssi & cataractæ cœlorum, & cohibita fuit pluvia, &c. *quod totum factum fuit à fine 40. dierum. Quemadmodum enim ab initio illorum fissi & aperti fuerunt: sic in fine illorum obstructi fuerunt: Inde & ulterius,* Reversæ sunt aquæ de terra, eundo & redeundo, *h. e. reversæ sunt de terra in abyssum sicut in principio. Quod porrò dicitur;* Decreveruntque aquæ in fine 150. dierum; *non ita intelligendum, quasi ab eo demùm die inceperint decrescere à quantitate sua maxima, sicuti existimarunt Interpretes. Jam enim ultra 100. dies inceperunt decrescere: sed mens Scripturæ est, quòd in fine 150. dierum ita inceperint decrescere, ut Arca mense septimo, die 17. illius mensis, quieverit super montibus Ararat. Eo tempore fuit diminutio illarum maxima, non initium diminutionis. Ecce autem, Diluvium incepit mense secundo, Octobre scilicet, die 17. illius mensis, & quievit arca die 17. mensis septimi, qui fuit Martius; ita ut 5. mensium integrorum interstitium fuerit, qui faciunt 150. illos dies, quorum Lex meminit. Hoc docet evidentissimè Veritatem expositionis meæ, quòd 40. dies comprehensi sint in 150: cùm illis enim complentur 5. menses ab eo die quo diluvium incepit, usque ad eum diem, quo arca quievit, quod factum in fine 150. dierum. Et sic mensis septimus ille est supputandus ab initio anni, sicut mensis secundus, cujus ab initio capitis meminit. Porrò dat Lex alium adhuc terminum decretionis aquarum, quando dicit;* Et aquæ ibant & deficiebant, usque ad mensem decimum, *qui fuit* תמוז *Tammus* (Junius). *Tum enim apparuerunt cacumina montium. Quamvis enim arca quievisset super montibus Ararat mense septimo, neque posset ulterius moveri vel agitari propter diminutionem aquarum; eousque tamen non apparuerant cacumina montium, quia continuò fuerant tecti ab aquis, usque ad primum diem mensis decimi. Tum namque* Visa fuerunt cacumina montium; *quod explicandum de montibus altissimis, vel de montibus Ararat ipsis. Quamvis enim arca requievisset super uno illorum, non tamen visa fuerunt cacumina montium illorum. Mensis verò iste etiam vocatur* Decimus, *respectu initii anni, sic, ut secundus & septimus, quorum meminit, sine ulla varietate. Atque sic veniunt nomina mensium istorum omnium, secundum rectum & convenientem ordinem & calculum, &c.* Hactenus Abarbenel. Eandem sententiam sequuntur

æx He-

ex Hebræis R. Nachman, R. Bechaj, & Menasse Ben Israel in Conciliatore, cujus verba ulterioris lucis causâ etiam adscribam: *In istis duobus* (inquit) *dicunt R. Isaac Arama & Abarbenel errasse priores magistros. Adeò ut hac ratione, quando 40. dies sub illis 150. comprehendantur, qui faciunt menses quinque, futurum sit, ut numerus respondeat. Nam 17. die mensis septimi, aquis indies decrescentibus, potuit arca conquiescere in montibus Ararat, qui sunt humillimi: atque ille septimus mensis fuit Nisan, qui septimus etiam in ordine mensium: nam numeramus, Tisri, Hesvan, Kislev, Tebet, Sebat, Adar, Nisan: & ab eo tempore continenter diminutæ fuerunt aquæ, ita ut Kalendis decimi mensis Tammus (qui etiam decimus est, si à Tisri supputare cæperis) apparuerint culmina montium. Quoniam quemadmodum arca septimo mense montibus insedit, ita decimo mense omnes aquæ abscesserant. Supersunt jam tres menses ad absolvendum annum, quo Noah in arca fuit: hi sunt 90. dies, quorum mentionem facit Scriptura, cùm ait, Noachum sub finem 40. dierum, aperuisse fenestellam arcæ: accedunt 21. dies, quibus columba & corvus emissi sunt: hi igitur duo menses: tertio autem mense siccata est terra: atque ita Noah, qui 17. die secundi mensis Hesvan arcam ingressus erat, exivit 27. die ejusdem mensis sequente anno: illi autem 11. dies (tantum enim interest) sunt isti, quibus Lunarem Annum Solaris superat. Nam hic est dierum 365: ille 354. Hanc interpretationem quoque sequitur R. Bechaj: estq; facilis & aperta, quia tota supputatio eodem modo fit, incipiendo à Tisri, & desinendo in eodem.* Hactenus ille.

Neque ex nostris à Mercero solo approbatur hæc expositio: sed aliis quoque eruditis viris non displicuit: nec ullum cordatum vidi Interpretem, qui vel Lectionem Hebraicam rejiciat, vel Græcam aut Latinam (quæ cum Græca consentit) ei præferat.

Augustinus Steuchus Eugubinus scribit ad hæc verba; *Mense septimo, vigesimâ septimâ die* (Latinæ sc. versionis). *Tàm in nostris, quam Græcorum codicibus est error. Subducendi enim sunt ex hoc numero decem, ut decem ac septem relinquantur, sicut habet Veritas Hebraica. Neque quisquam non intelligit, id mendum à librariis, non Interpretibus, irrepsisse. Septuaginta itaque etiam ipsi habent;* Ἑβδόμῃ καὶ εἰκάδι, id est Vigesimaseptimâ. *Neque credere par est, Hebræos codices esse corruptos, quando is numerus consentit cum 150. diebus, quibus terras labefactavit diluvium, & Chaldaica editio idem attestetur.*

Sixtinus Amama ad eadem Vulgatæ Versionis Latinæ verba:

Error,

Error, inquit, *manifestarius, in quo excusando, subtilissimo etiam hæserit aqua. Seductus dubio procul Interpres à Græcis est, qui hîc habent,* ἑβδόμῃ καὶ εἰκάδι τοῦ μηνὸς, *nullâ notatâ variâ lectione. Sed hunc jam ipsi Pontificii notârunt, ut summopere mirer pertinaciam Pontificiorum, qui nihil in textu hactenus mutarunt, credo ne ulla imbecillioribus oriretur suspicio, quippiam falsi unquam Vulgatum habuisse. At Cajetanus ingenuè & audacter*; Juxta Hebrǽum habetur; non 27. die, sed 17. die, &c. Vide eum, ubi tandem solutionem R. Isaac ben Aramæ, quam Mercerus adfert, ipse quoque approbat.

Mercerus existimat, LXX. Græcos ad varietatem hanc impulsos fuisse, propter difficultatem & scrupulum qui illos hîc torserit; cui tamen, uti visum, aliter occurri potest.

D. Deodatus in Notis ad Gallicam versionem quoque observavit, 40. *dies sub* 150. *comprehendi*. Et ad cap. 8. scribit; *Videntur aquæ decrevisse* (i. e. incepisse decrescere) *die* 40. *alta tamen mansisse, usque ad finem quinque mensium, quando inceperunt deprimi.*

Alios authores idem sentientes Lector ipse conquirat. Ex his liquere potest satis, num lectio Hebræa *falsa* sit & *absona*, ut à Critico accusatur. Absonus & falsus ille sensus non est in Lectione Hebræa, sed in falsa Interpretis imaginatione & expositione. Insignis audaciæ exemplum, tam absolutè sine ulla exceptione & clausula *falsitatis* arguere hanc lectionem. Saltem aliquid tribuere debuisset tot eruditorum Interpretum judicio, qui eam approbarunt, & aptissimè exposuerunt; si modò illos legit & consuluit. Pergamus ad alia.

CRIT. PROVERB. V. v. 16. *Salomon sermone figurato sic homines dehortatur ab adulterio, jubetq; esse contentos propriâ conjuge*; Bibe, *inquit*, aquas de cisterna tua, & latices de medio putei tui. Effundantur fontes tui forâs, & rivuli aquarum per plateas, sint tibi soli, non verò aliis tecum. *At LXX. in Sixtina editione habent,* μὴ ὑπερεκχείσθω σοὶ ὕδατα, *&c. Et Nobilius isthic notat, Origenem & Clementem Alexandrinum sic legisse cum particula negativa. Sic etiam legit Aquila,* μὴ διασκορπιζέσθωσαν. *Atque sic legendum esse, tum res ipsa, de qua sermo est, tum versus ille exigit*; Sint tibi soli, non aliis tecum; *quî enim possunt esse illi soli, si fluant per plateas, effundanturq; foras? Vagas nempe isthic libidines, & promiscuam venerem prohibet atque damnat Salomon, non virorum modò, sed & fœminarum, damnaturq; isthic*

Spartana-

Spartanorum mos, qui conjuges suas facilè prostituebant, quod Salomon carpit his verbis; Ne effundantur forâs fontes tui, sint tibi soli, non aliis tecum. *Nam* Putei, Cisternæ, Fontis, & Rivulorum *nomine*, Conjugem *isthic figuratè intelligit. Versu ergo* 16. Bibe de aquis cisternæ tuæ, &c. *damnat virorum adulteria, quos jubet esse contentos propriâ uxore. Versu autem* 17. *&* 18. *damnat mulierum prostitutionem, jubetq; viros, ut conjugum suarum castimoniæ ac pudicitiæ prospiciant, consulantq;.*

Vind. Quod ad hanc discrepantiam Græcæ versionis attinet, sciendum, variam hic esse lectionem. Pleraque exemplaria omittunt particulam negativam *μὴ*, & legunt conformiter Hebræo, *ὑπερεκχείσθω σοι τὰ ὕδατα* In margine Bibliorum Francofortensium annotatur, *mendosè alios legere μὴ ὑπερεκχείσθω*. Cur ergo illa potiùs exemplaria Græca sunt sequenda, quæ ab Hebraica lectione discrepant, quàm ea quæ cum ea concordant?

Mendosam esse lectionem illam, quæ particulam negativam habet, patet etiam ex sensu, qui valdè absonus, obscurus, & inconveniens inde exurgit. Nam quæ sequuntur, malè admodum, stante hac lectione, cohęrent, neque eum, quem Criticus proponit, reddunt sensum. Sic enim legunt; *Μὴ ὑπερεκχείσθω σοὶ τὰ ὕδατα ἐκ τῆς σῆς πηγῆς. εἰς δὲ τὰς πλατείας διαπορευέσθω τὰ σὰ ὕδατα* *Ne effundantur tibi aquæ ex tuo fonte; in plateas verò tuas proficiscantur aquæ tuæ.* Longè meliùs altera lectio: *Effundantur tibi aquæ ex tuo fonte*, &c. quod cum Hebræo satis convenit, & conciliari potest.

Quod ad sensum attinet, certum est, figuratum hic esse sermonem. An verò illis figuris id voluerit dicere, quod Criticus fingit, incertum, neq; id res ipsa, neque textus exigit, neque ex his demonstrat. Dicit, quod ipse sentit, sed non probat. Contrariatur ei lectio Hebræa, quam & Paraphrastes Chaldæus & Vetus Interpres Latinus, & alii sequuti sunt, & retinuerunt. Contrariantur ei Interpretes, tùm Hebræi, tùm Christiani, qui aliter hæc verba intelligunt; Per *Puteum* scilicet & *Cisternam* posse intelligi conjugem: at non itidem per *Fontem* & *Rivulos*, ex illo sc. puteo vel illa Cisterna derivatos. Per hos enim intelligunt semen, posteritatem, liberos, ex legitimo conjugio prodeuntes. In præcedentibus verbis dehortatus est Salomon à consuetudine mulieris alienæ & impudicæ: hic hortatur ad amorem conjugis pro-

GGGg

priæ; *Bibe*, inquit, *aquas de cisterna tua*, q. d. Adhære uxori tuæ, non alienæ, concipe semen & posteritatem ex (quæ per *Aquas* & *Cisternam* aliquando significatur, vide Jesa. 48. v. 1. & 51. 1.) uxore tua, non aliena: *Et latices vel fluenta ex puteo tuo*; Idem aliis verbis repetit. Hebræi notant, Salomonem his verbis voluisse indicare, Castum & purum debere esse usum conjugii, puras aquas esse bibendas ex hoc puteo, sicut aquæ באר puræ, limpidæ sunt, & claræ. Sequenti versu jam fructum, qui ex legitimi conjugii usu sperandus sit, exponit; *Et effundentur fontes tui foras, in plateas rivi aquarum*, q.d. Ex istis aquis, quas sic bibiturus es, dispergentur fontes forâs egredientes, & rivi aquarum in plateas; liberi sc. & filii, qui noti erunt in plateis, quòd tui sint, & ex uxore tua concepti; non sicut ex muliere aliena & meretrice concepti, quos nemo sibi vendicare potest: Vel etiam per *Fontes* & *Rivos* egredientes multitudo liberorum potest intelligi, ut vult Aben Esra.

In hunc sensum plerique Christianorum etiam acceperunt hæc Salomonis verba: Pellicanus; *Bibe aquam de cisterna tua, & fluenta putei tui*, h. e. suscipe prolem de uxore tua, quam tibi conjunxit Dominus, ut aliam non cupias, neque tangas, *Et fluenta*, i. e. liberos, *Putei tui*, i. e. legitimi thori tui.

Glossa vetus interlinearis: *Utere desiderio propriæ uxoris, & ministeriis ejus:* Spargant se fontes tui foras, &c. *id est, filios & filias tuas foras eloca, matrimonio junge: crescas ac multipliceris, ut pii nepotes generentur, ut succedat digna posteritas nepotum fidelium.* Sint tibi seorsim, *seu*, Habeto eas solus, *i. e. Solus liberos ex tua uxore suscipe, nec admittas alios corrivales in communionem uxoris tuæ.*

Mercerus: *Ego cum R. Abraham ad copiosissima sobolis procreationem refero, ut imago suavissima, ac fructus conjugii ob oculos ponatur, ut suprà teterrimam meretricis imaginem proposuerat. Est autem Conjugii benedictio & dulcissimus fructus, numerosa proles, Dei beneficio concessa, ut habes Psal. 127. v. 3. & 128. 3. &c. Hortatio simul & promissio, ut fit in Scriptura.* Ad hunc sensum quoque respexisse videntur Græci: *Effundentur tibi aquæ ex tuo fonte*, h. e. Suscipe & ede liberos ex tuo thoro, ex tua conjuge: *& in plateas deriventur tuæ aquæ*; eodem sensu.

Observa, quòd LXX. dicunt, ἐκ τῆς σῆς πηγῆς, non extare in Fonte Hebræo, sed pro eo esse לַחוּץ *foras*; nisi fortè illud respondeat

ſpondeat Hebræo מֵעֵינֶיךָ, quaſi pro eo legiſſent מֵעֵינֶיךָ: ſed ita nihil eſt in Hebræo, quod reſpondeat illis; *σοὶ τὰ ὕδατα* Mirum, quòd Criticus hinc non etiam Variam lectionem notandi occaſionem ſumpſerit. Ex eo autem apparet, illos, ut ſæpè, ſenſum reddidiſſe, non verborum proprietatem literalem, vel ordinem obſervaſſe.

CRIT. I. CRONIC. XVIII. v.6. *poſt vocem* וַיָּשֶׂם *malè in Hebræo omittitur vox* נְצִיבִים, *hoc eſt*, præſidia, *ſeu*, ſtationarios milites; *quæ vox iſtbic omninò neceſſaria eſt, altoqui nullus erit ſenſus. Et Hebræa ſanè vox illa in loco parallelo 2. Sam. 8. v.6. & hic agnoſcitur à LXX. Sic enim utrobiq; reddunt; Καὶ ἔθετο Δαβὶδ φρουρὰν ἐν συρίᾳ &c.*

VIND. Vide quæ de hoc loco ſcripſimus ſuprà cap. 2.

CRIT. PSAL. LIII. v.5. *omittitur in Hebræo vox* כֹּל Omnes, *quæ habetur Pſal. 14. v.4. & utrobique agnoſcitur à LXX. Interpretibus.*

VIND. Bella ratio cur hæc vox omiſſa ſit Pſalmo 53! An hîc Pſalmus prorſus idem eſt cum Pſalmo 14? annon in aliis quibuſdam vocibus, imò in ſingulis verſibus, quędam ſunt diſcrepantiæ? Imò ipſe Titulus alius eſt Pſalmi 14. & alius Pſal. 53. Si omnia in eo ad Pſalmum decimumquartum ſint conformanda, plura corrigenda erunt. Si unus & idem ſit Pſalmus, ut ſuas cauſas habuit author illum repetendi, ita etiam variandi nonnihil, quas difficile eſt conjicere. Quidam putant, Pſalmum 14. à Davide prophetico afflatu dictum fuiſſe de Nabuchodonoſore & Babyloniis; hunc verò de Antiocho, Illuſtri præſertim, qui Hieroſolymam deſtruxit, & multa mala Judæis intulit, cujus rei indicium putant eſſe, quod verſ. 6. dicitur, *Diſſipabit oſſa obſidentis te*, quæ non leguntur Pſalmo 14. Exprimatur utrobique illa particula à LXX. in uno loco eam deſumpſerunt ex ipſo textu Hebræo, in altero ſuppleverunt, partim ex ſenſu, partim ex loco illo parallelo. Supplevit eam etiam Pagninus: An dicet Criticus, inde ſequi, Pagninum in ſuo codice Hebræo legiſſe כֹּל? Alii eam omiſerunt. Et ſine ea ſenſus quoque conſtare poteſt.

CRIT. PSAL. XIV. v.5. *omittuntur iſta* לֹא הָיָה פָחַד Cùm non eſſet pavor; *quæ habentur Pſal. 53. v.6. & utrobiq; agnoſcuntur à LXX. neque omitti debent; tùm quia ſenſus id poſtulat; frigidum nempe eſſet prorſus dicere tantùm*, Iſthic timebunt, *ni addas*, Ubi non eſt pavor, *tùm quia uterq; Pſalmus eſt repetitio ejuſdem rei totidem verbis.*

VIND. Ejuſdem commatis eſt hæc Criſis cum præcedenti. Pſalmus etiam idem diverſo tempore dictus, diverſo loco repoſitus, ut prorſus eaſdem habeat voces nil eſt neceſſe. Utrumque Pſalmum eſſe ejuſdem rei repetitionem *totidem verbis*, falſum eſt, ut antè dictum. Conferat illos lector, & videbit me verum dicere. Si prorſus idem eſſet Pſalmus, *de eadem re, & iiſdem verbis*, cur, qui Pſalmos in librum digeſſit, duos ex illis Pſalmos feciſſet? Præſtantiſsimi quique Interpretes Hebræam lectionem retinuerunt & expoſuerunt, nec quicquam *frigidi* repererunt. Ferventibus ſc. hujuſmodi ingeniis etiam calida videntur frigida. Pſalmo 14. dicitur; *Iſthic pavebunt pavore*, ſc. magno. *Iſthic*, nempe; vel, in ſua ſecuritate, quâ Deum ejusque providentiam negant, ac proin ſe extra omne periculum, extra omnem metum exiſtimant: vel, *iſthic*; ubi comedunt populum meum ſicut comedunt panem, ubi operantur ſecuri iniquitatem: Vel; *Iſthic*, in conſpectu ſanctorum. Cur neceſſariò addendum, *ubi non eſt pavor?* Hæc verba quidam ita exponunt; *Iſthic timebunt timore* (cui) *non eſt timor* (ſimilis): Alii, *Ubi nulla eſt timoris cauſa*, terroribus & conſcientiæ ſtimulis agitati, ut Proverb. 28. v. 1. dicitur: *Fugit impius nemine perſequente.* Cùm omnes codices Hebræi conſentiant, & lectio illa quoque Pſal. 14. ſit congrua, imò eundem ſenſum, licet paucioribus verbis, reddat, cur Varia Lectio fingenda? LXX. hic additamentum hoc deſumpſerunt ex loco parallelo; vel alius quis id addidit ipſorum interpretationi.

CRIT. PROVERB. XIV. v. 21. *legitur in Hebræo*; Qui contemnit לְרֵעֵהוּ ſocium, (*vel proximum, ſeu amicum*) ſuum, peccat: at qui miſeretur עֲנָיִים manſuetorum, beatus erit. *Senſus quidem verus eſt: ſed oppoſitionis ratio nulla eſt. Melius itaque & elegantius LXX. ὁ ἀτιμάζων πένητα ἁμαρτάνει, ἐλεῶν δὲ πτωχοὺς μακαριστὸς, legerunt* לְרָשׁ, *pro* לְרֵעֵהוּ, *&* עֲנִיִּים *pro* עֲנָוִים.

VIND. Si ſenſus Hebrææ lectionis verus eſt, quare ea rejicienda? *Quia ſcilicet oppoſitionis ratio nulla eſt:* Imò oppoſitionis ratio in Hebræo quoque conſtat. Ea autem plenè petenda ex verſu præcedenti 20. In eo dixerat Salomon: גַּם לְרֵעֵהוּ יִשָּׂנֵא רָשׁ *Etiam ab amico vel ſocio ſuo ſolet odio haberi pauper.* Verſu 15. ſubjicit; *Qui deſpicit* לְרֵעֵהוּ *ſocium ſuum, peccat*; Intellige, *Qui deſpicit proximum ſuum pauperem,* (*vel, ob paupertatem*), *peccat.* Nam quamvis etiam genera-

generaliter possit accipi, quod dicit, tamen, si hic versus cum præcedenti conferatur, & cum verbis mox sequentibus, apparet, illum præcipuè ad *paupertatem* respicere. Et inde constat ratio antitheseos. LXX. ergo hîc iterum, ut aliàs, sensus, non verborum rationem habuerunt, transferentes, *Qui despicit pauperem.* Cur necesse est ut legerint רָשׁ? Magna est inter לְרָשׁ & לרעהו differentia. Aben Jechija eodem modo: אשר בוזה לרעהו העני *Qui contemnit proximum suum pauperem, peccat peccatum mortis, & pauper fiet sicut ille.* Quod ad alteram vocem attinet, quis negat, illos sic legisse? Et nos in nostris libris sic legimus. Nam est illa vox diversæ lectionis & scriptionis. In textu scribitur עניים, in margine ענוים. LXX. expresserunt vocem in textu scriptam, non in margine lectam.

Addo; si antitheseos ratio tàm accuratè est observanda, quæ est oppositio in verbis, inter *Contemnere*, & *Misereri?* Itaque vide annon aliter possint etiam verba ista exponi; בָּז scribitur cum Kametz, sequente Makkaph, quomodo juxta Grammaticorum Regulas breve est, & ad בָּזַז referendum, quod significat *Spoliare, Diripere.* Sic possit esse Participium præsens irregulare, pro בוזז, ut sensus sit; *Diripiens proximum suum peccat.* Sanè quidam Grammatici verbis defectivis secundâ radicali attribuunt Participium Præsens monosyllabum in Cholem, quod sequente Makkaph corripitur in Kametzchatuph. Sed priorem sensum plerique interpretes sequuntur.

CRIT. EZECH. XLI. v. 1. *legimus juxta Hebræum;* Introduxit me in templum, & mensus est הָאֵילִים postes, sex cubitos latitudinis hinc, & sex cubitos latitudinis inde, רֹחַב הָאֹהֶל latitudinem tabernaculi; *nullo aut perabsurdo sensu. At LXX. habent,* τὸ πλάτος τοῦ αἰλὰμ. *legerunt* אֵילָם, *pro* הָאֹהֶל. *Unde conjicitur, legendum* אֵילִים Postes: *hoc enim vult Propheta, sex illos cubitos, quos mensus est Angelus, fuisse latitudinem postium, hoc est, postes fuisse latos sex cubitos, quod ingeniosè demonstravit Villalpandus in admiranda sua descriptione Templi Salomonici. Et sanè ratio & harmonia totius structuræ stupendi illius ædificii id efflagitat.*

VIND. Non est mei otii, nec instituti nunc, fabricam illam Templi Ezechielis ingredi & dimetiri. Hoc tantùm dico, ex ista versione non posse variam lectionem in Codice Hebræo, quo

usi sunt, evinci. Hac voce Αἰλὰμ utuntur LXX. in illis capitibus, non tantùm pro אֵילִים, sed & pro אוּלָם & אֵלָם, & אַיִל, unde sequeretur illos ibi etiam legisse אֵילִים vel אֵלָם. Et si quis in illis capitibus eos conferre vellet cum textu Hebræo, plures discrepantias reperiret, ex quibus omnibus si variæ lectiones codicum Hebraicorum essent condendę, quæ tandem illorum fieret perturbatio & confusio? Chaldæus reddit מַשְׁכְּנָא. Vulg. Lat. *Tabernaculum*: Unde patet, illos legisse הָאֹהֶל.

LXX. itaque in his sensum expresserunt, quem illi rectum & commodum judicarunt. Et quia hîc in istis vocibus difficultatem repererunt, ita illas reddiderunt quomodo sensui suo conveniens censuerunt, existimantes sc. per הָאֹהֶל intelligi illud Αἰλὰμ cujus in præcedenti capite sæpiùs faciunt mentionem. Sensum illos reddidisse suum, inde patet, quia si locus inspiciatur, non tantùm hęc, sed & alia ibidem deprehenditur discrepantia. In Hebræo est: *Sex cubitos latitudinis hinc, & sex cubitos latitudinis inde, latitudo tabernaculi*, (vel ut alii; *Secundum latitudinem tabernaculi*). LXX. habent; πηχέων ἓξ τὸ πλάτος ἔνθεν, καὶ πηχέων ἓξ τὸ εὖρος τοῦ αἰλὰμ ἔνθεν *Cubitorum sex latitudo hinc, & cubitorum sex latitudo Aelam inde.* Vides illos non de verbo ad verbum reddidisse, sed quædam etiam omisisse.

Cæterùm quod ad sensum attinet, non est magna difficultas vel discrepantia. Non negamus, sex illos cubitos, quos mensus est Angelus, fuisse latitudinem postium: sed quæritur, an ideò pro הָאֹהֶל legendum sit הָאֵילִים? Hoc negamus. Quæ enim illius lectionis vestigia in libris, imò quæ fundamenta? Cùm LXX. hoc Αἰλὰμ ponant pro אַיִל, & אֵילִים, & אוּלָם, quisnam jam dicet, utra ex his tribus sit eligenda? Simplicius est, si dicatur, per הָאֹהֶל hîc intelligi *Postem* vel *Postes*, fornicato opere factos, vel *Superliminare fornicatum*, vel, *Fornicem totum frontispicii portæ, cum postibus.* Sic Hebræi, R. David, & R. Salomon. Abarbenel; Introduxit me in templum, & mensus est postes; *Vult dicere, Virum, qui ipsi apparuerat, duxisse illum in templum, & in conspectu suo dimensum postes, portæ sc. templi, ejusq; latera; atque mensum esse in crassitudine illorum sex cubitos latitudinis cujusque postis, quæ erat crassities parietis seu muri inter templum & porticum, ab Oriente in Occidentem. Dicit autem* רחב האהל Latitudinem tabernaculi, *h. e. fornicis,*

micis, qui nil est aliud quàm Postis, *cujus meminit, quem ob structuram fornicatam vocat* אֹהֶל Tentorium, Tabernaculum.

CRIT. I. CHRON. IX. v.35. *Hebraea sic habent*; In Gabaon habitarunt Jehiel pater Gabaon, & nomen אֲחֹתוֹ, sororis ejus fuit Maacha. *At LXX. sic habent.* Καὶ ὄνομα γυναικὸς αὐτῷ Μοωχά. *Rectè : sic enim legitur cap.8. v.29.* In Gabaon habitarunt pater Gabaon, & nomen אִשְׁתּוֹ Uxoris ejus Maacha. *Et utrobique eodem modo habent* LXX. ὄνομα γυναικὶ αὐτῷ Μοαχά.

VIND. Quantum ad hanc discrepantiam, non occurrit illa duntaxat in LXX. Græcorum versione, sed ipsi codices Hebraici discrepant. Antiquiora enim exemplaria legunt אִשְׁתּוֹ, cap.9.v.35. Sic primæ editiones Venetæ. Cur in posterioribus pro אִשְׁתּוֹ repositum sit אֲחֹתוֹ inquirendum esset. Ratio nulla est annotata. Antiquiores etiam interpretes reddiderunt, *Uxoris ejus.* Sic Vulg. Lat. Pagn. Luth. & alii. Kimchius, qui alias εὐπλογίας locorum parallelorum solet observare, hîc nihil annotavit. Tremellius testatur, se etiam in antiquo manuscripto lectionem אִשְׁתּוֹ reperisse. Author Concordantiarum Hebraicarum recensuit in אִשְׁתּוֹ, non in אֲחֹתוֹ. Itaque cùm ipsi Codices Hebræi illam lectionem habeant, si ea bona est, ex illis ea peti potest, nec ad eam rem opus versione LXX.

Hinc verò apparet, sicubi scriptorum vel librariorum culpâ, discrepantia aliqua codicum Hebraicorum orta est, eam ex illorum collatione deprehendi, nec omnes scribas unius exemplar imitari & sequi. Illas varias lectiones nunquam rejecimus vel aspernati sumus, quæ authoritate codicum Hebraicorum probari possunt.

Fortè irrepsit hic אֲחֹתוֹ ex cap. 7. v.15. ubi legitur: וּמָכִיר לָקַח אִשָּׁה לְחֻפִּים וּלְשֻׁפִּים וְשֵׁם אֲחֹתוֹ מַעֲכָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִי צְלָפְחָד qui versus cùm etiam difficultatem habeat, & obscurus sit, adscribam hîc Hebræorum expositionem. R. D. Kimchi: *Duxit uxorem ex illis* (Chyppim & Schyppim sc.): *illi autem fuerunt filii Ir, ut suprà dictum fuit v.12. Tò Lamed autem præfixum in* לחפים & ולשפים *indicat, hunc Machirum duxisse uxorem, quæ soror fuerit τῶ Chyppim & Schyppim. Et hoc etiam est quod dicitur*; Et nomen sororis ejus fuit Maacha. *Quod autem singulariter dicitur*; Sororis ejus, *non*, Sororis eorum, *ideò factum, quia refertur & respicit ad præstantiorem illorum, qui est* Chyppim, *qui τῷ* Schyppim *præponitur. Quod suprà*

v.12.

v. 12. Schyppim יִם Chyppim *praponitur, id fit ibi nativitatis, non dignitatis ratione. Quod sequitur*; Et nomen הַשֵּׁנִי secundi Tzelophchad; *id refertur ad id quod præcedenti versu dictum fuit*; Filii Menasse Aschriel. *Hic v.* Aschriel *fuit pronepos Menassis, &* Tzelophchad *ejus abnepos. Vocatur autem* Secundus, *licet non fuerit secundus ab Aschriele, quia Chepher pater ejus filius sextus fuit Gileadis, & Aschriel fuit tertius.* Secundus *itaque dicitur sc. eorum quorum hic fit mentio, quia non plurium fit mentio, quàm Aschrielis & Tzelophchadi*, &c. Aliter Ephodeus in Grammatica cap. 27. in fine: *Potest*, inquit, *dici, quòd duxerit uxorem ex Chyppim & Schyppim, quæ sunt nomina virorum: & quòd nomen sororis unius ex illis fuerit* Máacha, *quam ille duxerit uxorem; alterius hîc sororis nomen fuisse* Tzelophchad *quam itidem duxerit uxorem.*

CRIT. I. CHRON. XI. v. 38. *inter fortes Davidis numeratur* Joel אֲחִי frater Nathan: *at 2. Sam. 23. v. 35. vocatur* יִגְאָל בֶּן נָתָן Jgal filius Nathan. *LXX. utrobique habent* υἱὸς.

VIND. De hoc loco vide quæ suprà scripsimus cap. 2. Quòd LXX. utrobique eodem modo reddiderunt, non sequitur illos in suo codice, utroque in loco, eandem lectionem habuisse. Sensum respexerunt, & quia in Samuele viderunt, eum vocari *Filium Nathanis*, inde quoque id hoc loco retinuerunt.

CRIT. I. CHRONIC. I. v. 36. *sic legimus in Hebræo*: Filii Theman, Eliphas, Omer, Tzephi, Gahtam, Kenaz, & Thimnah, & Hamalek. *Atque sic quidem habet Sixt. edit.* καὶ Θαμνὰ, καὶ Ἀμαλὴκ: *at editio Wecheli habet*: Θαμνὰ δὲ ἡ παλλακὴ Ἐλιφὰζ ἔτεκεν αὐτῷ τὸν Ἀμαλήκ. *Atque sic esse legendum liquet ex Genes. 36. v. 12. ubi idem habetur totidem verbis in Hebræo. Et sanè Thimna non fuit Eliphazi filia, sed vel uxor, vel pellex, seu concubina.*

VIND. De hoc loco actum jam suprà cap. 2.

CRIT. PSAL. XXI. v. 36. *initio versus, ante verba ista*, De tribu Ruben, *LXX. addunt ista*; Καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου κατὰ Ἱεριχὼ *quæ habentur 1. Chronic. 6. v. 78. tàm in Hebræo, quàm apud LXX. & hoc etiam in loco, nempe Jos. 21. Vulg. Versio sequitur hîc LXX. Interpretes, licet passim ab iis discedat. Et sanè urbes illæ, Bezer & Jathsa, sunt ultra Jordanem. Itaque præferenda est lectio τῶν LXX.*

VIND. Si, quod LXX. transtulerunt, est codicis alicujus Hebræi lectio, præferenda est. Si nuda versio, postponenda; tan-

quam

quam additamentum, quod vel ipsi Interpreres, vel Versionis ipsorum interpolatores, assuerunt ex 1. Chronic. 6. v. 78. Nam adduntur etiam, quæ in neutro codicis Hebræi loco extant, τὴν μισὼρ ϗ τὰ περισπόρια αὐτῆς. De Μισωρ, & ejus suburbanis, nil quicquam, nec hic, nec in Chronicorum loco. Et pro πέραν τοῦ Ἰορδάνου, alii legunt πόλεως τοῦ Ἰορδάνου, τὴν Ἱεριχὼ: & in Wechelianis annotatur; *Neutrum in Hebræo legitur, & redundat planè.* Non rejicimus illa verba quoad sensum, quia adduntur in Chronicis: sed hic dicimus illa esse aliena, & irreptitia in Græcis codicibus.

CRIT. JEREM. XVIII. v. 4. *LXX. Interpretes non habent hoc hemistichium Hebræum,* כְּחֹמֶר בְּיַד הַיֹּצֵר Sicut lutum in manu figuli, *quod videtur omninò isthic supervacaneum, atque translatum ex v. 6. sine necessitate.*

VIND. Hemistichium illud agnoscunt D. Hieronymus, Paraphrastes Chaldæus, & omnes Hebræi codices. Cur ergo, quia LXX. illud omiserunt, supervacaneum censeri, & obelo jugulari debet? Quinimò nego illos totum illud hemistichium omisisse. Omiserũt unicam hanc vocem כְּחֹמֶר, cui in Interpretatione commodum locum non invenerunt: Hebræa sic habent; וְנִשְׁחַת הַכְּלִי אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה כַּחֹמֶר בְּיַד הַיּוֹצֵר *Et dissipatum est vas quod ipse faciebat ex luto, manu figuli,* (i. e. suâ). LXX. habent; Καὶ ἔπεσε τὸ ἀγγεῖον, ὃ αὐτὸς ἐποίει ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ *Et dissipatum est vas, quod ipse faciebat manibus suis:* Vides illos integrum hemistichium non omisisse, sed solam vocem כחוֹמֶר quam Vulgatus supplevit, reddens; *E luto:* reliqua duo verba בְּיַד הַיּוֹצֵר *in manu figuli,* reddiderunt; *In manibus ejus;* Relativum, pro nomine repetito, substituendo; benè quoad sensum. Dum itaque posteriora verba expresserunt, apparet, illos etiam alteram habuisse in suo codice, licet non reddiderint: satis ipsis fuit, sensum expressisse. Optimè autem illa verba, & emphaticè esse posita, docebunt te Interpretes, qui omnes illa expresserunt. Alii hoc sensu; *Et dissipatum fuit vas, quod ipse faciebat, in manu figuli.* Alii; *Et dissipatum fuit vas, quod faciebat, prout argilla solet in manu figuli;* sc. *facile dissipari,* quia fragilis est. Et hinc deinde repetitur v. 6. atque in rem præsentem accommodatur. Valdè obiter contulit versionem Græcam, scribens, illos *hemistichium integrum omisisse.*

CRIT. EXOD. XII. v. 4. *sic habent Hebræa:* Commoratio filio-

v. 12. Schyppim τῷ Chyppim *præponitur, id fit ibi nativitatis, non dignitatis ratione. Quod sequitur;* Et nomen הַשֵּׁנִי secundi Tzelophchad; *id refertur ad id quod præcedenti versu dictum fuit;* Filii Menasse Aschriel. *Hic v.* Aschriel *fuit pronepos Menassis, &* Tzelophchad *ejus abnepos. Vocatur autem* Secundus, *licet non fuerit secundus ab Aschriele, quia Chepher pater ejus filius sextus fuit Gileadis, & Aschriel fuit tertius.* Secundus *itaque dicitur sc. eorum quorum hic fit mentio, quia non plurium fit mentio, quàm Aschrielis & Tzelophchadi,* &c. Aliter Ephodeus in Grammatica cap. 27. in fine: *Potest,* inquit, *dici, quòd duxerit uxorem ex Chyppim & Schyppim, quæ sunt nomina virorum: & quòd nomen sororis unius ex illis fuerit* Máacha, *quam ille duxerit uxorem; alterius hic sororis nomen fuisse* Tzelophchad *quam itidem duxerit uxorem.*

CRIT. I. CHRON. XI. v. 38. *inter fortes Davidis numeratur* Joel אֲחִי frater Nathan: *at 2. Sam. 23. v. 35. vocatur* יִגְאָל בֶּן נָתָן Jgal filius Nathan. *LXX. utrobique habent* υἱὸς.

VIND. De hoc loco vide quæ suprà scripsimus cap. 2. Quòd LXX. utrobique eodem modo reddiderunt, non sequitur illos in suo codice, utroque in loco, eandem lectionem habuisse. Sensum respexerunt, & quia in Samuele viderunt, eum vocari *Filium Nathanis*, inde quoque id hoc loco retinuerunt.

CRIT. I. CHRONIC. I. v. 34. *sic legimus in Hebræo:* Filii Theman, Eliphas, Omer, Tzephi, Gahtam, Kenaz, & Thimnah, & Hamalek. *Atque sic quidem habet Sixt. edit.* καὶ Θαμνὰ, καὶ Ἀμαλὴκ: *at editio Wecheli habet:* Θαμνὰ δὲ ἡ παλλακὴ Ἐλιφὰζ ἔτεκεν αὐτῷ τὸν Ἀμαλὴκ. *Atque sic esse legendum liquet ex Genes. 36. v. 12. ubi idem habetur totidem verbis in Hebræo. Et sanè Thimna non fuit Eliphazi filia, sed vel uxor, vel pellex, seu concubina.*

VIND. De hoc loco actum jam suprà cap. 2.

CRIT. PSAL. XXI. v. 36. *initio versus, ante verba ista,* De tribu Ruben, *LXX. addunt ista;* Καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου κατὰ Ἱεριχὼ *quæ habentur 1. Chronic. 6. v. 78. tàm in Hebræo, quàm apud LXX. & hoc etiam in loco, nempe Jos. 21. Vulg. Versio sequitur hîc LXX. Interpretes, licet passim ab iis discedat. Et sanè urbes illæ, Bezer & Jathsa, sunt ultra Jordanem. Itaque præferenda est lectio τῶν LXX.*

VIND. Si, quod LXX. transtulerunt, est codicis alicujus Hebræi lectio, præferenda est. Si nuda versio, postponenda; tanquam

quam additamentum, quod vel ipsi Interpretes, vel Versionis ipsorum interpolatores, assuerunt ex 1. Chronic. 6. v. 78. Nam adduntur etiam, quæ in neutro codicis Hebræi loco extant, τὴν μισὼρ ϗ τὰ ἀφορίσματα αὐτῆς. De Μισωρ, & ejus suburbanis, nil quicquam, nec hîc, nec in Chronicorum loco. Et pro πέραν τοῦ Ἰορδάνου, alii legunt πόλεως τοῦ Ἰορδάνου, τὴν Ἱεριχὼ: & in Wechelianis annotatur; *Neutrum in Hebræo legitur, & redundat planè.* Non rejicimus illa verba quoad sensum, quia adduntur in Chronicis: sed hîc dicimus illa esse aliena, & irreptitia in Græcis codicibus.

CRIT. JEREM. XVIII. v. 4. *LXX. Interpretes non habent hoc hemistichium Hebræum,* כַּחֹמֶר בְּיַד הַיּצֵר Sicut lutum in manu figuli, *quod videtur omninò isthic supervacaneum, atque translatum ex v. 6. sine necessitate.*

VIND. Hemistichium illud agnoscunt D. Hieronymus, Paraphrastes Chaldæus, & omnes Hebræi codices. Cur ergo, quia LXX. illud omiserunt, supervacaneum censeri, & obelo jugulari debet? Quinimò nego illos totum illud hemistichium omisisse. Omiserût unicam hanc vocem כַּחֹמֶר, cui in Interpretatione commodum locum non invenerunt: Hebræa sic habent; וְנִשְׁחַת הַכְּלִי אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה כַּחֹמֶר בְּיַד הַיּוֹצֵר *Et dissipatum est vas quod ipse faciebat ex luto, manu figuli,* (i. e. suâ). LXX. habent; Καὶ ἔπεσε τὸ ἀγγεῖον, ὃ αὐτὸς ἐποίει ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ *Et dissipatum est vas, quod ipse faciebat manibus suis:* Vides illos integrum hemistichium non omisisse, sed solam vocem כחומר quam Vulgatus supplevit, reddens; *E luto:* reliqua duo verba בְּיַד הַיּוֹצֵר *in manu figuli*, reddiderunt; *In manibus ejus*; Relativum, pro nomine repetito, substituendo; benè quoad sensum. Dum itaque posteriora verba expresserunt, apparet, illos etiam alteram habuisse in suo codice, licet non reddiderint: satis ipsis fuit, sensum expressisse. Optimè autem illa verba, & emphaticè esse posita, docebunt te Interpretes, qui omnes illa expresserunt. Alii hoc sensu; *Et dissipatum fuit vas, quod ipse faciebat, in manu figuli.* Alii; *Et dissipatum fuit vas, quod faciebat, prout argilla solet in manu figuli*; sc. *facile dissipari*, quia fragilis est. Et hinc deinde repetitur v. 6. atque in rem præsentem accommodatur. Valdè obiter contulit versionem Græcam, scribens, illos *hemistichium integrum omisisse.*

CRIT. EXOD. XII. v. 4. *sic habent Hebræa:* Commoratio filio-

rum Iſrael, qui habitarunt in Ægypto, fuit 340. annorum. *Aliter* LXX. *&c.*

VIND. De hoc loco actum ſuprà cap.

Atque hæc ſunt loca omnia, quæ Criticus lib.4. capite 17. pro ſpecimine *melioris lectionis* attulit, quæ interdum occurrit apud LXX: ex quibus apparet, quâ ſoliditate Variæ iſtæ lectiones codicum veterum Hebraicorum nitantur, & hodiernę lectioni præferantur.

Plura quidem in præcedentibus capitibus adducit, ſed illa ſingula excutere, nec noſtri eſt otii, nec è re Lectoris foret. Hoc ſpecimen poſſit ſufficere, & ex illo judicium fieri de cæteris. Videamus tamen Hypermetri loco adhuc quædam, ex illa magna quam congeſſit farragine hinc inde excerpta, & prout ſe ſparſim, citra delectum & ordinem, obtulerunt, arrepta.

CRIT. ECCLES. II. v.3. Donec viderem, quidnam ſit bonum filiis hominum, qui faciunt (hoc eſt, degunt, vitam agunt) תַּחַת הַשָּׁמַיִם ſub cœlis. LXX. *ὁ ποιήσουσιν ὑπὸ τὸν ἥλιον. Legerunt*, ſub הַשֶּׁמֶשׁ Sole, Pag.286.

VIND. Negatur: videntur ita reddidiſſe, quia illa phraſis תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ frequentiſsimè adhibetur in hoc libro; 28. ni fallor vicibus: illa autem altera rariùs, 3. tantùm: & quia ad ſenſum perinde eſt ſive dicas; *Sub cælo*, ſive, *ſub ſole*. Propria tamen loquutio eſt *ſub Cælo*; & quando dicitur, *Sub Sole*, ſenſus eſt *Sub Cælo*. Unde hæc lectio non repudianda. Confirmatur è Maſora, quæ notat; תחת השמים *ter reperiri*; & ab aliis Interpretibus.

CRIT. ECCLES. II. v.4. *in Hebræo*: Magnificavi מַעֲשָׂי opera mea. LXX. *ποίημά μου* opus meum. *Legerunt* מַעֲשִׂי, Pag.223.

VIND. At quî certo novit, illos ideò legiſſe ſingulariter מַעֲשִׂי? Annon nomina collectiva etiam in ſingulari numero multitudinis ſignificationem habent? Potuerunt id quod plurale, reddere etiam ſingulariter, quòd exiſtimarent, illum inprimis ad ſingulare aliquod ſuum opus reſpexiſſe, ſicut Hebræi in Medraſch hoc ſpecialiter de magnifico illo Salomonis Eburneo ſolio exponunt, de quo 1.Reg.10. Adde, ſi legerint ſingulariter, cur hodierna lectio

ctio ideò non præferenda vel servanda, cùm illi fortaſsis exemplari non punctato usi, ita legerint?

CRIT. ECCLES. III. v.16. In loco judicii, ibi est הָרֶשַׁע Improbitas. LXX. ἐκεῖ ὁ ἀσεβής. *Legerunt* הָרָשָׁע. *Ibidem*; Et in loco הַצֶּדֶק justitiæ. LXX. καὶ τόπον τοῦ δικαίου. *Legerunt* הַצַּדִּק. Pag.223.

VIND. Hæc quoque crisis est incerta. Nam nihil novi est, ut abstracta sumantur pro concretis, & per ea exponantur. Præterea in hujusmodi loquutionibus cōmuniter subest ellipsis prioris alicujus substantivi; *Improbitas*, pro, אִישׁ הָרֶשַׁע *Vir Improbitatis*: *Justitia*, pro, *Vir Justitiæ*, ut sensus sit: *In loco judicii ibi est improbitas*, h.e. *Judex improbitatis, improbus, & in loco Justi* (principis) *impietas, vir improbus.*

CRIT. ECCLES. VII. v.25. Applicavi cor meum, ut agnoscerem רֶשַׁע כֶּסֶל Improbitatem stultitiæ. *LXX.* ἀσεβοῦς ἀφροσύνην, *Legerunt* רָשָׁע, *quæ lectio videtur melior.* Pag.223.

VIND. Et hæc lectio nullum habet fundamentum. Potuerunt enim Græci ita intelligere verba Hebræa; ut *Improbitatem stultitiæ* Salomon dixerit, pro, *Improbitatis stultitiam*, per Hypallagen usitatiſsimam apud Hebræos, & abstracto (*Improbitatis*) loco concreti posito. De hac Hypallage videatur Grammatica. Sic dicitur; *Immunditia hominis*, pro, *Homo immunditiei*, i.e. immundus, Lev.6. v.21. *Juramentum obligationis*, pro, *Obligatio juramenti*, Num.30. v.14. *Viror Herbæ*, pro, *Herba viridis*, Psal.37. v.2. &c.

CRIT. PROV. XVIII. v.1. לְתַאֲוָה יְבַקֵּשׁ נִפְרָד Pro animi sui desiderio quærit cerebrosus. LXX. προφάσεις ζητεῖ ἀνὴρ βουλόμενος χωρίζεσθαι ἀπὸ τῶν φίλων. *Pro* לְתַאֲוָה *legerunt* לְתֹאֲנָה: *hoc enim significat* Occasionem, Judic.14. v.4. *& verbum* אָנָה *ab ipsis LXX. Interpretibus redditur* προφασίζεσθαι, 2.Reg.5. v.7. Pag.257.

VIND. Negamus sequi, illos sic in suo codice legiſse. Potuerunt enim errare in literis נ & ו, quæ sunt affines, ut in aliis multis similibus errarunt. Idem censet etiam Drus. Epist.84. ad Edouardum Liveleum. Aquila certè & Symmachus legerunt תַּאֲוָה. Vertunt enim, εἰς ἐπιθυμίαν. Deinde dico, licet non errarint, apparet ex toto illo versu illos non verba, sed sensum reddidiſse, atque Paraphrastas egiſse. Versiculi illius prima pars est difficilis, concisa & ambigua, atque inde variè ab Interpretibus reddita; Illi

cùm commodum sensum literæ non invenirent, sensum elicuerunt, quem illi sibi finxerunt, & multa addiderunt. Nam ubi in Hebræo est ἀνὴρ συλλόμενος? ubi, ἀπὸ τῶν φίλων? Nihil horum in Hebræo. Et ubi sensum hunc conceperunt, potuerunt etiam verba Hebræa, prout nos ea legimus, ad illum trahere & applicare; לְתַאֲוָה *Ad suum placitum, pro suo placito & arbitrio* יְבַקֵּשׁ *quærit* (sc. occasiones) נִפְרָד *separationem meditans, separare se volens* (sc. ab amico). Itaque nulla hinc certa extundi potest varia lectio.

CRIT. PSAL. LXXII. v.17. *legitur in Hebræo:* Sit nomen ejus in æternum, ante Solem יִנּוֹן filiabitur nomen ejus, *h. e. ab æterno sit & dicatur nomen ejus* Filius. *Sic designatur æterna Christi generatio atque filiatio.* LXX. πρὸ τοῦ ἡλίου διαμενεῖ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. *Videntur legisse* יִכּוֹן (*nam* כּוּן firmum & stabilem esse atque permanere, *significat*) *sensu non incommodo.* Pag. 261.

VIND. Negamus hic iterum, sequi ex hac versione illos aliter legisse. Sensum enim hunc potest quoque habere lectio יִנּוֹן, quæ est in Hebræo. נוּן vel נִין est *Sobolem procreare, Sobolescere.* Quia verò per sobolis procreationem semen humanum perdurat, ideò etiam *Perdurare* potest significare. Et quod dicitur, *Ante Solem*, vel, *Coram Sole*; exponunt Hebræi, *Quamdiu durabit Sol.* Ita ut sensum, & quidem non ineleganter, expresserint LXX. vertentes διαμένει; ac proinde temerarium sit, ex ea versione lectionem aliam Hebræam exstruere, vel receptam mutare. D. Hieronymus etiam ex Hebræo vertit; *Perseverabit nomen ejus*; h. e. *perennabit, & perpetuabitur nomen ejus longâ, imò perpetuâ filiorum successione.* Sic Aben Jechijah eodem sensu exponit: יתמיד מלכותו בעולם מאב לבן בהתמדת השמש *Perpetuò durabit regnum ejus in mundo à patre in filium, quamdiu durabit Sol.* Vide etiam Drusium Epist. 84. Imò etiam Chaldæus vertit, מְזֻמָּן הֲוָת שְׁמֵיהּ *Paratum fuit nomen ejus*; neque propterea aliam lectionem habuit.

CRIT. JEREM. VII. v.29. שאי על שפים קִינָה Attolle super clivos lamentationem. LXX. ἀνάλαβε ἐπὶ χειλέων θρῆνον. *Legerunt* שְׂפָתַיִם, *quod videtur melius.* Pag. 277.

VIND. Sanè eo sensu reddiderunt Græci, quasi שפים significaret idem quod שפתים, an verò propterea ita legerint in suo codice, inde non constat. Potuerunt sumere pro שפתים, ac proinde ita interpretari, quia locutio sic ipsis videbatur commoda:

moda: Potuerunt etiam ita vertisse per ἀδολεσχίαν, propter affinitatem harum duarum vocum. Et nego melius legi שְׂפָיִם, quàm שְׂפָתַיִם. Nuspiam enim hæc Phrasis in Scriptura legitur, ut verbum נָשָׂא cum nomine שְׂפָתַיִם hoc sensu construatur. Contrà, pro lectione hodierna recepta invenimus simili phrasi apud hunc eundem Prophetam cap. 3. v. 22. קוֹל עַל שְׁפָיִים נִשְׁמָע *Vox* (lamentationis) *super excelsa audita est, fletus deprecationum filiorū Israel*; ubi LXX. iterum reddunt, φωνὴ ἐκ χειλέων. Ergo & hîc aliter legerunt. D. Hieron. *Vox in viis audita est*: addit quidem in parēthesi, *Vel, in labiis*; sed apparet, illum legisse שְׂפָיִם. Hinc lux illi loco. Alibi *Clivorum* etiam mentio, in Calamitatum descriptione. Jerem. 12. v. 12. עַל כָּל שְׁפָיִם בַּמִּדְבָּר בָּאוּ שֹׁדְדִים *Super omnes clivos in deserto venerunt vastatores.* Jerem. 14. v. 5. *Onagri steterunt in clivis, &c.* Præterea Jerem. 9. v. 9. legimus non absimili phrasi: עַל הֶהָרִים אֶשָּׂא בְכִי וָנֶהִי וְעַל נְאוֹת מִדְבָּר קִינָה *Super montes assumam fletum & lamentum, & super habitacula deserti planctum.* Et frequentissima est phrasis; *Super aliquem Tollere lamentationem*, Vide Ezech. 19. v. 1. & 26. v. 17. & 27. v. 2. 32. & 28. 12. & 32. 2. 16. Amos 5. v. 1. Hinc judicet lector, an aliquid incommodi, vel à stylo Scripturæ & hujus Prophetæ alieni, sit in lectione Hebræa. Chaldæus reddidit, עַל נְגִידִין *Super Duces*; quos per *Clivos*, seu *Loca excelsa* intellexit; unde & ille legit sicut nos.

Crit. Eccles. IX. v. 2. *Idem accidens contingit justo & impio,* לַטּוֹב *bono,* וְלַטָּהוֹר *& mundo, & immundo, & sacrificanti; & qui non sacrificat.* LXX. τῷ ἀγαθῷ, καὶ τῷ κακῷ; *legerunt* לטוב ולרע; *& sanè ratio oppositionis id postulat: bono enim malus est opponendus, quomodo mundo immundus, & justo injustus. Pag. 279.*

Vind. Hîc iterum sensus habuerunt rationem LXX. & quia in cæteris oppositionem expressam, hîc verò desiderari videbant post לַטּוֹב, idcirco illam, ad illustriorem reddendam sententiam, suppleverunt non malè. Non sequitur autem, illos eam vocem in codice suo habuisse. Quot enim ejusmodi supplementorum exempla in illis est reperire? Et non omissam esse in Hebræo, videtur prodere conjunctio copulativa in sequenti voce, per quam לַטּוֹב וְלַטָּהוֹר conjunguntur. Nulli codices Hebræi, neque etiam Paraphrastes Chald. habent illud וְלָרָע. Et Aben Esra annotat; *Immundū* hic opponi *Bono & mundo*, sicut פִּקֵּחַ *Videns* opponitur *Cæco*

& *Audienti*, Jesa.42. vers.7. לִפְקֹחַ עֵינַיִם עִוְרוֹת: פְּקוֹחַ אָזְנַיִם.

CRIT. PSAL. XXXIV. v.17. צָעֲקוּ וַיְיָ שָׁמֵעַ Clamant, & Dominus exaudit. *LXX. habent*; ἐκέκραξαν οἱ δίκαιοι *Clamarunt justi*; *supplentes vocem* δίκαιοι, *quæ non est in Hebræo*; *sed malè abest: melior enim est hîc lectio* τῶν *LXX*. Pag.279.

VIND. Non nego, LXX. benè suppleviſſe vocem δίκαιοι in hoc loco: ſed nego, illos eam reddidiſſe ex codice Hebraico ſuo. Senſum reddiderunt, & quidem appoſitè; hoc enim David vult dicere. Et ſic quoque reddidit Chaldæus: צָלַיִן צַדִּיקַיָּא *Orant justi*. Ita ſupplendam eſſe hanc vocem docent R. Salomon, Aben Eſra, Kimchi, Aben Jechija, referendumque eſſe ad *Justos*, quorum mentio v.17. *Oculi Domini super justos*. Et quidem Kimchi probat ex ſimilibus Scripturæ locis, ultima non ſemper cohærere cum mox præcedentibus, ſed cum remotioribus. Affert locum Exod.21. v.11. *Et si tria ista non fecerit*, &c. qui non cohæret cum proximè præcedente verſu 10. ſed cum remotioribus. Senſum itaque non verba hîc iterum, & quidem benè reddiderunt: neque tamen *malè* etiam *abest* ab Hebræo. Plura hujus rei exempla affert Ephodeus cap.29. ſub finem, & inter illa idem etiam exemplum adducit: *Non*, inquit, *referuntur hæc verba*, Clamant & Dominus exaudit, *ad verba proximè præcedentia*; Facies Domini erga facientes malum; *sed ad remotiora*; Oculi Domini ſuper juſtos. Sic 1.Reg.6. v.1. הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לִמְלֹךְ *Est mensis secundus, quo regnavit Salomon super Israelem*; hîc dicit לִמְלֹךְ *Quo regnavit Salomon*, referri ad id quod ſuperius dixerat; *In anno quarto*; quòd Anno quarto regni Salomonis inceperit ædificare, ſicut ſcriptum eſt; *In anno quarto fundavit domum Domini, in mense Siv*, 1.Reg.6. v.37. Sic Geneſ.30. v.38. ubi legitur; *Et statuit* (וַיַּצֵּג) *virgas quas decorticavit*, &c. לְנֹכַח *è regione pecudum*: hîc, *E regione pecudum*, refertur ad; *Et statuit*: Baculos enim ſtatuerat è regione pecudum. Sic Jerem.51. v.5. *Quoniam non viduatus est Israel & Jehudah Deo suo, &c. quia terra eorum repleta est delicto*: hîc verba iſta ultima non referuntur ad Judam & Iſrael, ſed ad Babelem, cujus in præcedentibus verbis fecit mentionem. Pſal.44. v.3. *Tu manu tuâ Gentes expulisti* וַתִּטָּעֵם *& plantasti eos*: hîc affixum ם non refertur ad *Gentes*, ſed ad *Patres*, quorum in præcedenti verſu meminit. Sic 2.Sam.11. v.25. *Corrobora prælium tuum contra urbem, & destrue*

eam,

eam, וְחַזְּקֵהוּ *& conforta illum*: hic affixum הו, non refertur ad *Urbem*, sed ad *Joabum*, de quo in superioribus sermo. Genes.30. v.26. *Da mihi uxores meas, & liberos meos, pro quibus servivi tibi.* Hîc, *Pro quibus*, refertur ad *Uxores*. Exod.10.v.11. כִּי אֹתָהּ אַתֶּם מְבַקְשִׁים *Nam illud vos quæritis.* Hîc pronomen אֹתָהּ *Illud*, refertur non ad id quod isto versu dicitur, sed ad הָרָעָה *Malum*, in versu præcedenti. Exod.23. v.21. *Cave à facie ejus, & obtempera voci ejus, ne exacerbes eum: non enim parcet prævaricationi vestræ, nomen meum in medio ejus*: hîc, *Non parcet prævaricationi vestræ*, refertur ad, *Ne exacerbes eum*: &, *Nomen meum in medio ejus*, refertur ad, *Cave à facie ejus, & obtempera voci ejus*, &c. Hæc ibi affert Ephodeus, & multa talia in Scriptura dicit reperiri.

CRIT. GENES. VIII.v.7. Corvus exibat & redibat, יָצוֹא וָשׁוֹב. *At LXX.* ἐξελθὼν οὐκ ἀνέστρεψεν; *addunt particulam negativam. Sic Vulg. Versio & S. Hieronymus, ac videtur istud melius: ideò enim non redibat in arcam, quia cadaveribus fluctuantibus insidere poterat, iisq; vesci.* Pag.280.

VIND. Hic locus toties jam à Corruptione & Varia lectione est à doctissimis viris vindicatus, non solùm à Reformatis, contra iniquiores & rigidiores Pontificios, Versioni Vulgatæ pertinaciùs addictos, sed & ab æquioribus & cordatioribus Pontificiis ipsis, ut mirum sit, Criticum non erubescere de novo illum producere, & Græcam versionem lectioni Hebrææ proferre. Nolo hîc illorum scrinia omnia compilare, & huc transferre, sed quædam duntaxat.

Quidam simpliciter pronuntiant, LXX. de suo addidisse particulam negativam, vel Librarium aliquem nasutum & sciolum eam inseruisse: Vulgatum autem Latinum, sequutum esse LXX. Augustinus Steuchus censet, *apud Græcos corruptè hunc locum legi, & subtrahendam esse à Latinis & Græcis codicibus negationem: Arbitratur locum aut à librariis* (in Latina versione) *aut temporum diuturnitate corruptum, fecisse, ut fabulosissimas interpretationes huc invexerint expositores, & secum maximè pugnantes.* Eadem fuit sententia Cajetani, Joh. Benedicti, Theologi Parisiensis, & Sixti Senensis.

Procopius Græca sine negatione legit.

Vulgata exemplaria Latina non omnia particulam negativam habent. Nam editio Plantiniana Anni 1583. annotat; *Sex Manuscripta*

ſcripta (Latina) *Regi 4, Hebræi, Chaldæi, non legunt negationem.* Christophorus à Sacro Bosco Jeſuita, defenſione Concil. Trident. parte 4. cap. 5. aſſerit, *eſſe codices Latinos magnæ authoritatis, qui ſine negatione legant, ut in Hebræo habetur.*

Quod ad D. Hieronymum attinet, apud quem in Quæſtionibus in Geneſin legitur; *Et de corvo aliter dicitur; Et emiſit corvum, & egreſſus eſt, exiens & non revertens;* docti viri cenſent locum eſſe corruptum, & emendandum reſcribendumque; *Emiſit corvum & regreſſus eſt exiens, & revertens,* ſine negatione. *Emendatio tam certa, quàm illa quæ apud Sagram,* ſcribit Druſius in Miſcellan. Centur. 1. cap. 3. Et Auguſtinus Steuchus: *Videtur autem & hoc Hieronymus in Quæſtionibus Hebraicis annotaſſe: ſed locus ibi corruptus eſt, neque legitur ut eſſet legendus. Quare ex priſtina editione addita eſt negatio in noſtra hac Interpretatione. Sed alius mihi ſuboritur ſcrupulus: nam Hieronymus, in epiſtola ad Oceanum, ſic ait de corvo:* Statimq; columba Spiritus Sancti, expulſo alite teterrimo devolvat ad eum. *Ecce palam fatetur, expulſum eſſe corvum, quaſi amplius non redierit. Quamobrem etiam cum negatione videtur ipſe legiſſe. Sed ſæpè ſequitur editionem LXX. quia ea paſſim haberetur, & aliam editionem nondum ipſe edidiſſet. Itaque multa in epiſtolis invenies expoſita ſecundum codices LXX. quorum tunc erat celeberrima authoritas.* Hæc Steuchus.

Santes Pagninus etiam Præf. in Bibl. ad Clementem VII. inter errores Latinæ verſionis refert, quòd Geneſ. 8. de Corvo, *negationem pro affirmatione ponat;* profectos à *librariis, & eruditulis, parumq; attentis.*

In hac incertitudine quâ fronte quis ex illa verſione novam lectionem Hebraicam condet, contra omnium exemplarium fidem, & doctiſsimorum Virorum judicium?

Alii conciliare ſtudent Verſionem illam Græcam cum lectione Hebraica, quaſi nimirum ex illa eam extuderint. Quod enim in Hebræo dicitur; *Dimiſit corvum, qui exiit exeundo & redeundo;* volunt ita accepiſſe, quaſi ſenſus eſſet; *Exiit exeundo & redeundo ad arcam, ſed non in arcam.* LXX. itaque voluiſſe dicere; *Corvum non rediiſſe in arcam,* atque ita ſenſum reddere voluiſſe. Et hac ratione etiam nova iſta varia lectio evaneſcit. Sic ſcribit Bellarminus lib. 2. de Verbo Dei cap. 2. *In Hebræo non habetur,* ET REVERTEBATUR; *ſed* יצא יצוא ושוב Et exiit exeundo & revertendo, donec

ſic

ſiccarentur aquæ. *Quod non ſignificat, corvum rediiſſe intra arcam, ſed volitaſſe circa arcam eundo & redeundo, ut aves ſolent, & fortaſſe etiam redeundo ad tectum arcæ, & inde abeundo, idq; ſæpius, donec ſiccarentur aquæ. Cum quo benè cohæret, quòd* egrediebatur & non revertebatur, *ſcilicet in arcam.*

Cæterum de bonitate lectionis Hebraicæ conſulat Lector Interpretes eruditos: Senſus planus eſt; *Exit exeundo & redeundo,* h. e. *ultrò citroq; volitavit circa arcam*, vel, *indeſinenter ibat & redibat, ſive ad arcam, ſive in arcam.*

CRIT. OBAD. v. 7. Prævaluerunt tibi viri pacis, (*comedentes*) לחמך panem tuum ponent vulnus ſub te. *LXX. omittunt vocem* לחמך *ubi videtur legendum* לְחָמִיךָ: *ſenſus enim eſt*, Illi pugnarunt contra te, inflixerunt tibi vulnus. *Pag.* 283.

VIND. Si ex collatione LXX. Græcorum hîc varia lectio conſtituenda eſſet, prorſus expungenda foret dictio לחמך, non in aliam mutanda & transformanda. Mira Critici ſagacitas, qui divinare poteſt, ubi LXX. aliquid de ſuo addiderint, vel ſuo judicio omiſerint, & quid in ſuo codice paſſim legerint, vel non legerint.

Sed quis ei dixit hunc eſſe ſenſum, vel hoc ſignificare לחמך? Ego neminem Interpretum vidi hoc ſenſu verba illa explicantem, neque lectio Hebræa ita comparata eſt, ut ad aliam nos cogat confugere. Hujus verò loci vindicationem ulteriorem in alium locum differemus: quia refertur ab eo inter eos, qui ex propria & privata conjectura debent corrigi.

CRIT. CANTIC. VIII. v. 5. Quænam eſt illa, quæ aſcendit מִן הַמִּדְבָּר è deſerto, *LXX.* λελευκανθισμένη *dealbata. Aliud legerunt, quàm hodiè legatur, fortè pro* מִלְּבָנוֹן de Libano, *legerunt* מְלֻבֶּנֶת Dealbata. *Pag.* 287.

VIND. *Primò*, unde certò novit, LXX. hîc ſcripſiſſe, iſtud λελευκανθισμένη, vel quicunque ejus libri Interpres Græcus fuit, & non aliunde irrepſiſſe eam vocem? Nam ſunt exemplaria Græca in quibus Hebræo conformiter legitur, Τίς αὕτη ἡ ἀναβαίνουσα ἀπὸ ἐρήμου. Cur illa potius lectio Græca agnoſcenda, quæ ab Hebræo diſcordat, quàm quæ cum ea concordat?

Deinde, quid ſibi vult quod dicit, illos fortè pro מִלְּבָנוֹן legiſſe מְלֻבֶּנֶת? Nuſpiam in Hebræo extat מִלְּבָנוֹן. Ergo priùs pro מִן

הַמְדַבֵּר legerint מִלְבְּנֵן; postea מִלְבְּנֵ—: , pro מִלְבְּנֵן. Nugæ nugacissimæ.

CRIT. AMOS III. v. 12. *vox Hebræa* עֶרֶשׂ *redditur à* LXX. ἱερεῖς Sacerdotes: *procul dubio aliter legerunt, nunquam enim sic reddidissent vocem illam, quæ nihil simile significat: vel fortè legendum* ἱερεῖς *ut sit nomen proprium. Pag.* 287.

VIND. Et quis dubitet, vocem illam ἱερεῖς depravatam illic esse, utpote nullum reddens sensum? D. Hieronymus: *Puto* LXX. *posuisse ipsum verbum Hebraicum, quod quidam non intelligentes, pro* ערש (Αρες), *legerunt* ἱερεῖς *Sacerdotes:* Nihil verius: sumpserunt עֶרֶשׂ pro nomine proprio. Sic Drusius existimat, & מִטָּה (quod *Lectum* significat) & עֶרֶשׂ, locorum nomina fuisse in urbe Damasci, quæ ipsa vox *Grabbatum* aut *Spondam* significat. Ita Hierosolymis erat locus מַכְתֵּשׁ *Pila*, dictus. Igitur nihil aliud legerunt LXX. sed in illorum versione pro ἱερεῖς substituatur ἄρες.

CRIT. AMOS v. 16. Vocabunt rusticum ad luctum, ומספד אל יודעי נהי & planctum ad peritos lamentationum. *LXX.* καλέσουσιν ὁ γεωργὸς εἰς πένθος, καὶ εἰς κοπετὸν οἱ εἰδότες θρῆνον. *Sic & S. Hieronymus legit: reddit enim;* Et ad planctum hi qui sciunt lamentationem; *quanquam in Sixtina editione legatur*, καὶ κοπετὸν, καὶ εἰς εἰδότας θρῆνον, *nullo sensu: legerunt*, ואל מספד יודעי נהי *quæ lectio est melior, alioqui est dura hypallage in hodierna lectione. Pagin.* 288.

VIND. *Primò* quod ad Versionem Græcam attinet, secundum lectionem in Sixtina editione expressam, facilè ea cum lectione Hebræa conciliari, & ei adaptari potest, ut non sit necesse novam variam lectionem fingere: Scilicet ita videntur construxisse verba Hebræa, וְקָרְאוּ אִכָּר אֶל אֵבֶל וּמִסְפֵּד *Et vocabitur agricola ad luctum & (ad) planctum;* יוֹדְעֵי נֶהִי *& ad peritos lamentationem* (scil. vocabitur;) ut præpositio אֶל hic quoque ex præcedentibus repetatur.

Deinde dicimus, illos sensum, & quidem commodè, reddidisse priore lectione, quæ Sixtinâ mihi videtur esse melior: καὶ εἰς κοπετὸν οἱ εἰδότες θρῆνον *Et ad planctum periti lamentationis*, sc. vocabuntur. Nam hic est sensus lectionis & locutionis Hebrææ. Hypallage subest, quæ non dura, sed facilis, venusta & elegans est; *Vocabunt Planctum ad peritos lamentationum*, pro, *Vocabunt peritos lamentationum ad*

num ad planctum. Simile est: *Miserunt in ignem Sanctuarium tuum,* Psal.74. v.7. pro, *Miserunt ignem in Sanctuarium tuum.* Judic.1. v.8. *Civitatem miserunt in ignem:* pro, *Ignem miserunt in civitatem.* Et alia. Vide Ephodeum in Grammatica cap.29. ubi expressè hoc exemplum huc refert. Cur igitur locutio Hebræa, eleganti figurâ, veluti flosculo, ornata, emendanda est ex nostra conjectura? Sensum hunc reddiderunt etiam D. Hieronymus, & Pagninus, qui tamen non aliter legerunt, quàm nos. In Talmud legimus, cùm quidam nasuti reprehenderent Israëlitas dicentes; *Quæcunq, dixerit Dominus,* נעשה ונשמע *faciemus & audiemus,* Exod.24. v.7. quasi ineptè loquuti essent: *Quomodo enim,* inquiebant, *facient prius, quam audiverint?* his nasutulis dictum fuisse; עמא פזיזא דמקדמי פומייכו לאודנייכו *Populus præceps estis, qui præmittitis os vestrum auribus vestris.* Ephodeus in Gram. cap.29. in fine dicit, hujusmodi metatheses facere לְיַפּוֹת וּלְהַדֵּר הַמַּאֲמָרִים *Ad exornandam & decorandam Orationem.*

Sunt etiam qui Hebræa reddant; *Et planctus* (erit) *apud peritos lamenti.*

Crit. Psal. XCIV. v.15. כִּי עַד צֶדֶק יָשׁוּב מִשְׁפָּט Quia usque ad justitiam redibit judicium, *h.e. justum erit judicium, non iniquum & injustum, uti nunc est, quia tum temporis Deus ipse exercebit judicium. At* LXX. *ἕως οὗ δικαιοσύνη ἐπιστρέψῃ εἰς κρίσιν; legerunt* עַד כִּי *pro* כִּי עַד*, quæ lectio non est incommoda. Pag.288.*

Vind. Sed si ita legerunt, ulterius pergendum, & dicendum, illos pro מִשְׁפָּט etiam legisse לְמִשְׁפָּט: hoc enim est, *εἰς κρίσιν.* Sensum illi expresserunt, quem ipsi ex his verbis commodè elici posse existimarunt. Cur necesse est, illos ideò in suo codice legisse עַד כִּי, quia reddiderunt ἕως οὗ? annon potuerunt hæc verba accipere ita per hypallagen, quæ etiam in hujusmodi particulis quandoq; observatur? Sic Jobi 38. vers. 21. יָדַעְתָּ כִּי אָז תִּוָּלֵד, sumunt pro, יָדַעְתָּ אָז כִּי תִוָּלֵד. Sed verba Hebræa ita commodum reddunt sensum, ut commodiore non sit opus.

Crit. Psal. CVI. v.7. וַיַּמְרוּ עַל יָם בְּיַם סוּף. *Et exacerbaverunt* (Deum) *juxta mare, mare* (inquam) *Suph.* LXX. *Καὶ παρεπίκραναν ἀναβαίνοντες ἐν τῇ ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ. Nempe pro* עַל יָם *legerunt* עֹלִים Ascendentes; *sensu percommodo. Pag.289.*

Vind. Ego verò dico, *perquàm incommodum* esse sensum,

quem reddunt LXX. *Exacerbasse dicuntur Israëlitæ Deum* בים סוף *in mari algoso.* Jam videndum, an de Israëlitis mare ingressis, & in mari quasi per mare transeuntibus percommodo sensu dici possit, *quòd ascenderint in mari*, vel etiam, *in mare?* Commodiore sensu dicerentur, *Descendisse*, quàm *Ascendisse.* Scripturæ phrasi dicuntur cùm *Venisse in medium maris*, Exod.14. *ambulavisse in siccitate in medio maris, transivisse per medium maris.* Et communis est Regula apud Hebræos, quòd licet mare altius sit quàm terra, tamen transeuntes per mare dicantur *Descendere*, respectu sc. litoris; quòd Arida alta sit juxta littus maris. Pater R. David Kimchi existimat hoc *Descendere* dici respectu navis, in quam descendunt, ceu profundiorem; sicut de Jona dicitur cap.1. *Et invenit navem, & descendit in eam:* & Psal.107. v.23. יורדי הים באניות *Descendentes in mare navibus.* Incommoda itaque est lectio; Ἀναβαίνοντες ἐν τῇ θαλάσσῃ.

Deinde fieri potest, ut cùm hîc legatur, על ים *Ad mare*, & בים *in mari*, quorum alterum videri possit esse superfluum; ut sensum sic exprimere voluerint licet aliter legerent.

Codices Hebræi omnes hîc consentiunt: & emphatica est admodum illa lectio; *Exacerbaverunt*, sc. Israëlitæ, *non tantùm* על ים *Juxta mare*, h. e. ad littus; quùm inter illud & rupes conclusi, & ingenti Ægyptiorum multitudine ex altera parte obsessi, cum Moyse vehementiùs expostularent, Exod.14. v.11.12. sed & בים *In mari, in medio maris*, quùm ipsum siccis pedibus transmitterent, cernentes Ægyptios terga ipsorum premere. Don Aben Jechija scribit: *Exacerbaverunt spiritum ejus, cùm essent ad mare & juxta illud, dicentes*, An quòd nulla sepulchra essent in Ægypto, &c. *& exacerbaverunt etiam eum, cùm essent in medio maris, quia non credebant, quòd transituri essent illud in aridam vivi, quòd mare esset iratum, profundum; & latum valdè.* Quis verò sensus commodus verborum horum; *Exacerbaverunt ascendentes in rubro mari?*

CRIT. JONÆ III. v.4. *Jonas dicitur clamasse in Ninive*; Adhuc 40. dies, & Nineve destruetur. *At LXX. Interpretes habent* ἔτι τρεῖς ἡμέραι Intra tres dies. *Aq. Symm. Theodotion, sequuntur Hebræum. Pag.285.*

VIND. Sed quo fundamento nititur Varia lectio codicis ipsorum Hebræi? Magna nimis est differentia inter *Tres*, & *Quadraginta.*

ginta. Annon potest per errorem irrepsisse illud τρεῖς, & versio illorum esse depravata, ut variis in locis aliis? Si conjecturæ locus est, dicerem, illud τρεῖς ex versu præcedenti huc à quocunque, & quandocunque illud factum sit, irrepsisse: ibi enim *Trium dierum* fit mentio. Et reliqui Interpretes Græci habent τεσσαράκοντα. Hebræi codices, & Interpretes omnes constanter legunt אַרְבָּעִים. D. Hieronymus notat: *Trinus numerus, qui ponitur à LXX. non convenit pœnitentiæ: & satis miror, cur ita translatum sit, cùm in Hebræo nec literarum, nec syllabarum, nec accentuum, nec verbi sit ulla communitas.* Tres *enim dicuntur* שלש, *&* Quadraginta ארבעים. Non fuit tam sagax bonus Hieronymus, ut subodorari potuisset, LXX. ejusmodi codicem habuisse, in quo שָׁלֹשׁ legerint: satis habuit mirari istam versionem.

CRIT. PSAL. XXVIII. v.7. *legitur in Hebræo:* יַעֲלוֹז לִבִּי וּמִשִּׁירִי אֲהוֹדֶנּוּ Exultavit cor meum, & ex cantico meo celebrabo eum. *At LXX.* Ἀνέθαλεν ἡ σάρξ μου, καὶ ἐκ θελήματός μου ἐξομολογήσομαι αὐτῷ: *legerunt;* יַעֲלוֹז בְּשָׂרִי וּמִלִּבִּי אֲהוֹדֶנּוּ *ubi præter metathesin verborum, pro* שִׁירִי Canticum meum, *legerunt* בְּשָׂרִי Caro mea. *Pag.288.*

VIND. At quomodo probatur illos in suo codice ita legisse, quia sic transtulerunt? Reddiderunt sensum, quem illi conceperunt sibi. Contrà, Hebræo conformiter transtulerunt è Græcis Aquila, & Symmachus; ex Hebræis Paraphrastes Chaldæus: Codices Hebræi omnes unanimiter consentiunt. Aliud illi respexerunt, non verò aliud legerunt. Adeò longè sæpè recedunt ab Hebræo, ut Augustinus & alii dicant, *illos Prophetas egisse.* Genebrardus scribit, *illos respexisse hìc ad sensum & mysterium resurrectionis Christi.* Et quomodo legerunt יַעֲלוֹז, si ex versione lectio æstimanda? Ubi עָלַז significat ἀναθάλλω *Reviresco; Repullulo; Regermino?* Sic dicendum, illos pro hac voce etiam aliquid aliud legisse. Nam עָלַז est *Exultare, Gestire præ gaudio;* non *Reflorescere, Regerminare.* Quis unquam de hac re cogitavit? Item, ἡ σάρξ μου respondet secundum ordinem verborum Hebræo לִבִּי; & ἐκ θελήματός μου, respondet Hebræo וּמִשִּׁירִי. Ex quo iterum apparet, fallacem esse conjecturam, quâ divinat, illos ex וּמִשִּׁירִי fecisse בְּשָׂרִי.

CRIT. PSAL. XXXVIII. v.18. כִּי אֲנִי לְצֶלַע נָכוֹן Etenim ego ad claudicationem paratus sum. LXX. εἰς μάστιγας ἕτοιμος. *Videntur legisse* לְנֶגַע*: nam* נֶגַע *est Plaga,* μάστιξ. Pag.286.

VIND. At cur videntur sic legisse? nunquid *Claudicatio* non etiam est *Plaga?* Genus pro specie posuerunt. Sic dicendum etiam esset, illos in plurali legisse לִנְגָעִים, non in singulari. Symmachus Hebræo convenienter reddidit *εἰς τὸ σκάζειν.* Paraphrastes Chaldæus etiam generalius, ut LXX. אֲרוּם אֲנָא לִתְבִירָא מְעַתַּד *Quia ego ad contritionem paratus sum.* Sic Psal. 35. v. 15. Num dicemus, illum propterea legisse שֶׁבֶר quod propriè est תְּבִירָא *Contritio?* En levitatem conjecturæ!

CRIT. JESA. XXIX. v. 3. וְחָנִיתִי כַדּוּר עָלָיִךְ Et castramentabor in orbem contra te. LXX. *ὡς Δαβὶδ: Legerunt sensu commodissimo* כדוד. *Nempe sicut olim David arctè obsedit Jebusæos in Jerusalem, tandemq; expugnavit. Pag.* 251.

VIND. Quòd LXX. ita interpretati sunt, fecerunt decepti similitudine literarum ר & ד, ut sæpè aliàs. Et varia hîc quoq; est lectio Græcorū exemplarium. Quod ad sensum attinet, mirum, illum aliquid hîc desiderare in lectione Hebræa, & *τῶν* LXX. lectionem superlativo *Commodissimo* ei præferre. Videat D. Hieronymi & aliorum Commentarios Lector, & consideret, annon lectio sit commodissima Hebræa; *Et castrametabor in orbem contra te,* h. e. circumdabo, obsidebo te undique: vel, ut Chaldæus; *Et castrametari faciam contra te castra* (circumcirca sc.) Hier. *Et circumdabo quasi sphærâ.* Sic cap. 22. v. 18. usurpatur vox hæc כַּדּוּר ab eodem Propheta: *Volutando volutabit te* כַּדּוּר *tanquam pilam in terram latam*, pro כְּכַדּוּר. Nil hîc de Davide. Adde quòd ר & ד in Scriptura sæpè inter se permutentur, unde כדור facilè pro כדוד accipere potuerunt. Sic legitur רודנים & דודנים: Item ריפת & דיפת: Item רעואל & דעואל: Item ראה & דאה.

CRIT. PSAL. XXXII. v. 5. וְאַתָּה נָשָׂאתָ עֲוֹן חַטָּאתִי Tu autem condonasti iniquitatem peccati mei. LXX. *τὴν ἀσέβειαν τῆς καρδίας μου. Aliud legerunt.* Pag. 285.

VIND. Cur aliud legerunt, quia aliud transtulerunt quàm est in Hebræo? An hoc aliquid novi est in eorum translatione? Quid si illud *καρδίας* per errorem librariorum irrepsisse dicamus pro *ἁμαρτίας*? Innumeris enim hujusmodi erroribus scatere illam versionem, ipse Criticus confitetur. Cur ideò statim variam lectionem Codicis Hebræi in his diversitatibus fingemus? Cum Hebraica lectione concordant Aquila, Symmachus, & Theodotion, è Græ-

è Græcis; Paraphraſtes Chaldæus, Vulgatus Latinus, Codices Hebræi omnes. Cur igitur cogitandum, illos ſolos aliud exemplar Hebraicum habuiſſe?

CRIT. CANTIC. IV. v. 10. רֵיחַ שְׁמָנַיִךְ Odor unguentorum tuorum præ omnibus aromatibus. *LXX. ὀσμὴ ἱματίων σου. legerunt* שַׂלְמֹתַיִךְ, pro שְׁמָנַיִךְ. Pag. 287.

VIND. Hîc eadem ſequela, quæ in præcedenti loco. Ex diſcrepanti verſione nequit inferri diſcrepans lectio Codicis Hebræi: quia, ut centies dictum & oſtenſum, variæ eſſe poſſunt cauſæ illius diſcrepantiæ. Quis dicet, unde illæ diſcrepantiæ omnes ſint ortæ? Fortaſsis, quia in ſequenti verſu legitur, וריח שמלתיך *Et odor veſtimentorum tuorum*, vel Interpretes ipſi in hoc quoq; verſu ſumpſerunt שמניך *Oleorum tuorum, Unguentorum tuorum*, pro *Veſtibus odoratis unguentis perfuſis*; vel alius aliquis inde vocem illam huc tranſtulit. Hebræa exemplaria hîc omnia eandem lectionem exhibent; Paraphraſtes Chaldæus, Vulgatus Latinus, & alii Hebraicam lectionem ſequuntur. Quî iterum illi ſoli alium codicem habuiſſent? Maſora lectionem Hebraicam confirmat: quia illa notat; שמלתיך *non amplius reperiri*: ſic autem forent duo. Quid ſi dicerem illos pro שמניך, neglectâ literâ ש legiſſe מָנַיִךְ? מָנַיִךְ apud Chaldæos etiam ſignificat *Veſtimenta*. Probabilius fortaſſe eſt, illos huc reſpexiſſe, quàm legiſſe שַׂמְלֹתַיִךְ. Vel etiam, pro שמניך, legerunt שמליך, Nun pro Lamed accipiendo, quæ elementa in Manuſcriptis quibuſdam affinia.

CRIT. CANTIC. VI. v. 4. Sicut grex caprarum, שֶׁגָּלְשׁוּ, quæ prominent de monte Galaad. LXX. *αἳ ἀνέβησαν. Ergo legerunt* שֶׁעָלוּ. *Pag.* 287.

VIND. Nego conſequentiam. Verbum גָּלְשׁוּ bis tantùm legitur, Cant. 4. v. 1. & 6. v. 4. & variè ab Interpretibus exponitur, uti videre eſt in Lexicis. Græci cap. 4. v. 1. *ἀπεκαλύφθησαν Apparuerunt*; unde Criticus pag. 273. concludit, illos ibi legiſſe שֶׁגָּלוּ extrito ש; ſed fruſtrà. Senſus enim ratione ſic tranſtulerunt, & quidem non malè: Cap. 6. v. 4. variant exemplaria Græca: in quibuſdam legitur *ἀνέβησαν Aſcenderunt*: in aliis, juxta Hebraïcam lectionem, *ἀνεφάνησαν, Apparuerunt*, ut in editione Wechelianâ annotatur. Cur non ergo hanc lectionem pro proba habemus præ illa? Quis dicet, unde omnia Interpretamenta Græca originem duxerint?

xerint? Vulgatus Latinus invertit. Ille enim cap.4.v.1. reddit, *Ascenderunt:* cap.6.v.4. *Apparuerunt.* Ergo dicendum, illum cap.4. v.1. legisse עָלוּ? Nugæ. Interpretatio illa, *Ascenderunt*, non longè differt ab eo significato, quo Verbum גלש per *Prominere*, *Eminentem Conspicuum esse* exponitur. Quæ enim in alto sunt, ea maximè eminent, & conspicua sunt: Ut quis in alto emineat, oportet ut ascendat. Itaque in verbo obscuro, & diversimodè explicato, sensum voluerunt sic reddere, quicunq; sic scripserunt. Sed quid est; *Ascenderunt à Gilead (monte scil.)* ut cap.4.v.1. dicitur? Gilead est mons, cujus etiam Deut.2.v.37. & Jos.12.v.3. fit mentio, qui porrigitur ad Libanum usque.

CRIT. NUMER. XXVI. v.59. Nomen uxoris Amram fuit Jochebed, אֲשֶׁר יָלְדָה אוֹתָהּ לְלֵוִי Quæ genita est à Levi in Aegypto. *LXX. ἣ ἔτεκε τούτους τῷ Λευὶ ἐν Αἰγύπτῳ. Legerunt* אותם, *quæ lectio melior & commodior videtur, atque convenientior.* Pag.260.

VIND. Non sequitur illos aliter in suo codice legisse: potuerunt enim singulare אתָהּ pro plurali accipere per enallagen numeri, ut & alibi, quod frequentissime apud LXX. fieri, ipse Criticus agnoscit, ut mirandum sit, quare hoc exemplum audeat inter varias *Codicum* Hebraicorum lectiones referre. Varians est interpretatio ab Hebræo, non varia lectio in Hebræo.

Magis autem miror temeritatem ejus, quâ scribit; lectionem τῶν LXX. *esse meliorem, commodiorem, convenientiorem.* Omnes quotquot vidi Interpretes præter LXX. referunt pronomen אוֹתָהּ: *Eam*, ad Jochebed; R. Salomon subintelligit אשתו *quam peperit Levi* (uxor ejus); quod sequuti sunt Tremellius & Junius. Aben Esra etiam qui scribit: *Meminit Jochebedæ propter honorem filiorum ejus: non meminit autem ejus quæ illam peperit* (matris ejus, uxoris Levi) דרך קצרה *brevitatis studio, sicut illic;* אַשְׂרִיאֵל אֲשֶׁר יָלְדָה: *Aschriel, quem peperit*, scilicet mater ejus, uxor Menassis, 1. Chron.7.v.14. Idem hoc loco observant R. D. Kimchi, R. Salomon, qui addit, כן דרך הכתוב *hunc morem esse Scripturæ, ita loqui:* item Don Aben Jechijah. Similis locus est 1. Reg.1.v.6. וְאֹתוֹ יָלְדָה אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם *Et pepererat eum post Absalomum*, sc. mater ejus, Chaggitha. Sed adscribam etiam de hac LXX. lectione seu versione judicium Augustini Steuchi Eugubini: אֲשֶׁר יָלְדָה אותה לְלֵוִי *id est*, Quam peperit ipsi Levi; *ut hoc dicatur de uxore Levi,*

quæ

quæ ei peperit Jocebed, aut certè de ipso Levi dicitur, Qui genuit eam sibi ipsi Levi, *quod esset perabsurdum. Hæc perplexio fecit, ut non rectè is locus apud LXX. redditus sit*, ἣ ἔτεκε τούτες τῷ Λευὶ ἐν Αἰγύπτῳ: *quod constat non esse verum* (nota hoc contra judicium Critici): *non enim peperit eos ipsi Levi, sed viro Amram patri eorum. Præterquam igitur, quòd sententia depravata est, & non reddit quæ sunt in contextu, etiam quod dicit, est falsum. Jochabed enim, uxor Hamram, peperit Mosen & Aharon, ipsi Amram, non ipsi Levi, quemadmodum dicuntur apud Hebræos uxores Viris suis Filios gignere. Quod ergo dicebatur de nascente Jochabed, Septuaginta de ea pariente transtulerunt. Lapsus non ferendus. Nam Articulus* אוֹתָהּ Eam, *poterat eos abundè docere, de quorum partu diceretur. Deinde, nonne absurditas nota erat, quia mox infertur*, καὶ ἔτεκε τῷ Ἀμβρὰμ, τὸν Ἀαρὼν, καὶ τὸν Μωϋσῆν, id est, Peperit ipsi Hamram, Aharon & Mosen: *nonne dixerunt prius, eos peperisse ipsi Levi?* Hactenus ille. Nec quenquam hactenus vidi, qui lectionem Hebræam in hoc loco carperet, vel quicquam in ea desideraret.

CRIT. I. CHRONIC. XXI. v.20. Et convertit se Arnon, & vidit הַמַּלְאָךְ Angelum, qui medius inter cœlum & terram stabat, & percutiebat Hierosolymam, quem & v.16. David dicitur vidisse. *At LXX.* εἶδε τὸν βασιλέα. *Legerunt* הַמֶּלֶךְ. *Atque sic etiam legitur 2. Sam. cap. ult. v.20. in Hebræo. Et hæc videtur esse melior lectio.* Pag.272.

VIND. Quod attinet ad versionem τῶν LXX. sic transtulerunt, ac si legissent הַמֶּלֶךְ. An verò sic legerint in suo codice, quis certò ausit dicere; cùm constet illos tot loca per errorem malè transtulisse? Sumpserunt מלאך pro מלך, & sic intellexerunt, non legerunt. Idem fecerunt Prov.13. v.18. & Esa.14. v.32. Sic sequeretur, illos & in his locis aliter legisse.

Quod ad judicium Critici, qui judicat meliorem esse lectionem, & scribit, sic etiam legi 2.Sam. cap. ult. v.20. prodit, se nimis festinasse in horum locorum collatione. Nam quod 2.Sam. cap. ult. v.20. dicitur; *Respiciensq; Arauna, vidit Regem & servos ejus transeuntes ad se, & egressus Arauna, incurvavit se Regi super faciem suam super terram*, id respondet non versui 20. libri Chronicorum, sed versui 21. ubi similiter legitur; *Et respexit Arnon* (i.e. Arauna) *& vidit Davidem, & egressus est ex arca, & incurvavit se Davidi facie suâ in*

terram. Verſus 20. lib. I. Chron. ubi dicitur, *Et converſus Arnan, vidit Angelum, &c.* ille in libro Samuelis non habetur. Unde quod illic dicitur, inde in libro Samuelis ſupplendum, ut & quædam alia. In Chronicis dicitur, Araunam vidiſſe & Angelum, & Regem: in Samuele mentio fit duntaxat Regis. Ita dicitur ibidem in præcedentibus verbis in Samuele v.19. ſimpliciter: *Venit autem Gad eo die ad Davidem, & dixit ei, Aſcende, erige altare Domini, in area Araunæ Jebuſitæ:* In Chronicis: *Tum Angelus Domini edixit Gadi, dicendum Davidi, ut aſcenderet,* &c. Hinc etiam quod v.20. ſequitur de viſo Angelo, non memoratur, exprimitur autem à Scriptore libri Chronicorum. Sic unus locus ex altero eſt exponendus, & declarandus, non corrigendus. In Chronicis plenius & pluribus circumſtantiis hæc hiſtoria deſcribitur, non ex aberratione librariorum, ſed ex conſilio & intentione Scriptorum ſacrorum.

CRIT. MICH. VI. v. ult. וְחֶרְפַּת עַמִּי תִּשָּׂאוּ Et probrum populi mei feretis. LXX. *ὀνείδη λαῶν λήψεσθε. Legerunt ergo* עַמִּים, *quæ lectio videtur melior.* Sic OBAD. v.13. Ne ingrediaris portam עַמִּי populi mei. LXX. *μηδὲ εἰσέλθῃς εἰς πύλας λαῶν. Legerunt ergo & hic* עַמִּים. *Pag.* 278.

VIND. Non ſequitur hoc ex verſione: potuerunt enim עַמִּי pluraliter accipere, pro עַמִּים ſine ם ſigno Numeri pluralis, ut Hebræi loquuntur. Sic Pſal. 144. v.2. הָרֹדֵד עַמִּי תַחְתָּי *Qui ſubdit populum meum ſub me,* quidam accipiunt & interpretantur pro עַמִּים *Populos.* 2. Samuel. 22. v.44. וַתְּפַלְּטֵנִי מֵרִיבֵי עַמִּי *Et eruiſti me à contradictionibus populorum.* Thren. 3. v.14. הָיִיתִי שְׂחוֹק לְכָל עַמִּי *Fui riſui omnibus populis,* ſecundum multos interpretes, qui non legerunt עַמִּים, ſed עַמִּי. Sic quod legitur Geneſ. 14. v.6. וְאֶת הַחֹרִי בְּהַרְרָם שֵׂעִיר ſumitur pluraliter pro הַחֹרִים *Et Horæos in monte ipſorum Seir;* cujus indicium eſt Affixum plurale ם. Sic Chaldæus, וְיָת חוֹרָאֵי, & recentes quoque nonnulli Interpretes. Sic potuerunt ergo & hîc LXX. עַמִּי pluraliter interpretari; ut non neceſſe ſit eos legiſſe עַמִּים in ſuo codice. Et ſi Obad. v.13. ideò legerunt Græci עַמִּים, quia in plurali reddiderunt λαῶν, cur non pariter dicit, illos etiam pro בְּשַׁעַר legiſſe pluraliter בְּשַׁעֲרֵי, quia reddunt πύλας?

CRIT. GENES. V. v.29. *de Noacho dicitur;* Iſte יְנַחֲמֵנוּ conſolabitur nos ab opere noſtro, &c. LXX. οὗτος διαναπαύσει ἡμᾶς.

Legit

Legit ינִיחֵנו *in Hiphil, à* נוח Quiescere, *quæ lectio melior videtur, siquidem* נֹחַ Noc *dicitur à* נוח, *non verò à* נחם. *Pag.273.*

VIND. Si lectio hæc melior, ergo mutata est & depravata hæc vox in textu Hebræo. Atqui constanter omnes codices legunt ינחמנו. Paraphrastes Chaldæus etiam, D. Hieronymus, & cæteri ita legerunt. Audax proin & temeraria crisis, ex Interpretatione solâ τῶν LXX. corruptionis arguere lectionem communem & receptam. Illi formam vocis נֹחַ considerantes, & etymologiam ejus respicientes, quamvis ita legerent, tamen sic transferre voluerunt, & notationem nominis illius exprimere. Hebræi ferè inclinant eò, ut statuant, in נֹחַ ultimam literam ם esse resectam, quòd in nominibus propriis, deductis à verbo, sæpè hoc accidere soleat, ut litera aliqua vel addatur, vel detrahatur, vel transponatur, neque accurata etymologiæ Grammaticæ ratio observari soleat. Sic שְׁמוּאֵל dicitur à שאל, per insertionem literæ *Mem* : nam regulariter vocandus fuisset שאואל: Sic קַיִן à קָנִיתִי; cùm regulariter קָנִי inde dicendus esset: Sic יַעְבֵּץ à עצב, per transpositionem צ & ע. Vide R. Bechaj, & Kimchium ad Jos. cap.5. v.9. Adde quòd in rationibus nominorum propriorum, in Scriptura explicatis, sæpè tantùm allusio fiat, non propria etymologiæ explicatio. Prolixè hac de re commentatus est doctissimus Mercerus ad hunc locum Geneseos: *Multa*, inquit, *hic difficilia occurrunt: primùm, ratio nominis impositi, quæ hìc affertur à Mose, ipsi nomini non videtur respondere; nempe* נֹחַ, *quia* יְנַחֲמֵנוּ: *cùm* נֹחַ *sit à radice* נוח quievit; *at* יְנַחֲמֵנוּ *sit à radice* נחם Consolatus est, *ubi nec radix, nec significatio convenit. Dicendum enim videbatur*, זֶה יְנִיחֵנוּ Hic faciet nos quiescere ab opere nostro, &c. *sicut & 70. ut propiùs accederent ad vocis etymon, & nominis* נֹחַ, *verterunt*, οὗτος ἀναπαύσει ἡμᾶς. *Sed verbum Hebræum* יְנַחֲמֵנוּ Solari *significat, non*, Facere quiescere. *Aut certè si rationem vocis spectemus, erat vocandus potiùs* נחם, *aut* מְנַחֵם Consolatio, *vel* Consolator, *cui optimè quadraret ratio*, Hîc enim nos consolabitur, &c. *Nec possim admittere, quòd R. Salomon* ינחמנו *exponit & resolvit in* יָנִיחַ מִמֶּנּוּ Faciet quiescere, *i. e.* Levabit à nobis opus nostrum & laborem, &c. *quia tùm sequi oporteret accusativum, non ablativum cum præpositione* מן, *etsi ille ad allusionem potiùs respexerit, quàm quòd, meo judicio, voluerit* ינחמנו *deducere à* נוח, *quod Grammaticæ repugnat & analogiæ. quantumvis hîc R. Elias Orientalis eum ex-*

ponens argutetur, quasi ממעשנו *sit transpositum, & intelligendum quasi positum esset post* ידינו מעצבון, *juxta quam expositionem & in* מעצבון *abundet* ו, *quod durius est. Aut certè si id voluit, peccat in grammaticam. Nec illis assentior, qui volunt, in nomine* נֹחַ, *& ex illo, detractum* ם *euphoniæ causâ: item ut quadraret illa allusio infrà;* נֹחַ invenit חן gratiam coram Domino; *literis transpositis, quod alia lingua non possit assequi, quasi debuerit nomen esse* נחם *ut* נעם *Zach.11. ut aliquando, in compositione maximè, litera detrahitur, ne nomen sit longius, ac ut rotundius sit & concinnius; ut in* אברהם *detractum est,* ב, *ex* אב רב המון Pater multæ multitudinis; *quin & literæ finales vocis* המון. *Sed idem in nomine* נֹחַ *quod compositum non est, & quo nihil brevius esse poterat, etiamsi sumas* נחם *dici non potest: nec illa paronomasia transpositionis* נֹחַ *&* חן *est pro certa afferenda, cùm hoc per accidens factum sit. Nos ergo dicimus, hîc tantùm allusionem esse vocum, non rationem ex etymo nominis petitam: quia verbum* נחם, *& voce, & simul significatione, vicinum est nomini* נֹחַ, *quod* Quietem *sonat, ac* Consolatio, *ut hîc doctè docet Aben Esra;* Etiam consolatio, *inquiens*, est quies à dolore cordis: quia Hebræi habent magis rationem sensus quàm verborum & vocum, ut apparet in ירובעל & ירבשת, quòd *Baal* nil aliud sit, quàm *Boschetli* Confusio & res pudenda. *Cùm ergo ratio nominis* נֹחַ *ita affertur*, hic ינחמנו consolabitur nos; *perinde prorsus est ac si dixisset* יְנִיחֵנוּ Faciet nos quiescere: *quia sensus eòdem recidit, & qui solatur, levat molestiam. Ideò etiam subjunxit ablativum cum præpositione* מִן, *habitâ ratione verbi* יְנִיחֵנוּ: *nam cum* ינחמנו Solabitur nos, *non ita aptè cohæret*, A labore nostro; *quasi dicat; Consolans nos, simul quiescere faciet à labore nostro, quietem nobis à nostro labore & ærumna præstabit, nostrum laborem levabit.* Hæc ille, quæ satisfacient, ut spero, Lectori erudito, & satis valida erunt, hunc locum à Varia lectione, & Corruptionis suspicione & accusatione, vindicandum.

CRIT. EZECH. XLV. v.6. Viginti quinque millia (*cubitorum*) in longitudinem, & decem millia (*cubitorum*) in latitudinem, eritque illud Levitis ministrantibus in hæreditatem, עשרים לשכות viginti exedrarum, sive, cubiculorum. LXX. εἰς κατάσχεσιν πόλεις τοῦ κατοικεῖν. *Legerunt* עָרִים לָשֶׁבֶת *extrito Schin, & Caph mutato in Beth, ob figuræ similitudinem. Quæ lectio videtur omninò melior, nam quorsum forent illæ exedræ, quæ longæ essent 25000. cubitos, latæ 10000?*

VIND. Quod ad variam lectionem, transtulerunt LXX. ac si ita scriptum esset, an verò ita legerint & ita scriptum fuerit in codice illorum Hebraico, quis dicat, aut credat? An aliquid novi est in illa versione, ut illa à lectione Hebræa exorbitet, eamque variè immutet? Cùm codices Hebræi omnes consentiant, omnes etiam Interpretes, Chaldęus Paraphrastes, Aquila, qui reddit *ἐξέδραι εἴκοσι*, Symmachus, qui, *θάλαμοι εἴκοσι*, Theod. *χάζηρει εἴκοσι*, al. *γαζοφυλάκια*. Hieronymus, *Viginti gazophylacia*, quis crediderit, LXX. solos alium, & quidem meliorem atque optimum, habuisse codicem, eamque lectionem omnes reliquos fugisse?

Quod addit, meliorem esse illam lectionem, præceps & inconsideratum est judicium. Ratio quam addit, levis & frivola. Ad solidè judicandum, & pronuntiandum, diligenter primò lectio Hebraica est expendenda, ejusque sensus, quod Criticus non fecit. Prolixum foret jam illum locum excutere. Dicam tantùm quomodo Hebræi explicent. Kimchi: *Viginti quinque millia, in longitudinem, &c. secundum mensuram Sacerdotibus assignatam, &c. erit quoque Levitis in possessionem, juxta possessionem Sacerdotum, sicut infra dicitur cap.48. v.13. quia & illi sunt ministri templi, utpote Janitores & Cantores:* Viginti cubicula. *Dicit, illos debere in portione sua, juxta possessionem Sacerdotum, 20. cubicula facere, in quibus habitent Janitores, ut prope templum sint; residuum autem retinere pro domu illius & necessitatibus suis. In eundem sensum exponit etiam R. Salomon, item Abarbenel.* Juxta has expositiones mens horum verborum non est, ut Criticus interpretatur, quasi exedræ illæ deberent solæ occupare & explere 25000. cubitos in longitudinem, & 10000. in latitudinem, imò nulla illis mensura est assignata; sed dicitur tantùm, quòd in illo spatio debeant exstruere decem cubicula; reliquum aliis usibus & necessitatibus reservare. Sed nec præsentis mei instituti, nec otii est, rationem mensuræ templi illius investigare; profundioris & prolixioris est ea res considerationis. Re autem illâ non probè intellectâ, quo fundamento dici potest, lectionem 70. esse meliorem? Excutiendæ prius Critico erant omnes Interpretum sententiæ & interpretationes, juxta lectionem Hebraicam, atq; etiam refellendę, antequam eam lectionem rejiciat, & cum ratione aliam ei præferat. Quod cùm non fecerit, & tamen sententiam ferat, prodit se nimis fuisse præcipitem, cùm hæc scriberet.

CRIT. HOS. IX. v. 10. וַיִּהְיוּ שִׁקּוּצִים כְּאָהֳבָם Fueruntq; abominabiles pro eorum amore, h. e. *quanto magis eos dilexeram, tanto magis eos propter illam idololatriam sum detestatus. Sanctus Hieronymus in Commentariis:* Facti sunt abominabiles, qui prius diligebantur in patribus. *Ubi & aliam adfert expositionem juxta Hebraeum:* Facti sunt abominabiles sicut ea *idola* quae dilexerunt. *At LXX.* καὶ ἐγένοντο οἱ ἐβδελυγμένοι ὡς οἱ ἠγαπημένοι, *h. e. qui prius erant abominabiles, nempe Gentes, facti sunt dilecti, per vocationem ad Jesum Christum, sensu non incommodo. Legerunt* כַּאֲהֻבִים *in Pahul Cal. S. Hieronymus in Comment. monet in quibusdam exemplaribus legi,* Facti sunt dilecti quasi abominabiles, *quam lectionem praefert alteri,* Facti sunt abominabiles sicut dilecti, *quasi magis congruentem veritati. Pag. 229.*

VIND. Ut intelligamus, an LXX. aliter legerint, videndus 1. sensus versionis illorum, 2. an ille ab Hebraeo ita discordet, ut non conciliari cum illo possit? Versio ipsorum ad verbum, interprete Hieronymo, hęc est, *Et facti sunt abominabiles, sicut dilecti:* Sensum expressisse videtur Vulgatus Interpres, reddens; *Et facti sunt abominabiles sicut ea quae dilexerunt;* dii sc. alieni, vel idola quae dilexerunt. Haec versio & hic sensus à lectione Hebręa non alienus est, sed optimè cum ea conciliari potest, si כְּאָהֳבָם reddamus; *Sicut amor,* vel *amores eorum,* qui erant Dii alieni, quorum cultui se addixerant Israëlitae, quos Idololatriae causâ hîc redarguit Propheta. Ita potest reddi, sive אֹהֳבָם sumamus pro nomine ab אֹהַב formae קֹדֶשׁ, sive pro Infinitivo: nam Infinitivus saepè sumitur pro Nomine, ut in Grammatica docetur. Hoc sensu ergo non possunt dici aliter legisse, & frustrà varia lectio hîc fingitur.

Sensus, quem Criticus affingit huic Versioni τῶν LXX. prorsus non quadrare videtur cum Scopo Prophetae, cum antecedentibus & consequentibus, & cum serie orationis. Propheta enim hoc loco non agit consolatorem, neque vel de Gentibus vel de eorum vocatione agit; sed de Israëlitis, quos de horrenda Idololatria accusat, & hujus causâ poenas divinas eis denuntiat. Hoc versu decimo commemorat, quot, quamque benevolè collatis bonis ornarit Israëlitas à principio; & quàm vice versâ ingrati fuerint illi erga Deum statim à principio, pro gratia sc. insignem Deo injuriam & ingratitudinem referentes: Dicit; *Tanquam uvas in deserto inveni Israëlem, veluti primitivum fructum in ficu in principio ejus*

(quando

(quando primùm incipit maturescere) *vidi patres vestros: ipsi autem ingressi sunt ad Baal Phagor* (Idolum Moabitarum. Historia extat Numer. 25.) *& separaverunt se pudori* (h.e. se à me separantes, addixerunt, dediderunt se propudio illi, pudendo illi Idolo, ejusque cultui) *& fuerunt vel facti sunt abominationes* (h.e. abominabiles) *sicut amare eorum*, vel, *sicut amor eorum* (h. e. sicut dilecta ipsorum idola). Hoc certè sensu Hebræum textum exposuit D. Hieronymus reddens; *Et facti sunt abominabiles, sicut ea quæ dilexerunt* (scil. abominabilia sunt). Sic & Calvinus: *Et fuerunt abominationes secundum amores suos:* & addit in Commentariis: *Hic non dubito, quin Propheta conjungat Israelitas cum idolis, & cum ipso Baal Phegor, ita ut exuat omni illa sanctitate, quam adepti fuerant gratiâ Dei.*

Criticus negligit particulam ὡς *sicut*. Nempe non dicitur; Καὶ ἐγένοντο οἱ βδελυγμένοι οἱ ἠγαπημένοι, sed ὡς οἱ ἠγαπημένοι. Et nescio quomodo, quod manifestè de Israëlitis in uno eodemque versu, in eadem continuâ orationis serie dicitur, trahat ad Gentes; quod ad ignominiam & abominationem Israëlitarum, torqueat ad amorem Dei erga Gentiles, eorumque vocationem ad Christum! Ego hujus rei nullum vestigium in textu invenio.

D. Hieronymus uno tantùm modo exponit juxta Hebræum: Monet quidem in notis, in quibusdam exemplaribus legi; *Et facti sunt dilecti, quasi abominabiles:* non intelligit autem exemplaria Hebræa, sed Græca; Dicit enim; *Pro*, Et facti sunt abominabiles (ut est in Græco) *in aliis exemplaribus legitur*; Et facti sunt dilecti, quasi abominabiles: *quod magis congruit veritati.* Hoc postremum quo sensu scripserit Hieronymus, non satis assequor. Nam in Commentariis ad hunc versum satis prolixis enarrat alteram versionem, quam ipse expressit; *Et facti sunt abominabiles sicut ea quæ dilexerunt*; illustrans hanc versionem dicto illo Psalm. 135. *Similes illis fiant, qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis, ut*, ait, *non solùm Idololatræ, seu Idola nuncupentur.* Unde satis est colligere, illum hanc versionem veritati magis congruentem judicasse: secus non hanc, sed alteram enarrasset, & in Commentariis explicuisset. Cæterùm ista quoque versio cum Hebræo conciliari potest, per hypallagen seu trajectionem verborum, hoc sensu; *Et facti sunt dilecti a me Israelitæ, quasi abominabiles, scil. propter Idololatriam suam.*

Quic-

Quicquid ſit, apparet, nullâ cum ratione fingi hîc ex Verſione τῶν LXX. novam Variam lectionem Hebræam, cùm illa cum Hebræo pulcherrimè conveniat, eiq; aptiſsimè applicari queat. Velim audire, quomodo ſuam expoſitionem è verbis τῶν LXX. eliciat & confirmet Criticus.

CRIT. Hos. VIII. v.9. פֶּרֶא בּוֹדֵד לוֹ אֶפְרָיִם Onager ſolitarius eſt Ephrajim. LXX. ἀνέθαλεν καθ' ἑαυτὸν Ἐφραίμ Germinavit apud ſemetipſum Ephraim. *Legerunt* פָּרָה. *Pag.*241.

VIND. Negatur, ſequi illos ita legiſſe, ſed ita fortè acceperunt, ut א ſit loco ה poſitum, ut in pluribus aliis in hoc Verborum genere fieri amat. Imò hoc ipſum verbum פָּרָה alicubi, ſecundum Interpretes, ſcribitur in fine per א, Hoſ. 13. v. 15. בֵּין אַחִים יַפְרִיא *Inter fratres fructificabit.*

CRIT. PSAL. XXXVII. v.3. Habita terram, וּרְעֵה אֱמוּנָה & paſcere veritate. LXX. ποιμάνθητι ἐπὶ τῷ πλούτῳ αὐτῆς. *Legerunt* הֲמוֹנָהּ (*nam* הָמוֹן Divitias *aliquando ſignificat*), *quæ lectio non videtur incommoda. Ibid.*

VIND. Neq; hîc fundamentum eſt Variæ codicum lectionis; quia אמונה vel אמון hoc ſenſu potiùs accepiſſe, quàm aliter legiſſe videntur, ut אָמוֹן ſit idem quod מָמוֹן. Quidam enim exiſtimant מָמוֹן ſic in lingua Hebræa, Chaldæa & Syra dici ab אָמַן, quòd Homines plerumq; in iis confidant. Hinc Auguſtinus Juſtinianus, Epiſcopus Nebienſis, in Pſalterio ſuo Octaplo ad hunc locum notat: *Hebræum verbum* אמונה *æquè* Fidem *ſicut* Divitias *ſignificat, quo datur intelligi, Divitias in hoc mundo eſſe Fidem Dei. Qui enim fide caret, pauperrimus & miſer eſt.* Si cui hic ſenſus placet, dicendum, non *Lectionem*, ſed *Expoſitionem* eſſe non incommodam, quia הֲמוֹנָה in nullo codice hîc legitur.

CRIT. ZACH. XII. v. 5. אמצה Robur meum ſunt incolæ Jeruſalem. *At LXX.* εὑρήσομεν ἑαυτοῖς τοὺς κατοικοῦντας Ἱερουσαλήμ. *Legerunt* אֶמְצָא *per Aleph.* Ibid.

VIND. Non aliis legerunt literis: ſed pro אַמְצָה legerunt אֶמְצָה, & מָצָה cum ה ſumpſerunt & intellexerunt hoc ſenſu, ut & alibi. Sic Pſal.73.v.10. יִמָּצוּ *Exprimentur*, reddiderunt εὑρεθήσονται *Invenientur*; non aliter legentes, ſed aliter quàm nos intelligentes. Verba enim iſta quieſcentiâ tertiâ radicali א & ה ſæpiùs confunduntur, & promiſcuè nunc cum hac, nunc cum illa litera ſcribuntur.

tur. Sic ab eodem verbo מָצָא legitur 2. Sam. 3. v. 8. הִמְצֵיתִיךָ, ad formam quiescentium tertiâ radicali ה.

CRIT. GENES. IX. v. 6. Qui effuderit sanguinem hominis, בָּאָדָם per hominem (*hoc est, per judicem*) sanguis ejus effundetur. LXX. *ὁ ἐκχέων αἷμα ἀνθρώπου, ἀντὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐκχυθήσεται. Videtur supplendum, αἷμα αὐτοῦ, ut sit sensus*, Pro sanguine, quem effudit, sanguis ejus effundetur. Legerunt autem בְּעַד, pro בָּאָדָם: *nam illud ἀντὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ respondet his vocibus Hebrais* בְּעַד דָּמוֹ. *Pag.* 242.

VIND. Versio hæc Græca, quam adducit Criticus, de corruptione suspecta est. Nam editio Complutensis, & aliæ ita habent, *Ὁ ἐκχέων αἷμα ἀνθρώπου, ἀντὶ τοῦ αἵματος ἀνθρώπου, τὸ αὐτοῦ ἐκχυθήσεται. Qui effuderit sanguinem hominis, pro sanguine hominis* (interfecti sc.) *sanguis ejus effundetur*. Et hæc versio congruit cum Hebræo: באדם, quod communiter reddunt, *Per Hominem*, ipsi vertunt, *Pro hominis*, scil. sanguine. Nec igitur varia lectio hîc fingi potest, nec opus supplemento illo Critici, quod nobis codices Græci ipsi exhibent. Et hanc versionem procul dubio etiam amplexus est & agnovit Steuchus, unde ad hanc LXX. discrepantiam nihil annotavit.

CRIT. I. REG. XII. v. 16. רְאֵה בֵיתְךָ Provide domui tuæ, David. *LXX. βόσκε τὸν οἶκόν σου. Legerunt* רְעֵה. *Ibid.*

VIND. Quibus nota est LXX. Græcorum in transferendo libertas & consuetudo, nullam necessitatem hîc agnoscent, Variam codicis ipsorum lectionem fingendi. Quoties in illis vel nos in his paucis exemplis, quæ producimus, deprehendimus, eis familiare esse literis aliquibus vel mutatis, vel transpositis, voces multas accipere & transferre, aliquoties etiam sensum, non verba, reddere. Id si hîc quoque accidit, quid mirum? רְאֵה בֵיתְךָ sumpserunt non propriè dictum, *Vide domum tuam, Inspice domum tuã*, sed; *Provide domui tuæ, Cura eam*. Itaque literâ א in ע mutatâ, quasi רְאֵה positum sit pro רְעֵה, reddiderunt, *βόσκε Pasce domum tuam, alimentis & cæteris necessariis ei provide*, vel, *Rege tu domum tuam*. Ita enim *Pascere*, aliquando idem est quod *Regnare*. Sic Paraphrastes Chaldæus simili sensu reddidit, מְלוֹךְ עַל אֱנָשׁ בֵּיתָךְ *Regna super viros domus tuæ*. An dicemus ideò, illum quoq; aliud quàm nos legisse in suo codice Hebraico? Hoc nimirum

LLLl

ſenſu verbum *Videndi* illi hic acceperunt, ideò ſic tranſtulerunt. Hæc pertinent ad Expoſitionem, non ad Variam lectionem.

CRIT. CANT. II. v.14. Columba mea in fiſſuris petrarum, בְּסֵתֶר in abſcondito præruptorum locorum. *LXX. ἐν σκέπῃ τῆς πέτρας, ἐχόμενα τοῦ προτειχίσματος* juxta *ſeu* prope propugnaculum. *Legerunt* בְּסֵטֶר, *quod Chaldaicè ſignificat* A' latere, prope. *Pag.* 243.

VIND. Quid hîc ſibi velit Criticus neſcio. Σκέπη non eſt *Latus*, ſed, *Tegumentum*, *Tegmen*: Item, *Tutamen*, *Præſidium*. Eundem ſenſum habet סֵתֶר, quod hîc in Textu noſtro legitur: *Abſconſio, Latibulum, in quo homo tectus eſt & tutus à periculis & injuriis.* Ἐν σκέπῃ *In tegmine ſeu tegumento, In protectione petræ.* Sic Pſ.61.v.5. אֶחֱסֶה בְסֵתֶר כְּנָפֶיךָ, LXX. *σκεπασθήσομαι ἐν τῇ σκέπῃ τῶν πτερύγων σου* *Protegar in protectione alarum tuarum.* Sic 1. Sam. 25. v. 20. וְיֹרֶדֶת בְּסֵתֶר הָהָר LXX. *ἐν σκέπῃ τοῦ ὄρους In tegmine montis.* Miror unde Criticus didicerit, *σκέπην* eſſe *Latus.* Deinde ſi maximè id ſignificaret, minimè tamen ſequeretur, LXX. legiſſe סטר per ט, ſed סֵתֶר hoc ſenſu accepiſſe. Sic tranſtulit illud Paraphraſtes Chaldæus 1. Sam. 25. v. 20. בִּסְטַר טוּרָא *In latere montis.* An propterea aliter ibi legit? Minimè: ſed ita accepit. Similiter volunt Hebræi ת loco ט poni in יִנָּתְשׁוּ Jer.18. v.14. pro יִנָּטְשׁוּ.

CRIT. PSAL. XXXVIII. v.8. Dominus יִגְמֹר בַּעֲדִי perficiet pro me. LXX. *ἀνταποδώσει. Legerunt* יִגְמֹל.

VIND. Non ſic legerunt in ſuo codice, ſed ſic acceperunt, idq; vel ob literarum ר & ל affinitatē, vel proptèr ſignificationis etiam convenientiam. Pagninus in prima Bibliorum ſuorum editione quoq; reddidit; *Dominus retribuet pro me*: & Pſ.57.3. לָאֵל גֹּמֵר עָלָי in poſtremis quoq; editionibus; *Ad Dominum retribuentem mihi.* An ideò quis dicet, illum in ſuo codice Hebraico legiſſe גֹּמֵל? Idem in Lexico explicat גָּמַר per, *Conſummare, Perficere: Conſumi, Deficere: Retribuere, Reddere.* Sic potuerunt Græci quoque גֹּמֵר intelligere, quaſi hîc ſumatur pro גֹּמֵל vel idem ſignificet, quaſi *Perficere benignitatem ſuam*, quod nihil aliud eſt, quàm quod aliàs dicitur *Retribuere.* Sic apud Chaldæos שְׁלֵם ſignificat utrumq;, *Perficere, Conſummare*; & *Retribuere, Rependere.* Hinc in loco Pſalmi 53. v.3. Græci eodē ſenſu reddiderunt *θεὸν τὸν εὐεργετήσαντά με*, & Vulg. *Deum, qui benefecit mihi.* Itaq; nulla varia lectio hinc concludi poteſt.

CRIT.

CRIT. PSAL. LV. v.15. Qui נַמְתִּיק סוד suaviter communicabamus arcanum. *At LXX. ἐγλύκανάς μοι ἐδέσματα. Sic S. August. & Vulgata Versio,* Qui dulces mecum capiebas cibos. Legerunt צִיד pro סוד. *Nam* צֵידָה *est*, Viaticum, Venatio, *seu* Ferina. *Pag.* 244.

VIND. Ego verò non puto LXX. hoc spectasse: nam nec סוד valdè affine est צֵידָה, ut errore scribæ alterum pro altero potuerit subrepere, nec צֵידָה est ἔδεσμα. Putarim ego potius, Interpretes illos סוד accepisse pro סעד, vel סְעוּדָה · סעוד *Suda* (hoc enim significat *Cibum, Edulium, Ferculum*) gutturali ע vel elisâ, vel in ר mutatâ. Sic סור & סָעַר significat *Visitare*: sic בור & בַּעַר significat *Bardum, Fatuum, Stolidum.* Ita scribit Schindlerus: *Acceperunt pro* סעד Cibus, *ob sonum similem.*

CRIT. PSAL. LXXI. v 4. Deus mi, libera me à manu impii, à manu fraudulenti, וחומץ & iracundi, *q. d. qui est in fermento. At LXX. reddiderunt, ἀδικοῦντος. Legerunt* חָמָס: *nam* חָמָס *est* Violentia ἀδικία. *Ibid.*

VIND. Septuaginta ita reddiderunt, non quia aliter legerunt in suo codice, sed quia vocem hanc sic scriptam hoc sensu acceperunt. Idem fecit etiam Paraphrastes Chaldæus, qui pro ea habet חֲטוּף *Raptoris, Violenti, Iniqui.* Num ille propterea aliter legit? Nequaquam. Verbum hoc חָמַץ aliquando habet significationem hanc, ut sit idem quod חָמַס. Hinc in loco præsenti Interpretes plerique hoc sensu accipiunt. R. D. Kimchi hoc loco scribit: חומץ בעדי כמו בסמך h. e. חומץ *cum Tzade, idem est quod* חומס *cum Samech.* Sic Judæi in Versione Germanicâ reddunt, Räuber. Sic legitur Esa. 1. v. 17. אשרו חָמוֹץ *Rectificate direptum*; ubi LXX. itidem *ἀδικούμενον Injuriâ affectum.* Sic Chaldæus זַכּוּ דַאֲנִיס: & Hebræi explicant per גָּזוּל. An & hic aliter olim legerunt? Nugæ. Sic apud Rabbinos, חַמְצָן est *Raptor, Violentus, Iniquus.*

CRIT. PSAL. X. v.8. Sedet in insidiis חֲצֵרִים villarum. LXX. *μετὰ πλουσίων. Legisse omninò videntur* עֲשִׁירִים. *Ibid.*

VIND. Negatur: potiùs videntur sensum reddidisse; חֲצֵרִים enim significat etiam *Atria, Palatia divitum & potentum.* Audi Virum doctiss. Simeonem de Muis ad hunc locum: *Græcus & Latinus*; In insidiis cum divitibus, *qui videntur vel* עֲשִׁירִים *legisse, quæ vox* Divites *sonat, pro* חֲצֵרִים, *affini quodammodo voce, saltem quoad pronuntiationem: vel certè accepisse* חֲצֵרִים *non in significatione* Villa-

sensu verbum *Videndi* illi hîc acceperunt, ideò sic transtulerunt. Hæc pertinent ad Expositionem, non ad Variam lectionem.

CRIT. CANT. II. v. 14. Columba mea in fissuris petrarum, בְּסֵתֶר in abscondito præruptorum locorum. *LXX, ἐν σκέπῃ τῆς πέτρας, ἐχόμενα τοῦ προτειχίσματος* juxta *seu* prope propugnaculum. *Legerunt* בְּסְטַר, *quod Chaldaicè significat* A latere, prope. *Pag.* 243.

VIND. Quid hîc sibi velit Criticus nescio. Σκέπη non est *Latus*, sed, *Tegumentum*, *Tegmen*: Item, *Tutamen*, *Præsidium*. Eundem sensum habet סֵתֶר, quod hîc in Textu nostro legitur: *Absconsio*, *Latibulum*, *in quo homo tectus est & tutus à periculis & injuriis.* Ἐν σκέπῃ *In tegmine seu tegumento, In protectione petræ.* Sic Psal. 61. v. 5. אֶחְסֶה בְסֵתֶר כְּנָפֶיךָ, LXX. σκεπασθήσομαι ἐν τῇ σκέπῃ τῶν πτερύγων σου *Protegar in protectione alarum tuarum.* Sic 1. Sam. 25. v. 20. וְיֹרֶדֶת בְּסֵתֶר הָהָר LXX. ἐν σκέπῃ τοῦ ὄρους *In tegmine montis.* Miror unde Criticus didicerit, σκέπην esse *Latus.* Deinde si maximè id significaret, minimè tamen sequeretur, LXX. legisse סטר per ט, sed סֵתֶר hoc sensu accepisse. Sic transtulit illud Paraphrastes Chaldæus 1. Sam. 25. v. 20. בִּסְטַר טוּרָא *In latere montis.* An propterea aliter ibi legit? Minimè: sed ita accepit. Similiter volunt Hebræi ת loco ט poni in יִנָּתְשׁוּ Jer. 18. v. 14. pro יִנָּטְשׁוּ.

CRIT. PSAL. XXXVIII. v. 8. Dominus יִגְמֹר בַּעֲדִי perficiet pro me. LXX. ἀνταποδώσει. *Legerunt* יִגְמֹל.

VIND. Non sic legerunt in suo codice, sed sic acceperunt, idq; vel ob literarum ר & ל affinitatē, vel propter significationis etiam convenientiam. Pagninus in prima Bibliorum suorum editione quoq; reddidit; *Dominus retribuet pro me*: & Psal. 57. 3. לָאֵל גֹּמֵר עָלָי in postremis quoq; editionibus; *Ad Dominum retribuentem mihi.* An ideò quis dicet, illum in suo codice Hebraico legisse גֹּמֵל? Idem in Lexico explicat גָּמַר per, *Consummare, Perficere: Consumi, Deficere: Retribuere, Reddere.* Sic potuerunt Græci quoque גמר intelligere, quasi hîc sumatur pro גמל vel idem significet, quasi *Perficere benignitatem suam*, quod nihil aliud est, quàm quod aliàs dicitur *Retribuere.* Sic apud Chaldæos שְׁלֵם significat utrumq;, *Perficere, Consummare*; & *Retribuere, Rependere.* Hinc in loco Psalmi 53. v. 3. Græci eodē sensu reddiderunt θεὸν τὸν εὐεργετήσαντά με, & Vulg. *Deum, qui benefecit mihi.* Itaq; nulla varia lectio hinc concludi potest.

CRIT.

CRIT. PSAL. LV. v.15. Qui נַמְתִּיק סוֹד ſuaviter communicabamus arcanum. *At LXX.* ἐγλύκανάς μοι ἐδέσματα. *Sic S. Auguſt. & Vulgata Verſio,* Qui dulces mecum capiebas cibos. Legerunt צַיִד pro סוֹד. *Nam* צֵידָה *eſt,* Viaticum, Venatio, *ſeu* Ferina. *Pag.* 244.

VIND. Ego verò non puto LXX. hoc ſpectaſſe: nam nec סוד valdè affine eſt צֵידָה, ut errore ſcribæ alterum pro altero potuerit ſubrepere, nec צֵידָה eſt ἔδεσμα. Putarim ego potius, Interpretes illos סוד accepiſſe pro סעד, vel סְעוּד · סְעוּדָה *Suda* (hoc enim ſignificat *Cibum, Edulium, Ferculum*) gutturali ע vel eliſâ, vel in ר mutatâ. Sic סיר & סָעַר ſignificat *Viſitare*: ſic בור & בַּעַר ſignificat *Bardum, Fatuum, Stolidum.* Ita ſcribit Schindlerus: *Acceperunt pro* סַעַד Cibus, *ob ſonum ſimilem.*

CRIT. PSAL. LXXI. v. 4. Deus mi, libera me à manu impii, à manu fraudulenti, וְחוֹמֵץ & iracundi, *q. d. qui eſt in fermento. At LXX. reddiderunt,* ἀδικοῦντος. *Legerunt:* חֹמֵס*: nam* חָמָס *eſt* Violentia ἀδικία. *Ibid.*

VIND. Septuaginta ita reddiderunt, non quia aliter legerunt in ſuo codice, ſed quia vocem hanc ſic ſcriptam hoc ſenſu acceperunt. Idem fecit etiam Paraphraſtes Chaldæus, qui pro ea habet חָטוֹף *Raptoris, Violenti, Iniqui.* Num ille propterea aliter legit? Nequaquam. Verbum hoc חָמַץ aliquando habet ſignificationem hanc, ut ſit idem quod חָמַס. Hinc in loco præſenti Interpretes plerique hoc ſenſu accipiunt. R. D. Kimchi hoc loco ſcribit: חומץ בצדי כמו חומס בסמך h. e. חומץ *cum Tzade, idem eſt quod* חומס *cum Samech.* Sic Judæi in Verſione Germanicâ reddunt, Räuber. Sic legitur Eſa. 1. v. 17. אַשְּׁרוּ חָמוֹץ *Rectificate direptum*; ubi LXX. itidem ἀδικούμενον *Injuriâ affectum.* Sic Chaldæus זַכּוּ דַאֲנִיס: & Hebræi explicant per גָּזוּל. An & hic aliter olim legerunt? Nugæ. Sic apud Rabbinos, חַמְצָן eſt *Raptor; Violentus, Iniquus.*

CRIT. PSAL. X. v. 8. Sedet in inſidiis חֲצֵרִים villarum. LXX. μετὰ πλουσίων. *Legiſſe omninò videntur* עֲשִׁירִים. *Ibid.*

VIND. Negatur: potiùs videntur ſenſum reddidiſſe; חֲצֵרִים enim ſignificat etiam *Atria, Palatia divitum & potentum.* Audi Virum doctiſs. Simeonem de Muis ad hunc locum: *Græcus & Latinus*; In inſidiis cum divitibus, *qui videntur vel* עֲשִׁירִים *legiſſe, quæ vox* Divites *ſonat, pro* חֲצֵרִים*, affini quodammodo voce, ſaltem quoad pronuntiationem: vel certè accepiſſe* חֲצֵרִים *non in ſignificatione* Villa-

LLLl 2

rum, *sed in significatione* Atriorum, *quæ plerunque adhærebant divitum domibus, ac magnatum palatiis, pro*, In insidiis atriorum, *exponendo, ut dictum est.* Genebrardus; *Hebraicè habetur*, In insidiis villarum sive pagorum, *h. e. clàm in villis & pagis divitum atque nobilium.*

CRIT. I. CHRON. XV. v. 22. Conanja יֹסֵר בַּמַּשָּׂא castigabat elevationem, *hoc est, præerat elevationi manus, vel virgæ, quâ regitur tempus modulationis. Gallicè*, Il battoit la mesure: *nam istbic agitur de Cantoribus & Musica, non de portanda seu bajulanda Arca, uti nonnulli Interpretes acceperunt illud.* LXX. *autem reddiderunt* ἄρχων τῶν ᾠδῶν. *Legerunt* שַׂר *à radice* שור Dominari. *Pag. 245.*

VIND. Non legerunt per שׂ, sed hoc sensu vocem illam acceperunt. Sic author Concordantiarum Hebraicarum adducit hunc locum in שור, & tamen per ס scribit: quia censuit ס hîc esse loco שׂ. Sic scribit Don Joseph Aben Jechija, סמך במקום שין *Samech est loco Sin; & sensus est; Ipse fuit* השר *princeps in notitia apprehensionis Propheticæ;* משא videlicet sumsit pro *Prophetia*. Potest etiam reddi; *Ipse dominabatur*, h. e. *princeps erat in elevatione vocis*, sc. in cantu. Idem scribit R. D. Kimchi, quem vide. Prorsus hoc sensu acceperunt LXX.

CRIT. PSAL. XXXII. v. 8. אִיעֲצָה עָלֶיךָ עֵינִי Consulam tibi oculo meo. *LXX.* ἐπιστηριῶ Firmabo super te oculos meos. *Acceperunt quasi esset à* עֹז *vel* עָזַז. *Pag. 245.*

VIND. Ego verò dico, illos neque ita accepisse, neque aliter legisse hanc vocem איעצה quàm nos. Radicem autem ejus fecerunt עצה & ei hanc significationem attribuerunt. Sic Proverb. 16. v. 30. ubi in Hebræo legitur עֹצֶה עֵינָיו, quod nostri reddunt, Claudens *oculos suos ad excogitandum perversitates*; LXX. habent, Στηρίζων *Firmans oculos suos, &c.* An & hîc legerunt עֹז? Ipse etiam Paraphrastes Chaldæus non absimili sensu in loco præsenti transfert; אשוי *Ponam super te in bonum oculum meum.* An & ille ideò aliter legisse dicendus, quia aliter reddidit? *Claudere oculum* in his locis est, *Firmare oculos* in aliquam rem vel personam ideò, ne mens variis objectis in alia vagetur, sed in rem præsentem tota sit intenta, ut Hebræi ad locum Proverbiorum scribunt. Et in hoc loco præsenti Hebræi, excepto Kimchio, radicem faciunt עצה, & dicunt significare רמז *Oculis nictabo, annuam, indicium faciam tibi, quid facere debeas.* Ex quibus apparet, LXX. nihil hîc à nostra lectione alienum transtulisse.

CRIT.

CRIT. JOB. XXXV. v. 10. Qui dat זְמִירוֹת Cantica in nocte, *h. e. canendi argumentum.* LXX. ὁ κατατάσσων φυλακὰς νυκτερινάς. *Legerunt* שְׁמִירוֹת. *Pag.* 245.

VIND. Non sic legerunt in codice, sed sic acceperunt in sua mente, per commutationem literarum ז & ש, quod & in aliis fecerunt. Discrepantia est ex ipsorum judicio, non ex codicum Hebraicorum varietate. Sic Exod. 15. v. 2. זִמְרָת transtulerunt σκεπαστὴς *Protector*, quasi idem esset quod שמר. Fortè simul in voce זְמִירוֹת *Cantica noctis*, respexerunt ad Gallicinia, secundum quæ olim noctis custodias distinguebant, ad sensum, non ad literæ rationem respicientes.

CRIT. EXOD. XXXVIII. v. 8. *Moses dicitur fecisse concham aheam ex speculis feminarum* הַצֹּבְאֹת אֲשֶׁר צָבְאוּ excubantium, quæ excubabant ad portam tabernaculi. *At* LXX. Τῶν νηστευσασῶν αἳ ἐνήστευσαν jejunantium quæ jejunabant. *Nempe legerunt* צָמוֹת אשר צמו, *a radice* צום Jejunare. *Pag.* 246.

VIND. Sæpiùs jam ostensum, ex versione non posse pronuntiari certò de varia codicis Hebraici lectione. Quis enim novit, quid Interpres spectarit. Paraphrastes Chaldæus hîc, ut & 1. Sam. 2. v. 22. ubi eadem phrasis habetur, reddit, נְשַׁיָּא דְאָתְיָן לְצַלָּאָה *Mulieres quæ veniebant ad orandum.* Id certè verba Hebræa non sonant. Paraphrastes sensum, qui hîc subesse ei videbatur, expressit; צָבָא nempe hic explicant, *Turmatim, instar* צָבָא *exercitûs, convenire, cultus Divini causâ.* Ejus præcipua pars est Oratio: hinc ejus voluit facere mentionem. Eadem est ratio versionis τῶν LXX. nisi quòd pro Oratione Jejunium substituerunt, alteram cultus speciem. Hinc de Hanna, quæ talis mulier fuit, legimus, *quòd non abscesserit à templo, & jejuniis ac deprecationibus Domino servierit*, Lucæ 2. v. 37. Aliter tamen Augustinus Steuchus eorum mentem hîc accepit, qui scribit Νηστεύειν ab aliis pro *Vigilare* poni, non *Jejunare*. Sic Schindlerus τῶν νηστευσασῶν explicat *Excubantium, Vigilantium*, non, *Jejunantium.*

CRIT. I. SAM. VIII. vers. 16. *de Saule dicitur*; Accipiet אֶת־בַּחוּרֵיכֶם הַטּוֹבִים adolescentes vestros optimos: LXX. τὰ βουκόλια ὑμῶν; *sensu aquè commodo. Legerunt* בְּקָרֵיכֶם, *per Koph pro Chet. Pag.* 247.

VIND. At unde constat illos sic legisse in suo codice? An nulli-

biâ litera textus Hebræi, vel studio & consilio, vel errore & incuriâ, discesserunt? Legerunt sic in sua mente, quia ipsis videbatur meliùs sic fluere sensus, & ad ejus rationem pertinere, ut armentorum quoque fiat mentio. Præcessit enim; *Et servos vestros, & ancillas vestras*; sequitur; וְאֶת חֲמֹרֵיכֶם *& asinos vestros accipiet, & adhibebit ad ministerium suum*; *Oves vestras decimabit, &c.* Hic itaque videbatur ipsis requiri, ut *Boum* quoque fiat mentio. Libertate ergo suâ solitâ utentes, ita transtulerunt, & id, quod ipsis bonum videbatur, scripserunt. Hebræi existimant, *boves* comprehendi sub צֹאנְכֶם *Pecora, Greges vestros*: & per בַּחוּרֵיכֶם intellexerunt Juvenes selectos, præstantes, & robustos, ad agriculturam, & reliquas operas, utiles & idoneos.

CRIT. GENES. VI. v. 3. לֹא יָדוֹן רוּחִי בָאָדָם Non disceptabit Spiritus meus cum homine in sæculum. LXX. Μὴ καταμείνῃ, *& Vulg.* Non permanebit. *Legerunt* יָדוּם. *Sic Chaldæi perpetuò ferè* ם *terminationis* ים *nominum pluralium masculinorum, commutant in Nun. Pag. 248.*

VIND. De hujus Versionis discrepantia Viri docti plures jam egerunt, & in ejus causam inquisiverunt. Quòd Criticus existimat, eos legisse יָדוּם (quod & aliis quibusdam non displicet) mihi se non valdè probat. Possit forsan dici, illos huc respexisse, sed non sic in Codice suo legisse. Neque me movet, quod Criticus affert de permutatione harum duarum literarum ם & ן in terminatione pluralium masculinorum. Nam in his Nun est servile & accidentarium; hîc est radicale. At vix puto in hac lingua exemplum reperiri, ubi istæ literæ, quando sunt radicales, inter se permutentur. Longiùs puto etiam esse petitum, quod alii existimant, illos respexisse ad דור *Habitare*, vel דנא quod in lingua Syriaca similem significationem habet. Probabilius videri possit, illos, vel similitudine literarum deceptos, legisse יָלוֹן, pro יָדוֹן; vel יָדוֹן pro יָלוֹן accepisse, quia ד & ל sunt literæ ejusdem organi, quæ inter se permutari solent. Quò accedit, quòd Judic. 19. v. 9. LXX. Hebræum לִין per Μένειν transferunt. Hinc ista conjectura quibusdam fit verosimilis. De his videri possunt Augustinus Steuchus in Recognitione versionis LXX. Sixtinus Amama in Censura Vulgatæ Versionis, Hottingerus in Philologia sacra, & alii.

Ut

Ut verò nostram quoque symbolam huc conferamus, non existimamus nos, illos vel aliter in suo codice legisse, vel in lectione deceptos esse, aut ad aliam vocem respexisse, sed hanc suam expositionem ex Hebræorum Schola didicisse & petiisse. Hanc enim significationem verbo דון in hoc loco quidam ex illis, non solùm recentiores, sed & veteres, attribuerunt. R. Bechaj scribit ad hunc locum; *Verbum ידון derivatur à נדנה, quod legitur 1. Paral. 21. v. 27. Dan. 7. v. 15. & significat* Thecam, Narthecium, Vaginam gladii. *Sic Corpus est theca & domicilium Animæ. Et hac de causa dicit Scriptura;* Spiritus meus, *h. e. Anima rationalis, quam homini dedi de Spiritu meo, non faciet thecam seu habitaculum in homine in sæculum: quasi dicat,* לא יתקיים בו לעולם non permanebit in eo in sæculum, *quia eo non est dignus.* Sic Aben Esra, Kimchius, & Chaskuni mentionem faciunt hujus expositionis. Rabbi Moses Bar Nachman exponit; לא יעמוד רוחי באדם לעולם *Non perstabit, permanebit Spiritus meus in homine in sæculum.* Vides hos eodem sensu, quo LXX. exposuisse hanc vocem, de quibus tamen constat, illos eodem modo legisse, quo nos. Et ne quis novam putet esse hanc expositionem, mentio ejus fit quoq; in Talmud Sanhedrin cap. ult. in Gemara fol. 108. a. לא ידון רוחי שלא תהא נשמתן חוזרת לנדנה *Non judicabit Spiritus meus*, hoc est, *Non revertetur anima ipsorum in vaginam suam.* Quin & Onkelos Paraphrastes Chaldæus hoc sensu exponit, qui ante Christum vixit & scripsit: לָא יִתְקַיַּם דָּרָא בִישָׁא הָדֵין קֳדָמַי לְעָלַם *Non permanebit generatio hac mala coram me in sæculum.* Neque etiam fortè is primus hanc interpretationem excogitavit. Certè in libro Zohar antiquissimo loci hujus expositio legitur, quæ huc quoque redit, & lucem infert paraphrasi Onkelosi, Pag. seu columnâ mihi 184. Ejus verba Latinè reddita ita sonant; לא ידון באדם לעולם: *Dixit R. Eleasar, Veni & vide; cùm Deus creasset mundum, fecit hunc mundum ut conformis esset superiori, & cùm filii hujus mundi sunt pii, atque in via recta incedunt, Deus effundit spiritum vitæ supernæ, donec illa vita pertingat in locum, in quo Jacobus habitat; & ex hoc loco in illum mundum in quo habitat rex David: & ex illo profluunt benedictiones in omnia hæc inferiora: hicq; Spiritus protrahitur & defluit in hæc inferiora, ut possint* לאתקיימא בעלמא *persistere & permanere in mundo. Hinc egrediuntur benedictiones & vita in omnes reliquos* לאתקיימא *ut subsistant. Nunc ergo*

ergo (nota hîc sequi jam explicationem, & applicationem ad locum præsentem) *quandoquidem filii hominum peccarunt, auferentur hæc omnia, nec perveniet ille Spiritus vitæ in hunc mundum, ut ejus participes fiant hi inferiores*, ולאתקיימא ביה *& per eum conserventur & permaneant in sæculum*. Hæc ibi. Quod prolixius in his dicitur, id brevius complexus est Onkelos. Et fortè hic est R. Eliese ille, à quo dicunt Onkelosum suas expositiones didicisse. Notą; quod de *Loco Jacobi*, & de *Mundo seu loco Davidis* hîc dicitur, id Cabalisticum habere sensum. Illis enim respicitur ad duas *Sephiroth* arboris Cabalisticę, quâ per decem Gradus docent, quomodo Deus, qui Eus est infinitum & æternum, hominibus se cognoscendum & fruendum præbeat. Et per *locum Jacobi* intelligitur gradus תפארת *Tifaret*; per locum Davidis מלכות *Malchut*. Sed hæc profundiora sunt, & alibi fortassis aliquando à nobis explicabuntur. Quàm rectè & quàm benè hæc dicantur, jam non definio. Sufficit, quòd ex his omnibus appareat, olim jam ab Hebræis verbum hoc isto sensu acceptum fuisse, ut non opus sit ad Variam lectionem quærendam confugere in hac Versione LXX.

Ad hanc Versionem fortè etiam eos permovit constructio insolens Verbi דון, cum præpositione ב; cùm semper aliâs construatur vel cum Accusativo, vel cum Ablativo, intercedente præpositione עם. Hoc sensu accipit verbum דון hoc loco pro שפט, & רוח pro שכל האנושי, R. Levi ben Gerson. *Non judicabit spiritus meus in homine in sæculum*. Per *Spiritum* itaque videntur intellexisse, non propriè *spiritum Dei*, sed, *Spiritum hominis, quem Deus ei indidit*, h.e. Animam rationalem; hoc sensu; *Non judicabit* (id est, aget, operabitur) *spiritus meus* (quem homini inspiravi) *in homine in sæculum*. Nam Animæ rationalis propria functio est *Judicare*, & eâ cessante, anima quoque ipsa cessat & recedit. Hoc observavit etiam Steuchus, unde scribit; *Si LXX. verbum* דון *intellexerunt pro* Judicare, *non est mirum, quòd vertant*, Non permanebit. *Neque enim aliud id significat, quàm*, Non imperabit, Non regium ratio locum obtinebit in posterum, Auferam sanctum meum spiritum ab eis, neque patiar ultrà nasci homines.

CRIT. MALACH. I. v. 3. Posui montes ejus in desolationem, & hæreditatem ejus לְתַנּוֹת מִדְבָּר draconibus deserti. *LXX. εἰς δώματα ἐρήμου. Legerunt* לחנות *per* ח *loco* ת. *Pag. 225.*

VIND.

Vind. At quis dixit Critico, LXX. in ſuo codice Hebraico legiſſe לחנות, *In Officinam, Tabernam*, hoc enim propriè eſt חָנוּת. Hodiè communiter reddunt, לְתַנִּים *Draconibus, Serpentibus*, quaſi idem ſit, quod תַּנִּין; fæmininum ſcil. ab eo, altero Nun in Dageſch converſo. Paraphraſtes Chaldæus non ita intellexit, qui reddidit, לְצָדוּת מַדְבְּרָא *In vaſtitatem deſerti.* An propterea & ille aliud legit? nam לְתַנּוֹת non ſignificat *Vaſtitatem.* Senſum reddiderunt & expreſſerunt tàm LXX. quàm Chaldæus.

Crit. Psal. L. v.11. Novi omnes aves cœli, וְזִיז & fera agri mecum eſt, *h. e. in mea poteſtate.* At Lxx. καὶ ὡραιότης ἀγροῦ μετ' ἐμοῦ ἐστιν. *Legerunt* וְזִיו: *nam* זִיו *ſignificat* Speciem, Decorem, Pulchritudinem. Pag.257.

Vind. Ex hac translatione non ſequitur illos ſic legiſſe. Ego puto illos ſic accepiſſe, ut זִיז ſit hoc loco idem quod זִיו: vel, ſi ſic legerunt, per errorem fieri potuit, ut ז pro ו acciperent, ob figurarum affinitatem. At prius quod dixi, probabilius inde eſt, quod τῷ זִיז *Splendoris* ſignificationem alii quoque Interpretes attribuant, Jeſa. 66. v.11. Ibi enim per זיז explicat R. Nathan, author Concordantiarum Hebraicarum; & R. D. Kimchi, ענינו לפי מקומו כמו זיו *Senſus ratione, juxta loci circumſtantiam, eſt idem quod* זִיו. Aben Eſra dicit, *longinquum nimis, & abſurdum eſſe ut ibi intelligatur Avis fera.* Pagninus, Junius, Munſterus, & alii *Splendorem* reddunt. Quidni ergo Lxx. in præſenti loco Pſalmi hoc ſenſu iſtam vocem intelligere potuerint, ſine varia lectione? Adde quòd זִיו Chaldæum eſt, nec uſpiam in textu Hebræo legitur. Pſal. 80. v.14. itidem legitur וְזִיז שָׂדַי: ibi Lxx. reddiderunt, καὶ μόνιος ἄγριος *Et ſingularis ferus.* An ideò & ibi aliter legerunt? neſcio enim quomodo זִיז ſignificare poſſit μόνιον. Nequaquam: ſed, prout ipſis videbatur, ita ſingula tranſtulerunt.

Crit. Psal. LXII. v.11 Ne confidite in oppreſſione & rapina, ne evaneſcatis opulentiâ, כִּי יָנוּב cùm abundaverit, ne apponatis cor. Lxx. πλοῦτος ἐὰν ῥέῃ, μὴ προστίθεσθε τὴν καρδίαν. *Legerunt* יָזוּב: *nam* זוב *hoc propriè ſignificat*, Fluere. *Pag.257.*

Vind. Negatur conſequentia: נוב enim idem quoque ſignificat, licet non propriè, ſed metaphoricè, *Abundanter affluere*, ut plerique Interpretes, non ſoli Lxx. hîc accipiunt & exponunt. Vulg. *Divitiæ ſi affluant.* Pagn. *Si multiplicabitur.* Tremel. & Ju-

MMMm

nius, *Opulentia si abundet.* Munsterus: *Opulentia si affluat:* Gallica versio: *Quand les richesses abonderont.* An & isti aliter legerunt, vel legendum censuerunt? Nequaquam. Eadem quæ his, τῶν L x x. quoque mens fuit, Verbum נוב hoc sensu in præsenti loco sumi. Aben Esra explicat per יִרְבֶּה *Multiplicabitur:* Alii יִפְרֶה *Fructificabit*, יִגְדַּל *Crescet.* Chaldæus quoque alio sensu reddidit, nec tamen aliter legit: מָמוֹן אֲרוּם יְשַׁבַּח *Mamon seu opulentia cùm laudaverit.* Id quomodo acceperit, dubito. Scabra enim & dura est paraphrasis. An, *Opulentiam, Divitias cùm laudaverit*, sc. aliquis? An; *Opulentia cùm meliorata, aucta fuerit*? Hoc enim sensu Verbum שבח apud Talmudicos legitur. An fortè pro יְשַׁבַּח legendum יִשְׁפַּע *Affluxerit copiosè*; vel יַשְׁפִּיעַ *Affluenter suppeditarit* (sc. Deus)? Omnes tamen legunt יְשַׁבַּח. In versione autem Latina Episcopus Nebiensis juxta Hebræum reddit; *Quæ etsi affluant.*

CRIT. PSAL. CXLIV. v.13. Penuaria nostra plena sint, proferant מִזַּן אֶל זַן de cibo in cibum, *h. e. cibariorum copiam.* L x x. *Τὰ ταμιεῖα αὐτῶν πλήρη, ἐξερευγόμενα ἐκ τούτου εἰς τοῦτο. Legerunt* מִזּוֹ אֶל זוֹ. *Ibid.*

VIND. Neg. L x x. juxta sensum reddiderunt, quem illi conceperunt, non ad literam. Eodem modo Vulgatus, *Ex hoc in illud.* זַן non uno modo exponunt Interpretes. Quidam reddunt *Cibum, Alimentum*, quasi à זון: sed ita irregularis est punctatio cum Pathach: secundum hanc enim ἐτυμολογίαν scribendum esset cum Kametz. Hebræi explicant מִין *Speciem*, ex usu linguæ Chaldaicæ. Hoc sensu non differt versio τῶν LXX. à nostris. Quid enim est, *Proferentia vel eructantia de specie in speciem*, quàm, *ex hoc genere annona in aliud, omne genus annona.* Hinc versionem Vulgati Interpretis non immutandam hîc duxit Simeon de Muis in suo Psalterio. Simpliciter illi sensum respexerunt, vel זַן, ceu vocem sibi ignotam & raram pro זו vel זה acceperunt. Fortasis putarunt זַן Hebraicè idē esse quod Chaldaicè דֵּן, sicut זה idem est quod דָּה ׳ דָּא. Chaldeus reddit; מִשַּׁתָּא לְשַׁתָּא *de anno in annum.* An ideò dicemus, illum in suo Codice legisse מִשָּׁנָה לְשָׁנָה? Nam זַן nullo modo *Annum* significat, sed שָׁנָה. Minimè. Quisque Interpres ita reddidit, prout ipse intellexit, & ubi verba non satis assequuti, vel non commodam eis versionem invenerunt, sensum expresserunt.

CRIT.

CRIT. PSAL. III. v.8. Percussisti omnes inimicos meos לְחִי in maxillam. *LXX. τοὺς ἐχθραίνοντάς μοι ματαίως,* Qui oderunt me sine causa. *Legerunt* לחן*, atque hoc acceperunt pro* לְחִנָּם*. Pag.*258.

VIND. At quis revelavit Critico LXX. ita legisse? לחן nullibi in Hebraismo legitur pro לְחִנָּם. Genebrardus existimat, לְחִי *dici per apocopen Poëticam, pro* לְחִנָּם*, id est,* Gratis, & sine caussa. *Sed hoc gratis dicitur* (scribit hic Simeon de Muis) *& sine exemplo: nam quæ ipse adfert, non sunt ad rem. Si diceret, fuisse olim* לְחִנָּם*, ubi hodie* לְחִי *corruptâ, ut fit, voce, quod non concederem: sed quòd* לְחִי *sit pro* לְחִנָּם*, id verò nunquam probabitur iis, qui vel primoribus labris Hebræam linguam degustârint.* Aquila, Symmachus, Origenes, Paraphrastes Chaldæus, Interpres Syrus, D. Hieronymus, & recentiores omnes, *Maxillam* hîc legerunt. Unde ergo aliam lectionem habuerunt LXX? An illi soli in suo exemplari aliter scriptum invenerunt? Suspicantur ergo quidam olim in Græco fuisse *μαθήας*, quod postea fuerit corruptum in *ματαίως*, ob affinitatem pronunciationis. Hæc conjectura non displicuit viris doctis, Simeoni de Muis, Schindlero, aliis.

CRIT. MALACH. II. v.3. Spargam פֶּרֶשׁ stercus super faciem vestram. LXX. *Σκορπιῶ ἤνυστρον* dispergam ventriculum. *Legerunt* כֶּרֶשׂ*: hoc est enim ἤνυστρον.* Pag.258.

VIND. D. Hieronymus nullam ex hac discrepantia variam lectionem finxit: sed putavit LXX. ita accepisse, ac si Propheta hîc per metonymiam contenti pro continente, *Stercus* pro *Ventriculo* in quo continetur, posuisset. Sic enim scribit: Et dispergam, *inquit, ἤνυστρον, id est,* Ventriculum, *sive juxta Hebræos,* Stercus, *id est,* פֶּרֶשׁ, *μετωνυμικῶς, pro eo quod continet, id quod continetur, appellans.* Itaque nulla necessitas dicendi, illos in suo codice aliter legisse.

CRIT. PSAL. XC. v.9. Consumpsimus annos nostros כְּמוֹ הֶגֶה instar cogitationis, *h. e. tàm brevi evanuerunt anni nostri, quàm evanescit animi cogitatio atque agitatio. Gall. Une Pensée.* LXX. *Τὰ ἔτη ἡμῶν ὡς ἀράχνη ἐμελέτων*, h. e. Anni nostri similes sunt telis aranearum, quas meditari videntur. *Legerunt* כְּטוֹ*, pro* כְּמוֹ*, illud autem* טוֹ *acceperunt pro Chaldeo* טוּיָה Aranea, *à nendo sic dicta: nam* טְוָה *est* Nere. Pag.258.

VIND. Græca ista versio dura, obscura & incommoda valdè est. Quid enim est; *Anni nostri instar araneæ meditabuntur?* Criti-

cus quidem suâ expositione id emollire & illustrare conatur, sed impropriè valdè dicitur, Araneas *Telas* suas *meditari*, pro *Texere*. Ad hæc עש pro *Aranea* non puto in Oriente usquam reperiri. Ego puto Lxx. olim reddidisse simpliciter, Τὰ ἔτη ἡμῶν ὡς ἀράχνην, ita ut per τὸ הֶגֶה intellexerint *Araneam*; alteram vocem ἐμελέτων irreptitiam & adventitiam esse, vel ex alia versione, vel ex aliquo glossemate. Ut sic duæ unius vocis הֶגֶה versiones librariorum incuriâ & imperitiâ coaluerint, & magnas tenebras loco huic offuderint. Confirmat me in mea conjectura, quòd videam, Syrum Interpretem, cui cum Lxx. aliàs non malè sæpè convenit, similiter reddidisse; וְגמרי שנין איך גוגי *Et defecerunt anni nostri sicut aranea.* Vides illum הֶגֶה transtulisse גוגי *Araneam.* De *meditatione* nihil habet. Paraphrastes Chaldæus reddidit היך הבל פומא *Sicut vapor oris in hyeme.* Ille per הֶגֶה intellexit *Halitum oris*, vel *Vaporem ex eo egredientem.* Alii reddunt, *Sermonem, Orationem*, momento sc. transeuntem.

CRIT. RUTH. III. v. 7. *de Bóoz dicitur, quòd venit & dormivit in extremo* הָעֲרֵמָה *acervi.* Lxx. ἐν μερίδι τῆς στοιβῆς In parte strati. *Videntur legisse* עֲרֶשֶׂה: *nam* עֶרֶשׂ *est* Stratum, Sponda lecti. *Pag.* 259.

VIND. Nihil video necessitatis, dicendi illos aliter legisse. Sensum reddiderunt, quem ipsis hæc vox habere videbatur. Quidam Hebræum הָעֲרֵמָה reddunt *Aream*, quod certè non significat, sed quia ipsis id denotari videtur. Neq; Στοιβὴ primò significat idem quod עֶרֶשׂ *Sponda, Lectus*, sed *Herbam idoneam ad culcitras & tomenta*: item σύνθεσιν *compositionem talium herbarum, frondium, aut similium, pro strato vel lectulo.* Gloss. Cyr. explicat Στοιβὴ *Stipatio, Stramentum.* Quia itaq; sermonem viderunt Lxx. esse de Boazo agente in messe, & in area cubitum se conferente, per הָעֲרֵמָה *Acervum, Cumulum* intellexerunt hujusmodi stramentum, seu stratum, ex culmis frumenti aut stramine, in eum finem, ut fieri solet à rusticantibus, coacervatum & compositum. Certè עֶרֶשׂ vel עֲרֶשֶׂה LXX. nullibi reddiderunt Στοιβὴν. Unde non video, quî ex hac versione colligi possit, illos sic legisse.

CRIT. PSAL. CXLI. v. 5. Adhuc precatio mea בְּרָעוֹתֵיהֶם in malis eorum, *h. e. quùm ipsis malè est, ego pro ipsis fundo ad Deum preces.* Lxx. Ὅτι ἔτι ἡ προσευχή μου ἐν ταῖς εὐδοκίαις αὐτῶν. *Legerunt,*

gerunt, בִּרְצוֹתְדֵם : nam רָצָה est εὐδοκεῖν, & רָצוֹן εὐδοκία. Pag. 259.

VIND. רָצָה quidem est εὐδοκεῖν, sed ubi vel רצה vel רְצוֹת est εὐδοκία. Lxx. non legerunt hanc vocem aliis consonantibus quàm nos, sed aliis fortè punctis, & respexerunt ad significationem verbi רעה Chaldaicam, quâ idem est quod Hebræum רָצָה. Et inde est רְעוּת *Voluntas, Benevolentia*. Sic, ut monet Aben Esra, Eccles. 4. v. 17. רַע sumitur pro רָצוֹן *Beneplacitum*, juxta quosdam. Unde Pagn. *Quia nesciunt facere voluntatem ejus*. Annon rideretur, si quis diceret, Pagninum in suo codice Hebræo legisse רָצוֹן, quia transtulit, *Voluntatem?*

CRIT. PSAL. CIX. v. 11. יְנַקֵּשׁ Illaqueet fænerator omnia, quæ sunt ipsius. *LXX.* ἐξερευνησάτω Scrutetur, Perquirat. Videntur legisse יְבַקֵּשׁ. *Sic Deut.* 12. v. 30. פֶּן תִּנָּקֵשׁ Ne fortè illaqueeris Lxx. πρόσεχε σεαυτῷ μὴ ἐκζητήσῃς ἐπακολουθῆσαι &c. Pag. 260.

VIND. Hic dici potest *primò*, illos affinitate literarum deceptos legisse ב pro נ, quod sæpiùs D. Hieronymus in illis Interpretibus notare solet: *deinde* fieri potest, ut existimarint, quia litera Nun est ex servilibus, נָקַשׁ aliquando idem significare quod קשש, quod חָפַשׂ *Inquirere, Scrutari, Excutere curiosè & diligenter*, explicant Sophon. 2. v. 1. Sic נָגַשׁ & גשש affines habent significationes: Item נָדַח & דָּחָה: Nam Grammaticæ accuratam rationem non observarunt, sed facilè affinium formarum verba promiscuè acceperunt, & permutarunt.

CRIT. PSAL. XCI. v. 14. כִּי בִי חָשַׁק Quia me amat, liberabo eum. Lxx. ὅτι ἐπ' ἐμὲ ἤλπισε, Quia in me speravit, liberabo eum. *Legerunt* חָשַׂה, *pro* חָשַׁק, *& illud acceperunt pro* חָסָה, *quod* Sperare, Confidere, *significat, ob literarum* ש *&* ס *soni affinitatem*. *Pag.* 260.

VIND. Ego verò in reipsâ tantam discrepantiam non invenio, ut suspicari aut existimare possim, illos aliter legisse. Verbum חָשַׁק significat *Amare impensè, Amore alicui adhærere, & cum eo quasi conjungi: Amplecti, Complecti*, unde חשוקים sunt *Fasciæ, Cincturæ, Circuli*, arctè rei adhærentes, eamque complectentes. De Amore hominis erga Deum, nullibi quàm in hoc loco legitur. Porrò *Amare Deum*, quid aliud est quàm simul in eum *Sperare, Confidere*. Ita conjunctæ sunt hæ Virtutes, ut facile sit unam pro alia sumere.

eus quidem suâ expositione id emollire & illustrare conatur, sed impropriè valdè dicitur, Araneas *Telas* suas *meditari*, pro *Texere*. Ad hæc עש pro *Aranea* non puto in Oriente usquam reperiri. Ego puto LXX. olim reddidisse simpliciter, Τὰ ἔτη ἡμῶν ὡς ἀράχνην, ita ut per τὸ הֶגֶה intellexerint *Araneam*; alteram vocem ἐμελέτων irreptitiam & adventitiam esse, vel ex alia versione, vel ex aliquo glossemate. Ut sic duæ unius vocis הֶגֶה versiones librariorum incuriâ & imperitiâ coaluerint, & magnas tenebras loco huic offuderint. Confirmat me in mea conjectura, quòd videam Syrum Interpretem, cui cum LXX. aliâs non malè sæpè convenit, similiter reddidisse; וגמרי שנין איך גוגי *Et defecerunt anni nostri sicut aranea*. Vides illum הֶגֶה transtulisse גוגי *Araneam*. De *meditatione* nihil habet. Paraphrastes Chaldæus reddidit היך הֲבַל פּוּמָא *Sicut vapor oris in hyeme*. Ille per הֶגֶה intellexit *Halitum oris*, vel *Vaporem ex eo egredientem*. Alii reddunt, *Sermonem*, *Orationem*, momento sc. transeuntem.

CRIT. RUTH. III. v. 7. *de Bóoz dicitur, quòd venit & dormivit in extremo* הָעֲרֵמָה *acervi*. LXX. ἐν μέρει τῆς στοιβῆς In parte strati. *Videntur legisse* עֶרֶשׂ: *nam* עֶרֶשׂ *est* Stratum, Sponda lecti. *Pag. 259.*

VIND. Nihil video necessitatis, dicendi illos aliter legisse. Sensum reddiderunt, quem ipsis hæc vox habere videbatur. Quidam Hebræum הָעֲרֵמָה reddunt *Aream*, quod certè non significat, sed quia ipsis id denotari videtur. Neq; Στοιβὴ primò significat idem quod עֶרֶשׂ *Sponda*, *Lectus*, sed *Herbam idoneam ad culcitras & tomenta*: item σύνθεσιν *compositionem talium herbarum, frondium, aut similium, pro strato vel lectulo*. Gloss. Cyr. explicat Στοιβὴ *Stipatio*, *Stramentum*. Quia itaq; sermonem viderunt LXX. esse de Boazo agente in messe, & in area cubitum se conferente, per הָעֲרֵמָה *Acervum*, *Cumulum* intellexerunt hujusmodi stramentum, seu stratum, ex culmis frumenti aut stramine, in eum finem, ut fieri solet à rusticantibus, coacervatum & compositum. Certè עֶרֶשׂ vel עֶרֶשׂ LXX. nullibi reddiderunt Στοιβήν. Unde non video, qui ex hac versione colligi possit, illos sic legisse.

CRIT. PSAL. CXLI. v. 5. Adhuc precatio mea בְּרָעוֹתֵיהֶם in malis eorum, *h. e. quùm ipsis malè est, ego pro ipsis fundo ad Deum preces*. LXX. Ὅτι ἔτι ἡ προσευχή μου ἐν ταῖς εὐδοκίαις αὐτῶν. *Le-*

gerunt,

gerunt, בִּרְצוֹתֵיהֶם : *nam* רָצָה *est* εὐδοκεῖν, *&* רָצוֹן εὐδοκία. Pag. 259.

VIND. רָצָה quidem est εὐδοκεῖν, sed ubi vel רצה vel רְצוּת est εὐδοκία. LXX. non legerunt hanc vocem aliis consonantibus quàm nos, sed aliis fortè punctis, & respexerunt ad significationem verbi רעה Chaldaicam, quâ idem est quod Hebræum רָצָה. Et inde est רְעוּת *Voluntas, Benevolentia.* Sic, ut monet Aben Esra, Eccles. 4. v. 17. רַע sumitur pro רָצוֹן *Beneplacitum*, juxta quosdam. Unde Pagn. *Quia nesciunt facere voluntatem ejus.* Annon rideretur, si quis diceret, Pagninum in suo codice Hebræo legisse רָצוֹן, quia transtulit, *Voluntatem?*

CRIT. PSAL. CIX. v. 11. יְנַקֵּשׁ Illaqueet fænerator omnia, quæ sunt ipsius. *LXX.* ἐξερευνησάτω Scrutetur, Perquirat. Videntur legisse יְבַקֵּשׁ. *Sic Deut.* 12. v. 30. פֶּן תִּנָּקֵשׁ Ne fortè illaqueeris LXX. πρόσεχε σεαυτῷ μὴ ἐκζητήσῃς ἐπακολουθῆσαι &c. Pag. 260.

VIND. Hîc dici potest *primò*, illos affinitate literarum deceptos legisse ב pro נ, quod sæpiùs D. Hieronymus in illis Interpretibus notare solet: *deinde* fieri potest, ut existimarint, quia litera Nun est ex servilibus, נָקַשׁ aliquando idem significare quod קשש, quod חָפַשׂ *Inquirere, Scrutari, Excutere curiosè & diligenter*, explicant Sophon. 2. v. 1. Sic נָגַשׁ & גשש affines habent significationes: Item נדח & דָּחָה: Nam Grammaticæ accuratam rationem non observarunt, sed facilè affinium formarum verba promiscuè acceperunt, & permutarunt.

CRIT. PSAL. XCI. v. 14. כִּי בִי חָשַׁק Quia me amat, liberabo eum. LXX. ὅτι ἐπ' ἐμὲ ἤλπισε. Quia in me speravit, liberabo eum. *Legerunt* חָשַׁר, *pro* חָשַׁק, *& illud acceperunt pro* חָסָה, *quod* Sperare, Confidere, *significat, ob literarum* שׁ *&* ס *soni affinitatem. Pag.* 260.

VIND. Ego verò in reipsa tantam discrepantiam non invenio, ut suspicari aut existimare possim, illos aliter legisse. Verbum חָשַׁק significat *Amare impensè, Amore alicui adhærere, & cum eo quasi conjungi: Amplecti, Complecti*, unde חשוקים sunt *Fasciæ, Cinctura, Circuli*, arctè rei adhærentes, eamque complectentes. De Amore hominis erga Deum, nullibi quàm in hoc loco legitur. Porrò *Amare Deum*, quid aliud est quàm simul in eum *Sperare, Confidere.* Ita conjunctæ sunt hæ Virtutes, ut facile sit unam pro alia sumere.

Neque hæc versio & expositio aliena est à Psaltis scopo & mente. Sic enim ad illum locum Calvinus: *Deus autem è cœlo pronuntians, sub alarum suarum protectione nos fore salvos, tantùm Spem à suis requirit. Nam verbum* חָשַׁק (*quod Concupiscere vel Amare significat, vel, ut vulgò loquuntur, Beneplacitum suum capere*) *tantundem hic valet, ac, Suaviter recumbere in Deum, ejusq; gratiâ oblectari.* Itaque LXX. ita reddentes, nihil alienum vel à sensu hujus verbi, vel à mente Prophetæ, reddiderunt, ut jure dici possit, illos aliquid aliud legisse in hoc loco. Paraphrastes Chaldæus exponit, מְטוּל דִּי בְמֵימְרִי אִתְרְעִי *Quia in verbo meo acquiescit.* Syrus, מטול דלי בעא *Quia me quæsivit.* An dicemus ideò, illum legisse בִּקֵּשׁ, *vel aliud verbum ei respondens?*

CRIT. ESA. XXVIII. v. 13. Et erit eis verbum Domini צַו לָצָו צַו לָצָו Mandatum post mandatum, mandatum post mandatum. LXX. Θλίψις ἐπὶ θλίψιν. *Legerunt* צַר לְצַר. *Pag. 261.*

VIND. Negatur. Spectandum prius, annon hunc sensum ex istis quoque verbis eruere potuerint, ac propterea suam potiùs de eo mentem, quàm Prophetæ literam exprimere voluerint. Locus est nonnihil obscurus, in cujus explicatione variant Interpretes. Eâ etiam de causâ prolixiore Paraphrasi eum exposuit Paraphrastes Chaldæus. Nolo jam autem de genuina Prophetæ sententia disputare, aut pronuntiare. Tantùm hoc dico, Interpretes quosdam ista verba accepisse *De mandatis & edictis pœnarum, à Deo inferendarum.* Sic R. Salomon Jarchi, cujus hæc ad istum locum sunt verba; *Juxta mensuram ipsorum remetiétur illis Deus, decreturus verbo suo contra eos Mandatum populorum quibus subjiciendi sint, mandatū super mandatum* (unum post alterū) *visitationem super visitationem, servitutem super servitutem, mēsuram vindictæ juxta mensuram transgressionum ipsorum.* Cum hac expositione non malè congruit versio LXX. Quod si tamen ad צַר respexerunt, potuerunt quoq; id facere, decepti similitudine literarum ו & ר, quod frequenter illis accidisse, D. Hieronymus nos passim docet.

CRIT. PSAL. XXXV. v. 20. כִּי לֹא שָׁלוֹם יְדַבֵּרוּ Quia non pacem loquuntur. LXX. Ὅτι μοὶ μὲν εἰρήνην ἐλάλουν. *Legerunt* לִי *pro* לֹא *sensu non minùs commodo*, Pacificè mecum loquuti sunt, *nempe fictè. Pag. 263.*

VIND. An ideò sic legerint, in suo codice quia sic reddiderunt, quis

quis de his Interpretibus allèveraverit, quibus adeò solenne & familiare est, literâ textûs relictâ, sensum sequi & repræsentare? Atqui iste sensus ex nostro quoque textu erui potest, si לֹא interrogativè sumamus, pro הֲלֹא *Annon*, quâ ratione affirmativam gignit orationē, & Pronomen לִי *Mihi*, subaudiamus: *Nam annon pacem* (mihi) *loquuntur?* h. e. *Mihi quidem, vel certè pacem loquuntur*: Utrumque & fieri potest & sæpè fit in sacris libris. לֹא pro הֲלֹא vide exempla Exod.8.v.26. Jobi 3. v.ult. Thren.1.v.12. Hinc Genebrardus nihil certi de Varia lectione hîc pronuntiare voluit. *Septuaginta*, inquit, *pro* לֹא *legerunt* לִי, *vel duntaxat sequuti sunt sententiam. Non enim admodum variat hæc ad verbum conversio, &c.* Symmachus certè juxta Hebræū reddidit; ὅτι οὐκ εἰρήνην λαλοῦσιν. Et v. editio: ὅτι οὐκ εἰρήνην λαλοῦσι. Ita quoque Chaldæus & Syrus. Quis ergo credat, solos Lxx. alium codicem habuisse? Discrepantiæ hæ sunt Interpretis, non Codicis.

CRIT. IBID. וְעַל רִגְעֵי אֶרֶץ דִּבְרֵי מִרְמוֹת יַחֲשֹׁבוּן Adversus pacificos terræ verba dolosa excogitarunt. Lxx. ἐπ' ὀργῇ δόλους διελογίζοντο. *Legerunt* רֹגֶז *pro* רִגְעֵי, *& præterea duas voces, nempe* אֶרֶץ *&* דִּבְרֵי *omiserunt. Sic Psal.30.v.6.* כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ Quia momentum in ira ejus, *hoc est, ira ejus est ad momentum, & brevis. LXX.* ὅτι ὀργὴ ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ, *sensu planè diluto vel nullo, cum battologia conjuncto* ... *runt* רֹגֶז, *pro* רֶגַע. *Pag.264.*

VIND. ... quòd vocem רגע Lxx. hîc reddunt ὀργὴν, non arguit, i... ter legisse in suo codice, sed hoc sensu istis in locis eam accepisse & intellexisse. Non uno modo, sed variis interpretantur eam: an semper dicendum, illos aliter legisse, quando aliter atque aliter transferunt? Quàm accommodatè hîc ita vertant jam non dicam: dico autem, non ita alienam à vocabulo Hebræo eam esse significationem, ut non illi applicari possit. רגע juxta quosdam est etiam *Moveri*, *Commoveri*, Jobi 7. v.5. & 26. v.12. Esa.51.v.15. & Jerem.31.v.31. Hinc quidni potuerunt Lxx. רֶגַע sumere pro *Commotione*, *Ira*. Imò non desunt qui hîc vertant, *In scissionibus*, vel, *commotionibus terræ*, hoc est, quando terra jactatur & scinditur factionibus, tumultibus, discordiis. Eadem est ratio, idem sensus, versionis Græcæ. Et Schindlerus ex lingua Arabica ponit רגע pro *Motu*, *Irâ*. 2. notandum, Psalm.35. variare codices Græcos. Quidam enim libri habent ἐπ' ὀργῇ τῆς γῆς,

γῆς, juxta Hebræum, unde frustrà dicit Criticus, illos omisisse אֶרֶץ.

CRIT. II.SAM.XII. v.25. Vocavit nomen ejus Jedidiah בַּעֲבוּר יְהוָה propter Dominum. *LXX. in Sixtina editione, ἕνεκεν Κυρίου, juxta hodiernam lectionem Hebraicam : sed Wecheliana editio habet* Ἐν λόγῳ Κυρίου. *Legerunt* בִּדְבַר. Pag.265.

VIND. Cùm Græcorum exemplarium hîc sit variatio, & alia adsit, quæ cum Hebręa lectione congruat, quâ fronte ex hac discrepantia colligitur, LXX. aliter legisse hîc? Cur enim non potiùs credam illos id scripsisse, quod cum Hebræo convenit, & alterum glossema esse irreptitium? Wecheliana editio quidem habet ἐν λόγῳ Κυρίου: sed ad marginem annotat, *alios legere*, ἕνεκεν Κυρίου. Quinimò fieri potest, ut qui ita scripsit, sensum, non literam phrasis Hebraicæ explicare voluerit, quasi sensus esset, *Vocavit nomen ejus Jedidiah in verbo Domini*, h. e. *propter Domini jussum ac mandatum*, per Nathanem significatum. Sic Vulgatus Interpres etiam non verba, sed sententiam reddidit; *Eò quòd diligeret eum Dominus.* Nam, *diligeret*, non est in Hebræo.

CRIT. HOS. X. v.11. Ephraim est vitula edocta אֹהַבְתִּי לָדוּשׁ quæ amat triturare. LXX. Ἐφραὶμ δάμαλις δεδιδαγμένη ἀγαπᾷν νεῖκος. *Videntur legisse* לָדוּן *pro* לָדוּשׁ: *nam* דון *est* Contendere, Litigare, *unde* מָדוֹן *Lis, Rixa, Contentio. Pag.* 265.

VIND. Primò observandum, libros Græcos [illegible] variare. Alii legunt νεῖκος, *Contentionem*, alii, νῖκος *Victoriam* [illegible] ד Hebraicum significat *Triturare, Calcare, Conculcare.* Id cùm procul dubio metaphoricè hîc de Ephraim dicatur, vim illius metaphoræ illi vel per νεῖκος, vel per νῖκος exprimere voluerunt: מָדוֹן illi transferunt νεῖκος in Proverbiis: sed inter לָדוּשׁ & מָדוֹן nimis magna differentia, quàm ut alterum pro altero scribi vel legi possit. Aliud itaque respexerunt. Quàm variè sæpè illi unam eandemque vocem reddunt? Si id semper variæ lectioni adscribendum esset, infinita illa foret.

CRIT. ESTH. I. v.6. Pavimentum stratum erat pario marmore, וְדַר וְסֹחָרֶת (*genera sunt marmoris incognita*) *Arabicè* סחרה *significat in genere* Lapidem *vel* Silicem. LXX. κύκλῳ ῥόδα πεπασμένα. Cum rosis circumcirca sparsis. *Legerunt* וְרַד, *quæ vox Chaldais & Arab. significat* Rosas, סחר *autem est* Circuire. *Pag.*267.

VIND.

VIND. Non ita legerunt in suo codice Hebraico, sed in sua mente, similitudine literarum & affinitate vocum decepti, vel per literarum metathesin, ut aliàs. Sic Nicolaus Fullerus de hac interpretatione agens Miscellan. lib.5. cap.6. scribit: *Hebraicas literas* ד *&* ר *admodùm similes esse, & parvo tantùm apice distingui, nec rarò ab Interpretibus Græcis confundi, testatur Hieronymus. Nam &* Ephod bar, *pro* Ephod bad; *&* רקדו *pro* דקרו, *eos alicubi legisse confirmat.* Ex quo evenit, *inquit*, ut idem verbum diversè legentes, aliter atq; aliter transferant. *Præterea frequenter accidit literarum transpositio in optimis nonnunquam exemplaribus: quâ verborum formam pariter & notionem permultùm variari necesse est. Utriusque exemplum hoc ipso loco proponitur. Etenim quùm* וורד *pro* ודר, *tanquam unam simplicemq; dictionem quidam legisset, (literâ* ד *vel mutatâ vel transpositâ) statim ῥόδον transferre non dubitavit. Namq; ῥόδον, i. e.* Rosa, *à Targumicis scriptoribus* וָרָד *dicitur. Quod proximum est vocabulo Aeolico. Aeoles enim ῥόδον, more suo, βρόδον appellant, præfixo β huic, ut & aliis etiam nominibus, &c.*

CRIT. PROVERB. XIV. vers. 16. Stultus מִתְעַבֵּר transit, *vel, irascitur*, & est securus. LXX. *Μίγνυται ἀφρόνι. Legerunt* מִתְעָרֵב *Pag. 267.*

VIND. Non est hæc varia lectio codicis Hebræi, sed expositio, quâ verbum מתעבר per metathesin literarum acceperunt pro מתערב, sicut aliâs, & Hebræi quoque ipsi non rarò faciunt. Idem fecit hìc Paraphrastes Chaldæus, reddens, מִתְחַלֵּט בְּסַכְלוּתָא *Immiscet se in stultitiam*, non quòd aliter legerit, sed quòd ita intellexerit. Talia sunt, juxta nonnullos, גֹּעֵר בַּיָּם Nahum.1.v.4. & רֹגַע הַיָּם, Jesa.51. v.15. & Jerem.31. v.35. Hinc in duobus istis locis Paraphrastes explicat נזף *Objurgavit, reprehendit*, quasi legeretur גֹּעֵר. Sic explicatur עִלֵּג Jesa.32. v.4. per לָעֵג, vel פְּלַעַג: Item מִתַּלְעוּרָא, per מַלְתְּעוּרָא. Sic וְיַחְרְגוּ Psal.18. v.46. positum putant pro וְיַחְגְּרוּ. Sic locus qui Judic.2. v.9. dicitur תִּמְנַת חֶרֶס, idem Jos.19. v.50. vocatur תִּמְנַת סֶרַח, &c. Sic וַיִּפְרָץ 2.Sam.13. v.25. 27. 2.Reg.5. v.23. scribunt per metathesin idem esse quod וַיִּפְצַר *Et institit.* Sic חָרוּת Exod.32. v.16. quod nullibi aliâs occurrit, quidam volunt idem esse quod חָתוּר *Effossum.* Sic vocis חֶלְאָתָהּ quæ Ezech.24. aliquoties, & nullibi præterea legitur, originem & significationem petunt quidam à verbo אָלַח · נֶאֱלַח *Fœtidus, Putidus*

NNNn

factus est, quasi sit *Putor*, *Fætor*, &c. Hæc neque Variæ sunt lectiones, neque errores, sed expositiones.

CRIT. JOBI XLI. v.13. *de Leviathane dicitur*; In collo ejus pernoctat robur, ante eum תָּדוּץ דְּאָבָה exultat mœror. LXX. ἐν δὲ τραχήλῳ αὐτοῦ αὐλίζεται δύναμις, ἔμπροσθεν αὐτοῦ τρέχει ἡ ἀπώλεια. *Legerunt* תָּרוּץ אֲבַדּוֹן. *Ibid.*

VIND. Quòd hîc תָּדוּץ transtulerunt Τρέχει, non codicis, sed ipsorum est culpæ, qui literarum ד & ר similitudine decepti ita legerunt, maximè cùm verbum דוץ in contextu Hebræo nuspiam alibi occurrat. Pro ἀπώλεια alii libri Græci habent ἐκλιμία, quod cum voce דְּאָבָה satis congruit. Nam verbum דָּאַב reddunt etiam per πεινάω *Esurio*. Qui scripsit ἀπώλεια, malè legit & scripsit.

CRIT. PSAL. LXVIII. v.18. Currus *vel* Equitatus Dei *sunt* decem millia אַלְפֵי שִׁנְאָן millia, *inquam*, duplicata, *h. e. multiplicata sæpiùs*. LXX. Τὸ ἅρμα τοῦ Θεοῦ μυριοπλάσιον, χιλιάδες εὐθηνούντων, *ut habet Sixtina editio, vel* εὐθυμούντων, *ut aliæ editiones habent*. *Legerunt* שַׁאֲנָן, *nam hæc vox eos significat, qui omnibus bonis abundant*. Pag.269.

VIND. Vocem שנאן deducunt quidam à שָׁנָה *Iterare*, ut שִׁנְאָן dicatur quasi שִׁנַּיִן, ut in Lexicis videre est. LXX. per transpositionem literarum, שנאן acceperunt pro שאנן, & sic explicare voluerunt, & pertinet hoc exemplum quoque ad ea, de quibus paulò antè dictum. Hanc quoque etymologiam spectarunt fortè etiam veteres Hebræi, & Paraphrastes Chaldæus, qui per hanc vocem intelligunt *Angelos*, ut sic dicantur, quasi *Tranquilli*, *Beati*, *omnibus bonis abundantes*. Idem sensus videtur esse interpretis Syri, qui reddit דְּחֵילָא *Exercitus*. Cæterùm in libris Græcis rectum puto esse εὐθηνούντων, ut legit Sixtina editio. Sic enim Jobi 3. v.17. pro שַׁאֲנַנּוּ habent εὐθηνοῦσι, & Psal.123. v.4. pro הַשַּׁאֲנַנִּים τοῖς εὐθηνοῦσι.

CRIT. ECCLES. VIII. v.5. וְעֵת וּמִשְׁפָּט Et tempus & judicium novit cor sapientis, *h. e. occasionem & rationem rei agendæ*. LXX. Καιρὸν κρίσεως γινώσκει καρδία σοφοῦ. *Legerunt* עֵת מִשְׁפָּט *omisso Vav copulativo*. Pag.271.

VIND. In versione sua omiserunt Copulativum Vav, sed inde non sequitur, in Codice ipsorum Hebræo quoque omissum fuisse. Potuerunt enim hoc accipere per figuram illam, quam Grammatici vocant ἓν διὰ δυοῖν vel ἐν διὰ δύο, quâ unum in duo dividitur; ut cùm apud Virgilium dicitur Æneid.1. *Molemq; & montes*, pro, *Molem montis*. Item; *Pateris libamus & auro*, pro, *Pateris aureis*.

Sic

Sic עֵת וּמִשְׁפָּט *Tempus & judicium*, erit, *Tempus judicii.* Non dico an benè: sed ostendo tantùm, illos etiam secundum nostram lectionem sic potuisse vertere, & copulativam omittere, sine Varia codicis lectione. Huc revocant quidam Interpretes, לְשֵׁם וּלְתִפְאֶרֶת *Ad nomen & ornatum*, i. e. *Ad nomen ornatissimum*, 1. Chron.22. v 5. sc. pro שֵׁם תִּפְאַרְתְּ, ut legitur Esa.63. v.14. Sic בְּשָׂמִים וּזְנִים *Aromatibus & speciebus*, pro, *Aromatibus specierum, Aromaticis speciebus* 2. Chron.16. v.14. Sic Esth.8. v.16. אוֹרָה וְשִׂמְחָה *Lux & lætitia*; pro, *Illustris lætitia.* Sic Jobi 10. v.17. חֲלִיפוֹת וְצָבָא עִמִּי *Exercitus & vices mecum sunt*, pro, *Exercitus vicium, alii aliis per vices succedentes.*

CRIT. CANT. IV. v.8. Mecum à Libano venies, תָּשׁוּרִי respicies de cacumine Amana. LXX. δεῦρο ἀπὸ Λιβάνου ἐλεύσῃ, καὶ διελεύσῃ ἀπὸ ἀρχῆς πίστεως. *Legerunt*, תְּאַשְּׁרִי: *nam* אָשַׁר *est* Gradiri, & אָשׁוּר Gressus: *nomen autem proprium* אֲמָנָה Amana *converterunt in appellativum, & reddiderunt* πίστεως: *legentes nempe* אֱמוּנָה. *Pag.*275.

VIND. Nulla necessitas cogit, variam hîc admittere lectionem. Potuerunt enim LXX. verbum שׁוּר hoc loco ita sumere, ut idem sit quod אשר. Vel potiùs legerunt תָּשֻׁרִי, à שׁוּר · סוּר, quod aliquando LXX. reddunt per ἀπέρχομαι, περιέρχομαι: hîc per διέρχομαι. Sic sine ulla literarum mutatione hinc emergit istud interpretamentum. Quòd אֲמָנָה reddunt πίστεως, non sequitur, illos legisse אֱמוּנָה. Nam אֲמָנָה appellativè etiam reperitur.

CRIT. HAG. I. v.1. Ad Zorobabelem filium Schealtielis פַּחַת יְהוּדָה principem Juda. LXX. ἐκ φυλῆς Ιουδα. *Legerunt* מִמִּשְׁפַּחַת, præpositis tribus literis ab initio vocis illius פחת. Pag.275.

VIND. Hoc פַּחַת יְהוּדָה quater sic occurrit in Propheta hoc Haggæo, cap.1. v.1. & 14. & cap.2. v.2. & 22. In his omnibus locis LXX. reddunt ἐκ φυλῆς Ιουδα. Itaque si varia lectio fuit, in omnibus quatuor locis ea fuit, & sic vel illorum exemplar fuit corruptum, vel nostra. Quis verò credat, calamum scribarum in omnibus locis his peccasse? Theodotion, Aquila, Symmachus, reddunt ἡγούμενον *Ducem.* Paraphrastes Chaldæus רַבָּא *Principem.* Unde nullo modo probabile, illos solos aliud exemplar habuisse, sed aliam causam. In Hebræo est ambiguum istud פַּחַת יְהוּדָה, & potest referri, tam ad *Zorobabelem* quàm ad *Schealtielem*, & cum Schealtiele quidem proximè cohæret; unde videntur LXX. ita

intellexisse, quasi *Schealtiel* diceretur *Princeps Juda*. Hoc verò nomine cùm in Sacra historia celebris sit *Zorobabel*, maluerunt fortasis simpliciter dicere, *De tribu Juda*, quàm *Principem Juda*. Sed hæc est conjectura. D. Hieronymus notat hanc LXX. ab Hebręo discrepantiam, sed de Varia lectione Hebraica non cogitavit.

CRIT. HOS. III. v.2. וָאֶכְּרֶהָ לִּי Et comparavi eam mihi quindecim argenteis nummis. *LXX.* ἐμισθωσάμην Conduxi. *Legerunt* אֶשְׂכְּרֶהָ: *nam* שכר Merces. Pag.276.

VIND. Non sequitur, illos sic legisse in suo codice, sed ita hanc vocem intellexisse, tùm ob vocum harum duarum affinitatem, tùm ob sensum sic non malè convenientem. Interpretes alii reddunt *Fodi eam mihi*: alii, *Emi*, *Comparavi*. LXX. maluerunt dicere; *Conduxi eam*: quia agitur ibi de muliere adultera & fornicatrice, quam jubetur Propheta amare; cui rei melius judicarunt convenire verbum *Conducendi pro mercede*, quàm *Emendi*, *Comparandi*, quia hoc magis convenit veris & honestis uxoribus.

CRIT. HOS. V. v.12. Ego autem ero כָּעָשׁ sicut tinea Ephraimo, & sicut putredo domui Judæ. LXX. Καὶ ἐγὼ ὡς ταραχὴ τῷ Ἐφραίμ. *Legerunt* כְּנָעֵשׁ, *vel* כְּרַעַשׁ, *vel* כְּכַעַס: *nam* נָעַשׁ *est* Concuti, Commoveri, *&* כָּעַס Indignari: *vel fortè legendum* ἀράχνη, *pro* ταραχή. Pag.276.

VIND. Frustraneæ & inanes hæ quoq; sunt conjecturæ. Ps.6. v.8. & 31. v.10. transferunt LXX. Hebræum עָשְׁשָׁה Ἐταράχθη *Conturbatus est ab ira oculus meus*: & Psal.31. v.11. *Et ossa mea* עָשֵׁשׁוּ, ἐταράχθησαν. Itaque nullum dubium est, quin hîc quoq; legerint עָשׁ, nec aliter, ab hac radice illud deducentes; vel dicendum foret, illos in citatis locis quoque aliter legisse. Patet quoq; hinc, nullam causam suspicandi esse, quasi pro ταραχή scripsissent ἀράχνη.

CRIT. PSAL. LXXIII. v.10. Aquæ pleno vase יִמָּצוּ לָמוֹ exsugendæ præbentur ipsis. LXX. εὑρεθήσονται ἐν αὐτοῖς. *Legerunt* יִמָּצְאוּ. *Pag.277.*

VIND. Non necesse est dicere illos sic legisse: sed יִמָּצוּ ita acceperunt. Nam verba Quiescentia tertià radicali א & ה sæpè formas inter se commutant. Sic reperitur יִנָּשׂוּא *Portabuntur*, pro יִנָּשְׂאוּ, Jerem.10. v.5. Item וַיֵּרָפוּ *Et sanatæ sunt*, pro יֵרָפְאוּ 2.Reg.2. v.22. Itaque sic quoque, quod hîc scriptum, potuerunt LXX. accipere, ut non opus sit Variam lectionem fingere.

CRIT.

CRIT. PSAL. LXXVIII. v.38. ולא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ Neque excitavit omnem furorem suum. LXX. καὶ οὐχὶ ἐκκαύσει πᾶσαν τὴν ὀργὴν αὐτοῦ *Et non accendet omnem iram suam. Legerunt* יַבְעִיר, *à radice* בָּעַר, *quod* Ardere *significat. Ibid.*

VIND. Quis Critico dixit, illos יַבְעִיר legisse, & non aliam vocem, quæ *Ardere* significat? LXX. hîc more suo, per transmutationem literarum gutturalium ע & א, acceperunt יָעִיר pro יָאִיר. Nam & hoc *Accendere* aliquando significat. Malach. 1. v. 10. תָּאִירוּ מִזְבְּחִי *Accenditis altare meum gratis.* Kimchius hîc explicat per תַּבְעִירוּ. LXX. Ἀνάψετε *Succenditis.* Si igitur varia lectio fingenda esset, dicerem potiùs id quod propius est, illos legisse יָאִירוּ. Ita autem intellexerunt, non legerunt. Vel certè sensum respexerunt. Nam *Excitare furorem*, vel *iram*, hîc idem est quod alibi dicitur *Accendere iram.* Unde & ex Latinis quidam id retinuerunt, qui tamen non aliter legerunt. Hoc ergo, quia magis usitatum & frequens, nec longe à litera recedens, elegerunt LXX.

CRIT. PSAL. LXXXI. v. 1. Jubilate Deo עֻזֵּנוּ fortitudini nostræ. LXX. τῷ βοηθῷ ἡμῶν. *Legerunt* עֶזְרֵנוּ. *Ibid.*

VIND. Ego verò nego illos sic legisse. Legerunt idem quod nos, sed illud ita transferre voluerunt. Nam non solùm hîc, sed & in pluribus aliis locis, Verbum עזז, & nomina inde derivata, per βοηθεῖν, βοήθειαν, & βοηθὸν, transtulerunt. Eccles. 7. v. 19. *Sapientia* תָּעֹז *roborat Sapientem.* LXX. βοηθήσει. Exod. 15. v. 2. עָזִּי *Robur meum.* LXX. βοηθός. Sic Psal. 28. v. 7. Psal. 52. v. 9. מָעוּזּ, LXX. βοηθὸν αὐτοῦ. Psal. 59. v. 20. עֻזִּי βοηθός μου. Psal. 81. v. 1. עֻזֵּנוּ, LXX. βοηθῷ ἡμῶν. Esa. 17. v. 10. צוּר מָעֻזֵּךְ, LXX. κυρίου τοῦ βοηθοῦ σου. Esa. 25. v. 4. מָעוֹז βοηθός. An in his locis omnibus legerunt עֵזֶר, quia transtulerunt βοηθός? Stolidus sit, qui id dixerit. Ita soliti sunt hoc sensu verbum istud accipere, nec malè quoad sensum. Sic Psal. 62. v. 8. צוּר עֻזִּי ὁ θεὸς τῆς βοηθείας μου. Jerem. 16. v. 18. עֻזִּי וּמָעֻזִּי, LXX. ἰσχύς μου καὶ βοήθεια μου.

CRIT. PSAL. CXXI. v. 6. Interdiu Sol לֹא יַכֶּכָּה non percutiet te. LXX. οὐ συγκαύσει σε. *Legerunt* יְכוֹכֶה, *à radice* כָּוָה Urere. *Ibid.*

VIND. Nihil est: non literam, sed sensum reddiderunt; *Sol non percutiet te*, impropriè & metaphoricè dictum pro, *Non uret te.* Solis enim proprium est *Urere*, non *Percutere.* Audiat Lector Dru-

ſium de hac Verſione, in Obſervationibus lib. 7. cap. 9. *Pſalmo, inquit, 121. v. 6. interpretatione, quâ vulgò utimur;* Per diem Sol non uret te, neque luna per noctem. *Quæ Interpres convertit ex Græco, οὐ συγκαύσει. Sed vidi, qui hanc interpretationem vehementer reprehenderent, quòd ſequeretur,* Neque luna per noctem. *Siquidem Luna frigore nocet, non urit, quod caloris verbum eſt, ut ipſi dicebant. Itaque emendabant ex Hebræo,* Non feriet te, *quod tàm ad Lunam, quàm ad Solem pertinet; & rectè hi quidem, ſi nativam ac primigeniam verbi Hebraici ſignificationem ſpectemus; verùm ſi ad ſenſum reſpicimus, pluma non intereſt, hoc an illo modo locus Davidis transferatur. Nam quia non diſſimilis vis caloris & frigoris, ideò* Urendi *verbo utimur etiam in frigore. Itaque Poëtarum neſcio quis;*

Aut Boreæ, *inquit*, penetrabile frigus adurat.

Et Tertullianus in Carmine ad Senatorem:

Omne quod eſt nimium contrà cadit, unum operantur
Et calor & frigus; ſic hoc, ſic illud adurit.
Sic tenebræ viſum, ſic ſol contrarius aufert.

Sed & vulgò ita loquimur, cùm dicimus arbores nocturno frigore aduſtas eſſe. Quare non dubito, quod in libris quibuſdam Vulgatis Geneſ. 31. v. 40. Die noctuque æſtu urgebar & gelu: *quin melius omninò ſit in veteribus;* Aeſtu urebar & gelu: *quam lectionem valdè firmat nota, quæ in gloſſa ordinaria ad hunc locum;* Aeſtu urgebar & gelu: *unus effectus eſt Caloris & Frigoris.*

CRIT. ESA. XXVII. v. 1. In die illa viſitabit Dominus gladio ſuo הַקָּשָׁה duro & magno. LXX. *ἐπάξει ὁ Θεὸς τὴν μάχαιραν τὴν ἁγίαν καὶ μεγάλην. Legerunt* הַקְּדשָׁה *inſerto* ד *in media voce* Ibidem.

VIND. Chaldæus, Vulgatus Latinus, Hebræi omnes hîc legerunt הַקָּשָׁה. D. Hieronymus diſertè ſcribit, *in Hebræo non eſſe* הַקְּדשָׁה, ut *LXX. arbitrati ſunt, ſed* הַקָּשָׁה Durum. Mirum itaque, ſi ſoli LXX. aliud exemplar habuerunt, in quo ſcriptum הַקְּדשָׁה. Mihi videntur illi ſenſum reſpexiſſe. Nam D. Hieronymus iterum nos docet, quoſdam per hunc *Gladium*, intelligere *Verbum Dei*, de quo Apoſtolus ad Hebræos 4. Id cùm fortè etiam ſentirent LXX. videntur hunc Gladium, euphemiæ causâ, maluiſſe vocare הקדשה *Sanctum*, quàm הַקָּשָׁה *Durum*, levi vocis mutatione; non quòd ſic in ſuo codice legerint.

CRIT.

CRIT. I. CHRON. VIII. v.24. *post* חֲנַנְיָה *addunt* Αμβεὶ. *Ibidem post* עַנְתֹתִיָּה *addunt* Ιαβὴν. *Ibid. v.30. post* נָדָב *addunt* Καὶ Νὴρ, *nempe ex cap.9.v.36. Pag.279.*

VIND. Duo priora in meis Bibliis Græcis non reperio, neque in Bibliis Wechelianis quicquam de Varia lectione monetur. Νὴρ quod v.30. in quibusdam libris additur, procul dubio ab aliquo ad marginem primò adscriptum, postea in textum relatum. A plerisque enim abest. Quâ specie ex quibusvis libris Variæ lectiones Hebrææ quæso eruuntur?

CRIT. I. CHRONIC. VIII. v.38. & cap.9. v.44. *post* חנן *addunt* καὶ Ασὰ, *& quidem rectè; nam alioqui quinque tantùm essent filii Asæ, qui tamen dicuntur sex fuisse. Masoretha, ut senarius constaret numerus, pro* בכרו Primogenitus ejus, *volunt per marginale Keri legi* בֹּכְרוּ. *Ineptè. Pag.279.*

VIND. Imò *ineptè* hæc scribit Criticus. Pleræque editiones Græcæ ita habent: *Et Asaels sex erant filii, & hæc sunt nomina eorum*, Εσρικὰμ, ὁ πρωτότοκος αὐτοῦ, καὶ Ισμαὴλ, καὶ Σαρίας, καὶ Αβδιὰ, καὶ Ανὰν. πάντες οὗτοι οἱ υἱοὶ Ασαήλ. Dicuntur esse *sex* filii, & tamen *quinque* tantùm recensentur; causa, quod Nomen secundi filii, qui in textu Hebræo vocatur בכרו illi legerint appellativè, & punctarint בְּכֹרוֹ *Primogenitus ejus*. Itaque ut senarius constaret numerus, *quidam imperiti*, ut in notis ad Biblia Græca Francofortensia scribitur, *explendo ei in Græcis addiderunt* καὶ Ασὰ, alii καὶ Σααρίας. In Hebræo sex nomina recensentur, & quod Græci legerunt בְּכֹרוֹ, in Hebræis codicibus constanter scribitur בֹּכְרוּ, velut nomen proprium, cum adjectâ notâ Masorethica, *in his duobus hujus libri locis tantùm sic legi*. Nullum autem Keri marginale est ei appositum, neq; aliter in textu scribitur, aliter in margine legendum notatur, ut falsò & ineptissimè scribit Criticus. Meliùs longè hîc sibi constant libri Hebræi, quàm Græci. Græci variant: Hebræi ne in apice quidem uno.

CRIT. I. CHRONIC. XV. v.18. *post* יְעִיאֵל *Græci LXX. addunt*, Οζίας, *& quidem rectè: nam vers.20. habetur in Hebræo, ubi iidem illi repetuntur. Ibid.*

VIND. Debuisset hîc addere Criticus, in qua Græca editione iste Οζίας addatur vers.18. In duabus editionibus Græcis, quæ mihi ad manus erant, cùm hæc scriberem, ego illum non invenio,

nio, sed eos tantùm qui sunt in Hebræo. Et in editione Wecheliana ad hunc versum scribitur; *Hîc locus mirè depravatus est: nos Hebraum & Complutensem ordinem secuti sumus.* Quâ fronte ex loco mirè depravato & confuso, Hebræi codices, qui per totum terrarum orbē sibi constant, corrigi & emendari præsumuntur? Quod iste Ὀζίας v. 20. commemoratur, non sequitur, hîc errore librariorum esse omissum. Potuit id ab Authore ipso fideri. Qui in Græco addidit, addidit ex v. 20. de suo judicio, non ex Codice Hebraico.

CRIT. AMOS I. v. 3. עַל־דּוּשָׁם בַּחֲרֻצוֹת הַבַּרְזֶל אֶת הַגִּלְעָד. LXX. *ἀνθ' ὧν ἔπριζον πρίοσι σιδηροῖς τὰς ἐν γαςρὶ ἐχούσας τῶν ἐν Γαλαάδ. Addiderunt illud τὰς ἐν γαςρὶ ἐχούσας; nempe legerunt* (scilic. in suo codice Hebraico: pro tali enim exemplo hoc adducit) אֶת הָרוֹת גִּלְעָד. *Ex vers. 13. ejusdem capitis addiderunt hîc vocem* הָרוֹת. *Pag. 279.*

VIND. Glossema hoc est alienum, quod præter textum Originalem hîc insultum à quodam. Drusius in Conjectaneis in editionem Græcam: *Membrum istud librarius nescio quis, translatum ex vers. 13. temerè hîc inseruit.* Et tamen noster Criticus vult olim in textu Hebræo fuisse.

CRIT. AMOS III. v. 11. צַר וּסְבִיב הָאָרֶץ Tribulatio, *vel*, Hostis, in circuitu terræ. LXX. Τύρος κυκλόθεν ἡ γῆ σου ἐρημωθήσεται. *Illud ἐρημωθήσεται est additum, & præterea pro* צַר *legerunt* צֹר, *quod est nomen proprium urbis Tyri. Pag. 279.*

VIND. Sanè ἐρημωθήσεται hîc est additum, sed quæritur, utrum olim in codice aliquo Hebraico additum fuerit? Criticus affirmat. Probat ex versione. Sed hæc probatio insufficiens: addidit illud Interpres de suo ad supplendum sensum, qui verbum aliquod requirit, ut perfectus sit. Hinc nostri quoque Interpretes quidem verbum aliquod hîc substituunt: *Hostis veniet, & in circuitu terræ castra ponet.* D. Hieronymus: *Tribulabitur, & circuietur terra.* Infinita hujus rei exempla in LXX. & aliis Interpretibus occurrunt. Et D. Hieronymus hîc disertè scribit; *Videbatur* (in Hebræo) *pendere sententia: Addidere ergò LXX. de suo* ἐρημωθήσεται. Quòd pro צַר *Hostis*, legerunt צֹר *Tyrus*, de eo audi iterum Hieronymum; *Pro* Tyro, *quæ in Hebraico duabus literis scripta est*, צ *&* ר, *& appellatur* צֹר, *quod Aquila & Symmachus similiter transtulerunt, Hebræus,*

Hebræus, qui me in Scripturis Sanctis erudivit, Tribulationem *interpretatus est, nec tenuimus ejus sententiam, quia & Symmachus, qui non solet verborum κακοζηλίαν, sed intelligentiæ ordinem sequi, ait;* Obsidio & circumdatio terræ, &c.

CRIT. PSAL. IV. v. 8. Dedisti lætitiam in corde meo, מֵעֵת דְּגָנָם וְתִירוֹשָׁם רָבּוּ præ tempore quo frumentum & mustum eorum multiplicantur. LXX. *addunt* Καὶ ἐλαίου. *Ergo legerunt in suo codice. Pag. 279.*

VIND. Negatur consequentia. Additamentum est, seu ipsorum LXX. seu alterius alicujus nasutuli glossatoris. Certè non est in omnibus libris Græcis, ut in Wechelianis notatur. Genebr. putat, *à LXX. additum propter mysterium; quòd Deus non solùm præbeat vinum & frumentum, materiam Eucharistiæ, sed & Oleum sive Chrisma, &c.* Dignum patellâ operculum!

CRIT. PSAL. VII. v. 3. פֹּרֵק וְאֵין מַצִּיל LXX. *μὴ ὄντος λυτρουμένου μηδὲ σώζοντος. addiderunt particulam negativam, legeruntq́;* אֵין פּוֹרֵק, *& acceperunt* פרק *significatione Chaldaicâ* Liberandi. *Ibid.*

VIND. Addiderunt particulam negativam de suo, ut & aliâs, quia sensus id requisivit. Eam ex priori hemistichio repetunt etiam cæteri Interpretes, qui verbum פרק hîc sumunt significatione Hebraicâ; Ne *sit qui laceret.* Ex hujusmodi locutionum concisarum & ellipticarum supplementis, nullum certum indicium variantium codicum potest peti, quia sensus sæpè huc adigit Interpretes, qui magnâ ex parte Paraphrastas etiam agunt.

CRIT. PSAL. XI. v. 4. עֵינָיו יֶחֱזוּ Oculi ejus vident. LXX. *addunt* εἰς τὸν πένητα ad pauperem, *quod non est in Hebræo. Ibid.*

VIND. Eadem hujus loci ratio. LXX. vel alius aliquis hoc addidit, quia sensus ipsis videbatur esse mancus & imperfectus. Nec Chaldæus, nec Syrus, nec cæteri Interpretes, ista verba habent. Unde est ipsorum glossema.

CRIT. I. CHRON. V. v. 4. post σεμεῒ additur *Καὶ Βαναίας Et Banaias* filius ejus. Pag. 281.

VIND. In quibusdam libris hoc additur, non in omnibus. Atqui ex particularibus codicibus nihil certi potest concludi. Alii libri convenienter Hebræo nostro habent; Σεμεῒ υἱὸς αὐτοῦ. Cur non ex his potiùs, quàm ex illis de codicum lectione judicandum?

CRIT. IBID. v. 23. *additur in* LXX. ἐν τῷ Λιβάνῳ.

OOOo

VIND. Additur in quibusdam editionibus, non in omnibus. Sunt, quæ juxta Hebræum simpliciter legant, ἑρμωὶν, αὐλοὶ ἐπαυθμίσθησαν, vocibus illis omissis.

CRIT. I. CHRON. VI. v.27. *post*, Elcana filius ejus, *addunt* LXX. *Σαμουὴλ υἱὸς αὐτοῦ, & quidem rectè: nam immediatè sequitur Genealogia Samuelis. Ibid.*

VIND. Neque hæc verba in omnibus Bibliis Græcis reperiuntur, ut notatur in Wechelianis, sed in quibusdam desunt. Unde probabile, cùm hîc Elcanæ genealogia recenseatur, & Samuelis, qui & ipse ejus filius fuit, subjungatur, à quodam pro Glossemate fuisse adjectum, quod postmodum textum occupavit, vel saltem pro particula textus fuit habitum. Tremellius quoque & Junius hujus rei gratiâ in sua versione addiderunt, *Schemuel filius ejus.* An verò ideò crediderunt vel desiderari in textu Hebræo, vel in eo olim fuisse? vel an quis ideò dicat, illos hæc verba in suo codice Hebræo reperisse?

CRIT. IBID. v.48. *post* הַלְוִיִּם *addunt* LXX. *καὶ οἴκους πατριῶν αὐτῶν, quod hodiè non est in nostro textu Hebræo: Et v.57. post* חֶבְרוֹן LXX. *addunt, καὶ τὰ περισπόρια αὐτῆς; & quidem rectè, habentur enim ista in Hebræo Jos.21. v.13. Ibid.*

VIND. Atqui & hæc duo assumenta non sunt in omnibus Græcis libris, ut in Wechelianis annotatur. Non sunt certè in ea editione, quæ adjuncta est Bibliis trilinguibus Vatabli in folio, in quibus Complutensem plerunque sunt secuti. Itaque idem de illis judicium, quod de præcedentibus. Quod alterum extat Jos.21. v.13. non sequitur, à scriptore libri Chronicorum etiam scriptum esse. Sufficiat, quòd inde ad sensum explendum possit repeti. Unde procul dubio ille desumpsit, qui id adscripsit. Ob consensum librorum Hebraicorum longè hoc est probabilius, quàm Critici conjectura, olim in Hebræis Bibliis fuisse.

CRIT. PSAL. CV. v.28. וְלֹא מָרוּ אֶת־דְּבָרָיו Et non rebelles fuerunt verbis ipsius; *nempe Moses & Aharon, quorum istbic mentio. At LXX. in plerisque codicibus habent, Καὶ παρεπίκραναν τοὺς λόγους αὐτοῦ, vel, ὅτι παρεπίκραναν, omissâ negatione. Nempe putarunt illud dictum esse de Aegyptiis. S. Augustinus testatur, in duobus codicibus se invenisse,* Et non exacerbaverunt; *cum negatione. Reliqui omnes Interpp. Græci, præter Sixtinam, habent negationem.* Porrò, sive absit sive adsit negatio,

negatio, parum aut nihil intereſt: nam ſi abſit, referendum illud erit ad Moſen & Aharonem; ſi adſit, ad Ægyptios. Pag.283.

VIND. De omiſsâ negativâ particulâ in hoc loco à LXX. placet apponere judicium doctiſsimi Viri, Nicolai Fulleri Angli, Miſcellan. Theolog. lib.3. cap.10. *Quæritur*, inquit, *commodène defendi queant L X X. qui veluti expunctâ ſacri contextus voce primariâ* לא, *ſententiam negativam in affirmativam mutârint? Reſpondemus, poſſe. Ac primùm quidem illud etiam atque etiam pernegamus, tantos viros ſaltem per incuriam omiſiſſe, nedum per induſtriam eliminaſſe vocem* לא. *Inſcita eſt, temeraria, ne dicam manifeſta atque improba calumnia. Notum quippe eſt Grammaticis, & à Davide Kimchio, in priore parte Michlol, tractatu de literis ſervilibus, obſervatum, frequentem accidere in textu Hebraico He interrogativi ellipſin: ut,* לא לבו הלך, *pro* הלא, οὐχὶ ἡ καρδία μου ἐπορεύθη, Annon cor meum ivit? 2. Reg.5. v.26. *Et Jobi* 40. v. 20. תמשוך לוית; An extrahere poteris balænam? *pro* התמשוך. *Sic Tremellius & Junius Pſal.*121. אשא עיני, *pro* האשא Attollam'ne oculos meos? *quaſi dicat*, Equidem non attollam. *Cur igitur æquè non liceat L X X. clariſſimis illis Interpretibus, linguæ ſuæ cognitione poſteriorum nemini ſecundis, retentâ particulâ* לא, *ſubintelligere* ה *interrogativum, hoc pacto*, הלא מרו את דבריו? &c. ולא *interrogativè poſitum* (*pro* וַהֲלא) *eodem pacto uſurpatum occurrit* Levit.18.v.28. ולא תקיא *Et non evomet vos terra illa* (*pro*, Et annon?) *Sic* 2. *Sam*.19. v.43. ולא את דברי ראשון, *ubi* ולא *in morem interrogationis reddiderunt noviſſimi Interpretes Latini*, Annon fuit ſermo meus prior apud me de reducendo rege meo? *Item Exod*.8. v.26. הן נזבח תועבת מצרים לעיניהם לא יסקלנו Ecce, *inquit Moſes*, ſacrificaturi ſumus, (*vel*, ſacrificemus forſan) abominationem Ægyptiorum ante oculos eorum, & non (*h. e. annon*) lapidarent nos? &c. *Eadem omninò ratione* ולא מרו Atque (*vel*, atqui) nonne rebellarunt, *perinde valet ac ſi diceretur*; Planè rebellarunt. *Particula namque* לא, *uſurpata* דרך שאלה, id eſt, *interrogativè, vim obtinet affirmandi. Uſitatiſſimus eſt hic Hebræis loquendi modus, nec ſuâ apud eos emphaſi caret. Quocirca L X X. licet orationis formam aliquantulùm mutârint, ſententiam tamen omni ex parte illæſam atque illibatam ſervarunt. Nam, Hebraiſmo per ſimplicem aſſeverationem expreſſo, tranſtulerunt:* Καὶ παρεπίκραναν τοὺς λόγους αὐτοῦ. Hæc ille. Quę ulteriùs eo confirmâtur, quòd Hebræi docent, *Vav eſſe aliquando etiam* ו׳ השאלה

Vav interrogationis, seu interrogativum. Pro exemplo adducunt locum 2. Reg. 5. v. 17. וְלֹא יֻתַּן נָא לְעַבְדְּךָ *Et non dabitur servo tuo onus duorum mulorum?* pro, *Nonne, Annon dabitur?* Item; וְלֹא יֵלֶךְ אִתָּנוּ אַמְנוֹן אָחִי *Et non ibit nobiscum Amnon frater meus?* pro הֲלֹא *Annon, Nonne?* q. d. *Omninò ibit nobiscum*, 2. Sam. 13. v. 26.

CRIT. Hos. IV. v. 18. אָהֲבוּ הֵבוּ קָלוֹן מָגִנֶּיהָ Amant date, h. e. dona, ignominiosi sunt clypei ejus, *h. e. primores & principes qui sunt inter eos. At LXX. ἠγάπησαν ἀτιμίαν ἐκ φρυάγματος αὐτῆς. Omiserunt vocem* הֵבוּ *: cæterùm pro φρυάγματος legendum φράγματος. Est enim illud vocis Hebrææ interpretamentum. Legerunt enim* LXX. מִגַּנֶּיהָ *: nam* גַּן *est φράγμα* Septum, *seu*, Hortus sepe conclusus. *Pag. 283.*

VIND. Quòd LXX. vocem הֵבוּ omiserunt, mihi inde fecisse videntur, quòd pro אָהֲבוּ acceperint, & ita geminationem ejusdem vocis esse existimarint: vel pro una voce utramque habuerunt, per geminationem secundæ & tertiæ radicalis. Quod ad interpretamentum vocis מגניה attinet, quod φράγματος mavult Criticus legere, quàm φρυάγματος, ejus rationes apud me non sunt validæ: neque puto illos hîc ad significationem nominis גַּן respexisse: neque enim גַּן est *septum*, neque *Septum* est hortus, neque LXX. Hebræum גן, utut sæpiùs occurrat, ullibi sic transtulerunt. Ego prætulerim φρυάγματος. Nam sic in LXX. legit D. Hieronymus, qui reddidit ex eis; *Ex fremitu ejus.* Existimo itaque Septuaginta τὸ מגניה sine punctis accepisse, pro מִנַּאֲצָה. Nam vocem גָּאוֹן vel גאון per φρύαγμα solent exponere. Jerem. 12. v. 5. בִּגְאוֹן הַיַּרְדֵּן, LXX. Ἐν φρυάγματι τοῦ Ἰορδάνου. Ezech. 7. v. 24. גְּאוֹן עַזִּים LXX. Τὸ φρύαγμα τῆς ἰσχύος. Ezech. 24. v. 21. גְּאוֹן עֻזְּכֶם LXX. φρύαγμα ἰσχύος.

CRIT. I. SAM. XX. v. 19. *Jonathan dicit Davidi*; Sedebis juxta הָאֶבֶן הָאָזֶל lapidem Asel. *At LXX.* παρὰ τὸ ἐργὰβ ἐκεῖνο. *Videntur legisse*, הָרְגַב הַלָּז. *Ibidem v. 40.* Surrexit David מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב. ἀνέστη ἀπὸ τοῦ ἀργάβ. *Legerunt hîc iterum* הָרְגַב *pro* הַנֶּגֶב. *Pag. 286.*

VIND. Codices Græci hîc variant. Quidam ita legunt. Alii juxta Hebræum, in primo loco, καθήσῃ παρὰ τῷ λίθῳ ἐκείνῳ: in posteriore; ἀνέστη ἀπὸ τοῦ νεγὲβ, servatâ voce Hebræâ. Quis verò ex particulari & corrupto codice colligat variam lectionem Hebræam?

CRIT.

CRIT. JEREM. XI. v. 15. Quid rei est dilecto meo in domo mea, עֲשׂוֹתָהּ הַמְזִמָּתָה הָרַבִּים quòd multi struant in eâ machinamenta sua? &c. LXX. *Τί ἡ ἠγαπημένη ἐν τῷ οἴκῳ μου ἐποίησε βδέλυγμα, μὴ εὐχαὶ καὶ κρέα ἅγια. Primò legerunt* עָשְׂתָה, *pro* עֲשׂוֹתָהּ: *deinde pro* הָרַבִּים *legerunt* הַנְּדָרִים An vota? *Pag.* 286.

VIND. *Primò* nulla necessitas est dicendi, illos pro עֲשׂוֹתָהּ legisse עָשְׂתָה. Infinitivus enim sæpè ponitur pro Præterito. *Secundò*, quòd הרבים transtulerunt per *Μὴ εὐχαὶ*, non puto ego illos legisse הַנְּדָרִים: nimis magna enim est differentia inter הרבים & הנדרים. Putarim ego illos sic habuisse ut nos in suo codice, sed affinitate literarum ב & נ deceptos, pro הרבים legisse הרנים, à רנן, unde רִנָּה *Clamor, Precatio*, quasi esset הֲרִנִּים, vel הָרָנִים. Sanè רִנָּה illi sæpius reddunt *δέησιν Precationem*.

CRIT. IBID. v. 19. Non novi quòd cogitarent adversus me machinationes, נַשְׁחִיתָה עֵץ בְּלַחְמוֹ corrumpamus ligno (*toxico nempe*) panem ejus: hypallage, pro, נַשְׁחִיתָה בְּעֵץ לַחְמוֹ. *At* LXX. *Ἐμβάλωμεν ξύλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ. Legerunt* נַשְׁלִיכָה, *pro* נַשְׁחִיתָה. *Ibid.*

VIND. Vana conclusio. Non aliter legerunt, quàm nos, sed id quod legerunt, sic intellexerunt, ac proinde sic reddiderunt. Paraphrastes Chaldæus quoque eodem modo reddidit; נִרְמֵי סַמָּא דְמוֹתָא בְּמֵיכְלֵיהּ *Projiciamus aroma mortiferum, venenum, in cibum ejus.* An dicemus, illum ideò aliter legisse? Audi Kimchium, qui hîc scribit; אמר נשחיתה במקום נשימה כי התשומה הזאת היתה השחתה h: e. *Dicit* (Propheta) נשחיתה (Corrumpamus) *pro* נָשִׂימָה (Ponamus): *quia Positio hæc fuit Corruptio, Perditio.* Sensum itaque reddiderunt, & שחת sumpserunt fortassis, quasi aliquando item sit quod שׁוּת, unde si Varia lectio hinc elicienda esset, diceretur probabilius, illos legisse נָשִׁיתָה, quod propius, quàm נַשְׁלִיכָה. Sic Jerem. 49. v. 9. pro הִשְׁחִיתוּ habent *ἐπιθήσουσι*.

CRIT. PSAL. LXXIII. v. ult. Ad enarrandum כָּל־מַלְאֲכוֹתֶיךָ Omnia opera tua *At LXX. Τοῦ ἐξαγγεῖλαι πάσας τὰς αἰνέσεις σου. Legerunt aliquid aliud pro* מַלְאֲכוֹתֶיךָ, *vel legendum ἐργασίας pro αἰνέσεις. Ibid.*

VIND. Neutrum necesse est dicere. Puto Septuaginta hîc ad sensum respexisse, & simpliciter eum exprimere voluisse. Vox Hebræa primò potest deduci à מַלְאָךְ Ἄγγελος unde מְלָאכוּת

vel מַלְאָכָה cogitarunt esse, *Αγγελία*, *Nuntiatio, Annuntiatio.* Jam, si huc respexerunt, quid est, *Omnes annuntiationes tuas*, quàm, *Omnes laudes tuas? Secundò* potest referri ad מְלַאכָה *Opus?* Et hac significatione à sensu non distat ipsorum interpretatio; *Enarrare opera Dei*, nihil est aliud *quam*, *laudes operum*, vel, *authoris operum.* Unde Genebrardus dicit, *hic in Voce*, Opera, *esse Metonymiam, & hanc explicare voluisse LXX.* Ubi sensus Interpretum cum Textu quadrat, nulla debet nec potest varia fingi lectio: quia non semper ad Literam transtulerunt, sed sæpiùs tantùm juxta sensum.

CRIT. PSAL. LXXVIII. v.33. pro בַּחֶרֶב In gladio, *legerunt* בַּהֶבֶל *ἐν ματαιότητι. Pag.*286.

VIND. Hic quid sibi velit Criticus, nescio. Dormitasse videtur, cùm hoc scriberet. Nam in Hebræo legitur בַּהֶבֶל, non בחרב & rectè redditur ab Interpretibus, *ἐν ματαιότητι.* Eodem Psalmo v.64. legitur בַּחֶרֶב, sed & illic rectè redditur ab Interpretibus, *ἐν ῥομφαίᾳ.* Nec uspiam in totis Bibliis pro Hebræo בחרב LXX. habent *ἐν ματαιότητι.*

CRIT. PSAL. LXXX. v.5. Quousque fumabis, *hoc est, irascéris*, adversus precem עַמֶּךָ populi tui. *LXX. ἐπὶ τὴν προσευχὴν τοῦ δούλου σου. Legerunt* עַבְדֶּךָ. *Ibid.*

VIND. At non omnes libri Græci ita habent. In quibusdam enim juxta Hebræum legitur *τοῦ λαοῦ σοῦ.*

CRIT. ESTH. VII. v.4. Adversarius non est שֹׁוֶה בְּנֵזֶק æqualis damno, *hoc est, non est illi ἀντάξιος, non potest illud reparare. At Græcus Interpres habet, τῆς αὐλῆς τοῦ βασιλέως. Legit* בחצר, *pro* בְּנֵזֶק. *Pag.*287.

VIND. At nimis magna differentia est inter has duas voces, quàm ut credi possit, scribæ alicujus incuriâ & negligentiâ scriptum in quopiam codice fuisse בחצר pro בנזק. Nulla est inter has duas voces similitudo literarum, vel pronuntiationis affinitas. Videntur mihi potiùs in voce semel tantùm occurrente, ut sæpiùs, divinasse, quicquid illi pro hac voce in mente aut phantasia potiùs sua legerint. Probabilius est, illos respexisse ad נִשְׁכָּה · נִשְׁכָּה *Conclave, Cubiculum*, quod per *Αὐλὴν* vertunt LXX Jerem. 35. v.2. Ezech. 42. v.1. per commutationem literarum homogenearum ז & ש, item ק & כ. Aut fortè pro ז legerunt ו, & pro ק legerunt ת, quod facilè fieri potest in Manuscriptis libris, legentes בְּנוֹת *In habitaculo, domicilio.* Prius tamen est probabilius.

CRIT.

CRIT. I. CHRONIC. V. v. 10. *Rubenitæ, Gaditæ, & dimidia tribus Manasse, qui ultra Jordanem in terra Galaad habitabant, dicuntur,* fecisse bellum, in diebus Saul, adversus Hagarenos, qui habitabant in tentoriis suis, עַל כָּל פְּנֵי מִזְרָח הַגִּלְעָד juxta omnem tractum Orientalem Galaad. *At* LXX. κατοικοῦντες ἐν ταῖς σκηναῖς αὐτῶν πάντες καθ' ἀνατολὰς τῆς Γαλαάδ. *Legerunt* עַל כָּל פְּנֵי. *Pag.* 297.

VIND. Si LXX. ita transtulerunt, non sequitur illos hoc ordine verba ista legisse, sed per hypallagen accepisse, ita ut hæc Variatio sit expositio ipsorum, non Varia Codicis Hebræi lectio. At libri Græci hic variant. Quidam enim habent juxta Hebræum, ἐπὶ παντὸς προσώπου ἀνατολῶν τῆς Γαλαάδ. Nulla ergo hinc varia lectio.

CRIT. DEUTER. XXXII. v. 5. שִׁחֵת לוֹ לֹא בָּנָיו מוּמָם Corruperunt sese, non sunt filii ejus, (*h. e. indigni sunt, qui dicantur filii ejus*) maculosi sunt (*nempe* מוּמָם *est pro* מוּם הֵם sunt ipsa macula) generatio perversa & contorta. *At* LXX. ἡμάρτοσαν οὐκ αὐτῷ τέκνα μωμητά Peccarunt non ipsi, (*h. e. non peccarunt contra ipsum*) filii vituperabiles; *sensu contrario, & planè incommodo. Legerunt autem* שִׁחֲתוּ לֹא לוֹ. Pag. 288.

VIND. Locus hic, ut totum illud Canticum, est difficilis, & variè ab Interpretibus explicatur. Meum non est jam, vel loci illius sensum genuinum investigare & eruere, vel singulos Interpretes examinare. Sufficit, si ostendero, ex hac versione non posse colligi, illos aliter in suo codice Hebræo legisse, quàm nos. Dico ergo, LXX. Interpretes alio sensu quàm Criticus verba ista accepisse & construxisse. Nimirum videntur per hypallagen accepisse לוֹ לֹא, pro לֹא לוֹ; vel ita, שִׁחֲתוּ לוֹ לֹא *Peccarunt ei non, filii vituperabiles*; & hoc voluisse dicere; *Peccarunt* (scil. *sibi*), *non ipsi* (sc. *Deo*: quia sibi, non Deo, nocuerunt suo peccato,) *filii vituperabiles*. Eodem sensu ista acceperunt & interpretati sunt Paraphrastæ Chaldæi. Onkelos; חַבִּילוּ לְהוֹן לָא לֵיהּ בְּנַיָּא דִפְלַחוּ לְטַעֲוָתָא *Corruperunt* (sc. opera sua) *sibi, non illi, filii qui coluerunt idola*. Targum Hierosolymitanum: חַבִּילוּ בְּנַיָּא עוֹבָדֵיהוֹן וְלָא קֳדָמוֹי מְחַבְּלִין אֱלָהֵן לְהוֹן *Corruperunt filii opera sua, verùm non illi* (Deo) *corruperunt* (nocuerunt) *sed sibi*. Hanc expositionem amplectitur & R. Salomon, unde & ista verba, בָּנָיו מוּמָם exponit, מוּמָם שֶׁל בָּנָיו הָיָה וְלֹא מוּמוֹ *Vitium filiorum ejus fuit, non ipsius*. Sic Judæi in Versione

Verſione Germanica reddunt; שחת לו Ein verderbnuß zu ihm ſelber / לא nit zu Gott. In eundem ſenſum legitur in Zohar: Dixit R. Jehuda; לו לא q. d. לו לא לגרמיהו עבדין דא חייבין *Sibi ipſis faciunt hoc peccatores, quia cauſantur, ut benedictiones Dei tollantur è mundo.* Adducit eam quoque Abarbenel. Ex quibus patet, antiquam eſſe illam expoſitionem quam ſequuti ſunt LXX. & ex noſtra quoq; lectione jam olim ab Hebræis erutam. R.Moſes bar Nachman, ut & hoc obiter moneam, aliter explicat & conſtruit hæc verba, ſic videlicet; *Corrupit ei* (ſc. *Rupi*, verſ. præcedenti, hoc eſt, *Deo*) *Vitium* (corruptio) ipſorum, *non filios ſuos* (populum & hæreditatem ſuam, illos qui filii ipſius erant, ut non filii ſint amplius) *quia ſunt generatio perverſa & rebellis.*

CRIT. II. REG. II. v. 14. *Eliſæus, percutiens aquas Jordanis, dixit* Ubi eſt Dominus Deus Eliæ, אף־הוא Etiam ipſe. LXX. ποῦ ὁ θεὸς ἠλίε, ἀφφώ. *Duas illas voces Hebraicas ita acceperunt, quaſi unam conſtituerent, quæ eſſet nomen proprium* ἀφφώ Pag. 289.

VIND. Rectè dicit Criticus; *Ita acceperunt.* Ergo non ut unam *legerunt* in ſuo codice. Et potuerunt eas ideò componere, quia in Hebræo per Makkaph interpoſitum conjunguntur. Ita ſæpè retinuerunt voces Hebræas.

CRIT. GENES. XXVIII. v. 19. Vocavit *Jacob* nomen loci illius Bethel, ואולם לוז Veruntamen Luz vocabatur civitas illa in principio. LXX. Καὶ οὐλαμλοὺζ ἦν ὄνομα τῇ πόλει τὸ πρότερον. *Conjunxerunt & hîc duas voces in unam.* Ibid.

VIND. Ecquî novit autem Criticus, illos ideò in ſuo exemplari ut unam vocem conjunctim legiſſe? An nullibi receſſerunt? an ubique ad literam & apicem uſque Hebræa ſequuti ſunt & expreſſerunt? Et quis ſcit, annon illi primò diviſim ſcripſerint Οὐλαμ λούζ, quod deinde per ſcribas in unam vocem ſit conflatum? Auguſtinus Steuchus Eugubinus ad hunc locum τῶν LXX. ſcribit: *Primùm obſervandum eſt, urbis nomen corruptum eſſe, dicendumq;* Lus: *dein Septuaginta hoc loco apertè eſſe lapſos. Nam Adverbium Hebraicum* ואולם, *id eſt,* Veruntamen, *arbitrati ſunt partem eſſe nominis ejus urbis. Itaque ex nomine* לוז & ואולם *unum nomen conflarunt* hoc modo Οὐλαμμαὶς (ſic enim legitur in nonnullis libris corruptiſsimè) ἦν ὄνομα πόλεως. *Neque hoc mirum: nam & ejuſdem generis errata quamplurima apud eos reperies.* Hæc ille. D. Hieronymus,

LXX. propter hanc conjunctionem reprehendens; *Ridiculè*, ait, *quidam Hebraicum* אולם Ulam, *nomen urbis esse putant*. Quo prætextu ex illorum erratis variæ Codicum Hebraicorum lectiones eruuntur?

Crit. I. Chron. IV. v. 22. והדברים עתיקים Res autem illæ sunt veteres, *seu*, perantiquæ. LXX. *ἀβεδδὶρ εἰς μαθουκιίμ*: *sic enim habent nonnulli Codices. Legerunt nempe*, הַבְדֵר לְמַעְתוּקִים. *Sixtini editio habet*, *ἀβεδηρὶν ἀθουκιίμ*. *Pag.* 289.

Vind. Somnia! Exemplaria τῶν Lxx. hîc variant. Quidam legunt, ut Criticus hîc posuit. Sed & alii habent ipsa verba Hebræa ut hodiè legimus, *καὶ ἰεδδαβαρὶμ ἀθθικὶμ*. Alii interpretamentum illorum; *Οἱ δὲ λόγοι παλαιοὶ εἰσί*. Ex qua variatione liquet, non extra corruptionis suspicionem positos esse libros, qui ita legunt, ut Criticus posuit.

Crit. Genes. XXII. v. 13. והנה איל אחר *Et ecce vervecem retrò*. Lxx. *κριὸς εἷς*. *Legit* אֶחָד Unus. *Pag.* 250.

Vind. Certum est, *εἷς* est אֶחָד *Unus*, non אַחַר *Post*, vel *Retrò*. At non sequitur, quia sic transtulerunt, ideò in ipsorum codice sic scriptum fuisse. Fieri potest, ut ipsi sic legerint, sed per errorem, ר pro ד sumendo, propter figuras affines quod frequenter illis accidit, ut Hieronymus etiam alicubi observat. Quin & licet non errarent, sed veram scriptionem cernerent, tamen potuerunt ita transferre, quòd vox אַחַר ibi valdè sit ambiguè posita, & obscurum, quorsum ea sit referenda. Itaque difficultatem hanc ut evitarent, pro אחר transtulerunt אֶחָד *Unus*, levi mutatione. Istud nihil novi illis esse, liquet ex aliis etiam exemplis. Difficultas hæc videtur etiam tenuisse Onkelon, unde ille utramq; lectionem expressit אחד & אחר reddens; וּזְקַף אַבְרָהָם יָת עֵינוֹהִי בָּתַר אִלֵּין וַחֲזָא וְהָא דִכְרָא חַד *Et sustulit Abraham oculos suos* post hæc, *& vidit, & ecce aries* unus. Quod enim dicit *Post hac*, id refertur ad אַחַר, quasi constructio esset, וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו אַחַר; ut R. Salomon observat; Posteaquam scil. Angelus ei dixisset; *Ne mittas manum tuam in puerum*: rursus dum dicit דִכְרָא חַד, exprimit אחד, non quòd sic legerit, sed quia sic sensus quasi requirit. Sic transtulit etiam Jonathan, neq; tamen sic legit. Nemo Hebræorum ex ista versione de alia lectione somniavit: sed omnes eam retinent & explicant. In Bereschith rabba varia super hanc lectio-

nem אחר *medraſchim* afferuntur. Aquila, Symmachus, Theodotion, D. Hieronymus, ita ut nos, legerunt. Quis ergò credat, ſolos LXX. aliud exemplar habuiſſe, quàm iſti omnes? Cauſa diverſæ translationis non reſidet in diverſitate codicis, ſed in diverſo judicio Interpretum.

Cæterùm illud אַחַר ibi variè accipitur; D. Hieronymus refert ad Abrahamum: *Et ecce aries poſt tergum ejus tenebatur*; quæ ſententia Mercero non diſplicet, & aliis. Symmachus ad Tempus; *Poſt hoc*; ferè ut Onkelos, quem ſequuntur R. Salomon & R. Bechaj. Sic in Medraſch Aggada, *Poſt omnia hæc acta inter Deum, Angelum & Abrahamum*. Aben Eſra conjungit cum verbis ſequentibus & explicat, אחר שנאחז בסבך *Poſtquàm retentus eſſet in implexo cornibus ſuis*, vidit ſcil. vel agnovit, quòd aries eſſet. Abarbeneli verò iſtæ expoſitiones non ſapiunt; ſed aliam adfert, quam exiſtimat magis convenire cum verbis textus: Et ſuſtulit Abraham oculos ſuos, & vidit, & ecce Arietem; h. e. *Arietem euntem & paſcentem illic*: poſtea *vidit ſc. eundem arietem* detentum in vepreto cornibus ſuis. *Ut ſic duo miracula viderit Abraham, 1. Arietem in eo loco, cùm aliàs nullæ eſſent pecudes in tota terra illa: 2. quòd cùm eum videret nunc euntem & paſcentem pro ſuo arbitrio, ſtatim ac derepentè pòſt eundem viderit detentum in perplexitate vepreti; vel poſt altare* (dicit enim ſic quoque poſſe explicari). Ad hanc expoſitionem permoveri ſe ſcribit, *quòd vox* אַחַר *notata ſit cum Sakephgadol* (qui eſt ex Accentibus diſtinguentibus): *hunc enim Accentum docere, ſenſum non eſſe, ut Aben Eſra ſcribit*; Poſteaquam detentus fuit cornibus ſuis (quia Accentus hic diſtinguens impedit, quò minus אַחַר cum ſequenti Verbo conſtruatur) *ſed*; *quòd viderit primò Arietem ſimpliciter & ſolutum, poſtea eundem ligatum & conſtrictum*. Hoc miraculum duplex, dicit *permoviſſe Abrahamum, ut crederet non fortuitò & per accidens veniſſe illuc iſtum Arietem, ſed miraculoſè & ex voluntate Dei*. Expendant eruditi. Sic אַחַר ponitur hîc pro אַחֲרֵי כֵן *Poſtea*, ut illic; קִדְּמוּ שָׁרִים אַחַר נֹגְנִים *Præceſſerunt Cantores, poſtea* (ſcilicet venerunt) *tibicines*, Pſalm. 68. v. 26. Item וְשָׁבוּ הֶעָבִים אַחַר הַגָּשֶׁם *Et revertantur nubes, poſtea* (ſcilicet veniat & redeat) *pluvia*, Eccleſ. 12. verſu 2. In hanc eandem ſententiam video etiam abiiſſe R. Iſaac Aramam in libro Akédas Jizchak, & Chaſkuni.

Similem

Similem errorem commissum à LXX. in hac voce אַחַר vide & Amos 7. v. 1. item 1. Reg. 7. v. 8. Psl. 109. v. 13.

CRIT. PSAL. XLIX. v. 12 קִרְבָּם Medium eorum (*h. e. mens & consilium eorum*) *est*, *ut* domus ipsorum in æternum *perdurent*. LXX. οἱ τάφοι αὐτῶν οἰκίαι αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα sepulchra eorum sunt domus eorum in æternum; *sensu plano & commodo. Legerunt* קִבְרָם. Pag. 269.

VIND. Negatur, quia sic transtulerunt, ideò sic etiam legisse in suo codice Hebræo. Sic acceperunt & explicarunt per literarum transpositionem, ut & alii quidam Interpretes. Ita monent Kimchius & Aben Esra in suis Commentariis: יֵשׁ מְפָרְשִׁים כְּמוֹ חִפּוּךְ קִבְרָם *Sunt qui exponant per transpositionem*, *quasi* קִבְרָם, *ac si dicere voluisset*; *Sepulchrum est domus eorum in æternum*. Sic notat Genebrardus, *in* קִרְבָּם *esse metathesin pro* קִבְרָם; figuram sc. Grammaticam, non errorem librarii. Sic reddit Paraphrastes Chaldæus: בבית קבורתהון ישרון לְעָלַם *in sepulchro suo habitabunt in sæculum*. Pertinet hæc differentia ad explicationem hujus vocis, non ad Variam lectionem, de qua nemo somniavit. Tale videtur esse quòd Psalm. 20. v. 6. Hebræum נדגול *Vexillum erigemus*, reddiderunt μεγαλυνθησόμεθα, quasi legissent נגדול. Sed potiùs videntur illi accepisse pro נגדול, quàm sic legisse; vel certè sensus tantùm, non literarum rationem habuisse. R. Salomon explicat, נתאסף ונעשה חיל *colligemur*, *& faciemus virtutem*. Similia plura in his Vindiciis occurrunt.

CRIT. NUMER. XVI. v. 5. *Moses sic respondet Core*, *Dathani & Abiramo*: בֹּקֶר וְיֹדַע Cras manè notum faciet Dominus, qui sint sui. LXX. ἐπέσκεπται καὶ ἔγνω ὁ θεὸς τοὺς ὄντας αὐτοῦ. *Legerunt* פָּקַד וְיָדַע, *ubi præter commutationem literarum Beth & Pe ob soni affinitatem*, *literæ præterea* ד & ר *ob figuræ similitudinem permutantur*. Crit. pag. 246.

VIND. Nego ex hac versione colligi posse, Interpretes LXX. aliter legisse: quin potiùs arguit hæc versio, illos iisdem consonantibus, quibus nos, legisse. Probatur hoc inde, quia verbum בָּקַר vel בקר per ἐπισκέπτω, alibi quoque reddiderunt. Ezech. 34. v. 11. וּבִקַּרְתִּים, LXX. reddunt; καὶ ἐπισκέψομαι αὐτά. Psalm. 27. v. 4. וּלְבַקֵּר בְּהֵיכָלוֹ Et ad inquirendum in templo ejus. LXX. καὶ ἐπισκέπτεσθαι. Levit. 13. vers. 36. לֹא יְבַקֵּר *Non requiret*. LXX. οὐκ ἐπισκέψεται. Sic

cap.27. v.31. Esræ 4. v.15. 19. Futilis itaque & frivola conjectura est, quâ conjicit Criticus, illos hîc legisse פָּקַד : vel dicendum ipsi, illos in allegatis locis quoque aliter legisse. Aliter acceperunt & intellexerunt.

CRIT. NAH. II. v.3. וְהַבְּרֹשִׁים הָרְעָלוּ Et abietes contremiscent: *quod dicitur de lanceis militum, quæ vibrantur & concutiuntur. LXX. οἱ ἱππεῖς θορυβηθήσονται. Legerunt ergo* הַפָּרָשִׁים. Ibid in Crit.

VIND. Nego consequentiam. Dici potest 1. illos per metonymiam adjuncti hoc accepisse, Rem sc. adjunctam pro Personis quibus adjuncta erat, *Lanceas*, pro *Gerentibus lanceas*, h.e. *Equitibus*, sicut alibi, tam apud Sacros, quàm profanos authores, *Arma*, *Scutum*, *Gladius*, ponuntur, pro *Viris armatis*. Grammatici in his constituunt Ellipsin prioris substantivi. Paraphrastes Chaldæus reddidit, ורבני משריתהון *Et principes exercituum ipsorum*, simili figurâ: 2. fieri potest, ut ברשים, acceperint pro פרשים, quasi ב in eo sit positum loco פ, qualia exempla alibi quoque observavimus; adeoque quamplurima in hac versione deprehenduntur. Nullo igitur fundamento nititur & hæc conjectura.

CRIT. I. REG. XX. v.36. *de Propheta quodam dicitur*; וַיִּתְחַפֵּשׂ בָּאֲפֵר עֵינָיו quòd oculos cinere asperso simulaverit seu immutaverit, *h.e. ne agnosceretur à Rege, cinere asperso vultum dissimulasse. LXX. reddiderunt*; κατεδήσατο ἐν τελαμῶνι ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, *quòd* Vittâ obligaverit oculos. *Legerunt* יתחבש באפר. *Nam* חבש *est* Obligare, *&* אפר *denotat lineum quid, unde* Vittam *reddiderunt*. Crit. pag.247.

VIND. Duplex hîc eruitur varia lectio. Nego utramque. Et primò quidem, ubi vel oculi vel animus Critici peregrinati sint, cùm hæc scriberet, miror. Nam in Hebræo textu non legitur בָּאֵפֶר *In cinere*, sed בָּאֲפֵר, nisi fortè aliud ipsi exemplar Hebræum fuerit, quàm nobis omnibus. Repetitur eadem vox v.41. וַיָּסַר אֶת הָאֲפֵר. Nomen istud אֲפֵר quidam sumunt pro אֵפֶר *Cinere*. Alii verò explicant *Velamen*, *Tegumentum*, *Peplum*, *Vittam*, *quâ facies tegitur*, quasi idem sit quod פְּאֵר, vel מַעְפֵּר, quod apud Rabbinos occurrit, pro Vittâ seu velamine faciei, quo oculi adversus pulverem muniuntur. Sic accepit Paraphrastes Chaldæus reddens: וכריך במעפרא עינוהי *Et obvolvit velamine oculos suos*. R. David Kimchi explicat per צָעִיף *Peplum*, R. Salom. סודר *Sudarium*. Sic plerique ex nostris Interpretibus. Putida itaque est conjectura, quâ

quâ asserit LXX. pro אפר legisse אפד. Ubi אפד est *Velamen faciei*, vel simile quid? Respexerunt ad eam significationem, quam Hebræi hîc voci isti attribuunt communiter, quamque nostri quoque sequuntur. Quòd verò ויתחפש reddiderunt κατεδήσατο, non aliter legerunt, sed ad sensum respexerunt, ut & Paraphrastes Chaldæus, qui reddidit וכריך *Et involvit, obvolvit*: vel acceperunt pro ויתחבש, sive quòd decepti fuerint similitudine affinium literarum, uti alibi, sive quod aliâs existimarint idem cum eo esse, per transmutationem literarum homogenearum. Nullo itaque fundamento & hæc conjectura nititur.

CRIT. ESA. XXVIII. v.16. המאמין לא יחיש Qui credit, non festinabit. *At LXX. οὐ καταισχυνθῇ* non confundetur; *legerunt ergo* יבוש *vel* יבוש. *Hanc lectionem secutus est Apostolus ad Rom. 9. v. ult. & cap. 10. v. 11.* Crit. pag. 255.

VIND. Nego ex hac versione sequi, illos aliter legisse. Sensum reddiderunt & expresserunt, ut innumeris aliis in locis. *Huc enim tendit Propheta* (scribit Calvinus) *eorum, qui credent, pacatum & tranquillum animum fore, ut nihil amplius desiderent, nec vagentur incerti, nec properent ad alia remedia quærenda: sed eo unico plenissimè sint contenti. Dura autem non est translatio, quùm verbo* Festinandi *notatur Fervor, aut Trepidatio.* Similiter ferè transtulit Paraphrastes Chaldæus: לא יזדעזעון *Non commovebuntur.* An dicemus illum quoq; aliter legisse? Nequaquam. Quod ex illorum mente Propheta dixit voce impropriâ & metaphoricâ, id illi voce propriâ expresserunt, quæ ipsis videbatur commodè sensum reddere. Hinc & Apostolus illorum versionem retinuit, satis habens non verba, sed sensum retulisse.

CRIT. II. REG. XVI. v.18. ואת מוסך השבת Et Musach Sabbathi, quod ædificaverant in domo; *Quid sit illud* Musach Sabbathi, *planè ignoratur.* LXX. *καὶ τὸ θεμέλιον τῆς καθέδρας ᾠκοδόμησεν ἐν οἴκῳ κυρίου. Legerunt* מוסד השבת. *Pag. 258.*

VIND. Quod ad hunc locum attinet, reddiderunt illi מוסך ac si legissent מוסד, per Daleth in fine. Sed fieri etiam potest, ut illi literarum figura affinium decepti sic legerint, vel quia sic legere & reddere voluerint, vocis מוסך sensum non assequentes; divinantes sc. in voce ignotâ. Quod ad alteram vocem השבת attinet, variant codices Græci: Alii legunt, τῶν σαββάτων, pro τῆς καθέδρας:

alii conjungunt utramq; vocem, *τῆς καθέδρας τῶν Σαββάτων*. Sensum, quem potuerunt, expresserunt.

Cæterùm מוּסַךְ הַשַּׁבָּת seu *Tegumentum Sabbathi*, scribit R.D. Kimchi, fuisse, בנין עשוי לאנשי משמרה *Aedificium factum pro Custodibus, ut in illo tutò residerent: & quia illi Sabbathum adjungit, videri quòd pro custodiâ egrediente in Sabbatho factum fuerit, qui in illo totâ die cessantes ab omni opere resederint usque ad vesperam, & tum reversi fuerint.* R. Salomon: *Fuit tectum instar tentorii* (ein schopff) *factum pro umbra, ut sub eo morarentur in atrio in die Sabbathi.* R. Levi ben Gerson: *Fuit instar tentorii, ut Custodia Sabbathina ibi degeret usque ad vesperam.*

CRIT. PSAL. XCVI. v. 11. יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ Tonet mare & plenitudo ejus. *LXX.* σαλευθήτω (Commoveatur). *Legerunt* יִרְעַם *& hoc acceperunt pro* יִרְעַשׁ, *ob affinitatem soni literarum Schin & Samech. Sic Psal. 98. v. 7. ubi idem illud repetitur.* Pag. 259.

VIND. Nugæ! LXX. ita transtulerunt, quia verbum רָעַם, ex Hebræorum sententia, idem est quod רָעַשׁ. Sic author Concordantiarum Hebraicarum, & R. David Kimchi in libro Schoraschim, explicant illud, quòd sit עִנְיַן רָעַשׁ significationis רָעַשׁ & הַרְעָשָׁה. Sic etiam Vulgatus Interpres & alii quidam reddiderunt, *Commoveatur*, nec tamen aliter legerunt. Imò meliùs hîc quadrat significatio *Commovendi, Perstrependi*, quàm *Tonandi*. Mirus pruritus varias lectiones colligendi!

CRIT. DEUTER. XXXII. v. 35. לִי נָקָם וְשִׁלֵּם Mea est vindicta, & retribuam, *vel*, retributio. LXX. *ἐν ἡμέρᾳ ἐκδικήσεως ἀνταποδώσω. sensu percommodo. Legerunt* לְיוֹם *pro* לִי. Pag. 278.

VIND. Quòd ita legerint, quia ita transtulerunt, dici non potest: quia innumeris in locis à litera Hebræi textus recessisse deprehenduntur. Libertatis aut licentiæ potiùs illorum hoc est specimen, quàm varietatis codicum Hebraicorum, qui sibi ubique terrarum constant. Si ob variantem versionem hujus vocis, varia lectio est constituenda, ergo dicendum etiam illos pro וְשִׁלֵּם legisse אֲשַׁלֵּם, quia reddiderunt *ἀνταποδώσω*, & mirum cur id non etiam notarit accuratus Criticus. Verterunt illi prout ipsis bonum visum fuit.

Cur verò *sensu percommodo* ita legerunt? Sensus percommodus ille mihi est, qui 1. cum verbis Textus originalis consentit, quod ista

ista versio non facit: 2. qui cum reliquis textus circumstantiis, & orationis serie magis congruit. Atqui nostra lectio magis congruit cum præcedentibus; quia in præcedenti versu dicit Deus; *Non'ne est reconditum apud me* (quid scil. fecerint) *sigillatum in thesauris meis?* Magis congruit hæc lectio cum sequenti voce שִׁלֵּם, quæ nomen est, non verbum, *Retributio*, formæ דִּבֵּר *Sermo*, קִטֵּר *Suffitus*. Quomodo convenit cum hoc, *In die vindictæ, & retributio*, i.e. retribuam. Durum utique hoc est & coactum. Præterea tempus quo hoc fieri debeat, exprimitur in sequentibus verbis, לְעֵת תָּמוּט רַגְלָם *Tempore quo nutabit pes eorum.* Adeò elegans, efficax, & commoda est nostra lectio, ut mirer, quâ ratione Græcorum versio tanquam multò commodissima ei præferri possit? Mirum, si commodior sit, cur D. Hieronymus non illam, sed Hebræam, sit secutus? Quin & Apostolus ad Rom.12.v.19. hunc locum præter suum morem, non ex LXX. sed ex Hebræo citat; *Ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω.* Nimirum ille hunc *percommodum* sensum non vidit, vel intellexit.

CRIT. HABAG. III. v. 14. Confixisti בְּמַטָּיו baculis ejus caput pagorum ipsius. LXX. *διέκοψας ἐν ἐκστάσει κεφαλὰς* &c. *Videntur legisse* בְּסָטָיו*: nam* שָׂטָה *μανίαν reddiderunt Psal.40.v.5. μανία autem & ἔκστασις sunt res affines.* Pag. 258.

VIND. Frivola conjectura! Ubi סָטָיו in lingua Hebræa significat *Ecstasin?* LXX. in voce hac בְּמַטָּיו reddendâ respexerunt ad Verbum מוּט quod *Moveri, Dimoveri* significat, unde & מוֹט *Dimotio.* Et huic significationi quoq; affine est Græcum Ἔκστασις, quod *Dimotionem alicujus rei de statu suo* significat, à verbo Ἐξίστημι *De statu dejicio, dimoveo.* Quàm benè vel malè sic reddiderint, jam nihil attinet dicere. De sensu loci consuli possunt qui in hunc Prophetam scripserunt. Satis est mihi demonstrasse nullâ ratione hîc fingi variam juxta consonas in hac voce lectionem, quia sine ea ostendi potest ratio versionis Græcæ, & ejus ad vocem Hebræam applicatio. Pro *ἐκστάσει* in Regiis est *θάμβει.* Quòd LXX. שָׂטֵי Psal. 40. v. 5. reddunt *Μανίας*, non respexerunt ad שָׂטָה per Sin: id enim significat *Declinare*: sed ad שָׁטָה per Schin: nam hoc significat *Insanire.*

CRIT. I. CHRON. IV. v. 23. Isti fuerunt figuli וְיֹשְׁבֵי נְטָעִים וּגְדֵרָה & habitantes loca consita & septa: *nam* נָטַע *est* Plantare.

At

At LXX. *ὅτοι οἱ κρεμμεῖς οἱ κατοικοῦντες ἐν Ἀλαὶμ καὶ γάδειρ. Legerunt* בטיים. Pag.259.

VIND. Neq; ex hac interpretatione varia lectio Hebraica condi potest. Nam exemplaria Græca hoc loco variant. Quædam ita scribunt ut Criticus repræsentat: Alia juxta Hebræam lectionem legunt, *ἐν Νεδαιμ.* Cur igitur non potiùs ex his lectionem Hebræam licet confirmare, quàm ex illis variæ lectionis arguere? Cur ex quibusvis, etiam corruptissimis libris, statim variæ lectiones codicum Hebraicorum fingendæ?

CRIT. PSAL. XCI. v.4. צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ Clypeus & umbo veritas ejus. *LXX. ὅπλῳ κυκλώσει σε ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ Legerunt* יְסַחֶרְךָ*: nam* סָחַר *est* Circuire *κυκλῶσαι.* Pag. 260.

VIND. Negatur, illos ideò aliter legisse. Sensum non verba reddiderunt. וסחרה sine punctis scriptum legerunt וְסֹחֲרֶךָ *vel* וּסְחָרֶךָ ex Participio, (Ut) *Clypeo circumdabit* (te) *veritas ejus.* Vulgatus quoque hanc interpretationem sequutus est, ubi Genebrardus notat, *rectè sic verti*, sc. quoad sensum, *quoniam* סחרה *Clypeum rotundum sive Parmam significat:* ad verbum autem esse; *Scutum & parma veritas ejus.* Et sic quoque Hieronymus ex Hebræo reddidit; *Scutum & protectio veritas ejus.* Sensum potiùs quam verba reddidisse hìc LXX. mirum non videri debet, quia nomen hoc סחרה alibi non reperitur in Scriptura: סָחַר enim *Circuire, Circumdare*, significat.

CRIT. PSAL. XXVII. v.8. Tibi dicit cor meum (h. e. *A te mihi dicit*, vel, *Tu dicis cordi meo*, per hypallagen) בַּקְּשׁוּ פָנָי Quærite faciem meam. *LXX. ἐξεζήτησέ σε τὸ πρόσωπόν μου: & Symmachus, σε ἐζήτει τὸ πρόσωπόν μου. Legerunt ergò* בִּקֶּשְׁךָ, *pro* בַּקְּשׁוּ. Pag. 261.

VIND. Negatur illos sic legisse. בַּקְּשׁוּ quod est modi Imperativi, sumpserunt pro Præterito בִּקְּשׁוּ, & Pronomen deficiens hoc sensu suppleverunt: *Quæsivit* (te) *facies mea.* Mirum autem quod Criticus dicit, illos legisse בִּקֶּשְׁךָ. Quæ constructio hæc foret, בִּקֶּשְׁךָ פָנָי *Quæsivit te facies mea?* Repugnat Regula: *Verbum finitum admittit post se Nominativum in eodem genere, numero & persona sibi convenientem.* Itaque dicendum foret illos legisse בִּקְּשׁוּךָ *Quæsiverunt te*; sicut, וְלֹא יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם *Et facies meæ non videbuntur vacuè*, Exod. 23. v. 15. & 34. v. 20. Item, פָּנַי יֵלֵכוּ Facies meæ ibunt,

ibunt, Exod.33.v.14. Item c.15.v.23. &c. Neq; aliter reperitur. Nomen פָּנִים ſemper adjunctum habet Verbum, aut Adjectivum plurale. En ſpecimen accurati Critici, cui tutò Hebraicorum Bibliorum reſtitutio demandari poſsit!

CRIT. PSALM. II. v.12. נשקו בר Oſculamini filium. LXX. *Δράξασθε παιδείας*. Apprehendite diſciplinam. *Videntur legiſſe* נשגו: *nam* נָשַׂג *in Hiphil eſt Aſſequi, & Aſſequendo apprehendere. Porrò LXX. videntur reddidiſſe* παιδα *quod poſtea mutatum fuit in* παιδείας. Pag. 243.

VIND. Vanæ conjecturę! Scio eſſe etiam alios, qui exiſtiment, LXX. & Chaldæum hîc legiſſe נשגו, vel ſaltem ac ſi ita ſcriptum eſſet, reddidiſſe. Ego verò illis aſſentiri non poſſum. Nam radix נָשַׂג in Pihel non eſt puto uſitata in Scriptura. Ego itaque arbitror ſimpliciter dicendum, illos hîc, quæ ſuâ ſententiâ in textu erant allegorica & impropria, voluiſſe reſolvere, & propriè exponere. Nimirum בַּר ſumpſerunt ſignificatione *Frumenti*, & per *Frumentum* intellexerunt *Legem*, ſeu *Doctrinam Legis*. De Paraphraſte Chaldæo mihi id non eſt dubium. Antiqua enim eſt iſta expoſitio, & legitur in Talmud Sanhedrin, cap. ult. fol. 92. col. 1. ubi ſcribitur; Dixit R. Simeon; *Quicunque ſubtrahit doctrinam juris ab ore diſcipuli, et maledicunt etiam embryones in utero matris, ſicut dictum eſt*; מונע בַּר Cohibens בַּר, ei maledicit לאום populus, Prov.11. v.26. *Nam* לאום *ſunt embryones, ſicut iterum dicitur*; ולאום מִלאום יאמץ *Geneſ.25. v.23. &* קבה *ſignificat maledictionem, ſicut ſcriptum eſt*, מָה אֶקֹּב לֹא קַבֹּה אֵל, Num.23. v.8. *Et denique* בר *nihil aliud ſignificat quam Legem, ſicut dicitur* נַשְּׁקוּ בַר פֶּן יֶאֱנַף *Pſal.2. v.12.* Hactenus illic: ex quo apparet, veterem eſſe hanc expoſitionem inter Hebræos, quam Paraphraſtes Chaldæus hîc ſequutus eſt, nec neceſſe eſſe, propter ejus verſionem, de Varia lectione cogitare. Nam *Oſculari Legem ſeu doctrinam Legis*, nihil aliud eſt, quàm eam *Amplecti & Apprehendere*, quia Oſculatio plerunque cum amplexu objecti ſui eſt conjuncta, juxta illud Proverb.7. v.13. וְהֶחֱזִיקָה בּוֹ וְנָשְׁקָה לוֹ *Et apprehendit eum, & oſculata eſt eum.* Eadem procul dubio eſt ratio verſionis LXX. Interpretum. Similis aliquo modo allegoria extat Jeſa.12. verſ.3. ubi quod in Hebræo legimus, וּשְׁאַבְתֶּם מַיִם בְּשָׂשׂוֹן *Et haurietis aquas cum gaudio*; Paraphraſtes Chaldæus reddidit; וְתְקַבְּלוּן אוּלְפַן חֲדַת *Et accipietis doctrinam*

novam cum gaudio, &c. Ex his verò istud quoque liquet, frivolam esse conjecturam, quâ Critico videtur, LXX. olim scripsisse τιμῆς, quod postea mutatum fuerit in πωδῆας. Ita mihi de hac versione hujus loci videtur.

CRIT. HOS. VIII. v. 1. אֶל חִכְּךָ שֹׁפָר Gutturi tuo tubam; applica scilicet. LXX. εἰς κόλπον αὐτῶν ως γῆ, &c. *Legerunt* חֵיקָךְ, *pro* חִכְּךָ: *&* עָפָר, *pro* שֹׁפָר. *Pag.* 243.

VIND. De hac Variatione adscribam judicium Clarissimi Viri, D. Johannis Coccëji, ex præclaro ejus in XII. Prophetas minores Commentario, recenter edito: *Patet*, inquit, *secundam vocem interpretari τὸ* חֵיקָם. *Drusius*: Legerunt חֵק, pro חֵךְ: *Concedo, si* Legerunt *significet, eos ita vel pronuntiasse, vel animo suo concepisse. Nam ita scriptum fuisse in ullo codice, non sequitur. Potuerunt* חק *&* חך *interpretando confundere, vel criticè sic scribendum esse judicare.* Quod alterum γῆ attinet, mihi videtur illud alienum hoc loco esse: quod enim ibidem sequitur ὡς ἀετὸς ἐπ' οἶκον, eorum nulla vestigia extant in Hebraicis codicibus. Aquila, Symmachus, Theodotion, Paraphrastes Chaldæus, Hieronymus, sequuntur nostram lectionem. Soli LXX. recedunt. Quis credat, illos solos exemplar diversæ lectionis habuisse? Et vitiosam esse versionem, inde patet, quia nullum reddit sensum, *& incertum est, quid sibi velint*, ut D. Hieronymus scribit.

CRIT. EZECH. III. v. 8. Ecce dedi מִצְחֲךָ Frontem tuam duram adversus מִצְחָם frontem eorum. *LXX. τὸ νῖκός σου κατισχύσω κατέναντι τοῦ νίκους αὐτῶν. Legerunt* נֵצַח, *pro* מֵצַח *literis Mem & Nun commutatis.* Pag. 264.

VIND. Negatur: Cùm non punctatis codicibus tùm uterentur, deduxerunt à נצח legentes מִצַּח, ad formam מַתָּן, & similium. Quis tam audax, ut ideò asseveret, illos aliis consonantibus in suo codice legisse? Schindlerus scribit: *Acceperunt pro* נֵצַח Victoria, *ob vocum similitudinem*: non verò dicit; *Legerunt sic in suo codice.* Sic reddiderunt etiam v. 9.

CRIT. JEREM. XXXI. v. 32. Non manserunt in fœdere meo, & ego בָּעַלְתִּי בָם dominatus sum illis. *At LXX. quos secutus est Apostolus Heb. 8. v. 9.* κἀγὼ ἠμέλησα αὐτῶν Et ego fastidivi eos. *Legerunt ergo* גָּעַלְתִּי *per Gimel loco Beth.* Pag. 266.

VIND. Hæc quoque consequentia negatur. Legerunt בעלתי sed

sed significato *Fastidiendi* illud acceperunt, quasi scilicet idem hîc significet quod בחלתי per commutationem literarum ח & ע. Sic & quidam ex Hebræis. Unde R. D. Kimchi scribit hoc loco: *Dominus Pater meus b.m. existimat, quotiescunq; verbum* בעל *construitur cum præpositione* ב׳ שהוא לשון גנאי *quod significet turpitudinem, seu in malam partem sumatur: unde hic* בעלתי *vult idem esse quod* בחלתי, *h. e.* קצתי Fastidivi, *quo sensu verbum* בחל *legitur Zach.*11. *v.*8. Idem scribit Jerem.3. v.14. Nullo ergo fundamento nititur hæc varia lectio.

CRIT. MICH. III. v.3. Qui comedunt carnem populi mei, & pellem eorum deglubunt super eos, ossa eorum confringunt, ופרשו כאשר בסיר & diviserunt (*h. e. in frusta conciderunt*) ac si in ollam *conjicienda esset excoquenda.* LXX. *τὰ ὀστᾶ αὐτῶν συνέθλασαν, καὶ ἐμέλισαν ὡς σάρκας εἰς λέβητα.* *Legerunt* כשאר: *nam* שאר Carnem *significat, etiam in hoc ipso versiculo, quæ lectio videtur melior: sequitur enim,* וכבשר בתוך הקלחת & sicut carnem in medio aheni. Pag.268.

VIND. Respondeo, incertum esse an ita legerint. Sententia est imperfecta & elliptica, cujus defectum illi suppleverunt, quod nec in illis nec in aliis Interpretibus insolens est. De verbo ad verbum reddendum fuisset *καὶ ἐμέλισαν ὡς εἰς λέβητα.* Id cùm illi durum & obscurum esse cernerent, addiderunt de suo *σάρκας*, quia illud judicabunt hic subintelligi; Idem quoque fecit Paraphrastes Chaldeus, qui reddidit ומפלגין יתהון כמא דפלגין אבריא לגו דודא *Et dividunt eos* (sc. populum meum) *sicut dividunt ossa in ollam*; vel, *membra, frusta.* Sic Pagninus, *Et conjiciunt quasi injicienda in lebetem*, addens plenioris sensûs causâ, *Injicienda.* Calvinus: *Et comminuunt sicut quod debet in ollam conjici.* Munsterus: *Et frustatim concidunt, quasi posituri in ollam.* An dicemus hos interpretes quoque aliquid aliud legisse? De שאר nemo dubitat, quin significet *Carnem*; sed quod hîc ita legerint LXX. non probatur. Nam adest adverbium in eorum versione *ὡς*, quod voci כאשר respondet, & eam exhaurit, unde vocem *σάρκας*, tanquam Interpretes, pro complemento sensus addiderunt. Sensus iste si sit bonus, non sequitur, aliter esse legendum, quia ex hac lectione iste quoque sensus emergit, si ellipsis, frequentissima in Sacris literis, expleatur.

CRIT. PSAL. XVIII. v.46. Filii alienigenæ יבלו excide-

runt, וַיַּחְרְגוּ & egressi sunt de claustris suis, hoc est, de arcibus & præsidiis suis, quibus se clausos continebant. *Arab.* חרג *significat* Exire, Egredi. *At LXX. reddiderunt*, *υἱοὶ ἀλλότριοι ἐπαλαιώθησαν, καὶ ἐχώλαναν ἀπὸ τῶν τρίβων αὐτῶν. Legerunt primò* יִבְּלוּ, à radice בָּלָה Inveterascere, *pro* יִבֹּלוּ, *à radice* נָבַל Cadere: *deinde legerunt* יַחְגְּרוּ, *quomodo legitur 2.Sam.22.v.46. ubi idem Psalmus habetur; atque illud* יַחְגְּרוּ *acceperunt significatione Syriacâ; apud quos* חגר *est χαλαίνειν, &* חגירא *est χωλὸς* Claudus. Pag.269.

VIND. ℞. Quòd יִבֹּלוּ LXX. legerint יִבְּלוּ; vel saltem ad hanc significationem respexerint in sua Translatione, non valdè repugno. Sed hæc variatio spectat Puncta. Non omne autem, quod illi, vel alii, secundum puncta legerunt, aut verterunt, statim variam lectionem facit, nisi simul codicum lectione comprobetur. Aliâs nihil amplius firmi, nihil certi manebit in codicibus Hebraicis. Attamen & hoc dubium est. Potuerunt enim יִבֹּלוּ quoque sic intelligere, & verbo נָבַל hanc significationem attribuere. Sic notatur à R. Salomone de R. Menachem: מנחם פירש כמו אחרי בלותי וכן נבול תבול h. e. *R. Menachem exponit ex significatione* בלה *Inveterandi, quo sensu nimirum legitur* אַחֲרֵי בְלֹתִי *Genes.18. v.12. Sic exponit quoque* נָבֹל תִּבֹּל *Exod.18. v.18.* Idem sentire potuerunt LXX. Unde nulla hinc certa varia lectio extundi potest.

Quod verò ad alteram vocem attinet, nego, ex versione illorum concludi, illos aliter legisse quàm nos. Argumentum duco 1. ex ipsismet LXX. Quod si enim hic legissent וַיַּחְגְּרוּ ut 2.Sam.22. v.46. tùm etiam eodem modo transtulissent. Atqui 2.Sam.22. eam vocem non ita transtulerunt, sed σφαλοῦσιν. Ergo si hîc ita legissent, quia idem Psalmus est, ita quoque transtulissent. 2. si maximè ad hanc lectionem, & significationem verbi חגר respexissent, nec sic tamen sequitur, illos ita legisse, sed ita accepisse & intellexisse, per transpositionem literarum idem hîc esse וְיַחְרְגוּ, quod illic וַיַּחְגְּרוּ. Plura talia reperiuntur. Sic ex Hebræis non desunt, qui existiment, וְיַחְרְגוּ & וַיַּחְגְּרוּ unum & idem esse. R. David in libro Schoraschim in Rad. חרג scribit, ויש לפרשו כמו ויחגרו בהפוך *Potest etiam exponi ut sit per transpositionem literarum idem quod* וַיַּחְגְּרוּ. Sic vice versâ sunt, qui וַיַּחְגְּרוּ 2.Sam.22. velint idem esse quod in Psalmo וַיַּחְרְגוּ, ut idem notat in radice חגר. An propterea & illic varia lectio codicum fingenda? Imò non desunt

desunt ex Hebræis, qui eodem modo per *Claudicare* hanc vocem exposuerunt, qui tamen non aliter legerunt. Sic notat R.Salom. ודונש פתר ויחרגו ממסגרותיהם ויפסחו מכבליהם הנתונים על רגליהם ופתרון ויחרגו ויפסחו כמתרגמינן חגירא H.e. *Et R. Donasch explicat hæc Verba*, וִיפסחו מִכַּבְלֵיהֶם Et claudicabunt à compedibus suis, *quæ sc. pedibus illorum injectæ sunt. Expositio autem hæc τῦ* ויחרגו *per* ויפסחו *est ex significatione vocis Chaldææ* חגירא, *per transpositionem sc. literarum.* Donesch iste sic explicavit, non quòd aliter legerit, sed quòd aliter intellexerit. Hæc itaque pertinent ad expositionem vocis, non ad variam lectionem.

Cæterùm quod ad vocem ויחרגו attinet, nullibi præterea occurrit in Sacra Scriptura, unde non mirum est, LXX. ita transtulisse, & ad id, quod sibi occurrebat, confugisse. Neque tamen in ea explicanda confugiunt ad linguam Arabicam, sed ad proximiorem Chaldæam. In ea חֲרַג occurrit significatione *Horroris, Trepidationis*; חַרְגַת מוֹתָא *Horror mortis*; Deut.32.v.25. חַרְגַת כַּפְנָא *Horror famis*, Thren.1.v.20. Itaque חֲרַג putant idem esse quod *Horrére, Trepidare, cum trepidatione & commotione egredi, exire.* Vide R. D. Kimchium hîc & 2. Sam.22. Huc respexisse videtur Paraphrastes Chaldæus reddens, וִיטַלְטְלוּן *Et movebunt se, transferentur*, agitabuntur sc. cum horrore. Eodem ferè modo explicant וְיַחְגְּרוּ significatione *Agitandi, Movendi*, quo sensu in Talmud legitur de Sellis & Scabellis, בזמן שהן מחגירין *Quando vacillant, non firmiter stant, uno sc. pede breviore existente*; in Savin cap.3. Non tam facilè Variæ lectiones sunt fingendæ. Ex his satis patet, duas varias lectiones Critici quoque claudicare. Addam adhuc observationem Abarbenelis de hac differentia inter lib. Samuelis & Psalmorum: *Intentio*, inquit, *Davidis, quando dixit in Samuele*, וְיַחְגְּרוּ *fuit eâ voce significare Pavorem, quo Populi fuerunt correpti & consternati propter Davidem, quamvis clausi essent in civitatibus suis. Ne igitur orans erraret, & cogitaret*, ויחגרו *esse ex significatione* Cingendi, *vel* Colligandi, *sicut à quibusdam Lexicographis exponitur, ideò in libro Psalmorum, ad mentem suam explicandam, substituit* וְיַחְרְגוּ, *cujus radix est* חָרַג, *quæ significat* Pavorem, Timorem.

CRIT. I. CHRON. XVII. v.27. Nunc autem הוֹאַלְתָּ לְבָרֵךְ cæpisti benedicere domui servi tui. LXX. ἤρξω τῦ εὐλογῆσαι Cæpisti benedicere: *vel ut habet edit. Sixt.* ἦρξε Incipe. *Legerunt ergo* הַחִלֹּתָ *vel* הָחֵל. *Pag.242.*

VIND. Nequaquam: Verbum enim יֹאֶל & הוֹאִיל ab Interpretibus hoc sensu, non in hoc tantùm loco, sed & aliis, exponitur. Eo significato etiam LXX. acceperunt, & in pluribus locis transtulerunt, in quibus omnibus Varia lectio constituenda esset. Sic D. Hieronymus passim hoc verbum exponit. Ipse etiam Paraphrastes Chaldæus, pro הוֹאִיל מֹשֶׁה habet שָׁרִי מֹשֶׁה *Incapit Moses*, Deut.1. v.5. ubi & R. Salom. exponit per הִתְחִיל *Incepit*, ac pro eadem significatione adducit alium locum Genes.18. v.27. הִנֵּה נָא הוֹאַלְתִּי: ad quem locum Aben Esra hujus significationis mentionem facit, quamvis eam rejiciat. Pagninus in prima suorum Bibliorum editione passim hoc verbum isto sensu reddidit. An propterea aliter tum legit in suis Bibliis Hebraicis? Nequaquam: Sed verbum hoc ita intellexerat. In posterioribus editionibus prætulit significationem Volendi. Inspiciat Criticus Lexicon Pagnini, ubi Mercerus etiam annotat, Interpretes verbum הוֹאִיל explicare, nunc per *Velle*, nunc per *Parare*, nunc per *Incipere*. Nulla itaque hic Varia lectio, sed Varia ejusdem verbi Expositio. Magnæ præcipitantiæ, vel imperitiæ Hebraicæ, vel certè procacitatis, in Variis lectionibus multiplicandis, specimen.

Hinc quoque corruit *alia varia Lectio, quam ex eodem verbo sic translato condit ex Hos.5. v.11.*

CRIT. ESA. XXXVI. v.15. אַל יַבְטַח Ne faciat vos confidere Ezechias in Dominum. LXX. *Μὴ λεγέτω ὑμῖν Ἐζεχίας. Legerunt* יַבְטֵא: *hoc enim est* Proloqui, Effutire. *Ibid.*

VIND. LXX. hîc sensum reddiderunt, non verba, quod ex collatione patet: neque λεγέτω respondet soli verbo יַבְטַח, sed his duobus יַבְטַח לֵאמֹר *Confidere faciat dicendo*; illud enim לֵאמֹר non exprimunt peculiariter in sua versione. Itaque quod Hebraicus textus dicit, *Ne confidere faciat vos dicendo*, id illi breviùs dixerunt, *Ne dicat vobis*. Verba Hebræa ita habent: וְאַל יַבְטַח אֶתְכֶם חִזְקִיָּהוּ אֶל יְהוָה לֵאמֹר הַצֵּל יַצִּילֵנוּ יְיָ *Et ne confidere faciat vos Hiskias in Domino, dicendo; Eruendo eruet nos Dominus.* LXX. *Καὶ μὴ λεγέτω ὑμῖν Ἐζεχίας ὅτι ῥύσεται ἡμᾶς ὁ θεός.* Et quomodo accusativus אֶתְכֶם cohæreret cum יַבְטֵא? Quæ hæc foret loquendi ratio? .... *

CRIT. SOPH. II. v.14. חֹרֶב בַּסַּף Vastitas in limine. LXX. *κόρακες ἐν πυλῶσιν αὐτῆς. Legerunt* עֹרֵב. *Sic & Vulg.* Corvus. P.243.

VIND.

VIND. Non ideò sic legerunt, sed sic acceperunt & intellexerunt, per commutationem literarum gutturalium ח & ע, qualia exempla plura nobis occurrerunt. Causa cur ita voluerint intelligere, quia aliarum inauspicatarum animalium & avium mentio præcessit: *Et accubabunt* (inquit Propheta) *in medio ejus greges, & omnes bestiæ Gentium: etiam onocrotalus, etiam ericius in superliminaribus ejus commorabuntur: vox avis cantabit in fenestris*: postea sequitur חרב בסף, quod illi *Corvum* reddiderunt, quia vox est affinis, & *Corvi* loca ejusmodi deserta & desolata occupare & inhabitare solent. Non aliter illos legisse, patet ex D. Hieronymo, qui & ipse juxta Hebræum ita reddidit, & annotat in Commentariis: *Quod & nos, & LXX. similiter, transtulimus*, Corvus *in superliminari, in Hebræo ponitur* חרב, *quod secundum lectionis diversitatem vel siccitas, vel* gladius, *vel* corvus, *accipitur.* Vides, illum per eandem vocem quæ est in Hebræo, intellexisse, Et *siccitatem*, & *gladium*, & *corvum*, quamvis agnoscat, quoad scriptionem, aliam esse scriptionem vocis, cùm significat *Corvum*. Hinc ait, *secundum lectionis diversitatem*: attamen quia pronuntiatio utriusq; vocis est quasi eadem, sic posse reddi existimavit. Ut enim ח & ע affinis sunt pronuntiationis, & ejusdem organi, ita facilè inter se permutantur. Sic scribit Schindlerus: *Acceperunt pro* עֹרֵב, *ob literarum* ח *&* ע *similem sonum*; non, ob diversam in codice suo lectionem. Ita juxta quosdam אִבְחַת Ezech. 21. v. 20. est pro אִבְעַת, à בעה, *Terror, Conturbatio*.

Eadem est ratio *alterius quoque Variæ lectionis, quam huic subjicit Criticus, ex 1. Sam. 23. v. 21.* ubi pro eo quod in Hebræo est חֲמַלְתֶּם Misertí estis; *LXX. habent*, ἐπονέσατε Laborastis, *quasi legissent* עֲמַלְתֶּם. At non aliter legerunt, sed propter affinitatem harum literarum ita acceperunt. Sic videntur etiam accepisse Ezech. 16. v. 5. ubi reddunt per παθεῖν Pati.

CRIT. AMOS IX. v. 1. Vidi Dominum stantem super altare, & dicentem, Percute הַכַּפְתּוֹר Superliminare, & postes commovebuntur. LXX. πάταξον ἐπὶ τὸ ἱλαστήριον, καὶ σεισθήσεται τὰ πρόπυλα. *Legerunt* כַּפֹּרֶת, *pro* כַּפְתֹּר. *Pag. 269. 270.*

VIND. De hac versione scribit D. Coccejus in Commentario suo: *LXX. hic aliene* ἱλαστήριον: *τὸ* כַּפְתֹּר *mutant in* כַּפֹּרֶת. *Quis credat, illos ita legisse, & non in imperitia sic legendum putasse?*

CRIT.

CRIT. ZACH. XII. v. 10. Videbunt אֵת אֲשֶׁר דָּקָרוּ eum, quem transfixerunt. *LXX. vertunt, teste Hieronymo,* αἰσ' ὧν κατωρχήσαντο. *Hinc quis non videt, pro* דָּקָרוּ *quod est* ἐξεκέντησαν, *ipsos legisse* רָקְדוּ, id est, κατωρχήσαντο? *Pag.* 284.

VIND. De hac Varietate scribit idem D. Coccejus: *LXX. putarunt legendum* רָקְדוּ. *Hallucinatio ea videtur Interpretum esse, qui, quùm nescirent, quid ibi faceret* Confessio, *putare potuerunt, in scriptione* σφάλμα *esse, & ex conjectura substituerunt* רָקְדוּ. *Hoc multò probabilius est, quam eos in quoquam codice reperisse has literas* רקדו. Juxta Hebræum citatur hoc testimonium à Johanne Evangelista, cap. 17. v. 3.

CRIT. PSAL. CXVIII. v. 12. דֹּעֲכוּ Extincti sunt sicut ignis spinarum. LXX. ἐξεκαύθησαν ὡς πῦρ ἐν ἀκάνθαις. *Legerunt* בָּעֲרוּ (credo illum voluisse scribere בָּעֲרוּ) *transpositione literarum, & permutatione τῶ* ב *&* כ, *item τῶ* ד *&* ר, *ob affinitatem figuræ. Pag.* 270.

VIND. R. Dico ego, LXX. Verbum דֹּעֲכוּ ita transtulisse, quòd illud sic acceperint & intellexerint, non quòd aliud pro eo legerint. Nam & Paraphrastes Chaldæus hoc sensu reddidit, דָּלְקִין *Ardent*; & tamen nemo Hebræorum dubitat, quin, ut nos, legerit דֹּעֲכוּ. Nimirum videntur illi, quod quibusdam verbis in hac lingua accidit, verbum דָּעַךְ in Conjugatione hac Pyhal contrariâ significatione accepisse, ita ut quod in Kal significat *Extingui, Extinguere*, in Pihel & Pyhal significet *Ardere, Comburi*. Præterea si totam sententiam consideremus, sensus eòdem redire videtur; videntur enim voluisse dicere; *Exarserunt subitò, adeoq; extincti sunt, non secus atque spinarum ignis mox exardescit, at deflagrat, seu extinguitur.* Lectionem hodiernam sanè exprimunt ex veteribus Aquila, Symmachus, D. Hieronymus, Syrus Interpres. Masora eam adjectâ suâ notâ confirmat.

CRIT. PSAL. LXVIII. v. 5. סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת Viam sternite equitanti per campestria, *seu* fruticeta (*vel*, super nubes) בְּיָהּ שְׁמוֹ propter nomen ipsius Jah. LXX. ὁδοποιήσατε τῷ ἐπιβεβηκότι ἐπὶ δυσμῶν, κύριος ὄνομα αὐτῷ. *Legerunt* יָהּ *sine Beth. Pag.* 272.

VIND. Versus hic diversimodè juxta Hebræum reddi potest: Vel; *Exaltate eum qui equitat super cælos,* (eos nempe suo arbitrio gubernans)

gubernans) *in Jah nomine ejus*; scil. exaltate eum; Vel; *Exaltate eum qui equitat super cælos, in Jah nomen ejus*, h. e. Jah est nomen ejus, per pleonasmum præpositionis ב. Et sic acceperunt Lxx. Sic accepit etiam Paraphrastes Chaldæus, qui itidem præpositionem ב neglexit; יָהּ שְׁמֵיהּ *Jah est nomen ejus.* Hinc scribit Calvinus: *Scimus literam* ב *sæpè apud Hebræos supervacuam esse, ideò posset transferri*; JAH est nomen ejus. Sic transfert D. Deodatus in Versione suâ Gallicâ; *Son Nom est l'Eternel.* Sic & quidam alii. An & illi in suo codice legerunt יָהּ, pro בְּיָהּ? Ex his patet, nullam ex hac versione variam lectionem posse elici. Sic quod scriptum est acceperunt, non aliter scriptum habuerunt. Pleonasmi literę ב exempla vide Jesa.44.v.4. Hos.13.v.9. Prov.9.v.5. Lev.16.v.4. juxta Onkelon. Thren.1.v.17.

CRIT. ZACH. XIII. v.7. Reducã manum meam עַל הַצֹּעֲרִים ad parvulos. *LXX.* Ἐπὶ τοὺς ποιμένας. *Legerunt* הָרֹעִים, *ablato Tzade, cum metathesi literarum Resch & Ajin.* Pag.272.

VIND. Lxx. hanc quoq; vocem sic reddiderunt, ad sensum respicientes, non quòd aliquid aliud pro ea legerint in suo codice: satis enim magna est differentia inter הַצֹּעֲרִים & הָרֹעִים. Si attendamus ad verba præcedentia, facilè apparebit, quare sic verterint. Dicit Propheta; *ò gladie, suscita te super Pastorem, & supra virum socium meum, dixit Dominus exercituum: percute Pastorem, & dispergentur oves:* pergit; וַהֲשִׁבֹתִי יָדִי עַל הַצֹּעֲרִים *& convertam manum meam super* הַצֹּעֲרִים. Hæc vox quia ipsis non ita nota erat fortassis, quia hâc formâ non alibi occurrit: vel licet intelligerent, tamen putabant eam ad Pastores referri, quia illorum facta mentio, sic eam juxta sensum, non juxta etymon vocis reddere voluerunt. D. Hieronymus quidem meminit, in Lxx. legi, *Ad pastores*; sed disertè addit, *in Hebræo scriptum esse*, Ad parvulos. Ergo sensit, Lxx. non juxta Hebræum transtulisse. Paraphrastes Chaldæus reddidit, עַל תִּנְיָנַיָּא *super secundos vel secundanos,* h.e. Minores principes, הַמִּשְׁנִים secundos quasi à Rege, quem intellexit per *Pastorem*. An dicemus, quia non ad literam reddidit, ideò eum aliquid aliud in suo codice legisse? Nequaquam: reddidit, quod ipse per vocem Hebræam intellexit. Idem quoq; fecerunt Lxx. Unde nullo fundamento nititur lectio varia. Lectionem Hebræam notâ suâ confirmarunt Masorethæ.

CRIT. MICH. VI. v.9. Vox Domini ad urbem clamat, תּוּשִׁיָּה & quicquid est (*h.e. quicquid rerum in ea geritur*) videt nomen tuum, *h.e. quia omnia oculis tuis patent, & vides omnia scelera & flagitia, quæ in urbe committuntur, ideò clamas ad urbem, h.e. omnes ejus incolas. LXX. σώσει φοβεμένους τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Legendum σώσεις. Ipsi autem legerunt* תּוֹשִׁיעָה, *inserto* ע, *deinde* יִרְאֵי, *pro* יִרְאֶה. *Pag.* 277.

VIND. Hîc notet lector, in duabus variis lectionibus istis, quas fingit: 1. in תּוֹשִׁיעָה *Servabis*, quod esset secunda Persona Futuri cum He paragogico. At hoc nonnisi primæ personæ Futuri adjungi solet: 2. quòd pravè יִרְאֵי scribat, pro יִרְאֵי. Dicitur quidem in absoluta forma יְרֵאִים, sed ab ea in regimine dicitur יִרְאֵי, Tzere penultimæ syllabæ mutato in Scheva. Hæc tyronibus nota.

Cæterùm quod ad rem ipsam attinet, nego ex hac versione sequi, illos aliter, quàm nos in suo codice legisse. Nempe תּוּשִׁיָּה variè ab interpretibus exponitur. LXX. & D. Hieronymus etiam acceperunt pro *Salute*. Sic Jobi 30. v.22. reddunt Σωτηρίαν. Item Prov. 2. v.7. ubi & D. Hieronymus habet, *Salutem*, sicut & in hoc ipso loco Micheæ. Deinde יִרְאֶה accepit pro יִרְאֵי, ut He in eo sit loco ' positum. Eodem sensu accepit Paraphrastes Chaldæus, reddens דָּחֲלִין לִשְׁמָךְ *Timent nomen tuum*; qui tamen non aliter legit. Sic notat R. Aben Esra, ex Hebræis *Japhetum dixisse, in hac voce* ה *esse positum loco* ', *& sensum esse*, Sapientiam discent timentes nomen tuum; וזהו הבל *Sed hoc est vanum & frivolum*, inquit Aben Esra. Attamen Paraphrastes Chaldæus, uti vidimus, id est secutus. Sanè si verbum Hebræum יִרְאֶה referatur ad תּוּשִׁיָּה, dicendum fuisset ex 3. persona fœminina תִּרְאֶה, quia תּוּשִׁיָּה est generis fæminini. Huc itaque respicientes LXX. ita reddiderunt, non ex varia codicis sui lectione. Sic D. Hieronymus: *Et salus erit timentibus nomen tuum.* Ex qua versione patet etiam, meliùs legi in Græco σώσει *Servabit, Salus erit*, ut D. Hieronymus habet, quàm σώσεις, ut Criticus emendat.

Hinc dijudicanda *alia similis Varia lectio, quam observat Crit. paginâ 345. ex Esa. cap. 28. v. 29. ubi Symmachus* תּוּשִׁיָּה *reddit* σωτηρίαν.

CRIT. PSAL. LVIII. v.9. Sint sicut limax, qui colliquescendo

do perit נֵפֶל אֵשֶׁת *sicut* abortivus partus fæminæ, qui solem non vidit. LXX. Ἔπεσε πῦρ, καὶ οὐκ εἶδον τὸν ἥλιον. *Legerunt ergo* נָפַל אֵשׁ, Pag.274.

VIND. Quin נפל sine punctis scriptum ita legerint, non dubito: sed quâ Lege, quicquid illi legerunt, pro variâ lectione habendum? Neque ex versione sequitur, quòd pro אֵשֶׁת legerint אש in suo codice: Hoc sensu acceperunt illi אֵשֶׁת, sicuti Chaldaicè dicitur אִשְּׁתָא; quod inde factum, quia in præcedenti voce legendâ impegerunt. Sic scribit Genebrardus: אשת *idem est quod* אש *poetice & Syriace.* Non dico quàm benè. Ostendo tantùm rationem versionis.

CRIT. PSAL. LXIII. v.10. Ipsi autem לְשׁוֹאָה ad ruinam quærunt animam meam, *h.e. ut eam perdant.* LXX. αὐτοὶ εἰς μάτην ἐζήτησαν τὴν ψυχήν μου. *Legerunt* לַשָּׁוְא: *nam* שָׁוְא *est* Frustrà, Vanum. *Pag.274.*

VIND. De hoc loco quoque dicimus, illos non ita legisse, sed ita accepisse & intellexisse, ה neglecto, qualia innumera in illis Interpretibus deprehenduntur. Quòd sic, ut nos, legerint, sed vocem hanc ita acceperint, inde patet, quia Jesa.22.v.11. תְּשֻׁאוֹת itidem reddiderint Μάταια Vana. Ex quo patet, illos has duas radices, שָׁוְא & שָׁאָה confudisse.

CRIT. ESA. XI. v.1. Exibit virgultum de trunco succiso Isaj. וְנֵצֶר & surculus de radicibus ejus fructificabit. LXX. Ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης ἀναβήσεται. *Legerunt* נֵץ, *abjectâ literâ* ר: *nam* נָצַץ *est* Florere. *Pag.274.*

VIND. Negatur illos sic in suo Codice Hebraico legisse: sed נצר hoc sensu acceperunt & intellexerunt. Probatur id inde, quia & Danielis 11.v.7. itidem per Ἄνθος reddiderunt in simili Phrasi. Vel dicendum foret, illos ibi quoque aliam lectionem habuisse. Cui verò id persuadebitur? Significationem hanc in hac voce agnovisse etiam videtur Hieronymus, dum ad hunc locum scribit; *Pro* Flore, *qui Hebraicè dicitur* נֵצֶר, *Aquila, Symmachus, & Theodotion,* Germen *transtulerunt.*

CRIT. PSAL. XLII. v.7. Spera in Deum, nam adhuc celebrabo ipsum, &c. יְשׁוּעוֹת פָּנָיו: אֱלֹהַי עָלַי Salus est facies ejus, ô Deus mi, anima mea apud me deprimitur. LXX. ὅτι ἐξομολογήσομαι αὐτῷ, σωτήριον τοῦ προσώπου μου, καὶ ὁ Θεός μου. *Legerunt* פָּנַי

וֵאלֹהָי ; *nempe Vav affixum vocis* פניו *junxerunt cum voce sequentis versiculi* אֱלֹהָי, *unde satis liquet, eos non esse usos codice, in quo notulis essent distincti ab invicem versiculi. Sixtini editio non habet illud* καὶ, *sed aliæ editiones habent. Porrò versus ultimus hujus Psalmi, ubi idem repetitur totidem penè verbis, sic legitur*, יְשׁוּעֹת פָּנַי וֵאלֹהָי, Salus faciei meæ, & Deus meus; *quæ lectio videtur melior. Pag.269.*

VIND. Adscribam de hoc loco judicium Drusii ex ejus Quæsitis per Epistolam, Epist.103. ad Richardum Thomsonum: *Ps.42. v.6.* פניו : אלהי. *Hunc locum ita legunt ac interpungunt omnes codices Hebræi, mihi hactenus visi. Tamen suspectum eum reddunt, primùm Interpretatio Græca;* τοῦ προσώπου μου, καὶ ὁ θεός μου: *deinde finis hujus Psalmi, tùm etiam sequentis. De quo me admonuit communis amicus noster Edouardus Livelens, cui videbatur potiùs legendum*, פָּנַי וֵאלֹהָי, Vultus mei, *&* Dei mei; *ut Versus iste finiat in nomine* אלהי, *& septimus incipiat à particula* עָלַי, *quæ proximè sequitur. Dicam quod res est. Movit ille me, sed non planè permovit. Nam quæ pro recepta lectione nunc adducam, præponderant.* Primò *consensus exemplarium, de quo dixi:* secundò, *Interpretes Hebræi, qui aliam lectionem non agnoscunt:* tertiò, *Paraphrastes Chaldæus, qui vertit;* Ob salutes quæ ab eo, Deus meus in me, &c. quartò: *Aquila Ponticus, cujus interpretamentum laudatur in notis ad editionem Romanam*, προσώπου αὐτοῦ θεός μου: quintò: *D. Hieronymus, in quo;* Vultus ejus, Deus meus. *Sed Græcus Interpres in antiquis exemplaribus invenit* פני ואלהי, *translatâ literâ Vav à fine vocis præcedentis ad initium sequentis! Hoc verum non videtur. Nam Scriptura codicum vulgariorum corrupta est. Scribi enim debet certè*, προσώπου μου ὁ θεός μου, *absq; copula. Id probo partim ex libris emendatioribus, in quibus illud* καὶ *abest, partim ex Epistola ad Suniam & Fretellam, ubi Hieronymus ita scribit;* Quadragesimo primo: *Salutare vultus mei, Deus meus.* Pro quo invenisse vos dicitis σωτήριον τοῦ προσώπου μου καὶ ὁ θεός μου, id est; *Salutare vultus mei, & Deus meus.* Sed sciendum est, hoc in isto Psalmo bis inveniri, & in primo positum esse; *Salutare vultus mei, Deus meus:* in secundo autem, id est, in fine ipsius Psalmi; *Salutare vultus mei, & Deus meus.* Ita duntaxat, ut *Et* conjunctio de Hebræo & Theodotione sub asterisco addita sit. *Ex quibus & illud discimus, in Græcis exemplaribus antiquis absuisse copulantem etiam vers.12. cum ibi additam scribat sub asterisco, ex Hebræo & Theodotione. Si-*

ne. Si vacas, vide notata editionis Romanæ in hunc locum. Hactenus ille.

Simeon de Muis: *Latinus post Græcum habet hic*; Salutare vultus mei, & Deus meus. *Legit enim hic Hebraica, ut in ultimo versu. Et hic mendosos esse codices Hebræos nonnulli ex postremo versu coarguunt. Verum D. Hieronymus utrobique legit, & distinxit, ut hodiè est in Hebræo.*

CRIT. I. CHRON. XVII. v. 11. Suscitabo semen tuum post te, אֲשֶׁר יִהְיֶה מִבָּנֶיךָ quod erit de filiis tuis, & stabiliam regnum ejus. LXX. *ὃς ἔσται ἐκ τῆς κοιλίας σου. Legerunt* מִבִּטְנְךָ*: nam* בֶּטֶן *est κοιλία. Pag. 277.*

VIND. Negatur, ex versione sequi variam lectionem: sensum reddiderunt, prout ipsis visum fuit. 1 Paral 2. v. 10. pro בְּנֵי יְהוּדָה LXX. habent *Οἴκου Ἰούδα*: Sic Jerem. 16. v. 14. pro בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, *τὸν οἶκον Ισραὴλ*: Sic cap. 23. v. 7. Sic Ezech. 2. v. 3. & 35. v. 5. & 37. v. 21. Soph. 1. v. 9. pro בְּנֵי הַמֶּלֶךְ *τὸν οἶκον τοῦ βασιλέως.* An ideò dicemus, illos pro בני legisse בית in suis codicibus? Alibi reddunt *Σπέρμα Semen*, ut 1. Paral. 16. v. 13. An dicemus illos ideò legisse זרע pro בני? Alibi aliter transtulerunt: num semper dicemus, illos aliquid aliud pro eo legisse?

CRIT. JOBI XL. v. 5. Orna te jam גָּאוֹן וָגֹבַהּ magnificentiâ & fastu. LXX. *ἀνάλαβε δὴ ὕψος καὶ δύναμιν. Legerunt* גְּבוּרָה *pro* גבה. *Ibid.*

VIND. Quis verò hoc tam certò Critico dixit? Num ubique omnia ita ad literam sunt interpretati LXX. ut ex quavis voce non ad literam redditâ, variam lectionem venari liceat? Septuaginta sæpè unum idemque vocabulum per diversa reddunt non solum synonima sed & aliud significantia; non quòd aliter ibi legerint vel legendum putarint, sed quòd vocabulum illud ibi eam vim, eumque sensum habere judicarint. Ad quam regulam diligenter est attendendum. Et גבה primò & propriè significat *Altitudinem & Sublimitatem*; quo sensu & in præsenti loco sumitur, non pro *Fastu* & *Superbia*, ut Criticus reddit: Eam significationem cum præcedens גאון etiam habeat, & duo sint synonima, maluerunt alteram *δύναμιν* reddere. Quæ enim alta & sublimia, plerunq; etiam conjunctam habent Virtutem & potentiam. Psal. 10. v. 4. ubi in Hebræo legitur כגבה אפו *Secundum exaltatio-*

nem faciei vel iræ suæ, LXX. reddunt κατὰ τὸ πλῆθος Secundum multitudinem *iræ suæ*. Ezech.19. reddunt Μέγεθος *Magnitudinem*. An dicemus illos hic etiam aliud legisse, quia גֹּבַהּ non significat πλῆθος *Multitudinem* neq; *Magnitudinem?* Nugæ. Sensum respexerunt & reddiderunt, prout ipsis visum fuit. Et in hac versione ὕψος forte referendum ad גֹּבַהּ, quia id & aliâs sic transferre solent; δύναμις ad גָּאוֹן. Licet enim hoc vocabulo illud nullibi aliâs exponant, attamen æquipollentibus, ut sunt ἰσχὺς *Fortitudo*, κράτος, κραταιότης *Robur*, Esa.2.v.10.19. Psal.88.v.10. & 45.v.3.

CRIT. AMOS IV. vers.13. *in Hebræo legitur:* Ecce ego creo הָרִים montes. At LXX. ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν. *Ergo legerunt in suo codice* רַעַם (quod *Tonitru* significat) *pro* הָרִים Montes. *Pag.287.*

VIND. Quis verò in tanta Græcorum Bibliorum variatione ausit affirmare, illos aliter legisse, quàm nos legimus, cùm ex tot aliis causis illæ possint procedere & Hebraici codices omnes, imò & reliqui Interpretes omnes, constanter legerint הָרִים *Montes?* D.Hieronymus ad hunc locum notat: *Pro* Montibus, *qui Hebraicè dicuntur* הָרִים *soli LXX.* βροντὴν, *id est*, Tonitru, *verterunt*. Nihil dicit, vel suspicatus est, quasi aliter in suo codice legissent. Mirum sanè Viro tam sagaci, tam diligenti in conferenda & expendenda versione LXX. hoc non in mentem venisse. Placuit ipsis sic transferre, & pro הָרִים legere הרעים, vel הרעם. Quis verò cæteris omnibus reclamantibus, asseverare audeat, illos solos aliud exemplar habuisse? Si tale habuerunt, an illud solum in mundo fuit? In Wechelianis Bibliis annotatur; *alia exemplaria habere* τὰ ὄρη, *ut in Hebræo*. Cur ergo non illa potius exemplaria proba judicabuntur? Et variantibus exemplaribus Græcis, quæ certitudo variæ lectionis?

CRIT. Ibidem: Qui indicat homini מַה שֵּׂחוֹ quæ meditatio ejus. *LXX. reddunt;* ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν χριστὸν αὐτοῦ. *Legerunt unicâ voce* מְשִׁיחוֹ, *pro* מַה שֵּׂחוֹ. Pag.290.

VIND. Ita quidem reddiderunt, ac si legissent משיחו, sed quomodo certò sciri potest, illos in suo codice Hebræo sic legisse? Aliud fuit judicium D. Hieronymi, qui ad hanc ipsorum versionem scribit: *Soli LXX. transtulerunt*, in Christum suum, *similitudine & ambiguitate decepti*. Quis non D. Hieronymi judicio

cio plus tribuat, quàm Critici nostri? Et quis credat, illos solos iterum aliud exemplar habuisse? Aquila, Symmachus, Theodotion, juxta Hebræam lectionem transtulerunt. Si D. Hieronymi judicium non placet, dicere possumus, illos, licet non decepti fuerint, sed lectionem Hebræam viderint, tamen sic transferre voluisse, quia constat, illos sæpè allegoricè multa transtulisse, & ad Christum traduxisse quæ potuerunt, Quia igitur viderunt, levi mutatione ex מה שיחו fieri posse משיחו, placuit ipsis hic prophetiam de Christo facere: quasi dicere voluissent ut Hebræi sæpè; Ne legas מה שיחו, sed משיחו. Mera conjectura & vana divinatio est, ex hujusmodi discrepantiis, varias lectiones codicis Hebræi constituere.

CRIT. CANTIC. VI. v. 5. *in fine additur* (ad Hebraica sc.) *hoc hemistichium; ὡς σπαρτίον τὸ κόκκινον τὰ χείλη σου, ϰ ἡ λαλιά σου ὡραία, quod est desumptum ex cap. 4. v. 3. Additionem illam agnoscunt Aquila, & cæteri Græci Interpretes. Unde liquet, perperam jam omitti in hodierno codice Hebræo.* Pag. 293.

VIND. At additionem illam non agnoscunt codices Hebræi, non Paraphrastæ Chaldæi, non vetera Medraschim in illum librum scripta, non Masora. Nam Masora cap. 4. v. 3. ad vocem כחוט, & ad מדבריך notat, *illas non amplius reperiri:* sic verò bis extarent in illo libro: deinde numerus versuum itidem à Masorethis supputatus sic augeretur. Itaque quia locus ille cap. 6. v. 5. prorsus parallelus est loco cap. 4. v. 3. vel Interpretes ipsi, vel alius aliquis nasutus scriba ille ibi inseruit, aut ad marginem adscripsit, unde postmodum in textum relata fuerunt. Suprà multis exemplis visum, loca parallela non semper examussim esse eadem, sed verba quædam variare, quædam detracta, quædam esse addita. Quòd Aquila, & cæteri Interpretes illa quoque habent, non est mirum. Suprà enim alicubi dictum, Versiones sæpè sibi invicem longè magis esse similes, quàm sunt Textui authentico, sicut aquæ ex rivis deductæ sibi invicem longè magis similes sunt, quàm fonti, unde sunt deductæ. Et annon major sit habenda fides concordiæ codicum Hebraicorũ & Masoræ, quàm versionibus, prudens Lector judicabit! Quot ejusmodi assumenta habent Interpretes Græci, Paraphrastæ item Chaldæi! Cornelius à Lapide rectè annotat, *hos Interpretes ex capite quarto ista verba huc transtulisse*, non ex codice suo Hebræo.

CRIT.

CRIT. PSALM. XIII. *v. ultimo, in fine adduntur* à LXX. *ista*, καὶ ψαλῶ τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου τοῦ ὑψίστου, *quam additionem Vulg. Versio agnoscit, eamq; explicant S. Hieron. August. Theodor. & Euthymius, & in Hexaplis ista notata erant lemnisco, tanquam revera addenda, rectéq; addita.* Pag. 293.

VIND. Additio hæc quoque est ab Interpretibus, non ex Codice Hebręo, profecta. D. Hieronymus sæpè sequitur τοὺς LXX. eosque explicat, cujus rei alias habuit causas, quàm quod illa agnosceret pro lectione Veritatis Hebraicæ. Audiatur Genebrardus, qui & LXX. & Vulgatam tuetur, ubicunque potest: Ille ad hunc locum scribit; *Hæc per appendicem apposita sunt præter Fontem; ut doceremur, ista dici non modò de oris cantu, sed etiam instrumentorum musicorum pulsatione.* Nec omnia exemplaria Græca habent, sed absunt à quibusdam. Cur quæso semper illa pro genuinis agnoscenda sunt potiùs, quæ à Fonte Hebræo recedunt? Nulli codices Hebræi, neque etiam Paraphrastes Chaldæus, hanc appendicem agnoscunt. Desumpta videtur ex Psal. 7. v. ultimo, ubi ista verba leguntur in Hebræo. *Lemniscus* in Hexaplis nota erat non approbationis, sed diversæ lectionis & scripturæ codicum Græcorum. Itaque lemniscus nihil facit pro confirmanda illa lectione.

CRIT. PSAL. XXXIII. v. 10. *in fine versiculi LXX. addiderunt.* καὶ ἀθετεῖ βουλὰς ἀρχόντων. *Vulg. Versio, & S. Augustinus agnoscunt eandem additionem.* Pag. 293.

VIND. Si LXX. *addiderunt*, ergo non extitit in Hebræo, & propterea pro Varia lectione agnosci nequit. Vulg. Versio, & Augustinus sequuti sunt LXX. Mihi videtur irreptitium esse hoc additamentum, ad marginem à quodam explicationis loco adscriptum, & postmodum in textum relatum. Versus enim integer ita habet: Κύριος διασκεδάζει βουλὰς ἐθνῶν, ἀθετεῖ δὲ λογισμοὺς λαῶν, καὶ ἀθετεῖ βουλὰς ἀρχόντων. Geminatio ista verbi ἀθετεῖ facit, ut suspicer, hanc fuisse alicujus ad præcedētia verba glossam, quæ postea textus vicē occupavit, vel ipsi LXX. quod sępè fecerunt, latiùs sententiam illam explicare, & Paraphrastas agere voluerunt. Nulli Hebręi codices, nec Paraphrastes Chaldæus, agnoscunt hoc additamentum.

CRIT. PSAL. XXXVII. v. 28. *post,* Misericordes ejus in æternum servantur: *LXX. addunt,* Ἄνομοι δὲ ἐκδιωχθήσονται. *quam additionem etiam Symmachus agnoscit.* Pag. 293.

VIND.

VIND. Esto: quæritur autem, an additio illa olim fuerit in textu Hebræo? Sunt qui ideò putant desiderari ista verba in textu Hebræo, quia Psalmus hic est inter Alphabethicos, habens alternos versus ferè à literis Alphabethi ordine incipientes: hîc verò litera ע deficit, quam his verbis comprehensam fuisse suspicantur, & lectum olim, עוילים יענשו, quæ cum sequentibus verbis si conjungantur, ut unum versum absolvant, ordo Alphabethicus sic complebitur. At Codices Hebræi ista verba non agnoscunt. Paraphrastes Chaldæus, & D. Hieronymus in versione sua, quam ex Hebraica veritate confecit, ea ignorant: non etiam in omnibus Græcis exemplaribus reperiuntur. Itaq; verissimum videtur esse, quod Genebrardus scripsit: *Septuaginta sæpè addidisse de suo, quæ ad sententiam perficiendam desiderari existimabant, & sic hoc quoque loco, quò apertior esset antithesis, ista interjecisse, quæ videbant à Davide prætermissa per ἀφήμνστον, quod nollet contaminare suum ordinem literarium, mentione* עוילים *vel* עולים *Injustorum, pravorum.* Agellius Episcopus Acernensis putat, *verba illa Hebraica,* לעולם נשמרו In æternum conservabuntur, *Septuaginta, aut alios aliquos Interpretes legisse in aliquibus libris paulò aliter,* עולים נשמרו *ideoq; vertisse,* Injusti punientur: *atque ex his duabus Interpretationibus junctis factum esse, ut eadem verba Hebraica paulò aliter lecta, bis in Græco & Latino ponerentur*, In æternum conservabuntur; *&*; Injusti punientur. Nobis judicium Genebrardi & D. Hieronymi verisimilimum videtur.

PSAL. XLV. v.14. vide suprà cap. 2.

CRIT. SOPH. III. v.17. יחריש באהבתו Silebit in amore suo (Dominus). *At LXX.* καινιεῖ σε Innovabit te. *Legerunt* יחדיש *per* ד, *optimo sensu. Pag.253.*

VIND. Sic transtulerunt, decepti, ut sæpè, similitudine literarum ר & ד, ut loquitur Hieronymus. Sit sensus ille commodus: at non est commodior, quàm Hebrææ lectionis, quia non ex mente Prophetæ. Vult dicere, *Silebit, conticescet in amore suo*, h. e. *quâ erga te est propensione connivebit ad peccata tua.* Locutio elegantissima, in qua nihil incommodi vel violenti: in lectione autem illâ fictâ LXX. desideratur pronomen *Te*, cujus nullum vestigium in Hebræo. Vide, Lector, interpretes.

CRIT. JOS. XV. *post versum 59. adduntur in Sixtina editione duo*

versiculi, in quibus habentur nomina undecim urbium tribus Judæ, qui duo versus hodiè non extant in hodierno textu Hebræo, nec in editione Complutensi τῶν LXX. Sed S. Hieronymus Comment in Mich.5. ad hæc verba; Et tu Bethlehem Ephrata, *de illis versiculis sic loquitur;* Legimus juxta LXX. duntaxat Interpretes in Jesu Nave, ubi tribus Judæ urbes & oppida describuntur, inter cætera & hoc scriptum; *Theco & Ephrata, hæc est Bethlehem, & Phagor, & Aetham, & Culon & Tami, & Soris, & Caram, & Gallim & Bether, & Manocho, civitates undecim, & viculi earum;* quod nec in Hebraico, nec apud alium invenitur Interpretem; & sive de veteribus libris erasum sit malitiâ Judæorum, ne Jesus Christus de tribu Juda ortus videretur, sive à LXX. additum, nequaquam liquidò cognoscentes, certum quid novimus. *Et sanè videntur rectè additi à LXX. hi duo versiculi, nam ni agnoscantur pro genuinis, in longâ illâ urbium tribus Judæ enumeratione, quæ eo capite continetur, non habetur Bethlehem Ephrata, quod non videtur verosimile, cùm fuerit illa nobilis natalibus Davidis & Christi. Omninò ergo videntur malè esse omissi isti versiculi in hodierno textu Hebræo.* Pag.294.

VIND. Nec Hebræi codices, nec Paraphrastes Chaldæus, nec Masorethæ, nec Commentatores Hebræorum, nec Vulg. Vers. nec D. Hieron. neque etiam omnia exemplaria Græca, istum versum agnoscunt. Quare ergo contra tot authoritates pro genuino agnoscendus, qui in quibusdam duntaxat Græcis exemplaribus legitur? Andreas Masius in Annotationibus suis ad hunc locum etiam testatur, *in suo exemplari Syro, ante mille annos scripto, hæc omnia obeliscis jugulata esse.* D. Hieronymus dicit *incertum esse, an Judæi illa verba malitiose eraserint, an à LXX. sint addita.* Ratio, quam Criticus affert, nullius est momenti; nam etsi Bethlehem Ephrata natalibus Christi & Davidis fuerit nobilis, tamen ideò non necesse fuit illius hoc in loco mentionem facere, quæ ex aliis locis satis nota est. Scopus libri Josuæ fuit per descriptionem introductionis Israëlitarum in terram Canaan, ejusque possessionis, testatum facere, quòd omnes promissiones Divinæ, Patribus de terra illa factæ, exactissimè impletæ fuerint, atque sic nos in fide promissionum Divinarum confirmare, sicut legimus Jos.23. v.14. *Cognoscite ergo toto corde vestro, & totâ animâ vestrâ, quòd non ceciderit verbum unum ex optimis verbis, quæ loquutus est Dominus Deus vester super*

vos:

omnia evenerunt vobis, non cecidit ex eis verbum unum. Probabile , hæc à LXX. aut potiùs à quodam alio fuisse ex aliis diversis locis Scripturæ, collecta, & ad marginem primò adscripta, stmodùm in textum ipsum infulta, ad pleniorem recensionem bium tribus Juda. Constat, in illis Catalogis possessionum sinlarum tribuum, non omnium urbium, pagorum & villarum ntionem fieri, sed longè plures fuisse. Andr. Masius ad Jos.19. stimat, *fieri posse, ut in istis catalogis ea sola nuncupata sint urbes, & minatim scripta, quarum nomina metatores raptim annotarant; cùm erarum in quaque portione, similiter atque pagorum & villarum frentiam, amplitudinemq; oculis animoq; observasse, & universè annoſe contenti fuissent.*

CRIT. RUTH. I. v.14. *post hæc Hebræi codicis verba*; Et osculata est Orpha socrum suam; *LXX. addiderunt* Καὶ ὑπέστρεψεν εἰς τὸν λαὸν αὐτῆς Et reversa est ad populum suum, *quam additionem agnosc & Vulgata Versio S. Hieronymi.* Pag.293.

VIND. Quid inde? An propterea ista verba in codice Hebræo sic expressa fuêre? Negamus. Sive LXX. ipsi, sive quicunque alius hæc verba adscripsit, sensum respexit, &, quod imperfectè ac concisè dicitur in Hebræo textu, explevit; Dum enim dicitur; *Et osculata est Orpa socrum suam,* subintelligitur, *Et reversa est, vel, abiit:* (Discedentes enim, osculo valedicebant). Hinc statim de Rutha dicitur; *Ruth verò adhæsit ei.* Et socrus illarum dicit ad Rutham; *Ecce reversa est cognata tua ad populum suum.* Tremellius quoque & Junius reddiderunt; *Et Orpa osculata socrum suum abiit.* Num & in suo codice Hebræo legerunt illud *Abiit?* Neque vulgata versio totum illud agnoscit, quod est apud LXX. sed verbum tantùm; *Osculata est socrum suam, & reversa est.* Non habet, *Ad populum suum.* Unde apparet expositionem hanc esse, non variam lectionem.

Sed hæc sufficiant pro Specimine Examinis Variarum Lectionum ex versione Græca τῶν LXX. ex quibus de aliis judicare discet Lector. Omnia enim ad eundem modum examinare res foret infinita. Curæ nobis in eo fuit, ex ingenti illa farragine, sine modo & judicio congestâ, ea inprimis exempla non prætermittere, in quibus Criticus non tantùm constituit Lectionem *aliam*, sed & eam *meliorem* & *convenientiorem* judicat, quàm ho-

diernam: Sic enim compendiosè cerni posse visum est, quid de cæteris quoque sit judicandum, quibus ille nullam prærogativam præ nostra lectione attribuit. Nam si illæ, quæ, ex ejus mente, veriorem, meliorem, & convenientiorem sensum fundunt, nullæ sunt, quid de cæteris sentiendum, in quibus vel ambiguum est, utra alteri præferri posit, vel planum, Lectionem codicum nostrorum esse meliorem? Si *id quod Lux est* in hac Sacra Critica, *Tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quanta erunt?* Hoc quippe suffulcit fundamento Certitudinem prætensæ suæ variæ lectionis, quòd illic evidens illa sit, *ubi Hebræorum codices hodierni sensum fundunt vel nullum, vel falsum, vel absonum, vel absurdum.* Si in Causis discrepantiarum investigandis & eruendis nostrum ingenium aliquando fortè defecit, quis miretur? Quis enim ubique dicat, vel divinare queat, quas illi causas sic vertendi habuerint, quid've in singulis spectârint? *Profunda sunt cordis humani cogitationes interiores,* Psal.64. v.7. *Quod autem profundum, quis semper inveniat?* Eccles.7. v.25. Textus Sacer in se *rectus est: homines autem* in illo interpretando *quærunt sibi ratiocinia plurima & varia.* v.28. Et *errata quis intelligat?* Quis ab *occultis erroribus* hanc Versionem absolvat, quorum (omnium doctorum judicio) tùm ab ipsis Interpretibus, tùm ab eorum librariis, sunt innumeri?

Interim hoc satis evidenter ex hujus nostri Examinis collatione spero Lectorem cordatum visurum, quàm perfunctoriam Criticus in locorum horum consideratione operam præstiterit, quamque temerè quamvis occasionem, Variam lectionem fingendi, arripuerit. Observabit, illum *vel* eruditos Interpretes, seu veteres, seu recentes, non inspexisse & in consilium adhibuisse, qui & Hebraicæ lectionis veritatem, & variæ lectionis vanitatem, solidissimè sæpè demonstrarunt: *vel* illos omnes pro fungis habuisse, ut qui illorum judicio, versionibus, notis, observationibus, & Commentariis doctissimis, superciliosè posthabitis & spretis, in Nova hac sua Critica, seu *Novo hoc genere illustrandi Sacrum Textum* (sic vocat ipse lib.4. cap.14. in fine) tot loca nobis reponit, & de mendo suspecta facit, quorum integritas & sinceritas ab illis eruditissimè est demonstrata, & ab ejus conjecturis vindicata.

Equidem lib.4. cap.XV. *Vindicare conatur has suas varias lectiones*

ctiones adversus objectiones, quibus illa impetuntur: Sed & hoc leviter & perfunctoriè. Nequaquam enim omnes Objectiones, quæ contrà proferuntur, tangit: & quas ad nonnullas affert Responsiones, eæ jam magna ex parte hîc, & in prima parte, sunt dilutæ. Itaque illis missis, pergemus ad alia.

CAPUT IX.

De Variis Lectionibus, quas deprehendi posse putat Criticus, ex Aquila, Symmacho, Theodotione, & reliquis Interpretibus Græcis, cum hodierno Textu Hebræo collatis.

QUia hîc de Græcis Interpretibus LXX. egimus, subjungemus his pauca quædam *de Variis lectionibus, quas etiam colligit Criticus ex Fragmentis reliquorum Interpretum Græcorum, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, &c.* de quibus agit *lib.5. cap.4.5.6.*

Eandem hîc observat methodum, ut in genere *primò quædam dicat de Interpretibus ipsis, tùm de Variis, quæ ex iis deprehendi possunt, Lectionibus 1. circa Vocales, 2. circa Literas, 3. circa voces integras.* Rarò autem, & in paucissimis locis, quod observare potuerim, suam interponit crisin, ut dicat, quæ nam lectio sit melior, quod tamen maximè Critici Sacri officium fuisset. Unde & nos hîc breviores erimus. Nam, ut totam illam rhapsodiam excutiamus, nec nostri est otii, nec è re Lectoris. Plura adhuc nobis agenda restant, quæ magis ad scopum.

Quòd *ratione Punctorum* aliquando aliter legerunt, quàm in nostris codicibus habemus, id non potest ex sententia Critici, adscribi variæ lectioni Codicum Hebraicorum: quia ille statuit, Puncta illorum tempore non extitisse: Non etiam secundum nostram sententiam: quia nos puncta quidem extitisse asserimus; sed existimamus, illos non punctatis exemplaribus esse usos. Ergo ita legerunt, quia illis ea lectio placuit, quia sic legi posse judicarunt. An autem hæc singularium Interpretum lectio, communi & universali Judæorum lectioni præjudicare debeat, & statim ex illa

Interpretatione lectio varia condi, Lector judicet ex iis, quæ passim jam in hoc libro sunt dicta, & adhuc dicentur.

Sic *circa literas*, varians Interpretatio non statim variæ codicis Hebraici lectionis est indicium. Causæ alibi à nobis sunt allatæ. Varietas est in Interpretibus & eorum judicio, non in codice Hebræo. Et posito, illos aliquando aliter legisse, quid ad nos illa lectio, si ea non fuit bona, sed prava, ac proinde non solùm à Massorethis, sed communi consensu reprobata & rejecta? Videamus speciminis loco quædam exempla, & primò quidem talia, quibus ille suâ Crisi meliorem pronuntiat vel æquè bonam Variam lectionem suam.

CRIT. PROVERB. XXI. v. 14. Donum in occulto יְכַפֶּה subigit iram. *Symmachus reddit*, σβέσει ὀργὴν Extinguet iram; *sensu non minus commodo, legens*, יְכַבֶּה. *Pag.* 346.

VIND. Sed qui novit, an in suo codice propterea legerit יְכַבֶּה? potuit verbum כָּפָה hîc accipere eo significato, ut in pluribus aliis vocum istiusmodi significata confunduntur, quæ homogeneis & affinis soni literis scribuntur. Certè sic Hebræi quidam verbum כָּפָה significato *Exstinguendi* exponunt. Sic Paraphrastes Chaldæus מְדַעֲכָא *Exstinguit*. Sic Judæi Germani in Versione Germanica, Er thut verlöschen. Et hi tamen idem legerunt, quod nos legimus. Ergo idem quoque potuit facere Symmachus.

CRIT. ECCLES. VII. v. 13. כִּי בְּצֵל הַחָכְמָה בְּצֵל הַכָּסֶף Quia in umbra sapientiæ, in umbra argenti. *Symmachus, teste Hieronymo*, σκέπει ἡ σοφία, ὡς σκέπει τὸ ἀργύριον. *Videtur utrobique legisse* כְּצֵל Sicut umbra; *ut sit sensus; Qualis est umbra sapientiæ, talis est umbra argenti, hoc est, ut iste sapientiâ & prudentiâ suâ tutus est, sic & ille divitiis suis, quæ lectio videtur melior, estq; phrasis illa isti simillima*, כָּעָם כַּכֹּהֵן sicut populus, sic & sacerdos. *Ibid.*

VIND. Negatur, ex hac versione sequi illum aliter in suo codice legisse. Alio sensu verba hæc ipsa Hebræa accepit, quàm Criticus, nimirum non in constructione, *In umbra sapientiæ, & in umbra argenti* (scil. requiescit homo): sed absolutè; *In umbram*, vel, *pro umbra est sapientia*, (ut) *in umbram est argentum*, quod idem cum illo quod Symmachus transtulit. Vel etiam præpositionem ב geminatam, pro similitudinis nota accepit. Sic scribit Mercerus ad

nus ad hunc locum: *Nota duplex* ב *Hebraicè interdum repeti, sicut & duplex Caph, ubi plena similitudo duorum designatur, & absoluta convenientia. Sic Hos.* 13. v. 9. כִּי בִי בְעֶזְרֶךָ Quia in me in auxilio tuo: i. e. *quia in me auxilium tuum, & ego in auxilio tuo. Sic in illo Jobi* 18. v. 8. כִּי שֻׁלַּח בְּרֶשֶׁת בְּרַגְלָיו Quia missum est in rete in pedes ejus, *h. e. missum est rete in pedes ejus, vel, pedes ejus immissi sunt in rete, ubi Hebraicè est duplex* ב. Hoc sensu reddidit etiam Paraphrastes Chaldæus: *Nam sicut absconditur vir in umbra sapientiæ, sic absconditur in umbra argenti*; Et tamen nemo Hebræorum cogitavit illum aliter legisse. Itaque non sequitur necessariò ex varia hac versione, varia codicis Hebræo lectio.

CRIT. PSAL. CXIX. v. 119. סִגִים הִשְׁבַּתָּ Instar scoriæ fecisti cessare omnes improbos terræ. *Aquila & Symmachus*, ἐλογίσω reputasti; *legerunt* חָשַׁבְתָּ, *quæ lectio commodiorem videtur sensum fundere. Pag.* 347.

VIND. Primò in Manuscriptis exemplaribus facilis est error, ut pro ה legatur ח, maximè ubi utraq; significatio locum habet, ut maximè cùm sine punctis scripta essent exemplaria, facilè potuerit pro השבת legi חשבת. Deinde potuerunt illi etiam per ה scriptum, accipere eo significato, ut idem sit quod חשבת. Ut incerta valdè sit ex versione hæc consequentia, Codices Hebraicos tùm temporis variasse. Masora lectionem Hebraicam confirmat, notans, השבת *bis reperiri, hîc*, & Psal. 89. v. 45.

CRIT. PROVERB. XIV. v. 33. In corde intelligente requiescet Sapientia, & in medio (*hoc est, in corde*) stultorum תִּוָּדֵעַ cognoscetur *Aquila & Theodotion*, οὐ γνωσθήσεται Non cognoscetur; *addunt negativam, quæ lectio melior videtur: sapientia enim non cognoscitur, neque invenitur in medio, seu corde & mente stultorum: ista enim pugnant, ut sint stulti, & ut sapientia sit & inveniatur in medio illorum. Pag.* 349.

VIND. Aquila & Theodotion suppleverunt negativam de suo, non ex codice Hebræo aliquo: nemo enim reliquorum Interpretum illam agnoscit. Et si cui iste sensus adlubescat, sciendum, illam etiam ex nostra lectione erui posse sine varia lectione, si posteriora illa verba interrogativè sumamus, per ellipsin He interrogativi, ita sc. וּבְקֶרֶב כְּסִילִים תִּוָּדֵעַ *Et an in medio stultorum cognoscitur?* quæ interrogatiò vim habet negandi; *Et in medio stultorum*

torum nequaquam agnoscitur. Hujus ellipseos exempla vide supra ad Psal. 105. v. 28. pag. Hebræi variè interpretantur. Quidam hoc sensu accipiunt istud dictum: *Sapientia in corde intelligentis requiescit*, (h. e. conclusa quasi manet, non temerè & inconsultò, sed suo loco & tempore, ubi vel necesse, vel utile est, eam profert): *sed in medio stultorum cognoscitur* (pauxillum sc. illud sapientię, quod habent vel habere se putant, sine delectu & judicio profundunt, instar statèris in lagena magnum strepitum edentis). Sic similia dicta sunt Prov. 13. v. 16. & 12. v. 23. Quò quis sapientior & doctior, eò modestior: quò indoctior, eò audacior, & gloriosior. Hanc expositionem putat genuinam esse Munsterus. Alii hoc referunt ad Sapientiam intelligentum, de qua in prima versus parte; *Et in medio stultorum cognoscitur*, sc. *Sapientia intelligentum, prudentum:* i. e. palàm eam faciunt stultis, si fortè eam addiscant. Paraphrastes Chaldæus aliter: *In corde intelligentis requiescit sapientia: & in medio stultorum stultitia cognoscitur.* Supplevit ille nomen שטיותא; an dicemus illum quoque ex suo codice sic transtulisse, & aliter legisse? Nequaquam. De suo id supplevit, ad illum, quem ille respiciebat, sensum exprimendum. Idem dicendum de Aquila & Theodotione.

EXOD. III. vers. 13. Exivisti in salutem populi tui, לְיֵשַׁע אֶת מְשִׁיחֶךָ in salutem uncti tui, *h. e. ut Christum à morte per resurrectionem liberares. At Sexta editio Græca,* διὰ Ἰησοῦν Χριστόν σου propter Jesum Christum tuum. *Legerunt* לְיֵשַׁע hoc est, עַל יֵשַׁע *quæ lectio sensum fundit percommodum.* Pag. 341.

Sensus est bonus & pius: sed nego, esse percommodum, quia sic non tantùm vox לְיֵשַׁע aliter est legenda, quàm legitur: sed articulus אֶת quoque est elidendus: nam illo præsente interpretatio Græca commodè locum non habet. Interpres ille Græcus, quisquis fuit, non aliter legit, sed transtulit ac si aliter legisset, quia apertiùs ad Christum voluit hunc versum reducere, & quia in eo invenit לְיֵשַׁע, & מְשִׁיחֶךָ, nullâ habitâ ratione lectionis literalis, & constructionis Grammaticæ, ita reddidit. Elegans autem est phrasis Hebræa, לְיֵשַׁע אֶת מְשִׁיחֶךָ *Ad salutem Christum tuum*, h. e. *ad salvandum Christum tuum.* Exemplum regulæ illius; *Substantiva verbalia, tam absoluta, quàm constructa, eleganter & frequenter regunt casum verbi sui*, de qua vide Thesaur. Grammaticum lib. 2. cap. 3.

cap.3. Reg.3. Sexta Interpretatio horum Græcorum Interpretum post natum Christum demùm inventa & facta creditur. Unde recens videtur glossema, ex zelo Christianæ religionis additum.

Plura, quod putem, exempla non habet Criticus, ex his Interpretibus, in quibus illorum lectionem præ nostra hodierna laudet.

Videamus verò etiam *nonnulla alia, in quibus simpliciter Variam lectionem notat & observat, sine Crisi comparativa.*

Crit. Numer. VII. v.3. עֶגְלֹת צָב Currus tecti, *Gallicè,* des Coches, *aut,* de Carosses. *Sic Aquila,* σκεπαστὰς, *nempe* ἀπὸ τῆς σκέπης. *At Samaritanus codex habet* δυνάμεως. *Legit* צָבָא, *pro* צָב. *Pag.*343.

Vind. Quòd Samaritanus interpres ita reddit, non sequitur illum legisse צָבָא cum א in suo codice Hebræo, sed colligitur inde, illum צָב à צָבָא deduxisse, & pro ejus synonimo accepisse, per ablationem tertiæ radicalis, sicut dicitur שָׁוְא, & שָׁו, item צַו à צָוָה. Sic in בוא aliquando Aleph in fine aufertur. Nec mirum; cùm ista vox bis tantum occurrat. Esa.66. v.20. ubi in plurali legitur וּבַצַּבִּים, pro eo in Paraphrasi Chaldaica Jonathanis, in editione Felicis Pratensis, legitur וּבִדְחֵילִין *Et cum exercitibus.* Id quidem in sequentibus editionibus Venetis mutatum, & substitutum וּבִרְהָלִין, vel וּבִרְחֵילִין *Et cum ovibus.* Quàm benè nescio. Ego priorem lectionem ובדחילין præfero, & restituendam existimo. Procul dubio enim Jonathan ibi quoque ad radicem צָבָא respexit.

Crit. Esa. V. v.1. In colle בֶּן שָׁמֶן filio olei, *hoc est, pinguissimo, feracissimo. At Symmachus*; In medio olivarum. *Legit* בֵּין Inter. Ibid.

Vind. Neque hîc sequitur illum legisse in suo codice בֵּין, cum Jod sc. in medio: sed בֵּן accepit, defectivè sc. scriptum, pro בֵּין. Sic defectè legitur בֵּנָן *In medio,* in Venetis Magnis, Jesa.44. v.4. Sic Ezech.10. v.2. מִבֵּנוֹת לַכְּרוּבִים *E medio Cherubinorum.* Huc referunt quidam Psal.9. v.1. לַבֵּן, & explicant, *Ad medianum,* sc. cantum, quem *Tenorem* vulgò vocant. Hinc etiam deducunt אִישׁ הַבֵּנַיִם *Vir medietatum,* h. e. *Intermedius,* interponens se inter duo castra, duello pugnam transacturus. Sic itaque hîc quoque Symmachus potuit accipere בֵּן, ac proinde nulla varia lectio hinc colligitur. Præterea fieri potest, ut sensus ratione ita transtulerint.

Quid enim est aliud, *In colle filio olei*, quàm, *In colle oleosissimo, olivis plenissimo, adeoq; in medio olivarum?*

CRIT. JESA. XXV. v. 7. Deglutiet (Dominus) in monte isto faciem הַלּוֹט הַלּוֹט involucri duplicati, quod super faciem omnium populorum, *h. e. tollet velamen cæcitatis, & tenebras ignorantiæ, quâ laborant omnes populi, eosq; illustrabit luce cognitionis suæ, per prædicationem Evangelii. Metaphorica est locutio, ducta ab illis cæcis, qui pupillæ oculi incumbentem habent veluti pelliculam, quâ intercipitur ipsis visus, quæ pellicula arte chirurgicâ, & medicamentis quibusdam detrahi solet, sicq; visus restituitur cæcis. At Symmachus* καταποθήσει ἐν τῷ ὄρει τούτῳ πρόσωπον τοῦ ἐξουσιαστοῦ τοῦ ἐξουσιάζοντος πάντων τῶν ἐθνῶν. *Videtur omninò legisse* הַשַּׁלִּיט *inserto Lamed* (voluit dicere, *Schin*): *nam* שַׁלִּיט *est* Dominator. Ibid.

VIND. Vana conjectura, de alia lectione. Rectè autem dicit esse in Prophetæ hoc loco *Locutionem metaphoricam*. Eam metaphoram de *Involucro* sic evolvere voluit Symmachus, secutus hac in parte Jonathanem Paraphrastem Chaldæum, qui ante ipsum scripsit, & hunc Esaiæ locum sic explicavit: וְיִסְתַּלְעֲמוּן בְּטוּרָא הָדֵין אַפֵּי רַבָּא דְּרַב עַל כָּל עַמְמַיָּא h. e. *Et absorbebitur* (perdetur) *in monte hoc facies principis, principis, inquam, super omnes populos.* Sic quod in Propheta sequitur; וְהַמַּסֵּכָה הַנְּסוּכָה עַל כָּל הַגּוֹיִם *Et tegmen expansum super omnes gentes*, idem Jonathan sic παραφράζει: וְאַפֵּי מַלְכָּא דְּשַׁלִּיט עַל כָּל מַלְכְוָתָא *& faciem regis qui dominatur super omnes Reges.* An dicemus, Jonathanem quoque aliter legisse? Vanitas: Expositio hæc est ejus quod hic legitur, non Varia Codicum lectio. Alium nempe sensum respexerunt isti Interpretes, quàm Criticus, & ad illum suas Interpretationes accommodarunt.

CRIT. ESA. XIV. v. ult. Quid respondebit מַלְאֲכֵי גוֹי nunciis gentis? *Sic solus Symmachus: & reliqui omnes (teste Hieronymo) habent*, Regibus gentis. *Legerunt* מַלְכֵי omisso Aleph. Pag. 344.

VIND. Non sic scriptum legerunt, sed hoc sensu ob vocum affinitatem acceperunt. Docet nos id D. Hieronymus, quem allegat Criticus, sic in hunc locum scribens: *Pro* Nunciis, *id est*, Angelis, *quos solus Symmachus transtulit, omnes* Reges *interpretati sunt, verbi ambiguitate decepti, quia præter unam literam Aleph, quæ in Angelorum vocabulo addita est, eodem* Reges *&* Angeli *apud Hebræos appellantur*

pellantur nomine. Vides Hieronymum non sensisse, illos interpretes aliter in suis codicibus Hebræis legisse, sed verborum similitudine seductos, ita reddidisse. Idem accidit etiam alibi Lxx. Interpretibus. Vide Numer.21. v.21. Prov.13. v.17.

Crit. Hos. VIII. v.6. Quia שבבים fragmina erit vitulus Samariæ, *hoc est, comminuetur in frustula.* Theod. πλανῶν Sym. ἀκαταστατῶν, v. editio, ῥεμβῶν. *Omnes videntur legisse* שבב. Ibid.

Vind. Mihi verò non sic videntur legisse, sed ad significationem verbi שובב, quâ *Avertere, Pervertere, Seducere*, significat, respexisse, quasi scriptum esset שובבים & plurale pro singulari positum per synthesin. Hoc sensu accepit etiam quidam Japhet nomine, cujus Aben Esra hîc mentionem facit, scribens; ויפת אמר כי עגל שמרון יעשה ישראל להיות שובב וזה איננו נכון *Et Japhet* dicit (sensum esse) *quòd Vitulus Samariæ facturus sit Israëlem aversum, seductum. Sed hoc non est rectum.*

Crit. 1.Sam.VI. v.8. Ponetis בארגז in arcula (*seu* capsula) à latere ejus. Aquila, ἐν ὕφει In opere textili. *Legit* בארג*: nam* ארג *est* Texere. Ibid.

Vind. Negligenter hîc Criticus annotavit lectionem Aquilæ, & inde etiam male divinavit. Aquila non simpliciter transtulit, ἐν ὕφει, sed, ἐν ὕφει κρεξὶ *In opere textili lanæ & capillorum.* Ex quo interpretamento colligo ego, illum planè iisdem literis, quibus nos, hîc legisse. Sumpsit nimirum vocem ארגז quæ quadrilitera est, pro composita ex ארג *Textum*, & גז *Lana.* Sic enim גז per Κρεξ *Lana*, reddunt Lxx. Deut.18. v.4. Jobi 31. v.20. Hinc manifesta apparent vestigia lectionis nostræ Hebrææ. Interpretamento huic facem videtur allucere Theodoretus scribens: *Illud* Ἐργάζ (h. e. בארגז) *quidam dixerunt Textilem quasi cophinum: nonnulli autem ex Capillis compositum, qualia sunt ea quæ dicuntur* σακκία.

Crit. Exod. XXXII. v.18. *Josue cum Mose descendens de monte*, Audio, *inquit*, vocem ענות cantilenæ. *At Samaritanus codex habet*, φωνὴν ἁμαρτιῶν ἐγὼ ἀκούω *Legit* עונות. Ibid.

Vind. Non necesse fuit, ut sic redderet, illum aliis literis legisse, quàm nos, sed aliis duntaxat punctis easdem literas, videlicet ענות, pro עונות. Ita, quod Hoseæ 10. v.10. legitur, לשתי עונתם reddunt Interpretes, Lxx. & alii, *Propter duas iniquitates ipsorum.* Cæterùm in textu Hebræo non est ענות, ut Criticus

scripsit, sed עָנוֹת ex Pihel, קול עַנּוֹת אָנֹכִי שֹׁמֵעַ, quod vulgò explicant *Canere*, vel *Cantûs*, vel *Cantantium*. Onkelos; מְחַיְכִין *Ridentium, Ludentium*: Jonathan; קָל פָּלְחֵי פּוּלְחָנֵי נוּכְרָאָה וּמְגַחֲכִן קֳדָמוֹהִי אֲנָא שָׁמַע *Vocem colentium cultum alienum (idolum) & ludentium coram eo audio.* R. Salomon: קול חֵרוּפִין וְגִדּוּפִין *Vocem convitiorum & blasphemiarum*, הַמְעַנִּין אֶת נֶפֶשׁ שׁוֹמְעָן *quæ affligunt & mœrore afficiunt animam audientis ea.* Abarbenel, קול שחוק וקלות ראש *Vocem risus & levitatis.* Lxx. ἐξαρχόντων οἴνῳ *Præcinentium vinum.* Ita singuli Interpretes vocem hanc plus in sensu; quàm in litera, continere judicarunt, ac proinde etiam in exponendo sensum potiùs, quàm etymon sunt sequuti, & plus dixerunt quàm vox ipsa in cortice ostendat.

CRIT. EZECH. XX. v. 43. ונקוטתם Et tædebit vos de omnibus malis, quæ vos fecistis. *Symmachus*, μικροὶ φανήσεσθε. *Legit*, וקטנותם. *Nam* קָטֹן *est* Parvus. *Ibid.*

VIND. Verbum hoc Hebræum non uno modo ab omnibus exponitur: Quidam; *Et fastidietis, tædebit vos.* Alii; *Et pœnitebit vos*; Alii, *Et exscindemini*, תהיו נכרתים. Sic R. D. Kimchi. Paraphrastes Chaldæus, וְתִתְנַבְּקוּן *Et ingemiscetis.* Qui per *Exscindere* explicant, videntur respexisse ad קָטַע, quasi idem sit cum eo. Ita quoque Symmachus accepit pro קטן, vel per ablationem literæ Nun, vel per literarum transpositionem. Quid verò est קטנותם, quod nobis hîc Criticus apponit? Ubi hanc formam didicit, vel quò referet?

CRIT. ESA. XIV. v. 4. Quomodo cessat exactor, cessat מַדְהֵבָה aurea, *hoc est, tota auro fulgens: nam Chald.* דהב Aurum *significat, ab Hebræo* זָהָב. *Aquila reddidit* Famem, *teste S. Hieronymo. Videtur legisse* מַרְעֵבָה, *à radice* רָעֵב, *ubi præterea Daleth & Resch commutavit ob figuræ similitudinem. Pag. 345.*

VIND. Vocem מַדְהֵבָה Hebræi diversimodè interpretantur, de quo consulantur Lexicographi. Quòd Aquila *Famem* reddidit, ego non puto illum ideò legisse מַרְעֵבָה, sed respexisse ad דָּאַב, quasi מדהבה idem sit quod מַדְאֵבָה, per commutationem literarum gutturalium. Nam דָּאַב Græci Lxx. aliquando reddunt per Πεινάω *Esurio*, unde מדאבה foret *Esuries, Fames.* Ut non opus sit in applicanda hac versione ad Variam codicum lectionem confugere.

CRIT.

CRIT. PROV. XII. v. 18. יש בוטה Est qui effutit quasi acutos gladios. *Theodotion*; ὡς πεποιθὼς. *Legit*, בטח. *Ibid.*

VIND. בטא per Aleph in fine est *Pronuntiare*, *Effutire*. Quia ergo hic scribitur irregulariter בוטה per He, idcirco Theodotion sumpsit per commutationem literarum gutturalium ה & ח, pro בוטח. Nullibi enim præterea in hac significatione scribitur cum He in fine.

CRIT. GENES. XXII. v. 1. Deus נסה tentavit Abrahamum. Symmachus, ἐδόξασε. *Legit* נשא Extulit. Pag. 346.

VIND. Non legit per ש, sed hoc sensu accepit, sicut & aliâs verbum נסה per ס legitur pro *Attollere*, *Extollere*. Psalm. 4. v. 7. נסה *Attolle super nos*. Jobi 4. v. 2. הנסה דבר An proferemus verbum? Id est, הנשא.

CRIT. JOB. IV. v. 2. הנסה An si tentemus te alloqui. *Aquila*, μὴ τι ἐπαρξόμεθα λαλῆσαι. *Symmachus*, εἰ ἀνοισόμεθα λαλῆσαι. *Theodotion*, εἰ ἀναλάβωμεν λόγον. *Omnes legerunt*, הנשא: *nam* נשא *modò* Attolli, *modò* Capere *significat*. Ibid.

VIND. Eadem hujus discrepantiæ ratio, quæ in præcedenti. נסה per Samech *Proferendi*, *Assumendi* significato explicat hoc in loco Masora, quæ dicit הנסה *bis in Scriptura reperiri sic scriptum*, *& in duplici significatione*, hic videlicet, & Deut. 4. v. 34. Atqui ibi significat *Tentare*. Ergo hîc in altero significato ponitur. Sic Aben Esra notat, ס fungi hîc vicem ש. Sic quidam etiam recentiorum Interpretum hoc sensu reddunt. An propterea dicemus, illos cum ש in suo codice Hebræo legisse? Tremel. & Jun. *An proferentibus nobis verba apud te*, *&c.* Sic Mercerus.

CRIT. ECCLES. I. v. 5. Oritur Sol, & occidit Sol, & ad locum suum שאף anhelat. *Sic Aquila*, εἰσπνεῖ Aspirat. *At Symmachus & Theodotion* (*teste S. Hieronymo*) *reddiderunt*, Recurrit, *nempe legerunt* שב: *atque eos secutus est S. Hieronymus, qui reddit*, Revertitur. *Pag.* 346.

VIND. Negatur illos, quia sic reddiderunt, ideò aliter legisse. Pagninus quoque reddit; *Regreditur*. An ideò & ipse in suo codice Hebraico habuit שב? Expresserunt illi non propriam verbi hujus significationem, sed sensum, quem in isto loco habet. Metaphoram, quæ subest, explicarunt. Impropriè enim de Sole dicitur *Anhelat in locum suum*, pro, *Anhelus redit*, *recurrit*, quasi שאף ושב

Anhelat & redit. Amant enim Hebræi, uno verbo posito, aliud subintelligere, ut Exod.18. v.11. *Accepit Jethro holocaustum & victimas Deo*, pro, *Accepit & obtulit.* Sic Prov.25. v.22. *Capies carbones ignis super caput ipsius*; pro; *Capies & pones.* D. Hieronymus: *Pro eo autem, quod vulgatam editionem sequentes posuimus,* Ad locum suum ducit, *in Hebræo habet* שׁאף, *quod Aquila interpretatur* εἰσπνεῖ, *id est*, Aspirat: *Symmachus verò & Theodotion*, Recurrit; *quia videlicet Sol revertatur ad locum suum, & ibi, unde priùs egressus fuerat, aspiret.*

CRIT. JOBI XXVIII. v.11. Stillicidia aquarum יְחַבֵּשׁ Obligat, *hoc est, sistit quùm vult. Symmachus*, ἐξηρεύνησε Scrutatur. *Legit*, יְחַפֵּשׂ. Ibid.

VIND. Non aliis literis legit Symmachus, quàm nos, sed יחבש ita accepit, quasi hîc idem sit quod חפש, per transmutationem literarum ejusdem organi ב & פ. Sic בֶּצַע & פֶּצַע est Vulnero. Sic בַּרְזֶל & פַּרְזֶל est *Ferrum:* הֶבְקֵר & הֶפְקֵר *Liberum.* Idem sequutus est & D. Hieronymus, vertendo; *Profunda fluviorum scrutatus est.*

CRIT. PROVERB. XV. v.7. Labia sapientum יְזָרוּ ventilant scientiam, *hoc est, huc & illuc spargunt, quaquaversum disseminant.* Symmachus φυλάσσουσιν γνῶσιν. *Legerunt* יִצְּרוּ, *à radice* נָצַר. *Pag.346.*

VIND. Non sic legit in suo codice, sed per mutationem ז & צ accepit יזרו pro יצרו. Quidam explicant, יַכְתִּירוּ Coronant, quamvis זרה nuspiam aliâs legatur pro *Coronare:* sed hi respexerunt ad זֵר *Corona*, & ob affinitatem vocum hinc petunt istam significationem. Sic singuli Interpretes suas vertendi & exponendi peculiares habuerunt rationes & considerationes. Paraphrastes Chaldæus reddit, מוֹדְעִין מַנְדְּעָא *Notificant sapientiam.* An ideò diceremus illum aliter legisse?

CRIT. I. SAM. II. v.8. Samuel indutus erat אֵפוֹד בַּד Ephod lineo. *Aquila*; ἐπένδυμα ἐξαίρετον. *Legit* בַּר *per Resch, quod* Purum & electum *significat*, Pag.347.

VIND. Ego vero nec puto Aquilam in suo codice Hebræo legisse בַּר, neque etiam huc respexisse, cùm ita verteret. Nam בַּר propriè est *Mundus*, *Purus*, nec unquam à Græcis redditur per ἐξαίρετος. Nam hoc propriè significat *Exemtus*, *Eximius*, *Peculiaris*,

ſis, Singularis, Præcipuus. LXX. eo utuntur pro אחד Gen.48.v.22. וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ שְׁכֶם אַחַד עַל־אַחֶיךָ Δίδωμι σοὶ σίκιμα ἐξαίρετον *Do tibi Sicema eximiam ſuper fratres tuos.* Jam Hebræum בַּד æquivocum eſt. Significat aliquando *Linum tenuiſſimum*, vel *Byſſum, Byſſinum:* aliquando *Unicus, Solus, Solitarius, Singularis*, unde לְבַד *Solùm*, לְבַד מִן *Præter, Excepto.* Puto ergo Aquilam ad hanc poſteriorem ſignificationem reſpexiſſe, & inde ita reddidiſſe, intelligens *Ephod eximium, ſingulare.* Favet huic meæ conjecturæ, quòd LXX. 2.Sam.6.v.14. ſimiliter אֵפוֹד בָּד reddant στολὴν ἔξαλλον *Stolam eximiam, q. exemptam ab aliis.* Aut, ſi ad בַּר reſpexit, deceptus fuit ſimilitudine literarum ר & ד, ſicut in LXX. qui Hebræam vocem retinuerunt, quidam libri habent ἐφὼδ βάδ, alii, ἐφὼδ βάρ. Symmachus certè legit בַּר vertens ἐφ. δ. λινοῦν.

CRIT. ESA. XXXV. v.2. Decus Carmel וְהַשָּׁרוֹן & Scharón; Mons ſic dictus. *Symmachus*, πεδίν Campi; *legit*, שָׂרוֹן *per Daleth, quaſi à* שָׂדֶה. Pag.347.

VIND. Si in hac verſione Symmachus reſpexit ad שָׂדֶה, ob literarum ſimilitudinem factum eſt, quâ ſæpè decepti fuerunt Interpretes. Fieri etiam poteſt, ut Symmachus per Metonymiam ſpeciei pro Genere ita tranſtulerit. Nam שָׁרוֹן *Locus fuit campeſtris*, ſoli ubertate celebris, ut videre eſt Jeſa.33.v.9. ubi R. D. Kimchi ſcribit השרון יקרא מקום דשן ושמן h. e. Scharon *vocatur locus pinguis.* R. Salomon; הוא מחוז מרעה בהמות *Eſt regio paſcuorum pro armentis.* In libello de locis Hebraicis ſcribitur, ſignificari non Montem, ut Criticus ſcribit, ſed *Planitiem inter montem Tabor ſive Tabyrium, & lacum Tiberiadis*, quod etiam Maſius approbat. Sic *Carmel* ſignificat & *Montem ſic dictum*, & Quamvis regionem vel Vallem frugiferam. Quin & hac ſcriptione שָׁרוֹן *Agri* ſignificationem poſſe habere cenſet Maſius ad Joſ.19.verſ.6. ubi legitur וְשָׁרוּחֶן, quod LXX. reddunt, καὶ οἱ ἀγροὶ αὐτῶν, q. legeretur, ושדיהן. Hîc ergo ille ſic; *Porrò pro* שָׁרוּחֶן Saruhen, *videntur LXX. legiſſe* שְׂדֵיהֶן *: nam reddiderunt*, Agri earum; *niſi à poſitione* שָׂדֶה *non ſanè inſcienter hoc eos verbum deduxiſſe putemus, à quo &* שָׁרוֹן *formatum vocabulum, quod* Campum fæcundum *ſignificat.* Euſebius in libro de locis Hebraicis: *Saronas*, interpretatur *Campeſtris.* Chaldæis ſanè מִישְׁרָא ſignificat *Planitiem, Campum.* Itaq; valdè incerta eſt hæc Critici varia lectio.

CRIT.

CRIT. ESA. XXXVIII. v.14. סוס עָגוּר Grus. *Symmachus*, Hirundo inclusa. *Legit* סָגוּר, *pro* עָגוּר. Pag.348.

VIND. Negatur, illum ideò sic legisse, quia hoc sensu reddidit. Nostri Interpretes transferunt, *sicut grus* & עָגוּר *hirundo*, per ellipsin copulativæ Vav. Symmachus עָגוּר sumpsit pro Participio Pahul, ab inusitata radice עגר, & ita intellexit. Paraphrastes Chaldæus similiter prorsus reddidit; כְּכוּסְיָא דְאָחִיד *Sicut grus inclusa*. Nam אחד Chaldæum respondet Hebræo סָגַר. An ideò aliter legit in suo codice Hebræo?

CRIT. ESA. XXXIII. v.19. Populum impudentem non videbis, populum profundi labii מִשְּׁמוֹעַ נִלְעַג לָשׁוֹן ita ut audiri non possit, balbutientem linguâ, quę non intelligitur. *Symmachus*, ὥστε μὴ ἀκούειν διάλεκτον φωνῆς. *Legit* בלעז: *nam* לעז *est* Dialectus barbara. *Ibid.*

VIND. Nescio quid impediat, quo minùs dicam & credam Symmachum ad לעג vel עלג respexisse, quàm ad לעז. Nam לָעַג est *Balbutire*, *blæsum esse*, *Balbutiente linguâ loqui*. Unde cùm Symmachus verbum מִשְּׁמֹעַ quod communiter ad precedentia referunt, cum sequentibus conjunxisset, ita videtur accepisse, *Ut non audiat balbutiem linguæ ejus*; pro *Balbutie* dicens Διάλεκτον *Rationem pronuntiandi*. Neq; לָעַז propriè non significat *Dialectum linguæ*; sed *Linguam barbaram & peregrinam*. Satis durum est, si ita legit, & ita reddidit.

CRIT. ESA. LI. v.18. אֵין מְנַהֵל לָהּ Non est qui deducat eam ex omnibus filiis quos genuit. *Symmachus*, ὁ παρηγορῶν αὐτὴν. *Legit* מנחם, *pro* מְנַהֵל. *Ibid.*

VIND. Non ita legit, sed מְנַהֵל hoc sensu intellexit & accepit. Nam *Ducere* hìc metaphoricè dicitur de *Consolatore*, qui lugentem ducit, & manu apprehendit. Hinc LXX. etiam reddunt ὁ παρακαλῶν. Sic idem verbum נָהַל transferunt Esa. 40. vers. 11. Exod.15. v.13. Paraphrastes quoque Chaldæus similiter hic: לֵית דִּמְנַחֵם לַהּ *Non est qui consoletur eam*; neque tamen aliter legit.

CRIT. JOBI XLI. v.22. Ponit mare כַּמֶּרְקָחָה sicut pigmentarii ahenum. Symmachus, ὡς ἀναζεόμενον ἄγγος. *Legit* כמרתחה: *nam* רתח *est* Fervére, Fervefacere, & ἀναζέειν *idem est*. Ibid.

VIND. Ego verò in hoc Symmachi interpretamento nihil aliud,

aliud, quàm manifestum vestigium lectionis nostræ Hebrææ deprehendo, quia prorsus cum expositione Hebræorum convenit. Non unâ voce ἀναβεβρασμένην exprimit vocem Hebræam, sed & alterâ, ἄρτυσιν: & hæc quidem præcipua est, significans *Condituram, Condimentum*. Significatur enim non simpliciter *Condimentum, Unguentum*, sed *Condimentum, Unguentum in olla vel aheno fervens, & bulliens*, sicut in præcedentibus verbis dicitur, *Facit fervere instar ollæ profundum*; sequitur, *Ponit mare sicut ahenum pigmentarii, seplasiarii*, scil. *ferveus*; vel, *sicut Unguentationem, Condituram*, sc. *ferventem*. Sic exponunt המרקחה Hebræi. Aben Esra; *Sicut unguentationem vel condituram* שתרתיח בחזקה *quæ fervet vel bullit vehementer*. R. Levi ben Gerson: כבסיר שיעשו בו המרקחת שהוא רותח *Ponit mare, tanquam in olla in qua faciunt unguentum vel condimentum quod fervet, bullit*. Abraham Perizol: *Facit mare motu suo sicut vas pigmentariorum, quod* (dum sc. fervet & bullit) *movetur motu magno & continuo*. R. Isaac Haccohen: כמרקחת id est, כסיר הרותחת עם המרקחת *Sicut olla fervens cum unguento vel conditura*. R. Mosche Alschich, סיר שמרתיחין למרקחת *Ollam quam fervefaciunt ad unguentum vel condimentum miscendum*. Cum his expositionibus accuratè convenit expositio Symmachi, ut nihil aliud ego in ea reperiam, quàm appositam & emphaticam vocis Hebrææ מרקחה vim & significationem, quam hoc loco habet. Et sic quoq; D. Hieronymus: *Sicut unguenta cùm bulliunt*. Ut frustrà sit Criticus hìc cum varia sua lectione.

CRIT. PSAL. XXV. v. 8. יורה Docebit peccatores viam, *rectam, scil. Aquila, φωτίσει. Accepit pro* יָאִיר*, & sic aliàs sæpiùs*. P. 349.

VIND. Rectè dicit, *Accepit pro* יָאִיר. Ergo non ita legit, & per consequens non est Varia lectio, sed expositio hujus vocis. Videntur nempe Græci Interpretes existimasse, Verbum הורה significationem *Docendi* habere non à verbo יָרָה *Jaculari*, sed ab אור *Lucere*, quòd qui alium *Docet*, mentem ejus tenebris ignorantiæ caligantem *illuminet*. Sic LXX. reddunt aliquando per φωτίζειν, Judic. 13. v. 8. 2. Reg. 12. v. 2. & 17. v. 27. 28.

CRIT. PSAL. IX. v. 1. in titulo Psalmi, על־מות לַבֵּן Super morte filii. Sic Sym. περὶ θανάτου τοῦ υἱοῦ. *At Aquila*, νεανιότητος τοῦ υἱοῦ. *Sexta editio*, νεανιότης. *Legerunt* עֲלָמוֹת. *Nam* עַלְמָה *est* Juvencula, Puella. Ibid.

VIND. Non aliter legerunt, sed id quod legitur aliter acceperunt. Nonnulli quoque ex Hebræis, ut unam vocem exposuerunt, ut ex Aben Esra & R. Salomone discimus, neque tamen aliter legerunt. Unde isti interpretes hoc ab Hebræis didicisse, non ex alia lectione hausisse videntur.

CRIT. PSAL. XLVIII. *v. ultimo:* Ipse deducat nos עַל־מוּת usque ad mortem. *Symmachus,* εἰς τὸ διηνεκές. *Legit* עַלְמוּת. *Sic & legerunt LXX.* εἰς τὸν αἰῶνα. Pag.349.

VIND. Nec hîc olim aliter lectum fuit, sed quod lectum, aliter atq; aliter intellectum & explicatum. Paraphrastes Chaldæus quoque aliter explicavit, & pro unâ voce sumpsit, reddens; יְדַבְּרִנָנָא כְּיוֹמֵי טַלְיוּתָנָא *Ducet nos sicut in diebus pueritiæ nostræ;* quasi legeretur עַלְמוּת vel עֲלָמוֹת. Aben Esra scribit: *Rabbi Moses dicit,* כי הוא מגזרת עלם *quòd sit ab* עֶלֶם; Deducet nos continuè, כמנהג הנערות juxta consuetudinem juventutis, *sicut scilicet nos duxit in diebus pueritiæ nostræ. Alius dicit, quòd sit ex significatione* עָלַם *quâ* Abscondere, Occultare *significat, q.d.* ratione & consuetudine bonâ, hominibus abscondita. R.David Kimchi quoque dicit, quòd possit exponi ut una vox, q.d. כעלמות *sicut adolescentes,* vel, *adolescentiam:* Addit, plures similes in Scriptura reperiri voces, quæ scribuntur ut duæ, sed ut una explicantur. Don Aben Jechijah, ut Græci, exponit, בנצחיות בעולם הבא *In æternitatem in sæculo venturo;* & addit, על־מות *hîc esse ex significatione* עולם, *idem quod in vernaculâ suâ,* Durabilemente. Neque tamen aliter legit. Itaque hæc est diversa vocis scriptæ expositio, non lectio.

CRIT. LEVIT. XVI. vers.8. vox עֲזָאזֵל redditur ab Aquila, Τράγος ἀπολελυμένος, à Symmacho, ἀπερχόμενος, & ἀποπομπαῖος. Nempe legerunt, עז אזל. *Pag.*350.

VIND. Non sic divisim legerunt, sed vocem עֲזָאזֵל, tanquam compositam, sic exposuerunt, quod & alii faciunt. Sive enim id nomen sit Hirci illius emissarii, sive Nomen loci, in quem emissus fuit, & ab illo Hirco petitum, sive aliud quid denotet, hæc semper est ejus nomenclatura & ἐτυμολογία, quam Aquila & Symmachus expresserūt. Ex illa verò nulla varia codicum lectio extundi potest.

CRIT. ESA. XVI. v.8. שַׁדְמוֹת Agri (*vel* campestria) Hesbon ejulant. Theodotion ἀγροὶ θανάτου. *Legit* שְׁדֵי מָוֶת. Ibid.

VIND.

VIND. Nec hoc eſt ex varia Codicum lectione, ſed Vocis expoſitio, qui vocem hanc pro compoſitâ accepit & explicavit, ad formam צַלְמָוֶת.

CRIT. AMOS IV. verſ.3. Projiciemini הַהַרְמוֹנָה Harmonam. Theodotion, in montem Monam. *Legit* הַהַר מוֹנָה. Ibid.

VIND. Eadem & hîc ratio. Vocem quæ conjunctim ſcribitur, & ceu compoſita commodè in duas dividi poteſt, ſic voluit explicare. Non ſequitur inde, illum diviſim legiſſe in ſuo codice. Paraphraſtes Chaldæus transfert לְהַלְאָה מִן טוּרֵי הַרְמִינִי *Ultra montes Armeniæ*. Ex qua verſione liquet, illum quoque pro compoſita voce accepiſſe, הַרְמוֹנָה, quaſi, הַר מִנִּי *Mons Meniæ*, vel *Armeniæ*. Sic enim מִנִּי reddit per הַרְמִינִי, Jeremiæ 51. v. 27. & Mich.7. v.12. Ridiculus autem foret, qui inde colligere vellet, illum aliter quàm nos ſcriptum habuiſſe in ſuo codice. Cum Jonathane facit ex parte Symmachus, qui reddit Ἀρμενίαν.

Sed hæc quoque ſufficiant ex iſtis Interpretibus. Pergendum nunc ad alias.

CAPUT X.

De Variis Lectionibus, quas Criticus colligit ex Paraphraſibus Chaldaicis.

A Variis Lectionibus, ex Græcis Interpretibus petitis, progrediemur ad eas, quas colligit Criticus *Ex Paraphraſtis Chaldæis*, de quibus agit *Libro Criticæ Sacræ Quinto, capite Secundo.*

Harum exempla diſtinguit in *ea quæ ſunt primò circa Vocales, deinde, circa literas & voces ipſas.*

Primò profert *Exempla Variæ lectionis quoad Vocales*, quibus hanc præfatiunculam CAPITE SECUNDO præmittit: *Et ad Vocales quidem quod attinet, certum eſt (uti jam ſæpiùs diximus) nulla fuiſſe tempore Paraphraſtarum puncta vocalia conſonantibus in Sacris libris addita, itaque nemini mirum eſſe debet, ſi aliqua eſt inter hodiernam Maſſorethiarum & veterem Paraphraſtarum, quoad vocales, lectionem differẽtia.*

Tanta tamen non est, quanta inter LXX. Interpretum lectionem & hodiernam punctationem. Cujus discriminis duplex reddi potest ratio. Et prior *quidem illa, quòd LXX. Interpretes, brevis legationis suæ temporis angustiâ pressi, præcipitantiùs translationem suam fecisse videntur; properabant nempe domum absolutâ legatione redire, propterea tantam non potuerunt adhibere curam atque diligentiam in vera assequenda lectione, quæ Vocales spectat, quantam postea Paraphrastæ, qui otio abundantes, & translatione τῶν LXX. adjuti, & præterea majorum suorum, qui à tempore LXX. Interpretum ad sua usque tempora Legis studio incubuerant, operamq; sedulam navaverant, institutione παιδοδιδάκτῳ instructi, LXX. Interpretum lapsus atque hallucinationes adhibito studio & diligentiâ deprehendere atque corrigere potuerunt:* Altera est, *quòd Masorethæ iniquiores (uti suprà diximus) erga translationem τῶν LXX. facti, quòd viderent Christianos eâ adversus Judæos uti, maluerunt procul dubio Paraphrastarum, quàm LXX. Interpretum lectionem sequi, eamq; punctatione suâ repræsentare.*

Primò quòd dicit Criticus, *Certum esse, nulla fuisse Puncta vocalia tempore Paraphrastarum, &c.* id ego incertum, imò falsum esse probavi, in meo de Punctorum origine Tractatu. Et licet puncta non fuissent, tamen certa & nota, atque adeò constans fuit lectio, quæ postmodum per Punctatores est addita, ex communi & recepta lectione, non ex privato judicio & arbitrio, ut ipse Elias sensit.

Secundò concedo, non tantam esse varietatem Interpretationis Paraphrastarum Chaldæorum, à nostro textu Hebræo, quanta est τῶν Lxx. sed in Causis hujus rei non assentiri possum Critico: *Prior* quam assignat causa, audax est & temeraria, nullis testimoniis fundata. Unde habet, quòd *certum & breve adeò tempus ipsis fuerit indultum*, quo suam Versionem absolvere & perficere constringebantur? quòd propterea *præcipitantiùs suam versionem fecerint?* quòd *tam festinanter domum iterum properarint*; ac propterea *minus accuratè & diligenter eam confecerint?* quòd *Paraphrastæ Chaldai LXX. interpretum translationem contulerint, cùm suas paraphrases fecerunt, & illorum lapsus atque hallucinationes correxerint?* Hæc omnia ex se fingit Criticus, omnibus Rabbinis in hujusmodi commentis & fabellis adinveniendis ingeniosior. Adde quòd bellè præsupponit, Lxx. *totum Vetus Testamentum transtulisse*, quod D. Hieronymus, Josephus, & alii præstantissimi authores rationibus non

contem-

contemnendis negant. *Secunda causa* ejusdem est farinæ. Masorethæ illi, post Talmudici sc. & Tiberienses, Bibliorum punctatores, quos dicit maluisse Paraphrastarum, quàm LXX. lectionem sequi, nulli *sunt*, *& à nobis jam dudum, in modo citato* nostro Tractatu explosi, & prolixè refutati. Imò, si voluerunt Paraphrastarum lectionem exprimere Masorethæ isti recentes punctorum Inventores qui finguntur, quare in locis innumeris penè ab illa lectione recesserunt quam in suis Paraphrasibus expresserunt, &, illâ postpositâ ac neglectâ, novam lectionem, quæ nec cum Paraphrastis, nec cum LXX. convenit, invexerunt & introduxerunt? Cur non fecerunt & in illis, quod jam Criticus facit, ut Textum Hebræum, juxta illorum mentem, vel corrigerent, vel punctarent & distinguerent? Nempe non cogitarunt, Paraphrastas habuisse in suis Codicibus aliam lectionem litteralem, sed aliis de causis sic transferre voluisse.

Sed nolumus prolixiùs nos hîc extendere in investiganda causa, cur Masorethę sæpius Paraphrastarum Chaldæorum, quàm LXX. lectionem voluerint sequi, & punctatione suâ repræsentare, quia quæstio est de non ente. Tales Masorethæ, quales ille fingit, non fuerunt: supervacaneum ergo quærere, quid egerint.

Antequam verò ad particularium locorum examen deveniamus, majus operæ pretium erit in genere aliquid præmittere *de Causis quibusdam illarum discrepantiarum ab hodierno Codice*, quia ex illis lux inferetur explicationi & conciliationi locorum singularium.

Aliquid hac de diximus in nostro de Punctis Tractatu Capite X. unde quædam breviter repetemus, & ulteriùs declarabimus.

Primò observandum, Targumistas egisse Paraphrastas liberos, רודפין העניין לא המלות *persequentes sensum, non voces & literas*, ut Hebræi loquuntur, Ramban in Legem in fol.14. col.2. ut cum Hebraico textu sint conferendi potiùs ut Commentatores, quàm ut Interpretes.

Hinc, quæ in Textu Hebræo figuratè & metaphoricè dicuntur, illi sæpè propriis tum vocibus, tum phrasibus exponunt. Hinc Nomina propria sæpè appellativè reddunt, & ad textum accommodant & applicant: Pro Participiis & adjectivis, sæpè posuerunt substantiva, & contrà: pro Verbis Nomina, pro Nominibus Ver-

ba : pro hoc Tempore aliud : pro Plurali singulare, &c. hinc & Personarum mutationes, & similia. Hinc etiam latiores aliquando illorum paraphrases, & additas habent tùm voces, tùm phrases, quæ in Hebræo non extant, sed explicationis gratiâ sunt adjectæ.

Atque hîc accuratè attendendum, quò sensu illi voces, phrases, & sententias acceperint, cavendumque ne vel ex hujus aut illius Interpretis, vel ex nostra mente, verba Hebræa accepta, ad ipsorum paraphrases exigamus, sed eo sensu, quo illi acceperunt, prout etiam id in Commentariis Hebræorum observandum. Nam singularem illi quandoque spectarunt sensum, qui investigandus.

Secundò, Paraphrastæ non semper observarunt דרך דקדוק *rationem & regulas Grammaticæ, & Lexicorum :* quia tùnc linguam ex usu magis, quàm ex arte callebant, & fortè etiam judicabant, authores Sacros non se ubique ad sermonis congruentiam & accurationem adstrinxisse, ut communiter fieri solet in iis quæ vernaculo sermone loquimur aut scribimus : vel licet vocem hanc aut illam sic scriberent, tamen sic intellexisse. Unde sæpissimè factum, ut formas & voces affines inter se confundere videantur; ad quod qui non attendunt, id variæ lectioni attribuunt. Hinc etiam per commutationem literarum homogenearum, & sono ac potestate affinium, vocem hac literâ scriptam, acceperunt ac si esset scripta cum illâ; veluti in ז · צ & ש : item ב & פ : ס & ש : ת & ט : ה & ח : א & ע, &c : hinc sæpè per metathesin literarum quasdam voces explicant, quasi nempe vox sic scripta, eadem quandoque sit cum alia affini, per metathesin unius aut alterius literæ scriptâ : in vocibus formæ vel significationis seu ambiguæ, seu ignotioris, sæpè divinarunt, & quod ipsis videbatur, quodque ipsi excogitarunt, posuerunt. Hæc & similia variæ codicum ipsorum lectioni nequaquam sunt adscribenda : quia hæ sunt Targumistarum illorum expositiones, non variæ codicum lectiones.

Tertiò, docent Hebræi, Paraphrastas Chaldæos, licet eandem lectionem literalem habuerint quàm nos, tùm quoad puncta, tùm quoad consonas, tamen aliam sæpè expositionem & interpretationem exhibuisse; non quòd lectionem hanc vel ignorarent, vel repudiarent, sed quia sectari maluerunt explicationes mysticas & allegoricas, easque Lectoribus proponere & ingerere : quòd sen-

sum

ſum literalem omnes facilè videant & intelligant. Senſum autem & lectionem literalem non tolli propter ſenſum allegoricum.

Pro exemplo hujus rei adducit Aben Eſra locum Geneſ. 49. v. 11. ubi vocem עִירֹה Onkelos non tranſtulit בן אֲתֹנו *pullum aſinæ ſui* (quod propriè & literaliter ſignificat ibi) ſed לקרתיה *Civitatem ejus*: & vocem בְּנִי (quæ *filios* ſignificat) per יבנון *Aedificabunt*: & אֲתֹנו non *Aſinum ſuum*, ſed quaſi ſcriptum fuiſſet אֵיתָנו; ad ſenſum allegoricum reſpiciens; non quòd aliam lectionẽ in codice ſuo habuerit, vel ipſe aliter ſecundum literalem ſenſum legendũ judicarit.

Sic quod Geneſ. 14. v. 5. legitur ואת הזוזים בהם Et *ſuſim in Ham*: Onkelos quod legitur בְּהָם tranſtulit ac ſi eſſet nomen proprium: Author verò Targum Hieroſolymitani, די בהון *qui in illis*; ac ſi punctatum, vel punctandum fuiſſet בָּהֶם: & ſic eodem modo exponitur in Bereſchith rabba ſect. 41. Et vocem זוּזִים, quæ etiam eſt Nomen proprium, tranſtulit ejuſdem paraphraſis author, ית זיותניא, Onkelos, תקיפיא, *Illuſtres*, *Fortes*. Quare? non quia ſecundum literam aliter vel legerunt, vel legendum judicarunt: ſed allegoricè hoc fecerunt. Ita ſcribitur in Commentario Bereſchith rabba, זוזים דרש זוזים ל זיו *Allegoricè* זוזים *exponitur ex ſignificatione nominis* זיו, *quaſi ſcriptum eſſet* זיוים: *&* בהם בקמץ כמו בסגול Beham, *quod per Kametz ſcriptum, ac ſi eſſet cum Sagol*.

Ezech. 39. v. 16. legitur הֲמוֹנָה *Tumultus*, ſine Mappik in He: Jonathan tranſtulit, אתרגושתהא *Tumultus ejus*, ac ſi He affixum eſſet, & Mappik haberet. Id R. Salomon ibidem etiam adſcribit allegoriæ, non quòd ignoraret quomodo ſcriptum eſſet, vel aliter ipſe legeret. Sic Ezech. 27. v. 17. vocem מִנִּית transfert, ac ſi legiſſet מִעִית, *Triticum ex variis ſpeciebus collectum*. Ad quam vocem ſcribit R. Salom. *Circa Punctum Dageſch conſuetudo Jonathanis eſt, quandoque vocem exponere literaliter, quandoque allegoricè*, & hunc locum quoque Ezech. 39. adducit.

Qui in ſcriptis Hebræorum veterum verſatus eſt, hoc non mirabitur. Paſsim enim allegorias venati & ſectati ſunt, & perindè habuerunt, ſive myſticum, ſive literalem ſenſum ſequi: non quòd literalem ſenſum rejecerint, ſed quòd illo, ceu claro & plano, relicto ac præſuppoſito, has expoſitiones ſimul Lectori ſuggerere voluerint. Conſulat Lector, ſi placet, quæ pluribus hac de re ſcripſimus

psimus in nostro de Punctis Tractatu parte 1. cap. 6. à pag. 97. & deinceps.

Varios nimirum habuerunt exponendi modos, quos Paraphrastæ etiam in suas paraphrases transtulerunt, quales sunt,

1. quando dicunt, אל תקרא כך אלא כך *Ne legas sic, sed sic.*

2. יש אם למקרא ויש אם למסורת *Est mater Scripturæ* (sensus literalis) *& est mater Masoræ* (Traditionis, expositionis mysticæ per Traditionem acceptæ)

3. sunt modi illi Cabalistici, per *Gematriam*, *Athbasch*, *Atbach*, *Notarjecon*, *Temurah*, Tziruph (צירוף) Aggadah, ראשי תיבות וסופי תיבות &c. de quibus non est hîc dicendi locus. Videat Lector, quæ de earum nonnullis Pater meus scripsit in Abbreviaturis, in אתבש, & in נוטרי, Reuchlini Cabalam & alios.

4. sæpè respexerunt ad loci illius mysticas explicationes quas per Traditionem acceperunt, quasque in Medraschim & Aggadoth invenerunt, vel quas à suis Præceptoribus, Hillele, R. Eliesare, & R. Josua exceperunt: vel etiam suas proprias considerationes & speculationes habuerunt, quibus indulserunt. Unde Hebræi ipsi sæpè fatentur se nescire, quare sic vel sic transtulerint. Nimirum illi nec literis, nec punctis, nec vocibus, nec phrasibus, nec legibus & formis Grammaticis, nec etymologiis certis se adstrinxerunt, sed liberè vela Paraphrasium suarum expanderunt, quócunque & quomodocunque ipsis libuit. Unde non valet Argumentum: *Paraphrastæ hanc vocem vel phrasin sic transtulerunt. Ergo sic legerunt.* Infinitis in locis hæc regula fallet, & faciet ut tum textui Hebræo, tum Paraphrastis ipsis vim injustam inferamus.

Tertiò, Paraphrastæ Chaldæi, æquè ac cæteri Interpretes, fuerunt homines, qui etiam ex ἀσθενείᾳ, & ignorantia, labi, falli, decipi potuerunt, in discernendis seu literis, seu vocibus quibusdam, vel etiam in integræ alicujus locutionis sensu referendo & exprimendo.

Quartò, fortassis etiam ipsorum Paraphrases expertæ sunt, quod L x x. Græcorum; scilicet Librariorum, Descriptorum, tum imperitiam, tum negligentiam, tùm etiam audaciam & temeritatem, quamvis rariùs, nec ita frequenter ut L x x. Quibus factum, ut vel voces nonnullæ pravè sint descriptæ, unaque sæpè loco alterius posita, quædam exciderint, quædam correctæ & mutatæ fuerint,

erint, & forsan quandoque in deterius: quædam etiam superfluè addita, priùs ad marginem, in privatum quorundam usum declarationis loco, adscripta, postmodùm impertinenter in textum illata, quod pluribus exemplis demonstrari potest. Hinc Variæ lectiones etiam in Paraphrasium Chaldaicarum exemplaribus: hinc quorundam versuum duplex Targum; hinc prolixæ alicubi additiones, quibus nihil simile in Textu Hebræo extat: Multa etiam ab imperitis Paraphrasium Chaldaicarum Punctatoribus sunt deformata. Horum omnium exempla Lector aliquando inveniet in Patris mei Babyloniâ, sive Castigationibus in universas Paraphrases Chaldaicas, ubi lucem aspexerint, Deo favente.

Quintò; procul dubio etiam ante hos Paraphrastas, quos nos habemus, aliæ quædam Paraphrases fuerunt inter Judæos, quos hi posteriores quandoq; sunt sequuti. Unde R. Asarias in Meor enájim putat, ex tali aliqua Paraphrasi minus eruditâ & accuratâ, LXX. suam translationem confecisse. Et constat, inde à captivitate Babylonica Sacram Scripturam inter Judæos Chaldaicè fuisse expositam, quod illius linguæ plerique peritiores fuerint, quàm Hebraicæ. Hinc antiquissima reperiuntur exemplaria Biblica, in quibus per omnes libros Biblicos, singulis versibus alternè adjecta est paraphrasis Chaldaica, quod ab illa consuetudine, inde à captivitate Babylonica, ortum & originem suam traxisse videtur. Tempore enim Esræ hoc jam factitatum fuisse, legimus in Talmud.

Porrò & hoc præmittimus, nos non negare, Paraphrastas aliquando aliis punctis quasdam voces legisse, punctis absentibus. Sed videndum, quibus de causis id fecerint. Potuerunt illi quoq; aliquando decipi, quòd fortè codice non punctato usi essent. Deinde, negamus illos id fecisse semper, quòd lectionem consuetam & receptam vel ignorarent, vel improbarent. Constat Judæos sentire, ideò Legem scribi sine punctis, ut tantò plures sensus ex ea, per diversam lectionem erui possint, quia hoc de Majestate legis esse judicant: sed licet alias quandoque lectiones & expositiones afferant, non habent eas pro literalibus, sed pro mysticis & allegoricis. Unam verò tantùm, & certam esse lectionem, secundum sensum literalem judicant. Vide quæ hac de re scripsimus, in Tractatu de Punctis pag. 98. 99. 100.

His itaque [illegible] causis lubricum admodum est, ex discrepantibus illorum Interpretationibus varias lectiones elicere, & pro certo asseverare, illos aliter in suis codicibus legisse, quia aliter transtulerunt. Hebræi id non faciunt: sed potius, cùm rationem translationis ipsorum non possunt indagare, neque eam cum lectione Hebræa conciliare, ingenuè fatentur, se nescire, quare ita transtulerint. At Critico nostro nihil hîc est impervium. Acies cultelli ejus Critici omnia penetrat & pervadit.

His ergo sic præmissis, accedemus ad Lectiones varias locorum specialium ab ipso productorum, & videbimus, quàm dextrè & feliciter illas eruat & ostendat.

CRIT. GENES. XLIX. v. 10. ubi *Jacob prædicit fore ut non auferatur sceptrum de Juda*, donec veniat שִׁילֹה Silo: *quod Chaldæus reddit*; עַד דְּיֵיתֵי מְשִׁיחָא דְדִילֵיהּ הִיא מַלְכוּתָא donec veniat Messias cujus est regnum; *Legens* שִׁלֹה *idem quod* שֶׁלּוֹ, *hoc est*, אֲשֶׁר לוֹ Cujus est, ad quem pertinet; *nempe sceptrum illud, de quo loquitur Jacob. LXX. & Theodotion reddentes*; τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ, *videntur eandem sequuti lectionem* שֶׁלּוֹ.

VIND. Ego nego ex hac Paraphrastæ Chaldæi versione colligi posse, illum legisse literali sensu שִׁלֹה, vel sic in suo codice Hebræo habuisse. Vox enim hæc cum Jod scripta שִׁילֹה, illam lectionem non admittit: sic autem constanter scribitur in omnibus libris: sic etiam legerunt olim Talmudici, ut ex eis liquet. Sic in libro Zohar scribitur disertè; alibi legi שִׁילוֹ cum Vav, alibi שִׁלֹה sine Jod; hîc verò שִׁילֹה cum י & ה in fine, ad indicandum nomen Divinum Jah. Masora etiam hanc lectionem confirmat. Deinde Versio id non evincit: est enim paraphrastica & latior unius vocis explicatio, in quibus sæpè non tam literalis, quàm mysticus aliquis sensus inclusus est. Ego dico, Onkelon primò reddere voluisse in hac versione vocem שִׁילֹה, deinde adjunxisse ulteriorem declarationem. Vocem שִׁילֹה reddidit מְשִׁיחָא *Messias*, dum ait; *Donec veniat Messias*. Veteres enim Hebræi hoc nomen שִׁילֹה, inter nomina Messiæ retulerunt, ut in Talmud in Perek Chelek, Bereschith rabba, & aliis videre est. Itaque מְשִׁיחָא est explicatio nominis שִׁילֹה: quia שִׁילֹה זֶה הַמָּשִׁיחַ *Schilo est Messias*. Quæ sequuntur, vel honoris causâ erga Messiam sunt addita, sicuti vulgò cum מַלְכָּא מְשִׁיחָא *Messiam Regem* vocant, vel aliam & ar-

canam

canam vocis ejusdem mysticæ explicationem continent, desumptam vel ex arte Cabalistica נוטריקון, quâ alluditur in שילה, ad שלו, quasi nempe שילה ideò dicatur, שלו *quia ejus* sit regnum: vel ex ראשי תיבות ratione scribendi per Abbreviaturas, ac si שילה diceretur Messias, quasi שישלו המלכות *Cujus est regnum*. Sic itaque nihil contra lectionem receptam, sed pro ea, concluditur ex versione Onkeli. Nam si maximè respexit in שילה, ad lectionem שלו, non tamen sic legit, sed sic vocem illam explicavit. Sic R. Salomon exponit: שילה מלך המשיח שהמלוכה שלו *Schilo est Rex Messias, cujus est regnum*. Eodem modo explicatur in Medrasch Tanchuma. Et tamen constat ex his, quòd non aliter legerint. Cur ergo crederemus ob hanc versionem, Onkelosum aliter legisse? Itaque hæc verba continent quasi explicationem & definitionem vocis שילה, non diversam lectionem. Plura de hoc loco non addo, qui à tot jam viris doctis est illustratus. Hæc sufficiunt pro vindicando hoc loco à varia lectione.

CRIT. I. SAM. II. v. 32. *Deus interminatur Sacerdoti Heli, fore ut videat* צר מעון hostem habitaculi, *pro*, Tabernaculi, *hoc est, Deum suscitaturum alium, qui eum à Sacerdotio excludat, uti factum est postea in ejus posteritate, quum Salomon expulit Sacerdotio Abiatharem, substituto ei Sadoko.*

Chaldæus Paraphrastes sic reddidit; Videbis afflictionem, quæ veniet super homines domus tuæ, propter peccata quæ fecistis in sanctuario domus meæ. *Præter hodiernam lectionem* מעון, *existimavit legi posse etiam* מעון Propter iniquitatem: *nam illud*; Propter peccata quæ fecistis, *est Paraphrasis illius* מעון: *ista verò*, In Sanctuario domus meæ, *sunt explicatio vocis* מעון, *quæ vox interdum de Tabernaculo & Templo dicitur, vers. 29. hujus capitis. Non rarò autem solent illi Paraphrastæ duas simul conjungere varias lectiones.*

VIND. *Primò* dico, quam hîc intelligit variam lectionem? Si Paraphrastes aliam agnovit præter hodiernam, agnovit eam non tanquam literalem, sed tanquam mysticam & allegoricam, quæ priorem non tollit.

Secundò autem negamus illam explicationẽ Paraphraseos Chaldaicæ, & ad verba Hebræa applicationem quam affert Criticus: Negamus illud, *Propter peccata quæ fecistis*, esse Paraphrasin vocis מעון: Hebræa verba sunt: והבטת צר מעון *Et videbis* vel *aspicies ho-*

stem vel *æmulum*, vel, *afflictionem*, *angustiam*, *habitaculi*, vel, *in habitaculo*: Hæc Paraphrastes reddit; *Videbis afflictionem*, *quæ veniet super homines domus tuæ.* Sumpsit nimirum צַר Substantivè, ut & aliâs: vocem מָעוֹן, quæ *Habitaculum, Domicilium*, significat in genere, accepit non de Tabernaculo Sacro seu Dei, sed de Habitaculo Eli; hoc sensu; *Et videbis angustiam habitaculi*, *sc. tui*, *vel*, *in habitaculo tuo*; pro quo dicit; *Super viros domus tuæ*; Quæ sequuntur, non sunt explicatio vocum, sed rerum, paraphrastica & libera, petita ex v. 29. ubi dicitur; *Cur calcitrastis in sacrificium meum*, & *in oblationem meam*, *quam præcepi*, מָעוֹן *in Tabernaculo.* Eam addidisse videtur, quia vox מָעוֹן utrobique occurrit, & sic explicationem ejus hîc accommodavit ad Tabernaculum tum Eli, tum Dei; q. d. *Videbis hostem & æmulum*, *vel afflictionem*, *in tabernaculo tuo*, *in hominibus domus tuæ*, *propter peccata*, *quæ fecistis in Tabernaculo meo.*

CRIT. PSAL. CIX. v. 3. דִּבְרֵי שִׂנְאָה סְבָבוּנִי Verbis odii circumdederunt me, h. e. *odio in me plenis*, pro בְּדִבְרֵי. *Targum* מְמַלְּלֵי סְנוּתָא Qui loquuntur odium. *Legit ergo* דֹּבְרֵי *in Benoni.*

VIND. Negamus consequentiam. Verba Hebræa ita habent: וְדִבְרֵי שִׂנְאָה סְבָבוּנִי וַיִּלָּחֲמוּנִי חִנָּם, quæ ad literam significant; *Et verba odii circumdederunt me*, & *oppugnarunt me sine causa.* Quia itaque hæ actiones *Circumdare, Oppugnare*, sunt personarum, non *verborum*, idcirco, pro Abstracto, *Et verba odii*, substituit concretum; *Et loquentes*; licet non ita legeret; vel sumpsit pro loquutione elliptica, וְדִבְרֵי, *Et verba*, h.e. וְדוֹבְרֵי דִּבְרֵי *Et loquentes verba odii circumdederunt me.* Utrumque est usitatum in lingua Hebræa.

Si hoc minùs placet, lege in paraphrasi Chaldaica וּמִמַּלְלֵי *Et sermones, verba*, pro וּמְמַלְּלֵי, (utroq; enim modo vox illa sine punctis scripta legi potest) & conveniens erit Paraphrasis Chaldaica textui Hebræo. Et fortè rectiùs sic punctaretur. Utraque lectio cum textu Hebræo convenit. Unde nulla certa varia lectio hinc eruitur: quia etiam hodierna lectio sic reddi & exponi potest.

CRIT. PSAL. CXVIII. v. 28. אֶבֶן Lapis, quem reprobaverunt ædificantes. *Targum reddit*; טַלְיָא שְׁבִיקוּ אַרְדִיכְלַיָּא Puer (quem) dereliquerunt architecti fuit inter filios Isaj, sed meruit, ut præficeretur in Regem & Imperatorem. *Legit* אָבֶן & *accepit significatione Arab:*.*â* & *Rabbinicâ.*

VIND.

VIND. Nego hanc consequentiam. Quod Textus Hebræus figuratè & parabolicè dicit, id propriè reddidit Paraphrastes. Per *Lapidem* enim hunc reprobatum Hebræi intelligunt *Davidem*, qui *puer*, & *parvulus* erat, pascens gregem, nec quicquam in oculis eorum reputatus, adeò ut ne quidem cogitarent, illum regem constitutum iri à Deo, ut R. D. Kimchi scribit. Hinc dixit Paraphrastes: *Puerum dereliquerunt* (id est despexerunt) *ædificantes, qui meruit ut constitueretur Rex & dominator*. Legatur hæc expositio prolixiùs in Medrasch Tehillim Psal.118.

CRIT. PROVERB. II. v.3. כִּי אִם לַבִּינָה תִקְרָא Quia si intelligentiam advocaveris, &c. *Targum*; ואמא Et matrem vocaveris prudentiam. *Ergo Paraphrastes legit* אֵם Matrem.

VIND. Nego illum sic legisse secundum literalem sensum, vel sic legendum judicasse: quia constructio & cohærentia verborum repugnat. Sed hoc est Medrasch, expositio Allegorica. Voluit ostendere, sic etiam posse legi, & jucundum gignere sensum: q. voluisset dicere, אַל תִּקְרָא אִם אֶלָּא אֵם *Ne legas* אִם Si, *sed* אֵם Matrem. Talia plurima sunt in Paraphrasibus Chaldaicis, maximè posterioribus. Hoc sensu adducitur in Talmud Berachoth cap.7. fol.57.1. ubi leguntur Somniorum variæ interpretationes, quæ ex dictis Scripturæ variè detortis confirmantur; הבא על אמו יצפה לבינה *Qui* (in somnio) *rem habet cum matre sua, sperabit prudentiam, sicut dicitur*; כִּי אִם לַבִּינָה תִקְרָא, quasi sensus esset; *Si Matrem, ad prudentiam clamabis*. Allegoricum hoc est, neque ex lectione literali deductum. Sic sequitur ibi: *Qui rem habet cum puella desponsata, sperabit speculationem Legis, sicut dicitur*; Legem præcepit nobis, מוֹרָשָׁה congregationi Jacob, Deut.33. v.4. *Ne legas* מוֹרָשָׁה hæreditatem, *sed* מאורשה desponsatam. Quis credat, illos existimasse, hîc legendum ita? De his alibi dictum. Præterea Cabalistæ tertiam ספירה Sphæram, seu, ut alii vocant, Numerationem Cabalisticam, בִּינָה dictam, vocant אֵם *Matrem*, & אֵם vel אִמָּא עִלָּאָה *Matrem, Matrem superiorem*, ut cùm apud alios, tùm in שפע של videre est fol.63. col.4. Huc respiciens Paraphrastes Chaldæus ita vertit, non ad literalem lectionem.

CRIT. PROVERB. XII. *v. ult.* In via justitiæ est vita: וְדֶרֶךְ נְתִיבָה אַל מָוֶת & via semitæ ejus non est mors, *uti legunt, & accipiunt Commentatores Rabbinici*. *At Targum*: In via justi est vita, ac

via דאבהתנא confusionis est למותא ad mortem, *h. e. tendit ad mortem. Ergo legit* אל, *per Tzere. Sic etiam legerunt LXX. & Vulg. Vers. nam LXX. reddunt, ὁδοὶ δὲ μνησικάκων εἰς θάνατον. Vulg. autem;* Iter devium ducit ad mortem: *quæ lectio melior videtur.*

VIND. *Primò* quod ad lectionem vocis אל, sciendum in primis editionibus Venetis, eâ in textu scribi אֶל, in margine verò אֵל, quasi indicare volens, quædam exemplaria sic eam voculam punctare; attamen meliores editiones, & Interpretes omnes, legunt & exponunt אַל. Si Paraphrastes ita legit, secutus fuerit quosdam ita legentes: nunquam negavimus omnes varias lectiones. Miror autem, Criticum scribere, Paraphrastem legisse אֵל per Tzere: אֵל quando cum Tzere scribitur, significat *Fortem, Deum fortem:* præpositio autem אֶל, scribitur cum Sægol. Error puerilis.

Secundò, debuisset rationem reddere Criticus judiciosus, quare hæc lectio sit melior, quàm communis Hebræorum. Ego nullam rationem video. Quæro ubi in Hebræo sit istud Chaldæi, אבהתנא? Respondet Hebræo נתיבה *Semitæ ejus*; & an illud אבהתנא significet *Confusionis*? tùm si id significet, an benè sit positum loco Hebræi נתיבה? Si dicat, ostendenda ratio: si non benè, malè quadrat lectio אֶל per Sægol. Nam quid esset dicere, *Et via semitæ ejus ad mortem?* Cur Septuaginta reddiderint נתיבה μνησικάκων, & Vulg. *Devium*, rationem reddere debet, qui illam versionem approbat. Ego non video, quî probari possit. Stante autem lectione נתיבה *In via semitæ ejus* (sc. justitiæ) *est* אַל מָוֶת *Non mors*, h. e. *Immortalitas*; lectio אַל longè melior videtur, quàm lectio אֶל. Itaque nulla cum ratione dicit, illam lectionem esse meliorem, nisi ostenderit, נתיבה etiam aliud significare, quàm vulgò exponitur. Quia דרך & נתיבה duo synonima hîc conjunguntur, videntur tam Paraphrastes Chaldæus, quàm Græci, de suo supplevisse μνησικάκων.

CRIT. ESA. IX. v. 11. Comederunt Israëlem בכל פה toto ore. *Targum reddit*, בכל אתר In omni loco. *Legit ergo*, בכל פה *quasi diceres*, In omni ubi: *nam* פה *est adverbium loci* Hîc: *vel legit* פאה, *quod* Angulum *significat*, *q. d.* In omni angulo, *pro*, In omni loco.

VIND. Vana conjectura! Dico illum legisse פֶּה ut nos hodiè legimus. Nam Hebræi quidam illam vocem sic hoc loco explicant.

cant. Sic Abarbenel. Sic Judæi in versione sua Germanica reddunt, In allem ort / h.e. *In omni loco*. Ita sumunt quidam 2.Reg. 10. v.21. & cap.21. v.16. Quod dicit, illos legisse, בְּכָל פֶּה *In omni ubi*; ridiculum est. Ubi legit uspiam hanc phrasim? Quod addit, *vel* פֵּאָה; itidem frustra est: פֶּה enim idem aliquando esse volunt quod פֵּאָה, non vitio scribarum pro eo positum.

CRIT. ESA. III. v.17. וְשִׂפַּח Et scabie afficiet Dominus verticem filiarum Tzijon; *per* שׂ *hodiè scribitur. At Chaldæus*; וְיִשְׁעְבֵּיד In servitutem redigèt (*vel*, servituti addicet) gloriam filiarum Tzijon: *legit* שִׁפַּח *per Schin dextrum, significatione ductâ à nomine* שִׁפְחָה Ancilla, *quam lectionem sequuti videntur Græci, qui reddunt* ταπεινώσει humiliabit: *At Vulg.* Decalvabit, *sequitur hodiernam lectionem*.

VIND. Non nego, Paraphrastem Chaldæum ad hanc etymologiam respexisse, cùm ita transferret: sed nego, inde sequi, illum non etiam ita legisse, ut nos legimus. Non egit ille Interpretem literalem, sed liberum Paraphrastam, qui aliquando literalem, aliquando allegoricum sensum est sequutus. Istiusmodi Interpretationes non tollunt vel destruunt receptam lectionem. Sic in Pesikta variè ludunt Hebræi in hujus loci, & hujus verbi expositione. Quidam exponunt: *Deus percussit eas scabie lepræ*, ex significatione ספחת: Alius; *Adduxit* super eos משפחות משפחות *plurimas familias pediculorum*: Alius: עשאן שפחות מבודנות *Fecit eas servas*, ancillas servituti subjectas, ex eadem etymologia, ad quam Chaldæus respexit: alii aliter. Non faciunt hoc Hebræi ex dubitatione de vero sensu literali, & lectionis secundum literam: sed hæ sunt allusiones, & medráschim, quibus volunt ostendere, varios, eosque commodos, ex una eademq; voce erui posse sensus. Et hinc petita, hucque referenda est præsens Jonathanis interpretatio. Quia sensus literalis per se notus est, voluit ejus loco allegoricum adjicere.

CRIT. ESA. XIV. v.6. Qui percutiebat populos in furore; plagâ inevitabili, qui dominabatur gentibus in ira, מֻרְדָּף persequuntur eum incessanter. *Gallicè diceremus*, Il est poursuivy, in *Hophal. At Chaldæus Paraphrastes* מַפְלַח Servituti addicit; *legit* מְרַדֵּף *in Pihel, ubi significationem habet transitivam*.

VIND. Nego ex hac Paraphrastæ Chaldæi versione sequi, illum,

lum legiſſe מִרְדָּף. Criticus malè exponit & accipit verbum Hebræum מֻרְדָּף *Perſequuntur eum*, pro, *Is perſecutionem patitur.* Vel neglexit vel contempſit ſuo more Interpretes Hebræos: illi enim aliter illud exponunt, hoc videlicet modo; *Qui percutit populos in furore plagâ indeſinente, qui dominatur in ira* גוים *gentibus*, מֻרְדָּף בְּלִי חָשָׂךְ *perſecutionem patitur* (ſcil. ab eo quæque gens) *ſine cohibitione, inceſſanter.* Sic R. D. Kimchi. *Unaquaq;*, inquit, *gens perſequutionem patitur à facie ejus inceſſanter, neque deſinit perſequi eam, ſed continuè perſequitur, neq; dat ei requiem.* R. Salomon: *Unaquaq; gens perſequutionem patitur per manum ejus, neque cohibet ſeipſum à perſequendo ſingulos populos.* Aben Eſra paulò aliter; *Dominatur gentibus & perſecutionem paſſo inceſſanter.* Eo ſenſu quem R. D. Kimchi & R. Salomon expreſſerunt, ſumpſit hæc verba Paraphraſtes Chaldæus, & planè cum illis conſentit; *Qui fuit percutiens in irâ populos plagâ indeſinente, ſervire facit in ira gentes, ſervire facit, ſcil. eas, & non cohibet, ceſſat.* Aequipollentia enim ſunt, *Perſequutionem patiuntur ab illo*, &, *Ille perſequitur, ſervituti ſubjicit illos.* Itaque infirma eſt conjectura, quâ conjicit, Paraphraſten legiſſe מִרְדָּף pro מֻרְדָּף, quia etiam cum ejus paraphraſi conciliari poteſt textus Hebræus; ac proinde futilis & frivola etiam quæ inde exſtruitur varia lectio.

CRIT. THREN. III. v. 20. Recordando recordatur, תשיח & incurvatur apud me anima mea; *ubi marginale Kerí monet legendum*, תָּשׁוּחַ *Incurvatur, à radice* שחח. *At Targum habet*, תְּצַלֵּי Orat: *legit*, תָּשִׂיחַ Meditatur, *per Sin ſiniſtrum.*

VIND. Miror, cur hunc locum inter eos referat, in quibus Paraphraſtes aliter legerit; cùm diverſa lectio extet in textu Hebræo. Eſt enim, ut ipſemet obſervat, & Maſora notat, hæc vox ex iis quæ ſunt diverſæ lectionis & ſcriptionis, quæ ſc. in medio ſcribuntur cum Jod, & leguntur cum Vav. Vox in textu ſcripta id ſignificat & exhibet juxta literas, quod tranſtulit Paraphraſtes Chaldæus; & ſæpiùs deprehenditur, Paraphraſtas hac libertate uſos, ut aliquando vocem ſcriptam transferrent.

CRIT. HOS. IV. v. 17. Aſſociatus eſt Ephraim idolis, הַנַּח לוֹ relinque eum ſibi. *Targum*, שְׁבָקוּ לְהוֹן Permiſerunt ſibi idola. *Legit ergo in Præterito, non verò in Imperativo.*

VIND. Primò dico, vox הנח ſine punctis ſcripta, & per Præteritum

-teritum & per Imperativum legi potest, unde non mirum, si, quia exemplaribus non punctatis sunt usi, aliquando aliter legerunt.

Secundò, quis dixit Critico, Paraphrastem hanc vocem sumpsisse pro Perfecto, & non pro Imperativo? Annon hæc forma cum Pathach est quoque Imperativi? Sic legimus, שַׁבְּקוּ *Subigite*, Psalm 4.v.6. אִמְרוּ Dicite, Jesa. 3. v. 10. שִׁמְעוּ *Audite* Prov.5.v.7. וִדְעוּ Et scitote, Psalm.4.v.4. Quidni ergo & hîc Imperativus esse posſit?

Crit. Hos. VIII.v.9. התנו אֲהָבִים Conduxerunt amatores. *Targum*, אתמסרו Traditi sunt in manus populorum, quos dilexerunt. *Legit ergo* הָתְּנוּ, *ex Hophal à radice* נָתַן.

Vind. At monstret Criticus exemplum, quo usus verbi נתן in conjugatione Hophal comprobetur. Monstrosa & barbara in lingua Hebræa vox est הָתְּנוּ: cur non potiùs dicerem, illum legisse נִתְּנוּ, ex Niphal? Paraphrastes sensum transtulit, & libertate suâ usus est, quâ sæpè. Unde versu sequente idem verbum aliter transtulit. Sed & תָּנָה in lingua Hebræa significat *Mercedem, donum dare, porrigere, Tradere:* cur non ad illum usum respicere potuit, quasi Propheta dicere voluisset; *Dono dederunt (eos)*, vel, *Dono dati sunt Amatoribus suis.*

Crit. Hos. X. v.10. בְּאַוָּתִי Pro desiderio meo castigabo eos, Targum: במימרי Per verbum meum (*hoc est*, per meipsum) adducam eos in castigationem. *Videtur omninò legisse* בְּאוֹתִי *hoc est*, per me: *nam* מֵימְרָא *cum Affixis apud Chaldæum Paraphrastam passim respondet Pronominibus istis reciprocis*, נפשי & עַצְמִי *cum aliis affixis, ut* בְּמֵימְרִי *idem sit, quod* בנפשי Per meipsum.

Vind. Admitto, בְּמֵימְרִי hoc significare, quod dicit Criticus, & ita usurpari: at Prophetam hîc vel sic locutum, vel à Paraphraste Chaldæo sic lectum hoc loco, בְּאוֹתִי, procul rejicio. Locutio enim est horrida, barbara, inusitata in tota lingua Hebræa, nullâ ratione Paraphrastæ Chaldæo imputanda. Quis unquam Hebræus pro *Per me*, dixit בְּאוֹתִי? Quam tandem nobis cudet linguam Hebræam, si hæ variæ ejus lectiones sunt admittendæ? Aliud ergo respexit Paraphrastes Chaldæus, hanc vocem ita transferens.

Ego puto, neque dubito, Jonathan hîc iisdem hanc vocem literis legisse, sed non iisdem punctis, neque existimo Hebræo

באיתי respondere in ejus paraphrasi במימרי, sed, איתיתי *Adduxi*. Qui vero sic? Ut mens ejus appareat, inspiciendus etiam est versus præcedens, cujus verba sunt; מימי הגבעה חטאת ישראל שם עמדו לא תשיגם בגבעה מלחמה על בני עלוה *Inde à diebus Gibea peccasti Israel: ibi steterunt: Non assequetur eos in Gibea bellum contra filios iniquitatis* (עלוה scil. pro עולה). Targum: *A diebus Gibea peccastis, ô domus Israel, illic steterunt & rebellarunt* במימרי *verbo meo, præficiendo sibi Regem: sed non digni habiti sunt, quibus regnum stabiliretur in Gibea: illic venerunt contra eos belligeratores, ad occidendum, patres unà cum filiis ascenderunt:* Sequitur jam: במימרי איתיתי עליהון יסורין *Verbo meo adduxi contra eos castigationes, & congregari contra eos, populos, &c.* Ex hac collatione apparet, multum discrepare paraphrasin hanc Chaldæam à litera textus Hebræi; non quòd aliter legerit (nam sic plurima hìc mutata essent), sed quòd aliter exponere, & allegoriam sequi Jonathani placuerit, quæ tamen non placet R. Salomoni. Deinde observandum, illum עלוה (Iniquitatis) reddidisse סליקו Ascenderunt, quasi legisset עלו: tùm, neglectâ distinctione versus, ה de voce עלוה demsit, & cum באותי conjunxit, unde fecit הבאותי, idq; expressit per איתיתי *Adduxi*; vocem במימרי ut & עליהון, unà cùm quibusdam aliis in his versibus, de suo supplevit, ad explicandam allegoriam, quam sectatus est. Talia plura in Jonathane & aliis occurrunt, qui Medraschim sequuntur, quod in illis non mirandum, ut qui statuant, 70. esse modos explicandi Scripturam, quibus tamen ita utuntur, ut lectionem literalem non destruant. Afferunt talia vel ad delectandum, vel ad aliquid docendum, vel ob alios fines, quos respiciunt. Insanus foret, qui ex his varias lectiones vellet eruere & excogitare. Non volunt dicere, ita se legisse, vel legendum esse, sed ita se etiam legere & explicare posse. De hoc verò alibi.

CRIT. NAHUM I. v. 5. ותשא הארץ מפניו Et auferetur terra à facie ejus. *Chald.* וחרובת Et desolabitur. *Legit* תשא, *pro* תשאה.

VIND. Nego hoc: nam תשא. pro תשאה nuspiam legitur. Sensum respexit Paraphrastes Chaldæus: nam ותשא ibi hoc sensu ab Hebræis sumitur. Audi Kimchium: ותשא *hic sumitur, ut illic;* וישאם דוד ואנשיו Et diruit ea David & viri ejus, 2. Sam. 5. v. 21. *nisi quod in hoc (Nahumi) loco intransitivè seu passivè sumatur; & significat*

ficat חֻרְבַּן הָאָרֶץ *Destructionem, Desolationem terræ.* In eundem sensum explicat Aben Esra. Sic author Concordantiarum Hebraicarum in significato octavo verbi נשא, scribit, quòd etiam explicatio ejus sit כליון אם נתיצה אם שריפה, Consumptio, *sive ea fiat per destructionem & desolationem, sive per combustionem.* Pro exemplo, præter præsentem locum, adducit etiam ex Jobi 32. v. 23. כִּמְעַט יִשָּׂאֵנִי עֹשֵׂנִי *Brevi consumet me factor meus.* R. Salomon; *Et conflagrabit.* Sic vulgò Judæi. Quo ergo fundamento alia, & quidam barbara, fingitur lectio, cùm Hebræa id eleganter contineat, quod reddidit Paraphrastes?

CRIT. MICH. I. v. 13. Quia in te inventæ sunt פִּשְׁעֵי defectiones, seu, prævaricationes Israel. *At Targum:* אֲרֵי בָךְ אִשְׁתְּכַחוּ מְרוֹדֵי יִשְׂרָאֵל Quia in te inventi sunt rebelles, contumaces, ô Israël. *Legit ergo* פֹּשְׁעֵי, *in Benoni Kal.*

VIND. Iterum nego hanc sequelam: מְרוֹדֵי enim etiam significat *Rebelliones*, substantivè, & quidem æquè sæpè ac adjectivè. Inspiciat Targum, aut, si malit, Lexicon, & exempla ejus rei inveniet. Imò si adjectivè sumeretur, punctandum fuisset מָרוֹדֵי. Nam מָרוֹד propriè est *Rebellis, Contumax*, & Kametz in numero plurali non mutat: dicitur enim מָרוֹדִין מָרוֹדַיָּא. Quàm levis ergo & frivola est hæc conjectura!

CRIT. MICH. V. v. 4. Et stabit & pascet (*Christus scilicet*) in Virtute Domini, & in magnificentia nominis Dei sui, וְיָשָׁבוּ & sedebunt, *h. e. constanter permanebunt, ut sit Præteritum Kal à radice* יָשַׁב. *Sic legit & accepit hanc vocem Kimchi, postq, eum recentiores Interpretes, excepto Castalione. At Targum,* ויתובון מן בני גלותהון Redibuntque ex captivitate sua: *legit* וְיָשֻׁבוּ, *in futuro Kal, à radice* שוב, *quomodo etiam accepit hanc vocem Jarchi in Commentariis suis, quam lectionem sequutus est unus Castalio, & S. Hieron. in Vulg.* Convertentur.

VIND. Dico, neque hîc pro certo asseverari posse; Paraphrastem Chaldæum legisse וְיָשֻׁבוּ: quia non ad literam, sed juxta sensum reddidit. Nam regnum illud Messiæ tranquillum & pacatum, de quo vaticinatur Propheta, verbo וְיָשָׁבוּ (*Et sedebunt, habitabunt*, scil. tranquillè & securè quisque sub vite & ficu sua sine metu & pavore) præsupponit reductionem Israëlitarum ex captivitatibus suis, & reductio necessariò habitationē illam tranquillam

præcedit. Quia ergo circa promissiones de Messia hoc potissimùm Judæos angit, quòd sub alienis populis, & in exilio, per universum orbem vivant, idcirco hanc exprimere maluit Paraphrastes, occasione inde sumptâ, quòd verbum Hebræum sine punctis scriptum, utroque modo legi possit, & utrumq; sensum admittat. Ex versione liberæ & latioris Paraphraseos, qualis est Chaldaica Jonathanis, non facilè possunt variæ lectiones eliči. An R. Salomon ita legerit, non liquidò constat ex ejus glossa, quæ brevis est & concisa. Tantùm ad verbum וישבו, scribit; עתה מן הגליות *Nunc ex captivitatibus, vel à captivitatibus, post captivitates suas.*

CRIT. MICH. II. v. 12. Ponam eum כְּצֹאן בָּצְרָה tanquam gregem Bozræ; nempe Bozra Idumæorum urbs & regio erat pecorosa, gregibus abundans. *At Targum habet*, בגו חוטרא In medio caulæ: *nempe legit* בְּצָרָה, *ita ut* צָרָה *acceperit de caula in qua oves arctantur & comprimuntur.*

VIND. Bone Deus, quæ hæc conjectura? ubi צָרָה significat *Caulam ovium*, vel saltem aliqua ratione de ea dicitur? quæ detorta & coacta hæc etymologia! Inspexisset saltem Criticus R. Salomonem, & meliùs divinare didicisset. Scribit ad hæc verba, כְּצֹאן בָּצְרָה *Sicut gregem Bozræ*; כצאן רבה הנתונה במבצרי גדרות צאן *sicut gregem magnum, positum in* מבצרי *munitionibus septorum ovium.* Itaque Paraphrastes Chaldæus in hoc nomine בָּצְרָה respexit ad significationem vocis מִבְצָר, & *Gregem Bozræ* explicavit; *Sicut gregem in medio caulæ.* Caulâ enim est כְּמִבְצָר instar munitionis oviũ, in qua à vi & insidiis tuti sunt. Hinc conjunguntur Numer. 32. v. 36. עָרֵי מִבְצָר וגדרות צאן Urbes munitionis & caulæ ovium. Sic scribit etiam Schindlerus in suo Lexico, *Paraphrasten & D. Hieronymum, accepisse hìc* בָּצְרָה *pro* Munitione, *sc. ovium, hoc est, caulâ, &* ב In, *subintellexisse.*

CRIT. PSAL. LXVIII. v. 29. צִוָּה Præcepit Deus tuus, robur tuum, *h. e. providentiâ suâ curavit te corroborari. At Targum,* פַּקֵּיד Præcipe, ò Deus, robur tuum. *Legit* צַוֵּה, *ex Imperativo.*

VIND. Sed quî novit, פַּקֵּד esse Imperativum, & non Præteritum, ut in Hebræo? Eadem enim utrobique forma est in conjug. Pahel. Et Chaldæa de verbo ad verbum Hebræo textui respondent: si igitur Præteritum in Hebræo locum habet, cur non & retineri

& retineri potest in Chaldæo? Adde, si maximè detur, esse Imperativum, nulla tamen inde sequitur certò varia lectio: quia nimis trita ac familiaris est hæc temporum & modorum permutatio, pro ratione sensus & circumstantiarum cujusque loci; maximè Præteriti in Futurum (cujus species est Imperativus) & contrà.

Hæc sufficiant ex iis, quæ adducit Criticus pro exemplis Variarum lectionum circa Vocales.

Videamus nunc etiam quædam Exempla, quoad Consonas.

CRIT. HOS. IV. v. 7. Gloriam eorum in ignominiam אָמִיר commutabo. *Targum* חַלִּיפוּ Commutarunt. *Legit* הֵמִיר.

VIND. Negatur, ex versione hac Jonathanis sequi, illum aliter legisse. Alio sensu verba hæc accepit, unde & אָמִיר aliter intellexit & transtulit. Plerique Interpretes referunt hæc verba ad Deum, tanquam pœnæ pro peccato denunciatoria. Jonathan verò retulit ad Israëlitas, quasi dicere voluisset Propheta; *Quanto magis aucti sunt à me Israëlitæ, dignitate & opibus, tanto magis peccaverunt: gloriam suam in ignominiam mutarunt*; sc. suâ rebellione, defectione & idololatriâ. Confer Jerem. 2. v. 11. & Psalm. 106. v. 20. Sed quomodo, inquies, אָמִיר significat *Mutarunt*, cùm sit Futurum? Respondeo: Sumpsit illud pro Infinitivo, pro הָמִיר; & Infinitivum pro Præterito, cujus enallages exempla vide Ezech. 1. v. 14. Jerem. 14. v. 5. *Gloriam suam in ignominiam mutare*, vel, *mutando*. Sic א loco ה in Infinitivo Hiphil positum volunt in אַשְׁכֵּים, Jerem. 25. v. 3. item in אַבְרֵךְ, Genes. 41. v. 43. Sic aliâs א positum legitur loco ה, in הַאִדָּרוֹשׁ, Ezech. 14. v. 3. pro הַהִדָּרוֹשׁ, ex Infinitivo Niphal: item in אֶגְאָלְתִּי, pro הִגְאַלְתִּי, Jesa. 63. v. 3. &c. Vel etiam dici potest, illum אָמִיר sumpsisse pro Præterito Hiphil, ex forma Chaldaica; *Gloriam suam in ignominiam mutavit*, sc. *populus meus*. Itaque frustrà varia lectio ex hoc loco fingitur. Ad mentem, non verba Interpretum, attendendum.

CRIT. JEREM. XLVI. v. 25. Ecce ego visito עַל אָמוֹן מִנֹּא super gubernatorem No, *hoc est, Aegypti præfectum vel Regem: Targum*; על אתרגושת super tumultum Alexandriæ; *legit* הָמוֹן: *hoc enim* Tumultuantem turbam *significat. Atque sic legitur etiam Eze-*

chielis cap.30.v.15. Excindam אֶת הֲמוֹן נֹא multitudinem No, *quæ lectio commodior videtur.*

VIND. Nego ex hac versione colligi posse, Paraphrasten legisse cum He: hoc ex ea versione colligitur, illum אָמוֹן ibi accepisse & judicasse idem significare, quod הָמוֹן, sicut in multis vocabulis hæ duæ literæ permutantur. Sic Hebræi concludunt ex hac ejus interpretatione, non verò quod legerit הָמוֹן. Vide R. D. Kimchium, Sic etiam explicat Pater meus in Lexico.

CRIT. II. REG. V. v. 24. *dicitur de Gechasi*; Cumque venisset אֶל הָעֹפֶל ad munitionem, vel, locum editum. *Targum reddit*, In locum כְּסִי occultum, tectum. *Accepit pro* אֹפֶל, *quod* Caliginem *significat.*

VIND. Ita est: accepit pro אֹפֶל, & censuit idem esse quod אֹפֶל sed non ita legit in suo codice. Et sic aliquando ea significatione verbum עפל quoque reperitur apud Rabbinos. Sic alicubi legi: בעלות השחר יעפיל קודם שיאיר *Ascendente aurorâ, tenebrescit prius quàm lucescat.* Hoc pertinet ad explicationem vocis, non ad variam lectionem. Simul etiam respexit fortassis ad significationem verbi עפל Arabicam. Eodem sensu reddit D. Hieronymus Micheæ 4. v.8. nec tamen legit per א, ut in notis ejus videre est. Sic Num.14. v.44. וַיַּעְפִּלוּ à Vulgato redditur, *Et contenebrati ascenderunt.* Quâ lege hæc inter varias Lectiones referuntur?

CRIT. GENES. L. v.19. *Joseph fratres suos sic alloquitur*; הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנִי An loco Dei ego sum? *Targum reddit*; ארי דחלא Quia timeo ego Dominum: *Legit* חַתְחַת: *nam* חַת *&* חַתַּת *significat* Timere vehementer: *quæ lectio commodior videtur.*

VIND. At ubi in lingua Hebræa חַתְחַת significat *Timeo*, vel, *Timens?* cujus erit formæ, ut in hac constructione locum habere queat? חַתְחַתִּים legitur Eccles.12. v.5. sed significat *Contritiones.* An Onkelos tam barbarè legisse putandus est? Et cùm locutionem hæc nova lectio gignat horridam, peregrinam, insolentem, magis miror, illum insuper scribere, *hanc lectionem commodiorem videri.* Judicent periti linguæ Hebrææ, an ullâ ratione *commoda* dici possit, & admitti! Ineptiæ & nugæ! quarum meritò pudére deberet Professorem Hebræum.

Meliùs & eruditè magis rationem hujus Targum explicuit doctissimus Mercerus in suis Commentariis, scribens; *nonnullos ex Hebræis*

Hebræis ita exponere verba textus Hebræi, ut הֲתַחַת *sumant pro* הֲלֹא תַחַת, *ut sit asseverantis*, An non sub Deo sum ego? *q. d. Deo sanè me subjici oportet, qui id ita voluerit: Et sic Onkelon intellexisse, dum vertit*, Dei timens sum: *Item LXX. Græcos*, Dei sum ego. R. Bechaj: *Dicit* Joseph: *Nolite timere, quia timens Deum ego sum, ei subjectus, & sub servitute ejus. Et hæc fuit mens Onkeli, qui transtulit:* Quia, &c. *Neque* ה, *in* הֲתַחַת *est admirationis, sed est* ה׳ וַדָּאִית *He asseverationis & certitudinis, sicut in illo:* הֲנִגְלֹה נִגְלֵיתִי Annon manifestavi me domui patris tui, *h. e. utique manifestavi me ei*, 1. Sam. 2. v. 27. Sic explicat R. Levi ben Gerson, *He, hîc esse* ה״א אֲמִתִּית *He verificationis, & sensum esse:* כִּי תַחַת אֱלֹהִים אָנִי Quia sub Deo sum, & timeo eum. Quàm bene sic exponant, non definio. Mercerus dicit, hanc expositionem *frigere*. Ostendo tantùm rationem versionis Onkeli, & vanitatem variæ lectionis, quam hinc extundit Criticus.

CRIT. PROVERB. XXV. v. 20. Qui tollit vestem in die קָרָה frigoris. *Targum*, בְּיוֹם קָרְחָא In die glaciei: *legit*, קָרַח.

VIND. Præceps judicium! Veneta & Basileensia Targumim, Regia item, legunt, בְּיוֹם דְּקַרְתָּא *In die frigoris*, ut in Hebræo. In Complutensi fuit, דְּקְרִירוּתָא ut v. 13. Elias in Meturgemam legit קָרְחָא per Chet, & miratur. Proba lectio est, quæ legit קַרְתָּא. En iterum levitatem conjecturæ, & variæ lectionis, quæ ex prava lectione Chaldæa effingitur.

CRIT. GENES. XIV. v. 5. Percusserunt הזוזים Zuzimos in Ham. *Targum*, תַּקִּיפַיָּא Fortes in Ham. *Legit* עֲזוּזִים: *nam* עז *significat* Fortem.

VIND. Non sic legit, in suo sc. codice: sed accepit τὸ הַזּוּזִים, pro עֲזוּזִים. Nimirum tria ibi extant Gigantum nomina, אֵימִים, רְפָאִים, & זוּזִים, quæ tria nomina quidam faciunt propria, alii appellativa, & certam ob rationem sic dictos volunt; רְפָאִים sc. à רָפָה *Remittere, remissum reddere*, quòd aspectu horrendæ suæ staturæ animos hominum debilitarent, & remissos redderent: אֵימִים, q. *Terribiles*, à nomine אֵימָה *Terror*: הַזּוּזִים, quasi הָעֲזוּזִים *Fortes, Robusti*, per elisionem literæ gutturalis ע, non insolentem. Et huc respexit Onkelos, qui reddidit illa per גִּבָּרַיָּא, תַּקִּיפַיָּא, אֵימְתָנַיָּא. In hac itaque versione Onkeli, non subest varia lectio codicis ipsius Hebræi, sed explicatio nominis הזוזים, quòd sic

à Robore

à Robore ſint dicti. Sic ſcribit Schindlerus in Lexico: *Acceperunt pro* עזז: non; *Legerunt* עוז *in ſuo codice.* Et Mercerus: *Onkelos & LXX. verterunt, quaſi* עוזים *eſſet ſcriptum.* Nicolaus Fullerus Miſcell. lib. 2. cap. 10. conjicit, illos reſpexiſſe ad מְזוּזָה, ex eadem radice ortum, quod *Poſtem* ſignificans, *Robur* etiam conſignificare videatur. Sed hoc mihi magis coactum videtur.

CRIT. JEREM. XVII. v.6. Habitabit חֲרֵרִים loca ſicca in deſerto. *Targum,* Habitabit דלא ולד abſque liberis in deſerto. *Legit* עֲרִירִים: *hoc enim ſignificat eum qui liberis orbatus eſt.*

VIND. Dicendum eſſet, illum legiſſe עֲרִירִי, non עֲרִירִים: loquitur enim Propheta ibi in ſingulari, non in plurali numero. Schindlerus in Lexico ſuo (unde Criticus videtur hunc locum ſumpſiſſe) iterum ſcribit: *Accepit pro* עֲרִירִים Steriles, *ob literarum* ח *&* ע *ſimilem ſonum,* h.e. accepit vocem חֲרֵרִים ac ſi idem eſſet quod עֲרִירִים; non quòd ſic in codice ſuo legerit. Simplicius eſt, ſi dicamus Paraphraſtem, id quod Propheta figuratè dixit, propriè, ut aliâs, expoſuiſſe: Comparat nimirum ibi Propheta eum qui confidit in homine, & non in Deo, לערער, arbori vel arbuſto ſterili in deſerto, quod R. Salomon vult ab עריר derivari & dici: deinde dicit, talem inhabitaturum חררים loca torrida, æſtuoſa, ſicca, in terra ſalſuginis, in quibus nil niſi ſterilitas eſt & infæcunditas, nec quicquam germinare aut fructus producere poteſt: Hoc ille reſtrinxit ad infæcunditatem, & dixit, *illum ſine liberis futurum*: quia ſterilitas etiam eſt ex maledictionibus, quas Deus impiis interminatur, ſicut contrà Fæcunditas Dei benedictio, timentibus eum promiſſa. Quæro, utrum ex hujuſmodi verſionibus, in quibus locutiones figuratæ reſolvuntur in proprias, poſſit varia lectio codicis concludi?

CRIT. ZACH. V. v.3. כִּי כָל־הַגֹּנֵב מִזֶּה כָּמוֹהָ נִקָּה Quia omnis fur dehinc purus eſt ſicut ipſa. *Targum;* Omnis qui furatur & mentitur, מִתַּמָּא לָקֵי ab ea plectitur. *Legit ergo* נִכָּה, *ut ſit Niphal à* נָכָה.

VIND. Hunc locum quoque deſumpſiſſe videtur ex Schindlero, qui in Lexico ad hunc locum ſcribit: *Accepit pro* נִכָּה, *ob literarum* כ *&* ק *ſonum ſimilem,* h.e. ac ſi idem eſſet quod נִכָּה: non dicit; *Legit ſic in ſuo codice.* Ego potiùs dicerem, Paraphraſtem accepiſſe נִקָּה, pro נִלְקָה, ſicut à לָקַח dicitur נִקַּח. Sed

rectiùs

rectiùs est, ut dicamus, illum alio sensu & significato accepisse hîc Verbum Hebræum נִקָּה, quàm quo Criticus, & communiter exponitur. Kimchius dicit, נִקָּה *esse hic idem quod* נכרת Exscinditur *vel* exscindetur. *Sic dicit sumi quoque Jerem.30.v.11. & 46. v.28. ubi legitur*, ונקה לא אֲנַקְּךָ Et exscindendo non exscindam te: *& sensum esse*; *Etiamsi hucusque longanimitate erga eos sim usus, ab hoc tamen tempore accipient vindictam suam.* Eandem expositionem sequitur Abarbenel; *Quicunque aliquid furatur à suo socio, excindetur vi decreti hujus.* Hoc ergo quoque sensu accepit hoc verbum Paraphrastes Chaldæus, reddens לָקֵי *Vapulat, Plectitur.* Frustrà itaque hîc iterum recurritur ad variam codicis Hebræi lectionem.

CRIT. GENES. XLIX. v.5. Simeon & Levi fratres, instrumenta violentiæ sunt מכרותיהם gladii (*machæræ*, μάχαιραι) eorum. *Targum:* Simeon & Levi fratres, viri fortes, בְּאֲרַע תוֹתַבוּתְהוֹן in terra habitationum suarum fecerunt fortitudinem. *Legit*, מגרותיהם.

VIND. *Primò* notetur, Criticum malè scribere תותבותהון & pluraliter reddere; *Habitationum suarum.* Terminatio enim pluralis in ות est Hebraica, non Chaldaica: Legendum תותבותהון *Habitationis, peregrinationis suæ.*

Deinde nego, ex versione hac sequi, illum per ג legisse, מְגֻרֹתֵיהֶם. Nam מְכוּרָה etiam alibi, secundum quosdam, est idem quod מְגוּרָה. Sic Ezech.16. v.3. מכרתיך scribunt R.D. Kimchi, R. Salomon, & Rabbi Nachmanides, idem esse quod מגורותיך: Et Jonathan quoque reddit, תותבתכון *Habitatio vestra.* Sic Ezech. 29. v.14. עַל אֶרֶץ מְכוּרָתָם, Jonathan reddit, על אַרְעָא תותבותהון *In terram habitationis suæ:* & Rabbini hîc iterum scribunt, esse idem quod מְגוּרָתָם. Et Ezech.21. v.30. בְּאֶרֶץ מְכֻרוֹתַיִךְ Chaldæus reddit itidem, בְּאֲרַע תותבותכון *In terra habitationis vestræ.* Sic כַּנָּה Psal.80. v.16. quidam volunt idem esse quod גַּנָּה per harum literarum commutationem, quia sunt homogeneæ. Quâ necessitate itaque sequitur, Onkelon hîc legisse in suo codice מְגֻרֹתֵיהֶם, pro מכרתיהם, quia reddidit תותבותהון?

CRIT. I. SAM. VI. v.18. pro אָבֵל הַגְּדוֹלָה, Targum habet, אבנא רבתא Lapis magnus.

VIND. De hoc loco actum cap. præced.

CRIT. I. SAM. XXV. v. 20. *dicitur de Abigail:* Descendebat illa בסתר in latibulo (*hoc est, per occultum clivum*) montis. *At Targum habet*, בִּסְטַר In latere. *Accepit* סתר *pro* סְטַר *quod* Latus *significat.*

VIND. Rectè dicit Criticus, Accepit pro סטר, quasi nimirum idem significaret, ob soni duarum harum literarum similitudinem; non veró sic legit in suo codice. Pertinet hoc ad vocis hujus expositionem, non ad variam lectionem. Sic explicat Kimchi: *Descendebat per illud latus montis, quod fuit locus occultus & absconditus, &c.* Hoc sensu accepit Targumista.

CRIT. HOS. V. v. 2. שַׁחֲטָה שֵׂטִים הֶעְמִיקוּ Defectores jugulationem occiderunt profundè, *hoc est, callidè jugulant, ne deprehendi & convinci possint. Targum:* וְדִבְחִן לְטַעֲוָן מַסְגַן Et victimas idolis mactant plurimas. *Videtur legisse* לְשֵׁדִים, *pro* שֵׂטִים*: nam* שֵׁדִים *sunt* Dæmones, *qui in idolis colebantur.*

VIND. Conjectura violenta & detorta, de qua nemo interpretum hactenus cogitavit. Paraphrastes sensum, non verba expressit. Hebræa quidam sic accipiunt, *Mactationem* (h. e. sacrificia idolis mactata) *apostatæ profundârunt, profundam fecerunt*, h. e. magnam. Sic Esa. 31. v. 6. העמיקו סרה בני ישראל *Profundarunt Apostasiam filii Israel*, h. e. summâ apostasiâ Deum provocârunt. Et Hos. 9. v. 9. הֶעְמִיקוּ שִׁחֵתוּ *Profundarunt corruperunt*, h. e. profundâ, maximâ corruptione depravati sunt. Unde rectè annotatum est in Thesauro Pagnini, ad radicem עָמַק, *Profundi* nomine rem immensam intelligi. Tale est illud Statii Thebaidos 10. de Capaneo:

Jam sordent terrena viro, tædetq; profundæ
Cædis, h. e. magnæ.

R. Salomon vocem שחטה aliter accipit, pro *Protrahere, Extendere*, quomodo legitur, זהב שחוט *Aurum diductum, tractum*, 2. Paralipom. 9. v. 5. quasi dicere voluisset Propheta; *Protractionem, Continuationem apostasiæ suæ ad idololatriam, magnam & multiplicem fecerunt.* Idem notat, *Paraphrastem Chaldæum verbum* שָׁחַט *explicare* לשון שחיטת זבחים לע״ז *de mactatione sacrificiorum Idolis factâ.* Igitur sensum reddidit non verba.

Quod si שטים reddidit per טַעֲוָן *Idola*, ejus quoque ratio reddi potest. Dicendum enim, illum ideò sic dicta voluisse Idola, quia declinare

declinare faciunt cultores suos à vero Dei cultu. Sic Majemonides in More nevóchim par. 3. cap. 22. derivat vocem שָׂטָן ab eadem radice שָׂטָה, & sic dici vult Satanam, *quòd declinare faciat hominem à via veritatis, ad viam falsitatis & erroris.* שֵׁדִים non sunt Idola, sed Dæmones, neq; in Paraphrasi Chaldaica sic redditur. Deut. 32. v. 17. ubi legimus, יִזְבְּחוּ לַשֵּׁדִים, Onkelos transfert דַּבַּחוּ לְשֵׁדִין, quamvis ibi revera Idola intelligantur.

CRIT. HOS. IV. v. 18. סָר סָבְאָם Acescit vinum eorum. *Targum:* שִׁלְטוֹנֵיהוֹן אַסְגִיאוּ שֵׁירוּן מִן אוֹנָס Principes eorum multiplicant convivia ex rapina. *Legit* שַׂר, *pro* סָר.

VIND. Textus Hebræus hic est concisus & figuratus: Paraphrasis latior, plenior, & in aliam locutionem resoluta, unde nulla certa lectio varia hinc cudi potest. Deinde observandum, alio sensu accepisse verba Hebræa Paraphrasten, quàm Criticus exponit. סָר accepit Paraphrastes ex significatione שַׂר, quòd duæ hæ literæ ס & שׂ sint quasi eædem, & ferè quæ cum שׂ scribuntur, etiam reperiuntur cum ס. Simile exemplum est 1. Sam. 15. v. 32. ubi סָר itidem vertit Jonathan רִבּוֹנִי *Domine*; non quòd aliter legerit, sed quòd hoc significato acceperit. Sic scribit Kimchi: *Paraphrastes exposuit* סָר *per* שַׂר. Verbum אַסְגִיאוּ *Multiplicarunt*, supplevit, quasi subintelligendum in Hebræo: סָבְאָם quod significat *Vinum, Merum eorum*, exposuit ipse, *Convivia ex rapina.* Similiter & R. Salom. exponit משתה יינם *Convivium vini ipsorum.*

CRIT. MICH. II. v. 6. לֹא יִסַּג Non retrocedet ignominia. Targum: לָא מְקַבְּלִין Non recipiunt ignominiam. *Legit* לֹא יַשִּׂיג, *à radice* נָשַׂג, *quod* Assequi *significat.*

VIND. Et quare aliter legit, quàm hodiè scriptum? Inspiciat Criticus Lexica Hebræa: adeat Commentatores Hebræos, & reperiet dici, נָשַׂג & נָסַג, & utrumque idem significare. Piget puerilium subtilitatum.

CRIT. I. REG. I. v. 2. *dicitur de Abisag:* Eratque puella formosa admodum, fuitque סוֹכֶנֶת utilis, *seu* commoda, *vel* ministrans Regi. *Targum* וַהֲוָת לְמַלְכָּא קְרִיבָא Fuitque appropinquans Regi. *Legit*, שׁוֹכֶנֶת Habitans, *manens juxta Regem.*

VIND. Frigida conjectura! Puella non est accersita, ut habitet cum Rege, sed ut cubet cum eo, & eum calefaciat, quam ad rem exprimendam planè insolens est verbum שָׁכַן *Habitare.* Aut

si id respexit, dicendum illum סוכנת quidem legisse, sed accepisse quasi idem sit quod שֹׁכֶנֶת *Vicina, proxima, arctissimè adhærens Regi*; quamvis & hoc durum sit. Vocabulum סוכנת variè exponitur; Quidam, *Thesauraria:* Alii, *Utilis, commoda*, sc. ad calefaciendum eum: Alii, *Consuetudinaria, Cohabitatrix:* Alii, *Calefaciens, fovens*, quomodo verbum סכן etiam sumunt Eccles.10. v.9. בֹּקֵעַ עֵצִים יִסָּכֶן בָּם *Findens ligna, calefiet ab illis.* Sic Judæi Germani; Ein wärmerin. Paraphrastes Chaldæus, *Proxima, Propinqua*, in hac varietate expositionis sensum exprimens, qui ipsi commodus videbatur. Quasi verò in vocibus hujusmodi ambiguis, & diversimodè ab Interpretibus expositis, peculiaris explicatio variam statim lectionem argueret.

CRIT. HOS. V. v.10. Ephrajim oppressus & confractus est, quia voluit ire אַחֲרֵי צָו post mandatum Jeroboami sc. de colendis vitulis. *Targum*, Converterunt se judices eorum, ut aberrarent בָּתַר מָמוֹן דִשְׁקְרָא post divitias mendacii. *Legit* אַחֲרֵי שָׁוְא: *nam* שָׁוְא *est* mendacium, falsitas, iniquitas.

VIND. Negatur, ex hac ejus interpretatione sequi, illum aliter legisse: sed accepit צָו, in significato שָׁוְא, per literarum homogenearum צ & ש permutationem. Sic enim etiam alii quidam Interpretes hanc vocem exponunt. Edouardus Liveleus ad hunc locum: *Vocem* צו, *quam alii* Præceptum *interpretantur, pro* שָׁוְא *positam esse existimo, quæ* Vanitatem *significat, earum literarum permutatione, quæ inter se affines sunt, & commutabiles, &c. Jam vero ne cui causam dubitandi præbeat, quòd* צו *sine litera* א *hic scribitur, quæ in* שָׁוְא *exprimitur; primùm idem sonus est qui esset cum* א *ascripto: deinde* שו *Jobi* 15. v.31. *cum defectu ejusdem literæ occurrit in eadem significatione. Ut verò hunc locum ita acciperem, fecit hujus locutionis,* Ire post vanitatem, *frequens usus.* Jobi 31. v.5. Si iverim cum vanitate. 2. Reg.17. v.15. Iverunt post vanitatem. Jerem.2. v.8. Iverunt post ea quæ non prosunt, h. e. vana. 1. Sam.12. v.23. Declinaretis post vanitatem. *Illa autem,* Ire post præceptum, *cui unquam audita est? Huc accedit authoritas Septuaginta, & Chaldæi, interpretum; quorum illi ita reddunt,* ὀπίσω τῶν ματαίων post vana; *hic;* בתר ממון דישקר. En quâ ratione doctissimus iste vir hanc paraphrasin non ad varietatem codicis referat, sed ad linguæ proprietatem, quâ istæ literæ inter se permutantur. Simile est quod sequitur.

CRIT.

CRIT. NAHUM. III. v. 18. Dormitarunt pastores tui, ô rex Assur, dormierunt magnifici tui, נָפֹשׁוּ diffuderunt se populus tuus super montes, neque est qui colligat. *Targum*, אִתְבַּדַּרוּ Dispersi sunt. *Legit* נָפֹצוּ *à radice* פּוּץ, *quod est* Dissipari.

VIND. Non ita legit Paraphrastes in suo codice, sed נָפֹשׁוּ voluit idem hic significare quod נָפֹצוּ, per literarum harum commutationem. R. Salomon scribit hic: נָפֹשׁוּ *idem est quod* נָפֹצוּ, *omnes enim literæ, quæ sunt ejusdem pronunciationis, inter se permutantur, ut sunt* ז, ש, ס, צ, *quæ omnes proferuntur extremâ linguâ ad imum dentium allisâ.* Sic scribit R. D. Kimchi, *ex mente Jonathanis esse idem quod* נְפוֹצוּ. Hoc verò aliud est, quàm, *sic in codice suo legere.*

CRIT. JEREM. XXXVIII. v. 22. Infixi sunt בַּבֹּץ in cœnum pedes tui. *Targum:* Immersi sunt בְּבַהֲתָא in pudorem pedes tui. *Legit*, בַּבֹּשֶׁת, vel, בְּבוּשׁ.

VIND. Eadem hic ratio, quæ in præcedentibus: Accepit בּוֹץ pro בּוֹשׁ, vel in significato בּוֹשׁ, ob similem harum literarum sonum: non verò legit בּוֹשׁ. Simul etiam sensus rationem habuit. Sic scribit Schindlerus; *Accepit pro* בּוֹשׁ, *ob similem literarum* צ *&* ש *sonum.*

CRIT. HOS. X. v. 1. Israël est vitis luxurians, פְּרִי יְשַׁוֶּה לּוֹ fructus similis est illi. *Targum:* Fructus operum illorum in causa fuit, cur captivi sint abducti. *Legit* יִשְׁבֶּה: *nam* שָׁבָה *est* Abducere in captivitatem.

VIND. Negatur hæc conjectura. Malè applicatur paraphrasis Jonathanis verbis Prophetæ: & verba Prophetæ non secundum mentem Jonathanis vertuntur & exponuntur à Critico, quod verò observandum. Propheta dicit; *Vitis vacua vel evacuans est Israël,* פְּרִי יְשַׁוֶּה לּוֹ *fructus ponit vel reponit ei.* Hæc verba Jonathan accipit tanquam ellipticè dicta, in quibus subaudiendum quid Fructus ejus reponat Israëli, sc. mercedem & pœnam condignam, captivitatem. In ejus itaque paraphrasi respondet פְּרִי, *Fructus operum ipsorum;* יְשַׁוֶּה לּוֹ *causarunt ipsis;* quod addit, *ut deportarentur, vel captivi abducerentur,* de suo supplevit & addidit, neque id respondet Hebræo יְשַׁוֶּה, ut vult Criticus.

CRIT. ESA. XI. v. 15. וְהֶחֱרִים Et anathemate percutiet Dominus linguam maris Ægypti. *Targum*, וְיַבֵּשׁ Et exsiccabit. *Legit ergo* הֶחֱרִיב.

VIND. Negamus illum ideò legisse הֶחֱרִיב in suo codice. Sumpsit hoc significato verbum הֶחֱרִים, per commutationem literarum ב & ם. Idem faciunt quidam Hebræorum. Tùm etiam sensum expressit: per illud enim *Anathema* nihil aliud intelligitur, quàm *Excisio & Exsiccatio Maris*, ut Israëlitis liberum & siccum transitum præbeat, sicut olim in Ægypto factum est. Hinc R. Salomonis glossa; וְהֶחֱרִים Et anathemate percutiet; sc. לְיַבְּשׁוֹ *ad exsiccandum illud mare* כדי שיעברו בו גלויות ישראל ממצרים *ut transire possint per illud captivi Israëlis, ex Aegypto*. Sic Aben Esra והחרים שיעברו בו ישראל ביבשה ולא יעכבם הים שישובו מהרה *Et anathemate percutiet, seu exscindet, ut transire possint per illud Israëlitæ in arido, neque retardet eos mare, quo minus citò revertantur.* Abarbenel: *Dicit Propheta, quòd anathemate percussurus seu excisurus sit linguam maris Aegypti, h. e. Nilum exsiccatum & arefactum iri ab aquis suis.* Judæi quoque in versione recenti Germanica reddunt, Er wird vertrocknen. Quis verò dicet, illos ideò legisse הֶחֱרִיב? Sic ergo quod Propheta impropriè & figuratè dixit, propriâ voce expressit Paraphrastes Chaldæus, ac proinde sine ratione Varia codicis ipsius lectio hîc sollicitatur. Eadem est ratio cur LXX. reddiderint ἐρημώσει. Nam הֶחֱרִים significat *Excindere, Perdere, Desolare.* In hoc verò loco quidam per יָבֵשׁ explicant.

CRIT. DEUTER. XXXII. v.2. יַעֲרֹף Stillet ut pluvia, doctrina mea. *Targum*, יִבְסַם Grata, jucunda, suavis sit. *Legit* יֶעֱרַב: *nam* עָרֵב Jucundus, Suavis, *est.*

VIND. Non sic: sed *primò* dico cum Schindlero, *accepit Paraphrastes* יַעֲרֹף *pro* ערב Gratus fuit, *ob literarum* ב *&* ף *similem sonum vel cognationem: secundò* dico, יִבְסַם potest etiam reddi, *Suaviter stillabit*, ut Psal. 65. v. 12. pro יִרְעֲפוּן דָּשֶׁן *Stillabunt pinguedinem*; Paraphrastes Chaldæus habet, יְבַסְּמוּן דִּיהֲנָא *Dulcem-stillabunt pinguedinem.*

CRIT. PSAL. XVIII. v. 46. Filii peregrini יִבֹּלוּ Cadent, *decident. Targum*, יְסוּפוּן Consumentur. *Legit* יִכְלוּ.

VIND. Non sequitur: sensum respexit Paraphrastes Chaldæus: נָבֵל dicitur propriè de foliis flaccescentibus & decidentibus: Dicit ergo Psaltes; *Filii peregrini decident, ut folia decidunt de arboribus*, quod dum fit, deficiunt, & consumuntur; quod idem est cum eo quod Paraphrastes dicit. Quis ergo inde colligat, illum

illum aliter legisse in suo codice? Quod in textu Hebræo dicitur voce figuratâ, id ille propriâ expressit.

CRIT. JEREM. IV. v.16. Indicate Jerosolymis, נוצרים salvatores (*hoc est, per antiphrasin*, Vastatores, *aut*, Angustiatores) veniunt de longinqua terra. *Targum*; Exercitus populorum, rapientes כְּקַטּוֹפִין sicut vindemiatores. *Legit* כוצרים.

VIND. Sanè hîc ita vertit, ac si scriptum esset. בצרים. Kimchi scribit: *Jonathan transfert* נוצרים *sicut* נוצרים. Codices omnes Hebræi hîc consentiunt, nec ulla varia lectio à quoquam annotatur: Masora eam confirmat. Sic transferre voluit, licet aliter scriptum videret, quia נוצרים hîc non significat *Custodes*, vel *Servatores*: sed contra, *Vastatores*, *Obsidentes*, significatione petitâ à צור vel צָרַר: & quia in simili phrasi בוצרים invenit in aliis scripturæ locis adhibitum, Jerem.49. v.9. Obad. v.5. Hinc prolixiori periphrasi, non literali explicatione, vim hujus vocis exprimit. Dicit enim: *Exercitus populorum rapacium, instar vindemiatorum, veniunt de longinqua terra*.

CRIT. HOS. XIII. v.5. יְדַעְתִּיךָ בַּמִּדְבָּר Novi te in deserto. *Targum*: Subministravi quæcunque erant ipsis necessaria. *Legit* רְעִיתִיךָ, *hoc est*, Pavi te.

VIND. Nihil minus: sensum reddidit Paraphrastes Chaldæus. Quando enim Deus dicitur *aliquem noscere*, sensus est, *Aliquem diligere, alicui benefacere curam illius gerere, illum fovere*, ut Psal.1.v.6. & 144. v.3. Nahum 1. v.7. &c. R. Salomon explicat: *Ego dedi cor, ut scires necessitatem & sufficientiam tuam*. R.D. Kimchi: Ego cognovi te in deserto, *suppeditavi necessitatem tuam in deserto, in loco ubi nihil est ad victum*. In eundem sensum scribit Aben Esra. Similiter transtulit Onkelos verbum יָדַע Deuteron.2.v.7. יָדַע לֶכְתְּךָ אֶת הַמִּדְבָּר *Novit iter tuum per desertum istud magnum*: Onkelos: סַפֵּק לָךְ צָרְכָךְ *Suppeditavit tibi necessitatem tuam in deserto*. An & hîc legit רָעָה? Sic quod Deut.32. v.10. in Hebræo dicitur: יִמְצָאֵהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר *Invenit eum in deserto*; Onkelos transtulit: סַפֵּק צָרְכֵיהוֹן בְּאֶרַע מַדְבְּרָא *Suppeditavit necessitates ipsorum in deserto*. Sic Jesa.58. v.13. Quis sanæ mentis ex his variam dicet esse concludendam lectionem Hebraicam?

CRIT. JOS. IX. v.4. de Gabaonitis dicitur, quòd הִצְטַיָּרוּ finxerint se legatos: (*sic enim locum illum vertere solent Interpretes*).

At

At Targum reddit אִזְדְּוִדוּ Viatico se instruxerunt: *nam* זָוד *hoc significat: ab Hebræo* צַיִד, *legit* הִצְטַיְּדוּ. *Atque sic etiam legerunt LXX. Interpretes, qui reddiderunt* ἐπεσιτίσαντο. *& Vulg. Vers.* Tulerunt sibi cibaria. *Quæ lectio procul dubio melior est: non enim Gabaonitæ fingebant se esse legatos, siquidem verè erant lega ti, sed fingebant se venire de terra longinqua. Et præterea lectio illa confirmatur ex vers. 11. & 12. capitis illius, ubi quum idem factum Gabaonitarum repetitur, voces* צֵידָה *&* הִצְטַיַּדְנוּ *usurpantur.*

VIND. Certè non diffitemur, Jonathanem hîc vertisse, ac si legisset הִצְטַיְּדוּ. An autem ita legerit in suo codice, quis pro certo ausit affirmare, cùm omnes codices Hebræi in lectione per Resch consentiant? Potuit existimare, ita legendum esse, quia infrà v.12. sic legitur per Daleth; potuit etiam decipi in discernenda litera ר & ד, quæ figurâ sunt valdè affines.

Ratio, cur existimet proculdubio meliorem esse lectionem per Daleth, nulla est: Si non placet ipsi verbo communis, *Et legatos se finxerunt*, substituat, *Et ut legatos se gesserunt, Legatos egerunt*, ut Judæi Germani reddunt; vnd sie machten sich botten. Andreas Masius, quamvis in eam inclinet sententiam, *παραχάραγμα esse hoc loco, &* הִצְטַיְּדוּ *scribi debere*; tamen agnoscit, *quod nunc in omnibus Hebraicis libris habetur, haud alienum esse à præsente historia: eò quòd Gabaonitæ utique legatos ad Josuam miserint.* Quid si deducas à verbo צור, unde in Pihel צַיֵּר *Pingere, Figurare*: in Ithpahel הִצְטַיֵּר *Pingere, Figurare se*; ut sensus sit; *Et figurarunt, formarunt, vel potiùs deformárunt se artificiosè; habitu sc. assumpto veteri, saccis, calceamentis veteribus & scissis, ac si de longinqua aliqua regione venirent,* vnd verstellten sich / ꝛc.

Quod v.12. legitur הצטידנו, non sequitur, versu 4. etiam sic legendum esse. Imò contrà, si versu 4. fuisset olim in aliquibus exemplaribus error à scriptoribus commissus, ex illo versu 12. facilè deprehensus & emendatus fuisset ab aliis, uti nunc Criticus facit. Cùm verò constanter omnes legant per ר, non obstante quòd v.12. legatur per ד, id mihi argumento est, illos ex accurata codicum collatione deprehendisse, sic legendum esse. Kimchius hanc Jonathanis paraphrasin miratur.

CRIT. HOS. VIII. v.5. זָנַח עֶגְלֵךְ שֹׁמְרוֹן Dereliquit te vitulus tuus, ô Samaria. *At Targum:* טְעוֹ בָתַר עֶגְלָא דְשֹׁמְרוֹן Errarunt post

post vitulum Samariæ, *h. e. idololatriam commiserunt.* *Ergo legit* זָנָה Scortatus est: *nam scortatio spiritualis est idololatria.*

VIND. Nego hîc iterum, Paraphrasten aliter legisse, vel hoc colligi ex ejus versione. Præcedenti versu 3. ubi legitur זָנַח יִשְׂרָאֵל טוֹב, quod reddunt, *Rejecit*, vel, *deseruit Israël bonum*; Paraphrastes itidem transtulit; טְעָן בֵּית יִשְׂרָאֵל מִבָּתַר פּוּלְחָנִי *Erraverunt domus Israël à cultu meo.* An & hîc legit זָנָה? Nequaquam. Quid ergo? Judicandum de ejus versione, & ejus ad Hebræum applicatione, non ex hujus vel illius versione; sed ex ipsius mente, & videndum, quo modo & quo sensu ille verba acceperit & construxerit. Verbum זָנַח non sumpsit pro *Elongavit, Rejecit, Abjecit*, ut vulgò; sed pro, *Elongavit se, Recessit, Divertit.* Sic versu tertio juxta illius mentem sensus est; *Divertit Israël* (à) *bono*, pro quo ille dixit; *Aberrârunt Israëlitæ à cultu meo:* Versu quinto; *Divertit* (scil. Israël) *ad vitulum tuum, ô Samaria*; pro quo ille scripsit; *Erraverunt post vitulum Samariæ.* Sine causa itaq; & hîc varia lectio excogitatur. Et quæ lectio esset זָנָה עֶגְלֵךְ שֹׁמְרוֹן? Dicendum esset, זָנָה אַחַר עֶגְלֵךְ, & sic plura mutanda.

CRIT. PSAL. CIV. v.15. Creavit Deus vinum, ad lætificandum cor hominis, לְהַצְהִיל ad exhilarandam faciem ejus oleo. *Targum*; לְאַנְהָרָא Ad illustrandam faciem ejus oleo. *Legit* לְהַצְהִיר: *nam* צָהַר *est* Lucere.

VIND. Vana conjectura! an quia צָהַר est *Lucere*, צָהַל non etiam id significare potest? An quia מַזָּלוֹת significat *Planetas*, מַזָּרוֹת non idem significat, Jobi 38. v.32? Nempe sumpsit hîc Paraphrastes verbum צָהַל significatione *Lucendi*, ut & alii Hebræi. Sic volunt ל pro ר poni in מִפְלְשֵׂי Jobi 37. v.16. pro מִפְרְשֵׂי. Aben Esra explicat: לְהָאִיר *Ad illuminandum.* Sic etiam explicat Kimchi. Author Concordantiarum Hebraicarum scribit, significare *Exultare*, & *Lætari*: & *Nitidum reddere, Illuminare.* Judæi in versione sua Germanica; Lauter zu machen. Quo ergo fundamento alia lectio fingitur? Cæterùm מִשָּׁמֶן rectiùs vertitur *Præ oleo*, quàm *Oleo*, magis scil. quam oleum nitére facit: & sic etiam in Targum.

CRIT. PROVERB. XIX. v.14. A' Domino fæmina מַשְׂכָּלֶת prudens, *& cordata*, hoc est, si cui obtingit uxor cordata, hoc beneficium debet Deo acceptum ferre. *Targum habet:* A Domino

uxor מתמסרא desponsatur viro. *Legit* מִשְׂכֶּרֶת *quasi diceret*, Elocatur mercede.

VIND. Targum hic quidem aliter habet, quàm Hebræus textus: at quòd ad hanc lectionem respexerit, quam Criticus proponit, mihi persuadere non possum. *Primò* non quadrat forma activa vocis מַשְׂכֶּרֶת, quæ significat, *Elocat mercede*, vel *Conducit mercede*. Ea cum præcedenti *A Domino* non cohæret: Sic legendum esset מִשְׂכֶּרֶת, vel מִשְׁתַּכֶּרֶת. *Secundò* sensus repugnat: Uxor enim non pro mercede conducitur, neque illius est mereri; Meretricum id est, vel ancillarum, non uxorum. *Tertiò* usus: nullibi enim hoc verbum isto sensu & usu reperitur. Uxor à marito quidem dicitur apud Hebræos *Emi*, *Pretio comparari*; nullibi *Mercede conduci*; Aliud quid ergo respexit Targumista. Videtur, quia in Hebræo verbum deest, *A Domino uxor prudens*, illud supplere voluisse, per; *Traditur*, vel *Desponsatur à Domino*; sed sic deest aliquid quod voci מַשְׂכֶּלֶת respondeat, quod vel subaudiendum, vel omissum. Pro מִתְמַכֶּרֶת, Elias legit מתמסרת: sed illa lectio non rejicienda, quia illud verbum apud Syros hoc sensu legitur, quæ Dialectus illi Targumistæ fuit familiaris.

CRIT. I. SAM. XXIV. v. 7. וַיְשַׁסַּע Et repressit David viros suos verbis; ne scilicet interficerent Saulem. *Targum* פַּיֵּס persuasit, *verbis flexit*. Sic & LXX. ἔπεισε. *Legerunt*, וַיְשַׁמַּע *in Pihel, h.e.* Audientes *seu* Obedientes fecit. *Quæ lectio commodior est: nam* שִׁסַּע *usurpatur tantùm de Ungula bifida, quæ significatio non quadrat his, neque potest aptari, nisi violenter & coactè.*

VIND. Nulla ratio, cur alia lectio fingatur, nedum *commodior* dicatur: nam Verbum שִׁמַּע in Pihel, bis tantùm legitur, 1.Sam.15. v.4. & 23. v.8. & quidem in hac ipsa forma, וַיְשַׁמַּע, sed non isto significato. Est enim ibi, *Audire fecit*, *audiendum proposuit*, *promulgavit*. Masora lectionem per ס confirmat, quæ notat, *hanc vocem non ampliùs reperiri*. Atqui וַיְשַׁמַּע alibi reperitur. Ergo non ita legit, nec legi voluit.

Targumista sensum respexit, & quod in textu Hebræo dicitur verbo metaphorico, id ipse proprio expressit. Quòd Criticus dicit, שִׁסַּע *usurpari tantùm de Ungula bifida*, prodit, se loca illa non diligenter inspexisse in quibus verbum hoc usurpatur. Levit.1.v.17. וְשִׁסַּע אתו בִכְנָפָיו *Et findat illam* (avem) *cum alis suis*. Judic.

ויפסקהו כפסק הגדי *Et discerpsit eum* (leonem) *ac si discerperet hædum.* An in his locis etiam de Ungula bifida dicitur? Adde locum ex Targum Thren. 3 v. 11. אורחי סטי ופסקני *Vias meas pervertit, & discerpsit me*, Heb. ויפשחני.

Itaque Verbum פסק significat in genere, *Findere, Diffindere, Discindere.* Id in præsenti loco metaphorice dictum accepit Targumista; *Fidit, Diffidit viros suos verbis*, h.e. permulsit, persuasit, permovit cor eorum verbis suis, ut desisterent à suo proposito Saulem interficiendi. Neque magis violenta & coacta hæc locutio dici potest, quam quando Latini dicunt eodem fere sensu; *Frangere animum alicujus, Frangere & Comminuere aliquem, Frangere hominem*, quæ apud Ciceronem & Plautum leguntur. Hebræi paulò aliter applicant. R. Salom. הבדיל והפריד אותם בדברים *Separavit (a se) & repulit eos verbis.* Kimchi: חלק אותם מעליו בדברים שהיו רוצים *Divisit eos a se verbis suis, qui volebant insurgere contra ipsum, & eum occidere, &c.* Simplicior & planior videtur prior expositio: *Et fregit David viros suos* (i.e. animos eorum) *verbis*, quam accommodatissime expressit Jonathan, ופיס *Et persuasit, placavit, sedavit.* Itaque hac varia lectione nihil hic opus est: quin imò elegantissima locutio sic obscuratur & deformatur.

CRIT. GENES. XXVII. v. 40. *Jacobus sic benedicit Esavo*; Vives gladio tuo, & servies fratri tuo, sed erit cum תריד dominus evaseris, tum franges jugum ejus desuper collo tuo. *Targum*. Sed erit cùm filii ejus transgressi fuerint verba Legis, tum amovebis jugum ejus de super collo tuo. *Videtur omnino legisse* כאשר תמרוד Cum rebellaveris: *nam* מרד *est* Rebellare.

VIND. Mihi verò non videtur, illum aliter legisse, sed aliud respexisse. Verbum תריד quidam exponunt, *Cum dominatus fueris*: Alii; *Cum questus fueris, planxeris, Ingemueris apud Deum.* Ad hanc expositionem vult Mercerus Onkelon respexisse: *Hebræi*, scribit, *fere, quod & Chaldæus secutus est*, תריד *exponunt in altera significatione* ... m ... *s fueris & ingemueris ex animo apud Deum, pr*... *fratre imposita, erit ut propter illius peccata (*... *se exhibuerint, qui tibi dominentur, transg*... *tat, & tunc solves jugum ejus e* ... *m transgressi fuerint Israelitæ* ... *terminus ad conquerendum &*

uxor מִתְמַסְּרָא desponsatur viro. *Legit* מַשְׂכֶּרֶת *quasi diceret*, Elocatur mercede.

VIND. Targum hic quidem aliter habet, quàm Hebræus textus: at quòd ad hanc lectionem respexerit, quam Criticus proponit, mihi persuadere non possum. *Primò* non quadrat forma activa vocis מַשְׂכֶּרֶת, quæ significat, *Elocat mercede*, vel *Conducit mercede*. Ea cum præcedenti *A' Domino* non cohæret: Sic legendum esset מֻשְׂכֶּרֶת, vel מִשְׂתַּכֶּרֶת. *Secundò* sensus repugnat: Uxor enim non pro mercede conducitur, neque illius est mereri; Meretricum id est, vel ancillarum, non uxorum. *Tertiò* usus: nullibi enim hoc verbum isto sensu & usu reperitur. Uxor à marito quidem dicitur apud Hebræos *Emi*, *Pretio comparari*; nullibi *Mercede conduci*; Aliud quid ergo respexit Targumista. Videtur, quia in Hebræo verbum deest, *A' Domino uxor prudens*, illud supplere voluisse, per; *Traditur*, vel *Desponsatur à Domino*; sed sic deest aliquid quod voci מַשְׂכֶּלֶת respondeat, quod vel subaudiendum, vel omissum. Pro מִתְמַכֶּרֶת, Elias legit מִתְמַסְּרַת: sed illa lectio non rejicienda, quia illud verbum apud Syros hoc sensu legitur, quæ Dialectus illi Targumistæ fuit familiaris.

CRIT. I. SAM. XXIV. v. 7. וַיְשַׁסַּע Et repressit David viros suos verbis; ne scilicet interficerent Saulem. *Targum* פַּיֵּס persuasit, *verbis flexit*. Sic & LXX. ἔπεισε. *Legerunt*, וַיְשַׁמַּע *in Pihel, h.e.* Audientes *seu* Obedientes fecit. *Quæ lectio commodior est: nam* שִׁסַּע *usurpatur tantùm de Ungula bifida, quæ significatio non quadrat hîc, neque potest aptari, nisi violenter & coactè.*

VIND. Nulla ratio, cur alia lectio fingatur, nedum *commodior* dicatur: nam Verbum שִׁמַּע in Pihel, bis tantùm legitur, 1. Sam. 15. v. 4. & 23. v. 8. & quidem in hac ipsa forma, וַיְשַׁמַּע, sed non isto significato. Est enim ibi, *Audire fecit*, *audiendum proposuit*, *promulgavit*. Masora lectionem per ס confirmat, quæ notat, *hanc vocem non ampliùs reperiri*. Atqui וַיְשַׁמַּע alibi reperitur. Ergo non ita legit, nec legi voluit.

Targumista sensum respexit, & quod in textu Hebræo dicitur verbo metaphorico, id ipse proprio expressit. Quòd Criticus dicit, שִׁסַּע *usurpari tantùm de Ungula bifida*, prodit, se loca illa non diligenter inspexisse in quibus verbum hoc usurpatur. Levit. 1. v. 17. וְשִׁסַּע אֹתוֹ בִכְנָפָיו *Et findat illam* (avem) *cum alis suis*. Judic. 14. v. 6. וַיְשַׁסְּעֵהוּ.

וַיְשַׁסְּעֵהוּ כְּשַׁסַּע הַגְּדִי *Et discerpsit eum* (leonem) *ac si discerperet hædum.* An in his locis etiam de Ungula bifida dicitur? Adde locum ex Targum Thren.3.v.11. אָרְחַי סוֹרֵר וְשַׁסְּעַנִי *Vias meas pervertit, & discerpsit me*, Heb. וַיְפַשְּׁחֵנִי.

Itaque Verbum שִׁסַּע significat in genere, *Findere, Diffindere, Discindere.* Id in præsenti loco metaphoricè dictum accepit Targumista; *Fidit, Diffidit viros suos verbis*, h.e. permulsit, persuasit, permovit cor eorum verbis suis, ut desisterent à suo proposito Saulem interficiendi. Neque magis violenta & coacta hæc locutio dici potest, quàm quando Latini dicunt eodem ferè sensu; *Frangere animum alicujus, Frangere & Comminuere aliquem, Frangere hominem*, quæ apud Ciceronem & Plautum leguntur. Hebræi paulò aliter applicant. R. Salom. הבדילן ודחה אותם בדברים *Separavit (a se) & repulit eos verbis.* Kimchi: חלק אותם מעליו בדברים טובים *Divisit eos à se verbis bonis, quia volebant insurgere contra ipsum, & eum occidere, &c.* Simplicior & planior videtur prior expositio: *Et fregit David viros suos* (i.e. animos eorum) *verbis*, quam accommodatissimè expressit Jonathan, ופיס *Et persuasit, placavit, sedavit.* Itaque hac variâ lectione nihil hîc opus est: quin imò elegantissima locutio sic obscuratur & deformatur.

Crit. Genes. XXVII. v.40. *Jacobus sic benedicit Esavo;* Vives gladio tuo, & servies fratri tuo, sed erit cùm תָּרִיד dominus evaseris, tum franges jugum ejus desuper collo tuo. *Targum:* Sed erit cùm filii ejus transgressi fuerint verba Legis, tum amovebis jugum ejus de super collo tuo. *Videtur omninò legisse* כַּאֲשֶׁר מָרַד Cùm rebellaverit: *nam* מָרַד *est* Rebellare.

Vind. Mihi verò non videtur, illum aliter legisse, sed aliud respexisse. Verbum תָּרִיד quidam exponunt, *Cùm dominatus fueris:* Alii, *Cùm questus fueris, planxeris, Ingemueris apud Deum.* Ad hanc expositionem vult Mercerus Onkelon respexisse: *Hebræi,* scribit, *ferè, quod & Chaldæus secutus est,* תָּרִיד *exponunt in altera significatione,* Cùm questus fueris & ingemueris *ex animo apud Deum, præ dura servitute tibi à fratre imposita, erit ut propter illius peccata (cùm scil. Israëlitæ indignos se exhibuerint, qui tibi dominentur, transgressi Domini voluntatem) is te audiat, & tunc solves jugum ejus è cervicibus tuis.* Sic R. Salomon: *Cùm transgressi fuerint Israëlitæ Legem, & tibi erit apertio oris, causa,* (prætextus) *ad conquerendum &*

dolendum propter benedictiones, quas abstulit, tum excuties jugum ejus. R. Bechaj: Et fratri tuo servies; *quando scil. Jacob erit dignus:* & erit cùm planxeris; *quando scil. non erit dignus*; tum rumpes jugum ejus à collo tuo. *Hæc est mens Onkeli transferentis*; Si transgressi fuerint filii ejus, &c.

Ex his liquet, illa verba Onkeli, *Erit cùm filii ejus transgressi fuerint Legem Dei*, non literaliter respondere verbo תָּרִיד: sed loco illius poni ad sensum illum, quem ipse concipiebat exprimendum. Et quid quæso esset. כַּאֲשֶׁר מְרִיד: dicendum potiùs esset, כַּאֲשֶׁר יִמְרוֹד.

CRIT. PSAL. LXVI. v. 12. *Venimus in ignem & aquam, & eduxisti nos* לָרְוָיָה *in irrigua loca.* Hunc locum vide capite præc.

CRIT. AMOS VIII. v. 8. *Et ascenderet* כָּאוֹר *instar lucis tota.* De hoc quoque loco actum cap. præc.

CRIT. ECCLES. VI. v. 10. Id quod est, vocatum jam antè fuit nomen ejus, notumque est, אֲשֶׁר הוּא אָדָם id quod est homo. *At Targum habet:* Id quod est in hoc mundo, ecce jam antè fuit vocatum nomen ejus, & notificatum est hominibus מִן יוֹמָא דַּהֲוָה אָדָם קַדְמָאָה à die qua fuit primus homo. *Legit* מֵאֲשֶׁר, *qua lectio gignit sensum convenientiorem.*

VIND. Non sic legit Paraphrastes in suo codice: sed accepit hoc sensu אֲשֶׁר &c. per ellipsin præpositionis מ non inusitatam, quam ille in sua paraphrasi supplevit, non verò in codice suo Hebræo legit. Paraphrasis enim illa, ut & reliquorum quatuor libellorum, liberior est, & allegoriis plena. Sic quod Thren. 4. v. 15. legitur סוּרוּ טָמֵא idem Paraphrastes transtulit supplendo præpositionem inseparabilem מ. סוּרוּ מִמְּסָאָבָא *Recedite à polluto*; quasi legeretur מִטָּמֵא. Hæ sunt expositiones, & judicii interpretum, non variantium codicum indicia.

CRIT. MICH. V. v. 5. Assyrius cùm veniet in terram nostram, & cùm calcabit palatia nostra, וַהֲקֵמֹנוּ עָלָיו & constituemus adversus eum septem pastores, &c. *Targum*, Constituemus עֲלָנָא super nos septem Reges. *Legit*, עָלֵינוּ.

VIND. Kimchius *miratur, quare* עָלָיו *transtulerit* עֲלָנָא. Dici potest, illum simpliciter ad sensum attendisse, non accuratam verborum rationem habuisse; *Constituemus super nos septem Reges* (qui nempe se ei opponant, adversus eum pugnent): non enim nova, nec

nec insolens est ista personarum mutatio apud Paraphrastas. Aliud exemplum mox sequitur ex Hos. 6. v. 5. Vel si quis malit credere, illum, cùm non punctato forsan codice usus sit, pro עָלָיו legisse עלנו, deceptum affinitate literarum י & נ, etiam sic varia lectio evanescit. Neq; enim ab hujusmodi lapsibus planè immunes erant Targumistæ.

CRIT. ESA. IX. v. 2. *Devocabunt Israëlem* בְּכָל פֶּה. Vide suprà.

CRIT. HOS. VI. v. 5. Interfeci eos verbis oris mei, וּמִשְׁפָּטֶיךָ & judicia tua sunt sicut lux quæ egreditur. *Targum:* Quia ego admonui eos, mittendo meos Prophetas, neque conversi sunt, adducam contra eos interfectores, propterea quòd transgressi sunt verbum beneplaciti mei, ודיני & judicium meum est sicut lux egrediens. *Legit* משפטי, *quæ lectio convenientior videtur.*

VIND. Negatur. Idem est sensus in Chaldæo, qui in Hebræo, sed rectè ex mente Jonathanis intellecto. Hebræus textus ita sonat; *Propterea dolavi in Prophetis, occidi eos verbis oris mei, & judicia tua ut lux egredientur*; ubi in voce וּמִשְׁפָּטֶיךָ *Judicia tua*, duplex mutatio observanda, Numeri & Personæ; dum ad personam secundam redit, & numero singulari eum compellat; populum nempe alloquens: dicendum enim fuisset; *Et judicia eorum*, sicut in verbis præcedentibus, *Occidi eos*, quæ mutationes frequentes sunt in Prophetarum scriptis. Porrò *Judicia* sumpsit Paraphrastes passivè pro judiciis quæ in populum à Deo exercenda erant, seu decretis, pœnis, paulatim augendis & accrescendis, quemadmodum lux in singula momenta crescit & augetur. Judicia hæc in populum exercita & decreta, sunt Dei judicia activè, quia ab ipso decernuntur & immittuntur. Ad mutationem ergo hanc personæ & numeri vitandam, Paraphrastes Chaldæus, pro, *Et Judicia tua*, dixit; *Et judicium meum*, vel, *judicia mea*, ut conformitas & similitudo loquendi in toto versu maneat; *Ego admonui eos, &c. Ego adducam contra eos, &c. Transgressi sunt verbum beneplaciti mei: & judicium meum* (quod scil. contra eos decrevi) *sicut lux*, &c. Sic in persona prima idem dicit, quod Textus Hebræus in persona secunda, ut nulla hinc varia lectio conjecturari possit. Nam Judicia illa quæ intelligit, respectu uno sunt populi, respectu altero, Dei. Hunc sensum sequitur etiam D. Hieronymus, in notis suis scribens hoc loco; *Dolavi vos in Prophetis, & verbis terribilibus com-*

minatus sum, &c. & occidi negligentes in verbis oris mei, &c. Et hæc universa feci, ut judicii, quo te judicaturus sum, veritas appareret, nullusq; dubitaret, vos juste, quæ patimini, fuisse perpessos.

CRIT. HOS. X. v. 9. A' diebus Gabaa peccasti, ô Israel, isthic steterunt, non comprehendit eos in Gabaa prælium, quod erat adversus filios עַלְוָה iniquitatis (pro עַוְלָה). *At Targum:* Illuc venerunt adversus eos bellatores ad interficiendum, patres eorum cum filiis eò סליקו ascenderunt. *Legit* עָלוּ, *pro* עַלְוָה.

VIND. Incertum est num Paraphrastes verbo סליקו respexerit ad Hebræum עלוה, quia Medrasch est, & expositio allegorica prolixior, ut vix certò sciri possit, quomodo ejus versio sit textui Hebræo applicanda: unde Kimchi scribit, *paraphrasin ejus non esse textui Hebræo adaptatam.* Ita enim habet totus ille versus in Targum: ***A' diebus Gabaa peccastis, ô domus Israel, illic steterunt & rebellarunt contra verbum meum, præficiendo sibi Regem, & tamen non fuerunt digni, ut firmum ac stabile ipsis esset regnum in Gabaa: illuc venerunt adversus eos bellatores, ad occidendum patres cum filiis ascenderunt.*** Confer cum Hebræo, & videbis quantum ab illo distet, & an facilè hinc sit, variam lectionem codicis Hebræi excudere. Et si maximè סליקו responderet voci עלוה, non tamen posset argui varia lectio codicis, quia apparet hoc esse Medrasch, non expositionem literalem. Vide etiam suprà pag.

CRIT. EODEM CAP. v. 14. Surget fragor in populis tuis, & omnes munitiones tuæ devastabuntur, sicut in devastatione שַׁלְמַן בֵּית אַרְבֵאל Salman domus Arbelæ, in die prælii, quo mater super filios collisa est. *Targum:* Omnes arces tuæ exspoliabuntur deprædatione pacis בְּכְמָנָא in insidiis, *hoc est, insidiosè. Legit* בית אֶרֶב: *nam* אֶרֶב *est* Insidiari.

VIND. Hic quoque dico, nullam lectionem variam codicis Hebræi posse argui, quia & hoc est medrasch, seu expositio allegorica, quâ nomina propria שַׁלְמַן בֵּית אַרְבֵאל appellativè exponit Propheta, per allusionem ad illorum etymologiam, hoc pacto; *Omnes munitiones tuæ exspoliabuntur* כשד שַׁלְמַן h. e. בִּבְזַת שַׁלְמָא *deprædatione perfectâ*, vel, *Deprædatione pacis*, populi pacificè sedentis, nec quicquam metuentis, atque sic inexspectatâ, בֵּית אַרְבאל, h. e. בארב, seu בִּכְמָנָא *per insidias.* Hoc aliàs quoq; faciunt Paraphrastæ, ut nomina propria appellativè exponant, & ex illorum etymo-

etymologia sensum textui accommodum eliciant. Quis inde variam lectionem eruendam diceret? Cæterùm cum Paraphraste Chaldæo facit aliquo modo R. Salomon, qui hunc locum ita exponit: כשד שַׁלְמַן בֵּית אַרְבֵּאל h. e. *Sicut direptores, qui veniunt adversus populum in pace degentem, subitò per insidias, à quibus ut fugerent non sunt admoniti, & omnia vastant:* בית אַרבאל *Jonathan transtulit* בֵּית מֵאָרב domum insidiarum. *Et Aleph & Lamed redundant in eo, ut in* יִזרעאל *quod non est nomen urbis, ut;* יענו את יזרעאל H... וקראו בלשון שם *& vocavit eum nomine Dei* (...) &c. Non displicet etiam hæc expositio Abarbeneli. Ex his liquet, hoc Targum non arguere variam lectionem, cùm etiam alii interpretes sic exponant, qui hęc verba sine controversia legerunt sicut nos.

CRIT. ESA. XVI. v. 7. לַאֲשִׁישֵׁי קִיר חֲרֶשֶׂת Propter fundamenta Kir Chareseth, *urbs est metropolis Moabitarum. Targum* ... אֱנָשׁ propter homines urbis roboris ipsorum. *Legit* לאישי; *nam* איש *est* Vir.

VIND. Negatur. Targumista, quod Propheta dixit de *fundamentis*, metaphoricè accepit de Viris illius munitionis. Sic scribit ad hanc vocem R. D. Kimchi: הוא משל על אצילי מואב וגדוליה *Est parabola de optimatibus Moab, & ejus magnatibus.* Sic scribit Abarbenel: *Kir charéseth est urbs magna Moabitarum, in qua fuerunt* אנשים גבורים ואנשים נכבדים *homines vel viri fortes, & homines insignes. Atque idcirco vocat eos* אֲשִׁישֵׁי, *quod est ex significatione* איש, *per geminationem literæ* ש *ad αὔξησιν, ut in* אֲדַמְדָם, יְרַקְרַק. Itaque infirma est & incerta varia hæc lectio. Ita potest dici, Paraphrastem voluisse hanc parabolam explicare & evolvere. Simul fortè etiam deduxit nomen hoc אשישי à nomine איש, per geminationem literæ ש.

CRIT. PROVERB. XXIV. v. 22. Time Dominum, fili mi, & Regem, cum hominibus autem novarum rerum studiosis ne tè immisceas, nam subitò veniet calamitas eorum, ופיד שְׁנֵיהֶם & exitium utrorumque quis novit? *At Targum,* וְסִפְוָתְהוֹן, Labia autem amborum quis novit? *refert illud ad Regem, & ad Deum, hoc sensu;* Quis novit Dei & Regis mentem, quis satis capit eorum verba? *unde fit manifestum, eum legisse* ופי Et os, *quæ lectio non est incommoda, nisi quis dicat, legendum esse apud Chaldæum,* סופתא Finem, *pro* ספוותא.

VIND.

VIND. Incerta est hæc variæ lectionis conjectura. Locus enim Targumi meritò de mendo est suspectus. Pater meus in suis ad Targum Castigationibus scribit ad vocem וספּוּתָא; *Si hoc genuinum, videtur Paraphrastes pro Hebræo* פִּיד *legisse* פִּי, *vel illud pro eo accepisse. Lego* וסוֹפָא Et finem. *Fortè fuit scriptum* סוֹפְתָא Consumptio, à סוּף. Nam per פִּיד significatur activè *Calamitas* ab utrisq; proveniens, Deo sc. & Rege. פִּיד originis & etymologiæ est incertæ, unde quis dicet, quid fortè respexerit, & in mente habuerit Paraphrastes? Quis in his ambiguis certam aliquam lectionem variam asserere sustineat?

CRIT. ESA. LXIV. v.7. Abscondisti faciem tuam à nobis, וַתְּמוּגֵנוּ & fecisti nos colliquescere in manu iniquitatum nostrarum, à radice מוּג. *At Targum:* Abscondisti faciem divinitatis tuæ à nobis, וּמְסַרְתָּנָא & tradidisti nos in manus iniquitatis nostræ. *Legit*, תְּמַגְּנֵנוּ, *à radice* מָגַן Tradere.

VIND. Eo sensu quidem reddidit, quòd verò ita legerit, dici non potest. Verbum מוּג hîc, ut & alibi, metaphoricum est. Metaphoram illam resolvere & voce propriâ hac exprimere voluit Paraphrastes, ob sequentem vocem בְּיַד *In manum*, ad quam suam versionem aptavit. Et quid est, *Liquefecisti vel Dissolvisti nos in manum iniquitatum nostrarum?* Nil aliud quàm, *Nos liquefactos*, h. e. attritos, fractos, consternatos, *tradidisti in manum iniquitatum nostrarum.* Sic R. Salomon explicat per וַתְּנִיעֵנוּ *Et commovisti nos*, i. e. *pervenire, incidere fecisti nos* in manum iniquitatum nostrarum; cum quo convenit Versio Vulg. *Allisisti nos.* Et Ezech. 21. v. 15. ad לָמוּג scribit, *esse* לְשׁוֹן הֲנָעָה h. e. *significationis* Movendi. Nimirum Interpretes isti quique hujusmodi voces suo modo & sensu exposuerunt, neque semper ad Grammaticas regulas respexerunt.

CRIT. JEREM. LI. v.58. Seraja erat שַׂר מְנוּחָה Princeps quietis, *hoc est, cubiculi Regii, in quo Rex quiescebat. Gallicè*, Le grand Chambellan. *At Targum*, רַב תּוּקְרְבָתָא Præfectus oblationum: *Gallicè* Le grand Ausmonier. *Legit* מִנְחָה, *quod* Donum *significat.*

VIND. Respondeo iterum, illum videri transtulisse, ac si ita legisset. An autem ita legerit, vel an ob affinitatem vocum מנחה & מנוחה sic transferre voluerit, licet scriptum esset מנוחה, quis dicet?

dicet? Eo enim tempore, quo linguam non ex Grammaticæ legibus, sed ex usu tantùm callebant, voces & formas affines non ita accuratè distinxerunt. Et hinc multæ variantes interpretationes, apud Veteres Interpretes sunt natæ. Quidni potuit sic מְנוּחָה quoque sumere ex significatione *Doni, Oblationis*, quasi idem quod מִנְחָה? Sic scribit R. D. Kimchi: *Jonathan transtulit sicut* מנחה; quasi idem sit quod מנחה. Non dicit; *Legit* מנחה. Sic Schindlerus; *Accepit pro* מִנְחָה; non; *Legit* מִנְחָה *in suo codice*. Sicut מְנוּחָה deducitur ab inusitata radice מנח: Sic potuit & hoc ab ea deducere, ad formam שְׁמוּעָה · גְּבוּרָה · מְלוּכָה & similium, & sic ejusdem significationis facere cum מִנְחָה.

Abarbenel aliter hanc Jonathanis versionem cum lectione Hebræa conciliat. Scribit: שַׂר מְנוּחָה est *princeps qui semper regi adstat seu adest tempore quietis ejus, ut sc. cum eo communicet de secretis cordis sui. Et sic exponit Jonathan*, שַׂר תִּקְרוּבְתָּא Princeps oblationis; *quo vult dicere; per ejus manum vidisse faciem Regis, h. e. admissos esse ad Regem, qui munera ei offerebant*. Idem scribit R. Salom.

CRIT. EZECH. XXI. v. 14. Gladius interfectorum magnus, הַחֹדֶרֶת לָהֶם qui ingreditur penetralia eorum, vel, qui asservatur ipsis in penetrali. *Targum*; דִּמְזִיעָא לְהוֹן qui terrefacit & conturbat eos. *Legit*, הַחֹרֶדֶת. *Nam* חרד *est* Expavescere.

VIND. Accepit pro הַחֹדֶרֶת, per metathesin frequentem in hac lingua; non verò ita legit. Judicavit nempe הַחֹדֶרֶת hîc idem esse quod הַחֹרֶדֶת. Sic dicitur, כֶּשֶׂב & כֶּבֶשׂ : שַׂלְמָה שִׂמְלָה : לעג, חלש : מלתעות מתלעות : זועה זעוה : אגמון · גומא : חרם סרח : עלג, חדל חלד : רגע נער · אנקת נאקת : עולה עלוה : פשר, פרש : חשל, פצר פרץ : חרג, חגר : אלמגים אלגמים, &c. Sic scribit R. D. Kimchi: *Transfert* כמו הפוך הַחוֹרֶדֶת *per inversionem ac si esset* הַחוֹרֶדֶת, *ex significatione* Terrendi; non verò dicit, *Legit sic*. Novæ hoc est Criticæ, veteribus ignotæ. Quandoque verò in singulari hac scriptione subest emphasis, & geminus sensus, ut, dum Propheta hîc dicere voluit חֹרֶדֶת *terrefaciens*, sed scripsit חֹדֶרֶת *in penetralia intrans*; indicavit, Gladium illum hostilem ipsos etiam in intimis penetralibus perterrefacturum, & persecuturum, nec uspiam illos tutos ab ejus metu futuros. Hujus generis sunt qui sequuntur aliquot loci.

CRIT. HOS. XIII. v. 10. אֱהִי מַלְכְּךָ Ero rex tuus, ubi, &

servent te in omnibus urbibus tuis. *At Targum*, אן מלכך Ubi est Rex tuus nunc, liberet te in omnibus urbibus tuis. *Legit* איה Ubi, *pro* אהי Ero. *Quæ lectio convenientior est multò.*

VIND. Targumista non legit in suo codice איה, sed אהי quod legit, accepit tanquam idem significans quod איה, per metathesin frequentem ac tritam, ut modò dictum. Et sic exposuerunt multi recentes Interpretes, non quòd vel aliter legerint, vel aliter legendum judicarint, sed quòd existimarint, vocem hanc אהי hoc significato hîc usurpari, cujus indicium est mox sequens איפו, quod cum איה familiariter in Sacris literis conjungi solet. Et sic de hac paraphrasi judicant quoque Hebræi, quamvis R. Salomon, Aben Esra, & Kimchi, putent non opus esse ad hanc metathesin confugere, sed retineri posse literalem sensum אהי *Ero*; quos sequutus est Tremellius & Junius.

CRIT. MICH. I. v. 12. כי חלה לטוב יושבת מרות Nam ægrotavit, *h. e. afflicta est* in bonū habitatrix Maroth. *At Targum*, מסברא לטב Exspectans bonum. *Legit* הוחל *in Hiphil à radice* יחל.

VIND. Vana conjectura. R. Salomon exponit quoque; כי קותה לטובה *quia exspectavit bonum.* An & ille legit הוחיל? Nugæ. חלה hîc non est ex quiescentibus tertiâ ה, sed ex quiescentibus secundâ radicali ו, à radice חול, & est sicut קמה quod indicat Accentus, situs in penultima: nam גלה accentum habet in ultima, קמה verò in penultima. Unde perperam à Critico redditur, *Ægrotavit.* Porrò חול significat tùm *Dolere* tùm *Manere*, *Permanere*: *Exspectare*, *Sperare*, quod nos Lexica docent. Hinc est Jobi 35. v. 14. ותחולל לו *Et exspectabis ipsum.* Judic. 3. v. 25. ויחילו *Et exspectarunt.* Jobi 21. v. 21. יחיל *Exspectabit.* Psalm. 37. v. 7. התחולל לו *Exspecta eum.* Hinc est quod quidam Interpretes hîc חלה exponunt, *Doluit*: alii, *Exspectavit*, citra diversam lectionem. Observavit hoc etiam doctissimus Calvinus, quem si inspexisset ad hunc locum Criticus, variam hanc lectionem omisisset: חול, inquit, *significat* Dolere: *ideò receptus est hic sensus, quòd bonis suis & pristinâ fortunâ exuti Marothitæ, hoc est, incolæ illius urbis, dolebunt. Sed quia idem verbum etiam* Exspectare *significat, magis placet diversa expositio nonnullis, quòd scilicet frustra pendebunt ab inani spe & fallaci, incolæ urbis Maroth: quia scilicet devoti prorsus erunt exitio.* En quâ ratione rectè doctissimus vir significationem *Exspectandi* ab eodem verbo, non ex varia lectione deducat.

CRIT.

CRIT. ESA. IX. v. 5. Omnis enim conflictus fit בְּרַעַשׁ cum concussione, & vestium in sanguine volutatione. *Targum:* Quicquid accipiunt & dant בְּרֶשַׁע iniquè, pollutum est peccatis. *Pro* בְּרַעַשׁ *legit* בְּרֶשַׁע.

VIND. Non ita legit, sed exposuit ita, vel per metathesin frequentem, de qua antè, vel quòd sensum vocis בְּרַעַשׁ sic exprimere voluit. Totum hunc versum non ad literam exponit, sed juxta sensum, ad quem ipse respexit. Ita enim παραφράζει: *Omnis ipsorum datio & acceptio* (h. e. negotiatio) *fit cum impietate: polluerunt se iniquitatibus* (pro Hebræo, *Sanguinibus*) *sicut vestimentum sanguine tinctum, ex quo vestigia macularum non possunt expurgari: sicut ergo illud ad nihil amplius prodest, sed comburendum est igni: sic dabit contra ipsos populos fortes sicut ignis, qui occidant eos.* Vides, illum hîc ut reliqua, ita & quod Propheta dicit בְּרַעַשׁ metaphoricè accepisse, ac proinde aliter quoque exponere, & alium illi sensum quæsivisse. Ex hujusmodi liberis & allegoricis locis, qui à Paraphraste in alios resolvuntur sensus, nullâ ratione possunt variæ lectiones elici.

CRIT. ESA. X. *v. antepenult.* Ecce Dominus מְסָעֵף פֻּארָה בְּמַעֲרָצָה amputat ramos violenter. *At Targum:* Ecce Dominus mundi, Dominus Sabaoth, conjicit occisionem in exercitum ejus instar conculcationis illius, qui calcat uvas בְּמַעֲצַרְתָּא in torculari. *Legit,* בְּמַעֲצָרָה*: nam* עֲצַר *dicitur de uvis, quæ in torculari premuntur.*

VIND. Iterum Targumista præcedentem & hunc versum non ad literam exposuit: unde nullæ variæ lectionis firmæ conjecturæ inde peti possunt. Si in voce בְּמַעֲצַרְתָּא respexit ad Hebræum בְּמַעֲרָצָה, fecit id per allusionem, ex metathesi literarum. Dubitari autem posset, annon potiùs similitudinem illam torcularis expresserit ex voce פֻּארָה: nam פּוּרָה Hebraicè est *Torcular,* Jesa. 43. v. 3. Haggei 2. v. 17. Verbum עֲצַר autem significatione *Premendi in torculari,* vel מַעֲצָרָה pro *Torculari,* in lingua Hebræa nusquam legitur, sed merè est Chaldaicum. Unde apparet, quàm incerta hæc sit conjectura.

CRIT. PROV. XIV. v. 16. Sapiens timet, & recedit à malo, sed stultus מִתְעַבֵּר subitò excandescit, & confidens est. *Targum:* Sapiens metuit, & declinat à malo, sed stultus מִתְחַלֵּט immiscet se stultitiæ, & confidit in ea. *Legit* מִתְעָרֵב *: nam* עָרַב Miscere *significat.*

VIND. Non abs re est, Targumista hic Verbum הִתְעָרֵב trásfert per אתחלט, Prov. 20. v. 19. & 24. v. 21. unde videri posit & hic sic legisse in suo codice. At illud non est necessarium. Potuit מתעבר sic legisse per incuriam & *ἀβλεψίαν*, unum pro altero sumens: non enim tanta est in Hagiographis Paraphrasium accuratio, ut in Lege & Prophetis: sed & potuit, quamvis aliter legeret, מתעבר accipere pro מתערב, & sic voluisse transferre: homines enim *iracundi* se quibusvis litibus & negotiis, confidentes & securi, furenter se *immiscent*. Sic scribit Schindlerus in suo Lexico: *Acceperunt* (Chaldæus sc. & LXX.) *pro* מִתְעָרֵב *ab* עָרַב Miscere, *ob vocum* עָרַב Miscuit, *&* עָבַר Transiit, *similitudinem*. Quis hîc aliquid certi de varia codicis lectione pronuntiare ausit?

CRIT. I. SAM. XV. v. 9. *Saul dicitur* pepercisse Agag, & optimis quibusvis ovibus & bobus, וְהַמִּשְׁנִים & secundariis (*nam* מִשְׁנֶה *hoc significat*), *sed nullo sensu. At Targum habet*, תּוֹרֵי שְׁמִינַיָּא Boves pingues. *Legit*, הַשְּׁמֵנִים Pingues, *quæ lectio longè est commodior. Atque sic etiam legisse videntur LXX. Interpretes, qui reddiderunt*, *καὶ ἐδεσμάτων*. *At S. Hieron. in Vulg. Vers.* Et vestibus: *secutus est hodiernam lectionem, accepitq;* מִשְׁנִים *pro* Vestibus mutatoriis, &c.

VIND. Drusius scribit: *Plures per transpositionem literarum* משנים *dici putant pro* שמנים i. e. pingues: *qualis transpositio est in* כֶּבֶשׂ *&* כֶּשֶׂב, *in* שִׂמְלָה & שַׂלְמָה, *&c.* Sic quidam Hebræorum. Judæi Germani in sua versione Germanica reddunt; vnd die gemästen / *Et pinguibus, saginatis.* Num propterea sequitur, illos aliter legere? Ergo non necessariò hinc infertur codicis varia lectio: sed per futilem & incertam conjecturam. R. Salomon putat, *Boves pingues & saginatos, hîc dici* מִשְׁנִים *eo sensu quo dicitur* כֶּסֶף מִשְׁנֶה Argentum duplum, *eò quod tales sint Dupli carne.* Quicquid sit, maxima Hebręorum pars censent משנים idem hîc esse quod שמנים, cujus etiam sententiæ fuit Jonathan, atque ideò sic hunc versum transtulit. Nemo illorum hactenus de varia lectione cogitavit.

CRIT. I. REG. VII. v. 2. וכרותות Et excisiones cedrinæ erant super columnas. *Chaldæus*, וְקַרְנָתְהוֹן Et cornua earum, *hoc est, coronæ, seu coronices. Legit* כּוֹתָרוֹת, *pro* כְּרוּתוֹת.

VIND. Idem hîc dicendum quod in præcedentibus. Non potest

poteſt dici, illum aliter legiſſe in ſuo codice, quia ita transfert: quia ſæpè voces per tranſpoſitionem literarum accipit & explicat. Quod autem Jonathan tranſtulit, non eſt à קַרְנָא קֶרֶן *Cornu*, ut Criticus explicat, ſed à קְרוֹנָא *Corona, Capitellum, in ſtructuris*, unde emphat. קְרוֹנְתָּא, quod Hebræo כּוֹתֶרֶת reſpondere ſolet. Hinc in Regiis ſcribitur וְקְרוֹנָתְהוֹן, & Latinè exponitur, *Coronæ earum*. Optimè. Videtur Jonathan per כְּרוּתוֹת intellexiſſe *Excisas, ſc. coronas, capitella exciſa*, ſubintellecto ſubſtantivo, quaſi כּוֹתָרוֹת כְּרוּתוֹת. Nam כְּרוּתוֹת eſt ex forma participii, unde ad ſenſum plenum, ſubſtantivum aliquod requiritur. Sic ſine varia lectione conciliatur ejus Interpretatio.

CRIT. GENES. XLIX. v. 24. Inde eſt Paſtor, אֶבֶן יִשְׂרָאֵל Lapis Iſrael. *At Targum:* Hoc fuit ipſi à Deo forti Jacobi, qui verbo ſuo, hoc eſt, per ſeipſum aluit אֲבָהָן וּבְנִין patres & filios, ſemen Iſraëlis. *Pro* אבן *legit* אב בן.

VIND. Negatur, Onkelon ſic legiſſe in ſuo codice, & propterea ſic tranſtuliſſe. Eſt hoc Medraſch, ſive explicatio allegorica & cabaliſtica, quâ per נוטריקון ſive alluſionem, vocabulum אבן explicatur, illud in duas voces dividendo. Obſervavit hoc ר״שי, ſcribens: אֶבֶן יִשְׂרָאֵל *per Notarjekon eſt* אב ובן, *ſicut Onkelos habet*, אֲבָהָן וּבְנִין *Jacobum ſc. & filios ejus.* Talia multa obſervare eſt apud Hebræos. Non multùm abludit etiam R. D. Kimchii expoſitio, quam adducit in libro Radicum; אֶבֶן יִשְׂרָאֵל *Lapidem Iſraëlis*, h. e. כָּל יִשְׂרָאֵל *Totum Iſraëlem*; Nimirum inquit; *Quia lapis eſt corpus unum; ideò quando voluit dicere*, Totum Iſraëlem ſimul, *dixit*, Lapidem Iſraëlis.

CRIT. JOBI VI. v. 5. An mugiet bos עַל בְּלִילוֹ juxta farraginem ſuam. *At Targum:* מִדְּלָא לְהוֹן propterea quod non eſt ipſis, *ſc. quicquam. Legit*, עַל בְּלִי לוֹ *duabus diſtinctis vocibus.*

VIND. Ubi hoc Targum legatur, ego ignoro. In meis libris non reperio. *Targum Venetum habet* עַל אִסְתַּסְתֵּיהּ quod pravum pro אִסְפַּסְתֵּיהּ *Juxta pabulum ſuum*, ut eſt in Hebræo. Videtur hoc alicunde deſcripſiſſe Criticus, non inſpecto Targum ipſo; vel feſtinando nimis unum locũ pro altero arripuit. Nam Jobi 24. v. 6. pro בַּשָּׂדֶה בְּלִילוֹ יִקְצֹרוּ, Targum habet, בְּחַקְלָא מִדְּלָא לְהוֹן חָצְדִין *In agro de non ſuo metunt*: vel ut Regia habent, דְּלָא לְהוֹן *qui non ipſorum, non ſuo.* Sed negatur, illum propterea diviſim le-

gisse: Divisim, quod conjunctim scriptum erat, intellexit & exposuit. Sic Aben Esra: בַּשָּׂדֶה שֶׁאֵינֶנּוּ לוֹ *In agro qui non est ipsius, alieno.* Et R. Moses bar Nachman: בַּשָּׂדֶה שֶׁאֵינֶנּוּ שֶׁלּוֹ יִקְצוֹרוּ כִּרְצוֹנָם *In agro non suo metunt pro lubitu suo: quia rapiunt agros à Dominis suis.* Et tamen hi ut unicam vocem legerunt.

CRIT. HABAC. I. v. 12. לֹא נָמוּת Non moriemur. *Chaldeus,* קַדִּישׁ בְּעוֹבְדֵי הֵימְנוּתָא Sanctus in operibus fidei. *Legit* לְאֱמוּנָה, à radice אמן Credidit: *& præterea est metathesis literarum Mem & Nun.*

VIND. Festinavit hîc sacer Criticus in conferendo hoc loco: Hæc enim Paraphrastis Chaldæi verba, *Sanctus in operibus fidei*; non respondent istis Hebræis, לֹא נָמוּת *Non moriemur*, sed vocabulo præcedenti קְדֹשִׁי *Sanctus meus.* Sic enim habent verba versus illius huc pertinentia, in Textu Hebræo: הֲלוֹא אַתָּה מִקֶּדֶם יְהוָה אֱלֹהַי קְדֹשִׁי לֹא נָמוּת *An non tu à principio* (h. e. *ab æterno*) *DOMINUS, Deus meus, Sanctus meus, non moriemur.* Hæc Paraphrastes Chaldæus ita transfert: הֲלָא אַתְּ יְיָ בְּרֵית עָלְמָא מִבְּרֵאשִׁית אַתְּ אֱלָהָא דַיָּן קְשׁוֹט עַל כָּל בִּרְיָתָךְ קַדִּישׁ בְּעוֹבְדֵי הֵימְנוּתָא מֵימְרָךְ קַיָּם לְעָלְמִין h. e. *Annon tu, Domine, creasti mundum à principio,* (hæc respondent Hebræis; *Annon tu à principio,* יהוה *Dominus*), *tu Deus es judex veritatis super omnes creaturas tuas* (hæc respondent Hebræo אֱלֹהַי, quod scribunt esse nomen Judicii, seu Dei judicis) *Sanctus in operibus fidei vel veritatis* (hæc patet manifestè respondére Hebræo קְדֹשִׁי *Sanctus meus*), *verbum tuum manet in æternum* (h. e. *Tu manes in æternum:* hæc respondent Hebræis, לֹא נָמוּת *Non moriemur*).

At quomodo, inquies, לֹא נָמוּת *Non moriemur*, convenit cum; *Verbum tuum manet in æternum*, vel, *Tu manes in &c?*

Respondeo, optimè. Hîc verò sciendum, hunc locum esse Unum ex octodecim illis, quæ vocantur תִּקּוּן סוֹפְרִים *Tikkun Sopherim*; in quibus scil. nonnulli volunt olim aliter scriptum fuisse, quàm hodiè legimus, & *Scribas* veterem lectionem emendasse & correxisse certis de causis: Per *Scribas* autem illi intelligunt non recentiores, sed veteres, Esram sc. & ejus collegas, sicuti constat, familiare Hebræis esse nomine סוֹפְרִים intelligere Esram & ejus collegium. Alii verò hoc incredibile judicant, atque tùm à Judæorum legibus, quibus vel minimum in Lege apicem mutare & innovare prohibentur, tùm ab ipsorum religione circa Verbi Dei reve-

reverentiam, prorsus alienum, ut quicquam, quod scriptum invenerunt, sustinuerint corrigere & mutare. Hi ergo dicunt, in his Octodecim locis Scribas inconvenientiam quandam observasse, quasi authores Sacri, juxta seriem orationis & cohærentiam textus, aliter loqui debuissent, & aliud dicere voluissent, sed certis de causis maluisse id ita scribere & efferre, ut in contextu hodiè habemus. Sed quicquid de hac re sit (nolumus enim nunc ex professo de illis agere) juxta hoc Tikkun Sopherim volunt, vel olim scriptum fuisse, vel Prophetam scribere voluisse, לא תמו־ת *Non morieris* (scil. Tu qui es Deus meus, Sanctus meus, h. e. *immortalis es, manes in æternum*): quia verò Dei æterni & immortalis majestati non benè hæc Phrasis convenire videbatur, idcirco, quamvis hoc in mente haberet, & senserit, orationem inflexisse & convertisse ad populum, per modum voti, *Ne moriamur*, h. e. ut Aben Esra explicat; *Rogamus, ne moriamur manu crudelis istius tyranni*. Ad hunc ergo sensum respiciens Paraphrastes Chaldæus, לא תמות *Non morieris*, reddidit, *Verbum tuum vivit in æternum*, eò quòd judicaret juxta Tikkun Sopherim, Prophetam hoc in mente habuisse. קים respondet Hebræo חי *Vivens, superstes, &c.*

Ex his ad oculum liquet, verbis Hebræis לא נמות non respondere hæc Chaldaica, קדיש בעובדי הימנותא, ut Criticus voluit, sed quæ sequuntur, מימרך קים לעלמין *Verbum tuum vivens est in sæcula, Tu vivens es in sæcula*; ut & Kimchius observavit, ex quo hoc discere potuisset, si eum inspexisset. Valdè se præcipitavit in his variis Lectionibus colligendis.

Concludit hoc caput Criticus; *Atque hæc pauca sunto exempla variæ lectionis quæ observare obiter licuit in Paraphrasi Chaldaica. Plura procul dubio congeri possent, si quis accuratè & datâ operâ Paraphrasin illam conferret cum textu Hebræo: sed pauca ista jam ad institutum nostrum sufficiunt, ut pluribus nihil magnopere sit opus.*

Ita est ut ait, *obiter* & sine magna cura ac diligentia hæc observavit loca & exempla.

Res ipsa id docet, licet propria ejus confessio non accederet. Nam nec loca ipsa, eorumque circumstantias consideravit, nec diligenter satis ubique collationem instituit, nec Interpretes eruditos consuluit. Quo factum, ut *obiter* etiam tantùm de plerisque judicarit.

An

An autem Criticus, in negotio tam sacro, & tanti momenti, *obiter* tantùm versari debeat, judicent alii. An etiam ad institutum ejus faciant, nedum sufficiant, ut non aliis ad id probandum sit opus, Lector cordatus, ex nostro exemplorum istorum examine, judicabit.

CAPUT XI.

De Variis Lectionibus, ex Vulgata Translatione Latina.

Libro Critices Quinto, Cap. septimo & seqq. agit *de Variis Lectionibus, quæ colligi & deprehendi possunt ex Vulgata Versione S. Hieronymi*, primò quædam præfando *de hac Vulgata Translatione Latinâ*, quâ occasione, quo tempore, & à quo illa sit conscripta, de quibus, quia non valdè ad nostrum faciunt propositum, nolumus etiam multa verba facere.

Hoc unum observandum, illum amplecti de authore Versionis Vulgatę, sententiam Augustini Steuchi, & Johannis Marianæ, Jesuitæ, illam esse S. Hieronymi, quam ex Hebræo textu fecit, excepto Psalterio, in Veteris Testamenti Canone.

Neque huic sententiæ obstare ait, *quòd Versio ista non rarò ab Hebræo discedat: Id enim hinc provenire, primò, quòd non pauca ex librariorum olim inscitia, incuria, vel etiam temeritate & audacia, corrumpi & depravari potuerint: secundò, quòd nonnunquam S. Hieronymus, non secus atque alii Interpretes, aliter in suo Codice Hebræo legerint, quàm hodiè legimus in nostro: tertiò, quòd ab Hebræo non rarò tum ultrò, tùm invitus discesserit; Invitus quidem, quùm ex Hebræo satis commodum & convenientem sensum exsculpi non posse existimavit: tùm enim, id quod optimum, & loco maximè congruum ei videbatur, ex LXX. vel aliorum translationibus, interdum substituisse: Ultrò autem, commotum auctoritate, vel LXX. vel aliorum Interpretum, quùm ea, quæ apud illos legebat, ipsi videbantur commodiorem sensum fundere, quàm quæ in Hebræo*

bræo habebantur; suspicatus scil. vel vitiosum & corruptum istbic esse Hebraum Codicem, aut se non satis textus Hebraici mentem & sensum capere.

Non est nostri instituti quæstionem istam hîc ventilare, quia hæc provincia jam antea occupata est à doctissimis Viris, quibus nec Steuchus, nec Jesuita Mariana, nec alii, adhuc persuadere potuerunt hanc sententiam; eo præcipuè commoti, quòd in S. Hieronymi scriptis deprehendatur, illum sæpe lectionem illam, quæ in editione vulgata extat, flagellare & convellere. Ad quod argumentum quid Criticus respondeat, nondum deprehendi. Sunt qui ejus vim & robur eo frangi putant, quòd dici possit, *Hieronymum hujusmodi correctionibus, tanquam secundis curis, correxisse id, quod ipsemet priùs vel per inscitiam, vel per incuriam & ἀβλεψίαν, malè transtulerat.* Sed si hoc esset, Hieronymus id alicubi prodidisset, &, quæ ipsius fuit ingenuitas, fassus esset. Disertè enim hoc ex illo probari nequit: mera autem est conjectura & effugium. Alii, qui pertinaciter Vulgatæ versionis authentiam asserere satagunt, prætendunt, *D. Hieronymum majori luce inter vertendum, quam inter commentandum, fuisse illustratum.* Id quo fundamento dicatur, judicet Lector.

Quòd non sit D. Hieronymi, communis est Theologorum Reformatorum sententia; quòd sit D. Hieronymi, communis est Pontificiorum sententia; non tamen omnium. Complures enim ex illis quoque sunt in hunc usque diem, & quidem doctissimi viri, qui cum Protestantibus hîc consentiunt, contra suos. Vide Prolegomena Sixtini Amamę in Censuram Vulg. Versionis.

Causa, quæ Pontificios movet, ut eam D. Hieronymo adscribant, est, ut tantò plus authoritatis ei concilient.

Causa quæ Criticum nostrum movet est, ut ex eo, quòd legimus, D. Hieronymum accuratè suam versionem ex Textu Hebræo fecisse, & ad eum exegisse; econtrario autem appareat, hanc versionem in quamplurimis locis à nostra lectione Hebraica recedere, & aliam repræsentare; ut, inquam, hinc Varias codicum Hebraicorum veterum lectiones exsculpendi & fingendi, hodiernamq; Codicum Hebraicorum lectionem suggillandi, illorumq; ceu Judaicorum & Massorethicorum, authoritatem elevandi, speciosum prætextum habeat. Huc enim omnia illius tendunt

CCCcc

An autem Criticus, in negotio tam sacro, & tanti momenti, *obiter* tantùm versari debeat, judicent alii. An etiam ad institutum ejus faciant, nedum sufficiant, ut non aliis ad id probandum sit opus, Lector cordatus, ex nostro exemplorum istorum examine, judicabit.

CAPUT XI.

De Variis Lectionibus, ex Vulgata Translatione Latina.

LIbro Critices Quinto, Cap. septimo & seqq. agit *de Variis Lectionibus, quæ colligi & deprehendi possunt ex Vulgata Versione S. Hieronymi*, primò quædam præfando *de hac Vulgata Translatione Latinâ*, quâ occasione, quo tempore, & à quo illa sit conscripta, de quibus, quia non valdè ad nostrum faciunt propositum, nolumus etiam multa verba facere.

Hoc unum observandum, illum amplecti de authore Versionis Vulgatę, sententiam Augustini Steuchi, & Johannis Marianæ, Jesuitæ, illam esse S. Hieronymi, quam ex Hebræo textu fecit, excepto Psalterio, in Veteris Testamenti Canone.

Neque huic sententiæ obstare ait, *quòd Versio ista non rarò ab Hebræo discedat: Id enim hinc provenire, primò, quòd non pauca ex librariorum olim inscitia, incuria, vel etiam temeritate & audacia, corrumpi & depravari potuerint: secundò, quòd nonnunquam S. Hieronymus, non secus atque alii Interpretes, aliter in suo Codice Hebræo legerint, quàm hodiè legimus in nostro: tertiò, quòd ab Hebræo non rarò tum ultrò, tùm invitus discesserit; Invitus quidem, quùm ex Hebræo satis commodum & convenientem sensum exsculpi non posse existimavit: tùm enim, id quod optimum, & loco maximè congruum ei videbatur, ex LXX. vel aliorum translationibus, interdum substituisse: Ultrò autem, commotum auctoritate, vel LXX. vel aliorum Interpretum, quùm ea, quæ apud illos legebat, ipsi videbantur commodiorem sensum fundere, quàm quæ in Hebræo*

bræo

ibi ao habebantur ; suspicatus scil. vel vitiosum & corruptum isthic esse Hebraeum Codicem, aut se non satis textus Hebraici mentem & sensum capere.

Non est nostri instituti quaestionem istam hic ventilare, quia haec provincia jam antea occupata est à doctissimis Viris, quibus nec Steuchus, nec Jesuita Mariana, nec alii, adhuc persuadere potuerunt hanc sententiam; eo praecipuè commoti, quòd in S. Hieronymi scriptis deprehendatur, illum saepe lectionem illam, quae in editione vulgata extat, flagellare & convellere. Ad quod argumentum quid Criticus respondeat, nondum deprehendi. Sunt qui ejus vim & robur eo frangi putant, quòd dici possit, *Hieronymum hujusmodi correctionibus, tanquam secundis curis, correxisse id, quod ipsemet priùs vel per inscitiam, vel per incuriam & ἀβλεψίαν, malè transtulerat.* Sed si hoc esset, Hieronymus id alicubi prodidisset, &, quae ipsius fuit ingenuitas, fassus esset. Disertè enim hoc ex illo probari nequit: mera autem est conjectura & effugium. Alii, qui pertinaciter Vulgatae versionis authentiam asserere satagunt, praetendunt, *D. Hieronymum majori luce inter vertendum, quam inter commentandum, fuisse illustratum.* Id quo fundamento dicatur, judicet Lector.

Quòd non sit D. Hieronymi, communis est Theologorum Reformatorum sententia; quòd sit D. Hieronymi, communis est Pontificiorum sententia; non tamen omnium. Complures enim ex illis quoque sunt in hunc usque diem, & quidem doctissimi viri, qui cum Protestantibus hic consentiunt, contra suos. Vide Prolegomena Sixtini Amamę in Censuram Vulg. Versionis.

Causa, quae Pontificios movet, ut eam D. Hieronymo adscribant, est, ut tantò plus authoritatis ei concilient.

Causa quae Criticum nostrum movet est, ut ex eo, quòd legimus, D. Hieronymum accuratè suam versionem ex Textu Hebraeo fecisse, & ad eum exegisse; econtrario autem appareat, hanc versionem in quamplurimis locis à nostra lectione Hebraica recedere, & aliam repraesentare; ut, inquam, hinc Varias codicum Hebraicorum veterum lectiones exsculpendi & fingendi, hodiernamq; Codicum Hebraicorum lectionem suggillandi, illorumq; ceu Judaicorum & Massorethicorum, authoritatem elevandi, speciosum praetextum habeat. Huc enim omnia illius tendunt

principia: huc omnes suas contorquet machinas: arma simul sic & tela iniquioribus Textus Hebraici judicibus, atque mastygibus, Vulgatæq; Versionis ceu authenticæ assertoribus, subministrans, & in illorum castra concedens, dum illius vitia & errores, non vel authori, vel librariis, sed codicum Hebraicorum varietati adscribit.

Quicquid hujus rei sit, & cujuscunque sit illa Translatio, videamus hîc quoque ex adductis quibusdam ab eo exemplis, quàm feliciter & dextrè, quàm certò & solidè, varias Lectiones Codicum veterum Hebraicorum ex ea nobis demonstret, earumque sæpiùs præ hodierna lectione veritatem & bonitatem. Quæ duo ipsi, tanquam Sacro Critico, ostendenda & probanda incumbunt.

Hîc verò Lector iterum monendus est, Varias Lectiones, quas deprehendit ex discrepantiis circa Vocales & Accentus distinguentes, non benè huc referri à Critico: quia quæstio est, Utrum nostri Codices hodierni sint alii ab illo codice, quem olim vel D. Hieronymus, vel quisquis Vulgatæ Versionis author est, habuit? Atqui Criticus statuit, puncta tum temporis nulla adhuc fuisse, unde facilè illis fuit aliter legere, quàm nos nunc legimus, & quàm legendum fuerat. Num autem statim id, quod quisque, vel nondum extantibus, vel absentibus punctis & accentibus, legit & transtulit, pro Varia publici Codicis lectione est agnoscendum, & an universali ac communi lectioni præjudicare potest ac debet? Concedimus illum aliter legisse: sed dicimus, illum malè legisse, & à vero sensu aberrasse. An æquum est ut unius vel alterius, & incerti quidem authoris, diversa lectio hac in parte in contentionem, cum lectione ab omnibus, aq; multis sæculis approbatâ, & in qua jure nihil desiderare posis, veniat? Quis negat, Hebræa sine punctis scripta, variè posse legi & transferri? Variæ illæ lectiones vel bonæ sunt vel malæ. Si bonæ sunt, atque adeò meliores, quàm nostrorum codicum lectio, incumbit Critico, ut illarum bonitatem ostendat ac probet: quinimò si alicubi videatur æquè bona & commoda lectio ac nostra, nulla illius est ratio habenda. Nam inter duas æqualiter bonas lectiones, illa semper prærogativam ac primogenituræ quasi jus sibi vendicat, quæ communi calculo & consensu est recepta & approbata. Si malæ sunt, vel non

non ità bonæ, ut nostrorum codicum lectio, cur illarum rationem habere debemus? cur ea quæ sepulta quasi sunt & defossa, sine ullo usu & emolumento nostro, magno labore effodere & expolire debemus? an nihil habemus aliud quod agamus? Multum sanè illi abs re sua otii sit oportet, cui vacat aut lubet in his colligendis & eruendis tempus suum collocare.

Capite Octavo Lib. V. ubi de hujusmodi Variis lectionibus circa Vocales agit, duo tantùm loca deprehendi, in quibus crisin addit, & in eam inclinat sententiam, lectionem Vulgatæ Versionis esse meliorem & convenientiorem.

Crit. Hos. X. v. 10. Congregabuntur adversus eos populi, cùm alligabo eos לִשְׁתֵּי עֵינֹתָם duobus sulcis ipsorum. *Metaphora sumpta à bobus arantibus, qui jugo copulati singuli in suo sulco incedunt, neque possunt inde excedere.* *Vulg.* Cùm corripientur propter duas iniquitates suas; *sensu non minùs commodo, & fortè convenientiore. Legit,* עֲוֹנֹתָם.

Vind. Locus hic difficilis est, & torsit interpretes, quorum autem diversas expositiones non necesse est hìc referre. Petantur illæ aliunde. Hoc tantùm dico, si cui sensus iste, quem Vulgatus Interpres expresit, convenientior videatur, quàm alia, me eum non repudiare. Potest autem ille æquè locum habere in lectione עונתם, ac in עֲוֹנֹתָם. Quidni enim עֹנֹתָם potest pro עֲוֹנֹתָם positum & idem cum eo esse? Ita certè quidam judicant, ut & Mercerus notat in Lexico Pagnini. Et Pagninus ipse in prima Bibliorum suorum editione hanc sententiam est sequutus, quamvis nec legerit עֲוֹנֹתָם, nec ita legendum judicarit. Nam litera Vau in medio vocum aliquando quiescit: Sic pro eo quod legitur וְעַנְוָתְךָ Psal. 18. v. 36. scribitur עֲנֹתְךָ 2. Sam. 22. v. 36. Sic à חוח dicitur חֲוָחִים 1. Sam. 13. v. 6. & חוחים, 2. Paral. 33. v. 11. Sic à דוד legitur דודים 2. Reg. 10. v. 7. & דְוָדִים, 2. Paralip. 35. v. 13. Sic à שור dicitur שְׁוָרִים. Sic תוך, תָּוֶךְ : מות, מָוֶת : און, אָוֶן. Hanc expositionem amplectitur & sequitur ex Hebręis quoque Abarbenel, ita ad hunc locum scribens: *Interpretes exponunt hìc verbum* אסר *ex significatione* Ligandi: *&* עונות Sulcos, &c. *Rectius autem meo judicio est explicare* עונותם *ex significatione* עון Iniquitatis (*vel*

derivare ab (עָוֹן). *Nam ut Aben Caspi scribit, invenimus* עָוֹן *in genere masculino, ut,* עֲוֹנֵנוּ עָנוּ בָנוּ, *Jerem.14. v.7. & genere fœminino, ut,* עֲוֹנוֹת וְחַטָּאוֹת, *Jobi 23. v.13. ut Propheta dicat; Congregatum iri adversus ipsos, populos, sicut ipsi colligarunt & conjunxerunt duas iniquitates suas; alludens ad duos vitulos quos colebant: Propterea enim talem futuram ipsorum pœnam.* Sic nihil interest, sive legas עֲוֹנֹתָם, sive עוֹנוֹתָם, nisi quod unum sit magis analogum, alterum anomalum, cujusmodi voces & formæ innumeræ pænè extant in Hebræo.

CRIT. OBAD. v.3. Superbia cordis tui הִשִּׁיאֶךָ decepit te: *Vulg.* Extulit te. *Legit* הִשִּׂיאֶךָ, *quæ lectio videtur melior.*

VIND. De hoc loco vide sup. cap.6.

His itaque missis, videamus specimina quædam Lectionum Variarum circa Literas, Voces, & Periodos integras, de quibus agit cap.9.10.11.

Circa LITERAS sequentia producit exempla.

CRIT. RUTH. II. v.17. Tulit & venit in civitatem, וַתֵּרֶא חֲמוֹתָהּ & vidit socrus ejus quæ collegerat. *Vulgat. reddit;* Et ostendit socrui suæ. *Legit* וַתַּרְאֶה חֲמוֹתָהּ.

VIND. Concedo Vulgatum hanc vocem legisse aliis punctis: sed nego legisse aliis literis, sc. וַתַּרְאֶה: iisdē literis legit; וַתַּרְא, per apocopam, sicut legitur וַיַּרְא, 2. Reg. 11. v.4. Frustra ergo hæc inter varias lectiones circa literas refertur.

CRIT. THREN. I. v.12. Videte si est dolor, sicut dolor meus, quem fecit mihi, אֲשֶׁר הוֹגָה יי' quo me mœstam reddidit Dominus. *Vulg. hæc ultima verba reddidit:* Sicut loquutus est Dominus. *Legit ergo,* כַּאֲשֶׁר הָגָה. *Nam* הָגָה *interdum de sermone* προφορικῷ *usurpatur.*

VIND. Quin in הוֹגָה, quod Hebræi faciunt Hiphil à radice יָגָה respexerit Vulg. ad signif. verbi הָגָה, non diffiteor: nam sic idem verbum reddidit eodem capite v.5. sed quòd aliis ideò literis, vel pro אֲשֶׁר legerit כַּאֲשֶׁר nego. Quia verbum הָגָה sumpsit in significatione *Loquendi*, hinc אֲשֶׁר sumpsit pro כַּאֲשֶׁר per ellipsin כ, כַּאֲשֶׁר, prout etiam alibi sic invenitur. Masora annotat, quinque esse scripta אשר, quæ videantur legenda esse כאשר, sed tamen rectè legi אשר. Exod.14. v.13. אֲשֶׁר רְאִיתֶם

Quidam

Quidam Interpretes exponunt, *Quemadmodum vidistis Aegyptios hodie*. Jerem. 33. v. 22. אשר לא יִסָּפֵר צְבָא הַשָּׁמַיִם *Sicuti enumerari non possunt stellæ cæli*, ut Vulg. & reliqui Interpp. reddunt, pro כַּאֲשֶׁר: sequitur enim, כֵּן *sic multiplicabo*. Vide & Levit. 6. v. 36. 38. Numer. 4. v. 54. Sic vice versâ sunt decem quæ scripta sunt כאשר, & videntur legenda אשר, rectè tamen leguntur כאשר. Traduntur in Masora, Jonæ cap. 1. הוּגָה sumpsit vel pro Participio præsenti Conjugationis Kal; vel pro Præterito Pihel ex forma Po[...], quale est שׁוֹסַתִּי, pro שִׁסִּיתִי, Jesa. 10. v. 13. Itaque sine necessitate, & sine ratione fingitur hîc varia lectio.

CRIT. THREN. IV. v. 6. Major est iniquitas filiæ populi mei, peccato Sodomæ, quæ eversa est quasi momento, וְלֹא חָלוּ בָהּ יָדָיִם neque ægrotarunt (*h. e. laborarunt, fatigatæ sunt*) in ea manus, (*i. e. nulla humanâ ope subversa est.*) *Vulg.* Quæ subversa est in momento, & non ceperunt in ea manus. *Legendum* Cœperunt. *Ipse autem S. Hieronymus legit* הֵחֵלּוּ: *nam* הֵחֵל *significat*, Incepit.

VIND. Concedo, Vulgatum Interpretem in חָלוּ respexisse ad significationem הֵחֵל: sed nego, illum propterea legisse הֵחֵלּוּ, cum He, ex Hiphil. Legit חָלוּ ex Kal, & eâ significatione accepit. Sic וְחָלָה Hos. 11. v. 6. *Et cœpit*, quasi legendum וְחֵלָּה: חַלּוֹתִי Psalm. 77. v. 11. Vulgatus reddit, *Nunc cœpi*. LXX. *Νῦν ἠρξάμην*. Nulla igitur iterum sufficiens ratio variæ lectionis. Quia nec punctato usus est exemplari, nec Grammaticæ vel studiosus, vel peritus fuit ille interpres, facile fuit ei sic formas verborum commutare. Cæterùm nostri interpretes quidam reddunt, *Non manserunt in ea manus, a* חוּל. Et sic Paraph. Chaldæus.

CRIT. HOS. V. v. 11. Oppressus est Ephraim, confractus est judicio (*divino sc.*) quia voluit ire אַחֲרֵי צָו post præceptum; *Jeroboami nempe, de colendis Idolis, seu vitulis aureis*. *Vulg.* Quoniam cœpit abire post sordes. *Legit* צוֹאָה.

VIND. Non aliter legit: sed צו, sumpsit pro צוֹא, vel צוֹאָה, per apocopum literæ א, legens צו: sicut שָׁו reperitur pro שָׁוְא: vel si legit צָו, deduxit ex quiescentibus tertia ה, à צָוָה, ceu formæ, תָו · קָו, sed alio significato: unde apud Talmudicos, צָוִי: *Sordidum, Inquinatum*.

CRIT. HOS. XI. v. 12. Cùm Juda עֹד רָד adhuc dominaretur cum Deo, & cum sanctis fidelis esset. *Vulg.* Judas autem

testis descendit cum Deo,& cum sanctis fidelis. *Legit* עַד, pro עֵד & יָרַד pro רַד.

VIND. Quòd pro עַד legerit עֵד, liquet: sed hoc pertinet ad variam lectionem circa puncta, quæ non est hujus generis. Quòd verò pro רַד legerit in suo codice יָרַד, nego. Accepit רַד pro יָרַד & in eo significato, per Aphæresin primæ radicaalis, sicut Judic.19. v.11. וְהַיּוֹם רַד מְאֹד *Et dies descenderat valdè*, id est, *inclinavgrat*, *Judic.*19. *v.*11.

CRIT. HOS. XII. v. 11. Equidem vanitas sunt: in Gilgal שְׁוָרִים זִבֵּחוּ boves sacrificarunt. *Vulg.* Ergo frustra erant in Gilgal, bobus immolantes. *Legit*, לַשְּׁוָרִים.

VIND. Negatur,quia sic vertit,ideò aliter legisse in suo codice: שְׁוָרִים accepit pro לַשְּׁוָרִים, per ellipsin præpositionis ל frequentissimam. Exempla vide 2. Sam.15. v.31. וְדָוִד הִגִּיד *Et Davidi nuntiavit quispiam.* Item Jerem. 31. v.17. Psal. 22. v. 16. 2.Sam.4. v.2. Quò respexerit Interpres, indicat D. Hieronymus in suis annotationibus. Non *Boves*, inquit, *diis immolant*, sed *Bobus offerunt sacrificia*, *imitantes errorem Samariæ.* Quibus verbis videtur agnoscere, legi, *Boves immolant*, non autem ita intelligendum esse, sed *Bobus*; שְׁוָרִים scilicet, ut dictum, pro לַשְּׁוָרִים.

CRIT. GENES. XXXVI. v. 24. Iste est Anah, qui invenit אֶת הַיֵּמִם Mulos in deserto. *Vulgatus*: Aquas calidas. *Legit* מַיִם *abjecto Jod*, *&* *de suo addidit*, Calidas.

VIND. Frigida & frivola conjectura. Vox hæc יֵמִם in hoc tantùm loco reperitur, unde in ea explicandâ variant Interpretes.

Hebræi ferè omnes explicant פְּרָדִים *Mulos.* Causa cur ita vertant, & quid in hac voce viderint, non ita certa. Una videtur esse in circumstantiis textus, quia sc. mox *Asinorum* fit mentio, quando dicitur *Ana invenisse* הַיֵּמִם, *cùm pasceret asinos Tzibon patris sui*: præterea ex eo quòd v.20. *Tzibhon & Hana dicuntur fuisse fratres ex patre Seir*; concludunt, Tzibhonem cum matre fuisse congressum, & ex ea per nefandum incestum genuisse hunc Hanam. Itaque sicut ipse fuit פָּסוּל illegitimus & spurius, sic etiam invenisse & excogitasse פסולין profana & spuria animalia, per commixtionem heterogeneorum, Equi sc. & Asini; in Talmud Pesáchim, cap.4. fol.54. Altera causa videtur esse in voce, non quidem per veram & genuinam etymologiam, sed per allusionem. R. Salomon quidem

dem vult *Mulos* hîc dici ימים, *quia* אימתן מוטלת על הבריות *terrori sint creaturis*; sed nescio cui hanc ratione persuasurus sit. Ego aliud suspicor. Scribitur nempe hîc הימם, itaque cùm nullam vocis hujus rationem ex lingua Hebræa invenirent, confugerunt ad Græcam, & הימם consonarum ratione retulerunt ad ἥμισυ *Semis, Dimidius*, & ἡμι, quod in compositione usitatum, quasi diceretur; *Et invenit dimidios*, sc. *asinos*. Hinc legitur in Talmud Hierosolymitano Beráchoth fol. 12. v. 2. & in Bereschith rabba sect. 82. *R. Jebuda Bar Rabbi Simon dixit*, הימם *sunt* המיונים ἡμίονοι *Semiasini, Muli*: רבנן אמרי המיסו הציו חמור וחציו סוס *Rabbini nostri dixerunt* ἥμισυ, hoc est, dicuntur הימם quia המיסו ἥμισυ *dimidium eorum sit asinus, & dimidium equus.* Quàm solidè, quibusq; fundamentis hæc dicantur, facilè apparet. Interim plerique Hebræi hactenus istam sententiam sunt sequuti & amplexi. Unus ferè Onkelos recessit, qui transtulit יַת גִּבָּרַיָּא *Potentes, Gigantes*; non quòd aliquid aliud in suo codice Hebræo legerit, sed quia ille censuit, ut Aben Esra scribit, יֵמִם hîc idem esse quod אֵמִים Deut. 2. v. 11. & alibi, א mutato in י, ut in תִּתְיַמָּרוּ, pro תִּתְאַמָּרוּ, Jesa. 61. v. 6. Quo verò sensu dixit; *Anam invenisse Gigantes in deserto?* hoc est, obvios habuisse illic gigantes, vim ipsi & asinis patris sui intentantes, & eos fortitudine tuâ depulisse & vicisse; quo sc. sensu legitur; תִּמְצָא יָדְךָ לְכָל אֹיְבֶיךָ *Inveniet manus tua omnes inimicos tuos*, Psal. 21. v. 9. h. e. *assequêris, prostrabis eos, nec quisquam manum tuam effugiet.* Item, וְלֹא הִמְצִיתִךָ בְּיַד שָׁאוּל *Et non inveniri feci te in manu Saulis*, 2. Sam. 3. v. 8. Sic Hebræi intelligunt & exponunt Onkelon, quasi hoc referretur ad laudem fortitudinis ipsius Anæ. Videatur Ramban.

Græci LXX. Aquila, Symmachus, Theodotion, vocem Hebræam retinuerunt, Ιαμειν, & Ιαμειμ.

Latinus interpres solus reddit, *Aquas calidas.* Quæritur de causa. Plerique hoc nomine reprehendunt illum. Criticus noster illam invenit. *Legit*, inquit, *in suo codice Hebræo* מַיִם, *abjecto Jod, & de suo addidit*, Calidas. At non video, quomodo hoc probet. Statuit Criticus, D. Hieronymum Versionis Vulgatæ esse authorem. Atqui is disertè testatur, se in Hebræo legisse ימים, non מים. Sic enim ad hanc vocem commentatur: *Multa & varia apud Hebræos de hoc capitulo disputantur; apud Græcos quippe & nostros super-*

ſuper hoc ſilentium eſt: Alii putant, Jamim *Maria appellata* (Audis hîc disertè ימים, audis explicationem, *Maria*, non מים): *Iiſdem enim literis ſcribuntur* Maria, *quibus & nunc hic ſermo deſcriptus eſt. Et volunt, illum, dum paſcit aſinos patris ſui in deſerto, Aquarum congregationes reperiſſe, quæ juxta idioma linguæ Ebrææ Maria nuncupantur, quòd ſcilicet ſtagnum reperit, cujus rei inventio in Eremo difficilis eſt.* Addit; *Nonnulli putant, Aquas calidas juxta Punicæ linguæ viciniam, quæ Hebrææ conterinina eſt, hoc vocabulo ſignari.* Hîc D. Hieronymus docet, quòd nonnulli putaut, *Aquas calidas* hîc ſignificari, id non ab alia codicum lectione proficiſci, ſed ex eo, quòd in lingua Punica (atque adeò etiam in Hebræa) illa vox quæ *Aquas calidas* ſignificat, affinis ſit voci præſenti, quæ *Maria* denotat. Nam ימים *Iammim* ſunt *Maria*; חמים *Hammim* ſunt *Aquæ calidæ*. Itaque qui hoc ſenſerunt, confugerunt in voce hac ambigua & ignota explicandâ, ad ſcriptione & ſono proximam. Et ſic commentum hoc variæ lectionis ex D. Hieronymo ipſo refutatur, quo certior nullus eſſe poteſt. Addit denique D. Hieronymus: *Plerique putant, quòd aquarum greges ab aſinis in deſerto ipſe fecerit primus aſcendi, ut mulorum inde nova contra naturam animalia naſcerentur.* Quomodo, ſi *Majim* lectum fuiſſet ab Hieronymo, *Mulorum* ſignificationem approbare potuiſſet? Dum enim dicit, *pleroſque de Mulis* hanc vocem accipere, non obſcurè innuit, non prorsùs à ſe rejici & contemni hanc expoſitionem.

CRIT. RUTH. IV. v. 5. Dixit Booz, die quâ acquires agrum de manu Noemi, ומאת רות & à Ruth Moabitide uxore defuncti acquires eum, ad ſuſcitandum nomen defuncti ſuper hæreditatem ejus. *At Vulg.* Quando emeris agrum de manu mulieris, Ruth quoque Moabitidem, quæ uxor defuncti fuit, debes accipere. *Legit* ואת *pro* ומאת *abjecto Mem: quæ S. Hieronymi lectio melior videtur hodiernâ. LXX. tamen ſequuti ſunt hodiernam lectionem.*

VIND. Tranſtulit ac ſi ita legiſſet, an verò propterea ita ſcriptum fuerit in ejus codice, dici non poteſt. Hodiernam enim lectionem exprimunt LXX. Græci, Paraphraſtes Chaldæus, & Hebræi omnes. Quî igitur probabile, ſolum Vulgatum Interpretem aliud exemplar habuiſſe? Tranſtulit ergo Verſum hunc juxta ſenſum: hunc verò ſenſum petiit ex verſu 10. ejuſdem capitis, ubi legitur: וְגַם אֶת־רוּת הַמֹּאֲבִיָּה אֵשֶׁת מַחְלוֹן קָנִיתִי לִי לְאִשָּׁה

Quin

Quin etiam Ruthams Moabitidem, uxorem Machlonis, comparavi mihi in uxorem. Imò ex hoc ipſo textu hanc verſionem & hunc ſenſum elicuit. Verba Hebræa ita habent: וַיֹּאמֶר בֹּעַז בְּיוֹם קְנוֹתְךָ הַשָּׂדֶה מִיַּד נָעֳמִי וּמֵאֵת רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה אֵשֶׁת הַמֵּת קָנִיתִי לְהָקִים שֵׁם הַמֵּת עַל נַחֲלָתוֹ: De verbo ad verbum ita ſonant: *Et dixit Boas, Quo die acquires agrum è manu Noómi; & (etiam) à Rutha Moabitide uxore demortui acquires, ad ſuſcitandum vel conſervandum nomen demortui ſuper hæreditate ſua.* Obſervandum, poſt נָעֳמִי *Noomi* eſſe pauſam ſeu diſtinctionem Majorem Athnach, unde ſequentia verba non videntur conjungenda cum eo; *Et à Rutha Moabitide acquires*; quaſi ad agrum referrentur; ſed ad ſeqq: *Et à Rutha Moabitide acquires* jus ſc. *ut ſuſcites nomen ſuper hæreditate ſua*, hoc eſt, duces, accipies eam, ſtatim ac acquiſiveris agrum. In hunc ſenſum explicatur in *Akédas Jizchak*, & à Don Aben Jechijah: *Quâ die acquires agrum è manu Noómi*, מִיַּד *ſtatim & è veſtigio a Rutha Moabitide, uxore defuncti*, קנית רשות לבוא עליה *acquires facultatem congrediendi cum ea, ad ſuſcitandum nomen defuncti ſuper hæreditate ejus.* In hunc ferè ſenſum reddidit Paraphraſtes Chaldæus: *Die quâ emes agrum è manu Noómi, etiam de manu Ruth Moabitidis uxoris mortui teneris redimere, ac opus habes (requireris) ut affinem tibi facias ipſam, accipiendo eam in uxorem, propterea ut ſuſcites nomen mortui ſuper hæreditatem ſuam.* Cum his congruit interpretatio Vulgata Latina. Unde non ex alio codice ſic tranſtulit, ſed reſpiciendo ad ſenſum, quem non malè videtur expreſsiſſe. Meliùs certè quàm Criticus. In Hebręo enim textu non dicitur; *Et acquires eum*, ſc. agrum; ſed ſimpliciter dicitur קָנִיתָ *Acquires*, quod refertur non ad *Agrum*, ſed ad *Rutham, demortui uxorem*, quod verba ſequentia arguunt; *Ad ſuſcitandum nomen demortui.* Ad hæc enim requirebatur non agri emptio, ſed uxoris. Itaque ſine ratione variam hìc lectionem effinxit Criticus, cùm ſenſum expreſſerit Interpres Latinus.

CRIT. CANTIC. VIII. v. 5. Sub arbore malo excitavi te, iſthic חִבְּלַתְךָ concepit te mater tua, iſthic חִבְּלָה concepit genitrix tua. *Vulgat.* Ibi corrupta eſt mater tua, ibi violata eſt genitrix tua. *Legit ergò* חֻבְּלָה, *pro* חִבְּלַתְךָ, *ejecto affixo* ךָ.

VIND. Unde iterùm ſoli Vulgato peculiare exemplar fuit? Hebraicam lectionem exprimunt LXX. & reliqui Interpretes omnes. Vitium & culpa diſcrepantiæ non eſt in codice Hebræo, ſed in

DDDdd

Interprete Latino, qui in Verbo חבל significationem *Parturiendi, Enitendi*, quæ rarior, vel ignorans, vel non attendens, alteram magis notam & usitatam significationem amplexus, nec commodam Pronominis applicationem videns, illud neglexit, & sensum, quem ipse vidit, expressit. חבל autem significat hîc *Parturire, Eniti cum dolore*, non *Concipere*, ut Criticus exponit. Hinc חֲבָלִים Dolores parturientium.

CRIT. ECCLES. VIII. v.7. Non novit, מַה שֶּׁיִּהְיֶה quid futurum sit. *Vulg.* Ignorat præterita. *Legit*, מַה שֶּׁהָיָה. Sic cap.10. v.14.

VIND. Hebraicam lectionem iterum LXX. Paraphrastes Chaldæus, & Hebræi, cæterique Interpretes omnes sequuntur. Quis igitur credat, solum Vulgatum aliud exemplar habuisse? A' negligentiâ igitur Interpretis discrepantia procedit, quem ego dicerem pro שֶּׁיִּהְיֶה legisse non שֶׁהָיָה, ut Criticus vult, sed שֶׁנִּהְיָה, affinitate & similitudine harum duarum literarum, in manuscriptis codicibus, deceptum. Mercerus: *Non rectè vulgatus*, Præterita.

CRIT. THREN. IV. v.15. Dixerunt inter gentes, לֹא יוֹסִיפוּ לָגוּר non addent commorari, *sc. in terra sua: hoc de Judæis dicitur abeuntibus in captivitatem. Vulg.* Non addet (*Deus*) ultrà ut habitet in eis. *Legit* יוֹסִיף.

VIND. Vulgatus legit ita in sua mente, non in suo codice. Quia nimirum sententia illa est concisa, cujus mentem non benè ceperat, retulit ad Deum, quod ad Judæos referendum erat, & sensu cum sequente versu conjunxit, in quo dicitur; *Facies Domini* (irata sc.) *divisit eos* לֹא יוֹסִיף, *non addet ultrà respicere eos:* hîc quia similis Phrasis לֹא יוֹסִיף occurrit ad Deum relata; ideò illic quoque ita transtulit, quod non mirandum in Interprete neque doctissimo, neque accuratissimo. Potuit etiam plurale יוֹסִיפוּ referre ad sequens פְּנֵי Facies: *Non addet ut ultrà habitet in eis facies* (præsentia, Majestas) Dei. Præterea, si ex versione lectio eruenda, dicendum, illum non solùm legisse יוֹסִיף, sed & בָּהֶם *In eis*, quia hoc non est in Hebræo.

CRIT. THREN. V. v.12. Principes בְּיָדָם manu eorum suspensi sunt. *Vulgat.* Manu suspensi sunt. *Legit ergo* בְּיַד *sine affixo*.

VIND.

VIND. Si in illis locis ubique varia lectio constituenda, ubi seu Vulgatus, seu alius Interpres, Pronomina relativa vel omisit, vel addidit, quis tandem erit finis? In his sensum duntaxat respexerunt.

CRIT. Hos. XI. v.3. Ego Ephraimum gradiri assuefeci, prehendendo eos בִּזְרוֹעֹתָיו brachiis suis. *Vulg.* Ego quasi nutricius Ephraim portabam eos in brachiis meis. *Legerunt* בִּזְרוֹעֹתַי, *abjecto Vav affixo.*

VIND. Negamus, illum ideò sic legisse. Plura talia in hoc & aliis Interpretibus occurrunt exempla, in quibus Pronomina, sive quoad personam, sive quoad numerum, permutantur, tùm potissimùm, cùm in Hebræo Pronominum est seu mutatio & enallage, seu confusio, quod non rarò accidit: & hoc ipso quoque in loco. Dicit Propheta, וְאָנֹכִי תִרְגַּלְתִּי לְאֶפְרַיִם *Ego autem assuefeci, vel deduxi Ephraimum* (in numero singulari) קָחָם *& accepit eos* (hoc sensu enim quidam sumunt pro לְקָחָם: unde Hebræi id explicant de Mose, juxta illud Numer. 11. v.12. *Porta eum in sinu tuo, quemadmodum nutritius solet infantem:* & sic est mutatio numeri, quia antea loquutus erat de Ephraimo in singulari numero, & de se in prima persona) עַל זְרוֹעֹתָיו *super brachia sua* (ille sc. qui accepit vel gestavit eos, Moses). Confer jam Vulgatum Interpretem, & videbis, illum non sequutum esse literam textus, sed sensum, & hac mutatione personæ, quæ nonnihil obscuritatis parit, permotum fuisse, ut omnia in prima persona efferret.

CRIT. Hos. XIV. v. 6. Ero sicut ros לְיִשְׂרָאֵל Israëli. *Vulg.* Ero sicut ros, Israel germinabit sicut lilium. *Legit* יִשְׂרָאֵל *sine Lamed, & præterea conjunxit vocem* Israel *cum sequentibus, cùm hodiè jungatur antecedentibus.*

VIND. Dico non esse certum hinc, quòd ita legerit in suo codice: imò non certum, quòd ejus mens hæc fuerit. Quòd si enim dixero, Interpretem Latinum rectè transtulisse; librarios autem & descriptores ejus, quod ille benè scripsit, malè distinxisse, & ab iis hanc discrepantiam ortam esse, nihil novi dixero. Plura talia in illa versione occurrunt, quod nec Criticus ipse mihi negabit. Lege ergo sic in Vulgata: *Ero sicut ros Israel, germinabit sicut lilium:* Ita planè consentit cum lectione Hebræa, sine ullius literę immutatione. Mihi certè verisimile est, hanc fuisse Interpretis mentem, in-

DDDdd 2

primis cùm ita etiam transtulerint LXX. quos ille ut plurimum sequitur. Hinc in editione trilingui Bibliorum Pagnini in folio, in textu Vulgatæ editionis est; *Ero quasi ros Israëli.* Nullo ergo fundamento nititur hæc conjectura.

CRIT. RUTH. IV. v.8. Et dixit הַגֹּאֵל לְבֹעַז propinquus Boazo. *Vulg.* Dixit ergo propinquo suo; Booz. *Legit* לְהַגֹּאֵל בֹּעַז: *sed melior est hodierna lectio, quam etiam sequuti sunt LXX. Interpretes.*

VIND. Quia hic veritatem lectionis Hebrææ agnoscit, non est nobis magnopere de hac varia lectione laborandum. Hactenus rarò animadvertere licuit, quòd tam benignum de lectione Massorethica (ut ille vocat) ferat judicium. Vel enim tacet omninò, vel judicium si quod interponit, in ejus vergit præjudicium. Cur verò ubique culpa vitiosæ translationis in Codices & Librarios Hebræos, non in Interpretem, transferenda, vel hujus etiam librarios? Cur non potiùs dicam, vel Interpretem errasse in vertendo, vel librarium in describendo, ex *Propinquus*, faciendo, *Propinquo suo?* Cum LXX. Chaldæus & Hebræi omnes consentiant, non credibile est, illum solum aliud exemplar præ manibus habuisse.

CRIT. THREN. III. v. 65. Dabis ipsis obfirmationem cordis, תַּאֲלָתְךָ maledictionem tuam eis. *Vulg.* Laborem tuum, *legit* תְּלָאָתְךָ *à radice* לָאָה: sic & LXX. μόχθον.

VIND. Negatur, quia sic vertit, ideò illum aliter legisse: accepit ac si תאלתך idem esset quod תלאתך, per metathesin literarum, ut suprà. Sic Chaldæus explicat: וְשִׁלְאָתָךְ יִשְׁלְהֵי לְהוֹן *Et defatigatio tua defatiget eos.* Sic Judæi in Versionibus Germanicis explicant, vnd dein müdikeit neque tamen aliter in suis codicibus legerunt. Sic explicatur in Medrasch Echa, ubi Commentator scribit: ומלת תאלתך דרש כמו תלאתך *Vocem* תַּאֲלָתְךָ *explicat sicut* תְּלָאָתְךָ.

CRIT. ECCLES. V. v. 8. Rex לְשָׂדֶה נֶעֱבָד agro servit. *Vulg.* Rex imperat servienti. *Legit,* שָׂרָה לְנֶעֱבָד, *ubi præterea Resch legit pro Daleth, ob literarum similitudinem.*

VIND. Quod verò indicium aut quæ probatio, illum sic legisse in suo codice? Legit sic in sua mente vel phantasia. Scilicet nuspiam erravit Interpres ille, verè ἀναμάρτητος est, & felicissimus, cujus omnia interpretamenta velo hoc varietatis codicis teguntur.

guntur. Felix, qui hoc seculo tàm ingeniosum Patronum reperit. Cùm omnes Codices & Interpretes reliqui consentiant cum Textu Hebræo, cur non potiùs Interpreti, quàm codici, error adscribitur? Et, si ex his verbis varia lectio fingitur, cur non & ex reliquis? Nam totius versus sensum alium reddidit Vulgatus: Hebræus textus habet; וְיִתְרוֹן אֶרֶץ בַּכֹּל הוּא מֶלֶךְ לְשָׂדֶה נֶעְבָּד *Et præstantia terræ* (agriculturæ) *in omnibus* (ubique) *est: Rex ipse agro servit*, vel, *subjicitur*, h. e. eo opus habet, neque carere potest. Vulgatus: *Et universæ terræ Rex imperat servienti.* Annon sic etiam dicendum esset, illum aliquid aliud pro prioribus verbis legisse? Nam illa hoc non sonant. Proinde hæc sunt ab Interpretis judicio, non à varietate codicum.

Crit. Hos. XI. v. 6. וחל— Et mansit gladius in urbibus ejus. *Chaldaicè*, חול *significat* Manere, Residere. *Vulg.* Cæpit gladius in civitatibus ejus. *Videtur legisse* החל, *quod est Præteritum Hiphil à* חלל.

Vind. *Primò* חול non tantùm Chaldaicè, sed & Hebraicè, significat *Manere, Residere. Deinde* Interpres non legit הֵחֵל, sed חָלְתָה ex Kal, significato *Incipiendi.* Vide suprà ad Thren. 4. v. 6.

Crit. Psal. XVII. v. 14. מְמֵתִים יָדְךָ A' mortalibus manus tua, ô Domine, à mortalibus hujus sæculi, &c. *S. Augustinus in Versione Psalmorum, quâ usus est, habet*, Perdens eos; *nempe Versionis illius author pro* מְמֵתִים *legit* מְמִיתָם, *ut sit Benoni Hiphil à* מות.

Vind. Quæ verò consequentia? *Ille author sic vertit. Ergo sic legit in suo codice Hebraico.*

Versionis illius Author, quisquis fuerit, sensum hujus dicti, obscuri nonnihil, inprimis vocis מְמֵתִים non assequens, & putans legendum מִמֵּתִים *A' mortuis*, huicque lectioni nullum sensum inveniens, palpans ut cæcus in tenebris, audacter non minùs quàm imperitè transtulit quod ipsi videbatur, transpositis literis eam vocem legens & accipiens. Hebræorum verborum sensus: *Eripe à mortalibus* (qui sc. sunt) *manus tua*; quorum operâ uteris ad castigandos & exercendos alios, ut Job dicit cap. 19. v. 21. *Manus Domini tetigit me*, cùm ab ipso Diabolo esset percussus.

Crit. Habac. II. v. 16. Tu etiam bibe, וְהֵעָרֵל & nuda præputium. *Vulgat.* Et consopire. *Legit ergo*, וְהֵרָעֵל: *nam* תַּרְעֵלָה *est* Sopor.

VIND. Non ita legit in suo codice, sed per transpositionem accepit, quasi hic עֵרֶל, idem significaret quod רַעַל, ut in pluribus aliis observatum. Et sic explicant quidam Hebræi, ut monet Kimchius, quem vide. Abarbenel etiam scribit; הָעָרֵל *esse ex significatione* תַּרְעֵלָה, quasi diceret; *Bibe ex calice soporis.*

CRIT. HOS. X. v. 14. Munitiones tuæ vastabuntur כְּשֹׁד sicut vastatione Salman, בֵּית אַרְבֵאל domus Arbelis in die prælii.

VIND. Ad hunc locum Criticus *primo* castigat suâ conjecturâ Textus Hebraici lectionem, in voce כְּשֹׁד; *Videtur*, inquit, *legendum* בְּשֹׁד *per Beth, non per Caph, ut hic prædicat Propheta, Israëlitas esse devastandos & deportandos a Salmanassare Assyriorum Rege, qui fortè Arbela oriundus fuit! & sanè, quum hæc diceret Hoseas, prope erat illa vastatio, & capitibus Israëlitarum imminebat.*

Locus est obscurus, & variè exponitur. Sunt qui pro *Salman*, decurtato scil. nomine, intelligant *Salmanassarem*, sed alio sensu quàm Criticus, & retinent lectionem כְּשֹׁד. Ex *Arbel* alii faciunt nomen Viri: alii nomen Loci. Si ita legatur, ut ipse legit, valdè dubium est, quid sibi velit *Beth Arbel.* Conjectura nova est, nec apud quemquam alium lecta, Salmanassarem Arbelâ oriundum fuisse. Sed si hoc statuendum, sciendum quænam sit illa Arbela, & ubi sita fuerit. 1. Machab. cap. 9. v. 7. cujusdam Arbelæ mentio fit in libris Græcis, sed ea non fuit sita in Assyria: quamvis à quibusdam dubitetur, an ea lectio proba sit. Itaque cùm res adeò incerta sit, & Hebræi codices constanter legant כְּשֹׁד, ista etiam lectio nullum absurdum vel inconvenientem sensum gignat, quid opus est illam vexare? Hac lectione כְּשֹׁד videtur innui insignis aliqua vastatio, ad cujus exemplum Israëlitas quoque vastandos denuntiat Propheta, sicut cùm dicitur Jesa. 13. v. 19. *Erit Babel secundum subversionem quâ Deus subvertit Sodomam & Gomorrham.* Intelligi ergo potest de aliqua Salmanassaris Assyriorum Regis expeditione & devastatione recenti, sicut notum est ex 2. Reg. 18. v. 34. & 19. v. 13, Reges Assyriorum, & nominatim Salmanassarem, adversus populos multos gessisse bella, quorum regiones penitùs vastaverunt. Quicquid sit, in loco obscuro, in re incerta, certâ autem & constanti lectione Hebræâ, incerta admitti conjectura & varia lectio non potest.

Hoc præmisso, pergit ad variam lectionem aliam Vulgati Interpre-

terpretes: *At*, inquit, *Vulgatus:* Munitiones tuæ vastabuntur, sicut vastatione Salman à domo ejus, qui judicavit Baal in die prælii; *pro* אַרְבֵּאל *legit* יְרֻבַּעַל, *quomodo & LXX. legerunt. Respexit sc. Hieronymus ad historiam, quæ habetur Judicum libro, cap. 7. & 8. de Madjanitarum cæde factâ à Gedeone, qui dictus est* יְרֻבַּעַל, *& Regem Madjanitarum, Salmuna dictum, interfecit; sed non distinxit S. Hieronymus* שַׁלְמַן, *quod hîc habetur, à* צַלְמֻנָּע, *quod habetur in libro Judicum, sed accepit illud, quasi unum idemq; nomen esset.*

Quàm benè D. Hieronymus istum locum transtulerit, nolo ventilare. Scilicet in sententia dubia & obscura divinavit, neque longè à LXX. Græcis, qui & ipsi huc inclinant, recedere voluit. At quòd pro אַרְבֵּאל ideò in suo codice Hebraico legerit יְרֻבַּעַל, nego. Ipse D. Hieronymus in suis Annotationibus, quas Sacer Criticus præ festinatione non inspexit, docet, se non ita legisse, sed ut nos hodiè legimus: *Sicut igitur*, inquit, *vastatus est Salmana ab Hierobaal, (quem malè quidam arbitrantur Hieroboam filium Nabath, qui decem tribubus præfuit, & vastatus est) ut in Hebræo continetur, ab* אַרְבֵּאל *idipsum significante, quod & Hierobaal* (יְרֻבַּעַל), *sed breviori disertioriq; sermone, &c.* An D. Hieronymus dicit se in suo codice legisse יְרֻבַּעַל? Putavit scil. אַרְבֵּאל hîc idem esse quod יְרֻבַּעַל, & ad id alludi. Sic etiam in nomine שַׁלְמַן, quamvis per ש scripto, existimavit alludi ad צַלְמֻנָּע, per commutationem צ & ש. Hîc ergo ipse D. Hieronymus hanc variam lectionem, quæ illi affingitur, refutat.

CRIT. II. SAM. XVIII. v. 7. כִּי עַתָּה כָּמֹנוּ &c.

VIND. De hoc loco actum suprà.

CRIT. ESA. XVII. v. 10. Propterea plantasti plantationes נַעֲמָנִים amœnas; *à radice* נָעַם. *At Vulg.* Propterea plantabis plantationem fidelem. *Leg.* נֶאֱמָנִים.

VIND. Non aliter legit: sed accepit pro נֶאֱמָנִים, per commutationem literarum homogenearum, ע & א, cujusmodi exempla plura occurrunt. Sic ferè Paraphrastes Chaldæus reddit; *Tu plantata es* נִצְבָא בְחִירָא *planta electa.* Sic צַעֲצֻעִים 2. Paralip. 3. v. 10. dicunt idem esse quod צַאֲצָאִים. Talia non proveniunt à diversitate codicum, sed à diverso judicio interpretum. Eódem referenda sunt duo loca, quæ sequuntur.

CRIT. MICH. IV. v. 8. Et tu turris gregis עֹפֶל. *Vulg.* Nebulosa. *Leg.* אֹפֶל: *hoc enim significat* Caliginem.

NUM.

NUM. XIV. v. 44. וַיַּעְפִּלוּ לַעֲלוֹת Et ausi sunt ascendere. *Vulg.* Contenebrati ascenderunt. Legit ergo יַאֲפִילוּ.

VIND. Eodem modo ad hæc respondetur, ut modò. Vide & capite præcedenti, ad II. Reg. V. v. 24.

CRIT. HOS. I. v. 6. נָשׂוֹא אֶשָּׂא לָהֶם Quia condonando condonabo eis. *Vulg.* Obliviscar eorum. *Accepit, quasi esset à* נָשָׁה Oblivisci.

VIND. Rectè ait Criticus: *Accepit* vocem per א in fine scriptum, *ac si scripta esset cum* ה; confundens scil. נָשָׂא cum נָשָׁה, sicut quandoque etiam verbum נָשָׁה per א in fine scribitur, Nehem. 5. v. 7. Psalm. 89. v. 23. Deut. 24. v. 10. Ergo non aliter legit in suo codice, neq; hoc potest inter varias codicum lectiones referri.

CRIT. EXOD. III. v. 18. Deus Hebræorum נִקְרָה עָלֵינוּ occurrit nobis. *Vulg.* Dominus Deus Hebræorum vocavit nos. *Legit* יִקְרָא *cum Aleph.*

VIND. Nego. Accepit נִקְרָה per ה, pro נִקְרָא per א, uti scribitur in eadem phrasi repetitâ iisdem verbis cap. 5. 3. Et hinc *Vocandi* significationem petiit. Sic legitur נִקְרָא pro נִקְרָה 2. Sam. 20. v. 1. Jerem. 4. v. 20. & alibi. Eodem modo accepit illud hîc Onkelos, ut & Jonathan, reddentes, אִתְקְרִי עֲלָנָא *Invocatur super nos*, vel, *Vocatus est super nos*, h.e. nos vocamur ejus populus, vel, de nomine ejus: quod Fagius in sua Versione Latina malè reddidit, *Occurrit*: nam קְרָה vel אִתְקְרִי hoc significato in Paraphrasibus Chaldaicis nuspiam legitur. Sic Judæi in Versionibus suis Germanicis vulgaribus reddunt, Ist gerufen auff uns. Addo & Masoram videri sic intellexisse, quæ hîc notat, לֵית כְּתִיב הֵא hoc est, נִקְרָה *non amplius scribitur cum He*; quo non tantùm lectionem per ה confirmat, sed & exponit, quòd pro נִקְרָא ponatur. Quàm benè, non jam dicam. Pleriq; enim etiam Hebræi significatione *Occurrendi* exponunt. Eò tantùm hæc à me afferuntur, ut ostendam, ex hac Versione malè deduci Variam lectionem. Quod infrà legitur cap. 5. 3. נִקְרָא עָלֵינוּ nostri Interpretes ferè omnes reddunt, *Occurrit nobis* An ideò dicemus, illos legisse נִקְרָה per ה in suis codicibus? Ridiculum. Hæ discrepantiæ proveniunt ex judicio Interpretum, non ex varia lectione Codicum.

CRIT.

CRIT. GENES. XLIX. v. 10. Donec veniat שִׁילֹה Silo. *Vulgatus:* Qui mittendus est. *Legit* שָׁלֻחַ.

VIND. Ex hac versione urgent quidam ex Pontificiis, locum hunc corrupisse Judæos, ה in ח mutando, ne de Messia posset exponi. *Sed cùm Hebræi, ante D. Hieronymum & post eum, locum hunc de Messia acceperint, quis crediderit, locum hunc ab iis corruptum, & quidem eo fine, ut illi volunt, ne de Messia exponeretur?* scribit S. Amama in Censura Vulg. Versionis, quæ & Merceri est sententia. Criticus noster dicit, Vulg. in suo codice legisse שָׁלֻחַ, sed quâ authoritate? Ex versione toties aberrante, quis varias lectiones colligat? Interpres ille, quisquis est, vel ἀβλεψίᾳ legit שילח, pro שִׁילֹה, vel in voce obscurâ, & variè ab Interpretibus expositâ, divinavit, sic posse legi, & exponi.

CRIT. I. SAM. VII. v. 2. וַיִּנָּהוּ כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל Et gemuerunt omnis domus Israelis post Dominum. *Vulgatus:* Requievit omnis domus Israel post Dominum. *Legit ergo* וַיָּנֻחוּ, *à radice* נוּחַ Quiescere.

VIND. Nulla consequentia. Author Vulgatæ Versionis non assequens vim phraseos Hebraicæ, quæ paulò difficilior, nec alibi similiter occurrit, sensum, qui subesse ipsi videbatur, prout potuit, sic transtulit. Hebræi ipsi diversimodè exponunt: Quidam *Et gemuerunt*, vel, *Et lamentati sunt*, suam sc. pœnitentiam & conversionem ad Deum hoc modo testantes. Alii; *Et congregati sunt.* LXX. transtulerunt, καὶ ἐπέβλεψαν *Respexerunt.* Ergo & illi aliter legerunt. Quis etiam novit, annon Interpres verbum נָהָה ipsum hoc sensu & in hac significatione acceperit? Sanè quod Paraphrastes Chaldæus hîc reddit אִתְנְהִיאוּ, id Latinus Interpres in Bibliis Regiis similiter transtulit; *Et quieti fuerunt.* Adde si per ח legit ויּנחו, quòd ἀβλεψίᾳ id facere potuit, ה pro ח accipiendo, ut non semel aliâs, non quòd revera ita in exemplari ejus scriptum fuerit. Non tam facilè variæ codicum lectiones sunt fingendæ.

CRIT. NEHEM. I. v. 7. חֲבוֹל חָבַלְנוּ Corrumpendo corrupti sumus in te, *h. e. adversus te peccavimus. At Vulg.* Vanitate seducti sumus. *Legit ergo*, הֶבֶל הָבַלְנוּ, per He.

VIND. At cur legit הֶבֶל הָבַלְנוּ? cur non potiùs, הָבוֹל הָבַלְנוּ? Non aliter legit in suo codice, sed vel ἀβλεψίᾳ legit per ה, quod

per ח scriptum erat, vel per commutationem illarum literarum alterum pro altero sumsit.

CRIT. ESA. LXIV. v. 1. Ut ardet ignis הַמָּסִים fusorum; à radice מָסַס Colliquescere. *Hanc lectionem sequitur S. Hieronymus in Vulgatâ*; Sicut exustio ignis, tabescerent, *h. e. colliquescerent quasi ab igne exusti. At idem Commentario in hunc locum sic habet: Hebræi hunc locum sic edisserunt*; Sic combureret ignis iniquos, quomodo aquæ fervent ignis ardore: המסים *enim, non* Consumptionem & Tabem, *ut cæteri interpretati sunt, sed Iniquos intelligi volunt. Nempe illi tùm legebant* חֲמָסִים *per Heth, non ut hodiè* הֲמָסִים *per He. Atq; veterem illam Judæorum lectionem sequuti videntur LXX. Interpp. qui reddunt*, κατακαύσει πῦρ τοὺς ὑπεναντίους: *vox enim ista* ὑπεναντίοι Adversarii, *magis respondet voci* חֲמָסִים *per Heth, quàm voci* הֲמָסִים *per He.*

VIND. Atqui Divus Hieronymus non dicit, quòd Hebræi olim legerint חמסים per Heth: sed dicit, quòd המסים per He scriptum, *ita edisserant, seu explicent*. Quinam, vel ubi, hoc ita edisserant, mihi non constat. Nullibi apud eos hanc explicationem reperio. Viderit ipse, quâ fide hoc scripserit. Neque Paraphrastes Chaldæus certè, neq; Talmudici ita edisserunt. Lectionem per *He* confirmat Masora, quæ notat; *Hanc vocem non ampliùs reperiri*. Atqui חֲמָסִים per Cheth, ter reperitur. In Talmud Bava kama cap. 1. fol. 4. adducitur iste locus hoc sensu: *Sicut comburit ignis res liquescentes, veluti picem, ceram, & similes, &c*. An fortè Præceptores Judaici, quibus usus est Hieronymus, sic explicarunt, vel ipsi imposuerunt? Paraphrastes Chaldæus exponit quasi duæ voces essent המס ים. Sic enim reddit; *Quùm mitteres iram tuam instar ignis, tempore Eliæ*, אתמסי יַמָּא *liquefactum est mare*. An ideò quis dicet, illum legisse נמס ים. Expositiones hæ sunt allegoricæ. Historia ad quam respicit Paraphrastes, legitur 1. Reg. 18. v. 38.

Si LXX. in sua versione ad חמסים respexerunt, fecerunt id, quòd המסים per He acceperint pro חֲמָסִים per Cheth, ut aliâs, non quòd sic legerint.

CRIT. ESA. VII. v. 19. Venient, & requiescent omnes, &c. & in omnibus הַנַּהֲלֹלִים dumetis. *Vulgatus reddidit*, Foramina; *nempe legit* נַחֲלָלִים *per Heth, à radice* חָלַל, *qua* Perforare *significat*.

VIND.

VIND. Schindlerus in Lexico suo scribit: *D. Hieronymus Foraminibus, legit* הַנְּחָלִים *deceptus literarum* ח *&* ה *similitudine.* Verissimè. Error est Interpretis, non codicis Hebraici.

CRIT. GENES. VI. v.14. Fac arcam ex lignis גּוֹפֶר Gopher. *S. Hieronymus Traditionibus in Genesin reddit*, Bituminatis. *Accepit pro* כּוֹפֶר.

VIND. Optime! *accepit pro* כּוֹפֶר: sed in nullo codice ita legit. An autem hæc Varia est lectio? Frequens est permutatio literæ ג in כ in his linguis. Sic pro גָּפְרִית *Sulphur*, dicitur Chaldaicè etiam כּוּבְרִיתָא. Sic dicitur גִּיף & כִּיף. Itaque non mirum, si D. Hieronymus existimavit גֹּפֶר, quod nullibi præterea legitur, idem esse quod כֹּפֶר. Deinde attendendum, quomodo id dicat D.Hieronymus: Adducit illic translationem LXX. qui reddunt, *De Lignis quadratis.* Ad id dicit; *Pro* quadratis lignis, *legimus* Bituminatis, *in Hebræo.* Non malè id dicit D.Hieronymus: גֹּפֶר enim ex communi Hebręorum sententia significat *Lignum* vel *Arborem bituminatam, seu bituminosam, Pinum*, vel, *Abietem*, aut *Terebinthum, vel similem, quæ stillat bitumen vel resinam.* Præterea etymologiæ ratione id etiam videtur significare, & ab eo deductum esse גָּפְרִית, quod *Sulphur* significat, itidem genus gummi seu bituminis: vel certè à גפרית dicitur hoc lignum גֹּפֶר, quòd גפרית sulphur ex eo sudet & egrediatur, ut Haskuni scribit. Sic oppositè ad versionem illam LXX. Græc. rectè dixit Hieronymus; non *significare lignum quadratum*, sed *bituminatum.* Porrò cur LXX. reddiderint τετραγώνων *Quadratis*, neminem vidi qui rationem reddat. Quid illi legerunt ita vertentes? גֹּפֶר enim id non significat. Quid legit Vulgatus, reddens, *De lignis lævigatis?* Nam hoc גֹּפֶר etiam non significat. Et hîc mirandum, si D. Hieronymus est author Vulgatæ versionis, cur sic reddiderit in Versione illa, cùm in Quæstionibus in Genesin scribat, in Hebræo haberi, *Bituminatis.* Si de versione τῶν LXX. mihi conjecturari licet, putarim illud interpretamentum natum esse ex Targumistis, vel Talmudicis, qui pro eo habent קדרום, vel קדרינון (*Cedrina*). Vocis hujus vim interpres ille non rectè assequens, intellexit *Quadra*, vel *Quadrata* ligna: sicut alibi legitur קרדינטס pro *Quadrante.*

CRIT. ZACHAR. V. v.3. נִקָּה Innoxius est. *Vulg.* Judicabitur. De hoc loco vide cap. præcedenti.

CRIT. CANTIC. IV. v. 12. גַּל נָעוּל Scatebra conclusa. גַּל *propriè* Fluctum *significat: sed hic pro scaturigine fluctus veluti ebullientis sumi videtur. At Vulgatus*: Hortus conclusus. *Legit* גַּן *pro* גַּל.

VIND. Non sic legit in codice Hebraico: sed fortè ex Græco transtulit, ubi κῆπος est: sed malè: Nam præcessit in verbis mox præcedentibus similitudo Horti: hoc verbo jam proponitur similitudo à Scaturigine seu fonte in horto. Si ita licet discrepantias omnes Interpretum, vel librariorum ipsorum, in codicem Hebræum rejicere, omnes illorum errores sic excusantur. Quia præcessit גַּן *Hortus*, & hæc vox גַּל illi similis est, inde deceptus Interpres repetiit nomen *Horti*: sed malè.

CRIT. ECCLES. I. v. 17. Et dedi cor meum, ut scirem sapientiam, & scirem insaniam וְשִׂכְלוּת & prudentiam. *Certè* שֵׂכֶל *hoc significat, &* הִשְׂכִּיל *est* Prudenter se gerere: *reddunt tamen Interpretes hoc loco* Stultitiam, *sed, uti videtur malè: præcessit enim jam immediatè* הוֹלֵלוֹת *quod* Stultitiam *significat: porrò utrumque conjungit hic Salomon simul*, Stultitiam & prudentiam. *Præcessit enim* חָכְמָה. *Nihil ergo necesse est reddere hic* שִׂכְלוּת Stultitiam. *Vulgatus tamen reddit* Stultitiam; *nempe legit* סִכְלוּת, cum Samech scilicet.

VIND. Duo hîc videnda; *primò*, an quia Vulgatus שִׂכְלוּת reddidit *Stultitiam* ideo legerit cum ס, quod in nostris libris legitur cum שׂ? Ego nego. Nam שִׂכְלוּת idem significare potest, quod סִכְלוּת per ס, & à plerisque ita explicatur. Sic author Concordantiarum Hebraicarum hoc exemplum adducit etiam in סכל. R. Salomon explicat שְׁטוּת *Stultitiam*. R. David Kimchi in libro Schoraschim scribit in radice סכל: *Ex hac significatione est, quamvis cum* שׂ *scribatur*, ודעת הוללות ושכלות: *& Masora annotat, hanc vocem in significato Stultitiæ semper scribi cum* ס, *excepto uno hoc, quod cum* שׂ *scriptum*. Judæi Germani reddunt unsinnigkeit und thorheit. Multi etiam nostrorum Interpretum ita exponunt, qui omnes legerunt cum שׂ. Quidni idem potuit facere Vulgatus? Adde quòd שׂ & ס pro eadem habeantur litera, unde multa cum ס scripta, etiam reperiuntur cum שׂ, & vice versâ. Sic סֶכֶל per Samech scriptum, quod plerique reddunt *Stultitiam*, Kimchius explicat *Intelligentia vel Intelligens*, & dicit hanc expositionem esse rectam. Nullo igitur fundamento nititur varia ista Lectio.

Quòd

Quòd verò malè reddatur in loco præsenti *Stultitia*, ob hanc Critici rationem, *quia præcessit immediatè* הוללות *Insania*, & quia præcessit חָכְמָה, id ego non video. Nihil enim novi est, ut duo synonima conjungantur in Scriptura. Annon similiter legimus Eccles. 2. v. 12. וּפָנִיתִי אֲנִי לִרְאוֹת חָכְמָה הוֹלֵלוֹת וְסִכְלוּת *Et converti me ego, ad videndum sapientiam, insaniam & stultitiam.* Sic Eccles. 7. v. 25. *Circuivi ego & cor meum, ut scirem, & ut explorarem, & quærerem sapientiam, & rationem, & ut scirem impietatem stultitiæ*, והסכלות הוללות *& fatuitatem (&) insaniam.* Hæ duæ sententiæ videntur præsentem nostrum illustrare, & ostendere quid in ea per שִׂכְלוּת sit intelligendum; & simul futilitatem rationum Critici nostri Sacri solidè evincunt.

CRIT. ECCLES. II. v. 20. וְסַבּוֹתִי אֲנִי לְיַאֵשׁ אֶת לִבִּי Et converti ego ad desperare faciendum cor meum, propter omnem laborem, quem laboravi sub Sole. *Vulgatus:* Unde cessavi, renunciavitq; cor meum ultrà laborare sub Sole. *Legit* וְשָׁבַתִּי, *pro eo scil. quod nunc legitur* וסבותי.

VIND. An aliter legerit, quia paulò aliis verbis vertit Vulgatus, quis dicat? Si de verbo ad Verbum reddidit id quod legit in Hebræo suo codice, & pro סַבּוֹתִי legit שָׁבַתִּי, dicendum pariter illum pro לְיַאֵשׁ legisse וְיָאַשׁ: nam שָׁבַתִּי לְיַאֵשׁ contrarium redderet sensum, *Cessavi ad desperare faciendum cor meum:* præterea particula אֶת quoque esset superflua & tollenda. En quò Critica ista licentia tandem nos deduceret! Itaque dicimus, Latinum interpretem sensum reddidisse, non verba: quia de verbo ad verbum hæc reddita duriorem & minus intelligibilem reddunt sensum, ideò satis fuit Vulgato explicasse mentem Salomonis, quæ eò redit. Sic enim doctissimus Mercerus verba Hebræa παραφράζει: *Quum ergo viderem, tantam humanorum studiorum & laborum esse vanitatem, eò redii, eò rerum sum adactus, ut me omnis laboris taderet, nec ultra animum labori adjicere statuerem, quum talem laborum meorum exitum viderem, ut eos sæpè relicturus sim stultis &c. Verbum* יָאַשׁ *Desperationem & pœnitentiam superioris instituti notat,* סבותי *intransitivum est, propriè Circuivi, id est, eò tandem me converti & redactus sum post longam deliberationem.* Itaq; cùm appareat Vulgatum eundem reddidisse sensum, qui est in Hebraica lectione, quis ex verbis ejus variam lectionem concluserit?

CRIT. AMOS VI. v.10. Portabit eum avunculus ejus, וּמְסָרְפוֹ & propinquus ejus, seu, affinis. *Vulgatus:* Et comburet eum. *Legit* מְשָׂרְפוֹ *: nam* שָׂרַף *est* Urere.

VIND. Bella consequentia! Tremellius & Junius, alii etiam, reddiderunt *Ustor ejus*, vel, *Comburet eum.* Ergo legerunt מְשָׂרְפוֹ? Acceperunt verbum hoc per ס scriptum, quasi idem significans quod per שׂ scriptum, quia hæ duæ literæ alternant. Mercerus ad hunc locum: *Nonnulli Hebræorum* מסרף *exponunt pro* Avunculo, *conjecturâ ducti ex eo, quòd præcesserat nomen* Patrui דוד, *etsi alioqui levis est conjectura, ut docet Aben Esra, quùm nusquam aliâs occurrat hæc vox aut radix hoc significato, aut in Scriptura, aut in doctorum Hebræorum scriptis. Propterea præstiterit exponere pro* Comburere. *Etsi enim haud temerè* ס *in* שׂ *sinistrum commutetur (nam pro* ספר*, non reperias* שפר*);* שׂ *tamen sinistrum passim in* ס *converti videas, quod quamvis non aliâs in radice* שרף *occurrat in Scriptura, quum tamen apud Chaldæos pro* שרפים*, passim dicatur in Targum* סרפיא*, nil obstat, quo minus & hoc loco* ס *pro* שׂ *lævo positum dicamus. Præterea nil te moveat, quòd in Pihel hîc formetur, quùm aliâs in ea conjugatione, quod sciam, non legatur. Quùm enim semel in Pual passivo reperiatur* שׂוֹרַף*, Levit.10. poterit & Pihel activum formari, juxta Grammaticorum Canonem.* Hactenus Mercerus. Hoc sensu explicat etiam Abarbenel: *Meminit Propheta*, ait, *furorem belli & pestis tantum futurum, ut mortuos non sint sepulturi honorificè & cum planctu, neque justificaturi super iis judicium Dei : sed* Patruus cujusque comburet eum, *hoc est, proximus vel patruus ejus excitabitur ad comburenda illius ossa, ne serviant ludibrio in medio inimicorum. Sic* וּמְסָרְפוֹ *cum Samech erit idem quod* וּמְשָׂרְפוֹ *cum Sin. Et sic quoque exponunt Jonathan, & R.Salomon Jarchi, &c.* Itaq; nec hîc variæ alicujus lectionis fundamentum.

CRIT. JOBI XLI. v.21. Sub eo (*nempe Leviathane*) sunt acuta חֶרֶשׂ testacea. *Vulg.* Sub ipso erunt radii solis. *Legit* חֶרֶס *: hoc enim significat* Solem.

VIND. Non sic legit: sed חֶרֶשׂ & חֶרֶס pro eodem accepit, ob duarum harum literarum identitatem, & frequentem permutationem. Hoc sensu explicavit & R. Salomon; חֶרֶשׂ id est שֶׁמֶשׁ, nec tamen aliter legit. Itidem & R. D. Kimchi in libro Schoraschim: מרגליות מזהירות כשמש *Margaritæ vel gemmæ lucentes, radios*

dios spargentes instar solis, ex significatione חֶרֶס *, uti sumitur Jobi* 9. Judæi in versione Germanica, Schärffe als ein bliz der Sonnen. Sic itaque & hîc evanescit Varia Critici lectio.

CRIT. ESA. XXII. v. 15. Ingredere אל הַסּוֹכֵן ad thesaurarium istum. *Vulg.* Ingredere ad eum qui habitat in tabernaculo. *Legit ergo* שׁוֹכֵן.

VIND. Non aliter legit, sed per literarum homogenearum commutationem סכן accepit quasi idem cum שכן significans. Simile exemplum fuit cap. præc. ad 1.Reg.1. v. 2. in סוכנת. Quis Interpretis licentiam restringere potest, quo minus, prout ipsi lubet, & commodum videtur, transferat; vel si id facit, præjudicium inde petet contra Hebraicorum librorum lectionem? Fortè significatio & explicatio hæc Hebræorum quâ *Thesaurarium* exponunt, ipsi ignota fuit: unde ex verbo affini interpretationem petiit.

CRIT. ESA. LX. v. 4. Filiæ tuæ עַל צַד תֵּאָמַנָה super latus nutrientur. *S. Hieronymus in Comment.* Lac sugent. *Legit ergo* שַׁד Uber, *pro* צַד. *Vulg.* De latere surgent: *fortè legendum* sugent. *Certè* תֵּאָמַנָה *significat* Alentur, Nutrientur, *non verò* Surgent, *ut non sit verisimile S. Hieronymum legisse* Surgent.

VIND: D. Hieronymus in sua Versione reddidit, *Lac sugent*, & in Commentariis hanc versionem explicat: Vulg. *De latere surgent, vel sugent.* Quomodo utraque hæc Versio D. Hieronymo adscribi queat, explicet Criticus, qui Vulgatæ authorem facit Hieronymum. Si aliquando ita vertisset, procul dubio ejus mentionem fecisset in Commentariis.

Locum hunc עַל צַד תֵּאָמַנָה, vertit per, *Lac sugent*, non secundum literam, sed secundum sensum, & ad allegoriam respexit *Lactis*, h. e. Doctrinæ *Apostolorum*, ut in Annotationibus ejus videre est. Dici non potest, quòd שַׁד legerit, quia nec שַׁד significat *Lac*, nec אָמַן *Sugere.* Si ad שד respexit, non tamen ita legit, sed accepit per commutationem literarum homogenearum צַד pro שד, sicut suprà vidimus, צו acceptum esse pro שָׁוא.

CRIT. AMOS. VIII. v. 3. Ululabunt שירות *Cantica palatii*, vel, *Templi*, h. e. convertentur in ejulatum. *At Vulg.* Stridebunt cardines Templi. *Legit*, צִירִים Cardines: *hoc enim significat vox ista.*

VIND.

VIND. Causa discrepantis ab Hebræo Interpretationis non est in Varietate Codicis Hebræi, sed in Interprete, qui cùm Phraseos hebraicæ mentem non satis assequeretur, per commutationem literarum homogenearum accepit שׁיר pro ציר, & sic interpretatus est, cujus rei exempla varia jam vidimus. Sic Schindlerus: *Accepit pro* צירים: non; *Legit* צירים. LXX. reddiderunt φατνώματα, & aliud respexerunt. Ita quilibet Interpretes pro suo captu & sensu versionem suam adornarunt. Violentum est, discrepantes illorum sensus, discrepantibus Lectionibus semper adscribere. Chaldæus Paraphrastes, & Hebræi Interpretes omnes, lectionem communem retinuerunt & explicarunt.

CRIT. NAHUM. III. v. 17. מִנְּזָרַיִךְ Coronati tui (h. e. *Reges, Principes tui*) sunt sicut locustæ (*nempe præ multitudine*). *At Vulgat.* Custodes tui sicut locustæ. *Legit* מִנְצָרַיִךְ, *quasi à radice* נָצַר Servare, Custodire. *Sic LXX.* φύλακες.

VIND. Breviter respondemus cum Schindlero: *Acceperunt pro* נָצַר Custodivit, *ob literarum* צ׳ז *cognationem.* Drusius: *Editio vetus*, Custodes tui, *ac si* נָזַר *idem denotaret quod* נָצַר Custodio. *Erravit, si hoc putavit Interpres ille.* Cur Interpretum errata, errori codicum & librariorum sunt adscribenda?

CRIT. GENES. XLIX. v. 24. יָפֹזּוּ Consolidata sunt brachia manuum ipsius; *nempe*, פזז Aurum solidum *significat.* *At Vulg.* Dissoluta *sunt vincula brachiorum.* *Legit* נִפְצוּ *à radice* פוץ, *quod* Dissipari *significat.*

VIND. Sixtinus Amama ad hunc locum Vulg. Versionis scribit: *Planè invertit & pervertit Vulgatus, membrum illud hujus versus,* וַיָּפֹזּוּ זרעי יָדָיו Et roborarunt se brachia manuum ipsius. *Licet R. Salomon ductâ significatione à nomine* פַּז *vertendum putet*, Et deaurata sunt. *Sed prior interpretatio recepta ab Hebræis nostrisq; est. Vulgatus tamen sensu planè, ipso Steucho judice, contrario vertit*; Et dissoluta sunt vincula brachiorum & manuum ejus; *deceptus quippe hic à LXX. qui locum sic reddidére,* καὶ ἐξελύθη τὰ νεῦρα, &c. Vulgatus itaque sequutus est LXX. Si illi existimarunt נפזו esse idem quod נפצו, errarunt. Illos sic legisse quis credat, cùm omnes codices & interpretes alii aliter, nobiscum sc. legerint? Jam sæpiùs autem observavimus, Interpretes istos voces sibi ignotas, per affines solere explicare: & plura adhuc in seqq. videbimus. Præterea si ex

ſi ex hujus verbi verſione varia lectio arguenda, dicendum, illum etiam aliquid aliud legiſſe pro זרעי יָדָיו, quod reddit, *Vincula brachiorum ejus*; cùm ſignificet de verbo ad verbum, *Brachia manuum ipſius.* Mirum, illum hîc non etiam variam lectionem excogitaſſe, & hoc præteriiſſe.

CRIT. DEUTER. XXXIII. v. 28. Etiam cœli ejus יַעַרְפוּ טָל ſtillabunt rorem: *Vulg.* Cœlique caligabunt rore. *Legit*, יַעַרְבוּ: *nam* ערב *eſt* Veſpera, *quùm caligo incipit. Sic & legiſſe videntur LXX. qui reddunt*, οὐρανός σοι συννεφὴς δρόσῳ.

VIND. Exemplum regulæ proximæ. Accepit eâ ſignificatione, propter affinitatem duorum horum verborum: non ſic legit. Hujus enim lectionis nulla uſpiam veſtigia. Vide Cajetanum. Eundem autem videtur voluiſſe exprimere ſenſum, qui eſt in Hebræo, ſed cum emphaſi; *Cœli ſtillabunt rorem ita denſum, ut caligare quaſi videantur.* Et quis ſcit annon fortè ſtudio hanc ſignificationem elegerit, licet non ignoraret, quid hîc legeretur in Hebræo, & quid ערף ſecundum literam ſignificet?

CRIT. II. SAM. I. v. 19. הַצְּבִי יִשְׂרָאֵל עַל בָּמוֹתֶיךָ חָלָל אֵיךְ נָפְלוּ גִבּוֹרִים. ô decus Iſrael, in excelſis tuis vulneratus eſt, quomodo ceciderunt potentes? *Vulgatus geminam hîc habet ejuſdem verſiculi verſionem, ex varia lectione: Prima verſio hac eſt*; Conſidera Iſraël pro his qui mortui ſunt, ſuper excelſa tua vulnerati. *Auctor hujus Verſionis, pro* הַצְּבִי *legit* הַצְּפִי Speculare, conſidera, *ut ſit Hiphil à radice* צָפָה. *Altera verſiculi illius verſio hæc eſt*, Inclyti Iſrael, ſuper montes tuos interfecti ſunt. *Auctor hujus verſionis ſecutus eſt hodiernam lectionem* הַצְּבִי.

VIND. Quod ad geminam hanc ejuſdem verſiculi verſionem in Vulgata Verſione attinet, ea irrepſit ex imperitia librariorum.

Prior verſio deſumpta eſt ex Verſione LXX. & in illa quoque ſunt duæ verſiones vocum עַל בָּמוֹתֶיךָ conflatæ. Nam LXX. juxta quaſdam editiones habent, Ἀκρίβασον, vel ἀκρίβασαι Ισραὴλ ὑπὲρ τῶν τεθνηκότων, ἐπὶ τὰ ὕψη σου τραυματιῶν; ubi על במותיך primò redditur ὑπὲρ τῶν τεθνηκότων quaſi eſſet à radice מות: deinde ἐπὶ τὰ ὕψη σου, quorum alterum in margine olim adſcriptum, inſcitiâ librariorum poſtea in textum relatum. Sic quoque in Vulgata Verſione quiſpiam hanc LXX. Interpretum verſionem margini adſcripſit Latinè, quæ poſtmodum ab aliis textui imperitè

inserta. Tam manifestum hoc est, quàm lux solis in meridie. Itaque versio illa prior non est adscribenda authori Vulgatæ Versionis, sed cuidam ejus imperito interpolatori. Unde etiam in quibusdam editionibus rectè est omissa. Itaque hoc unum restat, cur LXX. reddiderint τὸ הצבי per Ἀκρίβασαι? Illos legisse הצפי non est verisimile, cùm omnes codices, & Interpretes reliqui, Chaldæus etiam & Latinus, secundum nostram lectionem legerint. Et verbum צפה in Hiphil apud Hebræos non est usitatum. Dicerem ego potiùs, illos respexisse ad חשב, & הצבי sumpsisse pro, חשבי, per commutationem ה ח, item צ & ש, quod aliàs ab ipsis non infrequenter factitatum. Sed notandum quòd editiones Græcæ τῶν LXX. hîc varient. In quibusdam enim, imò in plerisq; & melioribus, pro Ἀκρίβασον, vel Ἀκρίβασαι est, Στήλωσον *Erige monumentum super mortuos tuos*: quæ versio exprimit lectionem הצבי, quasi nempe legendum sit הַצִּיבִי, vel הַצִּבִי. Nam הִצִּיב est *Statuere, vel Erigere monumentum*, unde מַצֵּבָה *Statua, Monumentum sepulchrale*. Hæc itaque sit lectio genuina τῶν LXX.; Στήλωσον ὑπὲρ τῶν τεθνηκότων, vel ὑπὲρ τὰ ὕψη σου, ex qua nullam licet variam colligere lectionem, quoad consonas.

Altera Versio Vulgatæ Versionis cum lectione Hebraica convenit, & genuina est. Itaque nihil opus est ut de ea dicatur.

CRIT. ECCLES. I. v. 5. Oritur Sol, & occidit Sol, & ad suum locum שאף anhelat. *Vulg.* Et ad locum suum revertitur. *Videtur legisse* שָׁב, *pro* שאף.

VIND. Mihi verò non videtur. Sensum expressit, & quidem non malè, nequaquam verbum ipsum ad literam. Pagninus quoque reddit: *Et ad locum suum regreditur.* Num inde concludam, illum quoque legisse שָׁב, pro שאף? Ridiculum. Vide ejus Lexicon, & videbis quomodo legerit.

CRIT. I. SAM. XV. v. 4. Saul dicitur recensuisse Israëlitas בַּטְּלָאִים in Telaim. *Vulgatus*; Recensuit eos quasi agnos. *Legit* כַּטְּלָאִים, *& proprium nomen Loci, accepit pro appellativo: nam* טָלֶה *significat* Agnum, *in plurali* טלאים.

VIND. Non sequitur, illum sic legisse in suo codice, sed בַּטְּלָאִים sic intellexit, sic legit in sua mente, quia טלאים accepit pro Nomine appellativo, ut & quidam alii, & sensus melius ipsi fluxit, si legeret כַּטְּלָאִים: vel deceptus literarum ב & כ similitudine ita

ita vertit. Differentia equidem levis, ſed quæ ſenſum tamen inſigniter mutat. Qui Vulgati Interpretis lectionem probant, hunc ſenſum illi attribuunt: *Quemadmodum Paſtores ex caulis ſic educunt agnos, ut ſingulares exeant per anguſtum exitum, & ita colligunt eorum numerum* (Vide Levit.27. v.32.) : *ſic etiam Saul ſingulares juſsit procedere viros, & eorum ſummam collegit.* Sed hæc lectio non extat in Codicibus Hebræis; ſed וַיִּפְקְדֵם בַּטְּלָאִים *Et recenſuit eos in* טלאים. Quærunt Hebræi quid ſit טְלָאִים? R. D. Kimchi putat eſſe nomen proprium loci ſic dicti. Contra hanc ſententiam excipiunt alii: 1. quòd nullus locus in Scriptura reperiatur alibi, ſic dictus: 2. quòd præfixum habeat articulum ה, qui ante nomina propria locum non habet. At contra hoc affert Kimchi exempla quædam, veluti, בַּקַּרְקֹר Judic.8. v.16. בַּשִּׁטִּים, Num.25. v.1. 3. ſi *Telàim* hîc eſſet nomen loci, ſcribendum fuiſſe, וַיְשַׁמַּע שָׁאוּל אֶת הָעָם בִּטְלָאִים וַיִּפְקְדֵם *Et congregavit Saul populum in Telaim, & numeravit eos*; eò quòd ſic conſtruendum eſſet cum וַיְשַׁמַּע. Plerique Hebræi exponunt pro Nomine appellativo; *Et numeravit eos in agnis.* Quomodo? Quia prohibitum fuit numerare populum per Capita, idcirco ſcribunt, ſolitos fuiſſe ſingulos Regi afferre agnum, vel ut R. Salomon & alii volunt, ſingulos veniſſe & de agnis Regis ſumpſiſſe unum, qui deinde in campo ſpacioſo congregati & numerati fuerint, & numerus populi inde collectus. De his videatur Talmud Joma fol.22. v.2. R. D. Kimchi, R. Salomon, Abarbenel, Laniado. Jonathan, Paraphraſtes Chaldæus transfert, באִימְּרֵי פִּסְחַיָּא *In agnis Paſchalibus*: quod communiter accipiunt, quaſi Jonathan ſenſiſſet, fuiſſe tùm tempus Paſchatis, & ex numero agnorum Paſchalium, numerum populi fuiſſe notum. At Abarbenel ita intelligit, quòd Agnos illos, è grege Saulis ſumptos, vocet *Agnos Paſchales*, quòd poſtmodùm illos ad hunc uſum adhibuerint. Porrò 1.Sam.11.v.8. legitur, quòd *Saul numeraverit populum* בְּבֶזֶק; ubi iterum quidam ex *Beſek* faciunt nomen proprium. At Hebræi veteres Talmudici & alii hoc quoq; appellativè ſumunt, pro *Teſta fracta*, vel, *Fruſto, Fragmento Lapidis*; quòd ſcilicet quiſq; Lapidem attulerit, qui in acervum conjecti, & numerati, ſummam exhibuerint. At quomodo in uno loco dicitur, *Lapidibus*, in altero, *Agnis?* In Medraſch Samuelis ita conciliatur; *Lapidibus antequam rex eſſet; Agnis, poſtquàm Rex fuiſſet.* Hæc de iſto loco.

CRIT. JOB. III. v. 5. יְבַעֲתֻהוּ Terreant eum כִּמְרִירֵי יוֹם atrores diei, *h. e. dies atri, à* כָּמַר *quod* Atratum, Pullatum esse, *significat. Vulg.* Involvatur amaritudine. *Legit ergo* במרירים *per Beth, quasi à radice* מָרַר Amarum esse.

VIND. Vulgatus Interpres hîc sensum reddidit, non verba, unde nulla certa varia lectio ex ejus versione elici potest. Nam ubi est in Hebræo, *Involvatur?* בָּעַת non significat *Involvere*, sed *Terrere*: quid legit ergo pro יְבַעֲתֻהוּ? Deinde כִּמְרִירֵי potest deduci vel à כָּמַר, ut significet *Atrores*, vel à מָרַר pro *Amaritudines*. In hac posteriore significatione accipiens hanc vocem, videtur existimasse יוֹם ἀμαυράζειν, quia versu præcedente jam dictum fuit הַיּוֹם הַהוּא *Dies ille*, & hic versus totus cum illo cohæret. Sic pro *Terreant*, *Turbent illum diem amaritudines*, placuit ipsi dicere, *Involvatur amaritudine*. Præterea si ita exactè ad literam respondere debeat versioni huic textus Hebræus, dicendum esset illum legisse בִּמְרִירֵי vel בְּמְרִיר, non במרירים in plurali numero. Si ex discrepantiis versionum, Vulgatæ, & LXX. Interpp. in libro Jobi hujusmodi varias lectiones licebit colligere, bone Deus, quid tandem fiet de Textu Hebræo? quis aliquid firmi & certi poterit eligere? Licet Caph vulgatus non expresserit, potuit tamen legere: & aliquando redundat in Hebræo, ut notius est, quàm ut exemplis demonstrandum sit. Quoties tum Vulg. tum LXX. ב & כ præfixa, hac ratione confundunt? prout sc. sensus ipsis melius fluere visus fuit, sive hoc, sive illud legerent. Adeò enim arctè se ad literam textus, & ad rationes Grammaticas non adstrinxerunt.

CRIT. PSAL. LXXVIII. v. 69. Ædificavit sicut excelsa sanctuarium suum, כָּאָרֶץ sicut terram quam fundavit in sæculum. S. Hieronymus Epist. ad Suniam: *In Hebræo* (inquit) *ita scriptum est, ut Symmachus vertit, εἰς τὴν γῆν ἣν ἐθεμελίωσεν εἰς αἰῶνα. Legit* בארץ.

VIND. Si Symmachus ita legit, non vitio codicis procul dubio factum est, quia hæc lectio incommodum gignit sensum, sed ἀβλεψίᾳ quia deceptus fuit similitudine literarum ב & כ: Vel Symmachus scripsit ὡς, quod imperitus aliquis Scriba commutavit in εἰς. Certè Drusius in Fragmentis Veterum Interpretum adducit ὡς, & hanc lectionem probat. Itidem accidit Vulgato, qui reddidit, *In terra*. Genebrardus agnoscit, in Hebræo haberi כ, non ב, atque sic Vulgatum recedere ab Hebræo.

CRIT.

CRIT. ECCLES. VIII. v. 10. וְיִשְׁתַּכְּחוּ Et oblivioni traditi sunt in civitate qui sic fecerunt. *Futurum Hithpahel, à radice* שָׁכַח. *At Vulg.* Et laudabuntur in civitate. *Legit* וְיִשְׁתַּבְּחוּ *à radice* שָׁבַח. *Sic & LXX.* ἐπῃνέθησαν.

VIND. Legerunt sic decepti similitudine literarum ב & כ, vel ab Hebræis audiverunt sic posse legi. Nam R. Salomon meminit in suis Commentariis, *Rabbinos* ἀλληγορεῖν *in hac voce, dicentes,* וישתכחו אל תקרי וישתכחו אלא וישתבחו *Ne legas* וישתכחו Et oblivioni tradentur (ut sc. scriptum est) *sed* וישתבחו Et laudabuntur. Sed hoc faciunt per modum Deràsch, Allegoricæ expositionis, non variæ lectionis literalis. Quo sensu, vide apud illum.

CRIT. HOS. X. v. 16. בַּשַּׁחַר נִדְמֹה נִדְמָה In aurora, *vel*, summo manè excidendo excisus est rex Israel. *Vulg.* Sicut manè transiit, pertransiit Rex Israel. *Legit* כַּשַּׁחַר *per Caph.*

VIND. Vel deceptus hic iterum sunt similitudine harum literarum: vel exemplar habuit, in quo sic legit. In primis editionibus Venetis notatur tanquam varia lectio ad marginem כשחר, per Caph. Masora autem notat בשחר, quod hîc legitur, *non ampliùs reperiri.* Quod si verò legendum esset כשחר per Caph, dicendum fuisset, *bis reperiri*; hîc sc. & Jesa. 58 v. 8. Itaque juxta Masoram recta est lectio per ב.

CRIT. I. SAM. XVII. v. 18. *Isai mittens filium suum Davidem in castra ad fratres suos, sic illi mandat;* Fratres tuos visitabis in pace (*h. e. videbis an benè illis sit*) וְאֶת עֲרֻבָּתָם תִּקָּח & pignus eorum accipies, *h. e. si quid oppignerarint, in persoluto pretio recipies. Vulg.* Et cum quibus ordinati sunt, disce. *Legit,* עֶרְכָּתָם, *à radice* עָרַךְ Ordinare.

VIND. Hebræa sunt aliquantum ambigua propter πολυσημίαν Verbi ערב, quod varia significat, & non nihil difficultatis habent, unde diversæ etiam sunt Interpretum expositiones.

R. D. Kimchi exponit, *Pignora quæ deposuerunt pro impensis suis. Id enim moris est, scribit, inter milites, quando non habent præsentem pecuniam in bello. Isai itaque dedit Davidi nummos, quibus liberet oppignerata ipsorum.*

R. Sal. vult עֲרֻבָּתָם *hîc esse ex significatione* הַצָּלָה Liberandi, *sicut sumitur illic,* עֲרוֹב עַבְדְּךָ לְטוֹב Sponde pro servo tuo in bonum, Psal. 119. v. 122. *Gallicè* Garantir, *vel* Garanties; sensu ni fallor eòdem ferè quo Kimchius.

R. Levi ben Gerson: *Videtur, uti ego quidem existimo, ille misisse ad Patrem suum, ac petiisse, ut mitteret ipsis quibus opus haberent pro alimentis suis, eiq́, quem ablegârunt, dedisse pignus ad Patrem deferendum, ut pro eo ipsis necessaria transmitteret, quod cùm pater agnosceret ipsorum esse, remisit, &c.*

Jonathan: וְיַת טִיבְהוֹן תַּיְתֵי *Et statum vel conditionem ipsorum adduces, h. e. referes.* Sumpsit עֲרֻבָּתָם q. *Negotiationem* ipsorum, ab עָרַב *Negotiari*; q. d. videbis & referes mihi quid tractent, agant, successum, res ipsorum prosperas. Sic Judæi Germani; Ihr begnüg[illegible] / wie es ihnen geht in dem Krieg.

Talmudici: *Et accipies* (ab ipsis) גִּטִּין *libellos repudii pro uxoribus ipsorum, antequam in bellum eant. Nam sic moris fuisse scribunt, ut in bellum profecturi uxoribus suis libellum repudii conditionatum scriberent, quò, si occumberent, liberæ essent:* Vide Kimchium.

R. Samuel Laniado scribit: *Abarbenel præcedentis verba,* אֶת אַחֶיךָ תִּפְקֹד לְשָׁלוֹם *sic explicat;* Commendabis tribuno salutem ipsorum, ut ponat super eos oculos suos in bonum, *i. e. ut rationem vitæ ac salutis ipsorum habeat. Cui ipsius expositioni favet, quod scriptum hîc est,* אֶת עֲרֻבָּתָם, h. e. עִכּוּבָן *commorationem ipsorum,* תִּקָּח *accipies,* h. e. *significabis mihi viam & locum commixtionis & castrametationis ipsorum,* אֵצֶל מִי הֵם *apud quem, vel, cum quo sint, an cum Saule, & primoribus regni, an in postrema acie. Ideò dicitur porrò;* quòd Saul, & ipsi, & omnes viri Israel, fuerint in Ela, &c. *h. e. quòd Saul & ipsi unà castrametentur, & omnes viri Israel post ipsos. Juxta quod* עֲרֻבָּתָם *significabit* תַּעֲרוּבֹת Commixtionem, Ordinationem (*in acie sc.*). *Vel posit etiam sic significare* עָרוּב Sponsionem, Fidejussionem, *& hic esse sensus; Et fratres tuos commendabis tribuno, accipiesq́ mihi à tribuno quoque Sponsionem, Cautionem, ut dicat tibi; Sit securum cor tuum, ego tibi spondeo, quod cùm profectus fuero ad bellum, illi profecturi sint mecum, & ubi ego pernoctabo, illi pernoctaturi sint quoque.* Hæc ille.

Hæc ultima sententia Laniadi lucem affert versioni Vulgatæ, quo sensu ille dixerit, *Et cum quibus ordinati sint disce*, h. e. cum quo, & ubi in acie stent, dispositi sint & commixti. Patet etiam, quia sensum hunc respexit Vulgatus, illum potuisse ab eo erui quoque ex lectione עֲרֻבָּתָם per Beth; *Et Commixtionem ipsorum disce*, h. e. *Et ordinationem eorum, locum ipsis in acie assignatum; an securitati & saluti*

& saluti ipsorum sit prospectum & cautum satis! Sanè Caspar Sanctius putat Vulgatum optimè reddidisse hic Verba Hebræa. Sic enim ille ad hunc locum: *Noster Interpres absque dubio optimè reddidit textum Hebraicum, qui sic habet* ערובתם תקח. *Verbum* עָרַב *cùm multa significet, ea tamen omnia ad Commixtionem, Consensionem, Conventionem, & Commercium referuntur. Ut cùm aliqui, commercii gratiâ, res rationesque conjungunt, cùm pignus dant & accipiunt, ut fides homines atque promissis stent, cùm societatem in rebus contrahendis ineunt, aut in aliquo vivendi genere res habent, rationesque, commoditates, jacturasque communes. Quod si ita est, optimè hac voce explicari potest illa societas militum, qui sub eisdem merentur signis, in eodem sunt contubernio, quibus communis est aut lucri commoditas, aut vitæ periculum. Sanè pro Societate, Familiarique commercio sumitur Psal. 106. v. 35. Prov. 20. v. 19. & 24. v. 21. Et talis est omninò illa Consuetudo sive consensio, quam habere solent milites, qui sub eodem signo, aut in eodem contubernio degunt. Quòd vero* לָקַח, *quod* Accipere *significat, idem sit quod* Cognoscere, *Latinorum usus satis ostendit, apud quos frequentissimum est,* Hoc accepimus à majoribus, à Philosophis, *id est, didicimus & cognovimus. Erit ergo ad verbum;* Accipies illorum commercium, consensionem, & coordinationem, *i.e. Disces, quos habeant socios in acie, in qua sint cohorte, quem habeant ducem, & quomodo sint coordinati.* Hæc ille. Nulla proin necessitas cogit ad variam codicis Hebræi lectionem confugere. Quod si pertinaciùs quis tamen instet & existimet, Vulgatum omninò ad lectionem per Caph respexisse, quàm facilè fieri potuit, ut in libro manuscripto deceptus fuerit similitudine literarum ב & כ?

CRIT. CANTIC. I. v. 10. Elegantes sunt genæ tuæ, בַּתֹּרִים cum monilibus, & collum tuum בַּחֲרוּזִים cum torquibus. *Vulg.* Pulchræ sunt genæ tuæ sicut turturis, collum tuum sicut monilia. *Legit* כַּתֹּרִים *&* כַּחֲרוּזִים *cum Caph.*

VIND. Legit sic malè, deceptus similitudine duarum harum literarum. Mercerus ad בַּתּוֹרִים: *Mirum est, & nostros & Græcos, vocis ambiguitate deceptos vertisse,* Sicut turturis, *singulariter quod erat plurale, &* כ *pro* ב. Et ad בחרוזים: *Rursum noster Interpres, & Græci, pro* בחרוזים, *legerunt Caph,* Sicut monilia; *cùm potiùs ostendat, quibus ornamentis quodque horum membrorum sit venustum.* Schindlerus in תור: *Legerunt* כתורים *ob* כ *&* ב *similitudinem.* Nemo hactenus in his de varia lectione cogitavit.

CRIT.

CRIT. GENES. III. v. 17. Maledicta est terra בַּעֲבוּרֶךָ propter te. *Vulg.* In opere tuo. *Legit*, בַּעֲבָדֶךָ: *nam* עֲבַד *Chaldaicè significat* Facere, Operari.

VIND. Si Vulgatus ita legit, legit sic proculdubio vitio suo, non codicis, deceptus affinitate literarum ר & ד, nec satis ad illas attendens. Mercerus: *Græci & Hieron. pro* בעבורך *per Res, legerunt* בעבודך *per Daleth*, In opere tuo: *LXX. in plurali*, ἐν τοῖς ἔργοις σου. *Theodotio autem ab* עבר Transgrediendo *deducens, vertit*, ἐν τῇ παραβάσει σου. In transgressione tua, *i. e. ob illam. Sed simplicissimum est, quod Hebraicè hodie legitur, quod & olim non dubito ita habuisse, licet aut aliter lectum, ut sæpè accidit literarum similitudine, aut intellectum fuerit*, בעבורך Propter te, *i. e. tuum peccatum.* Sic Amama in Censura Vulg. Versionis: *Error ortus videri possit ex affinitate literarum* ר *&* ד, *si in usu esset nomen* עֲבוּד *pro Opere. Atqui ea vox nusquam extat. Dicunt enim Hebræi* עֲבוֹדָה.

Æquè absurda & inusitata est lectio, quam exprimit Criticus: nam עֲבַד pro *Opere*, neque in Hebræa, neque in Chaldæa lingua reperitur.

Bellarminus non variæ lectioni adscribit hanc versionem, sed eam cum lectione Hebræa vult conciliare: *In opere tuo*, sc. præterito; ut *In opere tuo præterito*, idem valeat quod *Propter opus tuum*, nimirum *In*, pro *Propter* ex Hebraismo, usurpato: Cùm verò opus illud præteritum fuerit peccatum, sensum esse, *Propter peccatum tuum*, i. e. *Propter te*, peccati efficientem. Ita vult ille, à Vulgato sensum Hebraicæ lectionis fideliter expressum. *Sed quis unquam*, scribit Amama, *sensum expressurus, Ebraismum adhibet adeò obscurum, nec hoc solùm, sed & talem, qui eo loco, qui vertitur, non extat? Futilia ergò hæc sunt, & Nævii butubata.*

Aquila Græcus, & Onkelos Chaldæus, reddiderunt *Propter te.* Unde patet, *olim istam lectionem fuisse.*

Quin & dico, D. Hieronymum legisse cum Resch בעבורך. Probo id ejus verbis. Sic enim in Quæstionibus Hebraicis in Genesin, ad hæc Latinæ versionis verba; *Maledicta terra in operibus tuis*, scribit; Opera *hic non* ruris colendi, *ut plerique putant*, *sed* Peccata *significant, ut in Hebræo habetur. Et Aquila non discordat, dicens*; Maledicta humus propter te. *Et Theodotio*: Maledicta adama (*terra*) in transgressione tua. Hactenus ille. In his ejus verbis

bis notetur, illum ſenſiſſe, verſionem hanc, *In operibus tuis*, vel, *In opere tuo*, non eſſe ſecundum Hebræum, ſed, *Peccata*. Dicit enim expreſsè; *Opera*, quæ ſcil. in Græca & Latina verſione habentur, ſignificare *Peccata, ut in Hebræo habetur*. Atqui in lectione per Daleth iſtud non habetur in Hebræo, ſed in lectione per Reſch: nam עֲבִירָה eſt *Peccatum*, *ab* עֲבַר, non עבד. Confirmat hoc ulteriùs, quando dicit, *Aquilam non diſcordare* (ab Hebræo ſcil.) *dicendo*; Propter te. Nam ſi per ר legamus, utrumque poteſt ſignificare: בַּעֲבוּרְךָ quippe eſt *Propter tranſgredi tuum*, vel, *Tranſgreſſionem tuam*: & בַּעֲבוּרְךָ eſt *Propter te*. Ulterius mentem ſuam explicat, quando & Theodotionis verſionem, tanquam ab Hebræa non diſcordantem, allegat, *In tranſgreſſione tua*. Hæc enim quoque diſertè exprimit lectionem noſtram per Reſch. Fruſtrà itaque Steuchus ex hac verſione Latina conjicit, *D. Hieronymum legiſſe* בעבודך *per Daleth*. Ego longè certiùs ex adducta ejus ad hunc locum nota colligere mihi videor, Divum Hieronymum neq; aliter in Hebræo legiſſe, neque etiam hujus verſionis Latinæ eſſe authorem.

Præterea, videtur iſta Latina verſio orta eſſe ex Græca τῶν LXX. qui habent ἐν τοῖς ἔργοις σου. Et fieri poteſt, ut ambo ita verterint, non literæ, ſed ſenſûs ratione habitâ. Sic enim quoq; Onkelos Geneſ 8.v.21. בַּעֲבוּר הָאָדָם *Propter hominem*, reddidit; בדיל חובי אֱנָשָׁא *Propter peccata hominis*. An ideò dicemus, illum aliter legiſſe? LXX. ſimiliter, διὰ τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων. Nimirum Onkelos חובי, LXX. τὰ ἔργα, de ſuo addiderunt ad ſenſum explicandum: διὰ enim reſpondet Hebræo בַּעֲבוּר. Eadem poſsit eſſe ratio in priore loco Geneſeos 3. Ex his omnibus levitas & vanitas hujus Variæ lectionis ſatis eluceſcit.

CRIT. ESTH. VIII. v.16. Judæis fuit lux, gaudium, lætitia, וִיקָר & honor, vel decus. *Vulg.* Et tripudium. *Legit* ורקד *Reſch pro Jod, & Daleth pro Reſch, ob figuræ affinitatem.*

VIND. Si in legendo erravit interpres, ut ſæpè, cur ex ejus errore varia condenda lectio? Senſum exprimere voluit procul dubio, minus ad voces attendens. Et quia præceſſerunt nomina *Gaudii*, hîc quoq; tale uſurpare voluit, quod cum illis congrueret, nec valdè à ſenſu alienum eſſet. LXX. hanc vocem omiſerunt. Ergo & illi aliud exemplar habuerunt? Ridicula, ſed & periculoſa, & peſtifera Sacris literis conſequentia.

CRIT. PSAL. CX. v. 3. בְּהַדְרֵי קֹדֶשׁ In magnificentia sancta (*vel*, In decoribus sanctitatis, *ad literam*). *S. Hieronymus:* In montibus sanctis. *Legit* בְּהַרְרֵי.

VIND. Mirum sanè in D. Hieronymi Versione Psalmorum ex Hebræo sic exponi, cùm in suis ad Psalmos annotationibus, Hebræam lectionem hodiernam, quam & LXX. sequuntur, explicet, & nihil de hac discrepantia moneat. Quamvis non ignorem, à doctis viri existimari, illos Commentarios falsò D. Hieronymo adscribi: Si ita legit, procul dubio malè legit, & deceptus fuit similitudine literarum ר & ד. Quod enim hîc legitur בְּהַדְרֵי קֹדֶשׁ, pro eo alibi reperitur בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ, 1. Chron. 16. v. 29. Psalm. 29. v. 2. & 96. v. 9. 2. Chron. 20. v. 21. Ex qua lectione apparet, Hebræam lectionem esse genuinam. Masora eam disertè confirmat, quæ notat בְּהַדְרֵי *non amplius reperiri*, sed semel legi בהררי.

CRIT. EZECH. XXXIV. v. 16. Robustum & pingue אַשְׁמִיד perdam. *Sic Targum*, אֲשֵׁיצֵי. *At Vulg.* Quod pingue & forte, custodiam. *Legit*, אֶשְׁמוֹר. Sic & LXX. φυλάξω; *nempe fortes & pingues oves accepit Hieronymus de piis & sanctis, atque in fide sanis & firmis, cùm videatur potiùs Propheta per* Pingues *&* Fortes *intelligere prophanos & hypocritas, procaces & pertinaces atque immorigeros, uti liquet ex sequentibus, maximè versu 20.*

VIND. Equidem quod Vulgatus vertit *Custodiam*, id Hebraicè est אשמור, non אַשְׁמִיד. An autem propterea sequatur, in Codice quo usus est sic scriptum fuisse, id pro certo dici non potest. Vulgatus hîc sequutus est LXX. qui ipsi præiverunt. LXX. ita vertendo, vel ἀβλεψίᾳ peccarunt ex affinitate literarum, ut aliàs, vel sensum respexerunt. Observantes nempe verba quæ præcesserunt, quod item sequitur, omnia promissionis gratiosæ esse, visum fuit ipsis durum, in medio comminationem iræ & pœnæ interseri, ideoque existimarunt commodius esse, si pro אשמיד *Exscindam*, substituerent, *Custodiam*. Dicitur enim; *Ovem perditam* requiram, *abjectam* reducam, *confractam* obligabo, *ægrotam* consolidabo, *pinguem &* fortem אשמיד, *&* pascam *illos in judicio*. Omnia reliqua verba apparet in bonam partem dicta esse, hoc unico excepto: unde & illi cum reliquis convenientem quæsiverunt sensum, quem levi mutatione unius literæ factâ invenientes,

sic

sic reddere voluerunt. Aliter legit Chaldæus, & Hebræi omnes. Difficile est de his Interpretibus, qui tam sæpè à litera contextus deflectunt, asserere, vel dicere, ubi in Hebræo aliter in suo codice legerint.

CRIT. GENES. XIV. v.5. Percusserunt Zuzim בְּהָם In Ham, *per He. Sic omnes editiones Hebraicæ hodiernæ habent. At S. Hieron. Quæst. in Genes. notat in illum locum, scribi* בְּחָם *, per Heth. Locus sic habet,* Porrò בהם *Bahem*; pro quo dixerunt (LXX.) *ἅμα ἀυτοῖς.* h. e. *Cum eis*, putaverunt scribi per He, ducti elementi similitudine, cùm per Heth scriptum sit. *Bahem* enim cùm per tres literas scribitur, si medium He habet, interpretatur *In eis*: si autem Heth, ut in præsenti, locum significat, id est, *In Hom. Rectè dicit S. Hieronymus*, בָּהֶם Bahem *significare*, In eis, *atq; sic legerunt LXX. hoc loco, qui reddiderunt ἅμα ἀυτοῖς. Planum etiam ex eo loco est, S. Hieronymum in codice suo Hebræo legisse* בחם *per Heth, non autem per* ה, *uti hodie legitur.*

VIND. Quod D. Hieronymus hoc loco scribit, est contra fidem omnium codicum Hebraicorum, omnium etiam Interpretum. Nam per ה He legerunt Paraphrastæ Chaldæi omnes, LXX. Interpretes, ipse Vulgatus, h. e. D. Hieronymus ipse, qui ex sententia Critici est author Vulgatæ Versionis. Nullum vestigium reperio, quenquam alium per ח in medio legisse hanc vocem. Existimarim D. Hieronymum ob elementorum ה & ח similitudinem, ideò persuasum fuisse, per ח legi, vel legendum esse; quia animadvertit חם esse hic nomen loci, הם verò per ה, pro loco nuspiam alibi reperiatur, sed חם per Cheth. Habuerit autem talem codicem, in quo sic scriptum fuerit, de errore ille redarguitur ab omnibus, ut dixi, codicibus Hebræis, & Interpp. Quid autem nostra refert, in errores veterum quorundam codicum inquirere, & illos colligere?

Hoc verò isto loco quoque observandum, Vulgatam Versionem hic pro בהם habere *In eis*; D. Hieronymus autem hic Versionem istam in LXX. qui etiam eo sensu reddiderunt, reprehendit, & dicit, חם esse nomen loci, & verti debere *In Ham*. Quomodo ergo D. Hieronymus author est Vulgatæ Versionis?

CRIT. CANTIC. VII. v.10. Facit loqui labia יְשֵׁנִים dormien-

tium. *Vulg.* Labiisq; & dentibus. *Legit* וְשִׁנַּיִם *: nam* שֵׁן *est Dens, quomodo legit etiam, & interpretatus est Symmachus.*

VIND. Interpres Vulgatus hîc sequutus est LXX. Interpp. qui etiam ita verterunt. LXX. decepti sunt similitudine literarum ו pro י legentes, ut sæpè aliâs hoc nomine ab ipso Hieronymo in hoc lapsu deprehenduntur & reprehenduntur. An verò æquum est, ut ex illorum ἀβλεψίᾳ statim Varia fingatur lectio?

CRIT. HOS. XII. v. 11. זִבֵּחוּ Immolarunt. *Vulg.* Immolantes. *Legit* זֹבְחֵי.

VIND. Posset hîc idem dici quod modò: nam & LXX. ita verterunt. Sed non existimo, illos hîc aliter legentes sic vertisse, sed sensum respicientes. Verba Hebræa ita habent, אַךְ שָׁוְא הָיוּ בַּגִּלְגָּל שְׁוָרִים זִבֵּחוּ, quæ de verbo ad verbum ita sonant; *Veruntamen frustra fuerunt in Galgal boves immolarunt.* LXX. itaque in constructione horum verborum in sensu conjungentes הָיוּ זִבֵּחוּ *Fuerunt sacrificarunt*, sed durum hoc in lingua Greca reperientes, alterum verbum per Participiū reddere maluerunt ἦσαν θυσιάζοντες: & sic Vulg. *Erant immolantes.* Chaldæus etiam ita construxisse videtur, reddens: בְּרַם בְּבֵית גִּלְגָּלָא תּוֹרִין לְטַעְוָן דַּבְּחוּ *Veruntamen in Gilgale boves idolis immolant.* Nam verbum הָיוּ *Fuerunt*, non exprimit. Itaq; היו זבחו *Fuerunt immolarunt*, simpliciter reddit, *Immolarunt*, h. e. fuerunt immolantes. Quis ex his statim varias lectiones fingat?

CRIT. HOS. XIII. v. 2. זֹבְחֵי Sacrificantes. *Vulg.* Immolate. *Legit ergo*, זִבְחוּ.

VIND. Ego verò nego sequi hinc, illum aliter legisse. Ut in ipsa lingua Hebræa varia admodum est Enallage temporum & modorum, ita frequentissimè Interpretes, pro ratione sensus quem illi respiciunt & sequuntur, ea quoque pro lubitu permutant, & in suis Versionibus exprimunt. Vulg. sequutus est hîc LXX. Græcos. Illi, quod hîc per Participium dicitur in Hebræo, Imperandi sensu intelligentes, ita reddiderunt, qui nequaquam se uspiam ad literas & syllabas in Hebræo, exprimendas adstrinxêre. Redarguit Propheta illic Israëlitarum Idololatriam, quâ ad impia Baalitarum Sacra defecerunt, eamque valdè exaggerat. Versus autem ille satis difficilis, ob concisas loquutiones, integer considerandus, ut ratio appareat, cur sic verterint illi Interpretes:

Et nunc

Et nunc addiderunt peccare, feceruntq; sibi conflatile ex argento suo, pro intelligentia sua idola, opus artificum universum ipsum est; Ipsis illi dicentes sunt; Sacrificantes hominum vitulos osculentur. Nolo in ipsam Prophetæ mentem hîc inquirere, sed ostendam duntaxat, quare LXX. & Vulg. sic reddiderint. Ultima nimirum hæc verba sic intellexerunt: *Sacerdotes Baalitici dixerunt ipsis*, h. e. Israëlitis; זבחי אדם *Sacrificantes homines, vitulos osculamini*, h. e. Sacrificate homines, liberos & filios vestros, cùm vitulum osculamini seu adoratis. Existimarunt scil. edici hîc à Sacerdotibus, ut humano sanguine & morte litarent vitulis, quò ab idolis, hac ratione placatis, gratiam inirent, & pro votis omnia sperare possent. Quia ergo his verbis contineri putarunt edictum Sacerdotum Baaliticorum, quo Israëlitis imperetur, quid facere deberent, ideo per Imperativum reddiderunt, *Immolate homines vitulos adorantes*; non quod aliter legerint. Si ita liceret argumentari, eadem ratione dicendum quoque esset, Vulgatum pro Hebræo ישקון quod est Futuri temporis, legisse נשקין, quia vertit per Participium *Adorantes.* Quis tandem finis foret Variarum lectionum, si ista licentia admitteretur? Sensum ergo, non verba respicientes ita verterunt LXX. & Vulg. Non dico quàm benè; sed cur id fecerint? Scio nostros plerosque aliter interpretari, *Sacrificantes hominum*, i. e. Homines sacrificantes, qui sc. sacrificant ex hominibus, ut Jesa. 29. v. 19. *Egeni hominum*, i. e. homines egeni: & alibi, *Principes hominum*, i. e. homines principes: neq; rejicio.

CRIT. JEREM. XLVIII. v.45. In umbra Hesbon steterunt, מִכֹּחַ à vi (*hostili nempe*) fugerunt. *Vulg.* De laqueo fugientes. *Legit* מפח.

VIND. Mirum, cùm LXX. Græci, Chaldæus Paraphrastes, & reliqui Interpretes antiquiores omnes, receptam codicum Hebraicorum lectionem exprimant & sequantur, unde soli Vulgato Interpreti peculiare exemplar fuerit? Itaque dubitandum non est, quin sic transtulerit vel ex incuria legens מפח pro מכח, ob literarum similitudinem, vel quod sensum & constructionem verborum Hebraicorum non assequens, audacter ipsemet hanc vocem pro illa substituerit, quod illi Interpreti nihil novum. Cæterùm, Interpretum alii vocem illam construunt cum sequenti,

מִכַּח נִסִים *A vi* (hostis scil.) *fugerunt*, vel, *Absque vi fugerunt*, pro עָמְדוּ מִכֹּחַ נִסִים מִבְּלִי כֹחַ: Alii conjungunt eam cum præcedenti *Steterunt, substiterunt à robore fugientes,* Sic Jonathan: אִתְקְצַר חֵילֵיהוֹן עֲרַקוּ *Abbreviatum est robur eorum fugerunt, &c.*

CRIT. PSAL. CX. v. 6. Judicium exercebit in gentibus, implens *omnia* גְּוִיּוֹת cadaveribus; *nempe ex hostium suorum cade. S. Hieronymus in Translatione sua ex Hebræo facta*, Implevit valles. *Legit* גֵּאָיוֹת: *nam* גַּיְא *est* vallis.

VIND. Non sic legit in suo codice, sed in sua mente, accipiens גויות quasi idem esset quod גֵּיאוֹת, vel גאיות, ob affinitatem vocum: & quia א & ו in medio vocis sæpè alternant, ut in נָאוָה, נָוֶה: נְוֵה, נָאוֶה, רְאֵה, רוֹא. A רָאָה Aspectus, &c. *Vulgatus* reddit *Ruinas*, non ex varia lectione, sed ex ambiguitate vocis Græcæ *πτώματα*, quâ usi sunt LXX. quosq; ille sequutus est. Illa enim significat *Ruinas*, & *Cadavera*.

CRIT. I. SAM. X. v. 19. *Samuel sic increpat populum, quòd postulassent Regem:* Vos autem hodiè abjecistis Deum vestrum, qui servat vos ab omnibus malis vestris, & angustiis vestris, dixistisq; לוֹ ei; sed Regem pones super nos. *Vulgat.* Nequaquam: *Legit* לֹא, *quomodo & LXX. quæ lectio est convenientior.*

VIND. Nego illum ideò sic legisse in suo codice Hebraico: sensus ratione ita transtulit, & accepit לוֹ cum ו, ac si scriptum fuisset cum א, quia melius convenit negativa particula, *Non*, estq; si non exprimatur, saltem subintelligenda, ob sequentem mox adversativam *Sed*. Idem fecerunt quidam Hebræi, monente Kimchio: *Quidam*, inquit, *exponunt* (לוֹ), *sicut* לֹא *cum Aleph, quia literæ* אהוי *inter se permutantur. Rectum autem juxta sensum literalem.* Chaldæus utramque lectionem conjunxit, priorem quidem ex textu, alteram de suo supplendo: Reddidit enim: *Et dixistis coram eo* (pro Hebræo לוֹ): *Non possumus salvari* (hoc supplevit de suo) *nisi Regem constituas super nos.* Itaque eadem ratione potuerunt quoq; Vulg. & LXX. vocem istam vel supplere, vel pro negativa sumere, ex collatione cum 1. Sam. 8. v. 19. ubi in petitione Regis dixerunt, לֹא *Non, sed Rex erit super nos*, ut nullum fundamentum variæ *codicis* Hebræi lectio hîc habeat.

Et hæc sunt specimina Variarum lectionum circa literas,

teras,

teras, producta à Critico. Sequuntur nunc ea quæ profert *Circa Voces integras*, Capite X.

CRIT. ECCLES. IX. v. 2. Omnibus idem eventus, bono, & puro, & impuro. *Vulg. addit*; Et malo.

VIND. De hac varia lectione actum jam suprà cap. 8. pag. 613.

CRIT. GENES. VIII. v. 7. Corvus exibat exeundo וָשׁוֹב & redeundo. *Vulg.* Qui egrediebatur *& non* revertebatur.

VIND. De hac etiam actum ibidem pag. 615.

CRIT. JOS. XXI. v. 36. *post* בֶּצֶר *Vulgatus addit*, In solitudine, *quod non est in Hebræo. Item ibidem addit nomen civitatis* Misor, *quod non habetur in Hebræo.*

VIND. Addidit hæc de suo, non ex Hebræo codice. Quis enim sustineat, omnia quæ Vulgatus habet ultra lectionem hodiernam, esse transsumpta ex Codice suo Hebræo quo est usus? Imò in illo ipso versu plura sunt quæ addidit, quorum non etiam fieri mentionem à Critico, mirum est. Idem fecerunt LXX. ubi Masius in suis Annotationibus dicit, *illos de suo ea addidisse, explicanda sententiæ causâ.*

CRIT. RUTH. II. vers. 20. *Vulgatus in fine versiculi omisit ista*, מִגֹּאֲלֵנוּ הוּא Ipse est vindex noster.

VIND. At quis dicet, ideò omissa fuisse in codice ejus Hebraico, & inde Variam esse notandam lectionem? Locus ita habet, קָרוֹב לָנוּ הָאִישׁ מִגֹּאֲלֵנוּ הוּא *Propinquus noster est vir ille, è vindicibus nostris est.* Notandum autem, in illa historia Vulgatum perpetuò solere vocem illam גֹּאֵל quam nostri *Vindicem* exponunt, reddere, *Propinquus.* Quia ergo hic conjunguntur קָרוֹב quod propriè est *Propinquus*, & גֹּאֵל quod ille solitus est quoque ita interpretari, atque sic idem bis & duobus synonimis ipsi videbatur dici, ideò sensus rationem habens, & ad ταυτολογίας vitandam, ista omnia conjunctim reddidit, *Propinquus noster est homo*, nec putavit necessarium esse ut addat, *E propinquis nostris est.* Non ergo sequitur; quia ista verba non expressit in sua versione, ideò non fuerunt in ejus codice.

CRIT. THREN. I. v. 12. *initio versiculi Vulgatus omisit has duas voces*; לוֹא אֲלֵיכֶם Annon ad vos? *h. e. Nihil ne vos illud tangit?*

VIND. Ego verò nego, Vulgatum has voces omisisse. Nimis festinavit

festinavit Criticus in colligendis suis Variis lectionibus, neque accuratus satis fuit hîc in conferendo Vulgato cum lectione Hebræa. Ita enim vertit illum locum; *ô vos omnes qui transitis per viam*; Nimirum לוא אֲלֵיכֶם reddidit, *ô vos*: Particulam לוא non sumpsit pro adverbio Negandi, sed pro Exclamandi vel Obsecrandi; *ô*: Nota, plenè illam vocem ibi scribi cum ו in medio לוא, unde ille exemplari non punctato usus, legit לו · לוא *Utinam*, *Quæso*, *Obsecro vos omnes*, *&c.* Sicut Genes.23. v.13. לו שְׁמָעֵנִי *Quæso ut audias me*, reddit Vulgatus: אֲלֵיכֶם reddidit *Vos*. Lector ipse conferat, & videbit, rem ita habere, ut dico.

LXX. quoque Græci particulam illam לוא ob eandem procul dubio caussam non in *negandi* sensu acceperunt, sed pro particula dolentis vel ejulantis, reddentes, Ὀι *Heu*, *Va*.

Paraphrastes Chaldæus deduxit ab אָלָה, reddens, אַשְׁבַעִית *Adjuro vos*: sed Aben Esra scribit, Verbum hoc אלה nunquam reperiri sine א ab initio.

CRIT. PSAL. XXXVIII. v. 11. *auctor Versionis, quâ usus est S. Augustinus in Explanatione Psalmorum, non reddidit has voces* גַּם הֵם: *at Vulgatus non omisit.*

PSAL. XLVI. v.6. *ejusdem Versionis author omisit ultimam versiculi illius vocem* בֹּקֶר, *& pro* לִפְנוֹת *legit* לְפָנָיו.

PSAL. LXXIII. *v. ultimo idem S. Augustinus omisit vocem* בַּאדֹנָי.

VIND. Ridicula Critica! *Hic author versionis Psalmorum quasdam voces Ebræas, hodiè extantes, non reddidit, sed omisit. Ergo olim juxta ejus versionem variaverunt exemplaria Hebraica.* Magnam utiq; gratiam Critico huic debent veteres illi Interpretes, quorum errata, ignorantia, oscitantia, negligentia, &c. ejus acuminis beneficio, pro authenticis variis lectionibus, æquâ lance cum recepta scriptione & lectione Hebraica ponderandis, & marginibus Bibliorum Hebraicorum adscribendis, jam venditantur. Piget ad insulsas has consequentias respondere. Eas produxisse & exposuisse, est explosisse & refutasse.

CRIT. JOS. XXI. v.37. *pro civitate quæ in Hebræo* קְדֵמוֹת Kedemoth *dicitur, Vulgatus habet*, Jethson; *secutus est hîc S. Hieronymus* τοὺς LXX. *qui habent* γαδσὼμ, *quod est pro* Καδσὼμ. *Nempe legerunt* קַדְסוֹם, *pro* קְדֵמוֹת.

VIND. Qui non ignorat, quantopere Nomina propria hominum

minum & locorum in LXX. versione sint immutata, aliquando etiam cum aliis permutata, hospes est in illorum editione. Qui verò ex illis nominibus, ita immutatis & permutatis, lectionem Hebraicam vult vel divinare vel probare, imperitus est & iniquus. 1. Sam. 15. v. 4. pro Hebræo בטלאים, LXX. habent ἐν γαλγάλοις, ad quem locum Drusius scribit: *Nomen minus notum permutarunt cum notiore, quod crebrum in illa editione. Sic alibi Jehu, mutatum in Juda, & Phatuel in Bathuel, & alia sexcenta.* Si hîc dicerem, mihi videri γαλσοὺμ & Κεδσοὺμ à librariis corruptum, nihil novi dicerem, quia constat quàm innumeris hujusmodi corruptelis versio illa constet. Quid si olim scriptum fuisset, Κεδμοὶς, vel Κεδμὼθ pro eo quod nunc legitur Κεδσοὺμ & transpositio literarum facta esset non in codicibus Hebraicis, sed à librariis Græcis? Sanè Jos. 13. v. 18. ubi idem hoc nomen קדמות, cum aliis nonnullis, legitur in sorte filiorum Ruben, Vulgatus habet juxta Hebræum, *Cedimoth*, & LXX. Κεδημώθ. Ex qua collatione apparet, lectionem hanc esse genuinam, & hîc malè hoc nomen esse transformatum.

CRIT. ESTH. IX. *versus ultimus sic habet in textu Hebræo:* וּמַאֲמַר אֶסְתֵּר קִיַּם דִּבְרֵי הַפֻּרִים הָאֵלֶּה וְנִכְתָּב בַּסֵּפֶר Et mandatum Estheræ confirmavit negotium dierum istorum Purim, scriptumque illud est in libro. *Vulgatus autem ita transtulit:* Et sortium dies. Et omnia, quæ libri hujus, qui vocatur Esther, historiâ continentur. *Hinc colligere est, S. Hieronymum sic legisse hunc versum:* וִיוֹם הַפּוּרִים וְכָל דִּבְרֵי הָאֵלֶּה הַנִּכְתָּב בְּסֵפֶר הַמַּאֲמָר אֶסְתֵּר.

VIND. *Primò* miror, cur hunc solum versum producat Criticus; & non cum eo etiam præcedentes, cum quibus hîc in Versione Vulgata cohæret, & in quibus etiam non pauca ab Hebraicæ lectionis litera & ordine recedunt. Si ex his colligenda varia lectio, cur non etiam ex illis, & aliis similibus? Si id faciendum, quis tandem erit finis & modus? Sive D. Hieronymus (quod ego sanè vix credo) sive quis alius hujus libelli versionis sit author, certũ est, illum hos versus non de verbo ad verbum transtulisse: sed commodam lectionis Hebraicæ constructionem non assequens, satis habuit, sensum, quem illis verbis contineri existimavit, expressisse. An verò ex hujusmodi versione varia lectio Hebræa erui possit, ac debeat, Lectoris vel mediocriter in his literis versati, & sanâ mente præditi, arbitrio committo. Si hoc facere permittitur,

bone Deus, qualem tandem habituri sumus textum Hebræum? Mihi sanè hæc ita absona & absurda videntur, ut vel examinare pigeat. Lector conferat ipsemet, & sententiam ferat.

Deinde, quàm absurdè & ineptè exprimit Variam istam Vulgati Interpretis Lectionem! Vulgatus dicit, *Et fortium dies* (sc. *observandos susceperunt* : id enim ex præcedd. supplendum), ubi *Dies* est accusativus pluralis. Itaque dicendum foret, non □יוֹם חֲפוּרִים□ sed □וִימֵי הַפּוּרִים□ : preterea, quomodo construuntur inter se וְכָל דִּבְרֵי הָאֵלֶּה הַנִּכְתָּב ? dicendum esset, □הַנִּכְתָּבִים : Vulgatus enim reddit in plurali, *Quæ libri hujus historiâ continentur*, h. e. *scripta sunt* : quæ convenientia in דִּבְרֵי הָאֵלֶּה ? dicendum esset הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. Et quis unquam legit הַמְּאַמֵּר, vel vidit verbum אָמַר usurpatum in conjugatione Pihel vel Pyhal? Quot in hac varia ponit lectione voces, tot errores, & magnæ inscitiæ Hebraicæ vestigia. Et tamen sacram vult exercere Criticam, Rabbinos, Massorethas castigare, Textum Hebræum reformare. Si varias vult fingere lectiones, fingat Hebræas, non barbaras, ineptas, ridiculas.

CRIT. HOS. XII. v. 3. 4. בַּבֶּטֶן עָקַב אֶת אָחִיו וּבְאוֹנוֹ שָׂרָה אֶת אֱלֹהִים□ : וַיָּשַׂר אֶל מַלְאָךְ וַיֻּכָל In utero supplantavit fratrem, & in robore suo dominatus est Deo, (h. e. *fortior fuit eo, nempe in lucta*) : & dominatus est Angelo, & prævaluit. *At Vulgatus invertit ista : sic enim habet* : In fortitudine directus est cum Angelo, & invaluit ad Angelum, & confortatus est. *Nam illud*; Directus est cum Angelo, *est explicatio horum*, וַיָּשַׂר אֶל הַמַּלְאָךְ; *legit nempe* יֻשַּׁר, *ut sit Præteritum Puhal, à radice* יָשַׁר Rectus fuit. *Illud verò*, Invaluit ad Angelum, *est explicatio istius*, שָׂרָה אֶת אֱלֹהִים□ : *nam vox* אֱלֹהִים *sæpè de Angelis usurpatur. Et hinc concluditur, illum in suo codice inverso ordine hæc legisse.*

VIND. Subtiles nugæ, & nugaces subtilitates! Ego hîc deprehendo, Vulgatum Interpretem eodem ordine verba Hebræa legisse & reddidisse, quo nos, & Criticum inverso ordine applicare. Nam ista Vulgati Interpretis, *Directus est cum Angelo*, non sunt, ut ille vult, explicatio horum Hebraicorum, וַיָּשַׂר אֶל הַמַּלְאָךְ; sed præcedentium, שָׂרָה אֶת אֱלֹהִים□. Apparet id ex præcedentibus, *In fortitudine*, quod respondet Hebræo ובאונו : *Directus est*, respondet Hebræo שָׂרָה quod ille accipit ex significatione verbi affinis יָשַׁר : *Cum Angelo*, respondet Hebræo אֶת אֱלֹהִים. Nam אֶת significat

ficat *Cum* : & אֱלֹהִים, pro *Angelus* usurpari, notius est, quàm ut probatione indigeat. Sic quæ in Vulgato sequuntur; *Et invaluit ad Angelum*, de verbo ad verbum respondent Hebræis וַיָּשַׂר אֶל הַמַּלְאָךְ : Nam וַיָּשַׂר, Futurum à verbo שׂור, cum præfixo Vav conversivo, est, *Et invaluit* : אֶל est *Ad*, הַמַּלְאָךְ *Angelum*. Ut non satis mirari possim, quomodo ille hinc metathesin seu transpositionem vocum ex Vulgata versione elicere satagat. Non dubito, quin somno oppressus, vel aliud agens, ista scripserit. Conferat qui volet, & consideret, an speciem aliquam habeat ista Critici conjectura : Præpositiones את & אל satis produnt, quid transtulerit : אֶת non est *Ad*, sed, *Cum* : & אֶל est *Ad*, non *Cum*.

CRIT. AMOS. I. v. 1. שְׁנָתַיִם לִפְנֵי הָרָעַשׁ Biennio ante terræmotum. *At Vulgatus* : Ante duos annos terræmotus. *Videtur legisse*, לִפְנֵי שְׁנָתַיִם הָרָעַשׁ.

VIND. Nequaquam. Vulgatus hîc sequutus est LXX. Interpp. qui reddiderunt, πρὸ δύο ἐτῶν τοῦ σεισμοῦ. Illi ita transtulerunt, non quòd aliter legerint in suo codice, sed quia ista verba per hypallagen acceperunt, quæ & in lingua Hebræa frequens, & ab illis Interpretibus frequenter, etiam sæpè sine ratione, adhibetur. Frigidæ sunt conjecturæ, ex transpositione vocum vel sententiarum in Interpretibus, concludere de ordine verborum Hebraicorum in illorum codice Hebraico. Quo sensu sic transtulerint utrique, ambiguum est. Dupliciter enim videtur intelligi posse hæc ipsorum interpretatio : Vel quòd dicere voluerint, *Amosum prophetasse ante terræmotum, qui per duos annos durârit*; de quo non puto aliquid legi in Scriptura : Vel quòd Prophetia ipsi obtigerit *ante duos annos terræmotus*, h. e. duobus annis antequam terræmotus ille fieret, cujus meminit. Et hoc sensu idem dixerunt, quod nostri codices Hebraici; duriusculè licet & impropriè. Sanè hoc sensu accepisse video quotquot in Vulgatum Interpretem sunt commentati, & eum receperunt. Sic scribit Lyranus : *Ozias rex Juda voluit offerre thymiama in templo Domini super altare incensi, & tunc à Domino fuit leprâ percussus : & tunc fuit etiam terræmotus, ad ostendendum iram Dei contra ipsum, de quo terræmotu dicetur plenius Zachariæ* 14. *Amos cepit prophetare per duos annos antè.* Hîc neque reprehendit Lyranus Vulgatum Interpretem propter hanc versionem, neque Codicem Hebraicum propter alium ver-

borum ordinem de mendo arguit, sed ex ipsomet Interprete Latino eundem sensum elicit, quem nostri codices Hebræi reddunt, *Amosum cepisse prophetare per duos annos antè.* Nec aliter reliqui. Cæterùm communis ferè est sententia, designari hîc duntaxat *Initium Prophetiæ Amosi*, quo sc. tempore ceperit prophetare: Abarbenel autem aliter intelligit, & putat, exprimi his verbis *Tempus totum & durationem Prophetiæ Amosi, quòd sc. per duos annos prophetarit ante terramotum, neque ultrà omnibus diebus vitæ suæ.* Sic שְׁנָתַיִם reddendum esset, *Per Biennium*, vel, *Biennii spatio.*

CRIT. DAN. VII. v. 15. אֶתְכְּרִיַּת רוּחִי אֲנָה דָנִיֵּאל בְּגוֹ נִדְנֶה Infirmatus est Spiritus meus, *mei, inquam, Danielis*, in medio vaginę suæ, *h. e. corporis. At Vulg.* Horruit Spiritus meus, ego Daniel territus sum in his. *Illud* In his, *est interpretatio horum* בְּגוֹ נִדְנֶה: *nempe legit* בְּגִין דְּנָה, *h. e.* propter ista.

VIND. Neque hîc aliter legit, sed transtulit ut potuit, palpans sicut cæcus in tenebris, scilicet non satis peritus linguæ Chaldaicæ. Hoc בגו נדנה accepit pro בגו דנה *In hoc*, vel, *In his*; quia non assequutus est vim vocis נדנה, interpretatus est eam per affinem דנה, vel pro נדנה legit כדנה, Nun pro Kaph sumens. Sanè בְּגִין non est *In*, sed בגו: unde patet, illum in sequenti נדנה impegisse, & illud pro Pronomine accepisse. Causa discrepantiæ hæret in Interprete, non in codice, ex quo interpretatus est. Si discrepantia versionis certum indicium est discrepantiæ codicis Hebræi, dicendum hîc etiam, Vulgatum adhuc aliud Verbum, respondens verbo *Territus sum* habuisse, quod nos in codicibus nostris hodie non habemus. Nam in illis nihil est, quod huic respondeat. Cur non illud quoque urget? Manifestum est, illum pro suo posse & nosse reddidisse ista.

CRIT. JOBI III. v. 5. Terreant eum כִּמְרִירֵי יוֹם Atrores diei, *h. e. dies atrati, atri, nubili. At Vulg,* Involvatur amaritudine. Legit בִּמְרִירִים.

VIND. De hoc loco suprà jam actum, hoc eodem capite.

CRIT. PSAL. XVI. v. 1. *in Psalmi illius titulo* מִכְתָּם *S. Hieronymus reddit,* Humilis & simplicis; *atque sic ubicunque occurrit in titulis Psalmorum vox illa* מִכְתָּם. *Nempe legit* מַךְ תָּם, *quomodo & suprà notavimus, Aquilam semper legisse.*

VIND. Frivola conjectura! non aliter legit in suo codice Hebraico,

braico, sed voluit vocem variè ab interpretibus expositam, ipse quoque pro suo arbitrio exponere. Alii deducunt à כָּתַם *Insignire, notare*: alii à nomine כֶּתֶם *Aurum*: alii volunt esse speciem singularis Melodiæ Musicæ. D. Hieronymus accepit hanc vocem tanquam compositam ex מָךְ & תָּם, atque ad hanc etymologiam respiciens, ita transferre voluit. Imò à Præceptoribus suis Hebræis fortassis hanc notationem & expositionem didicit. R. Salomon quippe ad hunc Psalmum sic observat: *Dixerunt Rabbini nostri, sensum horum verborum* מכתם לדוד *esse*, Davidis (Psalmus) qui fuit מך ותם Humilis & perfectus; quia plaga ejus fuit perfecta, quia natus fuit circumcisus. *Verùm sensus Scripturæ hic non cadit in Medrasch sive sensum allegoricum. Est alius Psalmus, in quo legitur* לְדָוִד מִכְתָּם (inverso sc. ordine) Psal. 56. 57. 58. 59. *Illic potest exponi:* Psalmus iste est Davidis, qui fuit humilis & integer: *sed hic, ubi dicitur,* מִכְתָּם לְדָוִד *sic non licet exponere.* Vides hinc, etiam Hebræos quosdam allegoricè sic hoc vocabulum exposuisse. Addit R. Salomon, *Ego verò dico, esse nomen speciei alicujus Musicæ, quæ varia sunt, &c.* Sic redditur in Targum Psal. 56. v. 1. דָּוִד מְכִיךְ וּשְׁלִים *Sicut David humilis & perfectus.* Sic Psal. 57. & 58. עַל יַד דָּוִד מְכִיךְ וּשְׁלִים *Per manum Davidis humilis & perfecti.* Nullâ ergo consequentiâ ex ista Hieronymi versione educitur lectio Varia.

CRIT. GENES. IV. v. 15. Et dixit ei Dominus, לָכֵן Idcirco omnis qui occiderit Kainum, &c. *At Vulgatus:* Dixitque ei Dominus; Nequaquam ita fiet: sed omnis qui occiderit Cain, &c. Ergo pro לָכֵן legit לֹא כֵן.

VIND. Si Vulgatus sic interpretando respexit ad vocem לָכֵן, dico illũ tamen non sic legisse in suo codice Hebraico, sed ita accepisse ac si sit composita ex לֹא & כֵּן. Sic scribit Fagius in Exegesi in quatuor capita prima Geneseos: *Vocabulum* לָכֵן *bifariam exponitur: ab aliis negativè;* Nequaquam, Minimè, *ac si sit dictio composita ex* לא *&* כן, *id est,* Non sic, *hoc sensu;* Nequaquam ita fiet, ut tu putas, ego aliter disponam, nullus te impunè feriet: nam ultio mea est: *alii affirmativè;* Imò, profectò, *vel,* Propterea, propter hoc, *ut idem valeat, quod* בעבור זה, *sicut exponit Kimchi in Radicibus, ut sit conflata vox ex Lamed servili, & adverbio affirmandi* כן, q. d. Propterea, imò omnis occisor Caini septupliciter punietur.

borum ordinem de mendo arguit, ſed ex ipſomet Interprete Latino eundem ſenſum elicit, quem noſtri codices Hebræi reddunt, *Amoſum cepiſſe prophetare per duos annos antè.* Nec aliter reliqui. Cæterùm communis ferè eſt ſententia, deſignari hîc duntaxat *Initium Prophetiæ Amoſi*, quo ſc. tempore ceperit prophetare: Abarbenel autem aliter intelligit, & putat, exprimi his verbis *Tempus totum & durationem Prophetiæ Amoſi, quòd ſc. per duos annos prophetarit ante terramotum, neque ultrà omnibus diebus vitæ ſuæ.* Sic שְׁנָתַיִם reddendum eſſet, *Per Biennium*, vel, *Biennii ſpatio.*

CRIT. DAN. VII. v. 15. אֶתְכְּרִיַּת רוּחִי אֲנָה דָנִיֵּאל בְּגוֹ נִדְנֶה Infirmatus eſt Spiritus meus, *mei, inquam, Danielis*, in medio vaginę ſuæ, *h. e. corporis. At Vulg.* Horruit Spiritus meus, ego Daniel territus ſum in his. *Illud* In his, *eſt interpretatio horum* בגו נִדְנֶה : *nempe legit* בְּגִין דְנָה, *h. e.* propter iſta.

VIND. Neque hîc aliter legit, ſed ita anſtulit ut potuit, palpans ſicut cæcus in tenebris, ſcilicet non ſatis peritus linguæ Chaldaicæ. Hoc בגו נדנה accepit pro בגו דנה *In hoc*, vel, *In his*; quia non aſſequutus eſt vim vocis נדנה, interpretatus eſt eam per affinem דנה, vel pro נדנה legit כדנה, Nun pro Kaph ſumens. Sanè בְּגִין non eſt *In*, ſed בגו: unde patet, illum in ſequenti נדנה impegiſſe, & illud pro Pronomine accepiſſe. Cauſa diſcrepantiæ hæret in Interprete, non in codice, ex quo interpretatus eſt. Si diſcrepantia verſionis certum indicium eſt diſcrepantiæ codicis Hebræi, dicendum hîc etiam, Vulgatum adhuc aliud Verbum, reſpondens verbo *Territus ſum* habuiſſe, quod nos in codicibus noſtris hodie non habemus. Nam in illis nihil eſt, quod huic reſpondeat. Cur non illud quoque urget? Manifeſtum eſt, illum pro ſuo poſſe & noſſe reddidiſſe iſta.

CRIT. JOB III. v. 5. Terreant eum כִּמְרִירֵי יוֹם Atrores diei, *h. e. dies atrati, atri, nubili. At Vulg.* Involvatur amaritudine. Legit בִּמְרִירִים.

VIND. De hoc loco ſuprà jam actum, hoc eodem capite.

CRIT. PSAL. XVI. v. 1. *in Pſalmi illius titulo* מִכְתָּם *S. Hieronymus reddit*, Humilis & ſimplicis; *atque ſic ubicunque occurrit in titulis Pſalmorum vox illa* מִכְתָּם. *Nempe legit* מָךְ תָּם, *quomodo & ſuprà notavimus, Aquilam ſemper legiſſe.*

VIND. Frivola conjectura! non aliter legit in ſuo codice Hebraico,

braico, sed voluit vocem varie ab interpretibus expositam, ipse quoque pro suo arbitrio exponere. Alii deducunt à כָּתַם *Insignire, notare:* alii à nomine כֶּתֶם *Aurum:* alii volunt esse speciem singularis Melodiæ Musicæ. D. Hieronymus accepit hanc vocem tanquam compositam ex מָךְ & תָּם, atque ad hanc etymologiam respiciens, ita transferre voluit. Imò à Præceptoribus suis Hebræis fortassis hanc notationem & expositionem didicit. R. Salomon quippe ad hunc Psalmum sic observat: *Dixerunt Rabbini nostri, sensum horum verborum* מכתם לדוד *esse*, Davidis (Psalmus) qui fuit מך ותם Humilis & perfectus; quia plaga ejus fuit perfecta, quia natus fuit circumcisus. *Verùm sensus Scripturæ hic non cadit in Medrasch sive sensum allegoricum. Est alius Psalmus, in quo legitur* לְדָוִד מִכְתָּם (inverso sc. ordine) Psal. 56. 57. 58. 59. *Illic potest exponi:* Psalmus iste est Davidis, qui fuit humilis & integer: *sed hic, ubi dicitur,* מִכְתָּם לְדָוִד *sic non licet exponere.* Vides hinc, etiam Hebræos quosdam allegoricè sic hoc vocabulum exposuisse. Addit R. Salomon, *Ego verò dico, esse nomen speciei alicujus Musicæ, quæ varia sunt, &c.* Sic redditur in Targum Psal. 56. v. 1. כְּ דָוִד מְכִיךְ וּשְׁלִים *Sicut David humilis & perfectus.* Sic Psal. 57. & 58. עַל יַד דָוִד מְכִיךְ וּשְׁלִים *Per manum Davidis humilis & perfecti.* Nullâ ergo consequentiâ ex ista Hieronymi versione educitur lectio Varia.

CRIT. GENES. IV. v. 15. Et dixit ei Dominus, לָכֵן Idcirco omnis qui occiderit Kainum, &c. *At Vulgatus:* Dixitque ei Dominus; Nequaquam ita fiet: sed omnis qui occiderit Cain, &c. Ergo pro לָכֵן legit לֹא כֵן.

VIND. Si Vulgatus sic interpretando respexit ad vocem לָכֵן, dico illũ tamen non sic legisse in suo codice Hebraico, sed ita accepisse ac si sit composita ex לֹא & כֵּן. Sic scribit Fagius in Exegesi in quatuor capita prima Geneseos: *Vocabulum* לָכֵן *bifariam exponitur: ab aliis negativè;* Nequaquam, Minimè, *ac si sit dictio composita ex* לא *&* כן, *id est,* Non sic, *hoc sensu;* Nequaquam ita fiet, ut tu putas, ego aliter disponam, nullus te impunè feriet: nam ultio mea est: *alii affirmativè;* Imò, profectò, *vel,* Propterea, propter hoc, *ut idem valeat, quod* בעבור זה, *ficut exponit Kimchi in Radicibus, ut sit conflata vox ex Lamed servili, & adverbio affirmandi* כן, q. d. Propterea, imò omnis occisor Caini septupliciter punietur.

Probabilius mihi est, Interpretem illum verba hæc, ad complementum sensus, supplevisse, & לָכֵן reddidisse per *Sed*. Sic scribit Sixtinus Amama in Censura Vulgatæ Versionis: *Redundant verba illa*, Nequaquam fiet; *eoq; obelo configenda. Error communis ei cum LXX. Theodot. & Symmacho.*

Quicquid sit, causa sic transferendi fuit, quòd duriusculum ipsi visum fuerit, ut sententia incipiat à Conjunctione Rationali vel Adversativa: quod tamen non insolens in Sacra Scriptura. Exempla adducit hujus rei Mercerus ex 1.Sam.3.v.14. & Jesa.7.v.14.

Ad eundem scopulum impegerunt LXX. reddentes, οὐχ οὕτως, Symmachus item & Theodotion. Aquila autem secundum lectionem hodiernam; *Propterea*, & Onkelos בְּכֵן.

Quod ad compositionem illam attinet, aliena ea est: quia לָא non est Hebræum, sed Chaldæum: insolens autem talis compositio.

Augustinus Steuchus: *Non est*, Nequaquam: *sed* לָכֵן Imò sic, *vel hoc modo*, Imò, *inquit*, sic erit: quisquis enim occiderit te, punietur ipse septuagies. *Sequitur Hieronymus Septuaginta, qui & ipsi, οὐχ οὕτω* Non ita erit. Ita est; D. Hieronymus hæc verba in Epistola ad Damasum adducens ex Hebræo, disertè legit לָכֵן *Lachen:* deinde varias verborum illorum interpretationes adducit, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis & LXX; postmodum dicit quis illorum sit sensus, idq; primò omnium *secundum LXX. editionem*, uti expresse scribit.

Itaque hinc satis apparet, hanc variam lectionem nullum habere fundamentum.

CRIT. EZECH. XXVII. v.5. Abietibus ex Senir exstruxerunt tibi אֵת כָּל לֻחֹתָיִם omnia tabulata tua. *Vulgatus:* Abietibus de Senir exstruxerunt te cum omnibus tabulatis maris; *nempe legit* לֻחֹת יָם, *duabus distinctis vocibus.*

VIND. Vulgatus interpres, exemplari non punctato usus, vocem לֻחֹתַיִם, quæ unica est, divisim accepit & legit in sua mente, non in suo codice: quia vel de duali forma hîc adhibita non cogitavit, vel quia ejus sensum & rationem non assecutus est. Hebræi explicant *Tabulas*, i. e. *naves*, duabus utplurimùm tabulis, juxta duo latera, constantes, vel à geminis tabulis, majoris roboris causâ, confectas. Vide R. David. Kimchium, & Aben Esram.

Chaldæus

Chaldæus transtulit cum affixo, יַת כָּל גְּשָׁרָךְ *Omnes pontes tuos*, i. e. tabulas, per quas veluti ponticulos, ab una navi ad alteram transitur. Unde etiam quis dicere posset, illum legisse cum affixo לְחֹתָךְ, quod verò non ex lectione codicis Hebræi, sed ex sensu adjecit. L x x. aliter: *νῆες σανίδων κυπαρίσσου ἐκ τοῦ Λιβάνου ἐλήφθησαν.* Sic & illi aliter legissent. Quisque nimirum interpretum eum expressit sensum, quem ille utcunque ex vocibus haurire potuit.

CRIT. PROVERB. XXIII. v. 29. לְמִי אֲבוֹי Cui eheu? *Vulg.* Cujus patri Væ? *Legit*, לְמִי אָב אוֹי.

VIND. Non sic legit in suo codice distinctis vocibus: sed אבוי, quod puto nuspiam alibi legi, non intelligens, ita accepit; at insulsè & ineptè. Sic Schindlerus: *Accepit pro* לְמִי אָב אוי; non; *Legit sic in suo codice Hebraico.* Cæterum illud אֲבוֹי Hebræi etiam diversimodè explicant: Aben Esra scribit, *esse nomen substantivum à nomine* אֶבְיוֹן *Egenus*; ut sic esset *Indigentia*, *Egestas.* R. Salomon scribit, *esse particulam Exclamandi & ejulandi.* R. David vult idem esse quod אוי *Va.* Chaldæus reddit, לְמַן דְּוָיָא *Cui est dolor, mœror?* LXX. *τίνι θόρυβος*, *cui est tumultus?* An & ille alium habuit codicem?

CRIT. JEREM. XXXI. v. 40. *scribitur* כָּל הַשְּׁרֵמוֹת *per Resch: at per marginale Keri legitur* הַשְּׁדֵמוֹת *per Daleth. Hanc lectionem secutus est S. Hieronymus in Vulgata, sed divisâ voce in duas*, שְׂדֵה מָוֶת. *Reddit enim*, Regionem mortis.

VIND. At D. Hieronymus in suis Commentariis in Jeremiā, disertè docet hoc quod reddit *Regionem mortis*, unicam esse in Hebræo vocem: *Et universam*, inquit, *Sademoth* שדמות, *quod nos vertimus in* Regionem mortis, *unum verbum in duo dividentes*, Sade שדה, *quod dicitur* Regio, & מות Moth, *quod interpretatur* Mortis: *pro quo Aquila vertit*, Suburbana, *sive*, Arva & rura. Et in ipsa Versione ex Hebraico, quæ extat in ipsius operibus, sic reddit illum versum: *Et omnem vallem ruinarum (pro quibus Theodotio ipsum verbum Hebraicum posuit*, Phagarim פְּגָרִים, *& cineres, & omnem Assaremoth (quod melius legimus* שדמות, *pro quo Aquila* Suburbana *interpretatus est*). Disertè dicit Hieronymus *se unum verbum*, in Hebræo scil. codice, *in duo dividendo*, *sic vertisse.* Quâ fronte ergo Criticus hîc scribere non erubescit, *Hieronymum in suo codice legisse divisâ voce* השדה מות?

Nunquam

Nunquam inſpecto Hieronymo audet de ipſo pronunciare.

De Variis Lectionibus circa ipſas Periodos integras, quæ occurrunt in Vulgata Verſione, ſequentia proferuntur exempla à Critico, Capite undecimo.

CRIT. JOBI I. v. 21. *Vulgatus unà cum LXX. hæc addit:* Sicut Domino placuit, ita factum eſt.

VIND. LXX. ante Vulgatum hæc addiderunt: unde procul dubio in Vulgatam Latinam ex LXX. ſunt tranſlata. Unde illi hauſerint, quis dicet? Cùm nuſpiam in Hebræis codicibus extent, nec apud Chaldæum Paraphraſtem, probabile eſt, eſſe gloſſema vel ipſorum Interpretum, vel cujuſdam alterius, primò ad marginem adſcriptum, poſtmodum à librariis imperitis in textum illatum. Plures hujuſmodi lacinias heterogeneas reperire eſt in hujus libri Verſione Græca & Latina. D. Hieronymus teſtatur, ſe Jobum bis vertiſſe, ex Græco, & ex Hebraico. Poſito jam, eam quæ in Vulgata Latina extat, eſſe Hieronymi, quis certò dicet, utra illa harum duarum ſit?

CRIT. JOELIS I. v. 14. *in fine verſiculi, poſt illa verba;* Clamate ad Dominum, *Tranſlatio Latina ex Hebræo facta, quæ eſt in ejus Commentariis, addit hæc;* Clamate, inquit, ad Dominum in cordibus veſtris, & dicite, *quæ non exſtant in Hebræo, neq; apud LXX. neq; apud reliquos Veteres Interpretes, ideò etiam ſublata ſunt ex recentioribus Vulg. Verſionis editionibus Sixti V. & Clementis VIII.*

VIND. Cùm ergo neque in ullis codicibus Hebraicis, neque in ullis Interpretibus extent, meritò ſuſpecta ſunt illa verba, quòd aliunde ſint, quàm ex codice aliquo Hebraico, inſerta. Nimirum vel ſunt gloſſema Hieronymi ipſius, ad præcedentia verba illuſtranda, per Parentheſin legendum, vel alterius alicujus, vel ad Annotationes marginales pertinent, & ex iis per incuriam in textum irrepſerunt.

CRIT. EXOD. II. *poſt verſum 22. qui eſt de nativitate Gerſon filii Moſis, Vulgatus alium addit, qui eſt de nativitate Elieſer, qui ſic habet:* Alterum verò peperit, quem vocavit Elieſer, dicens, Deus enim patris mei, adjutor meus, eripuit me de manu Pharaonis, *qui verſiculus non eſt etiam eo loco apud LXX. Interpretes, ſed deſumptus eſt ex cap. 18. v. 4. ubi in Hebræo habetur.*

VIND.

VIND. Nescio quid sibi velit Criticus, scribens, hunc superfluum versiculum *non esse etiam eo loco apud LXX. Interpretes.* Imò extat eo loco apud LXX. & ex illis descriptus est à Vulgato, & hic insertus. LXX. autem eum huc transtulerunt ex Levit. 18. v. 4. Cùm verò hic in Veritatis Hebraicæ codicibus nullis extet, obelo est confodiendus.

CRIT. I. SAM. IX. *post ista versiculi 24. verba*; Locutus est cum Saule super tectum (*quæ omissa sunt à LXX.*) *Vulg. hæc addit*; Stravitq; Saul in solario, & dormivit; *quæ non habentur in Hebræo, sed ex LXX. desumpta sunt*; Καὶ διέστρωσαν τῷ Σαοὺλ ἐπὶ τῷ δώματι, καὶ ἐκοιμήθη.

VIND. Si ista verba *non habentur in Hebræo, & ex LXX. Interpp. sunt desumpta*, quâ specie, quóve titulo illa referuntur à Critico inter varias Lectiones codicum Hebraicorum? non omnia quæ LXX. de suo addiderunt, sunt agnoscenda pro Variis Lectionibus codicis Hebraici? Quæ inde tandem orietur confusio? quod chaos?

Sed dubitari possit, utrum LXX. hic aliquid de Hebræo omiserint, & contrà aliud addiderint, quod non in eo sit! an verò ipsa verba Hebraica sic transtulerint? Nam verbis Hebræis istis, וַיְדַבֵּר עִם שָׁאוּל עַל הַגָּג respondent apud LXX. ista: Καὶ διέστρωσαν (vel ut alii, ἔστρωσαν) τῷ Σαοὺλ ἐπὶ τῷ δώματι: Verbo sequenti וַיַּשְׁכִּימוּ respondet, Καὶ ἐκοιμήθη. Cur ita transtulerint, inquirant alii, certum est, Hebræa verba istum sensum non continere. Videntur וידבר sumpsisse pro וירבד (Nam רבד est *Sternere lectum*): & pro שכם, legisse שכב. Itaque facilè hinc divinare licet, unde ista verba venerint in Versionem Latinam; Duæ hîc conflatæ sunt eorundem verborum versiones: Una genuina, quæ est Interpretis Latini; *Et locutus est cum Saule in solario*, juxta Hebræum: Altera irreptitia ex Græcis, quæ est; *Stravitq; Saul in solario, & dormivit.* Hæc procul dubio ab aliquo ad marginem adscripta, postmodum ab imperito & indiligenti scriba in textum relata fuit. Nam non est in omnibus versionibus Latinis. Sic enim Sanctius ad hunc locum: *Hebræi codices nihil habent de lectulo in Solario Sauli constrato, neque Chaldæi, neque Translationes novæ, neque Latinorum quamplurimi, quos refert ad hunc locum Franciscus Lucas; habent tamen codices à Sixto correcti. Si partem illam tollas, res habet minus difficultatis, &c.*

CRIT. JOS. XXI. v. 36. *post*, De tribu Ruben, *Vulgatus addit*, Ultra Jordanem, contra Jericho, civitates refugii, *quæ habentur apud LXX. & desumpta sunt ex 1. Paralip. 6. v. 78. ubi illa extant tàm in Hebræo (si excipias voces istas,* Civitates refugii) *quàm apud LXX. Interpretes, ita ut videantur malè hîc in libro Josuæ omissa in hodierno textu Hebraico.*

VIND. Non sequitur malè hîc esse omissa. Sæpiùs enim, ut suprà vidimus, accidit, ut quædam in uno loco desiderentur, quæ extant in alio. Ex hujusmodi locis non sequitur, vitio librariorum in altero loco esse omissa. Potuerunt omitti ab authore ipso, qui circumstantiam hanc vel illam, certam ob causam non addere voluit. Plura hujus rei exempla in Parallelis locis suprà habuimus.

CRIT. GENES. XLIX. *Vulgatus omisit penitùs versum 32. qui sic habet* מִקְנֵה הַשָּׂדֶה, &c. Possessio agri & speluncæ quæ est in eo, ex filiis Heth, *quiq; habetur in translatione LXX. Interpretum. Videtur tamen versiculus ille planè supervacaneus: est enim nihil aliud, quàm repetitio eorum quæ habentur versu 29. & 30: quin & minimè opportuno loco videtur insertus isthic, cùm potiùs (si addi debuit) inseri debuerit in fine versus 30. Itaque non malè videtur ab Sancto Hieronymo omissus.*

VIND. Judicium hoc est novæ Criticæ. Aliud veterum, & modernorum quoque cordatiorum. Doctissimus Mercerus de hac omissione sic scribit: *Hic totus versiculus ab Interpretibus est omissus, forsan quòd jam idem sit dictum: haud tamen abundat, si diligenter consideres. Volunt simul ipsum Jacob ostendisse illis instrumentum emptionis, atque dixisse;* En vobis emptionis literas (En voici l'achept). *Id putant his verbis significatum. Sed forsan tum temporis nondum contractus in acta referebantur, sed coram toto populo res transigebantur, ut ad posteros earum memoria perveniret.* מִקְנֵה *est sæpè* Pecus, Peculium: *hîc*, Emptio, Acquisitio. Vides, ex Merceri sententia hunc versiculum non esse supervacaneum, & Criticum, qui id existimat, rem non diligenter considerasse.

Abarbenel existimat, Jacobum præcepta illa, de sui corporis sepultura apud Patres suos, & loco sepulturæ ejusque justa acquisitione & possessione à versu 29. ad 33. singulares ob causas tam accuratè filiis suis exposuisse, & inculcasse, neque quicquam frustra

strà dixisse: *Quamvis*, inquit, *Jacob jam praecepisset Josepho soli de sepultura sua privatim; tamen visum fuit ipsi idem etiam nunc post benedictiones suas, filiis suis omnibus praecipere; metuens sc. Pharaonem fortassis non daturum licentiam Josepho funus suum deducendi. Et quia decimusseptimus tunc jam agebatur annus, à quo descenderunt in Aegyptum, & terram ac possessionem suam reliquerunt, cogitavit Jacob, filios suos fortè nihil scire de hac spelunca, atque jure quod in eam haberet: Sollicitus etiam & anxius fuit, ne fortè vel domini ejus priores, vel alius aliquis eam occuparet, interea dum Jacob & filii ejus inde discesserant. His de causis compulsus fuit filiis suis exponere jura omnia, quae in illam speluncam haberet, ne ulla lis ipsis de ea moveri posset. Hinc dicit;* Ego colligor ad populum meum, (h. e. *quia anima mea colligetur vel recipietur in locum animarum patrum meorum, ideò*) sepelite me אֶל אֲבֹתַי ad patres meos, *h. e.* עִם אֲבוֹתַי *cum patribus meis, aut,* אֵצֶל אֲבוֹתַי *juxta patres meos; sicut* אֶל *sumitur illic;* לְכָה נָּא אֶקָּחֲךָ אֶל מָקוֹם אַחֵר Veni obsecro, accipiam te ad locum alium, Numer. 23. v. 27. *Voluit autem dicere, quemadmodum animâ suâ sit futurus cum patribus suis, sic se velle, ut corpus quoque suum sepeliatur cum corporibus ipsorum, & ut sepultura sit* אֶל הַמְּעָרָה ad speluncam, quae est in agro Hephron, quae est in Machpela, quaeq; est è regione Mamre, in terra Canaan; אֶל הַמְּעָרָה Ad speluncam, *hoc est,* בְּתוֹךְ הַמְּעָרָה In spelunca; *nam τὸ* אֶל, *quandoque sumitur pro* תוך In, Intra; *ut;* מַיִם חַיִּים אֶל כֶּלִי Aquam vivam ad vas, Numer. 19. v. 17. h. e. בתוך כֶּלִי In vase. *Et hinc describit ipsis Agrum & Speluncam cum omnibus finibus suis: Et, si fortassis domini ejus priores, aut filii ipsorum, litem illis movere vellent, dicendo; illam patris sui fuisse, dicite eis, inquit;* Abraham emit hunc agrum ab Hephrone Chittaeo: *Si dixerint; Ad serendum comparavit eam, non pro sepultura;* en vobis instrumentum contractus, *quod* innuit, *dum ait,* לַאֲחֻזַּת קָבֶר in possessionem sepulchri. *Et sic actu ipso* illic sepeliverunt Abrahamum, & Saram uxorem ejus: illic sepeliverunt Isaacum & Rebeccam: illic sepelivi etiam Leam; *En vobis possessionem & argumenta ejus cum ea. Si fortassis litem movere velint filii Ismaël dicendo; hanc speluncam ad se devolutam esse ab Abrahamo patre suo, dicetis;* Illic sepultum esse Isaacum cum Rebecca uxore sua. *Unde habetis possessionem pro Isaaco & semine ejus, non pro Ismaele.* Si filii Esau de ea litigare velint, & simile quid tentare dicetis illis; Illic sepelivisse me Leam, *& sic jus*

possessionis speluncæ acquisivisse: Quin & Jacob, dum viveret excidit ibi sepulchrum suum, ad jus possessionis suæ confirmandum, sicut dicitur; In sepulchro meo, quod fodi mihi, Genes.50. v.5. *Atque sic lis decidetur contra omnes & singulos, qui aliquid movere possent. Quod si verò communis plebs aliquid excipere vellet, ac dicere, se nolle, ut inter ipsos sit locus sepulturæ pro populo extraneo, licet aliquis singularis vellet vendere agrum suum, eis sic dicetis*; Hæc est acquisitio agri & speluncæ, quæ est in eo, (empta) à filiis Cheth: *volens dicere, illos consensisse in hunc contractum & ratum eum habuisse: Sic sublatum iri omnem contentionem*. Hæc Abarbenel in illum locum, quæ ad ejus illustrationem proferre volui. Non equidem omnia & singula ejusdem ponderis esse puto; hoc tamen in genere non malè ab eo dictum, & observandum puto; A' Jacobo, in agone ultimo constituto, & tam solicitè filiis suis corporis sui sepulturam mandante, locumq; ita accuratè describente, nihil frustrà dictum esse, sed omnia & singula suas rationes habuisse, licet nobis fortassis ignotas. Ordinem autem in hujusmodi sermonibus morientium quis requirat, vel Jacobum hoc nomine culpet, quòd ea quæ versu 32. referuntur, commodiùs cuipiam videri possint alio in loco dici & referri potuisse? Ut audax, temeraria, præceps, imò prophana sit Critici sententia de hoc versu, illum videri planè supervacaneum, & minimè opportuno loco isthic insertum, qui in omnibus Hebræis codicibus, in omnibus Interpretibus, uno excepto Vulgato, & hoc quo conspicitur loco extat: cui etiam Interpretes nostri commodum & convenientem sensum invenerunt. Unicus ille ex omnibus, & primus, huic Versui in Hebræis codicibus obelum apponit. Nam ne Pontificii quidem ipsi, qui Vulgatam Versionem pro authentica habent, asseruerunt hactenus, hunc Versum in Hebræis codicibus malè exprimi, vel in Vulgatâ benè omitti. Antequam rectè dicatur, *non malè omissus*, sive à S. Hieronymo, quod ego non credo, sive ab alio Vulgatæ Latinæ authore, ostendendum primò, illum supposititium & adulterinum esse. An hoc sufficienter ex Vulgata Latina probetur, judicent docti; cùm contra eam stent omnes reliqui veteres Interpretes, & Masora, quæ Versus Legis numerat. Ego judico, talem assertionem non solùm esse temerariam, sed & blasphemam.

Atque hæc sunt exempla omnia, quæ pro specimine Variarum Lectio-

Lectionum ex Vulgata Versione adduxit Criticus, ex quibus liquere arbitror, quàm solidis fundamentis Variæ illæ lectiones nitantur, & an aliquando lectio Vulgari Interpretis melior sit lectione hodiernâ *Judaicâ*, ut Criticus appellat Codicum Hebraicorum lectionem receptam, quò omnem ei fidem, authoritatem & authentiam deroget. Nam quicquid *Judaicum* inter Christianos vocatur, illud certè eo ipso nullius fidei, nullius authoritatis, nedum authenticum esse, docetur.

Sed & hoc observet Lector, nullum unquam majorem Patronum fuisse Vulgatæ Versionis, & qui fortius argumentum suppeditaverit ad ejus authentiam astruendam, quam malè sanus iste Criticus. Quod si enim semel admittatur, *ubi Interpres ille aliter transtulit quam Hebræa sonant, & aliqua mutatio, vel additio, vel detractio deprehenditur, neque librarii aliquod vitium intervenit, ibi non vitium esse ab interprete, sed ex varia lectione codicis Hebraici quo usus est*; speciosus habetur prætextus, omnes ejus errores non solùm excusandi, & Codici illi Hebraico imputandi, sed & authenticos faciendi, utpote qui ex codice Hebraico sint orti & profecti, & sic vicerunt illi qui statuunt, *nullos esse in ea errores Interpretis.* Qui de Tridentini Concilii authoritate, pro stabilienda authentia Vulgatæ Versionis gloriantur, jactabunt se vicisse, & non sine causa hanc dignitatem illi attributam esse, quippe quæ accuratè ad codicis Hebræi archetypum, quo sc. ille Interpres usus est, sit confecta: Præferendum dicent Codicem illum Hebraicum, quo usus est Vulgatus Interpres, Codicibus nostris, qui *Judaici, Rabbinici, Massorethici*, vulgò à Critico audiunt, h. e. corrupti, depravati, mutati & mutilati. Fuerunt hactenus ex Pontificiis ipsis, qui ad nostrum Codicem Hebræum exegerunt, & exigendam judicarunt Vulgatam Versionem, sicubi ab ea deflexit. Illi jam vel sponte deserent hanc sententiam, & agnoscent, Hebræum textum æquè ex Vulgata versione, aut fortè multò magis, esse corrigendum, aut ni ultrò id fecerint, ab aliis explodentur. Fuerunt hactenus ex Pontificiis, qui errores varios Vulgati Interpretis agnoverunt & confessi sunt. Inposterum ab hoc facto desistent, & discent, Varias esse Lectiones codicis Hebraici, easque multis in locis meliores lectione hodiernâ. Fuerunt hactenus ex Pontificiis ipsis, qui novas librorum Biblicorum Versiones ex Hebræo cuderunt & ador-

narunt: inposterum novus textus Hebræus, aut saltem novis, neque hactenus visis, variis lectionibus ad marginem adscriptis, instructus, adornabitur ex Vulgata Versione & LXX. Interpp. Longè aliter hactenus statuerunt saniores Interpretes.

Ex illis hac vice pro conclusione hujus capitis duos tantùm producam, & quidem diversæ circa sacra Professionis, sed hic pulchrè consentientes & conspirantes, ne me solum ita morosum, & Hebraicis codicibus addictum, subinde conqueratur Criticus.

Primus est *Johannes Drusius*, Academiæ Franekeranæ Professor Hebræus olim celeberrimus, qui ad Num. 22. v. 5. ubi in Vulgata Versione legitur; *Qui habitat super flumen terræ filiorum Ammon*, sic scribit: *Verba sunt Interpretis nostri, quem Vulgatum vocitant, quæ iis enarranda relinquo, qui ejus textum pro authentico habent. Ego scio in fonte haberi*, Terra filiorum populi sui: i. e. *popularium suorum. Error legentis* עמון, *pro* עמו, *quod sonat*, Populi sui, *i. e.* λαῶ αὐτῶ, *quomodo Senes LXX. Nec aliter cæteri translatores. Quis ergo hic dicet, Textum Hebræum ex Latino corrigendum esse? Quis? nisi malè sanum caput? Nam ipsa res clamat, Lectionem Hebræam sinceram esse, quam omnes Interpretes præter nostrum secuti sunt.*

Alter est *Guilelmus Estius*, *Jesuita*, in caput 1. Epist. ad Hebræos, ad illa verba ex Psal. 97. v. 7. *Et adorent eum omnes Angeli Dei*; scribens: *Non in hoc loco tantùm, sed in multis aliis, Septuaginta, seu verè, seu apparenter, discrepant à fonte Hebræo, quem proinde reformare velle ad illorum versionem, præposterum sit, & infiniti negotii.*

CAPUT XII.

De Variis Lectionibus, quæ deprehendi possunt ex Judæorum scriptis, Talmude, Rabboth, Massorâ, & Rabbinorum Commentariis.

Cùm capitis XII. lib. 5. Criticæ Titulum, quem hic præscriptum legis, vidissem, avidè ad ejus lectionem me accinxi, sperans, me tandem singularia & ad præsens negotium magis facientia

ciendа repertuгum. Semper enim ita existimavi, si codicum Hebraicorum lectiones sint quærendæ, eas inveniendas esse apud Hebræos, & in eorum scriptis. Sed pro Thesauro qui promittebatur, carbones reperi, & turpiter spe meâ sum delusus.

Primò vidi promitti Varias Lectiones Biblicas Ex TALMUDE ET RABBOTH; seu ex libris Hebræorum antiquissimis. Quid præstitit?

Præmittit ante omnia quædam de antiquitate *Talmudis utriusq, Babylonici & Hierosolymitani*, (secundum computum Hebræorum, & Scaligeri) libri item *Zohar & Bahir*: τῶν *Rabboth* ne mentionem quidem amplius facit, nedum ut aliquid ex illis proferat. Omnia autem hæc, exceptis Misclinájoth, facit recentiora sæculo S. Hieronymi. In iis quidem non multum adeò esset momenti sive aliquanto recentiores essent, sive non, si modò aliquid ex illis protulisset. Interim lectis iis, quæ de his scripsit, conferat Lector etiam quæ nos scripsimus de antiquitate Talmudis utriusque, in nostro Tractatu de Punctis parte 2. cap. 11. de Libro Zohar, Ibid. parte 1. cap. 5.

His præmissis, scribit; *Si quis ergo illa scripta diligenter perlustraret, atque Scripturæ loca, quæ in iis citantur, cum hodierno textu Hebræo conferat, aliquam procul dubio, & fortè non raram, deprehenderet inter ista discrepantiam. Mihi non licuit per diversi generis studia, variisq; de causis, ejusmodi scripta penitùs pervestigare, atque ex illis varias lectiones depromere atque observare.*

En Vanitatem Critici, & quidem Sacri, geminam! *Primam* quidem in promittendo. Si ipsi non licuit per alia studia illa scripta pervestigare, & ex illis varias lectiones depromere & observare, cur ergo promittit in titulo? Quia id itaque nec præstat, nec præstare potest, expungatur hæc Tituli illius pars. *Altera* vanitas cernitur in judicando; Non legit Talmud, & reliquos illos libros, nec legere potuit, & tamen temerariè pronuntiat, *si quis ea perlustraret, atque Scripturæ loca, quæ in iis citantur, cum hodierno textu conferret, non raram deprehensum iri differentiam.* Quî verò novit hoc? Si illi, qui hæc scripta perlustrarunt, hoc negarent, & temeritatem ei hoc nomine exprobrarent, quid responsurus, aut quomodo se defensurus esset? Et certè, quamvis ego non penitùs pervestigârim, quia tamen aliquo modo evolvi, aut saltem degustavi

ſtavi illos, contrà aſſerere auſim, nullam in locis citatis in iis libris, quoad ſenſum, repertum iri diſcrepantiam, imò prorſus nullam, ſi pauca quædam excipias, quæ ſcriptionis & orthographiæ duntaxat unius ejuſdemq; vocis, accidens reſpiciunt. Imò ne quidem quoad puncta, alio ſenſu adducta in illis libris deprehendentur loca, quàm quo in noſtris exemplaribus Biblicis leguntur. Si cui non vacat, libros illos totos evolvere, & penitùs perveſtigare, extant peculiari libello Indices locorum Scripturæ, in Talmud, Zohar, & Rabboth citatorum; percurrantur illi Indices atque conferantur cum noſtris Bibliis Hebræis, & verum eſſe, quod ego dico, experientiâ comprobabitur. Si mihi non credit Criticus, ſunt ex Hebræis, qui accuratè ſatis omnes illos libros evolverunt & revolverunt, imò hoc ipſo etiam fine, ut hujuſmodi diſcrepantias obſervarent: ſed pauciſsimas & rariſsimas deprehenderunt.

Quod ut manifeſtum fiat, ne obſcurâ & involutâ hac accuſatione, Hebræus textus iniquâ ſuſpicione gravetur, & Lectores perplexi aut hæſitabundi reddantur, publicè dico & ſcribo; Inveniri quidem in Talmud, quòd Gemara in quibuſdam locis diſſentiat à Maſora, hoc eſt, lectione in noſtris codicibus receptâ; ſed in locis pauciſsimis, & nullius momenti, quoad ſcriptionis duntaxat accidens, quo, ſive hoc, ſive illo modo ſcribatur, ne hilum quidem intereſt; Veluti in vocibus plenè vel defectivè ſcriptis, h.e. cum Jod vel ſine eo, cum Vav vel ſine eo. Exempl. gr. Levitici 15. v.10. ſcribitur וְהַנּוֹשֵׂא cum Vav, & Maſora annotat, plenè ſcribi. In Talmud, Tractatu Nidda legitur, ſcribi וְהַנֹּשֵׂא defectivè ſine Vav. 1.Sam.2.v.24. ſcribitur in libris noſtris מַעֲבִרִים, ſine Jod inter ב & ר. In Talmud, Tractatu de Sabbatho legitur, ſcribi cum duobus Jod מַעֲבִירִים. Sic diſſentiunt etiam de voce מְזוּזוֹת Deuter.6. v.9. utrum ſcribendum ſit מְזוּזוֹת, an מְזוּזֹת. Sic de טֹטָפֹת, utrum ſcribendum ſit טוטפת an טֹטָפֹת. Item de חֲמִישִׁתוֹ, Lev.27.v.13. utrum ſcribendum ſit, חֲמִשִׁתוֹ, an חֲמִישִׁיתוֹ. Hæ nimirum ſunt Variæ illæ & frequentes variæ lectiones in Talmud occurrentes, in quibus nec formæ, nec ſignificationi, nec lectioni & pronunciationi vocis, quicquam vel additur, vel demitur, ſive hoc, ſive illo modo ſcribas. Et Hebræi iſtas lites, etiam ipſæ Additiones Talmudicæ, & R. Salomon, decidunt

אליבא דמסורה *juxta mentem Masoræ*, ut R. Chajim docet, in Præfatione in Biblia majora Veneta & Basileensia.

In Talmud Hierosolymitano, citante eodem R. Chajim, scribitur alicubi; *Samsonem judicasse Israëlem quadraginta annis*; cùm Judic.16.v.31. legamus; *Et ipse judicavit Israëlem viginti annis*. Sed R. Jacob Chajim dicit, in eo nullam esse contrarietatem. In Talmud enim id adduci non ex ipso textu, seu ipsa literali lectione, sed juxta Derasch, quo docent, *Philistæos timuisse Samsonem viginti annis in vita ejus, & viginti annis post ipsius mortem*; quia scil. duabus vicibus in Scriptura legitur, quòd Samson judicarit Israelem viginti annis, Judic.15.v.20. & 16.v.31. Unde quadraginta illos annos allegoricè elicuerunt. Derasch hoc ab aliis quoq; adducitur.

Hujus generis, nec alia, sunt quæ vel in Talmud, vel in Rabboth aliter citantur, quàm in nostris libris leguntur, quæ sc. magni sunt momenti, & grave pondus addunt Variis lectionibus & Conjecturis, pro quibus disputat Criticus! Si vel ipse, vel aliquis alius ejus Criticæ addictus, nobis hoc asserentibus nolit credere, æquum est, ut alia exempla producant. Hebræi ipsi agnoscunt, in hujusmodi vocibus, in exemplaribus confusionem esse quandoq; factam, eò quòd Scribæ non satis attenti in iis fuerint. Hinc peculiares libelli scripti, quibus omnes tales voces in libro Legis recensuerunt, & ex emendatis exemplaribus atque Masora, ad veram suam scriptionem, quantum in ipsis fuit, revocârunt. Quâ in re Judæi quidem multum situm esse existimant: quia illi persuasi sunt in singulis literis & apicibus certa latére mysteria. Nobis verò ea in re nihil est situm, quia ut antè dictum, neq; forma neque significatio, neque etiam lectio vocis hac discrepantiâ ullo modo immutatur. Quin & Aben Esra alicubi existimat, frustra in his scrupulosos adeò scribas fuisse; cùm ipsi primi scriptores & authores sine certa intentione utplurimùm ita scripserint: Scriptores enim ita solére facere, ut in voce cum Cholem aut Chirek scribendâ, Vav & Jod aliquando exprimant, aliquando negligant, pro lubitu scil. & arbitrio.

Cæterùm quoad ipsas voces & sententias, assero, nullum in Talmud adduci locum aliter, & alio sensu, quàm secundum nostrorum librorum lectionem, nedum secundum eam lectionem, quam Veteres Interpretes repræsentant, vel Criticus Sacer conje-

cturis suis divinat. Itaq; dico, temerariam esse hanc suspicionem, quâ, authoritate & dissensione Talmudis, Hebraicorum librorum lectionem gravare publicè connititur. Aut hoc exemplis idoneis ei probandum & demonstrandum, aut Criticus Sacer & Calumniator idem inposterum erit. Talia quidem privatim suis discipulis impunè instillare potest & obtrudere, qui nihil melius norunt, & proinde facilè Præceptori suo credunt: sed publico & tam splendido scripto, quod plures Lectores & Censores habet, idem tàm audacter facere, & tentare, præcipitatæ & inconsideratæ mentis est insania. *Frustra jacitur rete ante oculos pennatorum.*

Sic itaq; missis Talmude & Medráschim, progreditur Criticus ad varias Lectiones, quæ deprehenduntur Ex Masora.

Occurrunt, inquit, *nonnunquam in notis seu observationibus Masorethicis discrepantiæ atque repugnantiæ manifestæ, tùm inter se, tum à textu, & hoc quidem multipliciter. Nam*, primò, *repugnantia est quandoque inter Massoram parvam & magnam, puta, si Masora magna notat, hanc vel illam vocem nonnisi quater inveniri, & loca annotat, in quibus invenitur vox ista sic scripta: parva Masora aliquando annotat, vocem illam vel non toties, vel pluries inveniri sic scriptam:* secundò, *Massora magna non modo à parva, verùm etiam interdum à seipsa discrepat, sibiq; ipsa repugnat; putà, uno in loco notat, hanc vel illam vocem inveniri toties sic scriptam, alio in loco annotavit, eandem vocem sæpiùs vel rariùs occurrere sic scriptam:* Tertiò, *Massora parva similiter interdum à seipsa discrepat: nam quod uno loco dicit, alibi non raro negat:* Quartò, *Massora tam magna, quàm parva, à textu hodierno aliquando discrepat, hoc est, si Masora dicit, hanc aut illam vocem nonnisi semel tantùm, vel non pluries quàm ter, quater, &c. inveniri; si consulatur hodiernus textus, deprehendetur aliquando, vocem illam vel sæpius vel rarius inveniri, quam fuit ab utraque Massora annotatum.*

His præmissis & præsuppositis, explicat quoque Causas hujus repugnantiæ: *Hujus*, ait, *repugnantiæ notarum Masorethicarum inter se, & cum textu Hebræo hodierno, plures possunt esse causæ, ac 1. quidem Scribarum vel Typographorum error, qui in numeris rectè assignandis labi potuerunt, alterum alterius loco ponendo. 2. σφάλμα μνημονικὸν eorum, qui auctores sunt notarum illarum, utpote qui non satis attenti & accurati in supputando & numerando fuerunt. 3. Discrepantia illa & pugna hinc esse potest, quòd notarum illarum authores (qui varii fuerunt,* nec

nec eodem tempore & loco scripserunt, sed dißitißimis tùm locis tùm temporibus vixerunt) usi sunt Codicibus Sacri textus, qui inter se discrepabant. Cùm itaque hic Masoretha observationes suas circa voces ex codice, quo utebatur, texeret, alius suas itidem ex alio Codice, pari modo tertius, quartus, &c. quisque proprio usus Codice, mirum non est, si, cùm variis usi sint Codicibus, observationes etiam ex iis fecerint non satis inter se, neque cum hodiernis codicibus consentientes, imò & invicem nonnunquam pugnantes.

Ad Massoram & ejus discrepantiam atque contrarietates sive secum ipsâ, sive cum libris impressis, quod attinet, illarumq; caussas, nolo multum hic in genere cum Critico disputare vel contendere. Si quæ tales revera sint, neque librorum quorundam tantùm, vel librariorum sunt; illæ propriè huc non pertinent: quia illæ sunt codicum Hebraicorum, de quibus non agimus. Lis nostra cum Critico propriè non est, Utrum aliquæ inter Hebraicos codices quandoqne sint in Scriptura discrepantiæ, & ex illis variæ lectiones colligi possint? sed, Utrum Variæ Lectiones Hebraicæ erui possint & debeant ex Interpretibus peregrinis, & nostra propria conjecturandi & ratiocinandi facultate: Itaque possemus ista omninò præterire, tanquam nihil ad nostrum institutum facientia. Sed ne vel se aut sua contemni, vel à me non satis bonâ fide rem geri prætendat, videbimus quænam & qualia harum repugnantiarum exempla afferat, cujusque illa sint momenti. Ex particularium enim locorum examine res hæc omnium optimè fiet manifesta. Antequam tamen eò progrediar, apponam hîc de his repugnantiis judicium Patris mei, quod legitur in Præfatione ipsius in Tiberiadem, seu Commentarium Masorethicum: Posteaquam suum circa Masoram in Biblico majore opere studium, & Commentarium illum scribendi laborem exposuisset, porrò sic scribit: *Hoc ut facerem, eo magis adductus sum, quòd paucißimos Masora veram notitiam hactenus consecutos, plurimos autem viderem de Masorethis, magis secundum affectus animi præjudiciis gravati, quàm verâ scientiâ imbutis, judicare. Historiam itaque ut potui, pertexui: rem totam pro viribus explicavi: menda occurrentia sustuli: defectus supplevi: superflua semovi, & lucem omnem quam potui, intuli. Nec tamen credas, omnia esse correcta & emendata: nunquam enim ordine in singula inquisivi, sed prout queq; nunc hic nunc illic ob viam accederent, ita ad*

censuram vocavi. Multa, non dubito, superant, ad quæ examinanda hinc patebit aditus. Non hac (nota) *fuerunt vitia primorum authorum, sed librariorum in describendo. Quod vel inde patet, quia Masora per Masoram, & ex Masora corrigitur. Pudenda verò hic Judæorum est negligentia, immanis incuria, & oscitantia, ad manifestissima etiam vitia cæcutivisse, & inter tot impressiones ad ea meliorem manum non adhibuisse.* Sic ille sensit de discrepantiis & repugnantiis Masoræ inter se. Quod ad repugnantias attinet Masoræ & librorum seu scriptorum, seu impressorum, illæ pleræque inde oriuntur & ortæ sunt, quòd nec Scriptores, nec editores librorum, in scribendis & edendis libris ad Masoram attenderint, sed vel ex imperitia, vel ex pigritia, eam neglexerint. Qua de re etiam plures apud Hebræos hujus artis peritos reperiuntur querelæ. Discrepantiæ librorum, Masoræ nil præjudicare debent, sed juxta eam essent corrigendæ & emendandæ. Sic scribit Ephodeus cap. 32. operis sui Grammatici, ומפני שבזמן הזה לא יתנו האנשים את לבם לקבלת בעל המסרה וכמעט שאבד זכרה הנה מפני זה ישעו בקריאת הכתוב במקומות רבים ולא ירגישו וישארו משוללים ממחמודותיה h. e. *Hac de causa, quia hoc tempore homines non apponunt cor suum ad traditionem authoris Masoræ, adeò ut ejus memoria quasi interierit, propterea errant in lectione Scripturæ in plurimis locis, non attendentes ad eam, & destituti scientiâ rerum pretiosarum ejus.* Tales discrepantiæ occurrunt frequenter in vocibus plenè vel defectivè scribendis, circa Scheva simplex & compositum, circa ֵ & ֶ, circa quosdam accentus, & alias ejusmodi minutias. Hinc etiam extiterunt inter Hebræos, qui hæc quoque, ope Masoræ, & librorum correctorum, studuerunt pristinæ synceritati restituere. Sic extat libellus מנחת כהן, qui agit de vocibus omnibus plenè & defectivè scribendis. Sic etiam in his & aliis conciliandis & restituendis laborare incepit R. Menachem de Lonzano in libro שתי ידות, & alii. Talem Crisin si quoq; Criticus noster aggressus esset, longè majus operæ pretium retulisset.

Sed utut ista se habeant, progrediemur in nostro proposito, & videbimus, quàm solidè & dextrè, quod instituit, exemplis probet.

Sed, inquit, *exemplis nobis venit probanda atque demonstranda illa Masoræ repugnantia atque contrarietas. Sunt autem illa proferenda ejusmodi, ut ex iis planum sit, repugnantiam non esse à Scribarum aut Typographorum*

graphorum errore & lapsu, neque vero etiam ex ipsorum Masorethaum sphalmate μνημονικῷ, sed esse a codicum, quibus illi usi sunt, discrepantia, Ut Ex. gratiâ: Si Masora dicat, hanc vel illam vocem quinquies vel sexies inveniri sic scriptam, prolatis & indicatis locis, in quibus invenitur sic scripta, *& tamen in locis illis, vel eorum nonnullis, non invenitur jam in editis libris vox illa: vel, si uno in loco Masora dicit,* hanc vocem quater inveniri, *productis locis, alio vero in loco dicatur,* vocem illam pluries inveniri, *allatis similiter & indicatis locis, manifestum est, illam Masoræ & à se invicem, & à textu hodierno, discrepantiam, non esse à Librarii vel Typographi, sed neque ex sphalmate μνημονικῷ ipsius Masorethæ, sed esse à varietate codicum quibus illi usi sunt, ex quorum observationibus contexta est Masora.*

Benè habet. Hæc ergo est ejus Thesis. Audiamus probationes.

Pro specimine *Repugnantiæ inter Massoram parvam & magnam*, unicum hoc producit exemplum.

CRIT. PSALM. XXIV. v. 4. *scribitur* נַפְשׁוֹ *cum Vav, & marginale* קרי *notat, legendum* נפשי *cum Jod, quod videtur omninò vitiosum, cùm sensus postulet potiùs, ut legatur* נַפְשׁוֹ *cum Holem in fine. Unde etiam in margine exteriore nota est hujusmodi Masorethica:* Miror hanc vocem non numerari in Masora magna inter eas voces, quæ scribuntur cum Vav in fine dictionis, sed leguntur cum Jod.

VIND. Hic 1. notandum, hoc exemplum esse *ἀπροσδιόνυσον*. Nam nulla est hîc repugnantia inter Massoram magnam & parvam: quia ad hanc vocem nulla prorsus est hîc Massora, neque magna, neque parva. Nota illa marginalis, seu diversa scriptio & lectio, pertinet ad קרי Keri & Ketif, quod *Masoræ parvæ* nomine apud Hebræos propriè non venit. Quid Masora magna & parva sit, videatur in Tiberiade patris mei, par. 1. cap. 19. & in Clave Masoræ cap. 1.

2. Observetur, *notam illam exteriorem in margine*, quam adducit, non esse *Masorethicam*, ut ille eam vocat, h. e. ab ipsis authoribus Masoræ profectam, sed esse Massoræ collectoris, vel correctoris Bibliorum Venetorum, R. Jacobi Chajim, quales plures & in Masora magna & parva occurrunt, ut paulò post ulteriùs dicetur.

Mirum, Criticum diligentissimum, & qui hoc egit in isto libro, non aliud invenisse exemplum, quàm illud, nec plura adduxisse; cùm facilè invenire potuisset.

Discrepantia igitur hujus loci hæc est, quòd vox ista sit in textu scripta cum Vav, & in margine per קּ׳ נּ legenda notata per Jod; Masora autem magna, ubi enumerat voces scriptas in fine cum Vav, & lectas per Jod, hanc vocem inter illas non connumeret.

R. Jehudah Muscatus prolixè de hoc loco agit ad librum Cosri fol. 161. Utrum rectiùs legatur נפשי, quomodo sensus videtur postulare, & ratio dictare, an נפשו? Tres ait esse sententias: *primam* eorum, qui dicunt, Scriptam esse נפשו, & lectum נפשי, sicut extat in omnibus libris Biblicis. Hæc lectio confirmatur ex Zohar, in quo Genes. fol. 67. col. 2. diversa hæc scriptio & lectio adducitur & explicatur: *secundam* Aben Esræ, qui velit, scriptum esse נפשי, & lectum נפשו: *tertiam* Eliæ, quòd hic nullum sit Keri & Ketif, seu nulla diversa lectio & scriptio, sed utræque sint æquales, cum Vav Cholem נַפְשׁוֹ. Vult ille, errorem hic subesse scribarum, qui voci נפשי in hoc loco adscripserint ק׳ in margine, ortum ex נפשו, quod legitur נפשי, Jobi 33. v. 28: eò quòd hic locus non numeretur à Masorethis inter eos qui scribuntur cum Vav & legi debent per Jod. Sed vult ille, esse in hac voce in fine Vav קטיעא decurtatum seu abscissum, & hinc varietatem illam natam esse, quòd scribæ illud non observarint. Videatur in libro Masoreth hammasóreth, Tab. 2. Orat. 9. Ipse tandem Muscatus, productis etiam Paraphrasibus Chaldaicis & Medráschim, authoritate plurium eò inclinat, ut statuat, rectè scribi נפשו, & legi נפשי. Quòd Elias objicit, in Masora non numerari hanc vocem inter eas, quæ scribuntur in fine cum Vau, & leguntur cum Jod; ad id respondet; אין ספק כי כדי המסורה בכללה לסמוך עליה: אבל מה אעשה במקום שהורע כחה כאשר הוא בתיבה הזאת שהחזיקו בה רבים ונכבדים בקריאתה פיוד וכתיבתה בואו וכו׳ *Nullum dubium est, quin in genere Massoræ sit innitendum: Sed quid faciam in locis in quibus malè affectum, vel confractum est robur ejus, sicut accidit in hac dictione, in qua plerique & præstantissimi quiq; amplexi sunt lectionem per Jod, & scriptionem per Vau? Nullum est dubium, quin illi quoque evolverint & consuluerint Masoram, & ex ea partem optimam & solidissimam elegerint, nec probabile, illos derelicto licito*

(lectione

(lectione genuina) *comedisse prohibitum* (amplexos esse lectionem falsam). *R. Elias dicemus, Masoram illam esse perplexam seu erroneam, in qua dictio hæc omittitur e censu illarum, quæ scribuntur cum Vav, & leguntur per Jod, sicut & alii errores in eam inciderunt, ex imperfectione intellectus nostri, nec quidem Elia ipso id diffitente, &c.* Qui vult, videat pluribus hunc authorem ipsum loco citato.

Cæterùm quod ad Masoram illam attinet, in qua dicuntur esse 41. voces, scriptæ in fine cum ו, & lectæ cum י, certum est, ibi esse errorem. Extat illa in vestibulo libri primi Samuelis: dicuntur מא, & tamen plura loca recipsi adducuntur, quadraginta octo, unde pro מא videtur substituendum מח. In meo Manuscripto Codice Masorethico numerantur מז 47. sed in illo omittitur תקעו, Jos.6. v.9. Plura tamen hodiè in exemplaribus Biblicis occurrunt; veluti præsens exemplum: & Jesa.16.v.3. עשי, ad quod ק appositum עשו: item Psal.71. v.20. in quo versu duo tantùm notantur, hodiè tria extant. Fieri potest, ut ab initio non plura horum fuerint, quàm in Masora, postmodum autem aucta sint à quibusdam posterioribus annotatione marginali privatâ, quæ deinde per alios addito ק in hunc censum relata sint, ut suprà alicubi diximus.

Quicquid sit, ex hac & similibus notis constat diligentia scribarum & Criticorum Judaicorum, qui minimas quasque discrepantias, quas invenerunt, annotarunt, nec quicquam omiserunt. Habetur hic duplex Lectio: liberum est Lectori eam sequi & amplecti, quæ ipsi libuerit, vel utramque exponere, sicut Hebræi quandoque faciunt.

Pro exemplis Masoræ magnæ a seipsa discrepantis, adfert sequentia, quorum tria priora desumpsit ex Mercero.

CRIT. AMOS. III. v.13. ad voces אלהי הצבאות Mercerus inter alia scribit: *Sunt duæ Masoræ hac de re inter se pugnantes, quarum una dicit esse 12. altera 13. ut observavit is, qui annotationes edidit in Masoram magnam, quæ ad finem magnorum Bibliorum Venetorum adjecta est, &c.* Et iterum: *Si interdum dissidia in Massoris reperies, quia in diversa exemplaria inciderunt, ibi erit sequendum quod probabilius fuerit.*

VIND.

Mirum, Criticum diligentissimum, & qui hoc egit in isto libro, non aliud invenisse exemplum, quàm istud, nec plura adduxisse; cùm facilè invenire potuisset.

Discrepantia igitur hujus loci hæc est, quòd vox ista sit in textu scripta cum Vav, & in margine per ק' יְ legenda notata per Jod; Masora autem magna, ubi enumerat voces scriptas in fine cum Vav, & lectas per Jod, hanc vocem inter illas non connumeret.

R. Jehudah Muscatus prolixè de hoc loco agit ad librum Cosri fol.161. Utrum rectiùs legatur נפשו, quomodo sensus videtur postulare, & ratio dictare, an נפשי? Tres ait esse sententias: *primam* eorum, qui dicunt, Scriptum esse נפשו, & lectum נפשי, sicut extat in omnibus libris Biblicis. Hæc lectio confirmatur ex Zohar, in quo Genes. fol.67. col. 2. diversa hæc scriptio & lectio adducitur & explicatur: *secundam* Aben Esræ, qui velit, scriptum esse נפשי, & lectum נפשו: *tertiam* Eliæ, quòd hic nullum sit Keri & Ketif, seu nulla diversa lectio & scriptio, sed utrçque sint æquales, cum Vav Cholem נַפְשׁוֹ. Vult ille, errorem hic subesse scribarum, qui voci נפשי in hoc loco adscripserint ק' in margine, ortum ex נפשו, quod legitur נפשי, Jobi 33. v. 28: eò quòd hic locus non numeretur à Masorethis inter eos qui scribuntur cum Vav & legi debent per Jod. Sed vult ille, esse in hac voce in fine Vav קְטִיעָא decurtatum seu abscissum, & hinc varietatem illam natam esse, quòd scribæ illud non observarint. Videatur in libro Masoreth hammasoreth, Tab.2. Orat.9. Ipse tandem Muscatus, productis etiam Paraphrasibus Chaldaicis & Medraschim, authoritate plurium eò inclinat, ut statuat, rectè scribi נפשו, & legi נפשי. Quòd Elias objicit, in Masora non numerari hanc vocem inter eas, quæ scribuntur in fine cum Vau, & leguntur cum Jod; ad id respondet; אין ספק כי כרי המסורה בכללה לסמוך עליה: אבל מה אעשה במקום שהורע כחה כאשר הוא בתיבה הזאת שהחזיקו בה רבים ונכבדים בקריאתה ביוד וכתיבתה בואו וכו' *Nullum dubium est, quin in genere Massoræ sit innitendum: Sed quid faciam in locis in quibus malè affectum, vel confractum est robur ejus, sicut accidit in hac dictione, in qua plerique & præstantissimi quiq; amplexi sunt lectionem per Jod, & scriptionem per Vau? Nullum est dubium, quin illi quoque evolverint & consuluerint Masoram, & ex ea partem optimam & solidissimam elegerint, nec probabile, illos derelicto licito*

(lectione

(lectione genuina) *comedisse prohibitum* (amplexos esse lectionem falsam). *R. Eliæ dicemus, Masoram illam esse perplexam seu erroneam, in qua dictio hæc omittitur e censu illarum, quæ scribuntur cum Vav, & leguntur per Jod, sicut & alii errores in eam inciderunt, ex imperfectione intellectus nostri, ne quidem Elia ipso id diffitente, &c.* Qui vult, videat pluribus hunc authorem ipsum loco citato.

Cæterùm quod ad Masoram illam attinet, in qua dicuntur esse 41. voces, scriptæ in fine cum ו, & lectæ cum י, certum est, ibi esse errorem. Extat illa in vestibulo libri primi Samuelis: dicuntur סימן מא, & tamen plura loca reipsa adducuntur, quadraginta octo, unde pro מא videtur substituendum מח. In meo Manuscripto Codice Masorethico numerantur סי׳ 47. sed in illo omittitur תקעו, Jos. 6. v. 9. Plura tamen hodiè in exemplaribus Bibliicis occurrunt; veluti præsens exemplum: & Jesa. 16. v. 3. עשו, ad quod ק appositum עשי: item Psal. 71. v. 20. in quo versu duo tantùm notantur, hodiè tria extant. Fieri potest, ut ab initio non plura horum fuerint, quàm in Masora, postmodum autem aucta sint à quibusdam posterioribus annotatione marginali privatâ, quæ deinde per alios addito ק in hunc censum relata sint, ut suprà alicubi diximus.

Quicquid sit, ex hac & similibus notis constat diligentia scribarum & Criticorum Judaicorum, qui minimas quasque discrepantias, quas invenerunt, annotarunt, nec quicquam omiserunt. Habetur hic duplex Lectio: liberum est Lectori eam sequi & amplecti, quæ ipsi lubuerit, vel utramque exponere, sicut Hebræi quandoque faciunt.

Pro exemplis Masoræ magnæ à seipsa discrepantis, adfert sequentia, quorum tria priora desumpsit ex Mercero.

CRIT. AMOS. III. v. 13. ad voces אלהי הצבאו־ Mercerus inter alia scribit: *Sunt duæ Masoræ hac de re inter se pugnantes: quarum una dicit esse 12. altera 13. ut observavit is, qui annotationes edidit in Masoram magnam, quæ ad finem magnorum Bibliorum Venetorum adjecta est, &c.* Et iterum: *Si interdum dissidia in Massoris reperies, quia in diversa exemplaria inciderunt, ibi erit sequendum quod probabilius fuerit.*

VIND.

VIND. Prolixè ibi de hac Masora agit Mercerus, quæ molestum esset huc transscribere. Breviter & perspicuè rem proponam.

Notandum, discrepantiam Masoræ illic esse ad has tres voces, יי׳ אלהי צבאות, quæ sic conjunctim inveniri, una tradit י״ב 12. alia י״ג 13. cùm tamen nonnisi duodecim loca deinde tradat. Loca sunt, 2. Sam.5. vers.10. Jerem.15. vers.16. 1. Reg.19. v.10. & 14. Amos 4. v.13. Jerem. 5 v.14. Amos 4. v.14. 15.16. Amos 5. v. 27. Amos 6. v.8. Psal. 89. v.9. Collector Masoræ existimat tamen, esse tredecim, & decimumtertium locum esse restituendum ex Amos 6. v.14. licet in plerisque libris ibi legatur הצבאות, non צבאות: sic enim potiùs ibi legendum putat. Causam hujus conjecturæ inde sumit, quòd ad vocem הצבאות in loco aliquo scriptum sit, הצבאות inveniri *quater*: libri autem omnes *quinque* exhibeant. Existimare se itaque in hoc loco esse differentiam, ut una Masora illum huc, altera illuc referat. Cur verò potiùs in hoc, quàm in alio loco, non dicit. Causam puto esse, quòd ibidem, Amos 6.v.14. in Venetis, ad יי׳ אלהי הצבאות in Masora notetur י״ג decies ter reperiri. At Masora magna constanter tradit, הצבאות 5. esse: & locum illum Amos 6. v.14. disertè inter illa numerat, & in omnibus codicibus cum ה scribitur. Reliqua sunt 1. Chron.27. v.3. Hos.12. v.6. Amos 3. v.13. & 9. 8. Et sic quoque Masora antiqua Manuscripta, quam habeo. Itaque mihi videretur, Masoram illam, quæ 12. tantùm numerat יי׳ אלהי צבאות esse veriorem. Sic enim utrique Masoræ magnæ sua fides constat; nisi Masora aliqua producatur, in qua locus ille Amos 6. v.14. non numeretur inter הצבאות, vel liber Biblicus antiquus & emendatus, in quo legatur צבאות, non הצבאות. Concordantiæ etiam tantùm 12. exhibent יי׳ אלהי צבאות: & tria, אלהי צבאות אלהי ישראל, videlicet, Jerem. 35. v.17. & 38. 17. & 44. 7. Et in Masora mea MS. in pergameno, י״ב duodecim tantùm numerantur, sine פלוגתא seu dissensione aliqua, ad Psal.89. v.9. Ut mirer, quare R. Jacob ben Chajim tantum hîc scrupulum moverit. Mercerus ipse in hanc, in quam ego, inclinat sententiam. Itaque nulla hîc contrarietas vel inter Masoram ipsam, vel inter Masoram & Biblica exemplaria existit, si sequamur eas Masoras, quæ tradunt 12. esse יי׳ אלהי צבאות, & 5. הצבאות.

CRIT.

CRIT. GENES. XLI. v.10. ad בְּמִשְׁמַר notatur in Masora parva; ג̱, h.e. *ter extare cum Pathach (sub Mem)*. Mercerus notat; *In Manuscriptis Bibliis hic מִשְׁמָר per Cametz scribitur statu absoluto, ut in בית repetatur* ב, In domo inquam. *Et præcedenti capite illic adscribitur Masoreth*, ב׳ ובענין, *hic autem omnia esse cum Kametz, præter duo pathachata cap. super.*

VIND. Ego nescio qualis in illis Manuscriptis Bibliis hîc sit Masora. Falsitatis illa redarguitur, siquidem ita illic extet, tum ex nostris Masoris, tum ex Biblicis Exemplaribus, tum etiam ex ratione Grammatica; ac proinde ex Masoris cæteris corrigenda. Hoc est quod Pater meus scribit: *Masora ex Masora, & per Masoram corrigitur.* Et Mercerus ipse hîc scribit: *Ego Masoram impressorum puto veriorem.*

CRIT. GENES. XLIII. v.7. ad vocem שָׁאֹל Mercerus observat: *Plena duo esse, notare Masoram MS. at in impressis duo deficientia, atque ita duas esse hic Masoras contrarias.*

VIND. Ita est: ad locum Genes.43. v.7. in Masora parva notatur ב׳ חסר *bis est defectivum*; in Masora verò magna scribitur שאול plenè cum ו, & notatur ב׳ בקרי׳ *Bis reperitur in Scriptura:* neq; additur, an plenè an defectivè. Ad locum alterum 2. Sam.20. v.18. notatur ב מל, *bis reperitur plenè*; hîc & Genes.43. v.7. In Masora finali; *Bis reperitur, semel plenè, & semel defectivè.* Ex collatione hac videtur sensus esse Genes.43. v.7. bis reperiri, & illud esse defectivum. Sic notatur in מנחת כהן ad hanc vocem, לחוד וחסר, *hoc solum esse defectivum.* In שתי ידות tamen adducitur Masora, ב׳ ומלאין *bis reperiri, & utrumque esse plenum.* Sic quatuor sunt diversæ Masoræ, quæ tamen ipsi voci nihil addunt, vel demunt.

CRIT. GENES. L. v. penult. *Transportabitis* אֶת עַצְמֹתַי *ossa mea hinc. Masora magna ad vocem* עַצְמֹתַי *annotat; eam sexies inveniri defectè scriptam, hoc est, sine* ו, *productis locis, inter quæ est locus Jobi 33. v.21.* ושפו עצמתיו לא ראו. *Ibidem notat Massoræ collector, in alio Codice vocem illam* עַצְמֹתַי *inveniri quinquies tantùm defectè scriptam, in eoq; omitti locum illum Jobi, unà cum alio, qui est Psal.35. v.10. Unde liquet, loco illo Jobi in nonnullis Codicibus scriptum fuisse in margine* עַצְמֹתַי *sine Vav, atque hinc natam esse notam illam Masorethicam, quæ dicit, sexies inveniri vocem* עצמתי *defectè scriptam. Nempe author illius notæ Masorethicæ nixus authoritate sui Codicis, qui habuit adscri-*

ptam vocem עצמתי *sine Vav, reliquis quinque locis istum Jobi adjecit atque connumeravit. Qui verò quinquies tantùm inveniri annotat, excludit locum illum Jobi, in quo revera non invenitur* עצמתי, *sed,* עצמתיו *cum Vav.*

VIND. Hîc observetur, Criticum non rectè intellexisse verba collectoris Masoræ: non enim dicit, quod ille ponit, sed post adducta sex loca hoc dicit: *In libro alio* (Masorethico) *inveni Masoram*; Quinque esse defectiva; & in ea omissus fuit locus Jobi 33. v.21. *Ista autem Masora, quæ fuit coram me* (quam ego proposui) *omisit locum,* אצל עצמתיו הניחו עצמתי 1.Reg.13.v.31. Hoc longè est aliud, quàm quod Criticus dicit. Itaque, si locus ille Jobi expungatur, & substituatur locus 1.Reg.13.v.31. habebuntur sex illa עצמתי defectivè scripta; nempe Genes. 50. vers.25. Exod.13. v.19. 1.Reg.13. v.31. Thren.1. v.13. Jerem: 20. v.9. Psal.35. v.10. Sic Masora ex Masora potest corrigi. Locus ergo Jobi 33. v.21. prorsus est impertinens & hetrogeneus. Nulli libri hîc Keri alicujus meminerunt. Neque etiam Masora magna meminit hujus vocis inter eas, quæ cum ו redundante in fine vocis scribuntur.

Deinde & hoc notetur, Masoram hîc non strictè loqui de עצמתי, sed addere בליש *latè*, sc. comprehensis etiam nonnullis literam servilem habentibus, ut בעצמתי: quod non observavit Criticus.

CRIT. ESTH. IX. v.7. dicit, *ad vocem* פרשנדתא, *Masora magna quæ est circa textum, notat literam* ש *esse magnam, literam verò* ת *parvum; & ibidem ad* פרמשתא, *literas* ש *&* ת *esse parvas. Item ibidem ad* ויזתא *notat Masora magna, literam* ו *esse magnam, literam verò* ז *esse parvam. Contrà, Masora parva ad vocem* פרשנדתא *notat,* ש *&* ת *esse parva: in alio autem Codice, deesse* ש *parvum, h. e. non scribi cum* ש *parvo vocem illam: Iterùm in aliis locis in quibus recensetur Alphabetum literarum magnarum (nempe initio Geneseos, & libri Paralipomen.) in litera* ש *non notatur hic locus, seu hæc vox* פרשנדתא, *sed alia, nempe* שיר השירים, *& revera eo loci Masora magna isthic notat,* ש *esse magnum: Rursus Masora Alphabethica, quum refert Alphabetum literarum parvarum, non notat hanc vocem* פרשנדתא *in litera* ת, *sed vocem* פרמשתא, *& tamen in editione Bombergiana magnorum Bibliorum Venetorum, & in editione Plantiniana, vox* פרשנדתא *scribitur cum* ת *parvo, sed sine Schin magno, & vox* פרמשתא *scribitur*

bitur cum ש *parvo, sed sine* ת *parvo: Ad vocem autem* פרמשתא *quod attinet, Masora minor habet, in alio codice notari,* ר *&* ש *in hac voce esse parva; Masora autem Alphabethica, quum refert Alphabethum literarum parvarū, non collocat in litera* ש *vocem* פרמשתא*, sed* פרשנדתא. *Hæc, inquit, sunt prorsus* ἀδιάλλακτα*, nisi quis fortè suspicetur, in Masora Alphabethica, ubi instituitur Alphabethum literarum parvarum, mendum esse Typographicum ex transpositione horum duorum nominum* פרמשתא *&* פרשנדתא*, ita ut* פרמשתא *collocandum sit è regione literæ* ש*, &* פרשנדתא *è regione literæ* ת. *Porrò in utroque Alphabetho literarum magnarum, quod habetur initio Genes. & libri Paralip. ad literam* נ *notatur vox* לִינִי*, quæ habetur Ruth. 3. v. 13. quasi Nun in ea voce sit magnum: attamen in nulla editione (quam ego viderim) Nun magnum comparet in ea voce. In editione Bombergiana magnorum Bibliorum Venetorum vox illa scribitur cum Lamed magno, at non cum Nun magno: in Plantiniana autem neque Lamed, neque Nun magnum comparet. Denique ad nomen* וַיְזָתָא *quod attinet, de quo Masora magna circa textum notat scribi cum Vav magno, & Sain parvo, editio Bombergiana scribit quidem illud cum Vav magno, sed sine Sain parvo. Ex his videre est, quam differant inter se in his tum editiones diversæ, tum Codices MMSS. veteres, ex quibus Notæ & observationes Masorethicæ sunt factæ.* Hucusque Criticus.

VIND. Ad hæc respondeo:

1. Me nunquam negasse, diversas lectiones occurrere circa Scriptionem codicum Hebraicorum:

2. Nunquam etiam negavi, discrepantias atque contrarietates in libris Masorethicis, vel in Masora. Unde quæ hujus generis sunt, non vertuntur in controversia nostra præsenti. Ubi illa occurrunt, videndum, utrum ope librorum Manuscriptorum & Masorethicorum possint vel conciliari, vel emendari, & ad aliquam certitudinem redigi. Si non, sint & maneant variæ lectiones. Talia observare & annotare, est Critici Sacri.

3. Quod ad has literas majusculas & minusculas attinet, certum est, illam scribendi rationem esse antiquam. Mentio enim ejus fit in libro Zohar antiquissimo in lib. Numerorum, sectione פנחס, paragrapho, פינחס בן אלעזר. Prisci illi scribæ, seu authores ipsi, qui ita scripserunt, non absque ratione id fecisse videntur, & occultas hujus rei habuisse caussas, ut Hebræi com-

muniter statuunt, de qua re Pater meus ex parte egit in sua Tiberiade: sed earum veram notitiam, unà cum aliis multis, hodiè ignorari, & in oblivionem venisse, ne quidem ipsi diffitentur. Hinc procul dubio factum, ut & ipsi Scribæ librorum Sacrorum paulatim negligentiores facti sint in illis suo loco exprimendis, atque ita sensim confusio aliqua circa vera illarum loca sit orta. Quò & illud accessit, cùm olim Studium Talmudicum nimis invaluisset, adeoque supra studium Biblicum commendatum esset, diligentiusque multò excoleretur; ut Biblicum & Masorethicum studium, atque unà cum illis accurata illa Bibliorum Sacrorum scriptio & ortographia, quæ observanda fuisset, aliquid detrimenti pateretur, quam tamen posteriores quidam, quoad potuerunt, revocarunt & restituerunt. Hæc verò & similia ejusmodi sunt, ut lectioni & sensui ipsius textus nihil addant vel demant.

4. Libri editi, qui has literas alicubi non exprimunt, nihil contra Masoram, & veterem Hebræorum consuetudinem, his in rebus præjudicare possunt. Quotusquisque enim illorum editorum fuit, qui in edendis illis ad singulas Masoræ observationes attenderet, & caveret, ut omnia ac singula cum ea correspondere̸rent? Ad Opus hoc non unius & alterius, vel paucorum opera requireretur, sed benè multorum. Ipsius R. Jacob ben Chajim, qui editioni Bibliorum majorum Venetorum præfuit, & Masoram ei addidit, diligentia hac in parte defecit & succubuit, quid ergo tribuendum hîc editoribus Christianis, qui neque tanta Masoræ peritiâ, nec tot & tantis Manuscriptorum librorum, & aliorum subsidiis instructi fuère?

5. In his Alphabethis, quædam adhuc alię discrepantiæ notari potuissent à Critico, in literis Minusculis; Veluti in litera ם, duo tantùm exempla notantur in principio Levitici, ubi Alphabethum literarum minuscularum recensetur, ex Deut.31. v.27. & Levit.6. v.2. cum tamen etiam tertium Nehem.13.v.30. à quibusdam accenseatur in voce ושׁהרתים. Item in litera Nun, ubi omittitur locus Thren.4. v.14. in quo etiam ab aliis notatur נ parvum, in voce נעו.

Talia nunc conciliare, nec mei est instituti, nec præsentis controversiæ. Sufficiat ad Criticam ista observasse. Cui tantum est

oui,

otii, potest in his & similibus operam aliquam collocare. Hæc causam controversam principalem, quæ inter nos agitatur, non tangunt. Nolui tamen in his Vindiciis ea omittere, ut Lector videat, quæ & quantæ sint Hebraicorum codicum discrepantiæ, à Critico notatæ, ob quos illos de majoribus etiam, & quæ nullibi reperiuntur, suspectos reddere conatur. Videamus ergò quid porrò habeat:

Sed (pergit Sect.12.) *hoc adhuc fiet hinc manifestius, quòd Masora, tam parva quàm magna, ipsa sæpè annotat Varias codicum discrepantium lectiones, uti liquet ex his quæ sequuntur exemplis, quibus plura alia addi possent.*

Hîc notet Lector, quæ ad hanc rem profert exempla Sect.12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. nequaquam esse ex Masora: sed sunt ab aliis, longè post Masorethas, marginibus librorum Biblicorum adscripta, & ex illis ab editore Bibliorum Venetorum adjecta, quibusdam etiam omninò de suo additis.

Itaque hæc Regula cautè observanda est: *Non omnes notas in Masora parva (h.e. in margine Bibliorum, ubi extat Masora parva, & ei aspersas) esse antiquas, sed quasdam esse novas, additas à R. Chajim collectore Masoræ, quæ prudenter sunt ab antiquis notis discernendæ.* Illarum, ut dixi, quasdam invenit in exemplaribus librorum quorundam Biblicorum, quas addere voluit: quasdam verò ipsemet adjecit de suo, ubi discrepantias aliquas invenit. De priori genere scribit Elias in Arca Tabularum fractarum; *Nunc adscribam hîc nomina quorundam, qui fuerunt partim Punctatores, partim Lectores, partim Ministri eorum, quæ reperiuntur signata in margine quorundam correctiorum exemplarium Pentateuchi, quæ pleraque Germanica sunt: nam in Hispanicis non nisi paucissima reperi.* Ex talibus exemplaribus quasdam hujusmodi notas transtulit & transcripsit R. Jacob ben Chajim. *Posterioris generis sunt, quando dicit, se sic vel sic in probatis libris reperisse:* vel cùm notatur, *hanc vel illam vocem, juxta hujus vel illius Rabbini sententiam sic legi aut scribi.* Veluti; Exod.15.v.18. ad vocem ועד legitur in Masora parva, ל׳ פתח לפר״שי ואבן עזרא *Non extat amplius, & habet Pathach, juxta explicationem R. Salomonis, & Aben Esræ.* Sic 2. Reg.5. v.20. ad vocem מומה notatur in Masorâ parvâ, חסר אלף כפר״שי *Deficit Aleph juxta explicationem R. Salomonis* (sc. pro מְאוּמָה). Hæ notæ sunt recentiores & addititiæ;

cùm Masora parva diu ante hos authores conscripta fuerit. Quin & in Masora magna, R. Jacob Chajim quandoque de suo nonnulla addidit, quod cùm fit, id ferè notatum est in Bibliis Basileensibus per duos apices, quibus illorum assumentorum verba sunt signata. Novitatis etiam indicium est, quando in hujusmodi Notis Masora ipsa adducitur & nominatur. Nam in veris & antiquis notis Masorethicis insolens est, & nuspiam obvium, ut Masora Masoram citet, vel Masoræ contradicat.

Itaque hæc, quæ istis Sectionibus continentur, possunt adferri pro exemplis Variarum Lectionum Codicum Hebraicorum, & rectè observantur; at non pro exemplis, quòd *Masora ipsa sæpe annotet Varias codicum Lectiones.*

Manifesta hœc fient ex exemplis ipsis à Critico productis, quæ strictim percurremus.

CRIT. GENES. XIX. v. 13. *ubi Angeli Lotum monent*, Nos destruimus ⌐את המקום¬ locum istum; *in exteriori margine annotatur;* In libro ⌐אספמיא¬ Hispanico, cui nos innitimur, invenimus scriptum ⌐אֶל המקום¬.

VIND. Rectè dicit; *In exteriori Margine:* non autem, *In Masora.* Elias scribit, ⌐ספר אספמיא¬ *esse nomen generale omnium librorum Hispanicorum, qui correctissimi sunt præ omnibus aliis libris.* Masora antiquior est libris Hispanicis. Nota est hæc recentioris alicujus, qui ex libro alio, cui multum detulit, hanc variam lectionem annotavit: neque tamen illa à Judæis est probata & recepta. Noluit tamen eâ nos fraudare R. Jacob. Hujus generis est, quæ sequitur.

CRIT. Ibid. cap. 25. v. 14. ad ⌐ודוּמָה¬ in margine annotatur; *In libro Hispanico, cui innitimur, scribitur* דומה *cum He, & sic quoq; scribendum docet author Masoræ; in plerisque tamen libris scribitur cum Aleph,* ⌐דומא¬.

VIND. Notam hanc esse recentiorem patet, quia Masora in ea allegatur, quam etiam Codices omnes sequuntur. Author libri ⌐שתי ידות¬ ad hanc vocem scribit; בה״א בכל הספרים והמדפיס ⌐דובר שקרים¬ *Cum He scribitur in omnibus libris, & typographus vel editor* (qui sc. notam superiorem adjecit) *loquutus est mendacia.*

CRIT. GENES. XXV. v. 25. *ad vocem* אַדְמוֹנִי *nota marginalis habet;* In plerisque codicibus scribitur defectè (*h. e. sine Vav*): at

secun-

ſecundum Maſoram ſcribitur plenè, atque ſic etiam vidi illud בתקון סה in Correctione libri Legis (*liber est ſic dictus*).

VIND. Eadem reſponſio quæ modò; nota hæc eſt Critica cujuſdam recentioris, quæ Maſoram citat, non Maſoræ ipſius. Maſora enim notat, vocem אדמוני bis reperiri, & utramq; eſſe plenam: libri omnes etiam plenè ſcribunt. Quid תקון ס״ת in his notis ſit, qualisque liber fuerit, Elias non explicat in Maſoreth hammaſóreth.

CRIT. GENES. XXVI. v.22. *ad vocem* רחבות *notatur in margine*; Sic ſcribitur (*nempe cum Vav*): at in Correctione libri Legis (ut antea) vidi רחבת (*ſine Vav*) & emendatum cum defectu Vav.

VIND. Nec hæc eſt nota Maſorethica: quia Maſora ſuas traditiones non dubias, ſed certas tradit: ſecus Maſora non eſſet. Nec vera Maſora alios libros vel lectiones citat hoc pacto nominatim.

CRIT. GENES. XXVI. v.26. *ad vocem* אֲהֻלָּה *notatur in margine*; In Correctione libri Legis, & in libris correctis, vidi ſcriptum אֲהֻלּוֹ cum Vav: ſed Maſſora ait, ſcribendum אֲהֻלָּה cum He: eſt tamen diſsidium in Maſſora ipſa: ſunt enim quidam libri, qui hanc vocem non computant in numero; *vocum nempe illarum, quæ in fine ſcribuntur cum He, ſed leguntur cum Vav.*

VIND. Ob cauſas jam dictas nota hæc nequit agnoſci pro Maſorethica. Cæterùm lectio per אֲהֻלּוֹ ו, videtur hic præferenda: nam Maſora magna notat אֲהֻלָּה quater duntaxat reperiri, & inter loca illa præſentem non refert. In Maſora finali equidem dicitur *quinque eſſe* אֲהֻלָּה ה׳, *quorum loca recenſeantur in Paraſcha* נֹחַ. Atqui in hac Paraſchâ dicuntur *quatuor eſſe tantùm*, nec plura adducuntur. Unde in Maſora finali ה poſitum eſt pro ד׳. Ubi Maſora tradat, hanc vocem hic ſcribendam cum He, ego non inveni. Et ſic quoque author libri שתי ידות ſcribit, אהלו *hic ſcribendum cum Vav, non cum He.* Sic quoque legit author Concordantiarum. Ego itaq; præferrem illa exemplaria, quæ in hoc loco habent ו. Ad ſenſum autè perinde eſt, ſive hoc ſive illo modo legas.

CRIT. GENES. XXXIV. v.22. *ad vocem* נמלים *notatur in margine*; Semel tantùm ſic ſcribitur in Lege, eſtq; defectè ſcripta: in libris autem emendatis inveni נמהלים, cum He.

VIND.

VIND. Hæc verò nota, ſaltem poſtrema ejus pars, quoq; non ſapit ſtylum Maſoretharum: ſed eſt recentioris alicujus. Utrovis modo legatur, ſenſus eſt idem.

CRIT. GENES. XXXIV. v. 25. *ad vocem* בִּהְיוֹתָם *notatur in margine*; In libro Hiſpanico inveni בֶּהֱיֹתָם: *nempe cum Hateph-pathach ſub He, & ſine Vav, cùm hodie ſcribatur plenè cum Vav, & per ſimplex Scheva ſub He.*

VIND. Ex regula ſuprà datâ patet, hanc non eſſe notam Maſorethicam. De nota autem illâ ſcribit in שתי ידות R. Menachem: מה שבגליון שבוש *Quod in margine Bibliorum annotatur, error eſt.*

CRIT. GENES. XLVI. v. 3. ad מֵרְדָה מִצְרַיְמָה *notatur in margine*; In Tikkun Sopherim vidi מצרים (*ſine He*): ſed Maſora dicit, ſcribi מִצְרַיְמָה, cum He locali: *quod melius videtur.*

VIND. Nota hæc non eſt Maſoretharum: Maſora enim non citat tam recentes libros. Sit vel fuerit ita in quibuſdam libris: noſtri libri conſtanter legunt cum He. Quocunque modo legas, ſenſus eſt idem.

CRIT. IBID. v. 12. *ad vocem* קְהָת *Maſora minor in margine interiore, notat*; In libris emendatis ſcriptum inveniri וקהת cum Vav copulativo præpoſito.

VIND. Non notatur hoc à Maſora, ſed ab editore Bibliorum Venetorum. Hinc R. Menachem in שתי ידות ſcribit: המדפיס *Editor Bibliorum ſcripſit, in libris emendatis reperiri* וקהת *cum Vav:* ושקר ענה *ſed mendacium dixit: nam in omnibus libris ſcriptum eſt* קהת *ſine Vav.*

CRIT. EXOD. XIX. v. 4. *ad vocem* למצרים, *in margine notatur*; Variare hîc codices: in multis enim ſcribi במצרים (*cum Beth*): in libris autem emendatis, & in nonnullis Legis voluminibus correctis, inveniri למצרים; *cum Lamed.*

VIND. Et hæc eſt nota editoris Bibliorum, non Maſoretharum. R. Menachem ad vocem hanc ſcribit: *Ecce in omnibus libris legimus hoc cum Lamed, & ſic ſcripſit Hammeir; Hæc etiam lectio proba eſt, altera, erronea.*

CRIT. JOS. VIII. v. 21. *ad vocem* הָעָי, *in margine notatur:* Invenimus in libro veteri ſcriptum העיר.

VIND. Nota hæc non eſt Maſorethica: ſed editoris Bibliorum,

rum, qui variam lectionem, quam in veteri aliquo codice invenit, annotare voluit. Omnes verò nostri libri constanter legunt הָעַי, & sic legendum esse docent puncta, & paraphrasis Chaldaica. Masora verò lectionem הָעַי confirmat, quæ ad has voces אנשי העי notat, *quinque versus esse similes*; in quibus sc. sic legatur אנשי העי. Loca sunt; Jos. 7. v. 4. & 5. & cap. 8. v. 20. 21. 25.

CRIT. JOS. XIX. v. 4. *ad vocem* אֶלְתּוֹלַד *nota marginalis observat*, In aliis libris scribi אל תולד duabus vocibus.

VIND. Nota verò hæc marginalis non est Masoræ, sed editoris Bibliorum.

CRIT. IBID. v. 33. *ad vocem* אֲזְנוֹת, *quæ est nomen proprium loci, Masora minor in interiori margine notat*, alium librum habere אזנו, sine Tau.

VIND. Non notat hoc Masora minor: sed המדפיס editor Bibliorum. Sit liber quidam singularis qui scripserit sine ת: nostri constanter habent cum Tau. Facilè fuit scribæ omittere ת, cùm sequens vox à ת incipiat: aut fortè apiculo notavit ultimam literam deficientem, quæ in illo codice vetustate extrita & obliterata fuit.

CRIT. JOS. CAP. ULT. v. 26. *ad vocem* וַיִּקָּמֶהָ *Masora parva notat in interiore margine*; Defectè scribitur, & hîc tantùm invenitur: in alio tamen emendato libro fuit plenè scriptum, *hoc est, cum Jod.*

VIND. Prior hujus notæ pars videtur esse Masoræ, quæ notat, vocem hanc non amplius reperiri, & defectivè scribendam esse. Cætera autem verba sunt editoris. Masora enim genuina non solet ita loqui. Et sic quoque in nonnullis libris impressis plenè illud scribitur. Suprà jam alicubi diximus, in vocibus plenè & defectivè scriptis vel scribendis, non quærendum esse consensum librorum.

CRIT. II. SAM. XVII. v. 14. *ad vocem* אַבְשָׁלֹם *notatur in margine exteriore, scribi vocem istam defectè*; Est tamen, *inquit*, dissensio de hac voce: nam in nonnullis Masoræ libris traditur, esse 15. defectè scriptas, in aliis autem libris traditur, esse tantùm 14. inter quas non numerant istam.

VIND. Quis verò sic *inquit*? An Masora? nequaquam: sed editor libri R. Jacob ben Chájim. Masora verò magna tradit, 14.

esse & eas enumerat. Cum impressa consentit Masora mea MS. & ad hunc locum plenè scribit vocem אבישלום. Plerique etiam libri impressi plenè scribunt. Unde plurium authoritate nititur scriptio plena. Ut mirer, cur R. Jacob in editione sua defectè eam expresserit. Quicquid sit, perinde est, utrovis modo scribas, & nota hæc non est Masorethica.

CRIT. I. REG. XX. v.20. *ad* וַיָּנֻסוּ *notatur in margine*; In Veteribus & emendatis codicibus scribi ויּנס, *in singulari, sine Vav*.

VIND. Nota hæc est editoris Bibliorum recentis, qui diversam aliorum codicum lectionem, quam invenit, annotavit, non Masoretharum. Itaque nihil ad rem facit. Omnes libri, tam Bombergiani, quàm alii, scribunt וַיָּנֻסוּ. Sint alii, qui scribunt וַיָּנָס, sensus semper est idem.

CRIT. JOBI IX. v. 8. *ad* עַל בָּמֳתֵי יָם Super excelsa maris, *Masora minor in margine exteriore notat*, In libro correcto scriptum fuisse, על במתי עב super excelsas nubes; *sensu non minus commodo atque eleganti*.

VIND. Non Masora minor hoc notat, sed Bibliorum illorum editor, qui discrepantem hanc lectionem in codice quodam inveniens, annotare voluit. Omnes autem libri, omnes etiam Interpretes scribunt & legunt ים. Itaque unus codex contra plures non est audiendus. Qui ita scripsit, in mente videtur habuisse locum Jesa.14. v.15. ubi legitur במתי עב.

CRIT. PSAL. XXII. v.17. *ad* כָּאֲרִי, *Masora magna Alphabetica in litera Aleph, in voce* ארי *notat*, in nonnullis codicibus scribi כארו cum Vav, legi autem כארי cum Jod. Masora autem minor marginalis notat; Vocem istam bis inveniri sic scriptam (*nempe* כארי) cum Kametz (*sub Caph nempe*) sed in duobus significatis, horum autem locorum alterum esse Esa.38.v.13. *quo in loco significat manifestè* Sicut leo. *Unde colligere est*, כארי *Psal.22. aliud significare, nempe esse pro* כָּארוּ Foderunt.

VIND. Verba illa, quæ ex Masora magna Alphabetica, hoc est, finali, citantur, non sunt Masoræ; sed sunt editoris & correctoris Bibliorum illorum. Masora præcessit; כארי *quater reperiri, bis cum Kametz, & bis cum Pathach* (scil. sub Caph). Ad hanc Masoram notat R. Jacob ben Chajim, qui Masoram edidit; *In quibusdam libris correctis inveni scriptum*, כארו, *& lectum* כארי: *sed quæsivi*

quæsivi inter illas voces, quæ in fine scriptæ sunt cum ו, *& leguntur cum* י, *sed non inveni hoc numeratum inter illa: neque etiam recensetur inter varietates, quæ est inter Orientales & Occidentales.* Tota hæc nota est editoris Bibliorum Venetorum, unde etiam Charactere diverso à Masora est edita. Malè itaq; dicit Criticus, Masoram magnam Alphabeticam sic notare.

Altera autem nota, quam ex Masora minore marginali adducit, vera est Masorethica, & consentit cum vera Masora finali, quæ etiam dicit, כארי bis scribi cum Kametz sub Caph.

De hoc verò loco & ejus varietate, alii prolixè jam & solidè scripserunt.

CRIT. PSALM. LXXXVIII. v. 10. *ad* בכל יום *notatur in margine*, ter inveniri. Porrò (*inquit*) vidi in libro emendato scriptum fuisse בכל עת; & absque Masora fuisset, correxissem illud, *h. e. secutus fuissem lectionem istam.*

VIND. Sic notatur in margine, non verò in Masora: Non enim omnes notæ marginales sunt Masorethicæ. Patet illud hic, quia Masora citatur. Notavit hoc, ut & cætera, Bibliorum illorum editor & corrector. Varia est illa codicis singularis lectio, cujus nullitatem plurium codicum consensus, & Masora, evincit.

CRIT. PROV. IV. v. 15. *ad* ועבר *nota Marginalis habet:* In nonnullis exemplaribus scriptum est יעבר cum marginali ועבר: sed juxta Masoram illud rectum non est; non enim numerantur nisi 22. voces, quæ scribuntur cum Jod initio vocis, & leguntur cum Vav, inter quas ista non numeratur.

VIND. Eadem responsio, quæ ad locum præcedentem: nota est marginalis recens, non Masorethica.

CRIT. ESA. XV. v. 2. *ad vocem* דיבון, *Masora minor notat*, In emendato exemplari scriptum fuisse ריבון. *Et Biblia Reg. Ar. Montant in Variis lectionibus monent, scribi* ריבון *cum Resch, sed corrigi* דיבון *cum Daleth.*

VIND. Eadem hic quoq; est responsio. Si varia in codicibus quibusdam lectio, quis miretur, ob affinitatem literarum ר & ד.

CRIT. ESA. XXXVIII. v. 13. *ad vocem* כסוס *nota marginalis habet:* In nonnullis codicibus scribitur כסים, cum marginali Keri כסוס: sed (*inquit*) non inveni eam vocem inter illas, quæ in medio scriptæ cum Jod, leguntur cum Vav.

VIND. Nota marginalis ita habet, non Masora: nam ex Masora varia illa quorundam codicum lectio redarguitur, & suspecta redditur à notæ illius authore.

CRIT. ESA. XLVIII. v. 21. *ad* הַשְׁמִיעוּ *Masora minor notat,* In alio exemplari scriptum fuisse וְהַשְׁמִיעוּ, *cum Vav copulativo:* quæ videtur commodior lectio, *addit noster Criticus.*

VIND. Non Masora minor hoc notat, sed Editor recens. Cur verò singularis illius exemplàris lectio cum ' melior, ut temerè pronuntiat Criticus? quia sc. ad sensum requiritur Vav. An verò non sæpe deest per ἀσύνδετον? Figuræ istæ Grammaticæ nil incommodant sensui, sed eum exornant. Vide elegantia exempla, Habac. 3. v. 11. Judic. 5. v. 27. Exod. 15. v. 9. & alibi.

CRIT. ESA. LXIII. v. 15. *ad* מִזְּבוּל *Masora minor notat;* In plerisque codicibus scribi defectè; *sine Vav.*

VIND. Non, bone, Masora minor hoc notat; sed R. Jacob ben Chájim, qui in libris quibusdam defectè hanc vocem scriptam invenit. Omnes codices impressi, quos consului, scribunt plenè.

CRIT. JEREM. II. v. 13. *ad* בארות בארת *Nota marginalis habet;* Prior harum vocum plenè scribitur: posterior defectè. In Codicibus autem emendatis invenimus utramq; defectè scriptam, estq; פְּלוּגְתָּא dissensio, *h. e. dubium, utrum sit melius.*

VIND. In hac notá priora verba esse possunt Massoræ. Posteriora autem; *In Codicibus &c.* sunt recentioris Bibliorum editoris, qui notavit, in exemplaribus Biblicis quibusdam aliter scriptum reperiri, quàm Masora notat. Utrovis modo scribatur, nihil vel ad sensum vel ad lectionem interest.

CRIT. IBID. CAP. XXII. v. 2. *ad vocem* שְׁמַע, *Masora minor notat;* Alius Codex habet שִׁמְעוּ: in libro autem emendato est שְׁמַע *Audi.*

VIND. Non Masora, sed Masoræ editor hoc notat. Et omnes libri habent שְׁמַע. Etiam Paraphrastes Chaldæus transfert singulariter.

CRIT. IBID. CAP. XXXI. v. 26. *ad* הֲקִיצֹתִי *Masora minor notat;* ter inveniri, bis quidem plenè, semel autem defectè scriptum: porrò alios esse Masorethicos codices, in quibus traditur, bis defectè, semel autem plenè scribi.

VIND. Hic duæ Masoræ discrepantes annotantur ab editore Masoræ.

Masoræ. Masora enim parva notat, hanc vocem *ter reperiri, bis plenè, & semel defectivè*, (scil. sine Jod inter ק & ֹ): at Psalm.3. tradit, *ter reperiri, & duo esse defectivè scripta.* Masora autem magna simpliciter tradit, *ter reperiri in Scriptura*, neque addit, quænam defectivè vel plenè sint.

CRIT. EZECH. XIV. v. ult. *ad* בָּהּ *Masora minor notat*; in codice emendato scriptum fuisse לָהּ.

VIND. Non Masoræ, sed editoris & correctoris Bibliorum est hæc nota. Utrovis modo legas perinde est. Libri tamen editi omnes habent בָּהּ, quibus unius codicis authoritas non præjudicat. Possunt interim istiusmodi lectiones, in codicibus bonis inventæ, observari & annotari.

CRIT. EZECH. XXIII. v.4. *ad* וַתַּעְגַּב *Masora minor notat*, In alio Codice scriptum fuisse וַתֶּעְגָּב, *alius sc. punctis, nempe cum Sægol sub Tau, & Kametz sub Gimel.*

VIND. Neque hæc nota est à Masorethis, sed ab editore Bibliorum, qui punctationem discrepantem, quam in alio codice invenit, sic annotavit. Ne hilum quidem interest, sive cum hoc, sive cum illo puncto scribatur, quia eadem forma manet: in Futuro enim Kal, ante gutturalem, promiscuè usurpatur nunc Pathach, nunc Sægol.

CRIT. EZECH. XXIX. v. 2. *ad vocem* כֻּלָּהּ *nota marginalis*, Sic, *inquit*, scribi debet (*nempe cum Cametz*) ex sententia Kimchii: at in variis codicibus emendatis inveni scriptum כֻּלֹּה cum Holem.

VIND. Nota marginalis sic inquit, sed non Masora. Nam, ut suprà dictum, Masora diu ante Kimchium scripta est, ideoq; eum citare non potest. Unde Kimchium invenies aliquando citare Masoram. Porrò autem non dicit notæ illius author, quòd *in Variis codicibus* sic scriptum invenerit, sed, *in duobus*, בספרים מדוייקים שנים. Nempe pro שְׁנַיִם *Duobus*, bonus vir legit שָׁנִים *Variis*. Malè. Si hoc voluisset dicere, scripsisset שונים cum Vav.

CRIT. EZECH. XL. v.4. *ad* הֻבָאתָה *Masora minor annotat*; non amplius inveniri sic scriptum: cæterùm in nonnullis exemplaribus deficere He postremum, *hoc est, scribi* הֻבָאת.

VIND. Non tota hæc nota est Masorethica, sed prior tantùm

ejus pars, ר׳ כ׳כ : Reliqua, *Ceterùm in nonnullis, &c.* sunt librarii, seu editoris recentioris.

CRIT. EZECH. XLIII. v. 26. *scribitur in textu* וכפרו, *cum nota marginali Keri in margine,* יכפרו ק׳. *Ad hanc vocem nota marginalis exterior sic habet:* Certè in quibusdam vetustis & emendatis exemplaribus inveni scribi & legi יכפרו per Jod, & Masora evincit, sic esse debere: quia hæc vox non numeratur inter eas, quæ scribuntur cum Vav initio dictionis, & leguntur cum Jod. Tantùm R. D. Kimchi in Commentariis suis dicit, hanc vocem scribi וכפרו & legi יכפרו. *Cujus notæ auctor* (addit Criticus) *fallitur in eo, quòd ait, Kimchi dicere, vocem illam scribi cum Vav, & legi cum Jod. Kimchi enim disertè dicit ad hanc vocem, quòd scribitur & legitur* יכפרו *cum Jod.*

VIND. Nota hæc marginalis non est Masorethica, sed editoris Bibliorum, ideoque non ad institutum Critici. De hac discrepantia vide etiam aliquid suprà cap. 4.

Quòd verò Criticus carpit notæ illius authorem, quasi falsus fuisset, neque rectè Kimchii mentem assecutus esset, & ait, *Kimchium disertè dicere ad hanc vocem, quòd scribatur & legatur* יכפרו *cum Jod*; in eo bonus vir ipse fallitur, & fallit. Ego enim dico, Kimchium disertè scribere, quod author illius notæ dicit. Verba Kimchii sunt: וכפרו כתיב וקרי יכפרו ביוד והענין אחד אלא שבכתוב טעם שבעת ימים דבק למעלה hoc est, וכפרו *scriptum est, & lectum* יכפרו *cum Jod: sensus autem unus est, nisi quòd juxta scriptum* (h. e. lectionem vocis scriptæ וכפרו) *sensus vocum* שבעת ימים *cohæret cum superioribus* (verbis versûs præcedentis). Deceptus fuit Criticus eo, quòd in editionibus posterioribus Venetis post וכפרו posita sunt *duo puncta*, & in Basileensi, *comma*: unde putavit, tantùm poni illic וכפרו tanquam vocem textus, cujus explicatio sequatur: Ita verò sunt accipienda, conjungenda, & construenda, ut ego posui. Sic rectè scribitur in editione Veneta prima, שבעת ימים. וכפרו כתיב וקרי יכפרו ביוד. Ad tales scopulos mirum non est, si Rabbinismi tyrones impingant: at ut illi, qui Rabbinos ipsos docere volunt, quoque iis offendantur, pudendum est. Quin & sequentia ipsa potuissent ipsum docere, hanc, quam ille putavit, non fuisse Kimchii mentem: Quis enim sensus esset? *Scribitur & legitur* יכפרו *cum Jod, & sensus est unus, nisi quòd juxta vocem*

sem scriptam verba hæc שבעת ומים *cohæreant cum superioribus.* Hæc satis docent, Kimchium loqui de diversa vocis illius scriptione & lectione. Hic tùm imperitiam, tùm oscitantiam suam rursum prodidit Sacer noster Criticus, dum alios corrigit, ipse corrigendus.

CRIT. HOS. V. v.2. *ad vocem* שטים *Masora marginalis notat*, bis inveniri, quorum alterum scribitur cum Samech (*nempe Psal.*101. *v.*3.): quin etiam (*inquit*) in nonnullis exemplaribus inveni etiam istud hoc loco scriptum cum Samech.

VIND. Posterior hujus notæ pars non est Masoræ, sed editoris, ut in præcedentibus sæpè.

CRIT. JOEL. II. v.13. *legitur* ונחם *& v.*14. ונחם. *Horum duorum* ונחם *prius scribitur cum Kametz, posterius cum Pathach, in editione Bombergiana, Plantin. & Rob. Steph. At Masora marginalis notat*; Sexies invenitur cum Pathach. Cæterùm in Codicibus, quibus sum usus (*inquit*) inveni posterius istud ונחם (*v.*14.) punctatum cum Cametz, cum nota Masorethica, quæ de eo monet, scribi cum Cametz: præcedens autem (*vers.*13.) scribi cum Pathach (*hanc punctationem secutus est Munsterus in Bibliis suis Hebræo-Latinis*): sed Masora numerat posterius istud (*vers.*14.) inter sex quæ scribuntur cum Pathach.

VIND. Verba hæc; *sexies invenitur cum Pathach*; sunt Masoræ. Nam in aliis quoque locis ad hanc vocem idem traditur. Quæ sequuntur, addita sunt ab editore libri, qui discrepantiam, quam in libris Biblicis & Masorethicis invenit, annotavit. Cæterùm, si ad analogiam Grammaticam attendatur, magis regulare est, ut in priori loco scribatur cum Pathach, & in posteriore per Kametz, propter Athnach. Ego autem putarim in Joële utrumque hoc scribendum esse cum Kametz: nam Masora constanter ubique notat, *sex esse* נחם & ונחם *pathachata, exceptis illis, quæ sunt in Esaia*: & ad Zach. cap.1. v.17. loca enumerat, inter quæ neutrum horum invenitur. Loca sunt, 2. Sam.13. v.39. Ezech.32. v.31. Jonæ 3. v.9. Amos 7. v.3. & 6. Zach.1. v.17. Neque etiam huc refertur locus iste in Masora mea manuscriptâ. Sic in editione Veneta Marci Antonii Justiniani, in utroq; loco punctatum est cum Kametz. Quòd v.14. in aliquibus exemplaribus cum Pathach punctatur, fieri potest ut ex errore factum sit, & confusione loci

Jonæ

Jonæ cap.3. v.9. & hujus. Uterque enim versus incipit, מי יודע ישוב ונחם: sed in Jona sequitur אלהים, unde rectè ibi est Pathach: in Joële autem est pausa Athnach, unde meliùs videtur ibi notari Kametz.

Hæc sunt exempla, quibus Criticus præsumpsit probare, *Masoram ipsam, tam parvam quàm magnam, ipsam sæpè annotare varias Codicum discrepantium lectiones.* Atqui ostendimus, ne unicam quidem inter illa esse, ubi Masora hoc faciat. Verba enim illa, quæ perversè ipsi Masoræ attribuit, non sunt illius, sed Correctoris & Editoris Bibliorum.

Post hæc sect. XIX. observat, *Notas Masorethicas interdum non convenire cum hodierno textu*, h. e. cum Bibliis hodiernis Hebraicis editis.

Sed an hoc mirum? Notæ Masorethicæ non sunt factæ ex hodiernis Bibliis: sed hodierna Biblia meritò deberent conformari juxta præscriptum Masoretharum. Culpa hujus rei non est in Masorethis, sed in Bibliorum editoribus, qui neglectâ Masorâ plura hujusmodi, circa accuratam scriptionem & Orthographiam observanda, præterierunt. De vera autem & antiqua scriptione Masora testatur.

Pro exemplis hujus discrepantiæ adducit, quòd *Masora minor diversis in locis constanter asserit, quindecim esse voces, quæ conjunctim scribuntur, & divisim leguntur; cùm tamen in hodiernis editionibus Plantini, & Bombergi, novem tantùm, aut verò undecim ejusmodi voces notentur.*

De his vocibus, & hac discrepantia, jam actum suprà cap.4. Itaque nolo, quæ illic dicta, hîc repetere.

Deinde affert ex Mercero, ad Jobi 6. v.21. *quòd Masora observet, quindecim esse loca, in quibus scribitur* לא, *sed legitur* לו, *inter quæ non numeratur locus ille Jobi cap.6. v.21. de quo tamen idem Mercerus affirmat, inveniri constanter in omnibus codicibus scriptum* לא *cum circulo supernè scripto, velleq; Judæos omnes legi illic* לו, *non verò* לא. *Et editionem Bombergi in margine habere Keri* לו, *ut & Biblia Reg. Ar. Mont. At editionem Roberti Steph. & Munsteri in fol. scribere* לו *sine Kerí: Plantinum autem contrà scribere* לא *sine Kerí.*

Ita est: Masora tradit, *quindecim esse talia.* Loca recenset Levitici

viciti cap. 11. sequentia: Exod. 21. v. 8. Lev. 11. v. 21. & 25. v. 30. 1. Sam. 2. v. 3. 2. Sam. 16. v. 18. Psalm. 100. v. 3. & 139. v. 16. 2. Reg. 8. v. 10. Jesa. 9. v. 3. & 63. v. 9. Esræ 4. v. 2. Jobi 13. v. 15. & 41. v. 3. Prov. 19. v. 7. & 26. v. 2.

In exemplaribus tamen quibusdam Biblicis plura observantur; ut Jesa. 49. v. 5. ubi Aben Esra mentionem facit diversæ scriptionis & lectionis: R. Sal. autem & R. David simpliciter legunt לו & 1. Paral. 11. v. 20. Jobi 6. v. 21.

Sanè cùm Masora in his tradendis sit diserta, mirum, quomodo numerus illorum sit auctus. Idem factum in aliis. Quomodo id accidere potuerit, dictum sup. cap. 4. Fortassis vel ex varia codicum lectione ista supernumeraria Keri paulatim in hunc censum venerunt, vel quia lectio cum א in illis locis ambigua erat, suspicatus aliquis לא ibi poni pro לו, id explicationis gratiâ ad marginem adscripsit, quod postmodum pro varia lectione acceptum.

Sed sint variæ codicum Hebraicorum lectiones, agnoscantur, habeantur, & retineantur pro talibus, quid ex his omnibus tandem concludit Criticus?

Ex his & aliis, ait, compluribus hujuscemodi Masorethicis observationibus planum est, quòd quantumlibet magnam adhibuerint Judæi, in describendis, jam ante multa sæcula, sacris libris, diligentiam, non potuerint tamen id præstare, ut nulla omninò esset inter varios à se conscriptos codices differentia. Nempe fieri id omninò non potuit in hac humana etiam ἀδιαβλήτῳ infirmitate, in tam prolixo, tamq; difficili & obscuro multis in locis libro, inq; tam innumerabili Codicum, qui per tot sæcula, à tam diversis, tamq; multiplicibus Scribis & librariis descripti sunt, numero. Cæterùm omnis illa discrepantia nullius est omninò penè momenti, ut perinde sit, utram sequaris lectionem; est enim totum illud discrimen ferè tantùm positum circa voces plenè vel defectè scriptas, quarum non sensus & significatio, sed orthographia duntaxat, ex varia illa scriptione notatur.

℟. 1. Si Masorethę non potuerunt præstare, ut nulla incideret, inter innumeros, ab innumeris, descriptos codices, differentia, quis miretur? Hoc verò præstiterunt, ut ipsorum diligentiâ descriptorum codicum discrepantiæ in multis locis dijudicari, conciliari, vel corrigi possint. Discrepantiarum illarum multæ, tùm in manuscriptis, tùm inprimis in impressis libris, inde profectæ sunt,

quòd pauci scribarum & editorum Biblicorum fuerint, qui requisitam diligentiam & accurationem adhibuerint, vel Masorethicas observationes, licet in eum finem scriptas, inspexerint & attenderint, vel plures etiam probatos codices contulerint, & eo quo oportebat judicio discernere ac dijudicare potuerint. In hoc verò Criticus aliquis, qui & linguæ peritiâ, & necessariis librorum subsidiis instructus esset, atque etiam otio ad hanc rem abundaret, suam exercere posset industriam. Quod, ex Hebræis, aggredi incepit, post R. Jacob ben Chajim, editorem Bibliorum majorum Venetorum, R. Menachem ben Lonzano, in prima parte libri שתי ידות, per Pentateuchum: & optandum esset, ut illam operam per cæteros quoque libros Biblicos continuasset, vel alius ei succederet.

2. Notandum tamen, quales sint, ex ipsa Critici confessione, illæ discrepantiæ; nullius sc. momenti, quæ nec circa sensum, nec circa significationem, neque etiam circa formam & lectionem vocum versantur, sed duntaxat circa orthographiam, & levia quædam ejus accidentia. Tales varias & discrepantes lectiones, ut sæpiùs dictum, nunquam negavimus, vel in quæstionem vocavimus: sed illas tantùm, quæ vel ex Interpretum peregrinorum variantibus ab Hebræo textu versionibus, vel ex conjectura mera, sine ullius codicis authoritate, finguntur & excogitantur. Ista Lectionum variarum ex Hebraicis codicibus diversis collectio & annotatio, testimonio sunt potiùs Hebræorum in describendis suis libris diligentiæ & fidei, & argumento, quòd Variæ Lectiones, ex Interpretibus collectæ, sint fictitiæ: quia si illæ aliquando in libris aliquibus extitissent, sine dubio vel in Masora, vel in codicibus quibusdam antiquis, vel in aliis Hebræorum libris, illarum quoque vestigia aliqua & indicia deprehenderentur. Sed pergamus.

Post allata *testimonia Variantium olim Codicum Hebraicorum, ex Massorethicis observationibus*, uti ipse ait, hoc est, ex marginalibus Bibliorum annotationibus, porrò idem etiam probare aggreditur, *ex Rabbinorum, qui post punctorum inventionem floruerunt, Scriptis & Commentariis in S. Biblia, quorum*, inquit, *scripta si excutiantur, deprehendetur, eos interdum (licet rarius) hoc vel illo loco, hanc vel illam vocem aliter legisse, quàm ea hodiè legatur in celebrioribus, qua-*

jam

jam manibus hominum teruntur, SS. Bibliorum Hebraicorum editionibus.

Videamus, quæ & qualia illa sint, quæ producit, exempla.

CRIT. PSAL. IX. v. 7. *scribitur* חָרָבוֹת *in nostris libris, per Kametz chatuph sub Heth, in omnibus editionibus, quam etiam lectionem probant & sequuntur Aben Esra & Kimchi. Idem tamen Aben Esra notat, R. Dones, Filium Labrat, observasse, in libro vetusto scriptum fuisse* חֲרָבוֹת *per Chatephpathach, quæ vox significat* Gladios, *quam lectionem agnoscit etiam, & videtur præferre Jarchi: nam utramque adfert.*

VIND. Ita est: sed quid inde? An unus codex vetustus præjudicare poterit cæteris omnibus? Interim observetur hæc varia lectio, quia nititur authoritate codicis alicujus. Jarchi tres affert expositiones horum verborum חָרָבוֹת לָנֶצַח sed non dicit, quam alteri præferat. Imò ultimam videtur probare, in quâ legit חֳרָבוֹת, & exponit; *Consummatæ sunt vastationes in perpetuum:* Unde eam quoque confirmat & declarat ex loco Ezech. 35. v. 9. *In solitudines perpetuas tradam te, & urbes tuæ non inhabitabuntur.* Nota, in Commentario Jarchii malè legi בירמיה, quasi locus hic extaret in Jeremia, cùm legatur in Ezechiele. Lapsus hic est memoriæ. In mente fortè habuit locum Jerem. 51. v. 62. *In solitudines perpetuas futura est.*

CRIT. PSAL. LXXXVIII. v. ult. Elongasti à me amicum & socium, familiares mei מַחְשָׁךְ obscuri mihi sunt, *h. e. eos videre non possum; me nempe deserunt, abscondunt sese à me. Scribitur per* ש *Schin dextrum, atque sic legit Kimchi, & Aben Esra. Sic etiam legerunt LXX.* ἀπὸ ταλαιπωρίας, *legerunt* מֵחֹשֶׁךְ à tenebris: *Tenebras autem miseriam interpretati sunt. At Jarchi videtur legisse* מַחְשָׂךְ *per* שׂ *Sin sinistrum, quod significat* Subtractionem, Subductionem: *exponit enim,* נחדלתי מהם Desertus sum ab illis, *hoc est, illi se mihi subduxerunt. Quin & Aben Esra in libro* צחות *Elegantiarum, notat variam illam lectionem, & in eorum magis inclinat sententiam, qui legunt per Schin dextrum.*

VIND. Utrum Jarchi legerit per Sin sinistrum, incertum est. Neque enim id ex ejus expositione colligi potest; Ad Verba hæc, ומידעי מחשך sic annotat, נחשכתי ונחדלתי מהם. Id Criticus intelligit: *Cohibitus & abstractus sum ab illis.* Patet autem meus in Le-

xico Hebraico in מחשך sic explicat R. Salomonem: *Obscuratus sum, & desertus à familiaribus meis.*

Aben Esra in libro צחות duplicis hujus lectionis meminit sub alterius nomine: sed in hanc ipse inclinat, quasi diceret, *Notus meis factus sum tenebræ*, h. e. quasi tenebræ essent inter me & illos.

Masora confirmat lectionem per שׂ, quæ notat מַחְשָׁךְ duo esse, unum hoc loco, alterum Jesa.42. v.16.

Esto autem, sit varia lectio, ad sensum nihil vel parum interest, quocunque modo legas. *Obscuratio* enim est *Subtractio lucis.* Dies *obscuratur*, cùm lux ab eo *cohibetur* & *subtrahitur.* Similiter & Ezech.30. v.18. חשך, quidam explicant & legunt per שׁ dextrum, alii per שׂ sinistrum. Masora verò docet, veram lectionem esse per שׂ sinistrum, quæ notat חשך septies reperiri, quod non de חָשַׁךְ (id enim toties non reperitur) sed de חָשַׂךְ accipiendum, ut ex adductis locis liquet, quæ videre est in Masora finali.

CRIT. NAHUM. II. v.5. *scribitur hodiè,* יְמַהֲרוּ חוֹמָתָהּ Festinabunt ad murum ejus, *cum He mappikato, atque sic legit David Kimchi in Comment. in hunc locum: at Jarchi legit sine Mappik, & simpliciter exponit,* Ad murum, *vultq; He illud esse locale.*

VIND. Agnoscimus hic variam lectionem. Quidam legerunt ה sine Mappik, & sumpserunt pro ה locali: alii cum Mappik, accipientes pro affixo. Sensus eòdem redit: nam in חומתה cum Mappik, ל locale ab initio subintelligendum, & affixum refertur ad urbem Nineve. Exemplaria tamen impressa omnia habent ה cum Mappik, unanimiter. Mihi videtur lectio cum Mappik magis genuina; idque ob hanc rationem, quia Masora observat, *Undecim esse paria vocum*, h. e. *voces quæ bis reperiuntur, semel cum Mappik, & semel sine Mappik*, atque inter eas hanc vocem non numerat. Atqui hæc vox חומתה bis reperitur, hîc & in eodem Propheta, cap.3. v.8. In hoc autem posteriore loco indubiè habet Mappik: quod si ergo hîc nullum deberet habere, connumeranda meritò fuisset illis, quæ semel cum Mappik, & semel sine Mappik reperiuntur. Id cùm non fiat, liquet, juxta Masoram in utroque loco debere habere Mappik.

CRIT. ESA. LX. v.5. וּפָחַד וְרָחַב לְבָבֵךְ Pavidum erit, & dilatabitur cor tuum. *Vox* ורחב *hodiè in omnibus exemplaribus scribitur cum*

cum Cheth, atque sic à R. Jona citatur, & Kimchi ait, lectionem istam esse per manus acceptam. Masora etiam notat, רהב *per He duodecies tantùm scriptum inveniri, atque in iis non numerat locum istum. Et tamen R. Jehudah Chijug, Grammaticorum omnium antiquissimus & facilè princeps, citat istud per* ה*, & monet scribi Kametz, ut distinguatur à* רהב*, quod est cap. 30. v. 7. ubi scribitur per geminum Pathach. Quin & Concordantiarum Biblicarum author (etiam in editione Buxtorfianâ) refert locum istum Esa. 60. v. 5. ad radicem* רהב *per He. Hæc observat Mercerus in Thesauro Pagnini, ad radicem* רהב.

VINDI. Ita est, varia hæc in isto loco deprehenditur lectio: quæ proculdubio inde orta, quòd literæ ה & ח ita sunt affines, ut in libris non accuratissimè scriptis vix discerni queant, quò accessit, quòd utraque significatio quoque sit affinis: Si enim legas, וְרָהַב לְבָבֵךְ *Et dilatabitur cor tuum*; sensus est, *Et latabitur, recreabitur, relaxabitur cor tuum propter multitudinem boni, tibi subitò q. & ex insperato obvenientis*, ut Kimchi exponit: si legas וְרָחַב לְבָבֵךְ, significabit, *Et corroborabitur, confortabitur cor tuum*; quod eòdem recidit.

Ob hanc varietatem in Concordantiarum nostrarum editione locus iste non tantùm adducitur in רהב per He, ut in antiquis, sed & in רחב per Heth.

Quod ad Masoram attinet, in finali Masora traditur, in litera ה, Radicem רהב duodecies per ה scriptam reperiri. Loca adducuntur Jobi 9. v. 13. ubi unus delendus est, שערך כעדר, vel distinctio præcedens est expungenda, ut verba illa cum præcedentibus conjungantur, & unum tantùm locum faciant. Ista enim verba pertinent ad locum præcedentem, qui extat Cantic. 6. v. 4. Eadem Masora traditur ad Jesa. 30. v. 10. ubi rursum eadem duodecim enumerantur. Additur autem hic, וא׳ נ״ל ופחד ורהב לבבך h. e. *Et unus videtur mihi addendus*, Jesa. 60. v. 5. Sed verba ista sunt R. Jacobi Chajim, non Masoræ, quod ex illa phrasi liquet, נ״ל *Videtur mihi*.

Utraque lectio retineri potest, uti dictum, quia sensum eundem fundit: Quia tamen lectioni per Heth favet pluralitas exemplarium, & authoritas veteris Masoræ, illa videtur magis genuina.

CRIT. PROV. XXI. v. 6. *pro eo quod nos legimus* מְבַקְשֵׁי, *R. Salo-*

mon legit מוקשי. *Atque sic etiam legerunt & Vulgat. & LXX. nam Vulgat. reddit*; Et impingetur ad laqueum mortis. *Septuaginta autem sic:* Μάταια διώκει ἐπὶ παγίδας θανάτου.

VIND. Ego verò nego, certum esse, quòd R. Salomon hic legerit מוקשי *Laqueos.* Valdè succinctè & perfunctoriè perstringit ista. Sic autem habent ejus verba: הכל נדף וגומ׳ . מוקשי מות הם לו. In libris quidem editis scribitur מוקשי in ejus Commentario: ego autem puto, illum scripsisse מבקשי ut est in nostro textu, hoc sensu; *Quærentes vel Petentes mortem sunt ipsi*; scil. *Thesauri per mendacium & malas artes acquisiti*: & vitio librariorum scribi מוקשי. Nam Aben Esra, R. L. ben Gerson, & Paraphrastes Chaldæus, legerunt ut nos, מבקשי. Quis ergo credat R. Salomonem diversum ab illis exemplar habuisse? Sic explicantur hæc verba in libro Beer Mosche, Germanicè; מבקשי מות] vnd begehrer des todts seind sie zu jhm / dieselbigen אוצרות schätze / h. e. *Et petitores mortis sunt ipsi, illi thesauri*: quæ de verbo ad verbum mihi videntur translata esse ex Commentario R. Salomonis.

Vulgatus & LXX. ita transtulerunt, quia insolens ipsis erat hæc phrasis מבקשי מות. Itaque cùm viderent, unius literæ immutatione legi posse מוקשי, & istam phrasin alibi in Salomone occurrere, Prov. 13. v. 14. & 14. v. 27. ideò eam lectionem sunt sequuti, quamvis non ita scriptum haberent in suis libris.

CRIT. THREN. III. v. 33. וַיַּגֶּה בְּנֵי אִישׁ Et molestiâ afficit filios hominum. *Sic hodiè scribitur in omnibus editionibus, & reverâ radix seu thema est* יָגָה*, de quiescentibus Lamed He. At Elias Levita in libro Compositionis ad hanc vocem,* Ego (*inquit*) vidi in multis libris scriptum וַיַּגֵּא cum Aleph in fine. *Et certè Aben Esra ad illum locum notat, Aleph scriptum esse in illa voce loco He. Et in Commentario Jarchi vox illa scribitur* ויגא *cum Aleph.*

VIND. Audacter nimis & confidenter scribit Criticus, vocem ויגה *in omnibus editionibus hodiè* scribi cum He, cùm non omnes consuluerit. Prima enim editio Veneta Bombergiana in fol. procurata à Felice Pratensi, scribit in textu cum Aleph וַיַּגֵּא: prima item editio Veneta in 4°. In utraque tamen ad marginem annotatur & altera lectio per He, ויגה. In Munsteri etiam editione in folio scribitur cum Aleph. Itaque & hæc est varia lectio: sed qualis? quæ nec lectionem, nec formam, nec significationem

vocis

vocis mutat. Crebra enim est illa literæ He & Aleph permutatio.

CRIT. PSALM. LVI. v.7. *legitur* יָגוּרוּ Peregrinantur, (h. e. *huc & illuc oberrant*) & speculantur; *cum Resch. At Aben Esra legit* יָגוּדוּ *cum Daleth. Sic enim habet Comment. in hunc locum,* מִגְּזֶרֶת גְּדוּד Est à radice גדוד quæ *Turmam* significat, שֶׁיִּהְיוּ רַבִּים quia erant multi. *Hoc vult, voce istâ significari*, Turmatim in me irruunt, *quasi vox ista sit à* גְּדוּד, *qua* Turmam *significat.*

VIND. Sic editor Bibliorum Venetorum ad marginem annotavit, videri Aben Esram legisse יגודו per Daleth. At fieri etiam potest, ut Aben Esra, non satis attentus, vel festinans aut dormitans, ἀϐλεψίᾳ ita legerit. Nam omnes codices Hebræi constanter legunt per Resch. Sic etiam legit Kimchi, & R. Salomon, ut & Paraphrastes Chaldæus, LXX. Græci, & D. Hieronymus. Consentit etiam in hanc lectionem Masora, quæ hanc vocem inter יָגוּרוּ numerat, & à lectione יָגוּדוּ excludit. Nam Psal. 94. v. 21. ad יגודו per Daleth, notat Masora parva, *non ampliùs reperiri hanc vocem.* Quis itaque credat, Aben Esram solum aliud exemplar, quod quidem probum fuerit, habuisse? Cæterùm Hebræi vocem יָגוּרוּ hîc non exponunt significatione *Peregrinandi*, ut Criticus, sed *Conveniendi, Congregandi, Coeundi*, ut & alibi significat. Et hanc etiam plerique nostrorum Interpretum sequuntur & præferunt. Sic idem est sensus in utraq; lectione יָגוּרוּ & יָגוּדוּ.

CRIT. ESA. XLII. v.4. *scribitur hodiè in nostris libris*, לֹא יִכְהֶה וְלֹא יָרוּץ. *At R. Meir in libro* שבילי אמונה *part. 10. fol. 125. 1. referens sententiam Majemonidis de regno Messia, ita citat locum istum, ut post* יָרוּץ *addat* כחו Robur ejus, *quod hodiè non comparet in textu Hebræo; sed addenda videtur, ut sensus fiat planior.*

VIND. Quo exemplari libri שבילי אמונה usus sit Criticus, ex quo hæc exscripserit, nescio. Habeo ego editionem Ambstelodami impressam, Anno 1627. in qua folio non 125. sed 112. b. invenio locum illum citatum sed sine voce כחו, planè ut in nostris libris habetur. Unde dubito an librum illum inspexerit Criticus, an potiùs aliunde perfunctoriè & oscitanter descripserit. Dicitur ibi; *Mortis Regni Messiæ mentionem fieri, quando Esa. 42. v. 4. scribitur;* לא יכהה ולא ירוץ עד ישום בארץ משפט *Non caligabit, neque confringetur, donec posuerit in terra judicium.* Quod si in alia editione

editione (quod tamen non credo) addatur illa vox, addita est tanquam explicatio quasi parenthetica, non tanquam vox textualis authentica. Imposuit itaque hîc Lectori Criticus, in testimonii hujus libri allegatione. Nempe רוץ deducunt à רצץ, hoc sensu, *Non debilitabitur, neque confringetur*; Unde aliquid subintelligendum, *quod confringendum* sit. Supplent ergo Interpretes, scil. כחו *robur ejus*; vel גופו *corpus ejus*, ut Aben Esra supplet. Sic nulla est varia lectio, sed supplementum, expositionis gratiâ, ad sensum complédum additum, quod Hebręis & nostris scriptoribus quandoque solenne est. Nimis avidus fuit Criticus in variis suis lectionibus colligendis.

CRIT. II. CHRONIC. XXXV. v.3. *Levitæ dicuntur* הַמְּבִינִים h.e. docentes, *instituentes populum. At Seder Olam majus cap.24. pro ea voce habet* הַמְּבַצְּרִים Munitiones *totius Israëlis.*

VIND. Hæc lectio varia ex Seder olam petita an recipienda & admittenda sit, cautè dispiciendum. Nostri libri omnes constantem habent scriptionem hujus vocis in textu המבונים, & lectionem marginalem המבינים ק. Masora magna finalis, in litera Jod, disertè hanc vocem recenset inter eas, quæ in medio vocis scribuntur cum Vav, & leguntur cum Jod. Itaque crediderim ego, lectionem illam in סדר עולם esse mendosam, pro המבינים. Nam etiam in Talmud, Joma cap.5. fol.52. col.2. ubi eadem leguntur, quæ in Seder olam, legitur המבינים, & duobus adhuc aliis in Talmud locis, Horajoth fol.12.1. & Kerithut fol.5. col.2. Quis ergo contra authoritatem omnium Codicum, Masoræ, & Talmudis, hanc variantem hujus loci citationem, quæ reperitur in Seder olam, pro Varia lectione agnoscat?

CRIT. PSAL. CII. v.13. וְזִכְרְךָ Et memoria tua in generationem & generationem *durat, manet. At Aben Esra legit* כִּסְאֲךָ Thronus tuus, *ut videre est, & certissimè constat ex ejus Commentariis. Quin & idipsum annotatur in margine*; Videtur (*inquit nota marginalis*) legisse (*Aben Esra*) כסאך pro זכרך.

VIND. De hac varia lectione quid sentiendum sit, scribit Kimchi in suis Commentariis: *In versu hoc occurrit error in quibusdam libris, in quibus pro* וזכרך *scribitur* כסאך. *Sic erravit in hoc sapientissimus Aben Esra, explicans* כסאך. *Error autem natus est ex confusione hujus versus, cum altero illi simili, Threnor.5.v.19. Nam in libro Threnorum*

norum est, אתה כמאך : *sed in libro Psalmorum* וזכרך. Omnes nostri libri in loco Psalmi habent וזכרך. Sic etiam legit Kimchi, R. Salomon, Paraphrastes Chaldæus, & cæteri Interpretes.

CRIT. ESA. II. v. 20. *ubi hodiè legitur* לַחְפּוֹר פֵּרוֹת *duabus distinctis vocibus, vultq; Kimchi in hunc locum, esse duas voces, quibus secundum nonnullos significari vult speciem quandam* עוף שמנקר פירות avis quæ fructus perforat *atque pertundit, secundum verò alios, insecti quoddam genus*, שחופר בארץ חפירות quod in terra scrobes seu fossulas fodit, (Talpas, *uti videtur, intelligit*). *Neque Masora monet, legendas esse conjunctim duas illas voces. Attamen Jarchi vult unicam esse vocem, quam interpretatur* טלפש, i.e. Talpas. *Chaldæus etiam Paraphrastes accepit pro unica voce* חֲפַרְפֵּרוֹת. *Est autem à radice* חפר Fodit, *per reduplicationem secundæ & tertiæ radicalis literæ. Sic dictæ sunt* Talpæ *à fodiendo, quomodo in quadam Galliæ parte* Talpa *vocatur* Foyon, *à Gallica voce* Fouyr, *quod est* Fodere.

VIND. Ego nullam hîc agnosco variam lectionem, sed variam explicationem. Nullos enim puto codices extare, in quibus conjunctim scribantur duæ istæ voces ut una: sed divisim scribunt omnes. Non numerat etiam Masora hanc, inter illas voces quæ divisim scribuntur, & conjunctim sunt legendæ. Licet autem divisim scribatur, tamen conjunctim & de una re explicant & sumunt quidam Interpretes. Verba Prophetæ ita habent: *In die illa* יַשְׁלִיךְ *projiciet homo idola argentea sua, & idola aurea sua, quæ fecerunt sibi*, לְהִשְׁתַּחֲוֹת *ad incurvandum se* לַחְפּוֹר פֵּרוֹת וְלָעֲטַלֵּפִים. Has duas ultimas voces construunt quidam cum proximo verbo לְהִשְׁתַּחֲוֹת *Ad incurvandum se*, alii, cum remotiore, יַשְׁלִיךְ. Qui cum proximo verbo construunt, intelligunt per לַחְפּוֹר פֵּרוֹת unam rem, videlicet vel *Avem quandam* פֵּרוֹת *fructus perforantem & effodientem*, vel *Talpam aut aliam animantis speciem terram suffodientem*; ut idololatriæ genus quoddam hîc intelligatur, quo, ad exemplum gentium, ista animantia, vel illorum imagines colebant. Hoc sensu reddidit Jonathan: לְמִסְגַּד לְטַעֲוָתָא וּלְצַלְמַנַיָא *Ad incurvandum se idolis & imaginibus.* Sic potest esse vel una vox composita לַחְפַּרְפֵּרוֹת *Talpis*; vel duæ voces, *Fodientibus foveas*, quibus tamen eadem res intelligitur; Inde enim dictæ sunt *Talpæ* ita, ut observavit Criticus. Nec novum hoc est, ut compositæ ejusmodi voces, cùm ex duabus integris & completis constant,

divisim scribantur, quia compositæ voces raræ sunt apud Hebræos, adeoque monstrosæ quasi. Sic צוּרִי שַׁדַּי, & עַמִּי שַׁדַּי sunt unum Nomen proprium viri, compositum ex duabus, & tamen scribuntur ut duæ voces in quibusdam libris & locis, alibi ut una. Vide Numer. 1. v. 6. & 12. & 7. v. 36. 41. & 10. v. 19. Juxta Masorethas divisim scribendæ sunt: nam Masora annotat ad לַחְפֹּר seorsim, *quòd ter defectivè scriptum reperiatur.* Hoc tamen, ut dictum, non impedit, quo minus ut una vox exponi possit, & una res intelligatur. Sic חֵלְכָּאִים Psalm. 10. v. 10. sive divisim sive conjunctim legas, nil obstat, quin utroque modo idem significatum adhibeatur. Qui cum remotiore verbo construunt istas voces, sic explicant notante Kimchio; *Projicient idola sua in foveas & foramina vespertilionum*, לחפורות וחפירות העטלפים, ut פירות, sit pro חפירות, uti apud Talmudicos reperitur: Sic ל ante לעטלפים foret nota casus genitivi. Hæc expositio videtur esse coacta. Alii; *In cavernas talparum & vespertilionum.* Sed פירות pro *Talpis* nullibi reperitur.

Ex his patet, nullam hîc esse variam lectionem, quia in omnibus libris eodem modo, divisim scil. scribuntur istæ voces, & sic scribendas esse Masora docet. Quòd Interpretes ut unam vocem explicant, id faciunt ratione sensus, non ex varia lectione aut scriptione. Quicunq; ex Hebræis ita explicant, non tamen scribunt, vel scribendum putant, ut vocem unam. Itaque frustra hic à Critico varia notatur lectio.

Atque ita hactenus quoque vidimus Exempla Variarum Lectionum, quæ ex Masoræ tùm repugnantia, tùm verbis ipsis, uti quidem, sed perperàm, gloriatus est, & denique ex Rabbinorum Commentariis collegit, quibus quid profecerit, ex iis quæ ad ea à nobis hactenus dicta sunt, Lector judicabit.

CAPUT

CAPUT XIII.

De Variis Lectionibus Hebraicis, deprehendendis & eruendis ex Conjectura, sine vel Codicum, vel Authorum & Interpretum authoritate.

LIbro Critices SEXTO progreditur Criticus *ad Ultimum genus Variarum Lectionum in Codicibus Hebraicis*, quas erui licere & posse statuit *ex Conjecturis*, quæ potiùs *Correctiones & Emendationes* sunt dicendæ, quia nullis Codicum vel Interpretum authoritatibus nituntur.

Hoc quia magis durum, violentum, & dubium esse satis animadvertit, ideo ad illas notandas & probandas cautiùs & operosiùs paulò progreditur, quàm in cæteris.

Ante omnia ergo *Fundamenta istius Licentiæ & Potestatis ponit, & certas Hypotheses* præmittit, quibus tutiùs dein eas superstruat. Illa itaque nobis quoque sunt consideranda & examinanda, quantum quidem ad rem præsentem faciet.

PRIMUM FUNDAMENTUM ponit Capite primo: *Hodiernum Textum Hebræum non exhibere nobis totidem literis atque apicibus Lectionem, quæ fuit in ipsis Sacrorum Scriptorum Autographis.*

Nimirum, *quia non solùm ab Hebræis ipsis variæ notantur in Codicibus lectiones, editiones inter se discrepant, Interpretes variè à nostrorum Codicum lectione recedunt*, ex his concludit, *Sacros codices communem cum reliquis omnibus libris passos esse in describendo calamitatem, & ab ea ne hodiernum quidem Codicem Hebræum immunem esse, aut esse posse, sine stupendo prorsus ac supra omnem fidem miraculo, quo factum sit, ut omnes Hebræorum scribæ, ad hæc nostra usque tempora, fuerint in describendo, ut ipsi Prophetæ in loquendo & scribendo, θεόπνευστοι, ac penitus ἀναμάρτητοι.* Hinc porrò tacitè vult inferre, *probabile esse, plures ir-*

repsisse errores, hactenus nec ex codicibus variis, nec ex Interpretibus, animadversi & deprehensi; ac proinde licere quædam loca erroris redarguere, & ex conjectura corrigere & emendare.

De hoc Fundamento ut pluribus hîc dicam aut agam, superfluum est. Nam in præcedd. libro præsertim primo sufficienter ea de re actum, ubi ostendimus 1. quâ ratione nos hodiernos nostros codices, & quibus de causis, eos habeamus pro iis qui omnium optimè nobis repræsentant ipsa Prophetarũ & primorum scriptorũ Autographa: 2. quare non possimus Veterum Interpretũ translationes pro Apographis & codicibus Hebraicis agnoscere, vel eorum à nostris discrepãtias, pro variis codicum Hebraicorum lectionibus. 3. cur propter Varias lectiones, & discrepantias aliquas in codicibus hodiè extantibus, non tamen liceat conjecturas in iis facere, vel ex conjecturis quippiam corrigere & emendare, ita ut non necesse sit quicquam eorum hîc repetere.

Breviter: agnoscimus & habemus hodiernos codices Hebraicos solos pro iis, qui nobis repræsentant omnium optimè ipsorum Prophetarum & Authorum primorum Autographa, quia nullos alios habemus, neque probari potest, vel hos Judæorum seu malitiâ & invidiâ, seu negligentiâ aut temeritate & audaciâ corruptos esse, vel alios codices unquam extitisse, qui alias lectiones habuerint.

Ad hoc Fundamentum stabiliendum & firmandum, duabus per præoccupationem occurrit objectionibus.

Primò enim, quia objici potuisset, *si tot & tanta Varia sint codicum Sacrorum lectiones, hac ratione labefactari & incertum redd: Religionis nostræ fundamentum, quasi nimirum multa seu corrupta seu mutata in iis essent, in rebus ad fidem & mores pertinentibus*; Itaque docet Capite secundo, *nihil hinc esse periculi vel detrimenti metuendum; eò quòd Variæ lectiones, in libris Sacris occurrentes, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ non sint momentosæ, neque in rebus quæ ad fidem & mores pertinent.*

De hac quoque re in præcedd. à nobis non in uno loco dictum. Observandum autem, in Verbi Dei & Sacrarum literarum consideratione non satis commodè locum habere distinctionem illam inter *Momentosa*, & *Non momentosa*, ac proinde non esse hic Æquipollentia; *Res momentosæ*, &, *Ad fidem & mores, vel ad salutem pertinentes.* Omnia sunt in Authenticis & originalibus Sacrarum li-

teris momentosa, licet non omnia primariò pertineant ad Salutem, vel ad fidem & mores: quia omnia sunt A DEO, Illumque Authorem habent, à cujus magnitudine illorum quoque momentum pendet. Evilescit, & in contemptum adducitur Verbi Dei authoritas, si dicatur, multa esse in eo non momentosa, in quibus perinde sit sive ita legas ut scriptum est, sive aliter.

Longè aliter statuunt Hebræi, qui multa præclara in hunc sensum passim scripserunt: Ajunt illi, אלו ואלו דברי אלהים חיים *Hæc & illa, adeoq; singula sunt verba Dei viventis.* Sic dicunt; *Totam Legem esse* שמותיו של הקב״ה *Nomina Dei sancti & benedicti.* Item; *Sanctitatem versus hujus*; Et Thimna fuit concubina, &c. Genes.36. v.12. *non minorem esse quam illius*; Audi Israel Deus tuus, Deus Unus est, Deut.6. v.4. Sic scribit Abraham Ben Dior: כל התורה דברים קדושים ובתוכם ה׳ ואין לזה כח יותר מזה כי כולם בשם ה׳ יכנו *Tota Lex* (Scriptura Sacra) *continet verba sancta, in quibus est DOMINUS, neque hæc præ illis majorem habent vim, quia omnia nomine DOMINI vocantur.* Sic explicant illud Deut.32. v.47. כי אין דבר רק הוא מכם *Non est ullum verbum frustraneum* (in Scriptura scilicet): *aut si est, vel esse videtur, ex vobis est* (ex vestra cæcitate & ignorantia). In Zohar scribit R. Simeon: לית מלה או אות באורייתא דלא אית ביה רזין עלאין ויקירין *Non est ullum verbum aut unica litera in Lege, in qua non sint mysteria sublimia & pretiosa. Quomodo itaque* (scribit R. Immanuel ben Jekuthiel in לוית חן fol.14. vers.1.) *video muscas quasdam lethales odoratum unguentum corrumpentes* (ex Eccles.10. v.1.) *ac ore suo impudenter dicentes, Esse in libris Legis & Prophetarum quasdam res non necessarias, neque utiles, quasdam item literas & vocales, ut & voces, non rectas? Ebrietate & scortatione averterunt se à Domino, acti sunt retrorsum à via bona & recta: pudore suffundentur, quia obductos habent oculos ut non videant, nec mentes eorum intelligant proprietatem linguæ, ejusq; vim & potentiam, neque explicationem magnitudinis potentiæ Regis ejus, Regis, inquam, mundi, qui Prophetis suis indidit Spiritum suum Sanctum, verbaq; omnia posuit in os eorum: mentiuntur in Deum, & in Legem ejus: renuunt ambulare in ea, defatigant se absque scientia. Nam etiam unica litera deficiens aut redundans prophanum reddit Librum legis; neque intelligunt, omnes ejus narrationes esse sanctas, & hunc versum*; Et filii Dan, Chuschim, Genes.46. v.23. *æqualem esse illis*; Et profectus est, Exod.14. v.19.

Et venit, v.20. Et extendit, v.21. *ex quibus elicitur magnum nomen* D.. 2. *literarum ſecundum numerum* חסד (cujus literæ faciunt 72.), & literæ *illorum verſuum ſingulorum ſunt 72. ſecundum numerum vocum* גְּבוּרָה & אַרְיֵה: *Item caput 36. Geneſeos, quod incipit*; Et iſti ſunt Reges; *æquè præſtans & eximium eſſe, ac Exod.20. ubi Decalogus continetur. Væ talibus, quia exardeſcet in illos ignis Domini, nec potèrunt evitare comminationem illam Jeſa. 2. v.19.* Et ingredientur in ſpeluncas petrarum, & Jeſa.7.v.19. Et animam eorum fundâ projiciet Angelus vaſtator in medio ſedis fundæ (1. Sam. 25. v.29). Amplius legitur in Zohar ad illud Prov. 9. v.12. *Si Sapiens eris, tibi ipſi eris ſapiens: ſi verò illuſor, ſolus lues pœnas*; ad hæc, inquam, verba ſcribitur in Paraſchâ *Vajeze: Væ illis improbis, qui ignorant & non curant Verba Legis, in quorum oculis omnia illa ſunt vacua, nec quicquam habent utilitatis, quia nimirum illi ſunt* ריקנין מדעתא וסכלתנו *vacui ſcientiâ & intelligentiâ*: דהא כל מלוי דאוריתא יקירין וכל מלה ומלה יקירה היא מפנינים *Nam ecce omnia verba Legis ſunt precioſa, & unumquodque verbum pretioſius eſt margaritis: Iſti verò ſtulti & occluſi corde dicunt, eſſe multas res viles,* דלית בהו תועלתא *in quibus nulla ſit utilitas. Væ iis, quando Deus requiret & vindicabit injurias & contumelias Legis, punientur pœnâ rebellionis, &c.* Iterum in eodem libro in ſectione בהעלותך legitur: חביבין מלי דאוריתא דבכל מלה ומלה אית רזין עלאין ואוריתא כלל עלאה אקרי *Eximia ſunt Verba Legis, quia in unaquaque voce ſunt arcana ſublimia, unde & Lex vocatur* כלל עלאה *Generale vel Univerſale ſummum. Et in tredecim modis explicandi legimus*; Omnis res *quæ eſt* in generali ſumma, & egreditur ex generali, non egreditur illa *ad docendum* de ſeipſa, ſed ad docendum de generali toto egreditur: *Sic Lex, quæ eſt Generale, etiamſi aliquid in ea vulgare egrediatur vel recitetur, non venit illud propter ſeipſum, ſed propter Generale totum, Legem nimirum. Sic ſcriptum eſt Geneſ.8.* Et requievit arca in menſe ſeptimo, in decimo ſeptimo die menſis, in montibus Ararat. *Sanè iſte verſus egreditur vel extravagatur à Generali legis ſumma, & videtur narratio vulgaris & ſupervacanea. Quid enim refert, ſive in hoc, ſive in alio monte quieverit arca, quia in aliquo loco quieverit neceſſe fuit? Sed hoc ad docendum de Generali toto ita egreditur, &c.* Et iterum: תא חזי מלך בשר ודם לאו איהו יקרא דיליה לאשתעי מלה דהדיוטא כל שכן למכתב לה, ואי סליק בדעתך דמלכא עלאה קב״ה לא הוה ליה מלין קדישין למכתב ולמעבד מנייהו

מנייהו אוריתא אלא דאיהוא כניש כל מלין דהדיוטין וכו׳ *Veni & vide; Regi, qui est caro & sanguis* (terreno) *non honorificum est recitare sermones vulgares, multò minus scribere: Et qui cogitaremus, Regem supremum, Deum benedictum non habuisse verba sancta, quibus scriberet Legem, sed congregasse omnis generis communia & vulgaria verba, veluti verba Esavi, Hagaræ, Labani & Jacobi, Asinæ Bileami, & Bileami ipsius, Balaki, Simri, & similia, quæ scripta sunt, & è quibus constat Lex. Si res ita habet, ut quid vocatur* Lex veritatis, *Malach. 2. v. 7.* Lex Domini perfecta, *Psalm. 19. v. 8.* Testimonium Domini fidele, *Ibid.* Præcepta Domini recta, lætificantia cor, *Ibid. vers. 3.* Præceptum Domini purum, illuminans oculos, Timor Domini mundus, *Ibid.* Desiderabilia magis quàm aurum, & aurum multum, dulciora melle, & stillatione favorum, *Ibidem? Atqui illa sunt verba Legis, & revera Lex Domini tota vocatur* Lex perfecta, Lex veritatis; *& unumquodque verbum ostendit & docet res alias superiores, & de Lege tota, ut dictum, &c. Idem dicendum ergo de præsenti loco Genes. 8. & de aliis.* Hæc ex Zohar. Videatur & Majemonides in More hannevóchim par. 3. cap. 50.

Neque aliter senserunt Patres Christiani:

D. Chrysostomus Homil. xv. in Genes. *Non absque ratione, neq; curiositatis gratiâ, inquirendi talia nobis studium est: sed ut diligenter omnia vobis interpretantes, doceamus vos, neque dictionem parvam, neque syllabam, in Divinis literis contentam, esse prætereundam. Non enim verba tantùm sunt, sed & Spiritus Sancti verba. Et propterea magnum in his thesaurum invenire licet, etiam in una dictione. Proinde obsecro, ne quid in Sacris literis aut contemnatur, aut obiter prætereatur, etiam si nomina recenseantur, vel historiæ narrentur, reconditum investigemus thesaurum.* Et Homiliâ 21. *Et ne mireris, quod in hac nominum enumeratione multas latentesq; divitias sententiarum vobis me ostensurum pollicear. Neque enim vel syllaba, vel apiculus est in Sacris literis, in cujus profundo non sit grandis quispiam thesaurus. Proinde nobis opus est, divinâ gratiâ ducamur, & Spiritu Sancto illustrati eloquia Divina adeamus.*

D. Hieronymus in Epist. ad Ephes. cap. 3. *Singuli sermones, syllabæ, apices & puncta, in Divinis scripturis plena sunt sensibus.*

D. Basilius; *Nihil est,* inquit, *quod non sit magni momenti in Sacris, utut nobis nihil aut parum videatur.*

Et venit, v.20. Et extendit, v.21. *ex quibus elicitur magnum nomen* D[illegible] 2. *literarum secundum numerum* חסד (cujus literæ faciunt 72.), & literæ *illorum versuum singulorum sunt 72. secundum numerum vocum* גבורה *&* אריה*: Item caput 36. Geneseos, quod incipit*; Et isti sunt Reges; *aequè præstans & eximium esse, ac Exod.20. ubi Decalogus continetur. Va talibus, quia exardescet in illos ignis Domini, nec poterunt evitare comminationem illam Jesa. 2. v.19.* Et ingredientur in speluncas petrarum, & Jesa.7.v.19. Et animam eorum fundâ projiciet Angelus vastator in medio sedis fundæ (1.Sam. 25. v.29). Amplius legitur in Zohar ad illud Prov. 9. v.12. *Si Sapiens eris, tibi ipsi eris sapiens: si verò illusor, solus lues pœnas*; ad hæc, inquam, verba scribitur in Paraschâ *Vajeze: Va illis improbis, qui ignorant & non curant Verba Legis, in quorum oculis omnia illa sunt vacua, nec quicquam habent utilitatis, quia nimirum illi sunt* ריקנין מדעתא וסכלתנו *vacui scientiâ & intelligentiâ*: דהא כל מלוי דאוריתא יקירין וכל מלה ומלה יקרה היא מפנינים *Nam ecce omnia verba Legis sunt preciosa, & unumquodque verbum pretiosius est margaritis: Isti verò stulti & occlusi corde dicunt, esse multas res viles*, דלית בהו תועלתא *in quibus nulla sit utilitas. Va iis, quando Deus requiret & vindicabit injurias & contumelias Legis, punientur pœnâ rebellionis, &c.* Iterum in eodem libro in sectione בהעלותך legitur: חביבין מלי דאוריתא דבכל מלה ומלה אית רזין עלאין ואוריתא כלל עלאה אקרי *Eximia sunt Verba Legis, quia in unaquaque voce sunt arcana sublimia, unde & Lex vocatur* כלל עלאה *Generale vel Universale summum. Et in tredecim modis explicandi legimus*; Omnis res *quæ est* in generali summa, & egreditur ex generali, non egreditur illa *ad docendum* de seipsa, sed ad docendum de generali toto egreditur: *Sic Lex, quæ est Generale, etiamsi aliquid in ea vulgare egrediatur vel recitetur, non venit illud propter seipsum, sed propter Generale totum, Legem nimirum. Sic scriptum est Genes.8.* Et requievit arca in mense septimo, in decimo septimo die mensis, in montibus Ararat. *Sanè iste versus egreditur vel extravagatur à Generali legis summa, & videtur narratio vulgaris & supervacanea. Quid enim refert, sive in hoc, sive in alio monte quieverit arca, quia in aliquo loco quieverit necesse fuit? Sed hoc ad docendum de Generali toto ita egreditur, &c.* Et iterum: תא חזי מלך בשר ודם לאו איהו יקרא דיליה לאשתעי מלה דהדיוטא כל שכן למכתב לה, ואי סליק בדעתך דמלכא עלאה קב״ה לא הוה ליה מלין קדישין למכתב ולמעבד מנייהו.

וכו' דהדיוטין מלין כל כניש דאיהו אלא אוריתא מנייהו *Veni & vide; Regi, qui est caro & sanguis* (terreno) *non honorificum est recitare sermones vulgares, multò minus scribere: Et quî cogitaremus, Regem supremum, Deum benedictum non habuisse verba sancta, quibus scriberet Legem, sed congregasse omnis generis communia & vulgaria verba, veluti verba Esavi, Hagaræ, Labanis & Jacobi, Asinæ Bileami, & Bileami ipsius, Balaki, Simri, & similia, quæ scripta sunt, & è quibus constat Lex. Si res ita habet, ut quid vocatur* Lex veritatis, *Malach. 2. v. 7.* Lex Domini perfecta, *Psalm. 19. v. 8.* Testimonium Domini fidele, *Ibid.* Præcepta Domini recta, lætificantia cor, *Ibid. vers. 3.* Præceptum Domini purum, illuminans oculos, Timor Domini mundus, *Ibid.* Desiderabilia magis quàm aurum, & aurum multum, dulciora melle, & stillatione favorum, *Ibidem? Atqui illa sunt verba Legis, & revera Lex Domini tota vocatur* Lex perfecta, Lex veritatis; *& unumquodque verbum ostendit & docet res alias superiores, & de Lege tota, ut dictum, &c. Idem dicendum ergo de præsenti loco Genes. 8. & de aliis.* Hæc ex Zohar. Videatur & Majemonides in More hannevóchim par. 3. cap. 50.

Neque aliter senserunt Patres Christiani:

D. Chrysostomus Homil. xv. in Genes. *Non absque ratione, neq; curiositatis gratiâ, inquirendi talia nobis studium est: sed ut diligenter omnia vobis interpretantes, doceamus vos, neque dictionem parvam, neque syllabam, in Divinis literis contentam, esse prætereundam. Non enim verba tantùm sunt, sed & Spiritus Sancti verba. Et propterea magnum in his thesaurum invenire licet, etiam in una dictione. Proinde obsecro, ne quid in Sacris literis aut contemnatur, aut obiter prætereatur, etiam si nomina recenseantur, vel historia narrentur, reconditum investigemus thesaurum.* Et Homiliâ 21. *Et ne mireris, quod in hac nominum enumeratione multas latentesq; divitias sententiarum vobis me ostensurum pollicear. Neque enim vel syllaba, vel apiculus est in Sacris literis, in cujus profundo non sit grandis quispiam thesaurus. Proinde nobis opus est, divinâ gratiâ ducamur, & Spiritu Sancto illustratè eloquia Divina adeamus.*

D. Hieronymus in Epist. ad Ephes. cap. 3. *Singuli sermones, syllabæ, apices & puncta, in Divinis scripturis plena sunt sensibus.*

D. Basilius; *Nihil est,* inquit, *quod non sit magni momenti in Sacris, utut nobis nihil aut parum videatur.*

D. Bern

D. Bernhardus: *Ego, ut verum fatear, jam olim mihi persuasi, in Sacri pretiosiq; eloquii textu ne modicam quidem vacare particulam.*

An hi omnes, & alii, idem dicant quod hic Criticus, vel an ille idem quod ipsi, judicabit ex his Lector. Ego pergo.

Secundò præoccupat, CAPITE TERTIO, *Variis Lectionibus non labefactari Scripturæ Sacræ authoritatem, neque redargui Dei, erga eam, providentiam:*

De *Sacræ Scripturæ authoritate* Rationes addit has: 1. *quia Variæ istæ lectiones non sint consultò factæ, ad sinceram & salutarem doctrinam adulterandam & corrumpendam.* 2. *quia non subinde* (h. e. frequentiùs, & passim) *periculosi errores in iis habeantur, sed rarissimè in uno atque altero duntaxat loco, & qui sunt, ex eodem libro, ex toto Scripturæ consensu, & fidei analogia, convinci & deprehendi possint:* 3. *quia Veritas & integritas Verbi Dei non sit metienda aut æstimanda ex ejusmodi Variarum aliquot lectionum minutiis, neque ex iis periclitetur, cùm ea sit potiùs æstimanda ex admirabili ac planè stupenda, prorsusq; Divinâ doctrina, quæ per totum Scripturarum corpus (sive in Græcis & Hebraicis fontibus, sive in quibuslibet Translationum rivulis) ita diffusa atque permixta est, ut inde nullâ arte revelli possit, nisi tota Scripturæ compages solvatur, & jam non ampliùs scriptum illud Divinum, sed aliud prorsus ab eo diversum, nobis obtrudatur, ab hominibus vel Satana confictum,* 4. *quia propter Varias hujusmodi lectiones minimè statui posit, ita corruptum & vitiosum esse codicem Hebræum, ut fides illi nulla haberi debeat.*

Quod ad hæc attinet, 1. annon Sacræ Scripturæ Hebraicæ authoritas labefactetur plurimùm istâ Variarum lectionum congerie, quam Criticus notat & ponit, pluribus actum est à nobis parte 1. capite præsertim 11. Quando dicimus *Labefactari authoritatem ejus*, non simpliciter & præcisè volumus ita eam proscribi, ut nullam ullibi fidem retineat, nihilq; sani ei relinquatur, sed *Evilescere, Imminui, contemptui & periculosæ licentiæ exponi, idq; ei detrahi quod jure ei debetur, quodq; habere debet, atque adeò in ordinem communium & prophanorum, humanorumq; scriptorum cogi.* Sed Lector benevolus de his repetat ipsemet ea quæ locis citatis scripsimus. 2. Ostensum à nobis hoc quoque est, ad elevandam hanc ejus authoritatem non tantùm facere Depravationes & Corruptiones studio factas: sed illas etiam Varias Lectiones quas Criticus defendit,

defendit, tùm ex Locus parallelis, tùm ex Interpretibus, tum ex Conjectura: quia illæ Lectiones totidem sunt Mutationes veræ lectionis in locis innumeris, in quibus veriorem & meliorem lectionem vel inveniri dicit in Interpretibus, non in codicibus Hebraicis, vel inveniendam & quærendam esse ex conjectura. 3 Et hoc à nobis visum, quàm solidè Variarum illarum lectionum, aliunde petitarum, veritas & bonitas præ Lectione Hebræâ, demonstretur ac probetur à Critico. Hæc omnia ita hactenus à nobis sunt tum in genere, lib.1. tum in specie lib.2. discussa, ut nil necesse sit plura hîc addere, vel eadem molestè & tædiosè repetere.

Notatu verò dignum est quod hîc ait, & uncialibus meritò literis scribendum, *Totum Scripturarum* (authenticarum sc. nam de his agimus) *Corpus diffusum & permixtum esse, tum in Hebraicis & Græcis fontibus, tùm in quibuslibet Translationum rivulis.* Ex hoc Axiomate judicet Lector, quid de authenticis & originalibus Sacrarum Scripturarum tabulis, quas habemus, sentiat? quam authoritatem illis attribuat? quam prærogativam, quodq; privilegium, præ Translationibus, illis relinquat? annon, quod sæpè tergiversando negat, & Fontes & Rivulos eodem loco habeat, & Rivulos quoslibet etiam Fontes faciat? Nam in Rivulis sæpissimè Fontes constituit: & in Fontibus Rivulos. Miseros nos mortales, si totum Scripturarum authenticarum corpus non solùm in Hebraicis & Græcis Fontibus sit quærendum, sed & è *quibuslibet* Translationum rivulis, atque adeò etiam lacunis, conquirendum! Miseram Scripturę Sacræ Interpretum conditionem, si ad munus suum ritè exequendum, non tantùm ad Fontes, sed ad *quosvis* etiam rivulos ipsis sit recurrendum! Siti tandem pereundum erit quamplurimis, si Fontes ad eam restinquendam non sufficiant. Quis unquam rivulos *quoslibet* adire, & haurire ex illis poterit? cui tam exquisitum palatum erit, ut sinceras Fontium aquas, utrobique diffusè, imò confusè, & mixtim fluentes, possit discernere? Subtilissima hîc requiretur, & paucis data, ars Chymicæ sacræ, quâ quinta hæc essentia artificiosissimo quodam alembico distilletur & extrahatur. Quale autem hoc erit Corpus ita per Fótes & Rivulos quosvis diffusum,

quod hîc proponit Criticus? Simile aliquo modo statuæ illi terribili, quam in Somnio vidit Daniel, conflatæ partim ex auro, partim ex argento, partim ex ære, partim ex ferro, partim etiam ex testa fictili. Figmentum hoc tale est, ut illud vel digito monstrasse, sit refutasse.

De Providentia Dei in Fontes istos, quòd scil. illa, variis his Lectionibus positis & admissis, non tollatur & evertatur, inde probat; *quòd sufficiat, illam sic elucere, 1. ut non passus sit ullâ hominum vel fraude, vel vi, aut malitiâ, technisve, fontes illos vel planè aboleri, vel ita corrumpi, ut ex iis sincera, pura atque incorrupta salutis doctrina hauriri non posit, quod nulli Veterum translationum contigerit, utpote, quæ vel penitus exciderunt, vel miserè sunt corruptæ atque desœdatæ, vel, si cum hodiernis fontibus conferantur, hoc deprehendatur, lectionem, quam earum authores sunt secuti, frequenter minus esse laudabilem, minusq; aptam & coherentem hodiernâ Græcâ & Hebraicâ veritate: 2. quòd, si mendum aliquod & vitium in fontes istos, toties à tot sæculis descriptos, ex Scribarum incuriâ, ἀβλεψίᾳ & inscitiâ illabi passus est Deus (quæ est omnium omninò in universum librorum sors & conditio, nec alia horum esse potuit); idem tamen simul providerit, ut vitium illud (si quod est) deprehendi, corrigi, & emendari, ex reliqua totius Scripturarum corporis compage atque contextura posit: 3. Imò stupendam potiùs ac planè admirandam Dei erga illos fontes curam & providentiam in hoc fieri manifestam, quòd à Mose ad hæc usque tempora per tot sæculorum multiplices periodos, tam puri, tam sinceri atque incorrupti pervenerint, ut vel nulla, vel tam pauca, alicujus momenti σφάλματα, in tanta Codicum multitudine, & describentium varietate, in iis notari atque demonstrari poßint, quodq; nullus alius Codex ostendi posit, cujus universa lectio incorruptior sit atque laudabilior. Atque hic de hac re Lectorem remittit Lectorem ad Sixtini Amamæ Antibarbarum Biblicum pag. 19. 20. 21. & seqq.*

R/. 1. Negant præstantißimi Theologi Protestantes & alii, Providentiam Dei circa Verbi Sui Tabularum conservationem, talem esse tantùm, ut eas defenderit adversus hominum fraudem, vim, malitiam, & technas; & eò usque, ut non totaliter sint abolitæ, vel ita corruptæ, ut non poßit salutis doctrina ex illis sincera & incorrupta haberi: & ut vel nulla, vel paucißima *alicujus momenti σφάλματα* in iis demonstrari poßint. Putant enim, illam

longè

longè ulteriùs esse extendendam; imò dedecori divinæ providentiæ futurum, si singula non minus curaret, quàm omnia. Uti nimirum Deus sic curat unumquemq; nostrûm, tanquam solum curet, & sic omnes tanquam singulos: & ut ejus providentia non magna solùm sectatur, & aliqua, in rerum humanarum gubernatione, sed cuncta, atque adeò minima quæque: sic in Verbo suo conservando ita procul dubio curat totum corpus, ut singularum etiam, & minimarum partium rationem habeat. Quantopere vigilant homines pro verbis suis, maximè si gravioris illa momenti fuerint? veluti si sit testamentum, cui ut nemini licet vel punctum addere, vel ab eo auferre, sic multo minus mutare aut depravare: quod si verò id quandoque eveniat, in inde fit, quòd non in potestate nostra fuerit id præcavere, aut si fuerit, justè vitio nobis datur, si minùs vigilaverimus. Quia verò hæc in Deo locum non habent, ut prævidere hoc, aut etiam præpedire, vel non potuerit, vel non voluerit, credendum quoque, illum non minorem curam verbi sui habere, ut semper æque agnoscatur suum esse & (quia non aliter suum) infallibile, ideoque etiam tueri & conservare, ne quo pacto immutetur vel corrumpatur, quàm homo quilibet id curat de verbo suo. Qui omnia etiam singula verba Viris Sanctis inspiravit & dictavit, quî non de omnibus etiam conservandis curam gereret? Præterea jam antea negavimus, rectè statui, *in Scriptura contineri multa leviora, & quæ non magni momenti, in quibus facilè & tuto error admitti posset*. Vergit hæc distinctio in ignominiam Verbi Dei, imò Dei ipsius. Negatâ hac Dei providentiâ & conservatione S. S. negatur quoque ejus authoritas, & infallibilitas. Ubicunque error admittitur, ibi verbum Dei non agnoscitur: ubi non est verbum Dei, ibi nec authoritas Divina. Et si errores illi statuantur ignoti, incerti & indefiniti, incerta redditur in genere Scripturæ fides & authoritas. Hebræus ille Textus, cujus conservationem Dei Providentiæ adscribunt Patres Christianæ Ecclesiæ, non est alius, quàm ille quem Judæi, & illi ab his, quemque nos adhuc hodiè habemus, & tunc habuerunt, pro cujus puritate, integritate, & sinceritate, omnes omnium partium Theologi adhuc pugnant. Igitur qui hanc negat, ab his omnibus dissentit, iisq; contradicit.

2. Quâ verò ratione, vel à quo, errores illi sive pauci, sive

multi, poterunt, *ex reliquâ totius Scripturarum corporis compage atq; contextura*, deprehendi, corrigi, & emendari, quod Corpus *diffusum & permixtum esse* antea dixit *tùm in Fontibus, tùm in quibuslibet etiam rivulis?*

3. Quàm pauca, & quàm parvi momenti admittat Criticus in SS. editione Hebraica σφάλματα, ex superioribus repetat Lector, in quibus aliquot centena loca notavit, in quibus vult lectionem Hebręam veterem, veram & genuinam, esse mutatam: neque tamen omnia loca vel nos ex Critico, vel ipse Criticus annotavit, quæ hujusmodi morbo laborant, & remedio opus habent ejus judicio. Quot quæso hanc suam Criticam hujusmodi farcivit locis? & tamen passim dicit, se nequaquam omnia annotasse, sed innumera adhuc superesse, quæ vel ex collatione locorum parallelorum, vel ex Veteribus Interpretibus, vel ex nostra propria conjectura, corrigi & in meliorem lectionem restitui possent. Unde Lector judicet, quam Dei circa hunc Thesaurum providentiam agnoscat & profiteatur, qui non solùm aliquot millenas mutationes & depravationes in eum incidisse docet, sed & insuper ait, plurima esse adhuc incognita & incerta, à Criticis demùm exploranda, inquirenda, & investiganda; atq; ita suspectam facit in universum passim sine modo & fine ipsorum fidem & authoritatem! Ac ut hujus rei Veritatem deprehendat Lector, Criticus in Indice Variarum lectionum posteriore numerat 1826. sine illis, quas in priore habet Indice: & in *Præmonitione ad Indices* sub finem dicit; *Longè autem plures, ac decies vel vicies fortè plures, annotari & colligi posse in toto Veteri Testamento, si omnes Bibliorum Hebraicorum editiones variæ inter se componerentur, & omnes Veteres Interpretes cum hodierno Codice Judaico accuratè conferrentur, non semel in Critica diximus.* Unde, secundum ejus supputationem, non pauciores Variæ lectiones, quàm 40000. exsurgerent. Atqui versus Biblici tantùm sunt 2306. Itaque jam secum computet Lector, quid sani vel saltem non suspecti remansurum sit, si istiusmodi Variæ Lectiones admittantur! Annon mirum ex millenis, quæ secundam hanc Criticam ex Interpretibus, & ex Conjecturis eliciuntur, paucissimas, imò nullas hodiè amplius superesse? Quò devenerunt isti codices, in quibus illæ lectiones olim extiterunt? Vel ubi latitant? Et annon portentosum dicere, In bis mille trecentis versibus Sa-

cræ

cræ Scripturæ, aliquot mille loca Variæ lectionis esse parvi momenti?

4. Quam peculiarem Dei providentiam circa Scripturarum Sacrarum authoritatem agnoscat, hinc etiam patet, quòd hic, & capite 1. lib. 6. & aliquot aliis in locis, *non aliam*, scribit, *esse, nec esse potuisse, conditionem Librorum Sacrorum, quàm omnium omninò in universum librorum*, *eò quòd sc. Scribæ Hebræorum æquè ad errandum proclives fuerint*; *ac alii*: quod Axioma inter plures alias temerarias, audaces, & prophanas Critici assertiones est referendum. Quasi videlicet fundamentum puritatis & sanctitatis constantissimæ, in S. Scriptura servatæ, præcipuè ponendum esset in hominum ἀμαρτησίᾳ vel ἀναμαρτησίᾳ, & non in Dei providentia, quæ, utcunque homines Sacris literis errores quosdam in describendo admisceant, sedulò tamen semper cavet, ut corrigantur aut corrigi facilè queant, ex aliis inviolatis & melioribus codicibus, quâ ratione simul & suam fidelitatem Deus voluit ostendere, & hominum diligentiam exercere. Quemadmodum in conservanda Ecclesia sua, & fidelibus, Deus, quamvis peccata nostra id maximè mereantur, tamen Ecclesiam omnem non ideò è mundo tollit, sed eam purgat & impensissimè tutatur; ut fundamentũ perpetuitatis Ecclesiæ, & Sanctorum perseverantiæ, non in hominum probitate quæratur, sed unicè in Dei benignitate & constantia constituatur: sic etiam hîc, non obstante hominum infidelitate & negligentiâ, tamen verbum suum castè tenet Deus & intemeratum, ut Lothum in Sodomis. In hac providentia & fidelitate nos ponendam existimamus primam ac pręcipuam rationem conservatæ puritatis & integritatis S. Scripturæ. Ut Deus conservator est omnium hominum, speciali tamen curâ & providentiâ conservat suos electos & suam Ecclesiam: ita non dubitandum, quin pari ratione, generali providentię suæ directione & concursu, alios bonos authores conservarit hactenus & etiamnum conservet; speciali autem, magisque accuratâ authenticas & Originales Verbi sui Tabulas, non quidem omnes scribas ἀναμαρτήτους constituendo, ut subinde cavillatur Criticus, vel ad ultimum usque apiculum; sed tamen ita, ut vera Lectio semper alicubi adhuc extet & reperiri queat, atque hîc Liber puritate, syn-

veritate, & integritate, super quosvis alios longè emineat: qui, admissâ hac Criticâ, & positis his Variis Lectionibus, reliquis omnibus hac in parte erit inferior. Certum enim est, si istæ Variæ lectiones, Correctiones, Conjecturæ, Emendationes, omnes in unum cogantur, quas Criticus noster partim exercet, partim ostendit & præscribit, tantam eorum molem futuram, ut Corpus ipsum Bibliorum multis modis sit superaturum, nullusq; liber in mundo similis sit futurus. Dicere jam, Varias illas Lectiones esse de rebus levioribus, neque momentosas, quid aliud est dicere, quàm in S. Scriptura, seu Verbo Dei ipso, innumera esse leviora & non momentosa? Quam verò hoc sit & Deo, & Verbi ejus Majestati honorificum, pii & cordati judicanto.

4. Quod ad Sixtinum Amamam attinet, quem pro se citat, & ex quo plura in hanc rem petenda monet, ille prorsus nihil favet Critico, sed contra eum facit. Audi, Lector, ipsummet Amamam loquentem.

Scribit pag.19. *Haud enim negare ausim, & injuriâ temporum, & descriptorum incuriâ, errata quædam & sphalmata in textum Hebræum irrepsisse:* sed addit: *Hoc autem dum admittimus, authoritati Textus Hebraici nihil detrahimus. Manet enim nihilominus Textus authenticus, & omnium versionum norma. Hanc prærogativam ipsi relinquunt omnes Versiones, &c.* Hoc negat Criticus, quia Fontes æquè in rivulis versionum constituit, ac in Textu Hebræo: quia Codicem Hebraicum nostrum, pro uno tantùm codice, & Interpretes quot sunt, pro totidem codicibus Hebraicis obtrudit, &c.

Pag.21. *Potuisset quidem Deus ab his quoq; erratulis Divinas literas præservare, & supernaturali quadam gratiâ & ope omnibus, qui exemplaria Hebraica exscripsere, adesse, sicuti primorum exemplarium θεοπνεύστοις scriptoribus adstitit; at quia id non fecit, an ideò cum eo expostulabimus? Magnum satis illud beneficium, & cui dignas satis grates rependere non valemus, quòd pro cœlesti hoc chirographo ita zelaverit Deus, ut adversus malitiosam depravationem illud sartum tectum conservaverit, &c.*

Pag.23. *Jam & illud mihi considera, ea quæ in Textu Hebræo, librariorum Hebraicorum incuriâ, & temporum injuriâ corrupta fuerant loca, Masoretharum indefessam diligentiam restituisse. Dum verò* Masorethas *nomino, non tantùm illos intelligo, quos Tiberiade, tempore confecti Talmud, convenisse Elias Levita in Masóreth Hammasóreth tradidit:*

Originem

Originem & initium celeberrimi Masorethar um collegii, & Sanctissimi hujus, circa Sacri Textus emendationem, laboris, ab ipso Esra, ceu Præside Synagogæ magnæ, cum Buxtorfio, arcesso. Habuit iste Esras *collegas, Haggæum*, Zachariam, Malachiam, Nehemiam, Zorobabelem, Josuam, & alios. *Et quidem huic Esræ ipse Bellarminus tribuit lib.2. cap.1.* quòd Scripturas ordinaverit in unum corpus, & etiam emendaverit, si quæ depravata erant negligentiâ Scribarum. *Cui adstipulatur Genebrardus Chronol. lib.2. referente Buxtorfio. Quæ post horum tempora in eosdem, & ipsorum quoq; Esræ, Malachiæ, Haggæi, &c. libros irrepserunt sphalmata, (id quod præcaveri non potuit, quamdiu integram Masóram non habuêre) eorum, qui ipsis, continuis aliquot sæculis, successerunt, diligentia restituit, &c.* Et mox. *Ubi & illud notandum est, non hoc solùm Masorethas allaborasse, ut Textus Sacer ab omnibus librariorum sphalmatis emacularetur, sed & illud intendisse, ut Sacer textus, jam emaculatus, in perpetuum purus conservaretur, ut nec sublati semel errores denuò redirent, nec alii de novo irreperent.* Ab his omnibus quàm diversa scribat & doceat Criticus, passim hactenus in hoc opere vidimus.

Pag.25. *Inter alias causas utilissimus ille Masoræ Thesaurus est, quem non immeritò* סייג לתורה Sepem Legis *vocant.* Item: *Hæc eò adduxi, ut ostenderem, errores librariorum, de quibus hactenus actum est, Masorethar um industriâ jam esse sublatos. Quod si præter eos, putant adhuc restare alios, ut Psal.19.* קַוָּם *pro* קוֹלָם (quod etiam putat Criticus), *Jesa.9. v.6.* יִקְרָא *pro* וַיִּקְרָא, *& similia, quæ Bellarminus, & alii quoque, vel incuria librariorum, vel ignorantia Rabbinorum, transscribunt, non persuadebunt, nisi evidentiores rationes, & clariora indicia produxerint. Suspiciones vanæ cordatos non movent.*

Ibid. *Ut ergò capiti huic finem imponam, dico:* 1. *Manifestos errores librariorum, à Masorethis esse sublatos, & proinde non ingenuè adversus textum Hebræum objici:* 2. *Nec dum probatum esse à Pontificiis, præter eos insuper restare alios universales errores, qui videlicet omnes codices invaserint, qui correctione egeant, &c.*

Pag.55. *Concludimus ergo, Textum Hebræum, Masorethicis notis instructum & correctum, ab omni malitiosâ depravatione omninò esse immunem, à librariorũ verò & fortuitis erratis ita esse purum, ut non solùm in istis casibus, quos Bellarminus & Canus recensent, ad eum sit recurrendum, sed etiam in cujusvis loci genuino sensu eruendo, in omni fidei & morum*

disputa-

disputatione, atque ad eum examinandas esse omnes, quà veteres, quà recentes, nullà exceptâ, versiones. Verbo, eum etiamnum esse normam, regulam & Canonem omnium Versionum, seu, ut verbis Jesuitæ Acostæ utamur; Hanc Hebraicam editionem esse authenticam, dubitare non possumus, &c.

Idem in Prologomenis in Censuram Vulg. Versionis, cap. 6. *Quandoquidem verò ex iis quæ jam dicta sunt, & quæ in ipso opere dicentur, satis constabit, regulam, ad quam Vulgatam examinamus, omnesq; versiones examinandas putamus, à nobis Ebræum Textum haberi, quem impudentiores malitiosè à Judæis corruptum clamitant, non adeò alienum fuisset, pro ejus incorrupta veritate hic ex professo decertare. At quia id abundè præstitum est à Clariss. Theologis, qui adversus Bellarmini Controv. 1. scripsêre, idemq; pollicitus non ita pridem in privatâ ad me Epistola sit Cl. Vir Joh. Buxtorfius* (Pater sc.) *unicus hodiè Ebraizantium Phœnix, noluimus actum agere.* Postea succinctè quædam argumentorum loca contrahit & indicat, ostendens *Ipsos Pontificios sæpius ad Hebræum textum confugere, & remittens Lectorem, ad ea quæ Johannes Isaacus, & Arias Montanus in Præfatione ad Biblia Interlinearia hac de re scripserunt, & alii.*

Hæc omnia cùm contra Criticam hanc Sacram è diametro pugnent, mirum, cur docti hujus Viri Testimonium pro se citare voluerit. Nos his omnibus facilè subscribimus: iis verò nequaquam, quæ Criticus dicit.

SECUNDUM FUNDAMENTUM, cui Conjecturas in Sacrum contextum faciendas superstruit, CAPITE QUARTO, est; *Nos non absolutè Masorethicâ punctatione teneri;*

Cùm, inquit, *ex superioribus satis constet, & olim in Arcano Punctationis à nobis singulari Disputatione probatum sit, Puncta & Accentus à Masorethis, post annum à Christo nato quingentesimum, consonantibus in Hebræo V. T. textu esse addita, prout vel ipsi omnibus perpensis, & pensiculatè examinatis judicarunt optimum, vel prout à Magistris per traditionem* παρὸ ἐκδόσεων *edocti fuerant, totumq; illud opus (quomodo omnes S. Scripturarum interpretationes) ab humano Spiritu, labore & industriâ profectum sit, ita ut vel ipsi in adscribendis pro captu suo illis apiculis, vel illi, à quibus lectionem, quam istis apicibus expresserunt, didicerant, non-*

nunquam

nunquam falli, labi atque impingere potuerint, licet animus illis non fuerit alios datâ operâ, & deliberato consilio fallere, hinc conficitur, Nos eâ non teneri punctatione, nisi quatenus sensum parit illa atq; fundit verum, planum, commodum, orthodoxum, atque aptum & cohærentem, neque vero debere eam à nobis admitti, nisi eo nomine & respectu. Persona enim à qua illa est (cùm sint Judæi) ratio, nobis eam commendare non potest aut debet. Itaque si fortè contingit, ut punctatio illa sensum alicubi pariat obscurum planè & perplexum, antecedentibus, consequentibus, non satis cohærentem, dilutum, incommodum, intricatum; maximè verò, si falsum, absurdum, insulsum, aut aliis Scripturæ locis repugnantem fundit, tùm causa nulla est, cur liberum nobis & solutum esse non debeat, in iis locis aliam adferre & amplecti punctationem, quæ sensum isto planiorem, aptiorem, commodiorem, veriorem denique efficiat. Quod si Punctatio, sive potiùs lectio illa quà Vocales spectat, quam Vulg. Versio, vel LXX. Intt. aut Chaldaus Paraph. vel Aquila, Symmachus, Theodotion, &c. secuti sunt, sensum ejusmodi fundit veriorem atque commodiorem, procul dubio illa isti est anteponenda, idq; duplici nomine, tùm quia melior, tùm etiam quia antiquior: Omnes enim Veteres illi Interpretes aliquot sæculis, aut annis saltem, sunt Masorethis Punctorum Inventoribus priores & antiquiores. Suprà autem libro quarto & quinto varia adduximus exempla melioris & commodioris lectionis quoad puncta, seu Vocales & Accentus distinguentes, apud LXX. Chald. Paraph. Aquil. Symmach. Theodot. & Vulg. Versionem, quibus alia multò plura addi possent.

Ad hæc respondeo 1. & me commentum illud in Arcano Punctationis revelatum, de additis à Masorethis Punctis & Accentibus, demùm post annum à Christo nato 500. & quæ ab eo dependent, quæque ex eo à Critico concluduntur & deducuntur πείσματα, peculiari Tractatu prolixè refutasse: ad quæ nihil hactenus exceptum vidi. 2. ibidem, & in hoc opere passim, & hanc hypothesin destruximus, præsentem, quam Codices nostri Hebræi continent punctationem, *tùm* à Masorethis pro suo judicio privato, lubitu & arbitrio additam esse, *tùm* parere atque fundere in multis locis sensum obscurum, perplexum, antecedentibus & consequentibus non satis cohærentem, dilutum, intricatum, imò etiam falsum, absurdum, insulsum, aut aliis Scripturæ locis repugnantem. Assertionem hanc habemus pro blasphemia & summa in Sacrum Textum injuria, ex qua vel sola patet, quam-

rum Contextui Hebræo Originali & authentico tribuat, quoque loco ejus authoritatem habeat. Hæc unica assertio sufficeret ad eum convincendum, quòd eam labefactet & convellat. Nam si talis est Textus Hebræus, & quidem in locis non paucis, atque iis incertis, ut in multis vera lectio adhuc sit per conjecturas divinanda, authentia & infallibilitas ejus annon concidit & corruit? 3. De locis quos ille in superioribus libris adduxit, & de quibus hic gloriatur, frivolam & vanam esse istam gloriationem, nos quoque ex variorum ab ipso productorum exemplorum examine ostendimus. Ut non necesse sit istis diutiùs hîc immorari.

Quia verò in hoc Capite nova exempla affert, in quibus ostendit, *punctationem ab hodierna diversam, non injuriâ videri posse meliorem & convenientiorem Masorethicâ, h.e. hodiernâ receptâ; vel nimirum, quia magis est secundum Grammaticæ analogiam, vel quia sensum fundit convenientiorem*; age videamus, quâ dexteritate & soliditate id perficiat.

Quod ad *primam rationem, de Analogia Grammatica*, attinet, quàm ea levis sit & temeraria, quis non primo animadvertit intuitu? Quo fundamento enim probare vult, voces in Textu Hebræo omnes secundum communem Analogiam debere punctari, & ad eam revocari? Cur non potiùs cogitandum de rationibus & caussis illius anomaliæ, quas habet in ipsa linguæ proprietate, vel etiam ad ipsum sensum singulari aliquâ ἐνεργείᾳ vel emphasi afficiendum? Et, si de illis nobis non ubique constat, quare statim ad correctionem provolandum? annon potiùs cogitandum, nobis plurimas linguæ Hebrææ proprietates, quam puram & sinceram in solis Bibliis habemus, nobis esse incognitas, ut multa nobis jam videantur anomala & irregularia, quæ revera talia non sunt, nec olim fuerunt, quando major adhuc linguæ Hebrææ fuit cognitio? annon cogitandum etiam, Scriptores, qui hanc vel illam vocem sic scribere & punctare voluerunt, suas habuisse justas & dignas causas, quorum notitia nos lateat & fugiat? Audax & inconsideratum est hoc ausum, ob anomaliam solam Grammaticam, receptam ab omnibus & approbatam punctationem velle corrigere & emendare. Si hoc principium admittatur, quantus bone Deus aperitur campus, quàm lata porta, ad innumeras seu correctiones seu conjecturas in Textu Hebræo faciendas? Itaque & istud

istud inter absurdissimas & periculosissimas Criticæ hujus hypotheses referimus. Sed videamus Exempla.

Prioris ergo generis, melioris sc. punctationis secundum Grammaticæ analogiam, sequentia profert exempla:

CRIT. II. SAM. XII. v.14. *Nathan sic Davidem increpat*; Quin etiam filius, הַיִּלּוֹד לָךְ qui natus est tibi, morietur. *Nomen* יִלּוֹד, *sic punctatum, est à conjugatione Pihel: at in Pihel* יִלֵּד *non significat* Nasci *aut* Gignere, *sed* Obstetricari. *Itaque malè ab illa Conjugatione derivatur & formatur,* יִלּוֹד: *rectiùs multò, & analogiæ Grammaticæ convenientiùs legeretur* הַיָּלוּד, *ut sit Partic. Pahul ex Kal.*

VIND. At 1. quis dixit Critico יִלֵּד in Pihel non etiam olim significasse *Gignere? quia sc. in Bibliis hoc significato non occurrit!* At hæc ratio nulla: quia universus linguæ Hebrææ usus non est in Bibliis comprehensus.

2. Esto non ita significasse Verbum, tamen Nomen תֹּאַר seu Adjectivum & Participiale inde deductum hanc significationem habere potest: Sic שִׁכּוֹר est *Ebrius*, ex conjugatione Pihel, cùm tamen illud verbum in ea conjugatione in Bibliis non reperiatur, neque si reperiretur, *Inebriari*, vel *Ebrium fieri*, sed *Inebriare*, *Ebrium facere* significare deberet. An juxta Critici regulam dicendum quoque שָׁכוּר, non שִׁכּוֹר?

3. Rectam & legitimam esse hanc punctationem probatur ex aliis locis, in quibus nomen istud, hac formâ, hoc usu & hac significatione occurrit: Exod. 1. v. 22. כָּל הַבֵּן הַיִּלּוֹד הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ *Omnem filium natum, in fluvium projicite.* Jos. 5. v. 5. וְכָל הָעָם הַיִּלֹּדִים בַּמִּדְבָּר *Omnis populus, qui nati fuerunt in deserto.* 2. Sam. 5. v. 14. וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הַיִּלֹּדִים לוֹ בִּירוּשָׁלָםִ *Hæc sunt nomina natorum ipsi in Jerusalem.* Jerem. 16. v. 3. *Nam sic dicit Dominus,* עַל הַבָּנִים וְעַל הַבָּנוֹת הַיִּלּוֹדִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה *de filiis, & de filiabus, natis in hoc loco.* Itaque si punctatio loci illius Samuelis à Critico notati sit prava, & corrigenda, idem sequetur & de locis istis à me productis. Unde apparet, quâ soliditate, & quo fundamento punctationem vocis hujus solicitet. An ille vult authores Sacros docere, quomodo loqui vel scribere debeant? Aut, si ipsi demus, quòd Masorethæ puncta adjecerint, an illi ignorarunt, quod ipse nos hîc docet, יָלוּד in Kal significare *Natum?* sed cur non ex usu linguæ idem potest

significare יָלוּד? Neque illi suo judicio & arbitrio sic punctarunt, sed quia ita legendum esse à Majoribus suis acceperunt. Quis tantam præsumptionem sibi unquam arrogavit?

CRIT. JUDIC. X. v. 4. *de Jair dicitur:* Et habuit triginta filios, equitantes supra triginta עֲיָרִים pullos asinarum; וּשְׁלֹשִׁים עֲיָרִים לָהֶם & triginta urbes erant ipsis, quæ vocantur Villæ Jair usque in diem hunc. *Hîc, posterius* עֲיָרִים *malè sic punctatur: ita enim non differt à præcedenti, cùm significatio tamen sit diversissima. Itaque punctari analogicè debuit* עִירִים *à singulari* עִיר Urbs, *quomodo à* שִׁיר *dicitur* שִׁירִים, *vel saltem punctari debuit* עִירִים *cum Marginali Keri, lege* עָרִים *: quia* עִיר Urbs *in plurali habet* עָרִים Urbes, *ut distinguatur à* עִיר Vigil, *quod in plurali habet* עִירִים.

VIND. Audax & temerarium verbum, *Malè sic punctatur!* An quia irregulariter, & præter communem morem, ideò *malè?* Atqui *sic non differt à præcedenti, cùm significatio sit diversissima!* Sit ita: quæ necessitas, ut cùm significatio sit diversa, punctatio etiam sit diversa? Quid significetur, ex hac æquè, ac ex altera forma, intelligitur, & statim explicatur, dum additur, illas עֲיָרִים vocatas esse חַוֹּת יָאִיר *Villas Jair.* Adde quòd etiam non contra analogiam Grammaticam, & proprietatem linguæ sit, ut media radicalis quiescens aliquando fiat mobilis & exprimatur: Sic à חוּחַ dicitur חוּחִים & חֲוָחִים: à שׁוּר plur. שְׁוָרִים. Et ab hac ipsa voce Rabbini dicunt pluraliter formâ fæmininâ, ad hujus imitationem עֲיָרוֹת, ut cùm dicunt, הָרוֹכְלִים הַמְחַזְּרִים בַּעֲיָרוֹת *Aromatarii circumeuntes per villas.* R. Salomon ideò vult dici עֲיָרִים *quòd fuerint civitates absque muro, idem quod* עֲיָירוֹת. R. David Kimchi scribit: עֲיָרִים *est idem quod* עָרִים*, cum expressa media literâ radicali, ad componendum illud cum* עֲיָרִים *præcedenti, diversæ significationis,* והוא דרך צחות *idq́ est elegantia.* Sic R. Levi ben Gerson: *Duplicat sensum, h. e. repetit idem vocabulum* עַל צַד צחות *elegantiæ causâ: est enim idem quod* עָרִים. Hæc probant Abarbenel, & Laniado. Ita quod Hebræi elegantiæ adscribunt, noster Criticus in vitio ponit & deforme facit. Hebræis subscripserunt etiam nostri. Cornelius Bertramus in Lexico Pagnini ad hunc locum scribit: *Eleganti Paronomasiâ idem hoc plurale* Pullos asinarum, *&* Urbes, *seu* villas *&* pagos *significat.* Schindlerus: *Posterius* עֲיָרִים *est pro* עָרִים *ob correspondentiam & elegantiam.* Drusius in lib. Judicum: *Non*

עָרִים

עָרִים *est in fonte, sed* עֲיָרִים, *ut sit allusio ad* עֲיָרִים pullos *sive asellos, & est elegans paronomasia, ut in Græco inter πώλους & πόλεις, quod in aliis linguis haud facilè exprimas.* Ex his liquet, utra melior sit punctatio, an עֲיָרִים ut omnes Codices Hebræi habent, an עָרִים, vel עֲיָרִים cum Keri, ut Criticus corrigit & emendat.

CRIT. IBID. v.9. וַתֵּצֶר לְיִשְׂרָאֵל Et arctatus fuit Israel, *vel*, Angustia fuit Israëli. *Punctatur hæc vox, ac si esset futurum Kal à* צָרָה, *pro* וַתִּצְרֶה, *quomodo* תֵּרֶא *dicitur pro* תִּרְאֶה, *cùm tamen vocis illius radix seu thema sit* צור *vel* צָרַר, *proindeq; analogicè vox illa punctari debuit* וַתֵּצֶר, *vel* וַתֵּצַר, *ut sit Futurum Niphal.*

VIND. Perperàm & præposterò hæc omnia dicuntur. Neque est hæc Vox punctata sicut תֵּרֶא, ad formam sc. verborum quiescentium tertiâ radicali He: neq; radix est צור, vel צָרַר, ac proinde non punctanda vel וַתֵּצֶר vel וַתֵּצַר.

Quid ergo? Omnia sunt regularia & analoga: *Forma* וַתֵּצֶר est sicut תֵּשֵׁב Futurum Kal, ex verbis quiescentibus primâ radicali Jod, & Radix est יָצַר quæ primò significat & propriè, *Finxit, Formavit:* secundò *significatione* petitâ ex affinibus צור, & צָרַר, *Arctari, Angi, Anxietatem vel Angustiam esse alicui.* Similia sunt: וַיֵּצֶר לוֹ *Et angustia erat ei valdè, Genes.32.v.7.* עַתָּה תֵּצְרִי מִיּוֹשֵׁב *Nunc arctata eris præ habitatoribus,* Jesa.49.v.19. בְּלֶכְתְּךָ לֹא יֵצַר צַעֲדֶךָ *Quum ambulaveris, non arctabitur gressus tuus,* Prov.4. v.12. וַיֵּצֶר לָהֶם מְאֹד *Et angustia erat eis valdè,* Judic.2. v.15. וַיֵּצֶר לְאַמְנוֹן *Et angustiis afficiebatur Amnon,* 2. *Sam.13. v.2.* וַתֵּצֶר לְדָוִד מְאֹד *Et angustia erat Davidi valdè,* 2. Sam.30. v.6. Hæc omnia sunt hujus formæ, & punctanda forent וַיֵּצַר · וַתֵּצַר, ex Critici Sententia. Nam quæ ratio, ut וַתֵּצֶר tantùm in loco ab ipso notato aliter punctaretur? Quod si ergo, ut Lexicographi faciunt, radix horum statuatur יָצַר, omnis difficultas & anomalia sublata est.

CRIT. EZECH. V. v.6. וַתֶּמֶר Et commutavit judicia mea in improbitatem. *Masorethæ punctarunt vocem illam, quasi esset à* מָרָה Rebellare, *ut* תֶּמֶר *sit pro* תַּמְרֶה, *in Futuro Hiphil, cùm rectiùs punctari possit* וַתָּמֶר, *ut sit Futurum Hiphil à* מור Mutare. *Atque sic legit Targum, reddens* אַשְׁנִיאַת Commutavit. *At LXX. legerunt* וַתֹּאמֶר *καὶ ἐρεῖς.* Et dices.

VIND. Accusat hic iterum Masorethas suos, quasi malè punctassent verbum וַתֶּמֶר cum Sægol sub Thav, cùm rectiùs pun-

ctassent וַתֶּמֶר. Rationem reddit, *quia sit Futurum Hiphil à verbo* מור *Mutare.* Sed quis dixit sagaci Critico, esse a radice מור, & non à מָרָה? An sensus id exigit? nequaquam: nam æquè commodum & convenientem fundit sensum, si à מָרָה deducamus, quod significat *Rebellem esse, Rebellare, cum Rebellione & contumacia agere.* Quid impedit, quò minùs inde deductum reddamus, *Et rebellavit judiciis meis ad impietatem*, h. e. impiè, contumaciter, *præ cunctis gentibus, & statutis meis, præ terris, quæ in circuitu ejus?* Favent huic versioni sequentia, quibus hoc ulteriùs illustratur; *Judicia mea spreverunt, & in statutis meis non ambulaverunt:* hæc enim verè contumaciæ & rebellionis atque apostasiæ hominum, summis beneficiis à Deo affectorum, sunt argumenta. Favet huic versioni constructio hujus verbi cum articulo אֶת, cum quo verbum מָרָה sæpè solet construi: Psal.105. v.28. ולא מָרו אֶת דבָרָיו *Et non rebellarunt sermonibus ejus.* Sic, וַתַּמְרו את פִּי יי *Et rebellavistis ori Domini*, Deut.1. v.26. 43. וַיַּמְרו את אֱלֹהִים *Et rebellarunt Deo*, Psal.78. v.56. הִמְרו אֶת רוחו *Rebellarunt Spiritui ejus*, Psal.106. v.33. Favent etiam eximii Interpretes, è quibus vel unum Calvinum nominasse sufficiat, qui in suis Commentariis ad hunc locum sic scribit: *Dixi de verbo* מרה, *quòd significet interdum* Mutare, *sed sæpiùs* Transgredi, *vel*, Rejicere, *& hic sensus optimè convenit, quòd Dei judiciis Judæi rebelles fuerint ad impietatem.* Mercerus & Cornelius Bertramus carpunt Pagninum in Thesauro ipsius, *quod non tempestivè hoc exemplum ad* מור *retulerit.* Kimchius dicit esse à radice מרה.

At Paraphrastes Chaldæus reddidit אַשְׁנִיאַת Mutavit!

Sed an ideò legit וַתָּמֶר cum Kametz? Ita reddunt & multi recentiores Interpretes: sed an propterea censuerunt malè punctari cum Sægol? quis vel verbo unico hanc punctationem reprehendit? Formam reliquerunt à מָרָה, & significationem petiverunt à מור, quia nihil insolens est, ut hoc genere verborum significationes invicem permutent. Imò annon מָרָה ipsum, *Mutandi* significatum in se continet & comprehendit? Quid enim est *Rebellare*, nisi *Mutari, ex obediente fieri inobedientem, vel Mutare pacta, leges aut præcepta alicujus?* Hinc Schindlerus in Lexico suo scribit, מָרָה primò idem est quod מור *Mutavit, Variavit dictum, fœdus aut præceptum alterius, non paruit dictis, Inobediens, Rebellis fuit, Offendit:* & huc quoque istud exemplum refert. Sic מורה exponit, *Mutabilis,*

bilis, Inobediens: & מרי *Mutatio, Mutabilitas, Defectio.* Hinc, quia Verba hæc duo & literis & significatione sunt affinia, *Mutandi* significatum quidam usurparunt & elegerunt, quin tamen aliquid in punctatione desiderarent, vel eam culparent. Punctatio hæc non est à Masorethis istis recentibus, quos fingit Criticus: sed longè antiquior, ut alibi dictum & ostensum.

CRIT. JOBI XL. v.12. Vide omnem superbum, & humilia eum, וַהֲדֹךְ & comminue improbos. *Punctatum est, quasi esset Imperativus Kal ab* הדך *: at neque alibi in Scriptura occurrit radix illa* הָדַךְ *, neque in Syr. Chald. aut Arab. lingua usurpatur: ideò rectiùs punctaretur* וְהַדֵּךְ *, ut sit Imperativus Hiphil à radice* דָּכָךְ Comminuere.

VIND. Si Masorethæ, etiam illi quos Criticus fingit, hanc vocem sic punctarunt, an ignorarunt, radicem הדך nullibi aliâs in Scriptura occurrere, vel punctari posse הָדֵךְ à radice usitata דכך? Procul dubio utrumque æquè sciverunt ac Criticus. Cur ergo sic punctare voluerunt? quia sic legendam acceperunt. Quamvis fabula sit de recentibus illis Massorethis Bibliorum Punctatoribus.

Cur verò punctatio ista rejicienda, quia radix hæc nuspiam alibi usurpatur? Annon aliâs potuit esse usitata? Et annon Jobus plura habet singularia & peculiaria? Si hoc sequitur, mox ad alias quoque similes voces rariùs vel semel tantùm occurrentes, (quarum, ni fallor, 200. circiter numerantur) progressus fiet, & de illis corrigendis, atque ad usitatas radices reducendis, consultatio, & conjecturæ instituentur. Qui hæc punctarunt, longè melius intellexerunt quid scriberent, quàm Criticus, ego, vel alius. Longè æquius & convenientius est, ut linguam ab illis discamus, quàm ut nos illos docere eam præsumamus. Commentatores, Lexicographi, tam Hebræi, quàm Christiani, omnes in hac punctatione acquieverunt, & radicem הדך ex hoc loco genuinam & legitimam agnoverunt. Primus & unus Criticus est, qui eam ceu supposititiam & adulterinam reprobat. Termini antiqui, clavi semel fixi, non tam facilè sunt movendi, neque à consueta & recepta lectione & scriptione tam futilibus de causis recedendum. Quis enim erit finis, si hæc admittantur? Quæ necessitas nos urget? quæ utilitas invitat? Doctiss. Mercerus ad hunc locum scribit:

In

In הדוך Conculca, ה *radicale est: si enim esset à* דוך, *quod pro* Conterere, Comminuere, *Num.* 11. *reperitur*, דָּכוּ בַּמְּדוֹכָה Contundebant in mortario, ה *haberet Kametz*, *&* ד *Tzeri: at habet Chateph-pathach eâ formâ, quâ* פְּקוֹד Visita, *Imperativus. Ea radix alibi non invenitur in Scriptura: est tamen cognata cum* דוך vel דָּכָה Contudit, *unde pro loco exponitur* רְמוֹס Conculca, *vel juxta alios*, כְּתוֹת Contunde, Attere, Comminue. Hæc doctus ille Vir, cui non venit in mentem, corrigendam esse hanc punctationem, ceu vitiosam & pravam. Quid communius, quàm affinitas & communio ista radicum? Ut צור, צרר & יצר eadem significatione reperiuntur: sic hic דוך, דָּכָה & הדך.

CRIT. ESA. X. v. 1. Væ decernentibus decreta iniquitatis, וּמְכַתְּבִים עָמָל כִּתֵּבוּ & qui Scripta laboris scribunt. *Meliùs legeretur* מִכְתָּבִים *ut sit nomen substantivum, forma* מִקְדָּשִׁים*: at* מְכַתְּבִים *(uti hodiè punctatur) est Benoni Pihel, quod non quadrat: sequitur enim Præteritum* כִּתֵּבוּ, *quæ esset odiosa repetitio.*

VIND. 1. Negamus meliùs legi מִכְתָּבִים: imò pessimè sic legeretur, quia forma absoluta non hic haberet locum. Esset enim hoc sensu Constructio duorum Substantivorum, unde legendum foret מִכְתְּבֵי עָמָל, & ם in fine resecandum.

2. Dicimus, optimam, & toti illi orationis seriei convenientissimam, neq; à Grammaticæ legibus alienam, esse punctationem Codicum nostrorum. Sed conveniens illi quoque applicanda est Interpretatio, & constructio, quod etiam plerique Interpretes observarunt, vocem עָמָל non cum præcedenti מְכַתְּבִים in forma regiminis construentes, sed cum sequenti verbo.

Verbum כָּתַב quod *Scribere* significat, in Conjugatione Pihel vel idem significat, vel vim habet Conjugationis Hiphil, *Scribere facere, Scribere jubere, Dictare.* Dicit ergo Propheta, *Væ decernentibus decreta iniqua, &* (væ) *scribentibus*, qui *molestiam scribunt*: vel, *Et scribere facientibus, dictantibus, qui molestiam dictant.* In nomine autem עָמָל videtur subesse præter ellipsin pronominis relativi אֲשֶׁר etiam ellipsis prioris nominis Substantivi constructi, *Qui molestiam, vel perversitatem scribunt*; pro, מִכְתְּבֵי עָמָל *scripta molestiæ, perversitatis.* Utramque esse usitatam & tritam, discitur ex Grammatica. De priori vide Thes. Gram. lib. 2. cap. 8. de posteriori capite 4. Istum sensum sequuntur pleriq; Interpretes: Pagninus:

Et qui

Et qui scribentes, mendacium scribere fecerunt: Tremell & Jun: *Et scribentibus molestiam, quam illi præscripserunt.* D. Hieron. *Væ qui condunt leges iniquas, & scribentes, injustitiam scripserunt.* Calvinus, *Et qui dictantes dictant injuriam.* Castalio: *Scribendaq; dictant facinorosa:* Versio Gallica; *Et qui dictent l'oppression, qu'on leur à dictée.* D. Deodatus in nova Versione Gallica: *Et font escrire l'injustice, qu'eux mesmes ont auparavant escrite, &c.* Quid quæso in his omnibus jure desiderari potest, vel quoad sensum, vel quoad rationem loquutionis Grammaticæ? An in his Translationibus non quadrat Participium Benoni Pihel, vel otiosa est repetitio Præteriti כִּתֵּבוּ? Nihil minus. Participio מְכַתְּבִים, significantur *Personæ* quibus Væ illud denuntiatur, videlicet vel Scribæ, vel potiùs Judices ipsi, scribis dictantes & præscribentes scribenda. Hoc enim posterius ego cum Hebræis malim, non solùm propter vim conjugationis Pihel, sed etiam ratione sensus, quia adversus Principes, Judices, & Magistratus invehitur Propheta, injustis, tyrannicis, & impiis edictis ac mandatis populum gravantes; Præterito כִּתֵּבוּ cum præcedente Nomine עָמָל, Personarum illarum *Actio facinorosa* describitur, quòd dictent Edicta ærumnosa, molestiæ & laboris plena. Sic utique nihil hîc frustra vel otiosè dicitur. Nescio an quisquam sit Interpretum, qui ita reddat, ut novus hic Criticus; *Et qui scripta laboris scribunt.* Itaque sine necessitate, imò sine ratione, aut potiùs contra omnem rationem, vexat Criticus hoc loco communem & receptam lectionem Hebræam.

Atque hæc sunt Exempla, quæ hoc loco pro specimine melioris Punctationis attulit, quibus quid profecerit, Lectoris judicium esto:

Pro *Specimine melioris & convenientioris lectionis, quæ sensum fundat convenientiorem*, sequentia profert;

CRIT. ESA. XLII. v. 3. *de Jesu Christo dicitur;* Calamum contritũ non franget, & linum fumigans non exstinguet, לֶאֱמֶת יוֹצִיא מִשְׁפָּט in veritatem educet judicium. *Sic LXX.* Εἰς ἀλήθειαν ἐξοίσει τὴν κρίσιν, *& Chald. Paraphrastes* לְקוּשְׁטָא: *at sensu tamen obscuro admodùm, nisi quis hoc velit,* Proferet in veritate judicium, *hoc est, verissima erunt & æquissima, omnia ejus judicia. Sed sic dicendum fuerat* בֶּאֱמֶת *per Beth, non verò* לֶאֱמֶת *cum Lamed. Evangelista Mat-*

thæus capite 12. *v.*20. *habet*, εἰς νῖκ☉ In victoriam, *sensu non minùs obscuro, videturq; legisse* לָנֶצַח *pro* לֶאֱמֶת. *Sed si legatur* לְאֻמּוֹת Gentibus, *sensus erit planus & apertus, idemq; cum eo quod dictum est v.* 1. *capitis illius*, מִשְׁפָּט לַגּוֹיִם יוֹצִיא Gentibus proferet judicium, hoc est, *Gentes judicabit, gentibus leges feret, quod aptissimè Jesu Christo convenit, qui Gentes ad se per prædicationem Evangelij vocavit.*

VIND. Insigne iterum audacis & temerariæ correctionis in illustri Prophetia exemplum, quâ sine ulla justa & legitima causâ hodiernam ac receptam lectionem accusat, & sine ratione aliam novam & inauditam substituit.

Quod ad receptam codicum Hebraicorum lectionem attinet, in qua לֶאֱמֶת legitur, dicit; *Illam esse admodùm obscuram.* At esto, sit obscura! quibus est obscura? non intelligentibus, vel oculos sponte claudentibus, vel vertiginosè aliò dirigentibus. An ita licebit statim, ubi quid nobis est obscurum, emendare, & aliam clariorem lectionem ei quærere? an potiùs dilucidâ explicatione explanare & illustrare? Quid autem quæso in hac lectione obscuri? Neminem Interpretum vidi de ea adhuc conquerentem, vel in ea explicanda se torquentem & macerantem. Nihil video obscuri, si vertamus, *In Veritate educet judicium*, vel, *Ad veritatem educet judicium*, h. e. nec decipietur, nec decipiet, nec etiam blandietur in judicando, sed syncerè & justè judicabit. In præcedentibus scil. verbis descripsit Propheta Mansuetudinem Christi in infirmis ac debilibus sustinendis, *Arundinem*, inquit, *quassatam non perfringet, nec linum fumans extinguet.* Eâ ne quis vel seducatur, vel abutatur ad securitatem, simul pronuntiat, illum Severum & sincerum fore Judicem erga eos qui tales non sunt, sed robusti, pervicaces & contumaces. Hunc esse sensum, patet ex versu sequenti, ubi istud, quod hîc dixerat, confirmat, dum subjungit; *Non deficiet, neque frangetur, donec ponat in terra judicium.* Et hoc sensu perinde est, sive vertas, *Ad* vel, *secundum veritatem*, sive, *In Veritate.* Utroque enim modo solent loqui Hebræi. Simili Phrasi dicunt Rabbini; כל דין שלא דן דין אמת לאמתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל *Omnis judex qui non judicat judicium veritatis ad veritatem suam, vel, secundum veritatem suam, facit ut Divina Majestas recedat ab Israele:* וכל דין שדן דין אמת לאמתו משרה שכינה בישראל *Et omnis judex, qui judicat judicium veritatis ad veritatem suam, habitare*

facit

facit Majestatem Divinam in Israële. Et notum est, præpositionem ל aliquando poni pro ב, ut sine ratione dicatur, si sensus esset, *In veritate*, dicendum fuisse בֶּאֱמֶת: ut, וַיֵּשְׁבוּ אִתּוֹ לָאָרֶץ *Atque sederunt cum eo ad terram*, h.e. *in terra*, h.e. בָּאָרֶץ, Jobi 2. v. 13. לִרְקָמוֹת תּוּבַל לַמֶּלֶךְ *Ad vestes phrygionicas*, h.e. *In vestimentis Phrygionicas adducetur ad Regem*, Psal.45. v.15. &c.

Quod ad Novam Critici lectionem attinet, quâ existimat, planius fore, si legeretur לָאֻמּוֹת *Gentibus proferet judicium*, & ad vocationem gentium ad Christum per Evangelium verba hæc referrentur; dico, illam lectionem ideò locum non habere, 1. quia, ut ostensum, neq; cum præcedentibus, neq; cum seqq. verbis convenit, ex quorum contexturâ & cohærentiâ apparet, non hoc, sed aliud voluisse hîc Prophetam dicere. Ea de re cùm jam locutus sit v. 2. non probabile, illum hîc idem repetere voluisse: 2. quia nulla vel Codicum, vel Interpretum, authoritate confirmari potest. Temerarium & periculosum est, sine tali authoritate lectionem novam obtrudere. 3. quia nulla necessitas hîc intercedit, cùm recepta & communis lectio sensum fundat planum, perspicuum, bonum, verum, antecedentibus & consequentibus etiam cohærentem, quem hactenus omnes Interpretes secuti sunt & retinuerunt.

CRIT. HOS. XII. v.5. *de Jacob hæc dicuntur*; Prævaluit adversus Angelum, & potentior fuit eo, flevit, & supplicavit illi, invenit eum in Bethel, & isthic locutus est עִמָּנוּ nobiscum. *Melius*, inquit, *& antecedentibus, ac seriei Orationis convenientius legeretur* עִמּוֹ Cum eo, *scilicet Angelo. Alioqui quomodo Propheta populi nomine dicere potuit*, Angelus in Bethele nobiscum loquutus est, *nisi quatenus loquutus est Jacobo, in cujus lumbis erant, & à quo postmodum procreati sunt Israëlitæ, quod & durum est, & cum antecedentibus non satis cohæret. LXX. reddiderunt*, Ἐκεῖ ἐλαλήθη πρὸς αὐτοὺς; *nempe affixum singulare* נוּ *mutarunt in plurale. Chald. Paraphrastes sequitur hodiernam punctationem, atque ut eam tueatur Kimchi, tria affert hujus loci interpretamenta planè dura & coacta.* Primum est, *hæc verba esse Hoseæ verba, qui hoc velit, Deum in Bethel locutum esse secum & cum Amos, jussisseq; ut idololatriam, ab Israëlitis in Bethel commissam in vituli aurei adoratione, redargueret.* Secundum est, *hæc esse Angeli ad Jacobum loquentis verba, qui hoc velit, Deum in Bethel secum & cum Jacobo esse locutum,*

ad ſtabiliendam benedictionem ab Angelo Jacobo datam. Tertium *interpretamentum eſt R. Saadiæ Gaon, qui* עִמָּנוּ *vult idem eſſe quod* בַּעֲבוּרֵנוּ, *hoc eſt*, de nobis, *quia in Bethel Deus Jacobo dixit*, Fructifica & multiplica, gens, imò gentium cætus, ex te prodibit, &c. Geneſ. 35. v. 11. *Sed quis non videt, dura eſſe & coacta hæc interpretamenta, ad quæ excogitanda homines illos adegit mala vocis* עִמָּנוּ *punctatio, & Chaldai Paraphraſtæ, qui eam ſecutus eſt, authoritas?*

VIND. Duo hìc iterum agit Criticus: Rejicit punctationem Textus Hebræi, & ejus ſenſum, tanquam durum, coactum, & cum antecedentibus non ſatis cohærentem, & Novam ſubſtituit:

Quod ad *primum* attinet, an lectio noſtra dura ſit, coacta, & non cohærens? de eo audiatur judicium Calvini, ita in ſuis in hunc Prophetam Commentariis ſcribentis: עִמָּנוּ inquit, *quidam accipiunt pro* עִמּוֹ Locutus erat cum eo: *& faciunt hoc coacti neceſſitate, quia non reperiunt certum ſenſum in his verbis, quòd Dominus ſit* locutus nobiſcum *in Bethel. Sed nihil opus eſt torquere verba præter rationem Grammaticæ. Alii, qui non audent diſcedere à verbis Prophetæ, excogitant ſenſus prorſus alienos. Quidam dicunt*, Loquutus eſt illic nobiſcum, *h. e.* Dominus per me Hoſeam, & per Amos, qui mihi collega eſt & ſocius, loquitur. Nam nos eo authore denuntiamus vobis exitium & ultimam cladem, & Deus Bethel nobis patefecit, quicquid vobis afferimus. *Sed quàm hoc ſit coactum, omnes vident. Hoc eſt torquere Scripturam, & non exponere. Alii etiam frigidius loquuntur*; Illic nobiſcum loquutus eſt, *ac ſi Angelus diceret*, Exſpecta, Dominus loquetur nobiſcum: ego jam te voco Iſraëlem, ſed aderit tandem Deus ipſe, qui ratum habeat, quicquid nunc tibi dico. *Quaſi verò non* eſſet Deus ille æternus. *Hoc enim continuo poſt exprimit, quùm dicit*, Jehova memoria ejus, Jehova exercituum. *Sed ita nugantur Judæi, qui brutæ ſunt pecudes, ubi agitur de Chriſto. Cæterùm non videtur magna eſſe ratio, cur multum ſudemus in his Prophetæ verbis. Et quidam etiam ex Rabbinis (ne fraudemus eos ſuâ laude) hoc viderunt, nempe Deum ſic loquutum fuiſſe cum Jacob, ut tamen ſermo communis fuerit toti populo. Nam certe quicquid tunc promiſit Deus ſervo ſuo, hoc ad totum corpus populi ſpectabat, & omnes ejus poſteros. Quid ergo magnopere hìc ſe macerant Interpretes, quum certum ſit, Deum in perſona unius hominis, loquutum fuiſſe cum omnibus poſteris Abrahæ? Et hoc optimè quadrat contextui. Propheta enim jam applicat, ut ille*

ut ita loquar, in usum totius populi, quod hactenus retulit de patriarcha Jacob. Ne ergo existiment, recitari historiam unius hominis, dicit, hoc ad singulos pertinere. Quare? Dominus enim sic locutus est cum sancto Jacob, ut vox ejus sonare debeat in omnium auribus. Quid enim dictum est sancto Viro? An Deus se tantùm illi patefecit? An tantùm promisit, se illi fore in patrem? imò adoptavit totum ejus semen, & extendit suam gratiam ad ejus posteros. Quum ergo ita loquutus sit omnibus Israëlitis, jam magis eos pudere debet suæ defectionis, quùm tamen sint degeneres à patre suo, cui tamen conjuncti erant. Nam sacrum vinculum unitatis erat inter Jacob & filios ejus, quùm Deus omnes simul complexus est amore suo, & omnes simul adoptione dignatus est. Hactenus ille, cujus verba, licet prolixiora, attuli, ut videatur, an lectio hodierna & sensus inde emergens, *quod in Jacobo loquutus sit simul cum ejus posteris quoque*, ita sit durus, & minimè cohærens cum antecedentibus, ex tanti viri judicio. Sic explicat D. Hieronymus: *In patre loquutus & filiis est.* Oecolampadius: *Quæ Jacobo Deus loquutus est, ea & nobis est loquutus: ad nostram enim confirmationem pertinent.* Mercerus: *Tam magnifica pollicens Jacobo, nobis ipsis sanè pollicebatur, & nos ipsos in persona patris Jacob alloquebatur. Hoc Propheta, se cum Israëlitis jungens, inquit, ut promissiones Patribus factas populo in mentem revocet, ut earum recordati vere ad Dominum redeant relictis Idolis. Quæ ab aliis in hunc locum afferuntur, à suscepto argumento, & orationis filo, plurimum absunt: itaque indigna judicamus quæ afferantur.* Drusius: *in Bethel loquutus est cum Jacobo etiam ea, quæ ad nos pertinerent.* Hunc sensum ex Hebræis sequitur Abarbenel. Cæteros Interpretes, qui volet, ipse consulat. Horum authoritas vindicare satis poterit codicum nostrorum lectionem ab injusta Critici accusatione.

Quod ad *secundum* attinet, Novam sc. lectionem Critici, quam substituit, 1. illa barbara est, עִמֵּנוּ pro *Cum eo*, horrida est vox, quæ nec in Bibliis, nec apud Rabbinos, nec in Talmud, nec uspiam legitur. Cum præpositione עִם non jungitur affixum נוּ, sed וֹ, ut dicendum esset עִמּוֹ, & Nun eximendum. Magna Critici hinc apparet seu audacia, seu imperitia, (haud enim facilè est dicere, utra apud ipsum præpolleat) qui novam vocem, & apud Hebræos inauditam, tam confidenter audet obtrudere, quæ ne quidem in Hebrææ linguæ tyrone tolerabilis esset, nedum in Professore Hebræo, & in Critico. Paulò antè castigavit & emendavit quasdam

Textus Hebræi voces anomalas, easque ad analogiam reducendas existimavit: hic jam pro voce regulari & analogâ, irregularem & barbaram vult intrudere. Quidvis sc. ipsi licet, si modò lubet. 2. nulla necessitas est, ut novâ lectione novum quæramus verbis Prophetæ sensum; cùm illa sensum fundant, uti vidimus, verum, planum, & antecedentibus convenientem. D. Calvinus novum hunc sensum vocat, *Torquere Propheta verba prater rationem Grammatica.*

Addam etiam doctissimi Viri D. Joh. Cocceji de hac correctione judicium: ne me solum subinde ita morosum quiritetur Criticus. Is ergo in Comment. in duodecim Prophetas, ita ad hunc locum scribit: *Hac quùm recognoscerem, inspexi notas Hugonis Grotii, magni, quum viveret, literatoris. Is laudat eruditissimum Virum* (Capellum) *quòd uno puncto mutato sensum optimum fecerit. Scio, eruditissimum illum Virum non pro injuria accepturum, si nobis non permittamus sententiam ipsius sequi, qua ne variante quidem codicum lectione nititur, sed solâ conjecturâ. Si probari posset varia lectio, nostra tamen retinenda esset, qua sensum optimum gignit, ut jam demonstravimus. Sed non est varia lectio. Chaldaus legit ut nos.* LXX. mutarunt, *inquit Vir doctissimus, dum vertunt,* πρὸς αὐτὸν, *Rabbini tuentur nostram lectionem. Conjectura est, legi debere* עִמֶּנּוּ Cum eo. *Atqui Hebraei dicunt* עמו, *non* עמנו. *Quis audeat non tantùm receptam lectionem mutare, sed & substituere insolens & inauditum vocabulum? Hoccine permittemus Judaeo homini aut haeretico, ut eo modo claritatem hujus textus obscuret?* Hæc ille.

CRIT. PROV. V. v. 18. *Salomon maritum, ad conjugis amorem vehementem sic adhortatur:* Ubera ejus inebrient te omni tempore, & in amore ejus תִּשְׁגֶּה (cum Schin dextro) errabis jugiter. *Dura,* ait Criticus, *est locutio,* Errare in amore conjugis, *qua vel nullum, vel pravum videtur habere sensum. Nam quî bonus & rectus potest esse Error in conjugis amore? Pugnant enim ista: an verò putandum est, Salomonem praecipere, aut commendare nobis rem malam, Amorem nempe, in quo est error? At si legas* תִּשְׂגֶּה, *cum Sin sinistro, sensus erit planus, apertus, commodus: nam* תשגה *significat,* Multus sis. Multum *itaq;, hoc est, vehementem conjugis amorem commendat isthic Salomon, non verò* errantem, *hoc est, peccantem amorem.*

VIND. Sine causa sollicitatur hic lectio, quæ unanimiter in

codicibus

codicibus Hebræis eſt recepta, ut & à pleriſque Interpretibus. Senſus autem ejus verus commodè eſt inveſtigandus & indagandus. Negamus, ſi ſignificatio *Errandi* in verbo שְׁגֶּה retineatur, vel nullum vel pravum inde emergere ſenſum.

R. Levi Ben Gerſon ita enarrat: תמיד התעסק באהבתה עד שמעוצם התעסקך בה תהיה שוגה בשאר ענינים עד שלא תוכל להפרד ממנה *Semper occupatus ſis, verſeris, in amore ejus, ita ut propter vehementem in ea occupationem erres in cæteris rebus, nec te poſsis abſtrahere ab ea*; Sic præpoſitio ב ſumitur pro בעבור, & vertendum; *Et propter amorem ejus* (vehementiſsimum) *erres jugiter*; in aliis ſcil. rebus. An hic vel nullus, vel pravus eſt ſenſus? Summus atque adeò jugis præcipitur amor, quo fiat, ut omnes aliæ formæ ipſi præ ſua ſordeſcant, nec unquam eum vel imminui, vel defici patiatur. Præpoſitio autem ב hoc ſenſu pro בַּעֲבוּר alibi quoq; reperitur; ut, וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה *Et ſervivit Iſrael in uxore*, hoc eſt, *propter uxorem*, Hoſ.12.v.12. הֲתַשְׁחִית בַּחֲמִשָּׁה *An perdes in quinque*, h. e. *propter quinque*, Geneſ.18. v.28. בְּלַחַץ אוֹיֵב *In oppreſsione inimici*, h. e. *propter oppreſsionem inimici*, Pſ.62.v.10. שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי *Lætatus ſum in dicentibus mihi*, h. e. *propter dicentes mihi*, Pſal.122.v.1. אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב חָיִל *Non ſalvatur Rex in multitudine exercitus*, h. e. *propter multitudinem exercitus*, *Pſal.33. v.16. &c.*

Sic Kaſvenaki: *Præcipit*, שתהיה האהבה מופלגת ביניהם *ut amor ſit ſummus & vehementiſsimus inter ipſos, ita ut ubera ejus ipſum inebrient omni tempore, tanquam res nova, adeò ut etiam propter hunc amorem erret & peccet in acquirendis neceſsitatibus ſuis, cogitationibus ejus ſemper occupatis & detentis in amore ejus.* Sic & ille vult, hac phraſi hyperbolicâ ſignificari ſummum amorem, & errorem, non peccantem in uxore, ſed circa res alias, ex ardentiſsimo & jugi amore uxoris.

R. Salomon adducit expoſitionem R. Moſis Haddarſchan, qui תשגה explicavit per תעסוק בה *Occupaberis in ea, i. e. in amore ejus*, & dixit, verbum hoc in lingua Arabica hunc habere uſum, & exempli loco adfert, לבקש שגויה, pro לבקש עסק: Sed R. Salomon dicit, ſe neſcire ubi hoc legatur, & approbat expoſitionem Rabbinorum, qui verbum שגה literaliter ſumentes, locum hunc ſic explicent; *Propter amorem ejus errabis in cæteris tuis negotiis.*

Ex

Ex Christianis Mercerus ita ad hunc locum scribit: *Addit* (Salomon) *insignem hyperbolem ad eximium amorem describendum;* In amore ejus erres assiduè, *ut velut extra te sis, & rerum aliarum obliviscare præ ejus amore. Vult unicam instar omnium esse, &, si in amore errandum est, in uxore potius errandum, quam in aliena, ut subjungit* (v. seq.) *Interim errorem viro ob uxoris amorem non permittit, ut nonnulli Hebræorum* (Aben Esra) *hunc locum acceperunt;* Habeberis tanquam errans, si assiduus in eam amore sis: *unde & Hebræorum doctores in Pirke avoth cap.1. prohibent etiam cum uxore multiplicari colloquium, tantum abest cum aliena, quòd immodicus uxoris amor à Sapientiæ & Legis Divinæ studio abstrahat, ac Dei cultu, &c. Hinc alii Hebræorum* תשגה Erres, *ex Talmudicis exponunt,* תַּעֲסוֹק Occuperis, Vaces, *quomodo & in lingua Arabica sumi dicunt: Alii,* Delecteris (Paraphrastes Chaldæus) *ut volunt sumi Psalm. 7. in titulo. Sic & noster Interpres reddit,* Delectare, *quod dursusculum videretur jubere Salomon,* In uxoris amore errare. *Sed nihil est aliud, quam insignis Hyperbole amoris eximii erga uxorem, quo velut erres, & in rebus aliis parum sapias, præ amoris vi omnium oblitus, unde & Amantes ferè sunt Amentes. Hoc si ad Sapientiæ & Legis studium cum aliis referas, aptissimè quadrat, ut præ intento in eam animo apud te non sis. Græci doctè sensum expresserũt,* Ἐν τῇ ταύτης φιλίᾳ περιφερόμενος, πολλοστὸς ἔσῃ In ejus amore circumvolutus, & velut huc illuc delatus & oberrans, multus eris. Hæc ille.

Ex his omnibus satis, nî fallor, patet veritas & bonitas nostræ Lectionis: nullaque necessitate, & fundamento nullo, aliam à Critico ei præferri, quæ in nullo codice invenitur. Nostra lectio idem dicit in sensu, quod conjectura Critici, sed longè adhuc insuper elegantiùs, & per elegantem figuram.

CRIT. II. SAM. VI. v. 2. David dicitur de Bahale Jehuda adduxisse Jerosolymam, Arcam Domini, אֲשֶׁר נִקְרָא שֵׁם שֵׁם יְיָ צְבָאוֹת הַכְּרוּבִים עָלָיו *ubi Judæorum Commentatores, post Paraphrastem Chaldæum, volunt Arcam vocari hoc loco* שֵׁם Nomen, *explicari autem statim, quodnam sit illud* Nomen, *nempe* Nomen Domini exercituum, qui inter Cherubinos supra illam arcam habitat. *Et Kimchi hanc rationem addit, cur hoc loco, non alibi, Arca vocetur* שֵׁם; *quia scilicet Nomen Dei exercituum sanctificatum fuit super eam in terra Philistæorum. Sed hæc sunt somnia & deliramenta Judaica. Simplicius*

multò est, ut isthic pro שֵׁם *legamus* שָׁם, *hoc est*, Ibi: *Ita sensus erit:* Super quam (*nimirum Arcam*) invocatur (ab Israëlitis) nomen Domini exercituum, habitantis inter Cherubinos, qui sunt super eam. *Atque ita legisse videntur LXX. Interpretes, qui ita locum istum reddiderunt:* Τοῦ ἀναγαγεῖν ἐκεῖθεν τὴν κιβωτὸν τοῦ θεοῦ, ἐφ' ἣν ἐπεκλήθη τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου τῶν δυνάμεων καθημένου ἐπὶ τῶν χερουβὶμ ἐπ' αὐτῆς.

Capite IX. libri sexti Criticæ eundem hunc locum adducit, *& Masorethas taxat, quòd malè Accentum Reviah superscripserint priori* שֵׁם, *quasi hic esset sensus*; quæ (*Arca*) vocatur Nomen, Nomen, *inquam*, Domini Dei exercituum. *At hic est sensus falsus. Deus quidem censebatur habitare inter Cherubinos super Arcam, ita ut ubi erat Arca, ibi censeretur Deus ipse, at ipsa tamen Arca non vocabatur* יהוה, *quod nomen Deus sibi soli fecit proprium, noluit ulli præter se communicari. Itaque isthic vel expungendum est alterum* שֵׁם, *& prius punctandum est* שָׁם Isthic, *hoc modo*, אֲשֶׁר נִקְרָא שָׁם יְהוָה Ubi (*hoc est, super quam*) invocatur Deus exercituum, *vel si utrumque* שֵׁם *retineatur, alterum erit punctandum* שֵׁם Nomen, *alterum verò* שָׁם Ibi, *hoc modo*, אֲשֶׁר נִקְרָא שֵׁם שָׁם יי צְבָאוֹת *hoc est*, Ubi (*vel*, super quam) invocatur nomen Domini exercituum. *Dicitur autem*, Nomen Domini exercituum invocari super Arcam, *non quòd Arca vocaretur* יהוה צבאות, *sed quia homines, Deum adoraturi, ad Arcam convenirent, & ad illam se converterent, faciemq; obverterent.*

VIND. Sine ulla causa communis & recepta Codicum Hebraicorum lectio vexatur, & novâ conjecturâ gravatur: quia illa optima & simplicissima est, atque simul etiam elegantissima & emphatica.

Quod si enim ita construamus, ut עָלָיו construatur cum אֲשֶׁר, per pleonasmum tritissimum & frequentissimum in hac lingua, simplicissimus & convenientissimus inde emergit sensus; אֲשֶׁר עָלָיו נִקְרָא שֵׁם שֵׁם יְיָ צְבָאוֹת *Ad quam*, vel, *Juxta quam* vel, *Super quam invocabatur Nomen, Nomen*, inquam, *Domini Dei exercituum, sedentis inter Cherubinos.* Sic Textui nulla vis infertur, nihil torquetur, structura Grammatica observatur, sensus etiam verus, & cum Critici mente conveniens, elicitur. Verbum enim קָרָא sæpius ita constructū reperitur, cum אֲשֶׁר & עַל: ut; אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עֲלֵיהֶם

Super quibus invocatur nomen meum, 2.Chron.7.v.14. בַּבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו *In domo hac, super quam invocatur nomen meum*, Jerem.7.v.10.11. & 34.v.15. וְהָעִיר אֲשֶׁר נִקְרָא שִׁמְךָ עָלֶיהָ *Et urbs, super quam invocatur nomen tuum*, Dan.9.v.18. Geminatio Nominis שם est de emphasi & elegantia, ut videre est in Thesauro Grammatico, lib.2. cap.2. Accentus Revia, priori שם impositus, huic sensui nihil obstat, quia nonnisi exiguæ respirationis est nota, quæ hic isto sensu facienda: unde & in hujusmodi geminationibus quandoque Pesik positum reperitur post prius Nomen: vide Genes.22.v.11. & 46.v.2. Eccles.7.v.24. &c. Præterea sæpius Deus vocatur יושב כרובים *Insidens Cherubinis*, neque tamen ullibi additur Cherubinis, *qui sunt super Arcam*, ne quidem ubi *Arca* mentio præcedit; ut, וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה צְבָאוֹת יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים *Et tulerunt inde Arcam fœderis Domini exercituum, insidentis Cherubinis*, 1.Sam.4.v.4. Sic absolutè Deus vocatur ישב הכרבים, 2.Reg.19.v.15. 1.Chronic.13.v.6. Psalm.80.v.2. Jesa.37.v.16. Sic verterunt Junius & Tremellius: *Ad quam invocabatur nomen, nomen Jehova exercituum, insidentis Cherubinis.* Nihil simplicius hac constructione & versione.

Ex Hebræis constructionem istam quoque probavit Abarbenel, sed paulò alio sensu; עָלָיו enim sumit pro, *Propter quam*, vel, *Per quam*, & verbum קָרָא significatione *Proclamandi, Prædicandi*, quomodo verbum hoc usurpatur Jonæ 3. v. 2. וּקְרָא עָלֶיהָ אֶת הַקְּרִיאָה *Et proclama contra eam proclamationem*: Sic itaque [illegible]: אשר נקרא ונתפרסם ונכרז שם שם צבאות עליו ובעבורו כי בעבור הנפלאות אשר עשה הארון נתפרסם בכריזה מופלאת שם יהוה צבאות בין בארץ פלשתים בין בקרב ישראל hoc est, *Per & propter quam promulgabatur, divulgabatur, & prædicabatur Nomen, Nomen Domini Dei exercituum. Nam propter miracula, quæ fecit Arca, mirabiliter divulgabatur & proclamabatur Nomen Domini exercituum, tam in terra Philistæorum, quàm in medio Israëlis.* Hæc quoque expositio elegans est, & cum Grammaticæ legibus, usu linguæ & Scripturæ conveniens. Quod si ergo illa altera expositio quorundam Hebræorum Critico non placeat, habet hic aliam ex Hebræis, minus coactam, neque somnia & deliramenta Judaica sapientem.

Alii שֵׁם accipiunt pro בְּשֵׁם *De nomine*, per ellipsin Præpo-

sitionis

ſitionis ב, hoc ſenſu; *Quæ* (Arca) *vocatur de nomine, nomine Dei exercituum, inſidentis Cherubinis, qui ſuper eam*; quia ſcil. vocatur *Arca Dei*. Alii: *Super quam invocatur nomen, nomen, inquam, Domini Dei exercituum, ſedentis inter Cherubim, qui ſuper eam.*

Hoc modo cùm commodiſsimè & convenientiſsimè, etiam ad mentem Critici, ſine ulla vi exponi poſsint verba Hebræa, quæ quæsò nos adigit neceſsitas, illa ſuggillandi, corrigendi, & caſtigandi? Expoſitionem illam Hebræorum non opus eſt ut acceptemus: nemo illam nobis obtrudit. Sequamur id quod planiſsimum eſt. Illam tamen Verſionem videtur juvare locus huic Parallelus, 1.Chron.13.v.6. ubi legimus: *Ad adducendum inde Arcam Dei, Dei inſidentis Cherubinis*, אֲשֶׁר נִקְרָא שֵׁם (quod reddendum videtur) *quæ vocatur* Schem *Nomen*. Sed nos exiſtimamus, ſenſum hujus loci, qui conciſus & minus plenus eſt, petendum & perficiendum eſſe ex loco Samuelis pleniore & planiore, & verborum illorum ſenſum eſſe, אֲשֶׁר עָלָיו נִקְרָא שְׁמוֹ *Ad quam*, vel, *ſuper quam invocatur nomen ejus*, vel, *quæ vocatur de nomine ejus*, ſcil. Dei, inſidentis Cherubinis, cujus ibi fit mentio. Sic faciunt Pagninus, Tremellius & alii. Ut fruſtrà hunc quoque locum Criticæ lib.1. cap.9.§.10. ceu per tranſpoſitionem verborum depravatum, conjecturâ ſuâ corrigere & emendare ſatagat, quaſi in lib. Paralipom. verba meliùs ſic collocarentur & ordinarentur; אֲשֶׁר נִקְרָא שֵׁם יְהוָה יוֹשֵׁב הַכְּרוּבִים *Super qua invocatur nomen Domini, &c.* Quid opus eſt hujuſmodi correctione, cùm & ex eo ordine, quem nos habemus, hic ſenſus elici poſsit? Locorum Parallelorum uſus hic eſſe debet, ut locum unum ex altero & per alterum explicemus & illuſtremus; non verò corrigamus & emendemus. Diverſi nimirum Scriptores, diverſis temporibus, verbis quoque diverſis eandem rem exprimunt, ut ſup. dictum pluribus.

CRIT. GENES. XXVI. v. 33. Et vocavit (*Iſaac*) illam *aquam, ſive puteum*, שִׁבְעָה Septem. *Meliùs legeretur* שְׁבֻעָה Juramentum; *quia illâ die inierat, vel inſtauraverat Iſaac fœdus prius, cum Abimeleco ab Abrahamo percuſſum, illudq́ſolenni juramento confirmaverat, unde factum eſt, ut puteum, qui eo die repertus eſt, vocaverit* שְׁבֻעָה Juramentum, *propter ſolemne illud jusjurandum. Quod & hinc confirmatur, quia immediatè ſubjicitur*; Propterea nomen civitatis dictum eſt בְּאֵר שֶׁבַע Puteus juramenti. *Nam etſi dici potuerit* שֶׁבַע Septem, *pro-*

pter septem agnas quas seposuerat Abraham, cùm fœdus illud cum Abimeleco perceuteret, tamen quia in hac fœderis ab Isaaco facta revocatione nulla mentio facta est septem illarum agnarum, non videtur hoc loco urbs dici באר שבע *à* שֶׁבַע septem, *sed à* שְׁבֻעָ Jusjurandum, *ideoq; puteum dictum fuisse* שְׁבֻעָה Juramentum, *potius quam* שִׁבְעָה Septem: *Et sanè Septuaginta sic legerunt: reddiderunt enim* ὅρκον & πόλιν ὅρκου.

VIND. In reipsa, & ratione assignatâ, quare Puteus iste sic vocatus fuerit, non multum repugno: sed nego, ideò vocem istam esse corrigendam, & aliter punctandam. Quidni enim שֶׁבַע & שִׁבְעָה etiam possunt significare *Juramentum?* Sanè multi Interpretum ita sumunt & exponunt, pro שְׁבוּעָ, vel שְׁבוּעָה. Licet istæ formæ sint communiores & usitatiores, tamen non impedit, quò minus aliarum etiam formarum nomina, idem significantia, ab eadem radice deriventur. Sic à ישע deducitur יֵשַׁע & ישועה: à שמע similiter שֵׁמַע & שמועה: ab אלם itidem, אֵלֶם & אֱלֹהַּ &c. quid ergo impedit, ut non pariter à שֶׁבַע deducamus שֶׁבַע & שבועה pro *Juramento?* Sanè quin in nomine באר שֶׁבַע punctatio illa sit genuina, recta, & legitima, non dubitari potest, cùm nomen illud toties occurrat in Scriptura sic punctatum. Si illud sic rectè punctatum est, & à *Juramento* nomen habet, quidni & שִׁבְעָה ita esse possit? Aut si hoc corrigendum, corrigendum etiam illud erit in omnibus locis ubi occurrit, in בְּאֵר שֶׁבַע: quod non puto Criticum dicturum. Accedit quòd in istis nominibus, quæ in Nomina propria convertuntur, punctationes aut formę usitatæ & communes non debent requiri. Idem scil. nomen, quod Pater antea usurpaverat, retinuit Jacobus. Audiatur doctiss. Mercerus: *Ego idem nomen puto & patrem* (Abrahamum, Genes. 21. v. 31.) *& filium imposuisse, ut studia utriusque in his puteis eadem fuerunt & fodiendis & nominandis, ut dictum est: Et jam cùm nihil erat, quod nomen positum à patre mutaret, cùm altâ pace & quiete per Palæstinos, cum Rege inito fœdere, potiretur & frueretur, imposuisse huic puteo à* Juramento, *ut Pater* Beersaba à Juramento *illic interposito inter se & Abimelechum. Licet enim septem agnæ intercessissent in testimonium fœderis, quod* (Septem) שבע *ex ambiguitate linguæ potest significare; illic tamen testatus est à Moses, non à 7. Agnis, sed à Juramento dictum puteum* Beerseba, כי נשבעו שניהם quòd ambo jurârint, &c. *Sic*

nunc

nunc filius consono nomine vocat שִׁבְעָה, *non à 7. Rectè ergo LXX.* ὅρκον *verterunt, licet reprehendat eos Hieronymus, sed immeritò.* Ideò nomen urbis, *fuit scilicet vel est,* Beerséba usq; in hodiernum diem, *inquit Moses,* Urbis *sc. juxta puteum illum, ut sicut ab Abrahami temporibus, obturato illo puteo, a quo locus & urbs vicina dicta fuerat: sic deinceps eodem puteo refosso, & eodem nomine vocato* שִׁבְעָה *vocaretur in perpetuam rei memoriam, apertè urbs eodem nomine* Beerseba, *ut puteus recens refossus* שִׁבְעָה *à* Juramento, *quod denuò illic inter Isaacum & Abimelechum intercesserat, in fœdere ineundo, ut aliàs inter Abimelechum & Abrahamum.* Hactenus ille. Itaq; retineatur nomen שִׁבְעָה, applicetur ei significatio *Juramenti*; & lis erit composita: quia nulla necessitas urget, quicquam hic immutandi: Cajetanus: *Juxta Hebræum*, inquit, *habetur,* Vocavit puteum ipsum Juramentum: *hoc enim nomen quadrat tùm Hebrææ dictioni, tùm eventui, qui illo die fuit.* Sic ex Hebræis Isaac Arama in Akédath Jizchack vult, שבעה & שבע diversa nomina, idem notare. In qua sententia etiam fuerunt Haskuni & Abarbenel. Schindlerus in Lexico ex his exemplis ponit שבע & שבעה pro *Juramento.*

Aben Esra hîc annotat; *radicem* שבועה *esse* שִׁבְעָה: h. e. *Juramentum à* שִׁבְעָה Septem *dici.* Rationem non explicat: pollicetur se eam explicaturum ad Numer. 30. v. 3. sed illic nihil habet. Explicatur autem ab Abarbenele ad Genes. 21. v. 31. *Aben Esra,* inquit, *scripsit* שְׁבוּעָה *sic dici à* שִׁבְעָה. *Itaq; sciendum est, quare id fiat, quæ sit ejus rei ratio; item, quare Abrahamus agnas septem, & non alium numerum, illic statuerit & adhibuerit? Fortassis, quòd Gentiles illis temporibus credebant in Septem Planetas, eorumq; super se influentias; ac proinde etiam per illos jurabāt; inde factum est ut* שְׁבוּעָה Juramentum, *dictum fuerit à* שבעה Septem: *Atq; hinc fortè etiam Abrahamus, ut loqueretur ad cor Abimelechi, & secundum ejus fidem, septem seorsim statuit agnas, & tale juramentum comp eperunt invicem; ut super eum, qui illud transgrederetur, Planetæ illi septem mala quævis effunderent. Sic potest fieri, ut Juramentum illud quod ibi fecerūt, à septem illis Agnis; atq; adeò inposterum omne Juramentum, in hujus fœderis memoriam, quod duo isti pepigerunt, sic vocatum fuerit.* Sic composita seu mixta hîc in voce שִׁבְעָה esset significatio, q. d. *Juramentum per septem agnas.* Sed hæc suo loco reliquimus, nec cuiquam obtrudimus. Quæ antea dicta sunt, sufficere possunt ad lectionis Hebraicæ bonitatem vindicandam.

CRIT. OBAD. v. 7. Prævaluerunt adversus te viri pacis tuæ (hoc est, pacem tuam simulantes) לַחְמְךָ יָשִׂימוּ מָזוֹר תַּחְתֶּיךָ. *Chaldæus Paraphrastes exponit*, אָכְלֵי פְתוֹרָךְ Comedentes in mensa tua. *Eum sequitur* Kimchi; Qui comedunt panem tuum. *Volunt subaudiri*, אָכְלֵי : *sed durum planè illud est. Jarchi sic explicat*; Quin etiam cibum tuum posuit tibi frater tuus Jacob in vulnus: dedit enim tibi panem & jusculum lenticulæ, ac propter illud contempsisti primogenituram tuam. *Sed longè illud petitum est: neque verò vult hîc, Idumæos sic malè habitos fuisse ab Israëlitis, Jacobi posteris. Itaque meliùs multò legeretur* לֹחֲמְךָ *hoc est*, vel, Qui pugnant adversus te, *vel*, Qui cibant te: *nam* לָחַם *utrumque significat*, Pugnare, & Alere, *seu* Cibare, *vel*, Vesci. *Septuaginta vocem illam planè omiserunt.*

VIND. ℟. Nulla necessitas lectionem receptam Hebræam vellicandi, vel corrigendi: quam nemo hactenus in dubium vocavit.

Nam *primò* sunt ex Interpretibus, qui sensum eum, quem Paraphrastes Chaldæus & Kimchi, sunt amplexi, subaudientes אכלי sub voce לחמך, quâ ratione commodissimus emergit sensus. *At durum planè illud est*! Cur durum? an exemplis caret istiusmodi elliptica loquutio, in qua prius substantivum, vel participium substantivi loco positum, deficit? Nequaquam, ut ex Grammatica constat: Prov. 20. v. 1. לֵץ הַיַּיִן *Derisor est vinum*, h. e. שׁוֹתֶה יַיִן *Bibens vinum*. Phrasis etiam ipsa non est dura, neque à stylo Scripturæ aliena. Audiamus doctissimum Mercerum, post varias expositiones adductas, ita scribentem: *Verùm dum locum illum Psalm. 41. cum hoc versu confero, (ubi post* אִישׁ שְׁלוֹמִי *sequitur* אוֹכֵל לַחְמִי, *expresso eo quod hoc loco desideratur: inquit enim*, גַּם אִישׁ שְׁלוֹמִי אֲשֶׁר בָּטַחְתִּי בוֹ אוֹכֵל לַחְמִי הִגְדִּיל עָלַי עָקֵב) *non possum quin in sententiam & expositionem illam inclinem, quâ ante* לחמי *subauditur* אכלי. *Nam ejusmodi eclipses sunt in Scriptura frequentissimæ. Atque haud scio, an ad illum locum Psalmorum hic Propheta hoc loco alluserit. Collatione autem locorum, certus aliorum sensus elicitur.* En longè aliud, quàm Critici, de hac expositione judicium!

☞ Si hoc durius & longiùs petitum videatur, sunt *secundo loco*, qui ex præcedentibus hujus ipsius versus verbis subaudiunt אַנְשֵׁי *Viri*; quod & ipsum sæpiùs in Scripturis occurrit: *Et viri pacis tuæ*, h. e. familiares, amici tui, seu veri seu ficti, tecum convivantes. Hæc

expositio

expoſitio non diſplicuit Calvino, qui tamen nec præcedentem rejicit aut aſpernatur: *Viros, inquit, pacis, etiam vocant Convivas vel familiares. Alii vertunt:* Qui comedunt panem tuum: *& illa interpretatio tolerabilis eſt: quia non dubium eſt, Chaldæos & Aſſyrios, ut erant inexplebiles, captaſſe prædam ex Idumæis. Quiſquis enim tunc venatus eſt eorum amicitiam, neceſſe fuit ut afferret aliquid pretii. Quum ergo ita venderent ſuam amicitiam, merito Propheta vocat eos* Viros pacis, *reſpectu eorum, quorum vorabant ſubſtantiam. Sed poſſumus aliter interpretari, quaſi diceret, Familiares & Convivas.*

Si & hæc expoſitio non adlubeſcat, en *tertio loco* alios, qui ſine ellipſi explicant; Panem tuum poſuerunt (*ſc. viri illi pacis tuæ, quorum meminit*) vulnus ſub te, h. e. *Fœderati & pacifici, atque amici illi tui efficiunt, ut convictus, qui illis tecum eſt communis, tibi ſit offendiculo & laqueo: inde enim occaſionem ſumunt te* prodendi, *quum hac familiaritate conſilia tua reſciſcentes, ea hoſti aperiunt, &c.* In hac expoſitione nihil eſt duri & coacti. Eam ſequitur R. Salomon. Sed quod ille in ſpecie ad Jacobum refert, rectiùs generaliter accipitur & intelligitur. Mirum eſt, nihil horum ſapere palato Critici noſtri, quæ hactenus Interpretibus doctiſsimis & eruditiſsimis ſatisfecerunt. Itaque cùm ex his appareat, lectionem receptam commodè, optimè & verè, ſerieique totius contextus convenienter, poſſe exponi, magnæ audaciæ eſt, ſine ulla authoritate & exemplo ab ea velle recedere, & novam comminiſci.

CRIT. II. SAM. XXI. v. 20. *Vir quidam procerus & giganteâ ſtaturâ, dicitur* אִישׁ מָדִין, *quod Keri vult legi,* מָדוֹן Vir litigioſus, jurgoſus, *quam lectionem ſecuti ſunt LXX. qui in Sixtina editione habent ἀνὴρ μαδών. At Vulg. Verſ.* Vir Excelſus: *videtur legiſſe,* מִדִּין Menſurarum, *h. e. procerus. Legi commodiùs poſſet,* מִדְיָן Midjanita.

VIND. Vox hæc מדין hoc loco eſt diverſæ ſcriptionis & lectionis. Vox ſcripta ſignificat *Homo menſurarum*, uti manifeſtè vocatur 1. Chron. 20. v. 6. אִישׁ מִדָּה *Vir menſuræ,* ſc. magnæ, prægrandis. Vox lecta ſignificare videtur *Hominem litigioſum, contentioſum.* Vide quæ de hac diverſitate ſcripſimus ſup. cap. 2. ad locum libri Chronicorum. Cur verò *commodiùs* vox ſcripta in Textu *legi* poſſet מִדְיָן *Vir Midjanita*; rationem reddere debuiſſet Criticus: nos enim eam non videmus. Et locus libri Chronic. docet, alio ſenſu vocem ſcriptam hîc accipiendam eſſe: obſtat etiam

conſenſus

consensus codicum & Interpretum optimorum. LXX. Græci etiam pro nomine proprio acceperunt hanc vocem, sed retinuerunt lectionem communem, reddentes Μαδών. Audax factum! dicere *commodiùs sic legi*, & rationem nullam reddere.

Crit. I. Reg. XV. v. 21. *Cessavit Bahasa ab ædificanda Rama,* וַיֵּשֶׁב בְּתִרְצָה *& mansit in Tirza. Sic legit Chaldæus Paraphrastes. At meliùs legeretur* וַיָּשָׁב *pro* וישוב Et reversus est Tirzam: *atq; sic etiam legerunt Septuaginta.*

Vind. Vox וישב sine punctis scripta, utroque modo legi, & utrumque significare potest. Cùm verò hanc lectionem וַיֵּשֶׁב codices Hebræi omnes habeant, & illa sensum reddat verum, commodum & convenientem, quid opus est eam mutare? Si LXX. legerunt וַיָּשָׁב, Chaldæus legit וַיֵּשֶׁב, & ita authoritas authoritati opponitur. Narrat illic historia sacra, bellum fuisse inter Asam regem Judæ, & Baasam, Regem Israëlis: & Baasam ascendisse adversus Judam, & ædificasse seu munivisse Ramam, ut Regem Judæ quasi includeret, omnemque exitum ipsi adimeret: Asam, hoc viso, missis legatis cum donis magnis ad Benhadadum Regem Aram, petiisse ut fœdus secum ineat, aut potiùs fœdus cum patre initum renovet, atque irritum reddat fœdus cum Baasa Rege Israëlis initum; moremque gessisse Benhadadum regi Asæ, & exercitum in auxilium ei misisse contra Regem Israëlis. *Hoc cùm Baasa audiisset*, inquit hîc Scriptura, *destitit ædificare Ramam*, וַיֵּשֶׁב בְּתִרְצָה *Et habitavit in Tirza.* Sensus manifestus est; h.e. *Et ivit & habitavit, recepit se Tirzam sedem suam, noluitq; ulteriùs bellum gerere contra Asam.* Ita subintelligitur, Illum *destitisse à proposito suo ædificandi Ramam, & reversum* habitasse seu mansisse in Tirza, quæ ante conditam Samariam sedes fuit Regum Israëlis. Idem ergo est ac si diceretur, וַיָּשָׁב וַיֵּשֶׁב בְּתִרְצָה. Sic si וַיֵּשֶׁב legas, subintelligendum erit וַיָּשָׁב. Nulla causa communem lectionem hîc vexandi aut mutandi. Paraphrastes Chaldæus vocem בְּתִרְצָה hîc reddidit appellativè, וִיתִב בְּתַרְעִיתָא h.e. *Et habitavit (fuit)* יְרָא וְחָרֵד *timore ac tremore plenus.*

Crit. Jobi V. v. 15. Servabit מֵחֶרֶב à gladio, ab ore eorum, & à manu fortis, pauperem. *Chaldæus παραφράζει*, Ab occisione oris eorum, *durè & coactè. Commodiùs legeretur* מָחֳרָב Desolatum, *ut sit participium Hophal: nam* הֶחֱרִיב *est* Desolare, Destruere: *sic erit synonimon vocis* אֶבְיוֹן.

Vind.

VIND. Neque hic causa est aliam novam & ignotam lectionem quærendi, cùm lectio Hebræa sensum fundat planum, commodum, & convenientem: *Servabit*, inquit, sc. Deus: quem? אֶבְיוֹן *Egenum*: unde? מֵחֶרֶב *à gladio*, מִפִּיהֶם *ab ore eorum*, è faucibus eorum, quibus eum quasi deglutire minantur, vel à maledica & calumniosa lingua eorum, ומיד חזק *& è manu fortioris.* Quid necesse novum subjectum fingere, cùm in textu sit expressum? Sic est *ἀσύνδετον*, מֵחֶרֶב מִפִּיהֶם, pro מֵחֶרֶב וּמִפִּיהֶם, figura in Sacris satis frequens. In simili sensu conjunguntur *Gladius*, *Os*, *Manus*, Psal.22. v.22. cùm David inquit; *Eripe à gladio animam meam, de manu canis unicam meam, serva me ab ore leonis.* Hic sensus est planissimus, ut nesciam, cur alius his verbis sensus, vel lectio alia sit quærenda. Cum Chaldæo Paraphraste facit R. Salomon: *Et servat afflictos à gladio. A' quo gladio? ab ore eorum, &c.* Prior expositio præferenda.

CRIT. SOPHON. III.v.7. Et non exscindetur מְעוֹנָהּ habitaculum ejus. *Tam benè legeretur* מְעֻוֹנָהּ Propter iniquitatem ejus.

VIND. Tam benè legeretur, si sic scriberetur: quia verò non sic scribitur, nequaquam tam benè legitur. Lectio codicis Hebræi sensum fundit bonum, verum, argumento convenientem. Unde prophanæ temeritatis est eam sollicitare. Dicit Deus; *Dicebam* (sc. apud me); *Utique timebis me* (tu sc. Hierosolyma) *Accipies disciplinam* (capies documentum ex pœnis, quas Gentibus immisi, & eorum exemplo sapies), *Ut non succidatur habitaculum ejus* (h. e. *tuum*, per mutationem personæ, quæ frequens est in Prophetis, qui modò in secunda, modò in tertia persona loquuntur: & per Synthesin singulare collectivum ponitur pro plurali; *Habitacula & domos eorum*) vel, *Sanctuarium*, *Templum*, quod aliquando per מָעוֹן intelligitur. Quid in hac lectione desiderari possit, vel quæ justa & necessaria causa sit novam quærendi & excogitandi, ego non video. Si ita licet crisin sacram exercere, millena talia mox invenientur, in quibus alia substituetur vox, quæ æquè benè sensui videtur convenire. Non quicquid nobis bonum & rectum videtur, statim Textui Sacro inserendum, vel assuendum: sed quod in eo legimus, ut rectè id intelligamus & explicemus laborandum. An sic in Sacrum contextum liceat grassari, cordati judicabunt.

TTTtt

Atque hæc ſunt exempla melioris punctationis ſecundum ſenſum, à Critico hic producta.

Hinc progreditur ad *Exempla melioris lectionis, per Accentus pauſantes. Horum*, inquit, *afferri poſſent non pauca, unum tantùm aut alterum adducam inſigne.* Videamus.

CRIT. ESDRÆ III. v.12. *Accentus diſtinguens Sakephkâton malè collocatur ſuper vocem* בְּיָסְדוֹ Cùm fundaretur. *Sic enim oritur ſenſus falſus; nempe ſeniores, qui ex captivitate redierant, vidiſſe primam domum cùm fundaretur; cùm Eſdræ mens eo loco ſit, ſeniores, qui redierant ex captivitate, fleviſſe, cùm viderent fundari ſecundam domum, quòd ſcirent, eam ſtructurâ longè eſſe inferiorem priori, quam oculis ſuis ante captivitatem uſurpaverant. Itaque Accentus Sakephkâton rejiciendus eſt in vocem antecedentem* הָרִאשׁוֹן.

VIND. 1. In genere; Quoad rationem Accentuum, nullum dubium eſt, quin inſignis & maximus ſit eorum uſus, ad varias orationis affectiones deſignandas: ſed & illud Hebræi fatentur, & acerbè deplorant, magnam partem notitiæ illius periiſſe, & in oblivionem veniſſe. Itaque, ubi non ſemper rationem illorum aſſequuntur, non dubitant, quin ratio illorum tamen conſtet, & certa ſit, quamvis nos eam non intelligamus, neque de emendanda aut corrigenda ea cogitant. Satiùs ducunt, ſuæ ignorantiæ talia adſcribere, quam ex conjecturis, in re incerta & non ſatis liquidò perſpectâ & exploratâ, correctionem moliri. Et certè temerarium eſt, vel erroris redarguere, vel caſtigare & emendare, quod non probè intelligas. Sic legimus apud Aben Eſram in libro מאזני לשון הקדש pag.179. ubi adducens locum Hoſ.4.v.10. עָזְבוּ לִשְׁמוֹר, & dicens, ibi eſſe finem verſus, neque cohærere verba illa cum ſequentibus, ſcribit: כי הנה נשים המפסיק הפסוקים שאיננו יודע הטעמים חלילה חלילה: *Si hoc diceremus, accuſaremus illum, qui Verſus diſtinxit, ac ſi non intellexiſſet rationem Accentuum, quod abſit!* Sic ad Exod.6. v.27. *Eſt mirandum de eo qui ordinavit Capita & Verſus, quòd hunc Verſum, qui cohæret cum ſequentibus, diſtinxerit & ſeparaverit; quamvis rationem ignoremus. Sic enim cohærent verba;* Et in die quo loquutus eſt Deus ad Moſen; Ego ſum Deus, loquere ad Pharaonem. Sic Deut.2. v.16. 17. *Procul dubio author pauſationum*

xum scivit rationem, quare sic fecerit: nam scientia ejus amplior erat scientiâ nostrâ, &c. Et alibi; *Vehementer miror, quomodo errare potuerit* המפסיק *qui Distinctiones fecit, cùm ille fuerit Esras. Certum hoc est, post hunc Pausatorem neminem venisse, qui sapientiâ & hujus rei peritiâ illi sit conferendus. Nullibi enim distinxit, nisi ubi convenientissimum fuit.* Videat Lector etiam, quæ de Usu Accentuum ex Hebræis adduximus in nostro Tractatu de Punctis, parte 1. cap. 14.

2. In specie dicimus, non probari à Critico sufficienter, Accentum Sakephkáton malè positum super vocem בְּיָסְדוֹ. Verba versus illius ita habent: *Et multi ex Sacerdotibus & Levitis, & Capitibus Patrum, Senes item,* אֲשֶׁר רָאוּ אֶת הַבַּיִת הָרִאשׁוֹן בְּיָסְדוֹ זֶה הַבַּיִת בְּעֵינֵיהֶם בּוֹכִים בְּקוֹל גָּדוֹל וגו׳.

Vox בְּיָסְדוֹ *vel* refertur ad præcedentia, *Domum sc. priorem*, seu ad Templum primum, *vel* ad sequentia, *Domum secundam*, cujus fundamenta tum erant posita.

Si ad præcedentia referatur, sensus hîc est, *Qui viderunt Domum primam in fundatione sua*; non, ut Criticus interpretatur, *cùm fundaretur, seu fundamenta ejus jacerentur*: sed; *Dum in fundatione sua esset, dum adhuc staret & existeret.* Sed inquiet, *quomodo sequentia cum his jam cohærent?* ℞. Sic: *vel* ex præcedentibus repeti potest, כַּאֲשֶׁר רָאוּ Cùm viderent *domum hanc oculis suis* (& tantam ejus à priore dissimilitudinem & disparitatem animadverterent) fleverunt voce magnâ. Ita exponit Kimchius: *Vel* suppleri potest nudum Vav copulativum: וזה הבית בעיניהם *Qui viderunt domum priorem in fundatione sua*, & *domum hanc, oculis suis.* Ellipsis hæc utique est frequentissima: *Vel* possunt ista verba dependere à relativo אֲשֶׁר, & ita construi, אֲשֶׁר בְּעֵינֵיהֶם זֶה הַבַּיִת *Qui viderunt domum priorem in fundatione sua*, (&) *in quorum oculis* (simul) *erat domus ista, fleverunt voce magnâ:* Vel ita: *Qui viderunt domum priorem in fundatione sua, domo hac in oculis ipsorum, sc. existente, oculis ipsorum obversante, fleverunt.* Quocunque modo ex istis verba hæc sumantur, sensus emergit verus, & locum habet Accentus Sakephkaton, qui leve duntaxat facit incisum.

Si ad sequentia referatur, non minùs locum habere potest: Observandum enim hîc, non simplicem poni Infinitivum: *In fundare, cùm fundarent domum hanc in oculis ipsorum*; sed cum Affixo pro-

nomine relativo, & esse exemplum pleonasmi Pronominis relativi cum expresso Nomine substantivo ad majorem declarationem; *Cùm fundarent eam hanc domum in oculis ipsorum.* Sic optimè quadrat Accentus Sakephkaton, levem distinctionem faciens, quod & in Latina lingua observatur, in qua sic hæc oratio scribi & distingui solet; *Cùm fundarent hanc, hanc, inquam, domum in oculis ipsorum,* quâ ratione appositissimè reddi potest, observatâ accentuum ratione, nullâ vi, nullâ figurâ aut anomaliâ textui illatâ. Sic Exod. 35. v. 5. legitur: כָּל נְדִיב לִבּוֹ יְבִיאֶהָ אֵת תְּרוּמַת יְהוָה: *Omnis spontaneus corde, adducet eã* (sc. תרומה cujus in proximè præcedent. verbis facta mentio) *oblationem Domini*; ubi supra יְבִיאֶהָ est Sakephgadol, quia sensus est; *Eam, oblationem*, inquam, *Domini.* Sic Proverb. 14. v. 13. וְאַחֲרִיתָהּ שִׂמְחָה תוּגָה *Et postremum ejus lætitiæ, mæror.* Hic supra וְאַחֲרִיתָהּ ponitur Reviah, qui eandem vim habet, quam Sakephkaton, quia sensus est; *Quia postremum ejus, lætitiæ, inquam, est mæror.*

Itaque non video, quæ causa sit, cur Accentus Sakephkaton *malè hìc dicatur* collocatus, qui opportunus est admodum eo ipso sensu, quem Criticus his verbis assignat. Nimis ergo, ut plerunque, præcipitanter hoc judicium tulit, non expensis satis omnibus circumstantiis. Quin & si maximè tàm apertam & evidentem non videremus ejus rationem, constat, Accentus istos distinguentes minores sæpissime non distinguere, sed vel musicæ, seu vocis moderationi, aut ordinis & consecutionis causâ, tantùm adhiberi. Imò & satius est cum Hebræis quandoque agnoscere nostram ignorantiam, & doctrinæ Accentuum perplexitatem atque difficultatem, quàm punctationem accusare.

CRIT. GENES: X. v. 21. scribitur וּלְשֵׁם יֻלַּד גַּם הוּא Semo autem etiam ipsi nati sunt filii; *cum Accentu Athnach in voce* הוּא, *unde oritur phrasis planè dura: at, si rejecto accentu illo in vocem præcedentem* גַּם, *conjungatur* הוּא *cum sequente voce* אֲבִי *exsurget sensus planus & apertus*, הוּא אֲבִי Ipse est pater omnium filiorum Heber.

VIND. Neque malè hìc collocatus Accentus Athnach, neque phrasis inde oritur dura. Pronomen enim הוּא cum præcedentibus esse conjungendum docet præter Accentum, etiam Makkaph, per quod hæ duæ voces conjunguntur, גַּם־הוּא. Sic

Critici

Critici judicio Makkaph etiam esset tollendum & expungendum. Docet id etiam similis locus, in quo eodem modo hæ duæ voces construuntur, Genes.4. v.26. ולשת גם הוא ילד בן *Et Setbo etiam ipsi natus est filius.* In hujusmodi constructionibus pronomen non casu recto, sed obliquo, sumitur pro לו. Simile est הודעתיך היום אף אתה *Notum facio hodiè etiam tu*, pro לך *Tibi.* Sic אבד זכרם המה: *Periit memoria ipsorum, ipsi*, pro, *ipsorum*, *inquam*, Psal.9. v.7. ברכני גם אני *Benedic mihi etiam ego*; pro, *etiam mihi*, Genes.27.v.34. Insolens valdè foret, sententiam pausari in גם, eamque notari cum Athnach, cujus vix puto exemplum reperiri in Sacris literis. Masora observavit illa loca, in quibus post Athnach sequitur גם: si loca occurrerent in quibus גם cum Athnach reperiretur, credo & illa annotasset.

Neque ideò Phrasis *planè dura* inde exsurgit. Sensus enim sic quoque est manifestus, neque hactenus quemquam ex Interpretibus vidi, quem illa offenderit; *Et Semo etiam ipsi nata est proles, utpote qui pater fuit filiorum Heber, frater Japheti major.* Plures equidem filios habuit, quàm Schelachum patrem Heberi, plures etiam fratres, quàm Japhetum, qui etiam recensentur; horum autem hic duntaxat fit mentio, tanquam maximè insignium & illustrium. Nam Eberi familia fuit, in qua sola, ex omnibus ab eo descendentibus, veri Dei cultus viguit & permansit.

Mercerus: *Hic* הוא *non recto, sed obliquo casu vertendum est, quasi dicat* גם לו: *nec* הוא, *ut quidam volunt, cum sequenti est jungendum; quùm in eo sit Rex Athnach, sententiam sistens, quasi dicat*; Ipsi quoque Sem, quemadmodum & aliis, nata est proles satis copiosa, superioribus non cedens numero, nam 27. habet posteros. Et hanc constructionem sequutus est Paraphrastes Chaldæus: Vulg. Latin. LXX. &c.

Hæc, nec plura hic, adfert Criticus exempla *speciminis gratiâ, in quibus melior & convenientior punctatio, quàm est hodierna Masorethica, adhiberi posset, plura aliis conjectanda, & adjicienda relinquens.* Quid verò his exemplis effecerit, ex iis, quæ à nobis hactenus sunt ad illa annotata, Lector judicabit.

Dehinc occurrit Objectioni: *Objiciunt*, inquit, *nonnulli hic*; Hac ratione unius hominis in legendo sententiam opponi consensui Synagogarum omnium, quotquot ubique usquam hodiè com-

parent. *Sed leve hoc est: non enim hîc auctoritate, sed ratione pugnamus: neque verò punctationem, quam secuti sunt Ex. Gr. LXX. Interpretes, vel quilibet alius veterum Interpretum, aut verò quam quilibet hodiè Criticâ censurâ excogitare potest, modò ea meliorem & convenientiorem fundat sensum, ideò propriè hodiernæ Masorethicæ præponendam censemus, quia est τῶν LXX. vel aliorum quorumlibet Interpretum, sed quia sensum fundit veriorem & planiorem.*

℞. 1. In authoritate & authentia Textus Originalis Hebraici considerandâ negatur, *non authoritate, sed ratione pugnandum esse.* Quemadmodum contra hæreticos Scripturarum authoritate pugnamus, non ratione: ita contra eosdem, & quosvis alios, Originalis Textus authentiam defendimus, non tam ratione, quàm authoritate, *tum* Spiritus Sancti res & verba singula suis amanuensibus afflatu suo dictantis, *tum* Scriptorum Sacrorum ipsorum, *tum* Textus ipsius, Dei providentiâ, & Ecclesiæ diligenti curâ, integrè & incorruptè conservati. Veritatem ejus metimur, non tam quòd cum ratione nostra conveniat, sed quia ita in eo scriptum est, & quod scriptum est, à Spiritu S. & ejus amanuensibus provenire credimus. Si ad rationem humanam primò sit exigendus, jam non à se habet authoritatem, nec authoritatem habet infallibilem, sed fallibilem, ut superiùs hæc à nobis sunt prolixè disputata. Si hoc Axioma valeat, mox ad quæstionem de Sacrarum Scripturarum authoritate in genere trahetur idem ab hæreticis.

2. Negamus, quod præsupponitur, Lectionem ab Hebræo textu diversam, quæ vel apud Veteres Interpretes reperitur, vel quam quilibet hodiè Criticâ suâ censurâ excogitare potest, veriorem, meliorem, & convenientiorem fundere sensum, uti hactenus ex plurimarum ejusmodi Variarum lectionum & Conjecturarum, quæ allatæ sunt, consideratione ostendimus, in quibus nihil nobis occurrit, in quo vel Textus Hebræus falsi alicujus, aut absoni & absurdi, fuerit convictus, vel melior & convenientior lectio demonstrata. Plura etiam adhuc in sequentibus occurrent. Atque sic non solùm authoritate, sed & ratione pugnamus.

Itaque omnium quidem Synagogarum & Ecclesiarum authoritas & consensus nihil præjudicare potest aut debet Veritati; quia verò ostendi non potest, quicquam eorum, quod ipsarum consensu

sensu receptum est, non esse verum, bonum, commodum & conveniens, neque etiam quicquam verius, melius, & convenientius proferri, non *leve*, sed magnæ, non solùm ambitionis & arrogantiæ, verùm etiam temeritatis, & prophanitatis est, aliud quid contra illorum consensum, sive ex Veterum Interpretum rivis, sive ex Novi alicujus Critici privata & depravatâ censura & ratione ei præferre. Quamvis etiam, si fortè non ubique sensum & mentem singulorum ratione nostrâ assequi valeamus, nequaquam statim id erroneæ lectioni, sed erranti & ignoranti nostro ingenio satius sit adscribere, uti in sequentibus mox videbimus, ubi de ἀπόροις SS. Scripturarum differet Criticus.

Hinc nullius quoq; momenti & ponderis est quod porrò subjicit: *Quomodo ergo post Sacras Bibliorum Translationes à LXX. Interpp. Chald. Paraphrastis, Aquilâ, Symmacho, Theodotione factas, S. Hieronymo, & post eum aliis licuit, novas edere atque instituere accuratiores, quia non putantur priores illi omnia in hoc genere vidisse, ac perspecta habuisse, sed in multis lapsi & hallucinati: pari etiam jure & ratione liberum esse debet atque licitum, post Masoretharum punctationem, aliam variis in locis excogitare, modò illa sensum gignat veriorem & commodiorem. Alioqui sicut stultum & temerarium esset, novam aggredi & instituere Translationem, quæ prioribus non esset melior atq; commodior, sic novam velle fingere & adhibere punctationem, quæ Veterem Masorethicam bonitate atque commoditate non superaret, insanum & temerarium prorsus esset. Ne moveatur ergo aut solicitetur vetus Masorethica, ubi nulla melior dari potest, eáq; teneamur, non quia à Masorethis est, sed quia sensum fundit verum, aptum, commodum, & cohærentem, nec alia datur, quæ sensum gignat convenientiorem. At ubi dari potest melior, rejiciatur sanè Masorethica, recipiatur verò & in locum ejus substituatur ista: non quidem ut è libris expungatur Masorethica, sed ut altera annotetur in margine, aut in Commentariis.*

R. Si probatum esset sufficienter à Critico, hodiernam quam habemus Bibliorum punctationem, à recentibus illis Masorethis esse factam, quos ille ex suo cerebro, sine ullis testibus idoneis, effinxit, & quidem non juxta veram & genuinam lectionem, sed pro suo lubitu & arbitrio: si item non minus certum & exploratum esset, hodiernam Bibliorum punctationem in quamplurimis locis recedere à veritate lectionis secundum mentem authorum &

Scripto-

Scriptorum sacrorum, quam certum & exploratum fuit & est, Interpretes illos quos commemorat & alios à Textu Hebræo deviasse & aberrasse, tum utiq; sic concludere liceret, æquè licitum esse meliorem & veriorem lectionem Hebræam quærere & excogitare. Atqui duas istas hypotheses jam dudum explosimus, & prolixè, partim in Tractatu nostro de punctis, partim in hoc libro, refutavimus. Hinc verò evidenter patet, quo loco & gradu Biblia Hebraica habeat: non alio videlicet, nec sublimiore, quàm Versiones LXX. Paraphrastarum, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, &c. Sed de his omnibus passim jam prolixè actum. Pergamus itaq; ad alia.

TERTIUM FUNDAMENTUM quo suam Conjecturarum licentiam præmunit, CAP. V. huc redit; *Quum de Varia Scripturæ lectione & interpretatione disceptatur, eam litem non esse componendam ex nostro Hebraico codice solo, sed ex collatione quoque reliquorum omnium Interpretum; atque hac collatione institutâ, de Variæ lectionis bonitate judicandum non ex authoritate ullius Codicis, sed ex ratione, quamq; hac præferendam nobis suadet, illam esse præferendam, in quocunq; demùm Codice reperiatur.*

Hac de re passim per totum librum fusè à nobis est disputatum cum Antagonista nostro, præsertim ad Considerationem nostram octavam & decimam-quartam: quia tamen hîc prolixè satis etiam eam deducit & exequitur, quamvis lassi jam & tædio pleni harum ineptiarum, tamen quicquid illius inde oriatur, devorantes & ferentes, nonnihil operę adhuc etiam sub finem hujus Disputationis ei impendemus, & breviter quædam perstringemus.

Primò igitur præfatur, *se non de illis controversiis locis & Interpretationibus agere, in quibus de verbis Scripturæ aut constat, aut lis nulla movetur, de Verborum mente & sensu tantùm contenditur: sed de illis, ubi de ipsis Scripturæ verbis, quænam illa sint, esseq; debeant, certatur & ambigitur; quò videlicet pacto de verbis veris constare possit, quum illa, quænam sint, in controversiam adducuntur.*

℞. Atqui si cum Patribus, cum Orthodoxis Theologis, statueremus Hebraicum Textum esse *Veritatem Hebraicam*, esse *Fontem,*

stam, esse *Authenticum*, non opus esset istâ lite, neq; hac dubitatione & disputatione, quam nulli, nisi homines vertiginosi, contentiosi, & ἀμετρίᾳ ἀνθολκῆς laborantes illi movent. Pergit:

CRIT. *Illa controversia oritur partim ex Translationum discrepantium pugna, partim ex Codicum dissentientium Varietate.*

VIND. Ob translationum discrepantium pugnam injusta lis movetur Textus Hebraici verbis, sibi in omnibus codicibus consentientis; nisi simul ostendatur, & probetur sufficienter, illam pugnam ortam esse ex discrepanti Codicis Hebræi lectione. Id ergo quomodo probat?

CRIT. *Translationum, aliæ sunt Veteres variarum linguarum, aliæ Recentes.*

Recentes omnes (exceptis iis quæ facta sunt ex Vulgata Latina) nituntur uno eodemq; textu Hebræo, qui idem fermè ubique est, & in omnibus Codicibus per omnia penè similis. Itaque tota fermè, quæ inter eas intercedit diversitas, non est à Varia Lectione, sed inde, quòd Interpretes diversimodè judicarunt de vocum Hebraicarum structura & significatione, deq; phraseologiæ natura & ratione, qua in re magna debet esse judiciorum libertas, neque alius alium temerè lacessere aut carpere & insectari debet, nisi sicubi sensus esset apertè falsus, nullus, ineptus, absurdus & ridiculus: aliâs digladiari non oportet: non est enim illa diversitas, ad fidem & mores quod attinet, momentosa: in reliquis parùm aut nihil interest, utrum sequaris Interpretem. Hîc qui volet esse accuratus, eum oportet non qualicunque & perfunctoriâ, sed exquisitâ linguarum variarum cognitione esse instructum. Verùm ista doctos spectant, non plebem & vulgus.

VIND. Hic, quod de Origine diversitatum inter Recentes Interpretes dicit, admittimus: quæ verò de illarum qualitate, & judicii circa illas libertate addit, non existimamus satis accuratè & Critico Sacro convenienter esse dicta.

Equidem *temerè* Interpretem lacessere, carpere aut insectari, vel digladiari, nemo sanus approbaverit: sed *justè* eum carpere, reprehendere, corrigere, nemo etiam improbaverit; idque ubicunque alius quis ostendere potest, illum à sensu verborum & phrasium genuina, & Scriptoris Sacri mente, aberrasse, neq; eam rectè assecutum esse & expresssisse; non verò in illis locis tantùm *quæ ad fidem & mores attinent*, quæ sola *momentosa* facit Criticus,

Quod in superioribus ostendimus non satis Theologicè & pro Majestate Sacræ Scripturæ dici, ut & illud, quod addit: *In reliquis parùm aut nihil interesse utrum sequaris Interpretem.* Distinctione hac, ex Socini impuris & venenatis lacunis promanante, tutius abstinemus, quàm utimur.

Non etiam assequor, cur illa loca *quæ non momentosa* vocat, h.e. *in quibus non agitur de rebus ad fidem & mores attinentibus*, cur, inquam, illa *doctos spectent* tantùm, non etiam *plebem & vulgus*. Expendent ista principia alii. Sufficit mihi, lectorem hîc de iis monuisse.

CRIT. *Veterum Translationum diversitas tota non est hujus generis, communisq; cum hodiernis & recentioribus Versionibus conditionis;* Qui sic? *Est enim illa magna ex parte à varia lectione; diversissimis nempe usi sunt Interpretes illi inter se, & ab hodierno Codice discrepātibus exemplaribus, uti ex superiore libro quarto & quinto videre est.*

VIND. Hoc sine fundamento asseri, neque satis probari à Critico, Lector ex illis percipiet, quæ nos jam alibi de caussis Discrepantiarum harum ad illos libros hîc scripsimus, & exempla in iis adducta, præsertim illis ubi actum de Discrepantiis LXX. Interpretum, & Paraphrastarum Chaldæorum.

CRIT. *Itaq; quùm hodiè inter Christianos de Scriptura ejusq; mente disceptatur, non est statim vel Græca LXX. Interpretum, vel Latina Vulgata S. Hieronymi versio, vel quælibet alia vetus ejusmodi Translatio, si nobis objicitur, eo solo nomine rejicienda atq; explodenda, quia cum hodierno Codice Hebræo non consentit; sed dispiciendum est prius, unde sit illa diversitas, num à Varia lectione, an verò ab Interpretis hallucinatione, qui eadem quidem legit, quæ hodiè leguntur, sed in illis reddendis falsus est atque deceptus, &c.*

VIND. Non est eo solo nomine rejicienda & explodenda, quia cum *hodierno* Codice Hebræo non consentit; sed quia cum Codice Hebræo absolutè non consentit. Nullum enim alium Codicem agnoscimus in illis discrepantiis unquam fuisse, vel illud probandum est. Probatio à discrepanti Versione ad discrepantes Codices Hebræos non valet: quia plures aliæ possunt intercedere caussæ, ut suo loco ostendimus.

CRIT. *Si discrepantia oritur à varia lectione, non est statim hodierna illi præponenda, & adversus eam urgenda; sed videndum utra sit potior:*

potior: id autem dijudicabitur ex sensu quem utraq; fundit. Illa nempe potior censenda est, quæ sensum parit veriorem, aptiorem, & convenientiorem magisq; cohærentem.

VIND. Hæc concedimus & largimur, si conditio propositionis illius hypotheticæ sufficienter probetur authoritate Codicum, talem variam lectionem continentium. Si hoc non fiat, non admittimus comparationem inter Lectionem Textus Hebræi, & discrepantem Translationem. Et in exemplis à Critico adductis, atque à nobis examinatis, nunquam deprehendimus nos sensum veriorem, aptiorem, convenientiorem, & magis cohærentem, quàm in Textu Hebræo, nec ullam necessitatem, cur illum deseramus, & Interpretes discrepantes sequamur. Varia illa lectio authoritate codicum Hebraicorum est confirmanda, non Versionum.

CRIT. *Si hodierna lectio talem fundit sensum, præponatur sanè tùm alteri, quæ minus talem gignit, ob ingenitam bonitatem, non verò hoc duntaxat nomine, quod ea in hodiernis compareat Codicibus Hebraicis.*

VIND. Ad hoc jam responsum est, cur hodiernorum codicum Lectio præferenda sit: quia nimirum solos illos pro authenticis habemus, neque hactenus probatum est, alios vel esse vel unquam fuisse.

CRIT. *Si verò contrà Lectio quam secuti sunt LXX. vel Aquila, Sym. Theodot. aut S. Hieronymus, sensum parit convenientiorem, quis tam velit esse iniquus, ut eam hodiernæ præferri nolit? Et quidem duplici nomine, nempe quia melior, & quia antiquior.*

VIND. At nos hactenus nunquam adhuc deprehendimus, vel ullum locum à Critico productum vidimus, in quo satis causæ fuerit, sensum ex aliis Interpretibus, Hebraicorum codicum lectioni præferendi. Et posito, nos non ubique rationem assequi posse, quâ rectè Hebraicam lectionem explicemus, non tamen sequeretur illam esse falsam, & aliam veriorem: quia defectus potest esse in nobis sensum illius non percipientibus, non verò in lectione ipsa: & fieri quoque potest, ut sensus alius sæpè nobis videatur planior & convenientior, qui tamen in se talis non est, quia scil. nostrum judicium falsis principiis nititur, quibus decepti bonum apparens pro vero approbamus. Exempla petantur ex superioribus, in quo Criticum in judican-

do hac ratione non semel fuisse falsum, luculenter satis aperuimus.

CRIT. *Neq; hic licet excipere, Fontes puriores esse, magisq; sequendos, quàm Interpretationum rivulos: non enim hic jam est quæstio de Interpretis adversus Fontes, sed de variantium Codicum Hebræorum authoritate & variæ lectionis bonitate: hic non auctoritate, sed ratione pugnandum est.*

VIND. Omninò sic licet excipere; quia quæstio Fontibus movetur ex nudis Interpretibus discrepantibus, non ex aliis Codicibus Hebraicis variantibus. Fontes in V. T. habentur in solis libris Hebraicis, nequaquam in Interpretibus. Nemo enim unquam de tali Codice Hebraico audivit, in quo talis sit lectio, qualem Interpretes illi nonnunquam repræsentant: nec probari potest, illam ex Codicis Hebraici diversitate natam esse: quia nullus locus produci potest, ubi non æquè alia possit esse causa hujus rei. Iterùm verò notetur hîc ἀξιομνημόνευτον axioma hujus Criticæ; *Hic non authoritate, sed ratione pugnandum esse.* Sic Originalis Textus nullam habebit authoritatem, lectio ejus nullam certitudinem, nisi ratione nostrâ probata sit, vel probari possit. Axiomata hæc notasse, apud eruditos & Orthodoxos est refutasse, à quibus piæ aures abhorrent. Hactenus enim is honos habitus fuit Textui Hebraico, ut ejus authoritas sola prævaluerit, eaque sola pugnaverint contra variantes Interpretes: at juxta hanc Criticam sacram nulla est, nisi rationibus sit munita. Mox verbum Dei omne nullam amplius habebit authoritatem, neque fidem, ubi rationem & captum nostrum superat. Periculosa hujusmodi axiomata & hypotheses gignunt consequentias, quibus perniciosi homines & Verbi Dei contemptores ingeniosè scient uti vel abuti potiùs.

CRIT. *Neque hic repugnat id quod à S. Hieronymo, S. Augustino aliisq; Veteribus Patribus sæpè inculcatur*, Recurrendum esse ad fontes, atque ex iis examinandos & repurgandos esse Interpretationum rivulos. *Id nempe, ut dixi, faciendum est, quùm constat, Interpretes eandem esse secutos in fonte lectionem. At quùm hic codex sic, alius aliter habet, interpretatio, quæ hujus codicis lectione nititur, non debet ideò damnari, quia alius Codex aliter habet, sed dispiciendum, & eâ, quam exposuimus, ratione demonstrandum est, utra lectio sit potior. Nec aliter*

sunt

ſunt Patrum, de conſulendis fontibus, & ad eos revocandis interpretationum rivulis, dicta intelligenda.

VIND. Imò repugnant iſta dicta Patrum his directè: & eo modo ſunt intelligenda, uti à Theologis veritatem Hebraicam aſſerentibus allegantur. Nam ubicunque ita loquuntur circa diſcrepantias Interpretum, nunquam aliò remittunt, quàm ad illum codicem Hebræum, quem & illi, & Judæi habuerunt, ſed ſemper ad hunc nos revocant, & diſcrepantias illas exigunt. Millenis credo locis ex S. Hieronymo id poſſet oſtendi. Aut producat Lector ex eo loca, ubi remittat ad Codicem quo ſint LXX. vel alii Interpretes uſi, quando ita loquitur. Itaque omninò quum hic Codex ſic, alius aliter habet, non eſt facile, & ſine adhibitâ Criſi, unius præ altero lectio damnanda, ſi de illis codicibus conſtat, ſi extent & habeantur, vel extitiſſe aliquando, probari poſſit. At quum Codices Hebræi omnes ſic legunt, & Interpres aliquis aliter transfert, longè alia eſt ratio: quia hic non inſtituitur comparatio inter Codices Hebræos diverſos, ſed inter codicem Hebræum, & Translationem, quæ plurimis aliis de cauſis potuit recedere à textu Hebræo, quàm ex Codicis diverſa lectione.

CRIT. *Obſervandum eſt tamen, eos (Patres) rem iſtam totam non ita accuratè diſtinxiſſe, quòd ob defectum peritiæ linguæ Hebraicæ nonnulli neſcirent, Interpretum diſcrepantiam à varia eſſe lectione. Itaque quot videbant diſcrimina Interpretum, totidem ferè putabant eſſe vel ipſorum σφάλματα atque aberrationes à Fonte, vel Scribarum, Translationes deſcribentium, errores atque lapſus.*

VIND. Frivolum & impudens effugium! Scimus non omnes patres peritos fuiſſe Linguæ Hebraicæ: nemo tamen hanc peritiam, & Interpretationes differentes dijudicandi artem, S. Hieronymo auſit detrahere, de quo conſtat, quid in hoc genere præſtiterit. Præditus ille fuit linguæ Hebraicæ peritiâ pariter & Græcæ atque Latinæ: codicum Hebraicorum defectu non laboravit: Judæorum etiam familiaritate uſus eſt: Experientiam rerum variarum, & cognitionem librorum omne genus habuit maximam: Ingenio viguit ſagaci, Judicio acri; Græcos Interpretes ſæpè, invidiæ & calumniæ declinandæ causâ, excuſat, & varia illos excuſandi & defendendi quærit argumenta; Itaque non video, quid illum impedire potuerit, quo minus & hoc aliquando inveniſſet, r

arripuisset, & protulisset, discrepantiarum illarum argumentum, nisi quod id valdè absurdum, falsum, imò blasphemium & prophanum duxerit. Nullos enim alios uspiam vidit, nec de aliis unquam audivit codicibus Hebræis, quàm qui in communi omnium erant usu. Quas ille causas noter, alibi à nobis est dictum. Eadem ratio movit reliquos Patres, licet non ita peritos linguæ Hebraicæ, non tamen prorsus ignaros ejus, & quales extarent codices Hebræi, quidque de illis sentiendum.

CRIT. *Hinc est, quòd S. Hieronymus Præfatione geminâ in libros Paralipomenon, utut lingua Hebraicæ peritus, quia tamen rariùs animadvertit dissensionis τῶν LXX. ab Hebræo codice (quo ipse usus est) causam à varia proficisci, ὡς ἔπι τὸ πολὺ, lectione; cumq; (uti videtur) existimaret (quod & hodiè multis vehementer est persuasum) Hebræum Textum eundem semper, quoad omnes apices, in omnibus fuisse codicibus, qualem in suo videbat; putavit interdum, totam illam dissensionem non esse ab ipsis LXX. interpp. (declinandæ enim, quâ gravabatur apud multos ob novam suam Translationem, invidiæ gratiâ, illorum hominum honori, nomini atque existimationi voluit hoc dare, ut negaret eos lapsos aut hallucinatos esse) sed potiùs à Librariorum culpa, errore, inscitia, atque temeritate, qui eximiam illam Translationem malè habuerunt, eamq; inter describendum miserè fœdarunt, atque inquinarunt: Unde etiam ait Præfat. 2. in eosdem libros Paralipomenon; Si pura tum extitisset & incorrupta τῶν LXX. Translatio, novæ Versioni manum se non fuisse admoturum.*

VIND. Quòd D. Hieronymus *rariùs*, aut potiùs *nunquam* animadvertit, Dissensionem à varia proficisci lectione: quòd etiam existimavit, Hebræum codicem eundem semper fuisse, quem in suis videbat codicibus, in recta fuit sententia: nec cuiquam ex Patribus alia mens fuit. Quis enim unquam de aliis audivit, vel legit, vel scripsit ex veteribus? Unde varia illa dissensio τῶν LXX. ab Hebræo codice oriatur, variis in locis aperit. Nempe non unam tantùm, sed varias totius hujus rei affert causas. Quandoque id adscribit Libero ipsorum Beneplacito & arbitrio, & quidem vel sine ratione, ut cùm dicit; *LXX. sic transferre voluerunt:* vel cum ratione: ut cùm dicit; *Illos sensum magis quàm verba spectasse:* Aliquando Negligentiæ & Oscitantiæ, ut cùm scribit, *Illos similitudine literarum, elementorum, vel vocum, deceptos, sic interpretatus esse:* Aliquando Imperitiæ, vel licentiæ sibi arrogatæ: ut ubi dicit; *Illos*

aliquid

aliquid malè transtulisse, superflue quædam addidisse: aliquando culpam rejicit in Librarios, qui eam malè descripserunt, vel etiam temerè correxerunt aut corruperunt, &c. Vix reperias eum scribentem, LXX. alios codices Hebræos habuisse. Mirum sanè, acutum hoc effugium ipsi in mentem non venisse. D. Augustinus lib.15. de Civitate Dei cap.11. existimat, multas hujusmodi dissensiones, præsertim in numerorum diversitate; *credibile esse ortas, cùm primùm de Bibliotheca Ptolomai describi ista cœperunt, & tunc aliquid tale fieri potuisse in codice uno primitùs inde descripto, unde dein latiùs emanarit.* Alii Patres adscribunt id etiam *Hæreticorum, & Judæorum Alexandrinorum perfidiæ*, de quo videatur Flavignius doctissimus in Opusculis. Item *multiplici versionum copiæ & varietati.* D. Hieron. Item *confusioni Hexaplorum Originis, &c.* De quibus omnibus varii viri docti scripsêre.

Critic. *Porrò totam illam dissensionem non esse (uti arbitrantur etiam hodiè nonnulli) à Librariorum culpa, qui negligenter descripserint Versionem τῶν LXX. hinc liquet, quòd in plerisque, & longè maxima parte, reddi potest certa dissensionis illius ratio; Varia scilicet lectio, uti suprà libro quarto fusè demonstratum est. Non ergo satis circumspectè concludunt iidem, Translationem LXX. Interpretum non esse puram, sed multis modis contaminatam atque corruptam, immò à quibusdam acriùs nunc & animosiùs, quàm veriùs & solidiùs, affirmatur.*

Vindic. Totam illam dissensionem non esse à librariorum culpa, qui negligenter descripserint, concedimus, ut paulò antè & alibi diximus. In *plerisque* verò & *longè maxima parte*, causam illius esse *Variam codicum Hebraicorum quibus usi sunt, lectionem*; id verò negamus, neque ejus rei rationes sufficientes à Critico audivimus, quibus inducti nostram sententiam deseramus, ut cùm alibi, tùm potissimùm in particularium multorum locorum examine suprà ostendimus, ubi simul vidimus, quàm solidè id, quod hîc jactat, libro quarto Criticæ demonstrârit. Itaque *circumspectè satis* concluserunt adhuc docti viri, illam Translationem non esse puram, sed multis modis contaminatam atque corruptam, & satis *solidè affirmatum.*

Crit. *Maneat itaque hoc fixum ratumq; Vulgatam Versionem, aut LXX. Interpp. Translationem, non esse ideò falsi revincendam, aut eo duntaxat nomine repudiandam, quia dissentit & repugnat hodierno Textui*

Hebræo

Hebræo, sed eas tum esse revocandas atque examinandas ad hodiernum Textum Hebraum, quùm constat, illarum auctores eodem modo legisse olim in suo codice, quomodo hodiè legimus in nostro, demonstrariq; potest, eos esse (si fortè) hallucinatos in assequenda vera Textus Hebraici mente: Item, quùm ostendi potest, lectionem, quam secuti sunt, sensum fundere minus verum, aptum, cohærentem, quam qui oritur ex hodierna lectione.

VIND. Nobis verò fixum ratumq; manet, Vulgatam, LXX. Græcorum, & quasvis alias Translationes, quotiescunque dissentiunt vel repugnant hodierno Textui Hebraico, illas, quod ad sensum literalem attinet, esse ad eum revocandas atque examinandas, quia de nullo alio Codice Hebræo scimus, neque alios unquam fuisse probari potest; causæ autem hujus diversitatis & pugnæ impellentes & procreantes plures esse possunt aliæ, quàm Codicum Hebraicorum varietas, vel ipsorum Interpretum aberratio: tùm etiam, quia lectio Codicis Hebræi hodierni in illis locis omnibus, in quibus accusatur, lectionem fundit veram, aptam, & cohærentem, ut nulla necessitas nos cogat, aliam sequendi & amplectendi, modò convenienter exponatur, & legitima interpretatio ei applicetur. Quod si quando, & aliquibus, vel Textus Hebræus videtur sensum reddere minùs verum, aptum, & cohærentem, vel Interpres alius sensum afferre veriorem, aptiorem, & cohærentiorem; disparitas ista potiùs provenit ex depravato hominum judicio, quàm prava Textus Hebræi lectione: quod vel inde patet, quia non omnibus ita videtur, & semper aliqui Interpretes docti reperiuntur, qui in lectione Hebræa sensum verum, aptum, & cohærentem ostendunt: si non in omnibus id præstare possimus, tamen non statim falsi est revincenda, sed cogitandum, multa, præsertim in Historiis, circa personarum Nomina, circa numeros, circa res gestas, nobis esse incognita, multa etiam in aliis nos latere, à quibus lectionis illius intelligentia dependet. In rebus sacris quædam ignorare velle, *erudita* vocatur *inscitia*. *Veritas, Bonitas, Cohærentia* ista, de quibus millies loquitur Criticus, sunt vel revera & in sese talia, vel apparenter, in cerebro & judicio hominum. Unde nisi aliquid certi habeamus, ad quod illas exigamus, nihil unquam de illis certi quoque definire poterimus, sed semper fluctuabimus, prout fluctuantia & incerta admodùm sunt hominum judicia.

CRIT.

CRIT. *At, dicet fortè aliquis, Necesse est aliquem esse codicem certum, qui nobis adamussim repræsentet Sacrorum Scriptorum autographa ipsa, ad quem, quùm lis & controversia aliqua oboritur, recurratur, atque ex eo definiatur & decidatur, sine ulteriore provocatione, disceptatio: alioqui nullus erit contendendi finis, quùm hic hujus codicis, ille illius lectione & authoritate nitetur: animus sic semper inter diversas lectiones fluctuabit, dubius atque incertus pendulusq; hærebit, utra sit ipsi, hæc an verò illa, sequenda lectio. Atque ejusmodi codicem nonnulli volunt esse hodiernum Judæorum Hebræum textum, quoad vetus Testamentum, quem putant nobis exhibere ipsius Mosis & reliquorum Prophetarum αὐτόγραφα exactè & adamussim, in omnibus etiam vel minimis apicibus. Quod si non illis concedatur, actum esse putant de fidei fundamento (altero) Dei nempe verbo scripto, quod funditus everti existimant, si talis codex, qualem illi volunt, non exstet.*

VIND. Ita est: objicitur hoc à nobis & Theologis, Veritatis Hebraicæ authentiam defendentibus; sed quod addit, *adamussim, in omnibus etiam vel minimis apicibus*, cavilla est, quam alibi jam sæpiùs rejecimus. Sufficit, quòd Textus Hebræus, quem hodiè habemus, solus sit adhuc ille ipse, quem olim quoque habuerunt, & qui ex ipsis Scriptorum Sacrorum autographis, per varia apographa, ad nos usque ita derivatus est, ut non possit ullis argumentis convinci, illum vel studio & malitiâ, vel casu & negligentiâ, vel temeritate Scribarum unquam esse depravatum, universaliter in omnibus codicibus, quin, saltem in plerisque, ex codicum ipsorum Hebraicorum collatione vera lectio haberi possit. Et cùm Divina providentia ita eum nobis conservarit, æquum etiam est, ut illum eo loco habeamus, qui nobis repræsentet *adamussim etiam in minimis apiculis*, ipsa Scriptorum Sacrorum autographa; cùm nullum alium habeamus, & ex Historia Ecclesiastica omnium temporum & seculorum constet, illi semper, & ab omnibus, hunc honorem habitum fuisse. Si hoc non concedatur, si non actum est in totum de Fidei hoc fundamento, Verbo nempe Dei scripto, neque funditùs evertitur, magnâ saltem ex parte periclitatur, concutitur, & convellitur, dum certa ejus lectio in locis quamplurimis, qui nec numerari nec nominari possunt, in textu Originali incerta redditur, atque ita ejus infallibilitas, quam habet & habere debet, infringitur; in locis, inquam, non tantùm minùs mo-

mentosis, ut Criticus loquitur, sed & momentosis. Quo ipso quantum & ejus, & etiam doctrinæ Orthodoxæ eorum, qui huic innituntur, authoritati decedat, dum hoc prætextu infideles quidam, veluti Mahumetani & alii, illud plane rejiciunt, alii hinc ad Ecclesiæ authoritatem & judicium atque decisionem confugiunt; experientia docet eorum, qui ista nobis objiciunt. Proclive enim est illis ita argumentari: *Si in aliquibus, & quidem innumeris, dicatur id accidisse, quis scit annon in pluribus idem evenerit, vel in omnibus? quis scit annon etiam in momentosioribus? vel quomodo certò ostendetur, illud in levioribus duntaxat contigisse & contingere potuisse?* Videantur quæ de hac re passim parte primâ ad considerationem nostram octavam & decimam capp. 11. & 13. scripsimus. Quid hic respondet?

CRIT. *Sed qui hæc objiciunt, non cogitant, duo esse rerum, quæ in Sacris literis continentur, genera.*

Aliæ enim sunt cognitu ad salutem necessaria, sive illa sint dogmata ad fidem & mores spectantia, sive historiæ & narrationes, quæ ad fidem, spem & consolationem piorum & fidelium alendam, fovendam & generandam plurimùm faciunt, suntq́ prorsus necessariæ, &c. quæ vix ignorari possunt sine salutis dispendio, vitaq́ æterna amittenda summo discrimine.

Quæ sunt ejusmodi, ea omnia tùm in Veteris Testamenti Textu Hebræo Judaico hodierno, & Novi Testamenti Græco, tùm in omnibus, tam antiquis LXX. Interpp. Vulgatâ Latinâ, aliisq́ veteribus Græcis, Latinis, Chaldaicis, Arabicis, Syriacis, Aethiopicis, &c. quàm hodiernis & recentioribus Latinis & vernaculis quibuscunque Translationibus habentur, & certò, clarè, manifestè & evidenter ex iis hauriri, addisci sine dubio & hæsitatione, eodemq́ modo & iisdem conceptibus, etsi vocabulis sermoneq́ diverso ad salutem consequendam, firmam spem concipiendam, & immotam consolationem percipiendam possunt, ut nihil sit ad ea cognoscenda, ipsa Mosis, Prophetarum, Apostolorum & Evangelistarum αὐτόγραφα oculis usurpare, atque ex iis, aut planè similibus & ad amussim respondentibus, ad minimum usque apiculum codicibus, harumq rerum cognitionem haurire; quandoquidem in omnibus Translationibus, & hodiernis Textibus, tùm Græco Novi, tùm Hebræo Veteris Testamenti, pariter omnia illa habentur, atque ex illis peti possunt. Alioqui si ad vitam & salutem ex Sacris Literis consequendam, opus esset ipsa Sacrorum Scri-

ptorum

ptorum αὐτόγραφα habere & oculis usurpare, vel codices illis planè in omnibus similes consulere, nemo, nisi qui Græcè & Hebraicè sciret, servari posset, quod est longè absurdissimum. Satis ergo est, quòd eadem salutaris doctrina, quæ fuit à Mose, Prophetis, Apostolis & Evangelistis in suis αὐτογράφοις primùm literis consignata, eadem omninò pariter in Textibus Græco & Hebræo, & in Translationibus tùm Veteribus tùm recentibus, clarè, certò, & sufficienter inveniatur. Pariter illæ omnes, unà cum textibus Græco & Hebræo, sunt & dici possunt Authenticæ, Sacræ, Divinæ, θεόπνευστοι; quatenus utrobique eadem salutaris, divina, & planè θεόπνευστος doctrina continetur. Respectu (inquam) materiæ in Sacris illis libris contentæ, cœlestis nimirum doctrinæ, Versiones omnes fideliter & cum accuratione factæ, dici possunt Authenticæ, non respectu Formæ, seu verborum & phraseon, quibus doctrina illa fuit primùm scripto tradita: hoc enim respectu, soli Textus Originarii, Græcus & Hebræus, sunt revera θεόπνευστοι, Divini, Authentici, quia illi soli sunt à Spiritu Dei immediatè Prophetis & Apostolis dictati.

Harum verò rerum respectu, non est passus Deus in Translationes, quibus Ecclesia sua usa est olim, & etiamnum hodiè ubique utitur, gliscere varietatem seu alterationem momentosam, quæ doctrinam ipsam immutet atque corrumpat. Utrobique enim (uti dictum) eadem salutaris & cognitu necessaria doctrina docetur atque continetur. Itaque ad eam percipiendam non sunt hodiè ipsa Sacrorum Scriptorum αὐτόγραφα necessaria, neque verò codices, qui illa adamussim in omnibus & minimis apicibus nobis repræsentent.

II. Sunt verò & habentur in Scripturis multa alia non usque adeò scitu necessaria, quorum ignorantia, aut de illis dubitatio, non est exitialis & perniciosa, neque verò etiam valdè damnosa; sunt nempe ejusmodi illa, ut tutò ignorari à plerisque fidelibus possint, ut sunt Ex. g. Infinita penè nomina propria hominum, locorum, &c. appellativa etiam quamplurima variarum rerum, lapidum putà, gemmarum, herbarum, arborum, animalium, &c. numeri etiam quamplurimi in particulari rerum narratione, quorum certa & indubitata cognitio non est admodum necessaria, nihilq; aut parum admodum ad rei summam facit.

In his, aliisq; quamplurimis ejusmodi rebus, illapsa sanè est, Deo permittente, ex humana & ἀδιαβλήτῳ infirmitate, Scribarum incuriâ, vel temeritate, in ipsos sacros utriusque ordinarii textus, multiplex varietas, qualem hactenus totis quinq; præcedentibus libris exhibuimus (neq; id jam

sine magna protervia, ne quid gravius dicam, negari potest). At non propterea necesse est, ut in varietate illa quid sequendum sit certò dijudicetur, exstare hodiè, vel ipsa Sacrorum Scriptorum αὐτόγραφα, aut codices originarios, ab illis ne latum quidem pilum in minutissimis istis minutiis discrepantes, quos hîc consulamus: primò, quia certa, accurata, & indubitata minutiarum illarum cognitio, & inconcussa de illis veritas, parùm, aut nihil omninò, ad salutem confert, ita ut in his nos non deceat supra modum esse curiosos, aut contentiosos: secundò, quia in ea diversitate, si illa alicujus sit momenti, ex ipsa Scriptura demonstrari potest, (uti sæpiùs hîc demonstratum à nobis est) utra lectio sit potior, magisq; genuina, ac proinde authographo Sacri Scriptoris proxima, vel etiam planè similis; nimirùm per Canonem sæpiùs inculcatum, omnis bonæ ut Interpretationis, sic & lectionis.*

Sic ergo non evertitur fidei, ut illi putant, fundamentum, quandoquidem in omnibus Translationibus, & in omnibus utut discrepantibus inter se codicibus Græcis & Hebraicis immotus est fidei & morum canon atque norma. In aliis, quæ ad fidem & mores non pertinent, si qua est inter varios codices, inter varias Translationes discrepantia, & discrimen aliquod, nihil istud fidem labefactat atque lædit, vel vitæ veram sanctitatem adulterat aut corrumpit. Nec si in illis dubius & pendulus perpetuò hæreret pius fidelis lectoris animus, utra lectio in his esset sequenda, propterea salutaris ejus fides periclitaretur, aut damnum & detrimentum aliquod momentosum pateretur. Multa sunt in S. Scriptura minùs aperte revelata, quæ vel penitùs ignorari, vel de quibus, quomodo sint intelligenda & accipienda, hoc an illo modo, sine salutis ullo dispendio dubitari & controverti potest, adsit modò charitas, absit rixandi & contendendi studium.

VIND. Longo hoc logo nihil agit Criticus, neque ad rem respondet, vel nervum objectionis, quam ipse sibi formavit, incidit, sed Sophistarum more à scopo recedit, & prolixo discursu Lectorem ad alia abducere conatur. Quia verò non nihil in hoc argumento est momenti, evolvemus ista paulò dilucidiùs in gratiam Lectoris.

In Objectione propositâ duplex continetur Quæstio; I. *An non sit necesse, esse certum aliquem codicem, qui nobis repræsentet Mosis & reliquorum Scriptorum Sacrorum autographa, ad quem in discrepantiis Interpretum & locis de lectione vera controversis recurratur?* II. *An talis habeatur codex, &, Quis ille sit?*

Ad

Ad *Quæstionem primam* respondetur à nobis Affirmativè, Omninò necessè esse, talem aliquem esse codicem:

Responsionis hujus Argumenta afferuntur duo: 1. quia alioqui nullus erit contendendi finis, quùm hic hujus, ille illius codicis & lectionis authoritate nitetur: 2. quia animi multorum hîc inter diversas lectiones fluctuabunt, dubii, incerti, atque penduli hærebunt, utra ipsis sit sequenda lectio.

Ad *Secundam Quæstionem* respondetur iterum Affirmativè; Talem omninò haberi & extare codicem, illumque esse Hebræum quem habemus; quia sc. eâ linguâ originariè scripti sunt Libri V. T. neque probari potest, illum ullò modò ita depravatum & immutatum esse, ut non pro genuino & authentico agnosci possit: quia etiam, si hoc non concedatur, actum sit, non quidem de fundamento fidei toto quoad doctrinam, sed quoad Infallibilitatem Scripturæ, cui Fides, & doctrina Fidei innititur.

Quid verò ad hæc Criticus?

Ad *Quæstionem primam* respondet Negativè; *non esse necesse, ut talis codex habeatur, qui sit infallibilis & immobilis norma Translationum.*

Rationem suæ Negationis hanc adfert; *quia duo sint Rerum genera; quæ in Scriptura continentur, Aliæ ad salutem scitu necessaria, aliæ, vel omninò non, vel saltem minus necessaria.*

Quoad doctrinam rerum necessariarum, non esse hoc necesse, 1. quia illarum doctrina æquè hauriri & haberi possit ex Translationibus quibusvis tùm Veteribus, tùm recentibus, ac ex Textu Originario, sine dubio & hæsitatione, eodem modo & iisdem conceptibus, & quidem clarè, certò & sufficienter: 2. quia illæ Translationes omnes pariter, unà cum Textu Originario, sint & dici possint Authentica, Sacra, Divina, θεόπνευστοι, quatenus utrobique eadem salutaris, Divina, & planè θεόπνευστος doctrina continetur, 3. quia harum rerum respectu non sit passus Deus in Translationes gliscere varietatem seu alterationem momentosam, quæ doctrinam ipsam immutet atque corrumpat.

Quoad illa in Sacris literis, quæ non sunt usq; adeò scitu necessaria; & ... in illis quoque non requiri, ut talem codicem habeamus: 1. Quia illorum notitia non sit necessaria, & parum admodum ad rei summam faciat; ignorantia aut dubitatio de illis non exitialis & perniciosa, neq; valdè damnosa: quinimò ejusmodi, ut tutò ignorari à fidelibus possint.

2. *quia in diversitatibus circa hujusmodi res, si paulò sint momentosiores, ex ipsa Scriptura demonstrari posit, utra lectio sit potior, magisq; genuina, & autographo Sacri Scriptoris proxima, vel similis, per Canonem suum sæpiùs inculcatum.*

℞. His omnib. nō attingitur nervus Objectionis propositę. Nam I. Non est quæstio de rebus in Scriptura necessariis, vel non necessariis, vel de doctrinâ in Scripturâ contentâ, an illa etiam ex depravata & immutata Scripturâ haberi possint; sed quæstio est de Verbis Scripturæ, de Scripturâ ipsâ, eaque totâ, quâ illæ res continentur, & de illius lectione; Annon lites variæ de illa sint orituræ, si illa non in aliquo certo codice constituatur, sed in tam diversis & dissentientibus? Et hoc negato, sanè periclitantur etiam res & doctrinæ, si non in universum, saltem in multis particularibus & illustribus locis.

Jam verò quomodo hæ rationes ostendant, nullas orituras lites sine certo aliquo codice, de vera & genuina lectione, ego sanè videre non possum. Possit doctrina ad salutem necessaria æquè hauriri ex Versionibus, ac ex Textu originario, ex Rivulis æquè ac ex Fonte: hoc tamen non impediet, quo minus de lectione multorum locorum dubitationes & dissensiones atque lites sint orituræ, si nulla certa & authentica lectio habeatur. Id comprobat vel præsens nostra lis & controversia. Eandem habemus utrinque doctrinam salutis, eandem profitemur, ex Scripturis iisdem eam petimus & confirmamus; & tamen ob hanc causam, quòd Criticus nullum certum codicem constituit, in quo authentica Scripturarum lectio sit constituta, de innumeris locis disceptatio inter nos oritur. Sint etiam quædam non necessaria ad salutem, nec quicquam ad summam rei facientia, quia tamen in Scriptura nobis sunt legenda proposita, & illorum quoque cognitionem & intelligentiam investigamus, aliter fieri non potest, quàm ut lites & controversiæ de illis oriantur perpetuæ, si nulla certa & authentica lectio constituatur, & animi multorum dubii, incerti, & penduli hæreant de vera lectione. Nodus iste allatis Critici rationibus nondum est solutus.

II. Quod ad Rationes illas attinet, sunt illæ quoque Novæ huic Criticæ propriæ, neque hactenus à boni commatis Theologis aliis probatæ: veluti

a. Diffe-

α. Differentia illa *inter Res necessarias seu momentosas, & Non necessarias, seu non momentosas*; de qua superiùs aliquid diximus. Sint quędam in Scriptura non penitùs necessaria ad salutem quibusvis: sunt tamen omnia verba S. Scripturæ, verba Spir. S. ac propterea non parum in eo situm, ut de vera illorum lectione certi simus: omnia suam habent ad salutem nostram promovendam, ad nos in cognitione mysteriorum Divinorum perficiendos, utilitatem. D. Apostolus hanc differentiam non facit, quando 2. ad Tim.3. v.16. dixit, πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος *Tota, vel, Omnis Scriptura Divinitùs inspirata est, & utilis ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad disciplinam in justitia, ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum perfectè instructus*. Item ad Rom.15.v.4. *Quæcunque antè scripta sunt, ad nostram institutionem scripta sunt*. Si hujus novæ Criticæ mysteria intellexisset Apostolus, non adhibuisset hîc notam Universalem, *Omnis, Quæcunque*; sed particulariter loquutus fuisset. Bonus, & magnus alioqui Apostolus Paulus, *in tertium tantùm fuit cœlum raptus*; hic verò *quartus quarto de cœlo decidit Cato*, in quo longè sublimiora didicit mysteria, quæ hîc nobis pandit. Sic Christo etiam alia phrasis fuisset usurpanda, si eadem ipsi de Sacra Scriptura, quæ Critico, mens fuisset, quando dixit; *Usque dum transierit cœlum & terra, Jota unum, vel apex unus non præteribit à Lege*, Matth.5. v.18. Dicendum nimirum ipsi fuisset; *Usque dum præterierit cœlum & terra, non præteribit & excidet aliquid de rebus momentosioribus, & doctrina necessaria in Lege, &c.*

β. *Translationes omnes, unà cum Textu Originali, pariter esse Authenticas, Sacras, Divinas,* θεοπνεύστους, *quia doctrinam Sacram &* θεόπνευστον *continent*. Sic ergo nulla amplius est differentia inter Textus Originales, & inter Translationes, si *pariter* sint *authentica* & θεόπνευστα. Sic omnia Scripta hominum, quæ Doctrinam tradunt Divinam, & è Sacris literis deprompta, *pariter* erunt *authentica, Sacra, Divina*, unà cum ipsa Sacra Scriptura, etiam originali. Sic unico hoc adverbio, *Pariter*, evertuntur omnes Textus Originalis dignitates, prærogativæ, privilegia, laudes, encomia, quæ hactenus illi magno cum applausu sunt attributa, illiq; fiunt cum Translationibus communia: Sic Crisis hæc, in Hebræos Scripturarum *fontes penetrans, magnam pervertit opum vim*, quæ hucusque in illis laterè & jacere credebatur. Nec quicquam prodest ad dignitatem hanc illorum

lorum vindicandam, quod addit; *respectu formæ, seu verborum & phraseon, Originales Textus revera esse θεοπνεύστους, Divinos, & Authenticos:* quia, juxta hanc Criticam, verba & Phrases Textus Originalis, à Spiritu Dei immediatè dictatæ, atque cum eis Forma illius in locis innumeris est immutata, corrupta, deperdita, & demum ex Variis Interpretum Translationibus, & nostra Conjectura, restituenda, divinanda.

γ. *Ad doctrinam necessariam Salutis percipiendam hodiè Sacrorum Scriptorum αὐτόγραφα, aut fide digna ἀπόγραφα non esse necessaria.*

Num hæc axiomata ad authoritatem & Majestatem Scripturarum, Textuum præsertim Originalium, vindicandam; ad Providentiam Divinam, quæ fide digna ἀπόγραφα conservavit, commendandam, an verò ad eam extenuandam, faciant! quas item periculosas post se trahant consequentias: Lectori pio, cordato, & orthodoxo dijudicandum relinquo. Non dubito, quin multis ista sint horrori futura, imò abominanda & execranda. Scio equidem his gemina quædam in Socini libello de Authoritate Scripturę reperiri: apud Orthodoxos autem Theologos, & Textuum Originalium sinceros Vindices & assertores, nihil tale unquam me legisse memini.

Ad *Secundam Quæstionem* respondet, *Non haberi hodiè talem codicem, ad quem in discrepantiis Interpretum, & locis de lectione vera controversis possit recurri: neque talem esse Codicem hodiernum Hebraicum.*

Ratio: *quia in quamplurimis, adeoq; innumeris locis, illapsa sit in eum, Deo permittente, ex humana & ἀδιαλείπτῳ infirmitate, ex Scribarum incuria & temeritate, multiplex variatio & immutatio, qualem totis quinq; Critices libris exhibuerit ita evidenter, ut id jam sine magna protervia, ne quid gravius dicat, negari possit.*

At verò nos quoq; confidimus, nos hactenus ita luculenter demonstrasse, frustraneam & temerariam esse hanc Codicum Hebraicorum accusationem, fictitias item, spurias, & adulterinas has quas exhibet Varias lectiones, ut, quicquid Criticus dicat vel minetur, tutò in nostra negatione, citra proterviæ crimen, persistere nobis liceat, illudq; ipsi meritissimo jure impingere, si post lectas has Vindicias pertinaciùs in sua sententia perseveraverit.

Quod

Quod addit de *Canone suo sæpiùs inculcato, omnis bonæ Interpretationis & lectionis*; eum nos alibi in hoc libro passim ita abundè refutavimus, ut nihil necesse sit aliquid ulteriùs hîc addere.

Quod jubet, *adesse hîc charitatem, abesse rixandi & contendendi studium*; ego nullam novi charitatis legem, quæ nobis imperet, Tenebras cum Luce, cum Fontibus Rivos, cum Mendacio Veritatem, cum Auro Scorias, cum heterogeneis Homogenea, *pariare*, vel ut hoc fiat permittere, vel, si fiat, approbare. Quis rixandi & contendendi materiam suppeditet, quis ad hunc ignem pyram struxerit, ex Causæ, quam quisque nostrûm fovet, consideratione Lectores judicabunt.

CRIT. Dehinc alii occurrit Objectioni vel Instantiæ Criticus, quam nonnulli afferunt, *de Mosis Autographo, quod apud Arcam in Sacrario asservabatur*, (Deuter. 31. v. 26.) *eo sc. fine, ut ad id recurratur, quum lis de discrepantibus codicibus oriretur, & ex eo decideretur: Ita sc. semper in Ecclesia debere esse aliquem codicem, cujus lectio sit certa, immota, ac reliquarum norma & regula.*

VIND. Ego quidem hac objectione vel instantiâ, quod memini, non sum usus: neque eâ valdè est opus, cùm rei ipsi nihil addat vel adimat, neque dum altera sit soluta. Videamus tamen, quid ad eam respondeat:

CRIT. *Vanum hoc est & futile commentum.* Nam primò, *lites nullæ tum temporis de variis lectionibus, ex discrepantibus codicibus oriebantur: non enim fuerunt Judæi illorum temporum Legis Mosaicæ usque adeò studiosi, atque in ejus lectione adeò frequentes & exercitati, ut ex discrepantibus codicibus colligerent varias lectiones, litesq; de variis illis lectionibus moverentur, ut necesse fuerit ad eas componendas recurrere & consulere ipsum Mosis αὐτόγραφον. Fuerunt enim Israëlitæ (ut ex Sacra Historia liquet) ad captivitatem usque Babylonicam Legis Mosaicæ, & cultus Divini in eâ traditi, mirum in modum negligentes, atque maximi penè semper contemtores.*

VIND. Quòd Moses Deut. 31. v. 24. 25. 26. cùm absolvisset scribere verba Legis in libro, præcepit Levitis, portantibus Arcam fœderis Domini, ut accipiant Librum illum Legis, & eum ponant à latere Arcæ fœderis Domini Dei nostri; id quo fine præceptum fuerit, ibidem in Textu explicatur, quando additur, *Ut sit ibi contra te loco testis.* Sed ut unius ejusdemq; rei fines esse possunt

plures, ita hîc quoque iſtius præcepti plures eſſe potuerunt, ut etiam Calvinus hoc loco agnoſcit. Itaque Hebræi hunc quoque Finem faciunt, quem hîc innuit Criticus, eumque ſic exponunt: In Devarim rabba ſectione וילך fol.300. col.3. *Rabbini noſtri dixerunt: Cùm intellexiſſet Moſes, ſibi moriendum eſſe, quid fecit? Rabbi Jannaj dixit: Scripſit tredecim exemplaria Legis; duodecim pro totidem tribubus, & unum repoſuit in Arcam,* שֶׁאִם יְבַקְשׁוּ לְזַיֵּף דָּבָר שֶׁיִּהְיוּ מוֹצִיאִים אוֹתָהּ שֶׁבָּאָרוֹן, *ut, ſi qui vellent corrumpere & adulterare aliquid, producere poſſent illud quod in Arca erat.* R. Levi Ben Gerſom ad hunc locum Deuteronomij: *Diſcimus hinc, quòd Moſes ſcripſerit Librum Legis, eumq; Sacerdotibus dederit,* כדי שלא יפול ספק בספר בשום מלה מםלותיו ולא טעות כי משם ידקדקו אותו ולזה דקדק בספר שיכתוב המלך בעבור עצמו שיועתק משם או יוגה משם כי בטעות שיקרה במלה אחת או באות אחת תפסד הרבה מכונות התורה או יפול בו ההשמע לפנים הפוכים *ne in illum in ulla dictione incideret dubium aliquod vel error. Nam inde accuratè poterant illum emendare. Ideò etiam cautum fuit de libro, quem Rex pro ſeipſo deſcribere debebat, ut ex eo transſcriberetur, vel corrigeretur. Nam error unicæ etiam dictionis, vel unius literæ, plures poteſt corrumpere qualitates Legis, vel ſenſum efficere contrarium.* Cum hoc conſentit, quod Majemon in הלכות ס״ת cap.7.§.2. ſcribit de libro Legis, quem Rex deſcribi ſibi curavit: ומגיהין אותו מספר העזרה על פי בית דין הגדול *Corrigunt eum ex Libro atrii, per domum judicii magnam.* Ad hoc in כסף משנה notatur, *Videndum eſſe, unde hoc habuerit.* Abarbenel: *Senſus eſt, quòd Moſes præceperit Levitis illis, qui portabant Arcam, non Sacerdotibus, ut ſuprà* (v.9.10): *Illic enim præcepit de diſcenda Lege, hîc* (v.26.) *de cuſtodienda & recondenda ea, &c. Ideò depoſuit Librum Legis in manum Levitarum Arcam portantium, ut illi reponerent eum ad latus Arcæ, ita ut ibi eſſet Teſtimonium illud in fideli cuſtodia, nec quiſquam illud adulterare poſſet, ne item quiſquam in libris aliis, qui in cæteris tribubus habebantur, & in manibus Sacerdotum, quicquam falſare poſſet. Quia eſſe debebat in Teſtimonium ille liber Legis, qui in arca repoſitus erat ad alterum illius latus.* Hic finis ſi admittatur, neſcio quid in eo ſit inconvenientis, quid adeò futile & vanum. Hoc enim admiſſo, alii non excluduntur. Non factum hoc eſt, quòd tùm jam eſſent lites, (quia cùm Lex iſta daretur, Lex recens à Moſe erat ſcripta) ſed ne naſcerentur lites & dubitationes, aut ſi id eveniret, ut codex

dex aliquis certus esset, & fideli custodiâ asservatus, ad quem recurri, & ex quo decidi & corrigi possent. Itaque frustrà hîc sunt ea omnia, quæ, de Judæorum circa lectionem Sacram negligentia & contemptu, sine ratione effutit Criticus. Utut in studio & observatione Legis plerique mirum in modum negligentes fuerint, ejusque contemptores; tamen in tanta multitudine dubium non est, quin non pauci semper fuerint ejus cultores, quin & inter illos ipsos contemptores multi hypocritæ, externum ejus studium & cultum præ se ferentes. Docent Judæi, mandatum ipsis fuisse tùm etiam à Mose, ut singuli Israëlitarum Librum Legis sibi vel ipsi describerent, vel scribi curarent. Mandatum hoc fundant in eo, quod Moses præcipit Deuter. 31. v. 19. *Nunc itaque scribite vobis Canticum istud, quod doceas filios Israëlis, &c. ut sit mihi hoc ipsum Canticum loco testis contra filios Israëlis*; Horum enim verborum sensum extendunt *ad totam Legem*, quasi dixisset; *Scribite vobis Legem, in qua hoc Canticum continetur*; eo quòd non moris sit ut Lex per partes & frustillatim scribatur, in סמג par. 2. præcepto 24. Imò non tantùm de Lege hoc præceptum intellectum, sed etiam *de cæteris libris Sacris*, qui postmodum scripti sunt, & Legi accesserunt, in Sepher Hachinnuch fol. 228. Itaque non est probabile, tantum neglectum & contemptum Sacrorum librorum unquam fuisse inter ipsos, quin plurima semper à multis descripta fuerint exemplaria. Quin & præceptum allegant *de describendis Libris Legis, ex exemplaribus emendatis, & ex iisdem corrigendis, ne quis item Librum aliquem Legis ultra 30. diem retineat, non correctum*: Item, *si plura quàm 4. errata contineat, illum non dignum esse qui corrigatur, sed planè rejiciendum esse.* Unde patet, illos semper talia exemplaria inter se habuisse, ad quorum normam reliqua fuerint castiganda & corrigenda. Excipit porrò

CRITIC. *Non fuisse Mosis αὐτόγραφον in hunc finem atque usum comparatum & institutum, ut ex eo lites, quæ de Variis orirentur lectionibus, definirentur. Etenim asservabatur in Sancto Sanctorum juxta Arcam, quò nemini, nisi summo Sacerdoti, idq; semel duntaxat in anno, festo die Propitiationum, ingredi licebat, & ad hoc tantùm, ut sanguine & suffitu propitiationem coram Deo faceret pro peccatis populi, non ut codicem illum inde educeret, atque eò reduceret. Sic itaque, si oborta fuisset Lis de varia lectione, exspectandus necessariò fuisset dies solennis*

propitiationum, quo ex Sanctuario educeretur Mosis αὐτόγραφον ad componendam illam controversiam, quâ definitâ, totum annum codex ille Mosaicus extra Sanctuarium necessariò mansisset: non enim licuisse summo Sacerdoti alio die Sacrarium ingredi; imò ne bis quidem eo ipso die: Atqui debuisse codicem illum perpetuò juxta Arcam in conspectu Dei manere, neque inde avelli aut amoveri; quia fuerit monumentum, seu signum sacrum atque arrha populo illi carnali hujus veritatis; Deum nimirum perpetuò meminisse, atque ob oculos suos habere fœdus cum ipsis ministerio Mosis initum, utpote cujus exemplar perpetuò in Sacrario illo, & tanquam sub oculos Dei indesinenter haberetur.

VIND. Fateor, hunc esse scrupulum, qui quomodo solvendus sit, ab Hebræis inquirendum foret. Agnoscunt illi quoque, non licuisse in Sanctuarium cuiquam ingredi, nisi summo Sacerdoti, & uno die in Anno, Propitiationum, sc. & tamen ista scribunt. Itaque quomodo concilient, ex ipsorum libris ulteriùs investigandum.

An dicendum, ordinariè non licuisse: sed per dispensationem, pro re nata, & gravi de causâ obortâ, licuisse extraordinariè Sanctum Sanctorum ingredi? Tale quid scribit Genebrardus ad Psalm. 108. v. 8. ad *Exaudiebat eos; Hoc*, inquit, *nonnulli referunt ad Propitiatorium, in quo sit locutus cum Mose & Aharone. Sed de Samuele nihil tale legitur. Quin quia Sacerdos non erat, ad illud ingredi non potuit, nisi fortassis per dispensationem, secundum quam accipiendum illud Hieronymi in Catalogo, ex Egesippo, Jacobum fratrem Domini solitum ingredi Sancta Sanctorum. Nam Apostolus disertè scribit Hebr. 9. illuc semel in anno introire solum Pontificem. Quod repetit Joseph ben Gorion lib. 5. cap. 25. qui quia tamen initio ejusdem capitis narrat, mille Sacerdotes fuisse constitutos, qui Sanctum Sanctorum ingrederentur; unum de more videtur intelligendum, alterum extra ordinem, quando ad consulendum oraculum Domini ex re nata, ut ex fame & bello, illud ingredi necesse esset.* Nos hìc ἐπέχομεν. Clara sunt verba Apostoli, disertè etiam Hebræi agnoscunt, prohibitum fuisse, ne Sacerdos magnus ingrederetur quovis tempore in Sanctum Sanctorum, sed die tantùm Propitiationum; Imò si Sacerdos quicunque ingrediatur cæteris diebus anni, vel etiam Sacerdos magnus in die Propitiationum extra tempus cultûs peragendi, illum fieri reum mortis per manus Cœli; in libro Præceptorum magno, præcepto 303.

pto 303. Sed quòd Criticus scribit, *ne bis quidem eo ipso die licuisse ei ingredi*; in eo dissentiunt ab ipso Hebræi. In eodem enim libro ex תורת כהנים scribitur; *Summum Sacerdotem in die Propitiationum quater ingredi solitum fuisse: quintâ autem vice non licitum fuisse, sub mortis pœnâ.* Nos in his nihil definimus: Huic contrarium scribit Philo in legatione ad Cajum: *De cætero*, inquit, *si quis non dico plebejus Judæus, sed Sacerdos vel à summo proximus, imò is ipse Pontifex si duobus anni diebus, aut eadem die ter quatérve introierit, capite luet absq; veniâ.* D. Augustinus Quæst. in Exod. 133. putat, *ingressum patuisse in illud Sanctum Sanctorum, non soli Pontifici, sed reliquis omnibus Sacerdotibus, in integro anno, unico tempore excepto, quo Pontifex ingrediebatur per Sanguinis aspersionem: & illum ipsum quotidiè ingressum propter incensum: at semel tantùm in anno, propter expiationem, cum sanguine purificationis.* Sigonius existimat, posse dici, *eum quotidiè quidem Sanctuarium esse ingressum, sed Sacerdotum comitatu stipatum, semel autem in anno solum, sine Sacerdotibus, in die expiationum.* Hic verò contradicunt non solùm Neoterici ad unum omnes, sed & Patres, omnesq; doctores Hebræorum. Vide Nicol. de Lyra in Exod. 30.

Quicquid sit vel fuerit de hac re, non absurdum videtur, si hoc admittatur, inter cætera etiam eo fine illic depositum fuisse in sacra Arcæ custodia exemplar Libri Legis, ut semper aliquod sincerum inter Judæos extaret, quod necessitate debitâ requirente adiri & consuli posset. Id verò quomodo vel factum sit, vel fieri debuerit, aut licuerit, ulteriùs inquirendum.

QUARTUM FUNDAMENTUM, quod Conjecturis in Sacrum Textum faciendis substernit, est; *Non pauca esse in Scriptura ἀλλόκοτα ἄπορα, quæ vix aliâ ratione solvi aut conciliari possint, quàm admittendo levem in Sacro Codice lapsum emendandum.* Cùm verò hic Lapsus, & ejus Emendatio, ex Codicibus ipsis Hebræis eorumq; collatione haberi non possit, ad Criticas Conjecturas necessariò esse deveniendum. Hoc fundamentum exponit CAPITE VII. his verbis:

CRIT. *Quamvis διαφωνίαν non affirmem, esse reapse in Sacro Textu*

leviora nonnulla hujus generis σφάλματα; sive ex ipsis Sacris Scriptoribus (quatenus homines infirmi fuere) sive potius primis & antiquissimis Librorum Scriptoribus tribuantur; consultum tamen videtur esse, ac penè a *necesse, eam tueri atque defendere sententiam*; Non esse impossibile ut sint, imo fortè revera esse nonnulla hujusmodi σφάλματα.

VIND. 1. Mirabitur hîc meum Lector, quomodo Criticus dicat, *se διαῤῥήδην non affirmare, esse reapse in Sacro Textu leviora nonnulla σφάλματα*, qui hactenus tot in Hebræo, quem nos *Sacrum* κατ᾽ ἐξοχὴν vocamus, palàm, disertè, & expressè notavit, ut vix numerari queant. Ἄπορον ἀδιάλλακτον hoc mihi est in hac Critica Sacra: nisi fortè hîc per *Textum Sacrum* intelligat, non Textum Hebræum hodiernum, vel Translationes varias, (de illis enim omnibus διαῤῥήδην satis hactenus illud affirmavit), sed *Textum Sacrum prout ille è primorum Sp. Sancti amanuensium manibus prodiit, & scriptus est.* Atqui dubitare, utrum Sacri Scriptores ipsi, libros suos scribentes, leviora nonnulla commiserint σφάλματα! est dubitare, an infallibili & certissimo Spiritus S. ductu omnia & singula scripserint, nec'ne! Quod si enim hunc ductum habuerunt, impium & profanum est credere, illos leviora nonnulla σφάλματα, à nobis corrigenda & emendanda, admittere potuisse. Hoc asserere, est dubiam reddere, imò evertere totam S. Scripturæ authoritatem. Nam *primò* jam conceditur, partem aliquam Scripturæ Sacræ esse incertam, erroneam, fallacem, non Divinam: *secundò*, à levioribus argumentatio statim ducetur ad graviora, & dubitabitur, annon plura sint, & graviora, quàm nos putamus & animadvertimus, in quibus itidem hujusmodi σφάλματα lateant! Quis enim nos certos reddet, illos in aliis non etiam lapsos esse? Cui hæretico, & Scripturæ authoritatem rejicienti, sic probari poterit, illos in rebus gravioribus & doctrinam continentibus, non etiam errasse vel errare potuisse, ubi semel illorum infallibilitas prostituta fuerit? Quæ Scripturæ Sacræ infallibilis authoritas, nisi statuatur, illam non solùm pendere à materia, sed etiam à forma, & in totum à Divina revelatione, adeò ut sive res scripserint graviores sive leviores, omnia, etiam minima verba, scripserint ex pari Sp. S. illuminatione & infallibilitate? Elevatâ eâ in quibusdam, corruit simul in omnibus. Et tamen ab hac sententia non est prorsus alienus Criticus Sacer, quod

a. hîc

2. hic observabit, & mirabitur Lector: Addit enim: *Sive ea ipsis Sacris Scriptoribus, quatenus homines infirmi fuère, tribuantur; sive potiùs primis & antiquissimis librorum Scriptoribus.* Vides perinde quasi ipsi esse, saltem non absurdum ex ejus mente, talia σφάλματα attribuere *Sacris Scriptoribus, quatenus homines infirmi fuère.* Quamvis enim adverbio *potiùs* videatur magis in eam inclinare sententiam, satius esse ut librorum Descriptoribus illa tribuantur, tamen, conjunctione *Sive* geminatâ, liberam electionem relinquit Lectori, imò, ut aliud præ se ferat, magis videtur favére sententiæ priori, quàm posteriori; quia pro posteriore sententia nullam adfert rationem: at pro priore rationem adfert probabilitatis & possibilitatis; *Quatenus homines infirmi fuère.* Quid enim magis proclive, magis credibile, quàm *hominem*, & quidem *infirmum*, errare, & errare posse?

At, bone Deus, an Sacri Scriptores scripserunt, *quatenus homines infirmi fuère?* an quatenus potentiæ Divinæ organa? an tam ipsi, quàm Spiritus Sanctus per ipsos, cujus veluti fuerunt manus, scripsit? Quomodo hæc conveniunt cum eo quod Petrus 2. Ep. cap. 1. v. 20. 21. scribit; *Hoc primùm cognoscentes, nullam Prophetiam Scripturæ esse propriæ explicationis: non enim libitu hominis allata est olim Prophetia, sed acti à Spiritu S. loquuti sunt Sancti Dei homines?* An dicet, *illos actos à Sp. Dei loquutos esse, non verò scripsisse?* Non puto: & everteret dicti Apostolici vim, quod loquitur de *Scriptura Prophetia.* Sicut *Spiritus Domini loquutus est in eis, & sermo ejus fuit per linguam eorum*, 2. Sam. 23. vers. 2. sic & scripsit in eis, & scriptura ejus fuit per manum eorum. Quomodo consistet dictum Pauli, πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος, 2. ad Timoth. 3. v. 16? Egregiè in hunc sensum scripsit Gregorius Magnus, lib. 4. Epist. cap. 84: *Quid est Scriptura Sacra, nisi quædam Epistola Omnipotentis Dei ad Creaturam suam?* Et Præfat. in Jobum: *Ipse hæc scripsit, qui hæc scribenda dictavit: Ille scripsit, qui & illius operis inspirator extitit, & per scribentis vocem imitanda ad nos ejus facta transmisit.* Et Augustinus lib. 1. de Consensu Evangelistar. cap. 35. *Qui Prophetas ante descensionem suam præmisit, ipse & Apostolos post suam Ascensionem misit. Omnibus autem suis discipulis, per hominem quem assumsit, tanquam membris sui corporis caput est. Itaque cùm illi scripserunt, quæ ille ostendit & dixit, nequaquam dicendum est, quòd ipse non scripserit: quandoquidem membra ejus id*

operata

operati sunt, quod dictante capite cognoverunt. Quicquid enim ille de suis factis & dictis nos legere voluit, hoc scribendum illis, tanquam suis manibus, imperavit. Hoc unitatis consortium, & in diversis officiis concordium membrorum sub uno capite ministerium, quisquis intellexerit, non aliter accipiet, quod narrantibus discipulis Christi in Evangelio legerit, quàm si ipsam manum Domini, quam in proprio corpore gestabat, scribentem conspexerit. Hæc ille. Nec sanè memini me apud ullum Theologum, seu Veterem, seu Recentem, legere, *Sacros Scriptores scripsisse quatenus homines infirmi fuêre.* Itaque hoc quoque axioma est ex mysteriis Novæ Criticæ hujus Sacræ, de quo multò plura dici possent: Sunt quidem nonnulli, qui errores μνημονευτικοὺς attribuunt S. Scriptoribus, (inter quos etiam Socinus, in lib. de Author. S. Scripturæ & Sebast. Castalio in Dial.) sed illi tamen rariùs & parcius, quàm Criticus noster, qui longè latius ista extendit, uti jam jam audiemus, ac proinde minùs illis omnibus ferendus. Ego verò ulteriùs illa exaggerare nolo; sufficit mihi ea notasse, & Lectori ostendisse: id apud multos erit refutasse: Pergamus, & videamus, quomodo probet jam Criticus, consultum & penè necesse esse, asserere, *Non esse impossibile ut sint, imò fortè revera esse, nonnulla hujusmodi σφάλματα.*

CRIT. *Cur autem consultum videatur id largiri, præter alia quæ dici possent, hoc unum, quod ad rem vel maximè facit, urgere videtur, quòd sunt nimirùm in Scriptura ἄπορα non pauca olim jam ab aliis observata, quibus & alia longè plura (NB) ex locorum parallelorum collatione addi possent, quæ vix, ac ne vix quidem, aliâ ratione solvi atque explicari possunt, quàm si admittas, iis in locis lapsum esse hujusmodi aliquem calami vel μνημονικὸν antiquissimi Scribæ, qui primùm ex S. Scriptoris autographo descripsit: quo dato & concesso, ἄπορα illa facili negotio solvi possunt, demonstrando lapsum, eumq; ex loci circumstantiis, antecedentibus, consequentibus, &c. corrigendo, quomodo à Criticis menda & librariorum lapsus in aliis deprehenduntur & corriguntur. Quod si contrà, ex aliorum sententia, hoc fixum ratumq; statuatur, Ne minimum quidem in toto Scripturæ textu hodierno apiculum esse, qui non sit à Spiritu Dei per internum ἐνθουσιασμὸν; ex illis Aporis speciosa atq; plausibilis dari videtur hominibus prophanis Scripturam criminandi causa atque ansa, tanquam ἀσύστατα dicentem: sunt enim ea ejusmodi pleraque, ut quo-*

quò

quò te in omnes partes vertas atque inflectas, non possis tamen ab hominis vel æquissimi & cordatissimi animo impetrare, nullam in iis esse Ἀντίφασιν. *Et quæ ad eorum solutionem adferri solent ab iis qui rigidam illam thesin tueri volunt, tam dura sunt & coacta, aut frigida & diluta, & ab omni verisimilitudine aliena, ut* σοφὰ φάρμακα, *& callida commenta potiùs, quàm plana & veræ solutiones, non injuriâ, simplici & cordato judici videantur. Quanto satius & tutius videtur, eâ viâ & ratione, quam dixi,* ἄπορα *illa solvere facili negotio, quàm rigidâ illâ assertione in has angustias se conjicere, unde nullus pateat exitus, & adigi ad ea dicenda, unde hostibus veritatis occasio datur eam insectandi, nosq; ludificandi.*

VIND. Hæc paullò accuratiùs sunt expendenda, & evolvenda. *Quatuor* nimirùm hîc invenio *Rationes, cur consultum sit ac necessarium, largiri* σφάλματα *in Textu Sacro, seu à Scriptorum ipsorum, seu à Scribarum lapsu profecta*;

I. Ratio: *Propter* Ἄπορα *non pauca, quæ partim ab aliis jam sunt observata, partim adhuc, & quidem longè plura, observari possunt, quæ aliâ ratione solvi & explicari nequeunt, quàm hujusmodi lapsus admittendo, demonstrando, & corrigendo.*

R. Ad Ἄπορα τῶν γραφῶν quod attinet, seu *Insolubilia Sacrarum Scripturarum*, ut & Ἐναντιοφανῆ, h.e. ejusmodi loca, quæ vel sanæ sobriæque rationi, vel rei gestæ, vel aliis locis, vel veritati historiæ repugnare videntur, piè, sobriè, prudenter, & cautè, de illis judicandum esse, omnes consentient, qui eâ qua decet & par est Sacras Scripturas amplectuntur veneratione. His enim Varii Infideles, Hæretici, & Schismatici variè sunt abusi, ad earum Authoritatem suffodiendam, imminuendam, & aliò transferendam, vel omninò negandam; veluti olim Lucianus, Porphyrius, Julianus Apostata, & alii ex Gentilibus; Mahumed item in Alcorano, ut eum Scripturarum loco obtruderet; vel saltem ex parte, ut Enthusiastæ, qui imperfectione & ineptitudine Verbi Dei admissâ, homines à Scripturis ad Revelationes internas & enthusiasmos revocant & abducunt: Pontificii quidam, qui hinc occasionem sumunt, partim suas Traditiones, & Versionem Vulgatam Latinam hominibus obtrudendi, partim ad supremum judicium & magisterium Ecclesiæ Romanæ, & Pontificis, provocandi.

Horum omnium, ceu pestium SS. Scripturarum, causam ne immutatâ S. Scripturæ infallibili authoritate foveamus, neque iis

vel faveamus, vel imprudentes arma suppeditemus, omnibus modis est annitendum.

Quod si verò concedamus & doceamus, vel Scriptores Sacros ipsos, ceu infirmos homines, in quibusdam rebus & locis levioribus neque adeò magni momenti, errare potuisse, aut verò omninò & revera quandoque errasse; vel codices originales omnes, seu studio & malitiâ Judæorum, vel Librariorum & Scribarum incuriâ, negligentiâ, somnolentiâ, temeritate & audaciâ ita corruptos, Fontesque hos in multis locis adeò infectos & turbatos esse, ut nullâ codicum collatione restitui & sanari queant; Remediumque ex Judicio, Ratione & Conjecturâ humanâ, per Criticam quam vocant Sacram petendum; quòd sic contra ipsos Infallibilitatem hanc Scripturæ satis tueri & defendere possimus, nos non existimamus, ac proinde illorum sententiæ subscribere, calculum ve nostrum addere nequimus; idque ob sequentes præcipuè rationes.

1. quia hæc Corruptio, & isti lapsus prætensi in Codicibus Originalibus, nobis non satis demonstrari possunt, uti hactenus prolixè vidimus. Unde תקונות *Correctiones* istæ Criticæ potiùs sunt קלקולות *Corruptiones* censendæ, quibus sanæ corporis parti scapellum adhibitum, ferrumque admotum, plus detrimenti syncero & incorrupto textui adfert, quàm salutis.

2. quia his admissis Sacræ Scripturæ infallibilitas non satis defendi, & ab adversariorum calumniis, cavillis & objectionibus vindicari potest. quod & ipsum hactenus variis in locis hujus libri ostensum.

3. quia remedium hoc nimis crudum, crudele & violentum est. Hoc est nodos secare, non solvere, vel, ut Hebræi loquuntur, פסק בסכינא חריפא לקראי *Cultro acuto Scripturas præcidere.* רע ומר מאד עזבו אמתת הנכתב בספר *Malum & amarum valdè est, derelinquere veritatem ejus quod scriptum habemus in libris sacris*, inquit R. Asarias in מאור עינים fol. 40. a.

4. quia idem hoc remedium est incertum. Quid enim magis incertum, fluxum, instabile & varium, quàm hominum judicia? Hinc illa inter Criticos certamina & pugnæ. Exemplum hic unicum ex hac ipsa Critica, & hoc eodem capite 7. libri sexti adferam. Adducit ibi Criticus Testimonium Theodori Bibliandri de

Critico

Critico hoc judicio, in quo Bibliander pro ejus exemplo affert locum Ezech. 33. v. 21. in quo suspicatur, שתי עשרה *Duodecim* esse scriptum pro עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה *Undecim*, & sic esse legendum. Criticus noster autem existimat, Bibliandrum eo loci malè suspicatum, & in judicio suo falsum fuisse. Talia innumera produci possent.

5. quia Remedium hoc non est necessarium. Ad extrema remedia, nonnisi in extremis & desperatis casibus est deveniendum. Atqui in his alia adhuc leniora media non desunt, quibus istis succurri, atque ista nobilis hujus corporis membra, quæ Criticâ serrâ & securi tractantur, foveri & conservari possunt. Caustica non sunt adhibenda, quamdiu malagmatis aliquid profici, & curari potest. Quod eruditorum Interpretum pia & erudita industria hactenus comprobavit, qui pleraque ista loca de Corruptione vel Contrarietate irreconciliabili accusata, dextrè & solide ab illis vindicarunt, & commodis explicationibus conciliarunt. Quin & si has non semper invenire, & assequi aut demonstrare valeamus, nulla nos necessitas cogit his remediis utendi, propter summum lectionis in codicibus Hebræis consensum. Satius est ἐπέχειν, & in iis Styli & Verbi Divini majestatem & profunditatem admirari, nostrarumq; mentium cæcitatem & ignorantiam, inprimis in Historiis & aliis ad Antiquitatem Sacram spectantibus, in quibus plurima quæ non recensentur, sed reticentur, causam sæpè ἀντιφάσεως apparentis præbere possunt, agnoscere, quàm violentas manus Scripturæ admovére: cogitandum nobis multorum rationem, licet nobis ignotam, penes illos tamen fuisse, qui ita scripserunt, ac proinde non sequi, si nos expositionem & conciliationem commodam non videamus, ideò nullam esse, nec dari posse: *Quis ferat*, inquit Augustinus, *lectorem & auditorem, Scripturam tantæ authoritatis faciliùs, quàm vitium suæ tarditatis audére culpare?* Et D. Hieronymus ad ἄπορον vel ἄτοπον potius tale in Epistola ad Vitalem scribit: *Multa & alia in scripturis dicuntur, quæ videntur incredibilia, & tamen vera sunt.* Continuis ad Deum precibus, assiduâ meditatione, lectione & Scripturarum collatione, adhibitis etiam in subsidium eruditis Interpretibus, locorum illorum intelligentia & conciliatio quærenda & investiganda: Omnia denique prius tentanda & experiunda, quàm ut huc deveniamus, & si omnia feceri-

mus, neque tamen pro nostro voto profecerimus, ab alio potiùs meliora & certiora speranda, quàm temerè aliquid mutandum, aut corrigendum. Jubet Criticus nos veram Scripturarum Originalium Lectionem quærere non tantùm in Codicibus Hebræis, sed & in quibusvis Translationibus. Pariter nos jubemus illum locorum horum Ἀπόρων conciliationem quærere, tùm in diligenti Collatione Scripturarum, tùm in eruditis quibusvis Hebręis, Chaldæis, Græcis, Latinis, aliisque Doctorum Commentariis omnibus. Id si fecerit, & rationi locum dare velit, semper aliquid inveniet, quod ei satisfacere, & difficultatibus his lenius aliquod remedium ostendere queat. Satius utique est in hujusmodi locis utramque lectionem veram agnoscere, si utraque consistere & conciliari probabiliter possit, quàm ex incerta nostra ratione alterutram corrigere. Sæpiùs una potiùs illustrat alteram, tantum abest, ut evertat, ut in multis locis parallelis diversis à nobis visum. Sin minus, ne pudeat ipsum suam rationem Scripturæ subjicere, ejusque imperfectionem potiùs quam Scripturæ agnoscere & accusare: ne pudeat ipsum suam ignorantiam potiùs confiteri, quàm Scripturam falsitatis redarguere. Placet hîc nobis, quod R. Asarias scribit in מאור עינים fol.138. b. לא נמיש היתד התקועה ואף בהרהור נרידא לא נסור ממנהג אבותינו · האמנה כל הקרב להרהר אחר דבריהם ולצרוף אותם כצרוף הכסף הלא טוב לו לבלתי יעזבם בחצי המחקר ויחשוב עליהם תועה אבל ירדוף ישיג ויבין לאחריתם עד ימצא להם מקום על הצדק *Non luxabimus clavum fixum, neque cogitatione perfunctoriâ recedemus à consuetudine legendi majorum nostrorum. Si quis accedat ad sinistrè cogitandum de verbis ipsorum, & ea purganda, ut purgatur argentum, longè meliùs faciet, si non statim ea deserat, & illa de mendo suspecta habeat; sed persequetur, laborabit, & tamdiu illa considerabit, donec locum & sensum aliquem commodum illis reperiat.*

6. quia periculosum hoc est remedium. Quod si enim hæc licentia, ferro, igne, & cauteriis, in Textum Sacrum grassandi, eumque ex ingenio humano corrigendi semel admittatur, quâ data porta irruent non solùm Criticorum filii, sed & Hæretici, Schismatici, & quivis alii, totque nobis in illum inferent Conjecturas, Suspiciones, Verisimilia, Conjectanea, Crises, Lectiones varias, Animadversiones, &c. quot in nullum alium authorem unquam prodierunt, ut tandem Textus Originalis nihil aliud sit futurus,

futurus, quam vaſtum variarum lectionum chaos, inextricabilis labyrinthus, & Concordia Diſcors. Nimia hæc licentia profectò in magnum evadet malum, & in nervum tandem erumpet: Res eſt, quæ in ſe neque conſilium, neque modum habebit ullum. Lectores poſthæc multò incertiores erunt, quàm antea: cùm hæc omnia habebunt, nihil quicquam tamen habebunt. Animus illorum variis his lectionibus & conjecturis huc & illuc impulſus, quodnam eligat & ſequatur, non inveniet.

II. Ratio: *Quia hoc modo à Criticis mendæ & librariorum lapſus in aliis* (Prophanis ſc. libris & authoribus) *deprehenduntur & corriguntur.*

℟. Suprà jam aliquoties dictum, à Critica Prophana, & ab authoribus Prophanis, ad Criticam hanc Sacram, & Libros Originales Hebraicos, prophanum eſſe argumentum, neque admittendam. Rationes, quas ſuo loco addidimus, nolumus hîc repetere. Inferius etiam adhuc capite ultimo aliquid ea de re dicetur. Hoc tantùm hîc adjicimus, ſi quis iſta componere, & idem ſibi jus hîc uſurpare velit, idem tandem futurum in Sacris, quod in libris Prophanis accidiſſe conqueruntur multi, ut ſcilicet illud magis libris literisq; perdendis & corrumpendis, quàm corrigendis & emendandis, inſerviat. Hebræi dicunt תקנתם קלקלתם *Correctio illorum eſt Corruptio.*

III. Ratio: *Quia ſi fixum ratumq; ſtatuatur, ne minimum quidem apiculum in Scripturæ textu eſſe, qui non ſit à Spiritu Dei per internum ἐνθυσιασμὸν, ex illis Aporis ſpecioſa atque plauſibilis detur hominibus prophanis Scripturam criminandi cauſa, tanquam ἀσύστατα dicentem, noſq; ludificandi.*

℟. Ex minimis apiculis nulla hactenus vidi naſci ἄπορα ἀδιάλλακτα: ſed ex dictione, phraſi, & rebus. Unde nos potius invertimus hoc argumentum, & dicimus; Longè majus criminationis periculum metuendum eſſe, ſi nos ſtatuamus, Sacram Scripturam Originalem non eſſe in minimis etiam rebus, phraſibus & dictionibus, ab afflatu & dictamine infallibili Sp. S. profectam, ſed ab hominibus infirmis, qui ex infirmitate humana inevitabili non rarò in ſcribendo erraverint, multa etiam in illa eſſe ex errore, temeritate & audaciâ ſcribarum depravata, corrupta, immutata, quæ ex ratione & conjectura humana ſint partim jam correcta & emen-

data, partim adhuc inquirenda, deprehendenda, emendanda & corrigenda: Scriptura Sacra, quæ principium fidei nostræ esse debet, ita esse debet comparata, ut illi per se & propter se credatur, sive ea ratione nostrâ comprehendere possimus sive non, sive ea sint aut potiùs nobis videantur ἀσύστατα, sive non. Videat Criticus, quomodo hoc multis sit probaturus, *Non debere apud nos fixum ratumq́; esse, omnia, etiam minimas voces, dictiones, & literas in Scripturæ textu Originali esse ab interno ἐνθουσιασμῷ Spiritus Sancti.*

IV. Ratio: *Quia ea quæ pro explicatione & conciliatione locorum hujusmodi ἀπόρων afferuntur, pleraque sint ejusmodi, ut quoquò te in omnes partes vertas & inflectas, non possis tamen ab hominis vel æquissimi & cordatissimi animo impetrare, nullam esse ἀντιλογίαν: imò tam dura, frigida, diluta, & ab omni verisimilitudine aliena, ut σοφὰ φάρμακα, & callida commenta potiùs, quàm plana & vera solutiones non injuriâ, simplici & cordato judici videantur.*

℞. Hæc injuria est in plurimos adeoq́; præstantissimos quosvis Interpretes Veteres & Recentes, qui hujusmodi explicationes & conciliationes locorum ἀπόρων & ἐναντιοφανῶν hactenus quæsiverunt & attulerunt, quærendasq́ue judicarunt, qui omnes iniquitatis, amentiæ & væsaniæ, atque τῆς ἐρρωσίας τῆς διανοίας hîc accusantur. Plerique enim hoc egerunt, ut lectionis codicum Hebraicorum integritatem retinerent, & defenderent, atq; apparentium ἀντιλογιῶν correctionem aliunde afferrent, vel saltem suum judicium suspenderent. An his omnibus sit novus hîc Criticus prævaliturus, suoq́ue judicio præjudicium illis apud simplices & cordatos judices allaturus, videat ipse. Si qui inter eos sunt, qui aliter judicarunt, & mendum aliquod subesse alicubi suspicati sunt, parcissimè id faciunt, & nonnisi in iis locis, ubi nihil ad conciliationem invenire potuerunt, non ita frequenter, non ita liberè, uti audax iste Criticus. Ἀντιλογίαι, & ἐναντιοφανείαι istæ sunt vel *Apparentes vel veræ*; consistunt vel in *vocibus* vel in *sensu*. Non statim ubi huic vel alii ἀντιλογία esse videtur, sequitur revera talem esse: non ubi verba Scripturæ sibi invicem sunt contraria, etiam sensus est contrarius. Aliud est ἐναντιότης, aliud Ἐναντιοφανεία. Loca multa ἐναντιοφανῆ esse concedimus, ἐναντία negamus. Aliud est

Locus

Locus *difficilis*, aliud locus *Corruptus & mendosus*: & iterum aliud *Revera corruptum*, aliud *Apparenter* tale. Audax, temerarium & in Sacros codices injurium est factum, ubi difficilior aliquis locus occurrit, statim de mendo eum accusare, & ante ejus evictionem, criticâ correctione & metamorphosi præstò adesse; etiam illic ubi solutiones probabiles, & quæ commodè esse & admitti possunt, afferuntur.

Itaque nos circa istorum locorum ἀπόρων ἐναντιοφανῶν & difficilium solutionem, majori & meliori Interpretum veterum & Recentiorum, tum nostrorum tum Pontificiorum, parti accedimus & subscribimus potiùs, qui adhibitis & quæsitis commodis interpretationibus, lectionis locorum istorum authoritatem & integritatem vindicant, & procul hinc procul esse jubemus Criticos istos prophanos. Si conciliationes, quas Viri docti ad hæc loca afferunt, ei videantur frigidæ, sciat vicissim, nobis ejus consilium de corrigendo textu videri nimis calidum: si duræ, longè duriorem & violentam magis esse Textus correctionem.

Doctissimus Casaubonus Exercitatione I. ad Apparatum Annalium pag. 71. edit. in 4°: *Nominum diversitas in descriptionibus duorum Evangelistarum, non satis firmum Argumentum est, ut diversas tribus ab illis existimemus describi, quùm Judæorum plerique duo Nomina habuerint: & υἱοθεσίας assumptio in filium, Filiiq; appellatio ex variis causis contingerent; puta vel naturâ, vel ex lege Mosis de semine fratri mortuo excitando: item adoptione vel arrogatione; nec non propter affinitatem (nam gener socero filius dicebatur): adde successionem in regnum, vel privatam hæreditatem: nam etiam hi eorum filii dicebantur, quibus successerunt. Ut interim taceam, quòd potuerunt aliæ ejus diversitatis in Nominibus apud Matthæum & Lucam esse causæ. Nam esse quædam ἄπορα τῆς θείας γραφῆς inexplicabilia in Scripturis, ut omnium disciplinarum, non inviti, opinor, fatebuntur omnes humanæ infirmitatis viri intelligentes. Itaque Proverbium Rabbinorum in nonnullis necessariò usurpandum, & exspectandus Elias, qui duros atque hodiè inextricabiles Scripturæ nodos solvat. Hoc melius, quam de omnibus temerè pronuntiare, quod illis solenne est, qui aliquid fateri se ignorare turpe ducunt; etiam in iis rebus, ad quarum indagationem, præter nudas conjecturas, humana industria nihil potest hodiè afferre.*

Petrus Martyr ad 2. Reg. 8. v. 17. *Occurrunt sæpè obscura loca in*

iis Chronologiis, ad quæ concilianda non eò concedendum puto, ut dicamus codicem sacrum mendosum. Nam Deus, qui pro sua misericordia Divinas literas nobis conservatas voluit, eas etiam integras non corruptas concessit. Quamobrem si quando, quoad numerum annorum, nos explicare minimè valeamus, fatenda est ignorantia, quâ laboramus. Et attendendum, Sacras literas quandoq; tam concisè loqui, ut non facilè appareat, unde supputatio incipienda sit. Maneat itaque Scriptura incorrupta, quæ si labefactetur in uno aut altero loco, in aliis quoq; suspecta erit.

Idem ad 1. lib. Reg. cap.15. v.1. *Fit non rarò ut in hac historia numeri annorum, qui Regibus tribuuntur, parum videantur inter sese consentire: verùm dubitationes ejusmodi possunt multiplici ratione discuti. Fit enim quandoque, ut unus atque idem annus duobus tribuatur, quod à neutro impletus fuerit & perfectus. Aliquando filii cum parentibus regnarunt aliquot annos, & ii nunc parentum regno, nunc verò liberorum, adscribuntur. Contingebant etiam quandoque interregna, & vacuum tempus modò priori, modò consequenti Regi attribuitur. Sunt etiam nonnunquam aliquot anni, quibus principes tyrannicè ac impiè regnarunt, ideoq; prætereuntur, neq; cæteris annis imperii eorum accensentur. Præterea sunt, qui velint mendas irrepsisse vitio librariorum. Ast ego (quemadmodum aliàs dixi) non libenter eò me demitto.*

PORRÒ ne existimetur temerè ita sentire Criticus, *Exempli & Speciminis loco aliquot Scripturæ loca profert, in quibus ejusmodi ἄπορα occurrunt, quæ non videntur ipsi aliâ ratione commodè conciliari & solvi posse, quàm lapsum agnoscendo & emendando.* Videamus quædam.

CRIT. II. CHRON. XIII. v.2. *nomen matris Abijæ, filii Roboami, dicitur fuisse* מִיכָיָהוּ Michajah filia Uriel ex Guibha. *At cap.11. v.19. ejusdem libri, Roboam dicitur cepisse in uxorem,* מַעֲכָה Maacham filiam Absalom, quæ peperit ipsi Abijam: *& v.21. idem Abijah dicitur filius Maacha: & 1.Reg.15.v.2. Maacha filia Absalom dicitur mater Abiæ. Itaque videtur omninò esse* σφάλμα *in loco 2.Chron.13.v.2. Et sanè apud LXX. in Sixt. edit. scribitur* Μααχα *&c.*

VIND. Gemina hîc est *διπλολογία:* Quæ in libro Chronic. vocatur מִיכָיָהוּ ea alibi vocatur מַעֲכָה, & sæpiùs: 2. eadem in lib. Chron. dicitur esse *Filia Uriel ex Gibha:* in lib. Regum, *Filia Absalom.*

An

An propterea mendum in lib. Chronicorum? Ita videtur Critico. At Hebræi libri omnes in illa lectione consentiunt. Masora eam confirmat, dum ad vocem מִיכָיָהוּ notat, quoties illa in Scriptura occurrat. An Masorethæ tam diligenter singulas voces perpendentes, non viderunt, hanc *Michajahu* paulò antè dictam esse *Maacham?* Quomodo ergo σφάλμα probatur? Ex collatione aliorum locorum. Atqui hoc argumentum non est satis firmum, ut suprà ex aliis locis parallelis pluribus ostensum: quia diversæ possunt diversitatis hujus causæ esse, ut utraque subsistat. Itaque videndum potiùs, quomodo utraque lectio conservetur & conciliettur.

R. David Kimchi ad 2. Chron. 13. v. 2. *Hac* מִיכָיָהוּ *est ipsa* מַעֲכָה *filia Absalom, cujus mentio facta suprà* (cap. 11. v. 20. 22.) *& duo habuit nomina, ut & pater ejus. Et,* מִיכָיָהוּ & מַעֲכָה *affinis sunt pronunciationis. Hujus rei plura extant in hoc libro exempla, ut unus idemq; duobus diversis nominibus appelletur.*

R. Salomon Jarchi: *Quæ hic vocatur* מיכיהו *suprà dicta fuit* מעכה *filia Absalomi: In libro Regum similiter Maacha filia Abisalom:* מיכיהו Michajahu filia Uriel fuit nomen ejus, *& illo nomine hic vocatur* (2. Chron. 13. v. 2.) *quia liber Chronicorum est recensio familiarum Regum Jehuda. In libro verò Regum, qui continet historiam Regum Israelis & Jehudah, vocatur* suo cognomine, Maacha filia Abisalom. *Ideò autem cognominatur etiam* Maacha, præter nomen ejus verum Michajahu, *& nomen patris ejus Uriel*, cognomine *Absalomi, quia nomine nurus suæ vocabatur, quæ fuit uxor strenua & fortis, sicut scriptum est 2. Chron. 15. v. 16:* Quinetiam Maacham aviam Asæ Regis amovit ne esset augusta: *& propter honorem nurus vocatur socrus nomine nurus suæ. Sic explicatur in Talmud Hierosolymitano. Præterea hanc traditionem seu observationem accipe nomine Rabbenu Eleásaris, qui eam accepit à patre suo: Ubicunque additur Vav ad nomen mulieris, id fit honoris ejus causâ: ut Exempl. Gr.* עֲתַלְיָה *dicitur* עֲתַלְיָהוּ, 2. *Chronicor. 22. v. 10. quia mulier fuit strenua: Sic* יְכָלְיָה *dicitur* יְכָלְיָהוּ 2. Reg. 15. v. 2. *quia fortis fuit. Nam fugiente marito suo Lachischam, ubi quindecim annis fuit, donec moreretur, ipsa judicavit populum totis illis quindecim annis.* Sic R. Salomon vult מיכיהו esse verum nomen proprium ejus, מעכה verò cognomen.

Don Joseph Aben Jechijah: *Fortassis, quia mater ejus fuit Mi-*

chajahu, eaq; in juventute mortuâ, relictus fuit infans inter manus Maacha, ipsaq; educavit eum, ideò vocatur Mater ejus: & quòd ipsam amaret, duxit eam in uxorem, peperitq; ei Asam, & hoc sibi vult quod 1. Regum 15. v. 10. dicitur: Nomenque matris ejus fuit Maacha, filia Absalom. *Vixerat enim annis multis.*

Abarbenel vult, etiam nomen ejus verum fuisse מִיכָיְהוּ: vocari autem מַעֲכָה filiam Absalomi, *quia indole suâ malâ Absalomum referebat.*

R. Levi ben Gerson, & R. David Kimchi ad 1. Reg. 15. v. 2. idem sequi videntur.

D. Hieronymus Quæstion. in lib. Paralipomenon: *Non est iste Abessalon filius David, sed alius, quod in Regum volumine demonstratur* (quia scil. illic non scribitur אַבְשָׁלוֹם, uti nomen Absalomi filii Davidis scribi consuevit, sed אֲבִישָׁלוֹם *Abisalom*). Hanc sententiam amplexus est Junius in suis notis in lib. Reg. scribens: Abischalomi, non filii Davidis (nam ejus liberi non supervixerunt, 2. Sam. 18. v. 18.) sed alterius Gibhani, è Binjamine, 2. Chron. 13. v. 2. Sic Bibliander in Prælectionibus putat, Abisalomum 1. Reg. 15. *non esse Davidis filium, sed alium, & eundem cum Uriele in Chronicis, atque binominem fuisse.*

Pellicanus in libro Regum putat, *Matrem accipi pro avia, ut sæpè in Scripturis.* Et ad 2. Reg. 13. v. 2. *Dicta hìc Michajahu, alibi Maacha dicitur: Filia hìc dicitur Uriel de Gibea, cùm sit interim etiam neptis Absalomi, ut scribitur in Lib. Regum. Sic mutantur nomina Virorum & mulierum. Et Matres dicuntur quæ sunt aviæ: Patres qui avi sunt & proavi. Fratres etiam qui sunt cognati.*

Petrus Martyr in lib. Regum: *Res ita potest componi: ut Maacham intelligamus filiam Absalomi Davidis filii, non utique naturâ, sed adoptione. Nata quippe dicitur ex Thamara sorore Absalomi, olim ab Amnone fratre constupratâ, quæ videtur postea virum habuisse Urielem ex Gibeon. Atque istâ ratione utrumque verum est, eam fuisse Absalomi filiam, nec non Urielis.*

Martinus Borrhaus: *Improbæ mulieris meminit, cujus pater aut binominis fuit, quod in Paralipomenis legitur,* Maacha filia Uriel de Gabaa: *aut Absalom hìc nomine patris ponitur, in Paralipomenis pater. Cæterùm nullo modo verisimile est, Abisalomum esse Absalomum filium Davidis: alter enim vocatur* אבשלום, *alter* אבישלום,

alter

alter Gabaensis est, alter Hierosolymitanus. Videatur etiam Lyranus.

Ex his apparet, non deesse modos ista conciliandi. *At sunt incerti, quia dissentiunt inter se!* At verò num correctio est magis certa, contra codices in lectione consentientes, & contra omnium Interpretum judicium? Esto transtulerint LXX. in lib. Chronicorum *Máacha*, non tamen sequitur illos in suo codice legisse מַעֲכָה: sed ideò fecerunt, quia hanc *Michajahu* judicarunt eam ipsam esse, quæ aliàs *Maacha* dicitur.

CRIT. II. CHRON. XV. v. ult. *dicitur bellum non fuisse* ad annum usque 35. regni Asæ: *at 1. Reg. 15. v. 16. dicitur bellum fuisse inter Asam, & Baasam regem Israel,* omnibus diebus ipsorum. *Jam verò Baasa cœpit regnare anno tertio Asæ, regnavitq; ad annum usque 26. regni ejusdem Asæ, per annos 24. Itaque 2. Chron. 15. videtur omninò legendum esse,* usq; ad annum 5. *non vero 35: ita ut quieverit à bello tantùm biennium, nec quidem integrum. Omittenda itaq; vox* שלשים, *unà cum copula in sequenti voce* וחמש.

VIND. Præcipua difficultas hujus loci in hoc consistit, 1. quòd in uno loco dicitur bellum inter hos duos Reges fuisse *omnibus diebus vitæ ipsorum*, in altero, *nonnisi ad annum Asæ 35. vel 36.* 2. quomodo verum esse possit quod in libro Chronicorum dicitur, *usque ad 35. annum?* Quod si enim tertio anno regni Asæ incepit regnare, & 24. tantùm annis regnavit, sequitur, illum Anno ejus 36. jam per decennium circiter fuisse mortuum. Difficultas hæc torsit Interpretes, qui tamen varia excogitarunt, quî conciliari possit.

Pro lectione Textus Hebræi in loco Chronicorum est, quòd non tantùm ultimo versu capitis decimi-quinti dicitur; *Nec fuit bellum, usque ad annum trigesimum quintum regni Asa:* sed & versu primo capitis decimi-sexti, *Anno tricesimo-sexto regni Asa, ascendit Baasa rex Israëlis contra Jehudah.* Unde apparet, non temerè antea scriptum fuisse, *anno 35.* Confirmatur etiam in Seder olam. Sic ergo & hîc textus corrigendus foret, quod durum.

Audiamus quorundam Interpretum sententias.

Ex Christianis Lyranus scribit: *Dico, quòd Primus annus regni alicujus Regis dupliciter accipitur in Scriptura. Uno modo, quando simpliciter incipit regnare, & sic accipitur communiter. Alio modo dicitur*

Primus annus regni ejus, ab aliquo ejus facto notabili. Verbi gr. Danielis secundo dicitur, quòd Anno secundo Nabuchodonosor vidit somnium; *& secundum omnes historiographos & expositores, ille annus non fuit secundus à principio regni ejus simpliciter, sed per plures annos antea regnaverat: sed dicitur* secundus *à victoria notabili, quam habuit de rege Aegypti. Et ita potest dici in proposito: quia Asa decimo anno regni sui habuit victoriam valdè notabilem de Rege Aethiopum, ut dictum est sup. cap. 14. & ita hoc modo accipiendo Primum annum regni ejus, in quo habuit hanc victoriam notabilem, tertius decimus annus regni sui simpliciter accepti fuit tertius. Et sic accipitur* 1. *Reg.* 15. *ubi dicitur*, quòd anno tertio Asa, Baasa cepit regnare; *& cùm regnaverit 24. annis, sequitur, quòd vixerit usq; ad 36. annum Asæ inclusivè. Et in principio hujus anni invasit regnum Asa, & in fine mortuus est, &c.*

Petrus Martyr ad 1. Reg. 15. in fine: *Quæsitum est, qui constet hæc annorum supputatio? Nam Baasa 24. annos regnavit: unde si ultimo anno regni sui ascendit in Ramam adversus Judam, incidisset illa expeditio in vicesimum sextum, aut vigesimum regni Asæ. At in Paralipomenis habetur, id 36. anno Regni Asæ accidisse. Quod si dederimus, Baasa mortuus fuisset ante decennium, & idcirco non potuisset eo tempore adversus Asam bellum gerere. Respondetur, non esse accipiendam hanc supputationem ab initio regni Asæ: verùm ab eo tempore, quo cœpit cum Israëlitis bellum gerere: id autem accidit post victoriam, quam de Rege Aethiopum adeptus est; decennium minimùm, postquam regnare cœpit. Nam, uti jam diximus, ocium & pacem per totos decem annos obtinuit. Addamus itaq; 26. annis istis, decem, constabitq; ratio numeri, nempe 36. annorum, ut in Paralipomenis legitur. Quod si quæratur decennium primum, quod pacatum & tranquillum fuit, in quos reges Israëlis incurrerit? dicemus, duos annos adscribendos esse Jeroboamo. Etenim vigesimo anno ejus, Asa regnum suum auspicatus est: deinde sequuti sunt duo propemodum anni Nadabi: reliqui sex Baasæ assignabuntur. Nam etsi regnasse dicitur 24. annos, id accipiendum est, ut in hac historia scribitur, super totum Israëlem, quoniam post occisum Nadabum, per sex annos minimè ab omnibus ut Rex admittebatur. Alii conciliant hanc diversitatem, ut intelligatur, illos triginta sex annos, de quibus in Paralipomenis fit mentio, supputandos esse à tempore, quo laceratum est regnum, defuncto Salomone. Sed prior sententia mihi videtur planior.*

Martinus Borrhaus quoque, quod in libro Regum dicitur, vult,

vult, *supputandum esse ab eo tempore, quo, finitis pacis temporibus, bellis infestari cœpit, quòd in Paralipomenis legatur, decem annis regnum ejus à bellicis motibus quietum fuisse.*

Franciscus Junius sequitur eam sententiam, quòd 35. vel 36. anni memorati in libro Paralipomenon, sint intelligendi, *à diviso populo regni Judæ, quod tùm obtinebat Asa; eò quòd regna denominantur modò à populo, modò à personis regnantibus, &c.* Item Notæ ad Biblia Gallica, Tossanus & alii.

Ex Hebræis sententiam Petri Martyris approbat R. D. Kimchi, qui prolixè videri potest, ad 2. Chronic. 16. v. 1.

Abarbeneli autem ea non placet, 1. *propter differentiam supputationis quam faciunt, quòd nimirum in uno loco supputatio fiat ab initio regni, in altero, ab initio bellorum.* 2. *quia sic Scriptura aliter supputaret annos Asa, scil. ab initio bellorum ejus quam reliquorum Regum, quorum omnium annos supputare soleat ab initio Regni ipsorum.* 3. *propterea quòd octo, de decem annis quibus terra quievit in diebus Asa, sic adscribantur Nadabo, non tamen ipsi attribuantur, &c.* Itaque dicit, sibi commodissimam conciliandi rationem videri quæ legitur in Seder olam, in quo cap. 16. habetur, *triginta sex istos annos dici respectu 36. annorum, quibus Salomon conjugio filiæ Pharaonis Regis Aegypti potitus est, item respectu 36. annorum, quibus decretum erat, ut regnum Davidicæ familiæ divideretur, & in fine illorum redintegrari debebat.* Hoc sic explicat Abarbenel: *Decretum illud 36. annorum innui in Prophetia ad Jeroboamum, quando dixit* 1. Reg. 11. v. 39. Et affligam domum Davidis, למען זאת propter hanc, h. e. *propter filiam Pharaonis, quam duxit Salomon. Salomon enim,* ait, *regnavit* 40. *annis, & anno quarto regni sui duxit filiam Pharaonis, atque ita in conjugio cum illa vixit per 36. annos, per quot annos scissum debebat manere regnum ejus* (in pœnam sc.); *Tempore itaque Asæ debebat redintegrari, nisi corrupisset opera sua, sicut dicitur* in Chronicis; Anno trigesimo sexto regni Asa ascendit Baasa: *cùm tamen id non acciderit nisi anno 26. Asæ, post bellum Aethiopum. Itaque fuerunt 36. anni illi regni Salomonis, quando debebat colligi & reuniri regnum Israelis & regnum Judæ: quia verò Asa innixus est Benhadado regi Syriæ, eiq; dedit thesauros domus Domini, non redintegratum fuit, quia posuit Carnem brachium suum* (Jerem. 17. v. 5) *& à Domino recessit cor ejus: hac de causa etiam morbo in pedibus suis afflictus fuit, ex lege sc. Talionis: quia scilicet misit*

ad Regem Syriæ ut servaret ipsum, quasi nullos haberet pedes ad eundum & bellum gerendum cum Baasa, ita punitus fuit, ut pedibus laboraret, & ægrotaret. Hinc discimus, id quod scriptum est in Paralipomenis; Anno 36. ascendit Baasa; *non esse intelligendum de numero annorum regni ejus: nam ecce anno tertio regni Asæ regnavit Baasa, duravitq; regnum ejus per 24. annos, unde fieri non potest, ut anno 36. Asæ fuerit bellum Baasæ: mortuus enim fuit anno 27. regni Asæ. Itaque supputandi sunt isti 36. anni à tempore divisionis Regni. Nam decem annis, quibus Asa regnavit, quievit terra ab omni bello, ut dicitur in libro Chronicorum: post hos fuit bellum Aethiopum, & salus Domini in eo, & cùm Israëlitæ viderent prosperos successus Asæ, congregati sunt ad eum multi ex reliquis tribubus, decimo quinto anno regni ipsius, sicut dicitur illic;* Et congregavit universum Jehudah, & Binjamin, & peregrinos cum eis, ex Ephraim & Manasse & Simeon: quia transfugerant ad eum de Israele quam plurimi, videntes quòd Dominus esset cum eo: Congregati sunt itaque in Jerusalem mense tertio, anno decimo quinto regni Asa, &c. 2. Chron. 15. v. 9. 10. *Post hæc ascendit Baasa ad ædificandam Ramam, & quamvis Asa bella gessisset cùm reliquis populis, tamen cum Israëlitis nulla ipsi fuerunt, usque ad annum 35. Et hoc est quod ibidem scriptum est;* Et bellum non fuit usque ad annum 35. regni Asæ. *Tunc enim demùm inceperunt bella inter Jehûdam & Israëlem. Ex his patet, bellum Baasæ non fuisse nisi anno 15. regni Asæ, qui fuit 36. à divisione regni. Sic intelligendi sunt isti versus, & hæc est sententia vera & necessaria.*

Hanc Abarbenelis sententiam, quæ & Junii & aliorum est, probat & sequitur etiam Caspar Sanctius in suis in lib. Regum Commentariis, cujus præcipua verba huc lubet transscribere. Propositâ difficultate, & prolatâ Lyræ sententiâ, sic porrò scribit: *Alii cùm ab hac difficultate exitum non inveniant, ad illud perfugium sese conferunt, quod extremum habet Desperatio. Dicunt enim cap. 1. v. 1. libri 2. Paralipom. corruptum esse textum, & pro 36. legendum 26. annum: & eodem modo extremam partem cap. 14. dicunt esse corruptam, ubi dicitur,* Bellum non fuisse, *scilicet à Regibus illatum Israëlitis,* usq; ad 35. annum regis Asa, *ubi legendum dicunt,* Annum 25. *Antequam meam sententiam aperio, quod sit meum de hac posteriori judicium aperiam. Inprimis illam expediendi nodi rationem, quæ ad Sacrorum codicum corruptionem confugit, non esse ubique admodum piam, maximè*

cùm

enim de vulgata translatione facta ab Ecclesia fuerit tam severum examen. Quare optimè Emannuel Sa, cùm hujus solutionis meminisset, addidit; Ego id non ausim dicere, &c. Et post quædam interjecta; *Mihi placet, quod visum est primùm Doctoribus Hebræorum in Seder olam; Trigesimum sextum annum non esse numerandum ab eo tempore, in quo regnum iniit Asa, sed ab eo in quo decessit Salomon, id est, in quo divisum fuit regnum, & duo ex uno constituta regna. In hunc sensum, in anno trigesimo sexto, ex quo exordium capit regnum Juda, quod idem est atque regnum Asa, quia tunc illud Asa moderabatur. Hæc cogitatio omnia vitat incommoda, quæ alii plus satis curiosè deprehendisse se putant, neque aliquid est à litera distortum: illud enim*; Anno autem trigesimo sexto regni ejus (*nempe Asa*) ascendit Baasa; *hunc habet sensum proclivem & facilem*: Anno trigesimo sexto regni Juda, cujus eo tempore Asa gubernaculum tenebat. *Ita tenent, ut dixi, Hebræi in Seder olam cap.16. Mariana hîc: Torniellus ad Annum Mundi 3094. Juxta quam numerandi rationem hoc bellum incepit anno 16. ex quo primùm regnum suscepit Asa. Nam ab exordio regni Judæ, i. e. à primo anno Roboam, intercessere anni septendecim, tres Abiæ, si ex regno Asa sedecim sumas, numerum trigesimumsextum implebis. A decimo sexto anno usq; ad vigesimum sextum Asa, in quo Baasa ex regno, & vita discessit, satis spatii fuit, ut verè, & juxta hominum consuetudinem, dici possit bellum fuisse inter Asa & Baasa, cunctis diebus eorum.*

Sic ergo apparet, non deesse modos ista conciliandi, & posse utrumque esse verum. Cogitet autem cordatus Lector, annon satius sit in istis historicis circumstantiis, ubi non omnia & singula accuratè exponuntur, & ubi nulla codicum Hebraicorum est variatio, sed constans lectio, illis adhærere, & veram eorum esse lectionem agnoscere, quàm incerto nostro judicio eos falsitatis & depravationis accusare, atque secundum nostras conjecturas corrigere & emendare. Pone, illas conciliationes esse incertas, an magis certa est correctio? Annon tutius credere, utrumque esse verum, diverso respectu, licet ille nobis non sit ita liquidè perspectus?

CRIT. II. CHRON. XVII. v.6. *legitur de Josaphato*; וַיִּגְבַּהּ לִבּוֹ Et exaltatum fuit cor ejus in viis Domini, וְעוֹד הֵסִיר Et adhuc vel insuper sustulit loca excelsa & lucos ex Juda. *Contrà, eodem libro cap.20. v.33.* Veruntamen excelsa non recesserant, & adhuc

huc populus non præparaverant cor ſuum Deo Patrum ſuorum: *Et* 1. *Reg*.22. *v*.44. Veruntamen excelſa non removerunt, adhuc populo immolante & ſuffiente in excelſis. *Itaque* (ait Criticus) *capite* 17. *v*.6. *pro* וְעוֹד *videtur omninò legendum* וְלֹא, *ut hic ſit ſenſus loci illius:* Et elatum eſt cor ejus in viis Domini וְלֹא vel, וְעוֹד לֹא & tamen adhuc non ſuſtulit loca excelſa, &c. *ut cùm cæteroqui pius & juſtus eſſet, tamen in hoc notetur aliqua cordis ejus elatio, quòd non ſuſtulerit loca excelſa.*

VIND. Lectio Hebræa conſtans eſt in omnibus libris: וְעוֹד rectè illic legi, probat Maſora; Interpretes Græci & Vetus Latinus eam ſequuntur & exprimunt. Itaq; non facilè ſolicitanda. Interpretes Hebræi, quòd viderim, nihil de hac diſcrepantia notant. Pauca etiam reperio apud Chriſtianos, quod inde factum exiſtimo, quòd non magnam in ea difficultatem eſſe exiſtimârint. In Bibliis Gallicis cum Notis Paſtorum & Profeſſorum Eccleſiæ Genevenſis ita conciliantur, quòd Joſaphat aliqua quidem ſuſtulerit, omnia tamen tollere & auferre non potuerit, quòd populus non adhuc ſatis confirmatus & diſpoſitus eſſet ad ſequendum Dominum.

Dici fortaſsis etiam poteſt, quòd Joſaphat diu ea tolerarit, *tandem* verò, cùm *cor ejus elevaretur in viis Domini*, ut dicitur 2. Chronic.17. v.6. hoc eſt, *cùm cor ejus magis confirmaretur, cùm majorem animum ſumſiſſet*, tandem quoque ſuſtulerit lucos & loca excelſa; ſi non totaliter, ſaltem ex parte. Sic וְעוֹד *Et adhuc*, poteſt ſumi pro, *Et tandem*, poſteaquam nempe animus ipſi & fiducia in Deum creſceret, vel, ſub finem dierum ſuorum. Ita & aliàs ſumitur וְעוֹד pro, *Et poſt longum tempus*, Vide Jeſa.14. v.1. & 56. v.8.

Sic utraque lectio conſtat. Senſus, quem Criticus vult inferre loco 2. Chronic.17. v.6. planè non cohæret cum præcedentibus: quia inde à verſu 3. uſque ad 6. mera continentur encomia & laudes Joſaphati, nec ullum eſt indicium, aliquid in ſequiorem partem illic dici. Omnes etiam Interpretes in bonam partem accipiunt quod illic dicitur, וַיִּגְבַּהּ לִבּוֹ *Et exaltatum vel elevatum fuit cor ejus.* R. Salomon: גבה לבו בדבר זה שלא הלך כי אם בדרכי יי *Altus factus eſt animus ejus in hoc negotio* (h. e. excelſus, crevit ipſi animus), *quia non ambulavit niſi in viis Domini.* Illuſtrat hanc phraſin aliâ ſimili Exod.35. v.26. ubi legitur, וְכָל הַנָּשִׁים אֲשֶׁר נָשָׂא

לִבָּן

לְבָן אֹתָנָה בְּחָכְמָה טָווּ אֶת הָעִזִּים׃ *Et omnes mulieres, quas extulit animus eorum (ad nendum) in sapientia, neverunt caprarum pilos.* Sic Tremellius & Junius: *Quum audentior factus esset ad verum Dei cultum.* Castalio: *Tantos sibi in Jovæ præscripto sumsit animos, &c.* Deodatus: *Il esleva*, c'est à dire; *Il y chemina genereusement, sans lascheté, ny crainte, ny aucun esgard charnel.* Biblia Genevensia: *Et applicant de plus en plus son cœur aux voyes de l' Eternel.* Vulgata: *Cùmq; sumpsisset cor ejus audaciam propter vias Domini:* Et Lyranus ad illam: *Propter spem enim, quam in Domino habebat, confidenter agebat.* Munsterus: *Et levavit cor suum ad vias Domini.* Sic cæteri. Unus & solus Criticus dissentit, & in malam, hanc phrasin, interpretatur partem.

CRIT. II.CHRON.XXII.v.2. *Achazia dicitur* natus annos 42. quùm cæpit regnare: *Atqui Joram pater ejus natus erat 32. annos, quùm cæpit regnare, (c.21.) regnavitq; annos octo, uti constat ex 2.Reg.8. v.26. Obiit itaque annos natus 40. qui potuit ergo Achazia ejus filius esse natus annos 42. quum regnare cæpit? sic enim fuisset patre suo senior. Omninò itaq; legendum,* Annos natus 22. *non verò 42. Et sanè 2.Reg.8. v.26. dicitur Achazia natus annos 22. quùm cæpit regnare. Sic etiam habent LXX. 2.Chron.22.v.2. in edit. Wechel. in Sixt. autem legitur* εἴκοσι viginti.

VIND. Hoc quoque ἄπορον non planè insolubile esse, docuerunt præstantissimi Interpretes, qui ista conciliarunt, ut mirandum sit, Criticum, neglectis & spretis, in hujusmodi locis, illorum responsionibus, semper illis libentiùs accedere, qui Textum Hebræum corruptum esse arguunt.

R.D. Kimchi respondet; *Joramus diutius, quàm per 40. annos vixit, non autem numerantur plures, quàm octo anni, quibus regnavit, sc.* בחזקתו *benè & feliciter: sed ab eo tempore, quo incidit in manum Arabum, & in morbum, non ulterius annumeratur ipsius regno: sed regem constituerunt Achasiam, vivente ipso, ab eo sc. tempore quo pater ejus cecidit, & inglorius fuit, quo 20. anni effluxerunt. Cùm ergo Achasias vivente patre rex eligeretur, 22. annorum fuit, sicut hic* (in lib. Regum) *dicitur: Et per annum unum regnavit Hierosolymis; post mortem patris sc. sed vivente patre regnavit 20. annis, & cùm moreretur pater ejus, fuit 42. annorum. Et tùm denuò Regem ipsum declararunt, nec nisi annum unum regnavit post mortem patris sui.* Sic Abarb.

Hæc sententia placuit ex nostris, Petro Martyri, Vatablo ad 2. Chron. 22. v. 2. Lyrano, & aliis. Eadem etiam jam olim fuit sententia D. Hieronymi, qui in Quæstionibus in 2. librum Paralipomenon difficultate hac propositâ, ita respondet: *Ipse Joram, qui hîc quadraginta annis vixisse describitur, & octo annis regnasse, vixit annos 40. & regnavit 28. octo enim anni, qui ei in regno tribuuntur, ipsi sunt, antequam fratres occideret, cùm adhuc innocenter viveret: viginti verò anni quibus regnavit, ideò à numero ejus auferuntur, quia in languore & tribulatione deduxit eos: ideò filio ejus tribuuntur, qui non ampliùs quàm 22. annos habens regnasse perhibetur, ne de numerorum summa remanentes, errorem indagini temporum facerent.*

Alia conciliatio legitur apud Hebræos in Seder ólam cap. 18: *Ex quo Asa rex Juda dedit Josaphato filio suo in matrimonium filiam Amri regis Israel, divinitùs decretum est, ut regnum Juda periret cum regno domus Achab & Israel* (nempe 42. annis ante hanc historiam). *Hinc dicitur*; Et à Domino fuit conculcatio Achaziæ, &c. *Et sic uno eodemq; die ambo reges extincti sunt.*

Huc inclinat Fr. Junius 2. Reg. 8. v. 26. qui etiam vult, *quod ibi Achazias natus dicitur fuisse 22. annos cùm regnare cœpit, intelligendum id esse, quùm ageretur annus 42. ex quo domus Amri regnare cœpit, ex 2. Chronic. 22. v. 2.* Affert hoc etiam Martinus Borrhaus in suis Comment.

Prior sententia videtur verisimilior & planior. Itaque cùm possint conciliari hæc, & textus Hebræi lectio utrobique sit constans, annon satiùs est eum retinere, & credere utrumque diverso respectu esse verum?

CRIT. II. CHRONIC. XXII. v. 6. Azaria *filius Joram regis Juda dicitur descendisse in Jizreel, ut inviseret Joram regem Israel: at in versibus sequentibus semper dicitur Achazia, non verò Azaria, & 2. Reg. 8. dicitur similiter Achazia. Itaque lapsus esse videtur ex nominum similitudine atque affinitate.*

VIND. Cur ideò lapsus est? Annon centena proferri possunt ex Scripturis exempla eorum, qui duo aut tria nomina habuerunt? Cur non ergò & iste? D. Hieronymus ita credidit, scribens Quæst. in lib. 2. Paralipom. *Hic Azarias paulò superiùs Achazias nominatus est. Achazias interpretatur, Apprehendens Dominum: Azarias, Adjutorium Domini. Et ideò mutatur ei nomen in melius in hoc loco, eo quòd, juxta*

xta præceptum Domini, ad infirmum visitandum descenderat. Sic scribit Kimchi, duo fuisse ei nomina. Sic alii.

CRIT. II. CHRON. XXII. v. 8. 9. *Fuit itaque quùm judicium faceret Jehu cum domo Achab, invenit principes Jehúdah, filios fratrum Ahazjahu ministrantes ipsi Ahazjahu, & interfecit illos: Quæsivit & ipsum Ahazjahu, quem comprehendit (ipse autem delitescebat in Schomron): adduxerunt itaque eum ad Jehu, qui interemerunt eum, sepeliveruntq; eum: dixerunt enim, Filius est Jehósaphat, &c.*

At 2. Reg. 9. v. 27. legitur: *Ahaziah autem Rex Jehúdah, quùm vidisset, fugit per viam domus horti: persequutusq; est eum Jéhu, & ait, Etiam hunc percutite super currum, in ascensu Gur, qui est juxta Ibleam. Et fugit in Megiddo, atque mortuus est ibi, &c.*

Concilientur hæc, si fieri possit, ait Criticus.

VIND. Benè habet: ita conciliant Interpretes.

R. D. Kimchi scribit ad 2. Reg. 9. v. 27. *Videtur, illos in via ipsum percussisse, seu vulnerasse (sicut dixit ipsis Jehu;* Percutite eum super currum) *& jaculis petiisse atque læsisse, atque ita vulneratus fugisse in Megiddo,* ibique mortuus esse; *non tamen mortuus revera, sed ita ut loquelam ex inflictis vulneribus amiserit, sicut de Nabale dicitur;* Et mortuum est cor ejus in medio ejus, 1. Sam. 25. v. 37. *cùm nonnisi post decem dies mortuus fuerit. Sic quod hîc dicitur,* Et mortuus est ibi; *potest exponi,* Et mutus factus est, usum sermonis & loquelæ amisit: *Sic vulneratum detulerunt servi ipsius ad abscondendum eum in Samariam, propter Jehu: Servi autem Jehu, eum persequentes, & in Samaria invenientes delitescentem, adduxerunt eum ad Jehu in Iizreel, eumq; ibi occiderunt, quia nondum mortuus fuerat. Quod illic* (in Chronicis) *dicitur;* Et sepeliverunt eum, *non ita intelligendum est, quasi eum illic sepelivissent, sed quòd eum ad sepeliendum seposuerint, ut servi ejus postmodum Hierosolymam eum deferrent, & illic sepelirent,* ut in libro Regum dicitur.

Abarbenel paulò aliter: Quod in libro Regum dicitur, sic intelligendum vult; *quòd fugerit, & in fuga eum in curru vulnerarint: quumq; sic vulneratus esset, fugerit in urbem Megiddo, & illic mortuus sit, indeq; eum servi ejus detulerint, ut cum patribus suis sepeliretur.* Quòd verò in Chronicis dicitur, illum absconditum fuisse in Schomrou, & inde adductum ad Jehu, ab eo interfectum fuisse; *videri, Jehu in via percussisse seu vulnerasse ipsum, sicut dicitur;* Percutite ipsum

ſuper currum: *Achaziam autem ſic vulneratum fugiſſe in Megiddo: inde ſervos ejus ipſum tuliſſe in Samariam, ut illic occultaretur propter Jehu: ex Samaria verò ad Jehu perlatum eſſe à ſervis ejus, & tunc ab ipſo in Iizreel interfectum. Quod verò in libro Regum dicitur*; Et mortuus eſt illic, *non ſenſum eſſe*, In Megiddo; *ſed*, Et mortuus eſt in illo bello, & in illa anguſtia.

Petrus Martyr: *Iſta poſſunt ad hunc modum componi, ut intelligamus, fugientem Achaziam, vulneratum ad clivum Gur, ſed leviter, ita ut potuerit ſe Samariam recipere: ubi etſi aliquantiſper latuiſſet, reductus eſt tamen ad Jehu in Iizreelem, ubi rurſus eſt caſus Jehu mandato & voluntate, unde graviſſimè vulneratus, venit in Mageddo, atque ibi mortuus eſt.* Sic Lyranus, Deodatus, & alii.

Ex his videat Criticus, annon poſsint iſta conciliari.

CRIT. II. CHRON. XXVIII. v.20. *Rex Aſſyriæ dicitur non tuliſſe opem Regi Achas: at 2. Reg.16. v.9. dicitur tuliſſe illi opem, adeoq; & Regem Damaſci in ejus gratiam interfeciſſe, & Achaſum deſcendiſſe Damaſcum ad regem Aſſyriæ.*

VIND. Ego in his locis nullam reperio contrarietatem. Optimè poteſt conſiſtere quod in utroque loco dicitur.

2. Reg.16. v.9. dicitur *Rex Aſſur, ad petitionem Achaſi, acquieviſſe ipſi, in auxilium ipſi veniſſe; aſcendiſſe Damaſcum, eam cepiſſe, & populum ejus tranſtuliſſe in Cir, atque Rezinum interemiſſe.*

2. Chronic.28. v. 20. dicitur: *Venit itaque ad eum Thilgath Pilneſer Rex Aſſur, & fuit illi oneri, nec roboravit eum.*

Hæc non contraria ſunt, vel ἀσιάμακτα. Quomodo? In utroque loco dicitur, Regem Aſſyriæ morem geſsiſſe Achaſo, & ad eum veniſſe. In libro Regum dicitur, *Quid pro ſe egerit*, nimirum, *cepiſſe Damaſcum, &c.* In libro Chronicorum dicitur, *Quid pro Achaſo egerit, vel ei profuerit*; ſcilicet non tuliſſe illi opem, ſed *oneri ei fuiſſe, neque ipſum roboraſſe*, h.e. hoc ſuo auxilio, Damaſci occupatione, populi deportatione, Reziniq; cæde, non multum ei profuiſſe, neque ipſum juviſſe ad recuperandas urbes à Philiſtæis ablatas, vel ipſius vires roborandas; quinimò eas attenuaſſe, theſauros ejus exhauriendo, Damaſcum inſuper & Samariam vaſtando. Idem hodiè ſæpè accidere videmus, ut qui in auxilium alterius veniunt, licet aliquid agere & præſtare videantur, tamen reipſa parum eis proſint, à quibus in auxilium advocantur, neq; id

agant,

agant, cujus causâ præcipuè sunt accersiti, sed potiùs sint oneri, damno & detrimento, illamque ipsam terram quam defendere deberent, magis sæpè quàm ipsi inimici vastent. Nulla planè fuit causa, hunc locum inter ἄπορα ἀδιάλυτα referendi. Videatur Lyranus ad hunc locum.

CRIT. DEUTER. X. v. 6. *Israëlitæ dicuntur movisse castra sua* מִבְּאֵרֹת בְּנֵי־יַעֲקָן מוֹסֵרָה ex Beeroth Bene Jahacan Moseram. *At Numer. 33. v. 30. ubi singulæ mansiones accuratè & ordine enumerantur) dicuntur contra movisse* ex Moseroth, & venisse in Bene jahacan, *ubi subaudiendum videtur* בבארות, *ut sic dicantur profecti ex Mosera, venisse ad puteos filiorum Jahacan. Rursus ibidem Aharon dicitur* mortuus in Mosera; *at Numer. 33. v. 33. Aharon dicitur* mortuus בְּהֹר הָהָר in Hor monte, *qui locus septem mansionibus distat à Mosera, inter quas numerantur duæ sequentes Gudgod, & Jothbath.*

VIND. Hæc loca conciliant Interpretes, sed diversimodè.

R. Salomonis sententia huc redit, Aharonem quidem in *Hor* monte mortuum & sepultum esse, ut est Num. 33. v. 33. sed Israëlitas in *Moserá* ejus mortem luxisse & deplorasse, perinde ac si isthic mortuus & sepultus fuisset. Nam Israëlitas, morte Aharonis orbatos se videntes nube gloriæ, animum amittere cæpisse, & desperare de ingressu in Terram sanctam: ideoq; retrò Ægyptum versus iter legisse, ita ut qui anteà Moserothis ad Bene Jahekan, hinc Gidgadum, inde Jotbatam, Jotbatâ Hebronem, inde autem Etzjon gaberem, hinc Kadesch, atque ad montem Hor pervenerant, ubi mortuus est Aharon; hinc jam retrogrado pede ab Or repeterent Kades, & cætera loca memorata, donec octavis castris iterum Moseroth attingerent, unde profecti erant. Quemadmodum nimirum olim Israëlitæ, falso exploratorum nuntio consternati, ad repetendam Ægyptum conspiraverant, &c. Hanc sententiam sequitur etiam R. Bechaj in lib. Numer.

Aben Esra vult, *Beeroth bene Jaakan* non esse *Bene Jahakan*, sed duo diversa loca, & sic etiam *Mosera* & *Moseroth* non esse Synonima, sed diversorum locorum nomina. *Beeroth bene Jakahan* esse *Kadesch*, & *Desertum montis Hor* vocari *Mosera*. Talia, inquit, innumera in Scriptura reperiri.

R. Moses Nachmanides, rejectâ sententiâ Aben Esræ, aliud ad conciliationem horum locorum affert. Verba ejus sic Latinè

tonant: *Mons Hor* (in quo Aharon mortuus) *maximus fuit omnium, & longitudine multas leucas continebat, quod vel nomen ejus innuit; dicitur enim primò* הר MONS, *&* ההר MONS ILLE κατ' ἐξοχὴν *ob suam magnitudinem & longitudinem: unde & Rabbini nostri scribunt fuisse montem unum supra alterum. Ejus finis pertingebat ad terminum terræ Edom, initium verò ejus erat propè Hasmona* (cujus mentio Numer. 33. v. 30). *In planitie, quæ coram hoc monte Hor, erant civitates sive loca quædam, quæ dicebantur* מוסרו־ז *Moseroth, item Bene-Jahakan, Hor haggudgod, Jotabhta, Ebróna, Ezjon-geber, & Kádesch, inter quæ loca non erat distantia magna: nam maxima illa castra in uno die non ultra milliare, aut vix integrum milliare promovebant. Quandò itaque profecti dicuntur ex Kadesch & castrametati in monte Hor, ingressi sunt in locum humilem quendam, situm in radicibus montis. Tunc præcepit Deus Mosi, ut ascendere faciat eos in montem* (Num. 20. v. 25.) h.e. *ut ulterius ascenderent* אל ראש *ad caput, h.e. verticem montis: Ascendentes itaque in verticem montis pervenerūt è regione Moseroth, & ibi mortuus est Aharon, sicut dicitur;* Mortuusque est Aharon ibi בראש ההר in principio montis, Num. 20. v. 28. *Sic fuit mors ejus in Mosera: & fieri potest ut loca ista in planitie sita ante montem, censerentur esse in monte, atque tum montis hujus fastigium, tum planities quæ ante eam, nominarentur* מוסרו־ז *pluraliter, & quilibet locus seorsim* מוסרה, *ut dicerent,* Mosera, quæ est in monte, & Mosera quæ est in planitie; *Porrò in loco eodem Hasmóna, fuerunt in agro* בארו־ז *Putei, quos vocabant* בארו־ז Puteos bene Jahakan: *nam viri* Bene-Jahakan (loci sic dicti) *veniebant illuc ad potandos greges suos, & illi quoque fecerunt eos:* Invenerant enim illic aquas vivas. *Et inde* (ex Hasmona) *profecti sunt Moseram, atque ulterius ex Mosera, castrametati sunt in Bene Jahakan, hoc enim loci illius nomen erat, &c.* Sic vult, *Beéroth bene Jahakan,* non esse idem cum *Bene Jahakan,* sed puteos armentis potandis destinatos denotare. Itaque Israëlitas, Hasmona egressos, consedisse illic, deinde Moseram, postea Moseroth, denique Bene Jahakan petivisse existimat, quartâ videlicet profectione: At in Deuteronomio, ubi accuratiùs hęc memorantur, duo præterea loca addi, quîs castrametati sint Israëlitæ, videlicet Beeroth bene Jahakan, & Mosera; sed mox inde Jotbatam profectos, ibidem substitisse, quia loca illa aquis abundarent.

R. Levi ben Gerson verba ista Deuteronomii cap. 10. ובני ישראל

ויסעו בני ישראל מבארות בני יעקן מוסרה, sic explicat; *Et profecti sunt filii Israel ex Beeroth bene Jahakan & ex Mosera* (non *Moseram*, ut communiter), ut sic conveniat cum illo quod in lib. Numerorum scriptum est. Quòd verò dicitur ibidem: שם *Illic mortuus est Aharon*, ושם *& illic sepultus est*, ejus sensum non esse, quòd in Mosera mortuus fuerit, sed, *In illis Profectionibus memoratis mortuus sit Aharon, & illic sepultus.*

Cum hoc convenit, quod Aben Esra memorat, quendam R. Isaac Aben Giath, Hispanum, explicare hic שם *Illic*, per אז *Tunc*, sicut illic; משם רעה אבן ישראל *Ex ibi*, h. e. *Ex tunc, ab æterno est pascens lapidem Israëlis*, Genes. 49. v. 24. Nam non dicitur *Aharon mortuus in Mosera*; sed post Moseram memoratam, subditur: שם *Illic mortuus est, & sepultus*: quod putant non necessariò ad Moseram restringendum esse, sed indefinitè posse accipi.

Sic sunt Hebræorum sententiæ.

Ex Christianis sententiam R. Levi ben Gerson ex parte sequuti sunt Tremel. & Junius Deut. 10. v. 6. reddentes: *Quum eò progredientes à puteu filiorum Jahakanis, & Mosera.*

Drusio non displicuit Aben Esræ sententia; *Vulgus*, inquit, *Moserah eandem facit cum Moseroth, quæ una est ex mansionibus Israëlitarum in deserto, ut quidam scribunt vigesima sexta, ut alii, vigesima septima. Ea aberat à monte Hor, ubi Aharon mortuus, profectionibus octo. Non ergo Mosera, si in ea mortuus & sepultus est Aharon. Disertè Aben Esra, &c.* Subdit: *Satis mihi nunc soluta difficultas, quam nonnulli movent ex hoc textu, cùm alibi scriptum lectum sit, Aharonem mortuum & sepultum in monte Hor. Qui loca inter se pugnantia conciliat, optimè meretur de literis Sacris, quod non esse omnium, vel hic locus ostendit. Nam cui, sine indicio Hebræorum, in mentem unquam venisset, alium locum esse Mosera à Moseroth, cùm omnes, quos vidi, eandem esse asserant?*

Lector hîc, ex pluribus sententiis, optionem habet eligendi, quam velit. Sufficit mihi ostendisse, non deesse rationes istas ἐναντιοφανείας conciliandi, salvâ lectione utraque.

CRIT. JEREM. LII. v. 20. *Duodecim boves ærei dicuntur fuisse* תחת המכנות *sub basibus: at ex 1. Reg. 7. v. 25. constat, boves illos fuisse mari æneo suppositos: Bases autem, quæ* מכונות *dicuntur, fuisse luteribus (qui* כיור *dicuntur) suppositas. Itaque apud Jeremiam, post*

נחשת addendum, ואת הכיור, *sic sensus erit planus, & historiæ Regum planè consonus; nempe abductas fuisse à Nabuchodonosore* duas columnas, mare unum, duodecim boves æreos qui fuerant sub mari (*nam tùm non amplius erant sub mari; Achas enim deposuerat mare, & lapideo pavimento imposuerat*) bases denique quas fecerat Rex Salomon. *Atque sic solvit* Ἀντίφασιν *istam Kimchi in hunc locum. Jarchi cùm non posset aliter solvere, ait,* תחת *hoc loco idem esse quod* אצל Juxta, Prope, *quod frigidum est & violentum, atque durum prorsus. LXX. pro* מכנות *legerunt* ים Mare, *habent enim* ὑποκάτω τῆς θαλάσσης, *quæ vera est lectio.*

VIND. IV. Tres conciliandi modos reperio apud Interpretes:

I. Kimchi, cujus meminit, ita: *Quod dicitur;* אֲשֶׁר תַּחַת הַמְּכֹנוֹת Qui sub basibus; *non est sensus, quòd Boves fuerint sub basibus (nam Boves erant sub mari, & bases sub luteribus); sed* אֲשֶׁר תַּחַת Qui sub; *non construitur vel cohæret cum* הַמְּכוֹנוֹת Basibus, *sed vult dicere;* Qui sub mari, *cujus meminit; &* מכונות *bases etiam sub mari fuisse, licet id non expressum sit. Abbreviatè enim seu concisè hæc sunt dicta, quia jam descripta erant in libro Regum. Tales ellipses & defectus passim occurrunt in Scriptura, ubi scilicet aliunde quæ desunt intelligi & suppleri possunt.*

II. R. Salomon scribit: *Nescio quomodo hoc intelligendum sit: nam sub mari fuerunt boves. Itaque mihi videtur* תַּחַת הַמְּכוֹנוֹת *hìc idem esse, quod* אצל הַמְּכֹנוֹת Juxta, prope bases.

III. Si hæc non placeant, sunt nostri Interpretes, qui planè satis videntur, commodâ interpretatione, remedium huic rei attulisse, dum verba hæc אֲשֶׁר תַּחַת הַמְּכֹנוֹת reddunt; *Qui* (scil. boves) *erant loco basium, vice basium* (scil. sub mari, cujus meminit) Sic reddit Gallica Versio: *Qui servoint des soubassemans:* sic D. Deodatus in recenti versione Gallica; *Qui estoient au dessous en lieu des bases.* Lutherus: die an statt des Gestüls stunden/ ꝛc. Sic nulla est contrarietas. Et תחת hac significatione & hoc usu est frequentissimum.

His tamen omnibus rejectis, mavult Criticus textum Hebræum falsi redarguere, & corrigere, quàm conciliationem admittere.

Quòd LXX. reddiderunt ὑποκάτω τῆς θαλάσσης, non sequitur, illos in suo codice Hebræo legisse תַּחַת הַיָּם: *Sensum magis quam*

quàm verba spectarunt, ut D. Hieronymus sæpè solet loqui in hujusmodi discrepantiis.

CRIT. II. REG. I. v. 17. *Joram rex Israël dicitur* cæpisse regnare anno secundo Joram Regis Juda (qui erat Josaphati, patris Jorami, decimus octavus annus, uti dicitur 2. Reg. 3. v. 1.) *At idem iste Joram rex Juda Josaphati filius dicitur* cæpisse regnare anno quinto Jorami regis Israel, 2. Reg. 8. v. 16. *Impoßibile est omninò has duas temporu notationes simul consistere: itaque necesse est in alterutro loco esse mendum. Jam autem constat ex collatione epilogismi Regum Juda & Israëlis, mendum non esse in posteriore hoc loco, nempe 2. Reg. 8. v. 16. Optimè enim quadrat cum illo epilogismo, ut Joram rex Juda cœperit regnare anno quinto Jorami regis Israel. Quare necesse est, mendum esse in priore loco, nempe 2. Reg. 1. v. 17. Sanè LXX. non habent versum illum: in quibusdam tantùm libris hæc leguntur; καὶ ἐβασίλευσεν Ιωρὰμ ἀδελφὸς Οχοζίου ἀντ' αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἦν αὐτῷ υἱός; nullâ factâ mentione annorum Jorami filii Josaphati.*

VIND. Negant Hebræi, impossibile esse, has duas temporis notationes simul consistere & conciliari posse, vel mendum esse in alterutro loco. Videbimus itaque, quomodo illas concilient.

R. David Kimchi ad 2. Reg. 1. v. 17. *Quomodo fuit hoc? Annon dicitur infrà, quòd regnaverit anno 18. Josaphati, & Josaphat cum eo processerit ad bellum Moabiticum, 2. Reg. 3. Et ecce Rex fuit tempore Josaphati 7. annis: Josaphat enim regnavit 20. annis. Sed Jehosaphat regem declaravit Joramum filium suum dum adhuc viveret, propter dissensionem fratris ipsius, sicut dicitur in libro Chronicorum:* Et regnum dedit Joramo: quia erat primogenitus, 2. Chron. 21. v. 3. *Cur enim fuit opus ut hoc diceretur, cùm constet, succeßionem in regno pertinere ad primogenitum? Proinde videtur dissensio fuisse inter filios ipsius, ac propterea tradidisse ei regnum in vita sua, ut regnarit vivente patre 7. annis. Itaque quod dicitur hîc;* Anno secundo regni Joram; *id intelligendum est de annis, quibus regnavit vivente patre Rex Joram filius Achabi super Israëlem*, (tanquam Prorex).

R. Levi ben Gerson prolixus hîc valdè est: referemus tamen Latinè ejus sententiam, quia non omnium est Hebraica legere: *Est*, inquit, *hîc dubium grave. Non videtur enim fieri potuisse, ut Achasias vitam protraheret usque ad annum secundum Jorami, filii Josaphati, quia jam regnavit anno 17. Josaphati, non regnavit autem nisi duobus*

annis, Josaphat autem regnavit 25. annis. Unde nequit dici, Joramum filium Achasi cœpisse regnare anno secundo Jorami filii Josaphati.

Si dicamus, Joramum filium Josaphati jam incepisse regnare vivente patre suo, à tempore mortis Regis Achab, non conveniet cum eo id quod dicitur; Et Regnum dedit Joramo, quia erat primogenitus. *Nam ecce sic tenuit illud vivente patre suo, atqui commemoratur in sequentibus, quòd anno quinto Jorami, filii Achabi, regis Israëlis, & Josaphati, regis Jehudah, regnarit Joram, filius Josaphati, rex Jehudah. Atque hoc est quod dubium adhuc magis auget: Ut & insuper istud, quod postea scriptum est,* Anno 11. Jorami, filii Achabi, regnasse Achasiam super Jehúdam, 2.Reg.9.v.29. *& in loco alio,* anno 12. 2.Reg.8.v.25. *quod indicio est, quando dicitur,* Anno tali & tali, Regis hujus vel illius, *significari aliquando,* tot annos regi illi præteriisse, *aliquando* שהמליך בשנה ההיא; *ac proinde, quando dicitur,* Anno undecimo Jorami, filii Achabi, *sensus erit;* quòd jam transiverint ei duodecim anni, & sit annus duodecimus: *& quando dicitur,* Anno duodecimo, *significatur,* שכבר היה בשנה ההיא.

Mihi videtur, quòd propter affinitatem, quæ intercessit Josaphato cum Achabo, Josaphat regnarit post mortem Achabi, cum Rege Israëlis, omnibus diebus suis: deferebant enim ei honorem filii Achabi, quòd senex esset, & affinitate junctus Achabo. Ideò invenies quòd dicatur; Anno quinto Jorami, filii Achabi, regis Israelis, cùm esset Josaphat rex Jehudæ: *significatur enim, quòd Josaphat gesserit regnum Israelis cum eo, ac si Josaphat etiam fuisset Rex Israelis. Ita necessariò esse debere ejus explicationem, inde evidens est: nam non potest significari, quòd fuerit annus 5. Josaphati, quia annus quintus Jorami, filii Achab, est annus 25. Josaphati, postquam jam regnavit Joram filius Josaphati. Et hac ratione dicemus, quòd donec incepit annus 2. Jorami, regis Jehudah, rex Jehudah participarit cum Joramo, filio Achabi, in administratione regni. Invenies enim in bellis ejus, quòd Josaphat semper fuerit cum eis.*

Ad conciliandа igitur omnia ista loca, videtur mihi, Annum illum, quo regnavit Achasias, fuisse decimum octavum Josaphati, h. e. præteriisse illi jam 17. annos, & cùm regnaret Joram, præteriisse Josaphato 18. annos, & fuisse in anno 19: & in anno, quo 5. anni præterierant Joramo, filio Achabi, regi Israëlis, regnasse Joramum, filium Josaphati, regem Jehúdah. Hac ratione nullum incidit dubium. Nam cùm præteriissent Achabo 14. anni, regnavit Josaphat, & remanserunt Achabo 18.

bo 18. anni imperfecti; ac propterea non remanserunt Josaphato, cùm moreretur, nisi 17. anni perfecti, ut fuerit in anno 18. Et Achazias regnavit duos annos imperfectos, & mortuus est, cùm Josaphat esset in anno 19. Posthac vixit Josaphat minus sex annis, ita ut acceperit parum de anno 25: & tunc præterierant 5. anni Joramo, filio Achabi, & fuit in anno 6. & cùm ei præterierunt 11. anni, fuit in anno 12. ita ut plus acceperit de duodecimo, quàm acceperat de anno sexto. Sic jam præterierant Joramo plus quàm 6. anni integri, atque illud residuum, fuit partim de anno primo Joram, filii Josaphati, & partim de anno octavo, & hac ratione annumerantur ei 8. anni; cùm non essent, nisi 6. anni, & paulò plus. Quia itaque annus primus filii Josaphati nonnisi tempus exiguum valdè est, sicut explicavimus, non videbatur illo tempore Rex Jehuda participare cum Rege Israelis in gubernatione Israelis, neque id apparuit, donec veniret annus secundus Jorami, regis Jehudah. Hoc modo conciliantur ista, ut nullum maneat dubium.

Sic Hebræi ista secundum literam conciliant. R. Salomon aliquid quoque affert, sed minus placet, quia est allegoricum, petitum ex Seder Olam cap. 17. unde peti potest.

Sententiam Kimchi sequuntur Tremellius & Junius. Potest etiam expendi sententia R. Levi ben Gersonis, quam Abarbenel & R. Samuel Laniado quoque afferunt. Laniado hoc tantùm ad eam animadvertit, ubi scribit; *Si dicamus, Joramum filium Josaphati jam incepisse regnare vivente patre, &c. id non conveniet cum eo quod dicitur*; Et regnum dedit Joramo, quia erat primogenitus; quo respicit ad sententiam Kimchi. *Nulla*, inquit Laniado, *hic est contrarietas vel difficultas: nam Kimchius reddidit causam, quare ita dicatur; quia scil. dissensio & lis orta erat inter fratres, unoquoque dicente, se regno potiturum; ideo dicitur Regnum dedisse Joramo, quia primogenitus erat, ac proin etiam regem eum declaravit dum adhuc viveret, ut sic confirmaretur in regno.*

Ad sententiam R. Levi ben Gerson videtur accedere Conradus Pellicanus, qui, difficultate hac expositâ, ait; *Mihi nullum est dubium, libri authorem verissima scripsisse: sed pro temporum longitudine potuisse in numeris fuisse vitiatos codices, maximè cùm hic confusionis fenestram aperiat nominum similitudo in filiis tam Achab quàm Josaphat. Satis verosimile potest haberi, si dicatur, Josaphat post occisum Achab administrasse regnum Israel, usque ad annum mortis suæ, cum*

filius Achab: quo mortuo, solus regnaverit Ochozias filius Achab biennio, post quod uterq; Joram, tam filius Achab, quàm Joram filius, & Ochozias nepos Josaphat, suis præfuisse regnis, usque ad cladem utriusque per Jehu, qui utrosque occidit. Ignorantiam tamen malo fateri, quam aliquid definire contra Scripturam.

Petrus Martyr: *Ita videtur sanè Joram successisse in regnum adhuc vivo Josaphato, imò regnasse cum eo quinque annos. Aliqui volunt, librariorum errore mendum irrepsisse: sed hoc ego cuneo ad istos nodos dissolvendos minimè utor. Unde tres aliorum sententias referam.* Aliqui dicunt, *Jehosaphatum, Joramum filium suum se vivo constituisse regem, nempe sub initio regni Ahazjábu, qui cùm regnasset duos annos, rectè frater ejus dicitur cæpisse regnare anno 2. alterius Jorami, qui regnabat adhuc suo patre vivo. Cur autem Josaphat tàm citò Joramum filium suum inaugurari voluerit, duæ possunt causæ assignari: 1. quòd multos habuit liberos, eosq; parùm inter se concordes: ideò ne de regno certamen oriretur, voluit rem definiri, & primogenito regnum dedit, aliis verò munera, & quasdam munitas urbes: 2. causa fuit, quòd videbat se vocandum ad bellum in Ramoth-gilead. Et cùm sit ancipitis eventus, & sapè mortem pugnantibus afferat, priusquàm eò veniretur, filium constituit regem.* Alii dicunt, *occiso Achabo, Jehoramum filium ejus nondum adolevisse, ut posset regnum administrare: quare à Josaphato, & aliis tutoribus, fuisse gubernatum ob affinitatis necessitudinem: deinde mortuo Josaphato, duos adhuc annos intercessisse, priusquàm Joramus, Achabi filius, Regnum per seipsum gubernaret. Et idcircò dicitur cæpisse imperare anno secundo Jorami, filii Josaphati.* Tertiò *in libro Seder olam scribitur, Josaphatum, cùm à Syris in prælio esset capiendus, revera fuisse occidendum eo nomine, quòd impio tulisset auxilium: at Deum, clamantem ad se audivisse, ac ejus vitæ adjecisse aliquot annos, sed ita ut non ipsi, verùm Jehoramo filio ejus adscriberentur. Atque ita factum esse, ut frater Achazjábu scribatur cæpisse regnare anno 2. Jorami filii Josaphati.* Sic Martyr refert tres diversas Hebræorum sententias.

Ex his jam videat Lector, an malit aliquid ex his ad conciliationem horum locorum eligere, & modestiam ac pietatem doctissimorum ex Christianis virorũ sequi circa judicium de Textu Hebræo, an temeritatem & audaciam Critici de eo falsi accusando, & corrigendo.

CRIT.

CRIT. II. REG. XV. v. 1. *Azarias, sive Ozias, dicitur cepisse regnare* anno Jeroboami regis Israel vigesimo septimo. *Constat tamen, Amaziam, Oziæ Patrem, obiisse anno Jeroboami decimo quinto. Jeroboam enim 2. Reg. 14. v. 23. dicitur cepisse regnare anno 15. Amaziæ, Amazias autem regnavit annos 29. uti constat ex 2. Reg. 14. v. 2. Unde sequeretur, interregnum fuisse annorum 11. inter Amaziæ obitum, & Azariæ inaugurationem, quod non videtur admodum verosimile, cùm magis tùm temporis in more positum esset, ut vivente adhuc patre filius etiam impubis aliquando inauguraretur, ac sic regni successor designaretur. Itaque videtur numerus ille minuendus denario, legendumq́ esse,* Anno decimo septimo, *non verò,* Anno vigesimo septimo, *ita ut Ozias dicatur cepisse regnare* anno Jeroboami 17. *Sic enim interregnum fuerit anni duntaxat unius, aut sesquianni, vel ad summum biennii.*

VIND. Textus Hebræi lectio constans est, unde nefas illum corrigere aut immutare ex conjectura & ratione nostra. Audiamus aliorum Virorum doctorum judicia.

Petrus Martyr: *Hoc loco observandum est, quòd* anno 14. Jeroboami *id factum fuisse Josephus scribit. Nec pugnat hæc notatio cum Sacris literis, siquidem rectâ adhibitâ consideratione accipiatur. Nam hunc circa id tempus mortem obiisse, & regem à populo declaratum filium, ex his quæ suprà cap. 14. dicta sunt, perspicuum fit. Ergo aliam temporis rationem Josephus, aliam Sacra Scriptura, spectarunt. Ac Sacra quidem Scriptura hoc loco id tempus notat, quo per se, & quasi à tutoribus liber, regnare cæpit: Josephus autem id tempus refert, quo puer patre mortuo simul cum tutoribus regnare cæpit. Videtur autem hinc colligi, vel Interregnum quoddam, vel Tutorum simul ac pupilli regis operâ consilioq́ administratum, & circiter duodecim annos gubernatum regnum. Constat enim ex iis, quæ præcedenti capite dicta sunt, anno 15. Amaziæ regnare cæpisse Jeroboamum: tùm Amaziam 29. annos regnasse, h.e. anno 15. Jeroboami regnare desiisse. Jam à 15. Jeroboami anno, ad ejusdem annum 27. anni 12. evoluti sunt, quos interregno tribuemus.* Illud etiam sequitur Deodatus in Notis suis.

Nicolaus Lyra: *Principio hujus capituli accipitur principium regni Azariæ, quando cæpit regnare solus mortuo patre. Sed antè ceperat regnare per decem annos, quibus pater suus fugiens latuit, & sic tempore mortis Jeroboami regnaverat 25. annis. Item à morte Jeroboami regnum*

Israël fuit gubernatum 23. annis per principes, eò quòd Zacharias, filius Jeroboami, erat puer parvulus, & sic anno 38. Azariæ regis Judæ, Zacharias filius Jeroboam cepit regnare super Israel, tanquam regens regnum per seipsum.

In notis ad Biblia Gallica, eadem ratione hæc difficultas solvitur, *quòd Azarias inceperit regnare à 3. aut 4. anno Jeroboami, & regnum aliquandiu administrarit ut prorex, vivente patre; postea verò solus tanquam Caput.*

Sic non omnes absurdum ducunt, Interregnum hic agnoscere & statuere.

Hebræi aliter: R. Levi ben Gersom: *Constat, cùm moreretur Amazias, Jeroboamum regnasse annis 15. unde etiam liquet, Azariam regnare cæpisse anno 16. regni Jeroboami. Mihi itaque videtur, numerari hîc 27. annos futuros, post quos finiendum erat regnum Jehu: nam Jeroboam regnavit postea 26. annis, & filius ejus sex menses, qui faciunt 27. annos imperfectos.*

R. D. Kimchi: *Annon 14. anno Jeroboami regnavit Azarias? nam Jeroboam regnavit anno 15. Amaziæ, & regnum Amaziæ fuit 29. annorum, unde habemus, quòd anno 14. Jeroboami mortuus sit Amazias, & Azarias regnare cæperit. Proinde quod hîc dicitur,* Anno 27. Jeroboami, *explicandum est;* Anno 27. à fine regni ejus, qui fuit 14. annus principii regni ejus, regnavit Azarias: *nam Jeroboam regnavit 41. annis: & 14. & 27. faciunt 41.*

Abarbenel: *Numerus hic difficillimus est: nam Jeroboam regnavit anno 15. Amaziæ, & regnum Amaziæ duravit 29. annis: unde sequitur, anno 14. Jeroboami regnasse Amaziam. Quomodo itaque hîc dicitur, quòd anno 27. Jeroboami regnarit Azarias? Proinde in rei veritate, juxta sensum literalem, res ita habet; non esse sensum, anno 27. ab initio regni Jeroboami regnasse Azariam: sed quòd 27. adhuc anni transire debuerint in regno Jeroboami, cùm regnaret Azarias.* Et post adductam expositionem aliam ex Seder olam, quam minùs cum Scriptura convenientem judicat, concludit: *Ideoq; melius & solidius est, id quod ego attuli secundum literalem sensum; 27. annos istos hîc commemoratos, non intelligi jam præteritos, ut aliàs, sed futuros & residuos.*

In Seder olam cap. 19. *Ozias & Jeroboam simul regnarunt: sed Jeroboam regnavit vivente patre suo annum unum, sicut dicitur;* Et

Jeroboam

Jeroboam ſedit in ſolio ejus, 2. Reg.13. v.13. *Porrò quomodo dicitur*, Vigeſimo ſeptimo anno Jeroboami, regis Iſraëlis, regnavit Azarias, filius Amazia? *Annon enim duo illi ſimul regnarunt?* 14. *Regnavit regno percuſſo* (leprâ), *ſicut dicitur*; Fuitque Ozias rex leproſus uſque ad diem mortis ſuæ, & commoratus eſt in domo liberâ leproſus, quia exciſus erat à domo Domini, & Jonathan filius ejus in domo regia judicabat populum terræ. *Itaque omnes illi attribuuntur diebus Jothami regis Jehudah, & diebus Jeroboami, regis Iſraëlis. Quod ſi dicas; Annon Ozias ſepelivit Jeroboamum, & tres Reges ſequentes ipſum? Reſpondeo, Omnibus illis 25. annis, quibus Ozias fuit leproſus, Jothami filius ejus ſedebat in domo regis, & judicabat populum terra, &c.*

Hanc ſententiam impugnant R. David Kimchi, & Abarbenel, qui videantur. Priores ſunt planiores, & ita comparatæ, ut ſatius ſit illas amplecti, quàm Textum corrigere & emendare, quod neminem adhuc vidi tentare præter Criticum. Septuaginta etiam retinent hìc ſupputationem Textus Hebræi.

CRIT. II. CHRON. XXXVI. v. 9. *Jehojachin dicitur* natus annos 8. cùm cæpit regnare; *cùm tamen manifeſtum ſit ex 2. Reg.24. v.8. & ex 3. Eſd.1. v.43. eum* natum fuiſſe annos 18. *Et certè anno ætatis 8. non potuiſſet dici malum feciſſe coram Domino, quomodo Pater ipſius fecerat, quod tamen de eo dicitur 2. Reg.24. v.9. & eo ipſo loco 2.Chron.36. v.9. LXX. tamen Interpretes in annorum numero ſequentur Hebræum: habent enim:* Ὀκτὼ ἐτῶν Ιεχονίας ἐν τῷ βασιλεύειν αὐτόν.

VIND. De hoc loco actum jam ſuprà cap.2. pag.408.

CRIT. ESA. VII. v.7. *Propheta Achazum confirmans adverſus conſpirationem Pekachi & Retzinis, ſic ait*; וּבְעוֹד שִׁשִּׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה Intra 65. annos confringetur Ephraim, ut ne ſit populus. *Atqui anno 11. poſtquàm edita eſt hæc Prophetia, nempe Anno Hoſeæ nono, decem Tribus abducta ſunt captiva, ut liquet ex 2. Reg.16. v.4. & 17. v.6. & 18. v.10. Itaque videtur omninò hìc legendum* שֵׁשׁ *Sex, pro* שִׁשִּׁים *Sexaginta, ut ſenſus ſit,* Intra annos ſex & quinque, *hoc eſt, undecim,* confringetur Ephraim. *LXX. tamen ſequuntur hìc Hebræum, ut & Chaldæus Paraphraſtes.*

VIND. Hebræi plerique numerum hunc volunt ſupputandum eſſe ab edita Prophetia Amoſi, non Jeſaiæ. Audiamus eos.

R. D. Kimchi: *Numerus 65. annorum non incipit à Prophetia hac: ſed*

sed sensus est; Cùm effluxerint sexaginta quinque anni, à Prophetia Amosi, quam prophetavit contra Damascum; *veluti dum dixit*; Et confringam vectem Damasci, exscindam habitatorem è convalle Avenis, & tenentem sceptrum è domo Edenis, migrabuntq; populus Syriæ in Kiram, ait Dominus, Amos 1. v. 5. *quibus verbis prophetavit de Deportatione Israëlis. Prophetia autem Amosi fuit anno 17. Jeroboami filii Joasch regis Israëlis. Quomodo? Jeroboam regnavit 41. annis: Menachem, decem: sic sunt 51: Pekachjahu, filius Menáchem 2. sic sunt 53: Pekach 20. sic sunt 73: Hoseas ben Elah 9; & tunc deportati fuerunt Israëlitæ. Hic habes 82. annos. Subtrahe de illis 17. & remanebunt tibi 65. numerus quem quærimus. Non supputantur autem 6. menses Zachariæ, & mensis Schallumi.*

Abarbenel etiam sentit, initium horum 65. annorum ducendum esse à Prophetia Amosi, sed supputationem paulò aliam instituit: *Sexaginta, ait, quinque anni non numerandi sunt à tempore Prophetiæ hujus: sed initium eorum fuit ab eo tempore quo Amos prophetavit de deportatione Israëlis, sicut legimus*; Israël deportando deportabitur è terra sua, Amos 7. v. 11. 17. Et confringam vectem Damasci, &c. cap. 1. v. 5. & deportabitur populus Syriæ in Kiram. Ibid. *Videtur enim hæc prophetia celebris valdè fuisse in Israële & in Jehudah, ita ut Jesaias, qui tunc jam fuerat Propheta, ut in Præfatione dixi, supputationem comminationis suæ ab illa fecerit. Prophetia autem Amosi facta est, antequam leprâ percussus fuisset Uzias; sicut dicitur*; Biennio ante terræmotum. *Usias autem leprosus fuit 25. annis, unde habes 27. annos: Jotham regnavit 16. annis, & decimosexto Achasi, ac sexto Chiskiæ, vastata est Samaria.* Sic est id quod hîc dicit Jesaias, ובעוד ששים וחמש שנה, h. e. *cùm præterierit iste annorum numerus, &c. R. D. Kimchi paulò aliam inivit supputationem, quæ tamen eòdem tendit.*

Aben Esra: ובעוד, h. e. *Tot adhuc supersunt anni, & ita erit.* Beth, *in* ובעוד, *est sicut* Beth in בטרם. *Initium autem hujus supputationis est ab anno terræmotus, qui fuit in diebus Usiæ, quando prophetavit Amos*; Et Israël deportando deportabitur. *Tale est illud*; Fuit præterea in fine quadraginta annorum, 2. Sam. 15. v. 7.

R. Salomon: *Supputa à Prophetia Amosi, usque ad deportationem decem tribuum, & invenies istos 65. annos. Prophetia Amosi facta est biennio antequam Uzias leprâ percuteretur, sicut dicitur in Amos*; Biennio

nio ante terræmotum. *Uzias autem leprosus fuit 25. annis; en 27: Jotham regnavit 16. annis; & 16. Achasi & 6. Chiskiæ, qui est annus nonus Hoseæ, & deportatus est Israël in Assyriam. En tibi 65. annos. Neq; potest supputatio horum 65. annorum fieri à tempore editæ hujus Prophetiæ. Nam tempore Achasi edidit eam Esaias: illi autem deportati sunt anno 6. Chiskiæ. Atque sic etiam traditur in Seder olam, Scripturam hic supputationem facere à Prophetia Amosi.*

Hanc expositionem, & supputationem, quam Abarbenel & R. Salomon instituunt, ab Hebræis didicit, & approbavit D. Hieronymus in suis Commentariis. Propositâ quæstione & difficultate, quòd isti anni non conveniant cum tempore editæ hujus Prophetiæ, ait: *Igitur Hebræi hunc locum ita edisserunt, ut Amos, qui sub Ozia cæpit prophetare, quando & Esaias suæ Prophetiæ habuit exordium, primus prophetaverit contra Israël, dicens:* Israël autem captivus ducetur de terra sua: *titulus quoque ejus Prophetiæ contra Samariam sit; & prophetare cæperit in diebus Oziæ, regis Juda, ante duos annos terræmotus, quem volunt eo tempore accidisse, quo ingressus Ozias in templum Dei, sibi sacerdotium vindicabat, & terra percussa est, & cineres altaris effusi sunt, & ipse rex percussus est leprâ. Volunt autem annum fuisse 25. Oziæ, quando hæc acciderunt, cujus reliqui anni sunt 27: Ozias enim regnavit annos 52: post eum regnavit Joatham filius ejus 16. annis: & hujus filius Achas annis aliis 16: post quem regnavit Ezechias, cujus sexto imperii anno capta Samaria est: atque ita effici simul annos 65.*

Calvinus hanc expositionem quoque affert, & subjungit: *Hæc conjectura valdè probabilis est, nec quicquam dubium esse debet, quin Esaias huc respexerit. Extat enim vaticinium Prophetæ Amos, quo Dominus populum admonuit, ne quid insperatum ei accideret, & subitò se oppressum quereretur. Vaticinium illud confirmat Esaias, idemq; tempus proponit, quod jam apud omnes celebre erat.* Hanc sequitur etiam Lyranus, Oecolompadius, Pellicanus, author Notarum ad Biblia Gallica Genevensia, Deodatus & alii.

Aliam sententiam habent Tremellius & Junius in Notis: *Nos,* ajunt, *alteram magis probamus, ut in hac Prophetia non antecedentium temporum, sed sequentium ratio ex Prophetiarum usu habeatur. Nam Jesaias his verbis ostendit primùm, regnum Syriæ mox excisum iri, & regem moriturum, quod ad summum quarto post anno necesse est evenisse,*

ut ponamus, hac à Propheta dici primo ipso Achazi anno: deinde à Syrorum clade, usque ad plenam Israëlitarum deportationem, aut ab ipso tempore hujus Prophetiæ, fore ut effluant 65. anni. Quamvis enim sexto anno Chiskiæ regnum Israëlis fuerit abolitum, tamen non statim Israël destitit esse populus, cùm pars tantùm aliqua illius deportata esset: verùm omninò populus esse tùm destitit, quùm per Ezerchaddonem filium Sancheribi novæ coloniæ introductæ sunt, & Israëlitæ omnes in servitutem rapti. Quamobrem seriem temporum ita statuimus: à quarto Achasi anno, quo Regnum Syriæ intercidit, ad finem, sunt anni 11: Chiskiæ 29: ita anno Manassis regnantis 25. fuerit ultima illa Israëlitarum translatio: Sin autem à Prophetiæ tempore inceperis, dicetur res incidisse in annum 21. aut 22. Menassis, quo fortè tempore Menasse captivus in Babyloniam abductus est.

Prima sententia, uti visum, est communissima. Quicquid sit, apparet hinc, non deesse commodam rationem difficultatem hanc conciliandi cum lectione Textus Hebræi, nec ullam necessitatem esse, ut de ejus sinceritate dubitemus, vel de correctione ejus cogitemus. Quod autem ad Critici conjecturam attinet, *omninò hic legendum* שש *pro* שִׁשִּׁים, ea, præterquam quòd sit nova, & tot eruditis Interpretibus contraria, quoque mihi perabsurda videtur, ac proinde exsibilanda. Non puto enim ullibi exemplum extare in Sacris literis, ut in temporum supputatione, certus numerus denarium excedens, duobus simplicibus, denario minoribus, addendis sc. exprimatur; ut hic Criticus existimat legendum esse שש וְחָמֵשׁ *sex & quinque*, & exponendum, *Undecim*. Audax supra modum & temerarium facinus, contra constantem & ab omnibus receptam Hebræorum codicum lectionem, contra omnium Interpretum judicium, lectionem Hebræam de falso accusare, & novam corrigendi conjecturam proferre!

CRIT. II. SAM. XXI. v. 8. *David dicitur cepisse quinque filios* מִיכַל Michol, *filiæ Saul, quos* יָלְדָה *pepererat Hadrieli filio Barsillaj Meholathitæ, eosq; dedisse Gabaonitis crucifigendos. Ubi legendum omninò videtur* מֵרַב *Merab, non verò* Michol. *Nam* Michol *Paltieli nupserat, non verò Hadrieli, 2. Sam. 3. v. 5.* Merab *autem Hadrieli, 1. Sam. 18. v. 19. Deinde* Michol *dicitur nullos habuisse liberos ad diem usque mortis suæ. Nam quòd Chaldæus locum istum sic* παραφράζει: Quinque filios Merab, quos educaverat Michol filia Saul, quos genuerat Hadrieli,

drieli, &c. *ut sensus sit; Quinque illos filios fuisse quidem à Merab genitos Hadrieli, sed educatos à Michal, quòd ipsa nullos haberet liberos, frivolum est, nec verbis Hebraicis quadrat, quæ disertè sonant, Michol* peperisse, *non verò* educasse *Hadrieli quinque istos liberos. LXX. sequuntur hîc Hebræum.*

VIND. Communis est hæc Hebræorum sententia, non solius Paraphrastæ Chaldæi; *Quinque hos, qui revera erant filii* Merab, *dici filios* Michal, *quòd illa eos educaverit:*

R. D. Kimchi: *Fuerunt filii Merab, sed quia Michol illos educavit, ideo vocantur de ejus nomine, sicut illic;* יֻלַּד בֵּן לְנָעֳמִי Natus est filius Noomi, Ruth.4. v.7. (*cùm tamen nurui ejus Ruth fuisset genitus: Noomi autem filiolum illum sinu suo foverit & eduxerit, ut v. præced. dicitur*). *Sic interpretatur Jonathan.*

R. Salomon: *An Michal peperit eos? annon Merab illos peperit ei? Merab peperit, sed Michol educavit eos, idcirco vocantur de ejus nomine. Qui enim educat pupillum aut pupillam in domo suo, habetur ac si genuisset ipsum, & ejus nomine vocatur.*

R. Levi ben Gerson eodem modo ut & R. Esaias, R. Isaac Abarbenel, & R. Samuel Laniado. Aben Esra quoque hanc expositionem approbat Genes.36. v.5. & Ephodeus Grammat. cap.27.

Ex nostris quoque Interpretibus non pauci sunt qui istam explicationem sunt amplexi.

Petrus Martyr: *Micholæ adscribuntur hi filii, quòd mortuâ Merobâ, verâ & naturali matre, ista, quæ non erat mater, eos ad se accepit & educavit: adoptavit eos sibi, ideò ei adscribuntur; Nam filii generati illis dicuntur qui adoptârunt. Sunt, qui erratum putant in libro: sed ego ad istud genus solutionis non tam facilè descendo.*

Martinus Borrhaus: *Rectè Paraphrastes Chaldæus hunc nodum dissolvit, &c.* Sic Conradus Pellicanus, Lyranus, Notæ Bibl. Gallic. Deodat. &c.

Similia exempla alibi quoque occurrunt. Sic quòd *Oholibáma filia vocatur Anæ, & Sibhonis*, Gen.36. v.2. quidam sic conciliant; filiam fuisse Anæ, quia hic pater ejus verus erat: filia autem Sibhonis, quia in ejus ædibus educata. Sic Filia Pharaonis Mosen appellat *filium suum*, Exod.2. v.1. Sic filii Aharonis seipsos nuncupant *stirpem Mosis*, Num.3. v.1. Sic Filium Ruth vicinæ mulieres appellant *filium Noómi*, Ruth.4. v.17. Sic Mehetabel dicitur *filia*

Matred, & *filia Mezaab*; non quòd duos patres habuerit; sed *filia Matred*, qui fuit naturalis ejus pater; *filia Mezáab*, quia in ædibus ejus educata, juxta R. Levi ben Gersom.

LXX. Græci ab hac etiam sententia non videntur alieni fuisse, reddentes; Καὶ τοὺς πέντε υἱοὺς τῆς Μιχὸλ θυγατρὸς Σαοὺλ, τοὺς τεχθέντας τῷ Ἀδριὴλ. *Et quinq; filios Michol filiæ Saulis, qui geniti sunt Adrieli*; subintellige; *ab uxore ejus Merob*. Nempe non dicit; *Quos peperit*, sed; *Qui geniti sunt*; unde non respexerunt ad *Michol*, quasi illa dicatur eos peperisse; sed ad eam ex qua geniti fuerunt Adrieli, nempe *Merob*.

Caspar Sanctius, Jesuita: *Quidam Michol ex alio viro concepisse putant quinque hos filios: nam post Davidis à Saulis consuetudine, seu potius insidioso congressu, abductam à Davide filiam alii viro locavit lib.1. cap.25.* Saul dedit Michol filiam suam, uxorem David Palti filio Lais. *Sed est communis veraq; sententia, quinque illos filios non esse Michol, sed sororis illius Merob. Quod ex eo facilè constat, quia hic horum Pater expressè nominatur Hadriel filius Bersellaj, qui fuit de Molethi, cui nupsit non Michol, sed soror ejus Merob, lib.1. cap.18. v.19. Dicuntur autem hi* Filii Michol; *quia Merob aut jam decesserat, aut à priori fortuna ceciderat, & ideò soror orbatos à matre filios, seu à rebus destitutos necessariis, sibi adoptavit. Ejusmodi autem Adoptati filii, parentibus etiam vivis, eorum esse dicuntur, in quorum familiam & tutelam venerunt. Quo modo Genes.48. v.5. Jacob sibi adoptavit duos filios Joseph, ut suos sibi diceret filios, Josephi negaret.* Duo, *inquit*, filii tui, qui nati sunt tibi in terra Ægypti, antequam huc venirem ad te, mei erunt, Ephraim & Menasse, sicut Ruben & Simeon, reputabuntur mihi. Reliquos autem, quos genueris post eos, tui erunt. *Cajetanus hunc locum corruptum esse putat, & pro* Merab, *suppositam esse* Michol. *Sed non est cur irrepsisse vitium existimemus, quando omnes omninò consentiunt codices. Neque Cajetani ratio admodùm urget, quia hic non tantùm dicuntur filii Michol, sed etiam ab illa geniti;* Quos genuerat, *inquit*, Hadrieli. *Nam ut filii dicuntur Michol, figuratâ locutione, ubi subauditur similitudinis forma,* Sicut, Quasi, *ut alibi millies; quia filii non erant, sed quasi filii, amore & curâ: Sic etiam ab illa, eadem figurâ, vocari possunt Geniti, id est, quasi geniti, quia non aliter ab illa suscepti sunt, atque tractati, quàm si ab illa concepti forent, & in lucem editi.*

D. Hiero-

D. Hieronymus Tradit. in lib. Regum: *Quaritur, cur* Filii Michol *dicantur, cùm non* Michol, *sed ejus soror* Merab *uxor fuerit Adrieli filio Berzellaj? quod ita solvitur: Merob quippe eos naturaliter genuit: & Michol uxor David, qua & Egla dicitur, eos in loco filiorum nutrivit, & sibi in filios adoptavit: idcircò ejus Filii dicuntur.*

Itaque non ita *frivola* est Hebræorum hæc conjectura. Et cùm omnes codices Hebræi constanter legant מִיכַל, LXX. item, Chaldæus, & cæteri Interpretes omnes, quo fundamento nitetur correctio, si pro מִיכַל substituamus מֵרַב? Satius est utramque lectionem copulare, & commodè conciliare, quàm divortium inter illas facere, & libellum repudii alteri mittere. Quamvis Michol dicatur *peperisse*, non educasse, id nihil obstat. Nam יָלַד aliquando etiam sumitur pro *Educavit*, ut Ruth. 4. v. 17. Genes. 50. v. 23.

CRIT. I. SAM. VI. v. 8. וְעַד אָבֵל הַגְּדוֹלָה. De hoc loco actum jam suprà pag. 699.

Ex hoc specimine locorum productorum jam judicabit Lector, an in his & similibus sit *ἐναντίωσις* vera, an *ἐναντιοφανία*? an illa omnia veræ contradictionis requisita habeant nec ne? an sufficiens sit causa, vel necessitas aliqua nos adigat dicendi, in his locis necessariò aliquid vel falsi subesse, vel mutationis per lapsum librariorum aut scriptorum sacrorum contigisse? utrum consultius sit critico pumice aliquid de lectione recepta & constanti eradere & emendare, an verò modos conciliandi à piis & eruditis Interpretibus propositos amplecti, vel etiam de aliis adhuc cogitare, atque utramque lectionem veram esse credere! Non tam facilè & præcipitanter libri Sacri vel sunt falsi accusandi, vel corrigendi. Semper hîc meminisse debemus ejus, quod Rabbini dicunt, מתון מתון כמה זוזין שויא *Cunctatio, cunctatio quot denarius valet?* Regula illa ut in omnibus nostris actionibus permagnum usum habet, ita quoq; inprimis in Sacris nobis commendata esse debet. Nam המהירות מביאה אל החרטה *Festinatio parit pœnitentiam*; imò etiam טעות ושגגה *errorem*.

Fundamentis his sic præmissis, CAPITE OCTAVO progreditur Criticus ad Conclusionem suã exstruendam, quæ hæc est:

Licere, adeoq́; interdum expedire in Sacro tùm V. tùm N. Testamenti textu conjecturas facere, quibus menda & σφάλματα, quæ librariorum vitio atq; culpâ irrepsisse videntur, tollantur atque emendentur.

Probare id in hoc Capite annititur ab *Exemplo Hebræorum, quòd & ipsi tales Conjecturas fecerint, & fieri posse censeant. Itaque idem quoque licitum esse Christianis.*

Quæ Hebræorum hac de re sit sententia, nos jam ipsorum testimoniis ostendimus in nostro de Punctis Tractatu cap. ultimo, eaq́; suprà primâ parte hujus libri à cavillis Critici vindicavimus. Quibus plura adhuc, si opus esset, addi possent.

R. Menachem de Lonzano in שתי ידות fol. 14. differens de quodam loco, & adducens verba quædam Anidmadversionum in Majemonidem authoris, ubi dicit; וסבורני שטעות סופר יש כאן *Puto ego, errorem Scribæ hic subesse*, sic de hac glossa scribit: *Quòd pronuntiat hic author*, se existimare, errorem Scribæ hîc subesse; *ad id dico ego*, שאין להטעות הספרים בסברא *non esse de errore redarguendos libros ex opinione & conjectura. Audi enim, quid scribat R. Moses ben Nachman p. m. in Capite Talmudico* יש נוחלין *p. 91. col. 3.* הגהת הספרים בסברא עבירה גמורה וראוי לנדות עליה h. e. Correctio librorum Sacrorum ex conjectura, est absoluta Transgressio, quæ excommunicationem meretur. *Et quod porrò ille Animadversionum author scribit*; Quòd numerus illorum locorum exactè & ab omni parte respondet: שמא גם הוא נכתב לפי הטעות Fortè & illud hic scriptum est per errorem; *ad hoc dico ego:* מאן דעביד הא נפל בהא *Qui sic facit, incidit in sic*, (h.e. qui unum absurdum ponit, delabitur statim in aliud). *Adde quòd verba ejus tantùm sint hæsitantis & dubitantis. Dicit enim per dubitationem*; Fortassis est illic error: *& postea ad confirmandum illud* Fortassis, *dicit* Fortassis *aliud, &c.* Tandem concludit: דברי הגהה זו רחוקים מן היושר והנכונה הם ואין לחוש להם כלל אך זוהי דרך ישרה שיבור לו האדם שעל פי שנים עדים או על פי ג' עדים יקום דבר ואף כי על ארבעה וכו' h. e. *Verba Animadversionis hujus procul à recto absunt, neque eorum est habenda ulla ratio: sed hæc est via recta, quam homo eliget,*

get, ut juxta os duorum aut trium testium quodq; verbum confirmetur, vel etiam quatuor, prout hic (in præsenti exemplo de quo loquitur) *quatuor testes habemus, &c.* In hunc sensum plura apud illum authorem occurrunt. Pluribus adducendis supersedemus. Ita est communis Hebræorum sententia.

Criticus objicit I. *Exempla τῶ Keri & Ketibh, quæ vult, non tam esse Varias lectiones, ex codicum discrepantium collatione collectas, & annotatas, quam Magistrorum conjecturas, codicum suorum margini annotatas, in iis locis, quos de vitio atque mendo suspectos esse hariolabantur.*

De his nos egimus suprà cap. 4.

II. *Sunt voces quædam, ad quas Massorethæ notant* ; סבִיר vel סְבִירִין Sevirin, h. e. *Existimantur sic vel sic legendæ, aliter sc. quam in Textu sunt scriptæ. Has notas vult etiam esse Conjecturarum Judaicarum exempla, quibus Authores earum significare voluerint, sibi videri illas aliter esse legendas, quàm in textu scriptæ extant, quomodo scilicet in libri margine ab ipsis notatur per* סביר *legendum esse.*

De his agit quoque lib. 3. Criticæ cap. 15. ubi adducit sententiam & expositionem Patris mei, in Tiberiade cap. 13. sic de illis scribentis: *Ista nota voluerunt Masorethæ significare, non esse aliter legenda; sed sunt tantùm Opinione ambigua, quæ primo intuitu Lector opinari posset debere vel posse aliter legi, quòd vel sensus videatur sic postulare, vel quod alibi sic legantur, cùm tamen aliter legendæ non sint. Temeritatem ergo correctionis sic præcavere voluerunt, ne quispiam sciolus audaciùs quicquam in Sacra Scriptura mutare attentet.* Item: *Habent & hæc suas rationes & causas, & emphasin sæpè singularem, unde monere hi authores voluerunt, sic Textum authenticum habere, eumq; minimè mutandum esse, etsi existimari prima fronte posset, aliter esse debere.*

De hac Patris mei expositione tale judicium fert Sacer Criticus: *Sed somnium illud est, & insulsum Judæorum commentum, qui lubenter totam suam Masoram venditarent atque obtruderent pro* הלכה *Traditione Mosis è monte Sinai.*

At verò unde Masoræ & Masorethatum mentem & sensum rectiùs addiscemus, quàm à Judæis? Quæstio hìc non est de tota Masora, sed de Unica hac observatione, & voce, quo sensu illi eam acceperint & apposuerint, & quid sibi eâ voluerint? Videamus verò,

verò, quibus argumentis probet, hoc esse somnium, & insulsum Judæorum commentum: Duo adfert:

Primum est; *Nam*, inquit, *si ideò sunt illa ambigua, quòd videantur aliter posse vel debere legi, quia vel sensus videtur sic postulare, vel quia alibi sic leguntur, cur nolunt aliter esse legenda? Cur non eodem jure censeantur cum* קרי *Keri, cujus non alia est & diversa ab istis ratio, si res in se sine auctoritatis & testimonii humani præsidio consideretur?*

℟. Nolunt aliter esse legenda, quia judicarunt aliter legenda non esse, quòd Codices nulli aliam lectionem exhiberent, & hæc lectio rectè considerata & explicata, recta quoque sit, rectumque & verum fundat sensum. Aliud est *videri*, aliud *esse*: Aliud; *Aliter legi posse*, aliud, *Aliter legendum esse.* Aliud est, quando absolutè dico ex mea mente; *Hoc videtur aliter legendum esse*; aliud, quando id dico propter alios minus cautos, qui falsam de aliqua voce possent concipere opinionem, ad eos præmonendos. Atqui hoc posteriore sensu Masorethæ hanc vocem acceperunt. Quod non tantùm ex communi Judæorum expositione probari potest, qui mentem illorum ita exponunt, sed ex Masora ipsa. Si quisq; optimus est verborum suorum Interpres, nullus etiam hujus notæ Masorethicæ melior Interpres erit, quàm ejus authores.

1. Masoræ hæc est consuetudo, præsertim parvæ, ut tales notas quandoque pleniùs, quandoque concisè & minus plenè, & quàm paucis fieri potuit, exprimat, inprimis cùm sæpiùs recurrunt. Id hîc quoque factum. Ergo ubi hoc סביר, vel סבירין solùm ponitur, sensus ejus petendus ex aliis locis, ubi pleniùs exponitur. Id in quibusdam locis reperimus, ubi additur וְקָרִינָן, vel וְקָרְיָין, quomodo in Masora magna scribi solet, h. e. *Et legimus*, vel, *Sed tamen legimus, Leguntur autem rectè ita ut in textu scriptum est.* Exempl. Gr. Exod. 18. v. 9. legimus: *Et lætatus est Jethro propter omne bonum, quod Deus fecit Israeli, quòd* הִצִּילוֹ eripuit eum *è manu Aegypti.* Hîc ad vocem הִצִּילוֹ notat Masora: סבור הצִילָם וְקָרֵי הִצִּילוֹ *Videtur legendum esse* הִצִּילָם sed legimus (rectè sc.) הִצִּילוֹ. Sic Levit. 7. vers. 36. ad אֲשֶׁר notatur; ה׳ סבירין כאשר וקרינן אשר *Quinque videntur legenda esse* כַּאֲשֶׁר: *& tamen leguntur* (rectè scil.) אֲשֶׁר. Masora magna recenset illa loca. Eadem nota legitur v. 38. sed sine duabus ultimis vocibus וקרינן אשר, quæ tamen sub-

intelligenda

intelligenda esse hinc patet. Genes. 49. ad עַל־צִירָן notatur, יא׳ ט׳ סבירין עד וקרינן על *Undecies: novem ex eis videntur legenda* עַד: *sed leguntur* עַל. Masora magna enumerat loca. Numer. 13. v. 22. ad vocem וַיָּבֹא notatur; ח׳ סבירין לשון רבים וקרינן לשון חד *Octo sunt, quæ putantur legenda esse in numero plurali, & leguntur numero singulari.* Vide & Jos. 8. v. 17. &c. In his exemplis, verbo וקרינן *Et legimus*, vel, *Et leguntur*, confirmatur Lectio textualis.

2. Alibi סביר vel סבירין conjungitur cum מַטְעִין *Seducunt*, quo indicatur hæc exempla esse talia, ut possint seducere lectorem, ut existimet aliter esse legenda, cùm tamen aliter legi non debeant: ut Exod. 27. v. 19. ad לכל notat Masora: ה׳ דמטעין דסבירין כל *Quinque sunt* לכל, *quæ seducunt Lectorem, quæ videntur legenda esse* כל, (sine ל) Pro eo, versu tertio ad eandem vocem, annotatur: ה׳ סבירין כל והוא חד מן י״ד זוגין מתחלפין *Quinque sunt* לכל, *quæ videntur legenda* לכל, *& hoc est unum ex quatuordecim paribus vocum similium diversimode scriptarum.* Hîc nempe legitur, לְכֹל כֵּלָיו תַּעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת; at Exod. 38. v. 3. in simili locutione legitur sine Lamed; כָּל כֵּלָיו עָשָׂה נְחֹשֶׁת; utrobique rectè. Hîc manifestè deprehenditur, hac voce סבירין non in dubium vocari, sed confirmari lectionem illius vocis.

Sic Exod. 29. v. 28. ad תרומה הוא notatur; ד׳ דמטעים בידה דסבירין היא: *Quatuor sunt* הוא, *quæ seducunt* (lectorem) *quia videntur legenda* היא (quia nimirum תרומה nomen gen. fœminini analogicè requirit pronomen ejusdem generis). Non esse conjecturam hanc alterius lectionis, sed notam confirmationis lectionis textualis, confirmat Masora magna, quæ signum memoriale addit illorum quinque locorum: De הוא hujus loci: כל תרומה היא במ״א כי תרומה הוא hoc est, *Ubique legitur* תרומה היא, *excepto unico hoc loco, ubi legitur* תרומה הוא *&c.* Vide ibidem reliqua, & judica, an hîc סְבִיר sit conjectura de alia lectione.

Exod. 32. vers. 28. ad אַלְפֵי אִישׁ notatur: ד׳ מטעים דסבירין אֲלָפִים *Quatuor sunt quæ seducunt, quia videntur legi debere* אֲלָפִים: (quia scilic. alibi in simili phrasi legitur אֲלָפִים, ut Josuæ 7. vers. 3. 4. &c.)

Numer. 4. v. 37. ad שִׁבְעָה notatur: ג׳ דמטעים דסבירין ושבע *Tria sunt seducentia lectorem, quæ videntur legi debere* וְשִׁבְעָה. Loca

EEEeee

recensentur in Masora magna finali. Eadem nota reperitur Numeror.31.v.52. sed omissâ voce מַטְעִים.

Jos.1.v.15. ad לָהֶם notatur: ה' דמטעים דסבירין לָכֶם *Quinque* לָהֶם *sunt seducentia, quæ videntur legi debere* לָכֶם; quia scil. constructio ita requirere videtur, cùm illic præcedant & sequantur verba & pronomina secundæ personæ.

1.Reg.1.v.18. ad וְעַתָּה notatur, ג' סבירין אתה וקרינן עתה ומטעין ביה *Tria* עַתָּה *videntur legi debere* אַתָּה, *quæ leguntur* עַתָּה, *& seducunt* (Lectorem). Sic alibi.

Ex his iterum liquet, authores harum notarum non voluisse vel lectionem Textualem de mendo suspectam reddere, vel novam conjecturam, aut aliam lectionem, Lectori suppeditare; sed eum adversus talia præmunire & confirmare.

3. Ex modò adductis locis liquet, synonima esse מטעין & סבירין; quia eodem sensu conjunguntur, vel etiam promiscuè usurpantur, ita ut de una eademque voce nunc legatur מַטְעִין, nunc סבירין. Unde & pro eo quod 2.Sam.17.v.19. in Masora est מטעין, Kimchi in suis Commentariis substituit סבירין. Itaque si סבירין sunt conjecturæ, tales etiam erunt מטעין, & mirum, Criticum accuratissimum illas non etiam observasse. Atqui aliquando legas disertè lectionem illius vocis, ad quam notatur מַטְעִים, confirmari addita voculâ יָפֶה *Benè, Rectè*, scilicet *sic scribitur*. Exemplum extat Habac.3.v.4. ubi ad קַרְנַיִם scribitur, יפה ומטעים ביה *Benè, rectè* (sic scribitur), *& seducuntur eo* (Lectores, opinantes legendum esse, וקַרְנַיִם). Quinimò ubi hæc vox יָפֶה sola in Masora ponitur, subintelligendum illam vocem, cui apponitur seducere posse lectorem, ut videatur aliter legi debere quàm scribitur, & tamen rectè sic scriptam esse indicatur. Ita diversimodè mentem suam expresserunt Masorethæ.

4. Si hæc vox *Conjecturæ* nota esset, idem dicendum esset de aliis similibus; veluti de מַטְעִין, ut modò dictum: Sic legitur aliquando ad voces quasdam, דְלוּג, quâ significant, aliquid in aliquo sententiæ membro omitti, quod aliâs in loco simili & parallelo ei sit additum; non quòd à librariorum incuria sit illud omissum, sed à scriptore ipso. Notant autem illud, ne quis conjiciat, illic aliquid ex errore omissum esse, vel illud addat.

Sic

Sic quando ad literam aliquam redundantem in ſcriptione, notant יְתִיר *Superfluum, Redundans*; nolunt illam ex errore redundare, & elidendam eſſe; ſed cautionis loco addunt, ne quis errorem illic commiſſum eſſe putet. Sic quando notant, מוקדם ומאוחר *Tranſpoſitio vel Hypallage hic eſt*; nolunt dicere, per lapſum librariorum tranſpoſitionem illam eſſe factam, ſed à ſcriptore ipſo. Et ſic de quibuſdam aliis. Maſora eſt ſepes Scripturæ, non ejus ruptura & effractio. Sepem hanc rumpit & dilacerat, qui aliter eam exponit & interpretatur.

Ex his jam liquet, cur nolint aliter eſſe legendum; quia ſcil. conjectura, quæ de illis vocibus concipi poſſet, ipſorum judicio prava eſt & fruſtranea. Non cenſentur eodem jure cum קרי Keri, quia illius longè alia eſt ratio. Si cenſuiſſent, ita ſibi videri legendas illas voces, ut exiſtimari vel conjici poteſt, procul dubio non סְבִיר, ſed קְרִי eis appoſuiſſent.

Secunda ratio, quâ ſententiam ſuam probat Criticus, hæc eſt; *Deinde*, ait, *noxia magis eſt & periculoſa, quàm utilis, illa, quam in* סביר Sevir *eſſe volunt Judæi, præcautio. Audaciam enim potiùs addit, quàm minuit, illis qui vellent aliquid in Sacro Textu mutare. Neque fuiſſet illa præcautio eo nomine ſignanda, ſed potiùs iſtis*, אל תקרי Ne legas. *Omninò ergò illâ voce innuere voluerunt auctores illius* Sevir, *videri ſibi tam commodam lectionem, quam in margine notant, quàm quæ intra textum eſt.*

℞. Ego verò neque video, quâ ratione hæc præcautio poſſit eſſe noxia atque periculoſa: neque etiam, quâ ratione id probetur: Dicit, *Audaciam enim potiùs addit, quàm minuit, mutare aliquid volentibus.* Hoc eſt idem per idem probare. Oſtendendum Critico, unde vel quomodo hoc fiat, ſi præcautio hæc eo modo ſumatur, prout à Patre meo explicatur. Sanè in Critico id videtur effeciſſe: ſed quare? quia aliter præcautionem illam accepit & interpretatus eſt, quàm accipienda erat. Nunquam audivi, ſalutares admonitiones ſuo vitio & ſuâ culpâ audaciam hominibus addere, non minuere: Si id fiat & accidat, hominum malè utentium id fit vitio. An quando Lex Dei in non renatis dicitur irritare & augere peccatum, quod ſine lege eſt quaſi mortuum, docente Apoſtolo ad Rom. 7. ideò noxia & periculoſa eſt, atque cum Manichæis, Valentinianis, & aliis abjicienda?

Minimè: imò *Lex Sancta* eſt, ait Apoſtolus, *& mandatum Sanctum, bonum, & juſtum.* Per ſe enim prohibet & minuit peccatum: per accidens autem, & vitio hominum fit, ut prohibendo irritet, dehortando augeat peccatum. An cùm, medico Vinum prohibente febricitanti, ex hac prohibitione appetitus vini in eo accenditur & augetur, culpa adſcribenda eſt Medico, aut ejus interdicto? An cùm ex radiis Solis ſordes ferientibus, fætor gravior excitatur, culpa adſcribenda ſoli, an ſordibus ipſis?

Quod porrò addit, *præcautionem illam fuiſſe alio nomine ſignandam*; nempe, אל תקרי *Ne legas*; Potuiſſent, ſi voluiſſent, hanc præcautionem ita ſignare; ſed cùm aliâ ipſis phraſi id exprimere placuerit, quis propterea litem illis intendet? Satis ſit, quòd ita ſuam mentem expreſſerint, ut intelligi potuerint à mentem habentibus. Singuli artifices peculiares ſuæ artis habent terminos, quos ſi quis præſumſerit corrigere audiet mox: *Ne ſutor ultra crepidam.* Phraſis illa אל תקרי, nuſpiam vel in Maſora, vel in aliis Hebræorum ſcriptis, uſurpata legitur de vocibus in Textu Sacro ex conjectura de mendo ſuſpectis. Quando apud Talmudicos occurrit, neq; illic ad aliam variam lectionem indicandam adhibetur, ſed alium habet uſum & ſenſum, ut ſuo loco expoſuimus, in Tractatu noſtro de Punctis.

His duabus rationibus *tertio* loco addit Criticus *Authoritatem quorundam, qui aliter quàm Pater meus ſenſum hujus vocis* סבירין *acceperunt & expoſuerunt, exiſtimantes ſcil. eâ indicari, lectionem* τῷ סביר *veram & germanam videri ex conjectura ſeu opinione.*

Sed Elias ipſe hanc expoſitionem rejicit, ſcribens; אבל לא סבירא לי כי לפי זה היה להם לכתוב מסתברים ודוק h. e. *Sed mihi non ita videtur: nam ſi hoc voluiſſent dicere, ſcribendum ipſis fuiſſet* מסתברים. *Vide & invenies.*

Contra hanc expoſitionem faciunt etiam ea, quæ ſuprà attulimus. Somnium itaque, de Conjecturis novarum lectionum hac voce ſignificatis, illud eſt, & inſulſum commentum Capellianum, quo lubenter totam Maſoram, ceu Textus Hebraici ſepem ſubverteret, ut tutò & inoffenſo pede ſuis Conjecturis & variis lectionibus irrumpere, eumque devaſtare poſſet.

Unde:

Unde & planè inutilis, nauci & supervacanea est quæstio, quam hîc movet; *Unde sit, quòd Lectio τῦ* Keri *auctoritatem apud Judaes obtineat; lectio autem τῦ* Sevir *nequaquam?* Respondet: *Nempe hinc fortè*, vel *quia lectio τῦ* Keri *antiquior est*, *τῦ* Sevir *recentior*, vel *quia auctores τῦ* Keri *fuerunt audaciores auctoribus τῦ* Sevir; *nimirum de Conjecturis suis audacter pronuntiarunt, sic vel sic certissimè legendum esse: alii verò modestiores fuerunt, &, quid sibi videretur,* Conjecturæ *nominè significarunt perquàm modestè & prudenter.* Nugæ, & Nævii bittubata! Nolumus nunc de antiquitate harum notarum disputare: de sensu illarum est quæstio. *Tam* Keri, *quam* Sevir esse *conjecturas*, authorum seu audaciorum, seu modestiorum, conjectura singularis est Critici, domi ejus nata, & ibidem quoque sepelienda.

Quarto loco, *ut res fiat aperta, harum notarum aliquot Exempla profert, ex quibus videre possis, rem ita se habere.* Benè habet; sequamur facem, quam nobis præfert, & observemus, quomodo, quod jactat, nos *videre* faciat.

CRIT. GENES. XIX. v.23. *ad has voces* הַשֶּׁמֶשׁ יָצָא Sol egressus (*h. e.* ortus) erat, *notatur in margine*; Tria sunt סבירין Sevirin יָצְאָה, h. e. Tribus in locis positum est יָצָא pro יָצְאָה; *masculinum nempe pro fœminino. Quæ nota huic loco rectè quadrat: nam* שֶׁמֶשׁ *est fœminini generis. Itaque vel legendum est* יָצְאָה, *vel est enallage generis.*

VINDIC. *Primò*, non video, quomodo ex hac nota probetur, indicari voce סבירין, quod hîc aliter legendum videatur. Non hoc dicitur; *Tribus in locis* יָצָא *positum esse pro* יָצְאָה; sed; *Videri posse, hîc legendum esse vel scribendum fuisse* יָצְאָה; *sed legi, &, legendum esse* יָצָא. Sic enim nota illa exprimitur in Masora magna; ה סבירין יצאה וקריין יצא *Quinque sunt* (יָצָא) *quæ videntur legenda esse* יָצְאָה, *sed leguntur* יָצָא.

Secundò, quòd ait Criticus, *Notam hanc rectè huic loco quadrare*; ego non reprehendo: sed ratio quam addit, frivola est; *quòd sc.* שֶׁמֶשׁ *sit generis fœminini.* Absolutè & simpliciter hoc est falsum; Nomen enim שֶׁמֶשׁ est generis communis, quod æquè in masculino, ac in fœminino genere reperitur: In masculino genere vide

Gen. 28. v. 11. & 32. 31. Levit. 22. v. 7. & ſic pluribus in locis. Non ſolida igitur eſt hæc ratio Critici, neque *vel legendum* יָצְאָה, *vel dicendum, eſſe enallagen generis.* Itaque ideò potiùs hanc notam videntur adjeciſſe, quia in hoc uſu & hac phraſi, quando הַשֶּׁמֶשׁ præcedit, frequentiùs Nomen vel Verbum fæmininum ipſi adjunctum reperitur: Ut; וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה Geneſ. 15. v. 17. וְהַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה 2. Sam. 2. v. 24. וְהַשֶּׁמֶשׁ זָרְחָה 2. Reg. 3. v. 22. Cum his ipſis tamen verbis etiam in maſculino genere conſtructum reperitur. Vide Eccleſ. 1. v. 5. &c. Itaque mera hæc eſt præcautio, contra audaculos correctores & conjectores.

CRIT. GENES. XLVI. v. 24. *ad voces iſtas* וּבְנֵי דָן *notatur in margine,* ד׳ סבירין ובן, h. e. quatuor in locis ponitur וּבְנֵי pro וּבֶן; *plurale nimirum pro ſingulari. Et rectè: nam eo loco unus tantùm recenſetur filius Dan.*

VIND. *Primò* iterum falſa affertur expoſitio notæ Maſorethicæ, quæ non abſolutè dicit, וּבְנֵי *poni* pro וּבֶן; ſed *Videri poni,* quod aliud eſt. Multa videntur primo intuitu, vel non rectè judicanti, ſic vel ſic eſſe debere, quæ tamen recta ſunt. Maſora magna hîc iterum plenior eſt: ד׳ סבירין ובן וקריין ובני *Quatuor ſunt quæ videntur legenda* וּבֶן, *ſed leguntur* וּבְנֵי. Loca ſunt, Geneſ. 46. v. 24. Numer. 26. v. 8. 1. Chronic. 2. v. 8. 1. Chronic. 7. v. 17. Sic contrà *ſex ſunt, in quibus* וּבֶן *videtur poni pro* וּבְנֵי, *cùm tamen rectè legatur* וּבֶן. Loca ſunt; 1. Chronic. 3. v. 19. & v. 21. & v. 23. & cap. 4. v. 17. & cap. 7. v. 35. & cap. 8. v. 33.

Secundò ergo iterum ratio quam affert nulla eſt: Non ſequitur; quia unus tantùm recenſetur filius; Ergo legendum וּבֶן, non וּבְנֵי: quia apparet in Genealogiis ita uſum linguæ & temporum illorum tuliſſe, ut nunc de uno uſurpatum fuerit plurale וּבְנֵי, nunc de pluribus ſingulare וּבֶן. Aben Eſra ad hunc locum ſcribit: *Fieri poteſt, ut duo filii ejus fuerint, quorum alterius, quia obierat, Scriptura non meminerit: vel ſic eſt de conſuetudine linguæ.* Kimchi id etiam adſcribit conſuetudini linguæ. Mercerus ad hunc locum: *Pluraliter ponitur* (וּבְנֵי Et filii) *& tamen unicus tantùm recenſetur: Sic fit in Genealogiis, nec ſequendus Aben Eſra, qui conjectat, duos eſſe potuiſſe, ſed alterum, qui eſſet mortuus ante deſcenſum in Aegyptum, omitti: & tandem mecum ſentit, cujus rei paſſim in Genealogiis 1. libro Paralipom. exempla leguntur.* Junius & Tremellius etiam annotant, *Et filii,* hic indefinitè ſumi.

CRIT.

CRIT. GENES. XLIX. v. 13. *ad voces istas*, עַל צִידֹן *notatur*; Novem sunt Sevirin עַד, h. e. *novem in locis* עַל *ponitur pro* עַד. *Rectè: nam eo loco* עַל *revera ponitur pro* עַד.

VIND. Masora hîc iterum se exprimit, quæ habet; *Ex undecim, Novem sunt* עַל, *quæ videntur legenda* עַד, *sed leguntur & scribuntur* עַל; quæ ultima verba omisit Criticus. Indicat, ratione sensus videri posse, ac si legenda essent עַד, sed aliter ea scribi & legi: itaq; nihil hic corrigendum, vel de mendo suspectum habendum esse. Et constat, familiarem esse enallagen harum præpositionum. Ea ubi occurrit, cur statim de errore scribarum suspicio concipienda, & lectioni Textus lis movenda?

CRIT. EXOD. VIII. v. 20. *ad has voces*, וּבֵית עֲבָדָיו, *notatur*; Quatuor sunt Sevirin וּבְבֵית, h. e. *quatuor in locis ponitur* וּבֵית *Et domus, pro* וּבְבֵית Et in domo, *per ellipsin præpositionis* ב. *Rectè ad hunc locum id notatur.*

VIND. Sed an hæc est conjectura, quasi existimarint, in locis illis aliter legendum esse? Nequaquam: explicant Masorethæ ellipticam illam loquutionem, atque de ea monent, ne quis existimet, aliter ibi legendum esse, vel in Scriptura Textus aliquid deesse. Deficit ב in textu ratione sensus, ex usu linguæ, non tamen propterea ei inserendum.

CRIT. EXOD. XIV. 13. *ad has voces* כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם, *notatur*; Quinque sunt Sevirin כַּאֲשֶׁר, h. e. quinque in locis scribitur כִּי אֲשֶׁר pro כַּאֲשֶׁר. *Non malè id ad locum illum conjicitur.*

VIND. Hîc primò imperitè & malè scribit, *hanc notam pertinere ad duas istas voces* כִּי אֲשֶׁר *conjunctim; cùm respiciat solam vocem* אֲשֶׁר, quod patet 1. ex Masora magna, quæ habetur Levit. 6. v. 36. ubi ita legitur; אשר ה׳ סבירין כאשר וקרינן אשר h. e. אֲשֶׁר quinque sunt, quæ videntur legenda כאשר, sed leguntur אשר: 2. patet idem ex locis illis quinque adductis, in quorum nullo legitur כִּי ante אשר, nisi in loco præsenti. Loca sunt; Exod. 14. v. 3. Levit. 7. v. 36. 38. Num. 4. v. 49. Deut. 4. v. 23. *Deinde* non per errorem librarii ita scriptum est, ut conjecturâ vel correcturâ sit opus, sed à Scriptore ipso; idque à Masorethis, ne Lector seducatur, & pravam suspicionem concipiat, monetur hac notâ. Itaq; concedo, non malè hanc notam hîc apponi; non autè per modum conjecturæ, quasi aliter legendum judicassent, sed per modum expositionis.

CRIT.

CRIT. EXOD. XVIII. v. 9. *ad* אֲשֶׁר הִצִּילוֹ *notatur à Masorethis*; Conjicitur legendum esse הִצִּילָם : *quod eo loco non videtur necesse.*

VIND. 1. Pravè exponitur nota Massorethica, quæ dicit; סבור הצילם וקרינן הצילו *Videtur legendum* הִצִּילָם, *sed legimus* הִצִּילוֹ.

2. malè scribit accuratus Criticus הצילם pro הִצִּילָם. Nam ם non jungitur Præterito, sed ם ֶ: non enim quævis affixa quibusvis temporibus conveniunt, ut in Grammatica traditur. Sed Anticriticus noster ad istas Hebræorum Grammaticorum, & Masoretharum Leges non patitur se adstringi, neque vel necessaria, vel utilis ipsi admodum videtur ista Affixorum discriminatio, quam etiam aliquando, ubi novam Grammaticam sacram, quam lib. 6. Criticæ cap. 11. delineat, magna ex parte tollet & abolebit. Nullas ipse Leges ab Hebræis accipit, sed dat.

3. temerè taxatur hæc nota, tanquam non necessaria. Superflua cautio non nocet. Sit non absolutè necessaria: non tamen frustrà & sine causa eam apposuerunt. Præcedit illic יִשְׂרָאֵל, ad quod affixum illud ו refertur. Atqui in versu proximè præcedente octavo, ubi eadem vox habetur, subjungitur ei affixum plurale, & quidem cum eodem verbo הִצִּיל: scribit enim illic Moses: עַל אוֹדֹת יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתַם בַּדֶּרֶךְ *Propter* Israëlem, *omnesq́, molestias, quæ invenerant* eos *in via illa*, וַיַּצִּלֵם *unde eripuerat* eos *Dominus.* Itaque facilè conjicere potuisset aliquis, sicuti illic dicit וַיַּצִּלֵם, ita pariter hîc legendum esse הִצִּילָם. Unde ad scrupulum hunc eximendum, & indicandum, rectè hîc esse, & esse debere affixum singulare, ideò hanc notam apposuerunt, & dixerunt, *sic legi in libris*, neque corrigendum vel mutandum esse. Est hæc species expositionis, non correctionis.

CRIT. EXOD. XXV. v. 39. *ad* יַעֲשֶׂה אוֹתָהּ *notatur in Masora*; Duo sunt Sevirin תַּעֲשֶׂה, *hoc est*; *Bis* יַעֲשֶׂה *occurrit pro* תַּעֲשֶׂה: *& hoc quidem loco rectissimè. Idem notatur cap. 26. v. 31. qui alter locus est, ubi* יַעֲשֶׂה *ponitur pro* תַּעֲשֶׂה.

VIND. Sed, an quia Masora notat, *videri debere esse* תַּעֲשֶׂה *Facies*; ideò vult aliter legendum & corrigendum esse? Nequaquam: sed hoc annotat, ne corrigatur. Permutatio Personarum in ista lingua, in libris Sacris est frequentissima. Quia in præcedentibus verbis

verbis adhibita fuit persona secunda, hîc verò tertia, ideò ne quis existimet, per errorem librariorum id accidisse, hoc annotarunt Masorethæ. In tertia persona legit & transtulit etiam Paraphrastes Chaldæus.

CRIT. EXOD. XXVII. v.3. *ad* לְכָל כֵּלָיו תַּעֲשֶׂה *notatur*; Quinque (sc. לְכָל) sunt Sevirin כָּל (sic v.19.) h. e. *Quinque in locis occurrit* לְכָל, *pro* כָּל, *h.e. Lamed isthic πλεονάζει, quod etiam verum est duobus illis in locis.*

VIND. Sed quomodo probatur, illos conjecisse, per errorem librarii sic in textu scribendum esse, & legendum כָּל? An quando dico, לְכָל *ponitur pro* כָּל, statim volo dicere, mendosè scriptum esse לְכָל? Pleonasmi isti præpositionum, ut & ellipses, frequentes sunt, citra errorem & culpam librariorum.

CRIT. NUMER. IX. v. 6. *ad* וַיְהִי *notatur*; Quatuor sunt Sevirin וַיִּהְיוּ, *h.e. quatuor occurrit* וַיְהִי, *pro* וַיִּהְיוּ, *singulare nempe pro plurali.*

VIND. Masora non dicit *quòd* וַיְהִי *occurrat* 4. pro וַיִּהְיוּ, sed quòd *videatur*, sc. juxta constructionem, quia sequitur nomen plurale אֲנָשִׁים; multò minus dicit errore librarii hîc legi ויהי, Vel pro eo legendum ויהיו. Cautionem apponit pro lectore, ne offendatur, sed consideret ista loca. Si ויהי construatur cum אנשים, videtur poni pro וַיִּהְיוּ, non quidem per errorem, sed per enallagen frequentem, vel plurale illud אֲנָשִׁים respicit verbum in eo versu sequens ויקרבו ut constructio sit, ויהי ויקרבו אנשים *Et fuit, vel, accidit ut accederent viri quidam, qui erant immundi, &c.* Sed & aliâs idem hoc ויהי cum pluralibus constructum reperitur, citra erroris suspicionem.

CRIT. NUMER. XXXI. v.52. *ad* שָׁבַע *notatur*; Tria sunt Sevirin וּשְׁבַע;

VIND. Quid inde? *Videntur legi debere* וּשְׁבַע, *sed non debent*, quia codicum constans lectio talis est. Monetur lector, ne offendatur. Loca illa tria annotantur in Masora finali, Numer. 4. vers. 36. & 26. vers. 51. & 31. v. 52. In loco primo additur מטעין; *Quinque sunt quæ seducunt lectorem, ut putare queat illa esse legenda* ושבע.

CRIT. EXOD. XXXII. v.34. *ad* הִנֵּה *notatur*; Quatuor sunt Sevirin וְהִנֵּה, h. e. debere habere additam copulam.

FFFfff

VIND. Videntur secundum rationem constructionis ita debere legi, sed leguntur ita ut scripta sunt. Loca sunt, Exod.32. v.34. Deut.3. v.11. Numer.22. v.5. הִנֵּה כִּסָּה, Numer.32. v.23.

CRIT. EXOD. XXXIV. v. 20. *ad* כל *notatur*; Quatuor sunt Sevirin וכל, h. e. *Vav copulativum in iis locis* ὑπακούεσθαι, *abest, debet subaudiri.*

VIND. Non absolutè pronuntiat ita Masora, sed; *Videtur deficere*, non in Textu & Scriptura ex errore, sed quoad sensum, ex usu linguæ, & placito Scriptoris ipsius; ideoque nihil mutandum, vel corrigendum. Loca sunt, Exod.8. v.13. & 34. v.20. Deut.5. v.8. כל תמנה, Jesa.21. v.2.

CRIT. DEUTER. XXXI. v.18. *ad* עָשָׂה *notatur*; Duo sunt Sevirin עָשׂוּ, h. e. *bis occurrit* עָשָׂה *positum pro* עָשׂוּ; *per enallagen nimirum numeri. Sed ea enallage isthic locum non habet.*

VIND. *Primò*: Masora dicit; *Videri posse, ac si legendum esset* עָשׂוּ; non, *legendum vel scribendum ita est*, ut in præcedd.

Secundò: Si, ex interpretatione Critici, mens Masoræ fuit, quòd עָשָׂה sic positum sit per enallagen numeri, ergo voluit dicere, sic ab authore ipso scriptum esse, & ita evertitur id, quod Criticus hîc probare intendit, quasi hac notâ indicare voluissent Masorethæ, *se conjicere, hîc errorem librarii subesse, atque ita legendum videri, ut illi in margine posuerant.*

Tertiò: cùm dicat, *enallagen isthic locum non habere*, rationem addere debuisset hujus sui dicti. Ratio Masoretharum hæc fuit; quia in præcedenti versu aliquoties pluralis numerus adhibitus, ideò videri cuipiam posse, ac si hîc quoque id fieri debuisset. Legitur enim ibi: וַעֲזַבְתִּים וְהִסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהֶם *Et derelinquam eos, & abscondam faciem meam ab eis*: sic hîc videri possit ei debere respondere; וְאָנֹכִי הַסְתֵּר אַסְתִּיר פָּנַי *& ego abscondendo abscondam faciem meam* (sc. מֵהֶם *ab eis*, ut antea) *propter omne malum* אֲשֶׁר עָשׂוּ *quod fecerunt*. Notarunt itaque, non debere aliter legi, sed sic rectè legi, quamvis aliter cuipiam videri possit. Itaque non sine causa hanc præcautionem addiderunt.

Alter locus est 1. Reg.18. v.26. וַיְפַסְּחוּ עַל הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה *Et transiliebant super altare quod fecerat*; ubi videtur dicendum fuisse עָשׂוּ *Fecerant*. Ubi Kimchii glossa est: אשר עשה hîc esse idem quod אשר עשו, quasi diceretur, אשר עשה ישראל.

CRIT.

CRIT. DEUTER. XXXIV. v. 9. *ad*; *Fecerunt* כַּאֲשֶׁר צִוָּה *sicut præceperat Deus per Mosen*; *notatur*; Undecim sunt Sevirin אֲשֶׁר; hoc est, *undecies* כַּאֲשֶׁר *ponitur pro* אֲשֶׁר, *quod non videtur necesse eo loco.*

VIND. Miror ex qua editione notam hanc Masorethicam excerpserit Criticus. Ego enim eam nec in Venetis editionibus, neque in Basileensi, reperio ad Deuter. 34. v. 9. Videri posset vel manus ipsius aberrasse in notandis numeris, vel typothetarum, nisi verba ipsa illius loci apposuisset, unà cum sua Crisi, *non videri illam notam necessariam eo loco.* Rectè hoc scribit; non est necessaria illic, ideoque etiam Masorethæ nihil annotarunt. Non autem per errorem omissam esse notam illam in Biblicis quibusdam annotationibus ex Masora magna apparet, quia loca illa, in quibus כַּאֲשֶׁר videtur poni pro אֲשֶׁר, recenset, neque hunc præsentem ex Deuter. 34. v. 9. inter illa adducit. Habetur autem illa nota, ad Deuter. 24. v. 8. כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִם, & Jos. 20. v. 7. ubi pro סְבִירִין, ponitur י״א דמטעים. Notandum autem in his duobus locis malè videri poni י״א h. e. *undecim* talia esse. Reponendum י׳ *Decem*, uti legitur ad Jonæ 1. v. 14. י׳ דמטעין דסבירין אשר. Et totidem etiam ibidem numerat, & simul reipsa exhibet & recenset Masora magna. Loca illa decem sunt seqq. Deuter. 16. v. 10. & 24. v. 8. Jos. 2. v. 7. & 13. v. 8. & 14. v. 2. Jerem. 23. v. 27. Jesa. 51. v. 13. Hos. 7. v. 12 Jonæ 1. v. 14. Hag. 1. v. 12. Sic Masora ex Masora corrigitur. Itaque hîc dormitavit, vel, ut aliâs, festinavit noster Criticus.

CRIT. I. REG. I. v. 18. *ad* וְעַתָּה אֲדֹנִי Et nunc Domine mi Rex, non nosti; *notatur*; Tria sunt Sevirin אַתָּה, *h. e. Ter* עַתָּה *ponitur pro* אַתָּה, *quod eo loco malè conjicitur.*

VIND. Masoræ verba hæc sunt: ג׳ סבירין אתה וקרינן עתה ומטעין ביה hoc est, *Tria sunt* עַתָּה, *quæ videntur legi debere* אַתָּה: *sed legimus ea* עַתָּה; *& errant in eis* (sc. scribæ quidam). Quomodo hæc, & similes notæ Masorethicæ, sint intelligendæ, docet nos Kimchius, ita ad hunc locum scribens: רבים מהסופרים טעו בזאת המלה וכתבו ואתה באלף לפי שהוא קרוב לענין אבל ברור הוא אצלנו כי הוא ועתה בעין מפי הספרים המדוייקים ומפי המסורת h. e. *Multi è Scribis errarunt in hac dictione, scribentes* וְאַתָּה *cum Aleph, quia sensui id convenit. Sed nobis constat, quòd scribendum*

ſit וְעַתָּה *cum Ajin, tùm ex libris emendatis, tùm ex Maſora.* Notandum, quod Kimchius hîc ex סְבִיר Maſoræ non probet, illos conjeciſſe ita legendum eſſe, ut illi in margine ſcripſerunt, ſed, rectam & probam eſſe ſcriptionem quæ in textu eſt: Item, non malè præcautionem illam hîc adhiberi, quia ad ſenſum non incommoda videtur vox וְאַתָּה *Et tu*, quia cohæret cum verbo ſequenti ſecundæ perſonæ יָדַעַתְּ.

CRIT. II. REG. III. v. 24. *ad* וַיַּכּוּ בָהּ *notatur*; Tria ſunt Sevirin בָּם, *quod rectè eo loci notatur: ratio enim omninò poſtulat, ut iſthic legatur* בָּם.

VIND. Hîc quoque aliud egit Criticus, cùm iſta ſcriberet, Maſora enim non *Tria*, ſed *Duo* tantùm notat. Verba ejus hæc ſunt: ב׳ סבירין בם *Duo ſunt, quæ videntur legenda* בָּם, *Hoſeæ* 9. v. 2. ותירש יכחש בה; *& hîc.* Sic & Maſora magna finalis in litera Beth. Non autem vult Maſora dicere, aliter legendum eſſe, vel malè in textu ſcriptum eſſe; ſed contrà, bonam eſſe ſcriptionem textus, licet cuipiam ſenſus ratio aliter poſtulare videatur. Sic Kimchius hîc iterum ex nota סביר tuetur lectionem Textus. R. Levi ben Gerſon ſic explicat, ut dicat, בָּהּ *referri ad præcedens nomen* מַחֲנֶה, *quòd aliquando ſit fœmininum, ut illic* אִם תַּחֲנֶה עָלַי מַחֲנֶה Pſal. 27. v. 3. nam תַּחֲנֶה eſt tertia perſona futuri fœminina. Hinc & Pater meus in Theſauro Grammatico מַחֲנֶה retulit inter deſinentia in ה, quæ ſunt generis communis. Itaque nulla neceſſaria ratio poſtulat, ut iſthic legatur בָּם.

CRIT. ESA. VI. v. ult. *ad hæc verba* בְּשַׁלֶּכֶת מַצֶּבֶת בָּם *contrà Maſora annotat*; Quatuor (בָּם) eſſe Sevirin בָּהּ.

VIND. Quid verò inde? Maſora ſimul dicit, *rectè legi* בָּם. Sic enim habet Maſora magna finalis in litera Beth: ד׳ סבירין בה וקריין בם h. e. *Quatuor ſunt, quæ videntur legenda* בָּהּ, *ſed leguntur* (ſc. in libris, & rectè) בָּם. Loca ſunt; Judic. 2. v. 22. לָלֶכֶת בָּם. Jeſa. 30. v. 32. Eſa. 6. v. ult. & 36. v. 19. Sic *quatuor ſunt, quæ videntur legenda* בָּהּ, *quæ leguntur* בו. Loca traduntur in Maſora magna in Paraſcha ואלה שמות.

CRIT. II. REG. IV. v. 39. *ad* מִמֶּנּוּ *notatur in Maſora*; Quinque eſſe Sevirin מִמֶּנָּה; *quod eo loci non eſt neceſſe: etſi enim* גֶּפֶן *ſæpiùs ſit generis fœminini, occurrit tamen ſemel in maſculino. Itaque poteſt eſſe communis generis. Idem notatur ad Levit. 6. v. 8. Quin &*

Levit. 27.

Levit. 27. *v.* 9. *& Jos.* 1. *v.* 7. *eadem Masora notat*, Sex esse Sevirin מִמֶּנָּה; *unde liquet Masoræ inconstantia, ac judiciorum in censendo diversitas.*

VIND. Si hæc nota non sit necessaria, non tamen prorsus est inutilis, & frustrà apposita. Quin נֶפֶן in utroque genere reperiatur, atque ita communis generis sit, extra est dubium, ut mirer, cur dicat Criticus; *Potest esse communis generis.* Quia verò longè frequentiùs, & communiter genere fæminino usurpatum legitur, ideò notat Masora, *Videri cuipiam posse, legendum hic esse* מִמֶּנָּה, *rectè tamen legi & scribi* מִמֶּנּוּ. Hinc Levit. 6. v. 8. Masora magna habet; ממנו ו׳ סבירין מִמֶּנָּה וקריין מִמֶּנּוּ *Sex* ממנו *sunt, quæ videntur legenda* ממנה, *sed leguntur* (sc. in codicibus, & rectè) מִמֶּנּוּ.

Quod verò hìc dicuntur esse *Quinque*, alibi *Sex*, inde non Masoræ inconstantia, vel Masoretharum diversa in censendo arguuntur judicia, sed Scribarum & Librariorum lapsus & hallucinatio. *Non hæc sunt*, scribit Pater meus in Præfatione Tiberiadis suæ, *vitia primorum authorum, sed librariorum in describendo. Quod inde patet, quòd Masora per Masoram, & ex Masora corrigitur.* Idem hìc quoque deprehenditur. Masoram parvam, quæ hìc & Jud. 11. v. 34. notat *quinque*, pravam esse, docet primò eadem Masora parva, quæ alibi ponit ו Sex, ut Levit. 27. & alibi: *deinde* Masora magna, quæ sex loca adducit Levit. 6. v. 8. Loca autem sunt ista; Levit. 6. v. 8. Levit. 27. v. 9. Jos. 1. v. 7. Judic. 11. v. 34. 1. Reg. 22. v. 34. 2. Reg. 4. v. 39. *tertiò* docet idem additum סימן seu Symbolum horum locorum Chaldaicum, quod sex constat vocibus, אפריש בעירא יהושע ויפתח לקט באורחא, quarum singulæ singula Scripturæ loca denotant. Nempe אַפְרִישׁ respondet Hebræo הֵרִים in loco Levit. 6. v. 8. בְּעִירָא respondet voci בְּהֵמָה Levit. 27. v. 9. יהושע respondet loco Jos. 1. v. 9. quia ibi Josuam Deus alloquitur: ויפתח respondet voci יִפְתָּח Judic. 11. v. 34. לקט respondet loco 2. Reg. 4. v. 39. in quo וַיְלַקֵּט legitur: בְּאוֹרְחָא respondet voci דרך 1. Reg. 22. v. 43. Idem hoc symbolum paulò aliter legitur in Masora parva, sic nimirū, אפריש בעירא דיפתח ולקט באורחא באורייתא; sed & sic sex constat vocibus, & sex loca illa indicat. Differentia est in eo, quòd pro יהושע habet באורייתא, quâ idem Josuæ locus indigitatur, quia in eo legitur הַתּוֹרָה. Corrigenda hìc etiam Masora magna Judic. 11. ubi quinque tantùm tradit, omisso loco

Josuæ,& symbolum etiam pravè adducit,omissâ voce באוריית‎. Ex his satis liquet, non Masoræ vel authorum, sed scriptorum & librariorum vitio in uno & altero loco pro ו irrepsisse ה. Itaque nimis facilis & præceps fuit hic acris Criticus in notanda Masoræ inconstantia, & Masoretharum in censendo discrepantiâ & dissensione. Qui in his Criticum vult agere, non nimis festinare, & leviter ea, ut canis è Nilo bibens, vel ut Gallus per carbones candentes saltans, debet degustare & attingere, sed, (quia tutò & sine periculo id fieri potest) pedem figere, & omnia priùs expendere, quàm quicquam condemnare. Canis festinans cæcos parit catulos.

CRIT. II. REG. IX. v. 11. *ad* וַיֹּאמֶר Et dixit ei, An est pax? *notatur*; Duodecim esse Sevirin וַיֹּאמְרוּ; *enallage nempe numeri singularis pro plurali. Id quod rectè notatur ad illum locum. Idem notatur ad Zachar. 6. v. 7.* וַיֹּאמֶר לְכוּ, *sed eo loco non est necessaria illa enallage.*

VIND. Si est ita scriptum per enallagen numeri, cur igitur de mendo arguitur scriptio ista? Cur attribuitur Masorethis, quasi illi conjecissent, aliter esse legendum? Voluerunt hac notâ talem conjecturam præcavere, & scriptionem textus confirmare. Enallage illa non est insolens. Loca sunt, Exod. 14. v. 25. Numer. 32. v. 25. Judic. 8. v. 6. Jud. 11. v. 15. 1. Sam. 19. v. 22. 1. Sam. 12. v. 5. 1. Sam. 16. v. 4. 1. Reg. 20. v. 3. 2. Reg. 9. v. 11. Hos. 12. v. 9. Zach. 6. v. 7. Undecim tantùm adducuntur, unde duodecimus adhuc inquirendus.

CRIT. PROVERB. IV. v. 3. *ad*; Unicus לִפְנֵי coram matre mea, *Masora, quæ in Bibliis Venetis est, notat*, Duo esse Sevirin לִבְנֵי, h. e. *duobus in locis inveniri* לִפְנֵי, *positum pro* לִבְנֵי. *Reliquæ editiones referunt hoc exemplum ad Keri, non numerant inter Sevirin. Hinc conjicere licet, eandem esse rationem τοῦ* Keri, *&* τοῦ Sevir; *nempe utrumq; esse reapse conjecturas.*

VINDIC. Non dicit Masora, positum esse pro לִפְנֵי, sed dicit, in duobus locis videri, ac si pro לפני legendum esset לִבְנֵי; vel seduci quosdam posse, ut putent legendum לִפְנֵי; vel, quosdam existimare legendum לִבְנֵי. Hæc est genuina mens Masoræ, rectè autem legi לִפְנֵי. Hinc ubi in loco Proverbiorum dicit, ב' סבירין לִבְנֵי; pro eo dicit in altero loco, qui est Psalm. 80. v. 3. ב' מטעין *duo sunt seducentia lectorum*, vel, in duobus his locis

locis ſeducunt quidam Scribæ Lectores, ac ſi legendum eſſet לְבָנַי.

Quòd editiones nonnullæ apponunt ק׳ ſeu notam Keri Proverb.4.v.3. id ex errore faciunt, uti ex nota Maſorethica utriuſque loci liquet. Prima editio Veneta habet in margine ſimpliciter adſcriptum לְבָנַי ſine Keri. Hinc poſteriores quidam ק׳ appoſuerunt. Ad locum Pſalmi nihil in aliis editionibus annotatur. Editiones accuratiores, quales ſunt poſteriores editiones Venetæ in folio, illud Keri non habent. Et conſtat. Quod attinet editionem primam Venetam, eam Elias præfatione tertiâ libri Maſoreth Hammaſoreth hoc nomine carpit, quòd notas Variarum lectionum imperitè adjectas habeat.

Itaque cùm & mens notæ Maſorethicæ ſit alia, quàm à Critico exponatur, & hic nullum genuinum ſit Keri, malè conjicit, eandem eſſe rationem τοῦ *Keri* & τοῦ *Sevir*. Et ſi hinc concluditur hoc, quare non etiam idem concludit ex מַטְעִין, h. e. ex iis vocibus, quas Maſora dicit ſeducere lectorem, cum hæc æquè vox hîc occurrat, ac סְבִירִין?

CRIT. THREN. III. v. 14. *ad*; Fui deridiculo toti עַמִּי populo meo; *Maſora notat*; Tria eſſe Sevirin, עַמִּים, *h. e. Tribus in locis ſcribi* עַמִּי *pro* עַמִּים, *id quod non neceſſariò convenit illi loco.*

VINDIC. Ut in ſuperioribus, ita hîc quoq; Maſora non dicit, עַמִּי *ſcribi* pro עַמִּים; ſed *Videri*: סְבִיר non ſignificat *Eſſe*, vel *Scribi*, ſed, *Videri*. Itaque fruſtrà etiam arguit hîc notam Maſorethicam, tamquam ſine neceſſitate appoſitam. Neque ſine ratione ita ſcripſerunt: ſequitur enim mox Pronomen plurale, quod videri poteſt requirere vel reſpicere Nomen præcedens plurale, נְגִינָתָם כָּל הַיּוֹם *Canticum* eorum (ſc. populorum) *fui totâ die.* Ideò ergò notam hanc appoſuerunt, ne quis ſeducatur, & exiſtimet, hoc quoque Nomen in plurali numero eſſe legendum. Reliqua duo loca extant 2.Sam.22.v.44. & Pſal.144.v.2.

CRIT. EZECH. XIII. v. 2. *ad*; Prophetato אֶל ad Prophetas; *notatur*; Quinque אֶל eſſe Sevirin עַל, *h. e. quinque in locis poni* אֶל *pro* עַל.

VIND. Non dicit Maſora, *Poni pro* עַל; ſed *Videri poni*, vel, *Videri legendum*, non tamen *debere ſic legi*.

CRIT. EZECH. XX. v.38. *ad*; In terram Iſrael non יָבוֹא veniet;

niet; *Masora notat, esse Quindecim voces, quæ scribuntur in singulari numero, conjicitur tamen, eas esse legendas in plurali*, ut hîc יָבֹא, pro יָבֹאו.

VIND. Non *quindecim*, sed י״ד *quatuordecim* voces tales scribit Masora inveniri, in quibus pro יָבֹא videri possit legendum יָבֹאו, ubi tamen rectè legitur יָבֹא. Sic enim habet Masora magna ad Levit. 11. v. 34. י״ד סבירין יבאו וקריין יבא *Quatuordecim sunt quæ existimantur legenda* יָבֹאו, *sed leguntur* יָבֹא. Loca sunt ista: Levit. 11. v. 34. Jos. 6. v. 19. Judic. 13. v. 12. Jerem. 49. v. 36. Jer. 51. v. 48. Ezech. 20. v. 38. Ezech. 44. v. 25. Ezech. 46. v. 10. Jesa. 45. v. 24. Ezech. 44. v. 9. Jesa. 66. v. 23. Mich. 7. v. 12. Psal. 55. v. 6. Psal. 71. v. 18.

Sic itaque vidimus, illum per hæc adducta specialia exempla nullo modo suum institutum probasse: quia contrarium potiùs ex iis vidimus, non eo fine hanc notam סביר ש׳ adjectam esse, ut vel Textus Hebræus suspicione de mendis gravetur, vel alia lectio melior ex conjectura proponatur, sed ad hæc omnia tollenda, & ex animis hominum eximenda. Ut frustrà concludat Criticus, *ex his exemplis liquere posse, ipsos Judæos putare, licitum esse conjecturas in Sacrum Textum facere.*

Quarto loco addit, præter Masorethas, *ipsos Rabbinos etiam nonnunquam conjecturas facere in sacrum Textum.*

Ad hoc probandum affert

CRIT. 1. *Exemplum ex ESA. II. v. 20. ubi legimus*; Et projiciet homo Deos suos aureos & argenteos לַחְפֹּר פֵּרוֹת. *Hæc vox scribitur*, inquit, *hodiè divisim, quasi duæ essent voces distinctæ, neque monet Massora eas esse conjunctim scribendas aut legendas. Attamen Aben Esra putat esse legendas conjunctim, esseq; vocem unicam, quæ significat* Talpas.

VIND. De hoc loco jam actum suprà sub finem capitis præcedentis, ubi etiam vidimus, Masoram censuisse hanc vocem scribendam ut duas. Aben Esra nihil novi hîc & à cæteris diversi conjicit vel statuit. Dicit ille, לפי דעתי שהאחת חפרפרת *Juxta sententiam unica vox est* חפרפרת *Talpa* (quamvis scil. scribatur, ut duæ). Sic scribit Kimchius de Interpretatione Jonathanis, qui exponit לְטַעֲוָתְהוֹן *Idolis*: ולפירושו גם כן יהיה לחפור פירות פירוש

פירוש כמו מלה אחת אף על פי שהוא שתי מלות: *Juxta expositionem ejus etiam erit* לחפור פירות *exponendum ut una vox, licet sint voces duæ.* De ſcriptione vocis iſtius nulla eſt quæſtio vel dubitatio inter Hebræos, ſed de ſenſu & ſignificatione; An, quia duæ ſunt voces Hebrææ, etiam duo ſignificent, & per duas ſint exponendæ, an verò unum tantùm ſignificent. Producat Criticus unicum authorem Hebræum, qui cenſuerit, non rectè ſcribi ut duas voces, vel, ſcribendum eſſe ut vocem unicam. Itaque fruſtrà hoc adducitur, nec quicquam eo probatur, quia Aben Eſra hîc nihil novi conjicit de ſcriptione hujus vocis, ſed de ejus expoſitione, ut & cæteri Commentatores.

CRIT. 2. Affert Criticus, *quòd Aben Eſra, in libro, cui* צחות *Titulum fecit, fol. 156. edit. Venetæ in octavo, anno Chriſti 1546. diſputat adverſus quendam, quem non nominat, qui putabat, quaſdam voces eſſe in Textu Hebræo mutatas ob affinitatem figuræ literarum, vel ex punctis dextri & ſiniſtri literæ Schin varia aſsignatione. Exempli gratiâ; exiſtimabat ille, ſcribi 1. Paralip. 1. v. 7.* רודנים *per Reſch, pro* דודנים *per Daleth, quomodo legitur Geneſ. 10. idq; propter ſimilitudinem literarum Reſch & Daleth. Sic putabat Thren. 4. v. 18. ubi hodiè legitur* צדו *per Daleth*, Venati ſunt greſſus noſtros, *legendum eſſe* צרו *per Reſch*, Arctarunt. *Item Ezech. 30. v. 18. ubi hodiè legitur,* חָשַׂךְ הַיּוֹם *per Sin*, Inhibebitur dies, *putabat legendum eſſe* חָשַׁךְ *per Schin*, Obtenebrabitur dies, *ſenſu planiore. Ex his,* inquit, *videre eſt, nonnullos Judæorum non exiſtimaſſe, nefas eſſe interdum aliter legere, quàm hodiè legatur, ideò quòd ſint quædam quæ videantur immutata ex proclivitate lapſus ob literarum affinitatem, vel punctorum tranſpoſitionem. Adverſus quam ſententiam diſputant poſteriores & recentiores Judæi, & non aliunde moti quàm à nimio & cæco ſui, ſuorumq; codicum amore.*

VIND. Quod attinet ad hunc anonymum, contra quem diſputat Aben Eſra, obſcurum valdè eſſe eum oportet, quia & hodiè ignotus eſt, neque quod putem inter Judæos ſcripta ejus extant. Quin & dubitari poſsit, Judæúſne an Chriſtianus fuerit. Quiſquis ſit, vocat ille eum המהביל *Hominem vanum & futilem.* Ut ergo illius Scriptoris nomen unà cum ipſo periit, & ſepultum eſt, ita non dubitandum, quin idem fatum exſpectandum ſit omnibus iis, qui ejus vanitatis imitatores ſunt & æmulatores. Quo loco ſit obſcuri hujus viri authoritas, contra tot Scriptorum ſequentium

authoritatem & splendorem, imò illustrem totius Judaicæ nationis consensum? Hinc ut ille tenebras offundere queat, totus licet sit ater, valdè verendum. Abstineat ergo authoritatibus pugnare talibus Criticus noster, aut illustriores adferat. De locis specialibus, quæ tenebrio ille adfert, suprà à nobis actum, & ipse Aben Esra quoque ad ea respondet, ut non necesse sit hic plura addere. An magis brutus & cæcus sit Judæorum erga suos Codices amor, an verò Critici seu furiosus erga suam Criticam amor, seu fervidus impetus, quo ad illos oppugnandos ruit, satis in hoc opere jam disputatum.

Ex his ergo fundamentis concludit Criticus; *Omninò ergo licere videtur conjecturas facere*; quàm benè & solidè, ex hac nostra contra hanc licentiam Disputatione judicet Lector.

Certis tamen vult illud fieri legibus & conditionibus, iisq; æquis & justis, ut opinatur. Nimirum ait;

CRIT. *Primò, Conjecturæ & correctiones non sunt temerè faciendæ iis in locis, in quibus hodiernus Textus cum omnibus vel plerisq; antiquorum Patrum, Interpretum, & Paraphrastarum codicibus apertè consentit, nisi fortè (quod vix & rarissimè invenietur) lectio recepta sensum necessariò fundit falsum, absurdum, insulsum, repugnantem antecedentibus, consequentibus, vel aliis apertis Scripturæ locis, analogiæ denique fidei adversantem. Tùm enim ejusmodi lectio nullâ authoritate codicum, nullâ antiquitatis veneratione, adstrui vel defendi debet, quin potiùs manifestum ejus vitium, undecunque tandem suam traxerit originem, emendandum esse videtur.*

VIND. Ego verò dico; Conjecturas & Correctiones non sunt temerè faciendæ iis in locis, in quibus Codices Hebræi omnes, omnium locorum & temporum cōsentiunt. Quòd illi dissentiant ullibi ab antiquorum Patrum, Interpretum & Paraphrastarum codicibus Hebræis quibus usi sunt, & hi alios habuerint, dici non potest, & temerarium est illud asserere, quia tales codices nullibi terrarum extant, nec unquam à quoquam visi sunt. Ex Interpretationibus illorum id argui non posse, in prima libri hujus parte prolixè est disputatum, ut non necesse sit illa hic repetere. Mirum verò quòd Criticus hîc scribit; *Vix aut rarissimè inventum iri, lectionem receptam codicum Hebraicorum sensum fundere falsum, absurdum, insulsum, repugnantem antecedentibus, consequentibus, vel aliis Scripturæ locis.*

locis. Mirum, inquam, mihi hoc videtur. Quot centena loca hactenus vindicavimus, in quibus hoc egit Criticus, ut ostendat, *illorum lectionem non esse veram, bonam, commodam, & cum antecedentibus, consequentibus, aliisq; Scripturæ locis convenientem: Vel in aliis Interpretibus, vel in aliis Scripturæ locis, lectionem extare veriorem, meliorem, commodiorem, aliisq; Scripturæ locis convenientiorem, &c?* Studio enim illa loca præ aliis selegimus, quibus ille Crisin hanc apposuit, quorum innumera ferè hactenus vidimus. Et tamen jam scribit, *Vix aut rarissimè invenietur, &c.* Quomodo hæc consentiant, ego non video. Si lectio aliqua non est bona, & alia melior: Ergo illa mala; si non vera, & alia verior; Ergo illa falsa; Si lectio aliqua incommoda, & alia commodior & convenientior; Ergo illa absurda & insulsa, neq; cum antecedentibus & consequentibus ritè conveniens & cohærens: Si inter duos parallelos locos discrepantes, alterius lectio sit melior, &c. Ergo alterius iterum est mala, &c. Quoties verò sic judicantem & pronunciantem audivimus Criticum? Quomodo ergo consistet hoc, *Vix aut rarissimè invenietur?* Videamus secundam conditionem.

CRIT. *Deinde, iis in locis, in quibus dubium atque incertum esse potest, an hodiernus Textus consentiat cum lectione quam secuti sunt LXX. aut alii antiqui Interpretes; vel Paraphrastæ, quæq; veterum codicum auctoritate firmatur, non temerè tùm utendum est Conjecturis & correctionibus, nisi ubi lectio hodierna sensum parit necessariò perplexum, perturbatum, aut dilutum, maleq; cohærentem antecedentibus, consequentibus, aut denique aliâ justâ de causâ incommodum. Tum enim quis velit tam esse iniquus, ut malit mordicùs tueri & defendere ejusmodi lectionem, potiùs quàm admittere planam & commodam ejus correctionem?*

VIND. Ut justa & sufficiens causa dubitandi de tali consensu sit, requiritur, ut tam de Veterum illorum Interpretum Codicibus, eorumq; lectione, quàm de Hodierno Textu certò constet. Hæc verò certitudo nunquam adhuc demonstrata est. Variæ interpretationes & Paraphrases non possunt lectionem certam, & omnium codicum consensu confirmatam, incertam & dubiam reddere.

Deinde iterùm notetur, quomodo hæc cum præcedenti Paragrapho conveniant; *Vix aut rarissimè invenietur, lectionem receptam codicum Hebraicorum fundere sensum falsum, absurdum, insulsum, &c.*

Dum enim hîc jam ait; *Nisi ubi lectio hodierna sensum parit necessariò perplexum, perturbatum, aut dilutum, maleq; cohærentem, antecedentibus, consequentibus, aut denique aliâ justâ de causâ incommodum*, simul innuit & præsupponit, illam non vix aut rarissimè, sed sæpissimè talem sensum fundere. Quod præcipuum ejus est in hac Sacra Critica σκοπὸς, uti hactenus in secunda harum Vindiciarum parte vidimus. Pergamus ad tertiam conditionem.

CRIT. *Tertiò, Conjectura seu correctio ejusmodi esse debet, ut sensum loci reddat planiorem, apertiorem, magis cohærentem, multò deniq; commodiorem, & fidei analogia, aliisq; Scripturæ locis magis convenientem; alioqui corrector temerarium, audacem, adeoq; & ridiculum, vel impium & prophanum se præberet.*

VIND. Ego verò existimo, nullas in Sacro Textu faciendas esse correctiones seu conjecturas; ideoque non necesse est ut illæ limitentur, quales esse debeant: Si faciendæ sunt, faciendæ erunt ex collatione exemplarium, & tum non erunt conjecturæ, sed revera variæ lectiones, ex quibus vera tandem erui poterit. Tales semper reperientur esse planæ, apertæ, cohærentes, commodæ, & fidei analogiæ, aliisq; Scripturæ locis convenientes. Si aliæ fiant, sunt temerariæ, & audaces; & corrector talis omninò se ridiculum, impium, & prophanum præbet. Quæ plerorumque est & semper erit de illis, & de hac ipsa Critica Sacra, sententia. Differentia est hîc inter id, quod planum, apertum & cohęrens revera est, & quod tale, vel non tale, nobis videtur. Sæpè accidit ut quod revera planum est, nobis aliter videatur, aliudque nobis videatur planius & apertius, quod tamen tale non est. Ad nostras hypotheses, nostrosque conceptus sępè hæc exigimus, non ad authoris ipsius mentem. Hîc notet iterum Lector, quàm bellè hæc tertia quoque conditio cum illo paragrapho, *Vix aut rarissimè invenietur, &c.* conveniat & congruat.

CRIT. *Quartò, ejusmodi esse debet, ut planum sit, proclive fuisse Librario à vera & genuina Lectione vel Scriptione, in illam quam suspectam credimus, & vitii arguimus, quamq; emendatam volumus, prolabi. Nisi enim sit ejusmodi, non facilè se Lectori probabit, sed dura, coacta, atque pro nulla habebitur. Omnes nempe in universum Criticorum conjecturæ, in libris emendandis atque corrigendis, hoc nituntur, vel niti debent, fundamento, proclivitate nimirum & facilitate lapsûs ab una lectione*

ctione in aliam: alioqui omni fide & auctoritate destituitur Critica censura atque correctio.

VIND. Hæc conditio valdè fallax & lubrica est, ideoq; ei tutò nemo inniti potest. Non sequitur enim; *Proclive est Librario prolabi à tali lectione ad illam, hanc literam pro illa accipere vel scribere. Ergo factum est.* Incertitudinem hujus axiomatis in superioribus satis ostendimus in exemplis à Critico productis, & contra ipsum defensis. Fortius Argumentum est, quòd contrà affertur; *Omnes Librarii ita scripserunt, & omnes libri ita legunt. Ergo nullus hic est scribarum lapsus.* Nam an omnes hac proclivitate in lapsum ruent? vel an unus omnes potest seducere? Et si percurrat Lector exempla à Critico producta, quàmplurima reperiet, in quibus Lapsum librarii inculat, ubi tamen nulla fuit ab una voce in aliam prolabendi proclivitas, ubi nec literarum, nec vocum affinitas. Caussas, propter quas Criticas conjecturas à Sacro Textu Hebræo relegamus, alibi reddidimus.

CRIT. *Denique correctio seu conjectura non est intra textum conjicienda, neque in antiquæ lectionis locum insulcienda atque substituenda, sed in margine aut adversâ paginâ duntaxat est annotanda, vel in Commentariis & observationibus in Scripturam, est proponenda, ut liberum sit Lectoris de ea judicium. Est nempe opera pretium scire, quomodo hactenus semper lectum fuerit, & alius fortè aliam conjecturam proferet feliciorem atq; ingeniosiorem. Sic olim factum fuit à Masorethis Judæorum Criticis atq; censoribus librorum Sacrorum in suo Keri & Ketib: lectionem nempe quam in codice suo invenerunt, sed quam vitiosam existimabant, minimeq; usurpandam, non sustulerunt de Textu, sed in margine ex adverso eam quam veram & genuinam putarunt lectionem adscripsêre. Sic factum est etiam à Criticis librorum veterum prophanorum censoribus, lectionem veterum codicum auctoritate firmatam reliquerunt, & conjecturas suas ex adverso adscripserunt. Idem jam in conjecturis istis sacris faciendum est. Lectio quæ constans est & hactenus fuit in Græco & Hebræo textu (utut vitiosa videatur) relinquenda tamen est intra textum, sed in margine ex adverso adscribi poterit ea lectio, quæ vera & genuina esse censetur, monendusq; lector, sic videri esse legendum, commodiusq; legi posse, quomodo est in margine annotatum.*

VIND. Quid de hac conditione sentiendum sit, suprà dictum est parte 1. cap. 15. quò Lectorem hîc, brevitatis causâ, remittimus.

Quæ Notarum τῶν Keri & Ketibh sit ratio, dicetur mox infrà cap. 4. Quale sit argumentum, quod ducitur ab authoritate & facto Criticorum Prophanorum, etiam alibi parte primâ aliquoties est dictum, ut non necesse sit plura hîc addere.

Præmissis his, pro Conjecturarum licentia, fundamentis, *subjicit Criticus* CAPITE NONO, *Speciminis ulterioris gratiâ, Exempla adhuc aliquot suarum in quædam loca Conjecturarum, quibus ea quæ hactenus dixit, magis confirmentur.* Videamus illa:

CRIT. AMOS IV. v.10. *legitur*; Misi in vos pestem בְּדֶרֶךְ מִצְרַיִם in via Ægypti. *Sic legerunt* LXX. *& Chaldæus Paraphrastes. At sensus planior esset, si legeretur* כְּדֶרֶךְ *per Caph: sensus enim esset*; Ego vos peste percussi, quomodo olim ego Ægyptios plagâ illâ propter vos affeci. *Nam alioqui ex Historia Exodi non liquet, Deum Israëlitas peste affecisse in via Aegypti: neque verò hîc per* Viam Ægypti *intelligi potest desertum, in quo oberrarunt per 40. annos, ubi aliquando plagâ tanquam peste quadam affecti sunt à Deo: nam* Via Ægypti (*si de itinere propriè dicto accipiatur*) *est Via quâ in Aegyptum itur, non quâ ex Aegypto exitur.*

VIND. Temeraria est hæc conjectura, ex conditione primâ Conjecturarum, positâ modò à Critico: nam, fatente ipso, hodiernus textus consentit hîc cum antiquorum Interpretum & Paraphrastarum codicibus, neque sensum fundit necessariò falsum, absurdum, insulsum, &c. Etenim lectio בְּדֶרֶךְ illum ipsum sensum fundit, quem Criticus hîc elegit, & illud ipsum potest significare, prout ex istis verbis, sic lectis, nonnulli Interpretes id elicuerunt. Cur ergo correctio facienda? בְּדֶרֶךְ *Viâ, h. e. modo, ratione Aegypti*, Tremellius & Junius reddiderunt, *Pro ratione Aegypti*: Versio Gallica: *Je vous ay envoyé la mortalité de la sorte, que je l' avoy envoyée en Aegypte.* Castalio: *Immisi pestem vobis Aegyptio more*, h. e. *ut in Aegyptios cùm illic essetis.* Eduardus Liveleus: *Viâ Aegypti*, h. e. *eo modo quo Aegyptios olim peste perdidi*, Exod. 9. Similiter planè sensu legitur hæc vox Esa. 10. v. 24. וּמַטֵּהוּ יִשָּׂא עָלֶיךָ בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם *Baculum suum levabit super te viâ Aegypti*, h. e. eâ viâ & ratione sicut Ægyptii olim fecerunt. Sic ibid v. 26. וּנְשָׂאוֹ בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם *Et tollet eum* (baculum suum sc. contra Assyrium) *viâ Aegypti*, i. e. *eâ viâ & ra-*

& ratione, sicut fecit olim in Aegypto. Sic ergo & in his locis legendum esset כדרך per Caph, non בְּדֶרֶךְ. Sed omnes libri constanter legunt per Beth. Confirmatur ea lectio per Masoram, quæ notat, בְּדֶרֶךְ מִצְרַיִם in his tribus locis Scripturæ conjunctim reperiri.

Alterius sententiæ est R. Salomon, qui explicat; בדרך ששלחתי עליכם במדבר בצאתכם ממצרים h. e. *eo modo, quo immisi vobis in deserto, cùm egrederemini ex Aegypto.* Ita nihil hîc invenit absurdi R. Salomon. *Via Aegypti*, id est, *Iter Aegyptiacum*, *Profectio Aegyptiaca*, sive ea fiat in Ægyptum, sive ex ea.

R. David Kimchi exponit ad literam, *In via Aegypti, de Itinere in Aegyptum, quò se contulerint tempore famis, annonæ comparandæ causâ*, q. d. *Non cogitastis me eum esse, qui vobis famem immittit, ut ad me converteremini, quod tamen non fecistis, sed profecti estis in Aegyptum, ego verò misi in vos pestem, & gladium in via.* Id quoque sequitur Abarbenel. Alii putant, Prophetam respicere *ad aliud iter in Aegyptum ab illis factum, auxilii implorandi causâ, quod alibi etiam in Israëlitis à Prophetis taxatur, ut Esa.37. Hos.7. & 9.* Hæ duæ ultimæ sententiæ placent Mercero, Deodato, Drusio, & quibusdam aliis præstantissimis Interpretibus.

En an justa, sufficiens, ac necessaria aliqua hîc sit causa, Conjecturam vel correctionem aliquam instituendi! Et qualis est illa correctio? בְּדֶרֶךְ per Beth, uti vidimus, aliis quoque in locis Scripturis reperitur; כְּדֶרֶךְ per Caph, nullibi. Cur ergo hoc potiùs præ illo eligam, aut illi præferam?

CRIT. PSAL. XXXIII. v.7. Qui congregat aquas maris כַּנֵּד sicut cumulum. *At LXX. Targum, S. Hieron. Arab. legerunt* כנֹּאד *Tanquam utrem. Unde videtur legendum* בְּנֹאד In utre, *per Beth: nam*, Congregare aquas sicut utrem, *dura videtur phrasis: at verò*, Congregare in utre aquas maris, *eleganter dicitur, &c.*

VIND. De hoc loco jam actum sup. cap.6. pag.554. Itaq; quia eadem hîc repetit, nolumus & nos eandem cramben lectori reponere.

CRIT. I. SAM. X. v.19. וַתֹּאמְרוּ לוֹ Et dixistis ei; *LXX. & Vulg. legerunt*, לא Non. *Et Aben Esra monet, quosdam sic legere, hacq; lectio* לא *melior est, quàm illa* לו Ei. *At meliùs adhuc legeretur*, לִי, Mihi, *sensusq; inde exsurgeret planior & aptior.*

VIND. De hoc loco aliquid jam dictum suprà cap.8. pag.790. & ostensum;

ostensum, licet LXX. & Vulg. transtulerint, *Non*; non tamen sequi, illos legisse לא per א. Deinde falsum est, Aben Esram hic aliquid de alia lectione monere. Aben Esra enim non commentatus est in libros Samuelis. Libro quarto Criticæ cap. 5. scribit: *Kimchius monet, quosdam legere, aut saltem sic interpretari, ac si scriptum esset* לא. Malâ fide hîc adducit quoque Kimchium: illè enim ne verbulo quidem monet, quosdam legere לא: sed tantùm, *quosdam sic exponere*: Verba Kimchii hæc sunt: יש מפרשים כמו לא
באלף כי אותיות אהוי מתחלפות . והנכון כמשמעו כמו שת׳ ואמרתון
קדמוהי לית אנחנא מתפרקין אילהן מלכא תמני עלנא והוא הוסיף
מלת לא באלף כמו שאמר בחדוש המלוכה ותאמרו לא כי מלך
ימלוך עלינו h. e. *Sunt qui* לו *hîc exponant sicut* לא *cum Aleph: quia literæ Ehevi sunt permutabiles. Sed rectum est secundum literalem sensum, sicuti interpretatus est Jonathan*; Et dixistis coram eo, non liberabimur, sed regem constitues super nos; *qui de suo addidit particulam* Non, *sicuti legitur in Regis constitutione*; Et dixerunt, Non, sed Rex regnabit super nos, 1. *Sam*. 8. *v*. 19. Sic Kimchius nihil dicit de alia lectione. Optimè autem dicit Kimchius, rectam esse lectionem literalem per *Vav* לו *Ei*, sc. Deo: nam Samuel, ad exaggerandum peccatum Israëlitarum, regem à se petentium, & posteaquam Dei jussu ad illos absterrendos, mores & jura regum eis exposuisset, his verbis repetentium, *Non: sed Rex regnabit super nos*; dicit, illos non *ipsi*, sed *Deo* respondisse, cujus nomine ad illos loquebatur. Hinc cùm primò regem à Samuele petiissent, idque Samuel ad Deum retulisset, dixit Deus; *Non te spreverunt, sed me spreverunt*: Et cùm Samuel rursum populo mores & consuetudinem Regis expositurus esset, dicitur; *Dixitq́; Samuel omnes sermones Domini ad populum, qui petebant ab ipso Regem*; *Dixit, inquam, &c.* Ad quæ illi id, quod hîc dicitur, responderunt; *Regem pones super nos*. Ex quibus judicet Lector, an malè hîc legamus, Samuelem dixisse in hac exprobratione peccati hujus; *Vos hodiè abjecistis Deum vestrum, qui servat vos ab omnibus malis vestris, & angustiis vestris, dixistisq́;* Ei (Deo): *Imò Regem pones super nos*. Quicquid enim Samuel ad populum loquutus fuerat, Dei nomine & jussu fecerat, unde quod illi responderunt, non tam Samueli, quàm Deo ipsi dixerunt. Non malè autem subintelligitur illic לא, ut Paraphrastes Chaldæus fecit, quia etiam in illis verbis cap. 8. v. 19. legitur, ad quæ

ad quæ respexit hîc Samuel, propter subsequens כִּי, cum quo etiam aliàs in hujusmodi replicationibus לֹא conjungitur, ut Genes.19.v.2. לֹא כִּי בָרְחוֹב נָלִין *Non, sed in platea pernoctabimus.* Omisit illud, quia non valdè necessarium erat, & quia hunc præcipuè aculeum ipsorum cordibus infixum voluit, quòd hac in re non ipsi, sed Deo restiterint. Cur itaque meliùs legeretur לִי *Mihi*, quàm לוֹ *Ei?* Cur sensus inde exsurgit planior & aptior? Talis inde exsurgit ex inepto sensu Critici, non divino Salomonis. Quod dicit Samuel, *Dixistu ei*, longè efficacius & ἐμφατικώτερον est, quàm si dixisset, *Mihi*. Imò etiam veritati magis consonum, quia non Samuelem, sed Deum rejecerant, non Samueli, sed Deo obganniebant. Prophana itaque, temeraria & audax est ista Crisis.

CRIT. II.SAM.XVII. v.20. *legitur:* עָבְרוּ מִיכַל הַמָּיִם Transiverunt vadum vel rivum aquæ. *Vox illa* מִיכַל *nihili est, neque alibi occurrit, nisi pro nomine proprio filiæ Saulis* מִיכַל *dictæ. Itaque legendum* מִיבַל *per Beth: fiet nempe a* יבל *unde* אוּבָל, יוּבַל, *&* יבל *&* Fluvium *significant. Et ni Judæorum Commentatores Rabbini nimis superstitiosè addicti essent hodiernæ codicum suorum lectioni, ac si illa totidem apicibus nobis exprimeret ipsa Sacrorum Scriptorum autographa, istud hoc loco facilè observassent,* מִיכַל *positum esse pro* מִיבַל. *Sed religio ipsis est, vel latum pilum à suis codicibus recedere, aut eorum lectionem alicujus vitii arguere.*

VIND. Temeraria iterum conjectura, quia Interpretes, & Paraphrastæ veteres omnes, in lectionem codicum nostrorum consentiunt. Codices omnes unanimiter sic legunt. Masora hanc lectionem confirmat, quæ notat; *non amplius (hoc sensu) reperiri istam vocem* מִיכַל; *cætera quæ reperiuntur, esse nomen mulieris.* LXX. legerunt per כ, reddentes, παρῆλθον γευσάμενοι μικρὸν τοῦ ὕδατος *Transiverunt* gustantes *parum aquæ.* Sic Vulg. *Transiverunt festinanter,* gustatâ *paululùm aquâ.* Cur enim reddiderunt per *Gustare?* Respexerunt ad verbum אָכַל *Comedere*, ac si inde deductum esset מִיכַל, mutato א in י, ut ab אָכַל dicitur מִיכַל ab אָמַר, מֵימַר, ita divinantes in nomine ipsis ignoto. Paraphrastes Chaldæus præteriit, & utramque vocem conjunctim reddidit, *Jordanem.* R.D. Kimchi scribit, אין לו חבר *hanc vocem non habere socium, nusquam aliàs extare, &* juxta sensum loci *significare* פֶּלֶג מַיִם *Rivum aquarum.* R. Salomon: *Non scio explicationem huic voci, juxta sensum autem ex-*

ponendum est, שִׁבּוֹלֶת הַנָּהָר *Fluxum fortem fluminis*. Sic & cæteri Hebræi. Quæ sequuntur etiam nostri Interpretes omnes, ut, si superstitio sit in Judæis, adhærere huic lectioni, non minor superstitio impingenda sit Christianis Interpretibus omnibus, qui unà cum Judæis hanc lectionem hactenus retinuerunt, nec quemquam esse puto, qui vel errorem librarii hîc subesse sit suspicatus, vel de alia lectione cogitarit. Quamvis מִיכַל hoc sensu alibi non legatur, non tamen inde sequitur, non esse vocem probam. Eodem argumento rejiciam ego מִיכַּל, quod Criticus per suam conjecturam vult substituendum, quia neque illud alicubi reperitur. *Atqui*, ait, *sic potest deduci à* יָכַל *à quo alia quoque hujus significati nomina derivantur!* Sed quis mihi certò præstabit, Mulierem illam, quæ hoc nomine usa est, hoc voluisse dicere, cùm omnes libri repugnent? Ego possum lectionem מִיכַל per כ deducere à יָכַל, ut מִיכַל הַמַּיִם sit *Fortitudo, Vehementia aquæ*, seu, ut optimè R. Salomon exposuisse videtur, *Fluxus vel Cursus aquæ*, Germanicè, der Stroom des Wassers / ut Judæi in suis versionibus reddunt. Nam eo vocabulo simul notatur, & *Fluxus Aquarum*, & *vis seu potentia illarum*. Quidam putant, מיכל המים esse Nomen proprium. Sed mihi quidem sententia R. Salomonis, & quam postremò adduxi, cæteris videntur præferendæ.

CRIT. ESA. LVIII. v. 3. *Deus sic exprobrat Judæis*; Ecce in die jejunii vestri vos invenitis voluntatem vestram, וְכָל עַצְּבֵיכֶם תִּנְגֹּשׂוּ & omnes labores vestros exigitis, *h. e. exigitis ab omnibus, quos molestiâ afficitis. Dura & coacta phrasis; sed si per simplicem literarum metathesin legatur* בִּצְעֵיכֶם lucra vestra, *sensus erit planus & aptissimus. Nam* בֶּצַע Lucrum *significat*, & quæstum, *atque Arabicè propriè dicitur de illis, qui usurâ quæstum faciunt*, ita ut בצאע *significet summam pecuniæ capitalem, quæ fænori datur; quæ significatio hîc aptissimè quadrat*; Exigitis tùm usuram atque fænus, tùm ipsam capitalem summam fænori elocatam. *Et sanè* נָגַשׂ *Hebraicè propriè usurpatur de illis qui usuras exigunt.*

VIND. Et hîc contra primam suam conditionem Conjecturarum & correctionum faciendarum peccat Criticus, unde ex propria sententia tanquam *Corrector temerarius* judicatur & condemnatur. Nàm & in hanc lectionem consentiunt omnes codices, omnes Interpretes, & Paraphrastæ. LXX. reddunt: καὶ πάντας τοὺς ὑπο-

χειρίους

χειρίους ὑμῶν νύσσετε *Et omnes ſubjectos vobis compungitis, vel, affligitis:* D. Hieronymus, Theodotionem & Symmachum ſequens: *Et omnes debitores veſtros repetitis:* ſine dubio reſpicientes ad hanc, quam Hebræi noſtri codices habent, lectionem. Sic enim & R. Salomon hunc locum explicat: כל עצביכם hoc eſt, בַּעֲלֵי חוב שֶׁלָּכֶם הַנֶּעֱצָבִים אתם נוגשים אותם בְּיוֹם צוֹמְכֶם *Debitores veſtros, dolore affectos, vos exigitis, urgetis, in die jejunii veſtri.* Nempe notandum, עֲצְּבֵיכֶם habere Dageſch in Tzade, quaſi à ſingulari עֶצֶּב, unde ſumpſerunt pro *Debitore afflicto, & vel ad operas præſtandas, vel debitum ſolvendum, ſubjecto & obligato.* Paraphraſtes Chaldæus hanc lectionem quoque expreſsit, reddens, תַּקְלָתְכוֹן *Offendicula veſtra,* ſed *Idola* intelligens, quæ עֲצַבִּים vocantur. Porrò quid eſt duri aut coacti in Phraſi Hebraica; *Et omnes labores veſtros exigitis,* ſc. in die jejunii veſtri? *Labores* enim hìc ſignificat *Facultates, opes,* quę labore & dolore utplurimùm parantur, ſub quibus & *Debita* comprehenduntur; ut perinde ſit ac ſi dicas, *Et omnes facultates veſtras ubicunque illæ ſint, ſive depoſitæ, ſive in mutuum aut ſænus datæ & elocatæ, repetitis in die jejunii veſtri.* Hoc ſenſu legitur iſtud ipſum Nomen Prov. 5. v. 10. פֶּן יִשְׂבְּעוּ זָרִים כֹּחֶךָ וַעֲצָבֶיךָ בְּבֵית נָכְרִי *Ne fortè ſaturentur alieni robore tuo* (h. e. facultatibus tuis) *& labores tui* (i. e. & opes tuæ) *in domo alieni.* An plana magis & apta phraſis eſt, *Et queſtus, lucra veſtra repetitis vel exigitis?* Ubi legitur ea alibi in ſacris literis? Duriſsimè & ineptiſsimè dicitur, *Quæſtus vel lucrum exigi.* Illud *exigitur* quod debetur. Lucrum autem, quod quis quærit, à nemine poteſt ullâ ſpecie tanquam debitum exigi, ſed artibus callidis, & fraudibus elicitur. *At,* inquit Criticus, *Lucrum* ſumitur pro *Uſura*! Sit ita! An verò Propheta in Iſraëlitis hoc duntaxat voluit culpare & taxare, quòd Uſuras & fænora repetant & exigant in diebus jejuniorum? Nequaquam: ſed in genere de debitorum omnium exactione loquitur. *At,* ait Criticus, נָגַשׂ *Hebraicè ſumitur propriè de illis, qui uſuras exigunt!* Ego verò hoc nego, & probationem hujus rei peto ab illo, vel ex locis Scripturæ, vel ex bonis authoribus. נָגַשׂ ſignificat propriè *operam ſervilem, Tributum, & Debitum quodcunque exigere,* indefinitè, *& quidem violenter, & per angariationem ſubditi vel debitoris,* quod inductione locorum oſtendi poteſt. Nullus locus Scripturæ poteſt produci, in quo in ſpecie de *Uſuræ exactione* hoc verbum u...

petur. Quo fundamento ergo dicitur, hoc *propriè* significare? Præterea si ita, uti vult, legendum, secundum quam Grammaticam punctandum בְּצֶעֲכֶם, à בֶּצַע? Nondum benè satis studuit doctrinam de mutatione Vocalium propter affixa: Secundum illius enim regulas punctandum, בִּצְעֲכֶם. Omnes Interpretes hactenus in recepta hujus loci lectione & expositione acquieverunt. Quâ fronte ergo novus hìc Conjector & Corrector prodire audet, & solus omnibus illis se opponere?

CRIT. ESA. LXIII. v. 6. *legitur:* Conculcavi populos in ira mea וַאֲשַׁכְּרֵם בַּחֲמָתִי & inebriavi eos in furore meo. *Sanè qui gravissimè affliguntur, dicuntur interdum* Ebrii, *ut est illud;* Audi tu ebria, sed non vino, *suprà cap.51. v.21. & Deus dicitur poculum furoris sui impiis præbere bibendum, atque eo illos inebriare. Itaque hoc loco phrasis illa,* Inebriavi eos in furore meo, *sic accipi posset, nisi obstaret id quod præcedit,* אָבוּס Conculcavi: *non enim satis conveniunt illa,* Calcare *&* Inebriare: *ideò suspicor legendum esse,* אֲשַׁבְּרֵם Confringam eos; *pedibus nimirum conculcando. Et sanè Chaldæus Paraphrastes sic videtur legisse: reddit enim,* אֲדוּשִׁינוּן Conculcabo eos. *LXX. non habent istam versiculi hujus particulam.*

VINDI. Nulla causa novam lectionem hìc conjecturandi, vel receptam vexandi: quia illa bona, commoda, sensui conveniens, & Scripturæ phrasi conformis est. Ut, qui graviter affliguntur, & iram Dei experiuntur, *Ebrii esse* dicuntur: sic, quos Deus in ira sua affligit, punit, & conterit, eos dicitur *Inebriare.*

Neque obstat, quòd ibi præcedit אָבוּס *Conculcavi:* neque disconveniunt *Calcare*, & *Inebriare*, si *Irâ inebriare* metaphoricè sumatur, pro *plenam Iram in aliquem effundere, ita ut præ ea instar ebrii corruat & concidat.* Quid hoc est aliud, quàm aliquem *Conterere & Prosternere?* Cum similibus verbis etiam alibi conjunctum legitur. Jerem.51. v.7. *Calix auri est Babel in manu Domini,* מְשַׁכֶּרֶת inebrians *universam terram: de vino ejus bibent gentes, ideò insanient gentes:* v.8. *Subitò* cecidit *Babel &* contrita est: vide & v.56. 57. ibidem: Cap.48. v.26. *Abscissum est cornu Moab, & brachium ejus* contritum, *dixit Dominus:* v.27. Inebriate eum, *quoniam contra Dominum magnificavit os suum, &c.* Hinc Calvinus ad hunc locum: Inebriare *hìc nihil aliud significat, quàm Replere, & ad satietatem usque percutere, ut vulgò dicimus,* Tout leur saoul: *quâ etiam metaphorâ*

metaphorâ non rarò utuntur Prophetæ. Convenit quod subjicitur, וְאוֹרִיד לָאָרֶץ נִצְחָם Et prosternam in terram fortitudinem eorum, h. e. *fortissimos eorum quosq;:* Hoc enim solet accidere ebriis, Psal.107. v.27. Ut sensus esse posit, *Conculcabo populos in ira mea, & inebriabo eos irâ meâ, fortissimosq; eorum in terram dejiciam,* (sicque conculcandos aliis quoque præbebo). Kimchi explicat: אשקם כוס חמתי עד שישכרו *Potabo eos calice iræ meæ, donec inebrientur.* Nescio quî minùs hæc conveniant, quàm *Calcare* & *Conterere.*

Ex Paraphraste Chaldæo nihil potest argui pro varia lectione, quia ille non verba, sed sensum reddidit & respexit, ut suprà pluribus visum. Sic in hoc loco אָבוּס *Conculcabo*, reddit per אֶקְטוֹל *Occidam.* Neque puto, illum uspiam Verbum Hebræum שָׁבַר vel שִׁבַּר reddidisse per דוּשׁ: sed verbum בוס & דָּרַךְ. Unde quia hoc sensu שכר hîc accepit, ita quoque reddidit.

Masorethæ legerunt וַאֲשַׁכְּרֵם per Kaph; quia annotarunt, non amplius reperiri: וָאֲשַׁבְּרֵם enim legitur Deut.9. v.17. unde bis extaret, si hîc quoque per Beth legissent.

Sic quoque legit D. Hieronymus reddens: *Inebriavi eos in indignatione mea.*

CRIT. JOBI XXXVII. v.18. *Cæli (vel Nubes)* dicuntur חֲזָקִים *fortes vel solidi instar speculi fusi. Sic legerunt omnes Interpretes. Non videtur tamen ejusmodi epitheton satis quadrare materiæ tàm raræ, tenui atque subtili, qualis est cœlorum vel nubium materia: nam* שְׁחָקִים *propriè sunt* minutiores & leviores nubes. *Itaque si legeretur* חֲלָקִים *sensus esset appositissimus: nam* חָלָק *est* Lævis, glaber, lubricus. *Cæli ergo ob lævitatem, sive lubricam veluti glabritatem materiæ suæ, rectè comparantur Speculo fusili, & exquisitissimè lævi atque polito.*

VIND. Audax & temeraria Correctio & Conjectura, contra *omnium codicum* Hebraicorum authoritatem, contra *omnes*, ut ipse fatetur, *Interpretes*, & sine ulla justa causa suscepta.

Primò enim cur non quadrat *Cœlis* epitheton hoc, ut dicantur חֲזָקִים *Fortes, Solidi?* Quadrare agnoverunt & explicuerunt itidem Interpretes. Magnum enim hoc est potentiæ Divinæ opus, quòd cœlos, qui materiæ sunt tam raræ, tenuis atq; subtilis, simul fecerit etiam non fluxos & molles, sed fortes, & solidos, extendendo eos super terram instar Cortinæ, & instar laminæ extensæ atque diductæ firmos constituendo. Hinc qui Hebraicè di-

cuntur רָקִיעַ ab *Extendendo*, Græci dixerunt στερέωμα, Latini, *Firmamentum*, à *Firmitate*, & *Soliditate*, quòd firmum sit, compactum & stabile, atque ita expansum permaneat; ne vel collabatur vel diffluat. An illi etiam malè & ineptè sic appellarunt? Sic Poëtæ cœlum vocarunt χάλκεον οὐρανὸν, & χαλκοβατὲς δῶ. Hinc ob soliditatem & firmitatem ex lapidibus constare judicavit Anaxagoras. Neque etiam malè quadrat similitudo adjecta, כִּרְאִי מוּצָק *Instar speculi fusi*, ex ære sc. vel metallo. Hac enim similitudine potiùs durities & soliditas, quæ metallicis rebus inest, significatur, quàm lævitas & glabrities, vel certè utraque. Sic voce מוּצָק Firmitas denotatur Jobi cap. 11. v. 15. כִּי אָז תִּשָּׂא פָנֶיךָ מִמּוּם וְהָיִיתָ מֻצָק וְלֹא תִירָא *Quia tunc elevabis faciem tuam à macula, & eris fusus, h. e. firmus, & non timebis.* Ad quem locum Mercerus scribit: מוּצָק Fusum *propriè significat, &* Liquefactum: *sed in hoc libro passim sumitur pro* Forti & Valido, *quòd jam liquefacta, & compacta & consolidata, firma sint: quùm enim liquefiunt, decurrunt, nec firma sunt aut fixa. Ac radix* צוּק, *vicina radici* יָצַק Fudit, *eodem etiam significatu invenitur & in hoc libro, & 1. Sam. 2. in cantico Hannæ*; Quia Domini sunt מְצֻקֵי אֶרֶץ fortitudines, soliditates terræ, *id est, loca firmissima & solidissima, fundamenta & firmamenta terræ.* Hoc sensu legitur etiam Jobi cap. 38. v. 38. בְּצֶקֶת עָפָר לַמּוּצָק *Quùm funditur*, h. e. induratur *pulvis ad robustum*, h. e. ita ut robustus sit & durus, *& glebæ agglutinantur.* Sic alibi in Scriptura *firmitas cœlorum* commendatur. Prov. 8. vers. 28. בְּאַמְּצוֹ שְׁחָקִים מִמָּעַל *Quando firmabat cœlos desuper.* Per שְׁחָקִים autem Job nequaquam intelligit duntaxat minutiores & leviores nubes, sed שָׁמַיִם *Cœlum totum*, & הָרָקִיעַ *Firmamentum*, quod contextus loci & scopus ejus satis ostendunt.

Secundò notandum, Hebræos hæc non conjunctim sumere, sed separare, & ita explicare; *An expandisti cum ipso cœlos*, חֲזָקִים כִּרְאִי מוּצָק *fortes, solidos, & instar speculi fusi* (h. e. splendidi, politi, pellucidi.) Favet huic expositioni aliquo modo, quòd supra vocem חֲזָקִים sit Accentus Reviah, sermonem paululùm incidens & distinguens. Sic reddit Chaldæus Paraphrastes: תְּרַקַּע עִמֵּיהּ לִשְׁחָקַיָּא תַּקִּיפִין דְּחֶזְוָתְהוֹן כְּאַסְפַּקְלַרְיָא סְנִינָא *An diduxisti cum eo cœlos fortes, quorũ aspectus est instar speculi puri?* R. Levi ben Gerson: אמר על השחקים שהם חזקים ושהם גם כן ספיריים כראי מוצק

Dicit

Dicit de cœlis, quòd ſint fortes, ſolidi, & quòd etiam ſint pellucidi, inſtar ſpeculi fuſi. Aben Eſra : והענין האתה תעזור אותו להרקיע השחקים ולשום אותם חזקים ולהיותם כראי מוצק h.e. *Senſus eſt, An adjuvabas eum, cùm expanderet cœlos, faciendo eos fortes vel ſolidos, & ut eſſent inſtar ſpeculi fuſi?* Sic R. Moſes bar Nachman.

Abraham Peritzol priorem expoſitionem ſequitur. Videantur etiam noſtri Interpretes.

Ex his judicet Lector, an ulla ſit cauſa lectionem Hebræam ſollicitandi, & novam excogitandi, an verò ſit pruritus corrigendi & conjecturandi!

CRIT. PSAL. LXIV. v. 7. יחפשו עולת Inquiſiverunt perverſitates, *hoc eſt, perverſiſſima quæque diligenter indagarunt,* תמנו חפש מחפש, *vulgò ſic reddunt,* Conſummationem, inveſtigationem exquiſitam, *hoc eſt, exquiſitiſſimè omnia indagarunt. Sed ſic legendum eſſet* תמו, *à radice* תמם, *non verò* תמנו. *Et ſanè LXX. videntur legiſſe* תמו ἐξέλιπον, *extrito Nun. At planè durum eſt, ut* תמנו *poſitum ſit pro* תמו, *neque* תמנו *poteſt eſſe à radice* תמם, *niſi in prima perſona plurali* תמנו, *quæ prima perſona illi loco non quadrat, cùm præcedat tertia perſona in voce* יחפשו. *Itaque vel cum LXX. legendum eſt* תמו *in tertia perſona plurali, vel legendum eſt* טמנו *per* ט, *à radice* טמן, *hoc ſenſu,* Occultarunt inveſtigationem, *hoc eſt, clàm & occultè inveſtigarunt omnia exquiſitiſſimè.*

VIND. Ad hunc locum quod attinet, Verbum תמנו *quidam* accipiunt pro prima perſona præteriti Kal à תמם, pro תממנו, Dageſch ejecto, accelerandæ pronunciationis causâ. Sic Tremellius & Junius; *Conficimur ſcrutatione perſcrutatâ*, h. e. *iis quæ callidiſſimè ſunt perſcrutati*; ipſorum ſc. (impiorum) judicio, ut non poſſimus artes tam ſubdolas percipere. *Alii* ſumunt pro tertia perſona præteriti, ab eadem radice pro תמו, Dageſch forti reſoluto in נ, vel pro תממו, permutatis מ & נ. Hanc ſententiam, quia aliud verbum tertiæ perſonæ præcedit, plerique Interpretes præferunt & ſequuntur; *Perſcrutantur ſcrutatione perfectâ.* Quamcunq; interpretationem amplectaris, nihil abſurdi vel inconvenientis ego video. Eſt quidem ſic utroque modo forma irregularis & anomala: Sed quot ejuſmodi voces anomalæ in Textu Sacro, citra ullum Librariorum errorem, reperiuntur? Vox hæc quater in Bibliis reperitur, unde à mendi ſuſpicione liberatur:

Num. 17.

Num.17. v.13. האם תמנו לגוע *An absolvemus vel consumemur exspirando?* Jerem.44. v.18. ובחרב וברעב תמנו *Gladioq́, & fame consumpti sumus.* In his duobus locis antecedentia & sequentia requirunt, ut sit primæ personæ pluralis; sensus docet esse à radice תמם, ac proinde formam irregularem pro תמנו. Tertius locus est hîc præsens ex Psal.64. Quartus est Thren.3. v.22. חסדי יהוה כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו, in quo loco etiam quidam Interpretes reddunt per primam pluralem, *Misericordiæ Domini sunt, quòd non consumpti sumus.* Sed commodiùs fortè, si antecedentia & sequentia consideremus, per tertiam pluralem hîc exponi potest; *Misericordias Domini* (sc. *revocabo ad cor meum, repetam*, ut in præcedenti versu est): *quia illæ non consumptæ sunt, non defecerunt miserationes ejus.* Nam in præcedentibus inde à versu primo, usque ad versum 24. semper adhibentur Verba & pronomina primæ personæ singularis, ut non probabile sit, Jeremiam hîc verbum primæ personæ pluralis adhibere voluisse: deinde sequitur mox aliud verbum tertiæ personę pluralis כלו *Defecerunt.* Hinc & Chaldæus Paraphrastes reddidit פסקו *Cessarunt, Desierunt.* Ut igitur Criticus dicit in loco præsenti, Verbum tertiæ personæ præcedens requirere, ut & hoc sit tertiæ personæ: ita vicissim dici potest, hîc verbum eodem tenore mox sequens requirere, ut & hoc præcedens sit tertiæ personæ. *At*, inquit, *si tertia persona est, durum est, & legendum* תמו, *sicut* סבו*!* Nego esse durum: est anomalum & irregulare. Non autem omnia, quæ talia sunt, sunt dura & mendosa. Usus loquendi procul dubio ita obtinuit. Si hoc durum est, & mendum subest, dicendum, etiam in loco Threnorum mendum esse. Cur magis durum, תמנו pro תמו, quàm pro תמנו? Atqui prima duo loca evincunt pro eo sic dici.

Ex Versione LXX. non potest argui, illos legisse תמו, sed, illos תמנו hoc sensu accepisse & vertisse, ut & recentiores Interpretes, qui per tertiam personam reddiderunt. Aut pariter ego dicam, ex illorum versione etiam concludi debere, illos sic legisse, quod absurdorum est absurdissimum, & experientiâ refutatur. Itaque cum LXX. non est legendum תמו: sed תמנו pro תמו cum illis accipiendum.

Quòd addit, *vel legendum esse* טמנו per ט *Occultarunt investigationem exquisitissimam*, si cui lubet, per me id licet. In primis editionibus

nibus Veneris in fol. & 4. notatur ſanè in margine, *quoſdam libros habere* טמנו *per* ט. Sed & ſic punctatio eſt irregularis : quia ſic legendum eſſet טָמְנוּ per Kametz ſub ט, non טַמְנוּ. Et Maſora repugnat, quæ notat; תַּמְנוּ *per* ת, *quater in Bibliis reperiri.* Poteſt dici, ſic *in* תַּמְנוּ *poſitum eſſe* ת *pro* ט, ut & aliâs id factum obſervavimus. Quocunque modo ſumatur & explicetur hæc vox, anomala eſt. Nam regulariter תַּמְנוּ eſt ſicut קַמְנוּ : atqui nulla radix eſt תום. Itaque nihil cauſæ eſt, cur nova hîc lectio fingatur, vel vetus corrigatur, cùm ea nihil falſi, abſurdi, incommodi, vel inconvenientis habeat. Sanè Nun in medio agnoſcunt omnes codices, omnes Interpretes, omnes Grammatici & Lexicographi, ipſaque Maſora. Aben Eſra, Kimchius, & omnes Grammatici Hiſpaniæ, ut Aben Eſra monet, ſcribunt תַּמְנוּ eſſe pro תַּמְמוּ. Quid ſibi vult ergo novus hîc Criticus ſuâ correctione, niſi ut ſe illorum omnium deridiculo exponat?

CRIT. RUTH. IV. v. 15. *pro* יְלָדַתּוּ *meliùs legeretur* יְלָדַתִּי *pro* יְלָדַת *hoc ſenſu*; Quia peperit *filium* nurus tua quæ te amat, quæq; melior tibi eſt, quàm ſeptem filii. *Alioquin legendum mox erit* הוּא & טוֹב *in maſculino genere, hoc ſenſu*; Quia nurus tua, quæ te amat, eum peperit, qui tibi melior erit quàm ſeptem filii. *At juxta hodiernam lectionem ſenſus eſt perplexus*; Quia nurus tua quæ te amat, peperit eum, quæ tibi melior eſt ſeptem filiis.

VIND. Ut intelligatur, an hodierna lectio *ſenſum* reddat *perplexum*, ac proinde vitioſa exiſtimanda ſit, inſpiciendus eſt totus locus: Cùm Ruth filium peperiſſet, mulieres vicinæ & familiares accedunt Noomi ſocrum ejus, & ei, tanquam aviæ, pro more gratulantur his verbis verſ. 14. 15. בָּרוּךְ יְיָ אֲשֶׁר לֹא הִשְׁבִּית לָךְ גֹּואֵל הַיּוֹם וְיִקָּרֵא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל : וְהָיָה לָךְ לְמֵשִׁיב נֶפֶשׁ וּלְכַלְכֵּל אֶת שֵׂיבָתֵךְ כִּי כַלָּתֵךְ אֲשֶׁר אֲהֵבָתֶךְ יְלָדַתּוּ אֲשֶׁר הִיא טוֹבָה לָךְ מִשִּׁבְעָה בָּנִים quæ de verbo ad verbum ita ſonant: *Benedictus ſit Deus, qui non ceſſare fecit tibi Vindicem hodiè : & vocabitur nomen ejus in Iſraële; Et erit tibi reducens animam* (recreationi), *& ad ſuſtentandam canitiem tuam : quia nurus tua, quæ te amat, peperit eum* (vel, *peperit ei*), *quæ tibi melior eſt, quàm ſeptem* (h. e. *multi*) *filii.* Hîc notandum, verbum יְלָדַתּוּ non neceſſariò vertendum, *Peperit eum*, ſed poſſe verti, uti fecerunt Interpretes nonnulli, *Peperit ei*, (ſc. Vindici), pro יָלְדָה לוֹ. Familiare enim eſt in lingua Hebræa, ut Pronomen

verbo affixum, ponatur & exponendum sit per Dativum separatum: ut בִּשְּׁלָם *Coxit eos*, pro בִּשֵּׁל לָהֶם *Coxit eis*, 1. Reg. 19. v. 21. נְתַתָּנִי *Dedisti me*, pro נָתַתָּה לִּי *Dedisti mihi*, Jos. 15. v. 19. אַגִּידֶנּוּ *Indicabo eum*, pro, אַגִּיד לוֹ *Indicabo ei*, Jobi 31. v. 37. עֲשִׂיתַנִי *Feci me*, pro, עָשִׂיתִי לִי *Feci mihi*, Ezech. 29. v. 3. &c. Vide Thesaurum Grammaticum Patris mei, par. 2. cap. 17. in fine. Observarunt hoc Munsterus, & Vatablus, qui reddiderunt, *Genuit ei*, item Castalio: *Cui nurus tua peperit.* Si ita exponamus, nihil hîc est perplexi, quia locutio est trita atque usitata, & sensus emergit inde ille ipse, qui Critico placet. Atque sic per *Vindicem* intelligitur ipse *Boaz*, qui licet de officio hoc Leviri præstando non teneretur, tamen sponte suâ id suscepit.

Si literaliter reddatur, *Peperit eum*, sensus itidem non est perplexus. Sic verò præcipua pars gratulationis referenda est ad Filium natum, cujus, tanquam præsentis & ante oculos positi, expressam quidem non faciunt mentionem, sed innuunt, dum ajunt; *Qui non cessare fecit tibi vindicem* HODIE, filio sc. hoc ex illo nato; non enim tam ei gratulantur de vindice nacto, quàm de filio ex nuru nato: Illum quippe minimùm novem menses jam antea habuerat: Hunc verò filium *eo* demum *die* acceperat. Et cùm filius natus esset, verè *Vindex* fuit, per quem & memoria nominis defuncti filii ab oblivione, & hæreditas quoque ab alienis hæredibus vindicaretur. Itaque, quæ sequuntur, de filio nato accipienda erunt: *Vocetur nomen ejus in Israële: Is tibi erit recreationi, & ad sustentandum canitiem tuam: quia nurus tua quæ te dilexit, vel diligit, peperit eum, quæ tibi melior est, quàm septem filii.* Alii hoc sensu tantùm accipiunt verbum יְלָדַתּוּ *Quia nurus tua, quæ te amat, peperit istum* (sc. infantem). Ita non raró observatur, ut pronomina relativa inveniantur posita sine antecedente Nomine substantivo, nullaque mentione factâ rei ad quam referuntur, quando sc. illa nota vel præsens & in conspectu est.

Quod ad illa verba attinet; *Quæ tibi melior est, quàm septem filii*; illis videntur voluisse dicere; *Nurus ista tua, hoc filio ex Boazo, genero opulento & illustri familiâ oriundo* (*Ruth.* 2. v. 1.), *tibi jam melior est & utilior, quàm si plures ex filio tuo edidisset tibi. Inde enim jam tibi & nurui omnia ad vitam necessaria abundè & affatim suppetent.*

Quidam per גּוֹאֵל *Vindicem* intelligunt *Filium natum*, quem sic appellent

appellent mulieres, quòd is sine liberis Defuncti filii memoriam & familiam sit vindicaturus & conservaturus. Sic iterum plane fluunt omnia, nec quicquam duri est & perplexi; ita enim affixum in יְלָדַתּוּ refertur ad גואל. Hoc sensu accepit Vulgatus Interpres: qui *Successorem* reddidit, hoc modo: *Benedictus Dominus, qui non passus est ut deficeret successor familiæ tuæ, & vocaretur nomen ejus in Israële, &c.*

Ego in his omnibus nihil perplexi invenio, quodcunque quis eligat; quamvis prima & ultima sententia mihi præ cæteris arrideant. Longè magis perplexum, insolens, & irregulare esset, si pro יְלָדַתּוּ legeretur יְלָדַתִּי. Nam יוֹלֶדֶת vel יְלָדַתִּי significaret in præsenti, *Pariens est, parit:* atqui sensus requirit Præteritum. Non enim gratulantur ei de Nuru *pariente*, vel de *filio nascente*, sed *de partu, & filio jam nato,* sicut præcelsit v.13. וַתֵּלֶד בֵּן *Et peperit filium.* Imò יֹלֶדֶת *Futuri significationem* haberet, & exponendum foret; *Quia nurus tua, quæ te diligit, pariet,* sicut: הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן *Ecce prægnans eris, paries q; filium,* Genes.16. v.11. Sic Judic.13. v.5.7. שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יֹלֶדֶת לְךָ בֵּן *Sara uxor tua pariens erit tibi filium.* Judicium permitto omnibus linguæ Hebrææ vel mediocriter peritis, annon longè melior & planior sit lectio יְלָדַתּוּ pro יְלָדַתְהוּ, quàm יְלָדַתִּי.

CRIT. I.CHRON.XXIV. v.6. אָחֻז אָחֻז Qui capiebatur capiebatur pro Ithamar; *phrasis est prorsus dura. Omninò pro priore* אחז *legendum est* אֶחָד, *quomodo eodem versu immediatè antè legitur* אֶחָד אָחֻז, *quæ phrasis est plana & aperta.*

VIND. Phrasis & locutio hæc dura est obiter & perfunctoriè inspicienti & consideranti textum, non profundiùs in eum penetranti. Cur verò *Omninò* pro אָחֻז *legendum* אֶחָד? *Quia sc. eodem versu immediatè antè legitur* אֶחָד אָחֻז? Sed probandum hîc erat Critico, idem voluisse his posterioribus verbis, quod prioribus, & iisdem verbis. Istud *Omninò legendum*, debuisset rationibus firmare & demonstrare, non prætoriè pronuntiare. Codices Hebræi omnes ita legunt: Masora lectionem hanc confirmat, Numerorum cap.31. ubi tradit אָחֻז quater reperiri defectè scriptum sine ו, & disertè scribit, in hoc loco Chronicorum duo extare. In Talmud, uti mox audiemus, locus iste sic adducitur, & explicatur. Interpretes nostri eam agnoverunt, & commodâ inter-

pretatione expresserunt. Munsterus אֶחָד subintelligens, ita reddidit: *Domus patris una retenta est apud Eleazarum: & (una) retenta est, retenta, inquam, apud Ithamar.* Pagninus in prima editione: *Unam junctam ipsi Eleazar: Et junctam, junctam ipsi Ithamar.* In posterioribus editionibus: *In domum patris unam attributam ipsi Eleasar, &* (sc. unam) *attributam, attributam, inquam, ipsi Ithamar.* Tremellius & Junius: *Familiam paternam unamquamque captam ex Eleazare, &* (Heb. *captam captam*) *similiter captam quamque ex Ithamare.* Versio Gallica: *Le Chef d' une maison de pere se tiroit pour Eleazar, & celuy qui estoit tiré apres, se tiroit pour Ithamar.* Deodatus: *Une maison peternelle estant prise des descendans d' Eleazar, & consequemment une autre de ceux d' Ithamar.* Castalio: *Ita ut Eleazaro bina, Ithamaro singula adscriberentur familiæ.* LXX. (quos adducit Criticus lib.4. pag.244.) sensum reddiderunt, non verba: nam aliàs dicendum esset, illos pro priore quoq; אָחֻז, quod legitur de Eleazare, legisse אֶחָד, quia quod Hebraicè legitur, בֵּית אָב אֶחָד אָחֻז לְאֶלְעָזָר, illi reddiderũt, Οἶκος πατριᾶς εἷς εἷς τῷ Ελεαζαρ unde quod sequitur, similiter dixerunt: Καὶ οἶκος πατριᾶς εἷς, εἷς τῷ Ιθαμάρ; sensum nimirum illum exprimentes, quem illi subesse putarunt, nullâ verborum habitâ ratione. Ita sæpè in locis obscuris divinarunt, & quod ipsis placuit, transtulerunt. Idem dicendum de versione Vulgata.

Agitur in isto loco de מִשְׁמְרוֹת *Custodiis*, seu officiis Sacerdotum, posterorum Aharonis, quâ ratione illa à Davide fuerint constituta, & distributa. Aharoni nimirum & filiis ejus data fuit dignitas Sacerdotalis, Exod.28. ita ut ipse summus esset Sacerdos, & filii ejus Sacerdotes inferiores; *Eleasar sc. & Ithamar.* Summum postea sacerdotium datum fuit Eleazar & filiis ejus: sed tempore Heli summum sacerdotium fuit translatum ad domum Ithamar, de qua erat Heli. Tempore Salomonis reductum fuit summum Sacerdotium ad domum Eleazar, quando Salomon, rejecto Abijathare, instituit Zadok summum Sacerdotem, qui erat de domo Eleazar. David ergo ante mortem suam volens ordinare officium Sacerdotum, fecit recenseri principales de utraq; domo, & invenit plures de domo Eleazar, quàm de domo Ithamar, & sic constituit 24. Sacerdotes, qui successivè ministrarent in Templo per hebdomadas, 16. de domo Eleazar, & octo de domo Ithamar.

Quomodo

Quomodo inter has duas domos, Eleazaris & Ithamaris, eorumque principales viros, fuerint distributa, & divisio hæc descripta à Semajah Scriba, docetur v. 5. 6. & in iis ista circa hæc verba occurrit difficultas, quæ Hebraicè ita habent: ויכתבם שמעיה בן נתנאל הסופר מן הלוי לפני המלך והשרים וצדוק הכהן ואחימלך בן אביתר וראשי האבות לכהנים וללוים בית אב אחד אחז לאלעזר ואחז אחז לאיתמר: h. e. *Et descripsit eos Schemajah ben Netanel, Scriba de tribu Levi, coram Rege, & Principibus, & Zadok Sacerdote, & Achimelech filio Abjathar* (è quibus duobus Zadok principalis erat inter filios Eleasar, Achimelech inter filios Ithamar, unde postea non nominantur inter illos, qui fuerunt instituti ad vices agendas hebdomadarias: quia instar præsidum præerant cæteris) *& capitibus patrum* (principibus familiarum) *Sacerdotum & Levitarum:* בית אב אחד אחז לאלעזר ואחז אחז לאיתמר. Hæc verba quomodo nostri Interpretes exponant, & accipiant, audivimus.

Subjungo nunc etiam expositionem Hebræorum. In Talmud, Tractatu Taanith, seu de Jejunio, cap. 4. fol. 27. col. 1. legitur: תניא אידך משה תיקן להם לישראל שמונה משמרות שמונה מאלעזר ושמונה מאיתמר וכשרבו בני אלעזר על בני איתמר חלקום והעמידום על עשרים וארבע שנאמר וימצאו בני אלעזר רבים לראשי הגברים מן בני איתמר ויחלקום לבני אלעזר ראשים לבית אבות ששה עשר ולבני איתמר לבית אבותם שמונה ואומר בית אב אחד לאלעזר ואחוז אחוז לאיתמר מאי ואומר וכי תימא כי היכי דנפישי בני אלעזר הכי נמי נפישי בני איתמר שמנה מעיקרא ארבעה הוו תא שמע בית אב אחד אחוז לאלעזר ואחוז אחוז לאיתמר וכו' hoc est, *Traditio alia est: Moses ordinavit Israëlitis octo custodias* (Sacerdotum) *octo de Eleazare, & octo de Ithamar: Cùm verò filii Eleazaris multitudine superarent filios Ithamar, diviserunt eos, & fecerunt ex illis viginti quatuor, sicut dicitur;* Inventi sunt autem filii Eleazar plures in capitibus virorum, quàm filii Ithamar, & diviserunt eos: de filiis Eleazar fuerunt duces per domum familiarum, sedecim, & de filiis Ithamar per domum familiarum suorum, octo: *Item dicitur;* בית אב אחד אחוז לאלעזר ואחוז אחוז לאיתמר. *Quid hæc verba sibi volunt? An, quâ ratione multiplicati sunt filii Eleazaris, quòd pari ratione multiplicati sint filii Ithamaris octonis: nam ab initio de unaquaque domo 4. fuerunt* (ut scil. ex utraque familia æqualiter auctus

fuerit numerus classium Sacerdotalium à 16. usque ad 24)? *Nequaquam: veni enim & audi, quid ibi sequatur in Textu*, ואחז ואחז לאיתמר, (h.e. ut R. Salomon explicat, *Quod ab initio erat possessum ab Ithamare, quod ab initio & antea habuerunt, id nunc quoque habuerunt & retinuerunt: quia illis nulla domus paterna fuit adjecta, ut Eleasaris familiæ, quæ quòd copiosior esset nunc à Davide fuit aucta*). Juxta Talmudicorum ergo sententiam hic videtur esse sensus versûs 6: *Et descripsit eos Schemajah, &c: domus paterna una* (ultra scil. illam quam antea habuit, cùm nonnisi 16. Sacerdotum vices essent) *possessa fuit, vel attributa fuit* (nunc à Davide) *Eleasari: & quod possessum erat, & quot vices habebat, retinebat Ithamar* (scil. 8). Sic legitur in Talmud Hierosolymitano, Massecheth Täanith fol. 67. col. 4. שמונה משמרות כהונה העמיד משה ד׳ משל אלעזר וארבע משל איתמר עד שעמד דוד ושמואל הרואה והוסיפו עליהם עוד שמונה ארבע משל אלעזר וארבע משל איתמר: הדא היא דכתיב וימצאו בני אלעזר רבים לראשי הגברים מבני איתמר וגו׳: ר׳ יעקב ב״ר אחא ר׳ הונה רבה דציפורין בשם ר׳ יוחנן בית אב אחד אחוז לאלעזר שניהוסף לו בתי אבות אחרים: ואחוז אחוז לאיתמר: מה שתפס תפס: h.e. *Octo custodias Sacerdotii constituerat Moses, quatuor sc. de Eleasaris, & quatuor de Ithamaris familia, quod duravit usque ad Davidem & Samuelem videntem, qui addiderunt illis adhuc octo, quatuor videlicet de Eleasaris, & quatuor de Ithamaris familia. Hoc est quod scriptum est*; Et inventi sunt filii Eleasaris plures secundum capita virorum, quàm filii Ithamaris, &c. *R. Jacob filius R. Acha, &c. nomine R. Jochanan dixit*; בית אב אחד אחוז Domus patrum una attributa fuit Eleasaro, h.e. *addita sunt ei domus patrum aliæ*: ואחוז אחוז לאיתמר, *quod vero Ithamar habebat, retinebat* (sine ulla additione). R. David Kimchi: *Cùm vidisset David, plures esse de capitibus virorum de filiis Eleasar, quàm de filiis Ithamar, accepit unum de filiis Ithamar, & unum de filiis Eleasar, addidit adhuc octo custodias, ordinavitq; ut essent 24; nempe 16. de Eleazaris, & octo de Ithamaris filiis. Hoc est quod dicitur*, בית אב אחד אחוז לאלעזר, Domus paterna una cessit Eleasaro; scilicet, על מה שהיה בתחלה *ultra id quod habuerat à principio*: ואחז אחז לאיתמר, *h.e. quod Ithamar habebat à principio, illud ipsum nunc retinebat, quia nullam ei custodiam de novo addiderunt*. Sic R. Salomon: *Ab initio in tabernaculo Siloh non fuerunt nisi 16. custodiæ, octo de Eleazare, & octo de Ithamare, sicuti explicatum*

est in

est in Tractatu Talmudico de Jejunio. Cùm autem David videret, quòd capitum virorum de Eleasaris plures essent, divisit unamquamque custodiam Eleasaris in duas, & constituit ex eis 16. custodias: custodiam autem Ithamaris constituit seu reliquit in statione custodiæ pristinæ, videlicet super 8. Sic arguit id quod dicitur, בי״ת אב אחד אחוז לאלעזר ואחוז אחוז לאיתמר *quibus verbis significatur; Quæ Ithamaris ratio in custodiis Sacerdotalibus fuit in Tabernaculo, in eadem illum relictum esse nunc quoque à Davide in domo Sanctuarii.* Hæc visum est ad intelligentiam & illustrationem loci hujus subobscuri huc conferre, ex quibus Lector judicabit, num *omninò* justa de causa Criticus textum Hebræum hîc corrigere & emendare satagat. Fortè aliquid ex his erui poterit, quo lectio recepta conservetur & defendatur.

CRIT. JEREM. XXIII. v. 4. Constituam super eos Pastores, qui pascent eos, ולא ייראו & non timebunt amplius, ולא יֵחַתּוּ neque exterrebuntur, ולא יִפָּקֵדוּ neque desiderabuntur. *Melius legeretur* יִפְחֲדוּ Pavebunt. *Atque sic legit Targum, qui reddit* יְזוּעוּן Contremiscent.

VIND. Cur melius legeretur *Pavebunt?* an quia verba duo *Timendi, Terrendi*, Synonima præcesserunt? Sed quis nobis fidem faciet, Prophetam quoque tertium voluisse adjungere? Sensus id certè non exigit: sufficit enim quòd Timorem jam duobus verbis expresserit. Probabilius est illum jam aliud voluisse adjungere, & dicere, *illas non ulterius dispergendas esse*, neque imminuendas, ut plures ex illis amittantur & pereant. Nam in præcedentibus conqueritur Deus de malis pastoribus, amittentibus & dispergentibus gregem suum, &c. & promittit, *se collecturum reliquias gregis suæ ex omnibus terris, easq; ad caulas suas reducturum.* Cum hoc eleganter quadrat, quod jam dicit, se facturum ut nullæ ex illis reliquiis ulterius desiderentur, & à grege separentur, sed tranquillè & sine metu in ovili maneant. Obstant insuper libri Hebræi omnes, obstat punctatio, obstant Interpretationes veteres, uno excepto Chaldæo Paraphraste. LXX. reddiderũt, [illegible] ἐκζητηθήσονται, Vulg. *Et nullus quæretur ex numero*; exprimentes sic lectionem hodiernam. Recentiores Interpretes ad unum omnes hanc lectionem retinuerunt, exposuerunt, & explicarunt. Abarbenel hanc Prophetiam de Liberatione futura per Messiam accipiens, ita hæc tria verba exponit: לא ייִרְאוּ Et non timebunt; *sc. non timebunt,*

neque

neque pavebunt amplius, neque à Persis, neque à Græcis, neque à Romanis, sicut tempore templi secundi: וְלֹא יֵחַתּוּ Non frangentur, h. e. *non erit eis pudor & contritio, ob defectum Arcæ, Cerubinorum, Prophetiæ, Urim & Tummim, &c: sed tùm restituentur illis ista omnia, sicuti temporibus pristinis:* וְלֹא יִפָּקֵדוּ neque desiderabuntur, h. e. *non desiderabuntur hîc ulli, qui non veniant ad Messiam, non erit particularis hæc liberatio & reductio, sicuti fuit in Templo secundo, ubi non omnes captivi & exules reducti sunt: quia decem tribus Israëlis non fuerunt reversæ, neque ex Tribu Juda omnes, &c.* Sic ille quoque vult, singula hæc verba suam peculiarem habere significationem, & emphasin: & statim ab initio præfatur, licet omnia tria eundem videantur habere sensum, non ita tamen esse. Quod Chaldæum attinet, egit ille Paraphrasten, non literalem Interpretem. Transtulit ille sæpiùs, quod ipsi placuit, quodq; in mente habuit, non in libro & in litera. Itaque ex ejus Paraphrasi nullæ variæ lectiones erui possunt, ut pluribus suprà vidimus.

CRIT. I. CHRONIC. XI. v. 25. *de Benaja dicitur;* Constituit eum David עַל מִשְׁמַעְתּוֹ super auscultationem suam, vel, obedientiam; *nullo aut coacto admodum sensu: at si legatur* מִשְׁמַרְתּוֹ Custodiam suam, sensus erit planus: *nam revera Benaja præerat satellitibus custodiæ regis David;* Capitaine de ses gardes. LXX. *πατριὰν αὐτοῦ:* legerunt מִשְׁפַּחְתּוֹ.

VIND. Quæ hîc iterum vel probabilitas subingressi alicujus erroris, vel necessitas corrigendi? Codices Hebræi omnes consentiunt: Masora lectionem nostram receptam confirmat: Locus Parallelus huic 2. Sam. 23. v. 23. omnem dubitationem eximit. Nam & illic de hoc eodem Benajah dicitur, *quòd fuerit* אֶל מִשְׁמַעְתּוֹ. Quis enim credat, librarios in utroque loco errasse? Aut cur illic minus prava est illa lectio, quàm hîc in libro Chronicorum? Nam illius loci mentionem nullam facit Criticus. Interpretes veteres lectionem codicum nostrorum exprimunt. LXX. enim reddunt 2. Sam. 23. vers. 23. *καὶ κατέστησεν αὐτὸν Δαβὶδ πρὸς τὰς ἀκοὰς αὐτοῦ.* Cur in loco Chronicorum aliter transtulerint *ἐπὶ τὴν πατριὰν αὐτοῦ,* videant alii. In Hebræo hujus lectionis nullum vestigium, neque etiam illa lectio aut versio sensui & scopo loci illius quadrat. Vulgatus Interpres 2. Sam. 23. v. 23. reddit; *Fecitq; eum sibi David auricularium, à secreto;* 1. Chronic. 11. v. 25. *Posuit autem eum David ad auriculam*

auriculam suam. Recentiores Interpretes omnes in hac lectione hactenus acquieverunt.

Quid autem sit עַל מִשְׁמַעְתּוֹ vel אֶל מִשְׁמַעְתּוֹ, de eo duæ præcipuè sunt sententiæ. *Quidam* reddunt & exponunt; *Posuit eum David ad auditum suum*, i. e. *auricularium suum, à secretis*; cum quo scilicet arcana communicaret consilia, aut quem in rebus gravibus familiariter & secretò consuleret, aut cui res, quæ fidem & secretum exigebant, committeret: Vel, *Ad audientiam suam*, h. e. fecit eum præsidem consilii sui secretioris. Hinc etiam nonnulli reddunt: *Posuit eum David in consilium suum.* Sic explicat R. David Kimchi, אֶל עֲצָתוֹ. *Alii* reddunt, *Constituit eum super obedientiam suam*, h. e. *super Viros obedientiæ suæ*, עַל אַנְשֵׁי מִשְׁמַעְתּוֹ, per ellipsin prioris Nominis substantivi constructi. Sic scribit Kimchius: או פירושו שהפקידו על אנשי משמעתו והם הכרתי והפלתי כמו שאמר למעלה ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי *Aut explicatio ejus est, quòd præfecerit eum Viris obedientiæ suæ, Cerethæis sc. & Pelethæis, sicut suprà dictum fuit*; Et Benajáhu filius Jehojada erat super Kerethæos, & super Pelethæos, 2. Sam. 20. v. 23. Hoc sequitur Vatablus. Hinc & Junius & Tremellius: *Quam ob rem præposuit eum David satellitio suo*; Hebr. *Auscultationi suæ, h. e. militibus, stipatoribus suis, qui semper præstò erant ad imperium ipsius.*

CRIT. JOEL. I. v. 8. אֱלִי כִּבְתוּלָה Ejula instar virginis accinctæ sacco propter maritum juventutis suæ. *Thema hoc* אָלָה *alibi non usurpatur significatione illâ* Lugendi: *aliàs enim* Execrari *ordinariè significat. Significationem istam Lugendi desumunt à linguâ Chaldaicâ, ubi* אֲלָא *hoc passim significat*, LXX. *reddunt* θρήνησον πρός με ὑπὲρ νύμφην: *unde liquet eos legisse*, אֱלִי לִי, vel אֱלִי אֵלַי: *sed illud* πρός με *hîc non satis quadrat. Invitat enim tantùm Propheta ad planctum, jubet simpliciter lugére atque plangere; quo vult significare gravem quam eis immissurus erat Deus calamitatem; consequens nempe ponitur pro antecedente: non vocat isthic propriè Propheta Israëlitas ad resipiscentiam, utq; ad Deum exclament (sed simpliciter prædicit, eos esse à Deo graviter affligendos), hoc facit postmodùm vers. 13. Itaque suspicor hîc legendum*, הֵילִילִי *pro* אֱלִי Ejula, *ut sit Imperativus Hiphil à radice* יָלַל *quomodo mox infrà vers. 13. occurrit* הֵילִילוּ. *Vel legendum*, אֱלִי אֱלִי Ejula, Ejula; *repetitiones enim ejusmodi frequentes sunt, & habent suam emphasin.*

KKKkkk

VIND. Levissima suspicandi & corrigendi ansa! In lectione Hebræa quis unquam hîc aliquid desideravit, seu vocem ipsam, seu formam ejus respicias? Nihil novi est, ut ex Chaldaismo quædam voces Hebraicis affines in Hebraismum transferantur in Bibliis. Exempla passim extant. Et fieri potest, ut hujusmodi voces tum temporis quoque inter Hebræos usitatæ fuerint, licet nulla alia earum exempla in Bibliis extent. Non enim totus Hebraismus in illis comprehensus. Forma regularis est Imperativi verborum quiescentium tertiâ radicali ה. Interpretes omnes in expositione conveniunt. Masora Lectionem hanc disertè confirmat.

At obstat LXX. Interpretum versio, qui reddiderunt aliter, ac proinde aliter videntur legisse, nempe אֵלַי לִי*, vel* אֱלִי אֵלַי.

℟. Nihil quicquam obstat. Nam 1. quot centenis in locis illi discedunt ab Hebræo textu, quædam illi de suo addentes, quædam etiam pro suo arbitrio de illo adimentes? 2. In hac Interpretatione LXX. θρήνησον πρός με, duæ Interpretationes unius voces coaluerunt, sive id Interpretes ipsi fecerint, sive alius aliquis alteram in margine adscripserit, quæ postea ab imperitis in textum relata, cujus rei etiam non desunt exempla, ut Criticus novit. Sic sentit Drusius in suis Conjectaneis in editionem Græcam, ad hunc locum: *Hîc*, inquit, *perspicuè duæ Interpretationes coaluerunt. Nam* אלי*, si legas* אֵלַי *sonat* πρός με*: si* אֱלִי *sonat* θρήνησον. *Quum autem vera lectio sit, quam nunc Hebræi codices exprimunt, judico illam alteram delendam esse, sententiâ id mirabiliter comprobante.* Futilis itaq; est Critici hîc suspicio, & temeraria ejus correctio.

Quod LXX. Hebræum כִּבְתוּלָה reddunt ὑπὲρ νύμφην, vel ut alii παρθένον *Super virginem*, exponunt quidam, *Magis quàm virgo, &c.* Drusius conjicit ὑπὲρ hîc irrepsisse pro ὥσπερ, & olim sic lectum fuisse ὥσπερ νύμφη. Fieri etiam potest, ut LXX. decepti similitudine literarum, legerint כִּבְתוּלָה, pro כִּבְתוּלָה.

CRIT. I. SAM. XVII. v. 12. *Isai pater Davidis dicitur* זָקֵן בָּא בַאֲנָשִׁים Veniens inter homines; *phrasi obscurâ atque ignotâ, quæq; alibi non occurrit. Græci codices τῶν LXX. nonnulli habent ἐληλυθὼς ἐν ἀνδράσι, juxta hodiernam lectionem: alii (ut Complutensis editio) habent ἐν ἔτεσι, nempe legerunt* בַּשָּׁנִים*, quæ lectio omninò melior est, sicq; legendum videtur: nam* בָּא בַּשָּׁנִים *est* Provectus ætate, *idem*

nempe

nempe quod זָקֵן Senex: *duo autem illa*, Senex, *&* Provectus ætate, *conjungi interdum solent majoris emphaseos gratiâ.*

VIND. Quod ad lectionem hujus loci attinet, comprobatur ea per Massoram, & omnium codicum & Interpretum consensum. LXX. ἐν ἀνδράσι, juxta Hebræum. Quod quædam exemplaria habent ἐν ἔτεσι, glossema videtur esse alicujus, qui illud minus usitatum sic explicavit, vel, qui ita reddidit, sensum phraseos, non literam textus exprimere voluit. Vulgatus, qui vestigia Græcorum plerumq; sequitur, certè reddidit, *Grandævus inter viros.* Chaldæus Paraphrastes, סָב מִנֵּי בְּחִירַיָּא *Senex, numeratus inter electos* (viros), i. e. *fortes & inclytos.*

At, conqueritur Criticus, *lectionem hanc esse obscuram & ignotam*! Sed an propterea dici debet vitiosa & corrupta? An quia multa multis in Scriptura sunt obscura & ignota, ideò falsa & depravata? Obscuritas & ignorantia illa non est in Scriptura, sed in nobis, qui nec oculos, nec animum idoneum ad illam adferimus. Nostrum non est ea quæ non clarè videmus, vel intelligimus, rejicere vel corrigere. Si ignota nobis Phrasis est, discamus illam ex hoc loco Scripturæ, non autem tollamus: Si obscura, discamus ejus sensum ab aliis.

At, inquit, *omninò meliùs esset, si legeretur* בָּא בַשָּׁנִים: *hoc enim est*, Provectus ætate.

R. Melius esset, si sic legeretur in libris. Atqui non ita legitur. Ergo non est melius. Deinde cur melius est בָּא בַשָּׁנִים, quàm בָּא בָאֲנָשִׁים? ubi hæc Critici Phrasis legitur? Proferat ejus exemplum. Nullibi legitur in Scriptura. Si ergo illa phrasis בָּא בָאֲנָשִׁים ideò est obscura & ignota, quia nullibi aliàs occurrit, æquè obscura erit & hæc, בָּא בַשָּׁנִים quæ & ipsa nullibi occurrit. In hac autem æqualitate, cur non præferenda ea, quam Codices omnes habent, quam Interpretes omnes approbarunt, quàm nova hæc, quæ in nullo codice reperitur, quam Interpretes omnes ignorant? In Scriptura hoc sensu legitur aliquoties בָּא בַיָּמִים, sed בָּא בַשָּׁנִים nunquam. Audax itaque, temeraria & imperita est ista correctio.

Audiamus ergo doctiorum Interpretum de hac Phrasi sententiam.

Primò, Paraphrastes Chaldæus, uti vidimus, אֲנָשִׁים sumpsisse

videtur pro אישים *Viris inclytis & generosis*. Eum sequutus est R. Salomon, qui explicat; נמנה בכנסיית החשובים *Numeratus fuit in censu gravium & præstantium virorum*. Sic Rabbénu Jeschajah: בא בכלל אנשים חשובים והגונים. Abarbenel: *Refertur, quòd Isai tempore Saulis fuerit* זקן ונשוא פנים הוא הראש *Senex, & vir honoratus, caput. Hoc enim sibi vult, quod dicitur* בא באנשים.

Secundò, Talmudici in Tractatu Berachoth cap. 9. fol. 58. col. 1. explicant, *Veniēs cum Viris*, שהיה יוצא באוכלוסא ונכנס באוכלוסא *quòd fuerit egrediens cum populo, & ingrediens cum populo*, h. e. *quòd semper processerit multis viris stipatus, ipsum comitantibus honoris causâ*. Adducunt hanc expositionem etiam Kimchius & R. Levi ben Gerson.

Tertiò, R. David Kimchi: בא בָּאֲנָשִׁים, h. e. בְּאַנְשֵׁי הַזִּקְנָה וְהַחוּלְשָׁה *inter viros senii & debilitatis, senes & debiles, ut ægrè potuerit incedere. Sic Abraham dicitur* Senex & veniens in dies, *tempore senectutis & infirmitatis, quæ sunt prodromi mortis*. R. Levi ben Gerson: בא במדרגת אנשים הישישים *Venit in gradum virorum senum*.

Quartò, dicit Abarbenel, posse etiam sic exponi; *quòd fuerit Isai senex tempore Saulis, ac proinde non ipsemet amplius ad bellum progressus fuerit, sed loco suo miserit* אֲנָשִׁים Viros. *Hinc posteà dici*; Et abierunt tres filii Isai majores post Saulem ad bellum, v. 13. *ad indicandum sc. quòd loco patris sui in bellum abiverint, &c.*

Sententia tertia, quæ Kimchii est, videtur simplicissima, & textui convenientissima. Nam & אֱנוֹשׁ, licet variè usurpetur, tamen propriè & etymologiæ suæ ratione significat *Hominem infirmum, debilem, variisq; morbis & ærumnis obnoxium*. Sic בָּא בַאֲנָשִׁים nihil aliud est, quàm, *Ingressus inter infirmos*. Videantur etiam nostri Interpretes.

CRIT. II. SAM. VI. v. 2. Ut adducerent arcam Dei, אֲשֶׁר נִקְרָא שֵׁם שֵׁם יְיָ צְבָאוֹת *ubi Masorethæ accentum Revia superscripserunt priori* שֵׁם; *quasi hic esset sensus*; quæ (Arca) vocatur Nomen, nomen, inquam, Domini exercituum. *At hic est falsus sensus: Deus quidem censebatur habitare inter Cherubinos super Arcam, ita ut ubi erat arca, ibi censeretur Deus esse: at ipsa tamen Arca non vocabatur* יהוה, *quod nomen Deus sibi soli fecit proprium, noluit ulli præter se communicari. Itaque isthic vel expungendum est alterum* שֵׁם, *& prius punctandum*

ctandum est שָׁם Isthic, *hoc modo*, אֲשֶׁר נִקְרָא שָׁם יְהוָה Ubi (h.e. *super quam*) invocatur Dominus exercituum: *vel, si utrumque* שם *retineatur, alterum erit punctandum* שֵׁם Nomen, *alterum verò* שָׁם Ibi, *hoc modo*; אֲשֶׁר נִקְרָא שֵׁם שָׁם יְהוָה צְבָאוֹת, h.e. Ubi (vel, *super quam*) invocatur nomen Domini exercituum. *Dicitur autem*, Nomen Domini exercituum invocari super arcam; *non quod* Arca *vocaretur* יְהוָה צְבָאוֹת, *sed quia homines Deum adoraturi, Dei nomen invocaturi, ad Arcam convenirent, & ad illam se converterent, faciemq; obverterent.*

VIND. Negamus verò nos, ex superscripto accentu Reviâ priori שֵׁם, sensum exurgere falsum. Non uno, sed pluribus modis, cum accentu illo Reviâ, exponi possunt illa verba, ut sensus non falsus, sed verus, aptus, planus, commodus & conveniens ex eis exsurgat. Non enim puto, illos dum accentum illum ascriberent, eum sensum spectasse, quem inde hic ipse elicit. Ut de sensu horum verborum rectè judicari possit, adscribenda sunt verba etiam sequentia, quæ omisit Criticus. Ita habet versus ille: *Et surrexit, & abiit David omnisq; populus qui cum ipso erat de Baale-Jehuda, ad deportandam inde* אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נִקְרָא שֵׁם שֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים עָלָיו *Arcam Dei, &c.* Diversimodè exponuntur hæc verba ab Interpretibus:

Primò, ita possunt construi, ut cum אֲשֶׁר cohæreat ultima vox אֲשֶׁר עָלָיו נִקְרָא שֵׁם שֵׁם וגו עָלָיו hoc sensu: *Ad quam invocabatur Nomen, Nomen (inquam) Domini Dei exercituum, insidentis Cherubinis.* Sic reddit Tremellius, & alii. In hac Interpretatione nihil est coacti, vel contra grammaticam, nihil etiam falsi quoad sensum. Constructio enim hæc pleonastica pronominis affixi cum אֲשֶׁר in hac linguâ est frequentissima, cujus innumera, & in Bibliis, & in communi sermone Hebræo, ubique occurrunt exempla. Repetitionis illius nominis שֵׁם, multa passim occurrunt exempla, scribit R. Jesajas. Vide Thesaur. Gram. lib. 2. cap. 2. Et Deus aliquoties sic nominatur in Scriptura, nec uspiam hoc עָלָיו additur, etiam ubi Arcæ mentio præcessit. 1. Sam. 4. v. 4. *Et misit populus Schiluntem,* וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם אֵת אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה צְבָאוֹת יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים *& tulerunt inde Arcam fœderis Domini exercituum insidentis Cherubinis.* Sic in loco parallelo huic nostro 1. Chronic. 13. v. 16. legitur simpliciter, לְהַעֲלוֹת מִשָּׁם אֵת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים יְהוָה יוֹשֵׁב הַכְּרֻבִים

Vide & 2. Reg.19.v.15. Psal.80.v.2. Esa.37.v.16. Psal.99.v.1. An non sic, Accentu Reviâ manente, verus hinc emergit sensus?

Secundò, hac eadem constructione ita quoque possunt exponi, ut עַל in עָלָיו sumatur pro בַּעֲבוּר *Propter*, hoc sensu; *Propter quam* (arcam) *proclamatur & prædicatur Nomen Domini Dei exercituum, insidentis Cherubinis.* Nam, propter miracula varia, quæ Arcæ præsentiâ Israëlitis facta sunt, *mirabiliter divulgatum & proclamatum fuit Nomen Dei exercituum, tam inter Philistæos, quàm inter Israëlitas, quâ etiam de causa Nomen* שֵׁם *hîc bis repetitur*, scribit Abarbenel. Per Arcam notum factum fuit, Deum inter Israëlitas habitare. Hæc quoque expositio neque est contra proprietatem linguæ, quia עַל hoc sensu passim invenitur, neque contra sensus & rei veritatem.

Tertiò, sunt Interpretes, qui ita exponunt; *Quæ vocatur nomine, nomine, inquam, Dei exercituum insidentis Cherubinis, qui super eam*; quia scil. vocatur ARCA DEI, qui magnum & adorandum illud Nomen gerit. Vel ita; *Super quam invocatur nomen, nomen, inquam Dei, &c.* eodem sensu. Sic legitur 2. Chron. 6. v.33. לָדַעַת כִּי שִׁמְךָ נִקְרָא עַל הַבַּיִת הַזֶּה *Ad cognoscendum, quòd nomen tuum invocatur super domum hanc*, h. e. quòd vocetur Domus tua, & Domus Dei. Deut.28.v.10. *Et videbunt omnes populi terræ*, כִּי שֵׁם יְהוָה נִקְרָא עָלֶיךָ *quòd nomen Domini vocatum est super te*; h. e. quòd dicaris Dei populus. Esa.63.v.19. לֹא נִקְרָא שִׁמְךָ עֲלֵיהֶם *Non vocatum fuit nomen tuum super eos*, h. e. non vocati sunt de nomine tuo. Vide & Jerem.7.v.11.14.32.34. & 14.v.9. & 15.v.16. & 25.v.29. Dan.9.v.18. Amos 9. v.12. 2.Chron.7. v.14. &c. In hac interpretatione quid jure potest carpi, aut desiderari? Frequentissima enim est ista constructio verbi קָרָא, cum præpositione עַל. Cui ex his non aliquid sapit, eum nimis delicatum oportet habere palatum. Cur igitur aboleremus geminationem istam שֵׁם שֵׁם quæ singularem habet emphasin atque elegantiam, & in prioris locum substitueremus שָׁם, contra librorum Punctationem? Talmudici certè jam olim ita legerunt, uti videre est in Bava bathra cap.1.fol.14.a. ubi rationem inquirunt, quare שֵׁם ibi geminatum fuerit?

Præter hos sunt *quarto* loco quidam, qui Pronomen אֲשֶׁר referunt non ad *Arcam*, sed ad proximum nomen אֱלֹהִים hoc modo; *Cujus* (scil.Dei) *nomen, vocatur Nomen Dei exercituum, insidentis Cherubinis,*

rubinis, qui super eam. Præcedentes verò mihi meliùs arrident, & videntur planiores esse.

Quin & si maximè de verbo ad verbum reddamus, non dici potest, quòd nomen Tetragrammaton Arcæ hîc tribuatur, sed hic erit sensus: *Quæ* (arca) *vocatur; Nomen, Nomen, inquam Domini Dei exercituum insidentis Cherubinis est super eam*; h. e. quæ inde celebratur, quòd Deus illic se præsentem ostendat. Nam *Nomen Dei* nihil aliud est, quàm *Deus ipse.*

CRIT. HABAC. III. v. 2. *legitur; In medio annorum* חַיֵּיהוּ *Vivifica illud; sensu obscuro, nec plano. Planior esset, si legeretur,* חַוֵּיהוּ h. e. Edicito *illud, ut sit synonimum cum seq. verbo* תּוֹדִיעַ Notificabis. חוּה *Syris* Loqui *significat.*

VIND. In hoc capite tertio Habacuci continetur Canticum Habacuci, seu Oratio, quam iste Propheta, præscius calamitatum, quæ à Nabuchodonosore aliisque seu Babyloniorum seu Chaldæorum Regibus toto captivitatis tempore impenderent, fecit ad Deum, quâ primo loco, versu hoc secundo fatetur, animum suum vehementi terrore propter futuras calamitates perculsum, Deumque, de salute populi sui sollicitus, obtestatur, ne iratus permittat in diuturno & gravi ista captivitate deleri populum suum, sed in ira sua misericordiæ suæ recordetur, & clementer cum eo agat: Dicit ergo: יְהוָה שָׁמַעְתִּי שִׁמְעֲךָ יָרֵאתִי יְהוָה פָּעָלְךָ בְּקֶרֶב שָׁנִים חַיֵּיהוּ בְּקֶרֶב שָׁנִים תּוֹדִיעַ בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר *Domine audivi auditionem tuam, timui, Domine opus tuum in medio annorum vivifica* (h. e. in vita, salvum conserva) *in medio annorum notum fac, in ira misereri* (misericordiæ, vel, *ad miserendum, ut miserearis*) *recordare.* Videamus Interpretum expositiones. R. David Kimchi: Domine audivi auditionem tuam, h. e. *Audivi vocem prophetiæ dicentem ad me diuturnitatem captivitatis istius, in qua futuri sunt Israëlitæ,* & timui, *h. e. anxius fui, quâ ratione Israëlitæ possint subsistere per tot annos* in medio inimicorum suorum, *idcirco oro coram te, & dico;* Domine opus tuum in medio annorum vivifica; *h. e. Israelem, quos tu fecisti, qui sunt tuum opus, sicut dicitur;* Super opus manuum mearum præcipite mihi, *Esa. 45. v. 11. Item;* Ipse fecit te & præparavit te, *Deuter. 32. v. 6.* Vivifica illud, *h. e. vivifica, conserva eum in medio annorum istorum longorum quibus futurus est in captivitate, ne consumatur in medio inimicorum suorum.* In medio annorum notum fac, *h. e. in medio*

medio annorum istorum notum fac verbum tuum, quod promisisti ipsis; Quin & quùm ipsi futuri sunt in terra inimicorum suorum, non reprobabo eos, neque abominabor eos, *Levit.26.v.44.* Hunc sensum pleriq; & præstantiores Interpretes amplectuntur & sequuntur omnes. Quid in eo itaque minus planum desideret Criticus, debuisset dicere & exponere: חַיֵּה est *Vivificare, Vivum, salvum, incolumem conservare & præstare,* vel etiam, si ad ædificia & opera referatur, *Reficere, Instaurare quæ diruta sunt & destructa.* Quomodo hæc significatio non conveniat vel scopo prophetæ, vel cæteris Prophetæ verbis, cur non edisserit qui Criticum vult agere? Interpretes consulat Lector ipse, Calvinum, Tremellium & Junium, Drusium, alios, qui in Prophetas scripserunt. Tædet enim in re adeò plana ipsorum scrinia compilare, & huc transferre. Debuisset etiam rationem reddere, cur planior esset lectio, si legeretur חַוֵּהוּ *Edicito illud.* Nam quod ait, *Ut sit synonimum cum seq. verbo* תּוֹדִיעַ, nulla est ratio; Quid enim cogit aut requirit, ut ejus sit synonimum: quis Critico dixit, Prophetam cùm hæc scriberet duo synonima adhibuisse? Annon planius & meliùs fluit oratio Prophetæ, si oret, ut Deus suum opus *conservet atque instauret,* quàm ut illud *Edicat?* Addit; חַוֵּה *Syris* Loqui *significat.* Quid inde? An propterea hìc ita legendum, vel aptè ad scopum & propositum Prophetæ competit ista significatio? Quin & si competeret, quid necesse foret, ex lingua Syra eam repetere, cùm in lingua Hebræa, & in ipsis Bibliis hoc significato reperiatur verbum חוה? Psal.19.v.3. Jobi 15.v.17. & 32.v.7.10.17. & 36.v.2.

R. Salomon paulò aliter, nihil tamen in hac lectione desideravit. Sic ille; Domine audivi auditionem tuam; *inde à seculo, quomodo perpetuò vindictam sumas ab irritantibus te, & jam impium hunc (Nabuchodonosorum) toleras:* Timui; *Dixi, quomodo mutata est proprietas judicii propter iniquitatem Israëlis?* Opus tuum in medio annorum vivifica; *Vivifica opus tuum pristinum, quo fuisti ulciscens nos ab inimicis nostris, in medio annorum angustiæ, in qua habitabamus,* חַיֵּיהוּ Vivifica illud, *hoc est,* עוֹרְרֵהוּ וַהֲשִׁיבֵהוּ Resuscita, & Reducito illud postliminio, *& in medio annorum istorum notam fac illud.* Ita si maximè per *Opus* non intelligatur Populus vel Ecclesia Israëlitica, sed Judicia Dei; tamen non quadraret lectio illa Critici, nec ulla necessitas foret in lectione recepta quicquam emendandi, quia & sic ele-

sic elegantissimè convenit. Quocunque modo intelligatur, planior, aptior, elegantior, & majestati Propheticæ dignior cuivis videbitur lectio recepta, quàm nova ista Critici conjectura.

CRIT. I. SAM. XIII. v. 5. *Philistæi dicuntur congregati adversus Israëlitas, cum 30000. curruum, & 6000. equitum. Atqui nunquam tanta est curruum armatorum & falcatorum copia, quanta equitum. Itáque videtur omninò legendum*, Tria millia curruum, *non verò*, Triginta millia: *sic enim apta erit proportio equitum & curruum, nempe dupla: & facilis lapsus ex* שְׁלֹשׁ *in* שְׁלֹשִׁים, *cujus exempla alia sunt suprà allata. Vel si retinenda est lectio illa 30000. curruum, augendus erit numerus equitum, dicendumq; erit 60000. equitum, ut rursus sit dupla equitum & curruum proportio, qualis solet esse. Sed nimius videtur esse ille curruum & equitum numerus, ideoq; priorem conjecturam isti præferrem.*

VIND. Iniqua & scandalosa conjectura! Nam & codices omnes malæ arguit fidei, & prophanis hominibus ad suspectas reddendas inq; dubiam vocandas alias similes narrationes, ansam præbet. Quippe cùm aliàs non desint, qui multarum historiarum, præsertim vel hominum, vel aliarum rerum maximos numeros, tanquam parum credibiles, rideant, & commatis suis excipiant, quid non facient inposterum, ubi exemplo suo sibi præeuntem videbunt Sacrum Criticum? Audacia non calamo, sed aliis mediis compescenda! Codices Hebræi, LXX. Græci, Chaldæus, Latinus, omnesq; Interpretes veteres ita legerunt. Quis ergo nisi impius & prophanus, dubitare ausit, verum esse quod hic dicitur? Duobus autem modis, qui hoc verum esse possit, docent. *Primò*, si ad literam & propriè accipiatur, non prorsus impossibilem videri debere hunc curruum numerum: quia Philistæi gens erant potens, & curribus valens, ut & Ægyptii, curruumque falcatorum semper in Oriente magna fuit copia: & fieri etiam potuisse, ut cùm in tam angusta regione, vix tantus curruum numerus repertus fuerit, Tyriorum auxiliares copias sibi adjunxerint, & sic unà cum illis tot curruum & equitum millia congregârint. Eccles. 46. v. 20. *Et intonuit de cœlo Dominus, & in sonitu magno auditam fecit vocem suam, & contrivit principes Tyriorum, & omnes duces Philistæorum. Secundò* dicunt, *Currus* posse sumi pro militibus ex curribus pugnantibus. Sic Lyranus: *Non est verisimile, ait, quòd*

tot essent currus: sed accipitur hic numerus hominum in curribus existentium: quia tunc temporis in curribus pugnabant pro magna parte, ut habetur in pluribus locis Scripturæ. Hæc Interpretibus multis non displicent, nec quisquam eorum numerum hîc positum in dubium vocavit, præter unum hunc novum & prophanum Criticum. Utcunque sit aut nobis videatur impar proportio, tamen nonnisi prophanæ, & ad atheismum accedentis mentis est, ea in dubium vocare, quæ Sacri codices unanimi consensu testantur. Hoc revera est, quod Hebræi ajunt, שרא בה נרגא ויקצץ בנטיעותיה *Securi in Sacra Scriptura hortum grassari, & plantas ejus succidere.*

D. Hieronymus Epistolâ ad Vitalem, ubi ex annorum supputatione docet, Salomonem & Achasum ante pubertatis annos genuisse liberos; in hujus rei Veritatem & rationem inquirens, scribit inter cætera: *Et si quidem in historiis aliter haberent LXX. Interpretes, aliter Hebraica veritas, confugere poteramus ad solita præsidia, & arcem linguæ tenere vernaculæ: nunc verò cùm & ipsum authenticum, & cæteri Interpretes pari authoritate consentiant, non in Scriptura, sed in sensu est difficultas. Quis enim crederet mortalium, ut undecim annorum puer generaret filium? Multa & alia dicuntur in Scripturis, quæ videntur incredibilia, & tamen vera sunt. Neque enim valet natura, contra naturæ Dominum: aut potest vas figulo dicere, Quare me ita fecisti, aut ita? Licet quod pro miraculo, signo atque portento fit, legem naturæ facere non posit, &c.* Notentur in his verbis principia, quæ supponit D. Hieronymus:

1. Si inter LXX. & Hebraicam veritatem sit discrepantia, recurrendum esse ad linguam Originalem, & Textum authenticum Hebræum, velut ad arcem.

2. Ubi Authenticum & cæteri Interpretes consentiunt, ibi de veritate Scripturæ non esse dubitandum, neque difficultatem hærere in Scriptura, sed in sensu, ac proinde Intellectu nostro.

3. Si quæ maximè supra fidem & incredibilia dicantur in Scripturis, credendum tamen, illa esse vera.

CRIT. II. SAM. XV. v.7. *Absalom, postquam ab exilio ex Gessur redisset, dicitur* in fine quadraginta annorum *ivisse Hebronem, atque istbic adversus patrem conspirasse. R. Josue in Seder Olam hos annos numerat ab æra Regni, sive ab inauguratione Saulis. At nullum ejusmodi exemplum occurrit in Scriptura, computandi annos à tali initio. Imò enim*

cùm Saul fuerit à Deo rejectus, æra regni ducenda potiùs fuisset a Davidis, quàm a Saulis inauguratione. Non potuit autem hæc historia contigisse quadragesimo à Davidis inauguratione anno. David enim 40. duntaxat annos regnavit, ultimo autem regni sui anno David erat effœtus: at in hoc bello fuit vegetus ac vividus. Itaque legi mallem אַרְבַּע *pro* אַרְבָּעִים, *ut hoc dicatur factum esse* quarto postquam ab exilio rediisset Abſalom anno. *Et plura ejusmodi suprà allata sunt numerorum exempla, in quibus plurale positum est pro singulari, sive Decades pro Monadibus. Hoc verò longè simplicius est, minusq; coactum. Atque sic sanè legit Josephus lib. 7. Antiq. Jud. cap. 8. Sic enim rem refert:* Μετὰ δὲ τὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καταλλαγὴν τεσσάρων ἐτῶν ἤδη παρεληλυθότων, ἐδεῖτο προσελθὼν, εἰς Χεβρῶνα συγχωρῆσαι, *&c. Quam lectionem sequitur etiam Theodoretus, ut veriorem, rem eandem narrans, uti annotat Nobilius ad locum illum 2.Sam.15.v.7. in editione Romanâ* τῶν *LXX.*

VIND. Quod ad hanc difficultatem attinet, ſine neceſsitate ſollicitatur recepta Codicum Hebraicorum lectio, quia via inveniri poteſt, eam non minus commodè tuendi, quàm ſi pro *Quadraginta* ſubſtituamus *Quatuor.* Id ut appareat, apponemus hîc ſententias Interpretum, & quidem primò Hebræorum, deinde etiam Chriſtianorum.

R. David Kimchi ſcribit ad hunc locum: *Rabbini nostri b. m. dixerunt, 40. hos annos supputandos esse ab eo tempore, quo Israëlitæ petierunt Regem; Dicunt autem, Annum illum, quo regem petierunt, fuisse annum decimum Samuelis, & Saulem cum Samuele regnasse annum unum, duos verò regnasse per se seu solum, unde emergunt 3. anni, quibus si addas 37. Davidis, habes 40. Trigesimo septimo enim Davidis rebellavit Absalom. Tempus verò hoc dicitur de rebellione Absalomi, quasi diceretur; In fine quadraginta annorum, ex quo petierunt sibi regem Israëlitæ, orta est rebellio in regno ipsorum, & occisi sunt tot ex Israëlitis.* Hactenus Kimchi. Expoſitio autem hæc Rabbinorum legitur in Talmud Naſir fol. 5. 1. & in Temúrah fol. 14. 2. ubi vide Gloſſam prolixè. Videatur & Seder olam.

R. Salomon: *A' fine quadraginta annorum, ex quo petierunt Israëlitæ Regem à Samuele, contigit rebellio in regno.*

R. Levi ben Gerſon: *Potest dici, istos 40. annos incepisse ab eo tempore quo ortum est regnum in Israele, h.e. à tempore unctionis Saulis: Vel ab eo tempore quo unctus fuit David. Et fortassis per Prophetiam indica-*

tum fuit, quòd 40. annis duraturum esset regnum Davidis, & proinde Absalom cogitavit, tunc adesse tempus, quo regnum sit recessurum à Davide, ac propterea effectum sortiturum consilium suum de interimendo Davide, ut regnum ad se devolvatur.

Rabbénu Jeschájah: *Et fuit à fine 40. annorum, ex quo petierunt Regem à Samuele. Possunt etiam isti 40. anni intelligi de regno Davidis, quia sub finem annorum ejus contigit hæc historia.*

Abarbenel: *Jam scripsi, & rationibus evidentibus ostendi, non posse hoc explicari de eo tempore, quo Saul rex fuit cōstitutus, quia ab eo tempore plures quàm quinquaginta anni effluxerunt: sed 40. isti anni exponendi sunt de annis regni Davidis; quia fuerunt* בקירוב *propè, ferè 40. anni quòd Rex creatus fuerit, & fuit 30. annorum cùm regnaret. Unde fuit tunc* קירוב *propè 70. annorum senex, & debilis valdè. Dicuntur etiam 40. isti anni de annis Absalomi, nati in Chebron sub initium regni Patris sui, ut tùm propè annorum 40. fuerit, quibus annis (cui ætati) competit & prudentia & fortitudo bellica. Quia itaque non præcisè & exactè fuerunt 40. anni, ideò dicitur;* Et fuit מקץ à fine vel circa finem quadraginta annorū, *h.e. in Denario quarto, sicut dicitur;* מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים A' fine septem annorum facies intermissionem; Deut. 15. v. 1. *cujus sensus non est,* perfectè in fine septem annorum, sed; *In anno septimo.* Annus enim septimus erat annus Intermissionis.

Ita secundum Hebræos duobus modis potest hoc exponi, vel, A' regno Saulis, vel etiam ab inauguratione Davidis, circa extremam ejus ætatem. Et hoc quoq; volunt permovisse Absalomum, ut tentaret regnum sibi vendicare. Hinc præcedentibus verbis subjicit Abarbenel: *Præmittit hoc* (hanc temporis circumstantiam) *Scriptura, ad indicandum, quòd hoc etiam fuerit ex causis impellentibus Absalomum ad Regnum affectandum; Patris, inquam, sui grandior ætas:* Ubi verò habetur, quod Criticus ait; *Tempore hujus rebellionis Absalomicæ, Davidem fuisse adhuc vividum ac vegetum?* Ipse hoc dicit. Debuisset ex Scriptura probare. Contrarium enim docent Hebræi.

Cum his consentiunt Interpretes quoque nostri, quos ego vidi, plerique. Lyranus: *Aliqui libri habent,* Post quatuor annos; *qui accipiunt à fuga Absalomi usque tunc. Sed istam literam esse falsam patet ex duobus:* Primò, *quòd à fuga Absalom usque tunc cucurrit majus tempus: quia post dictam fugam Absalon mansit in Geschur tribus annis, ut habetur*

betur suprà cap.13. in fine. Item post ejus revocationem mansit in Jerusalem duobus annis, antequam videret faciem Regis, ut habetur suprà cap.14. & sic in sexto anno faciem Regis vidit, & perfectè reconciliatus fuit. Et postea fecit sibi currum, & equites, & corda populi sibi attraxit, ut prædictum est: quæ non potuerunt fieri in tam brevi tempore, quando ad minus currerent ibi duo anni aut circiter. Et sic antequam conspirasset in Hebron contra patrem, jam transierunt septem anni vel octo. Secundò *hoc apparet, quòd Hebraica veritas, & libri nostri correcti habent hîc* Quadraginta, *& non*, Quatuor; *ex quo patet literam* (quæ sc. habet *Quatuor*) *fuisse corruptam vitio Scriptorum. Isti autem 40. anni variè computantur. In libro enim de Hebraicis Nominibus dicitur, quòd hæc computatio incipit à tempore, quo Saul interfecit Sacerdotes, ut habetur suprà lib.1. cap.22. & terminatur in conspiratione Absalom contra patrem suum. Cujus ratio est, quòd David fuit causa & occasio aliquo modo dictæ occisionis. Licet enim non peccaverit petendo panes & gladium ab Abimelech Sacerdote, & celando ei fugam suam, prout ibidem dictum fuit; tamen in hoc peccavit, quòd nimis patenter hoc fecit. Ex quo enim sciebat, ibi esse Doeg Idumeum, de quo timebat probabiliter, quòd ista Sauli referret, ut ibidem dicitur, debuit facere ita secretè, quòd lateret ipsum Doeg. Et ideò hîc fit mentio illius temporis, quia culpa illa ipsius in parte causa fuit hujus rebellionis Absalomi contra ipsum. Nec obstat, quod prædictum est, hanc rebellionem evenisse propter peccatum David cum Bersabee, quia plura peccata possunt benè esse causæ partiales unius pœnæ à Deo inferendæ. R. Salomon dicit, quòd isti 40. anni incipiunt à tempore, quo populus Israel petivit Regem, & simpliciter habere voluit contra Samuelis persuasionem, ut habetur suprà 1. lib. cap.8. Et fit memoria hîc illius temporis in rebellione ipsius Absalom contra patrem, quod primâ facie videbatur magnum malum, quasi Scriptura reduceret ad memoriam dictum Samuelis, videlicet; quòd petitio populi de institutione Regis non erat ad bonum.*

Conradus Pellicanus: (A' fine quadraginta annorum). *Hoc vel ab unctione primi regis Saulis, vel ab illius morte, cùm jam in Hebron assumeretur pro Rege, supputandum videtur, ut sit sensus;* Cùm David ferè quadraginta annos regnasset, & putaretur propediem cessaturus vel moriturus; *circa finem scilicet regni sui, paulò ante quadragesimum annum, etiamsi duobus vel tribus annis postea regnaverit. Non sunt enim numeri in Scripturis semper cum præcisione intelligendi; maxi-*

mè cùm antiqua aliquando exemplaria non Quadraginta, *ut Hebræus, sed* Quatuor *tantùm habuerint, falsò.*

Petrus Martyr: *Quando hæc gesta fuerint, proponitur*; A' fine quadraginta annorum. *Interpretes non omnes consentiunt de ista computatione.* Alii *rationem subducunt à primo tempore, quo Israëlitæ petierunt Regem, quasi nunc castigandi essent. Sed Scriptura Sacra obstat, quæ causam hujus seditionis facit, non Petitionem Regis, sed Peccatum Davidis. David, qui potissimùm hic castigabatur, non peccavit in ista petitione.* Alii *hos annos numerant à cæde Sacerdotum, factâ in Nobe à Saule, quòd David ibi culpam aliquam sustinuerit. Occultiùs cum Sacerdote agere poterat, ut daret ei panes, ne Doeg Idumeus cognosceret. Sed frustra videntur hæc dici: quia Scriptura ostendit, qua de causa ista evenerint, nempe ut David puniretur, non propter cædem Sacerdotum, sed propter adulterium & homicidium. Ab illo scopo proposito non debemus temerè discedere.* Sunt, *qui istos annos supputare velint à prima unctione Davidis. Hoc autem verisimile non est, quia ista unctio fuit occulta. Supputationes autem à rebus claris & evidentibus solent sumi, quemadmodum ab egressu ex Aegypto.* Sunt, *qui* 40. *istos annos volunt fuisse Jubilæi tunc currentis. Sed quare Scriptura nunc tantùm ita supputet, non videtur probabilis ratio reddi posse.* Ego *simpliciter existimarem, illos annos fluxisse à tempore quo regnare cæpit David. Fuit ultimus ille annus regni, quo ei tanta calamitas contigit. Puto me certam annorum rationem habere hujus opinionis. David vixit* 70. *regnavit* 40. *annis, partim in Hebron, partim in Jerusalem. Successit illi Salomon, qui cùm cæpit regnare, fuit circiter annorum* 11. *aut* 12. *Natus autem est post commissum adulterium. Igitur cùm peccavit David, fuit* 58. *vel* 59. *annorum. Si enim à* 70. *auferas* 11. *supersunt* 59. *Postquam hæc acta sunt, consequutum est stuprum* Thamaræ. *Absalon siluit per duos annos, postea occidit fratrem, & fugit in Gessur, ibi per triennium egit: reversus est: duobus annis non vidit faciem Regis: postea per duos annos molitus est conspirationem. Colliguntur nunc* 9. *anni. Ferè igitur septuagenarius erat David cùm hæc acciderent: anni respondent. Unde R. Levi ben Gerson*; Fortè vulgata, *inquit*, erat fama, Davidem ultra 40. annos non regnaturum. *Unde Absalon perpendens hanc occasionem arripuit, quasi dicat; Nisi ego invasero regnum, alius occupabit. Scio esse, qui legendum dicant*, Post quatuor annos. *Videntur id ex Josepho hausisse. Latina versio etiam sic habet. Sed* (NB) *non est nobis integrum, le-*

ctionem

ctionem mutare. Hæc ille. Ita ejus sententia coincidit cum Abarbenelis, quam paulò antè vidimus.

Sanctius Jesuita, in librum Regum prolixè agit de hac difficultate; Primò scribit de lectione hujus loci in genere: *Hoc factum esse dicitur*, Post 40. annos. *Sed est valdè obscurum, unde horum annorum ducendum sit principium. Quidam legendum esse putant non* Quadraginta, *sed* Quatuor, *quæ lectio videtur superioribus saculis fuisse non infrequens, ut dicunt hic Cajetanus & Abulensis: quod tenent Codices Gothici, & quos habuêre Lyra, Petrus Comestor, Dionysius & Hugo: Sed jam eò communiter feruntur omnes, ut* Quadraginta *cum Vulgatis codicibus legant, quos nunc habemus à Sixto correctos. Neque Hebræi aliter explicari possunt, cùm habeant* ארבעים *quod sine dubio non* Quatuor, *sed* Quadraginta *valet. Sanè si* Quatuor *haberemus, non esset obscurum conjectare, quodnam esset hujus numeri exordium; nempe à restituto in urbem Absalone, aut ex quo ad Regiam consuetudinem & faciem admissus est. Sed quia hæc lectio jam est ab approbatis codicibus rejecta, & ab omnibus penè Interpretibus explosa,* Quadraginta annorum *initium exploremus necesse est.* Deinde recenset varias Sententias: & 1. quidem eorum, qui horum annorum exordium sumunt, ex quo Sacerdotes occisi sunt à Saule. Quam rejicit & refutat: neque, uti vidimus, Hebræi quicquam de ea sciunt: 2. sententiam Hebræorum, qui hunc annorum numerum ordiuntur, vel ab eo tempore, quo mutata est in Israële administrationis forma, & pro Judicibus, qui priùs præfuêre, suffecti sunt Reges, quod eodem penè tempore contigit: vel ab Unctione Davidis in Regem per Samuelem. Quæ duæ sententiæ ipsi non displicent. *Et* Priorem *quidem inde probat; 1. quòd usitatum sit, tam apud Sacros, quàm apud profanos Scriptores, ab aliqua re maximè notâ rationem ac seriem temporum metiri; inprimis etiam à Reipublicæ, si quæ magna acciderit, mutatione, &c. 2. quòd hæc supputatio historiæ conveniat.* Id ita demonstrat: *Assumo,* inquit, *2. annos ex Regno Saulis, 2. ex regno Davidis, antequam Absalon nasceretur in Hebrôn, aut potiùs 3: quia Tertius natus esse traditur lib. 2. cap. 3. Adde nunc annos Absalonis, qui supra 30. esse videntur, cùm duos filios suscepisse dicatur antè hoc tempus cap. 14. v. 27. & cùm regnum ambiret, & ad se plurimos suâ authoritate pellexerit, credibile est, ætate fuisse regno administrando maturâ. Ex his summa conficitur* Annorum 40. *Adde quòd ex usu Scripturæ, imperfectorum*

rum numerorum sive perfectos excedant, sive à perfectis deficiant, dummodo multi non sint, haberi ratio non solet. Id verò usitatum esse in Scriptura, docet Augustinus lib.15. de Civitate Dei cap.24. ubi Noe 500. annorum fuisse dicitur; cùm tamen annos haberet non plures 480. Intelligendum est, inquit, hoc Deum dixisse, cùm circa finem 500. annorum esset Noe, i. e. 480. ageret: quos more suo Scriptura 500. vocat, nomine totius maximam partem plerumque significans. Idem docuit Eucherius lib.1. Comment. in Genesim cap.37. Ex his solvitur id, quod in hanc nostram cogitationem objicitur; Tres annos exiguum nimis spatium videri, quo David tot fecisse videatur, quot fecisse legitur postquam occiso filio in Regnum restitutus est: *Primùm, quia triennale spatium exiguum non est, ut multò etiam plura peragi non potuerint. Deinde, quia, juxta Regulam proximè adductam, fortaßè post hoc tempus plus annis 5. vitam produxit. Sed dices adhuc; Sub extrema vitæ tempora Davidem septuagenarium sic fuisse à Senectute debilem, ut cùm operiretur vestibus non potuerit calefieri: ast hoc tempore egressus fuit pedes, & illa subiit, quæ nullus nisi robusto corpore aut posset, aut auderet: imò & cornu sumpsit contra Palæstinos, ubi vitæ periculum adiit, quod non effugisset, nisi maturè subvenisset Abisai, cap.21. v.16. His ego respondeo, quinquennali aut etiam triennali spatio magnam fieri mutationem in ætate jam deflexa, ut quotidiè in nobis ipsis experimur: neque, ut suo dicemus loco, spatium illud longum fuit, quod pedibus confecit David. Quod autem cap.21. pugnando defecerit, argumento est, in senili corpore exhaustas esse vires. Quare hæc sententia nihil habet, quod vehementer urgeat in oppositum.* De Posteriore sententia ita porrò scribit: *Quod si hanc annorum summam à prima Davidis unctione deducas, non videtur habere aliquid admodum distortum. Cùm enim Rex hic magno apud omnes in honore fuerit, dies ille, quo à Samuele solenni atque legitimâ ceremoniâ designatus est, observatus fuit, ut apparet. Sanè in natali Servatoris nostri die, ab Unctione Davidis in Regem, tanquam à re maximè nota & celebri, anni numerantur, qui ad Christum natum intercessere. Ubi cùm alia tempora, & seculorum illustrißima signa præceßissent in Kalendario, ut Mundi Creatio, Universale Diluvium, Abrahæ nativitas, Egressus Israëlis de Aegypto, tandem dicitur, Ab unctione David in Regem, anno millesimo trigesimo secundo, natum esse Christum.* Hactenus ille, in cujus verbis habemus & lectionis Hebrææ confirmationem, & responsum simul ad Objectionem à Critico de ætate Davidis natam.

Tre-

Tremellius & Junius exponunt, *De Annis regni Davidis.* Munsterus, & Vatablus, *à tempore quo Israëlitæ petierunt sibi dari Regem.* Quæ duæ sententiæ, uti ex hactenus dictis intelleximus, non ita longè à se invicem distant, ut non invicem consistere, & ambæ huc accommodari queant.

Quod verò nonnulli horum Interpretum scribunt, Libros quosdam habere *Quatuor*, non *Quadraginta*, cave intelligas de libris Hebræorum: Illi enim constanter habent *Quadraginta*: sed intelligitur de quibusdam Libris Latinis olim, qui ita legisse videntur. Sed illi constanti & uniformi lectioni Hebraicæ nihil possunt præjudicare, præsertim cùm hodiè prorsus explosa atque adeò sepulta sit illa lectio. Et tamen temerarius noster Criticus de novo eam revocare, & in theatrum audet producere, tanquam novam & à se excogitatam conjecturam.

Josephi authoritas Hebræorum codicum fidei nihil potest derogare. Nemo, cui sana mens est, judicabit, in iis locis, ubi discrepantia historica est inter Josephum, & Textum sacrum Hebraicum, Josephum potiùs quàm hunc audiendum esse.

Audiatur ad hunc locum D. Hieronymus in Quæstionibus Hebraicis in libris Regum: *Quadragesimus, inquit, agebatur annus ex eo tempore, quo Saul Nobe civitatem cum Sacerdotibus octoginta quinq; propter David interemit. Et idcirco hìc idem quadragesimus annus ponitur, ut monstretur, Divinam ultionem suscitari super David, eò quòd Abimelech sacerdotem fefellerit, & propter eum tot sacerdotum cædes facta fuerit. Cave lector plerosque mendosos codices, in quibus scriptum invenitur*, Post quatuor; *non*; Post quadraginta annos; *In veracioribus verò codicibus, & in Hebraica veritate, non* Quatuor, *sed* Quadraginta *scribuntur anni. Si verò contentiosus quis eosdem quatuor annos astruere voluerit ab eo tempore quo Absalom Amnon fratrem suum interfecit, usque ad illud tempus, quo patri dixit*; Vadam & reddam vota mea, quæ vovi Domino in Hebron; *perspicuè se errare, si diligenter perscrutatus fuerit, inveniet; cùm utique Absalom, interfecto Amnon, in Gessur apud Tolmai regem tribus annis, & in Jerusalem, inde revocatus non viso patre duobus moratus fuerit annis, & sexto anno faciem Patris viderit, & contra eum perduellionem præparaverit. Votum namque se vovisse mentiendo dixit, id est, orationem facturum in loco quo requiescunt Abraham, Isaac, & Jacob.* In his verbis D. Hieronymus

1. monet lectorem ut sibi caveat à codicibus, in quibus legitur *Quatuor*, eosque vocat *mendosos*: Criticus contrà: 2. Codices illos, tam Latinos, quàm Hebraicos, qui legunt *Quadraginta*, probat, & illos quidem *Veraciores*, hos, *Hebraicam* appellat *Veritatem*: Criticus contrà: 3. Lectionem Hebraicam, tanquam *veram*, rationibus astruit & confirmat: Criticus contrà: 4. Eos qui Lectionem *Quatuor annorum* astruere voluerint, quod & Criticus facit, vocat *contentiosos*, utpote Hebraicæ veritati resistentes, eosque refellit. Ita sc. D. Hieronymi judicium δὶς διὰ πασῶν à Capelliano distat. Cui plus tribuendum, facilè Lector judicabit. Quid Capra contra Leonem? Sapientes veteri vino utuntur.

Quî verò *simplicior, & minùs coacta* sit Textûs correctio, quàm conciliatio & commoda expositio, ego non capio. Meo judicio, nihil magis violentum, durum, & coactum est; nisi quis persuadere conetur, meliorem esse viam curandi per ferrum & ignem, quàm per linimenta & emplastra. An melius est membrum dislocatum vel ruptum, abscindere, vel caustico amburere, quàm artificiosè restituere? &c.

CRIT. II. SAM. VI. v. 1. *David dicitur congregasse omnes viros electos Israëlis* שְׁלשִׁים אָלֶף Triginta millia. *At ex 1. Chronic. 12. liquet, legendum esse potiùs* שלש מאות אלף Trecenta millia: *etenim istbic dicuntur 340000. hominum ex toto Israële venisse Hebronem ad Davidem, ut eum Jerosolymam deducerent, regemq; istbic constituerent. Arca autem fuit tum temporis Jerosolymam deducta, ut liquet ex 1. Chronic. 13. v. 1.*

VIND. Præceps & temeraria conjectura, quia omnes libri ita legunt, & parum accuratè rei hujus gestæ descriptionem edit. Verba 2. Sam. 6. v. 1. ita habent: וַיֹּסֶף עוֹד דָּוִד אֶת כָּל בָּחוּר בְּיִשְׂרָאֵל שְׁלשִׁים אָלֶף *Et collegit iterum David omnes selectiores in Israële, triginta millia*; vel, *Et addidit* (sc. colligere, h. e. *denuò collegit ex Selectioribus in Israële triginta millia*). Ubi Interpretes attendunt ad particulam עוד *Adhuc, Iterum, Denuò*, eamque non frustrà volunt adhibitam; & ad verbum וַיֹּסֶף *Et addidit, perrexit*. Hinc enim colligunt, aliam hîc Collectionem populi indigitari. Duas enim volunt fuisse factas: *primam*, in Hebron ad Davidis inaugurationem in Regem, quæ præcessit & est major illa summa, 1. Chronic. 12. *secundam*, ad comitandam & deducendam arcam, de qua agatur

1. Chron. 13.

2. Chron.13. inprimis v.5. & 2.Sam.6.v.1. Ita si intelligatur, nihil hîc mutandum occurrit. Videamus Interpretes.

R. Salomon: *Quia antea jam ad ipsum congregati fuerunt, & hæc præsens est* אֲסִיפָה שְׁנִיָּה *Collectio secunda; ideò dicitur* וַיֹּסֶף Et addidit, sc. colligere.

Rabbenu Jeschájah: וַיֹּסֶף עוֹד; *Scriptura, seu ratio loquendi concisa est, pro* וַיֹּסֶף דָּוִד עוֹד לִקְבֹּץ Et perrexit David insuper colligere: *Et sic interpretatus est Jonathan:* ואוסיף עוד דָּוִד לְמִיכְנַשׁ: Omnem electum in Israële, *h. e. selectiores & præstantiores in Israële, ut deducerent Arcam. Et quòd dicit,* עוֹד Adhuc, Insuper, *ideò facit, quia Collectio una antè facta fuerat, cùm eum regem constituissent, & ad ipsum venissent omnes seniores Israëlis: nunc denuò collegit omnes seniores ad deducendam Arcam.*

R. David Kimchi: וַיֹּסֶף *idem est quod* וַיֶּאֱסֹף Et collegit, congregavit, *& radix ejus est* אָסַף. Sic, וַיּוֹחֶר Et moratus est, 2.Sam.20. *v.*5. *à radice* אָחַר. *Item,* תֹּסֵף Colligis spiritum eorum, & exspirant, Psal. 104. v. 29. *pro* תֶּאֱסֹף. *Potest tamen etiam literaliter exponi, ex significatione* Addendi, *à verbo* יָסַף, *quasi diceretur,* Addidit adhuc colligere. *Et sic exposuit Jonathan.* עוֹד Adhuc *verò additur, quia jam fuerant multi ex Israële cum ipso, quùm Regem eum constituissent: & sic quoque in bello hoc cum Philisteis. Hoc verò factum est, cùm deducenda esset Arca. Sic arguitur ex libro Chronicorum* (ubi plenius hæc narrantur).

Abarbenel: *Scriptura refert, quòd David* עוֹד *adhuc, denuò collegerit omnes selectos in Israële;* h.e. *quòd præter eos quos collegerat ad bellum Philistæorum, denuò collegerit hos ad deducendam & comitandam Arcam. Ad hoc verò collegit duntaxat* הבחורים *Selectiores; Licet enim non esset negotium bellicum, ut robore & fortitudine præcellentibus opus habuisse videretur; tamen cogitavit fieri posse, ut Philistæi venirent, & Arcam ipsis eriperent,* (sicut sc. fecerant tempore Saulis). *Ad eam itaq; ab inimicis custodiendam, collegit istos* בחורים *selectos, vel juvenes. Fortaßis etiam collegit eos, ut saltarent ante Arcam* (sicut David fecisse dicitur 2.Sam.6.16.) *quia hoc magis decet Juvenes* (quàm alios).

R. Samuel Laniado eòdem tendit, unde putat, *per* בָּחוּר *non intelligendos esse Juvenes ætate, sed Viros selectiores & insigniores ex toto Israële; quia decens fuerit, ut Arcam Dei præstantißimam, præstantißimi quoque comitarentur.*

Tremellius & Junius: Postea congregavit iterum David) *h. e. secundò: nam bis eam ob causam Davidem congregasse Israëlitas, docetur 1. Chronic. 13.*

Petrus Martyr: *Dimittit* (David) *praecones in omnes partes regni: advocat ad se 30000. lectissimorum hominum: postremò jubet adesse totum populum, à Sichor usque ad Emath* (*Isti sunt fines Judaea ab Austro in Septentrionem*). *Convenerant jam antea magno numero ad celebrandum inaugurationem Davidis. Adhuc tamen David jubet adesse plures, &c.* Sic alii.

In Notis ad Biblia Gallica: *Ayant assemblé tout le peuple, il choisit les trente mille specifiés puis aprés, comme il est declaré aux Croniques.*

Itaque nimis præcipitanter ad conjecturam hanc faciendam & edendam festinavit Criticus, ubi omnium librorum & Interpretum est consensus.

CRIT. NUMER. XXVI. v. 40: *scribitur* לשפופם *cum gemino* פ, *sed legendum* לשופם, *id quod liquet ex sequenti voce*; Familia שופמי Suphami, *quæ dicta est à* שופם, *non verò à* שפופם. *Et sanè LXX. eò loci habent* σωφὰν, *non verò* σφωφὰν, *unde patet eos legisse* שופם. *Atque hinc medica manus adhibenda est loco, qui est Genes. 46. v. 21.* (*unde locus iste Numerorum transsumptus est*) *ubi legitur,* אחי וראש מפים, *pro quibus omninò legendum est,* אחירם ושופם, *per metathesin literarum: sunt enim illi duo viri, qui Numer. 26. v. 40. & 41. vocantur* אחירם & שפופם.

VIND. De discrepantia in Nominibus propriis, quòd nempe iidem diversis in locis, diversis nominibus appellentur, id non temerè Librariorum vitio esse adscribendum, suprà pluribus dictum, & rationes quoque ejus rei allatæ. Has præsentes Lectiones diversas agnoscunt Hebræi constanter in suis codicibus, Massora eas tuetur. In libro Legis σφάλματα hujusmodi à Librariis committi, & propagari non potuerunt, ob rationes alibi dictas. Itaque satius est, ut cum Hebræis utramque lectionem rectam agnoscamus, & licet diversitatis rationem non assequamur, tamen non dubitandum, scriptores qui ita scripserunt, aliquas habuisse.

Quòd dicitur, à שפופם *descendisse familiam* שופמי; inde non sequitur malè scribi שפופם: quia istæ derivationes non semper fiunt juxta accuratam Analogiam Grammaticam: שופמי dicitur pro

pro שְׁפוּפָמִי vel quòd usus ita obtinuerit, ut familia illa sic vocaretur facilioris pronuntiationis causâ, qualia & adhuc hodiè observare licet, vel quòd Moses ipse, certas ob causas sic appellare voluerit. Baal Hatturim annotat hîc: *Fuisset dicendum* הַשְּׁפוּפָמִי: *sed hac scriptione indicare voluit, quòd Binjamin* (cujus filius fuit Schephupham) *mortuus sit consilio & astu serpentis, sicut dicitur,* כִּי הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ Genes.3. *& est* Pe *in singulis hujus versus dictionibus, ad indicandum, quòd Binjamin habuerit* פֶּה Pe *Os, nec tamen indicarit fratribus suis venditionem Josephi.* Hæc suo loco, & suo authori relinquimus. Cùm difficilis sit pronuntiatio duorum פ post ש, *Schphuphami*, inde existimarim ego usu ex eo factum *Schuphami*, eliso priori פ, & ut pronuntiatum vulgò, sic quoque à Mose expressum esse. Quòd LXX. scribunt σωφὰν, nihil probat. Perpetuum enim hoc est in ipsorum versione, ut aliter nomina propria exprimant, quàm sit in Hebræo, unde si ex illis corrigenda essent, nihil integrum maneret. Et si error aliquis hîc incidit, cur non æquè potuit committi in Versione τῶν LXX. ut librarii illorum scripserint σωφὰν, pro σφωφὰν? Si illorum scriptio proba & genuina est, ergo in Hebræo pro ם substituendum etiam ן, & pro שׁוּפָם, scribendum שׁוּפָן.

Quòd hîc Nomina quædam aliter leguntur, quàm Genes.46. v.21. temerarium est, inde conjicere, id librariorum vitio contigisse. Utrumque nomen syncerum esse, & singulos habuisse, statuunt Hebræi, & nostri quoque Interpretes. A' quibus cur hîc abeamus, & de Medicina adhibenda, vel Chirurgia potiùs & carnificina, nihil causæ video: quia ad innumera ista cura mox extendenda esset. Credamus, quod scriptum est verum & rectum esse: Cur ita scriptum sit, si ignoremus, ne miremur. Plura enim talia antiquitatis tenebris profundis sunt immersa. Aben Esra scribit hîc: אֲחִירָם *est idem qui Genes.46. dicitur* אֵחִי: *&* שְׁפוּפָם *est idem, qui ibi dicitur* מֻפִּים: *&* חוּפָם *est qui ibi dicitur* חֻפִּים. R. Salomon: *Achiram est* Echi, *qui descendit in Aegyptum, & quia vocatur de nomine Josephi, qui fuit frater ejus, &* רָם *altior ipso, ideò vocatur* אֲחִירָם: *&* שְׁפוּפָם *Schephupham est Muphim Genes.46. sic dictus, quòd Joseph fuerit* שפוף בין האומות *attritus, depressus inter gentes.* Abarbenel in libro Numerorum, ad locum præsentem: *In commemoratione familiarum istarum observabis varias discrepantias.*

Non enim invenies אהד *filium Simeonis, nec tres filios Binjaminis; fortaßis quòd nullos illi haberent liberos, vel quòd comprehensi sunt sub familiis fratrum suorum, quia pauciores fuerunt, quàm ut familiam conspicuam constituerent. Præterea* זרח *est* צוהר, *&* אוני *est* אצבון, *mutato forsan nomine linguâ Aegyptiacâ, ut utriusque significatio sit eadem.* Sic יוב est יָשׁוּב. *Et Menasses præponitur hîc: Numerorum 1. capite præponitur Ephrajim, tanquam Caput vexilli, &c.* Et אֲחִירָם est אֵחִי: & שְׁפוּפָם est מֻפִּים: & שׁוּפָם est חֻשִּׁים. Tandem concludit: ועקר המספר לדעת מנינם כמו היה כי חלוף השמות יעשה הזמן בעניני בני אדם h. e. *Principalis intentio recensionis hujus est, ut sciatur numerus eorum, quantus sc. ille fuerit, non nomina ipsa. Nam Varietatem nominum efficit tempus in negotiis humanis.* Optimè! Sufficit nobis si scire & videre possimus, qui in hoc loco, quibus in illo loco respondeant. Diversitas nominum nobis non corrigenda, sed observanda est proposita in textu authentico.

CRIT. I. CHRON. XXIV. v. 26. *post ista*; Filii Merari, Mahli, & Musi; *sequuntur ista*; Filii Jahazia filii ejus: versu 27. filii Merari Jahaziæ filii ejus, & Sohar, & Zaccur, & Ibri: *quæ omnia aliunde sunt transsumpta, & hîc alieno loco insulta, uti liquere potest ex collatione hujus loci cum capite 23. v. 21. 22. 23.*

VINDIC. Recensentur hîc filii *Merári*, qui fuerunt *Machli* & *Musi*, quorum in aliis quoque Scripturæ locis fit mentio: quomodo hîc inserantur jam ista, *Filii Jahazijahu, &c.* vel unde sint desumpta, ejus rei ratio Scriptori Chronicorum procul dubio nota fuit. An alieno loco hîc sint insulta, quis dicat? Ex collatione hujus loci cum capite 23. v. 21. 22. 23. id non liquére potest, quia neque ibi, neque alibi, ubi filiorum Merari mentio fit, isti recensentur. Cùm nobis sint ignoti, neque, quod putem, alibi eorum mentio fiat, quis asseverare ausit, alieno loco esse insulta? Præterea בְּנוֹ quod ibi legitur, quidam sumunt appellativè, pro *Filius ejus*: alii propriè, *Beno*, vel *Benno*, *ut Vulgatus.* Relinquenda hæc sunt in medio, neque corrigi vel emendari possunt, aut debent, cùm illorum ratio nobis non constet. Fieri potest, ut hîc Jaazijáhu ex nepotibus Merári fuerit, & ejus filii hîc per anticipationem recenseantur, tanquam filii Merari ipsius, ut sensus sit; בְּנֵי יַעֲזִיָּהוּ בְנוֹ בְּנֵי מְרָרִי לְיַעֲזִיָּהוּ בְנוֹ *Filii Jaaziáhu filii ejus: filii*, inquam, *h. e. nepotes Merári, de Jaazijáhu filio ejus*, (vel, simpliciter, *de Jaa-*

de Jaazyahu) *Beno*, *& Sohar*, *& Saccur*, *& Ibri*. Lyranus ad hunc locum scribit: *Benno, Ozyahu, Sohem, Sachur, Hebri, Eleazar, Jeramiel, Mooli, Eber, Jerimoth, isti fuerunt de filiis Merári. Alii autem, quorum nomina hîc interponuntur, fuerunt fratres istorum, vel Patres immediati vel mediati: & sic interponuntur, non tanquam principales Doctores, sed sicut eis attinentes. Sciendum etiam, quòd ista nomina in pluribus aliter sonant in Hebræo, quàm hîc exprimuntur in Latino.* Quicquid sit, præter Hebraicos codices, LXX. etiam & Vulgatus ista Nomina hîc agnoscunt. Quinam fuerint, & cur inserti sint, unà cum innumeris aliis similibus, id est penes authores. Nostrum est, credere, non sine certa causa & ratione scripta esse, quia sic scripta invenimus. Neque hoc est effugium leve aut inane, sed tale, ad quod Criticus ipse, & Sacrarum literarum Interpretes omnes confugere necesse sæpè habent. Multa habuerunt Veteres illi, unde in suas historias varia retulerunt, quibus nos caremus: & quæ nos habemus, sunt breves duntaxat Epitomæ, non plenæ historiæ. Si Annales illos veteres & pleniores, quæ Scriptor libri Chronicorum procul dubio habuit, penes nos adhuc superessent, multorum rationem reddere possemus, quorum ignorantiam fateri cogimur. Sine illorum subsidio, & sine certo indicio, aliquid vel corrigere, vel vitii accusare, quod universalis librorum & Interpretum consensus approbat, & nobis exhibet, temerarium est. Satius est ἐπέχειν, harumq; rerum obscuritatem & perplexitatem in nos ipsos, & nostrâ cæcitatem, quàm in Scripturam rejicere, tot libris, tot testibus, tot authoribus approbatam.

CAPUT XIV.

De Ultima Criticæ huius Sacræ Confirmatione & Illustratione, ex simili Variarum Lectionum, in omni genere antiquorum Librorum, Observatione.

FInis coronat opus, solet vulgò dici. Et inter Rhetoricæ seu Oratoriæ regulas olim me legisse memini; *Ex conclusione dignosci*

nosci Oratorem; quia nimirum vel reservantur & rejiciuntur in eam, vel in ea repetuntur ea, quæ maximè ad permovendum Auditorem efficacia judicamus, quæque altissimè menti & memoriæ ejus infixa volumus. Ultimorum enim verborum & argumentorum memoria uti est recentissima, sic magis firma & hærens. Id si verum, ex Criticæ Sacræ conclusione Lector quoque Critici Sacri nostri seu ingenium, seu judicium discet dignoscere.

Placuit enim ei Sacrum hunc suum librum CAPITE ULTIMO Prophano claudere Argumento, ut ostenderet, quo exemplo, & quo animo hunc laborem susceperit & perfecerit. Nam quantumvis non semel id jam antea urserit, & fastuosè non minus quàm fastidiosè nobis reposuerit, tamen id sibi pro Conclusione repetendum duxit, ulteriusq; illustrandum & confirmandum.

Argumentum autem illud est *à Comparatione Librorum Sacrorum, cum Authoribus Prophanis Græcis & Latinis*, quòd scilicet eadem sit utrorumq; propagationis, & conservationis, ratio & conditio, idemque fatum utrique sint experti. Ut proinde non minor sit illorum, quàm horum, corrigendi ut causa, ita quoq; licentia.

De illo licet nos quoque nostrum judicium jam in superioribus semel atque iterum exposuerimus; tamen, quia hîc, post absolutam jam suam Criticam, novi aliquid ad ejus illustrationem se invenisse jactat, quo Lectorem non fraudare voluit, nostrum quoque non est ea dissimulare, & silendo præterire. Audiamus itaque:

CRIT. *Cùm ante annos plus minus duodecim Criticam hanc ad umbilicum perduxissem, incidi non ita pridem casu in Henrici Stephani Libellum, cui titulum fecit*; Castigationes in Marci Tullii Ciceronis locos quamplurimos; *editum ex ipsius officina, Anno Domini* 1557. *In cujus calce ea habentur, quæ hîc describere atque contrahere libuit, quia ad Argumenti Criticæ hujus meæ illustrationem & confirmationem plurimùm faciunt. Ea autem ipse ex suis* De origine mendorum libris *exscripsit atque contraxit, ut ipse in Præfatione testatur, quam Excerptis hisce suis præposuit: Sic ergò ille in ea Præfatione habet:* Ut ad subodorandos qui passim extant in Ciceronianis libris errores sagaciorem te reddam, ad superiorem meum laborem (*Castigationes suas intelligit in quamplurimos Ciceronis locos*) hoc quasi Corollarium addere volo, ut uniuscujusque propemodum generis mendorum exempla

exempla tibi pauca proponam, partim locos à me antea emendatos in memoriam revocans, partim alios quosdam præterea, prout occasio se feret, corrigens. Sequar autem eundem ferè, quem in meis De origine mendorum libris secutus sum, ordinem. *Et mox:* Non enim illic eorum modò quæ in Ciceronianis, sed omnium fermè, quæ in Latinis pariter atque in Græcis libris reperiuntur, mendorum fontes, ut ita dicam, aperui, quibus semel apertis, Dii boni, quanta errorum copia statim profluxit! tanta certè, ut omnes meas chartas inundârint, & me quoq; cum chartis parum abfuit quin obruerint, &c. *Hucusque Henricus Stephanus.*

Deinde producit Criticus, ex eodem Stephano, *Exempla variorum apud Ciceronem mendorum, & eorum causas.* (Exemplis exscribendis nos hîc supersedebimus, cùm nihil ad causam præsentem faciant). Causas mendorum indicat Stephanus, 1. *Literam unam, vel plures, prætermissas, aut additas, vel in principio, vel in medio, vel in fine vocis:* 2. *ex Verbis nonnunquam & sententiis integris, aut non benè omissis, aut non benè additis.* 3. *Ex litera unâ positâ pro altera, in iis præsertim, quæ affinitatem inter se habent magnam, aut in forma, aut in pronunciatione:* 4. *ex vocalibus inter se permutatis:* 5. *ex literarum μεταθέσει:* 6. *ex malè junctis, quæ disjungendæ erant, aut disjunctis, quæ conjungi debuerunt, syllabis:* 7. *non satis distinctæ, nec articulatæ quorundam pronuntiationes, tum etiam non satis purgatæ nonnullorum audientium aures; illorum fortè dictantium, horum autem excipientium.* 8. *ex inverso syllabarum aut etiam literarum simplicium ordine:* 9. *ex vocabuli unius, aut aliquot vocabulorum, longè verò maximè, ex sententiæ alicujus permutatione:* 10. *Distinctiones perperàm positæ:* 11. *Multa ex margine in textum infulta.*

His ex Stephano adductis, infert Sacer Criticus: *Ex quibus manifestum est, illum eosdem planè hîc errorum sive mendorum in Græcis & Latinis auctoribus fontes designare atque aperire, quos ego statim initio hujus Criticæ proposui, multis antè annis, priusquam in hunc viri illius docti locum incidissem. Non est ergo quod quis jam miretur, si eodem modo & ratione, eadem viâ, iisdemq; de causis, tam multæ variæ lectiones in Sacros Vet. & N. Test. libros Græcos & Hebræos, per librariorum sive Scribarum desidiam, somnolentiam, incuriam, ignorantiam, aut verò etiam temeritatem & audaciam correctorum irrepserunt,*

cùm tot tantaq;, & tam fœda menda & monstra pariter in omne genus Græcorum & Latinorum librorum irrepserint, ut à docto illo viro videmus observatum esse.

Dehinc duabus occurrit Exceptionibus, quas contra hæc sibi moveri posse vidit; Prima est; *Nam*, inquit, *quod excipi solet de Divinà in libros Sacros invigilante Providentia, ad illud non in uno loco hujus Criticæ respondi, non eò pertinere, aut extendi debere Divinam illam Providentiam, ut omnes Sacrorum librorum Scribas seu Librarios reddiderit θεοπνεύστους & ἀναμαρτήτους. Homines procul dubio illi fuerunt, non secus atque omnes alii Scribæ, lapsui, errori, incogitantiæ, cæteriq; humanis infirmitatibus obnoxii.* Altera est: *Nec Judæorum hac in parte Massoretharum diligentia & ἀκρίβεια hodiernum Textum ab omni omninò variâ lectione immunem hactenus reddidit, uti planum suprà fecimus, tùm ex Marginali Keri & Cetib, tùm ex Orientalium & Occidentalium Variis Lectionibus, tùm ex illis, quæ deprehendi possunt ex Talmude, Paraphrasibus Chaldaicis, & Rabbinorum Commentariis.*

Ex his omnibus tandem concludit; *Sic ergo ex hac Viri istius doctissimi* De mendorum origine & causis *observatione, non contemnenda peti potest hujus nostra Criticæ illustratio, confirmatio, nostriq; in ea defensio; quandoquidem nihil hîc Sacris Libris accidisse volumus indoctorum librariorum imperitiâ, quod non cæteris omne genus libris & scriptis jampridem accidisse observàrint viri longè doctissimi.*

VINDIC. I. Quantum hoc Argumentum faciat ad confirmationem & illustrationem Causæ nostræ præsentis, vel etiam ad Defensionem Critici ipsius, equidem jam aliquoties in hoc Opere visum est. Tantum certè, ut potius in majorem ejus accusationem & condemnationem cedat, dum sancta prophanis miscens, iniquissimam inter Sacros Authores & Prophanos, qui tantum, quantum cœlum à terra, distant, comparationem instituit, eandem utrorumque rationem, sortem eandem facit. Quæ enim hæc argumentandi ratio, quæ consequentiæ illatio?

In hac nostra Critica nihil hîc Sacris literis accidisse volumus, indoctorum librariorum imperitiâ, quod non cæteris omne genus scriptis & libris accidisse, observàrint viri longè doctissimi.

Ergo idem ipsis accidit.

Vel sic:

Ex his causis, ex quibus innumera libros quosque Prophanos, Græcos

Græcos & Latinos, invaserunt menda, idem accidere & evenire potuit quoque libris Sacris Hebraicis.

Ergo revera accidit.

Quis infirmitatem consequentiæ non videt? Hoc quidem inde sequitur; *Idem inde evenire illis potuisse*, non verò *evenisse*. Est argumentatio à Posse ad Esse, quæ à Logicis non admittitur. Subest Elenchus parium, in quibus à Minori ad majus consequentia affirmativè non procedit: Elenchus item Similium: quia ea quæ dissimillima sunt, & toto genere diversa, conjungit, & eodem gradu constituit. Quæritur; *An menda tales invaserint Codices Sacros, ex librariorum imperitia, oscitantia, temeritate & audacia, quales illis affingit Criticus?* Hoc nos negamus: Ille affirmat; & inde confirmat, *quia nulli sunt authores Græci & Latini, quos malum hoc non contagio suo affecerit & inquinârit.*

Atqui hæc confirmaio nulla.

Nam: 1. mera hæc est Ἀδολεσχία & Nugatio, quia id pro probatione sumitur, quod est in quæstione, uti ex parte 1. cap. 3. videbit Lector, ubi Statum controversiæ posuimus & formavimus. Quæritur hoc; *An idem acciderit libris Sacris, quod Prophanis?* Quomodo ergo jam hæc propositio pro Termino medio, & fundamento probationis sumi potest? Damus de Prophanis authoribus, nec de illis litigare cum Critico ullo seu Sacro, seu prophano cupimus: negamus de libris Sacris, de quibus agimus.

2. Dicimus: Uti libri & authores Sacri & Prophani toto genere sunt diversi, ita diversa quoque fuit planè utrorumq; conservandi & propagandi ratio, ut nullo planè modo ab horum eventu & casibus, ad illos quoq; argumentari liceat.

De librorum & argumenti diversitate res est evidens.

Diversitas Conservationis & Propagationis non minus liquet, si quis modò non ultrò cæcutire, & Soli meridiano lucem negare velit. Quàm illustris enim & admiranda hîc est Providentiæ Divinæ cura, sive ejus respiciamus Causas, sive Media, sive Effecta?

I. Quis, nisi prophanè de Sacrarum Literarum Divina majestate, Deoque ipso sentiens, asserat, non majorem & vigilantiorem fuisse Providentiæ Divinæ curam erga Tabulas Originales Verbi sui incorruptè conservandas & propagandas, quàm

erga cætera omne genus ſcripta prophanorum authorum Græcorum & Latinorum? Quaſi verò Deus Verbi ſui, quod ab ipſo immediatè inſpiratum & profectum, quod Voluntatis & Veritatis ejus ſpeculum & compendium, quod ſalutis hominum æternæ perpetuum organum & inſtrumentum eſſe voluit, non majorem rationem habeat & habuerit ſemper, quàm prophanorum ſcriptorum; imò quàm etiam librorum aliorum ſacrorum & eccleſiaſticorum, ſed humanorum? Libri Prophani Græci, Latini, &c. ſunt זָרוֹת & נָכְרִיּוֹת *Aliena, Extranea:* Libri Sacri ſunt אַיֶּלֶת אֲהָבִים *cerva amorum*, וְיַעֲלַת חֵן *& caprea gratiæ, ubera Providentiæ ejus irrigant eam omni tempore, in amore ejus oberrat jugiter:* ſunt Dei סְגֻלָּה *peculium*, ſicut Eccleſia ipſa cui id concredidit: ſunt מִקְדַּשׁ יְיָ *Sanctuarium Dei:* Qui in his jugiter meditatur, vocatur *Beatus*, & innumeras promiſsiones habet; adeò ut Hebræi quoque ſcribant, ſuper illis, qui diligenter legunt & ſtudent in Verbo Dei, longè majorem eſſe & requieſcere Dei Providentiam, quàm ſuper aliis. Hinc dicit Deus ad Joſuam cap. 1. v. 8. *Non recedet Liber Legis iſtius ab ore tuo, & meditaberis in eo diu noctuq; ut obſerves faciendo ſecundum omnia quæ ſcripta ſunt in eo: Tunc enim proſperabis vias tuas, & intelligens eris.* 1. Chron. 28. v. 9. *Si quæſiveris eum, invenietur à te. Nam quemadmodum Sanctuarium cauſa fuit conſervationis Majeſtatis & præſentiæ Divinæ inter Iſraëlitas* (ſcribit Ephodeus in Præfat.), *juxta illud*; Et facient mihi ſanctuarium, ut habitem in medio eorum, &c; Exod. 28. v. 8. *Item*; Et ambulabo in medio veſtri, Levit. 26. v. 12: *ſic Liber iſte eſt Sanctuarium, propter quod Providentia Divina incumbit populo diligenter in eo legenti, cum intentione recta, & inquiſitione gemmarum ſeu margaritarum dictorum ejus, eſtq; cauſa conſervationis & felicitatis illius, &c.* Neque ideò neceſſe eſt, ut ſubinde cavillatur Criticus, Scribas omnes librorum ſacrorum Originalium facere θεοπνεύστους & ἀναμαρτήτους: quia non aſſerimus, neq; aſſerere neceſſe habemus, omnes libros ab omni etiam minimo erratulo immunes eſſe. Neq; ſi quidam Scribæ aliquando incuriâ & ἀβλεψίᾳ ſint lapſi, ſequitur, omnes lapſos eſſe. Non etiam, ſi Scribæ omnes non fuerunt per Dei Providentiam θεόπνευστοι & ἀναμαρτήτοι, ſequitur, eam ita dormitaſſe circa illorum operam, ut non magis illis invigilarit, quàm Scribis & Librariis Prophanorum Authorum. Neque ſi lapſi quandoque deprehenduntur

hendantur ex collatione exemplarium, sequitur lapsus adhuc superesse multos occultos, qui nullâ collatione deprehendi possint, sed nostris ratiociniis & conjecturis sint investigandi & inveniendi. Nam hoc ipsum Dei Providentiæ adscribendum, quòd lapsus illorum non fuerint universales, sed ex aliis melioribus deprehendi & emendari queunt. Videantur quæ alibi quoque hac de re scripsimus. Quòd si hæc & similia, quæ in hunc sensum præclarè non minus quàm verè dici possent, Criticum non moveant, si non potest sibi persuadere, Deum sua præ aliis curare; saltem si sensum habet, urgebitur ex manifestis Providentiæ Divinæ Mediis, quibus ad Tabulas Originales Hebræas purè & incorruptè conservandas est usus. Nam

II. Quod ad *Media* Divinæ Providentiæ attinet, quibus ea usa est ad Legis Divinæ & Prophetarum conservationem, quot quæso hic occurrunt & concurrunt, quæ hujusmodi depravationi obstiterunt, quæ in cæteris Scriptis & libris non inveniuntur?

α. Lex Mosis (ut Hebræorum historia testatur) statim ab initio, ab ipso Mose, diversis exemplaribus fuit descripta, & singulis tribubus Israëliticis tradita, quæ publicè fuerunt sanctâ custodiâ asservata, in eum finem, ut alia exemplaria ex iis describerentur, & corrigerentur. Inde semper & continuè ita fuit propagata, ut & singuli cœtus singula habuerint, publicâ authoritate scripta & approbata: quinimò nullus fuit Paterfamiliâs, qui non Legis exemplar in suum & suorum usum habere debuerit & voluerit: Reges ipsi ad Exemplaria Legis describenda, habenda, & secum circumferenda obligabantur: Sacerdotes & Levitæ, Legi describendæ, & si opus corrigendæ, & explicandæ, erant destinati, quorum successio fuit continua, quamdiu Templum, & cultus illius duravit: Usus ejus, inter omnes & singulos, in omnibus civilibus & Ecclesiasticis negotiis fuit perpetuus. Lectio ejus continua, quotidiana, sine hiatu & interruptione, etiam in mediis exiliis.

β. Cæteri post Mosen Scriptores Sacri & Prophetici, cùm primùm librum aliquem scripsissent, non Scribæ alicui privato, obscuro, & imperito, sed Ecclesiæ & Synagogæ eum tradiderunt, de qua non dubitandum, quin dignâ tanto thesauro curâ eum susceperit & custodierit, ut non passa sit à primis scribis (quod

Criticus noster passim urget) tam pretiosa κειμήλια statim mutari, depravari & adulterari. Advocabatur sine dubio quamprimùm non unus, sed plures, qui illos describerent, ita ut Prophetæ ipsi suorum librorum descripta exemplaria plura (æquè ac alii authores) videre, & agnoscere, & si quà opus, recognoscere potuerint. Illis decedentibus Sacerdotes & Levitæ aderant, quorum hæc cura fuit peculiaris, atque adeò tota Ecclesia. Ex cujus rei consideratione perpendat pius & æquus Lector, utrum istiusmodi mutationes, quales, quot & quantas Criticus prætendit, statim in primis primorum Scribarum apographis committi potuerint.

γ. His accedit quotidiana, constans, continua & perpetua eorundem librorum in tota gente, per omnes terras, Lectio atque Usus, tùm publicus, tùm privatus, à quibusvis summis & imis, viris & mulieribus, adultis & parvulis: eorundem ab una Ecclesia ad alteram, à Patribus ad filios, perpetua acceptio & traditio, sine ulla interruptione. Nunquam enim probabitur, horum librorum vel copiam vel usum, unquam inter Judæos, ne quidem in gravissimis & durissimis persequutionibus & exiliis, totaliter ita defecisse, ut non eorum & probata exemplaria extiterint, & Lectio usurpata fuerit.

δ. Ad hæc non sine Dei Providentia fuit Esræ & collegarum ejus, in iis post Captivitatem Babylonicam restituendis, & ab omni mutatione præservandis, per Punctorum & Accentuum adscriptionem, Sectionum & Capitum distinctionem, notarumq; Criticarum & Masorethicarum additionem, celebratissimum ab Hebræis pariter & Christianis studium; ejusque studii per posteros & successores ad longa tempora continuatio, Canonisque totius sacri constitutio & obsignatio.

ε. Post hos non planè nihil huc contulerunt, qui hos sunt inter Judæos secuti, Doctores Mischnici & Talmudici. Quamvis enim illi multis futilibus & vanis Traditionibus dediti, & occupati fuerint; quia tamen illas nihil aliud, quàm Legis & Prophetarum pleniores explicationes esse censuerunt, istud studium nec contemnebant, nec deserebant. Unde & eos Aben Esra inter Conservatores Legis recenset. Hinc neque in Mischna, neque in Gemara, nec in Talmud Babylonico, nec in Hierosolymitano, vel

unicus

unicus reperitur locus, qui diversam à nostris libris hodiernis lectionem, vel quoad puncta, vel quoad literas & consonantes, exprimat; nedum ut alias, seu plures seu pauciores, voces, periodos aut versus, referant.

ζ. Exinde etiam posteriores Masoræ cultores exsurrexerunt, qui ob Judæorum per universum orbem varias dispersiones, illius studium non primi inceperunt & excogitarunt, sed ab Esdra inchoatum & profectum instaurarunt, auxerunt, ornarunt, & locupletârunt, ne aliqua insignior in Legis & Prophetarum scriptis mutatio, corruptio & depravatio oboriri posset, aut si id fieret, ex illorum observationibus deprehendi, emendari, & restitui posset.

η. Circa horum tempora ortum etiam est inter Judæos Grammaticæ studium, cujus studiosi, periti, & cultores, nec pauci, nec indocti fuerunt. Isti hoc potissimùm & præcipuè egerunt, ut juxta Masoretharum regulas Sacræ Scripturæ lectionem conservarent & explicarent: neque circa aliud Veterum & primorum Grammaticorum & Lexicographorum studium versatur, quàm circa explicationem Vocum, Phrasium, & Constructionum Biblicarum; non circa linguæ totius in genere per quosvis authores usum, ut Græci, Latini, & alii consueverunt. Unde non parum ad Sacrarum literarum conservationem ipsorum labor & studium conferre potuit.

θ. Non prætereundum etiam hoc in specie, quòd ab omnibus ætatibus Moses in Synagogis & Ecclesiis Judæorum singulis Sabbathis lectus fuit ex publicis & authenticis voluminibus: inde etiam à temporibus persecutionis Antiochi Lectiones certæ ex Prophetis additæ: quæ consuetudo ab eo tempore in hodiernum usque diem inter Judæos viget & observatur, ut planè fieri non potuerit, ut saltem in his aliquid mutaretur, aut, si id factum fuisset, non deprehenderetur.

ι. Singularis & admiranda quoque hîc est, ex Dei Providentia, Judæorum summa in conservandis suis libris religio, fides, diligentia, constantia, atque adeò pertinacia, quâ omnibus sæculis attenderunt & caverunt, ne qua non solùm ex consilio & destinato studio, sed nec casu & fortuitò, illis corruptio & mutatio accideret. Illud enim capitalis culpa erat Authoribus; hoc, Libris;

bris; ita ut Libros mendosè ſcriptos vel in unica litera pro illegitimis, & ad uſum illicitis habuerint & pronuntiarint. Cui ipſorum fidei, religioni & diligentiæ, Joſephus non ſolùm, ſed & Auguſtinus, Euſebius, aliique antiqui Eccleſiæ Chriſtianæ Patres, illuſtria teſtimonia perhibuerunt.

x. Denique cùm tempore Chriſti & Apoſtolorum ſceptrum à Juda fuit ablatum, Sacerdotium & cultus Leviticus abrogatus, templum vaſtatum, Reſpublica Iſraëlitica abolita, doctrina Chriſtiana introducta, non otioſa hac quoque in parte fuit Dei providentia, quòd ſimulac etiam Judæi magno numero, & inter eos nec infimi ſubſellii, nec vulgaris eruditionis, doctrinæ ac pietatis, Chriſto nomen dederint, qui Linguæ & Legis peritiâ inſtructi, ſacros codices ſecum ad Chriſtianiſmum detulerunt, & cæteris quoque communicarunt, ita ut, ſi vel malitiâ & livore ac invidiâ, vel negligentiâ, ἀβλεψίᾳ & temeritate, aliquid in Judæorum codicibus mutatum eſſet, hi deprehendere potuiſſent: aut, ſi etiam Chriſtianis communicati codices aliquid mutationis vel vitii paſſi eſſent, vice verſâ à Judæis, & ex ipſorum codicibus coargui potuiſſet. Unde ſi non his de rebus ſententiarum diſſenſiones, ſaltem codicum varietates & diverſæ lectiones oboriri neceſſum fuiſſet. Atqui harum rerum ne minima quidem habentur indicia. His omnibus id effectum, ut jam

III. loco poſt Media tam efficacia non minus illuſtris conſecutus ſit *Effectus*, qui hîc etiam meritò expendendus, nec oſcitanter prætereundus. Effectus ille ex hoc apparet, quòd Hebræi V. T. codices per univerſum terrarum orbem, per Europam, Aſiam, & Africam, ubique ſibi ſint ſimiles, eodemque modo ab omnibus ſcribantur & legantur; ſi fortè exiguas quaſdam apiculorum quorundam differentias excipias: quæ ipſæ tamen nullam Varietatem efficiunt, ut alibi fuſiùs hoc à nobis dictum, & oſtenſum. At ut vel in dictionibus, vel in verſibus ac periodis, vel etiam in verborum ordine, aliter in uno exemplari legatur, quàm in altero, in una regione quàm in altera, de eo nec ex Antiquitate quicquam conſtat, neque etiam hodie oſtendi poteſt.

Quis jam eſt in Orbe univerſo liber Prophanus, qui cum his Judæorum codicibus ſacris hac in parte comparari poſsit? qui ex Dei providentia tot fidos & religioſos cuſtodes & conſervatores

ctores habuerit? qui de tantis prærogativis gloriari possit? An Aristoteles, Plato, Cicero, Aratus, Plautus, Tacitus, vel quicunq; alius, cum quibus Codices Hebræos conferre solet Criticus? quis vel unam harum jactare potest, ut in eundem cum Judæorum libris censum admittatur? Lector ipse comparationem instituat, hæcque ad alios Authores applicet, & quàm Codices Hebræi Sacri & Prophani à se invicem sint disparati, ultrò videbit, indeq; judicabit, an ista Comparatio ad Causæ Critici illustrationem & confirmationem, vel ad ejus Defensionem, *plurimùm* faciat, uti sibi, & aliis persuadere satagit.

II. His in genere præmissis, dico, quæ hic in specie ex Henrico Stephano profert Criticus, nihil pro ipso, sed contra ipsum faciunt. Nam Criticus noster agit *de Variis Lectionibus*; Stephanus, *de Castigationibus* mendosorum locorum in Authores, non ex codicibus, sed ex mero judicio, ratione, & conjectura; cujusmodi Castigationes ego non agnosco pro Variis lectionibus, neque in Originalibus Sacrarum literarum Tabulis permittendas duco. Variæ lectiones mihi petendæ sunt ex Codicibus variantibus: *Lectio* enim est quod legitur: *Divinatio*, quod divinatur: *Conjectura*, quod conjicitur. Itaque cùm pleræque *Varia Lectiones Critici* non ex Codicibus, sed ex mero judicio, ratione, & conjectura, ut ex aliquot centenis locis ostensum, sint petitę, si apertè velit cum Stephano loqui, *Castigationes, vel Conjecturas*, & *Divinationes*, rectiùs appellasset, hosque titulos Libro suo præscripsisset. Stephanus agnoscit & profitetur, Castigationes suas Codicis vitium, mutationem, corruptionem & depravationem arguere: Criticus noster negat, suas Varias Lectiones facere Libros Sacros corruptos & depravatos, quamvis nullo jure, ut ostendimus. Sed satis.

Hæc sunt, quæ hac vice, inter varias alias occupationes & distractiones, inter crebra valetudinis incommoda & obstacula, ad Criticam hanc Sacram, ejusque Defensionem, commentari Divina concessit gratia; nullo privato hanc ad rem inductus affectu, nullo ambitionis aut gloriæ inanis stimulatus studio, nullà vindictæ cupiditate abreptus, sed unico VERITATIS HEBRAICÆ atque Divinæ amore, & Zelo. Ut hoc lubentius & alacrius facerem & aggrederer, præterquam quòd id ad officium meum, qui VERITATIS HEBRAICÆ PROFESSOREM & INTERPRETEM

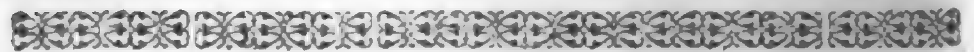
I.

INDEX CAPITUM.

PARS PRIMA.

XX. Con-

INDEX CAPITUM.

II.

INDEX LOCORUM SCRIPTURÆ VINDICATORUM, EXPLICATORUM, & illustratorum.

GENESIS.

Cap.

Cap.

S. SCRIPTURÆ.

(Right column: "I. REGUM." begins after the row 24/24/407, before 1/2/731; "II. REGUM." begins after 20/36/668, before 1/17/937.)

S. SCRIPTURÆ.

Cap.

FINIS LOCOR. S.SCRIPTURÆ.

INDEX RERUM ET VERBORUM.

D.

E.

Versio

Errata quædam Typographica, inter relegendum à nobis deprehensa benevolus, sic corriget.

Pag. 5. lin. 31. pro *Veris*, lege, *Viris*.
12. l. ult. efflatum l. *effatum*.
18. l. 10. Magnus l. *Magnas*.
26. l. 13. parietas l. *parietes*.
29. l. 13. Testamenti l. *Testamenti*.
33. l. 2. excitaturum l. *excitaturam*.
42. lin. 22. l. *ἀδολεσχίαις*.
44. l. 22. probro l. *probri*.
54. penult. l. *nudas*.
65. 16. l. *pressius*.
67. 8. post *usque*, dele *ad*
71. 32. l. *sagacior*.
33. l. *codicis*.
73. 17. l. *θεοπνεύστως*.
75. 34. l. *addendum*.
93. 3. l. *Chronologiam*.
21. l. *Chronologus*.
113. ult. l. *συλλογισμῶν*.
128. 1. l. *discrepantiam*.
173. l. 26. nos l. *eos*.

Pag. 185. l. 13. l. *eum*.
186. l. 9. ausu l. *auso*.
187. l. 33. reducatur l. *revincatur*.
190. 19. l. *copiosum*.
194. l. 20. ille l. *illis*.
231. l. 18. & 29. pro DEFENS. lege, VINDIC.
235. l. 19. pro in, l. *è*.
239. l. 26. l. *nullus alius Hebræus codex*.
244. l. 28. l. *irreverenter*.
251. l. 18. l. *litem*.
254. l. 18. pro *fulciendam*, l. *infulciendam*.
267. l. 32. dele, *ex*.
271. l. 9. l. *divinare*.
349. l. 11. pro arguendo, l. *urgendo*.
355. l. 16. sic lege: *longè distat, quia multò aliter senserunt*.
364. l. 20. dele, *causam*.

Pag. 369. lin. 10. pro *Antagonistæ*, lege, *Anagnostæ*.
388. l. 10. 11. lege, *scriptione*.
420. l. 8. l. *prosternerentur*.
423. l. 34. l. *illos*.
426. l. 4. l. *irrepsisse*.
439. l. 8. l. *restitutione illâ*.
473. l. pen. dele prius *facilè*.
497. lin. 16. lege, כתיב *est* אסורים.
501. l. 31. l. *profert*.
519. l. 22. l. I. CHRON.
656. l. 7. lege, *fieri*.
662. l. 23. l. *adversarius*.
675. l. 23. l. *judicabant*.

Pag. 678. lin. 12. lege, *Bibliis*.
696. l. 26. adde, VINDIC. ante, *Sensus*.
699. l. 28. pro *Testilem*, lege *Textilem*.
721. l. 18. l. *donum*.
748. l. 9. dele, *se*.
811. l. 33. l. *pertexui*.
928. l. 11. l. *Latinus*.
960. l. 10. pro *Anticriticus*, l. *Archicriticus*.
992. l. 32. l. αὐτόν.
1001. l. 17. l. *dubium*.
1008. l. ult. pro *natam*, l. *motam*.

Pagellam unam & alteram vacaturam, placuit sequentibus Testimoniis, nostræ sententiæ faventibus, Criticæ novæ adversantibus, explere.

Cardinalis Ximenius in suo Prologo ad Biblia Complutensia, statim post initium: *Ubicunque Latinorum codicum varietas est, aut depravatæ lectionis suspicio, id quod Librariorum imperitiâ simul & negligentiâ frequentissimè accidere videmus, ad primam Scripturæ originem recurrendum est, sicut B. Hieronymus & Augustinus, ac cæteri Ecclesiastici Tractatores admonent; ut Librorum Veteris Testamenti sinceritas ex Hebraica veritate; Novi autem, ex Græcis exemplaribus examinetur.*

In Prologo De Variis Bibliorum Translatoribus: *Nota, quòd ubicunque in libris Veteris Testamenti mendositas reperitur, recurrendum est ad volumina Hebræorum, quia Vetus Testamentum primò in lingua Hebræa scriptum est: si verò in libris Novi Testamenti, recurrendum est ad volumina Græcorum, quia Novum Testamentum primò in lingua Græca scriptum est, præter Evangelium Matthæi, & Epistolam ad Hebræos.*

Cardinalis

Cardinalis Cajetanus ab initio suorum Commentariorum in Genesin: *Intendo autem, juxta Hebraicam veritatem Textum exponere, ubi diversa occurret sententia in Vulgata editione, & in Hebraico Textu. Nam ipsius Mosis Textus, non Interpres ejus exponendus est. Non enim Interpretis Graci aut Latini, sed Ipsius tantùm Hebrai Textus authoritas est, quam complecti cogimur, & complectimur fideles omnes.*

Johannes Driedo lib. de Ecclesiasticis Scripturis; *Proinde fidem habemus nostra atatis Gracorum ac Hebraorum codicibus his, quos comperimus à vetustissimis suis exemplaribus non discordare, quemadmodum & ipsis olim fidem habuit Hieronymus, taxans Helvidium, stultissimè sibi persuadentem, quibusdam in locis Gracorum libros esse falsatos:* Ac tandem, post quædam interjecta: *Quemadmodum olim Latina lingua homines, si qua dubitatio in scripturis ex Latino sermone emerserat, ad Exemplaria Graca vel Hebraa recurrebant: ita etiam nostris saculis, si quam dubitationem attulerit Sermo Latinus in nostra editione Latina, non erit absurdum recurrere ad exemplaria pracedentia, & considerare, an in suo fonte absolvatur hujus sermonis quastio & ambiguitas.*

Santes Pagninus: *Multa* (in Latinis Interpretationibus, de quibus ibi loquitur) *ob librariorum incuriam sunt vitiata, immutata, corrupta, qua nonnisi per Viros linguarum peritos emendari possunt: Hebraa volumina nec una in dictione corrupta invenies.*

Cassiodorus lib. I. Divinarum Lectionum cap. 15. *Quod si alia verba reperiuntur absurdè posita, aut ex aliis Codicibus, quos B. Hieronymus in editione LXX. Interpretum emendavit, vel quos ipse ex Hebrao transtulit, intrepidè corrigenda sunt: aut, sicut B. Augustinus ait; recurratur ad Gracum Pandecten, qui omnem Legem Divinam dignoscitur continere collectam: vel, quibus possibile fuerit, Hebraam Scripturam, vel ejus Doctores requirere non detrectent. Decet enim, ut unde ad nos venit salutaris Translatio, inde iterum redeat decora correctio.*

FINIS.

